SVERIGE OCH DANMARK

1596–1611

Av

SVEN ULRIC PALME

ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI A.-B.
UPPSALA 1942

SVERIGE OCH DANMARK 1596–1611

AV

SVEN ULRIC PALME

UPPSALA 1942
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

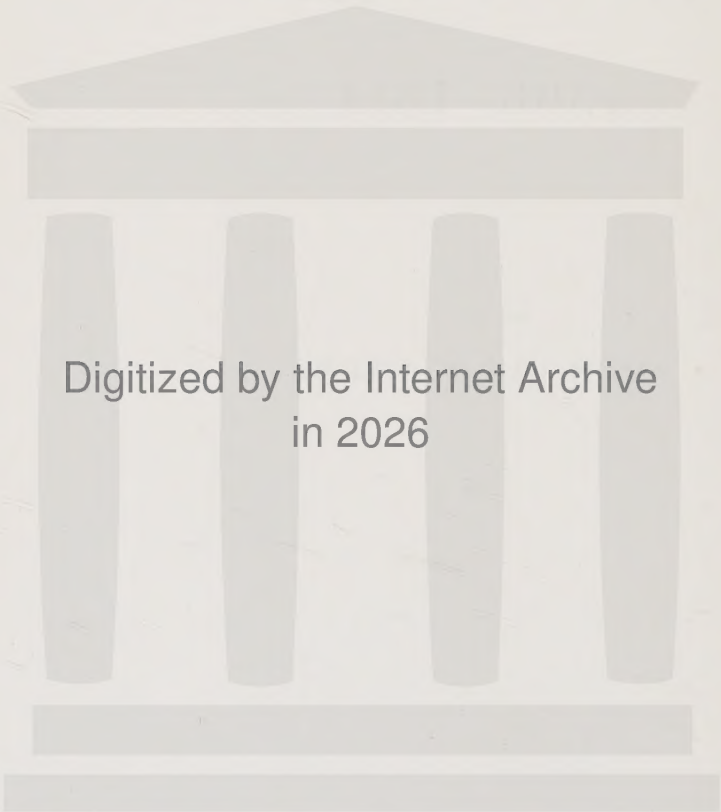
Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548007_0012

MEMORIAE PATRIS

INNEHÅLLSÖVERSIKT.

Sid.

Förord XI

Förteckning över källor och litteratur XXI

Förkortningar XLIV

Första kapitlet. Fredsförbundet i Stettin 1

I.

Freden och medlarna 3. — Den politiska krisen i Danmark 1570 4. — Det nordiska skiljedomsinstitutets ursprung 5. — De första överenskommelserna om skiljedom 5. — 1313 års Hälsingborgsfred 6. — 1343 års Varbergstraktat 7. — Unionstidens nordiska möten 8. — 1470-talets Kalmarmöten 10. — 1483 års recess 11. — Nordiska möten under unionens slutkris 12. — De första nordiska traktaterna efter unionsupplösningen 13. — 1534 års Stockholmstraktat 14. — Brömsebroförbundet 1541 15. — 1554 års Älvsborgsmöte 16. — Förslagen till revision av Brömsebroförbundet 18. — 1568 års Roskildefred 19. — Sammanfattning 20.

II.

Stettinfredens förlikningsbestämmelser 22. — Skiljedom i högre instans 23. — Stettinfredens förlikningsbestämmelser och svensk statsrätt 25. — Skiljedomarnas ed 27. — Skiljedomsprocessens former 29. — Stettinfredens stadgande och vänskap mellan rikena 30. — Den svensk-lybska Stettinfreden 33. — Vänskapsartikelns grundvalar 34.

III.

De svensk-danska gränserna ur strategisk och handelspolitisk synpunkt 37. — Den svensk-danska gränshandeln 38. — Herraväldet över Östersjön 39. — Öresundstullen 40. — Territorialvattnens utsträckning 42. — Handelsvägarna till Ryssland 43. — Herraväldet vid Ishavet 44.

IV.

Karl IX och den danska frågan 47. — Karl IX:s historiska anteckningar 48. — Det svenska rådet och den danska frågan 50. — Kristian IV och den svenska frågan 51. — Det danska rådets politiska program 54. — Kristian och rådet 59.

V.

Danmarks ställning i Europa 61. — Oldenburgarnas släktförbindelser. Mecklenburg 62. — Gottorp 63. — Skottland och England 63. — Lybeck 64. — Braunschweig-Lüneburg 65. — Brandenburg 65. — Karl IX och Europa 67.

Sid.

Andra kapitlet. De svensk-danska förhandlingarna från sjuårskriget till Kristian IV:s regeringstillträde 69

I.

Frågan om rätten till Sonnenburg 71. — Frågan om rätten till sköldemärket tre kronor 72. — Frågan om handelsvägarna till Ryssland 74. — Frågan om höghetsrätten i Östersjön 77. — Frågan om beskattningen vid Ishavskusten 77. — Gränsmötesformerna under Stettinfredens första decennier 78.

II.

Gränsmötet vid Flabäck år 1591 81. — Svenskarnas ärende — den ryska frågan 81. — Svenskarnas allianserbjudande 83. — Gränsmötesformerna år 1591 85. — 1591 års avsked 87. — Ytterligare förhandlingar om blockaden av Vita havet 87. — Meningsutbyte i lappmarksfrågan 89. — Nya svenska initiativ efter Sigismunds hemkomst 92. — Det danska initiativet på sommaren 1594 93. — Sigismund och Karl om förhållandet till Danmark 95. — Teusinafreden 98. — Det diplomatiska umgänget vid sidan om den stora politiken 99.

Tredje kapitlet. Kristian IV och den svenska revolutionen 1596—1598. Den danska medlingsplanen och Koldingavskedet 1598 103

I.

Karl Gustavssons ärende i Polen och Danmark 105. — Karls svar på förmaningsbrevet 111. — De svenska herrarnas flykt till Danmark 112. — Johan Jöranssons beskickningsresa 114. — Kristians svar 116. — Lage Urnes ärende till Polen och Kristians stora plan 118. — Kristian och 1597 års medlingsaktion 120. — Innebörden av Kristians medlingserbjudande 124. — Sigismunds första hänvändelse till Köpenhamn 125. — Lage Urnes besök i Warschau 125.

II.

Karls planer på en beskickning under hösten 1597 127. — Sigismunds planer på aktiv dansk hjälp 129. — Erik Sparres beskickning till Danmark 130. — Erik Sparres första andraganden 133. — Erik Sparres framställning om dansk hjälp 134. — Kristians förslag om dansk medling 135. — Innebörden av Erik Sparres hållning 137. — Koldingavskedet 1598 138. — Förhandlingarnas resultat 139. — Brevväxling mellan Köpenhamn och Stockholm på våren 1598 140. — Sammanfattning 142.

Fjärde kapitlet. Den danska medlingsplanens misslyckande 145

I.

Frågan om en räfsteriksdag enligt Linköpingsfördraget 147. — Sigismunds beskickning med Gerhard Dönhoff och Georg Fincke 149. — Den danska beskickningen till räfsteriksdag i Stockholm 151. — Innebörden av Kristians medlingsförslag och föreskrifter för räfsteriksdagen 153. — Sten Brahes och Henrik Ramels besök hos hertig Karl 154. — Axel Rynings och Peder Nilssons beskickning till Danmark 155. — Karls syfte med Axel Rynings och Peder Nilssons beskickning 158. — Den svenska beskickningens förlopp 158. — Innebörden av Kristians svar 160. — Medlingsplanens misslyckande 160. — De yngre Bielkarnas flykt 162. — Ställningen på sommaren 1599 167.

Sid.

II.

Abraham Brahes, Jöran Erikssons och Mickel Olssons ärende i Köpenhamn 169. — Samuel Laskis ärende i Köpenhamn 171. — Gotthard von Hövelns ärende i Köpenhamn 174. — Samuel Laskis besök i Köpeehamn 175. — Den svenska beskickningens förlopp 177.

III.

Johan Gyllenstiernas flottexpedition 179. — Karls protest 182. — Kristians bud om en dansk beskickning 183. — Bakgrunden till Karls oro 185. — Den danska beskickningens förlopp 189. — De svenska ständernas svar 194. — Politisk omprövning i Köpenhamn 195. — Kristians bifall till förslaget om ett gränsmöte 197. — Karls resa till Livland 198. — Karls anordningar för regeringen under Livlandståget 200. — Utskottsmötet i Karls fältläger i december 1600 201. — Frågan om Karls hemresa och hotet från Danmark 203. — Sammanfattning 204.

Femte kapitlet. Gränsmötet vid Flabäck och den politiska krisen 1601. Örebromötet 1602. Gränsmötet vid Sjöaryd 1602 207

I.

Förberedelser för gränsmötet 209. — Hertigens instruktion 210. — Instruktionens innebörd 212. — Mötesförberedelser i Sverige 215. — Kristians förberedelser för mötet 217. — Den danska instruktionen 218. — Preliminärförhandlingarna 222. — Den danska besvärslistan 225. — Den svenska besvärslistan 227. — Den särskilda besvärslistan i lappmarksfrågan 229. — Särskilda förhandlingar om beskattningsrätten 230. — Svaret på den svenska propositionen 232. — Svaret på den danska propositionen 233. — Muntliga förhandlingar den 13 februari 234. — Muntliga förhandlingar den 15 februari 236. — Kristians besök i Valda 237. — Arent Jostings och Ambjörn Jacobis besök i Valda 240. — Kristians ingripande i förhandlingarna 244. — Förhandlingar om mötesavsked 247. — Flabäcksförhandlingarnas resultat 249. — Det danska rådets hållning 251.

II.

Karls hållning till det planerade mötet 254. — Karls försvar av Linköpingsriksdagens konungaval 257. — Kristian och Sigismund 1601 260. — Preliminärförhandlingar på sommaren 1601 261. — Kristians förberedelser för mötet 263. — Danskarna vid Sjöaryd 265. — Kristians mandat till Sveriges ständer i oktober 1601 267. — Oktobermandatets innebörd 270. — Gränsståthållarnas åtgärder 272. — Stockholmsståthållarnas åtgärder 273. — Stockholms domkapitels yttrande 276. — Skärpt vaksamhet mot inre fiender 277. — Centralregeringens öppna brev till alla landsändar 278. — Ståthållarnas svar till Kristian 281. — Sammankallandet av ett ständermöte 282. — Landsortsförhandlingar 283. — Sammanfattning av novemberförhandlingarna i Stockholm 284. — Karls hemresa från Livland 285. — Karls åtgärder för att möta krisen 287. — Karls Åbobrev med svar på det danska mandatet 288. — Karls hållning till centralregeringen i Stockholm 292. — Örebromötet 1602 293. — Ständernas svar på det danska mandatet 296. — Sammanfattning 298.

III.

Preliminärförhandlingar inför det nya mötet 300. — Svenska förberedelser för mötet 303. — Ombud från Reval till mötet 306. — De svenska ombudens fullmakt och instruktion 307. — Instruktionen i de särskilda tvistepunkterna 312. — Karls oro inför Sjöarydsmötet 314. — Protest mot dansk-ryskt samarbete 317. — Kristians instruktion för de danska ombuden 318. — Uppgif-

Sid.

terna om rustningar i samband med mötet 320. — Preliminärförhandlingarnas början 322. — Sammanträde på gränsen den 3 april 324. — Sammanträde på gränsen den 5 april 326. — Förhandlingar genom budskickning den 6 april 328. — Sammanträde på gränsen den 7 april 329. — De danska ombudens försäkran om fredens upprätthållande 331. — De svenska ombudens protest och upprop till gränsbefolkningen 331. — Sjöarydsmötets resultat 334.

Sjätte kapitlet. Diplomatiska diversioner 337

I.

Danmark och Ryssland före giftermålsplanen 339. — Den engelska förbundsplanen 341. — Kristians hållning till projektet 343. — Karls ingripande 344. — Brudgummens politiska värv 345. — Förhandlingarnas misslyckande 346. — 1606 års rådsförhandlingar 346.

II.

Sigismund och Spanien 348. — Det holländska initiativet 1601. Johans av Nassau beskickning 349. — Karls initiativ 1601 351. — Den danska frågan inför Europa 352. — Det engelska medlingserbjudandet 355.

III.

Hans Adolf av Holstein i svensk tjänst 358. — Kristian och de svensk-lybska förhandlingarna 359.

Sjunde kapitlet. Stockholmsriksdagen 1602. Mötet vid Flabäck 1603. Fredskrisen 1603—1604 363

I.

Riksdagens bakgrund 365. — Frågan om rådets rekonstruktion 365. — Kristians framställning i blockadfrågan 370. — Karls proposition i den danska frågan. Brevet till Kristian 372. — Hertigens deklaration om det utrikespolitiska läget 377. — Danska undersåtars tjänst och handel i riket 381.

II.

Frågan om tidpunkt för det nya mötet 383. — Danska rådet om den svenska frågan 1602 383. — Fortsatta preliminärförhandlingar 388. — Förhållandena vid gränsen under hösten 1602 391. — Andreas von Bernecks wiwalliad 392.

III.

Kristians förberedelser för 1603 års möte 395. — Karls förberedelser för 1603 års möte 397. — De danska och svenska rustningarnas innebörd 398. — Kristians instruktion för de danska ombuden 401. — De danska ombudens kompetens 403. — Karls instruktion för de svenska ombuden 404. — Preliminärförhandlingarna 405. — Preliminärförhandlingarnas innebörd 411. — De danska besvären 413. — De svenska besvären 413. — Nya förhandlingar om processordningen 416. — Frågan om Narvahandeln 419. — Frågan om handeln i uppstäderna 421. — Frågan om tullen 422. — Frågan om rätten till Sonnenburg 423. — Frågan om beskattningsrätten vid Ishavskusten 425. — Muntliga förhandlingar den 5—7 mars 431. — Förhandlingar om skiljedom i Narvafrågan 433. — Förhandlingsordningen under processens andra skede 435. — Förhandlingen om Koldingavskedets giltighet 436. — Förhandlingen om den politiska krisen 1601 436. — Förhandlingen om dansk medverkan vid Rigablockaden 440. — Förhandlingen om de svenska kaperierna 442. — Förhandlingen om de danska gäldkraven 444. — Förhandlingsordningen under

Sid.

processens tredje skede 444. — Förhandlingen i de återstående svenska klagopunkterna 446. — Kristians ingripande i förhandlingarna 447. — Frågan om fredens garanterande 454. — Förhandling om förlikning och mötesavsked 454. — 1603 års mötesavsked 456. — Avskedets innebörd 457. — Rådsutskottets domar 459. — Karls uppfattning av mötesresultatet 463.

IV.

Brevväxling om utseende av skiljedomare 468. — Gränsläggningen mot de skånska landskapen 1603 469. — De svensk-danska handelsförbindelserna 470. — Den inre krisen i Sverige på hösten 1603 471. — Det danska rådsmötet i Kolding i december 1603 474. — Utvecklingen vid Ishavskusten och på fjället 478. — Det danska rådsmötet i Odense i augusti 1604 480. — Fortsatta förhandlingar om valet av skiljedomare 486. — Karls förhandlingar med Görvel Fadersdotter 495. — Sigismunds beskickning till Danmark 1604 496. — Sammanfattning 498.

Åttonde kapitlet. Den politiska krisen intill krigsutbrottet 1611.. 499

I.

Utgångspunkten för Stefan de S:te Catherines beskickning till Sverige 501. — Stefan de S:te Catherines framställning av den danska faran 502. — Karls betänkande över de S:te Catherines förslag 504. — Innebörden av Karls betänkande i vad gällde Danmark 506. — Hanseförbundets medling mellan Sverige och Lybeck 507. — Karls förslag om skiljedom och förbund 509.

II.

De svensk-danska förhandlingarnas återupptagande 516. — Avbrott i förhandlingarna 1606—1607 517. — Det welfiska medlingserbjudandet 519. — Det danska initiativet till nya förhandlingar 521. — Kristians hållning till det welfiska medlingserbjudandet 524. — Karls hållning till det welfiska medlingserbjudandet 527. — Preliminärförhandlingar inför Wismarmötet 1608 527. — Kristians instruktion för Wismarmötet 528. — Karls instruktion för Wismarmötet 530. — Misslyckandet i Wismar 532. — Innebörden av Karls planer mot Danmark före Wismarmötet 534. — Planerna på en svensk expedition runt Norges kust 535. — Rådsmötet i Horsens år 1609. Kristians proposition 537. — Innebörden av Kristians proposition 540. — Det danska rådets betänkande 541. — De muntliga rådsförhandlingarna 542. — Horsensförhandlingarnas resultat. Den danska skattläggningen på fjället 543. — Karls oro för danska och spanska planer 544. — Värvade svenska trupper på dansk jord 547. — Brevväxlingen om skulden till misslyckandet i Wismar 549. — Utvecklingen vid Ishavskusten och på fjället 552. — Tvisten om lappmarken som krigsorsak 557. — Rigablockaden och de danska konvojerna 558. — Händelserna på Östersjön år 1609 559. — Resultatet av flottrörelserna i Östersjön sommaren 1610 566.

III.

Sveriges ständer och den danska frågan 1603—1608 568. — Stockholmsriksdagen 1609 569. — De diplomatiska planerna i Nyköping på våren 1610 571. — Planerna på en beskickning till Danmark på våren 1610 573. — Beskickningens verkliga syfte 575. — Det danska rådets brev och Nils Chesnecopherus' beskickning 576. — Rådsförhandlingar i Stockholm i maj 1610 578. — Konflikten med konungen 581. — Rådets nya framstöt i den danska frågan i augusti 1610 583. — Innebörden av rådets hållning 585. — Konungens ställningstagande 585. — Herredagen i Köpenhamn på sommaren 1610 587.

Sid.

IV.

Kristians öppna brev till Sveriges ständer 593. — Det svenska riksrådets nya framstöt 596. — Karls utkast till svar på det danska mandatet 597. — Rådets bedömande av läget och Karls proposition till ständerna 601. — Ständerförhandlingarna i den danska frågan 602. — Riksdagsförhandlingarnas resultat 607.

V.

De sista förhandlingarna före krigsutbrottet 609. — Den engelska medlingsplanen och Kristians beslut om kriget 612. — Rådsförhandlingarna i Köpenhamn i februari 1611 616.

Kalmarkrigets orsaker. Tillika en sammanfattning 621

Exkurser: Exkurs I. Bidrag till en källkritisk granskning av Riksregistraturet 1592—1611 629

Exkurs II. »Jon Hinrichzson af Meldorp» 639

Personregister 645

FÖRORD.

De svensk-danska förvecklingarna under Stettinfredens senare decennier äro tämligen väl kända. Åtskilliga författare ha skildrat meningsutbytena mellan Kristian IV och Karl IX. Ett av de viktigare stridsspörsmålen har upprepade gånger gjorts till föremål för monografisk behandling. När ämnet ånyo upptagits, har syftet icke endast varit att ge en noggrannare, i några punkter jämväl riktigare nyanserad bild av dessa förhandlingars förlopp och av tvistefrågorna. Det hade icke ensamt givit lön för mödan. Tvenne andra mål ha även tett sig eftersträvansvärda. Det har gällt att ur förhandlingarnas skiftande spel vinna klarhet om de agerandes politiska vilja, politiska program och politiska förmåga. De bägge konungagestalterna ha därvid främst fängslat intresset. Det har vidare gällt att vinna klarhet om hur de konstitutionella idéer, vilka år 1570 kommit till uttryck i traktatens förlikningsbestämmelser, togo mandom under de nordiska gränsmötena vid det nya seklets början. I framställningen ha därvid de diplomatiska umgängesformerna, såsom uttryck för statsrättsliga teorier och realiteter, tillmätts ett intresse, vilket de eljes icke äga. En vinst av denna forskning har blivit något ökad klarhet om de inre politiska motsättningar i vartdera riket, som visst icke endast eller främst haft den nordiska grannsämjan till föremål, men som där äro lättare att fånga. För Sveriges del ha händelserna kring Örebromötet 1602 ställt hertig Karls regeringssystem under de svåra åren efter Linköpingsräfsten i skarp belysning. Vad angår själva slutkrisen inför krigsutbrottet 1611 har tidigare framgångsrik forskning lämnat tämligen ringa marginal för rikare nyansering.

Den metodiska grundsyn, som varit för detta arbete vägledande, har i annat sammanhang berörts.[1] Tilläggas må endast, att framställningens första kapitel, samtidigt som det skall ge en bakgrund för den följande skildringen, sammanfattar några av denna skildrings spridda resultat. Det utgör så till vida en provisorisk lösning av det för forskaren alltid vanskliga problemet om förhållandet mellan analys och syntes. Framställningens andra kapitel ger en återblick på förhandlingarna före Kristian IV:s regeringstillträde, under Fredrik II:s och regeringsrådets

[1] S. U. Palme, [Anmälan av] Renvall, Klaus Fleming und der finnische Adel.

tid. I överensstämmelse med de särskilda syften, vilka ovan angivits, har skildringen av förhandlingarna 1596—1600, framställningens tredje och fjärde kapitel, givits en mera översiktlig karaktär. I själva verket är denna studie, ehuru den har monografiens form, endast ett förarbete, jämte flere andra, för en planerad Karl IX-biografi. Yttre omständigheter ha nödgat till dess framläggande i förevarande skick.

Hänsyn till andra forskares planerade eller pågående arbeten har föranlett tvenne inskränkningar. Analysen av Stettinfredens förlikningsbestämmelser har givits i knappaste form. Av en exkurs om riksregistraturet 1592—1611, vilken förelåg färdig, har endast det oundgängligen nödvändiga medtagits. En längre exkurs om den lokala kraftmätningen vid Ishavskusten och om de argument och vittnesmål, som fördes fram från svenskt, danskt och ryskt håll, har av utrymmesskäl i sista stund uteslutits. Det är en förhoppning att i annat sammanhang kunna offentliggöra den.

Det torde vara lämpligt att här i korthet redogöra för de viktigaste bearbetningar, aktpublikationer och handskrivna källor, vilka komma att åberopas till stöd för denna skildring.

Av den äldre danska litteraturen har Ludvig Holbergs rikshistoria intet att ge. Av vikt är endast, att tesen om lappmarksfrågans avgörande betydelse för konfliktens utveckling ännu icke finnes hos Holberg — han framhäver i stället tvisten om rätten till sköldemärket tre kronor. Betydligt oftare kommer i den följande framställningen Niels Slanges, Hans Grams och Johann Heinrich Schlegels biografi över Kristian IV att anföras. Utan att äga förtjänsten av den värderande analys, som kännetecknar Holbergs verk, ger detta arbete en grundlig utredning, stödd på ett omfattande källmaterial — till icke ringa del ej mera bevarat — samt trycker av åtskilliga handlingar. Utredningarna torde vara rester av Slanges författarskap, de inströdda akterna ett resultat av Grams editionsarbete. Schlegels bearbetning består, i vad angår den svenska frågan, väsentligen i jämförelser med Jonas Werwings Messeniusöversättning. Till de politiska huvudproblemen inta dessa författare en tämligen realistisk hållning. Om lappmarksfrågan som Kalmarkrigets orsak är det icke tal.[2]

En knapp och träffande karakteristik av Kalmarkrigets orsaker gav C. F. Allen vid 1800-talets mitt i sin kända handbok i Danmarks

[2] Historiografi hos E. Jørgensen, Historieforskning i Danmark indtil Aar 1800, s. 189. Jfr Breve fra Gram till Slange, s. 246 ff. Grams del i arbetet synes vara störst för de partier av verket, som infalla efter här aktuella tidskede. En historiografisk undersökning av Slanges författarverksamhet och forskningsmetod ter sig som en angelägen uppgift för nordisk lärdomshistoria. Ett rikt material för denna uppgift utgör de bevarade resterna av Slanges forskningsarkiv i DKB. Jfr även Valentin, Envældets införande i Danmark, s. 59.

historia, låt vara, att han ensidigt uppehöll sig vid de handelspolitiska frågorna och rivaliteten på sjön. Han avvisade uttryckligen tanken, att striden om beskattningsrätten vid Ishavet skulle ha varit den politiska krisens kärnpunkt.

Det första nyare arbetet om de nordiska förvecklingarna under detta tidsskede är den danske krigshistorikern Axel Larsens avhandling om Kalmarkriget. Dess andra kapitel ger en visserligen i de ledande synpunkterna föga tillfredsställande men under indragande av ett icke obetydligt källmaterial i detaljerna ofta givande översikt av de diplomatiska förhandlingarna under decenniet före krigets utbrott. Arbetet har föga beaktats av senare forskning. Det har här icke ansetts nödvändigt att ofta åberopa det.

Till den danska litteraturen bör man i detta sammanhang räkna den kände hansaforskaren Dietrich Schäfers danska historia. Dennes skarpsynta bild av Kristian IV har aldrig helt erkänts i dansk historieskrivning, men den måste i väsentliga stycken bekräftas av en modern forskning.[3] För de politiska sammanhangen har Schäfer icke blicken lika klar som för de personliga. Han är benägen att överskatta Rigablockaden som krigsorsak år 1611. Det blir skäl att tämligen ofta citera hans arbete.

I varje hänseende betydligt mindre värdefull är J. A. Fridericias del av det stora verket Danmarks Riges Historie. Dess karakteristik av Kristian IV är starkt idealiserande. Framställningen av de storpolitiska sammanhangen är alltför allmänt hållen och i det hela oskarp. Vida större intresse erbjuder den norske historikern Sverre Steens synpunktsrika översikt av Norges historia 1500—1640. För uppfattningen av Kalmarkrigets orsaker betecknar denne författares framställning, trots dess knapphet, i jämförelse med de närmaste föregångarna ett viktigt framsteg.

Längst går idealiseringen av Kristian IV:s härskargestalt i Erik Arups danska historia. Den bild, man där möter, är en fri konstruktion. De politiska sammanhangen felteknas. Att som stöd för denna framställning åberopa hans arbete har synts överflödigt.

En mera detaljerad kunskap om de diplomatiska förhandlingarna ger L. Laursen i sina förträffliga inledningar till det stora danska traktatverket. Uttömmande äro dessa studier självfallet icke. Väsentliga moment ha ofta blivit borta — såsom Kristian IV:s deltagande i gränsmötena 1601—1603, åtminstone beträffande ett av mötena bekant för Schäfer. Då de icke grunda sig på systematisk genomarbetning av materialet, bli redogörelserna för dessa möten ofta tämligen illa avvägda. Det väsentliga skjuts undan för det oväsentliga.

---

[3] Jfr dock Andersen, Christian IV, särskilt s. 116.

Det äldsta svenska historieverk, som behandlar ämnet för denna studie, den åttonde tomen av Scondia, kommer att på några ställen åberopas som traditionskälla. Jonas Werwings nyss nämnda översättning, eljes ofta kompletterad med notiser ur andra källor, har för den danska frågan intet nytt att ge.

Arnold Johan Messenius drar för skildringen i Commentaria in nytt material. Det är emellertid närmast som traditionskälla, hans historieverk här kommer i betraktande. Han har anfört uppgifter av Karl Karlsson Gyllenhielm.

Olof von Dalins svenska historia ger i vad angår den danska politiken endast en sammanställning av uppgifter ur den tryckta litteraturen från Werwing och Holberg. Icke mindre fragmentarisk är Erik Gustaf Geijers skildring i dennes svenska historia. Han har icke i större utsträckning uppsökt nytt material. Sin betydelse ha Dalins och Geijers verk genom den karakteristik av Karl IX, som de givit, och som intill senaste tid varit för svensk historieskrivning vägledande.

Anders Fryxells skildring i femte delen av Berättelser ur Svenska Historien saknar icke förtjänsten av en realistisk uppfattning av stridsspörsmålens betydelse. Han menar, icke utan rätt, att de alla kunnat biläggas mellan tvenne fredliga konungar. I alla enskildheter är skildringen emellertid otillfredsställande. Intressant är blott, att han i uppräkningen av tvistefrågorna icke följer sin källa — en dansk proklamation från 1610 — utan sätter lappmarksfrågan främst.

Oscar Alins utredning i översikten av Sveriges nydaningstid har kunnat stödja sig på den första utgåvan av Kristian IV:s brev och är därför långt fullständigare än föregångarnas. Beträffande Kalmarkrigets orsaker och tvistefrågornas inbördes vikt är den dock ytterst försiktigt avfattad. Möjligen står dess framhävande av handelskonflikterna och konvojfrågan under inflytande av Allens redan nämnda handbok. Att belysa bristerna i alla enskildheter i dessa översiktliga verk har här ej ansetts riktigt.

Endast några år yngre än Axel Larsens avhandling om Kalmarkriget är Karl Piras dissertation om de nordiska rikenas förhandlingar under åren från Johan III:s död till sekelskiftet. Den ger ett i det hela trofast referat av riksarkivets källor till belysning av dessa förhandlingar. Sammanfattningarna äro ofta synpunktsrika. Författaren ägnar en betydande del av sitt arbete åt lappmarksfrågan, dock utan att hemfalla åt den sedan vanliga överskattningen av dess betydelse som stridsföremål. Hans arbete har blivit grundläggande för senare översiktliga framställningar. Den kommer därför att här tämligen ingående granskas.

På grundval av omfattande arkivstudier har Emil Hildebrand i femte avdelningen av det stora svenska samlingsverket givit en refe-

rerande och värderande skildring av Sveriges politik mot Danmark under Karl IX:s tid. Här framträder först den uppskattning av striden om lappmarkerna som den svensk-danska politikens kärnpunkt, vilken sedan ofta vunnit efterföljd. Den bör i själva verket ses mot bakgrund av den norska frågans aktuella läge i författarens samtid.

Den mest betydande framställningen av Sveriges politiska historia under Karl IX, Helge Almquists skildring i verket Svenska folkets historia, nedbringar till det rimliga uppskattningen av lappmarksfrågans roll som krigsorsak 1611 och ger en väl avvägd redogörelse för de svensk-danska förhandlingarna.

De enda nyare undersökningarna av Sveriges och Danmarks tvister under åren före Kalmarkriget äro Daniel Toijers avhandling om Sveriges politiska historia 1599 och de senare avsnitten av Wilhelm Thams Oxenstiernabiografi. Toijers framställning går emellertid knappast utöver Piras. Tham har uppsökt ett tämligen omfattande källmaterial, också i det danska riksarkivet. Hans analys är emellertid icke alltid tillfredsställande. Hans uppfattning om Karl IX:s politiska planer och arbetsmetoder ger anledning till många invändningar. Hans syn på Nils Chesnecopherus som ledare av den svenska politiken före Kalmarkriget saknar stöd i källorna.

För uppfattningen av Sveriges yttre politik 1596—1611 äro två andra moderna specialavhandlingar av största vikt, Helge Almquists välkända Bidrag till kännedomen om striden mellan hertig Karl och Sigismund samt det omfattande och synpunktsrika inledningskapitlet till Bertil Thyressons utmärkta undersökning om Sverige och Europas protestantiska makter 1613—1621.

Några bidrag av största intresse ha kunnat hämtas ur Nils Ahnlunds Oxenstiernabiografi.

Också fyra specialarbeten om lappmarksfrågan måste nämnas, E. M. Fants och Santeri Ingmans — äldre än Piras arbete — Nils Enewalds och Oscar Albert Johnsens. De tre senare bygga på betydligt mera omfattande studier än Piras, men de ha också lämnat väsentligt material utanför bedömandet, och de komma i sin huvuduppfattning icke längre än Pira. För Ingman och Enewald framstår Karl IX:s lappmarkspolitik som i huvudsak rättvis och billig. Johnsen ställer sig lika välvillig till den danska ståndpunkten i detta stridsspörsmål. Enewalds och Johnsens synpunkter ha blivit vägledande, var på sitt håll, för nyare kompilatoriska översikter och hota att bli för den historiska uppfattningen gällande. Det har därför blivit nödvändigt att icke sällan utförligt gendriva deras meningar och rätta en del av de många sakliga misstagen. Något grundligare men också mera sammanfattande komma dessa arbeten att, jämte Ingmans, framdeles behandlas i en särskild

undersökning av händelserna vid Ishavskusten, ursprungligen avsedd som exkurs till detta arbete.

För den nordiska frågans äldre historia har det varit möjligt att söka stöd i grundläggande framställningar av Gottfrid Carlsson, Georg Landberg, Ivan Svalenius och Fredrik Westling.

De nordiska rikenas statsrätt under detta tidsskede är ett föga bearbetat forskningsområde. Äldre danska arbeten såsom J. E. Larsens ha anlitats vida flitigare, än vad som framgår av litteraturhänvisningarna, likaså Poul Johs. Jørgensens välkända rättshistoria. Av nyare arbeten har endast Knud Fabricius' studier över Kongeloven åberopats. Den svenska litteraturen är än torftigare. Det viktigaste arbetet, Karl-Gustaf Hildebrands studie över Gustav Vasas arvförening, har ofta anlitats. Också till Karl Nordlunds och Fredrik Lagerroths avhandlingar har någon gång hänvisning skett. Vida mera givande har Nils Ahnlunds översikt av ståndsriksdagens utdaningstid varit. Beträffande de många riksdagarna under Karl IX saknas eljes moderna undersökningar.

Källorna till följande framställning äro endast till en ringa del tryckta. Av aktpublikationerna märkas främst L. Laursens redan nämnda traktatsamling och samme utgivares stora regestverk till Danmarks inre historia, Kancelliets Brevbøger. Några viktiga handlingar ha tryckts av Kristian Erslev i det stora verket om rådet och ständermötena under Kristian IV:s tid. Nämnas bör också den förträffliga editionen av Kristian IV:s egenhändiga brev. De svenska aktpublikationerna rörande den nationella revolutionens historia äro ännu tämligen få. Några upplysningar ha hämtats ur serien av Svenska riksdagsakter, numera framförd till år 1599, några ur de tryckta regesterna till serien rådslag. Det stora svenska traktatverket har lagts till grund för översikten av det nordiska skiljedomsinstitutets utveckling.

Det otryckta materialet återfinnes till större delen i det danska riksarkivet, där den väldiga serien diplomatica, Tyske Kancellies Udenrigske Afdeling, noggrant genomgåtts och material kunnat hämtas också ur andra serier. Här må uppmärksamheten särskilt fästas vid det ovärderliga registraturet över alla svenska handlingar, kopieboken Svenske Acta. Fullständigt är icke heller det danska materialet. Särskilt kännbart är, att serien av den gottorpske hertigen Johan Adolfs brev till sin kunglige danske svåger är defekt. Förvånande är bristen på danska privatarkiv. Nu är knappast något bevarat av Kristian Friis' till Borreby privata korrespondens.

Det svenska riksarkivets betydligt mera svåröverskådliga samlingar ha för här aktuella tidsskede fullständigt genomarbetats. Hårt har tiden farit fram med de danska handlingarna. Icke ett enda av

Kristian IV:s brev till Sverige under detta tidsskede är bevarat i original, endast ett brev ur den livliga brevväxlingen mellan de bägge rikenas råd. Och det tyska registraturets olycksöde har delats av nästan alla militära handlingar. Det är främst det svenska registraturets långa serie avskriftsvolymer, som kommit till bruk. En kritisk granskning av dess dateringar och en jämförelse med serierna originalanvisningar bland Kammararkivets landskapshandlingar och räntkammarböcker ger emellertid besked om att dessa data i intet fall få utan granskning godtagas. Därför har varje skrivelses plats i volymen noggrant angivits. Bland Diplomatica har blott samlingen Danica kunnat i större utsträckning anföras. Endast från 1603 års möte föreligger ett tämligen fylligt material. För framställningen av meningsbrytningarna kring den danska politiken har serien av riksdags- och mötesacta flitigt utnyttjats.

För skildringen av den politiska krisen på hösten 1601 ha några uppgifter ur Stockholms stads tänkebok för detta år och ur Stockholms domkapitels protokoll — bägge i Stockholms stads arkiv — varit grundläggande.

Genom omfattande arkivforskningar har det varit möjligt att till någon del ersätta förlusten av det tyska registraturet och äldre beskickningshandlingar. För denna studie har främst det lybska statsarkivet lämnat viktiga upplysningar. Bidrag ha dock hämtats även från andra tyska, från österrikiska och holländska samlingar samt från fristaten Danzigs arkiv.

För att styrka den givna framställningen ha fylliga källhänvisningar och tämligen omfattande källkritiska utredningar gjorts i anmärkningarna. Till källor i original har hänvisning skett i samtliga fall, där sådana funnits bevarade. Till källor i avskrift eller koncept har hänvisning skett i de fall, där original saknats, och dessutom, jämsides med hänvisningen till originalkällan, så snart en dylik hänvisning kunnat ge ledning vid källbedömningen eller ytterligare belysning i sakfrågan. I allmänhet har en mera fullständig redogörelse för källmaterialets varianter föredragits framför en mera knapp. Citat, avsedda att belysa viktiga moment av framställningen, ha ofta meddelats. Därvid har diplomatisk trohet eftersträvats. Interpunktion och bruket av bokstavstyp har dock i allmänhet rättats efter nu gängse bruk. Upplösning av förkortningar har undvikits. Utan att konsekvens kunnat uppnås, har stavning av namn normaliserats, med undantag dock för sådana namn, vilka vunnit hävd i den historiska litteraturen. Dateringar avse den i Norden brukade gamla stilen, där ej annat angives. Förkortningar, vilka icke återfinnas i S. E. Brings förkortningslista i Bibliografisk handbok till Sveriges historia, meddelas i en särskild förteckning. Uppmärksam-

het må redan här fästas vid termen andrakoncept, varmed avses en rättad avskrift av det ursprungliga konceptet. Inom signa användes i regel ordningsföljden fascikel inom volym-volym-serie-arkiv-sida eller blad inom paginerad volym. Vid angivande av plats på sida ha endast rader inom texten räknats, icke sidorubriker, sidsiffror eller anmärkningar.

Det är en kär plikt att vid detta tillfälle tacka lärare, vänner och beskyddare för väckande undervisning, gott kamratskap och redobogen hjälp. Min lärare, Professor Erland Hjärne, bär icke del i ansvaret för ämnesvalet eller för det framställningssätt, jag har funnit riktigast. Mitt tack till honom gäller, att han alltid beredvilligt dryftat de problem av saklig, metodisk och formell natur, där jag behövt hjälp, uppmuntran eller rättelse. Han har genomgått vissa partier av arbetet i manuskript och tvenne kapitel i korrektur. Främst har jag att tacka honom för den välvilja och vänskap, som under dessa år, då långvarig militärtjänst ställt arbetets avslutande på framtiden, ensam kunnat ge mig mod att fullfölja det.

Docenten Georg Landberg har varit min lärare under mina aktiva seminarieår. Redan då jag för rätt länge sedan planerade att ägna Karl IX:s utrikespolitik en monografisk studie, hade jag tillfälle att höra hans mening om uppgiften, och jag har senare åtskilliga gånger med honom kunnat dryfta problem, som på olika sätt sammanhänga med ämnet för detta arbete.

Docenten Einar Carlsson har jag att tacka för mångårig vänskap under väckande diskussioner i metodiska frågor.

Professor Nils Ahnlund, Stockholm, har välvilligt dryftat några av de ämnen, som här behandlas, och har givit mig anvisning på viktiga källor.

Vid genomgång av litteraturen på ett för mig otillgängligt mål har jag haft värdefull hjälp av min svärfader, Dr. phil. Arved von Vegesack, Munkfors.

Till tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, där jag arbetat, står jag i stor tacksamhetsskuld. Jag är angelägen om att särskilt nämna Överbibliotekarien Anders Grape och Förste bibliotekarien Otto Walde i Upsala, Arkivarierna Hjalmar Bergstrand och Daniel Almquist i Stockholm, Riksarkivarien Axel Linvald och Arkivarierna Emil Marquard, Björn Kornerup, Holger Hjelholt och Arthur G. Hassø i Köpenhamn.

I kamratkretsen på historiska seminariet har jag i rikt mått kunnat hämta hjälp och stöd vid mitt arbete. Jag vill särskilt tacka mina vänner Fil. lic. Jan Liedgren, som läst hela avhandlingens korrektur, Fil. lic. Gösta Hasselberg och Fil. lic. Karl-Gustaf Hildebrand.

Bibliografien har sammanställts av min vän Fil. stud. Agnes Edholm, och vid upprättandet av personförteckningen har jag haft biträde av min svägerska Fil. kand. Bitti von Vegesack.

Redan då jag nu framlägger de första rönen från mina mångåriga studier i främmande arkiv är jag angelägen om att tacka *Upsala Universitet, Svenska Akademien, Kungl. Vetenskapsakademien, Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien* och *Längmanska kulturfondens nämnd* för de frikostiga anslag, som möjliggjort dessa forskningar.

Till framställandet i tryck av detta arbete har jag fått hjälp av min farmoder, Fru Hanna Palme, född von Born, Ånga, Sjösa, och mina fränder Godsägare och Fru Carl Curman, Antuna, Rotebro.

Chefen för Kungl. Gotlands Kustartillerikår, Överste Emil Cederlöf, är jag vördsamt tack skyldig för hans redobogenhet att ge mig uppskov med inkallelse till tjänstgöring under tryckningsmånaderna.

Till sist vill jag här ge uttryck åt min tacksamhet till min mor, som renskrivit stora delar av arbetet, och till min hustru, som outtröttligt bistått mig med renskrivning, registrering och kontroll.

KÄLLOR OCH LITTERATUR.

A. Källor i handskrift och samlingar av äldre tryck.

1. *Riksarkivet. Huvuddepån* [RA].

Riksregistratur.

Riksregistratur 1591 [RReg 1591].
Hertig Karls registratur 1591 [HKReg 1591].
Hertig Karls registratur 1592 [HKReg 1592].
Hertig Karls registratur 1593 [HKReg 1592].
Sigismunds tyska registratur 1594.
Hertig Karls registratur 1594 [HKReg 1594].
Hertig Karls registratur 1595 [HKReg 1595].
Hertig Karls registratur 1596 [HKReg 1596].
Sigismunds svenska registratur 1597—1600.
Sigismunds tyska registratur 1597—1600.
Hertig Karls registratur 1597 [HKReg 1597].
Hertig Karls registratur jan.—juni 1598 [HKReg 1598: 1].
Hertig Karls registratur juli—dec. 1598 [HKReg 1598: 2].
Hertig Karls registratur jan.—juni 1599 [HKReg 1599: 1].
Hertig Karls registratur juli—dec. 1599 [HKReg 1599: 2].
Riksregistratur jan.—juni 1600 [RReg 1600: 1].
Riksregistratur juli—dec. 1600 [RReg 1600: 2].
Rikregistratur 1601 [RReg 1601].
Tyskt riksregistratur 1601 [TyRReg 1601].
Riksregistratur jan.—juni 1602 [RReg 1602: 1].
Riksregistratur juli—dec. 1602 [RReg 1602: 2].
Riksregistratur 1603 [RReg 1603].
Riksregistratur 1604 [RReg 1604].
Riksregistratur 1605 [RReg 1605: 1].
Riksregistratur 1605, supplement [RReg 1605: 2].
Riksregistratur 1608 [RReg 1608].
Tyskt riksregistratur 1609 [TyRReg 1609].
Riksregistratur 1609 [RReg 1609].
Riksregistratur 1610 [RReg 1610].
Riksregistratur jan.—juni 1611 [RReg 1611: 1].
Kungliga kansliets ingående diarium 1601—1604.

Kungliga koncept.

Hertig Karls koncept 1569—1599.
Konung Karl IX:s koncept 1600—1611.

Kungliga brev.
Konung Karl IX:s brev i original 1607—1611.
Konung Karl IX:s brev i avskrift 1569—1599.

Kungl. arkiv.
Handskriftssamlingen. Gustav Vasa t. o. m. Karl IX.
Hertig Karls registratur 1579—1580.

Skrivelser till Kungl. Maj:t.
Brev till konung Sigismund från åtskilliga personer.
Skrivelser till hertig Karl.
Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid. Hans Adolf av Holstein.
Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid. Amiraler och skeppskaptener.
Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid. Präster. Bönder. Krigsfolk.

Kanslitjänstemäns koncepter och brev.
Karl IX:s kansli.

Krigshistoriska handlingar.
VI. Handlingar angående Karl IX:s polska krig.

Danica.
Konungarna Fredrik II:s och Kristian IV:s brev till svenska konungar 1572—1632. Registratur [DReg].
Konungarna Fredrik II:s och Kristian IV:s brev till svenska konungar 1569—1632. Kopior.
Mötet i Sjöryd 1580.
Mötet i Flaksjöbäck 1591.
Mötet i Hadersleben 1598.
Mötet i Sjöryd 1602.
Mötet i Flaksjöbäck 1603.
Mötet i Wismar 1608.
Förhandlingar 1568—1592.
Förhandlingar 1592—1611.
Gränshandlingar 4.

Gallica.
Förhandlingar 1542—1607.

Germanica.
D. V. Handlingar angående Sveriges förbindelser med Lübeck 1560—1800-talet.
F. VII. Sveriges förbindelser med Hessen.

Polonica.
Stillestånds kommissariernas underdåniga skrivelser 1608.

Livonica.
II: 43. Revals brev t. K. M:t.
II: 267. Handlingar tillhörande slaktade, opaginerade band.

Pomeranica.
298 1/2. Pommerska arkivleveranserna 1694.

Riksdagsacta.
- Riksdagsacta 1599.
- Riksdagsacta 1600.
- Riksdagsacta 1602.
- Ständers i Svealand och Götaland svar om krigshjälp. Maj—Juni 1603.
- Ständers på danska gränsen svar. Dec. 1603—Jan. 1604.
- Riksdagsacta 1605.
- Riksdagsacta 1607.
- Riksdagsacta 1609—10.

Rådets arkiv.
- Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1597—1605.
- Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611.

Strödda historiska handlingar.
- 16. Handlingar angående Sigismunds andra resa och händelserna 1598—1599.
- 18. Handlingar angående förhållandena i Finland 1593—1599.
- 19. Handlingar angående åtskilliga Sigismunds anhängare.
- 20. Handlingar angående politiska förhållanden 1599—1611.
- 21. Politiska strids- och partiskrifter från slutet av 1500-talet.
- 22. Ståthållarnas på Stockholms slott brevväxling.

Avskriftssamlingen.
- 13. Gödik Finkes in- och utgående registratur 1598—1599.
- 21. Samtida avskriftssamlingar angående händelserna 1594—1598 (1605).
- B. 5. Avskrifter av brev rörande Skåne åren 1332—1343.

Skoklostersamlingen. I.
- Qv. n:r 27. Erik Brahes chifferkalendarium.
- Fol. n:r 12. Protocoll och Registratur, hållit wid Congressen i Stettin.
- Fol. n:r 186. Originalbrev från märkvärdiga personligheter.

Skoklostersamlingen. II.
- Fol. n:r 1. Miscellanea.
- Fol. n:r 6. Brev till Greve Abraham Persson Brahe.
- Fol. n:r 7. Brev till Greve Abraham Persson Brahe.
- Fol. n:r 8. Brev till Greve Abraham Persson Brahe.

Enskilda arkiv.
- Strödda familjepapper tillhörande olika medlemmar av Banérska släkten.
- Friherrliga ätten Bielke. I. Röd nummerlapp.
- Hogenskild Bielkes samling.
- Bielkenstiernska samlingen.
- Leijonhufvudska samlingen.
- Axel Oxenstiernas samling.
  - Axel Oxenstiernas concepter till kungl. brev 1611—1620.
  - Skrivelser till Axel Oxenstierna.
- Erik Sparres samling.
- Stenbockska samlingen.

Allmogens besvär.
Uppsala län 3.
Stockholms län 3—4.
Svealand och Götaland.

Borgrätts- och gårdsrättsprotokoll.

Riksarkivets ämbetsarkiv.
Förteckningar av flera slag. Arkivalielistor från kansliet, äldre än 1618.

Wærns fotostatsamling från Public Record Office, London.

2. *Kammararkivet* [KA].

Kammarens koncept 1600—1618.
Räntekammarböcker.
Peder Pederssons räkenskap 1602—1604.
Hertig Karls räntekammare.
Böcker och handlingar med begynnelseåren 1590—1592.
Böcker och handlingar med begynnelseåren 1593—1595.
Peder Pederssons räkenskap 1600—1601.
Strödda handlingar.
Stockholms slott.
Räkenskap för varuhus och handling 1600—1603.
Landskapshandlingar.
Närkes handlingar 1602: 5.
Smålands handlingar 1599: 6.
Smålands handlingar 1600: 3.
Smålands handlingar 1600: 10 a.
Smålands handlingar 1602: 1.
Smålands handlingar 1609: 6.
Smålands handlingar 1611: 6.
Västergötlands handlingar 1600: 16.
Kaperier II.
Oordnade handlingar. Röda nummer 158, 228 o. 325.
Sandbergska samlingen FF.

3. *Stockholms stads arkiv* [SSA].

Stockholms stads tänkebok 1595—1596.
Stockholms stads tänkebok 1599.
Stockholms stads tänkebok 1600.
Stockholms stads tänkebok 1601—1603.
Borgmästare och råd 94. Saköreslängder 1590—1611.
Stockholms domkapitels protokoll 1600—1609.

4. *Slottsarkivet, Stockholm.*

Diverse handlingar 1602.

5. *Kungliga biblioteket* [KB].

D 565. A. J. Messenii Commentaria.
F a 4. Johannes Bureus dagboksanteckningar.
I g 16. Handlingar angående Gyllenstiernor av Lundholm.
Acta Sveco-Danica I.
Kungliga plakat.

6. *Upsala universitetsbibliotek* [UUB].

E 159 r. Hampus R. Huldts avskrifter. Vatikanska arkivet. 1594—1626.
E 301. Handlingar till Sveriges politiska historia 1592—1611.
E 330. Handlingar till Sveriges politiska historia 1601—1611.
Nordinska samlingen [N.].
180. Acta varia 1593—1611.
436. Diplomatica Sveco-Cæsarea. Diplomatica Sveco-Danica.
801. Acta historica 1566—1632.
807. Freds- och gränsfördrag mellan Sverige och Danmark 1405—1690.
Palmsköldska samlingen.
33. Acta ad historiam Regis Caroli IXni. Pars 2da.
X: 255 d. Handlingar rörande släkten Bielke.
X: 290 e. Biografiska handlingar rörande Rosenhanesläkten.
Kungliga plakat.
Acta Sveco-Danica I.

7. *Upsala landsarkiv.*

Upsala domkapitels protokoll 1593—1608.
Snävringe härads arkiv E I.
Örebro stads arkiv E I: 5.

8. *Esplunda arkiv.*

Handlingar angående de i Linköping avrättade riksråden.

9. *Lunds Universitetsbibliotek* [LUB].

De la Gardie I: 2.

10. *Danska Riksarkivet* [DRA].

Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling [TKUA].
Ausländische registrante 1596—1597, 1598—1599, 1599—1600, 1602—1603, 1604—1605, 1608—1609.
Koncepter.
Instructiones, Memorialien und Vollmachten 1598—1611.
Latina.
Svenska Acta I—III [SvReg I—III].

Brandenburg A I 3—4, A I 7 o. A II 20.[1]
Braunschweig-Lüneburg A I 4—5, A I 29, A II 32 a, B 33.
England A I 1—2, A II 11.
Frankrig A I 1.
Hessen-Kassel A I 4.
Livland A II 17.
Lübeck A I 2, A I 7, A II 9.
Mecklenburg A I 2, A I 11.
Pfalz-Simmern A I 2.
Polen A I 2, A II 9, A III 14.
Rusland A II 16 b.
Skottland A I 2, A II 4 a—b.
Spanien A I 1—2.
Sverige A I 6—7, A II 31—35, A III 64, A III 77, A III 80.

Tyske Kancellis Indenlandske Afdeling [TKIA].
Breve til Kong Christian IV. fra Hertug Johan Adolf af Gottorp.

Danske Kancellis Indenlandske Afdeling [DKIA].
Indkommende Breve.
Indlæg til Registre og Tegnelser.

Privatarkiv.
Kristoffer Valkendorffs privatarkiv.

11. *Danska kungliga biblioteket* [DKB].

Ny Kongelige Samling. Vol. 1997 in 4:o.

12. *Finlands statsarkiv.*

Acta historica 1600.
Die finnische Historie.

13. *Staatsarchiv der freien Stadt Danzig* [St. A. Danzig].

Abt. 300. Staden Danzigs arkiv.
Vol. 9: 55. Acta et epistola internuntiorum.

14. *Preussisches Geheimes Staatsarchiv, Berlin* [G. St. A. Berlin].

Rep. II. Vol. 241 a.
Rep. VI. Alte Nr. Abt. Vol. 2 o. 12.
Rep. IX. Vol. 5 b.
Rep. 7. Alte Nr. Abt. Vol. 2 o. 125 a.

15. *Stadtarchiv, Greifswald.*

Ratsprotokolle.

16. *Preussisches Staatsarchiv, Hannover* [St. A. Hannover].

Celle 71: 2: 4 a.

[1] Serien A I innehåller genomgående brevväxling mellan furstehusen, serien A II förhandlingar och beskickningsarkiv, serien B ekonomiska handlingar.

17. *Preussisches Staatsarchiv, Kiel* [St. A. Kiel].

Gottorfer Archiv 29.

18. *Staatsarchiv der freien und Hansestadt Lübeck* [St. A. Lübeck].

Acta Danica X—XI.
Danica Priuilegien.
Danica Zoll.
Acta Suecica VII—IX.
Interna. Seesachen.
Friedsschiffe 1601—1613.
Rat und Bürgerschaft.

19. *Preussisches Staatsarchiv, Marburg* [St. A. Marburg].

Dänemark 1590—1649.
Nassau-Siegen 1593—1601.
Schweden 1570—1589, 1597—1599, 1600—1629.
Zeitungen 1601.
Kriegssachen 1600—1601.

20. *Ratsarchiv, Rostock.*

Vol. 8475. Acta betreffend Schweden und Polen 1598—1603.

21. *Mecklenburg-Schwerinsches Geheimes- und Hauptarchiv, Schwerin* [G. H. A. Schwerin].

Lubecensia I.
Suecica ex archivo Gustrovensi I.

22. *Bibliothek der Gesellschaft für Pommersche Geschichte, Stettin.*

Rep. A I. Vol. fol. 45 b.

23. *Preussisches Staatsarchiv, Stettin* [St. A. Stettin].

Rep. V. Tit. 10. Vol. 21.
Rep. VI. Tit. 4. Vol. 44.

24. *Stadtarchiv, Stralsund.*

Ratsprotokolle.

25. *Braunschweigisches Landeshauptarchiv, Wolfenbüttel* [L. H. A. Wolfenbüttel].

Hertzog Heinrich Julius 7.

26. *Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien* [St. A. Wien].

Familienkorrespondenz 34 A, 36 A.
Dänemark 2.
Polonica 51.

Schweden 1.
Reichs-Hofrath.
Judicialia Miscellanea 70.

27. *Koninklijk Bibliotheek, Haag.*

Manuscripten L. 75.
Propositions de Buzanval, I.

28. *Koninklijk Huisarchief, Haag.*

Inv. IV. Vol. 1310. Correspondentie betreffende den toenmalige Oorlog in Zweden en Dennemarken 1601—1603.

29. *Rijksarchief, Haag* [R. A. Haag].

Holland 2628. Oldenbarnevelt. Dennemarcken. Zweden. Hansesteden.
Staaten General 4717. Loopende.
Staaten General 5897. Div. Corr. Dennemarcken.
Staaten General 6528. Div. Corr. Zweden.

30. *Författarens samling.*

Fragment av Gosch von Ahlefeldts kopiebok 1604.

B. Samtida tryck utom tryckta plakat.

Balk, N. Hundrade Esopi Fabler. Stockholm 1603.
Bergen, A. B. Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed. Köpenhamn 1656.
Chesnecopherus, N. Fulkommelige skäl och rättmätige Orsaker. Stockholm 1607.
——. Sanfärdigh Historia. Stockholm 1609.
——. Exegesis Historica. Stockholm 1610.
Consilivm politicorvm De Ratione Et Via regiones septentrionales ad cvltvm sedis romanæ redvcendi ... Auctore Jona Henricsonio, Meldorpiano Ditmarso. S. l.
Dallinus, A. B. Klarlige oc visse Beskriffuelse om den høyb Förstis Christians den Fierdis ... Kroning. Köpenhamn 1598.
De Coronatione Principis Christiani IIII, Daniæ etc. regis. S. l. 1596.
Erich, A. Auszfürliche und Warhaffte Beschreibung des Durchl. Fürsten Christians des Vierden ... Krönung. Köpenhamn 1597.
Grotius, H. Mare liberum. Leiden 1609.
Huitfeldt, A. En Kaart Chronologia, forfølge oc Continvatz, Paa huis som her vdi Danmarck skeed oc bedreffuen er / fran ... 1182. Oc indtil ... 1448. Köpenhamn 1600. [Arild Huitfeldts Krönika VI.]
——. En kaart Historiske Beskriffuelse / Paa hues merckeligt / som sig Aarlige vnder Kong Christian den Tredie ... haffuer tildragit. Köpenhamn 1595. [Arild Huitfeldts Krönika I.]

Huitfeldt, A. Danmarckis Rigis Krønnicke / fran Kong Dan den første / oc indtil Kong Knud den 6. Köpenhamn 1603. [Arild Huitfeldts Krönika IX.]
——. Den anden Part Chronologiae, Continvatz, oc Forfølge / paa vore Danske Historier / siden Saxo døde. Köpenhamn 1603. [Arild Huitfeldts Krönika VII.]
——. Den tredje Part Chronologiæ, Continuatz, oc Forfølge paa vore Danske Historier / siden Saxo døde. Köpenhamn 1603. [Arild Huitfeldts Krönika VIII.]
——. Historiske Bescriffuelse, om huis sig haffuer tildraget vnder den Stormectigste Første oc Herre, Herr Christiern, den Første. Köpenhamn 1599. [Arild Huitfeldts Krönika IV.]
——. Historiske Beskriffuelse / Om Hues sig haffuer tildragit vnder Kong Christiern den Anden. Köpenhamn 1596. [Arild Huitfeldts Krönika II.]
——. Kong Hansis Krønicke. Köpenhamn 1599. [Arild Huitfeldts Krönika V.]
——. Konning Friderich Den Førstis ... Histori. Köpenhamn 1597. [Arild Huitfeldts Krönika III.]
Jacobi Augusti Thuani Historiarum svi temporis Pars Quinta. Frankfurt am Main 1621.
Kolding, J. J. Daniæ descriptio nova. Frankfurt am Main 1594.
Kurtze jedoch Gründliche und Warhafftige Relation der fürnembsten Geschichten und Spectacul, so newlich zu Koppenhagen die gantze Zeit der Krönung ... S. l. 1596.
Kurtzer Discurs, was Feyerlichkeit und Geprenge ... bey Inauguration und Kröning des Fürsten Christian des Vierdten ... S. l. s. a.
Morsius, J. Speculum consiliorum hispanicorum. Leiden 1617.
Någhre Påweske Stemplingar ... Förswenskat Aff Johanne Bureo. Nu på nytt Tryckt och vplagdt aff Jgnatio Meurer. Stockholm 1656.
Någhre Påweske Stemplinger ... Förswenskadhe af Johanne Bureo. Stockholm 1604.
Peleus, J. L'Historie de la derniere guerre de Svede. Paris 1677.
Tegel, E. J. Then Stoormechtighe / Höghborne Furstes och Christelighe Herres / Her Gustaffs / Fordom Sweriges / Göthes / och Wendes Konungh etc. Historia. Stockholm 1627.
Warhafftiger Abdruck der Missiuen Welche ... Carolvs der Neunde ... An ... Heinrichen dem Vierdten ... schriftlich gelangen lassen. Stockholm 1607.
Wisse Aftryck Af någhre Bref / Som then Stormächtigeste / ... Her Carl ... Hafwer skrifwit then Stormächtigeste ... Her Christian then Fierde / ... til. Stockholm 1611.

C. Aktpublikationer.

Abraham Brahes Tidebok. Ed. C. M. o. R. Stenbock, Stockholm 1920.
Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid, se under D. Erslev, Kr.

Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548—1661, I. Ed. O. A. Johnsen, Oslo 1910—1929.
Akty i pisma. Ed. G. V. Forstén, St. Petersburg 1889.
Alla Riksdagars och Mötens Besluth [I]. Ed. A. A. von Stiernman, Stockholm 1728.
Almquist, H., se Handlingar rörande mötet i Reval.
Almquist, J. A., se Egenhändiga anteckningar.
Anecdoter om Namnkunniga och Märkvärdiga Swenska Män, I. Ed. S. Loenbom, Stockholm 1770—71.
Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus. Ed. G. E. Klemming, Samlaren 1883.
Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, II: 2. Ed. G. Groen van Prinsterer, Utrecht 1858.
Axel Leijonhufvuds anmärkningar om Olaus Petris krönika och unionstidens historia. Ed. L. Sjödin, HT 1933.
Berg, T., se Hertig Carls Slaktarebenck.
Bergh, S., se Bidrag till Riks-Archivets äldre historia.
Bergman, E. D., se Register öfver Rådslag.
Bidrag till Riks-Archivets äldre historia. [Ed. S. Bergh.] MRA II: 9, Stockholm 1885.
Bihang Utaf Åtskillige allmenna Handlingar ... Hörande til ... Riksdagars och Mötens Beslut. Ed. A. A. von Stiernman, Stockholm 1743.
Bilagor Til Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:s Historier. Ed. A. A. v. Stiernman, Stockholm 1747.
Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593—1638. Ed. J. G. L. Napierski, Riga 1890.
Breve fra Gram til Slange. Ed. C. E. Secher, DHT, 2. R., 6. Bd.
Bricka, C., se Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve.
Bureus, J. T., se Sumlen.
Calendaria Caroli IX. Ed. A. Lewenhaupt, Stockholm 1903.
Calendar of State Papers. Domestic Series. 1591—1594. 1595—1597. 1598—1601. Ed. M. A. E. Green, London 1867—1869.
Calendar of the Manuscripts of the Most Hon. the Marquis of Salisbury ... preserved at Hatfield House. VI—XVI. London 1895—1933. [Cecil papers VI—XVI.]
Celsius, O. O., se Monumenta politico-ecclesiastica.
Correspondance inédite de Henri IV, Roi de France et de Navarre, avec Maurice-le-Savant, Landgrave de Hesse. Ed. C. de Rommel, Paris 1840.
Corps Universel diplomatique du droit des gens, III—V. Ed. J. Du Mont, Haag 1726—1728.
Corpus Constitutionum Daniæ, II, III. Ed. V. A. Secher, Köpenhamn 1887—99.
Danmark-Norges Traktater 1523—1750, I—III. Ed. L. Laursen, Köpenhamn 1907—1916. [DNT I—III.]
Danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter. Ed. C. F.

Wegener, Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearchiv, II, Köpenhamn 1856—1860.
Datskij archiv. Ed. J. N. Stjerbatjev, Tjtenija v Imp. obstjestve istorii i drevnostej Rossijskich, 164: 1, Moskva 1893.
De la Gardiska Archivet, IV. Ed. P. Wieselgren, Lund 1829.
Der Aviso des Jahres 1609. Ed. W. Schöne, Leipzig 1939.
De regno Daniæ et Norvegiæ tractatus varij. Ed. S. I. Stephanius, Leiden 1639.
De Thou, se Jacobi Augusti Thuani ...
Dokumenter angaaende flytlapperne m. m., II. Ed. J. Qvigstad o. K. B. Wiklund, Kristiania 1909.
Dreyer, I. L. E., se Tychonis Brahe Dani Opera Omnia.
Drivius, Peter, se Extract och Uthtåg ...
Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhielm. Ed. J. A. Almquist, HH 20, Stockholm 1904.
Ekdahl, N. J., se Protokoll vid ransakningen på Riksdagen i Linköping ...
Engelstoft, L., se Udtog af Rigsraad Axel Gyldenstiernes Dagbog.
En pamflett av år 1592 mot Vasahuset. Ed. L. Sjödin, HT 1930.
Eske Brocks Dagbog for Aaret 1611. Ed. C. F. Bricka, DM, 4. R., V, Köpenhamn 1884.
Extract och Uthtåg af Petri Drivii Pastoris i Arboga, hållne Diario, öfver ... åtskillige Riksdagar i Konung Carl dhen IX:des och Konung Gustaf Adolphs Regements tijd. Stockholms Magazin, nov. 1780.
Fœdera, conventiones, literæ et cujuscunque generis acta publica, XVI. Ed. T. Rymer, London 1715.
Forstén, E. V., se Akty i pisma.
Fridericia, J. A., se Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve.
Gjörwell, C. Chr., se Hof-Cancelleren Doct. Nils.
Granlund, V., se Konung Gustaf den Förstes Registratur.
Green, M. A. E., se Calendar of State Papers. Domestic Series.
Groen van Prinsterer, G., se Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau.
Handlingar angående tvisten om Finnmarken vid Vesterhafvet i slutet af 16:de och början af 17:de århundradet, samt beträffande Lappmarkens inre tillstånd under samma tid. HSH 39, Stockholm 1858.
Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599. Ed. H. Almquist, HH 23, Stockholm 1910.
Handlingar Til Uplysning af Swenska Krigs-Historien, II. Ed. C. G. Nordin, Stockholm 1788.
Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, II—III. Ed. J. E. Waaranen, Samling av urkunder rörande Finlands historia II—III, Helsingfors 1864—1866.
Hans Bilefeldts rapporter till Knut Persson åren 1602 och 1605. Ed. L. Sjödin, HT 1939.
Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Commines Memoirer, I. Ed. P. Nørlund, Köpenhamn 1913.

Hertig Carls Slaktarebenck. Ed. T. Berg, De hundra böckerna, 2, Stockholm 1915.
Hildebrand, E., se Sveriges regeringsformer, Svenska Riksdagsakter.
Historiska betraktelser af Karl IX. Ed. S. Clason, HT 1906.
Hof-Cancelleren Doct. Nils Chesnecopheri berätelse. Ed. C. Chr. Gjörwell, Nya Svenska Biblioteket, II, Stockholm 1763.
Johannes Messenius dramatiska arbeten. Ed. H. Schück, Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet, Upsala 1886—1888.
Johannes Messenius Scondia, VIII. Ed. J. Peringskiöld, Stockholm 1702.
Johnsen, A. A., se Aktstykker til de norske stændermøders historie.
Judicia placiti regis Daniæ justitiarii 1595—1604, 1605—1614. Ed. V. A. Secher, Köpenhamn 1881—1886.
Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1593—1596, 1596—1602, 1603—1608, 1609—1615. Ed. L. Laursen, Köpenhamn 1910—1916.
Kjøbenhavns Diplomatarium, IV. Ed. O. Nielsen, Köpenhamn 1880.
Klemming, se Anteckningar, Olai Petri Svenska Krönika och Sumlen.
Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve, Befalninger og Statsskrivelser til Rigsraadet. I. 1596—1631. Ed. C. Molbech, Köpenhamn 1848.
Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625. Ed. C. Bricka o. J. A. Fridericia, Köpenhamn 1887—1889.
Konung Carl den IX:s Rim-Chrönika. Ed. B. Bergius, Stockholm 1759.
Konung Gustaf den Förstes Registratur, IV, VII o. XXIV. Ed. V. Granlund o. J. A. Almquist, Stockholm 1864, 1870 o. 1906.
Konung Magnus Erikssons Stadslag. Ed. C. J. Schlyter, SSGL 11, Lund 1865.
Langebek, J., se Mogens Ulfelds Tog udi Østersøen.
Laurentius Petris Quæstiones aliquot circa magistratum. Ed. H. Lundström, Skrifter från reformationstiden, i urval utgifna af Aksel Andersson, 6, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet, Upsala 1898.
Laursen, L., se Danmark-Norges Traktater, Kancelliets Brevbøger.
Lettres et Négociations de Paul Choart, Seigneur de Buzanval et de François d'Aerssen, suivies de quelques pièces diplomatiques concernant les Années 1593—1596, et 1602—1606. Ed. G. G. Vreede, Leiden 1846.
Lewenhaupt, A., se Calendaria Caroli IX.
Lund, O. G., se Norske Rigs-Registranter.
Lundström, H., se Laurentius Petris Quæstiones aliquot circa magistratum.
Nørlund, P., se Hans Mogensens Oversættelse.
Molbech, C., se Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve.
Napierski, J. G. L., se Bodeckers Chronik.
Nielsen, O., se Kjøbenhavns Diplomatarium.
Nordin, C. G., se Handlingar Til Uplysning af Swenska Krigs-Historien.
Norske Rigs-Registranter, III—IV. Ed. O. G. Lund o. I. E. Sars, Kristiania 1865—1870.
Macray, W. D. Second report on the Royal Archives of Denmark. Public

Record Office. Report of the Deputy Keeper 46. Appendix, London 1884.
Några Annotationer af Sal. Herr Jöran Posse Knutsson och Herr Gabriel Posse upteknade och efterlemnade. Ed. S. Loenbom, Historiskt Archivum, VI. Stockholm 1776.
Mogens Ulfeldts Tog udi Østersøen med Kongelig Majestets Skibs-Flode 1611. Ed. J. Langebek, DM I, Köpenhamn 1745.
Monumenta politico-ecclesiastica ex Archivo Palmskiöldiano nunc primum in lucem edita præside Olao Olai Celsio. Upsala 1750—1751.
Niels Krags Relation om sit Gesandtskab til England 1598—1599. NDM IV, Köpenhamn 1823.
Olai Petri Svenska Krönika. Ed. G. E. Klemming, Stockholm 1860.
Protokoll vid ransakningen på Riksdagen i Linköping år 1600 öfver åtskilliga för otrohet anklagade Herrar och Män. Ed. N. J. Ekdahl, HSH 19, Stockholm 1834.
Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer II—III. Ed. E. Nygren o. F. Lindberg, Stockholm 1932—1939.
Qvigstad, J. och Wiklund, K. B., se Dokumenter angaaende flytlapperne.
Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid 1602—1611. Ed. E. W. Bergman, MRA II: 7, Stockholm 1883.
Register öfver Rådslag i konung Johan III:s tid. Ed. E. W. Bergman, MRA II: 5, Stockholm 1881.
Register öfver Rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597. Ed. E. W. Bergman, MRA II: 6, Stockholm 1882.
Rigens Indtægt og Udgift 1608. Ed. J. Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872, Köpenhamn 1872.
Rigsraad Eske Brocks Dagbøger for 1604, 1609, 1619 og 1622. Ed. L. Moltke, Danske Samlinger II: 2, Köpenhamn 1872—1873.
Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, I: 1. Ed. C. G. Styffe, Stockholm 1888.
de Rommel, C., se Correspondance inédite de Henri IV avec Maurice-le-Savant.
Rydberg, O. S. och Hallendorff, C., se Sveriges Traktater.
Rymer, T., se Fœdera, conventiones, literæ.
Rørdam, H., se Sivert Grubbes Dagbog.
Samling Utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. Angående Sweriges Rikes Commerce, Politie och Œconomie. I. Ed. A. A. von Stiernman, Stockholm 1747.
Sars, J. E., se Norske Rigs-Registranter.
Schlyter, C. J., se Magnus Erikssons Stadslag.
Schück, H., se Johannes Messenius dramatiska arbeten.
Schöne, W., se Der Aviso des Jahres 1609.
Secher, C. E., se Breve fra Gram til Slange.
Secher, V. A., se Corpus Constitutionum Daniæ, Judicia placiti regis Daniæ justitiarii.
Sivert Grubbes Dagbog. Ed. H. Rørdam, DM, 4. R., 2 [Sivert Grubbes Dagbog, I], o. DM, 4. R., 4 [Sivert Grubbes Dagbog, II].

Sjödin, L., se Axel Leijonhufvuds anmärkningar, Hans Bilefeldts rapporter.
Stenbock, C. M. och R., se Abraham Brahes Tidebok.
Stephanius, S. I., se De regno Daniæ et Norvegiæ tractatus varij.
von Stiernman, A. A., se Riksdagars och Mötens Beslut med Bihang, Bilagor Til Konung Sigismunds Och Konung Karl den IX:s Historier, Samling Utaf Kongl. Bref.
Stjerbatjev, J. N., se Datskij archiv.
Styffe, C. G., se Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.
Sumlen, där vthi ähro Åtskillighe Collectaneer. Af Johannes Thomæ Bureus. Ed. G. E. Klemming, Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif 24, Stockholm 1886.
Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens Historia. I: 1—4 o. I: 11: 1. Ed. E. Hildebrand, T. Höjer o. L. Sjödin, Stockholm 1887—1938.
Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800. Ed. E. Hildebrand, Stockholm 1891.
Sveriges Traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar, I—V: 1. Ed. O. S. Rydberg o. C. Hallendorff, Stockholm 1877—1903.
Thuanus, se Jacobi Augusti Thuani ...
Tychonis Brahe Dani Opera Omnia, VIII o. XIV. Ed. I. L. E. Dreyer, Köpenhamn 1925 o. 1928.
Udtog af 14 af Christian IV's hidtil uudgivne Skrivkalendere. Ed. C. F. Bricka, Danske Samlinger, 2. R., III, Köpenhamn 1873—1874.
Udtog af Rigsraad Axel Gyldenstiernes Dagbog, holden paa hans Reise til og under hans Ophold i Moskow 1602—1603. Ed. L. Engelstoft, Historisk Calender, udgiven af L. Engelstoft og J. Møller, I, Köpenhamn 1814.
Wegener, C. F., se Danske Kongers Haandfæstninger.
Wieselgren, P., se De la Gardiska Archivet.
Vreede, G. G., se Lettres et Négociations de Paul Choart.
Äldre handlingar angående Vestergötland. Ed. F. Ödberg, VgFT II: 2—3, Mariestad 1903.
Ödberg, F., se Äldre handlingar angående Vestergötland.

D. Bearbetningar och lexica.

Adelung, J. C. Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexico, II, Leipzig 1787.
Ahnlund, N. Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död. Stockholm 1940.
——. Hertig Karls andra äktenskapshandel. Storhetstidens gryning, Stockholm 1918.
——. Ståndsriksdagens utdaning. Sveriges Riksdag I: 3, Stockholm 1933.
Allen, C. F. Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling. Sjunde upplagan. Köpenhamn 1870.

Almquist, H. Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl. Göteborgs Högskolas årsskrift, XX, Göteborg 1916.
——. Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige. HT 1911.
——. Polskt författningslif under Sigismund III. HT 1912.
——. Reformationstiden och stormaktstidens förra skede. Svenska folkets historia, II, Lund 1922.
——. Sverge och Ryssland 1595—1611. Akad. avh., Upsala 1907.
Andersen, C. O. B. Jonas Charisius. DBL 5.
——. Christian IV. DBL 5.
Andersson, I. Erik XIV:s engelska underhandlingar. Skrifter utg. av Vetenskapssocieteten i Lund, 17, Lund 1935.
Annerstedt, C. Olaus Martin. Minnesteckning. Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886: 18, Stockholm 1904.
——. Upsala universitets historia, I, Upsala 1877.
Anthoni, E. Huru har den tyska relationen om hertig Carls fälttåg till Finland år 1599 tillkommit? FHT 1935.
——. Konflikten mellan hertig Carl och Finland. Avvecklingen och försoningen. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland, CCLXII, Helsingfors 1937.
——. Kopieboken 1592—1601. Historiska och litteraturhistoriska studier, utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 11, Helsingfors 1935.
——. Till avvecklingen av konflikten mellan hertig Carl och Finland. I. Konfliktens uppkomst och hertigens seger, Helsingfors 1935.
Arup, Erik. Danmarks Historie, II, Köpenh. 1932.
Bartholin, A. De Scriptis Danorum. Liber Posthumus. Bibliotheca septentrionis eruditi, I, Hamburg 1699. Ed. J. Mollerus.
Beller, E. A. The Negotiations of Sir Stephen Le Sieur 1584—1613. The English Historical Review, XL, London 1925.
Berg, G. O. Riksdagen i Stockholm 1602. Akad. avh., Upsala [tr. Stockholm] 1883.
Berg, T. [Släkten] Chesnecopherus. SBL 8.
——. Johan Skytte. Hans ungdom och verksamhet under Karl IX:s regering. Akad. avh., Stockholm 1920.
——. Nils Chesnecopherus. SBL 8.
Bergh, S. Karl IX och den svenska adeln 1607—1609. Akad. avh., Upsala 1882.
——. Meddelanden om förberedelserna till Karl IX:s kröning. HT 1884.
——. Svenska Riksarkivet 1618—1837. Stockholm 1916.
Bernheim, E. Mittelalterliche Zeitanschauungen, in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung, I. Tübingen 1918.
Beutin, L. Hanse und Reich im handelspolitischen Endkampf gegen England. Studien zur Geschichte der Wirtschafts- und Geisteskultur, VI, Berlin 1929.
Bittner, L. Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragsurkunden. Berlin o. Leipzig 1924.

Blümcke, O. Berichte und Akten des hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Hansische Geschichtsquellen, VII, Halle 1894.
——. Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges. Stettin 1890.
Bodniak, S. Zawiazek floty i obrona wybrzeza w wojnie Zygmunta III z Karolem IX. Pamientnik Bibljoteki Kórnickiej, II, Kórnik 1930.
Boëthius, S. J. Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596, I—III. HT 1884—1886.
——. Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering, I. Akad. avh., Upsala [tr. Stockholm] 1877.
Breysig, K. Die Entwickelung des preussischen Ständerthums von seinen Anfängen bis zum Regierungsantritt Friedrich Wilhelms. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des grossen Kurfürsten Friderich Wilhelm von Brandenburg, XV, Berlin 1894.
Bring, S. E. Bibliografisk handbok till Sveriges historia. Stockholm 1934.
Bruun, H. Christian Friis til Borreby. DBL VII.
Carlsson, G. Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson. Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1927—28, Lund 1928.
——. Hemming Gadh. Akad. avh., Upsala 1915.
——. Senare medeltiden. I. Tidsskedet 1389—1448. Sveriges historia till våra dagar, III, Stockholm 1941.
Clemensson, G. G. Flottans förläggning till Karlskrona. En studie i flottstationsfrågan före år 1683. Akad. avh., Lund [tr. Upsala] 1938.
Colding, P. Breide Rantzau (1556—1618). DBL 19.
——. Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III:s og Begyndelsen af Frederik II:s Tid. Akad. avh., Köpenhamn 1939.
Dahlgren, F. A. Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket. Lund 1914—1916.
von Dalin, O. Swea Rikes Historia. Stockholm 1761—62.
De Jonge, J. K. J. Inlichtingen omtrent de staatkundige Betrekkingen tusschen Nederland en Zweden in de Jaren 1592—1609. De vrije Fries, VII, Leeuwarden 1856.
Divéky, A. Wladyslaw Békés. Polski Slownik Biograficzny, I, Krakau 1935.
Dreyer, J. C. H. Notitiæ Librorum Manuscriptorum Historiæ Cimbricæ, I. Rostock o. Wismar 1759.
Droysen, G. Geschichte der Gegenreformation. Berlin 1893.
Edén, N. Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet. (1602—1634.) Skrifter, utgivna av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala, VIII: 2, Upsala 1902.
——. Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602. HT 1901.
Ekblom, V. Negotia inter Henricum IV, Galliæ Navarræque, et Carolum IX; Sveciæ reges, acta. Stockholm 1840.
Elgenstierna, E. Den introducerade svenska adelns ättartavlor, I o. VIII. Stockholm 1925 o. 1934.

Enewald, N. Sverige och Finnmarken. Akad. avh., Lund 1920.
Engelstoft, P. Christian IV's Tidsalder. Det Danske Folks Historie II, Köpenhamn 1928.
Ernberg, J. A. Om bärgning och bärgarlön enligt svensk sjörätt. Akad. avh., Lund 1905.
Erslev, Kr. Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid. I (1588—1620). III (1644—1648), Köpenhamn 1883—1890.
Fabricius, K. Kongeloven. Köpenhamn 1920.
Fahne, A. Die Herren und Freiherren von Höveln, nebst Genealogie der Familien, aus denen sie ihre Frauen genommen, III. Köln 1856.
Fant, E. M. De cura Regis Caroli IX in Lapponiam. Observationes historiam Svecanam illustrantes II: 3, Upsala 1801.
Fink, G. Die Entwickelung des Lübecker Marstall-Offiziums. Zeitschrift d. Ver. f. lüb. Gesch. u. Altertumskunde, XXV, Lybeck 1929.
Forstén, G. V. Baltijskij vopros v XVI i XVII stoletiach (1544—1648). II. Borba Sjvetsii s Polsjej i Gabsburgskim domom. Zapiski istor.-filolog. fakulteta imp. S. Petersburgsk, universiteta, XXXIV, Petersburg 1894.
——. Snosjenija Danii s Rossiej v tsarstvovanie Christiana IV. Zjurnal Ministerstva narodnago prosvestjenija 280, Petersburg 1892.
Friis, A. Johan Friis (1494—1570). DBL 7.
Fridericia, J. A. Danmarks Riges Historie 1588—1699. Danmarks Riges Historie, V, Köpenhamn 1897—1903.
——. Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjöbenhavn (1629—60). I. (1629—1635), Köpenhamn 1876.
——. Ulrik. DBL, äldre serien, 18.
Fryxell, A. Berättelser ur Swenska Historien, IV. Stockholm 1830.
Geijer, E. G. Svenska folkets historia, II. Erik Gustaf Geijers samlade skrifter, Sednare afdelningen, III, Stockholm 1852.
Grautoff, F. Die Beziehungen Lübecks zu Christian IV. bis zum 30jährigen Kriege. Akad. avh., Marburg 1899.
Greiffenhagen, W. Karl IX in Reval. Baltische Monatsschrift 35, Reval 1888.
Grimm, J. och Grimm, W. Deutsches Wörterbuch, I, III, IX o. XII. Leipzig 1854, 1862, 1894—1899 o. 1885—.
Grönblad, E. De comitiis, quæ dicuntur Arctopoli celebrata fuisse 1602. Helsingfors 1849.
Gödel, V. Erik Sparre. NTBB 1914.
Hafström, G. Äldre Västgötalagens »Landamæri». Historiska studier tillägnade Sven Tunberg, Upsala 1942.
Hallenberg, J. Svea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den stores regering, I—II. Stockholm 1790.
Hassebrauk, G. Herzog Heinrich Julius und die Stadt Braunschweig 1589—1613. Jahrbuch des Geschichtsvereins für das Herzogtum Braunschweig, 9, Wolfenbüttel 1910.

Hassencamp, C. Handelspolitische Verhandlungen zwischen England und Polen in den Jahren 1597—1598. Zeitschr. d. hist. Ver. für die Provinz Posen, III, Posen 1888.
Hassø, A. G. Rigshovmester Kristoffer Valkendorf til Glorup (1525—1601). Köpenhamn 1933.
——. Den danske Regering og Koffardifarten Nord om Norge i det 16. Aarhundrede. DHT, 10. R., 2. Bd.
Heckscher, E. F. Sveriges ekonomiska historia I: 1. Stockholm 1935.
——. Det äldre Vasakonungadömets ekonomiska politik och idéer. Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow, Stockholm 1924.
[Hildebrand, E.] En konfiskerad handskriftssamling. HT 1903.
Hildebrand, E. Gustav Vasas söner. Sveriges historia till våra dagar 5, Stockholm 1921.
——. Gustav Vasa. Sveriges historia till våra dagar, 4. Stockholm 1920.
Hildebrand, H. Minne af Riksantikvarien Johannes Bureus. Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886, 23, Stockholm 1910.
Hildebrand, K. Johan III och Europas katolska makter 1568—1580. Studier i 1500-talets politiska historia. Akad. avh., Upsala 1898.
Hildebrand, K. G. Gustav Vasas arvförening. HT 1934.
Hjärne, E. Från Vasatiden till frihetstiden. Några drag ur den svenska konstitutionalismens historia, Stockholm 1929.
Hjärne, H. Sveriges Östersjövälde och Europa. Ny SvT 1889.
——. Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det habsburgska huset 1589—1604. HT 1883.
Holberg, L. Dannemarks Riges Historie II. Köpenhamn 1733.
Ingman, S. Kaarle IX:nen Jäämerenpolitiikka. I. Akad. avh., Helsingfors 1894. Historiallinen Arkisto XIV, Helsingfors 1895.
Ivalo, S., se Ingman.
Jessen-Schardebøll, E. J. Det Kongerige Norge, fremstillet efter dets naturlige og borgerlige Tilstand, I. Köpenhamn 1763.
Johnsen, O. A. Et træk af den dansk-norske regjerings handelspolitik under Kristian III og Fredrik II. Christiania Videnskabs-Selskabs avhandlinger 1909: 3.
——. Finmarkens politiske historie, aktmæssig fremstillet. Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-filos. Klasse. 1922. No. 3, Kristiania 1923.
Jonsson, A. Hertig Karl och Sigismund 1597—1598. Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles Handlingar, IV: 9, Göteborg 1906.
Juva, E. W., se Juvelius.
Juvelius, E. W. Marttilan taistelu v. 1599. Historiallinen Aikakauskirja 1934.
Jägerskiöld, S. Adelsprivilegier i Sverige och Danmark. HT 1934.
Jöcher, C. G. Allgemeines Gelehrten-Lexico, III. Leipzig 1751.
Jørgensen, E. Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800. Köpenhamn 1931.
Jørgensen, P. Jhs. Dansk Retshistorie. Köpenhamn 1940.

Kalkar, O. Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700), I—IV. Köpenhamn 1881—1892.

Klemming, G. E. Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till fremmande magter. I: 1483—1658. KBH III, Stockholm 1881.

Kobierzycki, G. Historia Vladislai Poloniæ et Sueciæ principis. Danzig 1655.

Kornerup, B. Biskop Hans Poulsen Resen. Studier over Kirke og Skolehistorie i det 16. og 17. Aarhundrede. I (1561—1615). Akad. avh., Köpenhamn 1928.

Koser, R. Geschichte der brandenburgisch-preussischen Politik, I. Stuttgart o. Berlin 1913.

Lagerroth, Fr. Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia. Akad. avh., Lund [tr. Stockholm] 1915.

Landberg, G. De nordiska rikena under Brömsebroförbundet. Akad. avh., Upsala 1925.

——. Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i belysning av den skandinaviska diplomatiens traditioner. UUÅ 1935: 10, Upsala 1935.

——. [Recension av] Ahnlund, Ståndsriksdagens utdaning. StvT 1934.

Larsen, A. Kalmarkrigen. Köpenhamn 1889.

Larsen, J. E. Om Rigsdage og Provindsialforsamlinger samt Rigsraadet i Danmark, fra 13. Aarh. indtil 1660. DHT 1.

Lilliestråle, N. F. Riksdagarna 1609 och 1610. Några bidrag till Karl IX:s historia under sista åren af hans regering. Nyköping 1888.

Ljung, S. Erik Jöransson Tegel. Akad. avh., Lund 1939.

Lönnqvist, R. Nuntien Germanico Malaspina och planerna på Sveriges rekatolisering 1593—1594. HT 1937.

Mackeprang, M. Danske Købstadsmøder fra Kristian I til Kristian IV. DNT, R. 8., B. 4.

Merriman, R. B. The rise of the Spanish Empire in the Old world and in the New, IV. New York 1934.

von Meteren, E. Eygentliche vnd vollkommene historische Beschreibung dess niderl. Kriegs. Amsterdam 1627.

Molbech, C. En Notice om Philip den Andens Erobringsplaner mod Danmark. DHT VI, Köpenhamn 1845.

Mollerup, W. Danmarks Forhold til Lifland fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning (1346—1561). Akad. avh., Köpenhamn 1880.

——. Danmarks Riges Historie 1536—1588. Danmarks Riges Historie, III, Köpenhamn 1896—1907.

Mollerus, J. Cimbria Literata sive scriptorum ducatus utriusque slesvicensis et holsatici ... historia literaria tripartita. Köpenhamn 1844.

——, se Bartholin, A.

Montague, F. C. The History of England from the accession of James I. to the restoration (1603—1660). London 1907.

Münter, Fr. Den danske Reformationshistorie, II. Köpenhamn 1802.

Nielsen, A. Dänische Wirtschaftsgeschichte. Jena 1933.

Niemcewicz, J. U. Dzieje panowania Zygmunta III. Wroclaw 1836.

Nordlund, K. Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer i deras samband med den politiska utvecklingen. Akad. avh., Upsala [tr. Stockholm] 1900.

Nys, E. Les origines du droit international. Brüssel o. Paris 1894.

Palme, O., och Palme, G. Släkten Palme intill år 1815. Upsala 1917.

Palme, S. U. Rättegångsprotokollet från Linköpingsräfsten år 1600. HT 1938.

——. [Anmälan av] Polski Slownik Biograficzny. HT 1938.

——. Erik Sparre och Arild Huitfeldt 1598. PHT 1938, Stockholm 1939.

——. En politisk giftermålshandel. Fröken Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg. PHT 1938, Stockholm 1939.

——. Till kännedomen om Karl IX:s muntliga framställningssätt. HT 1938.

——. Örebromötet 1602. HT 1942.

——. Två källor rörande händelserna i Finland 1599. FHT 1938.

——. Tysk arkivforskning i aktuellt perspektiv. Nya Dagligt Allehanda 7.6. 1938.

Paul, Johannes. Gustaf Adolf, I. Leipzig 1927.

——. Stralsund und Schweden vor dem Dreissigjährigen Kriege. Pommersche Jahrbücher 24, Stettin 1928.

Petri, G. Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. Stockholm 1926.

Pira, K. Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. Akad. avh., Upsala [tr. Stockholm] 1895.

Platzhoff, W. Geschichte der europäischen Staatensystems 1559—1660. München 1928.

——. Das erste Auftauchen Russlands und der russischen Gefahr in der europäischen Politik. HZ 115.

Prutz, H. Preussische Geschichte, I. Stuttgart 1899.

Pärnänen, J. A. Sigismond Vasa et la succession au trône de Suède 1592—1594. Akad. avh., Helsingfors [tr. Genève] 1912.

Renvall, P. Klaus Fleming und der finnische Adel in den Anfangsphasen der Krise der neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts. Akad. avh., Åbo 1939.

Rogberg, C. Carl IX:s fälttåg i Livland år 1600. Upsala 1859.

Rosén, J. Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. Akad. avh., Lund 1939.

Rudbeck, G. Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600. Akad. avh., Upsala 1919.

Röhlk, D. Hansisch-Norwegische Handelspolitik im 16. Jahrhundert. Akad. avh., Kiel [tr. Neumünster] 1935.

Rørdam, H. Efterretninger om M. Jon Jensen Kolding. Ny Kirkehistoriske Samlinger, V, Köpenhamn 1869—1871.

——. Historieskriveren Arild Huitfeldt. Köpenhamn 1896.

——. Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537—1621, III. Köpenhamn 1873.

Rørdam, H. Klavs Christoffersen Lyskanders Levned samt hans Bog om Danske Skribenter. Köpenhamn 1868.
——. Om en befrygtet Landgang af fjendtlige Tropper i Thy og Vendsyssel 1609. Samlinger til jydsk Historie og Topographie, VIII, Aalborg 1878—1879.
——. Om Mag. Johannes Martini Petrafontanus Udbynerus. Kirkehistoriske Samlinger, 2, Köpenhamn 1867—1868.
——. Tillæg til Arild Huitfeldts Levned. Köpenhamn 1896.
——, se Steenstrup, Et Forslag til Katholicismens Gjenindförelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629.
Ræstad, A. Kongens Strømme. Kristiania 1912.
——. Voldgiftstraktater. Oslo 1927.
Schefferus, J. Svecia litterata seu de scriptis et scriptoribus gentis Sveciae. Ed. Johannes Mollerus, Hamburg 1698.
Schiller, K. och Lübben, A. Mittelniederdeutsches Wörterbuch, I. Bremen 1875.
Schnell, H. Mecklenburg im Zeitalter der Reformation. Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen, V, Schwerin 1906.
Schweizer, W. Christian IV. von Dänemark und sein Verhältniss zu den niederdeutschen Städten bis zum Jahre 1618. Akad. avh., Heidelberg [tr. Lübeck] 1899.
Schück, H. Folkungatiden och unionstiden. Svenska folkets historia 1: 2, Lund 1915.
Schäfer, D. Geschichte von Dänemark V. Vom Regierungsantritt Friedrichs II. (1559) bis zum Tode Christians IV. (1648). Geschichte der europäischen Staaten, hrsg. v. A. L. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Gieselrecht u. K. Lamprecht, XII, Gotha 1902.
Simson, P. Geschichte der Stadt Danzig. Danzig 1918.
Slange, N., Gram, H. och Schlegel, J. H. Geschichte Christian des Vierten, I. Köpenhamn o. Leipzig 1757.
Slange, N. och Gram, H. Den Stormægtigste Konges Christian den Fierdes ... Historie, I. Köpenhamn 1749.
Sobieski, W. Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610. Krakau 1907.
——. Der Kampf um die Ostsee. Leipzig 1933.
Sprinchorn, C. Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614. HT 1885.
Staf, N. Marknad och möte. Akad. avh., Stockholm 1935.
Stavenow, L. Det svenska stormaktsväldets uppkomst. UUÅ 1918.
Steen, Sverre. Det norske folks liv og historie gjennem tidene IV. Oslo 1935.
Steenstrup, J. Et Forslag til Katholicismens Gjenindförelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629. Kirkehistoriske Samlinger, 3. R., 1 Bd., Köpenhamn 1874—1877.
Stille, A. De ledande idéerna i krigföringen i Norden 1563—1570. LUÅ, N. F., I: 14: 11, Lund 1918.
Sundberg, H. G. F. Den svenska stapelstadsrätten. En undersökning av

institutets utveckling och nuvarande innehåll. Akad. avh., Upsala [tr. Stockholm] 1927.
Svalenius, I. Georg Norman. Akad. avh., Lund 1937.
Svenska Akademiens Ordbok, II, V, VII, XI B.
Sylvander, G. V. Kalmar slott och stads historia, III: 3. Kalmar 1874.
Sveriges krig 1611—1632, I. Utgivet av Generalstaben, Stockholm 1936.
Szelagowski, A. Der Kampf um die Ostsee. München 1916.
Söderberg, V. Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius. Akad. avh., Upsala 1902.
Söderqvist, O. Brömsebrotraktaten 1541 och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige. HSHH, Upsala 1908.
Söderqvist, O. Studier rörande förhållandet mellan Johan III och Hertig Karl, III. HT 1904.
Tawaststierna, W. Kaarle IX:n ja Sigismundin taistelu Viron ja Liivinmaan omistamisesta. Historiallisia tutkimuksia XIX, Helsingfors 1935.
Tham, W. Axel Oxenstierna. Akad. avh., Stockholm 1935.
——. Kring Elisabeth Vasa och hennes dotter. PHT 1933, Stockholm 1934.
Theiner, A. Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl unter Johann III, Sigismund III und Karl IX. Augsburg 1838.
Thyresson, B. Sverige och det protestantiska Europa från Knäredfreden till Rigas erövring. Akad. avh., Upsala 1928.
Toijer, D. Sverige och Sigismund 1598—1600. Fördraget i Linköping-Riksdagen i Linköping. Akad. avh., Stockholm 1930.
Troels-Lund. Under Christian den Fjerdes Mindreaarighed, I. Historiske Fortællinger V, Köpenhamn 1911.
Tunberg, S. De svenska rådsherrarna och krisen i Sveriges historia 1597—1598. HT 1916.
——. Sigismund och Sverige 1597—1598, I—II. Arbeten utgivna med understöd av Vilhelm Ekmans universitetsfond, Upsala 1917—1918.
Waitz, G. Schleswig-Holsteins Geschichte, II. Göttingen 1852.
Walde, O. Svenska emigranter i Polen och deras bibliotek. NTBB 28, Upsala 1941.
Valentin, H. Enväldets införande i Danmark. NT 1942.
Warmholtz, K. G. Bibliotheca historica sveogothica, VI. Stockholm 1790.
Vaupell, O. Den danske Hærs Historie [fra 1600] til Nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814. Köpenhamn 1872.
Weibull, C. Den äldsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark. HTS 7, Lund 1917—1921.
Werwing, J. Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:des Historier I—II. Stockholm 1746.
Westling, G. O. F. Det nordiska sjuårskrigets historia, II. Historiskt Bibliotek VII, Stockholm 1879—1888.
——. Sveriges förhållande till Danmark från freden i Stettin till Fredrik II:s död (1571—1588). HT 1919.
Wiberg, J. Hanseaterna og Bergen. Bergen 1932.

Wideræ, H. Økonomiske Forhold i Bergen i Tiden mellem 1560 og 1625. Bergens Historiske Forening, Skrifter, 35, Bergen 1929.
Wiese, E. Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs. Heidelbergs Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, 3, Heidelberg 1903.
Wilcke, J. Christian IV's Møntpolitik 1588—1625. Akad. avh., Köpenhamn 1919.
Vitols, H. La mer baltique et les états baltes. Akad. avh., Paris 1935.
Vreede, G. W. Nederland en Zweden in staatkundige Betrekking 1523—1611, I. Utrecht 1841.
Wolff, E. Studier rörande Göteborgs äldsta författning. Göteborg 1894.
Zettersten, A. Svenska flottans historia åren 1522—1634. Stockholm 1890.
Ödberg, F. Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö och hennes tid (1513—1590). VgFT II: 8—10, Mariestad 1908—1909.
——. Om konung Johan III:s förföljelse mot ståthållaren Karl Henriksson Horn och hans bröder 1590—1592. VgFT II: 4—5, Mariestad 1904.
——. Om vestgötaadelsmannen Tord Bonde till Stensholmen och hans tid (1550—1628). VgFT II: 2—3, Mariestad 1903.

FÖRKORTNINGAR.

DBL *pro* Danskt Biografiskt Leksikon.
VgFT *pro* Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.

---

orig. *pro* original.
avskr. *pro* avskrift, avskrivits, avskrivet.
konc. *pro* koncept.
konc. 2 *pro* andrakoncept.
s. d. *pro* sine dato.
s. l. *pro* sine loco.
s. v. *pro* sub voce.
mut. mut. *pro* mutatis mutandis.

RReg *pro* Riksregistratur.
TyRReg *pro* Tyskt riksregistratur.
DReg *pro* kopieboken Fredrik II:s och Kristian IV:s brev, se källförteckningen.
SvReg *pro* kopieboken Svenske Acta, se källförteckningen.

FÖRSTA KAPITLET

FREDSFÖRBUNDET I STETTIN

I.

Det blodiga sjuårskriget mellan de nordiska rikena ebbade ut fram emot år 1570, och det kom till en efterlängtad fred i Stettin. Icke sedan Erik av Pommerns dagar hade de nordiska angelägenheterna i så hög grad tilldragit sig hela Europas intresse. Freden slöts under medling av kejsaren och konungen av Frankrike, konungen av Polen och kurfursten av Sachsen samt den pommerske hertig, i vars hägn förhandlingarna fördes. Skiftande intressen hade drivit sändebud från Wien, Paris, Dresden och Warschau till den lilla staden vid Odermynningen. Freden och medlarna.

Den franska medlingen var resultatet av ett enskilt initiativ från konung Karls resident i Köpenhamn, den kände Carolus Danzæus, och den var avsedd att tjäna Danmarks sak, samtidigt som det gällde att skydda den franska sjöfarten genom Öresund. Kejsarens medling åter hade påkallats från flere håll. Att den till sist kom till stånd på initiativ från Prag, kan emellertid icke betvivlas, och erbjudandet förmedlades i polskt intresse av den sachsiske kurfursten, som själv skulle förena sig med kejsaren om det ömtåliga värvet. Också från svenskt håll hade man riktat blickarna på det romerska rikets överhuvud, måhända en första frukt av den håg för internationell organisation och mellanstatlig hierarki, som genom hela hans politiska bana skulle utmärka hertig Karl av Södermanland.[1]

[1] För skildringen av 1570 års fredsverk hänvisas till tvenne tämligen grundliga utredningar, Westling, Det nordiska sjuårskrigets historia, II, s. 86 ff., och Laursens i DNT, II, s. 213 ff. Den förres framställning har på enskilda punkter kontrollerats i det material, som bevarats i vol. Fol. n:r 12, Skoklostersamlingen I, RA, den senares i huvudkällan, protokollet »Acta der zu Stettin gepflogenen Friedenshandlung 1570» i vol. Sverige A II 31, TKUA, DRA. Handlingarna angående den kejserliga medlingen i vol. Dänemark 2, St. A. Wien, ha intet nytt att ge. Det tydligen mycket utförliga pommerska materialet från Stettinförhandlingarna fördes jämte andra svenska handlingar 1694 på Karl XI:s order till Stockholm, där det förintades vid slottsbranden 1697. Endast obetydliga rester av denna accession till riksarkivets samlingar äro bevarade, och bland dem saknas alla handlingar om 1570 års fred. Se brevväxlingen om dessa arkivalier i vol. 44, Tit. 4, Rep. 6, St. A. Stettin, samt vissa rester i vol. Pomeranica 298 1/2, RA. Jfr S. U. Palme, Tysk arkivforskning i aktuellt perspektiv. — Om fredsverket se jämväl Blümcke, Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges, slutkapitlet, samt K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, avd. II: 1. Om den svenska hänvändelsen till kejsaren se hertig Karls och svenska rådets betänkande s. d. s. l. april 1570, tryckt efter konc. i Register öfver Rådslag i konung Johan III:s tid, s. 91 f.

Om än den polska medlingen, sällsam nog med hänsyn till Polens ställning i konflikten, mera än något annat var en intervention i syfte att på diplomatisk väg vinna det mål, som krigets skiften, alla danska löften till trots, förmenat konung Johans svåger — den franska, den kejserliga och den pommerska medlingen hade dock ett intresse gemensamt, att få till stånd en långvarig och säker fred. För den pommerske hertigen hade krigets påfrestningar varit svåra, särskilt sedan Stralsunds anknytning till Sverige gjort hans land till farväg för de främmande legoknektar, som följt Erik XIV:s värvningsbrev. Kanske visste han också, att man i Sverige planerade att föra över kriget på tysk jord, mindre förödd än de sydsvenska och skånska landskapens, för att taga Danmark i ryggen.[2] Kejsaren åter önskade en fred i kristenhetens intresse inför den alltmera hotande turkiska faran. Den franske medlaren till sist önskade en fred för att rädda Danmark från ekonomisk ruin och social omstörtning, som skulle beröva Karl IX de politiska frukterna av legatens inflytande hos Öresunds strandägare.

Den politiska krisen i Danmark 1570.

Över Danmarks ekonomiska och politiska liv hade nämligen kriget bragt förödelse. Fredrik II hade börjat det i övermod efter framgångarna i Ditmarsken, stödd av oansvariga tyska rådgivare och mot riksrådets önskan. Striden stod därför icke endast om Sveriges återvinnande under Danmarks krona. Det gällde också den danska valrikeskonstitutionalismens bestånd. På nyåret 1570 tog konung Fredrik konsekvenserna av sin politik och lade sitt eget och rikets öde i riksrådets händer. Under rådets ansvar och med de danska ständernas bifall — så vansklig var nämligen den inre ställningen, att man vädjade till folket — uttogos de sista resurserna. Sveriges vanmakt blev emellertid Danmarks räddning, och det var med förhoppningar om en fred på jämna villkor, den danske konungens ombud togo vägen till Stettin. Dessa förhoppningar skulle icke komma på skam. Freden blev mindre svår att antaga, än konung Fredrik ett år tidigare fruktat, men förskjutningen i Danmarks inre politiska liv blev bestående, ja, den bekräftades i själva fredstraktaten.[3]

Flere voro alltså de verkande krafterna, då Stettinfredens stadganden om förlikning i de nordiska rikenas tvister utformades till ett värn för den danska rådsaristokratiens maktställning. För att närmare bestämma deras art blir det nödvändigt att se tillbaka på det nordiska skiljedomsinstitutets historia.

Tvenne anmärkningar må förutskickas. Här kan icke vara platsen

[2] Om Stralsunds äldre anknytning till Sverige, gärna förbisedd i diskussionen om Gustav Adolfs tyska krigsplaner, se Paul, Stralsund und Schweden. Om planerna att föra över kriget på tysk botten se nyss anförda rådslag.

[3] Om Fredrik II:s förhållande till rådet vid sjuårskrigets utbrott se Mollerup, Danmarks Riges Historie 1536—1588, s. 152 ff., om den politiska krisen på nyåret 1570 ibid., s. 210 ff., om de danska förhoppningarna inför fredsmötet Laursen i DNT, II, s. 214 f.

att utförligt diskutera det genetiska problemet. Till grund för denna sammanställning har lagts uppfattningen, att de äldre förlikningsstadgandena ägt tvenne källor, dels den nordiska civilprocessen, dels de internationellt vedertagna regler för diplomatiskt umgänge, vilka i sin tur lånat drag från både germansk och romersk rätt. Det ställer sig vidare ofta svårt att skilja mellan förlikning, medling och skiljedom. Skiljedomsinstitutet utanför Norden torde ha utvecklats direkt ur medlingsförfarandet[4], och det företer under sin blomstring vid medeltidens slut skiftande former[5]. Redan i de första omnämnandena av en nordisk skiljedom är det svårt att avgöra, om det gällt dom eller förlikning.

Det nordiska skiljedomsinstitutets ursprung.

Vad som avses, är dels den gränsläggning mot de skånska landskapen, som omtalas i västgötalagens välkända »landamæri», dels den gränsläggning mot Norge, varom en uppteckning från 1200-talets slut förmedlat kännedom.[6] I det förra fallet ha tolv män, sex från vartdera riket, satt gränsstenar mellan rikena. I det senare fallet ha sex män från vartdera riket av konungarna utsetts att rannsaka om gränsen, och de ha enats i vissa uppräknade punkter.[7] Den påfallande överensstämmelsen mellan den nämnd, som här förekommit, och den fornnordiska nämnden för slitande av rågångstvister mellan byar och tvister mellan by och torp gör det omöjligt att tveka om att det gällt en förhandling av rättslig natur, med all sannolikhet dels en rättslig prövning av vittnesmål om gränsmärkenas belägenhet, dels en bekräftelse genom ed av den sålunda uppdragna rågången.[8] Att de tvister om gränserna, som här bilades, voro av politisk betydelse, är uppenbart. Icke långt in på det fjortonde seklet skulle också andra politiska tvister mellan de nordiska rikena slitas i liknande former.

Under de förvirrade striderna mellan Birger Magnusson och hans bröder träffades vid några tillfällen överenskommelse om skiljedom genom särskilt utsedda skiljedomare, en gång fyra från vardera parten,

De första överenskommelserna om skiljedom.

---

[4] Jfr Ræstad, Voldgiftstraktater, s. 6.

[5] Se t. ex. följande ställen i Du Mont, Corps universel diplomatique du droit des gens. Årtal inom parentes. Kejserlig skiljedom: III, s. 119 f. (1442), IV: 1, s. 7 f. (1501) o. 245 ff. (1516), IV: 2, s. 139 ff. (1536). Kejserlig medling: V: 1, s. 14 ff. (1557), 76 ff. (1560) o. 138 f. (1566). Furstlig skiljedom: III: 1, 94 ff. (1440), 96 f. (1440), 144 ff. (1445), 252 ff. (1449) o. 256 (1459). Furstlig medling: V: 1, s. 16 ff. (1557), 315 f. (1577), 341 f. (1577) o. 421 f. (1581).

[6] ST, I, s. 46 o. 242 ff. (n:r 23 o. 120).

[7] »þer tolf sættu sæx stenæ mællir rikiænnæ» och »þeir VI af huaro rikinu, er konongar næfndu till at sea landamæren, þa samde þeim sua: . . .»

[8] Hafström, Äldre Västgötalagens »Landamæri», s. 43 ff. med anm. 28—39, med hänvisning bl. a. till Weibull, Den äldsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark, s. 13. — Rydberg talar i sin kommentar ST, I, s. 51 o. 249 om »gränsläggning», »gränsesyn» och »gränskommission». Den omständigheten, att den senare uppteckningen avslutas med kungörandet av en förlikning genom ömsesidiga eftergifter beträffande vissa avsnitt av gränsen, ger även en anvisning om att fråga eljes varit om en rättslig prövning.

utan att deras namn nämnas[9], andra gången fyra i förväg nämnda, därav på var sida en skiljedomare av andligt stånd[1], eller fyra i förväg nämnda, därav på vardera sidan minst en av domarna av kunglig börd[2]. Vid ett tillfälle ha de utsedda domarna genom ett särskilt brev förklarat sig villiga att fullgöra värvet.[3] Under samma period förekom också politiska avgöranden av annan art genom ett rättsligt förfarande. Det gäller 1315 års hävdaskifte mellan hertigarna Erik och Valdemar, förrättat av sex särskilt nämnda domare från vardera parten, därav tvenne andliga.[4]

1313 års Hälsingborgsfred.

Största intresset tilldrar sig emellertid Hälsingborgsfreden 1313, ty där intogs en generell bestämmelse om framtida skiljedom i alla tvister, dock att av de nämnda skiljedomarna, tvenne från vardera parten, två voro av furstlig börd.[5] Dem skulle det åligga att inom fyra månader skilja parterna genom en vänlig förlikning eller på rättsliga grunder. Om parterna icke godtogo deras förlikningsförslag eller skiljedom, skulle domarna med sin ed styrka, vad de höllo för rätt, och därvid skulle det bliva.[6]

Striden stod icke blott mellan Erik Menved och Sverige utan jämväl mellan tvenne svenska partier. Detta minskar icke betydelsen av de fördrag om skiljedom, som anförts. Den process, som skulle komma att stadgas i Stettinfreden, var redan här i flere hänseenden utbildad. Dels hade tvister mellan furstarna i särskilda fall hänskjutits till skiljedom av en nämnd, sammansatt av undersåtar till lika antal från vardera parten. Dels hade man tagit steget från skiljedom i ett särskilt mål till överenskommelse om skiljedom i alla framtida tvister.

Då det ett par decennier senare åter gick till en kris mellan de

---

[9] Örkelljungafördraget 1307, ST, I, s. 331 f. (n:r 164). Om dess dat. och det politiska sammanhanget se Rosén, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder, s. 134 ff. Endast en omständighet kan föranleda tvekan. Traktaten är känd endast genom Arild Huitfeldts förmedling i dennes Krönika, VII, s. 84 ff. För denne har skiljedomsförfarandet med edgång från domarnas sida haft en aktualitet, som kan ha föranlett en feltolkning av den källa, han haft till förfogande. Samma tvekan gäller flere av de medeltidstraktater, som äro kända endast genom Arild Huitfeldt, såsom de i närmast följande anm. 1—2 nämnda.

[1] Roskildefördraget 1318, ST, I, s. 397 f. (n:r 191), efter Arild Huitfeldts Krönika, VI, s. 267 ff. Om det politiska sammanhanget se Rosén, a. a., s. 319 ff.

[2] Hälsingborgstraktaten 1312, ST, I, s. 375 (n:r 177) efter Arild Huitfeldts Krönika, VI, s. 163 f. Om den politiska situationen se Rosén, a. a., s. 212 ff. Domarna kallas arbitri.

[3] Det gäller Roskildefördraget 1318. Om de åtta domarnas brev se Arild Huitfeldts Krönika, VI, s. 270 f. o. Rosén, a. a., s. 321 ff.

[4] ST, I, s. 387 ff. (n:r 185). Om den politiska situationen se Rosén, a. a., s. 244 ff. Det utsäges, att »quicquid nobiles viri . . . placitarent, hoc ratum et gratum firmiter teneremus».

[5] ST, I, s. 377 f. (n:r 179), efter Arild Huitfeldts Krönika, VI, s. 165 ff. Om den politiska situationen se Rosén, a. a., s. 212 ff.

[6] »Disse forbeneffnde skulde inden 4 maaneder skille dennem at, til minde eller ret; kand de det icke giøre, da skal de ved deris eed suerge, huad dennem ret siunis; der ved skal wi ladet bliffue.»

nordiska rikena, också nu i samband med strider mellan skilda partier i Sverige, skulle skiljedomsinstitutet komma att utvecklas ytterligare till överensstämmelse med den form, det gavs år 1570.

Också från 1340-talets början känner man ett avtal om skiljedom genom en nämnd av fyra domare från vardera parten, men nu stadgades även om tvistens hänskjutande till överste skiljedomare, för den händelse nämnden icke kunde enas. Det är intressant, att de fördragsslutande tänkt sig tre moment, först försöket att enas om en skiljedom inom nämnden, därefter ett förnyat försök inför den överste skiljedomaren, ärkebiskopen av Lund, och till sist dennes dom.[7]

I 1343 års Hälsingborgstraktat har denna påbyggnad på skiljedomsinstitutet ytterligare utbildats.[8] Vid det möte, som då avtalades, skulle vardera parten företrädas av tolv ombud, och dessa skulle ha fullmakt att sluta förlikning eller fälla en dom.[9] Stode enighet icke att nå, skulle saken hänskjutas till en överste skiljedomare, också nu ärkebiskopen av Lund. Om denne finge förhinder, skulle nämnden enas om en ny överste skiljedomare, men kunde man det icke, skulle i stället tvenne herrar utses, en svensk och en dansk, att fullgöra hans värv.

1343 års Varbergstraktat.

Om det kommit till skiljedom vid det möte, som samlades i Varberg på senhösten 1343, är icke känt. Troligen kom det aldrig därhän. I varje fall ger den kända Varbergstraktaten ingen anvisning i detta hänseende.[1]

Den eviga fred mellan Sverige och Danmark, som där stadgades, skulle upprätthållas med hjälp av en skiljedom, varom noggranna bestämmelser utfärdades. När tvister av större betydelse yppade sig[2], skulle två av den förfördelade partens råd med den andra parten träffa överenskommelse om en dag inom tolv veckor. Då skulle sex råd från vardera parten sammanträda i Hälsingborg, tre andliga och tre världsliga, noga överväga alla ärenden och träffa överenskommelse. Därest en sådan icke stode att nå, skulle de enas om tvenne skiljedomare, en svensk och en dansk, och hänskjuta saken till dem.[3] I

---

[7] Kalundborgsfördraget 1341, ST, II, s. 43 ff. (n:r 249).

[8] ST, II, s. 65 ff. (n:r 260).

[9] De utsågos »tamquam in arbitros et amicabiles compositores ad arbitrandum, laudandum, concordandum, seu iusticia vel amore componendum . . .» De skulle ha »plenam et liberam potestatem».

[1] ST, II, s. 92 ff. (n:r 267). Om den politiska situationen se Carlsson, Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson, s. 270 ff.

[2] »negocia, statum regnorum nostrorum aut nostrum successorum vel heredum nostrorum honorem seu commodum summe tangencia, crimen vtputa lese maiestatis, castrorum aut terrarum prodicionem, vel eorum consimilia.»

[3] Både om överenskommelsen i tolvmannanämnden och om skiljedomen användes verbet terminare, avsluta. I det senare fallet brukas jämväl diffinire, med samma betydelse. Att det i det förra fallet gäller förlikning, i det senare skiljedom, framgår av de särskilda

tvister av ringare vikt skulle endast tvenne ombud från vardera parten kallas, och företrädesvis sådana, som i hemlandet beklädde domareämbete. Det gällde främst tvister undersåtarna emellan.

Särskilt stadgades, att freden mellan rikena skulle bestå, hur skiljedomen i de tvister, som tilläventyrs kunde uppkomma, än utfölle. Om traktatens innebörd kan heller intet tvivel råda. Det gällde att bevara de dyrköpta vinsterna av den skånska politiken. Utan tvivel ha bestämmelserna formulerats i svenskt intresse. Liksom en modern forskning i de bestämmelser, vilka samtidigt träffades om Norges ställning, ser ett resultat av Magnus Erikssons initiativ på grundval av färsk och bitter historisk erfarenhet[4], torde det också här vara riktigt att i bestämmelserna om en evig fred och om skiljedom i alla tvister spåra den olycklige folkungens strävan att förebygga ett upprepande av de svåra konflikterna under hans första barndomsår.

Till skillnad mot vad som varit fallet i 1313 års Hälsingborgstraktat hänskötos här alla tvister under tvenne nordiska stormän, valda bland de herrar, som förgäves försökt nå en förlikning, och icke under främmande furstar. Skiljedomsinstitutet hade anknutits till riksrådet, och det desto fastare som preliminärförhandlingarna inför skiljedomsprocessen lagts i rådets händer.

Vad dessa bestämmelser ha att förmäla om rådets ställning under Magnus Erikssons regering, är icke utrett. De tala emellertid sitt klara språk om den medeltida pacifismens första försök att organisera avvärjandet av krigiska konflikter mellan Nordens riken. Därvid sköts rådet fram som naturlig förmedlare mellan tvistande furstar.[5]

Varbergstraktatens förlikningsbestämmelser kommo emellertid aldrig att tillämpas. Under den svåra politiska krisen fram mot sekelskiftet anlitades visserligen ett skiljedomsförfarande, men det gällde nu en furstlig skiljedom av internationell typ, mera en intervention än en dom.[6]

Unionstidens nordiska möten.

Unionen mellan Nordens trenne riken gjorde till en tid ett institut för biläggande av deras inbördes tvister obehövligt. Då nästa gång en skiljedom förebådades, var det mellan unionskonungen och hans upproriska svenska rike. För det nordiska förlikningsförfarandets utveckling blev dock icke heller denna period betydelselös, ty för den

föreskrifterna. De utsedda skiljedomarna hade att fälla sitt avgörande »omni amore et odio prorsus semotis» och beediga det. Vardera parten vore skyldig att låta sig nöja.

[4] Carlsson, a. a., s. 278.

[5] Frågan, i vilken utsträckning Varbergsfördragets skiljedomsbestämmelser böra sättas i samband med rådsaristokratiens aktuella maktställning, har icke beaktats i den historiska litteraturen. Uppenbart är, att kyrkans makt efter uppgörelserna om Skåne kommer till synes i bestämmelsen om förlikningsnämndens sammansättning. Om den medeltida pacifismen se Bernheim, Mittelalterliche Zeitanschauungen, I, s. 29 ff. et passim.

[6] Om 1357 års Lödösefördrag se ST, II, s. 233 f. (n:r 325), och om skiljedomen i Jönköping samma år ibid., s. 235 ff. (n:r 327).

tidiga Vasatiden tedde det sig, som gällde också unionstidens förlikningsmöten tvister mellan rikena.

Den första av dessa överenskommelser var 1434 års novembertraktat, där tvisterna mellan konung Erik och Sverige hänskötos till rättegång enligt svensk lag inför en nämnd av fyra riksråd från vartdera av de tre rikena.[7] Det finnes anledning att se denna överenskommelse som en kunglig kapitulation inför de upproriska svenskarnas krav. Dessa torde i allt väsentligt ha dikterat villkoren. Bestämmelsen om nämndens sammansättning är av desto större intresse. De nordiska rikenas stormän skulle sitta till doms över sin konung.[8] Erik skulle antingen själv komma tillstädes eller låta sig företrädas av rättegångsombud.[9]

Det saknar icke intresse, att denna överenskommelse särskilt uppmärksammades av det senare 1500-talets statsrättsteoretiker i Sverige, låt vara, att den för dem hade en vidare innebörd än som bakgrund för Stettinfredens förlikningsstadganden.[1] Den har kanske icke legat de danska aristokraterna i minnet, då dessa stadganden utformades, men vid deras tillämpning och tolkning kan 1434 års bestämmelser om rättegång inför en nordisk nämnd ha varit vägledande.

Då en preliminär fred slöts mellan konung Erik och svenskarna i maj 1435, representerades parterna vardera av sex män. Om skiljedom var emellertid icke tal.[2] En sådan kom till stånd först på hösten 1435, och då med en betecknande uppdelning av de aktuella tvistefrågorna. Synbarligen under skiljedomarnas ledning träffades förlikning i ett stort antal frågor.[3] Endast de spörsmål, där enighet ej stått att nå, hänskötos till skiljedom, och denna avkunnades efter få dagar.[4]

Ett av de mål, som hänskjutits till skiljedom, tilldrar sig särskilt intresse, tvisten om Gotland, föremål för både svenska och danska anspråk. Det tycks ha visat sig omöjligt att enas, och frågan sköts ånyo upp till ett stundande möte, där en process skulle ordnas med

---

[7] ST, III, s. 124 ff. (n:r 468). Om överenskommelsens politiska innebörd se Carlsson, Senare medeltiden, s. 282 ff.

[8] Man har tydligen betraktat det som självklart, att alla tre rikena skulle vara representerade och det i jämnt antal. Det är i det sammanhanget av intresse, att man möjligen inför 1397 års Kalmarmöte haft planer på en representation för rikena av enahanda slag. Därpå tyda kanske ordalagen i 1396 års Nyköpingsrecess, ST, II, s. 655 ff. (n:r V i Bihang) om detta möte: »Item oc sculom wi, swa mange aff rikit i Swerike medh ful macht, nar war herre konung Erik eller drotning Margereta oss tilsigher oc wil . . . møta rikensens mannom aff Danmark oc aff Norghe oc medh them thes eens tha wardha(r) . . .»

[9] Konungen talar om förfall, »thet wii ey sielfwe kunne komme i war egne persona eller noker aff wora wäyne medh wora fulla macht, att annamme och att göre rätt».

[1] Om Erik Sparres och Hogenskild Bielkes avskrifter se ST, III, s. 124.

[2] Halmstadsfördraget 1435 i ST, III, s. 126 ff. (n:r 469). Om det politiska sammanhanget se Carlsson, a. a., s. 294 ff.

[3] Stockholmsfördraget 1435 i ST, III, s. 147 ff. (n:r 473 a).

[4] Skiljedomen i ST, III, s. 152 ff. (n:r 473 b). Om det politiska sammanhanget se Carlsson, a. a., s. 308 ff.

konungen och det norska rådet som domare. Ett nytt skiljedomsinstitut hade alltså upprättats. Det kom dock aldrig att realiseras.

I de följande traktaterna under Eriks av Pommern tid var det icke mera tal om skiljedom, endast om förlikning, låt vara, att de hanseatiska medlarna vid 1436 års Kalmarmöte, uppenbarligen med orätt, kallade sig skiljedomare.[5] Först vid det möte, som utsatts till Kalmar år 1455, skulle skiljedom åter förekomma, ovisst dock i vilka former.[6]

1470-talets Kalmarmöten.

Först vid de tre Kalmarmötena 1473—1476 kom en nordisk skiljedomstol ånyo att sammanträda.[7] Vid dessa möten representerades rikena av tolv män vartdera. Dessa skulle ha fullmakt att döma[8], men de skulle också själva gå domareed[9]. Parternas talan skulle inför rätten föras av rättegångsombud.[1] Men icke nog härmed! Parterna själva, konung Kristian, Axelsönerna och Sten Sture skulle hållas i grannskapet för att stå rätten till tjänst med upplysningar och bud.[2]

I själva verket kom antalet rättegångsombud att bli tre från vardera parten vid de första mötena, fem från vardera vid det sista. Också formen för domarnas och rättegångsombudens fullmakter ha förmedlats till eftervärlden.[3]

De tre mötenas resultat, trenne traktater mellan rikena, meddela icke, att det någon gång kommit till skiljedom.[4] Vid de första mötena enades man i alla händelser om uppskov i huvudfrågan, om Kristians återtagande på Sveriges tron. Vid det tredje mötet försökte man nå en skiljedom, men domarna kunde icke enas.[5a] Man beslöt därför att gripa till en annan utväg. Fyra av de svenska herrarna följde danskarna och norrmännen till konungen i Ronneby för att fresta ett förlik-

---

[5] ST, III, s. 160 ff. (n:r 475). Förlikningen träffades av 15 danskar, 7 svenskar och 8 hanseater, de sista kallade »waoldgiftesmæn».

[6] 1455 års Vadstenabeslut i ST, III, s. 658 f. (n:r VII a i bihang). De tolv ombuden, sex från vartdera riket, skulle sammanträda och ej åter skiljas, innan de enats »medh minne eller rätt».

[7] ST, III, s. 318 ff. (n:r 516), 327 ff. (n:r 518), 331 ff. (n:r 519) o. 340 ff. (n:r 522 a). Vid det första mötet träffades avtal om processordningen. Om den politiska bakgrunden se Schück, Folkungatiden och unionstiden, s. 257 ff.

[8] De skulle »tillskickes till fulmegtige domere».

[9] De skulle gå ed »at the ville och skulle retwisælige vden all wild vppa alle sider ransakæ och dømme om alle ærende, som them foresættes i rætten».

[1] Vardera parten skulle ha »sin fulmegtige procuratorem eller procuratores, at anamme och giøre, giøre oc anamme æræ och ræt om alle tilthall och skulninge».

[2] I 1474 års avsked uttrycktes ändamålet så: »thet wii . . . sendebud, domara oc procuratores, aff Danmark oc Norige, kunna haffua taal oc rad medh hans nad om nagra merkelige erende, som yterlighe oc wel behoff giordis i minne oc wenschap at forhandla effter the dechtinge, friid oc bebindinge breff . . .»

[3] ST, III, s. 329 ff., 334 ff. o. 342 ff.

[4] Det är betecknande, att i varje fall 1474 och 1476 års avsked sigillerats icke blott av skiljedomarna utan även av några av rättegångsombuden.

[5a] »effter thii at dommarne for synderligæ sakor skuldh kunno nw pa thenne tidh eigh fulleligæ ens wordhæ om retten aff sighæ mellom . . . konungh Cristiern oc Sweriges rike.» ST, III, s. 341.

ningsförsök.[6] Det angavs särskilt, att också dessa förhandlingar skulle syfta till att insätta envar i hans rätt, och för den händelse, en överenskommelse ej kunde åvägabringas, skulle man enas om en ny mötesdag för process eller förlikning.[7]

Orsakerna till Kalmarförhandlingarnas misslyckande äro ej utredda. Att obstruktion från svenskarnas eller i varje fall från Sten Stures sida förekommit, är ej osannolikt. Möjligen ha också de danska och norska råden tvekat att sitta till doms över konungen — därför uppskoven i syfte att ersätta skiljedomen med en förlikning genom ömsesidiga eftergifter, möjlig endast om konungen funnes till hands. Mötenas betydelse är främst en annan, den högtidliga bekräftelse av unionen mellan rikena, som där gavs. Det torde dock ej vara berättigat att i dem se en utvecklingsduglig ansats till ett unionsparlament för ett nordiskt statsförbund av tre självständiga riken.[8]

1483 års recess.

Detta är däremot fallet med den nordiska överenskommelse, som träffades vid konung Hans' erkännande som unionskonung, låt vara, att de politiska syftena bakom denna märkliga stadga icke ännu ha av den historiska forskningen tillfullo klarlagts.[9] Att den formulerats av en segrande rådsaristokrati, är otvetydigt. Desto större intresse ha då dess bestämmelser om ett varje år upprepat möte av en biskop och två världsliga stormän från vartdera riket, med mötesplats skiftesvis på svensk, dansk och norsk grund, för slitande av tvister mellan rikena och övervakande av de kungliga privilegiernas efterlevnad.[1]

Att verksamheten inom detta nordiska rådsutskott framför allt skulle vara av politisk natur, är otvivelaktigt. Övervakandet av privilegiernas efterlevnad kan dock ha tänkts som en process. Hur därmed förhållit sig, är ovisst, ty denna nämnd kom aldrig att sammanträda. Sitt intresse i detta sammanhang har stadgan främst därför, att ett utskott av de nordiska rikenas råd tillades befogenheter å rikenas vägnar icke endast rikena emellan utan också över unionskonungen.

---

[6] Beslutet anges klart som en vänlig överenskommelse i motsats till den skiljedom, vilken ej kommit till stånd. Man hade »i minneligen deytingen forramet». Det är av intresse, att den svenska delegationen, som tog till Ronneby, leddes av biskop Hans av Skara, den främste bland de svenska rättegångsombuden. Måhända hade man valt denne icke endast som Sten Stures särskilda förtroendeman utan därför att han var särskilt instruerad och förberedd på att framlägga de svenska synpunkterna och argumenten.

[7] Förhandlingarna i Ronneby åsyftade »at all tiltall oc skyldningher mwgæ tess kerligere oc wenligære pa alle sidor aflegges oc hwar een ma faa oc nywthæ thet han ær ret vdinnen». Det nya mötet skulle gälla ett nytt försök »entinghæ medh minnæ eller reth adh atskillias». Om förhandlingarna i Ronneby se ST, III, s. 344 ff. (n:r 522 b—d).

[8] Så Schück, a. a., s. 258.

[9] 1483 års Kalmarbrev i ST, III, s. 371 ff. (n:r 529). Se Schück, a. a., s. 261 ff.

[1] »ath förhandla, ofuerwägha, om ther fynnas nakor ärende, som kunne dragha til owilia äller nakor obestandh mellan riken eller wti riken, thet ath afläggia; rama och stadfestha the ärende, som kunne komma riken til sämya och bestandh, och förhöra, ath thenne privilegia hallas i riken i alle syne articulis och punctis, som tilbörligit är.» ST, III, s. 383.

Nordiska möten under unionens slutkris.

Under den nordiska unionens sista årtionden kom det icke mera till överenskommelse om skiljedom mellan rikena eller mellan Sverige och unionskonungen. Den rad av förlikningar av skiftande innebörd, som träffades, är likafullt av intresse, därför att dessa möten under tiden efter unionens upplösning, då de senare ännu voro i mans minne, alla i levande politisk tradition, kunna ha givit stoff till tolkningen av de förlikningsbestämmelser, som åter tid efter annan stadgades de nordiska rikena emellan.

Vid 1480- och 1490-talens möten för den nordiska fredens bekräftande mötte ombud för rikena i starkt skiftande antal och aldrig i lika antal från bägge parter.[2] Vid det nya seklets början synes man åter ha gripit tillbaka på den äldre traditionen. Vid flere möten talas om svenska och kungliga ombud till lika antal eller i varje fall till för ena parten i förväg bestämt antal, dock utan att det gällt ett rättsligt förfarande.[3]

Till en jämförelse må nämnas, att under unionstidens senare skede också ett gränsläggningsmöte mellan Sverige och Ryssland förekom, där sex ombud från vartdera riket skulle granska landmärkena.[4]

I vilken utsträckning formerna för dessa äldre överenskommelser

---

[2] Vid Kalmarmötet 1484 14 svenskar och 5 danskar. ST, III, s. 389 ff. (n:r 531 a). Vid Nylösemötet 1494 4 svenskar och 5 herrar från Danmark och Norge. ST, III, s. 426 ff. (n:r 544). Vid Kalmarmötet 1495 10 svenskar och 3 danskar. ST, III, s. 442 f. (n:r 546).

[3] Så i 1508 års Köpenhamnsavsked om ett möte i Varberg av 12 svenska och 12 danska och norska ombud. ST, III, s. 535 ff. (n:r 571). Om det kommit till stånd i de former, som avsetts, är ovisst. ST, III, s. 538 ff. (n:r 572). I 1509 års Hälsingborgsavsked talas om att sex svenska råd, tre andliga och tre världsliga, skulle sändas till ett nytt möte i Malmö. ST, III, s. 543 ff. (n:r 573). Vid detta träffades en överenskommelse av de sex svenskarna och 24 danskar, 9 andliga och 15 världsliga. För det nya treriksmöte, varom man enades, nämndes intet om ombudens antal. Det kom icke att äga rum. I 1512 års Malmörecess avtalades ett möte i Köpenhamn av 12 ombud från Sverige och 12 från Danmark och Norge. ST, III, s. 570 ff. (n:r 580). Icke heller detta möte blev av. I 1513 års Köpenhamnsfred avtalades ett möte före midsommar 1515 mellan det danska och norska rådet å ena sidan, 12 svenska riksråd å den andra. Avtalet träffades av 9 svenska och 34 danska och norska råd. ST, III, s. 581 ff. (n:r 582). Vid 1515 års förhandlingar i Köpenhamn avtalades ett möte av sex ombud för vardera parten, också nu endast för förlikning. ST, III, s. 585 ff. (n:r 583). Om dess misslyckande se ST, III, s. 588 f. (n:r 584). Efter striden vid Brännkyrka träffades en överenskommelse om ett möte i Varberg till sommaren 1519, varvid 12 riksråd från vardera parten skulle träffa en definitiv överenskommelse i alla tvistefrågor. ST, III, s. 590 ff. (n:r 586) o. Carlsson, Hemming Gadh, s. 292 ff. Kristian II hade önskat ett möte, besökt endast av sex ombud för vardera parten och under den påvliga legaten Giangelo Archimboldis bemedling — han var uppenbarligen ohågad att ställa sin sak under ett rådsutskott, vare sig för dom eller förlikning. Erfarenheterna från Kalmarmötena på 1470-talet kunna ha varit avskräckande, även om det nu endast gällt förlikning. När Kristian måste tvingas till att godkänna det högre antalet, ställer sig frågan, om hans motvilja hade samband med att detta antal råd som domare från vardera parten ansågs erforderligt för doms fällande. Man erinrar sig händelserna i Kalmar 1505, då de svenska ombuden uteblevo. Mötet gällde endast förlikning och intet var sagt om antalet delegerade. Med anledning av försummelsen lät konung Hans de danska och norska riksråden, tydligen 12 till antalet från vartdera riket, fälla en dom över svenskarna. ST III, s. 494 ff. o. 506 ff. (n:ris 567 o. 569 a).

[4] ST, I, s. 489.

De första nordiska traktaterna efter unionsupplösningen.

mellan de nordiska rikena voro i sina enskildheter kända, då det efter unionens upplösning blev tal om politisk samverkan mellan dem, är ovisst. Man kan i varje fall icke förmoda, att traditionen bevarat en riktig bild av de politiska motsättningar och maktgrupperingar, som i dessa former kommit till uttryck. Det kan dock icke ha varit en tillfällighet, att den första skiljedomen mellan rikena lades i främmande händer.[5] I varje fall för Gustav Vasa borde det ha tett sig riskabelt att ge rikenas aristokrati en sådan fullmakt. Det blev först, när hans regemente i Sverige vunnit stadga, och när förhållandet till Danmark, sedan de sammanhållande motsättningarna till Kristian II och Sören Norby tillsvidare fallit bort, krävde en reglering, som ett nordiskt möte ånyo kom till stånd. Till en början tycks avsikten ha varit, att de tre rikenas råd skulle sammanträda till en rättslig förhandling åtminstone i en av tvistefrågorna.[6] Senare avtalades emellertid också ett möte mellan konungarna, och då konung Fredrik blev förhindrad att närvara, uppsköts förhandlingen i just denna fråga jämte andra till ett senare möte.[7] Samtidigt stadgades, att de i andra hand skulle hänskjutas till skiljedom av några främmande furstar.[8]

Under preliminärförhandlingarna för detta nya möte föreslog Fredrik I, att sex svenska råd skulle möta tre danska och tre norska, befullmäktigade att slita alla tvister — att det gällde en skiljedom, kan desto mindre betvivlas, som danskarnas viktigaste krav, rörande Bohusläns återställande under Norges krona, av dem uppfattades som en rättslig angelägenhet.[9] Det möte, som till sist sammankallades, 1530 års Varbergsmöte, gällde endast förlikning. Också nu begärde de danska sändebuden, att frågan om Bohuslän skulle hänskjutas till skiljedom — det tycks dock endast ha gällt skiljedom inför främmande furstar.[1] Att svenskarna ville undvika processen, torde ha haft sin grund i att de icke trodde på framgång inför rätta. Det blev också möjligt att nå en överenskommelse i godo.[2]

---

[5] DNT, I, s. 16 ff. Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 8 f.

[6] Gustav Vasa t. Fredrik I, dat. Vadstena 1 aug. 1527, tryckt efter avskr. av orig. i Konung Gustaf den Förstes Registratur, IV, s. 285 f. Där talas endast om att avsluta enligt Malmö recess. I denna avsågs emellertid en dom. Jfr dens. t. dens., dat. Stockholm 30 nov. 1527, tryckt efter avskr. av konc. ibid., s. 377 f. Det heter där, att Gustav låter sig nöja med att »i bland annor ærende ther kandt varder». Den betydelse av känna i samtidens nordiska språkbruk, som här kommer ifråga, återfinnes hos Kalkar, Ordbog, II, s. 497 f., s. v. kende 2) (icke 7 b). Se även Laursen i DNT, I, s. 75, o. Landberg, a. a., s. 10 f.

[7] 1528 års Lödösetraktat i DNT, I, s. 76 ff.

[8] De skulle »wåldgefvas in oppå noghra godha skeydhesherrar ... hvilka thå skola samma saker och brister åtskilia medh rett eller minne».

[9] Se därom Fredrik I:s instruktion för de danska ombuden i Varberg, dat. Köpenhamn 15 juli 1530, tryckt efter orig. i Konung Gustaf den Förstes registratur, VII, s. 466 ff. Om preliminärförhandlingarna se Laursen i DNT, I, s. 88 f.

[1] Se därom det protokoll över Varbergsförhandlingarna 1530, som tryckts ibid., s. 484 ff., här särskilt s. 495.

[2] 1530 års Varbergsavsked i DNT, I, s. 89 ff.

1534 års Stockholms-traktat.

Den politiska utvecklingen i Danmark efter konung Fredriks död skapade emellertid förutsättningar för ett närmare förbund mellan de nordiska rikena. Faran för en lybsk aktion till den fångne unionskonungens förmån tvingade det danska rådet att vända sig till konung Gustav. Denne var icke sen att i 1534 års Stockholmstraktat — resultatet av dessa förhandlingar — skaffa sig en garanti mot danska planer på unionens våldsamma återupprättande.[3] Om något av rikena finge en konung, som ville tvinga sig på det andra riket, utan att ha blivit fritt vald också till dess konung, skulle bägge rikenas undersåtar vara skyldiga att avvärja hans uppsåt, hette det. Denna bestämmelse, viktig för belysningen av den fortlevande unionstraditionen[4], motsvarades av förlikningsbestämmelser för tvister mellan rikena och dess undersåtar, vilka troligen följde danska önskemål.

Alla dessa tvister mellan rikena skulle, hette det där, hänskjutas till skiljedom av sex eller tolv herrar — att det skulle vara tre eller sex från vardera parten, utsäges ej men kan ej heller betvivlas.[5] Dessa skulle samlas på en läglig ort, rannsaka och döma rättvist och efter bästa samvete. Gällde det enskilda tvister undersåtarna emellan, räckte det med tre eller fyra domare från vartdera riket.

Det var bestämmelserna från 1343 års Varbergstraktat, som här återkommo. Nya voro stadgandena om skiljedom i privata mål. Tanken ligger nära till hands, att också dessa utformats i aristokratiskt intresse. Det torde främst ha gällt de godstvister, som ännu icke slitits efter unionens upplösning.

Denna aristokratiska tendens blir än klarare skönjbar i de bestämmelser, som rörde behandlingen av landsflyktiga herrar. Sådana skulle ha fri lejd, tills deras sak kunde behandlas inför en domstol av fyra riksråd från vartdera riket.[6] Med deras dom hade den av konungarna, undan vilken de anklagade flytt, att låta sig nöja.

Detta innebar, liksom bestämmelsen om undersåtarnas skyldighet att avvärja sin konungs våldsamma planer på grannrikets krona, att upprorsrätten för första gången hade fått plats i skriven statsrätt i de nordiska rikena. Här lades det i händerna på ett nordiskt rådsutskott att döma mellan konungen och en upprorisk undersåte, alltså

---

[3] 1534 års Stockholmstraktat i DNT, I, s. 175 ff. Om dess politiska sammanhang se Laursens inledning, ibid., s. 171 ff., o. Landberg, a. a., s. 16 f.

[4] Se den klargörande analysen hos Landberg, l. c.

[5] »sex eller tolff ovildige godhe skiidzherrer, af the tvenne riker.» Den enda omständighet, som kan föranleda tvekan, är, att det ifråga om dom över landsflyktiga herrar uttryckligen stadgades, att av de åtta domarna fyra skulle vara ur vartdera rikets råd, se nästa anm. Denna bestämmelse har emellertid med all säkerhet tillkommit för att ange domarnas kvalifikationer: de måste tillhöra rikenas råd, och detta har icke kunnat uttryckas annorlunda.

[6] »for otto ovildige skedzherrer, fyra af thet ena riikesens och fyra af thett annet rikesens rådt.»

att döma jämväl om upprorets berättigande. Någon obetingad upprorsrätt hade därmed icke stadgats. Det var endast för den händelse, konungen, därtill förledd av orättfärdiga anklagelser, hade fattat onåd till någon av sina undersåtar av adel, som bestämmelsen ägde giltighet. Ehuru det icke utsades, innebar detta, att domen måste fällas enligt lagarna i den landsflyktiges hemland. Främst innebar det emellertid, att ett utskott ur bägge rikenas råd skulle sitta till doms mellan konung och undersåtar.

Dessa bestämmelser måste ses i sitt aktuella sammanhang. Det gällde för det danska rådet att försäkra sig om svenskt stöd i det ovissa politiska läget. Låt vara, att intet är känt om förhandlingarna före traktatens avslutande. Man kan dock icke betvivla, att det varit i dansk aristokratisk tradition, tanken på ett obligatoriskt skiljedomsinstitut mellan rikena levt kvar över unionstidens brytningar.

En omständighet är härvid av särskilt intresse. För skiljedomen mellan rikena stadgades icke särskilt, så som för domstolen över landsflyktiga herrar, att domarna skulle hämtas ur rikenas råd. Kanske har det i det förra fallet varit självklart och ej behövt utsägas, medan i det senare fallet det varit ett det danska rådets ståndsintresse att säkra sig mot att dömas av lågbördiga rättslärda eller kungliga sekreterare.

Brömsebroförbundet 1541.

Stockholmstraktaten 1534, där det nordiska förlikningsinstitutet först framträtt i sin nya utformning, kom i detta hänseende aldrig att tillämpas. Efter grevefejdens oro och skiften slöts år 1541 till sist ett nytt förbund mellan rikena, Brömsebroförbundet, föregånget av långvariga förhandlingar och en preliminär traktat i Kalmar. Detta förbund skulle trots sina många brister faktiskt bestå i tvenne årtionden, vida längre än den politiska konjunktur, som gjort det möjligt.[7] Det blir tillfälle att återkomma till dess bestämmelser om vänskap och ömsesidig hjälp. I vad angår det nordiska skiljedomsinstitutet hade Stockholmstraktatens stadganden övertagits med några viktiga ändringar. Den aristokratiska tendens, som präglade dem, hade trubbats av genom bestämmelsen, att det nordiska rådsutskottets medlemmar skulle utses, icke av rådet ensamt utan med konungarnas vetskap och samtycke.[8] Det är betecknande, att detta skedde på konung Gustavs begäran. Det var helt säkert ett uttryck för den nya, starkt aristokrat-

---

[7] 1541 års Brömsebroförbund och dess förstadium, Kalmartraktaten av år 1540, i DNT, I, s. 348 ff. Det politiska sammanhanget hos Laursen i inledningen, ibid., s. 341 ff., hos Landberg, a. a., s. 23 ff., o. hos Svalenius, Georg Norman, s. 119 ff.

[8] Detta måste vara innebörden av denna ändring, varom närmare hos Landberg, a. a., s. 29, med hänvisning till Laursen i DNT, III, s. 308. Det är därmed icke sagt, att Stockholmstraktaten, då den tillkom, ansågs innebära, att valet av skiljedomare lades i rådets händer.

fientliga linjen i den svenska politiken, helt skild från den maktställning, det danska rådet hävdat genom fejdens utgång.

Också Stockholmstraktatens bestämmelser om rättsligt skydd för landsflyktiga herrar hade starkt modifierats. De skulle nu gälla, endast så långt det icke vore de landsflyktigas fädernesland till skada eller till spott.[9] Därmed hade man satt en politisk bedömning i varje enskilt fall som villkor för den säkerhet, det danska rådet förvärvat 1534. Också här tycks det ha varit konung Gustav, som begärt en ändring.[1]

Innebar således den utformning, skiljedomsbestämmelserna givits, en förändring av den aristokratiska tendensen i 1534 års traktat, tillfogades dock i Brömsebroförbundet även en bestämmelse av motsatt innebörd. Redan tidigt hade Gustav Vasa, som alltid misstrogen mot Danmarks vilja att redoboget iakttaga sina förpliktelser, krävt bestämmelser om böter för traktatsbrott. Utdömandet av dessa böter hänsköts på danskarnas begäran till det nordiska rådsutskottet. Konung Gustav hade här önskat en annan bestämmelse, tydligen om hänskjutande av alla tvister om fördragsbrott till redan i traktaten nämnda skiljedomare — alltså närmast i överensstämmelse med stadgandena i 1313 års Hälsingborgsfred, om också källan icke varit denna. Förslaget torde ha hängt samman med planerna på anslutning till ett evangeliskt fursteförbund och bör tillskrivas Georg Normans inflytande.[2]

1554 års Älvsborgsmöte.

Vid det enda gränsmötet under Brömsebroförbundet, 1554 års Älvsborgsmöte, kom det aldrig till skiljedomsprocess.[3] Här mötte tolv svenska ombud jämte tre sekreterare och sex danska. Konung Gustav hade under förberedelserna för mötet icke undvikit att tala om process enligt Brömsebrotraktatens bestämmelser. Därom ger hans lejdebrev för de danska ombuden och hans fullmakt för de svenska klart besked.[4] I god tid hade han också meddelat befallningsmannen i Småland Nils Birgersson, att denne vid mötet skulle vara åklagare på svensk sida i

---

[9] »dag intet af thesse try riiger till vidervertigheet eller spitt, i thet at han något farligit emot något af thesse riiger prachticerer» (1540) och »idoch keinern dieser dreier konigraichen nicht zu widerwertickeit oder zu speyt» (1541). Möjligen innebär den senare formuleringen en skärpning av den aristokratfientliga tendensen.

[1] Laursen i DNT, I, s. 308.

[2] DNT, I, s. 376 f. Jfr Laursens inledning till 1540 års traktat, DNT, I, s. 307 f. I denna återfinnas samma bestämmelser, dock att antalet skiljedomare där hade satts till tjugufyra, tolv från vardera parten.

[3] Om 1554 års möte se Landberg, a. a., s. 218 ff., och där anförda, dessvärre spröda källor. Med all rätt har denne förf. hänfört Arild Huitfeldts uppgifter i dennes Krönika, I, fol. Xx 1 r—Xx 11 v, till år 1554.

[4] Gustav Vasas lejdebrev, dat. Stockholm 19 april 1554, tryckt efter avskr. av konc. i Konung Gustaf den Förstes registratur, XXIV, s. 323 f. Dens:s fullmakt samtidigt, tryckt efter avskr. av konc. ibid., s. 324 f. Det heter, att »några aff begge våre rigsens rådh och godemän skole tilhope komme till att förhöre och ransake um några besväringer och brijster . . . och them anthen till minne eller rätte förhielpe att affskaffe».

vad gällde övergrepp vid Smålandsgränsen.[5] Han skulle icke endast ha med sig klagomål utan också bevismedel, urkunder och rågångsbrev.[6]

Troligen har konung Gustav tänkt sig, att man först skulle under vanliga förhandlingar försöka få till stånd en förlikning genom ömsesidiga eftergifter och skrida till en skiljedom, endast om detta misslyckades.[7] Om man får tro den skildring av mötet, Arild Huitfeldt givit, ha danskarna emellertid krävt, att sex av de svenska ombuden genast skulle förena sig med de sex danska ombuden till ett rådsutskott i Brömsebroförbundets mening för att inom detta försöka nå en förlikning eller skrida till skiljedom. Detta skulle svenskarna ha avvisat under åberopande av att deras fullmakt lydde på dem alla.[8]

Detta får icke förstås så, att svenskarna krävde ett rådsutskott av tolv svenska och sex danska herrar.[9] Fullmakten innehöll i själva

[5] Gustav Vasa t. Nils Birgersson, dat. Stockholm 12 mars 1554, tryckt efter avskr. av konc. ibid., s. 244 f.: »effter tig bör vare en anclagere opå thenne sijde um the besväringer, som våre undersåter udi thin befalning kunne haffve . . .» Om denna rannsakning se Hafström, a. a., s. 39.

[6] Se cedula vid nyss anförda brev.

[7] Därför hans anvisning till Nils Birgersson i nyss anförda brev, s. o. anm. 5, att de klagomål och argument, denne medförde, skulle i god tid före mötet meddelas de svenska ombuden. Dessa skulle då få tid att »tiltencke . . . huru samme saker opå thet skickeligeste, när behoff görs, andragne bliffve måge». Omöjligt är dock icke, att konungen avsett, att de svenska ombuden skulle ge Nils Birgersson anvisningar, hur denne skulle framlägga sina anklagelser.

[8] Arild Huitfeldts Krönika, I, fol. Xx 1 v. Att denne med »Herrernis Sager» i motsats till »de Privat oc Vndersaatternis Sager» skulle ha avsett adelns godstvister, är alldeles otroligt. Också dessa hörde till de privata tvistemålen. Annorlunda hos Landberg, a. a., s. 220 med anm. 2.

[9] Detta synes vara Landbergs mening, a. a., s. 220 f., särskilt s. 221, rad 4. Arild Huitfeldts ord, att »det vaar Sagen giort til beste/ at de vaare fleere», lämna icke rum för tvivel om hans källas vittnesbörd; »de» syftar på samtliga riksråden i skiljedomsnämnden, icke, som Arild Huitfeldt troligen har menat, på de svenska. Innebörden av det svenska förslaget framgår klart av ombudens deklaration vid uppbrottet från mötet, rekonstruerad av Landberg, a. a., s. 223. Där krävde de, att särskild överenskommelse skulle träffas om antalet ombud till det nya möte, som skulle sammanträda följande år. Motsvarande krav fanns icke i den danska deklarationen vid samma tillfälle. Slutsatsen kan endast bli en. Svenskarna önskade i förväg gendriva varje klagomål över sabotage av mötet på grund av deras ovillighet att inträda i en domstol om tolv herrar. Att detta krav skulle ha intagits i den svenska deklarationen på danskarnas begäran och, jämte andra delar av denna, vara resultatet av en dansk diplomatisk seger, synes desto mindre troligt, som den icke återfinnes i den danska deklarationen. — Om de tankar, som legat bakom svenskarnas förslag, må till sist en hypotes framställas. I Kalmartraktaten hade utdömandet av skadestånd för traktatsbrott lagts i händerna på ett utskott av tjugofyra råd, men i Brömsebrotraktaten hade man endast hänvisat till skiljedomsbestämmelserna. I dessa åter talades om »sechs oder zwolf schidensrichter», varmed utan tvivel vid traktatsverket avsågs tre eller sex från vardera parten. Kanske ha svenskarna år 1554 tolkat det annorlunda, som kunde man välja mellan sex och tolv råd från vardera parten, och sammanställt detta med den tidigare bestämmelsen, som krävde tjugofyra råd, när det gällde verkliga traktatsbrott, för vilka böter kunde krävas. Att gå med på en skiljedom inom en tolvmannanämnd skulle då ha inneburit, att de givit sina klagomål en ringare tyngd än eljes — och detta var just vad danskarna önskade. Omöjligt är väl icke, att Arild Huitfeldts källa, troligen en dansk relation med referat av svenskarnas framställning, eller själva

verket intet, som kunde tolkas i denna riktning.[1] Låt vara, att fördrag mellan rikena under unionstidens senare skede och särskilt på 1480- och 1490-talen hade slutits av ombud till olika antal från vardera parten.[2] Då hade det dock icke gällt en skiljedom. Man lär icke ens kunna tillskriva den hänsynslöse svenske konungen avsikten, att de tolv eller femton svenskarna och de sex danskarna samtliga skulle ingå i skiljedomstolen. Vad svenskarna under åberopande av sin fullmakt krävt, var med all sannolikhet, dels att en förlikningsförhandling skulle föras mellan de bägge delegationerna i deras helhet och först i andra hand frågan om en skiljedom inom ett rådsutskott tas upp, dels att rådsutskottet skulle sammansättas av tjugofyra herrar, tolv från vardera parten. Synbarligen ha danskarna gått med på en förlikningsförhandling, ty en sådan kom i själva verket till stånd.[3]

Om dess förlopp har Arild Huitfeldt också viktiga underrättelser. Svenskarnas förnämsta klagomål mot den danske konungen gällde, att denne icke hindrat den hjälp, som Nils Dacke fått över danska gränsen. Danskarna ville emellertid påstå, att detta icke vore ett mål mellan rikena. De brottsliga hade varit enskilda danska undersåtar, och mot dem kunde process öppnas.

Att svenskarna skulle låta det gå till skiljedom, om danskarna nekade att ta upp deras viktigaste klagomål till behandling, var icke tänkbart. Det vore ett bevis på bristande förhandlingsskicklighet om de — som man har menat — ånyo krävde att få inträda i skiljedomstolen tolv till antalet vid sidan av de sex danskarna. Det har utan tvivel räckt att kräva ett rådsutskott om tjugofyra herrar. En sådan begäran kunde icke av de sex danskarna bifallas.

I vilken mån dessa meningsskiljaktigheter varit avgörande för mötets snöpliga slut, är ovisst. Det är icke otänkbart, att Kristian kallat hem sina ombud, sedan han fått brev om de förberedande förhandlingarnas förlopp.

Förslagen till revision av Brömsebroförbundet.

Under den politiska krisen före sjuårskrigets utbrott sysslade man i bägge rikena med en revision av Brömsebroförbundet. Initiativet togs av Erik XIV, och i det svenska traktatsutkastet intogos bestäm-

denna framställning haft en form av bättra med den betydelse, som anges i Svenska Akademiens Ordbok, V: b, sp. B 4837, s. v. bättra I: 2. — Jfr även ovan s. 12, anm. 3.

[1] Om Gustav Vasas fullmakt, dat. Stockholm 19 april 1554, s. o. anm. 4.

[2] S. o. s. 12 med anm. 2.

[3] Meningen, att denna skulle ha gällt endast undersåtarnas angelägenheter, är ohållbar. De svenska klagomålen mot det stöd, Nils Dacke fått över danska gränsen, framställdes som ett brott »imod det Forbund/ som Rigerne imellom vaar/ at mand icke skulde Huse eller herberge huer andens Fiender», varmed endast kan avses Brömsebroförbundets andra artikel. De uppräknade voro danskar, som hjälpt de upproriska svenskarna, och detta borde konung Kristian enligt denna artikel ha förhindrat. När de danska ombuden påstodo dessa klagomål gälla en privatsak, vilken ej kunde betyda ett förbundsbrott men borde hänskjutas till en rättegång mot de enskilda, som förbrutit sig, var det en taktisk fint i syfte att fria Kristian för allt ansvar. Annorlunda hos Landberg, a. a., s. 220.

melser om skiljedom i nära anslutning till Brömsebroförbundets stadganden, dock att det särskilt föreskrevs, att parternas talan skulle inför rådsutskottet föras av rättegångsombud, och — säkert med hänsyftning på 1554 års möte — att den part, som tilläventyrs avbröte förhandlingarna, innan dom hade fallit, skulle utge skadestånd. I det danska motförslaget ville man naturligtvis icke gå med på förslaget i denna punkt. I stället ville man föreskriva, att domarna, därest de icke kunnat enas, bland sig skulle utse trenne överskiljedomare, och vad två av dessa höllo för rätt, skulle gälla.

Att utse överskiljedomare bland det nordiska rådsutskottets medlemmar var ingen nyhet — det torde i själva verket ha varit avsikten med 1343 års bestämmelser om skiljedom av tvenne herrar, en från vartdera riket. Helt nytt var icke heller stadgandet om rättegångsombud. Sådana hade varit på tal redan under Eriks av Pommern tid och förekommit vid 1470-talets Kalmarmöten.[4]

1568 års Roskildefred.

Dessa förhandlingar ledde emellertid icke till resultat. Men då det år 1568 ånyo kom till förhandlingar om en fred mellan rikena, lades Brömsebroförbundets text till grundval för Roskildetraktaten. Utan betydande ändringar intogos i denna Brömsebroförbundets skiljedomsbestämmelser.[5] Då antalet riksråd från vardera sidan sattes till sex, icke till tre eller sex, är det möjligt, att 1554 års händelser legat fredsstiftarna i tankarna. Viktigare är, att bestämmelserna om asylrätt helt förändrats. Det stadgades icke längre process inför ett rådsutskott utan process inför det lands domstolar, dit den anklagade tagit sin tillflykt. Å andra sidan hade den reservation fallit bort, som på Gustav Vasas önskan tagits in i Brömsebrotraktaten.

Att man sökte anslutning till tidigare förbund, var naturligt. Den enda viktigare ändringen, den som gällde asylrätten, hade emellertid klart aristokratisk tendens. Den innebar nämligen ett vida kraftigare skydd mot följderna av kunglig onåd än Brömsebroförbundets. Kanske återspeglar detta det danska rådets vida större inflytande och mera befästa ställning, ty det är troligt, att freden dikterades av danskarna, låt vara, att också den upproriska svenska aristokratien haft skäl att sakna det skydd mot kunglig onåd, som Brömsebroförbundet givit.[6] Omöjligt är väl ej, att också aktuella politiska intressen förenade sig med de aristokratiska. Freden syftade till att bringa Sverige på knä och sålunda på diplomatisk väg vinna åtminstone en del av det, Fredrik II vid krigets början hoppats. Det var i Sverige, inrepolitiska brytningar förekommit sedan dess, och den nya svenska regimens ställ-

[4] Om förhandlingarna före sjuårskrigets utbrott och de ömsesidiga fördragsutkasten se Landberg, a. a., s. 297 ff.

[5] Roskildefreden 1568 i DNT, II, s. 176 ff., här aktuella artiklar s. 182 ff.

[6] Se härom Laursens inledning, DNT, II, s. 171 f. Om de svenska upprorsmännens syn på Brömsebroförbundet s. n. s. 27 med anm. 2.

ning kan icke för danska ögon ha tett sig befäst. Det kunde under sådana förhållanden vara en politisk fördel att erbjuda skydd åt upprorsmän och missnöjda från grannlandet.

Sammanfattning.

Hur härmed än må ha förhållit sig, översikten av det nordiska skiljedomsinstitutets historia, hur flyktigt den än här har givits, torde ha visat, att 1570 års bestämmelser i flere viktiga punkter återgingo på en medeltida tradition, vida äldre än drottning Margaretas union. På grundval av det rättsliga förfarandet vid slitande av ägotvister, redan vid historiens gryning tillämpat mellan rikena i samma former som mellan grannar och byar, hade det utbildats under samverkan av tidens pacifistiska idéer och håg för internationell organisation å ena sidan, den nordiska aristokratiens kamp för vidgat politiskt inflytande och hävdade materiella intressen å den andra. Dessa bägge krafter, klart skönjbara i 1343 års Varbergstraktat och utan tvivel verksamma redan långt dessförinnan, skulle komma att sätta sin prägel jämväl på Stettinfredens förlikningsstadganden.

Ett drag i denna utveckling må särskilt betonas. De avtal, som tid efter annan träffats om skiljedom i de nordiska rikenas tvister i särskilda mål eller för all framtid, hade endast tvenne gånger kommit att realiseras, och intet av dessa fall var en tillämpning av stadganden med generell syftning, särskilt icke skiljedomen vid 1435 års Stockholmsmöte, som fälldes omedelbart efter överenskommelsen om hänskjutande av vissa ärenden under dom. Man kan för varje tillfälle utreda eller i alla händelser uttala förmodanden om varför resultatet blev just detta. I de flesta fallen har det varit de starka motsättningarna mellan rikena och mellan deras regenter, som satt avtalen ur kraft, innan de kommit att tillämpas. Man anar bakom detta också alltid motsättningarna mellan regent och rådsaristokrati. Visserligen är det icke osannolikt, att dessa stadganden i Varbergstraktaten utformades i fruktbar samverkan mellan konung och råd, och icke saknade jämväl andra politiska syften. Eljes har det oftast varit rådsaristokratiens inflytande, som gjort sig gällande, då fred har slutits, sedan rikenas krafter uttömts, men regenternas inflytande, som under fredens dagar vuxit och lett till att avtalen skjutits åt sidan eller upphävts. Intet vittnar bättre om kraften av de idéer — den medeltida pacifismens — vilka här angivits såsom en mäktig drivkraft för den utveckling, som tecknats, än detta, att skiljedomsinstitutet, fastän det nästan aldrig kom till praktisk tillämpning, under århundradenas lopp icke föll i glömska, låt vara, att den oupphörliga pendlingen mellan aristokratiskt och kungligt regemente gav de politiska förutsättningarna för dess växt.

Kan denna utveckling, må man till sist fråga, ha befrämjats jämväl av tanken, att freden, också eljes önskvärd, borde på ett särskilt sätt befästas mellan dessa riken, mera än mellan andra. Om den mening

är riktig, som numera gäller om den politiska åskådningen och de politiska krafterna bakom drottning Margaretas union, måste också denna tanke ha haft gammal hävd.[7] Den envishet, med vilken man under unionstidens alla brytningar fasthöll vid denna kärnpunkt i unionsverket, vid freden mellan rikena, talar samma språk. Att efter unionens upplösning en sådan tanke levde vid sidan av Gustav Vasas och hans söners misstänksamhet och danskhat och Kristian III:s och Fredrik II:s alltmera ohöljda krav på politiskt ledarskap och — till sist — unionens återupprättande, det står utom tvivel, låt vara, att programmatiska uttlanden, ägnade att stödja denna mening, på grund av källmaterialets art alldeles saknas.[8]

[7] Se analysen av unionsverket hos Carlsson, Senare medeltiden, s. 60 ff.

[8] Om detta tänkesätt se Landberg, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik, s. 14 ff., särskilt s. 19 f.

II.

Stettinfredens förlikningsbestämmelser.

Fyra voro de nya moment i Stettinfredens förlikningsbestämmelser, dess tjugofjärde och tjugofemte artiklar, som infördes på de danska sändebudens förslag. En noggrant reglerad procedur stadgades för preliminärförhandlingarna före ett möte. Om endera av de nordiska konungarna ansåge sig förorättad, skulle klagomål anföras hos den andre, och denne vore skyldig att inom fyra månader undanrödja orsakerna till klagomålet. Skedde detta icke, skulle den förorättade vända sig till två av motpartens råd, som voro skyldiga att inom ytterligare två månader åvägabringa rättelse. Om detta icke lyckades, innebure det, att saken hänskjutits till process.[9] Den av konungarna, som blivit föremål för klander, skulle då inom fyra månader underrätta den klagande om tidpunkt för processen, som skulle äga rum under den femte månaden — alltså senast in emot ett år efter de första klagomålen.

På den utsatta dagen skulle sex riksråd från vartdera riket möta på gränsen eller på annan läglig plats, fredsälskande och rättvisa män. De skulle vara lösta från sin undersåtliga ed och med ny ed förpliktade att döma rättvist.[1] De skulle höra vardera partens klagomål och överväga de argument, som fördes fram, samt icke skiljas, förrän de enats om förlikning eller, om det ej varit möjligt, fällt en dom, som skulle uppsättas i skrift och högtidligen proklameras.

Rikenas råd hade här tilldelats mera vidsträckta uppgifter. Kunde en förfördelad part icke vinna rättelse genom en direkt hänvändelse, lades det i rådets händer att framtvinga den. Det förutsattes visserligen, att konungen kunde vidhålla sitt beslut och icke följa rådets rekommendation. Men då skulle ärendet återförvisas till rådets avgörande genom att skjutas under det nordiska rådsutskottets dom.

För att ge rådet makt att genomdriva sin vilja stadgades vidare, att för den händelse konungen nekade att låta saken gå till skiljedom eller, sedan en dom fällts till motpartens förmån, icke följde den, riksrådet och alla andra undersåtar genom hans förfarande löstes från

[9] »do auch dasselbe nicht statt funde, sondern das recht dafur angebotten wurde, so soll . . .» DNT, II, s. 255, rad 3—2 nedifr.

[1] Om detta ställe s. n. s. 27, anm. 1.

sin undersåtliga ed och icke voro skyldiga honom lydnad, innan han givit vika.

Genom dessa bestämmelser hade upprorsrätten, i annat sammanhang kodifierad redan i 1534 års Stockholmstraktat, blivit en del — så har saken med rätta uttryckts — av de nordiska rikenas författning.[2] Erfarenheterna från den politiska krisen i Danmark före sjuårskriget hade varit anledningen. Detta ändrar icke bestämmelsernas statsrättsliga innebörd. De kunde icke ha formulerats, om de icke motsvarats av fördragsrättsliga tänkesätt. De voro, därom kan ingen tveka, uttryck för den danska rådsaristokratiens statsrättsliga program, och i detta hade — det blir tillfälle att återkomma till frågan — upprorsrätten sin givna plats.

I tidigare stadganden om förlikning och skiljedom hade det varit en uttalad eller outtalad förutsättning, att skiljedomarna skulle vara ense. Detta sammanhängde utan tvivel med tidens betraktelsesätt, enligt vilket det alltid vore möjligt att nå klarhet om rätten, vilken tedde sig som en och odelbar. Här stadgades emellertid, att rådsutskottets majoritet skulle diktera dess beslut. En liknande bestämmelse hade Fredrik II föreslagit redan i sitt utkast till Brömsebroförbundets förnyande under åren efter Gustav Vasas död.[3]

Det är möjligt, att detta endast innebar ett stadfästande av en ordning, känd från rättsförhandlingar av liknande slag. Tanken ligger dock nära till hands, att sammanhanget varit ett annat. När rådsutskottets medlemmar skulle utses av konungarna — och därvidlag har man säkert icke avsett att ändra bestämmelserna — kunde man vid en konflikt mellan konung och råd om den svenska politiken räkna med att konungen alltid kunde förordna någon anhängare i rådsutskottet och därmed äventyra enigheten inom detta. Nu behövdes det i själva verket endast, att en representant för rådets mening i en sådan konflikt förordnades i rådsutskottet för att ett avgörande i enlighet med rådets mening skulle kunna tryggas, därest det gällde att hejda ett kungligt försök at driva fram en väpnad konflikt mellan rikena.

Skiljedom i högre instans.

Till sist stadgades i fredens tjugofjärde artikel en ny instans i rikenas tvister, över rådsutskottet. Om detta icke kunnat fälla en dom, därför att sex råd röstade på den svenska ståndpunkten, sex på den danska, skulle konungarna enas om en skiljedomare — att därtill skulle väljas en främmande furste, är icke utsagt, men då det

[2] Så beträffande Sverige K.-G. Hildebrand, Gustav Vasas arvförening, s. 164. Att initiativet utgick från danskt håll och hade ett bestämt politiskt sammanhang, minskar icke vikten av denne förf:s skarpsinniga påpekande.

[3] Annorlunda synes man icke kunna tolka bestämmelsen i Stettinfreden om målets hänskjutande till främmande skiljedom endast i det fall, att rösterna inom utskottet jämnt fördelat sig. ST, II, s. 256, rad 19—21. Om Fredrik II:s traktatsutkast före sjuårskriget s. o. s. 19 med anm. 4.

blev tal om att tillämpa denna bestämmelse, togs det för givet. Denne skiljedomare skulle icke själv fälla en dom. Han skulle endast fälla ett avgörande till förmån för ett av de bägge domsluten från rådsutskottet. Detta utslag skulle sedan förkunnas och bli gällande.

Kunde konungarna icke enas om en skiljedomare, skulle vardera parten nämna ett namn på förslag och lotten skilja.

Om den främmande skiljedomaren stadgades, liksom om rådsutskottet, att han endast skulle ha Gud, sanningen, rättvisan, rikenas lagar och förordningar samt skälighet och förnuft till ledning vid sitt avgörande.

En skiljedom genom en tredje part var ingen nyhet i det nordiska skiljedomsinstitutets historia. En sådan hade tidigare stadgats i skiftande former. Särskilt intresse tilldrar sig den skiljedom inför ärkebiskopen av Lund, som stadgats 1341.[4] Det är emellertid icke sannolikt, att de danska aristokraterna haft tidigare stadganden i minnet, då de föreslogo denna utbyggnad av skiljedomsinstitutet. Vart de syftat, är emellertid icke alldeles tydligt.

Hur traktatsskrivarna tänkt sig processen i den nya instansen, ha de nämligen icke i detalj meddelat. Man vill emellertid gärna tro, att de icke skulle ha förtigit sin mening, om denna varit, att det nordiska rådsutskottet skulle sammanträda på nytt i närvaro av den främmande skiljedomaren eller dennes befullmäktigade representanter, för ett nytt förlikningsförsök och en ny dom, vilken därefter skulle underställas den högsta instansen. När en sådan mening i början av 1600-talet kom till uttryck, skedde det i ett särskilt politiskt syfte och måhända under inflytande av 1341 års fördrag, som i Sverige vid denna tid blev föremål för intresserat studium.

Den ende av Stettinfredens signatärer, som vid den tiden var i livet, konung Karl av Sverige, har i själva verket givit besked om sin tolkning av detta stadgande, då han inför krigsutbrottet 1611 ville förebrå Kristian IV, att denne mot fredens klara ord uppbrutit och låtit offentliggöra de skiljedomar, som fällts vid 1603 års nordiska möte och därifrån hänskjutits under främmande skiljedom. Man kan icke tveka om att denna tolkning är riktig. De bägge domar, som fälldes i rådsutskottet, när detta ej kunnat enas, skulle — så har meningen varit — förseglade överlämnas till den överste skiljedomaren, och denne skulle på grundval av de argument, som där framlagts, fälla sitt avgörande.

Detta stadgande skulle i själva verket bli av betydelse för processens förlopp, när det nordiska rådsutskottet till sist sammanträdde enligt Stettinfredens stadgande. Det tvingade nämligen parterna att fram-

[4] Om 1341 års Kalundborgsfördrag s. o. s. 7 med anm. 7.

lägga sin argumentation oavkortad, i medvetande om att det icke skulle ges tillfälle att inför den överste skiljedomaren precisera yrkandena och utfylla bevisen. Det tvingade också den eftertänksamme till återhållsamhet, i samma mån som alltför djärva krav kunde tänkas påverka skiljedomaren till motpartens förmån.

Om detta resultat varit det av initiativtagarna åsyftade, är emellertid ovisst. Man vill snarare tro, att det endast gällt att skapa en möjlighet att bevara freden, också för den händelse att den svenska partens krav och påståenden — det var ju i danskt intresse, bestämmelserna formulerades — voro sådana, att rådsutskottets danska ledamöter icke ens för fredens sak kunde bifalla dem. Det är av vikt, att stadgandet om följderna av konungens uraktlåtenhet att iakttaga skiljedomen, gällde också den överste skiljedomarens utslag.

Så ansluter sig detta stadgande till de övriga trenne, och de ge tillsammans bilden av den maktställning, 1570 års händelser givit Danmarks rikes råd.

Ännu en fråga måste ställas. Voro icke dessa förlikningsbestämmelser avsedda att säkra det övertag, som Danmark genom freden vunnit, och hindra en svensk revansch? Svaret måste bli nekande. Så stort var i själva verket icke detta övertag, att det kunde genom stadganden av detta slag befästas. Ett svenskt hämndkrig kunde de ej heller hindra, allra helst icke ett framgångsrikt. Det tilldrar sig i detta sammanhang intresse, att Stettinfredens bestämmelser om böter vid traktatsbrott infördes på danskarnas förslag, icke, som fallet varit vid Brömsebro 1541, på svenskarnas. Att det här kan ha gällt att tvinga Sverige till noggrant fullgörande av fredens bestämmelser i vad gällde Älvsborgs lösen, processen i vapenfrågan och de livländska besittningarnas avträdande, är möjligt. Då utdömandet av detta skadestånd lades i det nordiska rådsutskottets hand, nu liksom i tidigare traktater, måste tanken dock ha legat nära, att därigenom ytterligare en garanti skapats för upprätthållandet av den konstitutionella ordning, som 1570 års händelser skapat.

Stettinfredens förlikningsbestämmelser och svensk statsrätt.

Hur de svenska ombuden vid fredsmötet i Stettin ställt sig till de danska förslagen, är icke känt. Dessa framlades först, sedan man enats om fredens övriga villkor. Det vill synas, som betraktade man dem även på svenskt håll främst som en inre dansk angelägenhet. Det är emellertid därför icke troligt, att icke också de svenska ombuden med tillfredsställelse sågo den garanti för freden mellan rikena, traktaten gav. Och för Johan III:s rådgivare kan icke den upprorsrätt, som här fästs på papperet och högtidligen bekräftats, ha tett sig mycket skild från den, man i Sverige gripit till, då det gällt att motivera Erik XIV:s avsättning.

Upprorsrätten hade under medeltiden hört till de nordiska rikenas

oskrivna statsrätt. I de svenska reformatorernas skrifter hade den vid upprepade tillfällen givits pregnant form. Senast hade detta skett vid Stockholms belägring 1568, i Laurentius Petris Quæstiones aliquot circa magistratum, och i ständernas uppsägelseskrift vid Stockholmsriksdagen 1569. Det är ett moment i den gamle ärkebiskopens bevisning, som här framför allt tilldrar sig intresset. I den tredje frågan — om det vore berättigat att störta konungen på grund av hans tyranni eller dåliga leverne — lades upprorsrättens utövning främst i händerna på de högre ståndеn.[5] Det var otvivelaktigt det hertigliga ståndet och rådet, kanske även biskoparna, den spörjande avsåg. Att svaret blev nekande, både i vad angick upprorsrätten och i vad angick de högre ståndens företräde, är av ringare vikt. Meningen har icke varit att just vid dessa bägge upprorsanledningar till skillnad från andra göra de högsta ståndеn till upprorsrättens bärare eller förmena dem den. Formuleringen visar endast den frågandes mening, att upprorsrätten, därest den alls kunde medges, självfallet skulle vara en de högsta ståndens skyldighet.

Då Laurentius Petri till sist i svaret på den sjätte frågan angav de orsaker, som berättigade till uppror, förde han bland dem fram det fall, att konungen störtat hela folket i den största fara och, fastän han blivit lagligen förmanad att ändra sin politik, icke läte sig bevekas därtill. Att denna förmaning främst skulle komma från rikets råd, därpå kan man icke tvivla.[7]

Om hur konungen störtat sitt folk i den största fara, ger ständernas försvarsskrift detaljerat besked.[8] Där talades utförligt om Eriks tyranni och om hans sedeslöshet — det gällde främst hans inre politik.[9] Ur denna synpunkt behandlades också den yttre politiken. Den misslyckade beskickningen till Hessen fördömdes för den smälek, den åsamkat icke blott konungen utan även hans högadliga sändebud.[1] Kriget mot Danmark hade Erik givit sig in på för att få Brömse-

---

[5] »vel tum licebit subditis præsertim superioris gradus seu status ipsum per rebellionem fracto iuramento ... dejicere.» Laurentius Petris Quæstiones aliquot circa magistratum, s. 10. Den svenska texten har »them som äre the förnämste och vthi några högre stånd stadde». Ibid., s. 11. Om fördragsrättsliga tänkesätt i reformatorernas skrifter se Lundströms inledning, ibid., s. 111 ff.

[6] En annan mening hos Nordlund, Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer, s. 109.

[7] »nec admonitus resipiscat seque emendet.» Laurentius Petris Quæstiones aliquot circa magistratum, s. 28. Den svenska texten har »och hon tå bliffuer laglige förmant och tå icke will affstå». Ibid., s. 29. Om denna förmaning se även ständernas uppsägelseskrift i SRA, I: 2, s. 321 o. 339.

[8] SRA, I: 2, s. 317 ff.

[9] Det är betecknande, att i de sju första artiklarna endast konungens tyranniska regemente inom landet behandlades.

[1] SRA, I: 2, s. 337.

broförbundet upphävt, emedan detta skyddade undersåtarna mot hans tyranni, hette det.[2]

Det råder intet tvivel om vad man avsåg. Det var bestämmelserna om skydd för landsflyktiga. Sedan kriget börjat, hade ingen svensk, utan att göra sig skyldig till landsförräderi, kunnat fly över gränsen.

Eljes lades skulden för kriget på danskarna. Eriks danska politik stämplades icke i och för sig som en anledning till uppror.[3] Men i andra hänseenden klandrades hans hållning till Danmark.

Hans krigföring hade, hette det, satt riket i den största fara.[4] Han hade också planerat att överlämna kronan åt Fredrik II, hellre än att uppge den myndighet, han missbrukat.[5] Till sist hade han avslagit alla medlingserbjudanden.[6]

Att dessa beskyllningar förvredo sanningen, är här av ringare vikt.[7] De visa emellertid, att upprorsrätten i svensk statsrättslig spekulation, samtidigt som den främst lades rådet i händerna och anknöts till den inre politikens sfär, även motiverats med hänvisningar till den yttre politiken och särskilt till den danska. Viktigast är dock, att man även i Sverige betraktade Brömsebrotraktatens asylrättsbestämmelser som en konstitutionell stadga, en garanti för aristokratiens ställning och det personliga konungadömet en svår stötesten.[8]

Skiljedomarnas ed.

Hur den process i realiteten skulle gestalta sig, som här planerades, därom ger traktaten endast fåordigt besked. Om majoritetsprincipen vid rådsutskottets avgöranden är redan talat. Ett icke ringare intresse tilldra sig emellertid formerna för den edliga förpliktelse, som ålades rådsutskottets medlemmar. Det stadgades, som nämnt, att de sex riksråd, som från vartdera riket förordnats till skiljedomare, skulle lösas från sin undersåtliga ed till — icke sin konung, ty han är icke nämnd, utan sitt fädernerike.[9] Vidare skulle de med en ny ed förplikta sig att fylla det värv, som ålagts dem.[1] Redan språkligt har bestämmelsen

---

[2] »uppå thet at thet gamble förbundet, som uthi högbemelte saligh konungh Göstaffs och konung Christierns tid thesse riker emellan var uprättet, måtte blifve om intet för någhre puncter skuld, som ther uthi vore författede, hvilke honom syntes någherledes vare honom tilhinders, at han icke kunde så tvinge och prässe Sverigis rikes inbyggere, såsom han hafver haft i sinnet och han alt för mykit seden udi verket hafver latit påskine.» SRA, I: 2, s. 323.

[3] SRA, I: 2, s. 322. [4] SRA, I: 2, s. 323 f.

[5] SRA, I: 1, s. 324. [6] SRA, I: 1, s. 337.

[7] Se därom Stille, De ledande idéerna i krigföringen i Norden, passim, o. Westling, a. a., I, s. 598 o., om medlingsplanerna, passim.

[8] Om de upprorsrättsliga tänkesätten i Sverige se också E. Hjärne, Från Vasatiden till frihetstiden, s. 37 ff., o. K.-G. Hildebrand, a. a., s. 163 f.

[9] »denselben [sc. konigreichen] ihr eid und pflicht erlassen [sc. werden].» DNT, II s. 256, rad 2—3 o. 5.

[1] »und sie [sc. reichsrethe] zu furstehender sachen wiederumb aufs neue voreidet [sc. werden].» DNT, II, s. 256, rad 2—3 o. 5—6. Voreiden torde ha i det närmaste samma

om den nya eden en bibetydelse av försäkran, som gör det troligt, att denna nya ed tänktes icke blott som en förpliktelse att döma rättvist — detta ålades i själva verket domarna i en särskild artikel — utan även som en försäkran för följderna av denna dom, mot den kungliga onåd, som kunde träffa skiljedomarna.

Till vem denna nya ed skulle avläggas, är icke utsagt, men det är tydligt, att den skulle avläggas till riket.[2] Detta sammanhänger med att freden direkt stadgades som sluten mellan rikena, ej endast mellan konungarna.[3] Att så var förhållandet 1570, liksom det varit det vid 1343 års eviga fred, sammanhängde med att freden skulle gälla utöver den regerande konungens livstid. Därigenom skulle anspråk på grannlandets tron vid ett interregnum förmenas var och en av de nordiska konungarna. År 1570 betonades emellertid genom denna bestämmelse också rådets betydelse som bärare av rikets kontinuitet, desto mera utpräglad, som de bägge rikenas råd skulle, vid sidan av konungarna och hertig Karl av Södermanland besegla fredstraktaten.

Denna tolkning av stadgandet om en ny ed skulle vid det enda tillfälle, då dessa bestämmelser realiserades, bli föremål för meningsskiljaktigheter. Man kom då till sist att på den danska partens begäran förfara i enlighet med fredstraktatens mening, varvid eden avlades till konungen såsom rikets företrädare. För belysande av den motsatta tolkningen, framförd från svenskt håll, må anföras de eder, som gingos av domarna vid rättegången i Linköping i mars år 1600 mellan hertig Karl å egna, rikets och ständernas vägnar och de konungstrogna riksråden och deras medhjälpare. Överensstämmelsen mellan de bägge fallen ligger däri, att undersåtar, en gång riksråd, en annan gång ett utskott

betydelse som vereiden, se detta uppslagsord i Grimm o. Grimm, Deutsches Wörterbuch, XII: 1, sp. 271 f., och eiden, se detta uppslagsord ibid., III, sp. 84, dock med en bibetydelse av försäkran så som i voreid, se detta uppslagsord ibid., XII: 2, sp. 991.

[2] Därför »wiederumb aufs neue».

[3] Det talas genomgående om fred mellan konungarna, deras riken och undersåtar, DNT, II, s. 235, rad 5—4 nedifr., 236, rad 6—5 nedifr., 255, rad 12—14, 257, rad 10—9 nedifr., eller om förpliktelser, ålagda konungarna, deras efterträdare och arvingar, DNT, II, s. 241, rad 8—7 nedifr., 243, rad 11—12, samt, då det gällde mera tillfälliga åligganden, om förpliktelser, ålagda endast konungarna, DNT, II, s. 237 ff. passim. På ett ställe, i den fråga, man lade största vikten vid i detta fredsverk, talades om en för konungarna, deras efterkommande och arvingar samt bägge rikenas ständer och provinser förpliktande överenskommelse, DNT, II, s. 238, rad 8—10. Om betydelsen av »vorwandte» se Grimm o. Grimm, a. a., XII, sp. 2121 f., s. v. verwandt 2). Därest ordet här skall syfta, icke på »reichs» utan på »stende», blir betydelsen en annan, men vilken med ständerna sammanhörande statsrättslig enhet, som då skulle avses, är oklart. Att med uttrycket »nachkummen und erben» avses efterträdare i Danmark och arvingar i Sverige, är icke säkert. Det är mindre troligt, därför att det skulle innebära, att freden skulle vara direkt knuten till Vasaätten, och en sådan dansk garanti för ättens arvsrätt torde Johan III icke ha avsett att kräva. Uttrycket hade också gammal hävd i de nordiska traktaterna. I 1343 års Varbergstraktat mellan Sveriges och Danmarks valkonungar, ST, II, s. 93, rad 18—17 nedifr., kan det icke ha haft någon annan betydelse än den, som följde med det gamla valkonungadömets karaktär. Se om denna K.-G. Hildebrand, a. a., s. 129 ff.

av alla ständer, sutto till doms över sin edsvurne regent och över riket självt, och även däri, att domarna utnämnts av, i det förra fallet bägge parterna till lika antal, i det andra fallet den ena parten. Än större blir denna överensstämmelse, om man betraktar den dom, som skulle fällas av det nordiska rådsutskottet, icke endast som en skiljedom mellan rikena utan också — ty det var den i realiteten — som en skiljedom mellan konung och råd i det rike, mot vilket det aktuella klagomålet riktats. Det blir då i bägge fallen en skiljedom, där domarna äro ett utskott ur den ena parten i konflikten, ur rikets råd i ett fall, ur Sveriges ständer i det andra. Vid räfsteriksdagen i Linköping löste hertig Karl de utsedda domarna från den ed, genom vilken de voro honom förpliktade efter arvföreningen, landslagen och tidigare riksdagsbeslut, och försäkrade dem mot onåd med anledning av den dom, de kunde komma att fälla.[4] Samtidigt förpliktade sig domstolens medlemmar genom en högtidlig ed att döma rättvist och lagligt, utan att ta hänsyn till hertigens person, så som de kunde försvara inför Gud och alla kristna och rättrådiga människor.[5] Denna förpliktelse innebar icke, såsom den nya ed, vilken ålades riksråden i Stettinfredens skiljedomstol, en försäkran jämväl från domstolens sida mot följderna av den dom, det gällde att fälla.[6]

Måhända föreligger här en icke betydelselös skillnad mellan dansk och svensk statsrätt, där den danska, vill det synas, har stöd i traditionen från medeltidens nordiska skiljedomsinstitut.[7] I alla händelser vittna de skilda ståndpunkterna om bestämmelsens ursprung i de statsrättsliga idéer, som buros fram av den danska rådsaristokratien efter 1570 års kris.

Skiljedomsprocessens former.

Om processen föreskrevs eljes endast, att den icke finge avbrytas.[8] Då ett sådant försiktighetsmått senast föreslagits, hade det skett mot bakgrund av en aktuell händelse. Nu riktade det sig mot en upp-

[4] Hertig Karls försäkran, dat. Linköping 3 mars 1600, tryckt efter orig. bland Bilagor til Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:s Historier, s. 149 ff.

[5] Ständerdomstolens förskrivning s. d. s. l., tryckt efter orig. ibid., s. 151 ff. I en samtida ingress kallas aktstycket en förskrivning till hertigen.

[6] Det hade eljes legat nära till hands i den situation, som förelåg i mars år 1600, att ständerdomstolen avgivit jämväl en sådan försäkran med innebörd av en sammansvärjning mot följderna av en dom mot hertigens önskan. Något annat jämförbart fall finnes icke. Skiljedomsbestämmelserna i Gustav Vasas testamente, SRA, I: 1, s. 694, kommo aldrig att realiseras.

[7] Så är det frestande att tolka uttryckssättet i 1472—1474 års Kalmartraktater, s. o. s. 10, anm. 7, att de tjugufyra domarna skulle »giøre hwer annen tro oc tryghed med therres eed till Gud ... at the ville och skulle retwisælige vden all wild vppa alle sider ransakæ och dømme». ST, III, s. 321, 328 o. 333.

[8] »da sie ... von einander nicht scheiden.» Därmed avsågs icke, så som i en tidigare traktat, att domarna skulle sammanträda enskilt och icke fingo avbryta sammanträdet, innan de enats: »tha skole the fornämpde XII ... alla gaa in i Swartbrödra clostere i Calmare och aldrigh ingen thera komma ther vth, för ähn the alla eendrechtelika hafua medh minne eller rätt atskildt ...» ST, III, s. 658 f.

skovspolitik, som kunde komma syftet med förlikningsinstitutet att förfelas.

Hur man tänkt sig parternas företrädande för rätta och formen för de processuella aktstyckena, är icke omtalat. Troligen ge dock de särskilda bestämmelserna för processen i vapenträtan besked härvidlag, låt vara, att hänsyn måste tagas till de särskilda omständigheterna vid den där planerade processen inför kejsaren och fyra andra furstar under förmedling av ett utskott på fem personer, valda ur Rostocks råd och bland universitetsprofessorerna i staden. Där talades om rättegångsombud och om förhör med vittnen.[9] Vidare talades om trenne inlagor från vardera parten, utväxlade mot varandra i tre förhandlingsskeden.[1]

Att de särskilda bestämmelserna om processordningen i detta fall utformats av fredsmedlarna efter tyskt mönster, kan ej betvivlas. Det är icke troligt, att skriftliga förhandlingar av detta slag åsyftats vid tidigare avtal om skiljedom. Så till vida synes traditionen om det nordiska skiljedomsinstitutet ge den part rätt, som vid förhandlingarna i början av det nya seklet begärde en enklare och i formerna mindre stel processordning.

Stettinfredens stadgande om vänskap mellan rikena.

Brömsebroförbundet mellan de nordiska rikena var vid sjuårskrigets början ännu i kraft — det var avtalat för femtio år. Man har menat, att det i själva verket i tysthet upplösts under åren efter Gustav Vasas död, sedan bägge de kungliga svågrar, mellan vilka det slutits, gått ur tiden.[2] Att det icke längre hade någon politisk betydelse, må vara riktigt. Det är emellertid tydligt, att 1570 års fredsstiftare icke helt velat överge tanken på en närmare förbindelse mellan rikena. Brömsebroförbundet bekräftades visserligen icke genom traktaten i Stettin, så som fallet skulle bli med denna i 1613 års fred.[3] Men det blev heller icke uttryckligen upplöst, och då det gällde de ömsesidiga kraven på skadestånd enligt Brömsebroförbundet, underkändes dessa icke utan fingo falla såsom en eftergift för medlarens önskan.[4] Och än mera, i den nya fredens första artikel intogs samma bestämmelser om vänskap mellan rikena, som stadgats i 1534 års Stockholmstraktat och i 1540 och 1541 års förbund.[5] Den ena parten skulle, hette det, icke blott i ord och handling befordra den andra partens gagn, såsom vore det dess eget, utan jämväl efter bästa förmåga avvärja, vad som kunde skada denne. Det vore lätt att avfärda detta som en formalitet, som hade man på denna punkt endast skrivit av de äldre traktaternas text.

---

[9] DNT, II, s. 239, rad 13 o. 16, 240, rad 3—4 o. 16 samt 6 nedifr., o. 241, rad 8—9.
[1] DNT, II, s. 239 f.
[2] Så Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 306 o. 308.
[3] Knäredsfredens § 12, DNT, III, s. 309 f. [4] DNT, II, s. 236 f.
[5] DNT, I, s. 177 f., o. 350 f. DNT, II, s. 235 f.

Så skiljaktiga voro dock år 1570 ordalagen i flere enskildheter, att frågan måste ställas, om bestämmelsen icke haft en vidare innebörd, än man gärna förmodat.[6]

Redan i den första traktaten mellan rikena efter unionsupplösningen, 1524 års Malmörecess, intogs en bestämmelse om god grannskap och vänskap. Envar av parterna skulle, hette det redan här, befordra den andra partens bästa.[7] Denna artikel kompletterades icke med närmare bestämmelser om diplomatisk eller militär hjälp. Recessen var icke, har det sagts, något formligt förbund.[8] Det skulle emellertid visa sig, att det senare betraktades som ett sådant.[9] Detta bevisar icke — det är sant — att man år 1524 varit av samma mening. Man vet emellertid, att de bägge konungarna vid mötet i Malmö träffat muntligt avtal om ömsesidig hjälp mot den fördrivne Kristian II. Samtidigt hade man diskuterat ett närmare förbund mellan de nordiska rikena och hansestäderna.[1] Det är under sådana förhållanden svårt att avvisa tanken, att den vänskap mellan rikena, som stadgades i Malmörecessen, verkligen hade den reella innebörden av ett förbund.

Att denna vänskap och — om ett förbund avtalats — detta förbund varit betingat av det aktuella politiska läget, är visst. Med hänsyn till att konung Fredrik näppeligen kan ha nedlagt varje tanke på unionens återupprättande och att Gustav Vasa icke dolde sin oro för danska planer i den riktningen ter sig i själva verket Malmörecessen som en direkt fortsättning av linjen från den senare unionstidens nordiska traktater. Då hade det gång efter annan gällt den nordiska fredens upprätthållande trots de anledningar till krig, som följde med kravet på den dynastiska unionens upprätthållande. För varje gång sköts det farliga avgörandet i fredens intresse på framtiden, och detta blev möjligt, därför att unionen åter och åter högtidligen bekräftades. Så också nu. Den inbördes rivaliteten mellan konungarna och det gryende nationalhatet, skönjbart redan under unionens första stora kris, sedermera underblåst av en målmedveten agitation i Sverige med stöd av händelserna själva, allt intill de mörka novemberdagarna år 1520 — bägge måste tyglas i en politisk form, som kunde ersätta unionen. Förbundet mellan rikena blev denna form. Det var, liksom drottning Margaretas union, ett försök att realisera tanken, att freden mellan dessa riken borde på ett särskilt sätt befästas.

---

[6] Pira, Svensk-Danska Förhandlingar 1593—1600, s. 2, menar också, att freden enligt ordalagen i denna artikel kunde tolkas som ett förbund. En annan mening hos Landberg, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik, s. 19.

[7] Malmö recess 1524, § 22, DNT, I, s. 21. Analys hos Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 9.

[8] Ibid., l. c.

[9] Ibid., s. 12.

[1] Ibid., s. 9 med i anm. 2 anförda ställen.

I 1534 års Stockholmstraktat fick vänskapsförsäkran den form, som den i allt väsentligt skulle bevara intill de stora brytningarna under 1600-talet. Bestämmelsen fick sin karakteristiska tudelning. Man förpliktade sig att befrämja grannens bästa och avvärja hans onda. Här reglerades emellertid denna förpliktelse, liksom senare i Brömsebroförbundet, genom noggranna bestämmelser om den hjälp, varje situation krävde. Om själva grunden för denna vänskap gavs i Stockholmstraktaten klart besked genom att man i förbigående antydde möjligheten av ett framtida gemensamt konungaval.[2]

Denna antydan, av forskningen med rätta framhävd, har helt säkert icke insmugits i traktaten för att stödja danska anspråk vid ett kommande interregnum i Sverige. Det sammanhang, där den står, ger klart besked om att möjligheten av ett framtida gemensamt konungaval för tiden var så självklar, att den icke behövde stadgas. Vänskapen mellan rikena, själva kärnan i unionstraditionen, var oberoende av den dynastiska förbindelsen.

I själva verket framstå Stockholms-, Kalmar- och Brömsebrotraktaternas utförliga bestämmelser om ömsesidig hjälp och om böter vid kontraktsbrott icke som en bekräftelse av utan som en inskränkning i den vänskapsförpliktelse, som stadgats 1524. Det är betecknande, att den svenske konungen, såsom den svagare av parterna och såsom bärare av den politiska traditionen från befrielsekampen, var mest ivrig, då det gällde bötesbestämmelserna. Han var det helt visst också, då det gällde den stadgade vänskapens precisering i truppstyrkor och penningsummor.

I Stettinfreden, av samtiden ofta kallad ett fredsförbund, stodo bestämmelserna om rikenas vänskap kvar, men de inskränkningar, som stadgandena om hjälptrupper och diplomatiskt understöd inneburo, hade fallit bort. Detta betyder självfallet icke, att freden var en närmare sammanslutning, än Brömsebroförbundet varit. Fråga är endast, om icke vänskapsförpliktelsen fått stå kvar, icke endast på en slump, utan som grundval för ett förbund mellan rikena, vilket kunde komma till stånd, sedan bitterheten efter sjuårskriget lagt sig.

Man kan nämligen icke tvivla på att de krafter inom bägge rikena, som genom 1568 års revolution i Sverige och 1570 års kris i Danmark vunnit ökat, ja, avgörande inflytande på den nordiska politiken, gärna skulle ha sett en närmare förbindelse i fredens intresse. Det är icke därmed sagt, att icke också inom dessa aristokratiska kretsar bitterheten och nationalhatet vunnit sina segrar. Programmatiska uttalanden, ägnade att styrka denna uppfattning, finnas icke heller ens i ringa antal. Men för Sveriges del kan det räcka med att hänvisa till de

[2] Se Landbergs viktiga påpekande, a. a., s. 17.

ordalag, den segrande oppositionen använde, när det gällde att klandra Erik XIV:s strävan att få Brömsebroförbundet upphävt.[3]

Mot uppfattningen, att Stettinfredens stadgande om rikenas vänskap återgåvo en reell, icke endast en formell tradition, kunde anföras, att den samtidiga freden mellan Sverige och Lybeck innehöll ett stadgande i nästan samma ordalag.[4] De tidigare svensk-lybska frederna under 1500-talet hade icke gjort det — där hade man talat om freden och vänskapen endast negativt, som en frånvaro av krig och ovänskap.[5] Ingen har därför talat om 1570 års fred med Lybeck som en mera intim vänskap än den, som stadgats år 1546. Den svensk-lybska Stettinfreden.

Också i övrigt bar emellertid denna fred prägeln av nära anslutning till den svensk-danska traktaten. Här stadgades sålunda ett förlikningsförfarande, som i åtskilliga hänseenden överensstämde med den nordiska traditionens.[6] Dess syfte angavs, liksom i den svensk-danska freden, vara att hindra endera parten att gripa till krig, endast han ansåg sig förorättad. En viktig skillnad var, att den förlikningsnämnd av fyra personer från vardera parten, av svenska riksråd och lybska borgmästare och rådmän, som här stadgades, ägde befogenhet att fälla sin dom utan hänsyn till en ytterligare instans.[7]

Den svensk-lybska freden var emellertid endast en följd av den svensk-danska. Den tillkom i tämligen stor hast inför fredskongressens uppbrott.[8] Det var naturligt, att man sökte anknytning till den traktat, som redan förelåg. Att det icke endast gällde en formell anknytning, är dock säkert. Den svensk-lybska fredens förlikningsbestämmelser och stadganden om vänskap måste ses som ett resultat av medlarnas och parternas önskan att skapa en bestående fred på det nordiska innanhavet.

---

[3] S. o. s. 27, anm. 2. Ett intressant uttalande av Arild Huitfeldt må i detta sammanhang anföras. I inledningen till konung Hans' historia, Arild Huitfeldts Krönika, V, fol. A IV r, talas om unionens upplösning: »at samme Forbund stedse haffuer veret en Aarsage til Krig oc Wenighed vnder disse tre Riger/ Indtil at samme Forbund oc Tiltale/ formedest den Stetinske Fordrag vdi vor tid/ aldelis er optagen oc løs slagen/ saa at huert Rige skal bliffue for sig selff/ oc ingen Aarsage offuer bliffue/ til at føre Krig oc Wenighed.» Om Arild Huitfeldts tankar om unionen s. n. s. 57 f. Att han ansåg unionen upplöst först i och med Stettinfredens avsvärjande av de ömsesidiga anspråken, är intressant. Att detta skulle ha varit fredsstiftarnas mening och hade samband med försöket att stifta en evig fred, är icke troligt. Hade så varit fallet, borde också vänskapsartikeln ha utelämnats, såsom grundvalen för de tidigare förbunden, låt vara, att de danska anspråken på Sverige nedlagts redan genom Brömsebroförbundet. Söderqvist, Brömsebrotraktaten 1541 och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige.

[4] 1570 års svensk-lybska fred i ST, IV, s. 411 ff. (n:r 61), här aktuella stadgande s. 414.

[5] ST, IV, s. 195 f., 261 f. o. 296 f.

[6] ST, IV, s. 421 f.

[7] Om betydelsen av uttrycket »zu einem gewissen, schleunigem austrag» se Grimm o. Grimm, a. a., I, sp. 999, s. v. austrag = sententia litis, samt IX, sp. 658, s. v. schleunig 1).

[8] Westling, a. a., II, s. 106.

Omöjligt är emellertid icke, att överensstämmelsen mellan de bägge Stettintraktaterna var ett resultat av danska önskemål. De danska ombuden vid fredskongressen hade lojalt befordrat Lybecks intressen och nekat att skriva under fredsdokumentet, innan den svensk-lybska freden var avtalad.[9] Man vill gärna tro, att danskarna önskade på ett mera varaktigt sätt fästa den lybska politiken vid sin egen. Den nära överensstämmelsen mellan traktaterna, frukter av ett och samma fredsverk, kunde bidraga till dessa önskemåls förverkligande. Det skulle visa sig, att de bägge Stettinfrederna också från svenskt håll in på nästa århundrade betraktades som en enhet.

Vänskaps-artikelns grundvalar.

Motsvarades då, måste man fråga, den svensk-danska Stettinfredens bestämmelser om vänskap mellan rikena av en verklig känsla av samhörighet, trots allt? Levde ännu något av det kvar, som varit en kärntanke i drottning Margaretas union?

En översikt av de nordiska rikenas förhandlingar under årtiondena efter fredsslutet — denna studies andra kapitel — skall visa, att misstänksamheten och oron, till en början svår, efter halvtannat spänningsfyllt årtionde till sist släppte, och att det vid slutet av Fredrik II:s tid hade kommit till ett fredligt grannskapsförhållande. Att det var från svensk sida, förslagen om ett närmare förbund under denna tid kommo, sammanhängde med det svenska rikets behov av stöd i det tjugofemåriga ryska kriget. Inviterna avvisades också. Fredrik II och hans riksråd, liksom regeringsrådet efter hans död, undveko här som eljes alla storpolitiska förpliktelser. Betecknande för den danska politiken under detta skede var Fredrik II:s rustningspolitik. Den danska lanthären försummades under den danska flottans uppbyggnadsskede. England, intränglingen på fiskevattnen under Norge och Arkangelskfartens befordrare, stod i medelpunkten för detta intresse, icke Sverige.

Endast en gång under Fredrik II:s tid åberopades Stettinfredens vänskapsartikel i den nordiska diplomatien. Det skedde från svenskt håll och på initiativ av hertig Karl av Södermanland. Svaret blev icke avvisande, men undvikande. Man förnekade icke, att dess vänskapsförsäkran hade politiskt förpliktande karaktär.[1] Då hertig Karl gripit den svenska politikens roder, blev också Stettinfredens vänskapsförpliktelse ett ständigt återkommande tema i hans framställningar i Köpenhamn och vid gränsen. Man skulle ha varit benägen att häri se ett utslag, jämte andra, av hans advokatoriska kynne och hans håg för tendentiösa förvrängningar av givna ord och stadgar, därest icke denna vänskap, sådan den i Stettinfreden formulerats, vid 1603 års nordiska möte åberopades som grund för danskarnas viktigaste

[9] Ibid., s. 105 ff. Laursen i DNT, II, s. 231.

[1] Om 1580 års förhandlingar s. n. s. 75.

eftergift, låt vara, att den direkt angavs som eftergift, ej som förpliktelse. De danska riksråden i det nordiska rådsutskottet kunde icke avvisa en begäran, som de rimligtvis måste bifalla, om vänskapsförpliktelsen hade reell innebörd.[2]

Motsvarades då denna vänskapsförpliktelse av en verklig känsla av samhörighet mellan de nordiska grannarna, grundad på unionstraditionen och på dess förutsättningar?[3] Hade icke nationalhatet efter de många och förödande krigen vuxit sig alltför starkt?

Sprött är i själva verket det källmaterial, som står till buds, därför att de litterära källorna övervägande inordna sig i den politiska agitationen och äro vittnesgilla, endast så långt det gäller att bedöma överhetens mening om vad som var politiskt verkningsfullt — så hertig Karls många proklamationer, som det blir tillfälle att i det följande åberopa. Klagomålslistorna från de nordiska gränsmötena och tidens domböcker innehålla emellertid åtskilliga vittnesmål om ovilja mot handlande och resande danskar i Sverige och resande svenskar i Danmark. Väl få dessa vittnesmål icke överskattas — det var en tid med starka lidelser, och man hade icke långt till stora ord eller grova tillmälen — men de vittna ofta om någonting mera än primitivt främlingshat. Ett exempel må anföras.

På hösten 1599 anklagade några danska köpmän den kände Stockholmsborgaren Didrik Spikernagel inför huvudstadens rådstugurätt. Denne skulle — så hade det berättats — ha kallat alla danska handelsmän för skälmar och tjuvar.[4] Didrik Spikernagel svarade, att han visst icke menat de hedervärda danskar, som klagat, endast i allmänhet dem, som mot all rätt tullfritt införde lybskt gods. Målet uppsköts, och vid ett senare rättegångstillfälle kom en av de danska kärandena med fullmakt av alla danska handelsmän vid Stockholms skeppsbro för att fullfölja saken. Domen löd på 60 mark böter för otillbörligt tal om danskarna.[5]

Det kan till sist icke betvivlas, att de nordiska grannfolken dock för svenska ögon tedde sig som närmare släkt än ryssar och tyskar, holländare och engelsmän. Detta framstår i skarp belysning i en anteckning i Uppsala domkapitels protokoll året efter 1593 års möte.[6]

---

[2] Om 1603 års nordiska möte se denna studies sjunde kapitel.

[3] Om dessa naturliga förutsättningar se Landberg, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik, s. 14, o. Carlsson, a. a., s. 60. Arild Huitfeldt har om dem ett intressant uttalande i sin Krönika, V, fol. A III v, anfört nedan s. 57, anm. 8.

[4] Protokoll för den 4 sept. 1599, Stockholms stads tänkebok 1599, SSA, fol. 81 v—82 v.

[5] Ibid., fol. 82 v—83 r, 84 r—v o. 87 r—v. Utslaget talade icke om de danska köpmännen utan om »de dansche» — det gällde måhända den danska nationaliteten. Lagstället i stadslagens rådstugubalk, MESL, RB XXX, talar om »hwar som liugher æro mandz aff manne eller quinno».

[6] Protokoll s. d. april 1594 i Upsala domkapitels protokoll 1593—1608, ULA, fol. 14 v.

Ärkebiskop Abraham hade just återvänt från Stockholm, där han förhandlat med konungen om universitetets angelägenheter. Helt hade resan icke gått efter hans önskan, och främst bland de frågor, han förelade konsistorium, var förslaget att skriva till hertig Karl och begära dennes stöd för universitetets verksamhet. Bland de övriga frågor, som krävde svar, var också den, om man icke i anledning av universitetets återupprättande borde skriva till någon utländsk akademi.[7] Man beslöt att sända bud till rektor och professorer vid Köpenhamns universitet — icke till Rostock, Heidelberg, Wittenberg eller Helmstädt, där Uppsalaprofessorerna själva avlagt sina lärdomsprov![8] Icke sedan 1483 års brev om konung Hans privilegier vid intagandet i Sverige hade de bägge nordiska universiteten nämnts vid varandras sida, och det skulle dröja länge, innan det åter skedde.[9]

---

[7] »Om man skulle senda någott breff eller budskap till någen vthländsk academia.» Om förhandlingarna med Sigismund och med Karl se Annerstedt, Upsala universitets historia, I, s. 87 f.

[8] »Thertill blef så samtyckt, at man iu ändeligen skulle senda och schriffua något till Köpenhafn, till rectorem och professores.»

[9] »Item thesse III riike til hedher oc werdoghet skulu wii besörghia, ath thesse universitates i Vpsala oc Kopnehampn blifue wid fulle makt till ewigh tiidh, äpther rikens radz radh.» ST, III, s. 381.

III.

De svensk-danska gränserna ur strategisk och handelspolitisk synpunkt.

Vad den vänskap eljes kan ha inneburit, som stadgades i det sextonde seklets nordiska traktater, genom dessa avtal hade dock Sveriges självständighet och oberoende av Danmark erkänts. Kristian IV skulle en gång i en polemisk antites förklara, att det vore Sverige, som genom Stettinfreden och genom förbunden från 1534 och 1541 erkänt Danmarks självständighet.[1] Att i själva verket Sveriges nyss vunna frihet, icke Danmarks sekelgamla, under denna tid var hotad, därom har forskningen icke tvekat.[2]

Om också den äldre Vasatidens svenska rike icke saknade naturliga gränser, var dess läge ur strategiska synpunkter tämligen oförmånligt. Man har i det sammanhanget gärna pekat på landgränsernas utsträckning. Denna var emellertid en nackdel också för fienden, desto större som Sverige under epokens svensk-danska krig stred på de inre linjerna. Jämtlands och Härjedalens öde under dessa krig visar klart, vad detta innebar. Med orätt ha dessa landskap i danska händer betecknats som ett ständigt hot mot Sveriges besittning av Norrland och lappmarkerna — denna besittning var i själva verket tryggad genom sjöförbindelserna på Bottenhavet och kunde aldrig hotas genom en expedition till lands över Kölen och genom de ödemarker, som bildade gränsen.[3]

Icke heller var gränsen mot de skånska landskapen strategiskt oförmånlig. Få voro vägarna över denna gräns, och stora härar kunde icke föras fram mot de svenska kärnländerna, baserade på de rika nejderna söder om Göingeskogarna. Desto mera sårbara voro dessa nejder för svenska anfall. Erövras kunde de icke, så länge den svenska flottan icke behärskade deras kuster, men för svenska härjningståg

---

[1] Om denna förklaring i Kristians öppna brev till Sveriges ständer i okt. 1610 s. n. s. 576 med anm. 4.

[2] E. Hildebrand, Gustav Vasa, s. 172 f., 243 f. et passim. Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 31 f. et passim. Idem, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik, s. 14 f. Först och sist hänvisas emellertid till Stilles grundläggande studie över De ledande ideerna i krigföringen i Norden 1563—1570, s. 1 ff., vars synpunkter i huvuddragen upptagits jämväl av Stavenow i uppsatsen Det svenska stormaktsväldets uppkomst, s. 4 ff.

[3] Annorlunda hos Stille o. Stavenow, nyss anförda arbeten. Det är betecknande, att uppgivandet av Jämtland och Härjedalen vid 1570 och 1613 års fredsverk icke hörde till de eftergifter, som Sverige längst tvekade att göra.

lågo de öppna. Spridd var bebyggelsen på den svenska sidan av denna gräns, få och fattiga städerna. På den danska sidan låg en rik jordbruksbygd och ett pärlband av blomstrande sjöstäder.[4]

Den svensk-danska gränshandeln.

Man har med rätta framhävt, att denna gräns från Kungälv till Avaskär, var näringspolitiskt ohållbar. Än riktigare vore det att säga, att den icke utgjorde någon näringspolitisk gräns. Utför de halländska ådalarna och nedåt de knaggliga vägarna från det småländska höglandet mot Ronneby och Simrishamn drev Smålandsallmogen sina fetnöt och fodernöt, sina foror med skinn och hudar, med brännved och master och sina kaggar med smör och talg, sina tunnor med tjära och osmundsjärn till de danska köpmännens bodar på skeppsbroarna i Varberg, Falkenberg, Halmstad, Hälsingborg, Malmö, Ystad och Blekingestäderna, när de icke läto dem utskeppas över de blekingska bondehamnarna, över Medelstad och Pukavik, Lyckeby, Hammelby och Klakebäck. På återvägen förde de med sig sitt behov av fisk — tidens viktigaste näringsmedel bland de breda lagren — till icke ringa del helt säkert sill från Bergen, som på danska kölar förts den långa vägen runt Norges kust, och av salt, som hanseatiska och danska skeppare lastat i Travemynningen ur pråmar från gruvorna i Lüneburg. I goda tider köpte de där det humleöl, som skulle bli en välkommen omväxling i det hemmabryggda porsölet, och efter missväxtår det utsäde, som den egna jorden vägrat att ge — därvid kunde det också hända, att de, såsom efter 1602 års missväxt, fingo utsäde från Ditmarsken eller Seland, som aldrig gick i ax på de magra tegarna där hemma, och gav ett nytt och ännu svårare missväxtår.[5]

Väl hände det, att sjöstädernas köpmän sände sina svenner eller drängar över gränsen för att mot alla privilegier och stadgar driva lanthandel med de svenska bönderna. De varor, det här gällde, voro emellertid av den art, att utbytet bäst skedde vid omlastningsplatsen. Härtill bidrog också dess karaktär av kredithandel. De danska sjöstädernas borgare voro de sydsvenska landskapens kapitalinstitut.

Men det var icke endast allmogen, som handlade över gränsen. När svenska spioner eller sändebud drogo till Helsingör och Köpenhamn,

---

[4] Att åberopa den torftiga litteraturen och det rika källmaterialet för denna uppfattning skulle föra för långt. Endast ett arbete, grundläggande för förf:s syn på Danmarks resurser och läge, må anföras, Bergen, Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed. Till frågan om vägarna över gränsen mot de skånska landskapen avser förf. att återkomma i en monografisk studie. I själva verket bedrev Karl IX här en strategisk vägpolitik, syftande till att ytterligare minska antalet vägar över gränsen.

[5] Av det rika källmaterialet om denna gränshandel må här endast hänvisas till de danska försök att reglera den genom allehanda stadgar, vilka registrerats eller publicerats av Secher i Corpus Constitutionum Daniae, passim, här särskilt II, s. 262 ff., 309 f., 317 f., 548 f., 555 f., 572 ff., o. III, s. 232 ff. Bland de spridda notiserna i litteraturen är en av särskilt intresse, Madsens i Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16de Aarhundrede, I, s. 79, om Fredrik II:s proklamation om handeln 1564.

hade de ofta särskilda uppdrag att göra inköp av kramvaror för drottningens eller de unga fröknarnas räkning. Då den karska fru Ebba på Grävsnäs rustade till bröllop för någon av sina fränkor, gick bud till Köpenhamn efter spanskvin och kryddor. Från Köpenhamn förvärvade de västgötska herremännen sina smycken och nipper. När gränsståthållarna under nödåret 1602 skulle förbereda ett nordiskt gränsmöte, måste de i de danska sjöstäderna upphandla icke endast vin och öl för de svenska herrar, som skulle komma, utan jämväl en enda tunna vetemjöl till vispebröd på herrebordet — sekreterare och följesvenner fingo nöja sig med vad hungervintern lämnat övrigt i skatteladorna i Markaryd.[6]

Denna svensk-danska gränshandel, en mäktig hävstång jämväl för de pacifistiska stämningarna bland den danska rådsadeln, som ej saknade ekonomiska intressen i sjöstädernas köpmanshus, hade redan Gustav Vasa, i insikt om vad den betydde för rikenas oavhängighet, för de svenska städernas förkovran och det ekonomiska uppsvinget jämväl bland gränslandskapens allmoge, sökt på varjehanda sätt begränsa, men dessa strävanden hade varit fruktlösa. I Brömsebroförbundet hade den ömsesidiga handelsfriheten i allt väsentligt blivit stadfäst.[7] Så hade skett också i Stettin, men i mera allmänna ordalag.[8] Det skulle också visa sig, att Fredrik II, det danska regeringsrådet och den unge Kristian IV icke voro sena att kungöra förbud mot export jämväl till Sverige vid hotande dyrtid — så även på hösten 1598, då Sverige genom missväxt, krig och blockad mera än eljes var i behov av undsättning med spannmål.[9] Svenska åtgärder mot denna gränshandel under åren före Kalmarkriget, ett led i Karl IX:s strävan att trygga de svenska sjöstädernas handel men helt visst icke heller utan politiska syften, kom att bidraga till skärpningen av den svensk-danska krisen.

Ur strategisk synpunkt var emellertid denna handel snarare en svensk förmån, ty ett långvarigt krig måste ruinera de blomstrande skånska städerna.

Herraväldet över Östersjön.

Det var i ett annat hänseende Sveriges strategiska läge var ovisst, ja, svårt. Mellan Sverige och det europeiska fastlandets värvningsmarknader och vapensmedjor, saltgruvor och svavelbruk, låg havet. På havet, icke på slagfälten vid Halmstad och bland Holavedens bråtar,

---

[6] Om uppköp i Danmark se flere anteckningar i olika vol. av serien Hertig Karls räntekammare, KA. Om fru Ebbas uppköp i Danmark finnes upplysningar bl. a. i Hogenskild Bielkes samling, Enskilda arkiv, RA. Om danska juvelerares vandringar över gränsen se protokollet från rannsakningen med Karl Gustavsson på Linköpings rådhus i mars år 1600 bland Borgrätts och gårdsrättsprotokoll, RA. Om förberedelserna för 1602 års möte se Ambrosius Svenssons räkenskaper i vol. Oorduade handlingar, Röda nummer 158, KA.

[7] DNT, I, s. 183 f.

[8] DNT, II, s. 254.

[9] Corpus Constitutionum Daniæ, II, s. 171 f., 175, 218, 340, 357, 363, 370, 450, 459, 596 o. 639, III, s. 1 f., 20, 45 f., 58 ff., 60 f., 62 f., 66, 72, 73 f., 78 o. 84.

föll avgörandet i striden om det svenska rikets oberoende. Detta avgörande låg i icke ringa mån under befrielsekriget i den lybska, under Kalmarkriget i den nederländska handelsrepublikens händer. Så blev herravälde över havet under den trehundraåriga rivaliteten mellan de nordiska rikena stridsäpplet framför andra.

En modern forskning har menat, att den politiska tanken på ett herravälde över Östersjön haft sin förste målsman i den förste unionskonungen, och att dessa vittsyftande planer blevo den yttersta orsaken till hans fall. Drottning Margareta hade koncentrerat sina krafter på unionens problem och lyckades hålla den samman. Eriks av Pommern splittring på erövringsplaner vid det baltiska innanhavets alla kuster kom att sätta hennes verk i fara.[1]

Om unionen fått bestå, hade det måhända lyckats att förverkliga denna idé. Nu kom under unionens slutskede det danska väldet över havet att befästas i väst-östlig riktning, från de skånska landskapen och Bornholm över Gotland till Ösel. För varje statsklok svensk politik blev det nödvändigt att söka hävda ett svenskt herravälde i nord-sydlig riktning. I ordets egentligaste mening korsade intressena här varandra, har det med rätta sagts.[2] I detta syfte sökte Sturarna och Gustav Vasa anknytning till det mäktiga jagelloniska riket, och detta är en av drivkrafterna i Erik XIV:s och hertig Johans politik i Estland och Livland. För att bryta den danska spärren mellan Sveriges och Nordtysklands hamnar sökte Erik XIV anknytning till Stralsund. En varaktig lösning åt detta strategiska problem kunde dock först Blekinges erövring under Sveriges krona ge, så svåra voro nämligen navigeringsförhållandena i Kalmarsunds mynning, helst sedan Kristian IV genom Kristianopels befästande skapat förutsättningarna för dess spärrande.[3]

Öresundstullen.

För både svensk och dansk statskonst förknippade sig med Östersjöproblemet andra frågor än de strategiska förhållandena vid de bägge rikenas konflikter. Danmark var visserligen genom landförbindelsen med kontinenten och de smala vattnen mellan öarna svårare att blockera än Sverige — att det dock var möjligt, visade holländare och engelsmän under följande sekel. Upprätthållandet av förbindelsen med Norge krävde också en stark sjömakt. Främst gällde det dock Öresundsregalet, den kostbaraste stenen i den danska konungakronan. Skapad av den förste unionskonungen, helt visst i direkt samband med tanken på herraväldet över Östersjön, hade tullen vid Helsingör under det senaste seklet fått vidgad betydelse i Danmarks politiska liv.

---

[1] Carlsson, a. a., s. 146 et passim.

[2] Stille, a. a., s. 3.

[3] Om dessa sjöstrategiska förhållanden se Clemensson, Flottans förläggning till Karlskrona, s. 14 ff. Denne förf. underskattar dock betydelsen av flottstationen vid Björkenäs.

Tullsatserna hade höjts, och därmed hade följt svåra men tillsvidare oblodiga konflikter med de sjöfarande nationerna. Bland dessa hade engelsmännen för att undgå tullen på sin ryska handel sökt sig runt Nordkap till Arkangelsk på de forna Bjarmalandsfärdernas vattenvägar, och därmed hade till tullbryggan i Helsingör och de trånga vattnen mellan öarna kommit en annan, vidare och kostsammare valplats för de trätor och den övervakning, tullintäkternas förvärvande krävde. Endast i begränsad utsträckning lyckades danskarna tilltvinga sig tull av handeln nord om Norge på strömmen vid Vardö.

För inre dansk politik var Öresundsregalet icke mindre betydelsefullt. Dess avkastning stod främst bland de intäkter, som den danske konungen ägde disponera utan inblandning från sitt mäktiga riksråd. Man torde också ha betraktat alla de åtgärder, konungen med utnyttjande av tullintäkterna kunde vidtaga för regalets upprätthållande, som dennes ensak. Därför utrustades under Fredrik II:s tid den starka danska flotta, som blev den unge Kristian IV:s käraste arv, det ständiga föremålet för hans intresse och omsorg. Denna flotta skulle trygga höghetsrätten över de vatten, där Öresundstullen lyftes — men den hade vidare uppgifter än så.

Förhållandet mellan Öresundstullens införande och tanken på ett herravälde över Östersjön har redan antytts. Sambandet har icke varit det, att den herre, som kunde spärra tillfarten till ett innanhav och ta upp tull av dem, som seglade dit, därmed ägde särskilda rättigheter över detta hav. Så djupt rotad var i själva verket ännu doktrinen om havens och handelns frihet, att en sådan avgift krävde en motivering, en motprestation, liksom alla skatter och pålagor. Här, liksom eljes i den medeltida folkrätten, blandades romerskrättsliga och teokratiska element med varandra. Öresundsregalet var den största härlighet, Gud givit Danmarks konung, hette det, men dess motivering var, att denne skyddade sjöfarten mot alla faror, som hotade från pirater och vrakplundrare inom hans skyddsområde.[4]

Skyddet mot pirater och vrakplundrare torde i själva verket ha hört till de nordiska konungarnas äldsta plikter — det kommer till uttryck i de gamla stadgandena i vrakrätten.[5] En av de första och mest angelägna uppgifterna vid unionens stiftande, helt visst också en av drivkrafterna för denna sammanslutning, var Östersjöns pacificering.[6] Låt vara, att de aktuella anledningarna ligga nära till hands. Är det dock icke betecknande, att Östersjöns pacificering hörde till

[4] Om dessa doktriner se Ræstad, Kongens Strømme, passim. För den epok, som här behandlas, är det uttalande viktigast, som anföres av Fridericia, Danmarks ydre politiske Historie 1629—1635, I, s. 19, anm. 4.

[5] Förf. hoppas få återkomma till vrakrättens problem. De viktigaste ställena i svenska rättskällor finnas angivna hos Ernberg, Om bärgning och bärgarlön, s. 13 ff.

[6] Om kampen mot vitaliebröderna se Carlsson, a. a., s. 87 f. et passim.

de gemensamma uppgifterna, som de nordiska rikena enades om efter unionsupplösningen?[7] Efter Sören Norbys fall saknade frågan länge aktualitet. Till 1534 års Stockholmstraktat fogades en särskild förklaring i vrakrätten.[8] Lybecks fall sköt frågan om en tredje makts amiralitetsrätt i Östersjön åt sidan. Först de polska flottrustningarna under 1500-talets senare hälft tvingade fram ett ställningstagande — Fredrik II:s och Johan III:s förklaring om de nordiska rikenas gemensamma höghet i Östersjön.[9] De polska flottrustningarnas syften — kaperier på handelsvägen till Danzig — gav denna förklaring dess speciella tendens. De forna parterna i unionen under Erik av Pommern tillskrevo sig gemensamt rätt och skyldighet att hävda fred och ordning på det baltiska innanhavet, en rätt, som unionskonungen tagit på sig såsom Öresunds strandägare, i samband med Öresundsregalet. Om minnet ännu levde kvar av de politiska tänkesätt och planer, som varit konung Eriks — och så har säkert varit fallet — måste man i Danmark ha varit benägen att tillskriva sitt rike första rangen bland Östersjöns herrar.

Territorialvattnens utsträckning.

I 1580 års överenskommelse angående hälsning vid de nordiska flottornas möten talades om svenska och danska vatten och om öppna sjön.[1] Det lär icke ha varit en tillfällighet, att utsträckningen av dessa rikenas egna farvatten därvid icke preciserades. Genom att hävda sin uteslutande amiralitetsrätt i Östersjön hade de nordiska konungarna väl förbehållit sig gemensam höghet över havet, men icke äganderätt till havet. Frågan är av intresse, därför att Kristian IV under åren före Kalmarkriget målmedvetet strävade att utvidga gränserna mellan den del av Östersjön, som var danskt territorialvatten, och den del, där han gemensamt med Karl IX hade rätt att föra örlogsflagg.

Om grunderna för territorialvattnens utsträckning är man inom folkrätten icke enig. Åtskilliga forskare ha hävdat landkänningen som gräns, andra det grövsta artilleriets skottvidd. Att den senare doktrinen icke varit okänd i dansk folkrättslig spekulation under Kristian IV:s tid, antyddes av att denne konung med särskild förtrytelse klandrade svenska kaperier så nära Bornholm, att den danske länsmannen varit nödsakad att hålla sjön ren genom artilleribeskjutning från stranden.[2] Något senare hävdade han emellertid som danskt farvatten hela sundet mellan Ösel och Domesnäs, vida överstigande skottvidden för tidens artilleri[3], och detta krav godkändes principiellt av svenskarna, som menade, att skiljedomen i tvisten om Ösel finge avgöra saken.[4] Om

[7] Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 8.
[8] DNT, I, s. 191 f.
[9] S. n. s. 77 med anm. 8.
[1] S. n. s. 80 med anm. 2. [2] S. n. s. 588 med anm. 6.
[3] S. n. s. 576 med anm. 6.
[4] I Karls utkast till brev t. Danmarks ständer i nov. 1610, s. n. s. 598, anm. 3.

den yttersta utsträckningen av de danska vattnen gavs aldrig besked. Vid ett tillfälle hette det dock, att detta sträckte sig mellan de skånska landskapens kust och tyska Östersjökusten samt några sjömil ostvart från Utklippan — men detta besked gavs i Kristians instruktion för en av sina befälhavare till sjöss, icke i en förklaring under meningsutbytet med svenskarna.

I vida större svårigheter råkade den danske konungen, då det gällde kravet på rättighet till vattnen mellan Island och Norges kust. Det var icke endast farten till Arkangelsk, det gällde. Också det rika fisket under norska kusten borde, i överensstämmelse med traditionen från det skånska fiskets storhetstid, beskattas. På dessa vida vatten räckte det icke att hävda skottvidden eller landkänningen som gräns. Men det danska försöket att övertyga de engelska fiskarnas höga beskyddarinna om att det här gällde en farvattensförträngning, icke annorlunda än mellan Själland och Skåne, var utsiktslöst.[5] Denna danska doktrin ger emellertid en särskild vikt åt strävandena att hejda Sveriges framträngande till Ishavskusten, låt vara, att den svenske konungens intressen här i viss utsträckning sammanföllo med den danskes.

Handelsvägarna till Ryssland.

För Sverige var nämligen heller icke frågan om herraväldet på havet endast en del av det strategiska problemet vid sammandrabbningarna med den nordiske grannen. Över havet gick handelsvägarna till Ryssland. På dessa vägar hade svenska erövrare och köpmän engång tillfört de ryska folken vid de stora floderna något av sin statsbildande kraft. Sedan det novgorodska härskardömet blivit en del av en moskovitisk erövrarstat, blev det ett svenskt intresse att spärra vägen mellan västerland och österland och att hålla den tartariske grannen innestängd i norr, liksom han var det vid sin turkiska gräns i söder.[6] Detta kunde ske på tvenne linjer. I första hand borde moskoviterna utestängas från Östersjön. I andra hand borde Sverige tillkämpa sig kontrollen av de vägar, som handeln sökte sig över havet och uppför floderna. Detta är utgångspunkten för den segslitna tvisten

[5] Om dessa förhandlingar se ett stort material i vol. England A I 1 o. A II 11, TKUA, DRA. Källorna rörande Arild Huitfeldts och Kristian Barnekows legation 1597 ha publicerats av Rørdam i Tillæg til Arild Huitfeldts Levned, s. 121 ff., Nils Krags beskickningsrelation under titeln Niels Krags Relation om sit Gesandtskab til England 1598—99. För de följande åren finnes en icke obetydlig del av det engelska materialet tryckt i Rymers bekanta Fœdera, Conventiones, Literæ, XVI, s. 344 ff., 350, 352 f., 354, 355 ff., 362 f., 379 f., 395, 429 ff., 438 ff., 441 ff., 451 f., 460 f., 462 f., 464 f., 466 f., 478 ff. o. 485 ff. Ett ej betydelselöst material har publicerats i Calender of state papers, Domestic series, 1591—1594, s. 80, 98, 184, 229 f. o. 247, ibid. 1595—1597, s. 289, 408 o. 535, o. ibid. 1598—1601, s. 1 f., 42, 49 f., 53 ff., 59, 78, 80, 128 f., 135 f., 151 f., 189, 231, 252, 262 f., 274 o. 411. Åtskilliga bidrag kunna hämtas jämväl ur Cecil papers VI—XVI. Av litteraturen se Schäfer, Geschichte von Dänemark, V, s. 291 f., Laursen i DNT, III, s. 366 f., o. Ræstad, a. a., s. 194 ff.

[6] Om dessa ursprungliga strategiska och politiska problem se H. Hjärne, Sveriges Östersjövälde och Europa, s. 522 ff., o. Andersson, Erik XIV:s engelska underhandlingar, s. 104 ff., särskilt i anm. 33—39 anförda ställen.

om handeln på Narva. Som herrar över finska vikens bägge stränder menade sig Erik XIV och Johan III ha rätt att kontrollera all sjöfart på dess vattenvägar, men i Stettinfreden tvingades Sverige att avstå från att begagna denna rätt. Genom Teusinafreden, den enda politiska vinsten av den svensk-polska unionens korta historia, hade frågan tillsvidare lösts. Det var icke intresse för Revals privilegier i och för sig, icke heller ett utslag av politisk doktrinarism, att hertig Karl fullföljde de äldre svenska strävandena i Narvafrågan. Så oviss tedde sig helt säkert den förmån, man hade vunnit, och så hotad den estländska provinsens östra gräns, att handeln icke borde få ostörd åter flyta in i Narovas åmynning, alltid hotad vid de oundvikliga konflikterna med Ryssland, alltid svår att övervaka mot smyghandel åt Ivangorodssidan.

Den nya vattenvägen till Ryssland nord om Norge ställde denna svenska politik inför nya och svårlösta problem. Här om någonsin låg samverkan mellan de nordiska rikena nära till hands. För Danmark var det ett intresse att hejda handeln på Arkangelsk, därest den icke kunde, liksom i Öresund, beskattas, men om Sverige hindrade all trafik på Ryssland över det nordiska innanhavet, äventyrades Danmarks vinst av gemensam kontroll över de norra vattenvägarna. I syfte att förlika dessa stridiga intressen sökte Sverige få samverkan till stånd på grundval av en överenskommelse om begränsning av Narvahandeln, som icke skulle få sätta i den moskovitiske fiendens händer vapen, smidda i de västeuropeiska vapensmedjorna. Trots tillfälliga eftergifter i vad angick handeln i norr kom det under det blodiga tjugofemårskriget aldrig till samarbete efter dessa linjer. Å andra sidan behövde Johan III aldrig frukta att bli kringränd genom ett dubbelt anfall från sin danske och sin ryske granne — på rysk sida fanns håg för samverkan, men det fredsvänliga danska rådet, med ansvar för konung Fredriks politik, hade icke intresse för saken. Det blev först tvekampen om herraväldet vid Ishavskusten, som lockade den danske konungen, nu Kristian IV, in på så farliga vägar.

Herraväldet vid Ishavet.

Ty därom kan man icke tveka, den svenska Ishavspolitik, som med rätta givits Karl IX:s namn, var i lika mån riktad mot Sveriges bägge grannar. Programmatiska uttalanden, ägnade att styrka denna sats, saknas visserligen. Den svenska kolonisationspolitikens utveckling ger dock klart besked. Det är för denna politik betecknande, att Sveriges anspråk på vissa rättigheter vid Ishavskusten voro grundade på de kommersiella förbindelserna. Att dessa områden — den arkeologiska forskningen har där givit otvetydiga bevis — ursprungligen koloniserades både från norskt och svenskt håll, dels utmed kustens vattenvägar, dels över de öde vidderna mellan de svenska lappmarkerna och havet, åberopades vid förhandlingarna aldrig. Så långt tillbaka i tiden

låg denna kolonisation, att dess enda minne var den svenska handeln på dessa nejder. Genom denna handel tillfördes det svenska hushållet en del av den fisk, som var tidens största importvara, samt begärliga skinn. Så viktig var emellertid denna handel för bofasta och nomadiserande lappar, att de gärna gåvo handelsmännen — som ej endast till namnet voro Birkaköpmännens efterföljare — en avgift utöver vad dessa betingade sig i byte mot mjöl och salt, brännvin och kläde. Intet visar bättre den svenska kolonisationspolitikens traditioner och berättigande, än att danskarnas våldsamma spärrande av dessa gamla handelsvägar vid 1600-talets början ledde till utarmande av dessa nejder, när inga åtgärder vidtogos för att försörja lapparna med köpmansvaror. Det var ett för lång tid framåt ruinerat område, Kristian IV förvärvade genom 1613 års fred.

Ett hade han emellertid vunnit. De svenska kraven på höghetsrätt vid Ishavskusten hade tillbakavisats, och den danske konungen såg hellre ett öde land i sina händer än ett blomstrande i grannens. Dessa svenska krav hade i själva verket ingen annan grund än att Stettinfreden bekräftat, vad Kristian III i tysthet erkänt, Sveriges rätt till den beskattning, som sedan gammalt tillkommit de svenska handelsmän, vilka förmedlat köpmansvaror på de frusna vintervägarna där uppe. En hållbar grund för dessa krav var beskattningsrätten knappast, men icke heller danskarna kunde uppvisa en sådan, ty dessa nejder hade icke berörts av gränsläggningar och traktater mellan rikena. Sitt aktuella politiska sammanhang hade de svenska kraven i den begäran — ett initiativ utan tvivel av hertig Karl — att få sända en svensk flotta till Ishavskusten, vilken under tjugofemårskrigets sista år av det danska regeringsrådet avvisades. Sveriges tvivelaktiga förvärv av Rysslands rättigheter väster om Pasviks älv gav ett övertag i den diplomatiska tvekamp om strandrätten mellan Alten och Pasviks älvar, som kunde väntas. Syftet var emellertid att skapa förutsättning för en effektiv blockad av S:t Nicolas, när kriget i öster ånyo flammade upp. Att man därigenom också brutit den barriär mot de stora haven, som de danska besittningarna väster om Kölen utgjorde, kan icke ha betytt lika mycket. Så begränsade voro nämligen de varumängder, som över fjäll och tundror kunde fraktas från en svensk hamn vid Alten eller Neiden till det bottniska innanhavet. I Danmark torde man dock ha överskattat de nordliga hamnarnas betydelse. I dessa norska fjordar kunde hela flottor styra in, framhöll Kristian IV i ett kritiskt läge för sitt riksråd, och stora fartyg byggas.

De svenska kraven på höghetsrätt vid Ishavet voro till sin motivering av kommersiell natur, men de restes i syfte att vinna en strategisk position, betydelsefull vid kommande konflikter i öster, och en strategiskt

viktig tillgång till salta fiskevatten. I det läge, då de restes, var den svensk-danska rivaliteten icke aktuell, men när denna väcktes till nytt liv, icke minst som en följd av dessa samma krav, har helt säkert också tanken på en kontroll av handeln vid de nordnorska fylkenas kuster tillmätts betydelse.[7]

Tvisten gällde emellertid icke endast höghetsrätten över Ishavsstranden. Också det inre av de stora skattlandet var föremål för tvistigheter med anledning av danska försök att tränga sig in på de områden, där Sverige dittills ensam tagit skatt. Karl IX:s intresse för dessa områden var självfallet i icke ringare grad än det, som gällde höghetsrätten på kusten, strategiskt betingat, samtidigt som det närdes av hans iver att på varje punkt iakttaga Sveriges gamla rättigheter och krav. Också andra källor för detta intresse måste dock beaktas.

Redan under sin tid som regent i ett mellansvenskt hertigdöme hade Karl visat det intresse för renaveln, som skulle bli en av ledtrådarna också i hans kolonisationspolitik. Man behöver icke vara oviss om att Olaus Magnus' skildringar av dessa nordens hjortar givit den första impulsen. Därom ge Karls dråpliga försök att, Sverige till ära och berömmelse, sprida renaveln till några mellaneuropeiska länder besked. Helt visst väckte dessa renhjordar, som på vintern 1580 av några fjällappar drevos nedåt Pfalz och Hessen, mera löje än beundran. Karl skulle emellertid under hela sin levnad syssla med problemet att acklimatisera de förnöjsamma djuren i de syd- och mellansvenska landskapen. I den svenska krigshushållningen kom också det saltade renköttet att under hans regeringstid spela en icke oväsentlig roll.[8]

---

[7] För uppgifterna om de handelspolitiska förhållandena se Ingman, Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka, I, passim, Pira, a. a., s. 19 ff., Enewald, Sverige och Finnmarken, passim, o. Johnsen, Finmarkens politiske historie, passim.

[8] Ett rikt material om Karl IX:s experiment med renavel föreligger i själva verket i Hertig Karls registratur och Riksregistraturet, RA, samt i vad angår exporten av renhjordar till de mellantyska länderna i vol. Schweden 1570—1589, St. A. Marburg.

IV.

Så var i själva verket den svenska politiken under det tidsskede, som här skall skildras, i stort och smått ett uttryck för denne mans kraftfulla politiska vilja och mångsidiga politiska intressen. Han framstår också, i väl så hög grad som sina äldre bröder, som den nordiske renässansfursten. Om de strävade att i sina fjärran kungaborgar efterlikna de sydligare renässanshovens prakt och ceremoniel, om de anknöto politiska förbindelser i vidlyftiga kombinationer åt öster, söder och väster, ofta nog, trots allt vad en modern forskning velat göra gällande, med tämligen ringa politisk realism, förverkligade han tidens fursteideal efter de torftigare villkor, som riket erbjöd och det politiska läget krävde. Icke saknade denna politik fantastiska drag! Redan i sin ungdom hade Karl, driven av äventyrshåg och vantrivsel, velat erbjuda sin värja till tjänst åt de mest skiftande politiska och religiösa kombinationer i ett Europa, statt i upplösning. Till den kära planen att avstå sina rättigheter i Sverige mot ett län i Livland, dit tidigare oroliga nordiska furstesöner sänts, återvände han ännu under sina senare levnadsår. Präglade av hans konstruktiva politiska fantasi voro planerna att vinna anslutning till de evangeliska fursteförbund, som tid efter annan planerades i Europa, att få Sverige inbegripet i tolvårsfreden mellan de förenade Nederländerna och Filip av Spanien, att ernå påvens stöd åt strävandena att, innan det gick till öppet krig med Polen, nå en förlikning med den landsflyktige Sigismund, att vinna kejsarens investitur på Livland som en del av tyska riket, liksom den danske konungen på sin del av hertigdömena, eller att nå samma syfte genom att erbjuda Livland som län åt en habsburgsk furste eller att köpa Habsburgs hjälp mot Polen genom att erbjuda ärkehertig Maximilian den eftertrådda kungakronan.

Karl IX och den danska frågan.

Denna politiska fantasi arbetade med starka effekter och efter schematiska linjer. Intet var för den mera betecknande än tron på och strävan efter en hierarkisk organisation av alla mellanstatliga förhållanden. Denna uppfattning präglade hans oro efter brytningen med Sigismund, att påven och Spanien skulle förena sig med Polen i en koalition mot Sverige. Aldrig har en politisk agitation haft en fastare grund i tveklös övertygelse än den, som gällde katolska planer mot Nordens riken. Att Karl varit underrättad om de projekt, som dryfta-

des vid Francisco di Erasos svenska legation på 1570-talet, kan ej betvivlas. I hans agitation hade därför talet om de nordiska rikenas gemensamma faror och intressen ett fast verklighetsunderlag. Det katolska intresset för Älvsborg — i själva verket icke ringa, fastän ur strategisk synpunkt föga realistiskt — tedde sig för Karl som tillräcklig motivering för danskt stöd mot polackerna i Livland.[9]

Karl IX:s historiska anteckningar.

Om Karls syn på den nordiska grannsämjan ge eljes hans bekanta historiska anteckningar från 1580-talets senare hälft en god bild.[1] Som en jämförelse med förlagan, Laurentius Petris svenska krönika, ger vid handen, har Karl främst fäst vikt vid trenne sidor av sitt fäderneslands historia, förhållandet mellan konung och hertigar, följderna av inbördes oenighet samt förhållandet till Danmark. Det har med rätta framhållits, att hertigens monarkiskt-dynastiska åskådningssätt präglat reflexionerna om äldre tiders kungliga brödratvister och om unionen. Denna har han betraktat ur legitimistisk synpunkt — att den varit en tung börda för svenskarna, betonas upprepade gånger i anteckningarna men samtidigt, att detta varit deras egen skuld, sedan de frivilligt givit sig under oket.

För svenskarnas inbördes oenighet ges riksrådet ofta nog men icke genomgående skulden. Betecknande är fördömandet av Engelbrekts uppror, vilket kan väcka förvåning endast hos den, som i överensstämmelse med en allmänt vedertagen historieförfalskning med ursprung

---

[9] Om detta katolska intresse se det välkända betänkande av Malaspina, som publicerats av Forstén i Akty i pisma, s. 194 ff. Bland Hampus R. Huldts excerpter ur vatikanska arkivet i vol. E 159 r, UUB, finnas flere varianter och brottstycken av detta betänkande. Om Francisco di Eraso och planerna på svensk-polsk samverkan mot Danmark se K. Hildebrand, a. a., s. 290 ff., samt nedan exkurs 2.

[1] Historiska betraktelser af Karl IX, s. 130 ff. Clason tvekar i sin inledning, s. 128 med anm., om dateringen. Denna tvekan undanröjes vid granskningen av ett fragment av dessa anteckningar i vol. Gustav Vasa t. o. m. Karl IX, Handskriftssamlingen, Kungliga arkiv, RA. Det upptar, utom detta fragment, ett parti av ett utkast till en proklamation om tullen i furstendömet. Där talas jämförande om tullen i övriga delar av riket, pålagd av Johan III. Terminus ante quem blir redan därför 1592. Med tanke på 1587 års överenskommelser torde redan detta år med tämligen stor visshet kunna sättas som gräns. Förmodligen föreligger ett nära samband med 1581 eller 1586 års tullordning. Se SRA I: 2, s. 776 ff., o. Samling Utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar, I, s. 316 f., o. 341 ff. De profetiska slutorden, »Åm dem nu står till att råde, är Gudh mechtigh från olycke till att beuare och hielpe; och att de för altingh sigh tage tillvare för fremmende härskapp, för suenskes historier giffue tilkänne, att tett haffuer varett dem till liten vinst», göra det än mera frestande att förmoda ett nära samband med 1587 års händelser. Detta gäller också reflexionerna om konung Hans' åstundan till Sveriges krona. »Och är så skett medh konung Hans, såsåm än i tenne dagh sker medh många, att de åstunda dett dem kan föge vare gangnelig och mere till sårgh än glädie.» — Ordalagen, då det gällde faran av danskt-ryskt samarbete mot Sverige, anförda nedan anm. 5, synas ge vid handen, att anteckningarna icke nedskrivits under interregnum i Danmark eller under Kristian IV:s minderårighet. Detta styrker i sin mån slutsatsen om terminus ante quem. — Till frågan om Karl IX:s statsrättsliga åskådning hoppas förf. få återkomma. Det synes tydligt, att man gärna överskattat hans praktiska handlag och underskattat, väl ej hans teoretiska skolning men hans teoretiska intressen. Ahulund, Ståndsriksdagens utdaning, s. 9 ff., o. Landberg, [Recension av] detta arbete, s. 364 ff.

i Axel Leijonhufvuds politiska försvarsskrifter ser Karl IX som bondekonungen.[2]

Förhållandet till Danmark ägnas i hertig Karls politiska betraktelser ett mycket bredare utrymme än i mäster Lars krönika. Med särskilt intresse har Karl noterat erövringar av Norge och de skånska landskapen, och han har gjort sig möda att fördela ansvaret för utgången av Magnus Erikssons skånska handel. Reflexionerna om svenskarnas ostadighet ansluta sig oftast direkt till vad han anfört om de svensk-danska förvecklingarna. Endast svenskarnas inbördes oenighet — så har varit Karls mening — har kunnat ge grannen övertaget i den eviga kraftmätningen.

Att denna mening återgår på hertigens ungdomserfarenheter från sjuårskriget, kan ej betvivlas. Det var oenigheten mellan Erik och Johan, nu förorsakad av Eriks tyranni, som gav danskarna tillfälle att redan i krigets början innesluta Älvsborg, hette det i ständernas försvarsskrift år 1569.[3] Där kastades visserligen anklagelsen för att under upproret ha varit beredd att av inrepolitiska skäl köpa en neslig fred med Danmark på konung Erik, men Karl kan näppeligen ha varit oviss om det verkliga förhållandet, samtidigt som han aldrig glömde den svenska adelns under unionskrisen och eljes ådagalagda benägenhet för Danmark.[4] Nu fann han i Sveriges medeltidshistoria bekräftelse på dessa erfarenheter. De skulle i själva verket prägla hans hållning till Danmarks krigshot ännu under månaderna före Kalmarkrigets utbrott.

Särskilt intresse tilldrar sig Karl reflexioner över konung Hans strävan att — så hade mäster Lars framställt saken — uppvigla ryssarna mot Sverige. Detta hade i själva verket åter förekommit, menade hertigen, och det i mannaminne.[5] Han måste ha avsett det ryska krigshotet på sommaren 1570, vilket ledde till öppet krig under månaderna före fredsslutet i Stettin. Men icke nog härmed! Karl tillfogade en varning för den danska politiken. Att denna nu tedde

[2] Clasons kommentar till Historiska betraktelser af Karl IX, s. 149 f. Om Karl IX som bondekonungen se S. U. Palme, Till kännedomen om Karl IX:s muntliga framställningssätt, s. 288.

[3] SRA, I: 2, s. 323.

[4] Ibid., s. 324. Jfr ovan s. 27 med anm. 7. Att det var hos den svenska aristokratien, Karl framför allt väntade sympatier för Danmark med inre splittring vid ett danskt anfall som följd, kommer klart till synes, särskilt i de reflexioner, han fogade till notisen om lösesumman för Magnus Eriksson: »för huilken summe ginge i lyfte sextio ridare och ridersmäns män utaff ten nårske adelen, såm nu finnes icke i hele Nårge; så haffue de danske spelet medh dem och dett där medh v[u]nnet, att de under fremmende herskapp kåmne äre; händer, tett andre ock danskes regemente åstunde, då varde de likeså förökes, såsåm ten nårske adelen sket är och här i Suerge en gång haffuer genom konung Krister varet begyntt.»

[5] »Åm nu tenne konung Hanses prachtike[r] icke haffuer varet seden brukett hos ryserne, Suerges chrone till förderff, och än i manne-minne, kan förståndight fålck dömme åm.»

sig vänskaplig, borde icke inge förhoppningar om framtida fred. Vad konung Hans planerat, kunde också i dag sättas i verket. Danmarks politik mot Sverige vore given och oföränderlig. Den skiftade icke gestalt vid tronskiften. Om den nu tedde sig fredligare, berodde det icke på att viljan saknades. Man väntade endast sitt tillfälle.[6]

Vad som här angivits, är i själva verket programmet för Karls misstänksamma danska politik. Det är betecknande, att han framhävt riskerna av ett krig på två fronter. Man kan icke tveka om att Karl under hela sin bana såg politiken mot Danmark och Ryssland som en enhet, icke mindre tydlig, när frågan komplicerades genom kriget med Polen. Oron för samverkan mellan Polen och Danmark var densamma, som gällde Danmark och Ryssland. Att fördrivna svenska konungar gärna sökte Danmarks stöd, därom hade också hans studier i mäster Lars' krönika upplyst honom.

Det svenska rådet och den danska frågan.

Vida knappare är det material, som står till buds vid bedömandet av det svenska rådets hållning till den danska frågan. Har Karl haft rätt, när han i sina anteckningar misstänkte den svenska adeln för unionsvänlighet? Grunderna för hans bedömande äro kända. Det är rådsaristokratiens politik under unionens slutkris och — får man förutsätta — den aristokratiska oppositionen mot Gustav Vasas envälde. Så till vida var denna misstänksamhet berättigad, som också den nya adelsgenerationen med starkt intresse vände sin håg till unionstidens aristokratiska traditioner och ägnade dem ett intresserat studium. För en Erik Sparre och en Hogenskild Bielke stod helt säkert unionstidens rådskonstitutionalism som en eftertraktad förebild. Därmed är emellertid icke sagt, att denna generation av Sveriges högadel skulle ha strävat efter unionens återupprättande. De visste dock, att 1483 års recess om konung Hans intagande i riket aldrig kommit att till sina fulla konsekvenser iakttagas, och de böra ha haft förmåga att se dess samband med den svenska adelns blodiga offer i november 1520. Då förhoppningarna om en union med Polen tycktes ge möjlighet att förverkliga dessa ideal, var läget ett annat. Det gällde icke att uppge den nationella sak, som under halvseklet efter det lyckliga befrielseverket vuxit till en politisk tradition, förpliktande även för den svenska adeln.[7]

---

[6] Detta måste vara innebörden av orden »är fördenskull alle suenske rådeligett, att de se sigh viseligen förre och icke tenke, tett är altt gull, såm klimmer, fördy dermedh konungh Hans gick suangger, kunne ännu i tenne dagh findes hans like. Der kan dän dömme åm, såsåm någett haffuer sett och förfarett, hurre i verden står till, och ser på ten tiden, såsåm framfaren är och dän nu är, så är intett annett fell, uten personerne äre borte och andre åter i deres stadh; på vilien fattes intett, uten på lägenheten och tilfälle.»

[7] Om unionstraditionens betydelse se Lagerroth, Fritidens författning, kap. V. Ett exempel bland andra på de stämningar mot Danmark, som rått också i aristokratiska kretsar, finnes i Axel Leijonhufvuds anmärkningar om Olaus Petris krönika, s. 405 f.

Också långt utanför de konstitutionella idéernas sfär såg man inom denna svenska adel i de danska ståndsbröderna ett föredöme. De privilegiekrav, som endels förverkligades 1569, endels åter och åter restes under det följande halvseklet för att taga mandom i 1612 års överenskommelse, hade i åtskilliga hänseenden de danska adelsprivilegierna till förebild, låt vara, att de på andra punkter icke gingo så långt som dessa — helt visst av hänsyn till det politiskt möjliga.[8] Den aristokratiska bildningstyp, som i Sverige representerades av bland andra de bägge nyss nämnda rådsherrarna, var i Danmark tidigare företrädd. Dess främsta namn var Arild Huitfeldts.[9]

Den tredje generationen av det svenska rådet efter unionsupplösningen, Karl IX:s riksråd, kom först tveksamt och dröjande att fatta ståndpunkt i de stora politiska frågorna. Det blev under arbetena på lagrevisionen och under striderna i privilegiefrågan mot periodens slut, rådets frigörelse från den kungliga auktoriteten förbereddes. Konungens slaganfall och långa sjukdom vintern 1609—1610 väckte på nytt frågan om regeringens ordnande vid hans död, och nu kom rådets självständighet till uttryck i förhandlingar med drottningen och hertig Gustav Adolf.[1] Till opposition mot konungen kom det först i samband med den danska frågan under krisen före krigsutbrottet, och där företrädde rådet icke, som man ofta menat, fredsvänliga tänkesätt eller rent av en programmatiskt fattad samförstånds- och eftergiftspolitik. Som den följande skildringen av denna kris skall visa, gällde oppositionen mera den ryska än den danska politiken och syftade till samling av alla krafter för en uppgörelse med Danmark, diplomatisk eller våldsam. Allt tyder på att Danmark för denna rådsopposition tedde sig som Sveriges huvudfiende.[2] Det är icke dess mindre betecknande, att den danska frågan blev det första föremålet för rådsoppositionens självständiga och målmedvetna framträdande. Den brevväxling med det danska rådet, som pågått sedan det sista nordiska gränsmötet, hade undervisat också Karl IX:s riksråd om den tyngd, som dess ord hade i de nordiska angelägenheterna.

Kristian IV och den svenska frågan.

Drottning Margaretas union var dynastisk. Vilken den politiska tanke än varit, som utgjorde dess grund, var dess praktiskt politiska förutsättning av dynastisk natur, låt vara, att den unge Olov Håkanssons död till en tid äventyrade den. Det vittnar om unionstankens styrka, att den under det senare 1400-talets kriser utvecklades till att

[8] En starkt fragmentarisk sammanställning hos Jägerskiöld, Adelsprivilegier i Sverige och Danmark.

[9] Om de kulturella förbindelserna mellan danska och svenska herrar ger Walde, Svenska emigranter i Polen och deras bibliotek, passim, intressanta meddelanden. Jfr även S. U. Palme, Erik Sparre och Arild Huitfeldt 1598.

[1] Se härom Tham, Axel Oxenstierna, s. 200 ff.

[2] Se härom denna studies åttonde kapitel.

gälla en union mellan rikena, oberoende, så långt det var möjligt, av de dynastiska förhållandena. 1483 års recess bildar höjdpunkten av denna utveckling. Där blev den dynastiska enheten en följd av, icke en förutsättning för rikenas förbund, som fick sitt främsta uttryck, icke i unionskonungen utan i det årligen sammanträdande nordiska rådsutskottet. Hur denna unionstanke på en väsentlig punkt, i vad gällde freden mellan rikena, levde som en stark politisk tradition långt fram mot 1500-talets slut, är redan ådagalagt.[3] Den dynastiska traditionen däremot, företrädd av de oldenburgska konungarna, utgjorde det starkaste hotet mot denna fred.

Därmed är icke sagt, att icke Fredrik I, Kristian III och Fredrik II haft stöd hos enskilda danska riksråd för sina planer på Sveriges återerövring, liksom Kristian IV helt visst hade det år 1611.[4] För alla dessa danska konungar har den dynastiska unionens återupprättande varit ett självfallet önskemål. Av Kristian IV uttalades det klart, först då han av rådet krävde stöd vid det anfall på Sverige, som han redan själv beslutat. Hans svenska politik ger emellertid icke rum för tvivel om att han åtminstone sedan sekelskiftet hyste dessa planer.

Vad var också naturligare hos en furste med så vittsvävande politiska planer som eljes hans. Politiskt nyskapande var nämligen aldrig Kristian IV. Den unge konungens äregirighet hade trenne mål, alla fadersarv. I den politiska tvekampen med det danska rådet hade Fredrik II lidit ett förkrossande nederlag, stadfäst i Stettinfredens förlikningsbestämmelser. Större framgång hade han haft i sitt syfte att vidga det danska rikets södra gräns. Där hade Ditmarskens erövring lagt en grundsten för den politik i nedersachsiska kretsen, som skulle bli ett av Kristian IV:s käraste arbetsfält, genom det samarbete med de gottorpska hertigarna, som därmed stadfästs. I Fredrik II:s planer på ett danskt herravälde på det stora havets inbuktning i norr — ty som en sådan betraktades vid denna tid Ishavet — hade det icke kommit till något avgörande, men genom sina flottrustningar hade han skapat en förutsättning för deras realiserande.

Konung Fredriks hopp om unionens återupprättande däremot hade förlist i sjuårskrigets stormar.

Voro de politiska målen traditionella, blev den nervöst ivriga expansionspolitik, som Kristian IV bedrev, i sina enskildheter desto mera skiftande. Ty också däri var han en renässansfurste, att han icke

---

[3] I själva verket hade konungamaktens strävan att förvandla den dynastiska unionen till en enhetsstat sin utgångspunkt i den fara för dess maktställning jämväl i det norska arvriket och i Danmark, denna reella union innebar. Det misslyckades för Kristian II i Sverige med unionens upplösning som resultat, men utvecklingen drev efter grevefejden fram denna lösning i Norge.

[4] Se härom Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 247 ff. Colding, Studier i Danmarks politiske Historie, s. 280 ff.

nekade sig något, då det gällde spekulativa kombinationer. Han stödde hohenzollrarna i deras strävan att erhålla den preussiska investituren i annan form än tidigare gängse och att hejda de polska planerna på länets indragning under jagelloniernas krona. Han planerade att ingripa i den jüllichska arvstvisten. Han stödde kretsöversten, svågern i Wolfenbüttel, mot staden Braunschweig. Till dessa utslag av hans politiska aktivitet blir det tillfälle att återkomma. Gällde det i de förra fallen att förvärva politiska förbindelser i tyska riket, nyttiga vid förhandlingar om världsliga biskopsdömen åt dynastiens yngre medlemmar, var det senare ett led i försöken att bringa de omedelbara riksstäderna i kretsen under danskt inflytande — närmast gällde det Hamburg och Lybeck.

För att hejda det växande engelska herraväldet på det stora havet konspirerade han med Spanien och planerade en kolonisation av Grönland — i det förra fallet stannade det vid förhandlingar i det senare vid mindre expeditioner.

I alla dessa planer visade den unge konungen — det har med rätta sagts om honom — en outtröttlig iver och stor uppslagsrikedom men också sin oförmåga av koncentration och sitt begär efter lättköpta framgångar.[5]

En helt annan blir bilden av Kristians svenska politik. Till följd av Stettinfredens betydelse som konstitutionell garanti för det danska rådets maktställning förmälde sig i denna politik tvenne av de syften, som ovan angivits. Endast genom Stettinfredens upphävande eller revision kunde rådsväldet besegras. Bäst skedde det genom Sveriges erövring under Danmarks krona. Det blir tillfälle att i den följande skildringen åter och åter framhäva detta grunddrag i den danska politik mot Sverige, som var Kristian IV:s.

Stodo alltså tvenne mål att vinna, svarade mot dem en politisk energi och fasthet, som eljes voro Kristian IV främmande. Väl är det sant, att han efter det svåra nederlaget 1604, då rådet avslog hans begäran om ett krig, med desto större energi kastade sig in i den nedersachsiska politikens virrvarr. Men målet förlorades aldrig ur sikte. Efter prins Kristians hyllning 1608 återupptog konungen med förnyad kraft tvekampen med rådet om den svenska politiken.

Ett av de drag, som särskilt utmärkte Karl IX:s politiska världsbild, saknades hos hans danske vederdeloman, det starka intresset för konfessionella frågor och internationell organisation på bekännelsens grund. Det räcker icke med en hänvisning till att detta intresse hos Karl hade inrepolitiska och statsrättsliga grunder. Det gäller i själva verket en utpräglad olikhet i personlighetens väsen. Hos den unge mannen en

[5] Se den förträffliga karakteristiken hos Schäfer, a. a., V, s. 281 f.

lättsinnig ärelystnad och nervös iver att spela ett högt spel. Hos den grånade gubben en icke ringare, endast långt mera målmedveten maktvilja, nödtorftigt tyglad av erfarenhet, ansvarskänsla och religionsgrubbel.

Ett drag utmärkte emellertid bägge dessa nordiska furstar, benägenheten att själva handlägga alla ärenden, att själva gripa in, ledande och rättande, i militära och kommersiella, administrativa och diplomatiska värv. Var detta hos Karl IX betingat av hans djupa misstro mot alla medarbetares förmåga och vilja, bottnande i ett fast rotat människoförakt och grundad på erfarenheter och besvikelser från ungdomsåren, var det hos Kristian IV en följd av hans nervösa verksamhetsbegär och hans starka tilltro till sin egen förmåga.[6] Aldrig kom detta lynnesdrag bättre till synes än i hans uppträdande under Braunschweigs belägring 1605—1606 — i själva verket ett av hans svåraste politiska misslyckanden. Detta lynnesdrag är en förklaring, jämte andra, till den danske konungens ingripanden i de nordiska gränsmötenas förhandlingar vid 1600-talets början.

Det blev ödesdigert, att Kristians svenska politik kom att bli till en tvekamp med rådet om makten i det danska riket, på samma sätt som faderns. Detta hänvisade honom till sitt eget bedömande, då det gällde denna politiks förutsättningar och medel — mot rådets varningar och skäl ställde han sig redan av inrepolitiska skäl en garde. Hans svenska politik kom därför att grunda sig på en svår underskattning av det svenska rikets politiska och militära resurser och en icke mindre svår överskattning av de egna. Den kommande skildringen skall även visa på ursprunget för dessa misstag. De må ha legat nära till hands. Om den väsentliga begränsningen i Kristians IV:s politiska förmåga vittna de dock. Han har alltför gärna lyssnat till de berättelser från Sverige, som talade om inre split och om materiell nöd. Så förmådde Kristian aldrig skilja mellan sina förhoppningar och önskningar och de reella grunderna för ett politiskt bedömande, aldrig att se sin yttre politik skild från sin strävan efter den danska rådskonstitutionalismens betvingande.

Det danska rådets politiska program.

Då Axel Leijonhufvud i landsflykten nedskrev sin stora försvarsskrift, detta märkliga dokument till tidens politiska historia, riktade han sig icke till den konung, han tvenne gånger svikit, icke till det fosterland, han tvenne gånger flytt, icke till sina ståndsbröder, vars talesman han varit under de svåra dagarna i Linköping i mars 1600, utan till Danmarks rikes råd. Detta företrädde, så tycks hans mening ha varit, de politiska ideal, som voro hans.[7] Om hans apologi verkligen

[6] Jfr de uttalanden av tvenne tyska furstar, vilka anföras av Schäfer, l. c.

[7] Axel Leijonhufvuds stora försvarsskrift, dat. Rossheim 1608, flere avskr. i svenska samlingar, av vilka några åberopats av Sjödin i kommentaren till Axel Leijonhufvuds anmärkningar om Olaus Petris krönika, s. 403. Ett parti av konc. finnes bevarat bland

sänts till Danmark, är icke känt. I danska samlingar har man förgäves sökt upplysning därom. Så ohöljt danskfientliga uttalanden, som rymdes på dess sidor, må man förstå, om han tvekat. I alla händelser voro det danska rådets statsrättsliga tankar i många hänseenden andra än greve Axels, i större utsträckning grundade på inhemsk tradition, i ringare grad präglade av franskt inflytande. Så till vida var dedikationen likväl meningsfull, som den danska adeln under denna epok verkligen framstod som ett av Europas mest privilegierade stånd.[8]

Rikare än eljes flyta källorna till kännedomen om det danska rådets politiska program. Förtjänsten härav tillkommer det danska rikets kansler, Arild Huitfeldt, som i de inledande betraktelserna till sina historiska skrifter under åren kring sekelskiftet 1600 formulerade de politiska erfarenheterna från sina forskningar i Danmarks hävder och från en lång bana i fosterlandets tjänst.

Denna serie av politiska traktater — alltför litet beaktad i den statsrättshistoriska litteraturen[9] — hade icke tillkommit utan ett speciellt syfte. För Arild Huitfeldt gällde satsen om historien som livets läromästare. Åter och åter gav han denna åskådning livliga uttryck.[1] Men det var, upprepade han, konungar och furstar, som främst borde göra sig denna lärdom till godo. Hans betraktelser riktade sig också direkt till den unge Kristian IV med förmaning att taga rättelse av företrädarnas misstag och lära av deras dygder.

Till ämnet vitt skiftande voro dessa förmaningar men till syftemålet ensartade. Det gällde att hos konungen inpränta den danska rådsaristokratiens politiska tänkesätt. Dessa hade i själva verket sitt ursprung icke i en ny tids statsrättsliga idéer, sådana de formulerats i Skottland och Frankrike under religionskrigen och uttryckts jämväl i Sverige av en Erik Sparre, låt vara, att den danske kanslern i mångt och mycket inspirerats vid granskningen av Hans Mogensens

---

Handlingar angående de i Linköping avrättade riksråden, Esplunda arkiv. Att en renskrift, avsedd att sändas till Danmark, verkligen togs, är troligt. Vare sig den avsänts eller icke, synes den ej mera vara i behåll. Förf. avser att i samband med utgivandet av 1600 års Svenska riksdagsakter återkomma till de märkliga handskriftsförhållandena.

[8] Se t. ex. Hans Hanssons Bilefeldts ordstäv i brev till Knut Persson, i dennes utdrag tryckt av Sjödin bland Hans Bilefeldts rapporter till Knut Persson, s. 437: »Man seger udi ett ordspråk um 3 de frijeste folck i wärlden, nemligh en venedisch borgare, en fransosk bonde och en adelsman i Danmarck, der aff må de swenske sigh nu litet beröme, män fordom dagz hade de någott af sådane berömelse . . .»

[9] Främst är att nämna Rørdams biografiska verk Historieskriveren Arild Huitfeldt, samt en kort redogörelse av Fabricius i Kongeloven, s. 76 f. Av icke ringa intresse är karakteristiken av Arild Huitfeldts författarskap hos Slange o. Gram, Den Stormægtigste Konges Christian den Fierdes Historie, I, s. 260. Arild Huitfeldts politiska tänkesätt vore utan tvivel värt en särskild undersökning.

[1] Arild Huitfeldts Krönika, I, fol. ɔ: r—v, II, fol. C IV v, VI, fol. ɔ; c IV r, VII, fol. A II r—v, IX, titelbladet.

översättning av Commineus' historia och studiet av monarkomakiska och teologiska skriftställare, vilka han gärna troget anförde, om än sällan under angivande av namn och ursprung.[2] Om argumentationen var eklektisk, grundvalen för denna åskådning var en annan än teoretiska spekulationer och lärda mödor — denna grundval var den danska valrikeskonstitutionalismen, utbildad redan under medeltidens många interregna, fullföljd under grevefejdens år och senast uttryckt även i Stettinfredens förlikningsbestämmelser.

I de danska konungarnas handfästningar hade denna statsrätt givits sin förpliktande form. Konungen hade där lovat att icke utan rådets hörande börja krig eller pålägga nya skatter. Icke mindre viktigt var måhända, att rådets bifall stadgades som förutsättning för ingripanden i handelns fria gång genom exportförbud, liksom att betydande näringsfriheter beviljats rikets adel.[3] I själva verket var genom dessa bestämmelser konungens möjligheter att föra en självständig politik starkt begränsade. Då det gällde politiken mot Sverige, var denna begränsning ännu trängre genom den hänsyn, konungen måste ta till rikets råd, som en gång skulle döma i alla tvister mellan rikena.

Att dessa bestämmelser, ehuru grundade på traditioner från äldre tider och resultat av maktkampen mellan konung och råd vid medeltidens och den tidiga reformationstidens konungaval, numera motiverades av och hämtade ny näring i fördragsrättsliga tänkesätt av monarkomakisk typ, är visst. Därom ger i själva verket Arild Huitfeldt klart besked. Upprepade gånger återkommer han till frågan om upprorsrätten, och liksom Laurentius Petri i Quæstiones aliquot circa magistratum förnekar han den i fall efter fall.[4] Undersåtarna skola icke göra uppror, heter det, utan underkasta sig den hårda prövning, som Gud givit tyranniets form. Konungen skall å andra sidan föra ett sådant regemente, att undersåtarna icke förledas till uppror. Han skall iakttaga sin ed och sina förpliktelser som konung att värna dem och befordra deras rätt.

För att till sist förlika den teokratiska och den fördragsrättsliga åskådningen hävdar Arild Huitfeldt, att alla konungar icke äro av Gud. Men att sätta sig upp mot sådana ogudaktiga konungar till-

[2] Om detta översättningsarbete se Nørlunds företal till Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Commines Memoirer. Ett studium av Arild Huitfeldts rättelser och tillägg är för kännedomen om hans åskådning och arbetssätt givande.

[3] Danske Kongers Haandfæstninger, s. 65 ff. Viktiga bidrag till den danska valrikeskonstitutionalismens karakteristik ge även akterna från lantdagen i Kiel 1589. Om denna se Waitz, Schleswig-Holsteins Geschichte, s. 419 ff., o. Troels-Lund, Under Christian den Fjerdes Mindreaarighed, I, s. 51 ff. Av den äldre litteraturen må särskilt hänvisas till J. E. Larsen, Om Rigsdage og Provindsialforsamlinger samt Rigsraadet i Danmark, och av den nyare till P. Jørgensen, Dansk Retshistorie, s. 289 ff.

[4] Arild Huitfeldts Krönika, I, fol. ɔ: III v, II, fol. A III v, B III r, B IV r—v, C I v—C II r o. C IV r—v samt s. 272 ff., III, fol. A IV r o. s. 172 ff., IV, s. 58 f., VII, s. 404 f., VIII, fol. ƆC III v.

kommer icke envar, heter det, låt vara, att undersåtarna i valriket solidariskt valt och hyllat konungen. Det är på rikets råd och särskilt på de höga ämbetsmännen, hovmästare, kansler och marsk, upprorsrätten vilar, ty de äro icke undersåtar i vanlig mening — de ha, liksom konungen, svurit riket sin ed.

Klart besked ger Arild Huitfeld också om den ogudaktige konungens kännetecken. Det är den konung, som icke iakttar sin ed och sina undersåtars bästa, icke följer råds råd utan drives av maktlystnad och begär att vinna ära och nya länder. Det är — därom behöver man icke tveka — den medeltida statsrättens orättfärdige konung.[5]

Främst klandrar den danske rikskanslern dock kriget som orsak till rikens och furstars fall. Åter och åter ger han väl turnerade, ofta gripande uttryck åt denna benägenhet för freden, som den aristokratiska åskådning, han företrädde, icke blott tagit i arv från den medeltida pacifismen. Bittra erfarenheter från de förödande krigen hade givit denna tradition påtagligt innehåll.[6]

Det var främst krigen mellan de nordiska rikena, som föranledde dessa reflexioner, det dolde Arild Huitfeldt icke. I samband därmed kom han att rätt utförligt behandla frågan om unionens upplösning. Så ofta återkommer detta ämne, att man ej kan vara oviss om hans syfte att gendriva all agitation, från konungens eller de holsteinska rådgivarnas sida, för ett våldsamt återupprättande av drottning Margaretas verk.[7]

Unionsverket hade haft tvenne syften, hette det där, dels gemensamt försvar mot främmande folk, som talade ett annat språk än de nordiska[8], dels upprätthållandet av freden mellan de tre rikena. Det senare syftet hade helt förfelats. Unionen hade blivit orsak till split och oenighet och till sist till krig mellan rikena. Till det svenska påståendet, att Sverige blivit lidande på unionen, ville han icke ta ställning — måhända hade det varit att alltför mycket såra en ömtålig dansk nationalkänsla. De jordiska orsakerna till unionens fall voro andra, menade

---

[5] Om den augustinska rättsåskådningens, den medeltida statsrättens, rex iniquus se Bernheim, a. a., s. 46 ff. o. 101 ff.

[6] Arild Huitfeldts Krönika, I, fol. ɔ: 1 r—v, Bb III v o. Yy II r—v, V, fol. A II r—B III v, VII, fol. A III r, anfört nedan s. 252, anm. 4, o. VIII, s. 58.

[7] Ibid., I, fol. C II r o. 277, V, fol. A III v—B I r, VII, s. 144 f. Det är intressant, att Arild Huitfeldt här uttrycker sig i tämligen nära överensstämmelse med Olaus Petri i dennes Svenska krönika, s. 161. Att det rör sig om direkt påverkan är desto mindre otroligt som de reflexioner, vilka Engelbrektsfejden givit anledning till, också återgå på denna källa. Man jämföre Arild Huitfeldts Krönika, VIII, fol. ƆC III v—ƆC IV r, med Olai Petris Svenska krönika, s. 175 f. När Huitfeldt upptagit dessa synpunkter i företalet, icke i sin kronologiska skildring, ger det en anvisning om att han tagit fasta framför allt på deras aktuella tendens — det gällde Kristian IV:s fästningsbyggen, som, när de yppade hans planer på ett nordiskt krig, i dubbel måtto träffade den danska rådsaristokratiens maktställning.

[8] »fremmet vduortis Mact/ som icke vaar aff deris Spraag oc Tale.»

han, dels svenskarnas önskan att såsom förr ha sin egen konung, oberoende av den behandling, de rönte av unionskonungarna, dels Kristian II:s tyranni, som rest alla hans folk till motvärn, dels åter danskarnas inbördes oenighet. De himmelska orsakerna hade dock varit avgörande, hette det till sist. Gud hade icke velat se det danska riket alltför mäktigt, ty makt ledde till brottsligt övermod och ingav frestelse till nya krig och våldsdåd.[9]

Ofta formade sig Arild Huitfeldts historiska betraktelser till rådslag i särskilda frågor. Så var utan tvivel fallet, då han efter 1601 års nordiska möte i föga förtäckta ordalag klandrade Kristians erövringsplaner, rent av under hot om uppror.[1] Så skedde också på sommaren 1599, då den gamle kanslern utförligt tog ställning till Kristians rustningspolitik.[2] Detta betänkande är märkligt. Helt i pakt med tidens moderna krigsteoretiker pekade rikskanslern på legotruppernas otillförlitlighet och behovet av en nationell här. Hänvisningarna till ledungsrätten — ett av de många intressanta exemplen på Arild Huitfeldts historieromantik — antyder, att framställningen icke återgår på något nederländskt eller franskt arbete. Dess tendens är också uppenbar. Den framgår av hans mening, att adelns rusttjänst borde förvandlas i en spannmålsgärd. Den personliga rusttjänsten var, liksom de främmande legotrupperna, ett hot mot adelns politiska oberoende.

Annorlunda i vad angick flottan! På den vilade en del av rikets välmåga, hette det, omflutet av havet som det danska riket var.[3]

Också eljes kommo de speciellt aristokratiska och adliga intressena till synes i dessa betraktelser, icke blott när valkonungadömet karakteriserades som den ursprungligaste av alla författningar[4], eller när konungens skyldighet att följa rådets råd inskärptes. Särskilt intresse tilldrar sig det ställe, där Arild Huitfeldt prisar Fredrik I:s adelsprivilegier[5] — dennes välgärning skulle aldrig glömmas av Danmarks adel, hette det.[6] Adelsprivilegierna gåvo det danska frälset samma ställning som grevar och friherrar i tyska riket. Särskilt framhävdes skillnaden med den norska och den svenska adelns förmåner.

---

[9] Om övermodet som ursynden enligt den aristoteliska rättsåskådningen se Bernheim, a. a., s. 27 f. et passim.

[1] S. n. s. 251 f. med citat i anm. 3—5.

[2] Arild Huitfeldts Krönika, IV, fol. B II r—C I v, utförligt citerad av Vaupell, Den danske Hærs Historie, s. 9 ff.

[3] »Thi disse Lande ere omflot.»

[4] Av dessa ställen äro tre av särskilt intresse, Arild Huitfeldts Krönika, I, fol. ɔ: II v—ɔ: III r o. Qq I v, samt III, fol. A II v, rad 7—8. På det andra av dessa ställen klandras Gustav Vasas arvförening. På det tredje talas om konungarnas »Wmyndige effterkommere», helt visst, som Rørdam menar, a. a., s. 172 med anm. 2, till skillnad från arvingar.

[5] Arild Huitfeldts Krönika, III, fol. A IV r (»Vellgiørendis») o. s. 35 f., utförligt citerad hos Rørdam, a. a., s. 173.

[6] Kanske menas med »oss/ oc vorre effterkommere» icke endast adeln utan hela Danmarks folk — jfr ovan anm. 4.

Voro Arild Huitfeldts politiska tänkesätt — frågan måste ställas — betecknande för den danska aristokratien? Väl föreligger icke något jämförbart materiel från något annat håll inom det danska rådets krets. Redan de här anförda partierna göra det dock omöjligt att avvisa tanken, att den danske rikskanslern gjort sig till tolk för meningar, vilka bland den danska adeln voro allmänt gängse, låt vara, att de här först mera utförligt teoretiskt motiverades. Så stor är nämligen överensstämmelsen med de kungliga handfästningarnas verkliga innebörd och med den åskådning, som ligger till grund för Stettinfredens förlikningsstadganden. Riktade till den unge konungen ge dessa politiska traktater bakgrunden för den tvekamp mellan konungamakt och rådsvälde, som utkämpades, då fråga var om ett krig mot Sverige i syfte att återupprätta Kalmarunionen — eller, så är icke alldeles otroligt, att anknyta till 1520 års arvhyllning.

Om Arild Huitfeldts direkta inflytande bland sina medbröder i det danska rådet är intet känt. Med de äldre av dem hade han under Fredrik II:s tid delat regeringsbördan. Ännu vid framskriden ålder brukades han av Kristian IV i viktiga politiska värv, och detta var helt visst ett förtroende också från rådets och riksämbetsmännens sida. Om aktning för hans inflytande och lärdom vittnar det i alla händelser.

Kristian och rådet.

Knappa äro källorna till bedömande av de enskilda riksrådens hållning i den svenska frågan. Enighet behöver icke ha rått vid de tillfällen, då rådet samlat tog ställning till Kristians förslag om krig mot Sverige. Vid avgörandet år 1611 bör dock en betydande minoritet ha stött konungen, när denne tvingade rådet efter sin vilja. Man vill gärna i denna minoritet återfinna konungens gunstling Breide Rantzau, genom sin ställning som ståthållare på Köpenhamns slott rådets främste. Han kan ha varit bärare av den holsteinska adelns svenskfientliga traditioner. Han blev också under Kalmarkriget konungens främste medhjälpare i fältkansliet.[7]

Än större intresse tilldrar sig emellertid den kunglige kanslerns, Kristian Friis', gestalt. Denne kan också, som Johan Friis' brorson, ha varit bärare av en politisk tradition, främmande för det danska rådets fredsvänliga flertal.[8] Han hade som länsherre i Trondheim med Jämtland och Härjedalen kunnat skaffa sig goda insikter i frågan om beskattningsrätten vid Ishavet, desto mera som han två gånger under 1580-talet på beskickning till den ryska gränsen besökte dessa nejder. Låt vara, att man icke med säkerhet kan, som skett, lägga på den kunglige kanslern ansvaret för den danska lappmarkspolitiken — den bar i själva verket prägeln av Kristians okuvliga energi och

[7] Se vidare Colding, Breide Rantzau (1556—1618).

[8] Om Johan Friis se Landberg, a. a., s. 249, Friis, Johan Friis, s. 423 f., o. Colding, Studier i Danmarks politiske Historie, s. 280 ff.

starka självhävdelse. Som sporre för konungens intresse kunna kanslerns insikter dock ha tjänat, men likaväl som stod för den måttfulla hållning, som det danska rådet intog vid avgörandet under 1603 års möte.

Konungens förtroende åtnjöt Kristian Friis i största mått. Intill Kalmarkriget följde han ständigt denne — med få undantag — och i rådet framförde han i kraft av sin ställning konungens synpunkter, låt vara, att detta icke behöver ha bundit hans egen hållning. När den kungliga propositionen om anfallet på Sverige 1611 föreligger i koncept av kanslerns hand och i renskrift av konungens, behöver detta endast betyda, att konungen dikterat och icke velat anförtro en sekreterare de viktiga planer, som voro å bane. Allra minst är det skäl att tolka det som en tvekan från kanslerns sida att förelägga rådet propositionen i sin egen utskrift. Vissa indicier, bräckliga nog, antyda dock möjligheten, att Kristian i den avgörande krisen undanhållit sin kansler det beslut, han fattat — de skola anföras i denna studies sista kapitel.[3]

I ett hänseende ge källorna visshet om den danska aristokratiens hållning. I konflikten mellan Sigismund och hertig Karl följde man på många danska slott med oro de svenska rådsherrarnas och de högadliga oppositionsmännens öde. Så många voro dock förbindelserna mellan de nordiska rikenas högadel. Ett huvudkvarter hade de svenska flyktingarna hos fru Elisabet Trolle på Svaneholm, och under de första revolutionsåren blevo de föremål för stor uppmärksamhet också vid det danska hovet — men detta intresse var förknippat med en särskild politisk spekulation, och det skulle snart förbytas i likgiltighet och ovilja.

Så torftigt är ännu materialet av personliga uppteckningar, brev och dagböcker från medlemmar av de nordiska rikenas råd under åren kring sekelskiftet 1600, att det icke är möjligt att urskilja de bevekelsegrunder som i fall efter fall varit avgörande. Därför kommer det danska rådet och det svenska rådet i det följande att betraktas vart för sig som en enhet. Det kan sägas, att detta är en ohistorisk konstruktion. Alldeles oberättigad torde den dock icke vara. Om starka strömningar i tiden förde individualismen till dess renässans, levde tillräckligt kvar av den korporativa anda, som under medeltiden präglat allt enskilt och offentligt liv. Så klart formulerade, så målmedvetet fattade i sikte voro helt säkert de ståndsintressen, det här gällde att hävda, att man icke kan tvivla på den inre sammanhållningen i rådets krets.

[3] Se i övrigt Bruun, Christian Friis (1556—1616). Särskilt intresse tilldrar sig kanslerseden, som Kristian Friis avlade 1596, renskrift i vol. 1997 in quarto, Ny Kongelige Samling, DKB, åberopad även av Rørdam i Kjøbenhavns Universitets Historie, III, s. 89. Här förpliktades kanslern att övervaka handfästningens efterlevnad. Han skulle alltså, om denna bestämmelse strängt efterlevdes, bli en rådets ständige övervakare av konungens handlingar. Eden torde emellertid mera vittna om de tankar, som härskade i ledande rådskretsar, än karakterisera Kristian Friis' ämbetsgärning, sådan den verkligen kom att gestalta sig.

V.

Danmarks ställning i Europa.

I några ceremonilistor från påven Alexander VI:s tid återfinnes konungen av Danmark rätt långt ned på rangskalan, efter kejsaren, konungarna av Frankrike, Spanien, Aragonien, Portugal, England, Sicilien, Skottland, Navarra, Böhmen och Polen.[1] Där Sverige och Norge alls förekomma — de synas eljes ha räknats in under Danmark — följa de närmast efter.

Vilket värde man än tillmäter dessa rangskalor — att de av samtiden skattades högt, är säkert. De visa klart Europas uppfattning av Danmark som huvudmakt i Norden. I själva verket var detta företräde ännu vid Kristian IV:s trontillträde obestritt. Den dansk-norska dubbelmonarkien hade genom Stettinfreden hävdat en motsvarande maktställning i Europas ögon, låt vara, att sjuårskrigets mål icke hade vunnits. Betydelsen av detta företräde ter sig större, om man tar i betraktande det europeiska statssystemets ännu starka decentralisation och den upplösning inom tyska riket, som följt reformationens spår. Väl hade Frankrike under 1540-talet vetat att, utnyttjande en läglig politisk konjunktur, engagera Danmark och Sverige i den europeiska politiken. Detta hade varit möjligt, därför att den franska politiken velat träffa det habsburgska kejsardömets maktställning inom riket och därmed en av förutsättningarna för Kristian II:s restitution.

Det skulle dröja nära hundra år, innan bägge de nordiska rikena åter stodo i nära politisk förbindelse med någon av de ledande latinsk-europeiska staterna, låt vara, att sporadiska förhandlingar med Spanien och Frankrike förekommo också under 1500-talets senare hälft och 1600-talets första decennium. Orienteringen mot Västeuropa koncentrerades till det handelspolitiskt betingade umgänget med de stora germanska sjömakterna, med Nederländerna och England — för Danmark desto livligare, som dessa sjöfarare betalade den indräktiga Öresundstullen, för Sverige, sedan det engagerat sig i det livländska problemets lösning och satt sig före att avspärra Ryssland från Östersjöhandeln.

Eljes var Norden ännu skilt från Sydeuropa och Västeuropa. Dess politiska orientering var historiskt given. Den gick åt öster mot Ryss-

[1] K. Hildebrand, a. a., s. 9, anm. 4, efter Nys, Les origines du droit international s. 332 ff.

land och Polen och åt söder till det tyska riket. Ryssland var Sveriges fiende och förhandlade kort före sjuårskriget med Danmark. Polen var under sjuårskriget Danmarks bundsförvant och blev mot århundradets slut förenat i dynastisk union med Sverige. I kampen om Livland hade Danmark släppt nära nog alla sina förhoppningar, men mellan Sverige, Ryssland och Polen var resignation otänkbar. Orienteringen mot söder blev mera utpräglad, sedan det tyskromerska rikets upplösningsprocess under de religiösa striderna lovat rika möjligheter för en tilltagsen nordisk expansionspolitik. En mansålder in på det sjuttonde århundradet skulle Sverige där vinna sin europeiska stormaktsställning i en kamp, som tagits upp i syfte att säkra övertaget över Polen och under tvånget att avvärja den habsburgska kejsarmaktens förhoppningar om ett Östersjövälde. Långt tidigare hade Kristian IV insett, vad detta söndertrasade rike innebar av möjligheter för en hänsynslös maktpolitik. Denna expansion skulle också komma att bli ett huvudmål — det är redan sagt — för hans första regeringsårs politik. Det gällde att under utnyttjande av konjunkturen vidga det danska rikets territorium och intressesfärer. Sin kulmen nådde dessa strävanden under åren 1603—1606, i Hamburgs kungahyllning och det braunschweigska äventyret. Det blev ödesdigert för den nordiska freden, att den planerade vinsten av den tyska politiken redan efter 1605 visade tendenser att glida Kristian ur händerna.

Liksom Karl IX:s danska politik måste ses i samband med förvecklingarna i Livland och Ryssland, är kännedomen om några huvuddrag av Kristian IV:s tyska politik en icke oviktig förutsättning för analysen av hans hållning till Sverige före Kalmarkriget.[2]

Oldenburgarnas släktförbindelser. Mecklenburg.

Ett icke betydelselöst vittnesmål om Danmarks ställning inför europeisk opinion ger den iver, varmed man från skilda håll sökte äktenskapsförbindelse med det oldenburgska huset. Tidigare hade denna ättegren huvudsakligen varit befryndad med tyska furstehus. Kristian IV:s moder, den härsklystna Sofia av Mecklenburg, hade ett betydande inflytande hos sin fader i Schwerin[3] och hade under Fredrik II:s regering och under förmyndarregeringen upprepade gånger kunnat utnyttja detta till Danmarks förmån. Under tvistigheterna om de yngre kungliga prinsarnas försörjning och under kraftmätningen med Henrik Rantzau hade Sofia kunnat lita till faderns stöd.[4] De tvistigheter, som snart nog uppstodo mellan Kristian och hans moder, skulle därför betydligt minska värdet av denna släktförbindelse, detta

[2] Förf. avser att återkomma till ämnet i en utförligare framställning. Den följande översikten, liksom den framställning av några mera speciella problem, vilken ges i kap. VI, fragmentarisk även den, grundar sig på litteraturstudium och ett mycket rikt material i TKUA, DRA, samt i en rad tyska arkiv. Materialet kan icke detaljerat åberopas.

[3] Om Ulrik III av Mecklenburg se Schnell, Mecklenburg im Zeitalter der Reformation.

[4] Se Troels-Lund, a. a., I, s. 24 ff. et passim.

desto mer som den gamle hertigen icke längre var vid full arbetskraft. Det skulle också visa sig, att Kristian icke kunde ernå Mecklenburgs stöd i sin aktion mot Lybeck, vars politik sedan år 1600 leddes av förre mecklenburgske kanslern Jakob Bording.

Av Fredrik II:s systrar var Anna av Sachsen sedan länge död, och hennes barnbarn såsom faderlösa och minderåriga under förmyndare. Dorothea av Braunschweig-Lüneburg åter, som synes ha varit den rikast begåvade av denna syskonskara, levde såsom änka utan mera vidsträckta politiska förbindelser, om icke till sin svärson, markgreven Georg Fredrik av Ansbach och Bayreuth.[5]

Gottorp.

Helt visst den mest betydelsefulla av det oldenburgska husets äldre släktförbindelser var hertig Adolfs av Gottorp giftermål med Filips av Hessen dotter Kristina. Denna levde som änka in på 1600-talet och utgjorde en betydande maktfaktor i nordisk politik. Det vill synas som eftersträvade hon förgäves en närmare politisk samverkan mellan sonen Johan Adolfs Gottorp och Kristian IV:s Danmark. Delvis var hon själv skuld till rivaliteten, sedan hon stött änkedrottning Sofia i dennas tvist med regeringsråden och den unge konungen.[6] Här kan man eljes om någonsin tala om en geopolitisk nödvändighet. Kristians strävan att vidga Danmarks inflytande i Nordtyskland måste gå ut också över Gottorp och de gottorpska intressena i hertigdömena. De måste leda till nära vänskap, som vore underkastelse under Danmark, eller rivalitet. Resultatet blev det senare. Troligen blev det för Danmarks förhållande till Sverige av icke ringa betydelse, att Johan Adolf av Gottorp väl icke öppet men under hand föredrog sin svenske svågers sak framför sin danske svågers. Hertig Johan Adolf var också genom sitt möderne nära förbunden med de hessiska och pfalziska furstehusen.

Skottland och England

Stor betydelse för utformningen av Danmarks politik omkring sekelskiftet 1600 fick prinsessan Annas giftermål med Jakob VI av Skottland. Att detta kom till stånd på skotskt initiativ och från början var förknippat med vidsträckta politiska planer är välkänt.[7] Det gällde Danmarks gamla anspråk på Orkneyöarna och Shetlandsöarna, vidare aktiv dansk hjälp mot England och till sist ett allmänt förbund med antikatolsk tendens. Det enda, de skotska underhandlarna vunno, var uppskov med frågan om de bägge ögrupperna till Kristians regeringstillträde — riksrådet var icke benäget för en sådan äventyrspolitik. De romantiska omständigheter, under vilka konung Jakob hämtade sin brud i Oslo och senare besökte Köpenhamn, tycks ha vunnit honom svågerns

---

[5] Om dessa förbindelser se t. ex. S. U. Palme, En politisk giftermålshandel. Prinsessan Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg, s. 10.

[6] Om Danmarks förhållande till Gottorp se Laursen i DNT, III, s. 71 ff.

[7] Utförligast hos Laursen i DNT, III, s. 1 ff.

tillgivenhet. I varje fall präglades förhållandet mellan Kristian och Jakob av Skottland av den största hjärtlighet. Till en tid fick detta också betydelse för de dansk-engelska förvecklingarna.

Danmarks från början fåfänga försök att hejda den engelska handelsexpansionen på Nordatlanten hade, som nämnt, resulterat i ett spänt förhållande.[8] Då drottning Elisabet låg för döden, ingingo Kristian och Jakob en hemlig överenskommelse om väpnad dansk hjälp, därest Jakobs rätt till Englands tron skulle ifrågasättas.[9] Så blev emellertid icke fallet, och de bägge regenternas vänskap kom under några år deras riken tillgodo. De resultatlösa handelsförhandlingarna avbrötos, och ömsesidiga eftergifter skapade bättre villkor för handeln, samtidigt som Kristian lämnade betydande friheter för engelska fiskare i Nordhavet. Det är emellertid tydligt, att eftergifterna voro störst på Kristians sida. Hans förhoppningar att efter svågerns uppstigande på Englands tron få Arkangelskhandeln förmånligare reglerad, helst hejdad, gingo icke i uppfyllelse. Fram mot tiden för Kalmarkrigets utbrott hade, trots Kristians ansträngningar, den gamla missämjan åter vuxit sig stark.

Lybeck. Föga större resultat vann Kristian av sin aktion mot staden Lybeck. Nu hade misslyckandet dock sin grund i bristande ekonomisk insikt. Hans syfte var liksom redan Kristian II:s att bryta det lybska handelsväldet i sitt rike och i dess ställe sätta ett starkt danskt köpmansstånd. Medlet trodde han sig ha i de lybska privilegierna, som upphävdes. Målet förfelades. Privilegiernas förlust drabbade icke den tyske köpmannen nog hårt för att beröva honom det övertag, som fast organisation, rik erfarenhet och gammal tradition gav.

Hansans inre upplösning, borgarupproret i Lybeck och osäkerheten på Östersjön medförde emellertid en nedgång i hansestadens handel även på Danmark, i stort sett oberoende av privilegiernas upphävande, och då visade det sig, att det danska köpmansståndet icke var mäktigt att upptaga denna handel, som övergick på holländarna. Därmed förlorade Travemynningen sin dominerande roll som omlastningshamn för den betydande danska kustfarten. Som helhet sedd hade sålunda Kristians aktion skadat, icke stärkt den danska handeln. Genom sin kortsynta handelspolitik hade han drivit Lybeck i armarna på Sverige, under förbiseende av de nära till hands liggande möjligheterna att göra Lybecks sak till sin och därmed draga hansestaden in i den danska maktsfären. Kristian hade gjort sig skyldig till samma överskattning av Lybecks politiska styrka som samtidigt var för sig Sigismund och hertig Karl.[1]

---

[8] Källorna ovan s. 43, anm. 5.

[9] Materialet i vol. Skottland A I 2, o. A II 4 a, TKUA, DRA.

[1] Litteratur: Grautoff, Die Beziehungen Lübecks zu Christian IV. Schweitzer, Chris-

Kristian IV:s syster Elisabet, den äldsta av Fredrik II:s döttrar, var gift med hertig Henrik Julius av Braunschweig-Lüneburg, ett äktenskap, som bekräftade Danmarks av gammalt starka intressen i nedersachsiska kretsen. Denna släktförbindelse blev en utgångspunkt för Kristians strävan att öka sitt inflytande inom kretsen. Främst gällde det att vinna kretsöverstens lojalitet vid aktionen mot Hamburg, och denna framgång var den enda, Kristian på lång tid vann i sin nordtyska politik. Braunschweig-Lüneburg.

Då var han emellertid redan invecklad i en politisk affär av vida större mått, Henrik Julius' strid med staden Braunschweig. Denna konflikt nådde sin kris åren efter 1604, då det gick till öppen strid vid stadens murar. Det danska ingripandet i belägringen kom att resultera i en preliminär fred. Denna slöts i danskt intresse efter ett energiskt diplomatiskt arbete av Kristian Friis och Joakim Hübner, men Kristian hade genom att mitt under förhandlingar och strider — de löpte parallellt — lämna den holsteinska truppavdelning, han fört med sig, allvarligt rubbat sitt förhållande till svågern. Då freden dessutom snart bröts och Henrik Julius åter fick händerna fulla, fick Kristian aldrig uppbära någon frukt av detta samarbete, helst han själv, fullt upptagen av konflikten med Sverige, svek sina förbundsförpliktelser, då det vid hertigens död åter gick till öppen strid.[2] Under flere år hade förbindelsen mellan svågrarna då varit sporadisk, och Kristian har aldrig försökt för sina syften utnyttja hertig Henrik Julius' inflytande i Prag.

Den mest betydande av alla Kristian IV:s släktförbindelser var hans svågerskap med den brandenburgska kurhatten. Initiativet till denna förbindelse togs av hohenzollrarna, som önskade Danmarks hjälp i den väntade striden om Jüllich och Cleve — därför erbjöds Kristian först äktenskap med en av de hertigliga fröknarna i Preussen. På brandenburgskt initiativ tillkom Kristians nordtyska resa 1595, då han av de hohenzollernska furstinnorna åt sig utvalde den blivande kurfursten Joakim Fredriks dotter Anna Katarina. Brandenburg.

Brandenburgarna gjorde stort väsen av den nya frändskapen. Vid Kristians kröning voro såväl Joakim Fredrik som markgrevarna Johan Sigismund och Johan Georg i Köpenhamn. Emellertid kom icke heller

---

tian IV. und sein Verhältniss zu den niederdeutschen Städten. Wideroe, Økonomiske Forhold i Bergen i Tiden mellem 1560 og 1625. Wiberg, Hanseaterne og Bergen. Röhlk, Hansisch-Norwegische Handelspolitik im 16. Jahrhundert. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia I: 1. Nielsen, Dänische Wirtschaftsgeschichte. N. E. Bang, Tabeller over Skibsfarten. Otryckt material i vol. Lübeck A I 2 o. A II 9, TKUA, DRA, Acta Danica X—XI, St. A. Lübeck, Danica Zoll, ibid., o. Danica Priuilegien, ibid.

[2] Den enda framställningen av den braunschweigska tvisten, Hassebrauk, Herzog Heinrich Julius und die Stadt Braunschweig, är starkt fragmentarisk. Ett tämligen omfångsrikt material bevaras i vol. Braunschweig-Lüneburg A I 4—5, A I 29, A II 32 a o. B 33, TKUA, DRA.

denna släktskapsförbindelse att bli politiskt fruktbringande, så som bägge parter avsett. I den jüllichska tvisten kom Kristian icke att aktivt ingripa — den blev aktuell, då hans intresse fängslades av den svenska politiken. Däremot fullgjorde han en rad kostsamma beskickningar till Polen för att främja de hohenzollernska intressena i preussiska successionsfrågan. Det är svårt att säga, om denna intercession alls fick någon betydelse. I varje fall kvitterades den icke genom brandenburgsk hjälp mot Sverige 1611.[3]

Kristians yngsta syster, den vackra prinsessan Hedvig, förmäldes 1602 med den unge kurfursten av Sachsen. Till något närmare politiskt samarbete mellan svågrarna kom det aldrig. Äktenskapet blev barnlöst, och kurfursten avled 1611. Endast så till vida kan denna släktförbindelse ha blivit av betydelse, som administratorn av Kursachsen, Fredrik Wilhelm I av Sachsen-Altenburg, hörde till den krets av tyska furstar, som genom frändskap och i konfessionella intressen stod hertig Karl nära.

Kristian IV:s tyska politik kom att misslyckas av flere skäl. Viktigast är utan tvivel, som redan framhävts, konungens oförmåga att vidhålla en politisk linje. Hans ingripande mot Lybeck, i braunschweigska tvisten, mot Hamburg, i Gottorp, mot Bremen, i preussiska och jüllichska frågorna, vare sig de skedde militärt eller diplomatiskt, kommo alltid ryckvis och osammanhängande. Han kom därför att stöta ifrån sig sina naturliga bundsförvanter, när han ville vinna deras bistånd genom att själv stödja dem i deras trångmål.

Betydelselöst är emellertid icke, att dessa danska bundsförvanter voro de destruktiva faktorerna i Tysklands politiska liv under årtiondet före den evangeliska unionens tillkomst — liksom senare under trettioåriga kriget. Både i Brandenburg-Preussen och Braunschweig-Lüneburg bedrevs en målmedveten politik för den egna statens maktutvidgning, utanför och ofta gentemot planerna på ett organiserat skydd mot den katolska reaktion, som politiskt främst tog form i Habsburgs maktsträvanden. Under dessa år lades en fast grund för det brandenburgska stormaktsväldet. Genom sin nära förbindelse med Brandenburg — Pfalz' medtävlare om Jüllich — och genom hotet mot Gottorp kom Kristian IV:s Danmark att stå i ett annat läger än den krets av tyska stater, varur den evangeliska unionen kort före Kalmarkriget utgick, Fredrik IV:s Pfalz och Moritz den lärdes Hessen. Till dessa staters krets hörde icke endast Gottorp utan också Moritz' av Oranien kämpande fria Nederländer. Stödd på många frändskapsband räknade sig också hertig Karl av Sverige till denna furstekrets.

---

[3] Om giftermålsförbindelsen med Brandenburg har Laursen i DNT, III, s. 86 f., en knapphändig skildring. Ett rikt material rörande den danska intercessionen i Polen finnes i vol. Polen A I 2 o. A II 9, TKUA, DRA, samt i Rep. 7. o. Rep. IX. Polen, G. St. A. Berlin.

Karl IX och Europa.

Tillhörde Kristian IV som holsteinsk hertig tyska rikets furstar, var hertig Karls ställning inför europeisk opinion desto mera oviss, ehuru hans strävanden aldrig gällde en maktutvidgning, som hotade rikets lugn. Planmässigt utnyttjade han emellertid sina tyska släktförbindelser och vände sig dels genom dem, dels direkt åter och åter till hela raden av Tysklands evangeliska furstehov med en målmedveten politisk agitation. Genom svågerskap stod han nära de pfalziska och hessiska furstehusen, och för dessa blev Sveriges anslutning till de evangeliska fursteförbunden en besvärlig fråga.

Det gäller en tämligen komplicerad politisk situation. Sigismund av Polen hade som preussisk länsherre starkt inflytande på Brandenburg, den evangeliska stormakten i Nordtyskland, vars anslutning till de evangeliska förbundssträvandena var ett av villkoren för dessas framgång. Brandenburg kunde frigöras från det katolska inflytandet endast genom en lycklig lösning av den preussiska successionsfrågan. Därför stödde Pfalz och Hessen ivrigt de brandenburgska furstarna genom att, liksom Kristian IV, uppvakta Sigismund och de polska ständerna i deras ärenden. Att upprätthålla ett gott förhållande med det katolska Polen blev alltså en oavvislig nödvändighet för den evangeliska unionens ledande statsmän. Samtidigt insågo de emellertid, mera klarsynta än Kristian IV, att detta var en oviss spekulation. De smidiga och hänsynslösa hohenzollrarna, som vetat att för sina intressen i Jüllich och Cleve i den evangeliska sakens namn få hjälp även av Fredrik IV, en nära frände till konkurrenten om det rika arvet, skulle aldrig komma att genom en aktiv insats för den evangeliska saken kvittera denna hjälp — en vändning, som icke var helt oförutsedd.

Brandenburgs anslutning till unionen skedde i den jüllichska stridens tecken. Under sådana förhållanden borde det ha legat nära till hands att i stället stödja det protestantiska Sveriges sak mot Polen, vilka risker för Preussens fortbestånd som protestantisk stat detta än kunde innebära. Andra skäl talade emellertid mot ett avgörande engagemang för hertig Karl av Sverige. Först sent blev det för europeisk opinion klart, hur stark dennes ställning i själva verket var. Man väntade allmänt, ännu sedan Karl anlagt konungatitel, att Sigismund till sist skulle återerövra sitt arvrike. Därmed skulle, om Pfalz och Hessen förpliktat sig för usurpatorn, både Brandenburg och Sverige vara förlorade för den protestantiska saken.

Rivaliteten mellan de nordiska rikena var dessutom väl känd vid hoven i Kassel och Heidelberg. Också om man misströstade om Kristian IV:s lojalitet och insåg den kortsynta danska maktpolitikens verkliga syften, måste Danmarks biträde ha tett sig vida mera eftersträvansvärt än Sveriges, därest ett val mellan dessa bleve nödvändigt.

Härtill kommo de principiella betänkligheter, som följde med Karls egenskap av usurpator — att sådana skäl tillmättes den största vikt, får aldrig glömmas. Förlikning mellan Sverige och Danmark och mellan Sigismund och Karl blev därför till en tid ett evangeliskt aktionsprogram vid furstehoven kring Fredrik IV. Där möttes den hessisk-pfalziska och den brandenburgska diplomatien, ty hohenzollrarna, som hade alla skäl att frukta ett svenskt-polskt krig i Preussen, strävade att åstadkomma en förlikning mellan Vasahusets grenar.

Under allt detta kan det icke råda tvivel om att Karls sak mot Sigismund av de evangeliska furstarna i Hessen och Pfalz, Gottorp, Nassau och Haag verkligen betraktades som ett led i kampen mot den politiska motreformationen, så som den svenske konungen också önskade, att den skulle uppfattas.

Kristian IV och Karl IX kommo att tillhöra tvenne skilda läger i de evangeliska staternas krets. Dessa representerade tvenne väsentligen skilda politiska system. Den krets, där Karl borde ha kunnat vänta aktivt stöd främst i sin kamp mot Sigismund men också i sin rivalitet med Danmark, var densamma, vars politik gick ut på förlikning och samarbete mellan alla evangeliska furstar. Därför uteblev denna hjälp. Förvisso hade dock anslutningen till Hessen och Pfalz, ehuru den icke bekräftades genom fördrag eller försäkringar, direkt betydelse för freden i Norden. Kristians tvekan inför beslutet att angripa Sverige hade främst inrepolitiska grunder. Tanken ligger dock nära till hands, att han tvekat också av hänsyn till den vänskap, som Karl åtnjöt i kretsen av sina fränder i Hessen och Pfalz. Har så varit fallet, kom rivaliteten mellan Sverige och Danmark att på ett skickelsedigert sätt påverka och påverkas av den kris, som det tyska riket genomlevde under decennierna före det trettioåriga krigets utbrott.[4]

---

[4] Litteratur: Koser, Geschichte der brandenburg-preussischen Politik, I, s. 304 ff. Breysig, Die Entwickelung des preussischen Ständerthums, s. 65 ff. Prutz, Preussische Geschichte, I, passim. Almquist, Bidrag till kännedomen om striden mellan Sigismund och hertig Karl, passim. Idem, Polskt författningslif under konung Sigismund III, passim. Förf. har kompletterat litteraturuppgifterna genom studium av primärt material i Rep. IX. Polen, G. St. A. Berlin. Det synes uppenbart, att ett starkt behov föreligger av nyforskning rörande den evangeliska unionens genesis. Ingen uttömmande framställning finnes, ej heller någon sammanfattning av den rika tidskriftslitteraturen.

ANDRA KAPITLET

DE SVENSK-DANSKA FÖRHANDLINGARNA FRÅN SJUÅRSKRIGET TILL KRISTIAN IV:s REGERINGSTILLTRÄDE

I.

Frågan om rätten till Sonnenburg.

Ingen av Stettinfredens bestämmelser syntes drabba Sverige hårdare än den, som stadgade de livländska besittningarnas avträdande. Sveriges del av Livland skulle övergå till kejsaren, som i sin tur skulle lämna huvudparten av den till Danmark — under motiveringen, att Danmark lättare än Sverige kunde uppnå en kristlig överenskommelse med Ryssland i syfte att skapa fred i de gamla ordensländerna.[1] Avgörande för Livlands öde blev emellertid den reservation, som svenskarna lyckats genomdriva. De skulle få ersättning för alla kostnader, de lagt ned på Livlands försvar mot Ryssland. Hur de kejserliga ombuden i Stettin från början tänkt sig den saken ordnad, är icke känt.[2] Någon byteshandel mellan Danmark och kejsaren inleddes i alla händelser icke. Under sådana förhållanden var det icke möjligt att realisera den i fredstraktaten stadgade proceduren. Konung Johan utnyttjade självfallet de kejserliga försummelserna i detta hänseende och avvisade danska förslag om direkt avträdelse till Danmark.[3]

Som ett desto mera ödesdigert misstag framstå de händelser under åren 1574—1575, genom vilka svenskarna förlorade en avsevärd del av de livländska besittningarna. Tyska legotrupper, som fått vänta på sold, överlämnade en rad av de smärre fästena i Estland till den danske befälhavaren på Ösel, Klas von Ungern, som tog emot dem under åsidosättande av Fredrik II:s order.[4] En starkt tillspetsad situation blev följden av Klas von Ungerns närmaste åtgärder. För att tillfredsställa och sysselsätta sin besvärlige svåger Magnus av Sachsen hade Johan III givit denne Sonnenburgs slott och underliggande område på Ösel som förläning. Avsikten var, att han sedan skulle under svensk bemedling byta till sig den danska delen av Ösel av konung Fredrik. I stället inlät han sig i öppet krig med Klas von Ungern, med följd att denne ockuperade Sonnenburg för danska kronans räkning och jagade Magnus ur landet.[5]

---

[1] DNT, II, s. 250 ff. Om den förutsatta transaktionen mellan kejsaren och Danmark se i Laursens inledning ibid., s. 218 ff.

[2] De kejserliga medlarnas rapporter i vol. Dänemark 2, St. A. Wien, ge ingen ledning.

[3] Utförligt hos Westling, Sveriges förhållande till Danmark från freden i Stettin till Fredrik II:s död, s. 77 ff.

[4] Ibid., s. 82 ff.

[5] Ibid., s. 126 ff.

Dessa uppseendeväckande händelser sporrade ånyo Johans intresse för de livländska landområden, vilka han nyss förut varit frestad att ge förlorade. I den heta brevväxling, som närmast följde mellan de nordiska konungarna, utpräglades redan nu de oförenliga ståndpunkterna i frågan om rätten till Sonnenburg, vilken först skulle biläggas långt in på 1600-talet. Johan hävdade, att Magnus haft slottet och landet endast som svenskt län. Det vore därför svenskt område, Klas von Ungern lagt sig till med. På den grund borde det återställas till Sverige. Fredrik åter menade, att han på detta sätt endast kommit i besittning av vad som enligt Stettinfreden rätteligen tillkomme honom. Att det icke skett genom den i fredstraktaten föreskrivna proceduren, vilken försäkrade Sverige om viss ersättning, sökte han bagatellisera.[6] Då ett gränsmöte mellan rikena nästa gång sammanträdde, vid Sjöaryd år 1580, framförde svenskarna med bestämdhet kravet, att Sonnenburg skulle återställas. Det visade sig emellertid omöjligt att komma överens, och i mötesavskedet utelämnades hela punkten.[7] Detta är viktigt, därför att mötesavskedet slutade med en försäkran, att därmed alla tvister, som förefallit mellan rikena, skulle vara förlikta och aldrig vidare bli föremål för besvär.[8] Det råder ingen tvekan om att de svenska delegaterna därmed verkligen avsett att ge upp kravet på Sonnenburgs restitution. Konung Johans förebråelser, då de avgivit sin relation, visa tillfyllest, att så var fallet. Johan inlade omedelbart protest under hänvisning till att de överträtt sin instruktion.[9]

Vid denna tid hade emellertid tvisten om de svenska besittningarna på det estländska fastlandet redan avgjorts till Sveriges förmån. Tsar Ivan hade kommit danskarna i vägen och erövrat större delen av de områden, Klas von Ungern besatt. Sedermera hade svenskarna återerövrat dem från ryssarna. Därmed nedlades från dansk sida alla krav på exekution av Stettinfredens bestämmelser — konung Fredrik hade icke tillräckligt intresse till övers för att återupptaga det vanskliga samarbete med Ryssland, som brutits genom aktionen mot Klas von Ungern.

Frågan om rätten till sköldemärket tre kronor.

Upptagandet av vapenbilden tre kronor i det danska riksvapnet, närmast på konung Kristian III:s majestätssigill, hade — vare sig det från början skett med tanke på unionens återupprättande eller icke[1]

[6] Ibid., s. 128 f.

[7] Om förhandlingarna vid Sjöaryd år 1580 se Laursen i DNT, II, s. 497 ff.; traktaten ibid., s. 505 ff.

[8] Ibid., s. 508 f.

[9] Pira, Svensk-Danska Förhandlingar 1593—1600, s. 12. Johans protest är känd genom Fredriks svar s. d. s. l., avskr. i vol. Förhandlingar 1568—1592, Danica, RA.

[1] Se Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, kap. VII, särskilt sammanfattningen ibid., s. 259.

— snart nog blivit en tvistefråga mellan rikena av största vikt. För Gustav Vasa var det naturligt att med yttersta misstänksamhet bekämpa alla planer på unionens återupprättande. Då rivaliteten mellan de nordiska rikena under de sista åren före sjuårskriget ofta nog koncentrerade sig till vapenträtan, får man emellertid icke överskatta dess betydelse som krigsorsak. Det är betecknande, att den litterära fejden mellan de nordiska konungarna kom att i så vid utsträckning syssla med vapenfrågan. Den var ett lämpligt argument i den politiska agitationen i en tid, då heraldiska symboler och diplomatiska umgängesformer tillmättes rättsligt prejudicerande betydelse, och då litterär agitation eljes icke kunde vinna större publicitet.[2] Den blev också, just genom sin symboliska innebörd, ett område för en diplomatisk kraftmätning mellan rikena. Det drog ihop sig till strid mellan dem. På ömse håll var man klart medveten om att en uppgörelse måste komma, fredlig eller våldsam. Principiell fredsvänlighet fanns emellertid icke i något läger. På vardera sidan avvaktade man endast det rätta ögonblicket för ett anfall eller ett diplomatiskt strupgrepp under våldsamt hot. Som en mätare på motpartens tålamod och styrka tjänade icke minst denna tvist om en symbol, vars reella innebörd kunde skifta alltefter den politiska konjunkturen. Den minsta eftergift från endera parten hade markerat en svaghet, som snart skulle ha resulterat i ett överfall.

Också avgörandet i vapenträtan hade uppskjutits av medlarna i Stettin, men den process, som fredstraktaten stadgade, kom aldrig att försiggå.[3] Det är svårt att avgöra, var orsakerna böra sökas. Till en början åsidosatte parterna efter ömsesidig överenskommelse fredstraktatens bestämmelser, och då försöken att utan främmande medling komma överens i sakfrågan misslyckats och man skulle återgå till den ursprungligen stadgade proceduren, försummade både medlarna och ena parten den utsatta dagen.[4] Vid det gränsmöte, som äntligen kom till stånd år 1575, sköts vapenfrågan alldeles åt sidan. Utan svårighet enades man om ett uppskov med processen på tio år.[5] Då förhållandet mellan konungarna under 1580-talet blev alltmera vänskapligt, var det naturligt, att uppskovet förlängdes. Under tiden skulle man åter göra försök till förlikning utanför den stadgade proceduren.[6] Dessa uppskov med avgörandet av ett spörsmål, vilket kort förut, inför

[2] Jfr om Erik XIV:s upptagande av Danmarks och Norges vapen ibid., s. 298 ff., samt Karl IX:s instruktion för ombuden till Wismarmötet 1608 nedan s. 632 f.

[3] Laursen i DNT, II, s. 237 ff.

[4] Westling, a. a., s. 68 ff.

[5] Ibid., s. 99.

[6] Ibid., s. 153. Av icke ringa intresse är Karls förslag före 1580 års möte, att man vid detta som sista ärende skulle ta upp vapenträtan, därest förhandlingarna i övriga frågor givit ett gott resultat, men eljes icke. Karls betänkande den 18 juli 1580, avskr. av konc. i Hertig Karls registratur 1579—1580, RA, fol. 104 r—105 r.

sjuårskriget, tillmätts avgörande betydelse för freden mellan rikena, styrker den uppfattning av vapenträtans egentliga innebörd, som här har framlagts.' Å ena sidan ville ingendera parten riskera en främmande skiljedom, till sin utgång alltid svårberäknelig. Allra minst var man i Sverige benägen att riskera en skiljedom, som skulle ge stöd åt danska förhoppningar om unionens återupprättande. Å andra sidan tillmätte man icke på någotdera hållet frågan tillräcklig saklig vikt för att vilja driva den hårdare. Den var under dessa år icke i ringaste mån avgörande för det politiska förhållandet mellan rikena. Först när detta åter tillspetsade sig till en kris, blev vapenträtan åter aktuell — och då i ett nytt sammanhang.

Frågan om handelsvägarna till Ryssland.

Sveriges strävan att bringa handelsvägarna till Ryssland under sin kontroll hade i Stettinfreden uppgivits. Handeln på Narva skulle vara fri, så som den av gammalt varit, hette det där.[7] Det är icke känt, om de svenska ombuden vid fredsmötet sökt spela ut medlarnas konfessionellt betingade avsky för den okristliga ryska politiken. Lyckats har det i alla händelser ej, ty resultatet blev en vinst för Danmarks strävan att hålla Öresundsregalet uppe. Den reservation för kejsarens rätt att bevilja inskränkningar i Narvahandeln, då det gällde att skydda den västerländska kristenhetens intressen, som, vare sig den genomdrivits av svenskarna eller icke, gick svenska önskemål till mötes, var av begränsat värde.[8] Det lyckades visserligen Johan III att framtvinga ett kejserligt beslut mot tillförseln av krigsförnödenheter till fienden i öster, men det tillfredsställde icke svenska önskemål och kom aldrig att upprätthållas, vare sig av de sjöfarande nationerna eller av svenskarna.[9] Det är intressant att iakttaga, att den svenska blockaden av Narva, som till en början verkligen inställts, ånyo slöts, då planerna att förläna Livland åt hertig Karl togo fast form. Tanken ligger nära till hands, att det var Karls intresse för den ryska politiken, som här blev avgörande.[1]

För Johans förhållande till Danmark, eljes under dessa år tämligen gott, blev Narvablockaden prövande. Vid 1575 års möte försökte de svenska ombuden få till stånd en överenskommelse, som medgav danska undersåtar men inga andra att segla på Narva. De fördelar, som därigenom erbjödos det danska köpmansståndet, tedde sig för Fredrik mindre lysande än de kungliga intäkterna i sundet. De svenska kaperierna under åren efter Stettinfreden måste också ha ingivit miss-

---

[7] DNT, II, s. 253 f.

[8] Ibid., s. 254. En översikt av västeuropeernas hållning till den ryska frågan i Platzhoff, Das erste Auftauchen Russlands und der russischen Gefahr in der europäischen Politik.

[9] ST, IV, s. 443 ff. K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, s. 151 f. Westling, a. a., s. 86 f.

[1] Ibid., s. 88 f., särskilt de i anm. 1 å s. 89 anförda breven.

tro mot Johans vilja att iakttaga en överenskommelse av detta slag. Resultatet blev, att man i mötesavskedet tog in en hänvisning till fredstraktaten.[2]

Hade danskarna därmed trott sig vinna en bekräftelse av Narvahandelns frihet, hade de misstagit sig. Den svenska blockaden upprätthölls fortfarande, och ett tillfälligt danskt tillmötesgående ledde endast till oenighet, därför att Johan, icke annorlunda än eljes i sin politik, brast i konsekvens och noggrannhet.[3] Viktigt är emellertid, att Johan icke, varken vid 1575 års möte eller i brevväxlingen med grannen, sökte sätta i fråga, att Narvahandeln genom Stettinfreden verkligen frigivits. Det blev först vid 1580 års möte, sedan hertig Karl tillvällat sig ett starkare inflytande på den svenska politiken, som detta skedde.

Det var i själva verket ett vackert exempel på Karls advokatyr, de svenska ombuden vid detta möte fingo sig förelagda. Uppgiften var också utsiktslös. Det gällde att påvisa, att Stettinfredens stadgande endast ägde avseende på fredliga tider, då krig icke rådde mellan Östersjöns strandägare. Samtidigt åberopades den vänskap, varom traktatens första paragraf förmälde.[4] Danskarnas svar gjorde de svenska ombuden svarslösa. Stettintraktaten kunde desto mindre avse förhållandena under fred i Östersjöområdet, hette det, som det svenskryska kriget redan flammat upp före fredens avslutande i december 1570. Och vad som stadgats om vänskap mellan rikena hade just Sverige brutit genom Narvablockaden. Svenskarna kunde icke annat än gå med på det danska kravet, att Narvahandeln i fortsättningen skulle stå bägge rikenas undersåtar öppen.[5]

Vad som här främst tilldrar sig intresset, är att de svenska ombuden vid gränsen vågade gå utöver icke endast sin instruktion, som förbjöd dem varje eftergift, utan också förhandlingens begränsning till de nordiska rikenas inbördes angelägenheter genom att uttryckligen medge även svenska undersåtar fri handel på Narva. Det är icke omöjligt, att de velat utnyttja den maktställning, som Stettintraktatens förlikningsbestämmelser avsett åt de nordiska rikenas råd genom att rikta

---

[2] Ibid., s. 101.

[3] Ibid., s. 132 ff.

[4] Om Karls betänkanden före 1580 års möte se Söderqvist, Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl, III, s. 11 f. o. 19 f. Karls ordalag förtjäna att anföras. »The i så motte öfwerträde then förste artichel i thz Stetiniske fördrag, hwilken som är grunden och huuffud punchten, ther opå freden bygdh och giordh är...» Hertig Karls registratur 1579—1580, RA, fol. 77 v. Om hertigens misstro mot Danmark vittnar särskilt hans farhågor för de lybska sändebudens återfärd till sin hemstad, Karl t. Nils Gyllenstierna o. Hogenskild Bielke, dat. Nyköping 20 febr. 1580, avskr. av konc. ibid., fol. 77 r, och för danska anslag på Narva, Karl t. Nils Gyllenstierna o. Gustav Banér, dat. Nyköping 4 april 1580, avskr. av konc. ibid., fol. 86 v—87 r.

[5] Söderqvist, l. c. Westling, a. a., s. 145 f.

en grundstöt mot den mera aktiva ryska politik, som bar hertig Karls signatur och var en hörnsten i den nya vänskapen mellan Johan och Karl. Djärvt var detta försök därför, att 1580 års förhandling icke — det blir anledning att återkomma därtill — var avsedd som en förlikningsprocess enligt Stettinfredens 24 §. Den svenske konungen var alltså icke bunden av mötesavskedet i vad gällde de svenska Narvafararna. Det skulle visa sig, att han icke ansåg sig bunden av det heller i vad gällde de danska.

Det blev också Karl, som efter 1580 års möte främst ivrade på nya förhandlingar med Danmark. Man borde därvid, menade hertigen, ta till utgångspunkt de skadestånd, som vid mötet beviljats danskarna för kapade köpmansskepp, karakterisera dem som en vänskaplig eftergift i Stettinfredens anda och i stället begära Narvahandelns inställande. Så gripen var Karl av tanken, att denna argumentation icke kunde motsägas, att han icke tvekade om framgång i Köpenhamn.[6] För att hindra ombuden att göra medgivanden av något slag tänkte sig Karl, att den svenska framställningen borde medföras färdig från Stockholm, och att sändebuden skulle uttryckligen förbjudas att säga något därutöver. Hertigen gjorde själv utkast till framställningen.

Någon beskickning blev emellertid icke av. Narvafrågan löstes tillsvidare genom att staden föll i svensk hand. Detta var emellertid ingen tillfällighet. Man hade i Stockholm funnit denna väg att slita tvisten om Narvafarten mera effektiv än att lita till konung Fredriks välvilja.

Källorna ge icke klarhet i frågan, om detta nya grepp på ämnet var Johans eller hertig Karls. Låt vara, att förslaget om en beskickning till Danmark var hertigens. Det är icke anledning att därför tillmäta Johan förtjänsten av det dristiga initiativet vid Narva. Allt vad som eljes är känt om de bägge furstarnas intresse för den livländska frågan och för krigföringen i öster, gör det svårt att avvisa tanken, att Karls inflytande ånyo gjort sig gällande, då Pontus de la Gardie i december 1580 beordrades att avstänga Narva från handelsvägarna åt Novgorod. Den diplomatiska och den militära linjen uteslöto varandra icke.[7]

Så till vida tycks aktionen mot Narva ha bidragit till ett bättre förhållande mellan rikena, som konung Fredrik icke långt senare välvilligt besvarade en svensk hemställan om bistånd vid blockaden av Ryssland. Det gällde handelsvägen över S:t Nicolas. Om denna beskickning tillkommit på Karls eller på Johans initiativ, är oklart. Syftet tycks emellertid har varit att få tillstånd att sända svenska kapare till Ishavskusten, och man vill gärna tro, att uppslaget kom från hertigen. Om

[6] Söderqvist, a. a., s. 20 ff.

[7] En annan mening hos sistnämnde förf., l. c. Man jämföre s. 21, rad 5—6, o. s. 22, rad 8—10.

danskarna ville undvika att ge svenska fartyg rätt att segla norröver, kunde avslaget icke ges välvilligare form än ett besked, att Fredrik själv skulle med danska kapare sörja för blockaden av Vita havet.

Frågan om höghetsrätten i Östersjön.

Samtidigt önskade Johan danskt stöd mot polska kaperier i Östersjön. Han förklarade, att Sverige och Danmark, såsom ensamma herrar på det nordiska innanhavet, icke borde medge någon annan att hålla en flotta där. Konung Fredrik instämde helt i denna deklaration och lovade bistånd mot envar tredje makt, som sökte hävda rätt att uppträda mellan dess stränder. Detta uppslag kom emellertid icke att fullföljas.[8]

Frågan om beskattningen vid Ishavskusten.

Då frågan om rätten till skatteuppbörd vid Ishavskusten under århundradets sista decennium blev en av de viktigaste stridsfrågorna mellan de nordiska rikena, hade det även samband med frågan om tillfartsvägarna till Ryssland. Det gällde — det har redan framhävts — att skapa förutsättningar för svensk blockad av sjövägen till Arkangelsk. Om redan Gustav Vasa sett lappmarksfrågan i detta sammanhang, är ovisst. Kofferdifarten nord om Norge var nämligen ännu icke aktuell, då lappmarksfrågan togs upp till dryftning mellan de nordiska konungarna.[9] Den blev det desto mera endast några år senare, men intet ger klart besked om att man vare sig i Sverige eller i Danmark sammanställde de bägge spörsmålen. Det är av största intresse, att de svenska klagomålen icke bemöttes från dansk sida. Man förnekade i Köpenhamn icke de svenska anspråken.[1] Det torde heller icke ha varit i de centrala myndigheternas uppdrag, norska skatteuppbördsmän nu gjorde svenskarna denna rätt stridig.

Från svenskt håll började man en energisk motaktion, länge utan att råka i konflikt med Danmark. Var intresset för lappmarksfrågan främst är att söka, därom ge förberedelserna till 1580 års möte klart besked. Det var hertig Karl, som icke tröttnade att föra den på tal. Vid mötet sköts frågan emellertid alldeles åt sidan.[2] Man torde vara berättigad att häri se ännu en anvisning om att de svenska ombuden icke voro särdeles angelägna att gå Karls ärenden. Måhända ha de

[8] Om Klas Bielkes beskickning 1582 se Westling, a. a., s. 151 ff.

[9] Om de första engelska färderna runt Nordkap från år 1553 se Andersson, Erik XIV:s engelska underhandlingar, s. 114 ff., under anförande av de viktigaste bearbetningarna, särskilt Hassø, Den danske Regering og Koffardifarten nord om Norge, o. Johnsen, Et træk af den dansk-norske regjerings handelspolitik. Om de första svensk-danska förhandlingarna om beskattningen se Landberg, a. a., s. 217, under anförande jämväl av Enewald, Sverige och Finnmarken, s. 35 ff. o. 55 ff., o. Johnsen, Finmarkens politiske historie, s. 61 ff.

[1] Westling, a. a., s. 145 med anm. 1, under åberopande av Pira, a. a., s. 25 f. Jfr Enewald, l. c. Johnsen diskuterar icke alls, i överensstämmelse med sitt arbetes uppläggning, detta viktiga argument, l. c.

[2] Westling, a. a., s. 145 ff., synes vara av annan mening, se särskilt s. 147, rad 10—11. Om förberedelserna se Söderqvist, a. a., s. 18 ff., o. där anfört material.

förtröstat på att konungen skulle stödja dem mot följderna av denna hållning.

Det blev först fram emot tiden för Karls inträde i regeringen i Sverige under Johans sista levnadsår, som man i Köpenhamn började mera aktivt intressera sig för händelserna i dessa långt avlägsna nejder. Då infordrade man upplysningar från de norska fogdar, som under årtionden i eget intresse hävdat den danska kronans rättigheter vid Ishavet.

Gränsmötesformerna under Stettinfredens första decennier.

Stettinfredens bestämmelser om biläggande av tvister mellan rikena, tidigare i korthet anförda, stadgade, att sex råd från vardera parten skulle komma tillsammans och döma mellan rikena, så snart det gällde politiska tvister. Gällde det privata mål, kunde antalet delegerade rättas efter omständigheterna. Detta tolvtal hade gammal hävd, låt vara, att även ett sextal råd — tre från vartdera riket — tidigare medgivits.[3] Det är under sådana förhållande desto märkligare, att de första gränsmötena under Stettinfreden icke besöktes av flere än sex riksråd eller ombud från bägge rikena tillsammans.

Vid mötet vid Avaskär år 1572 skulle endast vapenträtan avgöras, och det vill synas, som om endast en förlikningsförhandling, icke en skiljedom, varit avsedd. De sex danska och svenska råden skildes i alla händelser redan efter de förberedande förhandlingar, vilka visat upp så stora meningsskiljaktigheter, att en enig överenskommelse syntes ouppnåelig.[4]

Till nästa möte vid gränsen, vid Sjöaryd i maj 1575, där dock en fullständig förhandling om samtliga tvistefrågor mellan rikena skulle äga rum, skickade konung Fredrik endast tvenne ombud, konung Johan däremot tre — ingendera parten sände alltså fullt antal, och danskarnas avvikelse från tretalet tycks visa, att man icke heller hade i tankarna den tidigare alternativa bestämmelsen om en skiljedomstol på sex personer. Då förhandlingarna började, inträffade bara två av svenskarna. Detta tycks emellertid ha varit en tillfällighet, icke ett försök att åvägabringa likställighet. Hogenskild Bielke hade insjuknat, och Gustav Banér förordnades före mötets slut i hans ställe. Det blev emellertid aldrig tal om att konstituera en förlikningsnämnd efter Stettinfredens bestämmelser.[5]

Det var, betecknande nog, först sedan hertig Karl vunnit ett mera avgörande inflytande på Johan III:s utrikespolitik, som ett gränsmöte efter Stettinfredens bestämmelser kom i fråga. Då denne på senvintern 1580 föreslog en framställning i Köpenhamn om ett möte, avsåg han ett fullständigt förlikningsmöte i enlighet med fredstraktaten — det

[3] S. o. s. 4 ff.
[4] Westling, a. a., s. 68 f.
[5] Ibid., s. 98 ff. Gustav Banér underskrev avskedet. DNT, II, s. 356.

gällde att genom förlikning av alla tvistepunkter säkra den nordiska freden.[6] Det är också — det har redan sagts — hertig Karls inflytande, som kan spåras, då förberedelserna till det nya mötet bedrevos med större målmedvetenhet, än vad som tidigare varit fallet, genom systematisk insamling av bevismaterial. Det gällde en process, icke en politisk förlikningsförhandling med syfte att nå en kompromiss i fredens intresse.

Johan III föreslog också konung Fredrik, under direkt hänvisning till fredstraktatens § 24, att sex råd skulle förordnas från vardera parten.[7] Varför den danske konungen undvek att följa traktatsbestämmelserna och i stället föreslog ett möte endast av sex råd, är icke känt. Själv framhävde han sin misstro mot Sveriges fredsvilja. Man anar också en systematisk ovillighet att noggrant iakttaga traktatens förlikningsbestämmelser — förestavad måhända av misstro mot de danska råden, måhända också av ovisshet om möjligheten att i en förlikningsprocess såsom lagliga hävda de danska kraven och klagomålen.[8] Johan gav efter för de danska önskemålen på denna punkt. Kanske stämde de rätt väl med hans egna meningar, om än icke med hertig Karls.[9] Det var alltså redan i förväg klart, att icke heller 1580 års Sjöarydsmöte skulle bli ett förlikningsmöte i traktatens anda.

Icke dess mindre förbereddes detta möte med större iver än något tidigare. Överallt gör sig hertigens energiska initiativ märkbart. Utförliga betänkanden och en betydlig samling akter som bevismedel förde de svenska kommissarierna med till gränsen. Det inskränkte sig icke heller till detta. Per Brahe och några andra rådsherrar begåvo sig med de svenska delegaterna ned mot gränsen. De skulle bli i närheten och genom bud en eller två gånger om dagen stå i förbindelse med ombuden på mötesplatsen.[1] Helt visst var också detta försiktighetsmått hertig Karls uppslag. Det präglades av dennes misstänksamhet mot riksrådens lojalitet. Kanske hade han ursprungligen avsett att Johan eller han själv skulle följa förhandlingarna på nära håll. Det skall visa sig, att det sista gränsmötet under Stettinfreden ett par årtionden senare blev ett slags förmedlat konungamöte, där förhandlarna stodo i nära kontakt med sina uppdragsgivare — och det fastän fredstraktatens bestämmelser om en oavhängig skiljedomstol då äntligen formellt realiserades.

I alla händelser måste dessa misstankar sedermera ha tett sig be-

---

[6] Westling, a. a., s. 141 f.

[7] Ibid., s. 142.

[8] Se referatet hos Laursen i DNT, II, s. 502.

[9] Det största intresse tilldrar sig Karls tvekan, så sent som i aug. 1580, då mötet redan var beslutat, om de svenska rådens lojalitet — att det var deras lojalitet, icke deras kunskaper, hertigen betvivlade, är visst. Söderqvist, a. a., s. 18, anm. 5.

[1] Westling, a. a., s. 143 f.

rättigade. Mötets resultat blev nämligen en serie svenska eftergifter, och därvid överskredo de svenska ombuden — det har redan sagts — sin instruktion, dels i vad angick Narvablockaden, dels då det gällde rätten till Sonnenburg. Endast i en punkt nådde svenskarna, vad de eftersträvat. Det gällde en överenskommelse om reglerna för hälsning och lösen, då de bägge rikenas örlogsskepp möttes i sjön. Därvid särskildes, om de möttes på danskt eller svenskt vatten, låt vara, att detta skedde utan närmare angivande av gränserna för dessa vatten. Bestämmelserna gällde emellertid endast möte i öppna sjön och färd över grannens vatten — icke blockad och kaperier.[2]

Johan III desavuerade direkt sina råd och protesterade mot avskedet. Vidare hemställde han hos Fredrik II, att denne icke skulle begagna sig av eftergifterna i fråga om Narvafarten, dock, som nämnt, utan resultat. Att dessa misshälligheter mellan konung och råd i Sverige tjänade till att ytterligare försvaga gränsmötestraditionen och Stettinfredens motsvarande bestämmelser, är säkert. Det skulle dröja ända tills den svåra tvisten efter Revalmötet äntligen bilagts, innan ett nytt gränsmöte kom till stånd. Då det försiggick, hade hertig Karl ånyo befäst sitt inflytande över rikets styrelse. Man stod på gränsen till en ny tid. Därför är 1591 års gränsmöte på några punkter av särskilt intresse också för studiet av gränsmötesformernas utveckling.

---

[2] DNT, II, s. 507 f. Om mötets förlopp och Johans och Karls hållning till dess resultat se Söderqvist, a. a., s. 18 ff. Westlings skildring är ofullständig och, då han icke närmare analyserat instruktionen, missvisande. Originalakterna i vol. Mötet i Sjöryd 1580, Danica, RA, samt i vol. Sverige A II 32, TKUA, DRA, och i SvReg I, ibid. Om 1603 års möte vid Flabäck se denna studies sjunde kapitel.

II.

Gränsmötet vid Flabäck år 1591.

I den historiska litteraturen är den meningen gällande, att 1591 års Flabäcksmöte sammankallats för biläggande av några smärre tvistemål mellan rikena, vilka uppstått mot slutet av år 1590 — det gällde ömsesidiga klagomål över brott mot Stettinfredens bestämmelser om tullfrihet, vidare de svenska kraven på hinder i kofferdifarten till Vita havet.[3] Det torde emellertid vara riktigt att tillmäta 1591 års möte vida större betydelse, om också källmaterialet på avgörande punkter lämnar granskaren i ovisshet om mötesförberedelsernas detaljer. Det är en särskilt viktig punkt i själva förhandlingsakterna, som ger en anvisning om det rätta förhållandet.

Svenskarnas ärende — den ryska frågan.

Johan III:s instruktion för de svenska ombuden vid gränsen, Krister Gabrielsson, Bengt Ribbing och Jöran Eriksson, är icke bevarad.[4] Det framgår emellertid klart, att den ryska frågan var svenskarnas huvudärende — det var också det enda ärendet av verklig politisk vikt. I den svenska besvärslistan upptar den ryska frågan, som står först, det mesta utrymmet.[5] Under förhandlingarnas gång kom den helt att stå i intressets medelpunkt.[6] Då det är känt, att gränsmötet kom till stånd på svenskt initiativ[7], måste man förmoda, att Johan III utverkat mötet endast eller huvudsakligen för att driva fram ett avgörande på den punkten. Då det också är känt, att hertig Karl numera var den aktive ledaren av den ryska kampanjen[8], måste man antaga, att initiativet var hans. En sådan mening styrkes av att han personligen rättat konceptet till det brev, vilket i maj 1591 i svenska riks-

[3] Laursen i DNT, III, s. 54.

[4] Den saknas både i RReg 1591 och i HKReg 1591. Det förtjänar därvid uppmärksamhet, att Johan III:s registratur (Riksregistraturet) för år 1591, liksom för de omkringliggande åren, är synnerligen ofullständigt. Hertig Karls registratur för dessa år är däremot osedvanligt rikt, vilket emellertid icke hindrar, att breven till brodern i allmänhet saknas, vilket medfört vanskligheter vid klarläggandet av brödernas samarbete under denna tid.

[5] Den svenska besvärslistan, dat. Vommedal 12 aug. 1591, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, undertecknat av samtliga svenska ombud.

[6] Se Laursen i DNT, III, s. 57 ff. o. nedan. Denna uppfattning finnes klart formulerad redan hos Slange o. Gram, Christian den Fierdes Historie, s. 60 f.

[7] Laursen i DNT, III, s. 54 f.

[8] Almquist, Sverge och Ryssland, s. 5. Jfr E. Hildebrand, Gustav Vasas söner, s. 223 o. 229 f. Ett närmare studium av hertig Karls registratur 1591—1592, vilket här icke kan detaljerat redovisas, ger klart besked om hertigens dominerande roll. Av särskilt intresse är Karls uppslag att sända en flottexpedition runt Norge. De viktigaste ställena hos Enewald, a. a., s. 84 f.

rådets namn tillsändes det danska regeringsrådet som replik på det danska svaret om ett möte.[9]

I sin proposition vid mötet uppehöllo sig svenskarna, som nämnt, utförligt vid den ryska frågan. De åberopade Stettinfredens ord om att det ena riket skulle söka det andra rikets bästa, som vore det dess eget, angåvo utförligt den skada, som tillfogades Sverige, då ryssarna erhöllo krigsförnödenheter på handelsvägen nord om Norge, och slutade med ett nytt citat ur fredstraktaten, då de begärde, att danskarna också i handling ville visa sin beredvillighet att avvärja, vad som vore Sverige till skada och fördärv.[1]

Senast hade dessa argument framförts vid 1580 års möte, när det gällde att motivera kravet på dansk medverkan vid Narvablockaden. Att framställningen också då dikterats av hertig Karl, har här gjorts troligt. I själva verket torde denna argumentation i och för sig ge en anvisning om upphovsmannen. Den bär helt prägeln av hertig Karls politiska realism och advokatoriska kynne.

Stettinfredens stadgande om de nordiska rikenas vänskap har tidigare i korthet berörts.[2] Väl innebar det icke en formell förpliktelse, motsvarande de vittgående krav, som här restes, men det tycks ha haft till grund uppfattningen, att de nordiska rikena borde mötas i en närmare vänskap, vilken kunde ha motiverat också ett mera intimt politiskt förbund och alltid kunde motivera politiska eftergifter. Fördragets formuleringar lämnade vägen öppen till politisk samverkan, vid tillfälle att en sådan låge inom ramen för det i den aktuella situationen politiskt önskvärda. Sverige var berättigat att framställa ett förslag av denna art, och Danmark kunde alltid, om än med samvetsbesvär, avvisa det. Så långt innebar den svenska propositionen endast, att svenskarna ville begagna den möjlighet, som fredstraktaten lämnade öppen, för att förmå Danmark till samarbete i en för Sveriges ryska politik vital punkt.

Danskarna avvisade också klart den svenska inviten. Stettinfredens ord kunde icke betyda, menade danskarna, att Danmark måste hålla Sveriges fiender för sina egna, och Danmark vore i förbund, äldre än Stettinfreden, förenat med flere av de länder, vilkas köpmän hårdast skulle drabbas vid en blockad av S:t Nicolas.[3]

---

[9] Svenska rådet t. danska regeringsrådet, dat. Stockholm 17 maj 1591, konc. 2 i vol. Mötet vid Flaksjöbäck 1591, Danica, RA, med egenhändiga rättelser av Karl. Konc. saknar dat., men brevet återfinnes i RReg 1591, RA, fol. 95 v—96 v, under denna dag. Jfr om avskr. av orig. DNT, III, s. 55 med anm. 3.

[1] Om den svenska besvärslistan s. o. s. 81, anm. 5. Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 54, o. hos Laursen i DNT, III, s. 57. Jfr Pira, a. a., s. 36, anm. 2.

[2] S. o. s. 30 ff.

[3] De danska ombudens svar, dat. s. l. 12 aug. 1591, konc. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Orig. tycks ha fått dat. 13 aug. Jfr Laursens uppgift i DNT, III, s. 57, uppenbarligen efter avskr. av konc. i SvReg I, DRA. Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 54 ff.

Svenskarnas allianserbjudande.

Med detta svar läto sig svenskarna emellertid icke nöja. Samtidigt som de svarade på den danska besvärslistan, överlämnade de en ytterligare förklaring rörande sina krav på handelsblockad under Norge — och de gjorde det med en uttrycklig uppmaning till de danska ombuden att med allvar tänka över saken. Dessa hade nämligen föreslagit muntlig överläggning på gränsen redan samma dag, de överlämnat sitt svar, men därtill voro de svenska ombuden icke villiga. Man borde på bägge håll ha bättre tid att verkligen överväga alla ärenden, som kunde gagna de båda rikena, läto de veta.[4] Avsikten med denna fingervisning blev fullt klar, då svenskarna efter ett par timmar översände deklarationen i den ryska frågan.[5] De åberopade där gentemot danskarnas avböjande *dels* 1580 års gränsmötesavsked, som stadgade rättighet för de bägge rikena att sända sina örlogsskepp över varandras farvatten, enligt gammal sedvänja och Stettinfredens oförkränkt[6], *dels* Brömsebroförbundets bestämmelser om ömsesidig militär hjälp[7]!

Såsom ytterst uppseendeväckande måste dessa krav ha tett sig för de danska underhandlarna. Formellt voro de också ohållbara. Gränsmötesbestämmelsen om örlogsflottornas fria genomfart innebar icke generell tillåtelse att bedriva kaperi under grannlandets kuster.[8] Icke mindre djärvt var det att åberopa Brömsebroförbundets bestämmelser om aktiv samverkan. Formellt hade detta förbund icke upplösts genom en direkt uppsägning från endera sidan, men det kan icke råda tvivel om att det under åren närmast före sjuårskriget betraktades som reellt brutet. Det finns också skäl att tro, att 1570 års fred betraktades som en ersättning för det äldre förbundet.[9]

---

[4] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 13 aug. 1591 — det första av tvenne brev denna dag — orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[5] »The swenske sendebudz ytterligere ahnnfordrinng», dat. Vommedal 13 aug. 1591, orig. ibid., undertecknat av samtliga tre svenska ombud. Jfr de svenska ombuden t. de danska ombuden samtidigt, orig. ibid. — det andra brevet av detta dat.

[6] Mötesavskedet 1580, punkt 5, se DNT, II, s. 507 f.

[7] Danskarna borde föra sig till minnes, hette det, »att icke allenest vdi thenn Stetiniske Fridzförlijkninng, som tillförennde är vmberördtt, att thett ene konge rijket skall vdi alle motte wette, achte och sökie thet anndres beste, så som sitt egett, vthann och på åthskillielige tijder, och för monnge åhr tilbake, är och thet samme blefwet stadgett och samptycht rijkerne emellenn, såsom och bewijsligit är, att the dannske hafwe sigh förplichtett med breef och segell, att wele hielpe och tiene Sweriges rijke medh schipp, schytt, kruutth, lodh och annenn nödhtorfftigh krigzbehöring, jtem med hester och landzknechter till ett wistt thaell, när så storligenn omtrennger och behof görs, effter som hufwudbrefwett af förplichtellsenn wijdere vthtrycker, ther af the swennske sendebud the dannske commissarier en rätt copie wennligenn tilskicke . . .» Denna kopia är icke bevarad. Då svenskarna emellertid tala i singularis (»hufwudbrefwett»), torde det ha varit ett utdrag av Brömsebroförbundets artiklar 4—8 eller möjligen av Kalmartraktatens motsvarande bestämmelser, se DNT, I, s. 352 ff. Hela detta moment av förhandlingen saknas hos Slange o. Gram, a. a., s. 57. Det är desto märkligare, att dessa förf. klart inse den ryska frågans roll vid mötet.

[8] S. o. s. 80 med anm. 2.

[9] S. o. s. 30 ff.

Det vore frestande att antaga, att de svenska ombuden gått till denna, till synes så illa övertänkta aktion på eget bevåg. Så var emellertid icke fallet. Johan III:s instruktion för den svenska delegationen är icke bevarad, men i registraturet återfinnes en biinstruktion, som beordrar just denna framstöt.[1] Den skulle komplettera huvudinstruktionens sjunde artikel och den innehåller, utom hänvisning till äldre fördrag, också ett svar på danskarnas tänkta motargument, att Erik XIV brutit förbundet. Här gällde det att hävda, att konung Fredrik, ej konung Erik börjat kriget och därigenom brutit Brömsebroförbundet.

Då det alltså kan fastslås, att de svenska ombuden här handlade i enlighet med givna instruktioner, måste den enträgna framstöten i ryska frågan vara ett led i en målmedveten politisk aktion, om vars närmare planläggning intet är känt, då huvudinstruktionen och den förberedande brevväxlingen mellan Johan och hertig Karl icke är bevarad. Så mycket framstår emellertid som klart, att det gällde att pröva Danmarks förbundsvilja och därjämte dess politiska motståndskraft överhuvud taget.

Självfallet var det icke tillfälligtvis, den ryska frågan gjordes till prövosten. Det var för att få en ända på den bittra och långdragna ryska fejden, Sverige behövde Danmarks stöd, ett passivt stöd genom tillåtelse att spärra kofferdifarten på Vita havet eller, ännu hellre, ett aktivt stöd vid handelsblockaden av den ryske fienden. Ytterligare ökad aktualitet fick detta intresse, då det blivit bekant, att ett ryskt sändebud över Norge sökte sig väg mot den danska huvudstaden. Redan i den första brevväxlingen om mötet gav Johan uttryck åt sin oro för vad det ryska besöket kunde innebära. Vid själva mötet framförde de svenska ombuden också dessa farhågor och önskade besked om de förhandlingar, som förts. Danskarna sökte avvärja all oro, ja, åtogo sig att söka medla i den svensk-ryska tvisten.[2] I själva verket förelåg heller ingen som helst anledning till oro för ett ryskt-danskt samarbete.[3]

Svenska förbundstrevare hade förekommit under Fredrik II:s senare år, men de hade av danskarna avvisats.[4] Nu gällde det att pröva, om

[1] »Minnes schrifftt» för de svenska ombuden i Flabäck, dat. Stockholm 14 juli 1591, avskr. av konc. i RReg 1591, RA, fol. 137 r—v. Därhos finnes ett kungligt brev till ombuden, dat. Stockholm 3 aug. 1591, avskr. av konc. ibid., fol. 148 r. Där meddelade Johan, att han numera skickat en biinstruktion och som komplement till denna en berättelse av befallningsmannen på Nyslott Erik Tönnesson rörande omfattningen av importen till Ryssland över S:t Nicolas. Det torde vara denna berättelse, som svenskarna avsågo, då de i sin framställning sade, att Johan av en sannfärdig berättelse nyligen fått besked om storleken av denna import. Erik Tönnessons befallning på Nyslott nämnes ej av Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor, VIII, s. 785 (tab. 4).

[2] Laursen i DNT, III, s. 54 ff. Biavskedet angående medlingen m. fl. angelägenheter ibid., s. 64 ff.

[3] Almquist, a. a., s. 4 med anm. 2.

[4] Westling, a. a., s. 151 ff.

icke regeringsrådet, hårt engagerat i tvistigheterna med änkedrottningen och även eljes utan en myndig konungs auktoritet, ägde mindre motståndskraft mot en svensk strävan till samverkan i svenskt intresse. Därför dessa krav på ett återupplivande av Brömsebroförbundet. De inneburo endast formellt, icke reellt ett försök att hävda detta förbunds fortfarande förpliktande karaktär. Helt säkert skulle de dock icke ha framställts, om icke den föreställningen varit levande, att Stettinfredens första artikel innehöll en obestämd förbundsförpliktelse.

Då danskarna kort och klart avvisade dessa trevare genom att åberopa Stettinfreden, som, menade de, upphävde alla tidigare förbund och traktater[5], fullföljde svenskarna visserligen sin aktion, dels genom att förneka, att Stettinfreden verkligen hade denna innebörd, dels genom att påvisa Danmarks fördel av att Brömsebroförbundets bestämmelser om ömsesidig hjälp återupplivades[6]. Klart framgår, att Brömsebroförbundet av svenskarna här tillgreps endast som en acceptabel form för ny samverkan med ett Danmark, som på grund av sin konungs minderårighet icke gärna ville avsluta nya förbundstraktater.

Gränsmötesformerna år 1591.

Om denna tolkning av innebörden i den svenska aktionen är riktig, måste just detta ha varit svenskarnas syfte med 1591 års gränsmöte, tillkommet, som det var, på svenskt initiativ.[7] Och som huvudman för denna expansiva politik framstår hertig Karl. Några iakttagelser om gränsmötesformerna bli viktiga, därför att denne kan förmodas ha bestämt dem eller tagit kännedom om dem. Nästa gång ett nordiskt gränsmöte kom till stånd, var under den kris, där hertig Karl och Kristian IV voro den nordiska politikens ledare.[8]

[5] De danska ombudens svar på de svenska ombudens »ytterligere ahnnfordrinng», dat. Kungsbacka 14 aug. 1591, avskr. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[6] De svenska ombudens gensvar, dat. Vommedal 16 aug. 1591, orig. ibid.

[7] Att den ryska frågan var mötets huvudfråga, styrkes av alla kända omständigheter. I den svenska besvärslistan stod den, som nämnt, främst. Då svenskarna vid det första sammanträffandet på förhandlingsplatsen läst upp denna första punkt, stego danskarna avsides för att överlägga och återkommo sedan med begäran att få besvären på skrift, emedan detta var ett ärende av sådan betydelse, att de omöjligt kunde besvara det muntligt och omedelbart. De svenska ombudens relation t. Johan III, dat. Vommedal 17 aug. 1591, avskr. av konc. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1591, Danica, RA.

[8] Uppfattningen, att hertig Karl hade ett avgörande inflytande på Sveriges politik gentemot Danmark redan under åren närmast före Johan III:s död, styrkes av åtskilliga omständigheter. Vid mötet i Flabäck representerades Karl i den svenska delegationen bl. a. av sin betrodde man Olov Klasson, som skulle avge en muntlig berättelse för honom om vad som förevarit. Då denne drog från Vommedal, medförde han ett brev från kommissarierna, vars ordalag tydligt röja, att de i Karl sågo sin verklige uppdragsgivare. De svenska ombuden t. Karl, dat. Vommedal 17 aug. 1591, avskr. av orig. ibid. Därhos följde avskrift av relationen till Johan III och av samtliga utväxlade skrifter. Karls kanslidräng Karl Raab följde ombuden till gränsen. Håkan Larssons räntekammarbok 1591 i vol. Böcker och handlingar med begynnelseåren 1590—1592, Hertig Karls räntekammare, KA. Det har ovan påpekats, att Fredrik II:s sista regeringsår utmärktes av försonligare stämning mellan de nordiska konungarna och färre trakasserier av tidigare gängse slag. Då man på våren 1591 kan observera en förändring härutinnan, är det frestande att tillägga hertig Karls ökade inflytande på den svenska politiken avgörandet. Sålunda föreskrev Johan III

Som redan nämndes var antalet förhandlingsdelegerade från vardera hållet också vid detta möte tre. Från danskt håll mötte två av regeringsråden, kanslern Nils Kaas och Jörgen Rosencrantz, samt Manderup Parsberg[9], även han riksråd. Om det fullständiga antalet för konstituerande av Stettinfredens förlikningsnämnd, sex råd från vartdera riket, var aldrig tal under förberedelserna för mötet — ännu en hänvisning till att mötets huvudsyfte aldrig var biläggande av de omtalade smärre tvisterna, om tullarna och om sköldemärket. Icke heller var det under själva mötesförhandlingarna någon gång tal om ett förlikningsförfarande av detta slag.[1]

Då Johan III och hans riksråd på hösten 1590 begärde ett möte, uppfordrades de av det danska regeringsrådet att i förväg angiva, vilka ärenden de önskade få behandlade vid mötet.[2] Detta var en utpräglat defensiv åtgärd. Uppgift i förväg om svenskarnas andraganden skulle möjliggöra för danskarna att i god tid förbereda motbevisning. Ombuden vid gränsen behövde då icke i så hög grad som eljes vara beredda på alla möjligheter. Förhandlingen kunde lättare begränsas. Självfallet gingo svenskarna icke med på förslaget.[3] Det skulle emellertid återkomma vid senare gränsmöten.

Under mötet bodde de svenska ombuden i Vommedal, de danska i Kungsbacka, alltså förhållandevis långt från mötesplatsen vid bron över Flabäck. Också därom hade man vid överenskommelsen om mötet haft skilda meningar. Danskarna önskade det förlagt till Kungsbacka, men detta kunde svenskarna av prestigeskäl icke bevilja. De fordrade i stället möte på själva gränsen.[4] Då de svenska ombuden kommit till Nylöse, fingo de från danskarna en försåtlig förfrågan

---

i mars 1591, att alla danskar i offentlig och enskild tjänst i Sverige snarast möjligt skulle med lämpa och oförmärkt avskedas. Som skäl angav han, att det icke vore rådligt »för thenne tijdz lägenhet» att ha för mycket danskar i landet. Johan t. Nils Gyllenstierna, dat. s. l. 5 mars 1591, avskr. av konc. i RReg 1591, RA, fol. 70 v. En månad senare föreskrevs utförselförbud av spannmål till Danmark, där p. g. a. missväxt hungersnöd rådde. Johan t. Karl, dat. Stockholm 6 april 1591, avskr. av konc. ibid., fol. 74 v—75 r. Ordern om detta under dat. Stockholm 22 april 1591, avskr. av konc. ibid., fol. 83 v. Detta kan emellertid ha skett utan ond avsikt, endast för att skydda den svenska spannmålsmarknaden för följderna av en opåräknat stor export.

[9] Laursen i DNT, III, s. 56 f.

[1] I sitt hälsningstal på mötesplatsen sade Nils Kaas bl. a., att de danska ombuden kommit »till att möthe E. Konn. Matt:z [sc. Johans] tilförordnede senndebudh widh grenntzenn till att höre och förnimme, hwadh brister och irrinnger på färde wore . . .» och »ther som the wiste och kunnde till att förekomme och afstelle alt hwadh såsom thenne loflighe konunge rijker wore till skadhe . . . och . . . hielpe till att styrcke thz, som lennder begge konunngerne sampt thes ryker, lannd och vndersåter till gagnn, godhe och lonngligitt beståndh . . .» De svenska ombudens relation t. Johan, dat. Vommedal 17 aug. 1591, s. o. s. 85, anm. 7.

[2] Danska regeringsrådet t. svenska riksrådet, dat. Köpenhamn 5 april 1591, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1591, Danica, RA. Se också DNT, III, s. 55.

[3] Svenska rådets brev av den 17 maj 1591, s. o. s. 82, anm. 9.

[4] Laursen i DNT, III, s. 54 f.

om hur många man starka, de skulle komma till Kungsbacka. Danskarna lovade att ordna med kvarter. Svenskarna svarade emellertid avböjande under hänvisning till att mötesplatsen skulle vara på gränsen vid Flabäck. Och detta vidhöllo de, trots att danskarna under hänvisning till Kaas' och Rosencrantz' höga ålder besvärade sig.[5] Underhandlingarna skedde liksom vid tidigare möten genom utväxling av brev och inlagor samt genom muntliga överläggningar på mötesplatsen. Det är av intresse, att samtliga inlagor undertecknades av de förhandlingsdelegerade — detta förfaringssätt blev, då det till sist kom till skiljedom, föremål för diskussion.[6]

1591 års avsked.

I den mån ett resultat i den ryska frågan, så som här gjorts gällande, varit svenskarnas huvudsyfte med Flabäcksmötet 1591, misslyckades det alldeles. Allt, vad man kunde utverka, var ett medlingserbjudande från dansk sida, men detta medlingserbjudande var värdelöst, därest medlingen icke komme att ske i syfte att gagna Sveriges intressen i konflikten. Och för dessa hade danskarna under förhandlingens gång visat ringa förståelse.

I jämförelse med detta framstå de övriga resultat, som underhandlingen gav, som rätt betydelselösa. Stettinfreden bekräftades, och särskild bekräftelse gavs på den hävdvunna ömsesidiga tullfriheten och på danskarnas likaledes hävdvunna rätt att besöka frimarknader i Sverige.[7] Stettinfredens process i vapenträtan uppsköts ånyo — nu, som det hette, fem eller sex år — tydligen med tanke på Kristian IV:s regeringstillträde.[8] Danskarna lovade rannsaka om de svenska klagomålen över intrång i Sveriges rättigheter i lappmarken. Danskarna lovade ett slutkvitto på Älvsborgs lösen. Privatpersoners ekonomiska krav på grannlandet skulle snarast möjligt inlösas.[9]

Ytterligare förhandlingar om blockaden av Vita havet.

Sedan de svenska mötesombuden på hösten 1591 avlagt utförlig rapport till konung Johan, dröjde det ända in på nyåret 1592, innan den svenske konungen fullföljde sin aktion genom att återupptaga förhandlingen om blockaden av Arkangelsk.[1] Uppenbarligen voro både Johan och Karl villrådiga, hur de nu närmast skulle förfara — klart

[5] De svenska ombudens relation t. Johan, dat. Vommedal 17 aug. 1591, s. o. s. 85, anm. 7.

[6] De svenska ombudens inlagor finnas bevarade i original i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, och äro alla undertecknade av samtliga tre råd. Av de danska inlagorna ha inga bevarats, men upplysning om deras undertecknande står att hämta i själva avskedet, DNT, III, s. 65. Om skiljedomen vid 1603 års möte se nedan sjunde kapitlet.

[7] Huvudavskedet, dat. Flabäck 17 aug. 1591, tryckt i ST, V: 1, s. 64 ff., o. i DNT, III, s. 60 ff.

[8] DNT, III, s. 66.

[9] Biavskedet, dat. Flabäck 17 aug. 1591, tryckt i ST, V: 1, s. 68 ff., o. i DNT, III, s. 64 ff.

[1] Om mötesombudens rapport se svenska rådet t. danska rådet, dat. Sthlm 23 jan. 1592, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Nils Gyllenstierna, Erik Abrahamsson, Gustav Gabrielsson och Gustav Björnsson. Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 64 f.

framgår, att ingendera var hågad att ge upp försöket. Man tycks ha enats om att först gå försiktigt till väga och söka utverka diplomatiskt understöd från Danmark i syfte att hejda tillförseln till Ryssland norra vägen. Hertig Karl ställde ett utkast till danska rådet, men Johan dröjde att utfärda det. Vad konungens tvekan gällt, är icke känt, då konceptet icke är bevarat. Först efter påminnelse från hertigen, som ville undvika dröjsmål, hur Johan än formulerade brevet, kom skrivelsen iväg till Köpenhamn.[2] Den innehöll en vädjan till danska regeringen att genom diplomatisk aktion hos de sjöfarande staterna utverka hjälp att på fredlig väg hejda trafiken på Arkangelsk. Det danska anbudet att medla i konflikten med Ryssland antogs pliktskyldigast men under upprepade häftiga förebråelser om Rysslands skuld till kriget, om dess ovillighet att sluta fred och om dess barbariska krigföring samt en sarkastisk uppmaning till danskarna att ge anvisning om hur man borde bära sig åt för att komma överens med ryssar.[3]

Den fortsatta brevväxlingen gör tydligt, både att detta sista försök att framtvinga danskt bistånd vid försöket att på diplomatisk väg hejda kofferdifarten till S:t Nicolas, var dömt att misslyckas, och att den ifrågasatta danska medlingen knappast togs på allvar vare sig av Johan eller av det danska rådet. Detta svarade nämligen undvikande i bägge ärendena. Under sin konungs minderårighet måste det orygglig en iakttaga alla gamla förbund, också Norges gamla avtal med Ryssland, hette det. Om fredsmedlingen var svaret lika tydligt. Danskarna borde såsom medlare endast sammanjämka de bägge parternas förslag, framhöllo de. Därför kunde de icke ge några anvisningar, innan dessa förslag förelågo. Brevet innehöll emellertid ett tillägg, vilket av svenskarna skulle tydas som en eftergift. Konungen av Danmark vore intresserad av de svenska kaperierna, hette det, endast i den mån de skedde på danskt farvatten.[4]

---

[2] Rörande detta brev förmäler, utom själva brevet, se föreg. anm., även Karl t. Johan, dat. Gripsholm 24 jan. 1592, avskr. av konc. i HKReg 1592, RA, fol. 39 r—40 r.

[3] Om svaret rörande de övriga tvistefrågor, vilka varit före på Flabäcksmötet, se Enewald, a. a., s. 102 f., samt nedan s. 91. Att danskarna betraktade brevet av den 23 jan. 1593 som en direkt fortsättning av aktionen vid gränsmötet, framgår tillfyllest av en samtida avskriftsvolym i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, »Acta och Wexellskriffter om den Seigladtz omkring Norge thill S. Nicolaus», där de svenska mötesombudens proposition i ryska frågan vid 1591 års möte kallas »Regni Sueciae commissar. 1. petitio», förbundsförslaget »Altera Suecorum petitio» och detta brev »Suecorum tertia petitio».

[4] Danska riksrådet t. svenska riksrådet, dat. Köpenhamn 3 mars 1592, avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 289 v—293 r, undertecknat av Nils Kaas, Jörgen Rosencrantz, Sten Brahe och Arild Huitfeldt, referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 65. — Redan i februari hade danskarna erkänt mottagandet av svenska rådets brev men under hänvisning till att rådet icke var samlat uppskjutit att svara. Danska riksrådet t. svenska riksrådet, dat. Köpenhamn 21 febr. 1592, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 189 v—190 r, under dat. 21 jan., vilket självfallet är oriktigt. Då en avskr. i vol. Förhandlingar 1568—1592, Danica, RA, har rätt dat., lär felet ha uppkommit vid införandet i kopieboken. Avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 288 v—289 r, har dat. 21 febr.

Den följande brevväxlingen klargör, att detta aldrig avsågs som ett tillmötesgående åt Sverige. Dock torde icke det förhållandet, att brevet intet meddelade om vad som vore danskt farvatten under Norge, ha betytt strävan att göra hela saken mera oklar. Det gällde i själva verket att ange den danska politikens av de statsrättsliga förhållandena betingade återhållsamhet. Hur danskarna än avsett sitt svar, konung Johan underlät icke att tolka det till sin fördel. Då han lät det svenska rådet besvara danskarnas brev, skedde det i form av ett tack för tillmötesgåendet. Svenskarna uttalade en förmodan, att de svenska örlogsskeppen skulle bli väl emottagna i norska hamnar, där de tilläventyrs tvingades söka sig in. För att ytterligare motivera detta försök att göra de norska hamnstäderna till svenska kaparnästen, gingo svenskarna skarpt tillrätta med ryssarnas barbariska stridsmetoder och ovillighet att förhandla om fred.[5]

Detta brev kunde avsändas först efter ett längre dröjsmål. Johan III och hertig Karl voro tydligen icke längre eniga om det bästa sättet att fullfölja förhandlingen. Karl ville framtvinga ett omedelbart nytt gränsmöte för grundlig behandling av den ryska frågan. Han trodde sig kunna övertyga danskarna om de svenska kravens berättigande.[6] Om det slutliga svaret var Johans linje, vilken i så fall skulle ha segrat, är svårt att avgöra. Det är också möjligt, att det betecknar ett senare hertigligt uppslag. Dess advokatoriska uppläggning med den hårt pressade tolkningen av det danska beskedet, synes i och för sig tyda på hertigens medverkan. Då planen sköts åt sidan, måste det ha haft sin grund i att Johan och Karl tvekade om möjligheten att nå ett resultat. Under sådana förhållanden måste man betrakta det svenska svarsbrevet, hur det än kommit till, närmast som ett kuppförsök. Ett sådant var dömt att misslyckas. Danskarnas svar blev snävt avvisande. De uttalade förhoppningen, att svenskarna skulle hålla sig strikt till vad som medgivits på senaste gränsmöte.[7]

Därmed var allt hopp ute om dansk hjälp mot Ryssland. Under det närmaste halvåret förlamades den politiska aktiviteten i Stockholm

---

[5] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 22 maj 1592, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 7 juni. Brevet är undertecknat av Klas Fleming, Klas Bielke, Bengt Ribbing, Gustav Gabrielsson och Gustav Björnsson. Adress till regeringsråden namneligen med tillägg »sampt flere gode herrer».

[6] Karl t. Olov Sverkersson, dat. Nyköping 18 april 1592, avskr. av konc. i HKReg 1592, RA, fol. 105 r—106 r. Karl föreslog till ombud vid mötet Klas Bielke, Karl Sture och Gustav Gabrielsson. Han skisserade också en instruktion för ombuden. Det var endast den ryska frågan. Det gällde att få danskarna till medgivanden genom att för dem klargöra dels ryssarnas skuld till krigsutbrottet, dels det ryska krigets vidare politiska innebörd,

[7] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 10 juni 1592, konc. s. l. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, enligt anteckning undertecknat av Nils Kaas, Peder Munk, Jörgen Rosencrantz och Hack Ulfstand. Avskr. i SvReg I, DRA, fol. 294 v—296 r, saknar också dateringsort, vilken emellertid är utsatt vid utdraget i det ovan s. 88, anm. 3, nämnda avskriftslägget om sjöfarten nord om Norge. Någon avskr. av orig. är ej bevarad.

Meningsutbyte i lappmarksfrågan.

och Nyköping av konungens sjukdom och död. Den följande tidens politiska umgänge med Danmarks regerande råd kom att gälla Sigismunds trontillträde och lappmarksfrågan. I det senare ämnet hade åtskilligt förekommit sedan 1591 års möte, då de danska ombuden utlovat rannsakning angående de svenska klagomålen. Denna undersökning kom verkligen till stånd och resulterade i flere vittnesmål av norska fogdar och av tingsmenigheter, vilka betygade det orättfärdiga i svenskarnas klagomål och i de krav, på vilka de grundades. Dessa intygs trovärdighet skall här icke bedömas. De äro framför allt uttryck för de danska förvaltningsorganens fasta vilja att hävda sin överhöghet över lappmarken, icke endast utmed sjökanten utan också tämligen långt upp mot fjällsidan.[8] Att de lokala myndigheterna häri erhöllo den centrala statsmyndighetens stöd, var självfallet. För Kristian IV:s förmyndarregering var det otänkbart att ta den personliga risk, som en efterlåtenhet kunde medföra, sedan den väl fått sin uppmärksamhet fäst på vad som skett. Å andra sidan skulle den icke komma att med större skärpa hävda sin ståndpunkt gentemot den svenska, ens när den till sist gick till en diplomatisk motaktion. Först med Kristians tillträde till regementet skulle förutsättning skapas för en mera aktiv dansk politik i lappmarksfrågan.

Också från svenskt håll bedrevs både före och efter 1591 års möte undersökningar i syfte att kunna framlägga bevisning för de svenska kraven. Ehuru de vittnesmål, som därvid sammanbragtes, icke odelat stödde de svenska kraven[9], visade den svenska regeringen under den närmaste tiden stor iver att komma till en gränsläggning. Den hoppades tydligen på ett förmånligt resultat.

Förhandlingarna om beskattningsförhållandena i lappmarkerna fortsatte efter 1591 års möte i de skrivelser mellan bägge rikenas råd, genom vilka man samtidigt diskuterade Sveriges krav på dansk hjälp mot Ryssland. Att den senare frågan av bägge parter betraktades som förhandlingens huvudfråga, som fick bestämma brevväxlingens takt, är redan påvisat.[1]

---

[8] Enewald, a. a., s. 99 ff. Johnsen, a. a., s. 72. Förf. nödgas hänvisa till en kommande redogörelse för det bevarade materialet från undersökningarna i lappmarken. — Även sedan frågan blivit ett av de svensk-danska förhandlingarnas huvudföremål, var intresset i Sverige för Danmarks hållning till Arkangelskfarten stort. Se t. ex. Olov Sverkersson t. Karl, dat. Helsingör 18 mars 1593, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref, i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Denna avskriftsserie har upplagts av A. J. Messenius. Om dennes samlingar se Anthoni, Kopieboken 1592—1601, S. U. Palme, Rättegångsprotokollet från Linköpingsräfsten år 1600, s. 22 ff., o. Sjödin i SRA, I: 4, s. IV f.

[9] Johnsen, a. a., s. 70 f. o. 73. Enewald, a. a., s. 101. Sistnämnde förf. ger, i överensstämmelse med arbetets tendens, en ofullständig redogörelse.

[1] Detta har icke stått klart för de förf., vilka sysslat endast med lappmarksfrågan. Visserligen talar Enewald uttryckligen om att lappmarksspörsmålet icke var huvudsak i det svenska brevet av jan. 1592, men man får eljes av Johnsen och Enewalds framställningar intrycket, att dessa års förhandlingar koncentrerat sig till den fråga, som är dessa

Redan i det brev, där konung Johan lät sitt riksråd kommentera Flabäcksmötets förhandlingar, föreslogo svenskarna ett gränsläggningsmöte, där en kommission från bägge parter skulle på ort och ställe rannsaka om gränsmärken och rågångar.[2] Detta förslag avvisades emellertid. Danska rådet ville först få besked om resultatet av undersökningarna i Norge, hette det.[3] Då Axel Gyllenstiernas undersökning slutförts, dröjde man emellertid i Köpenhamn att fullfölja saken.[4] De vittnesmål, som inkommit, gåvo, så långt de äro kända, i intet hänseende stöd åt de svenska klagomålen. Danskarnas tvekan att bifalla svenskarnas önskan om ett gränsläggningsmöte förefaller då märklig. En förklaring vore, att Axel Gyllenstiernas undersökning i själva verket icke fick det ensartade resultat, som de bevarade vittnesmålen ge vid handen. Man vet med säkerhet, att dessa icke utgjort hela det insamlade bevismaterialet.[5] Att endast de ur svensk synpunkt olägliga vittnesmålen bevarats, kan ha sin grund i att de hållits för sig, då de medförts till förhandlingarna på gränsen.[6]

Troligare är kanske, att danskarna, även om de fått ihop ett lämpligt bevismaterial, tvekat att utan vidare uppfordran ta i tu med ett så vittutseende företag som en gränsläggning. Mot ett sådant antagande talar emellertid, att de också vid nästa anfordran från Sverige undveko att svara. När hertig Karl omedelbart efter Johan III:s död skickade

---

förf:s ämne. Utan tvivel hade det hört till deras uppgift också att fixera lappmarksfrågans roll i den svensk-danska politiken överhuvud taget. Enewald, a. a., s. 102 f. Johnsen, a. a., s. 72 f.

[2] Brevet av 23 jan. 1592, se ovan s. 88 med anm. 2. Pira, a. a., s. 28 f. Enewald, l. c. samt s. 104, anm. 2.

[3] Brevet av 3 mars 1592, se ovan s. 88, med anm. 4. Pira, l. c., har missletts av uppgifterna i Slange o. Schlegel, Geschichte Christian des Vierten, I, s. 179. Det brev, som Slange o. Gram referera, a. a., s. 79, rad 10—5 nedifr., refereras i själva verket av Pira själv utförligt på annat ställe, a. a., s. 34 f. Det är icke omöjligt, att den danska regeringen den 3 mars redan erhållit en del av Axel Gyllenstiernas undersökningsresultat. Den 15 mars tackade de för andra sändningen, som avgått 6 mars. Den första avgick tydligen 25 febr. Med samma resetid ger det ankomstdag Köpenhamn 5 mars. Se följande bägge anm.

[4] Axel Gyllenstierna t. danska regeringsrådet, dat. Akershus 25 febr. o. 6 mars 1592, bägge orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Om de bevarade breven till Gyllenstierna från fogdarna Mats Pedersson och Erik Hansson följt med det förra eller det senare brevet, framgår ej, om icke dat., resp. 22 och 25 dec. 1591, antyda det förstnämnda. Det tredje bevarade aktstycket, lagmannen Peder Hanssons rannsakning, är ännu något äldre, nämligen från 17 dec. 1591, se Dokumenter angaaende flytlapperne, II, s. 276 f. Jfr även Norske Rigs-Registranter, III, s. 237 ff., åberopade av Enewald, a. a., s. 103, anm. 3. Johnsen, a. a., s. 72 med anm. 178, har alldeles ofullständiga, delvis oriktiga uppgifter om det av Axel Gyllenstierna uppdrivna bevismaterialet.

[5] Om de tre bevarade handlingarna se föregående anm. Det troliga är, att de bevarade handlingarna följt det första brevet. Då det andra brevet talar om bilagorna till vartdera av de bägge breven i pluralis, är det icke möjligt, att detta skulle vara allt. Dessutom höra de tre bevarade akterna intimt samman. Ett tvåtal uttrycktes i denna tids språkbruk sällan med endast pluralis, oftast jämväl genom angivande av tvenne, två o. s. v. Man kan räkna med minst tre icke bevarade akter.

[6] De ligga nu bland de svenska handlingarna i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

bud till det danska regeringsrådet, hade budbärarna, sekreterarna Peder Nilsson och Per Rasmusson, också i uppdrag att förhöra sig om utredningen i lappmarksfrågan.[7] Det danska svaret hänsköt åter saken till Axel Gyllenstiernas utredning — som ju emellertid sedan länge var slutförd.[8] Det blev från svenskt håll, saken ånyo togs upp till behandling.

Nya svenska initiativ efter Sigismunds hemkomst.

Under sommaren 1593 gjorde hertig Karl en påminnelse hos det svenska rådet.[9] Vad rådet svarat, är icke känt. Karl dröjde emellertid med saken till Sigismunds återkomst till Sverige. Ehuru källorna icke ge klarhet i detta hänseende, kan man icke tveka om att ett initiativ från hertigen föranledde nästa framstöt. Det svenska riksrådet skrev till det danska regeringsrådet, och Sigismund riktade sig till konung Kristian själv.[1] I bägge skrivelserna påyrkades i hovsamma ordalag snar rättelse av missförhållandena i lappmarken. På dessa hänvändelser skyndade danskarna att svara — undvikande.[2] De gjorde gäl-

---

[7] Någon instruktion för sändebuden är icke bevarad. Kreditiv för Peder Nilsson är ett PS i det brev om Johans död, vilket han medförde. Svenska rådet t. danska regeringsrådet, dat. Stockholm 30 nov. 1592, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 2 jan. 1593. PS har dat. 10 dec. Brevet är undertecknat av Erik Gustavsson, Klas Bielke, Bengt Ribbing, Gustav Gabrielsson, Gustav Björnsson o. Jöran Posse. Att de haft uppdrag i lappmarksfrågan, visar emellertid danskarnas svar, se nästa anm.

[8] Danska riksrådet t. svenska riksrådet, dat. Köpenhamn 7 jan. 1593, två nästan alldeles överensstämmande konc. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Dessa sakna dateringsort, men denna finnes utsatt i avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 304 r—305 r. Avskr. av orig. saknas i DReg, RA. Jfr de ofullständiga skildringarna hos Pira, a. a., s. 33 f., o. Enewald, l. c.

[9] Karl t. rådet, dat. Nyköping 13 aug. 1593, avskr. av konc. i HKReg 1593, RA, fol. 178 v—179 v. Jfr Piras uppfattning, l. c., att Karl velat åt Sigismund överlåta all förhandling om lappmarksfrågan.

[1] Svenska rådet t. danska regeringsrådet, dat. Stockholm s. d. nov. 1593, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Drotningborg 11 jan. 1594. Brevet är undertecknat av Nils Gyllenstierna, Hogenskild Bielke, Gustav Banér, Erik Sparre, Klas Bielke, Sten Banér, Ture Bielke, Bengt Ribbing och Gustav Gabrielsson. Adress till Nils Kaas, Jörgen Rosencrantz, Sten Brahe och Manderup Parsberg. I originalbrevet finnes en icke utfylld lucka för dat. Brevet är icke infört i HKReg 1593, RA. Självfallet saknar också avskr. i SvReg I, DRA, fol. 315 v—316 v, dat. Dat. behöver emellertid icke vara ovisst. Det bör vara detsamma som det kungliga brevets. — Sigismund t. Kristian IV, dat. Stockholm 4 nov. 1593, orig. i vol. Sverige A I 6, ibid., rec. Drotningborg 12 jan. 1594. Jfr Enewalds besvär med brevens dateringar, a. a., s. 103 med anm. 5 o. 6. I Sigismunds brev hette det, att danska rådet på svenska rådets påminnelse om saken svarat med en förtröstan, att allt åter skulle ställas till rätta, »så ähr det ännu lickwell icke kommit der till». Det vore frestande att härav sluta sig till en icke bevarad brevväxling, t. ex. på sommaren 1593. En sådan har emellertid icke ägt rum. Sigismund torde i själva verket ha avsett förhandlingarna vid 1591 års möte — då lovade verkligen de danska råden bättring. Se ovan s. 87 samt t. ex. Enewald, a. a., s. 61.

[2] Danska regeringsrådet t. svenska riksrådet, dat. Drotningborg 14 jan. 1594, avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 316 v—317 r. Konc. saknas i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Icke heller orig. är känt. Kristian t. Sigismund samtidigt, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 204 r—v. Om innehållet i det danska brevet av jan. 1594 se Enewald, a. a., s. 103, o. Johnsen, a. a., s. 73. Johnsen daterar omslaget i danskarnas intresse för lappmarksfrågan till just detta besked, Enewald till nästföljande brev. I själva verket är det en ohistorisk föreställning, att detta intresse skulle ha kommit plötsligt, som en väckelse. Det föreligger

lande, att de under dittills företagna undersökningar icke fått bevis om norska övergrepp av något slag, men en grundligare rannsakning kunde icke företagas, innan svenskarna givit besked om var och när missgärningarna skett och vilka norska fogdar, som förövat dem. Icke ett ord om de positiva undersökningsresultat, som dock redan influtit tio månader tidigare! Intet heller om det gränsläggningsmöte, som svenskarna föreslagit i januari 1592 men danskarna i avvaktan på dessa undersökningsresultat ännu icke beviljat! Uppenbarligen var man i Köpenhamn ännu icke beredd att låta det gå till gränsläggning.

Det danska initiativet på sommaren 1594.

Det är svårt att avgöra, vilka händelser som under våren 1594 föranledde en ändring av danskarnas hållning med resultat, att de i juli månad begärde en gränsläggning i norr. Det är icke tänkbart, att den norske ståthållaren kunde prestera ett nytt, för centralregeringen avgörande vittnesmaterial, som övertygat om att en gränsläggning i själva verket skulle bli framgångsrik för de danska intressena. Av de bevarade vittnesmål, som alls äro daterade, har intet utfärdats under de sista månaderna av år 1593 eller det första halvåret 1594.[3] Snarare ha underrättelser från Sverige givit anledning till den danska framstöten. Måhända hade man i Köpenhamn i god tid fått reda på att man i Stockholm förberedde en beskickning — instruktionen för denna är daterad den 12 juni och de danska breven först den 13 juli. Det måste för den danska regeringen ha varit otrevligt att se fram emot en ny svensk fråga om resultatet av de undersökningar, som man utlovat tre år tidigare. Då tedde det sig kanske taktiskt förmånligt att till sist återknyta till det svenska förslaget om en gränsläggning.[4]

---

emellertid en så betydande skillnad i hela inställningen i januaribeskedet och i julibeskedet, att det är alldeles omöjligt att sammanställa dem så, som Johnsen gjort. Lika omöjligt är det att tillmäta 1591 års undersökningsresultat avgörande betydelse, då de trots svenska provokationer icke förr än 1594 ledde till diplomatiska framställningar. När Kristian i julibrevet 1594 uttryckligen förklarade, att nya vittnesmål från Norge föranlett hans brev, måste detta ha varit ett försök att föra svenskarna bakom ljuset, därför att detta nya vittnesmål, vilket han bifogade sitt brev, i ingen mån gick utöver de vittnesmål från dec. 1591, vilka säkerligen varit tillgängliga i Köpenhamn redan i mars 1592, mera än två år före julibrevet 1594. Överensstämmelsen har konstaterats av Johnsen själv, l. c., rad 19—20.

[3] Det aktstycke, som här närmast tilldrar sig intresset, nämligen det vittnesmål av den på Lellands tingsställe församlade menigheten, vilket medföljde det danska julibrevet som bilaga, är tyvärr odaterat och låter sig icke datera med de hjälpmedel, som stå till buds. Det innehåller emellertid intet nytt utöver vittnesmålet från dec. 1591, se föreg. anm. Däremot kunde det mycket väl inför svenskarna presenteras som något nytt, ty dessa kände icke till Axel Gyllenstiernas material från undersökningarna kring nyåret 1592.

[4] Om Johnsens och Enewalds tolkningar av händelsesammanhanget jan.—juli 1594, s. o. anm. 2. Också Pira, a. a., s. 34 med anm. 3, har ställt problemet och besvarat det genom att mellan danskarnas januaribrev och deras julibrev skjuta in en förnyad svensk påminnelse, förslagsvis från konung Sigismund och avsänd mellan 10 maj, då Sigismund skulle ha underrättat Kristian om sitt regeringstillträde och begärt ett gränsmöte, och 12 juni, då Johan Sparre instruerades för sin resa. Uppslaget, som i och för sig är värt att prövas, om än terminus post quem för det föreslagna nya brevet måste sättas till 13 maj

Är denna tolkning av den danska regeringens hållning riktig, måste förslaget om gränsläggningsmöte ha varit huvudsak i framställningen från Köpenhamn i juli 1594.[5] Danskarna åberopade det svenska förslaget.[6] Men de nöjde sig icke därmed. De gingo till motaktion genom att framföra häftiga klagomål mot den svenske lappfogden Nils Oravain och dennes följe för olaglig skatteuppbörd och för osund konkurrens med de norska handelsmännen.

Här skall icke utredas, om dessa norska klagomål voro berättigade eller icke — att de icke helt saknade fog, synes troligt — men det bör konstateras, att det säkerligen var god politik att framföra dem just nu. Vare sig detta skedde i syfte att förekomma en väntad svensk beskickning, eller därför att klagomålen över svenskarnas framfart nu alltmera hopade sig, säkert är, att den danska lappmarkspolitiken nu inträtt i ett aktivt skede. Det finnes skäl att förmoda, att denna aktivitet till en tid varit lokal, liksom den till sitt ursprung var en väsentligen lokal reaktion mot en likaså väsentligen lokal svensk expansion.

Icke dess mindre äro de närmast följande förhandlingarna mellan de nordiska huvudstäderna av intresse. Tvenne spörsmål uppställa sig. Ville svenskarna nu undvika den gränsläggning, som de tidigare själva föreslagit? Och medförde hertig Karls övertagande av rege-

---

— brevet av den 10 maj avgick aldrig, och den 13 maj skrev Sigismund till Kristian en underrättelse om sin planerade hemresa — kan lätt avvisas. Redan Enewald är beredd att göra det men är tveksam, a. a., s. 104, anm. 2. Något brev är icke bevarat, varken i Sigismunds svenska registratur 1594, RA, som Pira ej synes ha begagnat, eller i SvReg I, än mindre i vol. Sverige A I 6 eller i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA. Ingen hänsyftning på ett sådant brev finnes i danskarnas julibrev eller i instruktionen för Sparre. Däremot åberopar Kristian i julibrevet direkt Sigismunds brev av nov. 1593 och sitt eget svar av jan. 1594 — uttrycken »någen tijdh seden» och »samme tidh» kunna icke tolkas annorlunda. Förslaget om gränsläggningsmöte framlades redan i jan. 1592 — av det skälet behövs intet nytt led i denna brevväxling. Jfr Pira, a. a., s. 38, anm. 1. Att brevet av den 10 maj ej avgått, är säkert, dels av samma skäl som beträffande det av Pira ytterligare föreslagna brevet, nämligen att det icke vidare åberopats, dels därför att det saknas i SvReg I, DRA, dels därför att ett annat brev avgick i stället, till sist därför att den politiska situationens krisartade utveckling måste ha förbjudit varje tanke på ett gränsmöte, som hertig Karl också avstyrkte. Brevet av 13 maj återfinnes i Sigismunds svenska registratur 1594, RA, fol. 129 v. Det åberopas som avfärdat i instruktionen för Sparre. Om det nått Köpenhamn, är ovisst.

[5] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 13 juli 1594, konc. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Undertecknare och adressater äro ej nämnda. Danska regeringsrådet i Kristians namn t. Sigismund samtidigt, tryckt efter avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 206 v—207 r, bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 121 ff. Brevet har undertecknats av Jörgen Rosencrantz, Sten Brahe och Manderup Parsberg. Bilagorna saknas vid konc. Jfr Enewald, a. a., s. 104 med anm. 1, o. uppfattningen hos Slange o. Gram, a. a., s. 80. Dessa förf. betrakta förslaget om gränsläggningsmöte som ett tacknämligt danskt initiativ, framkallat av svenskarnas envisa klagomål.

[6] Annorlunda torde man icke kunna tolka brevets »ändnu», trycket, se föreg. anm., s. 123, rad 12 nedifr. Jfr Pira, a. a., s. 38, rad 17 uppifr., »fortfarande». I konc. ha bägge ännu stavningen »endnu», vilket i avskr. blivit »ändnu — ännu». Att av den skiljaktiga stavningen dra slutsatsen, att avskrivaren haft en känsla av en betydelseskillnad, är säkert förhastat.

ringsansvaret i Sverige en intensifiering av förhandlingarna i lappmarksfrågan? Bägge dessa spörsmål besvaras av forskningen jakande.[7]

Sigismund och Karl om förhållandet till Danmark.

Under våren 1594 överlade man mellan Stockholm och Nyköping om politiken gentemot Danmark. Sigismund ville få till stånd ett gränsmöte för bekräftande av Stettinfreden och för nytt uppskov med processen om vapenbilden tre kronor. Ett sådant möte ansåg Karl onödigt, då Stettinfreden icke behövde bekräftas vid tronskifte i ettdera av rikena — den vore sluten mellan rikena, ej mellan konungarna.[8] Karls följande argumentering är viktig. Den tecknar linjen i hans realistiska, misstänksamma och stolta politik.

En svensk anhållan om bekräftelse av freden kunde i Danmark tolkas som rädsla för att Danmark skulle bryta freden, alltså som ett svaghetstecken, menade Karl. Lika litet välbetänkt vore det att nu begära uppskov med vapenprocessen. Ända fram till 1591 års möte hade danskarna ivrigt begärt processens fullföljande, medan svenskarna utverkat uppskov. Också vid det sista mötet hade danskarna begärt uppskov. Att nu, ett par år innan detta uppskov löpte ut, begära ett nytt uppskov, måste te sig som ett utslag av osäkerhet, som ett svaghetstecken.

På detta sätt betraktade Karl under hela sin politiska bana diplomatiska underhandlingar som en ständigt fortlöpande kraftmätning, vilken principiellt icke skilde sig från öppet krigstillstånd.

Om ett voro emellertid Sigismund och Karl ense, om att en gränsläggning i lappmarken snarast måste komma till stånd. Man beslöt att enligt Karls förslag begära en sådan genom en beskickning, vars huvudsakliga ärende utom förhandlingen i lappmarksfrågan var ett nytt försök att förmå danskarna till kraftigare åtgärder mot Arkangelsk-

---

[7] Beträffande den förra frågan Johnsen, l. c. Beträffande den senare hela litteraturen och senast i mot denna svenska politik starkt polemiska ordalag Johnsen, l. c.

[8] Denna grundläggande skillnad i betraktelsesättet kom att få betydelse under ett senare skede, se nedan kap. III—VII, passim. Det är då viktigt att kunna fastställa dess förekomst redan vid denna tid. Man kunde eljes förledas att tro, att hertig Karls senare politik vore rent opportunistisk, betingad av det förhållandet, att han själv företrädde riket gentemot dess konung och i denna strid åberopade Stettinfredens bestämmelser om fred, vänskap och stöd de nordiska rikena emellan. — För detta och det närmast följande se de redan av Enewald, l. c., angivna källorna: Sigismund t. Kristian, dat. Stockholm 10 maj 1594, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1594, RA, fol. 126 v—127 r, ej avsänt. Karl t. Sigismund, dat. Nyköping 5 juni 1594, avskr. av konc. i HKReg 1594, RA, fol. 89 r—90 r. Enewald, a. a., s. 105, anm. 1, har felaktigt 15 juni. Det förra är Sigismunds utkast till brev till Kristian med förslag till gränsmöte. Det senare är Karls kommentar till detta. — Enewald, a. a., s. 104, gör sig skyldig till ett betecknande misstag, då han tror, att det av Sigismund påtänkta gränsmötet skulle ha till huvudsyfte att behandla lappmarksfrågan. Denna fråga var i själva verket ännu en sekundär fråga i de svensk-danska förhandlingarna. Misstaget har sin grund i denne författares falska grunduppfattning av det politiska läget. På denna punkt är det möjligt att direkt korrigera framställningen, något som materialet eljes sällan tillåter.

handeln — man var i Sverige ännu i ovisshet om resultatet av de pågående ryska fredsförhandlingarna.[9]

Sändebudets, Johan Sparres, avresa blev emellertid fördröjd[1], och så blevo svenskarna i en av beskickningens tvenne huvudpunkter förekomna av det danska julibrevet. Beträffande gränsläggningsmötet kunde danskarna i sitt svar på beskickningen hänvisa till julibrevet.[2] Beträffande handeln på Arkangelsk hänvisade danskarna till sitt senaste besked, vars huvudpunkter de också upprepade med en utförlig motivering.

Det danska julibrevet, som alltså kom att bli svar på Johan Sparres legation i vad angår lappmarksfrågan, nådde Sigismund under de hektiska dagarna omedelbart före avresan till Polen. Han svarade med en hänvisning till hertig Karl och rådet, åt vilka han anförtrott regeringen, och uttalade en allmänt hållen förhoppning om att Kristian fortsättningsvis skulle förhindra övergrepp på Sveriges rättigheter. Svenskarna skulle å sin sida iakttaga detsamma, hette det.[3] Kort därefter besvarade också det svenska riksrådet danskarnas brev. Man framförde frågan om lämplig tidpunkt för gränsläggningsmötet.[4]

[9] Sigismunds instruktion för Johan Sparre, dat. Stockholm 12 juni 1594, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1594, RA, fol. 154 v—155 v. Sigismunds kreditiv av samma dag, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, med rec. Kronborg 11 aug. 1594.

[1] Johan Sparre fördröjdes av familjeskäl och avreste tydligen först i mitten av juli. Karl t. Johan Sparre, dat. Nyköping 16 juli 1594, avskr. av konc. i HKReg 1594, RA, fol. 115 r—v.

[2] Här har Pira, a. a., s. 36, en felläsning. Julibrevet var undertecknat av Jörgen Rosencrantz, Sten Brahe och Manderup Parsberg i deras egenskap av regeringsråd, s. o. s. 94, anm. 5. Nils Kaas hade avlidit den 29 juni. De i alla handlingar om det danska regeringsrådet förekommande uttrycken som förordnade, tillförordnade o. s. v. avser endast förordnande till regeringsråd, icke, som Pira trott, förordnande att särskilt handlägga ett ärende, alltså här lappmarksfrågan. Jfr Pira, a. a., s. 34, nederst. — Det danska svaret, vilket, liksom Sparres andragande, var muntligt, är känt genom Sparres relation. Denna är bevarad endast i avskr. i den i början av 1600-talet upplagda kopieboken DReg, RA, fol. 209 v—211 v. Den är där inskriven under titeln »Resolution på Johan Sparres andragne werff hoss konungen i Danm:k», vilket icke är alldeles missvisande, då relationen icke innehåller mycket mer än en nedteckning av den muntligt mottagna resolutionen. Omedelbart förut har avskr. Kristians rekreditiv för Johan Sparre under titeln »Om then resolution welb. Her Johan Sparre aff konung i Danm:k bekommit haffuer». Dessa bägge titlar ha av Pira förkortats till vad som står a. a., s. 37, anm. 1! Rekreditivet kan identifieras med hjälp av konc. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[3] Sigismund t. Kristian, dat. Älvsnabben 3 aug. 1594, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 26 okt. Sigismund avseglade från Älvsnabben följande dag. Boëthius, Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering, I, s. 128 f. Jfr Pira, a. a., s. 40. — Pira har här en felläsning. Han skriver: »De senast anförda skrifvelserna från Danmark kommo Sigismund till handa, under det att han var stadd på sin afresa...» Detta motsvaras i Sigismunds svarsbrev av orden, att han fått två brev från Kristian. Det ena av dessa brev var det ofta nämnda julibrevet i lappmarksfrågan, det andra åter ett brev om en dråpare Jörgen Hoeg, som flytt till Sverige. Regeringsråden i Kristians namn t. Sigismund, dat. Köpenhamn 15 juli 1594, avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 321 r—322 r. Men Piras pluralis kommer att syfta på julibrevet och resolutionen för Johan Sparre, vilken Pira betraktar som en skrivelse. Då den sistnämnda daterar sig från 12 aug., är det hela orimligt.

[4] Svenska riksrådet t. danska riksrådet, dat. Stockholm 23 sept. 1594, avskr. av orig. i

Därmed hade de bägge nordiska rikenas regeringar på sommaren 1594 uttalat sig för ett gränsläggningsmöte i lappmarken. Förslaget kom under de närmaste tre åren icke att upprepas, och då det återkom, var det från danskt håll — under tiden hade svenskarna dock gjort en enträgen påminnelse i själva sakfrågan, visserligen utan att nämna det planerade gränsläggningsmötet.[5]

Orsakerna till detta dröjsmål ligga i öppen dag. Sigismund hade lämnat Sverige utan att ge klart besked om styrelsens ordnande. Även om Karl hade reda på den hänvisning till hertig och råd, som Sigismund givit i sitt senaste brev till Kristian, måste han ha tvekat om hur långt hans fullmakter sträckte sig. Viktigare var dock, att Karl önskade förebringa en grundligare utredning som stöd för nästa aktion i lappmarksfrågan. Denna utredning anförtroddes åt en kommission under ledning av nederländaren Gert Josting, som under vintern 1594—1595 också sammanbragte ett betydande bevismaterial i form av vittnesintyg från olika delar av lappmarken.[6] Då Josting återkom med detta material, hade den danska frågan redan trängts i bakgrunden av den inre revolutionens spänningsfyllda skeende. För Karl var det nu omöjligt att föra en offensiv diplomatisk kampanj mot Danmark. Först då Kristian IV ingrep i den statsrättsliga striden i Sverige, kom Danmark åter i blickpunkten. Samtidigt fick lappmarksfrågan ny aktualitet, sedan Kristian tillträtt sin regering och raskt gripit initiativet för att tvinga den betryckte svenske konungen till eftergifter för de danska kraven.

Efter det svenska rådets svar på danskarnas brev från juli månad 1594 hade den danska regeringen att ta nästa steg genom att besvara förfrågan om lämplig tidpunkt för ett gränsläggningsmöte. Denna svenska förfrågan bar emellertid i så hög grad prägeln att vara ett försök att skjuta upp avgörandet, att danskarnas tvekan att besvara den är förståelig. Så ömtålig var all brevväxling mellan rikena, att ingendera parten ville riskera att synas, icke ens för ett ögonblick, dansa efter den andras pipa. Underrättelserna från Sverige måste också ha kommit de danska regeringsråden att tveka, om det var rådligt att förhandla med Karl — redan i september 1594 berättades det i Kristians hovläger, att hertigen belägrat och med våld intagit Stock-

SvReg I, DRA. Jfr Karls svar på rådets »punkter», dat. Stockholm 19 aug. 1594, HKReg 1594, RA, fol. 133 r—135 v. Karl ansåg, att danskarnas brev borde besvaras så snart som möjligt. — Jfr Enewald, a. a., s. 106 med anm. 3, o. Slange o. Gram, a. a., s. 80, rad 11—16. Också dessa förf:s kronologi är alldeles felaktig.

[5] Karl t. Kristian, dat. Örebro 24 maj 1596, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. s. l. 4 juni. Originalets årtal är svårtytt och det ligger i själva verket inordnat bland 1595 års brev. Det återfinnes emellertid i HKReg 1596: 1, RA, fol. 178 v—179 r. Enewald o. Johnsen, a. a., ha icke tagit hänsyn till detta brev och skärpa därför sitt omdöme om den svenska politiken som en förhalningspolitik.

[6] Pira, a. a., kap. II—III. Enewald, a. a., s. 107 ff. Johnsen, a. a., s. 74 ff.

holm.[7] Nu närmade sig också ögonblicket för Kristians trontillträde — i hertigdömena hade han redan övertagit regeringen — och de problem, som därvid aktualiserades, kommo att fängsla allt intresse.

Den meddelade skildringen av de svensk-danska underhandlingarna 1593—1595 har givit klart besked i bägge de uppställda spörsmålen. Bägge måste besvaras nekande.

Svenskarna sökte icke undvika det gränsläggningsmöte, som de själva föreslagit i januari 1592. Ännu i augusti 1594 begärde de ånyo verkställande av denna plan. Och då de i september 1594 av inrepolitiska skäl önskade uppskov, skedde framställningen därom i form av en hövlig förfrågan om vilken tidpunkt danskarna önskade för mötet. Sedermera kom detta att uppskjutas, därför att den inre situationen i bägge rikena fängslade alla krafter och försvårade förhandlingarna.

Det är icke möjligt att på grundval av de svensk-danska förhandlingarna fördela ansvaret för periodens svenska lappmarkspolitik mellan Sigismund och Karl. Konungen visade i lika hög grad som hertigen intresse för lappmarksfrågan. De voro eniga om att gränsläggningsmötet borde komma till stånd. De diplomatiska förhandlingarna fördes i varje fall i konungens namn. Konungens återfärd till Polen kom att medföra ett avbrott i dessa förhandlingar, men det avbrottet var betingat av inrepolitiska orsaker.

Teusinafreden.

Endast i en politisk fråga kom det under de följande åren till lojalt politiskt samarbete mellan Stockholm och Warschau. Freden med Ryssland skulle aldrig ha kunnat uppnås på så goda villkor, om icke de svenska underhandlarna och den kejserlige medlaren kunnat hota med Polens hjälp åt Sverige. Instruktionerna och planerna för detta samarbete lades redan under Sigismunds besök i Sverige.

Genom denna fred och den följande gränsläggningen förvärvade Sverige Rysslands av Danmark aldrig erkända rättigheter till skatt av lapparna vid sjösidan och på fjället väster om den gräns, som kom att dragas nära Pasviks älv. Om upphovsmannen till de politiska planer, som här realiserades, får man klart besked — om man eljes kunde tveka — genom de planer att erbjuda Danmark Sveriges medling vid en gränsläggning mot Kola, som Karl hyste på hösten 1595. Dessa planer realiserades ej, och man förblev i Köpenhamn länge oviss om den svensk-ryska fredens innebörd.[7a]

---

[7] Ehrenfried von Minckwitz t. kejsaren, dat. Lybeck 26 sept. n. st. 1594, orig. i vol. Schweden 1, St. A. Wien. Kristian hade icke nekat sig att med hänvisning till oron i Sverige avvisa de kejserliga förslagen om särskild turkhjälp: »das auch jnn Schweden ein gefehrlicher Zumult vnnd Aufruhr entstanden, dabey dann Jhr. Kön. W:rde alss der nechste angrenzendte Nachtbar sich woll vmbsehen vnnd vor dergleichen Practicken auch befürchtenn».

[7a] För kännedomen om Teusinafreden och dess förutsättningar se Almquist, a. a.,

Det diplomatiska umgänget vid sidan om den stora politiken.

Bilden av det diplomatiska umgänget mellan Sverige och Danmark under dessa år skulle icke vara fullständigt utan några notiser också om alla de brev av ringare politiskt intresse, som fördes vägen mellan Köpenhamn och Stockholm, mellan Nyköping och Drotningborg. Det var skiftande ärenden, det där gällde.

Vid hertig Karls bröllop med den gottorpska furstinnan fröken Kristina representerades dennas frände Kristian IV av en ansenlig beskickning.[8] Efter Gustav Adolfs födelse besökte hertig Karl den danske konungen med anhållan om att denne skulle åtaga sig att stå fadder för den unge hertigen. Framställningen bifölls, och Kristian Friis till Borreby, den senare kunglige kanslern, gjorde resan till Nyköping och fick därunder tillfälle att träda i personlig kontakt med Karl och, utom dennes hertigliga råd jämväl flere av riksråden, ej minst med dem, som senare såsom landsflyktiga skulle komma att söka den danske konungens skydd.[9]

Då Sigismund skulle till Sverige 1593, anhöll han genom Gustav Brahe om tillstånd att i händelse av svårt väder söka dansk hamn och genom danskt område ta sig in i Sverige, en anhållan som självfallet bifölls. Som bekant skedde färden i svår storm, och flere fartyg ur den kungliga flottan sökte skydd under Gotland.[1]

Till de personliga förmåner, som de bägge regenterna regelbundet beviljade varandra, hörde de årliga vinbreven, alltså Kristians fribrev i sundet för den svenske konungens och för hertig Karls vinimportörer. Breven gällde endast furstarnas eget bord. Också andra förmåner beviljades som en akt av personlig vänskap i Stettinfredens anda. Så skedde, då i början av år 1594 några av Kristians egna fartyg, trots det svenska förbudet, ankrade på redden utanför Narva. Då beviljades

kap. I, passim. Uppgiften om den kejserliga medlingen ur det rika källmaterial, som anföres ibid., s. 13, anm. 2.

[8] Kreditiv och instruktion för Sten Brahe och Nicolaus Theophilus, dat. Antvorskov 27 juli 1592, bägge orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[9] Kreditiv för Jöran Klasson, dat. Stockholm 16 dec. 1594, orig. ibid. Rekreditiv, dat. Frederiksborg 3 jan. 1595, konc. 2 ibid. Instruktionen, dat. Stockholm 16 dec. 1594, avskr. av konc. i HKReg 1594, RA, fol. 239 v. Jöran Klassons proposition s. d. s. l., avskr. av konc. ibid., fol. 239 v—240 r. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 82. Instruktion för Kristian Friis, dat. Köpenhamn 15 jan. 1595, konc. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Jfr Kancelliets Brevbøger 1593—1596, s. 393. Beskickningen är utförligt skildrad i Sivert Grubbes Dagbog, I, s. 382 ff. Uppgift om de gåvor, sändebuden erhöllo av hertigen, finnas i Henrik Henrikssons räkenskap 1595—1597 i vol. Böcker och handlingar med begynnelseåren 1593—1595, Hertig Karls räntekammare, KA. Jfr också Abraham Brahes Tidebok, s. 10.

[1] Sigismunds kreditiv för Brahe, dat. Warschau 21 april 1593, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 21 juli 1593. Kristian t. Sigismund, dat. Köpenhamn 23 juni 1593, konc. 2 i vol. Sverige A I 6, ibid. Sigismund t. Kristian, dat. Stockholm 24 okt. 1593, orig. ibid., rec. Drotningborg 12 jan. 1594. Jfr Kancelliets Brevbøger 1593—1596, s. 89 o. 107. Om sjöresan se Pärnänen, Sigismond Vasa et la succession au trône de Suède 1592—1594, s. 193, Lönnqvist, Nuntien Germanico Malaspina, s. 348 med anm. 1, samt Sigismund Ernhofer t. Maria av Steiermark, dat. Stockholm 13 okt. 1593, orig. i vol. Familienkorrespondenz 34 A, St. A. Wien.

efter någon diskussion särskilt fribrev för dessa fartyg, dock under påpekande av bestämmelserna angående stapeln.[2]

Det stora flertalet av de smärre förhandlingar, varom här är fråga, gällde enskildas klagomål samt efterspaningar av brottslingar. Det är en lång rad hänvändelser av skiftande intresse från de rent expeditionsmässiga till sådana av något större politisk vikt. Till de senare höra danskarnas klagomål över vissa missförhållanden i Livland. Den svenske ståthållaren hade lockat jordbruksarbetare från det danska Ösel att flytta över på svenskt område i Wieck.[3]

Ett icke ringa intresse tilldrager sig ett av de svenska klagomål, som ledde till en mera omfattande rannsakning i Danmark. En dansk präst, magister Jon Jensen Kolding, utgav 1594 en beskrivning över Danmark, vilken han, utan att först ha begärt tillstånd, försåg med en underdånig tillägnan till den unge konungen.[4] Vissa partier av arbetet ansågos i Sverige strida mot Stettinfredens förbud mot smädeskrifter. Klagomål framställdes till danska regeringen[5], som hänsköt saken till rektor, doktorer och meniga professorer vid Köpenhamns universitet[6], vilka också dömde Jon Kolding att indraga alla ännu fala exemplar av skriften, mala ned dem och offentligen återtaga de förgripliga uttalandena[7]. Dessutom suspenderade konungen honom från tjänsten i nio månader.[8]

[2] Karl t. riksrådet, dat. Nyköping 30 juli 1594, avskr. av konc. i HKReg 1594, RA, fol. 125 v. Karl önskade i brevet till Danmark åberopa danskarnas avböjande, då Johan III 1591 begärde tillåtelse att sända örlogsmän till de danska farvattnen nord om Norge. Den svenska framställningen är avfattad, då Karl i okt. befann sig i Stockholm. Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 17 okt. 1594, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. s. l. 1 jan. 1595, undertecknat av Nils Gyllenstierna, Erik Gustavsson, Hogenskild Bielke, Gustav Banér, Erik Sparre, Klas Bielke, Ture Bielke, Gustav Gabrielsson och Jöran Posse, adress till de tre regeringsråden Jörgen Rosencrantz, Sten Brahe och Manderup Parsberg. Orig. är feldaterat till 1595. Rätt årtal framgår både av Karls just anförda brev till rådet och av rec. Brevet har icke återfunnits i HKReg 1594. Jfr också Slange o. Gram, a. a., s. 80.

[3] Om detta finnes en rätt vidlyftig brevväxling. Se särskilt Kristian t. Sigismund, dat. Köpenhamn 13 juni 1592 o. 9 juli 1593, bägge konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Sigismund t. Kristian, dat. Stockholm 4 nov. 1593, s. o. s. 92, anm. 1.

[4] Kolding, Daniæ descriptio nova, första upplagan tryckt i Frankfurt a. M. 1594. Omtryckt bl. a. 1639 av Stephanius i De regno Daniæ et Norwegiæ tractatus varij. Stephanius' arbetsexemplar av den första upplagan finnes bevarat i UUB. Jfr Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, s. 246, anm. 3, o. Idem, Efterretninger om M. Jon Jensen Kolding.

[5] Enligt Slange o. Gram, a. a., s. 82, framfördes dessa besvär av Jöran Klasson under dennes beskickning vid årsskiftet 1594—1595. Detta omtalas icke i instruktionen för denne, vilket icke hindrar, att det likafullt hört till hans uppdrag. Däremot talar möjligen den omständigheten, att remissen till Köpenhamnsuniversitetet skedde först i maj 1595, se nästa anm.

[6] Kristian IV t. rektor o. professorer vid Köpenhamns universitet, dat. Köpenhamn 7 maj 1595, tryckt efter orig. i Ny Kirkehistorisk Samling, V, s. 394 f. Jfr Kancelliets Brevbøger 1593—1596, s. 455.

[7] Dom av »Rector, Doctores och mænige Professores ij Kiøbenhaffnns Universitet», dat. Köpenhamn 10 maj 1595, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[8] Kancelliets Brevbøger 1593—1596, s. 465 f. o. 590.

Dessa exempel ha anförts för att visa, att man på ömse sidor om gränsen verkligen gjorde en dygd av att upprätthålla Stettinfredens bestämmelser om understöd i privata rättssaker och liknande ärenden. De få emellertid icke läggas till grund för uppfattningen, att politisk samarbetsvilja härskade i Norden. Fastmera vittna källorna — det har redan framhållits — om den största ömsesidiga misstro. Denna tog sig också uttryck i spionerier över gränserna.[9]

Över dessa gränser erhöll den unge danske konungen underrättelser om den inre oron i Sverige. Över dessa gränser kom under 1590-talets senare hälft strömmen av politiska flyktingar för att under åberopande av den i Stettinfreden stadgade asylrätten söka en fristad i Danmark eller för att fortsätta till konung Sigismund i Polen.

Den första oron vid Hallandsgränsen daterar sig emellertid redan till årsskiftet 1592—1593, då Axel Leijonhufvud i Västergötland reste upprorsfanan mot hertig Karl och sedan tvangs att bege sig ur riket till konungen i Polen.[1] Hans flykt föranledde omedelbart en svensk beskickning till Köpenhamn. Hur improviserat denna beskickning i själva verket kom till, därom vittna åtskilliga omständigheter vid dess avfärdande.[2] I början av januari framförde den emellertid sitt ärende, en anhållan om arrestering av de upproriska svenskar, som tilläventyrs flydde över gränsen till Danmark. Danskarna betygade sin beredvillighet med en allmän reservation, en hänvisning till Stettinfredens bestämmelser, samt en mera speciell; det funnes alltid så många svenskar i Danmark, hette det, att man näppeligen kunde hejda någon enskild svensk resenär.[3] Inom kort kom återigen ett brev från hertig Karl. Han berättade om Axel Leijonhufvuds flykt till Danmark och protesterade bestämt mot de uppgifter, som denne tilläventyrs kunde ha lämnat om sina lojala syften. Vidare bad han, att greve Axel skulle hejdas i sin resa och uppmanas återvända till Sverige. Till sist ville hertigen ha besked om namnen på några svenskar, som omedelbart efter Johans

[9] Härom se t. ex. i Norske Rigs-Registranter, III, s. 176, o. Kancelliets Brevbøger 1593—1596, s. 536 o. 563.

[1] Härom se Boëthius, Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering, I, s. 22 ff., Sjödins ypperliga undersökning En pamflett av år 1592 mot Vasahuset, s. 349 ff., samt Renvall, Klaus Fleming und der finnische Adel, s. 214 ff.

[2] Som kreditiv tjänade ett den 12 dec. 1592 dagtecknat PS till det brev om konungens frånfälle, som sändebuden medförde. Huvudbrevet var dagtecknat den 30 nov. Svenska riksrådet t. danska riksrådet, dat. Sthlm 30 nov. 1592, s. o. s. 92, anm. 7. Kreditivet gällde sekreteraren Peder Nilsson och talade om ett muntligt ärende. Emellertid medföljde på resan också sekreteraren Per Rasmusson. Denne nämnes i danskarnas skriftliga svar, se nästa anm.

[3] Danska regeringsrådets resolution, dat. Köpenhamn 7 jan. 1593, avskr. i SvReg I, DRA, fol. 300 v—301 r. Där anföres inledningsvis den svenska propositionen. Det kan icke råda tvivel om att en skriftlig framställning i lappmarksfrågan sedan länge förberetts. Legationen däremot var improviserad, och dess huvudföremål var hejdandet av Axel Leijonhufvud och andra upproriska flyktingar, något som måste ha framstått som särdeles viktigt vid tronledigheten i Sverige.

död skulle ha dragit genom Danmark och, enligt vad som berättats, begärt pass under föregivande, att de voro sändebud på väg till Polen.[4] På detta måste danskarna svara, att Axel Leijonhufvud, kort innan den svenska beskickningen kommit till Köpenhamn, inträffat i Halmstad och därifrån skrivit till rikshovmästaren efter pass. I Köpenhamn hade han stannat bara på genomresa några timmar — samma dag, som Peder Nilsson och Per Rasmusson kommo dit — hämtat passet och fortsatt ur riket. Och några tidigare bud genom landet hade den danska regeringen icke hört talas om.[5]

Gränsen mellan Halland och det oroliga Västergötland skulle inom kort ånyo komma i intressets medelpunkt, då den stora flyktingsströmmen satte in under åren 1596 och 1597. Då hade Kristian tillträtt sin regering, och för hans spekulativa sinne framträdde snart de stora politiska fördelar, som stodo att vinna genom en klok politik under den inre oron i Sverige, men också de vanskligheter och risker, varje inblandning i den statsrättsliga striden måste föra med sig.

[4] Karl t. danska regeringsrådet, dat. Stockholm 7 jan. 1593, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 29 jan. Brevet ligger inordnat bland 1599 års handlingar.

[5] Danska regeringsrådet t. Karl, dat. Köpenhamn 30 jan. 1593, konc. ibid. Konc. ligger i det i föregående anm. nämnda orig. Förfrågan om tidigare bud genom Danmark torde ha varit endast ett provskott av hertigen — ett försök att utröna, om hans eget bud till konungen förekommits av de svenska herrarna. Om Axel Leijonhufvuds flykt, se också Slange o. Gram, a. a., s. 80. Slanges livfulla rekonstruktion av händelseförloppet är helt säkert alldeles riktig. En annan sak är, att han placerar in händelsen under år 1594 med hänvisning några månader tillbaka.

TREDJE KAPITLET

KRISTIAN IV OCH DEN SVENSKA REVOLUTIONEN 1596—1598. DEN DANSKA MEDLINGSPLANEN OCH KOLDINGAVSKEDET 1598

I.

Karl Gustavssons ärende i Polen och Danmark.

Då Sigismund i augusti 1594 lämnade sitt arvrike utan att ha slutgiltigt förordnat om regeringsbördans fördelning mellan hertig Karl och riksrådet, var detta ett för den unge konungen betecknande sätt att dra sig ur en vansklig situation. Att han skulle ha betraktat regeringsfrågan som löst genom den i hast åvägabragta decentraliseringen, är icke möjligt. Helt visst hyste konungen, kanske till en början obestämda planer att efter återkomsten till Polen förbereda en genomgripande omgestaltning av regeringsordningen i Sverige, men underrättelsen om hertig Karls och det svenska riksrådets septemberöverenskommelser[1] måste, liksom de svårigheter, vilka mötte i Polen, ha ändrat alla planer. Sigismund måste ha insett omöjligheten att från Polen handlägga regeringsärendena för ett i förvaltningshänseende starkt decentraliserat Sverige, där hertig Karl därtill redan hade vetat att förvärva en tillsynes betryggande maktställning och nu som bäst hävdade den centrala regeringsmyndighetens auktoritet. Det måste också ha tett sig hopplöst att i längden söka upprätthålla den kungliga myndigheten genom beskickningar och brev till hertigen och rådet. Under denna tid tog planen att ersätta Karl i regeringen i Sverige med en tysk furste, förmäld med konungens syster, fröken Anna, fast form.[2] Detta företag kom emellertid att stöta på oförutsedda hinder, och den statsrättsliga tvistens karaktär gjorde det tillsvidare icke möjligt för konungen att påkalla främmande makters stöd. Betecknande för tvistens första skede, fram till Sigismunds andra resa, var nämligen hertigens strävan att i varje hänseende hålla sin aktion strängt inom lagens gräns. Först genom Söderköpingsriksdagen fick konungen material för en mot hertigen riktad propaganda, avsedd att splittra rådskretsen och vinna gehör hos Sveriges grannar, främst hos Danmark — inför de hohenzollernska furstarna i Königsberg och Berlin kunde Sigismund icke alltför detaljerat beskriva det oroliga svenska rike, vilket han ämnade anförtro sin tilltänkte svåger.[3]

[1] Om Jakob Klassons beskickningsresa vid årsskiftet 1594—1595 se Boëthius, Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596, I, s. 54 ff. Konungen hade redan tidigare fått underrättelse om septemberöverenskommelserna. Ibid., s. 59 f.

[2] Om denna plan se S. U. Palme, En politisk giftermålshandel. Fröken Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg, s. 20.

[3] Om hänvändelserna till hohenzollrarna genom sändebuden Mikael Giese och Paul Arczissewski, se ibid., s. 17 ff.

Det var 1595 års händelser, som gåvo Sigismund anledning att lämna Kristian en framställning av vad som skett i Sverige och begära stöd, ideellt och vid behov jämväl materiellt. Ovisst är endast, om det är mera än en tillfällighet, att detta skedde just vid tiden för Kristians kröning, under sommaren 1596. Det är nämligen icke uteslutet, att uppslaget hade en särskild historia.

Under hela den nationella revolutionen, liksom tidigare under 1500-talet, var Västergötland och i alldeles särskilt hög grad gränsbygden mellan Västergötland och Halland spelplats för separatistiska strävanden av varjehanda slag. Västgötaherrarna, genom stora godsinnehav självständiga och genom åtskilliga frändskapsband med danska herremannasläkter internationellt orienterade, voro alltid benägna för opposition mot en stark centralregering. Sigismunds planer på en decentralisering av förvaltningen måste ha väckt särskild anklang bland västgötaadeln.[4] Hertig Karl hade också ständigt besvär att övervaka denna oroliga landsända.[5] Särskilt riktade sig hans misstänksamhet mot den stenbockska brödrakretsen. Just på senvintern 1596 flydde Karl Gustavsson till Polen.[6] Han medförde bud och brev till konungen från sina bröder och säkerligen från flere andra av de missnöjda herrarna.[7] Det fullständiga syftet med hans resa är icke känt, men omöjligt är det ej, att han vid sin återresa på sensommaren hade nått sina verkliga mål. Han hade då med sig fullmakt att vara ståthållare över Småland samt nya ståthållarebrev för brodern Arvid att vara ståthållare över Östergötland och för brodern Erik att vara ståthållare över Västergötland.[8] Dessutom hade han i uppdrag att under resan till Sverige tillsammans med sekreteraren Per Rasmusson söka upp Kristian IV i Köpenhamn och av denne utverka ett förmaningsbrev till hertig Karl.[9] Några veckor före Karl Gustavsson hade den ansen-

[4] Om västgötaadelns opposition under den nationella revolutionen, se Ödberg, Om Hogenskild Bielkes moder, Idem, Om konung Johan III:s förföljelse mot ståthållaren Karl Henriksson Horn och hans bröder 1590—1592, o. Idem, Om vestgöta-adelsmannen Tord Bonde, passim.

[5] Se t. ex. Boëthius, a. a., III, s. 51, 56 et passim.

[6] Boëthius, a. a., II, s. 70.

[7] Karl Gustavsson stannade en tid i Helsingör. Enligt ett rykte skulle han där invänta sina bröder, som emellertid icke kommo efter. Den 26 febr. kom en Arvid Gustavssons tjänare dit med brev från Arvid och Erik Gustavsson m. fl. till Sigismund. Två dagar senare drog Karl Gustavsson vidare sjövägen till Danzig. Han hade i sällskap bl. a. sekreteraren Per Rasmusson. Axel Jönsson t. Karl, dat. Sunnerbo 9 mars 1596, orig. bland Skrivelser till hertig Karl, RA. Brevskrivaren, som var häradsskrivare i Sunnerbo, åberopade berättelser av flere danskar.

[8] Per Arvidsson o. Nils Sjöblad t. Karl, dat. Sunnerbo 3 okt. 1596, orig. bland Skrivelser till hertig Karl, RA. Boëthius, a. a., III, s. 55.

[9] Sigismunds instruktion för denna beskickning är icke bevarad, men den bör vara samtidig med kreditivet av 14 juli. Det spröda källmaterialet består av Sigismunds kreditiv för Karl Gustavsson o. Per Rasmusson, dat. Warschau 14 juli 1596, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Kronborg 20 sept., vidare av Kristians rekreditiv och förmanings-

liga polska legation anlänt till Sverige, vilken var Sigismunds sista stora försök att på helt fredlig väg återupprätta sin auktoritet i arvriket.[1] Att denna legation var huvudresultatet av Karl Gustavssons resa till Polen, står utom allt tvivel.

Det vill synas, som begärde Sigismund denna gång av Kristian IV endast ett förmaningsbrev.[2] Han hade i själva verket knappast anledning att begära mera aktiv hjälp. Något krigsföretag mot Sverige torde icke ännu ha planerats i Warschau — det skedde först, sedan Dzialynskis och Czikowskis legation återkommit med oförrättat ärende.

Helt visst var det åt denna polska beskickning till Sveriges ständer, Sigismund önskade förvärva det moraliska stödet av Kristian IV:s auktoritet som grannfurste och protestant. Det förefaller emellertid, som möttes Karl Gustavsson och Per Rasmusson i Danmark av vissa motgångar. De fingo tydligen vänta rätt länge på besked, fastän de infunnit sig i Köpenhamn i god tid före kröningshögtidligheterna.[3] Deras resa hann också bli känd i Sverige.[4] Detta föranledde Karl att i början av augusti skicka kansliförvanterna Erik Jöransson Tegel och Hans Meyer till Köpenhamn för att spionera vid kröningshögtidlig-

---

brev samt av Sigismunds tackbrev, vilka senare källor nedan komma att anföras. Att någon tvekan rått om Karl Gustavssons återfärd, är troligt. I varje fall ha omständigheter, vilka icke längre äro kända, vållat tidsutdräkt. Redan den 1 juni dagtecknades en av de handlingar, som skulle föras med till Sverige. Sigismunds fullmakt för Karl Gustavsson att innehålla skatt i Småland, dat. Warschau 1 juni 1596, tryckt, enligt uppgift efter orig., av Loenbom i Uplysningar I Swenska Historien, II, s. 76 ff. Sambandet mellan Karl Gustavssons resa och Kristians brev antyddes redan av Boëthius, l. c. Samtidigt med denna beskickning sände Sigismund Kristian som gåva tre ridhästar, vilka han sade sig ha utlovat någon tid förut. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 15 juli 1596, orig. ibid., rec. s. l. 12 aug. Om den furstliga seden att växla gåvor, vanligtvis hästar, se t. ex. Finck, Die Entwicklung des lübecker Marstall-Offiziums. Det vill emellertid synas, som Karl Gustavsson och Per Rasmusson icke varit befullmäktigade till kröningen. Jfr Slange o. Gram, Kong Christian den Fierdes Historie, s. 89 f., samt nedan s. 108, anm. 5, anförda relationer.

[1] Boëthius, a. a., III, s. 82 o. 97 ff.

[2] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 16 jan. 1597, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA. Detta brev var svar på Kristians rekreditiv för Karl Gustavsson och dennes följeslagare. Brevet innehöll ett varmt tack för tillmötesgåendet. Kristian hade, hette det, beviljat allt, vad Sigismund önskat. Det är emellertid möjligt, att så likafullt icke varit fallet. Se nedan s. 109 med anm. 2.

[3] Tydligen den 12 aug., då brevet om Sigismunds gåva överlämnades, se ovan s. 106, anm. 9. Kreditivet för förhandlingen överlämnades först den 30 sept., två dagar innan Kristian gav besked. Om den 30 sept. verkligen är dagen för förhandlingens början, är emellertid ovisst. Det är möjligt, att krönings- och förmälningshögtidligheterna till dess förhindrade all överläggning. Kanske förorsakade också de mellan Danmark och Polen alltid besvärliga preliminärfrågorna dröjsmål. Se ovan s. 99, anm. 9, anfört material om den danska beskickningen till hertig Karls bröllop. Möjligen fördes underhandsförhandlingar redan före den officiella audiens på Kronborg, då kreditivet överlämnades.

[4] PS till Karl t. rådet, dat. Gripsholm 24 juli 1596, tryckt efter avskr. av orig. i SRA I: 3, s. 725. Underrättelsen kan ha kommit med någon svensk spion över gränsen. Tydligt är emellertid, att Karl Gustavsson sänt bud till sina bröder i Sverige med underrättelse om de fullmakter, han förde med sig. Karl t. rådet, dat. Gripsholm 7 aug. 1596, tryckt efter avskr. av konc. ibid., s. 739 ff.

heten med särskilt uppdrag att ta reda på Karl Gustavssons ärende.[5] De böra ha haft god tid att skaffa sig alla upplysningar, ty först i slutet av september månad fick Karl Gustavsson besked av Kristian.[6] Per Rasmusson fick föra rekreditiv och svar till konungen i Polen[7], men Karl Gustavsson fortsatte sin resa över Hallandsgränsen till Tofta[8]. Han hade med sig en mängd avskrifter av Kristians förmaningsbrev till hertig Karl. Detta brev var i själva verket ytterst försiktigt avfattat. Kristian åberopade grannsämjan och frändskapen. Han ställde frågan,

---

[5] Hertig Karls instruktion för Erik Jöransson o. Hans Meyer, dat. Gripsholm 10 aug. 1596, avskr. av konc. i HKReg 1596: 2, RA, fol. 55 r. I punkt 6 beordras de ta reda på om Karl Gustavsson haft något kungligt uppdrag till Kristian, »som her seigis», och i så fall vad hans ärende varit och hur han blivit mottagen. Jfr Pira, Svensk-Danska Förhandlingar 1593—1600, s. 66, anm. 2. — Hertig Karl såg icke i Karl Gustafssons långa dröjsmål i Danmark någon anledning förmoda, att denne haft en långvarig förhandling. Se Karl t. Axel Leijonhufvud, dat. Eskilstuna 26 nov. 1596, avskr. av konc. i HKReg 1596: 2, RA, fol. 144 v—145 r. Boëthius, a. a., III, s. 55, anm. 4. Meningen, att det gällt en officiell beskickning till Kristians kröning, Ljung, Erik Jöransson Tegel, s. 22 f., finner icke stöd i källorna. Instruktion att företräda Karl vid kröningen hade ombuden icke. Ej heller medförde de kreditiv till Kristian. I de samtida tryckta skildringarna av kröningen äro de ej nämnda. De coronatione principis Christiani IIII. Kurtzer Discurs. Kurtze jedoch Gründliche und warhafftige Relation. Dallinus, Klarlige oc visse Beskriffuelse. Erich, Auszfürliche und warhaffte Beschreibung. Den åberopade traditionsuppgiften i Tegels Epistola dedicatoria i Her Gustaffs Historia, fol. A II r—v, lämnar heller intet tvivel om förhållandet: »på then tijdh Konungh Christian . . . bleff solenniter crönter . . . vthi Köpenhampn / war iagh tijt förskickat / aff H. K. M:t. medh breeff och ährender / och til at wetta göra H. K. M:t een wiss relation och beskeedh / huru samma Crönings Process tilgick.» Erik Jöranssons relation är tyvärr icke bevarad. Man kan därför icke veta, om han fäst vikt vid och till Karl rapporterat om det uppseendeväckande sätt, på vilket de tre kronorna utnyttjades i kröningsdekorationerna. Intet exemplar av de många tryckta relationerna i svenska samlingar bär påteckning om att ha varit i Karls ägo, men i vol. Fol. n:r 186, Skoklostersamlingen I, RA, finnes en handskriven relation, som tycks ha tillhört Abraham Brahe.

[6] Kristian t. Sigismund, dat. Kronborg 22 sept. 1596, avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 342 v—343 r. Brevet hade för rekreditiv gängse formulering med tillägget, att Sigismund säkert skulle bli nöjd över det muntliga besked, som givits. Under avskriften har kopisten antecknat: »Dominus Rex propria manu subscripsit.» Konungen var nu myndig, och detta var hans första regeringshandling gentemot Sverige. Angående det muntliga besked, som Karl Gustavsson och Per Rasmusson fingo, lämnar Sigismund en upplysning i sitt ena brev t. Kristian, dat. Warschau 27 juni 1597, se nedan s. 125, anm. 6. Han åberopar där »de förtrogne lyfte och gode tilseijelsser, såm E. Kär:tt oss, särdeles i fiord med . . . Carll Göstafzonn . . . och Peer Rassmusson . . . så widtlöftigt och med synnerligh benägenhetz tilbudh naborligenn och wenligen hafuer göre latidt . . .» Det vore frestande att härav sluta sig till att förhandlingar förts också om fortsatt politiskt samarbete — förutsatt att Per Rasmussons relation till Sigismund rätt återgivit Kristians muntliga svar. Varje sådan tanke bör emellertid avvisas. Vad Sigismund åberopar, är endast de försäkringar om vänskap, god grannsämja och upprätthållande av god kommunikation, vilka Kristian självfallet avgivit till Gustav Brahe 1593 — därför »särdeles» — och till Karl Gustavsson och Per Rasmusson 1596 — i det senare fallet kanske alldeles särskilt hjärtliga, enär de avgåvos i samband med Kristians kröning och tillträde till regementet, men icke dess mindre konventionella.

[7] Se Sigismunds brev av 16 jan. 1597, ovan s. 107, anm. 2. Enligt detta brev hade Per Rasmusson för fjorton dagar sedan återkommit till Warschau, meddelat Kristians muntliga svar på beskickningen och överlämnat rekreditivbrevet.

[8] Om Karl Gustavssons ankomst till Sverige se Karl Gustavsson t. Per Arvidsson, dat. Markaryd 30 sept. 1596, orig. bland Strödda historiska handlingar 19, RA.

om tilläventyrs vad som hade hänt i Sverige skett utan att någon hade handlat i ond avsikt men dock så, att Sigismund kunde känna sig kränkt i sin kungliga myndighet. Hade det varit fallet, borde Karl vara påpasslig och förhindra allt, som möjligen kunde förorsaka tvistigheter mellan honom själv och Sigismund.[9]

Något skarpt partitagande för Sigismund mot Karl var detta brev uppenbarligen icke. Förmodligen har Karl Gustavsson begärt en solidaritetsförklaring av vidare syftning. Ett sådant antagande bestyrkes av det förhållandet, att han gjorde ett tillägg till texten i de avskrifter av Kristians brev, vilka han lät sprida i Sverige. Där Kristian slutat med uppmaningen till Karl att hindra allt, som kunde förorsaka tvistigheter med Sigismund, lade Karl Gustavsson till en hotfull försäkran, att envar, som reste sig mot Sigismund, skulle vara jämväl Kristians fiende.[1] Detta tillägg, som innebar ett klart partitagande, anger måhända skillnaden mellan vad Karl Gustavsson hade i uppdrag att utverka i Danmark och vad han verkligen lyckades uppnå.[2] I Stockholm åstadkom emellertid Karl Gustavssons version av Kristians förmaningsbrev åtskillig tvekan.

---

[9] Kristian t. Karl, dat. Kronborg 22 sept. 1596, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 221 v—222 r. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 118 f., o. Pira, a. a., s. 67 med anm. 1. De danska förf:s skildring av förhistorien är rätt förvirrad. De känna bl. a. ej 1596 års legation. En intressant uppgift är den, att Erik Sparre på sommaren 1596 flytt till Norge och återvänt först vid den polska beskickningens ankomst. Den har ej kunnat bestyrkas. Jfr också Laursens meddelande, DNT, III, s. 97 med anm. 1.

[1] »Och huor saa war, att om nogen wille opsette sig emodt hogbe:te K. M. till Suerrige och Pollen *etc.* wor besønnderlige gode wenn, broder och naboe, schulle the werre worre fiender och icke hanns *etc.*» Något exemplar av brevet med detta tillägg har ej kunnat påträffas. De bägge avskr., som ligga i vol. Konungarna Fredrik II:s och Kristian IV:s brev till svenska konungar 1569—1632. Kopior, Danica, RA, ha den oförfalskade texten. Det är känt genom Karls brev t. Kristian, dat. Västerås 31 jan. 1597, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Där omtalas, att tillägget till Kristians brev bifogas på en särskild cedula. Denna saknas vid orig. men återfinnes i avskr. av orig. i SvReg I, DRA, fol. 358 v—359 v. Cedulan saknas jämväl vid avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 33 r—v. Då Pira, a. a., s. 69, talar om »en falsk kopia», kan han därför ej meddela, vari förfalskningen bestod. Han åberopar även ett brev, som ej torde ha avgått, s. n. s. 633 f.

[2] Det finns ingen anledning att betvivla tilläggets historicitet, ehuru det är känt endast från Karls meddelande till Kristian. Tanken, att Karl, för att misstänkliggöra Karl Gustavsson och det kungliga partiet, skulle ha uppfunnit saken, måste vid en analys av den svenska statsledningens hållning mot Danmark kring årsskiftet 1596—1597 avvisas. Den i intet hänseende offensiva hållning mot sin granne, som hertig Karl intog vid denna tid, gör det icke tänkbart, att han skulle ha velat ge sig på något så vanskligt som att själv rätta i Kristians brev, låt vara, att han skulle beskylla en tredje part för förfalskningen. Lika kategoriskt måste man avvisa tanken att Kristian varit medveten om Karl Gustavssons förehavande, som alltså skulle beteckna en kompromiss från septemberförhandlingarna i Köpenhamn och Kronborg. Icke blott att det är föga troligt, att Kristian velat engagera sig så djupt i den svenska frågan — en sådan halvmesyr ter sig också som ur dansk synpunkt alldeles meningslös, ja, t. o. m. som farlig, i den mån den dock innebar ett vid en upptäckt kompromet terande samspel med ena parten i konflikten. Det är dock märkligt, att ingen avskrift av hela den version, som Karl Gustavsson lät sprida ut, finnes i DRA. Mera förklarligt är det kanske, att Kristian underlät att föra händelsen på tal vid senare underhandlingar med Sigismund, t. ex. vid Erik Sparres förhandlingar 1598.

Redan under år 1595 hade hertig Karl och riksrådet överlagt om behovet att öppna en förhandling med den danska regeringen. Det var hertigen, som här tog initiativet. Han synes ha önskat en beskickning, men riksrådet ansåg det vara nog med ett brev. Det var frågan om sjötrafiken på Narva, om Sveriges krav på Sonnenburg och om den uppskjutna processen i vapenfrågan. Det gällde också att underrätta danskarna om fredsslutet med Ryssland och erbjuda svensk medling i de dansk-ryska tvisterna om Kola. Dessutom skulle klagomålen på danska övergrepp vid sjökanten och på fjället framställas.[3] Brevet blev emellertid icke av, då den inrepolitiska spänningen snart fängslade allt intresse. Sålunda hade umgänget mellan hertig Karl och det danska regeringsrådet under tiden närmast före Kristians trontillträde kommit att röra endast smärre ärenden,vilkas expedition icke kunde uppskjutas.[4] Det finnes därvid ingen anledning förmoda annat, än att hertig Karl och riksrådet utan mycken oro sågo på förhållandet till grannen i söder. Från det hållet ha de näppeligen väntat något ingripande till Sigismunds förmån, allra helst icke så länge de höllo sig inom lagens råmärken och påstodo sig handla i överensstämmelse med Sigismunds ed och konungamaktens bästa. Att de emellertid icke voro likgiltiga för opinionen i grannlandet — särskilt måste riksrådens släktförbindelser i Danmark och hertig Karls i Gottorp ha bestämt det intresset — visar omsorgen att i Danmark sprida kännedom om Söderköpingsriksdagens beslut.[5] Intresset stegrades, sedan de första flyktingarna

[3] Boëthius, a. a., III, s. 62 ff. Jfr SRA, I: 3, s. 650 o. 652 f., samt riksrådets förklaring s. d. s. l. [Ekenäs 22 april 1596], regest i Register öfver rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597, s. 178. Huvudkälla är det utkast till instruktion för en beskickning, som i avskr. ligger i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. Referat i vad angår lappmarksfrågan hos Enewald, Sverige och Finnmarken, s. 115, anm. 1.

[4] Bland dessa märkas särskilt frågan om den till Danmark undflydde svensken Knut Ulfsson, enligt egen uppgift politisk flykting med rätt till skydd enligt Stettinfreden, enligt hertig Karl en grov brottsling. De viktigaste breven om denne äro följande: Karl t. Kristian, dat. Eskilstuna 7 juni 1596, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 4 juli 1596, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 217 v—218 r. Karl t. Kristian, dat. Gripsholm 11 aug. 1596, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Dens. t. dens. Stockholm 27 sept. 1596, orig. ibid. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 17 okt. 1596, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 219 v—220 v. Jfr även ett i vol. Borgrätts- och gårdsrättsprotokoll, RA, förvarat protokoll i Knut Ulfssons sak, dat. s. l. 10 april 1596. Kristian beviljade arrestering av Knut Ulfsson och erbjöd Karl tillfälle till rättegång mot denne i Danmark, men då intet svenskt ombud infann sig till den utsatta rättegångsdagen, hävdes arresten. Bland dessa ärenden märkes också en tvistighet i Halland. Det var i maj 1596, som Kristian inför Karl framförde klagomål över svenska övergrepp vid gränsen. Han nämnde emellertid endast ett sådant övergrepp i detalj. En bonde på svenska sidan gränsen hade tagit i bruk en nedlagd mjölkvarn på danskt område under Varbergs ståthållarskap. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 5 maj 1596, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 221 r—v. Karl mottog brevet 19 maj. Calendaria Caroli, s. 107. Karl svarade i ovan, s. 97, anm. 5, nämnda brev av Örebro 24 maj 1596. Han föreslog rannsakning på stället av ombud från bägge rikena, jämlikt Stettinfredens bestämmelser. I bägge dessa ärenden skulle Erik Jöransson och Hans Meyer söka utröna, hur det låg till. Karls instruktion för dessa, s. o. s. 108 med anm. 5.

[5] Se härom Mårten Kerner t. Karl, dat. Köpenhamn 5 febr. 1596, avskr. av orig. bland

tagit sig över gränsen till Danmark — Erik Jöranssons och Hans Meyers ärende i Köpenhamn vittnar därom.

Karls svar på förmaningsbrevet.

Kristian IV:s förmaningsbrev kom till Stockholm, samtidigt som det gick till öppen brytning mellan hertig Karl och rådet. För denne måste det ha tett sig som ett led i Sigismunds kampanj, parallellt med den stora polska beskickningen och med riksrådets antagande av hans egen avsägelse av regeringsbördan. På dessa aktioner blev Arbogariksdagen svaret. Det kunde tyckas, att behovet av yttre fred borde ha föranlett ett hovsamt svar på den danske konungens förmaningsbrev. Karl valde i stället att också på den fronten ta upp striden. Hans svar formade sig till en energisk motstöt. Han uttalade sin förvåning över de underliga rykten, som Kristian fått höra. De voro nämligen nu, hette det, alldeles falska. Det funnes icke någon som helst oenighet mellan hertigen och konungen. Ingen hade heller företagit sig något, som kunde skada konungens auktoritet eller göra intrång på dennes rättigheter. Icke dess mindre hade Sigismund genom en beskickning anfört klagomål över Söderköpingsriksdagens beslut. Detta beslut hade emellertid fattats av hertigen och ständerna gemensamt. Det vore därför oriktigt att i det sammanhanget rikta klagomål mot hertigen ensam. Att klagomålen dessutom voro oberättigade, därom kunde Kristian övertyga sig själv. Man hade i Söderköping icke avhandlat något annat, än vad som avsåge Sigismunds, hans efterkommandes och hela Sveriges välgång, lycka och inre fred. Under sådana förhållanden vore det rimligt, att Kristian till Sigismund riktade en förmaning att hålla sig till sin kungliga ed, löfte och försäkran och till Sveriges urgamla rätt, som inga påvliga anslag borde få kullkasta.[6]

Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Jfr Pira, a. a., s. 68, anm. 1. Kerner skall även ha haft uppdrag till regeringsråden. Då intet kreditiv eller rekreditiv finnes bevarat, torde det ha varit av mera privat natur — han talar själv i brevet om en av Mickel Olsson i hertigens uppdrag utfärdad instruktion. Förmodligen har hans ärende varit just att sprida kännedom om Söderköpingsriksdagen. Han skulle nämligen i Danmark låta trycka en upplaga av detta. Enligt brevet har texten vederbörligen granskats av Köpenhamnsuniversitetets rektor och lärare och hinderlöshetsbevis för tryckningen utfärdats. Rudbeck, Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600, s. 145, känner icke till något danskt tryck av Söderköpingsbeslutet. Då hertigen i sitt brev till Kristian i okt. 1596, se nästa anm., uttryckligen säger, att Söderköpingsbeslutet tryckts på tre språk, synes då icke ha förelegat något danskt tryck.

[6] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 21 okt. 1596, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Kolding 26 nov. Pira, a. a., s. 67 f., har ett i det hela tillfredsställande referat på grundval av avskr. av konc. i HKReg 1596: 2, RA, fol. 126 v—128 r, där datum emellertid är 24 okt. Detta upphäver icke värdet av Piras påpekande om samtidigheten med den polska legationens avsked. Det finnes grundade skäl att antaga, att icke heller dessa svar äro rätt daterade i registraturet, se Boëthius, a. a., III, s. 113 f. Beträffande hertigens svarsbrev må utöver referatet i texten observeras, att han dels uttrycker undran över vem som kan ha fört fram sådana rykten och informationer till Kristian, dels klagar över Karl Gustavssons ryktessmideri och ber Kristian inte tro de lögner, denne spritt ut. Här

Den genomgående polemiska tonen i detta svar är omisskännelig. Det är icke heller troligt, att hertig Karl verkligen hoppades på ett nytt förmaningsbrev av Kristian — nu riktat till Sigismund. Hertigen hade självfallet fullt klart för sig — även om han icke i sitt brev uttalade det — att en kunglig beskickning från Warschau hade utverkat Kristians förmaningsbrev.[7] Att genom en egen beskickning söka utverka en motsvarande aktion mot Sigismund var naturligtvis ogörligt, så länge hertigen ännu vidhöll sin föresats att i striden mot det kungliga partiet undvika varje utåt uppseendeväckande åtgärd. Helt visst var den begäran, som avslutade svarsbrevet, endast en retorisk antites. Så tycks den också ha uppfattats i Köpenhamn. I alla händelser föranledde den icke någon vidare brevväxling, vare sig med Sigismund eller med hertig Karl. Det blev i stället den senare, som kom att ta nästa steg. Upptäckten av Karl Gustavssons falsifikat kunde vara skäl nog. Därtill kom beslutet att på allvar ta upp striden med konungen och med rådet, Arbogariksdagens sammankallande.

I kansliet i Stockholm utarbetades flere brev till Kristian, men till sist nöjde sig Karl med att endast underrätta grannen om Karl Gustavssons tilltag med förmaningsbrevet.[8] Hans avsikt hade varit att också ta upp hela den statsrättsliga tvisten i dess vidare religionspolitiska sammanhang, men den kom icke att fullföljas.[9] Också till den kunglige kanslern Kristian Friis synes han ha skrivit, dock endast helt kort, med klagomål över den svenska rådsadelns försök att väcka oenighet mellan Sigismund och Sverige.[1]

De svenska herrarnas flykt till Danmark.

Redan omedelbart efter Arbogamötet lämnade några av de ledande svenska riksråden Sverige. Erik Gustavsson, som länge förberett sin flykt genom att ha ett fartyg segelfärdigt, tog sjöledes till Köpenhamn.[2] Erik Brahe slog sig ned i Marstrand med hela sitt lättfärdiga hov.[3]

---

har Pira ett felcitat: »brukat sin otillbörliga och skadliga mun». Orig. har: ». . . otilbörlige och skamlige mundh». — Jfr också Laursens uppfattning av hertigens svar, DNT, III, s. 98 med anm. 2.

[7] Jfr Boëthius' förmodan, a. a., III, s. 55, anm. 4, till vilken Pira, a. a., s. 66, anm. 2, ansluter sig.

[8] Karl t. Kristian, dat. Västerås 31 jan. 1597, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, s. o. s. 109, anm. 1.

[9] Om de olika utkasten till brevet s. n. s. 633 f.

[1] Karl t. Kristian Friis, dat. Västerås 9 febr. 1597, avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 40 r—v. Brevet torde ha medförts av Henrik Liven, som den 11 febr. drog till Danmark. Calendaria Caroli, s. 113.

[2] Karl t. Axel Brahe, dat. Marieholm 18 mars 1596, avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 110 v—111 r. Karl försökte förgäves få den danske ståthållaren att hejda Erik Gustavssons resa. Jfr Jonsson, Hertig Karl och Sigismund 1597—1598, s. 40.

[3] Karl t. Sten Maltesson, dat. Nylöse 23 mars 1597, avskr. av konc. i HKReg, 1597: 1, RA, fol. 115 r. I Marstrand stannade den lättfärdige greven tillsvidare. Dock tycks han rätt ogenerat ha farit fram och tillbaka över gränsen. Elisabet av Braunschweig-Lüneburg t. Otto av Braunschweig-Lüneburg, dat. Visingsborg 12 aug. 1597, Erik Brahe t. dens.,

Erik Sparre reste över Hallandsgränsen till Falkenberg och skrev därifrån till Kristian. Han meddelade, att flere svenska herrar skulle följa honom, och han anhöll å de landsflyktigas vägnar om tillstånd att stanna i Danmark. Han åberopade därvid Stettinfredens bestämmelser om politiska flyktingar samt de många släktskapsband, som förbundo de landsflyktiga med danska stormän.[4] Han satte sig också från Halmstad och Svaneholm i förbindelse med de kvarvarande råden och andra.[5] I maj följde Sten Banér och Jöran Posse hans exempel. De togo vägen över Bohuslän och kommo först i juli sjövägen till Skåne.[6]

Hertigen underlät icke att söka förmå de landsflyktiga att återvända till Sverige. Han vände sig i den avsikten till de danska ståthållarna på Bohus och Marstrand, Sten Maltesson och Jörgen Brahe.[7] Då han i början av juni skickade sin hovjunkare Johan Jöransson Hane med ett brev till Kristian, talade han åter om att de landsflyktiga borde förmås återvända till Sverige. Han åberopade, att Stettinfredens bestämmelser om politiska flyktingar här icke kunde äga giltighet, då han icke visste sig ha fattat onåd till Erik Sparre eller någon av de landsflyktiga.

Huvudsyftet med Johan Jöranssons resa var emellertid säkert ett annat. Det gällde att, så långt möjligt, neutralisera verkningarna av

---

dat. Marstrand 5 sept. 1597, bägge orig. i vol. Celle 71: 2: 4 a, St. A. Hannover. Jfr Otto av Braunschweig-Lüneburg t. Elisabet av Braunschweig-Lüneburg, dat. s. l. 25 aug. 1598, avskr. av konc. ibid. Om greve Eriks förehavanden i Danmark under dessa månader se Erik Brahes chifferkalendarium, I, vol. Qv. n:r 27, Skoklostersamlingen I, RA, fol. 27—34. I själva verket umgicks han på god fot med Sten Maltesson.

[4] Erik Sparre t. Kristian, dat. Falkenberg 30 mars 1597, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 3 april 1597. Referat hos Werwing, Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:des historier, I, s. 332 f. Se också Hertigh Carls Slaktarebenck, s. 23.

[5] Erik Sparre t. riksråden i Östergötland, dat. Halmstad 5 april 1597, tryckt efter avskr. av orig. i SRA I: 3, s. 984 f. Dens. t. Johan de Mornai, dat. Svaneholm 25 april 1597, tryckt av Bergius i Konung Carl IX:des Rim-Chrönika, s. 337 f. Dens. t. Karl Gustavsson, dat. ibid. 24 maj 1597, referat i domen över de i Linköping anklagade riksråden, dat. 17 mars 1600, i trycket bland Bilagor til Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:des Historier, s. 206. Åtskilliga upplysningar om Erik Sparres förehavanden stå att hämta i Erik Brahes chifferkalendarium, se näst föreg. anm.

[6] Jonsson, a. a., s. 41 o. 47 med anm. 6. Sten Banér t. Ingeborg Tott, dat. Marstrand 20 juni 1597, orig. i vol. Strödda familjepapper, tillhörande olika medlemmar av Banérska släkten, Enskilda arkiv, RA. Sten Banér o. Jöran Posse t. Kristian, dat. Landskrona 8 juli 1597, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA, rec. Frederiksborg 12 juli 1597. Kristian Friis i Kristians uppdrag t. Sten Banér o. Jöran Posse, dat. Frederiksborg 13 juli 1597, orig. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1597—1605, Rådets arkiv, RA: »eders annkompst er hanns Maii:tt behagelig . . . eder och anndre eders me[d]brødre her wdj hanns Maii:tts riger och lannde icke annder schall wederfaris ennd thett i kunnde hafue ære och gott aff . . .» — Jonsson, l. c., vill veta, att de genast togo vägen till Polen. Detta var, åtminstone i fråga om Sten Banér, alls icke fallet. Se nedan s. 117 med anm. 1.

[7] Karl t. Sten Maltesson, dat. Nylöse 23 mars 1597, se ovan s. 112, anm. 3. Dens. t. Jörgen Brahe, dat. Nylöse 27 mars 1597, avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 118 r—119 r.

Johan Jöranssons beskickningsresa.

den propaganda, som de landsflyktiga kunde förmodas föra i Danmark samt att ta reda på vad de eljes hade för händer.[8] Det gällde vidare — därom kan man icke tveka — att utröna halten av de rykten om dansk hjälp åt Sigismund, vilka florerade i landsändarna.[9] I det brev, som Johan Jöransson hade med sig, utlade hertigen energiskt sin syn på den statsrättsliga tvisten. Han hade fått reda på vad Erik Sparre från Falkenberg skrivit till Kristian och protesterade enträget mot påståendet, att riksråden haft lagliga och rättmätiga skäl att fly landet. Han uttalade en förmodan, att de landsflyktiga utspritt åtskilliga rykten om hans avsikter gentemot Sigismund. Mot alla sådana falska rykten inlade han en energisk protest.[1] Johan Jöransson hade därutöver i uppdrag att muntligen utveckla samma synpunkter. Han skulle hänvisa till det öppna brev, som hertigen just låtit utgå till alla furstar och ständer[2], och upprepa det retoriska erbjudandet att stå till rätta inför oväldiga och opartiska domare, vari detta öppna brev utmynnade. Vidare skulle han begära, att alla bud och brev, som tilläventyrs kommo genom Danmark för att hemligen föras över gränsen till Sverige, måtte hejdas och breven överlämnas till Karl, därest denne icke finge rätt att genom ombud i Danmark själv arrestera brevdragarna.[3] Till

[8] Någon instruktion för Johan Jöransson är icke känd. Jfr om extract instructionis nedan anm. 3. Att denne hade i uppdrag jämväl att skaffa upplysningar om de landsflyktiga riksrådens förehavanden, finnes ingenstädes omtalat, men den redan av Slange o. Gram, a. a., s. 133, uttalade förmodan är säkert riktig. Om sedan Kristian, som dessa förf. mena, skyndat sig att avfärda svensken för att undvika spionage, är en annan fråga.

[9] De landsflyktiga rådens brev hem voro på den punkten starkt optimistiska, se nedan s. 117, anm. 1. Tydligen har det kungliga partiet redan före Arbogariksdagen låtit utsprida dylika rykten. Då Karl i mars skickade Peder Brask till Polen, fick denne bl. a. i uppdrag att klaga på att Sigismund låtit i Sverige offentligen uppläsa ett brev från Kristian, i vilket denne utlovade dansk hjälp vid ett till sommaren 1597 planerat tåg till Sverige. Karls instruktion för Peder Brask, dat. Örebro 15 mars 1597, avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 99 r—102 r. Om Brasks resa till Polen se Edén, Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602, s. 193 med anm. 3. Att Karl här avsett Karl Gustavssons förfalskning av Kristians förmaningsbrev, är föga troligt. Det finnes emellertid icke anledning betvivla sanningsenligheten i Karls uppgift. Då man icke kan förmoda, att detta falska brev utspritts av Sigismund, som erhöll besked om utgången av Karl Gustavssons och Per Rasmussons beskickning först i början av jan. 1597, se ovan s. 107, anm. 2, tycks det desto mera troligt, att det återigen är en förfalskning från samma håll som tillägget i Kristians förmaningsbrev, från någon inom rådskretsen. Det omtalade brevets historicitet kan icke beläggas. Man jämföre Sigismunds ovan, senast anförda ställe, citerade brev som svar på Per Rasmussons muntliga beskickningsrelation.

[1] Karl t. Kristian, dat. Kalmar 7 juni 1597, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 26 juni 1597. Pira, a. a., s. 71 ff., refererar brevet efter avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 232 r—233 v. Han tunnar emellertid ut brevets formuleringar, särskilt där Karl talar om den statsrättsliga tvisten och rådsherrarnas skuld. Beträffande postscriptum se nedan anm. 4. Se vidare nedan s. 634. Om Johan Jöranssons beskickning jfr också Slange o. Gram, a. a., s. 132 f.

[2] Hertig Karls öppna brev till kejsare, konungar, furstar och ständer ang. de svenska rådsherrar, som flytt ur riket, dat. Kalmar 14 juni 1597. Om det tyska trycket se Rudbeck, a. a., n:r 813, om det svenska trycket ibid., n:r 814, omtryckt i SRA I: 4, s. 72 ff.

[3] Extract instructionis, dat. Kalmar 19 juni 1597, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA. Om det skrivits ut i Karls kansli före avresan eller av Johan Jöransson i Köpenhamn på

sist framförde Karl genom samma beskickning en önskan om gränsmöte för återupptagande av förhandlingarna om sköldemärket tre kronor, vilka vid 1591 års Flabäcksmöte uppskjutits fem eller sex år.[4]

Det måste fastslås, att hertig Karls framställning i det stora hela var hovsam. Han hade inga krav på de landsflyktigas arrestering och bestraffande. Han gjorde ett mycket förklarligt försök att gendriva den rojalistiska propagandan. De längst gående önskningarna, dem som gällde hejdande av bud och brev från Sigismund till det kungliga partiet i Sverige, framställdes icke i brev utan genom muntligt bud. Vad åter beträffar förslaget om ett gränsläggningsmöte för behandling av vapenträtan, hade det varit på tal upprepade gånger under de sista åren, senast på Arboga möte.[5] Det är icke nödvändigt att tolka det som annat än rimlig omsorg om rikets rättighet.[6] Helt annat, då frågan togs upp på sommarens Stockholmsriksdag.[7]

---

grundval av instruktionen, är ovisst. I denna instruktion beröres också ett enskilt fall, där Karl låtit på danska sidan gränsen arrestera en brevdragare från Polen. Därmed förhöll sig som följer: Erik Sparres kamrerare Jörgen Eckert, som under de oroliga dagarna i början av år 1597 berett hertigen åtskilligt besvär genom sin verksamhet som förbindelseman mellan olika grupper av riksråden, hade en tjänare Hans Simonsson, klene Hans kallad. Denne kom på försommaren 1597 från Polen med brev till Karl Gustavsson. Han tycks ha närmat sig Kalmar just under de dagar, då hertig Karl blivit herre över Öland och förberedde en regelrätt belägring av staden. Avskräckt av detta tycks han ha flytt över Blekingegränsen för att i Lyckeby invänta, vad som skulle ske. Som bekant vågade Karl Gustavsson icke göra motstånd utan överlämnade Kalmar utan strid och gav sig fången. Hertigen tycks ha vetat, att Hans Simonsson väntade i Lyckeby. Han tvingade därför Karl Gustavsson att skriva en order till brevdragaren att omedelbart bege sig till Kalmar, och med denna order drogo Olov Hård, Arvid Drake och Mickel Olsson till Lyckeby. Hans Simonsson gav sig då fången, överlämnade sina brev och följde med över gränsen. För att fria de hertigliga ombuden från beskyllning för gränsöverträdelse, utställde han ett intyg om det skedda, vilket jämte hertigens egna annotationer i Calendaria Caroli, s. 116 f., är huvudkälla för kännedomen om händelsen. Hans Simonssons berättelse, dat. Lyckeby 18 juni 1597, avskr. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Rörande Kalmar stads fall, se Jonsson, a. a., s. 50 f. Rörande Jörgen Eckert se Karl t. Henrik Henriksson, dat. Västerås 17 jan. 1597, avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 16 r—17 r o. Karl t. Jörgen Eckert, dat. Upsala 23 jan. 1597, avskr. av konc. ibid., fol. 21 v—22 r, m. fl. brev.

[4] Postscriptum till brevet av 7 juni 1597, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Det ligger felplacerat i Karls brev av Stockholm 21 okt. 1596, se ovan s. 111, anm. 6. Att det hör till brevet av 7 juni, framgår såväl av HKReg 1597: 1, RA, fol. 232 r—233 v, citerat av Pira, a. a., s. 73, som av SvReg I, DRA, fol. 361 r—363 v. — Slange o. Gram, l. c., meddela, att förslaget om ett gränsmöte av Karl egenhändigt tillagts i brevet. Detta är emellertid felaktigt.

[5] Se ovan s. 110, anm. 3. Jfr Karl t. Erik Sparre, dat. Vadstena 8 jan. 1596, avskr. av konc. i HKReg 1596: 1, RA, fol. 20 r—v. Nio punkter från Arbogariksdagen s. d., tryckta efter avskr. i SRA, I: 3, s. 885 f. Det gällde beskickning till Sigismund. Denna — Peder Brasks beskickning — kom ofördröjligen till stånd. Karl påminde därvid om vikten av att återupptaga förhandlingen om tre kronor, »medhen och tidhen begynner lijdhe . . .». Också frågan om Narvafarten, Sonnenburg, skatterättigheten i lappmarken och danskarnas handel över gränserna borde tas upp till förhandling. Karl ville ha Sigismunds betänkande om hur vid instruktion och fullmakt de svenska mötesombuden vid ett ev. möte borde få. Karls instruktion för Peder Brask, dat. Örebro 15 mars 1597, se ovan s. 114, anm. 9.

[6] Slange o. Gram, a. a., s. 133, och efter dem Pira, a. a., s. 73, framföra en annan tolkning av Karls avsikter. Hertigen skulle vara angelägen om att själv få ta hand om underhandlingen med Danmark »och väl därjämte att sålunda erhålla ett indirekt erkännande

Kristians svar.

Kristians svar blev desto mera skarpt avvisande.[8] Utan att gå in på Karls argumentation mot Stettinfredens tillämpning i detta särskilda fall fastslog den danske konungen, att fredens bestämmelser om skydd för landsflyktiga gällde också dessa flyktingar, och att bestämmelserna om fri genomfart för budbärare och brevdragare gällde alla, därest icke konungen av Sverige, med vilken fördraget vore slutet och vars tromän de landsflyktiga voro, begärde eller tillstadde annat. Det märkliga med detta svar är icke hänvisningen till Stettinfreden utan hänvisningen till Sigismund, liksom kunde det i fördraget stadgade skyddet för landsflyktiga, vilka flytt på grund av kunglig eller furstlig onåd, upphävas genom en kunglig framställning. Än hårdare måste Karl ha tagit påpekandet, att freden vore sluten med konungen — därmed var nämligen frågan väckt om hertigens kompetens att utan konungens hörande förhandla med Danmark. Kring detta spörsmål skulle de närmaste årens överläggningar komma att kretsa, tills det alldeles åsidosattes, då nya förhandlingar mellan de bägge rikena icke längre kunde skjutas upp. Genom dessa förhandlingars förlopp fick det förnyad aktualitet och än vidare innebörd.

Kristian sade sig vidare ha hört många olika berättelser om händelserna i Sverige, men han ville icke bekymra sig om vad som alls icke anginge honom — dessutom vore han övertygad om att hertigen och dennes parti liksom hans motståndare icke gjorde annat, än vad de själva kunde försvara inför Gud. Det föreslagna gränsmötet sade sig Kristian vara av olika anledningar av mera teknisk natur förhindrad att bevilja.[9] Då man vet, att han samtidigt vände sig till Sigismund med förslag om ett gränsläggningsmöte, framstår ursäkten som en ren undanflykt.

---

från konungen i Danmark af den faktiska styrelsen i Sverige». En drivkraft skulle därvid ha varit, att hertigen fått reda på att Kristian genom en beskickning föreslagit Sigismund ett gränsmöte för ordnande av förhållandena i lappmarken. Slange o. Gram, l. c. Då Lage Urnes beskickning till Sigismund avgick från Köpenhamn ungefär samtidigt som Johan Jöransson kom dit, är det alldeles omöjligt, att kännedom om denna legation, som f. ö. särskilt strängt hemlighölls, kan ha föranlett hertig Karls förslag, som dessutom gällde vapenträtan, icke lappmarksfrågan. Om Lage Urnes beskickning se nedan s. 118 ff. Att hertigens förslag endast åsyftade att uppnå erkännande av hans förhandlingskompetens, är föga troligt, ty denna hade ännu icke av Kristian ifrågasatts. Dessutom erbjuder sig den alldeles rimliga och enkla förklaringen, att hertigen icke, allra minst nu, ville riskera att synas underlåta någon omsorg om rikets rättighet.

[7] S. n. s. 127 med anm. 4.

[8] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 29 juni 1597, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 224 r—225 r. Jfr Piras referat, a. a., s. 74 f. Johan Jöransson inträffade på Gripsholm med svaret före 14 juli 1597. Calendaria Caroli, s. 118.

[9] Jfr Enewald, a. a., s. 123. Man får av Enewalds framställning icke klart för sig, om Kristian hänvisat till sina förhandlingar med Sigismund eller ej. Detta var emellertid icke fallet. Laursen, DNT, III, förbigår Hanes beskickning. Man får därför av hans framställning intrycket, att endast Kristian, icke Karl, under denna tid intresserade sig för lappmarksfrågan.

Detta besked får icke tolkas som en reträtt i förhållande till förmaningsbrevet på hösten 1596. Kristians hållning hade i själva verket helt förändrats. Då hade han uttalat en bestämd mening om hur den svenska frågan borde lösas, genom eftergifter från Karls och rådets sida. Nu förklarade han sig desintresserad i denna tvist. Däremot tog han Karls fiender, de landsflyktiga svenskarna, i sitt beskydd och förklarade, att han endast godkände den laglige konungen som part i Stettinfreden.

Kan brytningen mellan Karl och rådet ha förorsakat förändringen? Att hos den unge danske konungen förmoda lyhördhet för de idéer, vilka präglade Erik Sparres och den ledande svenska rådskretsens politik, är icke skäl. De stämde alltför väl överens med de tänkesätt, vilka utgjorde grunden för den danska valmonarkiens statsrätt. Ehuru det norska riket formellt upphört att existera redan 1536, kände han sig som konung över tvenne riken och skulle själv lika litet ha funnit sig i Sigismunds ställning som i Karls.

Mycket litet är i själva verket känt om hur de flyende svenskarna togos emot vid det danska hovet. Flere brev från de landsflyktiga råden under sommaren 1597 omvittna emellertid, att Kristian uttalade sig mycket skarpt mot hertigens politik och förklarade sig principiellt solidarisk med Sigismund och det svenska rådet.[1] Självfallet måste

[1] De flesta av dessa brev äro kända genom referat och omnämnanden i domen över de i Linköping anklagade riksråden, dat. Linköping 17 mars 1600, tryckt bland Bilagor till Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:des Historier, s. 180 ff., samt i Protokoll vid rannsakningen på Riksdagen i Linköping år 1600. Om det senare se S. U. Palme, Rättegångsprotokollet från Linköpingsräfsten år 1600. De brev, det här gäller, äro följande. Erik Sparre t. Karl Gustavsson, dat. Svaneholm 24 maj 1597, referat i förstnämnda källa, s. 206: Ärliga och förståndiga män i Danmark beklaga händelserna i Sverige, och det är ingen risk för att de skola göra sig delaktiga i dem. Såvitt man vet, är Kristian benägen för Sigismunds sak. Därpå har han givit flere bevis. Sten Banér t. Ingeborg Tott, dat. Svaneholm 23 juli 1597, referat dels i domen, s. 193 o. 206 f., dels i rättegångsprotokollet, s. 218 f.: »Här i Danmark hafwer Hertig Carl intet at lijte til, han hafwer haft sit budh hoos Konungen i Danmark om oss [sc. Johan Jöranssons beskickning]; men han hafwer fått stackot swar och ond beskedh. Och therhoos lät Konungen seye honom, att han intet känner Hertigen för sin Nabo heller Granne, som Hertigen i sit bref hafwer kallet honom. Men wår Nådige Konung är icke allenest H. M.ts Nabo, utan och gode Wen, och hwad han kan göra honom til willie och wänskap, är han öfwerbödig, men Hertig Carl weet han intet til willie.» På hertigens fråga, varifrån han fått dessa lögnaktiga påståenden, svarade Banér under rannsakningen den 4 mars 1600, att han hade hört det av en köpman, som kom från Köpenhamn. Rättegångsprotokollet, s. 219. Erik Sparre t. Jöran Boye, dat. Köpenhamn 4 sept. 1597, referat i domen, s. 204 o. 206: Det är synnerligen god vänskap och korrespondens mellan Kristian och Sigismund, och hertigen kan icke hoppas på något medhåll i Danmark. Sten Banér t. Ingeborg Tott, dat. Köpenhamn 7 sept. 1597, referat dels i domen, s. 204, 205 o. 207, dels i rättegångsprotokollet, s. 219 f.: Hertig Karl är mycket illa anskriven hos Kristian. I Danmark talar ingen väl om honom, varken fattig eller rik. Kristoffer Valkendorff har lovat hjälp och bistånd mot hertigen. Då hertigen under rannsakningen den 4 mars 1600 tillfrågade Sten Banér, »medh hwadh han sådant bewisa wille ... der till wiste Steen Baner inthet swara». Rättegångsprotokollet, s. 221. — Jfr Tunberg, Sigismund och Sverige I, s. 44, anm. 2, S. U. Palme, a. a., s. 37 ff., särsk. s. 40, samt nedan s. 135, anm. 8.

dock dessa brev tillmätas ett mycket begränsat källvärde. De voro präglade av landsflyktens bitterhet och av intresset att uppmuntra de hemmavarande. Det låter säga sig, att de landsflyktiga råden fört en livlig politisk agitation och därvid av Kristian, Kristoffer Valkendorff och andra avspisats med välvilliga men till intet förpliktande försäkringar.[2] Det finnes emellertid en omständighet, som ger anledning förmoda, att Kristian hållit det för lämpligt att visa Sigismunds rådgivare och Karls fiender välvilja.

Lage Urnes ärende till Polen och Kristians stora plan.

Genom freden i Teusina hade Ryssland och Sverige överenskommit om en gräns mellan sina intresseområden i lappmarken, och jämlikt denna överenskommelse hade hertig Karl beordrat sina fogdar att upptaga två tredjedelar av lappskatten från Varangerfjord till Malangerfjord.[3] Så snart Kristian genom besked från Norge och genom en holländsk karta, vilken tog hänsyn till den nya traktaten på ett mycket kategoriskt sätt, fått reda på dessa nya svenska krav, lät han verkställa en grundlig undersökning på platsen, samtidigt som han uttryckligen förbjöd utgivande av den nya skatten.[4] Hans nästa åtgärd blev att vända sig till den ryske tsaren och den svenske konungen med klago-

[2] Om de landsflyktigas propagandaverksamhet finnes också andra bevis än de nyss citerade breven från Danmark. Se t. ex. Erik Andersson t. Karl, dat. Malmö 12 nov. 1597, avskr. i Indkompne danske Breve, Avskriftssamlingen 21, RA. Referat hos Pira, a. a., s. 78, anm. 2. Karl t. Hogenskild Bielke, dat. Örebro 20 april 1597, avskr. av konc. i HKReg 1597: 1, RA, fol. 149 v—151 v. Karl återberättar där en spionrapport, som knappast kan vara fingerad. Förmodanden om de landsflyktigas propaganda återkomma på åtskilliga ställen i Karls brevväxling under våren och sommaren 1597 men utgöra självfallet inga bevis för att denna propaganda existerat. — I detta sammanhang må nämnas ännu ett av de rykten, vilka nådde Karl från Danmark under denna tid. I den nyss citerade spionrapporten berättades, att Erik Sparre i Danmark skulle ha sagt, »att han i sin andtwardningh hafwer medh sigh vthfördt Swerigis rijkis konunglige crone och spijre». Karls anförda brev t. Hogenskild Bielke. Densamme t. ärkebiskopen, dat. Örebro 22 april 1597, avskr. av konc. ibid., fol. 154 v—155 r, o. t. Axel Leijonhufvud, dat. Nyköping 2 maj 1597, likaledes avskr. av konc. ibid., fol. 173 r—v. Ryktet gav Karl anledning att kalla Nils Gyllenstierna till Stockholm för omedelbar inventering av det valv, där regalierna under drotsens segel lågo förvarade. Karl t. Nils Gyllenstierna, dat. Örebro 20 april 1597, orig. i vol. I g 16, KB. I själva verket var Sparres flykt alldeles improviserad. Jonsson, a. a., s. 40. Också Karls förmodan, att Sparre skulle ha tagit med sig en större del av rikets arkiv, var falsk. Denna förmodan i nyss citerade brev t. Hogenskild Bielke. Om Sparres försök att få i sina händer sin egen arkivkista, som stod på Stegeborg, se hans brev t. Johan de Mornai, dat. Svaneholm 25 april 1597, se ovan s. 113, anm. 5, samt Karls här ovan nämnda brev t. Nils Gyllenstierna. Jfr även Calendaria Caroli, s. 116. Utförligare hos E. Hildebrand, En konfiskerad handskriftssamling, s. 276 ff., o. Gödel, Erik Sparre, s. 238 ff. Se även S. U. Palme, Erik Sparre och Arild Huitfeldt 1598.

[3] Laursen i DNT, III, s. 95. Enewald, a. a., s. 115. Johnsen, Finnmarkens politiske historie, s. 104 f.

[4] Laursen, l. c. Enewald, a. a., s. 117 f. Johnsen, l. c. Slanges och Grams dramatiska framställning av händelseförloppet, då Kristian fick reda på de nya svenska kraven, a. a., s. 128 f., går igen hos samtliga senare förf. Endast Enewald, a. a., s. 118, anm. 1, framhäver, att det endast är ur en sekundär källa, den härstammar. Den kan vara riktig, även om det tycks märkvärdigt, att Kristian icke skall ha vetat att snabbare skaffa sig besked om en fred mellan sina bägge nordliga grannar.

mål.[5] I juni 1597 avreste Lage Urne till Polen.[6] Han skulle klaga över de svenska fogdarnas framfart vid sjösidan samt protestera mot Teusinafreden, som enligt dansk uppfattning vore en köpslagan om länder, vilka icke tillhörde någondera av de köpslående parterna. Han skulle till sist kräva ett gränsläggningsmöte i Stegen till maj månad 1598.[7] Om Sigismund på grund av frånvaron från Sverige icke kunde förordna ombud till detta möte, ville Kristian veta, om han finge förhandla med hertig Karl om saken. Han skulle också utverka Sigismunds godkännande av ett formulär för den fullmakt, konungarna skulle ge ombuden vid detta möte. I detta formulär talades uttryckligen om kommissarierna som tillhörande rikenas råd.[8]

Det råder intet tvivel om att Kristians beskickning till Sigismund genom Lage Urne icke endast avsåg att åvägabringa en ny ordning i lappmarken. Det räcker icke att hänvisa till att denna fråga fått ny aktualitet genom Teusinafreden, samtidigt som den danska regeringsmakten fått ny kraft att hävda Danmarks intressen vid Ishavskusten. Svaret på Johan Jöranssons beskickning ger besked om att det också var en spekulation i den politiska kris, som Sverige just genomgick och som kunde tänkas försvaga dess motståndskraft mot en dansk framstöt.

Det måste till en början fastslås, att Kristian icke kan ha väntat ett medgivande att förhandla med Karl. De svenska riksråden hade utan tvivel gjort klart för honom, att brytningen mellan Sveriges konung och dess regering var ohjälplig. Kristians fråga kunde emellertid tjäna att sporra Sigismund till att låta sig vid det planerade mötet representeras av några av de svenska riksråd, som på sin flykt från Sverige åtnjutit dansk gästfrihet. Samma syfte måste förslaget till förhandlingsfullmakt ha haft. Eljes hade Kristian intet intresse av att vid en gränsläggning kräva endast riksråd i kommissionen. Stettinfreden gjorde det heller icke nödvändigt. Detta kan ha utgjort en orsak jämväl att möta de landsflyktiga svenskarnas klagomål och

---

[5] Om beskickningen till tsaren se Slange o. Gram, a. a., s. 129 f., o. efter dem Enewald, a. a., s. 121, samt Johnson, a. a., s. 133 f., och där anfört material. Jfr nedan s. 339 f.

[6] Kristians instruktion för Lage Urne, dat. Köpenhamn 24 juni 1597, avskr. i SvReg I, DRA, fol. 366 v—369 v. Jfr Laursen i DNT, III, s. 96, Enewald, l. c., o. Johnson, a. a., s. 106. Pira, a. a., s. 63 f., följer Slange o. Schlegel, Geschichte Christian des Vierten, I, s. 252 f., motsvarande Slange o. Gram, a. a., s. 130. — Urne hade särskild order att göra resan i största hemlighet. Att häri främst avsågs ett försiktighetsmått gentemot hertig Karls kunskapare, är säkert.

[7] I Urnes instruktion talas endast om den 20 maj som tidpunkt för gränsmötet, vilket godtagits i den anförda litteraturen. I Sigismunds resolution däremot, s. n. s. 126, anm. 2, säger sig konungen icke kunna avgöra, vilkendera av de två uppgivna tidpunkterna, 20 maj eller 26 juni, som kan vara lämpligast. Sigismunds resolution för Lage Urne, se nedan s. 126 med anm. 2. Tydligen har man i Warschau diskuterat tvenne förslag.

[8] Formulär till fullmakt s. d. s. l., avskr. i SvReg I, DRA, fol. 370 r—v. Det omtalas jämväl i instruktionen.

förhoppningar med välvilja och avspisa Karls beskickning under uttalande av tvivel om hans kompetens som förhandlingspart — samt att meddela de landsflyktiga svenskarna detta svar.[9]

Man kan icke tvivla på att det här gällde en målmedveten politisk aktion. Ett möte mellan danska ombud och svenska på norsk grund vid tingsplatsen på Stegen kunde icke ge annat än ett förmånligt resultat, om de svenska kommissarierna valdes bland de landsflyktiga riksråden och måste draga till mötesplatsen, icke över gränsen eller genom det stora skattlandet i norr utan genom Danmark under den danske konungens beskydd.

Säkert var det för att stödja förslaget om en gränsläggning och förplikta Sigismund till en välvillig hållning i denna fråga Kristian lät Lage Urne erbjuda Sigismund sin medling i striden med hertig Karl.[1] Att detta förslag icke var dikterat av intresse för Sveriges inre fred, framgår därav, att Kristian nästan samtidigt, som han avfärdade Lage Urne till Polen, avböjde ett erbjudande att sätta sig i spetsen för en internationell medlingsaktion. Detta erbjudande torde rent av ha givit uppslaget till framställningen i Warschau. Lage Urne skulle nämligen meddela Sigismund om det, samtidigt som han framförde Kristians förslag.[2]

Kristian och 1597 års medlingsaktion.

Då hertig Karl efter brytningen med rådet hade fattat beslutet att vända sig till ständerna för att, ånyo stärkt av dessas auktoritet, kunna ta upp striden i Finland, kände han starkt behovet att inför den europeiska opinionen motivera sitt handlingssätt. Han kunde icke betvivla, att ryktet om händelserna i Sverige snart skulle nå de tyska furstehoven, och han kände säkert till de särskilda vägar till europeisk offentlighet, som stodo en Erik Sparre till buds. Det gällde alltså att inför dem av rikets furstar, som av olika skäl intresserade sig för Sveriges angelägenheter, framlägga hertigens egen syn på den strid, han tagit upp. Tronstridigheter mellan fränder voro icke ovanliga i tidens krönika, tvister om ståthållareskap icke heller. Det fanns alla skäl att frukta, att den inre striden i Sverige vid de europeiska hoven skulle uppfattas efter detta mönster. Då skulle också alla legitima furstars

[9] Om Sten Banérs brev, dat. Svaneholm 23 juli 1597, s. o. s. 117, anm. 1.

[1] Detta erbjudande står först i instruktionen för Urne, bland förhandlingspreliminärerna, och skiljes uttryckligen från de föreskrifter, vilka röra beskickningens huvudfråga, förhållandena i lappmarken.

[2] Försöket att åstadkomma en internationell medlingsaktion redan på våren 1597 har skildrats av Almquist, Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl, s. 9 ff., på grundval av material huvudsakligen från den för kännedom om den nationella revolutionens historia utomordentligt viktiga volymen n:r 29 i Gottorpsarkivet i St. A. Kiel (då i DRA). Almquists redogörelse tar främst sikte på de tyska furstarnas deltagande i planen. Då samma plan här skildras något mera utförlidgt, är det för att om möjligt fixera Kristian IV:s roll. — I Urnes instruktion föreskrevs ej, att han skulle meddela Sigismund om förhandlingarna mellan Köpenhamn, Gottorp och Marburg. Så kom emellertid att ske, helt säkert efter muntlig order, s. n. s. 125 f.

sympatier följa Sigismunds kamp mot vad som tycktes vara ett uppror mot hans myndighet i arvriket.

Gentemot detta kunde Karl ställa uppfattningen, att striden gällde bevarandet av Sveriges evangeliska religion. Här skall icke utredas, om detta var Karls innersta och verkliga uppfattning av konflikten med Sigismund. Säkert är i varje fall, att han klart insåg den tyngd, en sådan argumentation hade, då den lades fram i den krets av tyska furstar, med vilken han var närmast befryndad. Samtidigt insåg han emellertid, att det skulle möta stora svårigheter att inför en vidare krets av riksfurstar klargöra Sigismunds upprepade brott mot svensk statsrätt. Det kunde överhuvud taget vara riskabelt att framställa Sigismund som brottslig. Ännu ville Karl upprätthålla fiktionen, att han handlade uteslutande i överensstämmelse med rikets och konungens eget bästa och därmed i överensstämmelse med vad som innerst vore konungens vilja. Desto lättare skulle han vinna sina furstliga fränders medverkan och bevågenhet, om han framställde den oppositionella rådsaristokratien som de verkligt skyldiga — varje furste hade i de monarkomakiska idéernas tidevarv haft anledning att frukta följderna av aristokratiens makttillväxt.

Samtidigt som Karl hade allt intresse av att vinna den europeiska opinionen för sin sak, måste för hans praktiska sinne tanken ha legat nära till hands att för denna sak på ett mera aktivt sätt engagera sina tyska fränder. Han förutsåg, att riksrådet skulle av Sigismund utverka öppna brev och mandat mot regeringsusurpationen. Mot dessa mandat behövdes inför ständerna stödet av liknande förmaningar från andra furstar. En mera aktiv insats kunde under dåvarande läge icke vara på tal.

Kanske hade Karl på hösten 1596 tänkt vända sig också till Kristian IV. Kristians förmaningsbrev måste under alla förhållanden ha klargjort, att Sigismund redan hade ett försprång vid det danska hovet, som kunde vara svårt att hämta in. En direkt hänvändelse till Kristian kunde tyckas utsiktslös. Å andra sidan skulle en medlingsaktion eller en förmaningsskrivelse från en rad tyska furstar vinna i effektivitet genom Kristians medverkan, obetänkt att denna skulle göra det lättare att utverka de tyska frändernas hjälp. När Karl på vintern före Arbogamötet slutligen tog itu med realiserandet av dessa projekt, skedde det efter en plan, som — om den lyckades — borde tvinga Kristian med i aktionen.

Det torde för Karl ha fallit sig naturligt att först vända sig till svågern i Gottorp. Denne furste innehade en nyckelposition så till vida, som han var nära befryndad både med de evangeliska statsmännen i Heidelberg och Kassel och med den unge Kristian IV. Med den senare hade han ständig kontakt i furstendömets angelägenheter. Han

borde vara väl underrättad om möjligheterna att med framgång vända sig till Köpenhamn.

Ytterligare en omständighet gynnade planen. På förvintern 1596 besöktes Karl av ett sändebud från svågern. Det var det furstliga rådet Gerhard Steding, densamme som följt fröken Kristina på hennes brudfärd 1592 och efterlämnat en välkänd skildring av resan till Nyköping[3], och som ännu flere gånger skulle återkomma till Karl i sin gottorpske herres ärenden och dessutom under titel av furstligt svenskt råd fullgöra beskickningar åt Karl själv[4]. På återresan till Gottorp fick denne med sig brev till hertig Johan Adolf och en vidlyftig instruktion. Karl skildrade här utförligt händelserna i Sverige, talade om Sigismunds löften vid kröningsriksdagen, om regeringsfullmakten 1594, föreningen med rådet, Söderköpingsriksdagen och söndringen. Denna framställdes som en följd uteslutande av de religiösa tvistemålen. Det var riksrådet, som förförts till papism och nu ville uppresa konungen mot hans ed och förskrivningar för att införa katolsk lära i Sverige. Denne åter vore en from regent, som av sig själv icke tänkte på sådana anslag. För att rädda Sverige från dessa hotande faror önskade hertigen stödet av en beskickning från utom Johan Adolf också Fredrik IV av Pfalz och Moritz av Hessen samt Kristian IV. De förra borde anmoda den sistnämnde att förena sig med dem och ställa sig i spetsen för legationen. Dennas syftemål borde vara att förmana de svenska ständerna till hörsamhet mot hertigen och varna dem för papismen. Dessutom borde en antydan ges också om aktiv hjälp, därest Sigismund skulle komma till Sverige för att med väpnad hand genomdriva sin vilja.[5] Samtidigt vände sig Karl till de bägge fränderna i Heidelberg och Kassel.[6]

Hertig Johan Adolf synes icke ha tvekat att stå till tjänst. Han lät hertigens kansliförvant Hans Meyer dra vidare till Heidelberg och Kassel med breven till Fredrik IV och Moritz och bifogade själv brev till dessa.[7] Där uppehöll han sig särskilt utförligt vid möjligheten att

---

[3] Ahnlund, Hertig Karls andra äktenskapshandel, s. 16.

[4] Karls anteckning om Stedings död vittnar om hög uppskattning. Calendaria Caroli, s. 127. Se också Tham, Kring Elisabeth Vasa och hennes dotter, s. 14 f. Helt säkert var Steding 1596 till Sverige för att övervara fröken Maria Elisabets dop.

[5] Hertig Karls instruktion för Gerhard Steding, dat. Västerås 20 dec. 1596, orig. i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel.

[6] Dens. t. Fredrik IV o. Moritz av Hessen mut. mut. samtidigt, avskr. ibid. Det till den senare riktade originalet finnes bevarat i vol. Schweden 1597—1599, St. A. Marburg, med rec. Milsungen 20 mars 1597. Jfr hertig Karls instruktion för sekreteraren Hans Meyer, som skulle föra breven till Kassel och Heidelberg samtidigt, avskr. i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel. Jfr också Almquist, a. a., s. 10. Almquist kallar Johan Adolf för Karls svärfar.

[7] Johan Adolf av Gottorp t. Fredrik IV o. Moritz av Hessen mut. mut., dat. Gottorp 27 febr. 1597, konc. ibid. Det till Moritz adresserade orig. finnes bevarat i vol. Schweden 1597—1599, St. A. Marburg, rec. Milsungen 29 mars 1597.

få Kristian med i aktionen. Han påstod sig alls icke betvivla, att den danske konungen, som dock sutte faran närmast, självmant skulle vilja vara med om saken, men han borde vara det desto mera, om han finge en uppmaning därtill från Fredrik och Moritz.[8] Samtidigt accepterade Johan Adolf utan varje förbehåll Karls karakteristik av läget i Sverige. Striden gällde religionen och faran vore stor, att katolikerna fingo övermakt. Det är intressant, att han ställde i utsikt, att även Karl skulle anhålla om Kristians medling. Något dylikt hade denne icke planerat.

Hertig Johan Adolfs ord ge klart besked om hans farhågor för att det skulle bli mycket svårt att få Kristian IV med på saken. Det skulle emellertid visa sig, att också andra svårigheter mötte.

I slutet av mars lämnade Hans Meyer sina brev i Kassel. När han kom till Heidelberg, är icke känt, men hans bud ledde där icke till någon efterföljd förrän i slutet av april. Det blev emellertid en mycket livlig brevväxling mellan de tillfrågade furstarna och deras fränder. Moritz överlade med sin kusin i Marburg, som emellertid avrådde från varje deltagande. Lantgreve Ludvig framhävde, att man alls icke visste, om hertig Karls ståthållareskap i Sverige också innebure rätt att syssla med de religiösa förhållanden, som eljes borde vara konungens sak. Vidare ville han göra gällande, att detta i själva verket var en av de vanliga tronstridigheterna — därför vore det särskilt vanskligt att ingripa med risk att råka i delo med Sigismund.[9] Själv var Moritz inne på liknande tankegångar, fastän han icke gav uttryck åt fullt så stor misstänksamhet. Han svarade hertig Karl med en uppmaning att försöka bilägga saken på fredlig väg, så snart det vore möjligt, och lovade återkomma, sedan han överlagt med kurfursten i Pfalz.[1] Inför denne talte han om riskerna att stöta Sigismund för huvudet. Saken vore av så stor vikt, att man borde tänka sig ordentligt för.[2]

Kurfursten såg emellertid saken på ett annat sätt. Han accepterade Karls tolkning av läget i Sverige och krävde bestämt, att den begärda legationen skulle beviljas. Han uttryckte sig därvid så kate-

[8] »Vnd ob wir wol nicht zweifeln, es werde der Durchleuchtigster, Grossmechtiger Fürst, herr Christian der Viertte ... alss dehren Kun. W:d. den Reiche Schweden, vnd also der Gefahr am negsten gesessen, hirbey auch das jhrige zuthun, vor(!) sich selbst wol geneigtt sein, so halten wirs doch dafur, Das S. Kun. W:d sich hierinnen vmb so viel guettwilliger zubezeigen, do dieselbe von E. L. nebenst Churfurst Johan Friederichenn ... auch Hertzoch Carles L. L: vnnd vnss ... ersuchtt worden.»

[9] Ludvig av Hessen t. Moritz av Hessen, dat. Marburg 28 mars 1597, orig. i vol. Schweden 1597—1599, St. A. Marburg, rec. Milsungen 1 april 1597.

[1] Moritz av Hessen t. hertig Karl, dat. Milsungen 22 mars 1597, avskr. ibid. Jfr Almquist, a. a., s. 10.

[2] Moritz av Hessen t. Fredrik IV, dat. Milsungen 23 mars 1597, konc. ibid. Jfr dens. t. Johan Adolf av Gottorp, dat. Milsungen 22 mars 1597, orig. i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel. Jfr Almquist, a. a., s. 11, anm. 1.

goriskt, som trodde han, att det icke längre vore tvivel om att också Kristian skulle komma med. Han skickade Moritz det brev till Kristian, som de gemensamt med Johan Adolf skulle underteckna, och Moritz gav då med sig.[3] En kurir red norrut med brevet för undertecknande i Gottorp. Han hade med sig också ett förslag till instruktion för de sändebud, som skulle fullgöra beskickningen till Sveriges ständer. Enligt detta förslag skulle sändebuden framföra en mycket allmänt hållen förmaning. De skulle emellertid utgå från Karls rätt till ståthållarskapet jämlikt svensk lag och sedvana. Samtidigt skulle de erinra ständerna om deras plikter mot Sigismund. Något hot mot konungstrogna svenskar skulle icke få förekomma.[4] Efter att i Gottorp ha fått Johan Adolfs underskrift fortsatte kuriren till Köpenhamn.

Då Kristian i slutet av juni 1597 måste ta ställning till detta förslag, kunde han utgå från en vida grundligare kännedom om händelserna i Sverige än den, som stått Fredrik IV och Moritz av Hessen till buds. Redan att ta initiativet till en ny hänvändelse för Sigismunds sak kunde tyckas olämpligt, sedan förmaningsbrevet från sommaren 1596 så bryskt avvisats. Än mindre kunde han tänka sig att uppvakta de svenska ständerna med en beskickning för hertigens sak. En medling till Sigismunds förmån kunde han tänka sig, om han därmed kunde vinna något för egen del, men en medling till Karls förmån skulle icke kunna inbringa honom någon vinst. Efter några få dagars betänketid avvisade han också förslaget. Han åberopade sina goda förbindelser med Sigismund och att denne ännu icke begärt någon medling.[5]

Därmed förföll planen på en medlingsaktion. Något annat var icke möjligt, redan därför att utvecklingen hunnit förbi det stadium, då en medling av så obestämd art kunde tänkas få någon framgång. Danmarks konung hade emellertid fått tillfälle att inför några tyska furstar demonstrera lojalitet med Sigismund. Därigenom torde hela aktionen ha kommit att snarare skada än gagna hertig Karls sak.

Innebörden av Kristians medlingserbjudande.

Lage Urnes uppdrag att, om också i försiktigaste form, framföra ett medlingserbjudande till Sigismund torde ge en uppfattning om Kristians benägenhet att för lappmarksfrågans skull visa aktivt in-

[3] Moritz av Hessen t. Fredrik IV, dat. Milsungen 7 maj 1597, konc. i vol. Schweden 1597—1599, St. A. Marburg. Jfr Almquist, a. a., s. 11, anm. 2.

[4] Fredrik IV:s förslag till instruktion s. d. s. l. [april 1597], avskr. i vol. Schweden 1597—1599, St. A. Marburg.

[5] Johan Adolf av Gottorp t. Kristian, dat. Gottorp 18 juni 1597, orig. i Breve til Kong Christian IV. fra Hertug Johan Adolf af Gottorp, TKIA, DRA. Därhos ligger orig. av de tyska furstarnas brev, dat. s. l. 31 maj 1597. Kristians svar, dat. Kronborg 4 juli 1597, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1596—1597, TKUA, DRA. Jfr Fredrik IV:s, Johan Adolfs o. Moritz' replik, dat. s. l. s. d. 1597, orig. i vol. Pfalz-Simmern A I 2, ibid., rcc. Haderslev 17 okt. 1597.

tresse för den svenske konungens sak — icke av intresse för denna strids innebörd, icke för att stärka Sigismunds auktoritet i Sverige i hopp att därmed få en mindre farlig medtävlare, utan för att göra Sigismund benägen att gå önskemålet om en gränsläggning till mötes. Innan Lage Urne återkom från sin beskickningsresa, skulle Sigismund ställa denna danska politik på hårda prov.

Sigismunds första hänvändelse till Köpenhamn

Två veckor efter Urnes avresa kom den landsflyktige Lars Andersson till Frederiksborg med två brev från Sigismund. Den svenske konungen bad enträget om besked rörande de fördrivna riksråden och hertig Karls framställningar till Kristian. Han åberopade ryktena om riksrådens flykt och om Karls försök att hejda dem i Danmark och ville veta, vilket svar Kristian givit denne. Skulle Karls bud ännu icke ha nått Kristian, ville Sigismund åberopa den i Stettinfreden stadgade vänskapen mellan konungarna och det vänliga svar, som Karl Gustavsson och Per Rasmusson fått ett år tidigare.[6] Vidare anhöll Sigismund om arrest av några svenska skepp, dels tre stycken av kronans fartyg, som Karl sålt till några borgare i Stockholm för Spanienfart, dels tre fartyg, som Karl låtit utrusta vid Älvsborg och nu ämnade föra till Östersjön.[7] Beträffande de landsflyktiga riksråden svarade Kristian, att de blivit väl mottagna i Danmark, och att icke heller i fortsättningen något ont skulle vederfaras dem. Däremot hyste han betänkligheter mot att arrestera fartyg, som fått en annan furstes pass, men hänvisade eljes till muntligt besked, som han givit Sigismunds budbärare.[8] Hur detta besked lydde, är icke känt, men någon arrestering tycks aldrig ha skett.[9]

Lage Urnes besök i Warschau.

Under tiden fick Lage Urne besked i Warschau, dit han anlänt den 20 juli. Sigismund urskuldade sig alldeles beträffande klagomålen

[6] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 27 juni n. st. 1597, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Frederiksborg 11 juli 1597. Jfr ovan s. 108, anm. 6. Detta är det ena av tvenne samtidiga brev. — I brevets sista stycke gör Sigismund ett märkligt tillägg. Han säger sig ha hört, att Kristian redan besvarat Karls framställning om de landsflyktiga råden med en upplysning, att han i denna fråga skulle handla Sigismund till behag. För detta tackar Sigismund i de hjärtligaste ordalag. Då Sigismund i brevets början uttalat ovisshet om vad Kristian svarat hertig Karl, ja t. o. m. tänkt sig, att hans eget bud skulle förekomma dennes, kan detta knappast förklaras som annat än ett tillägg till brevets ursprungliga text, föranlett av nya rykten. Att det skulle vara en fingervisning åt Kristian om hur Karls framställning lämpligen borde besvaras, är knappast troligt — den skulle näppeligen ha fått denna form. — Att brevet förts fram av Lars Andersson framgår av Kristians hänvisning till denne under 1598 års förhandlingar, s. n. s. 134. Jfr också Sten Banér t. Ingeborg Tott, dat. Svaneholm 23 juli 1597, s. o. s. 117, anm. 1.

[7] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 27 juni n. st. 1597, orig. ibid., rec. Frederiksborg 11 juli 1597. Detta är det andra brevet av samma datum, jfr föreg. anm. Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 133 f.

[8] Kristian t. Sigismund, dat. Köpenhamn 12 juli 1597, avskr. i SvReg I, DRA, fol. 375 r—376 v. Jfr Slange o. Gram, l. c.

[9] Det är icke troligt, att en sådan arrestering skett utan att bli påtalad i de utförliga besvärslistorna vid gränsmötena i början av det nya seklet. Möjlighet finnes dock, att bägge flottiljerna hunnit passera Helsingör före den 11 juli 1597.

i lappmarksfrågan. Han uttalade förvåning över att Kristian behövde komma med dessa klagomål, då det under Johan III:s tid alltid varit Sverige, som haft anledning att klaga. Sigismund hade emellertid icke reda på hur sakerna sedermera utvecklats. Han visste endast, att hertig Karl nyligen framfört klagomål rörande norska övergrepp.[1] Han uttalade emellertid stor iver att få till stånd en gränsläggning, men anhöll om någon tids uppskov, då en så viktig sak endast kunde beslutas efter rådets hörande och riksråden nu voro i landsflykt i Danmark och annorstädes. Vad Teusinafreden anginge, hade Sigismund aldrig avsett att göra intrång på någon del av Norges rike, hette det.

Vidare bad Sigismund Kristian icke tro allt, som berättades från Sverige, och icke förlita sig på hertig Karl, för vars handlingar Sigismund icke ville ansvara. Till sist försäkrade han om sin vilja att upprätthålla Stettinfreden och förebådade en legation till hösten eller vintern — tydligen för att ge närmare besked om det föreslagna gränsläggningsmötet.[2]

Om den tolkning är riktig, som här givits Kristians initiativ i lappmarksfrågan, måste svaret ha tett sig föga lovande. Sigismund hade visat sig obenägen för eftergifter i dessa nejder. Den planerade gränsläggningen hade skjutits på framtiden, låt vara, att konungen lovat ta upp saken med de riksråd, som voro på väg till Polen från Danmark, där de åtnjutit Kristians skydd.

Svaret på Kristians erbjudande om medling blev icke mindre nedslående, låt vara, att det gavs i hjärtligaste form. Sigismund svarade — om man får tro en samtida berättelse från Warschau — att han icke låge i tvist med Karl, sin undersåte, utan vore rättmätig herre över sitt arvrike. Karls excesser hade gått alltför långt. Det gällde att gripa till effektivare medel än förhandlingar.

Kristians obenägenhet att medverka vid medlingsaktionen mellan Karl och den rojalistiska oppositionen i Sverige vann däremot Sigismunds gillande. Endast konungen kunde vara domare mellan undersåtarna inbördes, hette det.[3]

---

[1] Helt säkert avses här Peder Brasks beskickning, se ovan s. 114 med anm. 9.

[2] Sigismunds resolution på Lage Urnes beskickning, dat. Warschau 9 aug. n. st. 1597, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, med påteckning, att den kommit fram till Köpenhamn 6 okt. 1597. Urne tycks själv ha kommit något senare. Sigismunds rekreditiv för Urne samtidigt, orig. ibid., har rec. Haderslev 21 okt. 1597. — Resolutionen refereras av Slange o. Gram, a. a., s. 130 f., och efter Schlegels tyska utgåva, s. 252 f., av Pira, a. a., s. 63 f. Enewald, a. a., s. 121 f., har liksom Laursen i DNT, III, s. 96 f., och senare Johnsen, a. a., s. 106, gått till avskr. av orig. i SvReg I, DRA, fol. 379 v—382 r, men samtliga dessa förf. dämpa i sina referat Sigismunds formuleringar.

[3] Germanico Malaspina t. kardinalstatssekreteraren, dat. Warschau 17 aug. 1597, tryckt som bilaga till Tunberg, a. a., s. 146 ff., efter Hampus R. Huldts excerpt ur Biblioteca Borghese, III: 63 bc, fol. 270 ff., i vol. E 159 r, UUB.

II.

Karls planer på en beskickning under hösten 1597.

Samtidigt som Lage Urne i Warschau förhandlade med Sigismund om ett gränsläggningsmöte i lappmarken, framförde hertig Karl i Stockholm inför rikets ständer sina klagomål över de norska lappfogdarna och hemställde om utlåtande rörande en ny förhandling i de andra stridsspörsmål mellan Sverige och Danmark, som enligt hans mening påkallade ett svenskt initiativ. Ständerna önskade emellertid uppskjuta förhandlingen till konungens hemkomst. Genom brev eller beskickning borde man anhålla om uppskov med vad som brådskade mest.[4]

Trots ständernas ovillighet planerade hertigen också på hösten 1597 att uppvakta Kristian med en beskickning. Denna skulle emellertid ha ett annat ärende än det, som varit på tal vid ständermötet, att ge Kristian en grundlig information om hertigens sätt att betrakta konflikten mellan Sigismund och Sverige, att utröna vad som i verkligheten låge till grund för ryktena om dansk hjälp åt Sigismund samt, därest Kristian verkligen lovat Sigismund sitt stöd, få honom att avstå från att fullfölja sådan utfästelser.[5] Endast i en biinstruktion upptogos de stridsspörsmål mellan rikena, vilka hertigen några månader tidigare förelagt ständerna.[6]

Denna uppläggning av beskickningens ärenden förtjänar det största beaktande. Att den statsrättsliga frågan och tvisten med Sigismund vid denna tid framför allt annat sysselsatte Karls tankar, är givet. Det svar, som Johan Jöransson fört med sig, krävde vederläggning. Men också för en förlikning i de stridsfrågor mellan de nordiska rikena, som hade aktualitet, måste det ha tett sig nödvändigt att få

[4] Karls första proposition, dat. Stockholm 24 juli 1597, tryckt efter avskr. i SRA, I: 4, s. 102 ff. Ridderskapets och adelns svar s. d. s. l. [1 aug. 1597], tryckt efter avskr. ibid., s. 105 ff. Vissa adelsmäns svar, dat. Stockholm 29 juli 1597, tryckt efter avskr. ibid., s. 108 ff. Karls andra proposition, dat. Stockholm 2 aug. 1597, tryckt efter avskr. ibid., s. 117 ff.

[5] Karls utkast till instruktion s. d. s. l., avskr. av konc. i HKReg 1597: 2, RA, fol. 190 v—193 r. Utkastet är avskrivet mellan handlingar, som ha dat. Stockholm 7 nov. Det har luckor icke endast för dateringsort och datum utan också för ombudens titlar och namn.

[6] Karls utkast till biinstruktion s. d. s. l., avskr. av konc. ibid., fol. 193 r. Om dateringsort och datum gäller detsamma som beträffande instruktionen. Pira, a. a., s. 76, anm. 4, o. s. 78, anm. 1, anmärker dessa förhållanden beträffande dateringen, då det gäller instruktionen, men icke då det gäller biinstruktionen.

Kristians godkännande av Karls kompetens att förhandla på grundval av Stettinfreden.

Den planerade beskickningen kom emellertid icke att avgå.[7] Om orsaken är intet känt. Det vittnar dock om Karls intresse för att icke försumma vidmakthållandet av Sveriges anspråk och rättigheter, att han vid årsskiftet planerade att vända sig till Kristoffer Valkendorff med påminnelse om ett gränsmöte.[8] Det skulle icke få sägas, att han försummat den frist, varom överenskommelse träffats vid 1591 års möte.

Det dröjde till februari månad 1598, innan Karl ånyo skrev till Köpenhamn — och nu var hans brev påkallat av nya viktiga händelser. Underrättelse hade nått Stockholm, att Erik Sparre återkommit till Danmark och därtill haft företräde för konungen.[9] Nu begärde hertig Karl enträget Sparres utlämnande.[10] Han åberopade därvid icke endast

---

[7] Pira, a. a., s. 76 ff., anser, att beskickningen avgått, en mening, som delas av Enewald, a. a., s. 123, o. av Johnsen, a. a., s. 106 f. Att detta icke varit fallet, framgår klart av en granskning av Karls brev t. Kristian, dat. Upsala 23 febr. 1598, orig. i Sverige A I 6, TKUA, DRA. I början av detta åberopar Karl såsom senaste kommunikation med Kristian dennes svar på Johan Jöranssons beskickning i juni 1597. Då beskickningen gällt bl. a. just samma spörsmål som brevet av febr. 1598, finnes ingen möjlighet, att hertigen skulle ha förbigått den, därest den överhuvudtaget ägt rum. Slutsatsen, att den planerade legationen icke avgått, styrkes av alla andra kända omständigheter. Den projekterade instruktionen saknar datum och legaternas namn. Intet kreditiv är känt. Inga originalhandlingar från beskickningen finnas nu i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, eller annorstädes. I kopieboken SvReg I, DRA, saknas avskr. av kreditiv, rekreditiv och resolution — i varje fall borde icke de förra ha saknats. Det må också nämnas, att legationen icke omtalas i hertig Karls dagboksanteckningar, Calendaria Caroli, s. 121. — Pira, l. c., menar, att denna legation haft också andra uppdrag än de, som omtalas i utkastet till instruktionen, nämligen att anhålla om rättegång mot de landsflyktiga riksråden. Detta är alldeles otroligt, redan därför att hertig Karl i november 1597 bör ha vetat, att alla riksråden utom Erik Brahe fortsatt till Polen. Jfr Tunberg, a. a., I, s. 40, anm. 1, o. där anförda ställen samt beträffande Erik Brahe ovan, s. 112, anm. 3, anförda brev. Vidare framgår det tydligt, att hertig Karl begärt denna yttersta åtgärd först i februaribrevet 1598, och då därför att Sparre återkommit till Danmark.

[8] Karl t. Kristoffer Valkendorff, dat. Stockholm 4 jan. 1598, avskr. av konc. i HKReg 1598: 1, RA, fol. 9 v. Pira, a. a., s. 78. Om detta brev avgått, är alldeles ovisst. Då Karl återupptog denna begäran, riktade han sig till Kristian och kunde då icke åberopa sitt brev till rikshovmästaren. Att brevet icke är bevarat i den magra brevserien i Kristoffer Valkendorffs privatarkiv, DRA, betyder mindre. Jfr nedan s. 634 f.

[9] Det är icke omöjligt, att denna underrättelse kommit genom ett brev av Hieronimus von Birkholtz, dat. Helsingör 16 febr. 1598, avskr. i Indkompne danske Bref, Avskriftssamlingen 21, RA. Detta brev har till sina huvuddelar avtryckts av Tunberg, a. a., I, s. 50, anm. 6. Jfr ibid., s. 49, anm. 3. Brevet innehåller också meddelande om Sparres ankomst till Danmark och företräde inför konungen i Haderslev. Då måste emellertid brevet ha nått Upsala inom en vecka, vilket är kortaste möjliga tid.

[10] Karl t. Kristian, dat. Upsala 23 febr. 1598, se ovan anm. 7. Referat hos Pira, a. a., s. 79 f., efter avskr. av konc. i HKReg 1598: 1, RA, fol. 73 v—76 r, som har datum 22 febr. En stor del av argumentationen anför Pira i sitt referat av det brev, vilket återfinnes i Hertig Karls registratur under den 4 jan., jfr nedan s. 634, och som möjligen är ett tidigare förslag till detta samma brev. I brevförslaget av 4 jan. uttalar Karl bl. a., att Sigismund icke alls skulle bli missnöjd över Sparres utlämnande, endast han finge reda på hur allt i verkligheten låge till. Detta är självfallet struket i den slutliga formuleringen. Så

Stettinfördraget, som Kristian i sitt svar till Johan Jöransson hade velat tolka helt annorlunda, utan också sedvänja och allmänt bruk konungar och furstar emellan — det var i själva verket mot denna sedvänja, som Stettinfredens bestämmelser om de landsflyktiga skulle skydda de nordiska rikenas aristokrati. Samtidigt inlade hertig Karl en bestämd gensaga mot Kristians uttalande om Stettinfredens räckvidd. Freden vore evig och redan därför sluten mellan rikena, icke mellan konungarna. Sin egen myndighet att företräda riket och dess ständer hävdade han uttryckligen.[1] Med detta brev drogo Georg Blanck och Hans Meyer, två av hertigens förtrogna tjänare, efter någon tids dröjsmål till Köpenhamn. Då de inträffade där, hade Erik Sparre redan för lång tid sedan fått besked av Kristian rörande Sigismunds vitt syftande önskningar om danskt bistånd vid tåget till Sverige.

Sigismunds planer på aktiv dansk hjälp.

De svenska rådsherrar och sekreterare, som under flykten varit tvingade till en tids uppehåll i Danmark, dolde icke — det har redan framhållits — sin optimistiska uppfattning om Kristians benägenhet för Sigismunds sak. Säkert hade de stimulerats därtill av danska vänskapsförsäkringar.[2] Redan tidigt hade Sigismunds rådgivare föreslagit en högtidlig legation till Danmark för att utverka dansk hjälp vid det företag mot Sverige, som de nu ansågo nödvändigt.[3] Hur mycket de verkligen hoppades av denna hänvändelse, är osäkert. Att man på några håll såg saken mycket ljust, är alldeles riktigt.

Redan på sommaren 1597 hade frågan varit föremål för diskussion i Warschau. Då Lage Urne i början av augusti fick sitt avsked, talade Sigismund om en överenskommelse mellan Johan III och Fredrik II, enligt vilken de nordiska konungarna voro skyldiga varandra hjälp mot upproriska undersåtar — förmodligen en vantolkning av Stettinfredens första paragraf.[4]

Säkert hyste emellertid de ledande bland riksråden en mera realistisk mening om vad man kunde vänta i verklig hjälp av Kristians benägenhet, låt vara, att de icke betvivlade denna. En sådan mening kommer

---

kunde Karl icke rimligtvis skriva, när Sparre i Sigismunds eget uppdrag var hos Kristian, något som Karl måste ha insett eller vetat, också om han i brevet formulerade sig, som om Sparre vore på privat resa.

[1] »efther wij een rijks arffurste äre och af Kon. M:t sielf så well som meninge Swerigis rijkis stender till rijkzens föreståndare vthi H. Kon. M:ttz frånwaro fulmechtig giordh, så och bedin, bewilligedt och samptyckt . . .»

[2] Se ovan s. 118 med anm. 2.

[3] Tunberg, a. a., I, s. 44, anm. 2. De där anförda breven ur serien Kanslitjänstemäns koncepter och brev, RA, ha genomgåtts också för denna undersökning.

[4] Germanico Malaspina t. kardinalstatssekreteraren, dat. Warschau 17 aug. 1597, s. o. s. 126, anm. 3. Ordalagen återfinnas hos Tunberg, a. a., I, s. 150, rad 4—1 nedifr. Jfr sistnämnde förf:s kommentar, ibid., s. 33, anm. 2. Om stämningen i Polen vittnar jämväl det brev från Nils Rask t. Johannes Bultius, dat. Reval 31 okt. 1597, orig. bland Kanslitjänstemäns koncepter och brev, RA, som i utdrag tryckts hos Tunberg, l. c.

icke minst till synes i det stora betänkande, i vilket de kring Sigismund samlade riksråden i november 1597 skisserade planen för en aktion mot Sverige.[5] Där uppräknades noggrant, vad man kunde begära till hjälp av Livlands och Preussens städer, men om hjälp från Danmark hänvisades endast i allmänna ordalag till vad en beskickning kunde utverka i Köpenhamn. Längre fram i samma rådslag talades om möjligheten att få lejd av Kristian för den händelse Sigismund behövde ta vägen över Blekinge eller utsätta mötesplats för sina svenska anhängare och trupper inne på danskt område. Till sist borde de penningar, som måste skickas till knekthövitsmän och ryttmästare i Sverige, förmedlas över danska gränsen av danska köpmän och andra förtrogna.

Något mera optimistiska planer tycks man dock ha hyst också på inflytelserikt håll. När Malaspina informerade den heliga stolen, talade han om den danska flottans hjälp vid ett företag genom Blekinge. Det finns dock anledning förmoda, att också konungen själv hade en mera realistisk syn på de framgångar, som kunde väntas.[6] Det skulle också visa sig, att den svenska beskickning, som till Kristian framförde Sigismunds önskningar, icke var besjälad av så starka förhoppningar — den visade sig nämligen beredd att omedelbart uppge de mera vittsyftande kraven.

Erik Sparres beskickning till Danmark.

Då Sigismund på sommaren 1597 avfärdade Lage Urne med svar på Kristians beskickning i lappmarksfrågan, hade denne fått beskedet, att den svenske konungen under hösten eller vintern skulle återkomma med närmare svar om det föreslagna gränsläggningsmötet.[7] Till detta kunde Sigismund nu anknyta sin beskickning, också om denna hade en betydligt vidare syftning.[8] Den var nämligen ett led i en stor plan på stöd från flera riksfurstar.[9] Mot jultiden 1597 kunde äntligen Erik

---

[5] De svenska rådsherrarnas i Polen rådslag, dat. Warschau 26 nov. 1597, avskr. bland strödda historiska handlingar 16, RA, tryckt som bilaga till Tunberg, De svenska rådsherrarna och krisen i Sveriges historia 1597—1598, s. 186 ff.

[6] Om Malaspinas förhoppningar se Tunberg, Sigismund och Sverige, I, s. 44. Sigismunds förtrogne kammartjänare Georg Schiel tog under våren 1598 flere gånger upp den danska frågan i brev till Maria av Steiermark, vilka ligga i orig. i vol. Familienkorrespondenz 36 A, St. A. Wien. Sålunda skrev han den 22 febr. n. st. 1598: »Derselbige cantzler, so zum khönig aus Dennemargkh zu verhietten, das er dem h. Carl nit helffen sollt, geschigkht worden, schreibt, das er stattlich vnnd wol suscepirt worden, vnd souil schon verlautten lassen, hab herzog Carl wider der khönig vil khocht, so soll ers selbst essen.» Man jämföre ett uttryck i ett odat. PS till ett ej bevarat brev, ibid., troligen från nov. 1597: »vnd den khönig von Dennemargkh, so jme [sc. Karl] seiner gemahl halber seer nahent verschwägert . . . zue einem gehülffen (hier jnn mein gnedigister khönig . . . aber höchstes Vleiss gened. fürsorg thuett) haben sollt.» Måhända återger det stämningen i Warschau före Erik Sparres ankomst.

[7] Se ovan s. 126 med anm. 2.

[8] Sigismund hade då också talat endast om legation genom brev eller bud, icke om en ansenlig beskickning.

[9] Almquist, a. a., s. 12 ff. Tunberg, a. a., I, s. 48, talar endast om intresset att hävda

Sparre och sekreteraren Jonas Axberg anträda den beskickning till Pommern, Mecklenburg och Danmark, som då var beslutad sedan rätt lång tid.[1] Enligt sin offentliga instruktion skulle de utförligt klandra hertig Karls framfart i Sverige, vilken tvingade till väpnat försvar från konungens sida. För detta försvar sökte Sigismund hjälp med råd och dåd. Vad som därmed avsågs, skulle under förhandlingens gång bli klart — i instruktionen nämndes endast bistånd vid en handelsblockad av Sverige.[2] Utdrag ur denna instruktion kom emellertid icke att framlämnas i Köpenhamn. Förmodligen hade Erik Sparre, som helt visst var huvudman för den politik, det här gällde, fått öppen fullmakt att på bästa sätt lösa den förelagda uppgiften, att försäkra Sigismund om Kristians stöd. Förmodligen hade han överenskommit med Sigismund om sammanträffande i Sverige i maj eller juni månad.[3] Under dagarna kring årsskiftet fullgjorde de svenska legaterna sina ärenden i Stettin och Güstrow.[4] De skyndade sedan, så snabbt årstiden tillät det, mot Köpenhamn, där deras ankomst skulle ha varit förberedd genom ett märkligt politiskt kuppförsök.

Då Samuel Laski samtidigt med Sparre lämnade hovet i Warschau på färd mot Sverige[5], tog han vägen över Holland i det hertigliga Preussen, där han genom brev hade stämt möte med preussiske vicekanslern Andreas Fabricius — de skulle överlägga om viktiga angelägenheter rörande den preussiske läntagarens förhållande till länsherren, skrev Laski[6]. Då de träffades, bad Laski Fabricius till sina upp-

---

Sigismunds synpunkter gentemot Karls, ett moment, som framhäves just på s. 12 hos Almquist, a. a., där det emellertid vid skildringen av själva beskickningens gång blir fullt klart, att dess syfte också var att försäkra Sigismund om bistånd, i varje fall från den preussiske läntagaren.

[1] Se t. ex. det ovan s. 130, anm. 5, nämnda rådslaget.

[2] Sigismunds instruktion för Erik Sparre och Jonas Axberg, dat. Warschau 14 dec. 1597, Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA, efter konc. av Sparre. Det är ovisst, om legationen möjligen bestått av flere personer. Sivert Grubbe antecknar under den 22 maj 1598, att han ätit middag hos Kristian Friis tillsammans med Kristian och Adrian Ramischi, »der var Sendebud fra Stænderne i Polen». Sivert Grubbes Dagbog, I, s. 388. Något brev från de polska ständerna till Kristian såsom stöd för Sigismunds förslag genom Erik Sparre är ej känt. Jfr Almquist, a. a., s. 12 f.

[3] Jfr uttrycket i det nyss citerade rådslaget: »när man nu märcker, att hemresan kunde gå för sig . . . kunde Hans Kongl. Maij:tts sändebud, som i Dannemarck liggia . . .» Meningen var, att expeditionen till Sverige skulle försiggå mellan pingst och midsommar. Det skall bli klart, att Erik Sparre stannade i Danmark, också sedan han fått slutligt besked av Kristian. Först då det blev känt, att expeditionen uppskjutits, skyndade Sparre till Danzig. Någon hemlig instruktion för Sparre och Axberg är icke känd. Dock säger Axberg på ett ställe i relationen, se nedan s. 132, anm. 2: »Svarade sändebudhen efter deres jnstructions inneholdh.»

[4] Almquist, a. a., s. 13.

[5] Jfr Tunberg, a. a., I, s. 49 med anm. 1. Det där anförda materialet beträffande tidpunkten för Laskis avresa kan kompletteras ur här nedan anförda handlingar.

[6] Samuel Laski t. Andreas Fabricius s. d. s. l., orig. i vol. 2, Alte Nr. Abt., Rep. 7, G. St. A. Berlin.

dragsgivare i Ansbach och Berlin inberätta, vad han hade att säga.[7] Han började med en utförlig historik över den preussiska länsfrågans utveckling under Sigismunds regeringstid och karakteriserade den som en rad av hohenzollrarna försummade tillfällen. Trots alla tidigare försummelser erbjöde sig nu en möjlighet att på ett avgörande sätt vinna den eftersträvade favor regis.[8] Sigismund hade nämligen beslutat träda i förbund med Danmark för att få dess hjälp mot det upproriska Sverige. Denna lägenhet borde hohenzollrarna utnyttja och skicka en legation till Danmark så fort, att den komme dit före Erik Sparre och Jonas Axberg. Genom denna legation skulle hohenzollrarna erbjuda sin anslutning till detta dansk-polska förbund, ja, de borde uppmana konung Kristian att självmant[9] erbjuda de polska ombuden — så kallade Laski dem av lätt insedda skäl — detta förbund, innan dessa hunno andraga sitt ärende. Det vore så mycket nödvändigare, att brandenburgarna på detta sätt bistodo länsherren vid företaget mot Sverige, som hotet mot Preussen efter den polska makttillväxt, som segern i Sverige skulle innebära, borde bli ännu mera outhärdligt, ja, hohenzollrarnas ställning i Polen kunde avsevärt stärkas genom detta närmare förbund med Danmark.

Vid underrättelsen om denna märkliga polska framstöt skyndade sig kurfurst Joakim Fredrik att i Köpenhamn uttrycka sitt intresse för detta nya förbund — man må betänka, att den hohenzollernska familjepolitiken sedan länge räknade Kristian IV som en av sina mest betydelsefulla tillgångar — och förfråga sig om anslutning till detsamma.[1] Då voro emellertid Erik Sparre och hans följeslagare redan framme i Köpenhamn, där de fingo ett furstligt mottagande av Kristian, som icke upphörde att betyga sin vänskap för Sigismund. Denna vänskap — vad den eljes varit värd — skulle emellertid komma att sättas på hårda prov, sedan svenskarna i början av februari framlagt sina ärenden inför särskilt förordnade kommissarier, kanslern Kristian Friis samt riksråden Breide Rantzau och Henrik Ramel.[2]

[7] Fabricius' relation om Laskis andraganden i brev t. Johan Georg av Brandenburg, dat. Königsberg 29 dec. 1597, orig. ibid. I nästan samma ordalag i brev t. Georg Fredrik av Ansbach samtidigt, orig. i vol. 125 a, Alte Nr. Abt., Rep. 7, G. St. A. Berlin, rec. Ansbach 19 jan. 1598.

[8] Om den preussiska successionsfrågan vid här aktuella tid se Almquist, a. a., s. 7 f.

[9] »qvasi proprio motu.»

[1] Joakim Fredrik av Brandenburg t. Kristian, dat. Köln a. d. S. 15 jan. 1598, orig. i vol. Brandenburg A I 3, TKUA, DRA. Johan Georg hade avlidit den 8 jan. — Den senfärdige Georg Fredrik av Ansbach reagerade icke så snabbt men var i allt väsentligt enig med kurfursten. Han hemställde till denne, om det icke vore skäl att vända sig till Kristian »zu ... Abwendung solcher gefehrlicher Practicken», så att denne icke slöte något sådant förbund om icke — och det då i värsta fall — tillsammans med samtliga hohenzollernska furstar samt Preussens ständer. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik, dat. Ansbach 17 febr. 1598, orig. i vol. 2, Alte Nr. Abt., Rep. 7, G. St. A. Berlin.

[2] Om materialet till kännedom om denna beskickning se Tunberg, a. a., I, s. 87, anm. 1. Huvudkälla för det närmast följande är Sparres och Axbergs relation om förhandlingarna

De svenska sändebudens första proposition uppehöll sig till en början vid frågan om det gränsläggningsmöte i lappmarken, som Kristian föreslagit genom Lage Urne. Sigismund lät beklaga sin oförmåga att under rådande kris i Sverige låta möta på utsatt dag. Ett dylikt möte borde dessutom ske vintertiden. De riksråd, som skulle förordnas, voro också i landsflykt. Han begärde uppskov, tills han åter finge Sverige i sina händer. Under tiden borde Kristian underlåta att förhandla med hertig Karl, som icke hade fullmakt och rätt att träffa avtal om dessa viktiga riksangelägenheter. Vidare begärdes uppskov med processen om rätten till sköldemärket — sändebuden kallade den för »kompromisshandeln». Till sist begärde Sigismund hjälp med råd och dåd vid återtagandet av Sverige — sådan hjälp stode i överensstämmelse med den vänskap, som stadgats i Stettin. Han ville också veta, vad Karl haft för bud och brev till Danmark, och han begärde skydd för de svenska flyktingarna också fortsättningsvis.[3] Erik Sparres första andraganden.

På en punkt lämnade framställningen icke rum för någon tvekan. Sigismund var icke benägen för eftergifter i lappmarksfrågan. Måhända hade man i Warschau insett, vart det danska förslaget om ett möte vid midsommartid syftade. Därpå tyder påpekandet, att gränsläggningen borde ske på vintern. Kristian gjorde emellertid ett försök att framtvinga ett lägligare besked.

Redan följande dags morgon kommo de danska förhandlingsombuden med konungens svar. Uppskov med gränsläggningsmötet kunde Kristian icke bevilja — han löpte då risk, att Sverige finge

---

2—9 febr., egenhändigt konc. av Axberg i vol. N. 436, UUB. En sen avskrift av denna relation (tagen 1905) utgör vol. Mötet i Hadersleben 1598, Danica, RA. — Relationens värde som källa torde vara mycket stort. På alla punkter, där originalakterna äro bevarade, är överensstämmelsen i allt väsentligt fullständig. Konc. är emellertid ofullbordat. Det slutar med referat av de svenska ombudens svar den 7 febr., vilket två dagar senare avlämnades skriftligt. Det är det skriftliga svaret, som refereras, ty referatet slutar med »Actum Hadersleben 9 feb. A:o 98». Då i referatet av förhandlingen ingen häntydan göres framåt, om vad som en månad senare blev dess resultat, förefaller det troligt, att relationen tillkommit före den 2 mars 1598. Allt tyder i själva verket på, att den förts under själva förhandlingen. Rättelserna i referatet av de muntliga överläggningarna vid audiensen för Kristian ge klart besked därom. — Om legationens ankomst till Danmark se även Arvid Gustavsson t. Katarina Månsdotter, dat. Köpenhamn 18 jan. 1598, orig. i Stenbockska samlingen, Enskilda arkiv, RA: »H. Erick Sparre och min systerdotter äre nu i gåår kompne hith til Köpenhamn, och som jag mener, bliffwer H. Erik her i winnter för en legath liggends til Kon. M:ttz heemrese ij wåår. Huem sig då wel haffuer stelth och forhollith i Suerige, kan thz ten sielff besth bekomma.» — Om det mottagande, svenskarna bereddes, gav Jonas Axberg vid sin återkomst till Marienburg livliga skildringar, vilka återklinga i Georg Schiels brev t. Maria av Steiermark, dat. Marienburg 27 maj 1598, orig. i vol. Familienkorrespondenz 36 A, St. A. Wien. Misstroget tillägger emellertid brevskrivaren ett »Gott geb, dz nur Worth vnd Wergkh beieinander sein mochten».

[3] Erik Sparres o. Jonas Axbergs första proposition, dat. Haderslev 2 febr. 1598, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Samma dag överlämnades, enligt rec:ant., Sigismunds kreditiv, dat. Warschau 30 nov. 1597 n. st., orig. ibid. Jfr referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 143 f., o. efter dessa förf. Pira, a. a., s. 82 f. Jfr också Laursen i DNT, III, s. 98, o. Enewald, a. a., s. 124.

hävd på vad det lagt sig till med enligt den version av Teusinafreden, som Karl Karlsson låtit trycka i Paris. Beträffande hertig Karls hänvändelser åberopade man, vad Kristian föregående år låtit meddela genom den landsflyktige Lars Andersson. Flyktingarna skulle också fortsättningsvis åtnjuta skydd i Danmark.[4]

Kommissarierna begärde också ytterligare besked på några punkter. Vad menades med »kompromisshandeln»? Hur tänkte Sigismund gå till väga vid återerövringen av Sverige? Och vad väntade han sig därvid för hjälp av Kristian?

Till svar på detta förklarade svenskarna, att Sigismund i god tid före nästa midsommar skulle vara i Sverige och då genast skulle ta itu med lappmarksfrågan. Under alla förhållanden lovade de, att han skulle skriva ett särskilt förmaningsbrev till lappfogdarna. De meddelade vidare, att »kompromisshandeln» intet annat vore än processen i vapenträtan. Vad företaget mot Sverige anginge, begärde Sigismund just polska riksdagens hjälp. Bara konungen komme till Sverige, skulle utan tvivel de flesta svenskar återgå till honom. Närmare besked om Sigismunds önskningar ville de endast ge Kristian personligen.

Erik Sparres framställning om dansk hjälp.

Denna audiens försiggick följande morgon, varvid Sparre överlämnade en utförlig skildring av hertig Karls företag i Sverige[5] samt den dossier akter med bifogad förklarande text, som han före avresan sammanställt i kansliet i Warschau[6]. Det var Kristian Friis, som förde ordet och framställde konungens frågor. Sparre meddelade, att Sigismund av Kristian begärde 2,000 man till häst och lika stor styrka till fot samt tio eller tolv välrustade skepp. Han skulle behöva denna hjälp i slutet av april eller början av maj. Krigsfolket borde vara samlat på i förväg överenskomna platser vid gränsen i Norge, Halland eller Blekinge. Så snart Kristian beviljat hjälpen, skulle ettdera av sändebuden återvända till Polen för att hämta de pengar, som behövdes.

Tre dagar senare kom Kristian Friis med konungens svar. Han hade det i koncept, som ännu inte var förelagt Kristian för slutligt godkännande.

---

[4] Om Kristians svar med Lars Andersson s. o. s. 125 med anm. 8. Det omtalade trycket av Teusinafreden är icke känt. Jfr Rudbeck, a. a.

[5] Berättelse om revolutionen i Sverige, dat. Haderslev 3 febr. 1598, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA, enligt ant. överlämnad vid audiensen. Att den var färdigställd i förväg för detta ändamål, framgår av ingressen och därav, att dateringen skett, sedan texten färdigskrivits. Det är, liksom övriga originalakter från beskickningen, Axbergs hand.

[6] »Vnderwisning och berättelse» samt »innelagde copier», orig. ibid. Det är samma dossier, som nämnes av Almquist, a. a., s. 12 f. Enl. titeln över avskr. av den tyska versionen, Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA, fol. 86 v—104 r, har den lagts upp av Sparre för Skrzetuckis legation. Om denna se Almqusti, l. c.

Kristians förslag om dansk medling.

Kristian förklarade i detta svar, att han kände sin förpliktelse jämlikt Stettinfreden att visa Sigismund all god grannsämja.[7] Därför ville han också ge den av Sigismund begärda tillåtelsen till färd genom Danmark, förutsatt att det kungliga följet upprätthölle ordning och säkerhet. På grund av samma vänskap lät han framställa några välvilliga råd, att Sigismund icke borde bege sig av från Polen, innan han hade någon befästning i Sverige i sina händer, dit han kunde ta vägen, och att Sigismund icke borde gripa till våld, innan alla medel att nå en fredlig lösning prövats. För det sistnämnda lät Kristian erbjuda sin medverkan. Om Sigismund så önskade, ville han åtaga sig icke blott att vara medlare utan också att döma i tvisten mellan Sigismund och Karl. För att synas opartisk, ville han som medhjälpare i detta uppdrag antaga hertig Johan Adolf av Gottorp.[8] Han föreslog ett möte i Nylöse till förste augusti 1598.[9] Under tiden skulle både Kristian och Johan Adolf genom en särskild beskickning till hertig Karl förmana honom att uppfylla sina skyldigheter.

Då hertig Karl i sin argumentering alltid skjutit religionen i förgrunden, ansåg Kristian det vidare lämpligt, att Sigismund utställde en högtidlig försäkran om att han icke avsåge att företaga sig något ingrepp i de religiösa förhållandena i Sverige.

Sedan de svenska ombuden överlagt en stund, svarade de, under betygande av sin konungs tacksamhet för Kristians välvilja, att Sigismund icke kunde uppskjuta sin resa, som troligen redan vore beviljad av polska ständerna, endast emedan hertig Karl innehade alla de svenska fästena.[1] De framförde goda skäl. Om de polska ständerna hade beviljat resan och Sigismund likafullt icke reste, skulle de svenska ständerna förtvivla om honom och alldeles skilja honom från regementet. Ovisst vore det också, om man i så fall kunde förmå polackerna att ett eller annat år senare bevilja färden på nytt. I all hemlighet ville Sparre emellertid meddela, att Sigismund avsåge att ställa sin

---

[7] »H. K. M:tt i Danmark bekenner sigh efter ded Stetinske fördragz inneholdh icke allenest till alltt naborligitt gått att bewijsa wara förplichtedh vthan och wnner och önsker H. K. M:tt i Sue. och Polen *etc.* så gott som sigh sielfuan.»

[8] »icke för dhen skuldh, att han som en kon. i Dan. vndersåthe och vasallus skulle kunne någett hielpa eller stielpa, ty ther kon. i Dan. binder oxen, ther blifuer han wäl ståndendes, vthan för ded att kon. i Dan. icke skall synes wele wara partisk i saken.» Det torde vara detta uttryck, som återgår i Jöran Posses meddelande i brev t. Sten Banér, dat. Warschau 19 maj 1598, referat i domen över rådsherrarna i mars år 1600, Bilagor Til Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:s Historier, s. 207: »hafwer H. K. M.t i Danmark offenteligen illa talet om Hertigens otilbörlige handel, förbiudandes hans Swåger Hertigen af Hollsten ingalunde bijfalle honom i samme sin vproriske och otilbörlige handel, medh mycket mere som han hafwer honom talet under ögonen».

[9] »loco certo pro incerto eller och i Rostock, efter ded att Ko. i Dan. icke gerne seer, att ded skulle ske i Danmarck.»

[1] De svenska ombudens svar, dat. Haderslev 9 febr. 1598, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Det överensstämmer i allt väsentligt med referatet i relationen.

färd antingen mot Stockholms skärgård eller mot Kalmar och Borgholm — de senare kunde icke motstå honom. Om något oförmodat hinder skedde, ville konungen ta vägen till Avaskär eller annorstädes i Blekinge, dit sjöresan vore kortast. Då finge svenskarna också se, att hertig Karl med orätt berömt sig av att ha Kristian på sin sida mot Sigismund. Sparre begärde uttryckligt besked, att Sigismund icke endast finge ta vägen över Blekinge utan också samla sina svenska anhängare på danska sidan av gränsen. Det skulle nämligen visa sig, menade han, att så snart konungen vore i antågande, skulle det svenska krigsfolket och andra återfalla till honom. Vidare ville Sigismund ha säkerhet om att de svenska rebeller, vilka flydde över gränsen, skulle hejdas i Danmark för att där ställas inför rätta — vore det också hertig Karl själv.

Beträffande förslaget om medling och skiljedom kunde de svenska legaterna intet svara, då deras instruktion icke förutsett så välvilliga förslag. De förmodade emellertid, att Sigismund skulle vara mycket benägen för denna förhandling, därest resan till Sverige av något skäl bleve förhindrad. Principiellt vore Sigismund icke obenägen för fredlig framfart. Han tänkte visst icke gå våldsamt till väga mot Karl, om denne förhölle sig lugn, och än mindre gripa till vapen mot sina undersåtar.

Vad religionen anginge, hade Sigismund icke gjort något försök till förändringar, vilket däremot Karl hade gjort med sin kalvinism. Ytterligare försäkringar på den punkten voro onödiga. Svenskarna upprepade till sist sin konungs begäran om aktiv hjälp. Om Kristian icke kunde lämna så mycket, som begärts, borde han åtminstone ge hälften eller i vart fall ge Sigismund rätt att värva folk i Danmark.[2] Vad anginge den skrivelse, som nämnts i Kristians svar, så voro svenskarna angelägna om att den i alla händelser avginge med en enträgen uppmaning till hertigen att icke tränga sig in i regeringen i Sverige utan i stället förlika sig med Sigismund. Denna skrivelse borde kompletteras med en annan, riktad till adeln och prästerskapet i Sverige med uppmaning att icke inlåta sig i något våldsamt motstånd mot konungen. I bägge breven skulle Kristian utfästa sig att garantera den fredliga uppgörelsen genom att erbjuda sin medling i allt, som parterna icke kunde enas om. Till sist framställde svenskarna begäran om kvarstad på svenska fartyg och annan svensk egendom vid tidpunkt, som Sigismund skulle meddela.

---

[2] »huer det icke kunne ware att ded doch måtte blifua medh helfterne mindre, eller och till ded minsta wara H. K. M:tt i Sve. fridt efterlatidt att lathe wärfwe här folck i Danmark» — som skäl för denna anhållan anfördes, att konungen droge sig för att ta in polacker i större antal på grund av dessas bångstyrighet samt för språkets skull. Hertigen skulle dessutom vränga till detta liksom allt annat och påstå, att Sigismund här komme med en hop jesuiter.

Under de närmaste dagarna utväxlades dessa förslag också skriftligen.[3] Samtidigt beslöt Kristian, att han skulle ge bestämt besked inom en månad. Saken vore av sådan vikt, att han ville höra sitt riksråd.[4] Detta sammankallades också omedelbart till möte i Kolding vid slutet av februari.[5]

Innebörden av Erik Sparres hållning.

Härigenom hade Erik Sparres och Jonas Axbergs förhandling tillsvidare förpuppats. Att dess utgång icke var oviss, synes emellertid klart. I själva verket hade de svenska underhandlarna visat mera smidighet än fasthet, då de redan under förhandlingens första skede frångingo sina ursprungliga förslag och talade om vad de önskade i andra hand, därest Kristian nekade den begärda hjälpen. Detta tvingar till slutsatsen, att de misströstade om bifall. Det är svårt att avgöra, om denna pessimism var en följd av Kristians första svar. Detta var emellertid icke direkt avvisande. I stället hade den danske konungen visat ett betydande intresse, gjort frågor, som kunde antyda, att han allvarligt reflekterade på förslaget, och kommit med viktiga alternativ.[6] Av dessa tilldrar sig förslaget om en rättegång mellan Sigismund och hertig Karl inför Kristian och hertig Johan Adolf särskilt intresse. Kristian hade nära nog utlovat, att domarna, om de också tillsynes skulle vara opartiska, i själva verket skulle vara partiska för Sigismund.[7] Om de svenska förhandlarna verkligen hyste så hög uppskatt-

[3] S. o. s. 135, anm. 1.

[4] Kristians resolution, dat. Haderslev 9 febr. 1598, avskr. ibid. — Om dessa förhandlingar saknas upplysningar i den äldre litteraturen. — En av de smärre frågor, som voro föremål för meningsbyte mellan Erik Sparre och Kristian Friis, må ytterligare nämnas: det gäller den på Karls uppdrag i Blekinge fängslade brevdragaren Hans Simonsson, se ovan s. 114, anm. 3. I sin första proposition begärde svenskarna, att Kristian skulle avfordra Karl både brevdragare och brev. Därtill svarade Friis vid förhandlingen den 3 febr., att det skett mot Kristians vilja, men att denne fått reda på det först i efterhand, emedan Hans Simonsson icke haft något lejdebrev. På dessa grunder menade sig Kristian vara oskyldig till det skedda och ville slippa skriva till Sverige om saken. Svenskarna genmälte, att de klandrade Karl, icke Kristian — det vore Karl, som genom detta hade förklenat bägge konungarna. Brevdragaren hade icke hunnit begära någon lejd, påstodo de, emedan han blev fången på samma ställe, där han landsteg i Danmark. I fortsättningen diskuterade ombuden, huruvida man överhuvud taget skulle behöva pass i de nordiska länderna under fredstid. Friis åberopade också, att Kristian redan en gång hade klagat över detta hos hertig Karl genom ett dennes ombud, tydligen inför Johan Jöransson. Denna grund för avböjandet åberopades också i de danska rådens betänkande av 2 mars 1598 och i Kristians slutliga svar, se nedan.

[5] Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 242. Jfr Erslev, a. a., s. 90 f.

[6] Det finnes påfallande överensstämmelser mellan denna förhandling och förhandlingarna under Jöran Posses och Erik Gyllenstiernas danska beskickningsresa 1604, s. n. s. 495 ff. Huvudpropositionen var densamma och Kristians förhandlingsombud framställde nära nog samma frågor. Det märkliga är, att Kristian just vid tiden för denna senare beskickning hyste starkt intresse för en väpnad uppgörelse med hertig Karl. Att svaret också då blev nekande, berodde troligen på riksrådets ovillighet samt den rimliga misstron mot Sigismunds förmåga.

[7] Jfr ett intressant brev av Jöran Posse t. Sten Banér, dat. Warschau 19 maj 1598, referat dels i 1600 års dom, s. o. s. 117, anm. 1, bland Bilagor till Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:s Historier, s. 207, dels i rättegångsprotokollet fran Linköping år 1600, s. o. s. 117, anm. 1, s. 228—230. Jfr Tunberg, a. a., I, s. 87, anm. 1.

ning av Kristians benägenhet för Sigismund, som de ville göra troligt[8], borde de då icke i sin konungs välförstådda intresse ha antagit detta anbud? Då de icke gjorde det, synes detta ha sin förklaring i den roll, de själva spelade i de kungliga planerna. De kunde icke tänka sig att återvända till Sverige efter en förlikning mellan hertig och konung, vilken kunde förutses lämna hertigen icke endast fri utan också i besittning av regeringsmakten i Sverige eller i varje fall i hertigdömet. Erik Sparre hade själv upplevat en förlikning av samma innebörd, som också blivit ödesdiger för rikets råd, förlikningen mellan Johan III och hertig Karl efter Revalmötet. För de landsflyktiga riksråden var det nödvändigt att föra en katastrofpolitik. Endast konungens väpnade seger skulle innebära deras egen seger.[9] Därför måste Kristians medlingsanbud avvisas. Att de misströstade om Kristians aktiva hjälp och genast återgingo till önskan om välvillig neutralitet, kan ha sammanhang med oviljan mot en medlingsförhandling som villkor för denna.

Möjligt är emellertid, att Erik Sparre och Jonas Axberg redan på resan till Köpenhamn misströstade om att uppnå ett sådant resultat, då de icke kunde utlova några mera betydande förmåner som ersättning för Danmarks bistånd.[1] Därom måste också förhandlingarna med konungen och den kunglige kanslern ha givit besked, att Kristians intresse varit direkt förbundet med de eftergifter, han krävde i lappmarksfrågan.

Det måste för Kristian ha stått klart, att han näppeligen kunde få rådets bifall till deltagandet i en väpnad aktion mot Sverige. Genom att erbjuda en partisk medling, ville han om möjligt vinna samma förmåner. Han tycks också ha förehållit svenskarna, att han icke kunde vara med om ett krig mot Karl — detta tvingade dessa till påståendet, att det icke gällde ett krig, endast Sigismunds säkerhet.

Tydligen ha de svenska sändebuden icke varit befullmäktigade att göra några eftergifter i lappmarksfrågan, om de eljes varit benägna att göra det. Hur härmed än må ha förhållit sig, de hade nu endast att vänta på det danska rådets överläggning.

Kolding-avskedet 1598.

Den andra mars 1598 avgav det danska rådet sitt utlåtande. Med största bestämdhet rådde det Kristian att ej bevilja aktiv hjälp. Som skäl anfördes, att av rikets krigsmakt intet kunde avstås i så oroliga tider. Det verkliga skälet var helt säkert det, som angavs, då det gällde att motivera avslag på alla de övriga förslagen om bistånd från

---

[8] Se Erik Sparre t. Sten Banér, dat. Köpenhamn 17 mars 1598, refererat i 1600 års dom, se föreg. anm., s. 192, 193, 199, 206 o. 209. Jfr Tunberg, l. c.

[9] Jfr deras förslag till regeringsordning i Sverige, tryckt som bilaga till Tunberg, De svenska rådsherrarna och krisen i Sveriges historia 1597—1598, s. 194 ff.

[1] S. o. s. 130 med anm. 5—6.

dansk sida, vid avspärrning av Sverige och arrestering av flyktingar, risken att råka i krig och att ruinera det danska näringslivet. Sigismund borde i stället uppmanas — hette det — att först gripa till fredliga medel och utvägar, varvid Kristian borde erbjuda sin medling. Dock borde Sigismund få rätt att vinddriven föra sin här genom Danmark. Ett förmaningsbrev till hertig Karl kunde också beviljas, endast det skreves i all vänlighet. Större eftergifter kunde rådet vara med om, då det gällde lappmarken och vapenträtan. De föreslogo uppskov med gränsläggningen till sommaren 1599 och med vapenträtan under bägge konungarnas livstid. Detta rådsbetänkande blev också Kristians slutliga svar.[2]

Därmed hade det danska rådet avvisat icke endast Sigismunds begäran om aktiv hjälp utan även Kristians plan, så som den här har tolkats, att utnyttja den svenske konungens beträngda situation till att framtvinga eftergifter i den aktuella tvistefrågan, om Sveriges anspråk på den ryska skatten vid Ishavskusten. Att de svenska ombudens ovillighet till eftergifter i denna fråga spelat avgörande argument rådet i händerna, må vara riktigt. Dessa argument kommo dock icke till uttryck i rådsbetänkandet. Också dem förutan torde resultatet ha blivit ett avslag, hur mycket man än inom de danska rådskretsarna kunde sympatisera med det betryckta svenska riksrådet. Varje äventyrspolitik var dock främmande för Kristians riksråd. Och äventyrligt måste det ha tett sig att med väpnad makt taga del i det skickelsedigra avgörande, som stundade.

Förhandlingarnas resultat.

Erik Sparres och Jonas Axbergs danska beskickningsresa hade förfelat sin huvuduppgift — att förvärva konung Sigismund Danmarks hjälp mot hertig Karl. Danmarks välvilliga neutralitet, längre hade

[2] Riksrådets betänkande, dat. Kolding 2 mars 1598, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA. Tryckt av Erslev, Aktstykker og Oplysninger, I, s. 91 ff., efter avskr. i SvReg I, ibid., fol. 396 v—400 v, där stavningen på enskilda punkter är en annan. Riksrådet sammanträdde verkligen redan 28 febr. Sivert Grubbes Dagbog, I, s. 386. Kristians resolution, dat. Kolding 2 mars 1598, konc. ibid. Ett parti är tryckt av Rydberg i ST, V: 1, s. 110 f. Den överensstämmer alldeles med rådets betänkande. Jfr också Kristian t. Erik Sparre o. Jonas Axberg samtidigt, konc. ibid. — Märkligt nog har det rekreditiv, som finnes avskrivet i SvReg I, DRA, fol. 405 v—406 r, datum Haderslev 9 febr. 1598, alltså samtidigt som sändebuden fingo besked om uppskovet. Att ett misstag föreligger, är klart. Möjligt är, att ett rekreditiv koncipierats redan i febr., för den händelse legaterna icke skulle ha kunnat invänta beskedet. — Om Kristians slutliga svar se också Slange o. Gram, a. a., s. 144 f., o. efter dessa förf. Pira, a. a., s. 83 ff. Jfr Laursen, i DNT, III, s. 96 f., o. Enewald, a. a., s. 124. — I den äldre svenska litteraturen förekommer uppgiften, att Sparre fordrat 12 örlogsskepp mot pant i Kalmar och Älvsborg. J. Messenius, Scondia, VIII, s. 55. Jfr Werwing, a. a., s. 382. Hos Dalin, Swea Rikes Historia, III: 2, s. 378, återföres uppgiften på dess källa — men förf. godtar den. Källan är Karl t. Nils Gyllenstierna, dat. Nyköping 18 april 1598, avskr. av konc. HKReg 1598: 1, RA, fol. 180 v—182 r. Jfr Karl t. Axel Leijonhufvud, dat. Nyköping 20 april 1598, avskr. av konc. ibid., fol. 185 r—186 r. Uppgiften härstammade från Arvid Eriksson i Finland. Att den saknar varje grund, är uppenbart.

Kristian och det danska rådet icke velat sträcka sig. När man dock gick så långt, kunna orsakerna ha varit flere. Det kan ha varit olägligt att avslå allt, sedan man dock välvilligt diskuterat betydande eftergifter för Sigismunds önskningar. Viktigare har det säkert varit, att man i Köpenhamn knappast tvekade om Karls nederlag. Sigismunds seger, låt vara, att den vunnes utan dansk hjälp, måste ha tett sig förmånligast också för de fortsatta förhandlingarna i lappmarksfrågan, även om de svenska sändebuden visat sig föga benägna för eftergifter. Det skulle alltid bli svårare att från Warschau hävda Sveriges rättigheter i dessa avlägsna nejder än från Stockholm.

Ett uppskov med gränsläggningen i halvtannat år var därför, endast det icke finge prejudicerande verkan, ingen svår eftergift åt Sigismund — eftergiften för det danska rådet hade varit avgörande och hade kunnat tyckas Kristian svår nog.

Vanskligare är frågan, om uppskovet med processen i vapenträtan var en förmån för Danmark. Så hade saken framställts av hertig Karl 1594, då en förhandling var på tal[3], och så framställdes den åter under de svensk-danska förhandlingarna efter sekelskiftet 1600. Svenskarnas iver att då åter få frågan rest mindre än danskarnas obenägenhet att medge dess hänskjutande till skiljedom ger en anvisning om att uppskovet med kompromisshandeln i själva verket utgjorde Kristians vinst av förhandlingarna i Haderslev och Kolding i februari och mars 1598.

Brevväxling mellan Köpenhamn och Stockholm på våren 1598.

I överensstämmelse med den ursprungliga planen för beskickningen till Köpenhamn, stannade Erik Sparre tillsvidare i Danmark.[4] Där fick han snart bevittna hertig Karls försök att, såvitt möjligt, störa hans förhandling och försäkra sig om hans person. Då Georg Blanck och Hans Meyer överlämnade hertig Karls brev med begäran om utlämnande av Erik Sparre och andra landsflyktiga, var Sparre själv

---

[3] S. o. s. 95 med anm. 8.

[4] Det är sannolikt att Jonas Axberg reste till Polen med beskedet. I Georg Schiels ovan s. 132, anm. 2, anförda brev av Marienburg 27 maj 1598, åberopas »ein schwedischer secretarius, so ... mit den cantzlern zu Dennemargk ... geschikht». Denne skulle ha anlänt samma dag. Han befann sig i varje fall i hovlägret i Marienburg i juni. Hans Thorbeke t. borgmästare o. råd i Danzig, dat. Marienburg 12 juni 1598, tryckt efter orig. bland Handlingar rörande konung Sigismunds resor, s. 165 f. Sigismund fick en rapport från Köpenhamn i april. Sigismund t. Johannes Skrzetucki, dat. Warschau 11 april n. st. 1598, Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA, fol. 170 v—171 v. Det tycks emellertid endast ha varit det preliminära beskedet av februari månad. Följande dag skrev han nämligen t. Kristian, att han väntade besked om Sparres beskickning. Samtidigt bad han om arrest på spannmål m. m., som Axel Leijonhufvud m. fl. i avsikt att fly fört till Marstrand och andra orter i Danmark och Norge. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 12 april n. st. 1598, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 19 juni 1598! Först i maj tackade Sigismund för beskedet. Han lät sig därvid nöja med Kristians ursäkter. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 2 maj 1598, orig. ibid., rec. samtidigt!

närvarande.[5] De avspisades också med ett till intet förpliktande besked. Kristian erbjöd Karl att i Danmark låta föra sin talan mot de landsflyktiga.[6] Att detta besked icke kunde tillfredsställa Karl, är givet. I sitt svar fordrade han, att de anklagade icke heller skulle tillåtas lämna Danmark. Om Sigismund, som det vore att förutse, genom brev befriade dem från skyldighet att möta för rätta, borde Kristian icke ta någon hänsyn därtill. Då Karl själv uppfordrat Sigismund att ge besked om rättegång mot riksråden, ville han invänta den frist, han därvid utsatt. Som rättegångsdag föreslog han därför den 12 juli 1598. Samtidigt önskade han ett förmaningsbrev till Sigismund att icke tillgripa våld.[7]

Kristians svar blev helt avböjande. En process vore han skyldig medge, men han kunde icke företaga arresteringar. Och han ansåg det vara försent att förmana Sigismund, som redan var på resa.[8] Då hertig Karl besvarade detta brev, väntade han redan var dag Sigismunds ankomst. Han torde ha ansett det lönlöst att försöka med storordiga krav, allrahelst som han intet visste om vad Sigismund möjligen lyckats utverka hos Kristian.[9] Han upprepade endast sin begäran om kvarhållande av riksråden samt bad om närmare upplys-

[5] Georg Blanck o. Hans Meyer t. Karl, dat. Köpenhamn 17 april 1598, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref, i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Deras berättelse om samtal med Kristian Friis antyder, att denne velat lugna dem med avseende på de landsflyktiga rådens ställning i Danmark. Att Erik Sparre emellertid spelat en betydande roll vid det danska hovet och stått i livliga och vänskapliga förbindelser med det danska riksrådet betygas av andra källor. Se t. ex. Sivert Grubbes dagboksanteckning om Kristian IV:s födelsedag 1598, Sivert Grubbes Dagbog, I, s. 386, samt Arild Huitfeldt t. Erik Sparre, dat. Dragsholm 28 april 1598, orig. i Erik Sparres samling, RA, tryckt som bilaga till S. U. Palme, Arild Huitfeldt och Erik Sparre 1598, s. 54.

[6] Kristian t. Karl, dat. Fredriksborg 15 april 1598, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 226 r—v. Jfr Pira, s. 88 f. o. s. 89, anm. 1. Karl skyndade sig att använda den skenbara eftergiften i sin propaganda. Han skickade det i avskr. till ståthållarna i landsorten och beordrade dem att sprida ytterligare avskr. bland adeln. Karl t. Jöran Klasson, Olov Hård m. fl., dat. Nyköping 10 maj 1598, avskr. av konc. i HKReg 1598: 1, RA, fol. 230 r—v. — Vid samma tid vände sig Axel Leijonhufvud till Karl med förslag om en legation till Danmark, vilken han själv erbjöd sig att fullgöra. Karl tackade för hans beredvillighet och lovade tänka på saken. Karl t. Axel Leijonhufvud, dat. Nyköping 11 maj 1598, avskr. av konc. ibid., fol. 232 v—233 v. Att det här rör sig om ett försök av greven att få tillfälle till kontakt med de landsflyktiga, är troligt.

[7] Karl t. Kristian, dat. Nyköping 27 april 1598, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Fredriksborg 18 maj 1598. Referat hos Pira, a. a., s. 89 ff., efter HKReg 1598: 1, RA, fol. 197 v—200 r. Enligt en anteckning sändes det med Kristoffer v. Zipterode. Denne kom enligt Sivert Grubbes Dagbog, I, s. 387, den 21 maj i Köpenhamn. Kristians svarsbrev är emellertid utställt där föregående dag.

[8] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 20 maj 1598, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 227 r—228 r. Referat hos Pira, a. a., s. 92. Kristian erhöll under våren och sommaren täta underrättelser om Sigismunds planer. Se t. ex. Joakim Fredrik av Brandenburg t. Kristian, dat. Gronezau 3 juli 1598, orig. i vol. Brandenburg A I 3, TKUA, DRA, rec. s. l. 11 juli. Dens. t. dens. dat. Spandau 8 juli 1598, orig. ibid.

[9] Därom gingo, som nämnt, åtskilliga rykten i Sverige. Se t. ex. Karl t. Jöran Klasson, dat. Västerås 13 mars 1598, avskr. av konc. i HKReg 1598: 1, RA, fol. 138 r—139 r, samt det ovan s. 139, anm. 2, nämnda brevet t. Leijonhufvud.

ningar om arten av den process, som kunde tänkas förekomma i Danmark.[1] Nu var Kristian emellertid i stånd att avspisa hertigen med beskedet, att de svenska riksråden redan lämnat Danmark.[2]

När detta brev nådde hertig Karl, är icke känt. Denne hann emellertid icke åter sätta sig i förbindelse med Kristian före Sigismunds ankomst. Under förhandlingarna och striderna i september koncipierades i hertigens kansli flere brev till den danske konungen, avsedda att hålla denne underrättad om vad som skedde. Om de nått över danska gränsen, är emellertid ovisst.[3] Däremot nåddes Kristian i slutet av augusti av ett brev från Sigismund, som meddelade om sin ankomst till Kalmar och enträget bad om arrestering av de flyktingar, som kunde komma undan ur Sverige.[4]

Sammanfattning.

Redan under de första veckorna efter sitt regeringstillträde tvingades den unge Kristian IV att taga ställning i striden mellan Sigismund och hertig Karl. Det skedde på den förres anfordran, och det resul-

---

[1] Karl t. Kristian, dat. Vadstena 25 juni 1598, orig. i Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 6 juli 1598. Pira, a. a., s. 93, refererar brevet efter det konc., som är avskr. i HKReg 1598: 1, RA, fol. 272 v—273 r, under det 2 juni 1598. Därhos finnes avskr. av instruktionen — »memorial» — för ett sändebud, hertigens kände hovjunkare Otto Helmer von Mörner, ibid., fol. 271 v—272 r. Jfr Pira, l. c. Om någon beskickning avgått, är alldeles ovisst, men brevet av 25 juni fördes enligt uppgift i brevets slutord till Köpenhamn av denne.

[2] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 7 juli 1598, avskr. i SvReg I, DRA, fol. 418 v—419 v. — Erik Sparre torde ha lämnat Danmark den 20 juni 1598. Erik Sparre t. Johan Sparre, dat. Köpenhamn 19 juni 1598, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Jfr Tunberg, a. a., II, s. 8, anm. 1. Där anföres detta brev som belägg för att Sigismund låt värva krigsfolk också i Danmark, vilket skulle ha skett genom Johan Gyllenstierna och Erik Eriksson. Sparre säger emellertid i brevet, att dessa nyss anlänt till Köpenhamn och redan voro på väg till gränsen. Att de skulle ha hunnit i Köpenhamn utverka tillstånd till värvningar, är icke möjligt, icke heller att de någonstädes hunnit företaga sådana. Vidare står det i brevet, att de ha förordnats att tillsammans med Gustav Banér och Ture Bielke förhandla med »H. K. M:ts ryttmestere och knechthöfwidsmän». Härmed avses självfallet de svenska trupperna i gränslandskapen! De skulle också ha en penningsumma med för utdelning bland krigsfolket. Detta är alltså ett led i Sigismunds plan enligt rådets förslag av 27 nov. 1598, se ovan s. 130, anm. 5. Tunberg stöder sig jämväl på en rapport från H. Thorbeke t. borgmästare och råd i Danzig, dat. Marienburg 14 juni 1598, tryckt efter orig. i Handlingar rörande konung Sigismunds resor, s. 169. Det är tänkbart, att man i konungens hovläger lät utsprida detta rykte. Det visar sig, att man allmänt gjorde affär av den hjälp från Danmark, som väntades. Ytterligare bevis för att det var krigsfolket i de svenska gränslandskapen, som avsågs, lämnar Tunberg själv, a. a., II, s. 14, anm. 1, samt s. 24. — Beträffande Sparres avresa finnes en intressant uppgift i Tyko Brahes brev t. Holger Rosencrantz, dat. Wandsburg 8 maj 1598, tryckt i Tychonis Brahe Dani opera omnia, VIII, s. 59 ff. Det är möjligt, att Sparre besökte Rostock mellan förhandlingarna eller i slutet av april.

[3] Karl t. Kristian, dat. Söderköping 6 o. 15 sept. samt Frösta 23 sept. 1598, avskr. av konc. i HKReg 1598: 2, RA, resp. fol. 115 r—116 r, 136 r—137 r o. 150 r—151 r. Intetdera av dessa brev finnes bevarat i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Då de också saknas i SvReg I, DRA, synes det troligt, att de antingen icke blivit avfärdade eller snappats av de kungliga. Jfr Toijer, Sverige och Sigismund 1598—1600, s. 34, anm. 2. Jfr också nedan s. 636 om brevutkastet av den 30 nov. 1598.

[4] Sigismund t. Kristian, dat. Kalmar 9 aug. 1598, orig. i Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. s. l. 30 aug. 1598. Sigismund nämner särskilt Axel Leijonhufvud.

terade i ett förmaningsbrev till hertigen, låt vara, att detta var hållet i försiktiga ordalag. Karls misstänksamhet och oro väckte det icke desto mindre.

När förhållandet till Sverige nästa gång togs upp till dryftning i Köpenhamn, hade läget helt förändrats. Det svenska riksrådets ledande män hade på flykt från Sverige sökt Kristians skydd. Framför allt hade emellertid frågan om höghetsrätten i det stora skattlandet vid Ishavskusten aktualiserats genom Teusinafördragets byte mellan Sverige och Ryssland. Kristian strävade nu att utnyttja den svenske konungens betryckta läge till en politisk utpressning i syfte att vinna ett avgörande till Danmarks förmån av tvisten om beskattningsrätten i dessa nordliga nejder. I det syftet erbjöd han sin medling mellan Sigismund och Karl, samtidigt som han avvisade ett förslag till deltagande i en omfattande medlingsaktion, planerad för att stödja Karl mot det rojalistiska partiet i Sverige. I det syftet visade han också de landsflyktiga svenska riksråden sin välvilja.

Sigismund var emellertid icke benägen att så dyrt betala Kristians stöd. Eftergifter i lappmarksfrågan gjorde han icke men väl ett försök att få Kristians hjälp vid det krigsföretag mot Sverige, som skulle gå för sig under år 1598, Sigismunds andra resa. I Köpenhamn avvisades emellertid alla förslag i den riktningen. En välvillig neutralitet — längre ville det danska rådet icke sträcka sig, och Kristian fogade sig efter dess mening.

I Danmark tvekade man uppenbarligen icke om Sigismunds seger. Därför hade man frestat vissa smärre eftergifter för dennes önskemål, särskilt i vad gällde hertig Karls begäran om ett gränsmöte, som skulle innebära ett erkännande av hertigens maktusurpation. I gengäld erhöll Kristian förmånen av ett uppskov med den i Stettinfreden stadgade processen om sköldemärket tre kronor. På denna punkt kom Koldingavskedet 1598 att bli föremål för åtskilliga meningsutbyten mellan rikena under det nya seklets första decennium.

Framför allt hade emellertid dessa eftergifter och de landsflyktiga svenskarnas asyl under Kristians skydd väckt Karls oro, misstro och hämndlystnad på ett sätt, som skulle bli ödesdigert för den fortsatta grannsämjan. Tillsvidare gällde det emellertid för hertigen att få sin kompetens att förhandla på grundval av 1570 års fred uttryckligen godkänd i Köpenhamn. Om detta ämne skulle de svensk-danska förhandlingarna under de närmast följande åren komma att handla, tills Kristian av omständigheternas tryck tvangs till en eftergift och beviljade Karl ett möte vid gränsen. Dessa förhandlingar skola i följande kapitel i sina huvuddrag skildras.

FJÄRDE KAPITLET

DEN DANSKA MEDLINGSPLANENS MISSLYCKANDE

I.

Frågan om en räfsteriksdag enligt Linköpingsfördraget.

Linköpingsfördraget mellan Sigismund och hertig Karl efter Stångebro slag stadgade, att konungen inom fyra månader skulle sammankalla en riksdag. På denna riksdag skulle sändebud från kejsaren och från andra furstar hålla rättegång om alla anklagelser, som endera parten kunde ha att framställa. Det skulle dock icke hållas någon rättegång mellan konungen och hertigen.[1] Bestämmelserna syftade på en räfst med konungens rådgivare och medhjälpare. De funnos införda redan i konungens förlikningsförslag[2], och gingo i själva verket tillbaka på den överenskommelse, som träffats, då de olyckliga rådsherrarna överlämnades till hertig Karl. Man har tydligen ansett det vara en naturlig utväg att nu lita till utländska furstars dom. I konungens förlikningsförslag stadgades, att räfsten skulle ske efter svensk lag och rätt. I hertigens diktat har detta uteslutits. Där har man i stället tillfogat, att till de främmande sändebuden särskilt borde hänskjutas de anklagelser, där svenska undersåtar näppeligen kunde sitta till doms.[3]

Genom sin flykt till Polen hade Sigismund öppet brutit detta fördrag.[4] Han vidtog heller inga åtgärder för att sammankalla den räfsteriksdag, varom fördraget stadgade. Icke dess mindre vände han sig till åtskilliga furstar med kallelse att vid denna riksdag skipa rättvisa mellan hertig Karl å ena sidan, sina egna råd och övriga anhängare å den andra. Sigismunds välkända tvehågsenhet och oförmåga att fullfölja en klart fattad politisk aktion räcker icke som förklaring till detta beteende. Ännu mindre kan han tänkas ha velat besvära hela raden av tyska furstar med en beskickning till Sverige endast för att de skulle få se, hur hopplöst det vore att på underhandlingens väg nå ett slut på konflikten med Karl.[5]

Helt visst hyste Sigismund den uppfattningen, att hertigen icke

---

[1] Sveriges traktater V: 1, s. 807. Jfr Tunberg, Sigismund och Sverige 1597—1598, II, s. 149.

[2] Tunberg, a. a., II, s. 140 ff. o. 145 f.

[3] En närmare analys av Linköpingsfördraget 1598 saknas i den historiska litteraturen. Förf. avser att återkomma därtill i en avhandling om Linköpingsräfsten år 1600.

[4] Att han aldrig känt sig bunden av det, även om han till en början syntes vilja lojalt uppfylla dess bestämmelser, visar hans hemliga protest. Tunberg, a. a., II, s. 148.

[5] Så är Toijers mening, Sverige och Sigismund 1598—1600, s. 24.

skulle underlåta att i konungens frånvaro sammankalla den planerade riksdagen och där föranstalta om en rättegång. Karl hade icke tidigare dragit sig för att sammankalla riksdagar utan konungens hörande, och enligt fördraget skulle de främmande furstarna kallas av bägge parter. Man visste i Warschau, att Karl under revolutionens första skede envist fasthållit vid att han i själva verket handlade fullt lagligt och i överensstämmelse med rikets och konungens bästa. Fanns det då icke grundade skäl att antaga, att Karl nu skulle göra allt för att för sin del fullfölja Linköpingsfördraget? Därigenom skulle konungens fördragsbrott framstå som desto mera brottsligt. Sigismund kände också Karls lidelsefulla hat till de konungstrogna riksråden. Skulle han icke nu, då han hade dem i sitt våld, skynda att utkräva sin hämnd? Det kunde ske endast genom den i fördraget stadgade rättegången. Om Sigismund icke alldeles ville lämna de fångna riksråden i sticket, var det nödvändigt att i den krets av europeiska furstar, där han av olika skäl kunde räkna på välvilja, ansöka om beskickning av denna riksdag.

Sigismund hade emellertid också andra skäl att vända sig till rikets furstar. Ingenting hade mera än sommarens motgångar, skrev han i ett välkänt brev till Erik Brahe, skadat hans sak både inom- och utomlands, både hos hedningar och kristna.[6] Man kunde tillägga: mest av allt hade den besinningslösa flykten skadat hans anseende. Helt säkert skulle hertigen icke underlåta att bringa till offentligheten det fördrag, konungen därmed brutit.

Det var självfallet, att Sigismund skulle rikta denna inbjudan till rättegång i Sverige och detta försvar för sitt handlingssätt också till Kristian IV. Den danske konungen stod i själva verket främst i raden av dem, som Sigismund redan under de sista dagarna i Sverige för Karl uppgav sig ämna kalla till det svåra värvet, före Jakob VI, Joakim Fredrik av Brandenburg, Ulrik av Mecklenburg och Georg Fredrik av Ansbach.[7] Trots de fåfänga underhandlingarna om aktivt bistånd från Danmark vid sommarens tåg till Sverige, torde Sigismund ha räknat Kristian bland de furstar, hos vilka han kunde vänta förståelse för sina synpunkter och önskningar, och som därför borde inbjudas till rättegången. Samtliga de fängslade riksråden hade varit verksamma i Danmark och borde kunna räkna på stöd av Kristians ombud vid processen. Men den beskickning, som Sigismund avfärdade till Kristian, hade ännu andra syften.

---

[6] Sigismund t. Erik Brahe, dat. Warschau 5 jan. 1599, orig. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1596—1599, Rådets arkiv, RA. Geijer, Svenska folkets historia, II, s. 345 f. Tunberg, a. a., II, s. 180, anm. 3, o. 181, anm. 1. Toijer, a. a., s. 4.

[7] Sigismund t. Karl, dat. Kalmar 17 okt. 1598, tryckt efter orig. i Chesnecopherus, Sanfärdigh Historia, fol. Kkk I r—v. Utdrag hos Tunberg, a. a., II, s. 185 med anm. 1.

Sigismunds förhoppningar om att snart återkomma till Sverige med en mera framgångsrik militär expedition voro främst av allt grundade på hans besittning av de bägge sydsvenska fästningarna, Kalmar och Älvsborg. Bägge dessa fästningar gränsade till danskt område. Sedan de inneslutits från sjön, kunde de undsättas landvägen genom Danmark. Därför gällde det att förvärva den danske konungens hjälp vid hot mot fästningarna. Sigismunds sändebud, ståthållaren på Hapsal och Leal Gerhard Dönhoff och sekreteraren Georg Fincke, fingo i uppdrag att av Kristian utverka detta aktiva stöd. Om hertig Karl sökte intaga de bägge fästningarna, borde Kristian besätta de ännu konungstrogna landsdelarna Småland och Västergötland, hette det i deras instruktion. Också eljes borde Kristian förmås att rikta ett förmaningsbrev till dessa landsdelar med uppmaning att icke avfalla från den kungliga saken. Dessutom skulle sändebuden begära fri postgång genom Danmark till konungens ståthållare på Kalmar och Älvsborg samt säkerhet åt flyktingar från Sverige.[8]

Sigismunds beskickning med Gerhard Dönhoff och Georg Fincke.

Att Sigismund hoppats på fullständig framgång för sin beskickning, är icke sannolikt. Han kunde icke erbjuda den danske konungen varaktiga fördelar av en hjälpaktion. I Kristians intresse för legitimitetens princip och för upprättandet av en fast regering i Sverige inför de planerade förhandlingarna i lappmarksfrågan kan man tilläventyrs ha sökt stöd för förhoppningar om en välvillig hållning. Att den danske konungen skulle vara beredd att ge sig in på ett militärt äventyr, var emellertid icke att vänta. Ett sådant borde te sig vida mindre lockande för det danska rådet på hösten 1598 än på våren samma år. Hertig Karl hade dessutom, långt innan den polska beskickningen nådde Danmark, återintagit Älvsborg.[9] Föga mindre vanskligt borde det vara att sända en dansk beskickning till räfsteriksdagen, sedan de polska ombuden förklarat, att Sigismund icke ansåg sig i andra hänseenden bunden av Linköpingsfördraget. Fråga är endast, om det var mera än en undanflykt, när Kristian grep tillbaka på förslaget om en medlingsaktion.

Kristians svar blev nämligen i huvudpunkten artigt avvisande.[1] I

[8] Sigismunds instruktion för Gerhard Dönhoff o. Georg Fincke, dat. Danzig 18 nov. 1598, avskr. av konc. i Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA, fol. 244 r—250 v, under dat. 23 nov. Extract instructionis med sändebudens vidimation i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA. Referat hos Pira, Svensk-Danska Förhandlingar 1593—1600, s. 99 f., Almquist, Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl, s. 58, o. Toijer, a. a., s. 22 f. Sigismunds kreditiv, dat. Danzig 23 nov. 1598, orig. i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA, rec. ej antecknat.

[9] Toijer, a. a., s. 14.

[1] Kristians resolution till Gerhard Dönhoff o. Georg Fincke, dat. Köpenhamn 13 dec. 1598, avskr. av konc. i SvReg I, DRA, fol. 432 r—436 r. Svaret har refererats av Pira, a. a., s. 100 f. o. Toijer, a. a., s. 27, samt efter den förre av Almquist, a. a., s. 59, med ledning av en promemoria, som tryckts av Wieselgren i De la Gardiska Archivet, IV, s. 109 ff., efter en samtida avskr. i vol. De la Gardie I: 2, LUB. Utgivarens upp-

vad gällde Sigismunds anhållan om militär hjälp, sade sig Kristian icke inse, hur han skulle kunna företaga en invasion i ett främmande konungarike på grundval av en så knapp och ofullständigt motiverad begäran. Han förklarade sig dock icke ovillig att bistå Sigismund med råd, men detta vore svårt, så länge han icke visste, hur Sigismunds planer ställde sig. Han kunde emellertid icke tänka sig någon lägligare väg än att några grannfurstar fingo genom en fredlig förhandling medla mellan de bägge furstarna. Kristian vore villig att fullgöra en sådan medling, endast han finge besked från Sigismund. Beträffande avfärdandet av sändebud till räfsteriksdagen i Sverige för att där tillse, att de anklagade riksråden icke skedde för när, vore Kristian tveksam, då tiden vore så långt framskriden, att sändebud från kejsare och riksfurstar knappast kunde hinna fram, och då han icke visste, hur Sigismund själv ordnat med mottagandet i Sverige eller hur hertig Karl ställde sig till saken. Han förutsatte, att Sigismund skulle vara representerad vid riksdagen, så att de främmande sändebuden där kunde få vidare besked. Den fria postgången till Kalmar beviljades. Flyktingarna skulle åtnjuta säkerhet jämlikt Koldingavskedet.

---

gift, att denna är skriven av »samma hand, som Riksdagshandlingarne för 1599» får icke missförstås. Avskr. ingår i ett lägg samtida avskr., vars huvuddel upptages av några akter från Jönköpingsriksdagen 1599. Bland Riksdagsacta 1599, RA, återfinnes denna hand icke. Det är troligt, att hela lägget tillkommit i Polen. Toijer, a. a., s. 27, anm. 4, har framdragit ytterligare tvenne versioner, en på tyska och en på svenska, av denna promemoria, förvarade i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. Troligen är den tyska versionen den ursprungliga. Av anteckningar på denna framgår, att en översättning till latin varit avsedd. Viktigare uttryck ha över raden återgivits på latin. Den svenska version, som Toijer framdragit, är en översättning av denna tyska version. Den har enl. en anteckning a tergo tillkommit i konungstrogna kretsar, förmodligen i Polen. Den svenska versionen i LUB skiljer sig så mycket från den av Toijer framdragna, att den måste vara en helt annan översättning. Denna senare översättning måste emellertid vara gjord med tillgång till originalbeskedet, ty där har en mycket viktig felaktighet i den tyska versionen, vilken också följt med till den svenska versionen i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, rättats. De tre versionerna överensstämma nämligen icke. I Kristians ursäkt, då han icke vet, vartill han skall råda Sigismund, säger han, enligt den tyska versionens referat: »weil aber Ihre May:tt nicht wussten, wohin furnehmlich des Polen sin vndt gemüthe gerichtett . . .», vilket i den svenska versionen blivit: »Men efther thett H. K. M. ickie wett, hwar på the påleskes sinne och meningh går . . .». Detta borde för Toijer ha öppnat vida perspektiv över den danske konungens skickliga advokatyr, ty det måste ju innebära, att Kristian spelat ut frågan om Sigismunds förhållande till de polska ständerna för att slippa ge klart besked. Vore detta riktigt, skulle också Kristians svar te sig vida mera avvisande än vad Pira och Toijer antagit. Den svenska versionen, som tryckts av Wieselgren, har emellertid: »men all then stund H. K. Mtz icke ännu nogsannt (!) kunne förnimma, huar vppå konungen i Påland sijnne och företagande wthgich . . .» (Jfr De la Gardiska Archivet, IV, s. 110), vilket alldeles överensstämmer med vad Kristian verkligen sagt — eller »wohin . . . jhr Kon. W:dz sin vnndt gemuhte gerichttet». — Kristians rekreditiv för Dönhoff o. Fincke, dat. Köpenhamn 14 dec. 1598, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1598—1599, TKUA, DRA, fol. 201. Om beskedet till Dönhoff o. Fincke se också Slange o. Gram, Christian den Fierdes Historie, I, s. 147. Om sändebudens hemresa se Gerhard Dönhoff o. Georg Fincke t. Ulrik III, dat. Rostock 23 dec. 1598, avskr. i vol. 5 b, Rep. IX, G. St. A. Berlin.

Trots den tvekan, han givit uttryck åt, vidtog Kristian omedelbart åtgärder för beskickning till räfsteriksdagen. Till sändebud utsågos Sten Brahe och Henrik Ramel.[2] De skulle resa den 19 januari för att inträffa i Stockholm förste februari.[3] Kristian skyndade också att underrätta hertig Karl om Sigismunds begäran och sändebudens avfärdande. Han talade i försiktiga ordalag om att hans sändebud skulle närvara vid rannsakningen av riksråden.[4]

Den danska beskickningen till räfsteriksdag i Stockholm.

Hertig Karl hade redan tidigare under vintern 1598 tänkt vända sig till Kristian med en berättelse om sommarens händelser.[5] Nu fick han emellertid tillfälle att framlägga sina synpunkter. Han tillfogade som svar på Kristians hänvändelse, att den riksdag, som enligt Linköpingsfördraget skulle samlas före februari, endast kunde hållas i Sigismunds närvaro.[6] Samtidigt förberedde han emellertid en beskickning till Köpenhamn i syfte att genom en diplomatisk aktion korsa Sigismunds planer på dansk hjälp för Sveriges återerövring.

Icke lång tid efter Gerhard Dönhoff och Georg Fincke kom bud till Köpenhamn från tvenne av de andra furstar, vilka av Sigismund

---

[2] Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 364. Almquist, a. a., s. 59, anm. 5.

[3] Kristian t. Joakim Fredrik av Brandenburg, dat. Köpenhamn 27 dec. 1598, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1598—1599, TKUA, DRA, fol. 205 v—206 v.

[4] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 14 dec. 1598, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 228 v—229 r. Jfr Pira, a. a., s. 101 f., Toijer, a. a., s. 36, anm. 2.

[5] Om Karls utkast till brev till Kristian, dat. Örebro 14 okt. 1598 o. Stockholm 30 nov. 1598, s. n. s. 636.

[6] Karl t. Kristian, dat. Nyköping 28 dec. 1598, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. ej ant. Ett PS om vissa aktbilagor saknas vid orig. men återfinnes vid avskr. av orig. i SvReg I, DRA, fol. 439 r—440 v. Det kunde vara frestande att antaga, att detta brev fördes till Köpenhamn av hertigens sändebud Axel Ryning och Peder Nilsson, vilkas instruktion är införd i registraturet under 1 jan. 1599, se nedan s. 157, anm. 6. Denna tanke måste emellertid avvisas. I instruktionen för Henrik Ramel o. Sten Brahe, s. n. s. 152 anm. 9, hänvisade Kristian till Karls svarsbrev, vars knappa formulering gav honom anledning förmoda, att Karl icke gärna emotsåge den danska beskickningens ankomst — särdeles som han icke alls besvarat uppmaningen att ställa eskort till förfogande för resan från gränsen upp till Stockholm. I sitt svar till de danska sändebuden, dat. Jönköping 29 jan. 1599, se nedan s. 155, anm. 7, nämnde Karl uttryckligen, att han besvarat Kristians decemberbrev med Peter Fransson den 27 dec. Att det skett först i brevets slutparti, ger anledning till en förmodan, att brevets förra och längre avsnitt förelåg koncipierat, då Kristians brev kom till Stockholm — ett tredje led i serien av utkast efter dem av 14 okt. och 30 nov. — Det är troligt, att Karl hoppades ha hejdat danskarna. I sitt nyss anförda svarsbrev till de danska sändebuden, dat. Jönköping 29 jan. 1599, antyder han detta. I varje fall vidtog han endast de nödvändigaste åtgärder för det fall, att en legation likafullt skulle komma. Jfr Abel Eriksson t. Per Arvidsson, dat. Jönköping 11 jan. 1599, orig. i Smålands handlingar 1599: 6, KA. I själva verket tycks den omständigheten, att han avsåg att omedelbart skicka en legation till Kristian, klart visa, att han icke mera väntade en dansk legation. Att Karls besked, så som det var formulerat, skulle kunnat hejda den danska legationen, var emellertid otänkbart. Kristian ansåg sig ha Sigismunds utfästelse, att ombud från denne skulle vara i Stockholm till Kyndelsmässotid. — Samtidigt med dessa händelser förekom en ekonomisk transaktion mellan Karl och Kristian. Kristians decemberbrev fördes till Stockholm av den nämnde kunglige härolden Peter Fransson. Under uppehållet där hörde denne, att Karl önskade sälja ett större parti koppar — Kristian framställde det t. o. m. så, att just han erbjudits affären. Kristian

uppfordrats att närvara vid räfsteriksdagen.[7] Det var återigen, liksom på sommaren 1598, de bägge hohenzollernska furstarna i Berlin och Ansbach, som ställt sig till förfogande. Till Sigismunds förtrytelse kommo deras ombud sent iväg, och när de efter en motig resa nådde Kristian IV:s hovläger i Rendsborg, bad konungen dem invänta besked från Sten Brahe och Henrik Ramel, som då redan sedan fyra veckor voro på resa.[8]

Helt säkert misstänkte Kristian, att han snart skulle ha sina ombud tillbaka från Sverige med oförrättat ärende. Icke dess mindre hade han givit dem en utförlig instruktion om hur de skulle förhålla sig, därest rättegången komme till stånd.[9] Skenbart präglades denna av vilja till opartiskhet. Då Sigismunds framställning inledningsvis refererades, nämndes också den uppseendeväckande förklaring om överensstämmelsen mellan svensk rätt och kejsarlagen, som Sigismund låtit Gerhard Dönhoff och Georg Fincke avge i Köpenhamn[1], men i fortsättningen fingo sändebuden order att förhjälpa envar av parterna till vad svensk lag och rätt medgåve. De skulle därvid icke se mera till den ena än den andra partens bästa. Kristian sade sig emellertid förutse, att också ombud av annan religion än den evangeliska skulle komma till riksdagen. Det vore då fara värt, att andra bevekelsegrunder än rättsintresset fingo göra sig gällande, och då kunde enigheten vid domslutet riskeras. Danskarna fingo uttrycklig order att såvitt möjligt genomdriva en enhällig dom. Ginge det icke att åstadkomma, skulle de slå sig ihop med de ombud, som voro av deras egen mening, och tillsammans med dem avge ett vederbörligen beseglat domslut. Till

accepterade, och Karl förband sig att leverera metallen vid gränsen. Kristian t. Peter Fransson, dat. Köpenhamn 10 jan. 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 366. Dens. t. Karl, dat. Köpenhamn 16 jan. 1599, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 229 v. Karl t. Kristian, dat. Jönköping 29 jan. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 61 v—62 r.

[7] Joakim Fredrik t. Kristian, dat. Küstrin 17 jan. 1599, orig. i vol. Brandenburg A I 3, TKUA, DRA. Kurfursten kunde meddela, att också markgreve Georg Fredrik tagit väl upp förslaget om en ny medlingsaktion. Jfr i övrigt Almquist, a. a., s. 60 ff.

[8] Kristian t. Joakim Fredrik, dat. Rendsborg 14 febr. 1599, orig. i vol. 5 b, Rep. IX, G. St. A. Berlin, utan rec.

[9] Kristians instruktion för Sten Brahe o. Henrik Ramel, dat. Köpenhamn 16 jan. 1599, orig. o. konc. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Därhos ligger passbrev av samma dag i orig. samt kreditivet i odat. konc. Det senare finnes avskr. i DReg, RA, fol. 230 r, med datum 16 jan. 1599, i SvReg I, DRA, fol. 450 r—v, under dat. 9 jan. och i tysk översättning jämväl i Ausländische Registrante 1598—1599, TKUA, DRA, fol. 210 r, under dat. 9 jan. Jfr Erslev, Aktstykker og Oplysninger, I, s. 104. Pira, a. a., s. 106 med anm. 4, har en icke alldeles klar framställning. Det brev från Kristian, som där nämnes, är sändebudens kreditiv, som de personligen överlämnade. De bägge källhänvisningarna, till DReg, RA, och via Erslev till SvReg I, DRA, gälla således samma aktstycke. Jfr Toijer, a. a., s. 36, anm. 2. — Det sista partiet av instruktionen, om möjligheten att beskickningen icke bleve mött, är senare tillagt till konc. — därför dess placering.

[1] Om denna se Almquist, a. a., s. 58, o. Toijer, a. a., s. 23. Kristian refererar med dessa ord: »effter thennd swennske rett, som mz thennd keisserlige rett schall komme offuer eenns, . . .»

sist föreskrev Kristian, att sändebuden icke skulle bege sig längre än tre dagsresor in i Sverige, därest de icke bleve mötta av den eskort och reseförplägnad, som han begärt. De skulle då i stället skriva både till Karl och till de fångna herrarna, att de icke hade haft möjlighet att ta sig fram till Stockholm.

Innebörden av Kristians medlingsförslag och föreskrifter för räfsteriksdagen.

På sommaren 1597 och våren 1598 hade Kristian erbjudit Sigismund sin medling i konflikten med hertig Karl i ordalag, som icke lämnade tvivel övrigt om att det gällde en medling i Sigismunds intresse. Det medlingsförslag, som på hösten 1598 framställdes till Gerhard Dönhoff och Georg Fincke, hade en mera allmän form, låt vara, att orden kunna ha fallit annorlunda vid de muntliga förhandlingarna. Är det riktigt, att Kristian med sitt första medlingserbjudande avsett att vinna Sigismunds stöd mot den svenska lappmarkspolitik, vilken sedermera med all rätt givits Karl IX:s namn, ställer man frågan, om samma syfte dikterade det senare. Givetvis måste sommarens händelser ha kommit Kristian att tveka, om det alls skulle bli möjligt för Sigismund att återvinna sitt arvrike. Ännu var denne dock icke avsatt från regementet, och ännu var uppskattningen av det polska rikets resurser tämligen hög. Stödet av Sigismunds auktoritet, om det nu stod att få, kan icke ha tett sig värdelöst.

Om Kristian avsett en för Sigismund partisk medling, borde han, kan det tyckas, ha föreskrivit sina ombud en för Sigismund och de svenska råden partisk hållning vid räfsteriksdagen. Så var icke fallet, om man ur instruktionen för Sten Brahe och Henrik Ramel måste draga slutsatsen, att han förutsatt, att de danska ombuden skulle komma att ansluta sig till dem, som icke kunde ena sig med ombuden från Sigismunds habsburgska fränder.[2] Som en föreskrift att stödja den svenske usurpatorn kan denna anvisning emellertid icke heller då betraktas. Den utgick i själva verket från den skildring av den nationella revolutionens händelsesammanhang, som Karl givit sina grannar och fränder.[3] Där hade hertigen envist framhållit, att den religiösa motsättningen vore tvistens kärnpunkt. Rådsherrarnas papistiska avguderi vore grunden till Sigismunds olycka. Hur föga intresserad Kristian än varit i tidens religiösa brytningar, han måste dock — kan det sägas — ha insett vådan av att inför en större krets av Europas protestantiska furstar framstå som motreformationens främjare och Sigismunds bundsförvant i strävandena att rekatolisera Sverige. Om räfsten, ledd av hertig Karl, endast komme att gälla de

---

[2] Andra än habsburgarna kunde icke avses med hänvisningen till ombud av annan religion än den evangeliska. Att kejserliga ombud skulle kallas, förutsattes i Linköpingsfördraget. Formuleringen förbjuder tolkningen, att Karls kalvinska fränder skulle avses.

[3] Om framställningarna i samband med 1597 års medlingsplan s. o. s. 122. Om Karls decemberbrev 1598 s. o. s. 151, anm. 6.

religiösa frågorna, borde — om denna tolkning är riktig — de danska ombuden stödja den evangeliska saken.

Bortsett från de religiösa motsättningarna måste den danske konungen dock ha haft uppfattningen, att de anklagade riksrådens sak rättsligt vore väl grundad. Hans mot Sigismund i övrigt ännu välvilliga hållning vittnar otvetydigt därom. Möjligen har han med sina farhågor för religionspolitiska brytningar mellan de främmande skiljedomarna avsett, att Karl kunde mot de katolskt sinnade ombud, som kunde komma att stödja rådsherrarna, vädja till de övriga domarnas evangeliska trosnit, mot rätt och billighet. I så fall måste hans anvisningar tolkas som ett uppdrag att, de religiösa motsatserna till trots, hävda rådsherrarnas oskuld.

Är denna senare tolkning riktig — att avgöra det lär ej vara möjligt — ter sig Kristians medlingserbjudande på hösten 1598 och hans beskickning till den avtalade räfsteriksdagen i Stockholm som ett fullföljande av den politiska aktionen från sommaren 1597 och våren 1598. Han måste då ha haft uppfattningen, att Sigismunds restitution i arvriket på förhandlingens väg icke vore omöjlig, och att den svenskpolske unionskonungen i sitt betryckta läge skulle ha mindre motståndskraft mot danska påtryckningar än han visat, då kraven på en gränsläggning vid Ishavet först framställdes av Lage Urne och då de fullföljdes vid Erik Sparres beskickningsresa på våren 1598.

Sten Brahes och Henrik Ramels besök hos hertig Karl.

Den beramade rättegången kom emellertid icke till stånd. Väl inom Sveriges gränser, erhöllo de danska sändebuden beskedet, att hertig Karl vore i Jönköping för möte med ständerna. De sökte honom där och överlämnade ett utdrag ur sin instruktion samt erbjödo sina tjänster, därest riksdagen vore sammankallad.[4] Karl svarade med upplysningen, att något möte icke vore sammankallat, att några kejserliga och furstliga sändebud icke hade avhörts och att han för sin del heller icke hade inbjudit några jämlikt Linköpingsfördraget. Innan han förklarade sig på sändebudens fråga, om rättegången skulle bli av eller icke, önskade Karl deras betänkande om hur man nu skulle gripa sig an med saken.[5] Därpå undveko danskarna emellertid att svara. Deras

[4] Brahes o. Ramels proposition, dat. Jönköping 28 jan. 1599, avskr. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Propositionens början utgöres av ett utdrag ur instruktionen, varvid dock vissa omformuleringar gjorts. Bl. a. står det: »epther den svensche rett, som med thend keijsserlige rett schall fast komme ofuer eens.» — Enligt Karls brev t. Axel Ryning o. Peder Nilsson, dat. Jönköping 22 jan. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 60 r, skola de danska sändebuden ha kommit dit samma dag. De skulle i så fall ha fått vänta på företräde i nästan en vecka, något som förefaller otroligt. Registraturets datering är utan tvivel felaktig, jfr nedan s. 158, anm. 2. Enligt Abraham Brahes Tidebok, s. 32, kom hertig Karl till Jönköping först den 26 jan. och de danska sändebuden följande dag. Jfr Pira, a. a., s. 107, o. Toijer, a. a., s. 36 med anm. 4 o. s. 48.

[5] Karl t. Sten Brahe o. Henrik Ramel, dat. Jönköping 28 jan. 1599, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Brevet saknar adress och har uppenbarligen aldrig varit vikt. I brevet står intet om att Karl ville ha svar på sin fråga, innan han gav besked. Detta

instruktion gällde endast rättegången, menade de, och då denna inställts, önskade de sitt avsked.[6] Detta synes utan vidare diskussion ha beviljats. Karls resolution på deras andraganden hänvisade till Linköpingsfördragets bestämmelse, att räfsteriksdagen skulle sammankallas av konungen. Detta hade Sigismund emellertid underlåtit. Därför hade Karl bett om sändebudens råd, hur saken borde fullföljas, och vad de svarat på denna vänliga hemställan, fingo de själva berätta för sin herre.[7] Med detta besked återvände danskarna hem. Kristian IV kunde ge de tyska sändebuden meddelande om att räfsten var ställd på framtiden.[8]

Axel Rynings och Peder Nilssons beskickning till Danmark.

Vid sin avresa från Jönköping fingo de danska sändebuden med sig några påminnelser — så kallade hertig Karl dem — från hertigen till Kristian. Det gällde några av de ärenden, som hertigen några dagar tidigare, innan han ännu visste något om den danska beskickningens ankomst, hade uppdragit åt sina förtrogna Axel Ryning och Peder Nilsson att förelägga Kristian IV. Karl planerade också att låta ständerna från Jönköping skriva till Danmarks råd och ständer för att styrka hans förklaring om att räfsten icke kommit till stånd. Vad orsaken än kan ha varit, kom detta brev icke att expedieras.[9]

Det finns anledning förmoda, att Karl fattat beslutet om en beskickning till Köpenhamn, redan innan han mottog Kristians brev om Sigis-

står emellertid skrivet som rubrik över avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 62 r under dat. 29 jan.: »Her opå begärer H. F. N:de hertig Carl *etc.* att the danske fulmyndige sendebudh wele gifue theris schrifftelige mening och förklaring, för än H. F. N. något fulkomligit swar på theris wärf gifwe kan.» Detta torde hänföra sig till den muntliga överläggning med sändebuden den 28 jan., varom Abraham Brahe förmedlat kännedom. Abraham Brahes Tidebok, l. c.

[6] Sten Brahe o. Henrik Ramel t. Karl s. l. s. d. avskr. av konc. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Att dat. skall vara 28 l. 29 jan. 1599, framgår av resolutionen, se nästa anm.

[7] Karls resolution, dat. Jönköping 29 jan. 1599, orig. ibid. Karls rekreditiv samtidigt, orig. därhos.

[8] Almquist, a. a., s. 62 f. Denne förf:s redogörelse kan kompletteras på flere punkter. Redan här må ett par påpekanden göras. Uppgiften, att Kristian genast vid sändebudens ankomst till Rendsborg kunde hemförlova dem, är icke alldeles riktig. Kristian t. Joakim Fredrik, dat. Rendsborg 14 febr. 1599, se ovan s. 152, anm. 8. Jfr Joakim Fredrik t. Kristian, dat. Köln a. d. S. 30 mars 1599, orig. i vol. Brandenburg A I 3, TKUA, DRA. Vidare är det icke riktigt, att också de preussiska sändebuden hunno fram till Holstein. I själva verket träffade de de återvändande brandenburgarna i Rostock. Fredrik v. Waldburg o. Lewin Buch t. Georg Fredrik av Ansbach, dat. Rostock 24 febr. 1599, orig. i vol. 5: b, Rep. IX, G. St. A. Berlin, rec. Offenbach 16 mars.

[9] Karls påminnelser till Sten Brahe o. Henrik Ramel, dat. Jönköping 29 jan. 1599, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Utkast till brev från Sveriges ständer t. Danmarks råd o. ständer, dat. Jönköping 6 febr. 1599, avskr. bland Riksdagsacta 1599, RA. — Beträffande de danska sändebudens återfärd till Köpenhamn se nedan samt Henrik Ramel t. Karl, dat. Bechskov 21 mars 1599, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA, samt Magdalena Sture t. Margareta Brahe s. l. s. d., avskr. i ett samtida avskriftslägg om fyra brev från dens. t. dens. i vol. Strödda historiska handlingar 20, RA. Brevet kan dateras till början av april månad 1599. Det är det tredje av de fyra breven.

munds uppmaning att besöka en räfsteriksdag i Sverige.[1] Många omständigheter uppfordrade till en sådan diplomatisk aktion. Den planerade beskickningen på hösten 1598 hade icke blivit av. Därför kvarstod behovet att inför Kristian framlägga hertigens syn på sommarens konflikt. Belägringen av Kalmar kunde lätt försvåras, om Kristian beviljade Sigismund några förmåner.[2] Den danska motaktionen i lappmarken måste ha oroat hertigen, särdeles då förhållandet till Ryssland var synnerligen ovisst.[3] Vidare torde Karl ha fått reda på resultatet av Koldingöverenskommelsen i vad angick det gränsmöte, han begärt. Det synes föga troligt, att han velat efterkomma dess föreskrift om återupptagande av lappmarksfrågan först till sommaren 1599. Han måste dock ha insett, att det kunde stöta på stora svårigheter att mot detta avsked framtvinga ett gränsmöte tidigare. Med hänsyn till den tid, förberedelserna för ett gränsmöte krävde, vittnar det dock om hovsamhet, att han påminde om saken just vid årsskiftet 1598—1599.[4] Till sist måste den svåra konflikten mellan hertig Karl och Lybeck inbjuda till samarbete med Kristian, vilken också strävade att bryta det lybska handelsväldet på Östersjön. Visserligen lågo för de bägge nordiska furstarna helt skilda omständigheter till grund för aktionen mot Lybeck. För Karl gällde det att skilja hansestaden från Sigismund och fästa den vid Stralsunds sida i nära politisk anslutning till Sverige — i själva verket ett nödvändigt led i den österuropeiska politiken. Samtidigt ville han utkräva en rigorös hämnd för den ödesdigra handelsblockaden under vintern 1597—1598. För Kristian gällde det främst den danska sjöfartens och handelns intressen, vilka han trodde sig kunna bevaka genom upphävande av Lybecks privilegier. Därvid är det emellertid skäl att icke glömma, att kampanjen mot Lybeck för Kristian inordnade sig i hans nordtyska expansionspolitik. I bägge fallen var det hansestadens politiska oberoende man ville åt.[5]

Hur därmed än må ha förhållit sig, var det en mångsidig och mycket

---

[1] Karl t. Axel Ryning, dat. Nyköping 21 dec. 1598, orig. bland Strödda historiska handlingar 22, RA. Se Toijer, a. a., s. 35, anm. 2.

[2] Helt säkert hade Karl god kännedom om Avaskärsbornas affärer på Kalmar. Se nedan s. 165, anm. 5.

[3] Enewald, Sverige och Finnmarken, s. 124 ff. Johnsen, Finmarkens politiske historie, s. 107, ger ingen nöjaktig bild av sammanhanget.

[4] Man kan icke undertrycka en förmodan, att underrättelsen om Gerhard Dönhoffs och Georg Finckes ankomst till Danmark givit den slutliga impulsen. Om brevet till Axel Ryning verkligen avsåg just detta ärende, kan brådskan rimligast förklaras så. Jfr Toijer, l. c. Om Karls motiv för den nya beskickningen se också uppfattningen hos Enewald, a. a., s. 131. När och hur Karl fått reda på Koldingavskedets huvudinnehåll, är ej känt. I varje fall återgavs det riktigt i domen över rådsherrarna i mars år 1600, Bilagor Til Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:s Historier, s. 211. Om formen för Koldingavskedet synes Karl däremot icke ha ägt kännedom. Jfr n. s. 218, anm. 7.

[5] Om den svensk-lybska konflikten 1597—1605 nödgas förf. hänvisa till en sedan länge planerad framställning på grundval av det rika materialet i St. A. Lübeck och andra arkiv.

vansklig beskickning, som förde Axel Ryning och Peder Nilsson till Kristians hovläger i Slagelse.

Enligt sin huvudinstruktion skulle de bägge sändebuden ge Kristian en skildring av krigshändelserna, fredsslutet och konungens flykt. Vidare skulle de uttryckligen hävda, att Stettinfreden såsom sluten mellan rikena icke kunde åberopas av konungen mot riket. Sigismund hade lämnat sitt arvrike i den största förvirring. Därför borde Kristian uppmana honom att återvända dit. Slutligen skulle de begära Kristians hjälp vid aktionen mot Lybeck, kvarstad på lybsk egendom, arrestering av lybska skepp eller, i sista hand, en allvarlig uppmaning till lybeckarna att förlika sig med hertigen.[6]

Om Kristian upptoge dessa andraganden välvilligt, skulle ombuden meddela, att de voro instruerade också i andra ärenden. Dem skulle de föredraga efter sin biinstruktion. De skulle åberopa fjolårsförhandlingarna mellan Kristian och Sigismund om rätten till sköldemärket tre kronor. Vad resultat dessa förhandlingar än givit, utan de svenska ständernas samtycke kunde de icke avslutas, och detta samtycke kunde konungen få av ständerna, endast då han vistades i riket. Hertigen protesterade nu, i egenskap av riksstånd, mot vad Sigismund tagit sig för utan ständernas vetskap och vilja. Han fordrade, att 1591 års avsked skulle läggas till grund för en fredlig förhandling mellan ombud för bägge rikena. En underhandling borde också komma till stånd om Sveriges krav på Sonnenburg och underliggande områden på Ösel. Vidare skulle de svenska sändebuden utförligt uppehålla sig vid lappmarksfrågan. De skulle icke endast protestera mot de norska fogdarnas ingrepp i svenska skatterättigheter. De skulle också inlägga en gensaga mot de klagomål, som Kristian under Erik Sparres legation anfört mot Teusinafreden. Till sist skulle de fordra, att de beramade gränsförhandlingarna äntligen skulle gå av stapeln under sommaren 1599. De skulle också erbjuda Karls medling mellan Danmark och Ryssland och föra på tal frågan om en myntunion mellan rikena.[7]

Det var emellertid icke nog med dessa ärenden. I en ytterligare biinstruktion fingo sändebuden i uppdrag att i enskild audiens inför konung Kristian uppfordra denne att åtaga sig målsmansdömet för hertigens barn, därest Karl fölle ifrån.[8]

---

[6] Karls instruktion för Axel Ryning o. Peder Nilsson, dat. Nyköping 1 jan. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 1 r—4 v. Jfr Pira, a. a., s. 102 ff., o. Toijer, a. a., s. 35. — Denna instruktion är en mycket viktig, ännu outnyttjad källa till kännedomen om krigståget 1598.

[7] Karls biinstruktion för Axel Ryning o. Peder Nilsson samtidigt, avskr. av konc. ibid. fol. 5 r—6 v. Jfr Pira, a. a., s. 103 ff., o. Toijer, a. a., s. 35, anm. 4.

[8] Karls ytterligare instruktion för Axel Ryning o. Peder Nilsson, dat. Nyköping 2 jan. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 6 v—7 r. Jfr Pira, a. a., s. 105 f., o. Toijer, a. a., s. 28 med anm. 2 o. s. 35, anm. 4. Karls kreditiv för Axel Ryning o. Peder Nilsson, dat. Nyköping 1 jan. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 4 v—5 r.

Karls syfte med Axel Rynings och Peder Nilssons beskickning.

Så som denna legation hade planerats, synes det ha varit hertig Karls avsikt att med alla medel, om än utan att göra några politiskt betydelsefulla eftergifter, pröva Kristians förhandlingsvilja och söka draga honom över på sin sida i den strid med Sigismund, som han med all rätt väntade sig. Det är intressant, att sändebuden hade order att först föra fram förslaget om samarbete mot lybeckarna. På grundval av det samarbetet skulle nämligen en vidare politisk samverkan kunna etableras. Det förhållandet, att Karls begäran om målsmanskapet skulle föras fram endast i sista hand, sedan övriga värv lyckligen slutförts, synes antyda, att denna önskan icke varit ett medel i den politiska aktionen i så hög grad, som det eljes hade varit frestande att tro. Det är å andra sidan icke skäl att antaga, att hertig Karl verkligen, i känslan av att vara hotad till sitt liv, önskade skaffa sina efterlevande den säkerhet, som Kristians målsmanskap tilläventyrs kunde ge.[9] Denna måste nämligen Karl ha skattat ringare än ingen. Men ett bifall till denna begäran skulle utgöra inseglet på att Kristian betraktade Sigismunds sak som förlorad och godkände regementsförändringen i Sverige.

Den svenska beskickningens förlopp.

De svenska sändebudens avresa fördröjdes.[1] Då Sten Brahe och Henrik Ramel anlände till Jönköping, hade de ännu icke begivit sig över gränsen.[2] Karl hann också sända dem en avskrift av de danska legaternas proposition.[3] Dessas ankomst medförde emellertid en omläggning av planen för beskickningen till Danmark. Redan innan Karl hört de danska sändebudens ärende, om vilket han dock icke kan ha varit oviss, beordrade han Axel Ryning och Peder Nilsson att för Kristian icke föredraga de ärenden, de hade beträffande vapenträtan, lappmarksfrågan och tvisten om Sonnenburg.[4] I stället lät han genom

---

[9] En sådan mening synes såväl Pira, a. a., s. 106, anm. 1, som Toijer, l. c., omfatta. — De svenska sändebuden medförde också ett brev från Karl t. danska rådet, dat. Nyköping 2 jan. 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. ej ant. Jfr Pira, a. a., s. 106, anm. 2, o. Toijer, l. c. Avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 7 r—8 r, har adress »regeringz rådhet i Danmark».

[1] Breven om anordningarna för resan äro daterade 2 jan. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 8 r—v.

[2] Karl t. Axel Ryning o. Peder Nilsson, dat. Jönköping 22 jan. 1599, se ovan s. 154, anm. 4. Brevet är säkerligen feldaterat. I brevet av 29 jan., som av andra skäl måste anses vara rätt dat. i registraturet, jfr nästa anm., omtalas detta brev som skrivet två dagar tidigare. Rätt dat. bör således vara 27 jan., vilket stämmer med Abraham Brahes uppgifter.

[3] Karl t. Axel Ryning o. Peder Nilsson, dat. Jönköping 29 jan. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 61 r—v. Den omständigheten, att Karl bifogar en kopia av propositionen av 28 jan , gör det troligt, att detta brev är rätt dat. i registraturet.

[4] I det ovan anm. 2 nämnda brevet från Jönköping den 27 jan. 1599. — Tanken ligger nära till hands, att hertigen beordrat denna inskränkning, därför att han förmodat, att det vore de danska sändebudens ärende. Om detta erhöll han emellertid visshet redan följande dag. Han måste då ha vetat, att han mycket väl hade tid att upphinna sina egna sändebud med en kontraorder och uppdrag att fullfölja legationen efter den ursprungliga planen. Då så icke skedde, måste tanken avvisas.

de danska sändebuden till denne rikta en förfrågan om Erik Sparres legation och om det gränsmöte, som tidigare varit på tal.[5]

Axel Rynings och Peder Nilssons resa blev utomordentligt besvärlig.[6] Först i slutet av februari fingo de företräde inför Kristian. Det visar sig, att de ändrat planen för sina andraganden också utöver vad som var betingat av Karls påminnelser till Sten Brahe och Henrik Ramel. I sin första proposition togo de endast upp förhållandet till Sigismund.[7] Sedan ha de tydligen anhållit om enskild audiens och fått en sådan beviljad. Därvid framlade de sina värv i vad angick den lybska tvisten, myntunionen och förmynderskapet.[8] Att jämväl denna ändring beordrats från Jönköping, kan ej betvivlas.

Kristians svar blev i sak klart avvisande, om det än i formen var välvilligt. Han kunde under nuvarande förhållanden icke åtaga sig något förmynderskap, hette det. Han kunde icke företa så våldsamma åtgärder mot riksstaden Lybeck. Något förmaningsbrev till Sigismund ansåg han sig icke heller kunna bevilja. Hårdast träffades Karl säkert av svaret beträffande myntunionen. Kristian hade lovat Sigismund, meddelade han, att icke med någon annan än denne förhandla om svenska riksangelägenheter. Sigismund skulle eljes icke vara bunden av de beslut, som tilläventyrs fattades. Emellertid erbjöd Kristian sin medling mellan Karl och Sigismund, ville om den förena sig med morfadern i Mecklenburg och önskade en läglig ort vid Östersjön som mötesplats redan på försommaren 1599. Kristian skulle åtaga sig de förberedande förhandlingarna med Ulrik III och med Sigismund. Karl borde ge besked om saken före april månad.[9]

---

[5] Karls påminnelse, dat. Jönköping 29 jan. 1599, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Jfr Enewald, a. a., s. 132.

[6] Se därom främst Axel Rynings o. Peder Nilssons brev t. Karl, dat. Roskilde 17 febr. 1599, avskr. bland Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Den 10 febr. gav Kristian order att tillsvidare uppehålla de svenska sändebuden i Helsingör. Först den 23 febr. gav han besked om att de skulle släppas vidare till Antvorskov. Kristian t. Kristoffer Valkendorff, dat. Antvorskov 10 o. 23 febr. 1599, Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 375. Jfr Hassø, Rigshofmester Kristoffer Valkendorf til Glorup, s. 183. Jfr Slanges o. Grams tolkning av dröjsmålet, a. a., s. 148. Dessa förf. synas ha haft till förfogande en källa om de svenska sändebudens ankomst och förlägga sedan deras första proposition till denna tidpunkt.

[7] De svenska sändebudens första proposition s. d. s. l., avskr. av orig. i SvReg I, DRA, fol. 441 r—445 v. Ehuru den icke givits formen av extract instructionis, utgör propositionen en avskr. av instruktionens första avsnitt med endast smärre avvikelser.

[8] De svenska sändebudens andra proposition, dat. Slagelse 1 mars 1599, avskr. av orig. i SvReg I, DRA, fol. 446 r—447 r, med anteckning om att den föredragits i av svenskarna begärd »endskijldt och förtroget Audiens».

[9] Kristians resolution, dat. Antvorskov 2 mars 1599, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 232 v—234 v. Rekreditiv, dat. Antvorskov 1 mars 1599, avskr. av orig. ibid., fol. 232 r. Jfr Pira, a. a., s. 110 f., o. Toijer, a. a., s. 38. Pira förmodar, att svenskarna p. g. a. Kristians avvisande svar på de första andragandena — varmed Pira avser andragandena enligt huvudinstruktionen — underlåtit att ta upp de spörsmål, varom den andra instruktionen handlade, en tes, som är oriktig, redan därför att de dock, som Pira meddelar, togo upp

Innebörden av Kristians svar.

Kristians svar styrker uppfattningen, att han önskade tilltvinga sig medlarens värv. Man kan icke betvivla, att svaret i vad gällde myntunionen var en politisk påtryckning. Karls förslag på den punkten hade eljes lätteligen kunnat avvisas under en eller annan förevändning — det finnes icke skäl att tro, att Kristian skulle ha gått in på förhandlingar om en myntunion mellan rikena heller med Sigismund. Det var i och för sig icke ett danskt intresse att i klara ord meddela Karl, att dennes förhandlingskompetens icke kunde godkännas. Men det kunde tjäna till att göra Karl mera benägen för en medling.

Det är av intresse, att Kristian utsatte den 1 april som frist för ett svar. Han planerade redan nu sin Nordkapsresa, som skulle bli av till våren.[1] Dessförinnan ville han ha besked om utsikterna att få till stånd en gränsläggning under för Danmark lyckliga tecken.

Medlingsplanens misslyckande.

Att Kristian gjort sig förhoppning om framgång i sin strävan att bli antagen till medlare mellan Sigismund och hertig Karl, är tydligt. I varje fall vidtog han omedelbart anstalter för denna nya medlingsaktion.[2] Till sin förtrytelse fick han emellertid inom kort alldeles inställa den. Endast några dagar efter Axel Rynings och Peder Nilssons avresa kom bud från Sigismund med svar på det besked, dennes sändebud fått i december. Sigismund meddelade, att han icke kunde ta ställning till förslaget om en ny medlingsaktion, innan han erfarit, hur Karl ställt sig till de sändebud från Kristian och andra europeiska

---

frågan om myntunionen. Piras tolkning grundar sig på observationen, att Kristian icke gav något svar på frågorna om vapenträtan, lappmarksfrågan och Sonnenburg. Enewald, a. a., s. 131, drar en alldeles annan slutsats. Denne förf. konstaterar, att avskedet tiger om lappmarksfrågan, men tror icke dess mindre, att svaret inneburit ett avslag i vad angick detta spörsmål. Toijer tar icke ställning till frågan. I Johnsens framställning nämnes icke dessa led i den diplomatiska tvisten i lappmarksfrågan. — De svenska flyktingarna i Danmark hyste stor oro inför Rynings beskickning. Magdalena Sture t. Margareta Brahe, s. d. s. l., det andra av ovan s. 155, anm. 9, nämnda breven, troligen från mars 1599. Magdalena Sture trodde, att Ryning begärt utlämnande av alla flyktingar, lån om 30 000 daler mot pant och durchmarsch för 1 000 ryttare samt att han gjort en framställning om papismen i Sverige som en fara för Danmark. I själva verket hade svenskarna talat vitt och brett om denna fara. Se Axel Ryning o. Peder Nilsson t. Karl, dat. Roskilde 17 febr. 1599, s. o. s. 159, anm. 6.

[1] Rustningarna för Nordkapsresan pågingo redan och gåvo de svenska sändebuden mycken huvudbry. Axel Ryning o. Peder Nilsson t. Karl, dat. Roskilde 17 febr. 1599, s. o. s. 159, anm. 6. Det av Pira, a. a., s. 110, anm., anförda uttrycket, att Kristian vore »en herre uti Östersjön», får ej missförstås. Det syftade på Johan III:s och Fredrik II:s överenskommelse om höghetsrätten. Orden »uppå den delen» åsyfta flottan, icke Östersjön.

[2] Dessa förberedelser äro kända från Kristians instruktion för Georg Weber, dat. Antvorskov 10 mars 1599, avskr. av konc. i vol. Instructiones 1598—1611, TKUA, DRA, fol. 69 r—74 r. Denne skulle hos Ulrik III utverka dennes bistånd vid medlingen. Jfr även Kristians brev t. Ulrik III, dat. Köpenhamn 2 april 1599, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1598—1599, ibid., fol. 246 v—247 v, samt Kristians o. Ulrik III:s instruktion för Apitz von Grunenberg, dat. s. l. 1 april 1599, avskr. av konc. i vol. Instructiones 1598—1611, ibid., fol. 74 r—79 r. Inför Ulrik III uttalade Kristian intet annat än oro inför tvisten mellan tvenne grannfurstar o. dyl. Inför Sigismund skulle Kristians tidigare medlingserbjudande åberopas.

furstar, som i januari rest till Sverige för räfsteriksdagen. Detta besked måste ha tyckts Kristian desto mera röja Sigismunds verkliga svaghet, som denne samtidigt måste tillstå — vad Kristian vid brevets mottagande redan visste — att han icke kunde låta sig företrädas av något ombud vid rättegången.[3] Trots detta nedslående budskap planerade Kristian att tillsammans med morfadern ånyo vända sig till Sigismund och erbjuda sin medling, nu under hänvisning till att preliminärförhandlingar redan öppnats med hertig Karl.[4]

Avgörande blev till slut svaret från Sverige. Karl svarade med en hänvisning till Sigismund, vilken inför Kristian måste ha tett sig som en ren undanflykt. Hertigen erinrade om att Sigismund i själva verket tycktes fasthålla vid sin mening, att Linköpingsfördraget skulle vara grund för fortsatt förhandling. Det hade han visat genom att be Kristian avfärda sändebud till räfsteriksdagen. Numera hade han också skrivit till Karl om saken. Dessutom voro säkerligen, menade Karl, många andra furstars sändebud redan på väg till Sverige, i enlighet med Sigismunds anhållan. Därför syntes det Karl osäkert, om Sigismund vore benägen för en medling, låt vara, att han själv i denna medling såge den enda möjligheten till fredlig lösning. De svenska ständerna voro nu benägna att välja en annan konung, meddelade Karl till sist.[5]

Det vittnar om Kristians iver att få medlingen till stånd, att han av svågern i Skottland utverkade ett enträget förmaningsbrev till Karl med rekommendation att antaga det danska erbjudandet. Också konung Jakob skulle förena sig om detta. Karl svarade med en sarkastisk uppmaning att låta Kristian hellre använda sitt inflytande hos Sigismund för att få denne att uppfylla sina utfästelser och bli vid sin ed.[6]

---

[3] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 17 febr. n. st. 1599, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Antvorskov 8 mars 1599. Sigismund skyllde på att ingen av hans tjänare vågade resa. Jfr det onöjaktiga referatet hos Toijer, a. a., s. 27, anm. 3. Toijers referat grundar sig på avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 193 v—194 v.

[4] S. o. anm. 2 anförda ställen.

[5] Karl t. Kristian, dat. Kalmar 23 mars 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Pira, a. a., s. 112, o. Toijer, a. a., s. 38 f., följa avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 160 v—161 v, vilken emellertid är bristfällig. Vad som återges, är ett tidigare utkast, där frågan om ett nytt konungaval endast i förbigående beröres. Karl åberopade Sigismunds brev av den 15 dec. n. st. 1598, se Tunberg, a. a., II, s. 187 f., o. Toijer, a. a., s. 25 f. När dessa kommit fram, är icke känt. Det betyder mindre, att Karl inför Sten Brahe och Henrik Ramel påstod sig icke ha fått besked från Sigismund om räfsteriksdagen. Karls resolution, dat. Jönköping 29 jan. 1599, s. o. s. 155, anm. 7. För att avvisa de danska ombuden till samma riksdag hade det varit lämpligt att förneka breven, även om de kommit. Det är då icke tänkbart, att det utdrag ur ett av dessa brev, vilket ligger bland Sten Brahes och Henrik Ramels beskickningshandlingar i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, verkligen hör dit. — Om Karls planerade framställning till Köpenhamn om dessa brev s. n. s. 162 med anm. 8 o. s. 637.

[6] Jakob VI:s förmaningsbrev är icke bevarat. Det är känt genom Karls svarsbrev, dat. Kalmar slott 14 maj 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 240 v—241 r. Jfr

Då Kristian jämförde Karls besked med dennes resolution från Jönköpingsförhandlingarna i januari och med Sigismunds brev samt med vad han redan visste om de tyska furstarnas beskickning till räfsteriksdagen, måste han ha betraktat det som ett nesligt avvisande av sin framställning. Han fick meddela Ulrik III, att hela planen måste skjutas åt sidan.[7]

Att medlingsförslaget endast väckt Karls oro, är visst.[8] Därpå tyder framför allt hänvisningen till ständernas benägenhet för ett nytt konungaval. Det gällde för Karl att understryka, att en medling vore utsiktslös.[9]

Kristians plan att genom en medling i striden mellan Sigismund och hans arvrike vinna fördelar i den aktuella lappmarksfrågan och en erkänd ställning som Nordens ledande furste hade alltså strandat. Nu tillstötte också ytterligare orosanledningar, ägnade att irritera förhållandet mellan de bägge nordiska regenterna.

De yngre Bielkarnas flykt.

Sveriges inrikespolitik under det första året efter Sigismunds flykt kännetecknades icke minst av Karls strävan att genom försonlighet vinna bredare grund för sin maktställning. I det syftet återtogos i hans tjänst nära nog alla Sigismunds anhängare från 1598, som ville

---

Pira, a. a., s. 114, anm. 1, samt nedan s. 637 f. Om förhistorien till det skotska ingripandet är intet nämnt i de bevarade handlingarna rörande Danmarks förhållande till Skottland i vol. Skotland A I 2 o. A II 4 a—b, TKUA, DRA, eller i de brev till Jakob VI, som finnas i avskr. i kopieboken Latina, ibid. Att Andreas Keit spelat förmedlarens roll, är emellertid visst. Karl varnade i svaret Jakob för att sätta tro till denne. Den 22 maj 1599 n. st. bad Sigismund om Kristians skyddsbrev för Andreas Keit, som skulle vända om till Skottland, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 242 r—v.

[7] Kristian t. Ulrik av Mecklenburg, dat. Köpenhamn 2 april 1599, s. o. anm. 2. Också ett svar till Karl koncipierades i Kristians kansli, men det kom icke att avgå. I förebrående ton meddelades där, att beskickningen till Sigismund redan varit förberedd. Samtidigt begärde Kristian få veta, hur han nu kunde bidraga till en lösning av konflikten. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 2 april 1599, konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Brevet saknas i SvReg I, DRA, o. i DReg, RA.

[8] I ett tidigare utkast till svar på Kristians besked, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 86 r—87 v, under dat. Jönköping 1 febr. 1599, s. n. s. 637, framhävde Karl vådan för Danmark av en skiljedom, vilken endast skulle återföra papismen i Sverige. Som bevis för att Sigismund aldrig skulle respektera en medling anfördes där dennes protest mot Linköpingsfördraget och bägge brev av den 15 dec. 1598, vilka numera kommit Karl tillhanda. Se också nästa anm.

[9] Toijer, a. a., s. 39, anm. 1, menar sig i A. J. Messenius' uppgifter i Commentaria, vol. D 565, KB, fol. 505 r—v, ha funnit ett referat av Axel Rynings och Peder Nilssons beskickningsrelation. Någon sådan är eljes icke känd. I själva verket återgår denna skildring på trenne kända källor, dels Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm, s. 296, dels Axel Rynings o. Peder Nilssons brev t. Karl, dat. Roskilde 17 febr. 1599, s. o. s. 159, anm. 6, vilken bevarats just i den avskr., som Arnold Johan Messenius lät verkställa under arbetet med Commentaria, s. o. s. 90, anm. 8, dels åter utkastet till Karls svarsbrev på Kristians besked till de svenska sändebuden, se föreg. anm. Man jämföre referatet av sistnämnda källa hos Pira, a. a., s. 108 f., särskilt s. 108, sista raden, o. s. 109, rad 1—2, med Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm, s. 296, rad 7—8. Uttrycket förekommer även i det ovan s. 155, anm. 9, nämnda utkastet till brev från ständerna. Sambandet mellan Karl Karlssons minnesanteckningar och den yngre Messenius' historia är numera välkänt. Jfr Söderberg, Historieskrifvaren A. J. Messenius, s. 116 ff. o. 131 f.

taga emot hertigens nåd, Abraham Brahe, som dock fört konungens huvudbaner vid Stångebro, Jöran Eriksson och Seved Ribbing, som nyss för konungens räkning intagit Älvsborg, och många andra. Därvid var han angelägen om att så snart som möjligt använda de benådade i sådana uppdrag, där de blevo tvungna att aktivt träda in mot Sigismund — det var en prövning av den nya trohetsförsäkran och samtidigt ett sätt att göra Sigismunds forna anhängare oåterkalleligen delaktiga i revolutionen. Också den yngsta generationen av Bielkeätten sökte hertigen vinna för sin politik.[1] Det gällde kusinerna Svante Hogenskildsson och Erik Klasson, som i början av 1599 sändes till belägringshären framför Kalmar.[2] Den påfrestningen synes emellertid ha blivit dem för stor. I slutet av februari flydde de i sällskap med den skotske knekthövitsmannen Abraham Young över den närbelägna danska gränsen.[3] Hertigen avfärdade omedelbart sin tjänare, skotten Roger Baumgarten för att hejda och arrestera dem i Danmark.[4] Samtidigt stärktes gränsvakten vid Blekinge- och Hallandsgränsen.[5] Baumgarten lyckades emellertid icke få de flyende fatt. De hade tagit sin tillflykt till fränder i Köpenhamn.[6] Det blev nödvändigt för Karl att vända sig till Kristian för att söka genom denne utkräva sin hämnd.

[1] Om Svante Bielkes upptagande i hertigens nåd se Karl t. Johan Jakobsson, dat. Stävlö 23 febr. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 124 r—v. Svante Bielke återfick en förläning, kyrkotiondet och räntan i Tillinge socken. Omedelbart efter förlikningen gav Hogenskild Bielke sonen i uppdrag att hos hertigen genom Axel Leijonhufvud utverka åtskilliga lättnader i de reduktioner, som drabbat hans gods sedan tiden för Arbogariksdagen. Hogenskild Bielkes instruktion för Svante Bielke, dat. Ulvåsa 30 jan. 1599, starkt skadat orig. i vol. X 255: d, UUB.

[2] Jfr Karl t. Olov Andersson, dat. Stävlö 23 febr. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, s. 124 r.

[3] Karl t. Hans von Masenbach o. Anders Lennartsson, dat. Stävlö 28 febr. 1599, tryckt efter avskr. av orig. i Den Swenska Fatburen, V: 6, s. 37 f. Vid avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 130 r—v, nämnes endast den förre som adressat. Karl gav order om skärpt bevakning av Hogenskild Bielke, som eljes kunde förmodas följa exemplet. Om Bielkarnas flykt o. därmed förknippade omständigheter se också Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm, s. 293.

[4] Karls fullmakt för Roger Baumgarten, dat. Stävlö 28 febr. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 130 v—131 r. Karl beskyller här Young för stöld — han hade nämligen tagit med sig pengar, som han fått sig anförtrodda av hertigen för visst ändamål — och kallar de flyende för fältflyktingar. Det var ju från belägringshären för Kalmar, de flytt.

[5] Karl t. Nils Sjöblad o. Abraham Nilsson mut. mut., dat. Stävlö 4 mars 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 135 v—136 r. Dens. t. Peder Eriksson, dat. Kalmar 6 mars 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 138 v—139 r. Dens. t. allmogen i Småland, Östergötland o. Västergötland mut. mut. samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 139 r.

[6] Magdalena Sture t. Margareta Brahe s. d. s. l., det första av de i det ovan s. 155, anm. 9, nämnda avskriftslägget kopierade breven. Terminus post quem för brevets datering är den 5 mars, då markgreven Edvard Fortunatus kom till Köpenhamn, se nedan s. 636. Det torde emellertid icke vara skrivet många dagar senare. Locus tycks vara Köpenhamn, ty Magdalena Sture skriver om dennes ankomst »her till i Köpenhafn». Jfr också dens. t. dens., dat. s. d. s. l. [tre veckor senare], det ovan s. 155, anm. 9, åberopade brevet.

Redan i början av året hade Karl låtit till Kristian framföra klagomål över de svenska flyktingarna i Danmark. Det ingick visserligen icke bland Axel Rynings och Peder Nilssons värv, men i sina påminnelser vid Sten Brahes och Henrik Ramels avresa tog Karl upp saken.[7] Först nu framställde han emellertid en begäran om rättegång. Detta vittnar om att de bägge Bielkarnas flykt träffat honom hårt samt om att han beträffande dem trodde sig ha större utsikter att verkligen vinna gehör för sina önskemål. Det var självfallet det förhållandet, att de omedelbart förut gjort honom sin trohetsed, som gjorde sådana förhoppningar berättigade. Här kunde sannerligen icke, menade han, Stettinfredens bestämmelser om politiska flyktingar, vilka måste fly undan furstlig onåd, tillämpas![8]

Utöver brevet till Kristian med Karls önskemål om de flyendes hejdande i Danmark för rättegång där synes Roger Baumgarten till Köpenhamn ha medfört ett brev till det danska rådet, utställt av rådspersoner och krigsbefäl i belägringshären framför Kalmar, med begäran om arrestering av de flyende.[9] Det gällde uppenbarligen mera än att få tag på dessa trenne flyktingar. Här erbjöd sig ett lägligt tillfälle att statuera ett exempel och framtvinga upphävande av asylen i Danmark.

Så till vida hade Baumgarten framgång, som Kristian väl icke beviljade arrestering av de flyende men en stämning på dem att stå till rätta inför det danska rådet den 30 april 1599.[1] Processen kom emellertid att uppskjutas till den 5 maj.[2] Då infunno sig Roger Baumgarten

---

[7] Karls påminnelser, dat. Jönköping 29 jan. 1599, se ovan s. 155, anm. 9.

[8] Karl t. Kristian, dat. Kalmar 8 mars 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Kronborg 1 april 1599. Om A. J. Messenius är väl underrättad, återkom Ryning från Danmark den 7 mars, Commentaria, vol. D 565, KB, s. 762.

[9] Detta brev, nämnt av Erslev, a. a., s. 104 f. med anm. 1 å s. 105, har icke kunnat återfinnas i DRA, vare sig i vol. Sverige A I 7 eller i SvReg I. Den serie, som Erslev citerar, är numera upplöst. Det är synnerligen ovisst, om Erslev rätt förstått det aktstycke, han åsyftar. Det kan i varje fall icke vara tal om att brevskrivarna kallat sig samtliga för Sveriges rikes råd. Antalet undertecknare antyder, att Karl låtit det ännu återstående riksrådet i sitt hovläger — vid denna tid endast Axel Leijonhufvud — skriva under jämte de förnämsta av krigsbefälet och måhända den gamle Nils Gyllenstierna, som fanns i grannskapet. Brevet bör då ha börjat med orden »Wi efterskrefne, Sweriges rikes råd . . .», vilket av Erslev kan ha missuppfattats.

[1] Kristian t. Kristoffer Valkendorff m. fl. råd, dat. Köpenhamn 3 april 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 393 f. Jfr Hassø, a. a., s. 184. Karl t. Kristoffer Valkendorff, dat. Stävlö 21 april 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 211 v—212 r. I originalutskriften av Karls fullmakt för Baumgarten, se ovan s. 163, anm. 4, blev Abraham Youngs namn utelämnat. Karl beklagar sig hos Valkendorff över att detta tagits till förevändning för att neka stämning på denne.

[2] Kristian t. Arild Huitfeldt m. fl., dat. Köpenhamn 1 april 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 392. Brevet är där refererat efter avskr. av konc. Uppenbarligen är dat., som utgivaren anger, felaktigt. Det bör vara någon senare dag i månaden, dock icke före 7 april, då Baumgarten tydligen skrivit till Karl om den förra terminen. Karl t. Baumgarten, dat. Stävlö 23 april 1599, avskr. av orig., gjord i danska kansliet, i

och Svante Bielke, men målet uppsköts åter, sedan Svante Bielke appellerat till Sigismund under påståendet, att Karl avtvungit honom hans ed, vilket han låtit ske för att göra sin gamle faders lott drägligare.[3] Något annat resultat än Karls harm synes aktionen mot Bielkarna aldrig ha fått.[4]

Men också andra omständigheter föranledde Karls irritation. Belägringen av Kalmar fördröjdes av den tillförsel, staden fick från Blekingesidan, och Karls upprepade förmaningar till Avaskärsborna kunde icke upphäva verkan av Sigismunds motsvarande förmaningsbrev.[5] Ytterligare en anledning till misstämning mellan de bägge re-

---

vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Detta brev saknas i HKReg 1599: 1, RA. Jfr också Hassø, l. c.

[3] Konungens och riksrådens dom, dat. Köpenhamn 25 maj 1599, tryckt i Judicia placiti regis Daniæ justitiarii 1595—1604, s. 249 f. Jfr Hassø, l. c. Jfr också Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 14 aug. 1599, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 235 r—v. Jfr också Slange o. Gram, a. a., s. 154 o. Rørdam, Historieskriveren Arild Huitfeldt, s. 231. Om Baumgartens resa se Karl t. Håkan Larsson, dat. Stävlö 1 maj 1599, regest i HKReg 1599: 1, RA, fol. 233 r, samt originalkvitto av 8 maj 1599 i Smålands handlingar 1599: 6, KA.

[4] På sommaren 1599 tog Kristian upp saken. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 14 aug. 1599, se föreg. anm. Han berättade om majutslaget, som lydde på uppskov till en herredag år 1600, och anmälde sin avsikt att likafullt ta upp ärendet redan på hösten 1599, då han varit tvungen att inkalla herredagen redan till okt. Då bägge Bielkarna uppehöllo sig i Danmark, ville han icke underlåta att instämma dem och Karl till rättegång. Jfr Kristoffer Valkendorf t. Svante Bielke, dat. Köpenhamn 16 aug. 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 415. Om Bielkarna infunno sig vid herredagen, är icke känt. I vart fall synes någon process då icke ha förekommit, möjligen på Karls begäran. Kristians brev om saken nådde Karl först i Helsingfors den 16 sept. Han begärde då uppskov med processen. Karl t. Kristian, dat. Helsingfors 16 sept. 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 2 okt. Fram emot årsskiftet meddelade Karl sin avsikt att, jämlikt majavskedet, sända Roger Baumgarten till Danmark. Karl t. danska rådet, dat. Stockholm 6 dec. 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. I HKReg 1599: 2, RA, fol. 216 r—v, har brevet adress till ridderskap och adel i Danmark, vilket följts av Pira, a. a., s. 119. Tydligen har Karl tänkt rikta sig till den i Danmark sammankallade herredagen. Rättegången tycks emellertid icke heller nu ha kommit till stånd. Möjligen berodde detta på att Bielkarna skaffat sig Sigismunds skyddsbrev. Sigismunds skyddsbrev för Svante Bielke, dat. Warschau 30 mars n. st. 1600, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 304 v—305 r, med påskrift, att skyddsbrev av samma lydelse givits Erik Bielke. Jfr Sigismund t. Kristian samtidigt, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. ej ant. Detta senare brev talar endast om Svante Bielke. Alldeles samma lydelse men med avseende å Erik Bielke har ett brev under dat. 7 april n. st., orig. ibid., rec. Kronborg 24 maj 1600. Av skyddsbrevet framgår, att Svante Bielke var i Warschau. Jfr också Hogenskild Bielke t. Kristoffer Valkendorff o. Kristian Friis, dat. Ulvåsa 3 juli 1600, orig. i Kristoffer Valkendorffs Privatarkiv, DRA, delvis referat av Hassø, a. a., s. 184 ff. Jfr åtskilliga referat av brev mellan Hogenskild Bielke och dottern Ebba Bielke bland Hogenskild Bielkes handlingar, Riksdagsacta 1605, RA. Jfr också Hogenskild Bielke t. Erik Johansson, dat. 16 juni 1601, referat ibid., samt Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 748 f. Jfr Pira, a. a., s. 113 ff., 118 f., de torftiga uppgifterna i Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor, I, s. 361 samt Walde, Svenska emigranter i Polen och deras bibliotek, s. 72 f. Uppgiften, att Hogenskild Bielkes ovan anförda brev skulle ha flyttats till serien Indlæg til Registre og Tegnelser, DKIA, DRA, har ej kunnat bekräftas.

[5] Karl t. byfogde o. borgmästare i Avaskär, dat. Stävlö 6 april 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 186 v—187 r. Dens. t. borgmästare o. råd i Avaskär, dat. Kalmar 8 maj 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 237 r—v. Samtidigt blev det fråga om ett und-

genterna blev den långdragna fångutväxlingen vid danska gränsen efter Kalmars fall.[6]

---

sättningsfartyg från Polen, vilket sökt nödhamn i Blekingeskären och strandat där. Jfr Sigismund t. Jöran Simonsson, dat. Warschau 15 febr. 1599, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 201 v. Jöran Simonsson — också Lång-Jöran kallad — var byfogde i Avaskär. Dens. t. Nils Birgerson, dat. Warschau 8 juli 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 268 v—269 r. Om det strandade skeppet, en Hudiksvallsköpmans av Sigismunds flotta 1598 kapade fartyg, se också den ursprunglige ägarens, Hudiksvallsborgaren Klas Höjers besvär mot Klas Grubbe, som bärgat skeppet och tagit det för god pris, besvärspunkt 37 i de svenska mötesombudens lista på enskildas besvär vid Flabäcksmötet 1603, se nedan s. 453, anm. 1; Mårten Pedersson t. Klas Höjer, dat. Sthlm 27 maj 1600, avskr. av orig. i vol. Sverige A III 64, TKUA, DRA, bland »Handel og Søfart. Klager fra danske og svenske Undersaatter.» Utan tvivel härstammar avskr. från Flabäcksmötet 1603. Borgmästares o. råds i Hudiksvall intyg om Klas Höjers äganderätt, dat. Hudiksvall 21 jan. 1600, avskr. ibid. Jfr också Kristian t. Knut Grubbe, dat. Avaskär 19 jan. 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 367 f. Rörande undsättningen till Kalmar jfr Toijer, a. a., s. 61, anm. 1. Också Kristians resa till Blekingegränsen på vintern 1599 måste Karl ha betraktat som ett otillbörligt intresse för Kalmars försvarskraft. Utan allt tvivel stod den i samband med belägringen av Kalmar, också om ett huvudsyfte var att personligen undersöka förhållandena vid de blekingska försvarsverken. Som ett resultat av denna resa framstår Avaskärs nedläggande och utbyggandet av Kristianopel. Enligt A. J. Messenius' trovärdiga berättelse, som på denna punkt följer Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm, s. 291, skall Kristian också ha haft bud över gränsen: »Och imedeltid blefwo H. Carl Carlsson och Samuel Nilsson uthi lägret för Calmare besökte af 2:ne hans hofftienare och sine tilförende bekände wänner både i Frankrijke så och i Swerige, nembl. Seved Grubbe och Albrecht Scheel. Thesse hade utan twiwel af konungen lönl. befalning att bese och förnima, huru sakerna i belägringen förewette, så och hvad upsåt ännu widare the swenske emot Sigismundum och hans män hade, alldenstund dhe mycket snarl. hastade therifrån, resandes samma natt tilbaka, dock likväl icke utan ett godt rus af öhl och wijn, som the hos H:r Carl Carlsson och Samuel Nilsson, medan dhe i lägret fördröjde, hade bekommit.» A. J. Messenius, Commentaria. D 565, KB, s. 673. Sivert Grubbes dagbok för vintern 1598—1599 är ej bevarad.

[6] Sigismund begärde Kristians tillåtelse att få företa utväxlingen i Ronneby. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 27 juni 1599, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Frederiksborg 1 sept. 1599. Kristian tillät emellertid endast utväxling på själva gränsen. Kristian t. Sigismund, dat. Frederiksborg 2 sept. 1599, konc. ibid. Kanske hade den från Kalmar avtågande polska soldatesken åstadkommit oroligheter på vägen genom Blekinge. Jfr Toijer, a. a., s. 84 f., särsk. s. 84, anm. 2. Kristians pass för fångtransporten har datum Frederiksborg 2 sept. 1599, konc. ibid. Jfr Kristian t. Knut Grubbe, dat. samtidigt, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 418 f. Det uppstod emellertid hinder för utväxlingens fullföljande, enär Karls villkor icke uppfylldes. Karl t. Kristian, dat. Sthlm 14 aug. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 89 r—v. Detta brev avgick icke, se nedan s. 630. Karl meddelade där, att fångutväxlingen icke kunde ske, då polackerna icke uppfyllde Karls villkor. Han bad Kristian därför kvarhålla de svenska fångarna i Danmark. Brevet ersattes troligen med de nya villkor, som avskr. ibid., fol. 76 v. Om dateringarna i hertigens registratur för aug. månad 1599 nedan s. 630 f. Jöran Klasson m. fl. t. Karl, dat. Köpenhamn 31 aug. 1599, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Peter von Hösen t. Karl, dat. Köpenhamn 9 sept. 1599, avskr. av orig. ibid. Peter v. Hösen var befälhavare för den polska bevakningstrupp, som skulle överlämna de fångna svenskarna. Karl t. Karl Karlsson, dat. Viborg 1 okt. 1599, avskr. av konc. HKReg 1599: 2, RA, fol. 150 r. Karl t. Peter von Hösen, dat. Viborg 2 okt. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 150 v—151 r. Karl t. Vladislav Bekiesz, dat. Viborg 5 okt. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 152 v—153 r. Jöran Klasson m. fl. t. Karl, dat. Ronneby 12 nov. 1599, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. Karl t. ståthållarna på Kalmar, dat. Stockholm 16 nov. 1599, HKReg 1599: 2, RA, fol. 191 r. Karl t. Lubert Kauer, dat. Stockholm 17 nov. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 194 r—v. Jfr Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm,

Karakteriserades sålunda de bägge nordiska regenternas hållning till varandra under våren 1599 av ökad misstänksamhet och skärpt vaksamhet, torde denna dock ha haft sin förnämsta grund i ovissheten om den andra partens avsikter och önskemål. Hertig Karl visste icke, vilken ställning Kristian kunde komma att intaga, därest Sigismund åter komme på härtåg till Sverige. Den danske konungen å andra sidan var ännu oviss om styrkan av Karls ställning i Sverige, liksom om Sigismunds möjligheter att överhuvud taget upprepa sin väpnade aktion. Därtill kom, att Kristian icke längre var angelägen om det gränsmöte, han begärt 1597, och som vid Erik Sparres förhandlingar 1598 bestämts till sommaren 1599. Den undersökning i lappmarken, som Kristian lät göra som en förberedelse till mötet, drog nämligen ut på tiden och blev icke färdig förrän i augusti 1599.[7] Kanske fick Kristian redan före Nordkapsresan reda på, att Klas Urnes rannsakningar på fjället icke givit önskat resultat, något som betydligt minskade värdet av den nitiske Hans Olovssons bevismaterial. I alla händelser torde konungen icke ha varit säker om hur han skulle kunna leda i bevis sina påstådda rättigheter. Detta var bakgrunden till hans berömda färd runt Norges kuster på sommaren 1599. Det ger också förklaringen till att Kristian underlät att besvara den påminnelse, han fått med Sten Brahe och Henrik Ramel.

Ställningen på sommaren 1599.

Från Polen inlöpte inga underrättelser, som kunde göra Kristian mera benägen att ta parti för Sigismunds sak. Snarare kunde åtskilliga omständigheter synas ägnade att försvaga den danske konungens vilja att upprätthålla en gentemot Sigismund välvillig neutralitet, sedan den stora medlingsplanen strandat. Detta gäller om den polska undsättningsflottans till Kalmar obetänksamma tilltag att uppbringa en dansk skuta, som genom Kalmarsund strävade mot norr med en last av tågvirke och salt kött för den svenske usurpatorns flottrustningar.[8] Knap-

---

s. 316 f. Den försäkran, som vid utväxlingen avkrävdes Bekiesz, finnes i HKReg 1599: 2, RA, fol. 193 r—v, under dat. Stockholm 17 nov. 1599! Jfr även Divéky, Władysław Békés samt S. U. Palme, [Anmälan av] Polski Słownik Biograficzny, s. 311 f.

[7] Klas Urnes berättelse om sina undersökningsresultat synes ha inlämnats i kansliet i Köpenhamn i aug. 1599, se Dokumenter angaaende flytlapperne, II, 279 f. Jfr Enewald, a. a., s. 126, o. Johnsen, a. a., s. 106.

[8] Se Almquist, a. a., s. 77 med anm. 1, bl. a. med oriktig uppgift om lasten. Skutans befraktare var den kände Stockholmsborgaren Henrik Danitz eller Henrik Luntenkröger, en av Karls mest betrodda ombud. Danitz höll krog, där främmande sändebud inkvarterades och utspionerades. Om denne se S. U. Palme, Till kännedom om Karl IX:s muntliga framställningssätt, s. 292, anm. 1. Den danska delen av lasten ägdes av Köpenhamnsborgarna Mikael Wibe och Ivar Paulsson. Sigismund tog genast i tu med den riskabla prisen. Sigismund t. Per Nilsson, dat. Warschau 2 juni 1599, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 251 r—v: Sigismund beordrade inköp av de skeppsrustningspersedlar, som dansken medfört. Dens. t. dens., dat. Warschau 6 aug. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 279 r, order att uppgöra en ordentlig förteckning över godset och ta det i säkert förvar. Inför Kristian påstod sig Sigismund ha rätt till den kapade skutan, enär den i strid mot Sigismunds i Lybeck offentligen anslagna förbud

past mera välbetänkt var Sigismunds försök att få beslagta svensk egendom i Danmark.[9] I början av augusti 1599, då flottrustningarna i Danzig åter intensifierades, skrev Sigismund en begäran till Kristian om handelsblockad mot Sverige.[1] Denna hann emellertid icke bli besvarad, innan Sigismund ånyo gjorde sig påmind, nu genom en legation.

---

förde rebelliska svenska undersåtars varor. Icke dess mindre ville han nådigt bevilja de danska ägarna och befraktarna deras betalning. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 20 febr. 1601, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 22 mars 1601. Det är svar på en icke bevarad intercessionsskrift från Kristian av dat. 3 febr. Jfr också Henrik Danitz besvär i förteckningen över de svenska privatbesvären vid mötet i Flabäck 1603, s. n. s. 453, anm. 1.

[9] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 4 juli n. st. 1599, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 266 v—267 r. Brevet saknas i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA. Om det avgått, är ovisst. Sigismunds fullmakt för Klas Jonsson o. Nils Birgersson att i de skånska landskapen uppsöka och beslagta gods, som svenska undersåtar fört över gränsen, samtidigt, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 266 r—v. Jfr det ovan s. 165, anm. 5, nämnda brevet till Nils Birgersson.

[1] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 10 aug. n. st. 1599, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Fredriksborg 2 sept. 1599. Jfr Toijer, a. a., s. 131, efter avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 280 v—281 v. Samtidigt protesterade Sigismund mot hertigens propaganda. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 12 aug. n. st. 1599, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. samtidigt som föregående brev. Jfr Toijer l. c., efter avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 281 v—282 r. Jfr skildringen hos Slange o. Gram, a. a., s. 151 ff. Dessa förf. sammanblanda augustibreven med Laskis legation, vilket är desto lättare att göra, som Laski hade med sig och tillika fick svar på ett brev, vars dat. var den 15 aug. 1599 — nämligen brevet om Johan Gyllenstiernas sjötåg, s. n. s. 173, anm. 7.

II.

Abraham Brahes, Jöran Erikssons och Mickel Olssons ärende i Köpenhamn.

Måhända hade Karl för avsikt att genom en beskickning vända sig till Kristian, redan då han i maj 1599 skickade Otto Helmer von Mörner och Hans von Masenbach till Tyskland för att inbjuda några av de befryndade riksfurstarna att genom sina sändebud närvara vid rättegången mot riksråden — om någon dom av utländska furstar var icke längre tal. Kanske gjordes detta omöjligt av Kristians uraktlåtenhet att besvara påminnelserna i januari. Kanske hade Sigismunds hänvändelse till Kristian, då fråga var om räfsteriksdag enligt Linköpingsfördraget, väckt Karls misstro ända därhän, att han tvekade att inbjuda den påfordrande medlaren att bevittna hertigens och ständernas räfst. Inom kort blev en beskickning till Köpenhamn icke dess mindre oundviklig. Det var underrättelserna från Polen och hertigens Finlandståg, som framtvingade den.[2]

Hertigens tåg till Finland skulle komma att nästan blottställa rikets västra delar för ett angrepp genom Danmark. Även om Karl icke förmodade ett danskt angrepp[3], var det ett rimligt försiktighetsmått, att han försökte utröna Kristians hållning och skaffa sig underrättelse, om Sigismund tilläventyrs begärt hjälp eller durchmarsch. Kanske berättades också, redan innan Karl seglade till Finland, om ökad politisk vitalitet i det svenska kansliet i Warschau. Att lybeckarna icke skulle underlåta att, därest det vore möjligt, söka Kristians skydd i den nu alltmera skärpta tvisten, därom kunde den svenske regenten icke tveka. Detta blev utgångspunkt för Abraham Brahes, Jöran Erikssons och Mickel Olssons beskickning till Köpenhamn på hösten 1599.

De värv, som Karl först planerat att genom en beskickning framlägga för Kristian, hade intet samband med dessa tidsomständigheter. Så till vida äro de emellertid av intresse, som de föregripa gränsmötena vid det nya seklets början. Det är just de ärenden, som vid dessa möten skulle bli några av huvudnumren i de svenska besvärslistorna.

---

[2] Jfr Toijer, a. a., s. 108. Denne förf. synes mena, att beskickningens huvudsyfte varit att meddela Stockholmsriksdagens beslut.

[3] I Karls instruktion för de befälhavare, som i hans frånvaro skulle förestå krigsfolket i landsändarna, dat. Stockholm 26 juli 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 35 r—v, nämnes intet om fara från danskt håll.

Det gällde protest mot de norska lappfogdarnas intrång på Sveriges skatterättigheter, kravet på fullföljande av processen om vapenmärket tre kronor samt kravet på Sonnenburgs återställande. Den beskickning, som sändes till Köpenhamn i augusti 1599 skulle emellertid icke inlåta sig på dryftandet av dessa frågor. Den skulle i stället begära ett gränsmöte för biläggande av alla tvister enligt Stettinfredens bestämmelser. Denna begäran skulle emellertid föregås av omständliga klagomål mot Sigismund och kraftiga protester mot de berättelser om läget i Sverige, som tilläventyrs spredos från polskt håll. Dessa protester, liksom kravet på ett gränsmöte, skulle framställas icke endast å hertigens utan jämväl å ständernas vägnar.[4]

Hur stor vikt Karl än kan ha tillmätt de tvistefrågor, om vilka han önskade förhandla med Kristian — det kan icke betvivlas, att hans syften med beskickningen varit de redan nämnda, att få bättre visshet om Kristians hållning till den statsrättsliga tvisten i Sverige och att genom en överenskommelse om ett gränsmöte säkra rikets fred i söder och väster. Dessa bägge syften voro intimt förknippade. Genom att bifalla förslaget om ett möte skulle Kristian nämligen erkänna Karl som Sveriges regent och som part i Stettinfreden. Ett sådant erkännande borde göra det omöjligt för honom att bevilja Sigismund militär hjälp eller andra fördelar vid ett nytt tåg mot Sverige. När framställningen av den statsrättsliga tvisten och protesterna mot den polska agitationen sammanfördes i en särskild instruktion, som också betecknades som huvudinstruktion, medan anvisningarna för kravet på ett gränsmöte fördes till en biinstruktion, ligger tanken nära till hands, att ärendena därmed graderats i betydelse. Så torde i själva verket icke ha varit fallet.

Det kan å ena sidan sägas, att ett välvilligt svar på framställningen

---

[4] Karls instruktion för Abraham Brahe, Jöran Eriksson o. Mickel Olsson, dat. Stockholm 19 aug. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 95 r—96 v. Denna instruktion innehåller endast uppdraget att klaga på Sigismund och protestera mot den polska propagandan. I en biinstruktion för des., dat. Stockholm 13 aug. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 96 v—97 v, gavs anvisningar för kravet på ett gränsmöte. Där uppräknades jämväl de svenska besvär, som borde behandlas. Hur anvisningarna ändrats, innan beskickningen slutligen avfärdades, är icke möjligt att fastställa. Att de ändrats, är troligt. Då sändebuden undveko att ge besked om tvistefrågorna, skedde det utan tvivel på order. Karls kreditiv för des., dat. Stockholm 18 aug. 1599, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 77 v—78 r, har dat. 10 aug. Beträffande förberedelserna för legationen se också Karl t. Anders Linderson, dat. Stockholm 14 aug. 1599, avskr. av konc. ibid., fol. 97 v. Data återfinnas eljes i Abraham Brahes Tidebok, s. 35 ff. Den 7 aug. fick han besked om uppdraget. Den 20 aug. fingo sändebuden sin instruktion. Först den 30 sept. reste de från Nylöse. Resan gick sedan över Vommedal, Halmstad, Ängelholm, Hälsingborg och Helsingör till Köpenhamn, dit de anlände den 12 okt. Jfr Abraham Brahe t. Axel Leijonhufvud, dat. Nylöse 25 sept. 1599, o. Axel Leijonhufvud t. Abraham Brahe, dat. Grävsnäs 25 sept. 1599, resp. avskr. o. orig. i vol. Fol. n:r 7, Skoklostersamlingen II, RA. Om beskickningen se Slange o. Gram, a. a., s. 152 f., Pira, a. a., s. 115 ff., med tillförlitliga referat o. Toijer, a. a., s. 134 f.

om Sigismunds brottslighet skulle förplikta till bifall jämväl till förslaget om ett gränsmöte. Man kunde å andra sidan säga, att ett välvilligt svar på den förra framställningen borde ge tillräcklig säkerhet, men att svenskarna, även om Kristian vore benägen att ge Sigismund rätt i tvisten med arvriket, borde i andra hand söka framtvinga ett bifall till förslaget om ett gränsmöte. Detta skulle ha sitt värde som fredsgaranti också oberoende av Kristians principiella ståndpunktstagande i den statsrättsliga tvisten. Helt säkert visste man i Stockholm, att Kristian genom Koldingavskedet beviljat Sigismund uppskov med den gränsläggning, som då varit på tal, till sommaren 1599.

Varför tvekade Karl att låta sändebuden meddela Kristian de ärenden, som enligt hans mening borde behandlas på ett möte vid gränsen? Måhända räcker det att hänvisa till den större frihet, som det skulle ge Karl, om Kristian icke i förväg vore underrättad om de svenska klagomålen. I varje fall borde det, kan det tyckas, vara angeläget att i detta hänseende nå reciprocitet. Skulle gränsmötesförhandlingarnas program i förväg fastslås, borde det i alla händelser ske från bägge håll. Om någon reciprocitet innehöll emellertid Karls instruktion, sådan den nu är känd, intet. Har frågan tillmätts denna betydelse, förefaller det också underligt, att Karl till en början direkt föreskrivit sina ombud att i Köpenhamn meddela de ärenden, som från svenskt håll skulle tagas upp på det planerade mötet, och sedan ändrat mening.

Tanken ligger nära till hands, att Karls avsikt varit en annan. Om Kristian vid de svenska sändebudens första andraganden visade sig alldeles obenägen att förstå Karls synpunkter på striden med Sigismund, kunde det bli tal om att draga upp denna fråga också på gränsmötet. Att Kristian, medveten om detta, skulle bevilja ett möte, var icke troligt. Under sådana förhållanden kunde det vara lägligare att alls icke binda sig i förväg i vad angick gränsförhandlingarnas program.[5]

Samuel Laskis ärende i Köpenhamn

Hur härmed än må ha förhållit sig, då den svenska beskickningen i början av oktober nådde Köpenhamn, befann sig Samuel Laski där i Sigismunds ärende och jämte honom en manstark legation från Lybeck under ledning av huvudmannen för det svenskfientliga partiet i lybska senaten, den oböjlige borgmästaren Gotthard von Höveln. Kristian fick tillfälle att taga ställning till det svenska problemet i hela dess vidd.

Vad Sigismund hoppats nå genom Samuel Laskis beskickning till Danmark, är icke klart uttryckt i instruktionen för denne. Detta akt-

[5] Skulle denna senare tolkning vara riktig — den stödes dock icke av några programmatiska uttalanden — får man tänka sig, att biinstruktionen, se föreg. anm., fått den lydelse, det i avskr. kända konc. hade, men att Abraham Brahe fått muntlig anvisning om att icke binda sig i vad angick överläggningsämnena vid ett gränsmöte.

stycke innehåller nämligen åtskilliga önskemål av skiftande betydelse, några utomordentligt djärva, andra mera blygsamma. Laski hade i uppdrag att, om han funne ögonblicket lägligt, begära ett danskt angrepp på Sverige med öppet krig till Sigismunds hjälp. Han skulle också begära fullständig blockad av Sverige, handelsblockad och avbrytande av allt politiskt umgänge med hertig Karl. Kristian borde vidare genom upprop till de svenska ständerna förmå dessa att avfalla från hertigen. Vidare ville Sigismund ha rätt till värvning bland Kristians eget krigsfolk samt durchmarsch och fri vapentillförsel genom sundet. För att motivera dessa förslag skulle Laski rikta de hätskaste beskyllningar mot hertigen för dennes grymheter mot besättningen på Kalmar och för det hänsynslösa kaparkriget i Östersjön. Särskilt skulle han därvid uppehålla sig vid de för Kristians auktoritet kränkande kaperierna på danskt vatten. Han skulle också gendriva den hertigliga propagandan, vars lögnaktighet han skulle belysa. Särskilt skulle han vända sig mot Karls hänvisning till den fara, det innebure för den evangeliska religionen, om Sigismund återkomme till riket. Något förbund mellan Sigismund och Filip av Spanien funnes icke, så som Karl hade låtit sprida ut. Denne ville endast under religionens täckmantel tillfredsställa sitt hat, hette det. Kristian borde vara på sin vakt, att Karl icke gjorde i Danmark, så som han gjort i Sverige, reste folket mot dess lagliga överhet.

Dessa krav och argument hade Laski order att framföra allt efter lägligheten.[6]

Endast några dagar före Samuel Laskis beskickningshandlingar daterades i Warschau ett brev till Köpenhamn. Sigismund begärde fri passage genom sundet för den flotta, som under befäl av Johan Gyllen-

---

[6] Sigismunds instruktion för Samuel Laski, dat. Warschau 20 aug. n. st. 1599, avskr. av konc. i Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA, fol. 445 v—448 r. Referat hos Toijer, a. a., s. 131 ff., dock med misstag beträffande datum, a. a., s. 133, anm. 1. — Sigismunds kreditiv för Samuel Laski, dat. Warschau 23 aug. 1599, orig. i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA, med anteckning a tergo: »bey der Audientz übergeben 7 octob. 1599 zu Copenhagen», varvid siffran 7 tillskrivits över siffran 8, vilket antyder, att anteckningen gjorts dagen efter audiensen. Laski var i Rostock ännu den 25 sept. Laski t. borgmästare o. råd i Lybeck, dat. Rostock 6 okt. n. st. 1599, orig. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck. — Om den för Sigismund betecknande optimismen vittnar en ytterligare kompletterande instruktion, som han synes ha sänt efter Laski. Sigismund t. Laski, dat. Warschau 29 sept. n. st. 1599, avskr. av konc. i Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA, fol. 465 r—466 r. Han erinrade där om att Johan III och Fredrik II år 1587 sins emellan upprättat ett särskilt broderligt vänskapsförhållande. Nu kunde det hända, att denna överenskommelse åberopades av danskarna. I så fall vore Laski befullmäktigad att för Sigismunds del bekräfta denna vänskapsförbindelse. Om danskarna däremot icke nämnde den, skulle också Laski gå förbi den och i allo iakttaga sin konungs värdighet. Det är osäkert, om detta brev nådde Laski i Köpenhamn. — Om 1587 års vänskapsförsäkran, se Westling, Sveriges förhållande till Danmark från freden i Stettin till Fredrik II:s död, s. 154. Det torde ha gällt en ensidig förklaring av Johan III, syftande på händelserna under Klas Bielkes beskickning 1582.

stierna skulle försöka en kupp mot Älvsborg under Karls Finlandståg.[7] Brevet hade i själva verket satts upp, samtidigt som Sigismund i början av augusti begärde dansk handelsblockad av Sverige och i brev protesterade mot Karls agitation i Danmark.[8] Det blev emellertid ytterligare försenat, och Laski fick lämna fram det i Köpenhamn.[9] Dessa omständigheter göra det möjligt att närmare klarlägga bakgrunden för den polska beskickningen.

Synbarligen har Sigismund vid underrättelsen om Karls plan att draga till Finland fattat beslutet om en diversion mot västgötaskärgården. Därför ordern till trupperna i Finland om defensiv krigföring och framför allt ordern att bränna den finska flottavdelningen, därest den icke eljes kunde räddas ur Karls händer.[1] Därför dröjsmålet med hjälpen till Finland och ivern att få flottan rustad.

Man har sagt, att konungen genom kuppen mot Älvsborg ville uppmuntra sina anhängare i det av gammalt starkt separatistiska Västergötland.[2] Att han räknat på hjälp i landsändan, kan icke betvivlas, men detta har icke kunnat vara ändamålet med alla dessa ansträngningar, ja, det synes alldeles otroligt att förvärvet av Älvsborg i och för sig skulle ha varit mera än expeditionens strategiska mål. Behärskandet av den viktiga gränsfästningen må ha haft den största betydelse för de svenska rojalisternas hållning. Som invasionshamn vid ett nytt stort företag mot Sverige hade Göta älvs mynning sekundär vikt. Stora svårigheter måste det också ha att bibehålla den vunna positionen.

Varför satsade Sigismund då allt på detta kort?

Det vore frestande att hänvisa till den betydelse, man i katolska kretsar tillmätte besittningen av Älvsborg, omvittnad i det välkända betänkande om Sverige, som förelagts den katolska kristenhetens högsta instanser.[3] Där gällde det emellertid främst Älvsborg som utfallsport mot de protestantiska sjömakterna, och om något militärt samarbete mellan Sigismund och hans spanska fränder är intet med visshet känt från 1590-talets sista år. Förklaringen måste sökas på annat håll.

---

[7] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 15 aug. 1599, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 3 okt. 1599. I brevet uppges antalet skepp till åtta. Detta »otte» har senare tillskrivits i en lucka i brevets text mellan orden »medh . . . aff». Enahanda är förhållandet med datumsiffran. Att papperet är detsamma som i breven av den 10 och 12 aug. 1599, s. o. anm. 1, betyder mindre. Man kan icke tvivla på att det utskrivits samtidigt med dessa men blivit fördröjt, emedan det ännu icke varit klart, hur omfattande den planerade flottexpeditionen skulle bli.

[8] S. o. s. 168 med anm. 1.

[9] Att det framlämnades av Samuel Laski, är sannolikt, därför att Kristian svarade, icke i brev utan genom denne. Detta daterar också Laskis ankomst till Köpenhamn. Jfr Toijer, a. a., s. 134, om audiens i september. Jfr även Toijers förslag till tillägg till instruktionen, l. c.

[1] Därom Toijer, a. a., s. 130. [2] Ibid., s. 131. [3] S. o. s. 48 med anm. 9.

I klar insikt om sin militära vanmakt hade Sigismund på våren 1599 inlett diplomatiska aktioner, syftande till att åstadkomma en blockad av Sveriges tillförsel över havet.[4] Helt säkert hade han på sommaren 1598 icke endast genom Karls förebråelser erfarit, att den handelsblockad av vida ringare omfattning, som inletts på vintern 1597—1598, haft stor verkan på folkstämningen i Sverige.[5] Det hade emellertid visat sig svårt att genom endast diplomatiska medel nå målet — helt säkert hade Sigismunds ombud kunnat berätta både från Köpenhamn och från de nordtyska sjöstäderna om misstron mot hans förmåga att militärt stödja och genomdriva denna blockad.

Samtidigt som flottrustningarna för expeditionen mot Älvsborg började, satte Sigismund in en ny aktion i blockadfrågan. Om hänvändelsen till Danmark med begäran om handelsblockad är redan berättat. På väg till Köpenhamn skulle Samuel Laski besöka Lybeck och begära en skärpning av blockaden. I den offentliga instruktionen för den kunglige amiralen lades blockadens upprätthållande denne om hjärtat.

Slutsatsen synes endast kunna bli en. Företaget mot Älvsborg syftade till att göra handelsblockaden fullständig genom att avstänga Sverige från Västeuropas värvningsmarknader och vapensmedjor, samtidigt som Danmark skulle förmås att fylla luckan i blockadlinjen.

Till en början har Sigismund hoppats att vinna Danmarks anslutning genom en skriftlig hänvändelse, liksom han hoppades på samma sätt vinna åt den kungliga flottan fri passage genom sundet. Samuel Laskis beskickning måste betraktas som en följd av tvekan om att målet stode att nå så lätt. Man kan under sådana omständigheter icke tro, att förslaget om ett danskt angrepp på Sverige varit avsett som annat än en förhandlingsståndpunkt, ett bud, tänkt att prutas ned till det, som det verkligen gällde att vinna. Allt, som är känt om Samuel Laskis förhållningssätt i Köpenhamn, ger stöd åt denna mening och därmed åt den tolkning, som här har givits åt Sigismunds planer på sensommaren 1599.

Gotthard von Hövelns ärende i Köpenhamn.

Den lybska beskickningen hade, också den, ärende rörande Danmarks förhållande till Sverige, om också ett mindre vittsyftande. Det gällde att förmå Kristian till en verksam intercession hos hertig Karl till Lybecks förmån. Medlen att nå detta mål trodde man sig ha i de svenska kaperierna på danskt farvatten.[6]

---

[4] Toijer, a. a., kap. IV, särskilt s. 69.

[5] Om Karls förebråelser mot Lybeck för dess deltagande i handelsblockaden 1597—1598 nödgas förf. hänvisa till en kommande undersökning av den lybska tvisten och dess förhistoria. Om stämningen i Sverige se även Samuel Laski t. Sigismund, dat. Upsala 14 febr. n. st. 1598, avskr. av tysk version i vol. Polonica 51, St. A. Wien.

[6] De lybska sändebudens instruktion saknas i vol. Acta Danica X, St. A. Lübeck. Om deras andraganden ger emellertid Kristians resolution gott besked, se nedan s. 178 med

Det är väl icke troligt, att Sigismunds planer överhuvud taget hade kunnat få något stöd i Köpenhamn. Så som Samuel Laski emellertid, i överensstämmelse med den tolkning, Sigismunds instruktion här har givits, förde fram sin herres sak, var det utsiktslöst. Om han efter bokstaven hade följt sin order att lägga fram ärendena ett efter ett, alltefter lägligheten, i strävan att genom en smidig förhandling nå det mesta möjliga, borde han icke ha börjat med sina längst gående krav. Helt visst enligt uppdrag och utan att låta sig avskräckas av misslyckandet i Lybeck, där han på väg till Köpenhamn förgäves uppfordrat borgmästare och råd till aktiv hjälp mot den gemensamme fienden[7], framlade han förslaget om ett danskt angrepp på Sverige — att han därmed måste skrämma Kristian från varje eftergift, har han icke insett.[8] Förhandlingarna om handelsblockaden tycks ha förts muntligen. Det är nämligen, synes det, på uppmaning, som Laski inför sitt avsked samlade sina övriga ärenden i ett enda aktstycke, varigenom han slutligt uppgav varje möjlighet att genom omväxlande krav och eftergifter uppnå ett bättre resultat av sin beskickning.[9]

Samuel Laskis besök i Köpenhamn.

Kristians svar blev också alldeles avvisande. Han kunde icke överfalla endera parten i denna konflikt eller ens själv fälla något avgörande om vem som hade rätt — vardera hade ju framfört sina krav och anklagelser, och ännu hade saken icke varit till förlikning genom andra furstars bemedling, tillade han förmanande. Icke heller kunde han ge någon anvisning om hur Sigismund borde gripa sig an med saken, lika litet som han kunnat ge en sådan anvisning vid Gerhard Dönhoffs och Georg Finckes besök — de hade nämligen, lika litet som nu Laski, varit instruerade att ge några upplysningar om Sigismunds verkliga planer, hette det. Blockaden mot Sverige ville Kristian icke bevilja. En sådan stode i strid med Stettinfreden, påstod han, och kunde dessutom ådraga Danmark fiendskap från de sjöfarande

---

anm. 8. Jfr också Lybeck t. Kristian, dat. 7 okt. 1599, avskr. av konc. ibid. Redan tidigare under året hade Kristian fått mottaga en lybsk beskickning i denna fråga. Se Lybeck t. Kristian, dat. 1 juni 1599, orig. i Lybeck A II 9, TKUA, DRA. Kristians avsked t. lybska gesanterna Henning Pasche o. Johannes Brambach, dat. Köpenhamn 15 aug. 1599, konc. ibid. Kreditivet för dessa sändebud, orig. ibid., har dat. 1 aug. Kreditivet för sändebuden i oktober 1599, orig. ibid., har dat. 29 sept. o. rec. 12 okt.

[7] Sigismunds kreditiv för Laski hos lybska senaten, dat. Warschau 23 aug. 1599, orig. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck, med rec:ant. »oblatum et lectum in senatu 2 octob. 99.» Laski fick besked att återkomma, emedan v. Höveln o. a. voro i Köpenhamn. I själva verket ville senaten naturligtvis avvakta resultatet av Köpenhamnsförhandlingarna. Han fullgjorde sedermera, alldeles utan framgång, sin beskickning i Lybeck i början av november.

[8] Samuel Laskis huvudproposition, odat. orig. i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA, med anteckning a tergo: »Des polnischen Gesandten Proposition 8 Octob. 1599, furgebracht zu Copenhagen.» Jfr rec:ant. å kreditivet, se ovan s. 172, anm. 6. Jfr Toijer, a. a., s. 134.

[9] Samuel Laskis andra proposition (»Nebenpuncta»), odat. orig. i Polen A II 9, TKUA, DRA, utan rec. I Kristians proposition, se nästa anm., nämnes, att den skriftligen författats »heut dato». Jfr Toijer, l. c.

nationernas sida. Endast i fråga om passagen genom sundet var svaret välvilligt. Den kunde Kristian enligt Stettinfreden icke neka, meddelade han.[1]

Att något bifall till Sigismunds önskemål icke kunde väntas, är redan sagt. Emellertid synes Sigismunds allt mera tydliga svaghet ha gjort Kristian endast ännu ivrigare att visa från sig varje förslag om bistånd vid företag mot Sverige. Icke minst den ofta en aning tillrättavisande tonen antyder, att Kristian betraktade Sigismunds politik mot Sverige som planlös och verklighetsfrämmande. Han hade heller icke underlåtit att hänvisa till medlingen genom främmande furstar såsom den bästa vägen till restitution. Att han främst avsåg sig själv till medlarens värv, kan icke betvivlas. Ett direkt erbjudande om medling hade icke kunnat framställas. Därtill hade svaret på medlingserbjudandet ett halvår tidigare varit alltför avvisande. Å andra sidan måste Kristian ha sagt sig, att tiden kunde arbeta honom i händerna i det hänseendet, endast Karls ställning i Sverige icke alltför snabbt befästes. Också eljes kunde den inre splittringen i Sverige för honom te sig läglig, så långt den försvagade Sveriges statsmakt. Då Kristian under en formellt kanske oantastlig hänvisning till Stettinfreden beviljade passage genom sundet för en polsk flotta på färd mot Älvsborg, måste tanken ha legat nära, att han därmed samtidigt bidrog till en förlängning av denna kris och till att försvaga Karls motstånd mot den planerade medlingen. Avgörande var väl emellertid hans obenägenhet att genom fullständigt avvisande av alla krav bryta med Sigismund, som dock representerade rätten till Sveriges krona och ännu icke helt saknade möjlighet att återtaga den. Ingen eftergift var mindre påkostande än denna.

Ett långt mera vanskligt problem måste det ha varit att ta ställning till hertig Karls begäran om ett gränsmöte, framförd genom en ansenlig legation. Kristian kunde icke bevilja ett möte utan att därmed er-

[1] Kristians huvudresolution på Samuel Laskis beskickning, avgiven genom dennes danska kommissarier, dat. 14 okt. 1599, avskr. i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA. Kristians biresolution samtidigt, avskr. ibid. Referat av båda hos Toijer, a. a., s. 134 ff. Biavskedet, som refererar sig till Laskis »Nebenpuncta», är ytterst summariskt. De flesta propositionerna avvisas i ett penndrag under hänvisning till att Kristian genom att bifalla dem skulle »den Stettinischen Friedens Vertrag am Buchstab vnd Verstandt . . . gar aufheben vnd cassiren» samt dra på sig alla Östersjö- och Västersjöstater som fiender. Angående flyktingarna hänvisades sofistiskt till Stettinfreden utan besked, huruvida de skulle betraktas som politiska flyktingar eller statsförbrytare. Svaret angående passagen genom sundet, som Sigismund begärt i en särskild skrivelse, besvarade Kristian i ett särskilt brev. Kristian t. Sigismund, dat. Köpenhamn 12 okt. 1599, konc. i vol. Polen A I 2, ibid. Detta koncipieringsdatum styrker Slanges o. Grams förmodan, a. a., s. 151 f., att Kristian ville höra de svenska sändebudens proposition, innan han definitivt gav Laski besked. — Laski fick företräde i Lybeck först den 2 nov. Laskis proposition i lybska senaten, dat. Lybeck 2 nov. 1599, orig. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck. Detta torde emellertid snarare vara dagen för den lybska beskickningens återkomst från Köpenhamn. Laski fick möjligen invänta denna.

känna Karls regentskap i Sverige — också då de svenska sändebuden som uppdragsgivare åberopade icke Karl ensam utan Karl och rikets ständer.

Det finnes skäl att antaga, att Kristians svar till Samuel Laski var färdigt, ja, kanske delvis utskrivet, då de svenska sändebuden kommo till Köpenhamn.[2] Icke dess mindre synes man ha meddelat svenskarna Laskis begäran om fri passage genom sundet för Sigismunds flotta, liksom också att denna beviljats. En av sändebudens första uppgifter blev därför att protestera mot detta beslut — dock utan att lyckas ernå en ändring.[3] Under tiden föredrogo de emellertid sina ärenden för Kristian.[4] Denne förordnade kommissarier för en förhandling, om vars enskildheter intet är känt. Har han uttalat någon mening om vad han fått höra, meddela i varje fall icke källorna något därom. Omöjligt är väl icke, att svenskarna under förhandlingen med Jörgen Friis och Kristian Holck ånyo muntligen framlade klagomålen mot Sigismund. När de till sist, inför sitt avsked, gåvo en skriftlig sammanfattning av sina krav — i själva verket ett utdrag av de bägge instruktionerna — framställdes emellertid endast förslaget om ett gränsmöte. De klagomål, som där borde andragas, berördes ej.[5] Därtill hänvisade också Kristian, då han utan omsvep avslog denna begäran. Den omständigheten, att svenskarna icke velat uppge tvisteämnena, vore en av orsakerna till att Kristian icke kunde bevilja ett möte, hette det. Övriga orsaker nämndes icke.[6] Med detta besked

Den svenska beskickningens förlopp.

[2] De svenska sändebuden kommo till Köpenhamn den 12 okt. se ovan s. 170, anm. 4. Samma dag hade Kristian dagtecknat det svar, varmed han beviljat Sigismunds flotta passage genom sundet.

[3] Uppgiften om dessa underhandlingar återfinnas i Karls instruktion för sina ombud vid mötet i Sjöaryd 1602, dat. Åbo 1 febr. 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, punkt 5, samt i nära nog samma ordalag i de svenska mötesombudens i Flabäck 1603 besvärslista, dat. Vommedal 9 febr. 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, punkt 9. Danskarna gjorde vid Flabäcksmötet intet försök att förneka, att de svenska sändebuden 1599 framfört dessa protester. Jfr också den kända berättelsen Die finnische Historie, konc. bland Acta historica 1600, FSA. Om denna berättelse och den tendentiösa omredigeringen av just denna passus se Anthoni, Huru har den tyska relationen om hertig Carls fälttåg till Finland år 1599 tillkommit, s. 189.

[4] Vid en audiens, tydligen den 14 okt., Abraham Brahes Tidebok, s. 36. Att de hållit ett muntligt föredrag, utsäges med bestämdhet i Abraham Brahes brev t. Karl s. d. s. l., konc. o. avskr. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. Brahe säger sig skicka »enn wiss copie af wårt taal till konnungen och der opå oss medgeffne resolution . . .» Avskr. av talet finnes bevarad bland Riksdagsacta 1599, RA, avskr. av resolutionen i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, se nästa anm. Jfr Toijer, a. a., s. 137, anm. 4.

[5] De svenska sändebudens proposition s. d. s. l., orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Enligt Kristians svar, se nästa anm., skulle dat., d. v. s. inlämningsdagen, vara den 16 okt.

[6] Kristians resolution, dat. Köpenhamn 17 okt. 1599, av Mickel Olsson vidimerad avskr. i vol. Förhandlingar 1592—1611 Danica, RA. Konc. ligger i Sverige A II 33, TKUA, DRA. I ett särskilt brev t. Karl samtidigt upprepade Kristian detsamma, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 235 v. Jfr Toijer, l. c., o. Enewald, a. a., s. 133. Kristians rekreditiv samtidigt, konc. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Där talas, anmärkningsvärt nog, endast om Karls, icke om Karls och ständernas värv och ärenden.

fingo de svenska ombuden ta vägen hem. På resan medförde de emellertid också mera än detta. De hade i Köpenhamn städslat en dansk skeppskock, som varit med på Kristians Nordkapsfärd. Det gällde att låta Karl ur en förstahandskälla erfara om den danske konungens undersökningar vid Ishavskusten.[7]

Under sina förhandlingar hade de också fått yttra sig om de lybska sändebudens krav på danskt skydd för sin hemstads sjöfart. Närmast gällde det de kaperier, som påstodos ha ägt rum på danskt farvatten. Svenskarna hade därvid förnekat varje vetskap om det skedda. Kristian åberopade svenskarnas förklaring, då han i sitt svar på Gotthard von Hövelns ärenden avböjde varje mera aktivt ingripande. Han begärde av lybeckarna bättre bevisning om dessa kaperier men lovade att genom en ansenlig beskickning till Sverige beivra dem.[8]

---

[7] Hemresan gick enligt Abraham Brahes Tidebok, s. 37, över Helsingör—Ängelholm—Laholm. Där skildes vägarna. Jöran Eriksson och Mickel Olsson togo vägen åt Älvsborg, Abraham Brahe och Otto Helmer von Mörner, som tydligen stött till på hemfärd från sin långa Tysklandsresa, över Ulvsbäck. Jfr också Abraham Brahes nyssnämnda brev t. Karl. Sin beskickningsrelation avlade Brahe, tydligen muntligen, den 19 nov., omedelbart efter Karls hemkomst från Finland. Jfr Karl t. Abraham Brahe, dat. Stockholm 15 nov. 1599, orig. i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA. Abraham Brahe beordras där skynda till Karl för att avge sin berättelse samt att ha med sig »then kocken, som i nu vthi Danmarck hafue antaget och i fölie hafuer waret medh den tijdh, konungen i fiordh [!] lop med någre skep åth Norgie».

[8] Kristians resolution på de lybska sändebudens värv, dat. Köpenhamn 25 okt. 1599, avskr. av konc. i vol. Lübeck A II 9, TKUA, DRA. Det bevismaterial, som dessa medfört, bestod av de berättelser över kaperierna, som avkrävdes de lybska skepparna, sedan de återvänt till Lybeck. Jfr S. U. Palme, Till kännedom om Karl IX:s muntliga framställningssätt. Där avtryckas några partier ur dylika berättelser. Jfr också Toijer, a. a., s. 98, anm. 4, efter en lybsk pamflett mot hertig Karl. Toijer föreslår, att namnet »Callesund» skall vara Calais. I själva konceptet till berättelsen om kaperiet på Klas Cordt står, att han blivit uppbringad i »Calfsund», numera Kalvsund, den kända ankarplatsen vid Björkö i Bohuslänskären. Detta har i utskriften ändrats till Callsund och senare till Callesund. Dessa konc. och utskrifter i vol. Acta Suecica VIII, St. A. Lübeck.

III.

Johan Gyllenstiernas flottexpedition.

Då Laski fick sitt besked av Kristian, var Johan Gyllenstiernas flotta redan till sjöss. Det var en välrustad eskader om sju örlogsmän och ett mindre fartyg.[9] För belägringen medfördes skotska petardörer.[1] Endast några dagar senare passerade den verkligen sundet på väg mot Älvsborg. Företagets mål hade omgivits med den största sekretess. Först i sundet fingo fartygsbefälhavarna reda på att det gällde Älvsborg.[2] Dit skulle man emellertid icke nå utan olyckor. Redan i Malösund utanför Varberg gick amiralsskeppet Svarta örn på grund. Johan Gyllenstierna fortsatte med huvudflottan och lämnade som vakt vid det strandade fartyget den svagt bestyckade och bemannade pinkan Jonas. Knappt hade eskadern fortsatt mot Älvsborg, förrän danska undersåtar, trots besättningens motstånd, började bärga från Svarta örn. Åtta av skeppets kopparkanoner infördes till Varberg, något som näppeligen kan ha skett utan ståthållarens medgivande.[3]

För att förbereda kuppen mot Älvsborg samlade amiralen den återstående eskadern i Donsö hamn bland Brännöarna innanför Vinga

---

[9] I kejserlige notarien Johan Nörings inventeringsinstrument över den kungliga eskadern, dat. Lybeck 7 aug. 1602, avskr. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck, uppräknas då återstående artilleripjäser och övriga vapen. Även bortsett från vad som kan ha försålts i Köpenhamn är det en aktningsvärd styrka. Svarta örn, varom mera nedan, säges ha varit bestyckat med 40 pjäser. Även fartygens lästetal uppges i instrumentet.

[1] Denna uppgift i Per Mikaelssons vittnesmål inför Stockholms rådstugurätt den 14 jan. 1600, Stockholms stads tänkebok 1600, SSA, fol. 11 v—12 r. Per Mikaelsson, tidigare fogde på Öland, hade flytt till Polen 1598 och varit med på expeditionen mot Älvsborg.

[2] Senast anförda källa. Möjligen hade den offentliga instruktionen för Johan Gyllenstierna, se hos Toijer, a. a., s. 130 med anm. 3, till syfte att vilseleda och försäkra företaget om den nödvändiga sekretessen.

[3] Det föregående, liksom det följande, där icke annan källa uppges, efter fyra huvudkällor: 1) Sigismund t. Johan Gyllenstierna, dat. Warschau 1 febr. 1600, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 298 r—v. 2) Dens. t. Kristian, dat. Warschau 30 jan. 1600, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA, rec. ej ant. Det senare brevet anföres av Toijer, a. a., s. 137, anm. 1, efter avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 299 r—300 r. 3) Die finnische Historie, se ovan s. 177. anm. 3. 4) Axel Gyllenstierna t. Tycho Brahe, dat. Köpenhamn 3 dec. 1599, tryckt efter orig. i Tychonis Brahe Dani opera omnia, XIV, s. 168 f. Man jämföre även en notis i Hertigh Carls Slaktarebenck, s. 44. Expeditionens öden ha tidigare skildrats av Slange o. Gram, a. a., s. 153, av Fryxell, Berättelser ur Swenska Historien, IV, s. 334 ff., av Bodniak, Zawiązek floty i obrona wybrzeża, s. 13 f., o. av Toijer, a. a., s. 137.

sand, endast ett par sjömil från fästningen.[4] Uppgiften, att han därifrån haft bud i land till oppositionsmän i Västergötland, har ej kunnat bekräftas.[5] Emellertid kom underrättelsen om den kungliga flottans ankomst stor oro å stad. Axel Leijonhufvud, som befann sig på Grävsnäs, begagnade tillfället till att beskylla sin avundsman och vedersakare Anders Lennartsson på Älvsborg för försumlighet att vidtaga åtgärder för slottets försvar och den främmande eskaderns instängande.[6] Denne riktade sedermera samma beskyllning mot den opålitlige greven[7], men man får, om det bevismaterial är riktigt, som denne senare förelade hertigen, frikänna honom. Han riktade i själva verket ivriga appeller till krigsfolket och allmogen i landsändan, sörjde för att alla tillgängliga båtar samlades och utrustade ett företag mot Johan Gyllenstiernas flottavdelning.[8] Dessa förberedelser måste ha gjort klart för Johan Gyllenstierna, att företaget var utsiktslöst. Förmodligen har han även haft försörjningssvårigheter.[9] I slutet av oktober lämnade han svenskt vatten och sökte sig till Marstrand, där han var tvungen att låna upp pengar för att tillfredsställa sitt folk. Enligt uppgift, synbarligen lämnad Karl av Anders Lennartsson, mottog han där pengar också från kungatrogna kretsar i Sverige.[1] Efter någon tid lämnade han Marstrand, där dock några av besättningsmännen synas ha dröjt sig kvar, och seglade till Köpenhamn.

Dit anlände också pinkan Jonas med vad den hade lyckats bärga

---

[4] Axel Leijonhufvud t. Anders Olovsson, dat. Grävsnäs 17 okt. 1599, tryckt efter avskr. i Leijonhufvudska samlingen, RA, av Ödberg bland Äldre handlingar angående Vestergötland, s. 113. Jfr följande anteckning i avkortningslängden för Askims härad, Västergötlands handlingar 1600: 16, KA: »Haffuer Annders Lijnneson på H. F. N:des nådige behagh tillgiffuett en bonnde på öierne N. Peer på Donnssö för thenn skade hann lide then tiid the pålske skiip wåre ther ij hampnen . . .»

[5] Denna uppgift i Die finnische Historie, s. o. s. 177, anm. 3. På förfrågan förnekades det av Per Mikaelsson vid förhör inför Stockholms rådstugurätt den 15 jan. 1600, Stockholms stads tänkebok 1600, SSA, fol. 17 r—18 v.

[6] Axel Leijonhufvud t. Anders Olovsson, dat. Grävsnäs 16 okt. 1599, tryckt efter avskr. av konc. i Leijonhufvudska samlingen, RA, av Ödberg bland Äldre handlingar angående Vestergötland, s. 112.

[7] Detta skedde i ett ej bevarat brev, som föranledde Axel Leijonhufvud till en replik t. Anders Lennartsson, dat. Grävsnäs 26 okt. 1599, tryckt efter samma källa ibid., s. 113 f.

[8] Utom här förut anförda brev följande. Axel Leijonhufvud t. ryttarna i landsändan, dat. Grävsnäs 16 okt. 1599, t. allmogen i landsändan samtidigt, t. Nils von Wittenberg, Hans Andersson o. Anders Gunnarsson, dat. Grävsnäs 17 okt. 1599, t. Erik Brahe samtidigt, t. Anders Svensson samtidigt, t. dens., dat. Grävsnäs 18 okt. 1599, t. underlagmän o. länsmän i Kollereds härad samtidigt, t. allmogen i landsändan häradsvis samtidigt, samtliga avskr. av konc. i ett lägg i Leijonhufvudska samlingen, RA. Lägget saknar proveniensanteckningar, men det är uppenbart, att det sammanställts för att inför hertigen fria Axel Leijonhufvud för varje beskyllning.

[9] Jfr Per Mikaelssons bekännelse den 15 jan. 1600, s. o. anm. 5: »Swänske bönder komme till them till skepenn och förde fisch till them och annat, huadh the kunne komma åstadh, på thet the icke skulle tända eldenn på theres gårder.»

[1] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Stockholm 10 dec. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 219 r—221 r, samt den nämnda berättelsen Die finnische Historie.

av Svarta örn. På färden från Malösund till Köpenhamn hade emellertid befälhavarna på Jonas, kaptenerna Jon Olovsson och William Kid, på danskt farvatten uppbringat en svensk kofferdist, som de nu förde med sig. Gyllenstierna gjorde sitt bästa för att ställa allt till rätta, återlämnade vad som var kvar av den svenska skutans gods och erbjöd rättegång mot de brottsliga. Dessa fängslades också, medan pinkan belades med kvarstad. Även resten av flottan lades upp för vintern i Köpenhamn. Det var redan sent på året, Gyllenstierna kunde icke lösa sig från de skuldförbindelser, han måst ikläda sig, och det uppgavs i Köpenhamn, ovisst med vad rätt, att en svensk flottavdelning om tolv örlogsmän patrullerade på reträttlinjen till Danzig.[2] Han avdankade så många av sina besättningsmän, som han kunde betala, sedan han pantsatt en del av skeppsbestyckningen, och begärde pengar från Polen.[3] Sigismund skickade verkligen den nödvändiga lösesumman men därutöver endast ett kreditivbrev på några borgare i Köpenhamn.[4] Samtidigt vände han sig till Kristian och begärde lösgivande av de till Varberg bärgade kanonerna, av pinkan Jonas och de bägge skepparna. Beträffande de senare uttalade han sitt ogillande av deras tilltag, om detta än varit formellt berättigat, då det gällde Sigismunds rebelliska undersåtar. För kanonerna ville han betala skälig bärgningslön.[5] I brevet till Johan Gyllenstierna instruerade Sigismund denne om ytterligare eftergifter. Amiralen skulle, om Kristian begärde det, bestraffa de tilltagsna skepparna enligt krigsartiklarna.

Till någon bärgningslön räckte emellertid icke, som nämnt, det belopp, Sigismund sände sin amiral. Tydligen ha kreditivbreven icke heller givit resultat. Innan Johan Gyllenstierna lämnade Köpenhamn för att föra hem sin flotta — i själva verket kom den bara till Lybeck, där den blev föremål för långvariga förhandlingar mellan Sigismund, staden och hertig Karl — fick han göra avkall på icke mindre de åtta skeppskanonerna från Svarta örn än också pinkan Jonas. De bägge skepparna frigåvos.[6]

---

[2] Den senare uppgiften i Axel Gyllenstiernas ovan s. 179, anm. 3, anförda brev.

[3] Det avdankade sjöfolket beredde Kristian svårigheter genom att icke genast bege sig ur riket. Kristian t. Henning Gjøe, dat. Köpenhamn 26 dec. 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 459.

[4] Med brevet t. Johan Gyllenstierna, dat. Warschau 1 febr. 1600, s. o. s. 179, anm. 3. Kreditivbrevet för Johan Gyllenstierna hos borgarna Rikard Wederborn, Bertil Bernhill och Zachris Lehusen, dat. Warschau 1 febr. 1600, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 298 v—299 r.

[5] Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 30 jan. 1600, s. o. s. 179, anm. 3.

[6] Johan Gyllenstiernas avkall på åtta skeppskanoner och pinkan Jonas, dat. Köpenhamn 20 mars 1600, orig. i vol. Polen A III 14, TKUA, DRA. Formellt gick det till så, att Kristian gav efter för Sigismund, sedan den frist, han utsatt för hertig Karl att åtala de skyldiga, utgått, släppte skepparna och pinkan Jonas och fordrade bärgningslön för de artilleripjäser, som upptagits. Kristian t. Sigismund samtidigt, konc. i vol. Polen A I 2,

Karls protest.

Hertig Karl hade icke varit någon likgiltig åskådare till dessa händelser i Malösund, Donsö hamn, Grävsnäs och Köpenhamn. Så snart han hört berättas om Johan Gyllenstiernas misslyckande, infordrade han uppgifter om var det strandade skeppet låg, på svenskt eller danskt vatten, om vart Johan Gyllenstierna tagit vägen och om vilka de svenska herrar voro, med vilka denne stått i kontakt.[7] Då han fått närmare besked, beordrade han ståthållaren på Älvsborg att hos ståthållarna på Bohus och Varberg begära utlämnande av skeppskanonerna och tillåtelse att bärga dem, som voro kvar ombord. Alla pjäser, som voro märkta med Sveriges riksvapen eller med vasen, skulle återkrävas. Anders Lennartsson skulle åberopa, att Sigismund olagligt medfört dessa kanoner till Polen 1598. Voro de av Gyllenstierna satta i pant, borde den svenske ståthållaren lösa dem.[8] Samtidigt riktade han en skarp protestskrivelse till Kristian. Han framställde denne som medskyldig i det skedda, sedan den polska flottan fått tillåtelse att passera sundet. Han åberopade mot detta Stettinfredens vänskapsförbindelse och krävde arrest av både fribytare och priser.[9] Då Karl skrev i så

---

ibid. Johan Gyllenstierna, som fått just så mycket pengar, som behövdes för att lösa, vad han satt i pant, måste för att fria sig från övrig gäld sälja till Kristian, vad denne sålunda efterlåtit.

[7] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Stockholm 15 nov. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 190 v—191 r.

[8] Dens. t. dens., dat. Stockholm 10 dec. 1599, se ovan s. 180, anm. 1 Bilaga är utkast till det brev, varmed Anders Lennartsson borde uppvakta ståthållarna på Bohus och Varberg. Detta tar Pira, a. a., s. 119, för ett Karls brev till en av dessa. Emellertid tycks Anders Lennartsson ha varit ovillig att skicka breven. Som skäl tycks han ha anfört en skiljaktig mening om Karls rätt att kräva arrest på den kapade svenska skutan. Även därom handlade det nämligen. I början av januari fick han emellertid förnyad skarp order att icke dröja med brevet. Karl t. Anders Lennartsson, dat. Stockholm 15 jan. 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 15 r. Om brevet då avgick, är ovisst.

[9] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 5 dec. 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 4 jan. 1600. Referatet hos Pira, a. a., s. 120, efter avskr. av konc. i HK Reg 1599: 2, RA, fol. 215 r, är icke alldeles tillfredsställande. Karl säger, att det är sedan (»seden») polska skepp fått begagna danska strömmar och söka danska hamnar, som kaperierna kunnat ske. Utan allt tvivel avser han att påpeka ett för Kristian graverande orsakssammanhang. Gentemot Kristians handlingssätt åberopas så Stettinfreden. Toijer, a. a., s. 167 f., följer alldeles Piras framställning, låt vara, att han åberopar originalkällorna och icke hänvisar till Pira. Det ovan s. 165, anm. 4, nämnda brevet till danska rådet torde ha gått med samma bud. Brevdragaren var Roger Baumgarten. Karls originalinvisning på tärpengar för denne, dat. Stockholm 7 dec. 1599, ställd t. Per Arvidsson i Sunnerbo, orig. bland Smålands handlingar 1600: 3, KA. — Hertigen nöjde sig icke med hänvändelserna till Kristian och dennes ståthållare i gränslandskapen. Han försökte också få Johan Gyllenstierna att själv ge upp Sigismunds sak och förena sin flotta med den svenska. I det syftet vände han sig först till den kunglige amiralens fader, den gamle Nils Gyllenstierna. Då Johan Gyllenstierna vore »en vngh karll och kanske vtaf andre till sadant obiståndh bewickt och förförd» ville Karl med hänsyn till den gamles trogna tjänst benåda sonen. Därför hade han sänt denne ett lejdebrev att ge sig in i riket. Karl t. Nils Gyllenstierna, dat. Jönköping 4 jan. 1600, orig. i vol. I g 16, KB, rec. 21 febr. 1600, refererat av Dalin, Swea Rikes Historia, III: 2, s. 459 f. Något samtidigt brev till Johan Gyllenstierna finnes icke i RReg 1600: 1, RA. Lejdebrevet är emellertid avskrivet där, fol. 5 v—6 r, omedelbart vid det nyssnämnda brevet till Nils Gyllenstierna, som återfinnes

föga hovsamma ordalag till sin granne, hade han nyss haft en brevväxling med Köpenhamn, som på det högsta oroade honom.

Kristians bud om en dansk beskickning.

I slutet av oktober 1599 hade Kristian lovat de lybska sändebud, som infunnit sig till herredagen i Köpenhamn, att genom en ansenlig beskickning hos hertig Karl befordra deras önskan om förlikning och krav på restitution av de priser, som Karl Karlssons, Hans Klassons och Jakob Gottbergs svenska flotta hemfört från sommarens kaparkrig. Detta var möjligt framför allt därför, att några av dessa kaperier, enligt de lybska vittnesmålen, skett på danskt farvatten, i västkustskärgården och under Bornholm. Kristian gick också omedelbart till föranstaltande av denna beskickning. Några dagar sedan han givit de lybska sändebuden deras besked, begärde han hos Karl pass och eskort för en dansk beskickning, som i januari 1600 skulle för Karl och Sveriges ständer andraga några särskilt viktiga värv och ärenden.[1] Samtidigt underrättade han riksrådet Kristian Holck, som skulle fullgöra beskickningen.[2]

Detta brev tycks ha försatt Karl i svår misstämning. Han svarade — något annat var icke tänkbart — att han skulle förordna om eskort från gränsen. Han skickade passbrev. Vidare meddelade han, att han i början av januari skulle möta sändebuden i Jönköping. Samtidigt uttalade han sin harmsna förvåning över att Kristian ansåg sig behöva begära pass och eskort. Något sådant vore mellan dessa vänskapligt sinnade grannfurstar oerhört.[3] Karl vidtog också omedelbart åtgärder

---

fol. 5 r. Lejdebrevet tycks ha skickats med amiralens broder Jöran Gyllenstierna, som emellertid vid ankomsten till Köpenhamn fann, att Johan Gyllenstierna lämnat staden och icke givit besked om, när han skulle återkomma. Då det i mars ryktades, att han återkommit till Köpenhamn för att ombesörja flottans utrustning, skickades Jöran Gyllenstierna åter dit. Karl t. Johan Gyllenstierna, dat. Nyköping 4 april 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 74 r—v. Jfr Karl t. Per Arvidsson samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 75 r, om tärpengar för Jöran Gyllenstierna. Dennes originalkvitto, dat. Markaryd s. d. april 1600, bland Smålands handlingar 1600: 3, KA. Jfr Karl t. Anders Lennartsson, dat. Nyköping 25 mars 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 60 v. Förmodligen träffades bröderna aldrig i Köpenhamn. Karl hade redan i mitten av april besked om att Johan Gyllenstierna avseglat. Dens. t. dens., dat. Nyköping 18 april 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 94 v—95 r.

[1] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 31 okt. 1599, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 236 v—237 r. Referat hos Pira, a. a., s. 121. Frågan om pass och lejdebrev hade varit före vid Erik Sparres och Jonas Axbergs beskickning 1598. Måhända har detta fäst Kristians uppmärksamhet på förhållandet.

[2] Kristian t. Kristian Holck, dat. Köpenhamn 30 okt. 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 443.

[3] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 28 nov. 1599, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 22 dec., tryckt uppenbarligen efter avskr. av konc. av Nordin i Handlingar Til Uplysning Af Swenska Krigs-Historien, II, s. 7, under dat. 21 nov., »Efter en samtida afskrift». Pira, a. a., s. 121 f., har efter avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 206 r—v, ett referat av detta brev, vilket, sammanställt med denne förf:s referat av Kristians brev av 31 okt., måste föranleda missförstånd. Kristian har förebådat beskickning i jan. och Karl svarat, enligt Pira, att han »på den tiden och till den siste januari» skulle vara i Jönköping »för att der invänta de utskickade». Om detta vore riktigt, skulle Karl

för att möta den förebådade beskickningen. Torsten Kristoffersson, Torsten Lennartsson, Kristian Some och Magnus Stolpe skulle anföra eskorten.[4] Axel Leijonhufvud fick order att infinna sig i Jönköping för att delta i överläggningarna. Det inskränkte sig emellertid icke till detta. Han skulle infinna sig i Jönköping i tillräckligt god tid för att rådslå med hertigen om vad danskarna kunde föreha.[5] Till sin förtrogne medarbetare, amiralen Joakim Scheel, skrev Karl en order att omedelbart ta i tu med rustningarna på flottan, så att den kunde löpa ut vid första vårdag. Detta kunde bli nödvändigt, hette det. Kristians brev visade nämligen, att man icke kunde vara säker på vad danskarna hade i sikte. Självfallet ville Karl icke gärna tro, att danskarna ämnade utan orsak bryta freden, betygade han, men om de nu gjorde det, skulle de däri ha lika liten framgång som andra, vilka brutit sina löften och ryggat brev och föreningar.[6] Då Anders Lennartsson begärde att få resa Karl till mötes, nekades detta. Han borde under dessa oroliga och ovissa förhållanden bli på Älvsborg och dra försorg om fästningen.[7] Då Karl några dagar senare vände sig till Kristian beträffande den polska flottan, förde han, som nämnts, ett skarpt språk. Då han sammanfattningsvis skulle precisera sina krav — förut hade han endast talat om Kristians efterlåtenhet att släppa

---

ha bekvämat sig till att vänta på Kristians sändebud upp till en hel månad! I själva verket utsätter Kristian i sitt brev ingen bestämd tid, frågar bara, var och när hans sändebud under nästa januari kunna träffa Karl. Och Karl meddelar i sitt svar, icke vad Pira gör troligt utan endast det faktum, att han till den siste januari skall vara i Jönköping. Karl hade fått brevet föregående dag. Det utsäges i brevet och bekräftas i Karls brev t. Axel Leijonhufvud, dat. Stockholm 27 nov. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 204 v—205 r, där det uttryckligen meddelas, att Peter Fransson den 26 okt. kommit med brev från Kristian.

[4] Karl t. Torsten Kristoffersson, dat. Stockholm 28 nov. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 207 r—v. Karl bifogade en lejdsedel, som Torsten Kristoffersson fick order att utlämna, endast därest danskarna begärde det. Så måste ha skett, enär lejdsedeln, dat. Stockholm 29 nov. 1599, ligger i orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 207 v, har dat. 28 nov.

[5] Karl t. Axel Leijonhufvud, dat. Stockholm 27 nov. 1599, se ovan anm. 3. Jfr också Karl t. Söffrin Jönsson, dat. Stockholm 28 nov. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 206 v—207 r. Toijer, a. a., s. 168, anm. 6, har blandat ihop breven till Torsten Kristoffersson och Söffrin Jönsson. Den senare skulle ordna alla föranstaltningar i Jönköping, icke eskortera från gränsen.

[6] Karl t. Joakim Scheel, dat. Stockholm 26 nov. 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 204 r—v jämte 204 b. Jfr Pira, a. a., s. 122 med anm. 2, och Toijer, a. a., s. 167 med anm. 3. Toijer stuvar om ett citat något äventyrligt. Partiet »ehvart . . . kan» står i brevet efter och skilt från partiet »och wele . . . förmodhe». Jfr också Karl Karlsson t. Joakim Scheel, dat. Stockholm 28 dec. 1599, orig. bland Strödda historiska handlingar 20, RA.

[7] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Stockholm 10 dec. 1599, se ovan s. 180, anm. 1. I ett PS till brevet tillade Karl ytterligare, att Anders Lennartsson icke själv skulle resa till Marstrand för att underhandla om bärgningen utan skicka Söffrin Jönsson. Karl synes ha varit oviss, om Svarta örn förlist i Kalvsund och den svenska skutan tagits där, eller i Malösund, se hos Pira, a. a., s. 120, särskilt rad 2.

Gyllenstierna genom sundet och vad detta lett till — bad han Kristian låta bli sådant och annat, som strede mot Stettinfreden.[8]

Bakgrunden till Karls oro.

Vad åsyftade Karl med denna beskyllning? Vad fruktade han från Danmark, som kunde föranleda dessa försiktighetsåtgärder?

Det är väl icke möjligt, att endast den omständigheten, att Kristian begärt pass och eskort för sina sändebud, har föranlett så stor oro. Visserligen hade lejd och eskort icke förekommit i umgänget mellan rikena sedan fredsförhandlingarna i Stettin. Anledning till misstänksamhet var självfallet också detta. Större betydelse torde dock andra omständigheter ha haft. Omedelbart efter Karls återkomst från Finland kunde Abraham Brahe avge sin sändebudsberättelse.[9] Han måste berätta, hur han funnit Samuel Laski och Gotthard von Höveln i Köpenhamn, och hur Laski blivit ärad och uppmärksammad vida mera än de svenska sändebuden.[1] Vidare kunde han ge besked om att Kristian, trots hans protester, beviljat den polska flottan passage genom sundet. Kanske befarade han, att Laski och von Höveln kunnat lämna Köpenhamn med betydligt välvilligare svar än det, han själv hemfört. Samtidigt hade rapporter inlupit om den kungliga eskaderns irrfärder i västkustskärgården, om Svarta örns missöde, om anslaget mot Älvsborg, om härjningar på svenska öar och om befarade stämplingar mellan västgötaherrarna och Sigismunds amiral.[2]

Detta kunde vara skäl nog för hertig Karl att misstänka den danske grannen för samarbete med Sigismund! Men full konkretion fingo dessa misstankar först genom underrättelser, som hertigen själv medförde från Finland.

I sin strävan att uppmuntra det ännu konungstrogna Finland, som höll ut i kampen mot hertig Karl, trots att konungens ständigt åter utlovade hjälpsändningar uteblevo, hade Sigismund och dennes medhjälpare redan på ett tidigt stadium i sin propaganda talat om danska löften om hjälp.[3] Redan på våren 1598 kom från Finland rykten om

---

[8] »slikt och annet mere.»

[9] Abraham Brahes Tidebok, s. 37.

[1] Att så varit fallet, framhålles av von Höveln i dennes Chronik, Fahne, Die Herren von Höveln, s. 85.

[2] Karl kom hem 15 nov. Abraham Brahes Tidebok, l. c., o. brevet till Abraham Brahe, s. o. s. 178, anm. 7. Samma dag utgick, om man vågar tro registraturet, order rörande Johan Gyllenstiernas armada. Karl t. Anders Lennartsson, dat. Stockholm 15 nov. 1599, se ovan s. 182, anm. 7. Troligen föranledde Mickel Olssons berättelse Karl att hos Kristian klaga över lybeckarna i ett särskilt, nu ej bevarat brev, vilket i Kristians instruktion för Kristian Holck, s. n. anm. 9, anföres såsom dat. Stockholm 5 nov. [1599], skall uppenbarligen vara 15 nov. Det saknas i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, samt i SvReg I, ibid.

[3] Det mest flagranta exemplet på denna propagandametod återfinnes i Sigismunds brev t. Arvid Eriksson o. Axel Kurck, dat. Warschau 18 febr. n. st. 1599, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 194 v—196 v. Sigismunds taktik är här illfundig. Han refererar utförligt Gerhard Dönhoffs och Georg Finckes mest vidsträckta ärenden hos Kristian. Därpå tillägger han upplysningen, att han var stund vän-

stämplingar mellan Sigismund och Kristian. Dessa härstammade från Arvid Eriksson.[4] På våren 1599 florerade ryktena om Sigismunds och Kristians vänskap i det konungstrogna lägret.[5] Det nådde också Sverige. Särskilt vann det ryktet tilltro, att en dansk fröken skulle bli polsk drottning.[6] Då denne frispråkige soldat nu fallit i Karls händer, vad var naturligare än att han begagnade sin kännedom om Sigismunds planer för att, om det vore möjligt, rädda sitt huvud? I fängelset i Stockholm nedskrev han en berättelse om vad han genom bud och brev från konungen och andra erfarit, och där intogo konspirationerna med Danmark en viktig plats. Sigismund skulle gifta sig med Hedvig av Danmark, hertig Ulrik skulle äkta fröken Anna och bli ståthållare i Sverige. Samarbetet mellan de nordiska rikena skulle grundas på det gemensamma intresset av den lutherska religionens upprätthållande.[7]

Helt visst var det detta, Karl avsåg, då han talade om andra danska anslag än stödet åt Johan Gyllenstierna. I varje fall är det fullt klart, att hertigen efter sin återkomst till Stockholm trodde sig ha skäl att frukta ett gemensamt anfall från Polen och Danmark.

Ännu en iakttagelse må tillfogas. Det är känt, att hertig Karl under dessa månader, mellan blodsdomarna i Finland och blodsdomarna i Linköping, genomgick en nervös kris. Därom vittnar icke minst hans vankelmod vid sammankallandet av den nya riksdagen, räfsteriksdagen. Riksdagskallelsen koncipierades till sist den 25 november — samma dag, som Karl fått Kristians brev med anhållan om eskort för de danska sändebuden. Dessa data ha tidigare sammanställts, måhända

---

tar sändebuden hem. Detta måste ha givit den okritiske läsaren den uppfattningen, att Sigismunds förslag i Danmark endast kunde accepteras. I själva verket hade Sigismund redan två veckor tidigare fått relation om sändebudens misslyckande. Sigismund t. Kristian, dat. Warschau 17 febr. n. st. 1599, se ovan s. 161, anm. 3. Jfr också Erik Sparres brev t. Jöran Boije, se ovan s. 117, anm. 1. Denne hade direkt kontakt med de finländska befälhavarna. Om just detta brev nått sin bestämmelseort, är ovisst. Att det fanns med bland bevismedlen vid Linköpingsräfsten, tyder på att det snappats.

[4] Arvid Eriksson hade lämnat meddelandet till fyra av krigsbefälet, som Karl sänt över för underhandlingar med de konungstrogna. Karl t. Axel Leijonhufvud, dat. Nyköping 20 april 1598, se ovan s. 139, anm. 2. Om läget se eljes Anthoni, Till avvecklingen av konflikten mellan hertig Carl och Finland, s. 152 ff.

[5] Se de utdrag ur brev i Gödik Finkes kopiebok i Avskriftssamlingen 13, RA, vilka anförts av Toijer, a. a., s. 68, anm. 5.

[6] Karl t. Sofia av Sachsen-Lauenburg, dat. Stävlö 26 april 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, RA, fol. 220 r—v.

[7] Arvid Erikssons vittnesmål, odat. konc. i Strödda historiska handlingar 18, RA, tryckt av Loenbom bland Anecdoter Om Namnkunniga och Märkwärdiga Swenska Män, I, s. 38 ff., efter en renskrift i Strödda historiska handlingar 19, RA. Dessa förhållanden utredda av Anthoni, Konflikten mellan hertig Carl och Finland, s. 31, anm. 1. Anthonis datering är emellertid icke självfallen. Anders Eriksson har säkert, långt innan Bekiesz släpptes, blivit tillfrågad om denne. Dateringsfrågan är för här föreliggande spörsmål av ringare betydelse. De meddelanden, Arvid Eriksson lämnar, äro helt säkert endast några av dem, som han redan lämnat vid förhören. En förmodan ligger nära till hands, att nedskriften tillkommit i direkt samband med benådningen.

med rätta.[8] Man får visserligen icke tro, att Kristians brev föranlett inkallandet av en riksdag. Men detta varsel om ett yttre hot mot riket kan ha ryckt upp hertigen ur hans tvekan och förmått honom att låta skriva ned riksdagskallelsen — denna kom emellertid icke att utfärdas förrän långt in i december månad.

Den danska beskickningens syfte.

Vad var då Kristians verkliga syfte med denna beskickning, vars förebud redan åstadkommit början av en politisk kris mellan de nordiska rikena?

Att detta syfte icke var att stödja Lybecks sak, det står utan vidare klart. Det hade för Kristian varit en orimlighet att restlöst engagera sig för handelsrepublikens politik, allra helst som han, i sin blinda iver att krossa det lybska handelsväldet i Danmark, förbisåg den eljes nära till hands liggande möjligheten att genom en gemensam politik, förd under dansk ledning, förena hansestadens öden med sitt rikes. Ur en enda synpunkt voro de lybska klagomålen lägliga. De gåvo honom tillfälle att söka kontakt med hertigen utan att uppge sin hållning i fråga om det gränsmöte, som Karl begärt. De gåvo tillfälle att hävda Danmarks höghet över vissa delar av det nordiska innanhavet. Till sist gåvo de tillfälle att, då nu en beskickning ändå avgick till Sverige, än en gång söka provocera det medlingsuppdrag, som Kristian länge förgäves eftertraktat.

Under sådana förhållanden torde det vara tillåtet att se Kristians begäran om lejd och eskort som ett klart medvetet avsteg från Stettinfredens vänskap i syfte, dels att ingiva oro och respekt, dels att än en gång markera, att förhandlingar med hertig Karls Sverige icke mera kunde ske på Stettinfredens grund. De danska sändebuden — utom Kristian Holck också sekreteraren Sivert Grubbe — hade därtill ett andra ärende, utöver det att klaga på kränkningar av danskt territorium. De skulle även inlägga en förbön för de fångna svenska riksråden.[9] Att detta värv kan ha varit föranlett av underrättelsen, att Karl kallat till räfsteriksdag, är helt visst möjligt — instruktionen för de danska sändebuden utställdes först i januari.[1] Däremot talar emellertid den omständigheten, att Kristian, redan då han begärde

[8] Toijer, a. a., s. 169, anm. 1. Beträffande riksdagskallelsen måste hänvisning ske till ett kommande arbete om räfsteriksdagen i Linköping år 1600.

[9] Kristians instruktion för Kristian Holck, dat. Köpenhamn 3 jan. 1600, utskrift i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Denna utskrift har icke beseglats. Den överensstämmer helt med avskr. i SvReg I, DRA, fol. 481 r—484 r.

[1] Tiden är emellertid knapp. Riksdagskallelsen utfärdades den 15 dec. och Kristians instruktion har den 3 jan. Att ett bud från Stockholm hunnit fram till Köpenhamn, är möjligt om än icke troligt — allra helst som man icke behöver tänka sig, att 3 jan. är instruktionens koncipieringsdatum. Det kan invändas, att Kristian ändå hade reda på att en räfsteriksdag planerades, t. ex. genom Karls nedan nämnda inbjudan till Johan Adolf av Gottorp o. a. tyska furstar. Otto Helmer von Mörner o. Hans von Masenbach hade emellertid i uppdrag att inbjuda till riksdag på hösten, icke i januari, se nedan anm. 5 anförda källa.

lejd för sina sändebud, talade om flere än ett ärende.[2] Räfsten med rådsherrarna nämndes visserligen uttryckligen i riksdagskallelsen, men denna räfst hade tidigare uppskjutits, då den varit omnämnd där. Det är därför icke alls säkert, att Kristian, när han avfärdade sina sändebud, hade uppfattningen, att de svenska rådsherrarnas ödesstund var nära förestående.[3] Det är redan därför alldeles otroligt, att Kristian avsett en beskickning till riksdagen.[4]

Andra skäl komma till. På sommaren 1599 lät Karl, som nämnt, Otto Helmer von Mörner och Hans von Masenbach till en rad tyska furstar men icke till Kristian framföra inbjudan att närvara vid en till hösten planerad räfsteriksdag.[5] Att Kristian vetat om detta, är visst.[6] Det synes under sådana omständigheter alldeles otänkbart, att Kristian skulle infinna sig med en beskickning till riksdagen. Det synes icke ens möjligt, att Karl, då underrättelsen om den danska legationen kom, kunde tro något sådant. Att hertigen reste till Jönköping för att hindra danskarna att nå Linköping, är då alldeles otroligt. Helt visst avsåg Karl endast att förhindra, att danskarna kommo för långt in i landet, vilket låg i hans intresse, också om de voro utsända att överlämna en krigsförklaring.[7] Däremot har Karl uppenbarligen väntat klagomål

[2] »några synnerlige wärf och ährender» — att några kan åsyfta ett tvåtal, är alldeles klart, även om det bättre skulle överensstämma med tidens uttryckssätt att precisera, då det gäller tvåtal. Fråga är bara, om icke den citerade frasen är stereotyp, så att Kristian skulle ha uttryckt sig på alldeles samma sätt, om han haft endast ett ärende att lämna med sin beskickning.

[3] Om riksdagskallelserna 1599 se Ahnlund, Ståndsriksdagens utdaning, s. 67 ff.

[4] Så hos Slange o. Gram, a. a., s. 158. Detta har accepterats av Erslev, a. a., s. 106, o. Pira, a. a., s. 124, anm. 1. Sistnämnde förf. talar t. o. m. om deras instruktion i detta sammanhang. Denna innehåller emellertid intet om riksdagen i Sverige.

[5] Hertig Karls instruktion för Otto Helmer von Mörner o. Hans von Masenbach, dat. Kalmar 31 maj 1599, åtskilliga avskr. i tyska arkiv. Ett i det hertigliga kansliet gjort extract instructionis finnes i vol. Fol. 45 b, Rep. A I, Bibl. d. Ges. f. Pomm. Gesch., Stettin. Avskrifter, gjorda under resan, finnas i vol. 21, Tit. 10, Rep. V, St. A. Stettin, vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel, o. i vol. Schweden 1597—1599, St. A. Marburg. Jfr Almquist, a. a., s. 64, anm. 3. Beskickningen erbjuder i själva verket möjlighet att bedöma Karls ställning inför europeisk opinion.

[6] De gottorpska ombuden till Linköpingsriksdagen reste genom Danmark. De torde ha rest vägen fram i början av jan. 1600, ty de anlände till Linköping 23 jan. Clement von Gadendorf o. Gerhard Steding t. Johan Adolf av Holstein-Gottorp, dat. Linköping 28 febr. 1600, orig. i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel.

[7] Toijer, a. a., s. 169, följer också Slange o. Gram. Han uttalar en förmodan, att hertigen väntade en intervention för de fängslade råden. Denna uppfattning synes han grunda även därpå, att Kristians beskickning riktade sig till både hertigen och rikets ständer. Det är emellertid icke riktigt att tolka detta uttryck så. Som jämförelse må erinras om att Karls beskickning genom Abraham Brahe, Jöran Eriksson o. Mickel Olsson tidigare samma år skett å Karls och rikets vägnar, se ovan s. 169 ff. Detta var, liksom Kristians formulering nu, en väg att komma från den vanskliga frågan om hertigens erkännande som svensk regent, för Karl jämväl att styrka sin kompetens att förhandla på grundval av Stettinfreden. Det var mindre stötande för Sigismund, om Kristian riktade sig icke endast till Karl. Den omständigheten, att Karl i sitt svar till danskarna, se nedan s. 192, anm. 5, utlovade ett brev från ständerna och ett sådant också följde, får icke läggas till grund för uppfattningen, att Karl därmed velat hindra danskarna att vända

angående kaperierna på danskt farvatten. Därför hade alla de av hans skeppsbefälhavare, som voro till hands, beordrats att också möta i Jönköping.[8]

De danska sändebuden anlände till Jönköping i början av februari månad.[9] Sina ärenden framlade de för hertigen i tvenne propositioner. Den danska beskickningens förlopp.

I sin första proposition framförde de lybeckarnas klagomål och frågade, om kränkningarna av danskt territorialvatten skett med hertigens och ständernas vetskap och på deras order eller om de svenska örlogsmännen därvid överträtt givna instruktioner. Vidare fördes talet på de fångna rådsherrarna. Kristian lät åberopa sin benägenhet för adelsståndets bästa och sin personliga bekantskap med flere av de anklagade. Han ville därför icke underlåta att inlägga sina förböner för dem.[1] Slutligen besvarade danskarna i en särskild, andra proposition de förebråelser, som Karl framställt i anledning av Johan Gyllenstiernas sjötåg.[2] De protesterade mot tillvitelsen, att Kristian tillåtit fribytare att passera sundet för att plundra svenska fartyg och undersåtar. I själva verket hade Sveriges konung begärt fri passage för sin flotta på väg till Sverige, och det kunde enligt Stettinfreden rimligtvis icke nekas. Man kunde därför icke påstå, hette det, att Kristian åsidosatt fredstraktatens bestämmelser. Protesten gällde också Karls påstående, att Sverige hade mera att klaga över. Hertigen borde specificera, vad han avsett.[3]

---

sig direkt till dessa. Karl avsåg att ta upp den danska frågan på riksdagen och gentemot Kristians diplomatiska framstöt göra en motstöt genom ett lojalt ständerbrev. Som motivering för detta tillgreps Kristians adress till ständerna. Uppmärksamhet bör också fästas vid uttryckssättet i Kristians brev av 31 okt., s. o. s. 183 med anm. 1. Han talar först om en beskickning till Karl och ständerna men frågar sedan, var hans sändebud kunna träffa Karl, utan att nämna ett ord om någon önskan, att de skola få träffa ständerna. Uttrycket avser helt säkert att motivera beskickningen till Karl med att Karl var de svenska ständernas befullmäktigade.

[8] Någon order är icke bevarad i HKReg 1599: 2 eller i RReg 1600: 1, RA. Deras närvaro i Jönköping kan emellertid icke ha varit en tillfällighet. Ordern expedierades kanske av Karl Karlsson.

[9] Toijer, l. c., tror sig veta, att de voro där före hertigen. Detta är alldeles otroligt. I själva verket skrev Karl, enligt RReg 1600: 1, RA, redan från den 1 febr. från orter tätt utanför Jönköping, Hov och Marieholm. Karl t. Axel Leijonhufvud, dat. Hov 1 febr. 1600 o. Marieholm 3 febr. 1600, resp. avskr. av konc. o. regest ibid., fol. 32 r o. 33 v. I det förra brevet, som mut. mut. utgick till Erik Brahe, meddelade Karl, att de danska sändebuden icke kommit fram, och uppmanade de bägge herrarna att skynda på sin resa, då han behövde rådgöra med dem, innan danskarna kommo. I det senare brevet bestämde han Orreholm utanför Jönköping till mötesplats. Danskarna ha tydligen ännu icke kommit. Också om data äro osäkra, är det tydligt, att hertigen var framme vid Jönköping långt före de danska sändebuden och endast inväntade deras ankomst för att tåga in i staden.

[1] De danska sändebudens första proposition s. d. s. l., avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 237 v—238 v. Denna proposition motsvaras i danskarnas instruktion av det första och det sista momentet. I denna instruktion finnes ingen anvisning om den uppdelning av ärendena, som senare kom att ske.

[2] Om Karls brev av 5 dec. 1599, se ovan s. 182 med anm. 9.

[3] De danska sändebudens andra proposition s. d. s. l., avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 238 v—240 r. Också den senare propositionen överensstämmer verbalt med danskarnas

Vart danskarna syftade med denna tudelning, är icke känt. Det är desto vanskligare att avgöra, som källorna icke ge besked om hur de bägge propositionerna avgivits, samtidigt eller vid skilda tillfällen. Den omständigheten, att Karls skriftliga svar sammanfattade alla de fyra spörsmålen, ger därvid ingen ledning.

Det låter säga sig, att den andra propositionen utgjorde svaret på Karls hänvändelse i november, och därför borde hållas för sig. Detta kan dock icke, tycks det, ha hindrat dess sammanförande med de andra frågorna, så sins emellan olikartade, som även dessa voro. Tudelningen måste ha tjänat ett praktiskt syfte. Vare sig de bägge inlagorna avgivits samtidigt eller icke, måste de ha ställts upp så som skett för att möjliggöra ett successivt avlämnande.

De bägge propositionerna förete emellertid en annan skiljaktighet, av större betydelse. Den första propositionen innehöll intet, som borde stöta den stolte svenske fursten. Klagomål i anledning av territoriella tvistigheter — och här gällde det sjöterritorierna — hörde till dem, som oftast förekommo i de nordiska konungarnas meningsutbyten. Förböner för dem, som råkat i grannens onåd, voro heller icke sällsynta.

Helt annorlunda den andra propositionen. Här bestreds direkt Karls rätt att förhandla på grundval av Stettinfreden. Här talades om företaget mot Älvsborg som om en den svenske konungens fredliga flottexpedition till en fredlig landsända. Här krävdes i tämligen avvisande tonfall förklaring på ett uttryck i ett av Karls brev.

Slutsatsen kan endast bli en. Den andra propositionen måste ha varit avsedd att framläggas, så snart förhandlingarna om den första givit resultat — troligen sedan dessa hade givit negativt resultat. Med den första propositionen däremot har ett positivt resultat åsyftats. Vilket detta varit, därom kan endast en förmodan vågas. På den punkten ger nämligen den danska instruktionen icke besked.

Kristian väntade, hette det där, att Karl skulle svara med att hänvisa till svårigheterna att hålla kursen i hårt väder, att öppna havet

---

instruktion — nu de mellersta partierna av denna. Bägge propositionerna refereras av Pira, a. a., s. 124 ff. Denne har förletts till att förmoda endast en proposition därav, att bägge propositionerna i DReg, RA, införts under en titel. Det rätta förhållandet framgår av de avskr. av bägge propositionerna var för sig, dock utan särskilt dat., vilka finnas i flere samlingar, bl. a. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, o. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. I varje fall den sistnämnda sviten torde vara avskr. av orig. Laursen åter följer i DNT, III, s. 101, instruktionen och förutsätter, utan utredning, att propositionerna följt denna. Toijer, a. a., s. 169 f., till sist, följer Pira — eller gör samma misstag som denne beträffande propositionerna. Den andra propositionen utgjorde också svar på Karls tidigare begäran om arrest av Johan Gyllenstiernas flotta, se ovan s. 182 med anm. 9. Kristian kunde icke bevilja arrest, hette det, men det stode Karl fritt att före den 14 mars väcka åtal mot de skyldiga (tydligen skepparna på pinkan Jonas) i Köpenhamn. Som nämnt, fullföljde Karl icke saken, varför de anklagade släpptes några dagar senare.

vore fritt och att den nordiska vänskapen borde ge Kristian anledning att överse med vad som skett, allra helst som liknande övergrepp från Sigismunds sida icke beivrats. Gentemot en sådan argumentation skulle danskarna svara, att Kristians vänskap med Lybeck uteslöte varje eftergift.

Då någon dansk-lybsk vänskap av denna innebörd icke förelåg, måste detta argument ha syftat till något annat än tillvaratagandet av Lybecks intressen. I själva verket överensstämmer det nära med argumentationen i danskarnas andra proposition. Hänvisningen till vänskapen med Lybeck kunde icke vara avsedd att utplåna uppfattningen av den i Stettinfreden stadgade nordiska vänskapen som särskilt intim och politiskt förpliktande. Det har icke gällt att framställa vänskapen med Lybeck som närmare än vänskapen med Sverige men väl som mera förpliktande än vänskapen med hertig Karl.

Så stor är denna överensstämmelse, att man icke kan betvivla, att den andra propositionen var avsedd att framläggas samtidigt med detta gensvar. De utgjorde tillsammans en kränkning av Karls auktoritet och voro helt säkert ämnade till utgångspunkt för en politisk påtryckning under hot.

Denna tudelning av ärenden och argument skulle emellertid ha saknat mening, om Kristian icke tänkt sig möjligheten av ett mera välvilligt svar från Karls sida. Karl kunde svara med ett löfte att bestraffa de övergrepp, som skett på danskt vatten. Han kunde därjämte inbjuda Kristian till deltagande i räfsten med Sigismunds rådgivare. Den danska instruktionen innehåller inga anvisningar för en sådan möjlighet. Tanken ligger nära till hands, att de givits muntligen, liksom att de haft samband med Kristians önskan att genom en dansk medling utnyttja den inre striden i Sverige i danskt intresse. Här förelåg i själva verket tvenne stridigheter, där en dansk medling kunde tänkas, mellan Sigismund och hans arvrike och mellan Sverige och Lybeck. Om också källorna tiga, vill man gärna tro, att ett välvilligt svar från Karl på den första propositionen skulle ha följts av ett förnyat danskt medlingserbjudande, vare sig detta var avsett att framställas av sändebuden eller efter deras återkomst av Kristian.

Icke minst styrkes denna slutsats av Kristians ånyo upprepade medlingserbjudande i Warschau. Detta hade visserligen ett dubbelt syfte, ty det gällde att främja hohenzollrarnas sak inför det avgörande i den preussiska successionsfrågan, som man väntade. Erbjudandet gällde också en gemensam dansk och brandenburgsk medling.[4]

Hur härmed än må ha förhållit sig, blev utgången en annan. Karls

[4] Kristians o. Joakim Fredriks av Brandenburg instruktion för Joakim Hübner, dat. Köln a. d. S. 10 febr. 1600, orig. i vol. 12, Alte Nr. Abt., Rep. 6, G. St. A. Berlin. Jfr nedan s. 196, anm. 7.

svar på den första propositionen blev nämligen icke endast avvisande. Hans argumentering blev en helt annan än den, Kristian väntat. Hertigen förnekade frankt, att några kaperier på danskt vatten alls förekommit, och som bevismaterial överlämnade han ett av flere närvarande skeppsbefälhavare utställt vittnesmål.[5] Vad processen mot riksråden anginge, måste denna ha sin gång. Anslaget mot Älvsborg hade visat, hette det, vilka försåt de konungstrogna hade i beredskap. Icke mindre fordrade försvaret av hertigens goda namn och rykte dess fullföljande. Och Kristian, som året förut sänt en beskickning, vilken skulle förhjälpa Karl till hans rätt mot samma anklagade, kunde mindre än någon misstycka detta.

Att detta svar givits muntligen, är troligt. Danskarna ha emellertid intet annat kunnat göra än överlämna jämväl sin andra proposition. Det gensvar, de voro instruerade att ge, saknade aktualitet. Slutsatsen, att den andra propositionen skulle avges i samband med ett gensvar, styrkes emellertid av att ett sådant likväl icke uteblev. Det fick också en form, som tillfullo motsvarade det syfte, som — om denna tolkning är riktig — varit Kristians. Danskarna uppmanade enträget Karl att tillse, att de svenska skeppskaptenerna icke plundrade vare sig lybska eller andra nationers kofferdister på den danske konungens strömmar. Det räckte emellertid icke med att Karl gav anvisning därom. Kristian önskade Karls och de svenska ständernas uttryckliga bekräftelse på att inga vidare övergrepp skulle förekomma. Utebleve denna bekräftelse innan den nya seglationsperiodens ingång, skulle Kristian icke tveka att själv vidtaga nödiga mått och steg för att hävda sin auktoritet.[6]

Detta hotfulla språk tycks icke ha lämnat Karl alldeles oberörd. Hans svar på danskarnas andra proposition blev i varje fall delvis undvikande. Med sin hänsyftning i decemberbrevet hade han endast avsett Kristians underlåtenhet att, jämlikt Stettinfredens bestämmelser, bevilja gränsmöte, meddelade han. Däremot hävdade han bestämt, att den polska flottan borde betraktas som fribytare i samma mån som de danzigska kapare, vilka Fredrik II på sin tid hejdat i sundet. Han ingick dock icke på bestridande av de principiella grunderna för Kristians åtgärd att bevilja genomfarten. En replik på det danska gensvaret var det, då han vädjade till Kristian att icke ge anledning

---

[5] Karls resolution, dat. Jönköping 9 febr. 1600, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. De svenska skeppskaptenernas »Gegenbericht» samtidigt, orig. i vol. Lübeck A II 9, ibid., innehåller en utförlig motbevisning, punkt för punkt, rörande de kaperier, om vilka lybeckarna gjort gällande, att de skett på danskt farvatten. Av de i Jönköping närvarande befälhavarna nämnes namneligen endast Karl Karlsson.

[6] De danska sändebudens gensvar s. d. s. l., avskr. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA.

till tvist mellan rikena utan i stället på allt sätt befordra fredens upprätthållande. Han lovade till sist ett särskilt svar från ständerna.[7]

Det är huvudsakligen ett moment i detta svar, som tilldrar sig intresse, nämligen hertigens nu upprepade anhållan om gränsmöte. Den har tolkats som ett försök att förmå Kristian att, om också endast indirekt, erkänna Karls regemente i Sverige.[8] Denna tolkning, i och för sig riktig, synes här icke träffa det väsentliga — den gäller i vida högre grad för Abraham Brahes, Hans Erikssons och Mickel Olssons värv under hösten.[9] Fråga är endast, om avslaget på begäran om gränsmöte väckt så stor förbittring hos Karl, särskilt då det, i alla händelser formellt, skedde under åberopande av ett neutralt skäl. Det var säkert icke detta, Karl avsåg med hänvisningen till andra danska oförrätter, även om Abraham Brahes sändebudsberättelse styrkt hans farhågor och ökat hans misstämning. Under sådana förhållanden framstår det som en undanflykt, då Karl nu åberopade Kristians obenägenhet att bevilja ett gränsmöte. Det var en reträtt från Karls sida, icke motiverad av att han insett det orimliga i sina farhågor men väl det vanskliga i att hetsa Kristian till sin fiende. Därför skall det emellertid icke betvivlas, att Karl fortfarande önskade få ett gränsmöte till stånd, främst för att framtvinga ett erkännande av sin ställning, men också därför att många frågor mellan rikena av rent praktisk natur krävde behandling. Detta förhållande skulle under de närmaste månaderna bli klarare.

Genom sitt gensvar kunde de danska sändebuden dock synas ha nått ett resultat av sin förhandling och ha revancherat sig för hertigens motdrag i beskickningens huvudpunkt, klagomålen över kaperierna. Hur Kristian upptog deras sändebudsberättelse, är icke känt. Helt säkert godkände han också gensvaret, som så väl överensstämde med instruktionens andemening. Och hans favorit Sivert Grubbe synes icke ha på något sätt förlorat hans förtroende.[1]

---

[7] Om Karls resolution, s. o. anm. 5. Den refereras av Pira, a. a., s. 126 ff., av Laursen i DNT, III, s. 101 f., o. av Toijer, a. a., s. 170 ff. — Kristian kommenterar denna resolution i sitt brev t. borgmästare o. råd i Lybeck, dat. Köpenhamn 9 april 1600, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1599—1600, TKUA, DRA, fol. 56 r—v: »Alss aber dieselbe darmassen geschaffen gewesen, dass man nichts schliesslichess darauss zuvernehmen gehabt, sondern vornemblich darauf beruhet, dass man uns, nach angesetztem, und nuhmer gehaltenem Reichstage mit etwass gewisserer Antwort wolte begegnen . . .» Kristian tillfogar en försäkran om att han ämnar upprätthålla sin auktoritet på sina egna farvatten.

[8] Så av Toijer, a. a., s. 172.

[9] Beträffande denna synes Toijer, a. a., s. 108 o. 135, vara mera osäker.

[1] Annorlunda hos Slange o. Gram, a. a., s. 159. Jfr Pira, a. a., s. 129. Hela detta parti i de danska förf:s berättelse bär otillförlitlighetens prägel. De känna sålunda icke ständerbrevet och betrakta Karls brev av 26 april, se nedan s. 195, anm. 6, som den danska beskickningens enda resultat. Felsynen beror på den falska utgångspunkten, att danskarna verkligen hade i uppdrag att besöka Linköpingsriksdagen. Jfr också Enewalds

De svenska ständernas svar.

Kristians vädjan till Sveriges ständer blev icke obesvarad, men det svar, som kom, gällde icke främst kaparkriget mot Lybeck utan ständernas förhållande till Sigismund. I själva verket hade Karl redan under Jönköpingsförhandlingarna 1599 planerat att låta ständerna genom en skrivelse bestyrka hans egen framställning på denna punkt.[2] Efter att ha tagit del av handlingarna från meningsutbytet i Jönköping meddelade ständerna nu Kristian om Sigismunds avsättning, som borde föranleda den danske konungen att icke längre ge denne titeln Sveriges konung, och om räfsten med riksråden. De åberopade, att Kristians beskickning riktat sig också till dem, och svarade på Kristian Holcks och Sivert Grubbes andraganden genom en utförlig hänvisning till Karls avsked. De togo åter upp frågan om den kungliga armadan, belyste orättfärdigheten i att denna fått passera Sundet och fordrade dess läggande under beslag — den hade ju ännu ej lämnat Köpenhamn. Till sist begärde de, att ett gränsmöte äntligen skulle beviljas.[3]

Ständerbrevet hade formulerats i hertigens kansli, och det är ovisst, om den slutliga avfattningen upplästs för ständerna.[4] I varje fall var

---

notis, a. a., s. 132, där han blandar ihop de bägge danska beskickningsresorna till Jönköping 1599 och 1600. — Vid gränsmötet vid Flabäck 1603 gjorde de svenska ombuden gällande, att Kristian Holck och Sivert Grubbe uttryckligen gillat det besked, de fått: »the danske vthskickede siellfue sade, at the sigh alldeles wel åthnöie låthe, effter som och några af the suenske commissarier, som nu tillstädes ähre, ther om kunne bättre [!] witnesbörd, huilke hos the danske sendebud oppå samme tid wore, när the sin afskeedh bekommo.» De svenska ombudens vid Flabäck andra inlaga om kaperierna, dat. Vommedal 9 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Ehuru Sivert Grubbe befann sig i det danska lägret eller hos Kristian i Varberg under denna del av 1603 års förhandlingar, blev framställningen icke föremål för danskarnas protest. Uppgiften kan mycket väl vara riktig — men vad danskarna uttalade tillfredsställelse över, kan icke ha varit svaret om kaperierna utan svaret på den andra propositionen och repliken på gensvaret; sitt missnöje med det första svaret hade de visat genom att framlägga den andra propositionen och genom att gå till svaromål.

[2] S. o. s. 155, anm. 9.

[3] Sveriges ständer t. Kristian, dat. Linköping 16 mars 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 68 v—70 v. Referat hos Pira, a. a., s. 130 f. Jfr också Ahnlund, Ståndsriksdagens utdaning, s. 530. — Om den oro, Jönköpingsförhandlingarna ingivit Karl, vittnar, att Roger Baumgarten i mitten av febr. med flere medhjälpare sändes som spion till Danmark. Roger Baumgartens originalkvitto på tärpengar för sig och sitt följe, dat. Jönköping 14 febr. 1600, vid Peder Pederssons räkenskap 1600—1601, Hertig Karls räntekammare, KA. Resans ärende nämnes i Karls invisning för två av färdemännen samtidigt, orig. vid Sunnerbo härads avkortningslista i Smålands handlingar 1600: 3, KA. Roger Baumgartens originalkvitton ibid. på olika belopp äro dat. Ulvsbäck 24 febr., Helsingör 10 o. 26 mars samt 21 o. 24 april o. Helsingborg 23 maj. Jfr Karls order om penningförsändelse till Roger Baumgarten, dat. Nyköping 4 april 1600, orig. ibid.

[4] Det tyder på motsatsen, då de gottorpska sändebuden i sina utförliga rapporter hem, där de också nämna Kristian Holcks och Sivert Grubbes beskickningsresa, alls icke beröra det. De borde dock ha haft särskilt intresse av det. Deras formulering, då de nämna den danska beskickningen, synes visa, att de icke fått någon närmare kännedom heller om denna. Clement von Gadendorff o. Gerhard Steding t. Johan Adolf av Gottorp, dat. Linköping 28 febr. 1600, Gadendorff t. dens. samtidigt, Steding t. dens., dat. Linköping 7 mars o. Nyköping 4 april 1600, samtliga orig. i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel. Å andra sidan nämndes brevet uttryckligen i Karls proposition, dat. Linköping 25 febr.

det tämligen fränt formulerat. Att det måste ha väckt Kristians förargelse, är uppenbart. Hans förhoppningar om ett medlingsuppdrag i de tvister, som söndrade Östersjöns strandägare och försvagade den svenske arvfienden, hade ånyo gäckats. Man må då icke förvåna sig över att Kristian undvek att svara. De svenska ständernas brevdragare fick återvända med ett mottagningsbevis.[5] Karl lät sig dock icke avspisa. Han svarade med en ny anhållan om ett gränsmöte.[6] Kristian uppsköt emellertid att ge klart besked.[7]

Politisk omprövning i Köpenhamn.

Redan det långa dröjsmålet med detta besked antyder, att Kristian såg sig tvingad till en fullständig omvärdering av sin svenska politik. För att nå sitt syfte, en för Sigismunds sak partisk medling, vilken borde förvärva Danmark politiska fördelar i de aktuella tvistefrågorna och anspråk på politisk hegemoni i Norden, hade han kränkt Karls auktoritet och väckt hans misstänksamhet, senast genom att adressera sig icke till hertigen utan till hertigen och Sveriges ständer samt genom att avvisa förslaget om ett gränsmöte, genom att föra lybeckarnas talan och mot gammal sed begära pass och eskort åt sändebud genom Sverige. Han stod inför tvånget att dra konsekvenserna av det misslyckande, som händelserna i Jönköping och ständerbrevet gjort oåterkalleligt. Det måste ha stått alltmera klart för honom, att Karls regemente skulle bli långvarigt. Icke minst den berättelse, som hans sändebud Joakim Hübner vid denna tid gav om stämningen vid den polska riksdagen, måste ha berövat Kristian varje illusion, icke mindre om de förmåner, Danmark kunde tänkas vinna genom att göra Sigismunds sak till sin, än om den polske konungens förmåga att överhuvud taget återvinna sitt arvrike.[8] Samtidigt pockade en rad praktiska tvistemål mellan rikena på behandling.

1600, ett orig. i vol. E I, Snävringe härads arkiv, ULA, punkt 4: »Effter att konunghen i Danmark nu nyliga haff:r hafft sijna sänningbodh hoss Hans F. N. i Jöneköpingh om några saker och ther samma werff haffua så wäl warit steelte till rigzens stender som till Hans F. N., effter som aff theres medgiffne creditt. och wärff ähr till att see, aff hwilkit stenderna wardee copier medhdeelt, att [stenderna] wille taga vtti gott och nödtorfftigh betenckiende, hwad som widare till sådana [wärff] och ährende skall swarat bliffua, än thet som H. F. N. allerede ther wppå giffuit [haffwer], ther aff och copie skall medhdeelt warda.»

[5] Recepisse på ständerbrevet, dat. Frederiksborg 12 april 1600, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 242 v. Jfr Pira, a. a., s. 131.

[6] Karl t. Kristian, dat. Nyköping 26 april 1600, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Kronborg 11 maj. Jfr Pira, l. c.

[7] Kristian t. Karl, dat. Kronborg 12 maj 1600, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 243 r, under dat. 12 april (jfr dock sidrubriken). Man observere, att vid pagineringen två blad fått detta nummer. Rätt dat. framgår av omnämnande i Karls nedan, s. 197, anm. 3, nämnda svarsbrev och av konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Jfr Piras utförliga referat, l. c. Pira har rätt dat.

[8] Huvudkällorna till Joakim Hübners beskickning till 1600 års polska riksdag äro två. Joakim Hübners beskickningsrelation, dat. Berlin 14 april 1600, orig. i vol. 12, Alte Nr. Abt., Rep. VI, G. St. A. Berlin, med ett stort antal originalbilagor, samt Samuel Laskis försvarsskrift rörande sitt förhållande under riksdagen i brev t. Georg Fredrik av Ansbach,

Det viktigaste av dessa var alldeles nytt och måste ha avgörande påverkat Kristians beslut att till sist bevilja möte. Karl hade, jämlikt Linköpingsriksdagens bevillning, ålagt alla köpare av danska varor en skatt. Denna åtgärd, som i Sverige fattades som rent fiskalisk, innebar, att de danska varornas större begärlighet genom lägre pris och de danska köpmännens större handelsvinst starkt minskades. Därför var det naturligt, att åtgärden väckte den största förbittring i Danmark — därom skulle de följande årens mötesförhandlingar komma att vittna. Men de danska köpmännen hade också andra klagomål över Karls godtyckliga ingripanden på sjöstädernas skeppsbryggor. Konungens stadgade förköpsrätt till införda varor utnyttjades av hertigen med en hänsynslöshet, som icke minskades av att betalningen lämnades i anvisningar på kammaren, sällan i klingande mynt. Ehuru inga generella föreskrifter utfärdats, tvingades köpmännen till lagerhållning för kronans räkning av vissa köpmansvaror — en betungande utvidgning av förköpsrätten. Köpmännens klagomål över detta kunde någon gång vinna hertigens öra. Vid det första gränsmötet under det nya seklet skulle de komma till uttryck med en skärpa, som gör det nödvändigt att i dem se en av huvudgrunderna för Kristians beslut att till sist bevilja möte.[9]

Detta krävde nämligen ett gränsmöte, men genom att bevilja ett sådant skulle Kristian erkänna Karls regering i Sverige och råka i delo med Sigismund, även om han icke lovat att dröja längre än till sommaren 1599. Medgivandet skulle betyda en reträtt, sedan han nu så många gånger tillbakavisat förslaget. Omöjligt är icke, att också hänsyn till utredningarna i lappmarken spelat en roll. De senaste undersökningarna hade ännu icke lämnat resultat.[1] Genom att bevilja

---

dat. Schonwalde 20 dec. 1600, orig. i vol. 125 a, Alte Nr. Abt., Rep. 7, ibid., rec. Ansbach 12 jan. 1601. Om Kristians o. Joakim Fredriks instruktion för Joakim Hübner, dat. Köln a. d. S. 10 febr. 1600, s. o. s. 191, anm. 4. Sigismunds svar blev, i vad angick medlingen, icke helt avvisande. Sigismunds resolution, dat. Warschau 1 april 1600, orig. i vol. 2, Alte Nr. Abt., Rep. VI, G. St. A. Berlin. Jfr S. U. Palme, En politisk giftermålshandel, s. 47, anm. 1. — Om det också ej ger direkt uttryck åt stämningen vid hovet i Warschau är dock ett brev från den kände Sigismundsanhängaren, amtmannen Peter Gottberg på Rügen, av intresse. Denne t. Sigismund, dat. Wollin 8 maj 1600, orig. bland Brev till konung Sigismund från åtskilliga personer, RA. »... künnen eür May:tt nümmer die Lübisschen vndt hertzog Carll besser in die Haar bringen als jetzundt, datzhu der khünning von Dennemargk, der nur drauff wartedt, auch kummen wirdt, aber Godt vorhütte, das der Bock nichtt zum Gerttner erwhelett wirdt.»

[9] Karls mandat om skatten, dat. Nyköping 22 april 1600, tryckt orig. i UUB. Om de danska köpmännens klagomål över förköpsrätten och lagerhållningen se t. ex. Karl t. Abel Eriksson, dat. Nyköping 28 maj 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 140 r—v. Lagstadgandet återfinnes i MESL, SkB, I.

[1] Detta skedde först under loppet av år 1601, se Enewald, a. a., s. 145. Undersökningens huvudresultat, Nils Krags d. y. o. Olov Pederssons mantalsregister över sjöfinnarna, dat. Köpenhamn s. d. 1601, är tryckt som bilaga X till Johnsen, a. a., s. 276 ff. Det var närmast ett resultat av Nils Krags verksamhet på sommaren 1601, efter 1601 års nordiska möte. Det finnes emellertid anledning förmoda — förf. avser att i annat sam-

gränsmöte skulle Kristian också med ett slag aktualisera hela raden av gamla tvistefrågor mellan rikena. Det var ovisst, vart detta skulle leda. Man kunde vänta, att de svenska kraven på fullföljande av processen om vapenbilden tre kronor ånyo skulle kasta upp problemet om Kristians hållning till den statsrättsliga tvisten i Sverige, ett område, där det var ytterst vanskligt att ge klart besked. Framför allt betydde det ett slutgiltigt uppgivande av medlingsplanen.

Det kan icke råda tvivel därom, att Kristian redan nu lekte med tanken att genom ett anfall på Sverige tillfredsställa sin ärelystnad — plötslig och oväntad var helt visst icke den svåra politiska krisen på hösten 1601. Dessa planer röjas i den upprustning, som började omedelbart före sekelskiftet. Att det gällde omfattande flottrustningar, är känt. Till lands koncentrerades upprustningen till de skånska landskapens gränsfästningar. Början gjordes med Avaskärs förflyttning till Kristianopel 1599. Viktigast blev Halmstads befästande under åren från 1600.[2]

Kristians bifall till förslaget om ett gränsmöte.

På sommaren år 1600 kom en ny påminnelse från hertig Karl.[3] Denna tycks ha nått Kristian först i september. Hans svar är daterat i början av oktober — dröjsmålet synes dock icke ha haft sin grund endast i olust inför avgörandet.[4] Nu beviljade Kristian äntligen ett möte. Han åberopade, att Karl gjort flere framställningar, och att några svenska undersåtar numera instämt i dessa — det var brevet från Linköpingsriksdagen, han avsåg. Han föreslog, att mötet skulle äga rum vid Flabäck i februari månad 1601. Han ville ha besked, om Karl kunde förordna ombud dit. Karl accepterade omedelbart.[5]

Man har menat, att Karls segrar i Livland skulle ha varit avgörande

---

manhang återkomma därtill — att Nils Krag kunnat tillgodogöra sig frukterna av tidigare beordrade undersökningar. Förhandlingarna i Vadsö i april 1600 hade huvudsakligen gällt den ryska skatten. Enewald, a. a., s. 141 ff. Johnsen, a. a., s. 111.

[2] Slange o. Gram, a. a., s. 155. Jfr Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 325, 329 f., 451, 499 f., 599 et passim. Jfr också Piras synpunktsrika analys, a. a., s. 134 f. Vad som kan ligga bakom den upphandling av handeldvapen i de svenska gränslandskapen, som av denne förf. anföres efter Olov Stråles brev t. Karl, dat. Helsingör 7 april 1600, avskr. bland Indkompne danske Bref i Avskriftssamlingen 21, RA, är ovisst. Man kan dock icke tveka om att det varit en centralt organiserad aktion.

[3] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 29 juli 1600, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Recepisseanteckningen lyder: »primum Coldingam hinc missae/ mihi redditae 11 sept. . .» — Kristian synes ha vistats i Kolding 7—10 aug. o. 2—12 sept. Mellan dessa tidpunkter var han tydligen icke i Köpenhamn utan vistades på jakt i olika delar av riket. Efter 10 sept. är nästa dat. Haderslev 26 sept.—29 sept. Därpå följer Köpenhamn från den 5 okt. med stark ökning av brevens antal. Allt enligt Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 517 ff.

[4] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 11 okt. 1600, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 243 r, det andra bladet med detta nummer. Konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, och dess avskr. i SvReg I, ibid., fol. 499 v, ha datum 12 okt. Jfr Pira, a. a., s. 132.

[5] Karl t. Kristian, dat. Wittensten 19 nov. 1600, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 18 dec. Jfr Pira, l. c.

för Kristians beslut att bevilja ett gränsmöte.[6] Detta är alldeles omöjligt. Underrättelse om hertigens framgångar kunna näppeligen ha nått Köpenhamn före den dag i början av oktober månad, då Kristian avfärdade sitt besked.[7] Helt säkert hade dessa nyheter däremot nått Kristian, innan denne i december mottog Karls svar. Han kunde med desto större ro låta meddela Sigismund sitt beslut att upptaga förhandlingar med hertig Karl om några för Danmark viktiga ärenden.[8] Han kunde med skäl förmoda, att de svenska ombuden vid detta möte icke skulle komma att ha stödet av Karls närvaro vid gränsen eller i riket.

Karls resa till Livland.

Trots de farhågor, som förhandlingen i Jönköping i februari 1600 måste ha väckt, beslöt Karl några dagar senare, redan före Linköpingsriksdagen, att gå över till Livland. Denna resa hade också planerats långt tidigare.[9] Karl beordrade också försiktighetsmått vid gränsen och på sjön. Anders Lennartsson på Älvsborg fick order att hålla kunskapare ute och noga ta reda på alla rykten från Danmark.[1] Knut Kijl skulle patrullera i västkustskärgården efter fribytare men noggrant akta sig att angripa någon på danskt farvatten.[2] Då Karl gav

[6] Så Toijer, a. a., s. 172, dock i tveksamma ordalag.

[7] Karl bröt in i polska Livland den 9 sept. De första betydande segrarna kommo i nov. Werwing, Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:des Historier, II, s. 31 ff. Rogberg, Carl den niondes fälttåg i Liffland år 1600, s. 73 ff. Tawaststierna, Kaarle IX:n ja Sigismundin taistelu Viron ja Liivinmaan omistamisesta, s. 31 f. Anthoni, a. a., s. 197 ff.

[8] Kristian lät framföra budet genom sina sändebud till polska riksdagen 1601 Henrik Lykke och Nils Krag d. ä. De voro där för att stödja Joakim Fredrik av Brandenburg och Georg Fredrik av Ansbach vid avgörandet om successionen i det preussiska länet. Kristians instruktion, dat. Köpenhamn 24 dec. 1600, avskr. av konc. i vol. Instructiones 1592—1611, TKUA, DRA. De fingo särskild instruktion att meddela Sigismund om gränsmötet. Kristian t. Henrik Lykke o. Nils Krag, dat. Köpenhamn 24 dec. 1600, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 581 f. De skulle lova, att vid mötet intet skulle förhandlas Sigismund till förfång. Om Sigismund ville diskutera saken, skulle de icke ingå i svaromål, endast genmäla, att de icke hade instruktion att mera än meddela saken. Se också Erslev, a. a., s. 107. Uppdraget fullgjordes vid audiens den 13 mars 1601. Det visade sig dock, att Sigismund redan fått reda på saken. Danskarna fingo mottaga häftiga förebråelser, men de undveko att ens nämna dagen för mötet. De hävdade endast, att intet kunde ändras, »res amplius non integra». Henrik Lykkes o. Nils Krags beskickningsrelation s. d. s. l., orig., helt egenhändigt av Krag, i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA. Sigismunds rekreditiv har dat. Warschau 24 mars n. st. 1601, orig. ibid. Detta rekreditiv gällde endast beskickningen i svenska frågan. Rekreditiv för beskickningen i huvudärendet, dat. Warschau 18 mars n. st. 1601, orig. i vol. Polen A I 2, ibid. Jfr Pira, a. a., s. 133, anm. 1.

[9] En annan mening hos Toijer, a. a., s. 172 f.

[1] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Nyköping 25 mars 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 60 v.

[2] Karl t. Knut Kijl, dat. Nyköping 26 mars 1600, ibid., fol. 63 v—64 r. Om någon fribytare började strid med Kijl på danskt vatten, finge denne förfölja och sedan överlämna prisen till danska örlogsmän för arrest, tills saken hunne fullföljas inför rätta i Danmark. Till denna tid hör också ett försök att pröva Kristians hållning. I ett PS till det nyssnämnda brevet t. Anders Lennartsson beordras denne att skyndsamt utrusta ett fartyg och skicka det ned genom sundet för att se, om danskarna släppte igenom det.

Hans Klasson fullmakt för sommarens sjötåg, fick denne särskild order att respektera danskt territorialvatten.[3] Före Karls avresa till Livland fick Anders Lennartsson order att mönstra adeln och knektarna i Västergötland och uppmana dem att vara väl rustade med vapen och befäl. Visserligen hade Kristian ingen anledning att börja krig, skrev Karl, men man hade icke skäl att sätta tro till danskarna, också om de låtsades vänskap. Just i samband med Karls resa kunde man befara angrepp, hette det.[4] Sådana försiktighetsmått hade icke iakttagits i augusti 1599, då Karl reste till Finland.[5] Det är av intresse, att Karl samtidigt sände sin förtrogne sekreterare Hans Nilsson till Helsingör. Denne hade åtskilliga värv att förrätta. Det kan icke betvivlas, att han också skulle skaffa nyheter om de danska rustningarna och om stämningen i Danmark.[6]

Vittna hertigens anvisningar om att han lärt av erfarenheterna från Johan Gyllenstiernas sjötåg, räcker det dock icke att hänvisa till dem. Det var icke den kungliga flotta, som nu låg på land vid Travemynningen, Karl fruktade. Han visste redan vid sin avresa, att han skulle bli borta över vintern[7], och han kan icke ha svävat i tvivelsmål om att detta skulle innebära stora påfrestningar på undersåtarnas trohet. För gränslandskapens del måste då krigshotet från Danmark bli ödes-

---

Karls pass för en icke nämnd skeppsbefälhavare, dat. Nyköping 25 mars 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 60 v. Hur försöket skulle ha utfallit, är ovisst, ty Karl återtog ordern, då han fick underrättelse om att Johan Gyllenstierna lättat från Köpenhamn. Karl t. Anders Lennartsson, dat. Nyköping 18 april 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 94 v—95 r.

[3] Karls fullmakt för Hans Klasson, dat. Nyköping 27 maj 1600, orig. i vol. Bielkenstiernska samlingen, Enskilda arkiv, RA. Dock skulle Hans Klasson förfölja lybeckarna, om de efter strid i öppen sjö togo jakt in på danskt område.

[4] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Stockholm 24 juli 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 2, RA, fol. 49 r—50 r. Den närmaste orsaken till ordern var en spionrapport från Polen.

[5] Jfr Karls instruktion för befälhavarna i olika landsändar, dat. Stockholm 26 juli 1599, avskr. av konc. i HKReg 1599: 2, RA, fol. 35 r—v. Den gällde endast ». . . hwar något fiendtligit opå komme eller här inrijkes igenom orolige menniskior något buller sig ophofwe». År 1599 var den inre faran viktigast.

[6] Karls fullmakt för Hans Nilsson, dat. Stockholm 30 juli 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 2, RA, fol. 68 r—v. Invisning på respengar, dat. Stockholm 3 aug. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 86 r. Hans Nilsson skulle på tullbryggan i Helsingör övertala engelska skeppare att segla till Reval, särskilt med manufakturer för svenska arméns behov. Han skulle också förhandla med en knekthövitsman Lorenz Claeton, som erbjudit Karl sina tjänster — det är den senare svenske amiralen. Karl t. Lorenz Claeton, dat. Stockholm 30 juli 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 66 r—v. Måhända hör till samma beskickning jämväl Karls brev t. sin vapenleverantör i Köpenhamn Hans Lodtmaker, dat. Stockholm 28 juli 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 52 r. Det gällde en leverans av handeldvapen för vissa förband, som skulle sättas upp i Västergötland.

[7] Detta framgår av de militära åtgärder, som företogos, men främst av Karls kammarrådsfullmakt för Arvid Svan, Ture Jakobsson o. Jöns Ulvsson, dat. Furusund 3 aug. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 82 r—v. De utnämndes för hertigens frånvaro och fingo fullmakt att granska inkommande fogderäkenskaper. Dessa åter avslutades per den 10 nov. och ingåvos då till kammaren. Hade Karl icke hunnit hem till slutet av nov., var, med tanke på kommunikationsförhållandena, hans hemkomst icke att vänta före våren.

digert. Denna oro uteblev icke heller.[8] Detta är bakgrunden till försiktighetsmåtten mot danska stämplingar. Som desto märkligare framstår då Karls obenägenhet att före sin avresa förordna en central regeringsmyndighet i rikets kärnländer.

Karls anordningar för regeringen under Livlandståget.

Karl underlät att förordna en regering i sin frånvaro i den trygga förvissningen att numera vara Sveriges obestridde härskare, har det sagts.[9] Endast för den händelse, han icke komme åter från fälttåget, träffades anstalter för regeringen.[1] Orsakerna måste emellertid ha varit andra, ty den nya regeringen var så långt ifrån obestridd, som den ännu hade åtskilliga kriser att utstå. Det ligger i öppen dag, att också den oro, Karl hyste för Danmarks hållning, borde ha givit honom anledning att sörja för en central regeringsmyndighet i hemlandet för det omedelbara försvaret vid ett danskt eller polskt anfall från söder och väster. Tungt vägande måste de skäl ha varit, som tvingade honom att avstå därifrån.

Det räcker icke att hänvisa till att hertigen under åren efter brytningen med rådet med omutlig konsekvens samlat förvaltningens alla trådar i sin hand och nu var obenägen att släppa dem. I själva verket gav han inför sin avresa, icke annorlunda än Sigismund på sommaren 1594, anvisningar för en decentralisering av riksstyrelsen. Visserligen förordnades tvenne kammarråd i Stockholm vid ledningen av rikets drätsel, men deras uppgift var starkt begränsad. De hade att tillse, att alla leveranser till hären i öster skedde enligt Karls anvisningar. De skulle vidare, på samma sätt som kammarens tjänstemän eljes, granska inkommande fogderäkenskaper.[2] För övrigt lades upprätthållandet av ordningen i landsändarna och försvaret mot yttre och inre fiender i händerna på ståthållarna på de kungliga slotten. Allmogen förmanades att i allt lita till dem och följa deras anordningar. Som befallningsmän och ståthållare förordnades framför allt hertigens tromän och anhängare från revolutionsåren.[3]

---

[8] Se om denna oro de svenska mötesombudens vid Flabäck relation, dat. Nylöse 21 febr. 1601, avskr. av orig. bland Indkompne danske Bref i vol. Avskriftssamlingen 21, RA. De kommentera avskedet med orden »så hafwer och samma afskeedh den nyttan mdz sigh, att man om fredh oppå denne sijdan in till den tijden [sc. den nya mötesdagen] ähr försäkrat och den skräcken, som folket här nedre alt för mycket hafwer warit uthi, borttagen . . .»

[9] Edén, Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602, s. 199.

[1] Ibid., s. 200 ff. [2] Kammarrådens fullmakt s. o. s. 199, anm. 7.

[3] Karls öppna brev t. alla landsändar, dat. Stockholm 26 juli 1600, avskr. av konc. till brevet t. Småland i RReg 1600: 2, RA, fol. 72 r—76 r under dat. 30 juli. Rätt dat. framgår av ständernas svar, s. n. s. 202, anm. 1—3. Jfr också Sjödin i företalet till SRA, I: 4, s. v. Som befallningsmän i Småland nämndes Hans Eriksson, Per Ribbing och Olov Hård. Därhos förtecknas övriga befallningsmän, i Västergötland Jöran Eriksson, Anders Olovsson och Anders Lennartsson, i Östergötland Johan Gabrielsson, Ture Jakobsson och Birger Jönsson, i Västmanland Erik Ryning, i Norrland Abraham Brahe, i Värmland och på Dal Bo Ribbing och Per Knutsson, i Upland Per Ryning, i Södermanland Per Kristersson och i Närke Axel Johansson. Jfr Edén, a. a., s. 200 med anm. 2.

Ehuru inga uttalanden av Karl stödja en sådan tes, kan man icke tveka om att hertigen underlät att tillsätta en centralregering i rädsla, att en sådan skulle bli verktyg för oppositionen och kanske bakom hans rygg spela över makten i konungens händer. En bidragande orsak kan ha varit, att det hertigliga partiet saknade de personliga resurser, som en sådan regering krävde, allra helst som gränslänen togo de trognaste männen i anspråk. En regering av Axel Ryning, Hans von Masenbach och Arvid Svan skulle icke kunna inför ständerna framstå som en fullmyndig riksregering. Åt män ur högadeln som Abraham Brahe, Magnus Brahe eller Moritz Leijonhufvud kan Karl icke ha vågat anförtro en riksregering i sin frånvaro, även om de måhända hade den nödiga auktoriteten. Ingen av dessa var heller riksråd.[4]

En granskning av Karls order till ståthållarna och till kammarråden i Stockholm under tiden i Livland visar, att hertigen också försökte upprätthålla den decentralisation, som han vid sin avresa beordrat, låt vara, att källmaterialet visar en småningom skeende förskjutning, i det att kammarråden i Stockholm allt oftare fingo anvisningar för åtgärder utanför deras närmaste verksamhetsområde.[5] Det blev först, då hösten 1601 kom med en svår politisk kris, vådan av denna förvaltningsordning framträdde.

Utskottsmötet i Karls fältläger i december 1600.

Säkert är, att det var med den största oro, Karl lämnade Stockholm på sensommaren år 1600. I den proklamation till alla landsändar, där han hänvisade undersåtarna till ståthållare och befallningsmän, framhöll han förhållandet till Ryssland och Finlands utsatta läge som resans orsak. Endast om ett krig i Livland visade sig oundgängligt, skulle han bli tvungen att stanna där någon tid eller att lämna en del av trupperna där över vintern, hette det.[6] Samtidigt hemställde hertigen till undersåtarna om hjälp till kriget i öster och om godkännande

---

[4] Magnus Brahe och Moritz Leijonhufvud följde Karl till Livland. Abraham Brahe anförtroddes den landsända, vars lagman han var, och där ståthållarskapet icke medförde besittning av ett fast hus.

[5] Granskningen, som icke i detalj kan redovisas, har omfattat materialet i RReg 1600: 2 o. RReg 1601, RA, jämte räntekammarböckerna och kammarådens korrespondens, den senare i vol. Oordnade handlingar. Röda nummer 228, KA. Endast ett enskilt fall må nämnas. Karl t. kammarråden, dat. Pernau 30 sept. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 207 v—208 r. Här beordrades dessa att tillsätta en ny fogde med fullmakt till Karls återkomst. En dylik befogenhet måste ha givit intryck av vidsträckt myndighet i förvaltningsärenden. Abraham Brahes brevväxling på hösten år 1600 ger en inblick i de svårigheter, decentralisationen medförde. För utrustningen av vissa truppförband till Livland inom sitt ståthållarskap skulle greve Abraham enligt Karls icke bevarade order disponera viss kronouppbörd i landsändan. Kammarråden i Stockholm, som också eljes voro föremål för Abraham Brahes misstro, synas ha velat kontrollera hans förvaltning. Abraham Brahe t. Karl, dat. s. l. 23 sept. o. Gävleborg 26 nov. 1600, resp. avskr. och konc. 2 i vol. Fol. n:r 8, Skoklostersamlingen II, RA. Karl gav emellertid ståthållaren rätt. Karl t. Abraham Brahe, dat. Wittensten 18 dec. 1600, orig. i vol. Fol. n:r 6, ibid.

[6] Karl t. alla landsändar, dat. Stockholm 26 juli 1600, s. o. anm. 3. Karl talade om resans utsträckning under »några månader».

av det testamente, som han uppgjort för det fall, att något skulle hända honom under resan.[7]

Denna hemställan, desto märkligare som ständerna skulle godkänna testamentet utan att ha fått del av det, krävde svar.[8] Karl hade i sitt brev också uttryckligen meddelat, hur detta svar skulle ges. Ständerna i var landsända skulle skicka ombud, ett av vart stånd, till hertigen i fältlägret.[9] I själva verket kommo ständerna att, vart stånd och var landsända för sig, sända med sina ombud skriftliga svar, men detta berodde främst på deras ängslan, att Karl skulle avtvinga herredagskarlarna nya bevillningar.

När Karl sålunda kallade till utskottsmöte i fältlägret i Livland, torde flere syften ha förmält sig. Man kan icke betvivla, att han tillmätte ständernas godkännande av testamentet stor betydelse. Helt visst gällde det också att trygga den svenska härens underhåll. Tanken kan dock icke avvisas, att det för Karl främst gällde att uppehålla den direkta kontakten med folket i hemlandet. Endast så kunde han lugna den oro, som måste bli följden av hans långa frånvaro, och gendriva de beskyllningar för att ha störtat riket i krig med Polen, vilka kunde väntas, om den rojalistiska propagandan ostörd finge arbeta. Utskottsmötet hade samma syfte som decentralisationen av förvaltningen, att trygga den nationella revolutionens vinst.

I landsändarnas svar på Karls brev kom oron över hans resa till uttryck. Ständerna i Västergötland begärde enträget, att hertigen skulle återvända före vintern eller åtminstone bege sig tillbaka till Finland.[1] Ständerna i Småland uttalade allvarliga farhågor för den händelse hertigen stannade länge borta.[2] Från andra landsändar hade man åtskilliga särskilda klagomål att anföra, så icke minst från Norrland.[3] Efter grundliga förberelser kommo herredagsmännen iväg på

[7] Om Karls testamente, dat. Stockholm 30 juli 1600, se Edén, a. a., s. 200 ff.

[8] Detta är ur statsrättslig synpunkt av största intresse. Det blir skäl att revidera Edéns åsikt, a. a., s. 201, att Karl »tillmätt sig rätt att af sin egen myndighet utnämna riksråd».

[9] »een förtrogen man af hwartt standh, såssom een af adell, een af prästerskapett, een af borgerskapett och een af almogen.» Ständernas ombud skulle uppsöka Karl, där han kunde vara, i Sverige, Finland eller Livland.

[1] Ständernas i Västergötland memorial för Erik Ribbing, Håkan Jönsson, Björn Persson o. Anders Gislesson, dat. Hol 14 sept. 1600, orig. bland Riksdagsacta 1600, RA. Prästerskapets svar på Karls brev, dat. Skara 16 sept. 1600, orig. ibid. Allmogens fullmakt för Anders Gislesson, dat. Hol 14 sept. 1600, orig. ibid. Man anhöll, att Karl åtminstone ville bege sig »jnn öfuer rijkzens faste grentzor».

[2] Ständernas i Småland svar, dat. Växiö 27 sept. 1600, orig. ibid. Man åberopade »alla crönikor och monges förfarenhet både vthi wåra förfäders så och wår tidh».

[3] Om ständernas i Gästrikland, Hälsingland o. Norrland svar se Abraham Brahe t. Karl s. d. s. l. 1600, konc. i vol. Fol. n:r 8, Skoklostersamlingen II, RA, o. Jakob Grelsson t. Abraham Brahe, dat. Gävle 26 sept. 1600, orig. ibid. Ett tämligen livligt meningsutbyte förekom mellan ståthållaren och allmogen om hur många representanter landsändan skulle skicka och hur dessa herredagskarlar — så kallades de — skulle vara befullmäktigade. Om andra landsändars klagomål ges besked i Karls svar, s. n. anm. 5.

sin ovanliga resa[4] och kunde framföra sina ärenden i Karls fältläger i mitten av december.[5] Helt säkert ha de därvid haft tillfälle att understryka sin oro för hertigens långa frånvaro. Denne svarade med ett löfte att återkomma till sommaren.

Frågan om Karls hemresa och hotet från Danmark.

Innan ständernas ombud till utskottsmötet återkommit till hemlandet, hade Karls beslut att icke lämna Livland före vintern redan offentliggjorts i alla landsändar genom en proklamation från hertigen.[6] Karl framhävde där särskilt, att hans frånvaro borde vara desto mindre oroande, som man icke kunde förmoda annat än fred och vänskap från övriga grannars sida — att det gällde att lugna oron för Danmarks hållning, kan ej betvivlas.[7]

Redan kort efter sin ankomst till Reval hade Karl beordrat ytterligare försiktighetsmått mot ett angrepp på Älvsborg. Därvid nämnde han endast faran för en polsk diversion eller ett angrepp från spanska Nederländerna eller från Östfriesland.[8] Då svaret från Köpenhamn på det nya förslaget om ett möte dröjde, kunde hertigen icke längre dölja sin oro. Han beordrade upprättandet av en ny adelsfana och en fogdefana i Västergötland och om skärpt bevakning vid gränsen till Danmark. Spioner skulle alltid hållas över gränsen.[9] Ordern gavs

[4] Herredagsmännen avfärdades från var landsända särskilt och måste ha kommit fram på skilda tidpunkter. Karls svar äro emellertid dat. samtidigt, se nästa anm. Om resan se också Jakob Grelsson t. Abraham Brahe, dat. Gävle 6 okt. 1600, orig. i nyss anförda vol.

[5] Om mötesförhandlingarna ge Karls svar besked. Karls svar t. ständerna i Närke, dat. Wittensten 15 dec. 1600, orig. i vol. E I: 5, Örebro stads arkiv, ULA. I samma ordalag utgick svar till samtliga landsändar, se RReg 1600: 2, RA, fol. 369 r—370 v. På sina särskilda andraganden fingo landsändarna särskilda svar. Karls svar t. ständerna i Upland, dat. Wittensten 16 dec. 1600, avskr. av orig. i vol. Fol. n:r 1, Skoklostersamlingen II, RA. Karl t. ständerna i Norrland, dat. Wittensten 17 dec. 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 2, RA, fol. 375 r—376 r. Till utskottsmötets handlingar hör möjligen också Karls fullmakt för Evert Eriksson att vara laxfogde i Västerbotten, dat. Wittensten 16 dec. 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 2, RA, fol. 374 r—v. Förf. avser att i annat sammanhang återkomma till ämnet.

[6] Karl t. alla landsändar, dat. Pernau 8 okt. 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 2, RA, fol. 174 v—176 r. Brevet är riktat till Småland, men det kan icke betvivlas, att det utgått till alla landsändar, ty det åberopar ett tidigare brev till ständerna i hela riket. Karl t. alla landsändar, dat. Reval 14 aug. 1600, avskr. av konc. ibid., s. 98 r—v. Också detta är i avskr. riktat till Småland, men det har utgått jämväl till övriga landsändar.

[7] »Och effter wij således måtte blifwe thz ifrå stadde och wij icke wethe oss af wåre grannar ther nest omkringh annatt än god wenskap och naborskap på wår och Swerigis crones wägne hafwe til at förmodhe, szå som wij och icke heller til annatt hafwe ordsak gifwitt, så ähr wår nådige och gunstige begieren, att i sådane wår frå waru på then korthe och ringe tijdh vthe [!] beste måtto förstå och optage wele, althenstundh i näst Gudz hielp i medlertijdh ingen afsacknatt af wår fråwaru hafwa kunne. Wij wele oss wäluillige och beflijthe, så fråwarendhe som närwarendhe, at wårt käre fädernes land och alles jdher wälfärdh och bäste och derföre ingen flijt, mödhe och omak ospart hafwe eller lathe förtrettlight wara . . .»

[8] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Reval 26 aug. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 113 v—114 v.

[9] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Fellin 28 o. 29 okt. 1600, bägge avskr. av konc. ibid., fol. 185 r—v o. 186 r—187 r. Om bägge eller endast det ena eller måhända ett av bägge dessa konc. sammanarbetat brev avgått, är ej känt.

under åberopande av faran från Danmark.[1] Också i andra landsändar skulle nya utskrivningar förberedas genom indelning i rotetal och delvis jämväl fullföljas.[2] Anders Lennartsson på Älvsborg förordnades att vid ett anfall ta befälet över försvarsstyrkorna i Sverige.[3]

Kristians besked kom därför som en lättnad, när det till sist nådde den svenske regentens fältläger. Denne skyndade också att meddela ständerna den lugnande underrättelsen.[4] Nu fanns icke längre något hot, som tvingade honom att resa hem, hette det där[5], och detta hot, tidigare endast antytt, nämndes vid namn.

Det är intressant, att Karl samtidigt ändrade sitt besked i vad gällde hemresan. Han lät meddela, att han icke skulle bli borta över hela vintern, bara någon tid över på det nya året. I brev till Anders Lennartsson angav han också skälet.[6] Danskarna borde veta, att Karl kunde komma hem till det stundande mötet. Också i landsändarna borde man inför mötet låta säga, att Karl kunde väntas hem när som helst.[7] Man borde icke — så var Karls mening — fresta danskarna att i Karls frånvaro gripa till våldsamma påtryckningar på de svenska mötesombuden och att därvid söka stöd i gränsallmogens oro över Karls uteblivande. De bägge delegationerna skulle mötas vid gränsen under ojämna villkor. Det gällde att, så långt det var möjligt, undanröja lägets vådor.

Sammanfattning.

Sigismunds nederlag kunde tyckas ha jämnat vägen för en dansk medling mellan Sveriges konung och undersåtar. För en sådan var

---

[1] »... effter the inthz ähre til troendes, såsom man af theres sinne och natur wäl förnummet hafwer, at the ingen lägenheet och tilfälle försumme pläge, den the nu nogsampt hafwe, meden wij nu så långdt fråstadde ähre», och »the danske, hwilke ingen lägenheet eller tilfälle pläge försumme, vthan achte opå Swerige som leyonett opå roweet». Tanken, att Karl utnyttjat oron för ett danskt anfall för att tvinga undersåtarna till nya utskrivningar och beredskapsåtgärder, vilka i själva verket avsågo den inre faran eller kriget i öster, måste avvisas. Anvisningarnas art ger icke rum för tvekan. Bl. a. fick Anders Lennartsson föreskrifter angående förordnandet av ny ståthållare på Älvsborg för den händelse, han själv skulle bli nödsakad att ta befälet mot danskarna »i markenn».

[2] Karls instruktion för Jost Kursell, dat. Fellin 29 okt. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 185 v—186 r. Det gällde faran för anfall från »nästomliggiendhe swenske grannar».

[3] Karl t. alla landsändar, dat. Fellin 31 okt. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 188 v—189 v.

[4] Karl t. alla landsändar, dat. Wittensten 25 nov. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 304 v—305 v. Kristians svarsbrev bifogades i avskr. Jfr Karl t. Abraham Brahe, dat. Wittensten 28 nov. 1600, orig. i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA.

[5] »... oss fördendskuld förhoppes, at wår närvare hoos jdher på dhenne sidhe thenne ringe tijdh vthöfuer icke sacknes kan.»

[6] Karl t. Anders Lennartsson, dat. Fellin 21 nov. 1600, avskr. av konc. ibid., fol. 303 v—304 v.

[7] »Widere efter wij icke gerne see thz almenneligen skulle vthspritt blifue, at wij vthi winther icke kunne öfuerkomme til Swerige, som wij doch tilförendhe förtröstett hafue, och lickuel icke wäll moijeligitt ähr at skee kan för handelen skuldh, som widh grendzen holles skall, at the danske icke heller anners lathe förstå, än at wij nu endeligen i winther hemkomme skole, efter som wij och almogen icke heller annors hafue welet förstå lathe, så som i af wårt medfölliendhe öpne bref hafue til at förnimme.» PS till sistnämnda brev.

man emellertid icke benägen i någotdera lägret, fastän förstuckna eller öppna erbjudanden icke saknades under åren efter 1598. Sigismund sökte i stället vinna Kristians väpnade hjälp. Det danska rådets hållning till dessa planer på våren 1598 gjorde det emellertid otänkbart att vinna dess stöd för en expedition, också om icke Sigismunds svaghet, numera uppenbar, skulle ha avskräckt från varje engagemang. De falska ryktena om konungens diplomatiska framgångar i Köpenhamn gjorde Karl endast ännu mera angelägen att tvinga Kristian till ett erkännande av regementsförändringen i Sverige. Detta erkännande borde få formen av bifall till förslaget om ett gränsmöte. Lappmarksfrågans aktuella läge gjorde emellertid Kristian ovillig att låta det gå därhän, allra helst som han ännu icke ville uppge hoppet om medlarens värv. Då Karl för att stödja sin sak inför Kristian uppträdde som de svenska ständernas befullmäktigade, riktade sig den danske konungen, då han för sista gången sökte provocera ett medlingsuppdrag, också till ständerna. Karl lät dessa svara i ordalag, som icke lämnade tvivel om att den danska medlingsplanen saknade alla utsikter. Samtidigt hade Kristians eftergifter för Sigismunds önskemål, då det gällde att befordra det kungliga företaget mot Älvsborg på hösten 1599, givit Karls farhågor för vidgat samarbete mellan Sigismund och Danmark och för offensiva danska planer ökad näring. Det var med stark oro för freden i väster, Karl på sensommaren år 1600 begav sig till Livland.

Kristian hade emellertid tagit sin svenska politik under omprövning. Handelspolitiska åtgärder i Sverige, som träffade det danska köpmansståndet, krävde diplomatiska föreställningar, och dessa måste ske i gränsmötets hävdvunna form. Vad Karls engagemang i öster betytt för Kristians beslut, är icke känt. På hösten år 1600 beviljade denne äntligen det möte vid gränsen, som skulle innebära ett erkännande av Karls regering i Sverige. De nordiska rikenas förbindelser hade inträtt i ett nytt skede.

FEMTE KAPITLET

GRÄNSMÖTET VID FLABÄCK OCH DEN POLITISKA KRISEN 1601. ÖREBROMÖTET 1602. GRÄNSMÖTET VID SJÖARYD 1602

I.

Förberedelser för gränsmötet.

Kristian IV:s besked om det länge äskade gränsmötet nådde hertig Karl under de brådaste dagarna av hans första tid i Livland, på Karkhus i mitten av november månad 1600.[1] Då konungen krävt snart besked och icke skulle ta i tu med förberedelserna till mötet, innan han fått hertigens svar, var den utsatta tiden med hänsyn tagen till årstiden och avstånden kort nog. Karls svar avgick också utan tidsutdräkt.[2] Det gällde nu att förbereda den svenska beskickningen till mötet. Om hertigens åtgärder i detta syfte finnas emellertid endast bristfälliga underrättelser.

Karl skyndade sig att genom ett öppet brev till alla landsändar sprida nyheten om mötet.[3] Underrättelsen utgick vidare till Anders Lennartsson på Älvsborg och helt säkert till de andra herrar, vilka Karl avsåg som ombud vid mötet, till Jöran Eriksson och Torsten Kristoffersson.[4] De närmare instruktionerna för den svenska beskickningen utarbetades under de följande veckorna i hertigens fältläger, och i mitten av december månad avfärdades den betrodde sekreteraren Peder Nilsson till Stockholm för att, ehuru själv den fjärde i rang, taga ledningen av den svenska delegationen.[5]

---

[1] S. o. s. 197 med anm. 4. Rec. enl. ant. i DReg, RA. Brevdragaren synes ha tagit vägen genom Nordtyskland till Riga. Den 9 nov. 1600 kom han nämligen till Fellin över Salis från Riga. Joakim Scheel o. Mickel Olsson t. Karl, dat. Fellin 9 nov. 1600, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener. Skrivelser till Konungen, Karl IX:s tid, RA. Där uppgav han, att han varit på väg endast 14 dagar. I Fellin tvekade man att låta honom draga vidare till hertig Karl, men då man ogärna ville ge honom tillfälle att ta kännedom om förhållandena i Fellin, skulle man sända honom vidare följande dag. Endast om han vore villig utlämna brevet, skulle han kvarhållas (»der han (dogh oförmärkt) icke widh vthgångh hafwa kan»), medan detta skickades till Karl. Han tycks emellertid ha tvungits ta vägen hem runt Bottniska viken, helt säkert ett försiktighetsmått gentemot den utfrågning om förhållandena i det svenska lägret, som han kunde tänkas bli utsatt för i Riga. I Didrik Pederssons brev t. Abraham Brahe, dat. Stockholm 10 dec. 1600, orig. i vol. Fol. n:r 8, Skoklostersamlingen II, RA, omtalas hans hemresa: »Daghen tilförene kom en enspennare ifrå Hans F. N., som följde medh en trumpetere frå Danmarch, som hade warit dragen om kringh til H. F. N. . . .»

[2] S. o. s. 197 med anm. 5.

[3] S. o. s. 204, anm. 4.

[4] Brevet till Anders Lennartsson s. o. s. 204, anm. 6. Brev till övriga kommissarier saknas i registraturet.

[5] Dagen för Peder Nilssons avresa kan icke fastställas. Karls memorial för denne ang. åtskilliga värv i Sverige är i RReg 1600: 2, RA, avskrivet under datum 12 dec., fol. 363 v—364 v, men har tillägg under datum 13 dec. Åtskilliga brev till Sverige återfinnas i registra-

Hertigens instruktion.

Det aktuella läget satte sin prägel på Karls instruktion för de svenska ombuden vid 1601 års möte.[6] Denna karakteriserades främst av att den endast tog sikte på förberedande förhandlingar. Redan delegaternas antal visar detta. Helt säkert var intet mindre hertigens avsikt än att nu, då han själv befann sig långt från förhandlingsplatsen, överlåta åt en förlikningsnämnd i enlighet med Stettinfredens stadgande att slutgiltigt reglera de svävande frågorna, allra helst som läget i Livland syntes lova snara framgångar och kanske snar fred i öster och han å andra sidan var väl underrättad om det med hänsyn till hans egen frånvaro och till den danska faran särskilt kritiska opinionsläget i hemlandet — därom hade helt säkert utskottsmötets förhandlingar givit besked.

Valet av mötesombud styrker en sådan slutsats. Väl voro de flesta av de mera betydande bland hertigens förtrogna med i Livland. I Sverige befann sig emellertid ännu Abraham Brahe, som just under dessa år stod högt i hertigens gunst. Att han ej kom i fråga för gränsmötet, kan dock ha berott på att han var engagerad i landsortsförhandlingar å hertigens vägnar.[7] Den svenska delegationens lokala karaktär antyder, att förhandlingen av hertig Karl ej tillmättes någon avgörande betydelse.

Om de danska kommissarierna — hette det i instruktionen — icke

---

turet under närmast föregående och följande dagar, bl. a. svaren till de herredagsmän, som besökt utskottsmötet, s. o. s. 203, anm. 5. Av de bägge handlingar från dessa dagar, vilka finnas bevarade i orig., är instruktionen för gränsmötet, se nästa anm., daterad 8 dec. Under samma datum har i registraturet införts en avskr. av konc. till hertigens kreditiv för de svenska mötesombuden, RReg 1600: 2, RA, fol. 347 r—v. Att dettas orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, har dat. 26 nov., ger anvisning om att utarbetandet av instruktionen och övriga handlingar för mötet börjat omedelbart. Något skäl att antedatera fullmakten synes nämligen ej ha förelegat. Av de brev i registraturet, som kunna förmodas ha blivit avfärdade med samma lägenhet som Peder Nilsson, återfinnes det senaste under datum 17 dec., t. Abraham Brahe. Det bevarade originalet har dat. 18 dec., i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA. Ett i vol. Fol. n:r 7 ibid. bevarat originalbrev från Magnus Brahe t. Abraham Brahe dat. Wittensten 18 dec. 1600, har helt visst följt med samma lägenhet. Den 18 dec. får antas vara tidigaste möjliga dag för Peder Nilssons avresa. — Under dat. 10 jan. 1601 återfinnes i RReg 1601, RA, fol. 5 v, en avskr. av konc. till ett ej avfärdat brev till Kristian. I detta meddelas, att den sekreterare, som Karl förordnat till Sverige för att förbereda mötet — Peder Nilssons namn är ej utsatt — omkommit vid en olyckshändelse på Revalviken, och att Karl därför nödgas försumma den för mötet utsatta tiden och begära en ny termin. Det är tydligt, att detta brev uppsatts på grund av något falskt rykte och sedermera ej avsänts. Om någon olyckshändelse under Peder Nilssons resa saknas underrättelse i andra källor. Instruktionen, som han medförde i orig., har i varje fall ej vattenskadats. Jfr Karl t. Moritz Leijonhufvud, dat. Dorpat 9 jan. 1601, avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 27 v.

[6] Karls instruktion för Jöran Eriksson, Anders Lennartsson, Torsten Kristoffersson och Peder Nilsson, dat. Wittensten 8 dec. 1600, orig. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, delvis starkt skadat. En avskr. av instruktionens konc. finnes i RReg 1600: 2, RA, fol. 347 v—355 r. Jfr Enewald, Sverige och Finnmarken, s. 146, anm. 1.

[7] Om dessa se Karl t. Abraham Brahe, dat. Wittensten 28 nov. 1600, orig. i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA, och Abraham Brahe t. Karl, dat. Gävle 12 febr. 1601, konc. 2 i vol. Fol. n:r 8, ibid.

ville å Kristians vägnar bifalla Karls önskemål i vapenfrågan, borde detta spörsmål hänskjutas för biläggande till en kommission av några goda män från vartdera riket — tydligen nära överensstämmande med Stettinfredens förlikningskommission.[8] Om danskarna icke ens ville gå så långt, föreskrev instruktionen, att förslag skulle framställas om en återgång till det särskilda förlikningsförfarande, som beträffande vapenträtan stadgats i Stettinfredens fjärde artikel och som aldrig kommit att fullföljas.[9]

Icke heller beträffande skatterättigheterna i lappmarken fingo de svenska ombuden låta sig drivas till en slutgiltig reglering, därest icke de svenska kraven i deras helhet tillfredsställdes eller danskarna biföllo hertig Karls förslag om ett byte av vissa rättigheter. Om danskarna, som vore att vänta, hade gensagor mot de svenska kraven, borde för undvikande av svårare tvistigheter en undersökningskommission från bägge rikena sändas till det stora skattlandet i norr.[1] Om de kunde i princip förena sig med det svenska förslaget om ett byte, men icke voro befullmäktigade att träffa avtal därom, finge detta gärna hänskjutas till en senare förhandling.[2]

Karl utgick i instruktionen från uppfattningen, att intetdera riket ägde ensam suveränitet över de områden, det här gällde. Fråga vore endast om danskarnas intrång i den beskattningsrätt vid Danmarks sida, som Sveriges krona av gammalt ägde eller vunnit genom överenskommelsen med Ryssland.[3]

---

[8] »Szå synes H. F. N:d rådeligidt, att några af begge rikers godhe män motte opå en läglig orth widh grendtzen framdeles och iw för iw bätter komme tilsammen, hwilke seden thee äre theres eedh frij gefne, ther med the theres öfwerheedt och riken förplichtede äre, och hafwe giordtt theres eedh och förskrifning, att the vthi saken så dömme wele, som the för Gudh och hele werlden kunne hafwe idt gott samweth, då tage samme handell til förhör, och effter begge parthers innelagde skäl och bewijs en rättwis dom afsegie . . .»

[9] ». . . som thet Stetiniske fördragedt om then punchten i bokstafwen förmäller, och der opå fråge, när och på hwadh tidh sådanth skee skall, szåsom och hwilke och huru monge H. K. W:de achter på sin sidhe i saken bruke . . .» Det är tydligt, att hertig Karl vid utställandet av instruktionen icke i detalj erinrat sig den komplicerade procedur, som stadgats 1570. Tanken, att orden »om then Punchten» i själva verket avse ej § 4 utan § 24 av 1570 års traktat, måste avvisas. Visserligen synes hertigen vid utställandet av instruktionen närmast ha tänkt sig en procedur liknande den i § 24 stadgade, men det kan ej råda tvekan om att »punkt» här betyder viss tvistepunkt, i detta fall vapenträtan, och att »om then Punchten» ej kan översättas med orden »i det hänseendet» och anses åsyfta det omedelbart förut skisserade förlikningsförfarandet.

[1] »att några gode män af begge riker blefwe förordnede, som lägenheterne besåge och sedhan afskaffadhe hwad orichtigheedt som på någenthere sidhe finnes kunde.» Det talas alltså icke uttryckligen om en gränsläggning — överhuvud taget ville Karl ogärna tala om gränser inom dessa områden — men det är tydligt, att det heller icke är en förhandling eller en förlikning genom dom, som åsyftas. Snarast torde Karl ha avsett en gemensam på ort och ställe företagen prövning av vittnesmål och andra ifrågakommande bevismedel, en gränsläggning mellan skattläggnings- och intresseområdena.

[2] »Hwar nu konungen i Danmark på sin side kan ware tilsinnes sådane bythe att göre, och the danske då strax något fulkommeligen ther om icke besluthe kunne, då kan ther om på en belägelig tidh fulkommeligen afhandledt och besluthit blifwe.»

[3] Särskilt tydligt framträder detta åskådningssätt vid motiveringen av förslaget om

Beträffande striden om slottet Sonnenburg med kringliggande områden på Ösel skulle endast ett förslag avkrävas de danska kommissarierna och saken läggas dessa på hjärtat — icke heller här tänkte sig Karl en slutlig reglering av frågan.[4]

Karaktären av preliminärförhandling minskades icke av den förskjutning av förhandlingens tyngdpunkt från de reella stridsfrågorna — vapenträtan, tvisten om skatterättigheterna i lappmarken och om slottet Sonnenburg — till den statsrättsliga striden i Sverige, som kännetecknade den instruktion, Peder Nilsson förde med sig. Instruktionens första punkt, tillika dess huvuddel, utgjordes nämligen av en framställning till Kristian i den svenska regeringsfrågan. Sändebuden skulle å Karls vägnar hos de danska kommissarierna begära Kristians råd, huruvida hertigen skulle antaga den av ständerna erbjudna konungakronan. Därest danskarna icke kunde svara på den saken genast, utan att först inhämta besked från konungen, borde man uppskjuta förhandlingen om övriga punkter, tills Kristian svarat.[5]

Instruktionens innebörd.

Vad kan ha föranlett Karl att nu vända sig till sin danske granne med denna fråga?

En jämförelse ligger nära till hands med den beskickning till Danmark, som planerades omedelbart efter Stockholmsriksdagen 1597. Karl hade med riksdagen förhandlat endast om en beskickning rörande vissa viktiga reella stridsspörsmål — vapenträtan, lappmarksfrågan och andra — men när instruktionerna koncipierades, skötos dessa undan till en biinstruktion, medan huvudinstruktionen handlade uteslutande om den statsrättsliga tvistens då aktuella aspekter — främst

---

ett byte. »Och efther H. F. N:d. wäl förnimme kan, att twå hårdhe stener male seldan wäl, som man sägie pläger . . .» Genom bytet skulle man åvägabringa, att vartdera riket ensamt ägde all rätt vid en del av kusten. Därigenom skulle slitningar undvikas. I själva verket skulle Sveriges intresse av fri tillgång till havet därigenom tillfredsställas.

[4] »att the danske uthskickede commissarier . . . wele tenkie till the medell, ther med och then saken kunne wenligen och wäl blifwe afhandladt . . .» Karls kreditiv för de svenska kommissarierna, s. o. s. 209, anm. 5, innebar visserligen ingen inskränkning i ombudens rätt att avsluta i de frågor, där sämja kunde nås — eljes hade den ju heller icke kunnat godkännas av de försiktiga danska aristokrater, som med liknande fullmakt mötte vid gränsen — men dess formulering skilde sig såtillvida från den gängse, att sändebuden beordrades taga ad referendum de danska klagomål, beträffande vilka samförstånd icke kunnat uppnås. — Karls tvekan att genast förordna en förlikningskommission i enlighet med Stettinfredens bestämmelser kan i sin mån ha stärkts av det förhållandet, att han icke hade några svenska rådsherrar att förordna till ett möte. Det är av intresse, att Jöran Eriksson i instruktionen av 8 dec. 1600 kallas riksråd. Jfr om fullmakterna etc. till Sjöarydsmötet 1602 nedan s. 307 ff. Jfr Edén, Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602, s. 203 med anm. 5. Det är utan tvivel viktigt, att Kristian å sin sida hade full klarhet om hertig Karls i detta hänseende vanskliga ställning. Att så var fallet visar formuleringen av hans fullmakt för mötesombuden 1601, s. n. s. 217, anm. 1; han talar nämligen där om de danska ombuden som sina råd men om de svenska ombuden som hertig Karls och Sveriges rikes ständers kommissarier. De knappast tillfälliga, skiftande formuleringar, som svenskarna tillgrepo på denna punkt, sakna ej betydelse, s. n. s. 224, anm. 4.

[5] »der widh skole sendebuden i förstonne på några dager blifwe latha och förwenthe hwadh beskedh der opå falle will.»

riktade den sig mot den hertigfientliga agitationen, som bedrivits i Danmark av Erik Sparre och dennes medbröder.[6] Att den statsrättsliga tvisten i själva verket dominerade hertigens intresse vid denna tid, är otvivelaktigt. Därför är det emellertid icke skäl att antaga, att han skulle ha betraktat den danska frågan uteslutande ur denna synvinkel. Den målmedvetna lappmarkspolitiken sedan 1590-talets tidigare år ger ett annat vittnesbörd, liksom alla andra, tidigare anförda utslag av Karls programmatiskt fattade danska politik. Emellertid trängde sig det polska problemet självfallet i förgrunden, både inför krigståget 1598 och i fältlägret på senhösten år 1600. Vad hertigen framförallt fruktade, var en dubbel omfattning, ett samgående mellan huvudfienden — Sigismund III:s Polen — och den potentiella fienden — Kristian IV:s Danmark. Karl bör emellertid också ha haft klart för sig, att Sigismunds hållning mot Danmark ingalunda präglades av någon principiell danskvänlighet eller förutfattad benägenhet att förstå danska synpunkter och krav. Det var på grundval av det gemensamma intresset för konungadömets höghet, som ett samarbete mellan Sigismund och Kristian kunde tänkas byggt. Därför har han ansett det viktigt att binda Kristian vid sin sak mot Sigismund. Ovan har redan framhävts, att detta intresse kan ha bidragit till hertigens iver att få till stånd en gränsförhandling, som innebure ett erkännande de facto från dansk sida av hans regering i Sverige. Helt säkert syftade den nu planerade framstöten till ett mera uttryckligt erkännande från Kristian, ett erkännande, som skulle undanrödja hotet av ett danskt-polskt samarbete. Lika säkert är emellertid, att andra syften förmälde sig med detta. Att hotet av en ny dansk fejd hade ett utomordentligt inflytande på folkstämningen i Sverige och särskilt i gränsprovinserna, är redan framhävt. Hänsynstagandet till meningen i grannriket var med visshet stort även oberoende av krigshotet. Det skulle utan tvivel stärka hertigens ställning i Sverige — och ej minst i de oroliga gränstrakterna — om det bleve bekant, att den danske konungen uttryckligen erkänt hans regentskap och rått honom att ta emot den erbjudna kronan.

Det står utom tvivel, att hertigen just under den första tiden i Livland brottades med detta problem. För krigföringen kunde det uppenbarligen få den största betydelse, att usurpationen fullföljdes genom usurpatorns antagande av konunganamnet. Å ena sidan kunde det som en följd av hertigens befästa ställning i Sverige tjäna till att nedslå motståndarens kampvilja. Å andra sidan kunde det egga den stolta polska adeln till ökat stöd åt sin konung. Även den svenska

---

[6] S. o. s. 127 f. med anm. 4—7, samt där nämnda ställen hos Pira, Svensk-Danska Förhandlingar 1593—1600.

ständerdelegationens andraganden böra ha aktualiserat regeringsfrågan i fältlägret i Livland.

Ej minst för politiken gentemot Danmark skulle ett erkännande av den art, som Karl nu eftersträvade, ha varit betydelsefullt. Helt säkert skulle dess resultat ej minst ha varit en hårdare kurs i lappmarksfrågan. En förhandling av denna art kunde — medvetet eller icke — tjäna som en mätare på icke blott den andra förhandlingspartens goda vilja utan även hans politiska strävan och hans politiska förmåga.

Av intresse är frågan, om hertigen trodde sig kunna få ett välvilligare besked, om han vände sig till Kristian genom förmedling av dennes råd än vid en direkt förhandling genom brev.[7] Hertigen kan icke i Kristian ha förmodat en vän av de konstitutionalistiska idéer för vilka Arild Huitfeldt i Danmark och Erik Sparre i Sverige varit lika vältaliga förespråkare. Han har också haft väl reda på att hans vedersakare inom den nu splittrade rådskretsen haft icke blott meningsfränder utan även vänner bland Kristians råd. Hade detta varit avgörande, borde han ha väntat sig litet av de danska råden som förespråkare och litet av Kristians benägenhet att följa deras rekommendation. Emellertid har hertig Karl med sitt utpräglade sinne för statsrättsliga distinktioner av just detta slag och underrättad helt säkert ej blott genom Arild Huitfeldts traktater, som han bevisligen läst, utan även genom sina vänner i Gottorp, av sina spioner och sagesmän i Danmark och av det allmänna talet, haft väl reda på de statsrättsliga problem, med vilka Kristian såsom valkonung hade att brottas, och vilkas politiska konsekvens var ett ännu tämligen starkt hänsynstagande till rådets mening.

Icke minst i detta sammanhang är den procedur av intresse, som instruktionen föreskrev, att sändebuden skulle avvakta svar på begäran om Kristians betänkande i regeringsfrågan, innan de började förhandlingen om de reala tvistefrågorna.[8] Om denna föreskrift hade kom-

---

[7] Det är viktigt, att Karl i instruktionen beträffande denna punkt, vars huvuddel har formen av en till de danska kommissarierna riktad framställning av 1598 års händelser och av förhandlingarna med Sigismund 1599—1600, avsedd att föreläggas dem muntligen, tänkt sig, att kommissarierna möjligen skulle kunna besvara den framställda frågan om Kristians råd utan att behöva förhöra sig hos denne: »Och skole fördenskuldh sendebuden af the danske commissarier begäre, att the opå H. K. W:ds wägne wele theres gode willie och mening opteckie, eller hwar the ther opå ingen befalning hadhe, att the då hoos H. K. W:de förarbethe wele, att H. F. N:de H. K. W:ds rådsamme betenkiende med förste ther om förnimme måtte. Och serdeles meden sendebuden ther widh handelen stadde äre.»

[8] Instruktionens ordalag äro följande: »Szå wele the i Her[rens n]ampn gripe till sielfwe handelen, och lathe the wärf förnnimme, som them i befalning medgifne äre att handle och trachtere om. Dermedh the då lathe wise sin medgifne fulmachtt och begäre så ther opå igien att see then fulmachtt, som the danske vthskiekede medgifwen är. Och sedhen begynne taledtt således.» [ ] markerar en lucka i orig., som här är skadat; denna har utfyllts ur avskr. i RReg, s. o. s. 210, anm. 6. Härpå följer framställningen i den statsrättsliga frågan och föreskriften att avvakta svar på denna. Uttrycket »lathe the wärf förn-

pletterats av graderade bestämmelser om de krav, som under själva förhandlingen skulle framställas i de skilda spörsmålen, allt efter som de danska rådens eller Kristians svar gav anledning förmoda större eller mindre politisk motståndskraft, hade bestämmelsen haft sin rimliga förklaring. Sådana saknas emellertid. Det är dock möjligt, att dessa anvisningar underförstodos — Peder Nilsson medverkade själv vid instruktionens avfattande och hade helt säkert fått kompletterande muntliga anvisningar av hertigen, om vars önskningar han också från samarbetet i kansliet och från sin tidigare danska beskickning bör ha haft tämligen god kännedom. Själva förhandlingen kom på denna punkt att få ett något annat förlopp än det i instruktionen avsedda.

Mötesförberedelser i Sverige.

Peder Nilsson medförde till Sverige också en order för den ett år tidigare utnämnde överste sekreteraren Johan Jöransson att särskilt beflita sig om tillrättaläggandet av de gamla handlingarna.[9] Helt säkert hade denna gren av kanslichefens verksamhet aktualiserats av de stundande mötesförhandlingarna och än mer av de fortsatta förhandlingar i vapenträtan, om skatterättigheterna och om slottet Sonnenburg, vilka förutsattes i hertig Karls instruktion för de svenska mötesombuden. Kort tid efter Peder Nilssons återkomst till Sverige fick han också av Johan Jöransson utkvittera alla de handlingar av skilda slag, vilka skulle medföras till gränsen för att vara till hands som bevismedel vid förhandlingarna. Det var först det på pergament utskrivna exemplaret av Stettinfreden, alla möteshandlingar från senaste gränsmöte samt den brevväxling om detta, som intill Johan III:s död förts mellan regeringsrådet i Danmark och svenska rådet. Alla handlingar från övriga gränsmöten under Johan III:s tid voro också med. Största utrymmet synes dock ha upptagits av alla de medeltidshandlingar med vidhängande sigill, vilka skulle tjäna som bevismedel i frågan om äldre rätt till vapenmärket tre kronor.[1] Säkert har Peder

---

nimme» avser ej ett omedelbart delgivande av alla tvistepunkterna i ett sammanhang i samband med fullmaktsgranskningen — man kunde eljes tänka sig, att en förteckning över förhandlingsämnena skulle meddelas danskarna, även om själva förhandlingen uppskötes i avvaktan på svaret på framställningen i den statsrättsliga frågan. Hela partiet »Dermedh the då lathe wise sin medgifne fulmacht . . . förwenthe hwadh beskedh der opå falle will» (jfr ovan anm. 5) är en närmare utförd detaljanvisning, hänförande sig till uttrycket »lathe the wärf förnnimme». Denna tolkning av instruktionens uttryckssätt vitsordas av själva händelseförloppet under mötets första dagar.

[9] Karl t. Johan Jöransson, dat. Wittensten 16 dec. 1600, avskr. i RReg 1600: 2, RA, fol. 371 v—372 r, tryckt av Bergh i Bidrag till Riks-Archivets äldre historia, s. 231 f. Jfr Bergh, Svenska Riksarkivet 1618—1837, s. 8, med annan tolkning av sammanhanget än här nedan givna.

[1] Utlämningsförteckning över den 27 jan. 1601 till Peder Nilsson utlämnade handlingar, renskrift i vol. Förteckningar av flera slag. Arkivalielistor från kansliet, äldre än 1618, Riksarkivets ämbetsarkiv, RA. Förteckningen är utförlig men icke särdeles prydlig. Att den likvisst är en renskrift, framgår av anteckningen om Johan Jöranssons närvaro, där en lucka har lämnats för hans sätesgård (»Edle welbördige Johann Jörenson til . . .»), vilket ej hade behövt ske, om han varit närvarande vid den bevarade handlingens tillkomst.

Nilsson från kansliet i Livland haft med sig de brev och handlingar från det senaste decenniets förhandlingar, vilka synas ha medförts i fältkansliet — dit hörde helt säkert också klagomålslistor och undersökningsprotokoll från den Gyllenstiernska flottans härjningar i Västgötaskärgården 1599, vilka nu ej längre äro bevarade.[2] Dessa handlingar saknas i utlämningsförteckningen över 1601 års beskickningshandlingar.

Bland de brev, som Peder Nilsson förde med sig från Livland, var också en order till hans fader, hertig Karls gamle förtroendeman och sekreterare Nils Jönsson, som varit med Krister Gabrielsson och Bengt Ribbing vid gränsmötet 1591, att följa med till gränsen även nu för att bistå med sin då förvärvade sakkunskap.[3] Också andra experter följde med den svenska delegationen, såsom mäster Ambjörn Jacobi och Arent Josting beträffande lappmarken, Erik Jöransson Tegel beträffande vapenträtan och eljes uppkommande frågor om hävd.[4]

Att den svenska beskickningen till 1601 års möte skyddades av en stark svensk eskort, är säkert, ehuru källorna icke uppge skyddstruppens storlek. Helt visst har den utgått ur hemmavarande styrkor i gränslänen.[5]

De sista dagarna av januari synes den svenska beskickningen ha givit sig av från Stockholm. Om de i gränslandskapet bosatta deltagarna mött i Jönköping för en förberedande konferens — så skedde vid ett senare möte — eller om de stött till först i Vommedal, är icke känt. På utsatt dag den 9 februari 1601 kunde förhandlingen emellertid börja.

Karls bifall till Kristians förslag om tid och plats för det planerade mötet kom denne tillhanda några dagar före jul.[6] Anordningar för

A tergo finnes anteckningen »Böör wääll förwares och efterfråges, om desse handlinger ähre och igen lefreredhe wordne» med en hand från förra hälften av 1600-talet. Att saken undersökts, framgår av att alla uppräknade handlingar avprickats in margine. Förteckningen över medeltidsbreven utgör i själva verket, liksom övriga handlingar angående vapenträtan, en synnerligen viktig, hittills obeaktad grupp källor till Sveriges historia under medeltiden.

[2] Jfr o. s. 85, anm. 8.

[3] Karl t. Nils Jönsson, dat. Wittensten 16 dec. 1600, avskr. av konc. i RReg 1600: 1, RA, fol. 363 r—v.

[4] Om Ambjörn Jacobis och Arent Jostings deltagande i förhandlingarna, se nedan s. 229 med anm. 6. Mäster Ambjörn fick tärpengar till gränsen 27 jan., Henrik Henrikssons räkenskaper 1598—1603, Hertig Karls räntekammare, KA. Erik Jöransson fick tärpengar samtidigt, ibid. Jfr Ljung, Erik Jöransson Tegel, s. 43 med anm. 82.

[5] Peder Nilsson medförde till Sverige också en fullmakt för Henrik von Khalen att vara överbefälhavare över Smålands ryttare och knektar, dat. Wittensten 14 dec. 1600, RReg 1600: 2, RA, fol. 365 v—366 r. Det direkta sambandet med möjliga danska påtryckningar framhäves. Det gäller här emellertid icke skyddstrupp till gränsmötet utan en allmän militär beredskap i gränslandskapet. Om skyddstrupperna vid 1602 och 1603 års möten se nedan s. 320 ff. o. s. 394 ff.

[6] Recepisse den 18 dec. på orig., s. o. s. 197, anm. 5.

mötet vidtogos omedelbart. På julafton utgick befallning till Arild Huitfeldt och Olov Rosensparre att bereda sig för beskickningen till gränsen.[7] Dess ledare, kunglige kanslern Kristian Friis till Borreby, befann sig hos konungen och har helt visst själv ombesörjt ordern. Samtidigt anbefalldes borgmästare och råd i köpstäderna att låta undersöka, vilka danska köpmän som hade klagomål att anföra över olaga arrest eller andra kränkningar av deras handel i Sverige. Utförliga förteckningar över alla skadeståndskrav skulle upprättas.[8] De danska sändebud, som just skulle anträda resan till riksdagen i Polen för att där stödja den brandenburgska diplomatien i den preussiska successionsfrågan, fingo instruktion att meddela Sigismund om Kristians beslut.[9]

Kristians förberedelser för mötet.

Kristians instruktion för sina sändebud till gränsmötet är daterad den siste januari. Då torde Arild Huitfeldt redan ha varit i Köpenhamn på väg till gränsen — han hade befallning att inställa sig den 31 januari — medan Olov Rosensparre skulle stöta till i Hälsingborg några dagar senare. Med säkerhet är det emellertid Kristian Friis, som efter konungens order utarbetat den.[1] Den erfarne och fredsälskande Arild Huitfeldt var snarast med som historisk fackman — han hade icke varit delegerad till gränsmöten under Fredrik II:s eller regeringsrådens tid. Av de medföljande sekreterarna intog ingen en politiskt ledande ställning — den mest betydande, den yngre Nils Krag, hade varit på herredag i Norge 1599 men hade ännu icke förvärvat den särskilda förtrogenhet med förhållandena vid Ishavet, som ger hans deltagande i de följande gränsmötena större betydelse.[2]

I regenternas brevväxling om gränsmötet hade Karl — det var ju

---

[7] Kristian t. Arild Huitfeldt o. Olov Rosensparre, dat. Köpenhamn 24 dec. 1600, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 580.

[8] Kristian t. borgmästare och råd i köpstäderna, dat. Köpenhamn 24 dec. 1600, regest ibid., s. 580 f. En särskild förteckning redovisar de städer, som kommo ifråga. Det är alla städer i de skånska landskapen och i Bohuslän samt alla större städer i övriga Danmark.

[9] S. o. s. 179 f. med anm. 4.

[1] Kristians instruktion för Kristian Friis, Arild Huitfeldt o. Olov Rosensparre, dat. Köpenhamn 31 jan. 1601, avskr. i SvReg II, DRA, fol. 1 r—8 r. Orig. är ej bevarat. Avskr. är gjord med sekreteraren Hartvig Billes hand. Denne var själv med till gränsen som ombudens sekreterare. Se nästa anm. Referat efter avskr. hos Laursen i DNT, III, s. 102 ff., och av Enewald, a. a., s. 146 f. Denne förf. uppger, a. a., anm. t. s. 147, felaktigt, att instruktionens original är bevarat i TKUA, DRA. Kristians fullmakt för ombuden har samma dat., avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 243 v—244 r. Enewalds uppgift, l. c., att även denna skulle vara bevarad i TKUA, DRA, är självfallet felaktig. Däremot är konceptet bevarat i vol. Sverige A II 33, ibid. Att Arild Huitfeldt icke skulle vara med om utarbetandet av instruktionen, framgår av ordern till honom att först 31 jan. vara i Köpenhamn. Resan skulle då omedelbart fortsättas. Färjor över Öresund hade beställts till Helsingör till 1 febr. Kristian t. borgmästare o. råd i Helsingborg, dat. Köpenhamn 26 jan. 1601, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 591. Och Olov Rosensparre skulle stöta till i Hälsingborg samma dag, s. o. anm. 7.

[2] Sekreterarna voro Jens Mogensson — äldst i danska kansliet — Nils Krag och Hartvig Bille. Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 6. Grubbe kallar Peder Nilsson felaktigt för Olov.

Den danska instruktionen.

hertigen, som enständigt begärt möte — icke direkt uppgivit, vad det var för klagomål, han ville ha behandlade. Vid upprepade tillfällen hade hertigen haft för avsikt att genom en beskickning till Kristian ta upp hela raden av de aktuella frågor, som nu skulle bli några av förhandlingens huvudpunkter, men det hade av skilda orsaker ej blivit av.[3] Endast vid ett tillfälle hade han lagt fram hela besvärslistan.[4] Kristian kunde dock icke tveka om att vapenträtan, frågan om bättre rätt till slottet Sonnenburg och frågan om skatterättigheterna i lappmarken skulle bli tre huvudpunkter i de svenska besvären vid mötet — någon ny framställning i den statsrättsliga frågan synes han däremot ej ha väntat.

Den danska instruktionen började också — efter omnämnandet av sedvanliga preliminärfrågor — med anvisningar för behandlingen av vapenträtan. Om denna fördes på tal, skulle danskarna hävda Koldingavtalets giltighet, och med den motiveringen neka att ta upp frågan på nytt. Kristian synes emellertid ha haft klart för sig den folkrättsligt tvivelaktiga karaktären av detta avtal — det förelåg endast i form av hans eget besked till Erik Sparre och Jonas Axberg, hade aldrig fått avtalets form och saknade Sigismunds ratifikation.[5] Tydligen beredd på formella invändningar av detta slag — för tiden utomordentligt betydelsefulla argument — anvisade Kristian sina råd att vid behov hävda överenskommelsens formella rättsgiltighet genom en hänvisning till att den av Sigismund i tysthet godkänts — och det självfallet på Sveriges rikes vägnar.[6] Kristian kunde icke veta, att man i Sverige saknade noggrann kännedom om formen för 1598 års överenskommelse.[7]

---

[3] Ang. februaribeskickningen 1599 s. o. s. 155 ff. Ang. augustibeskickningen 1599 s. o. s. 170 ff.

[4] För den danska beskickningen i Jönköping i jan. 1599, s. o. s. 155 med anm. 9.

[5] S. o. s. 139 f., anm. 2.

[6] Sigismund hade »aldelis inthet . . . exciperet, men laditt ssig paa Sverigis rijgis wegne aldeelis der mz nøye». Jfr Laursens onöjaktiga referat i DNT, III, s. 103. I detta sammanhang fäster Kristian också uppmärksamheten vid att Koldingöverenskommelsen skett med danska rådets medgivande. Denna hänvisning skulle självfallet också styrka avtalets möjligen ifrågasatta rättsgiltighet. Argumentet har knappast avsetts för de svenska ombuden; det skulle göra det omöjligt för de danska ombuden att ta intryck av de svenska invändningarna — samtliga danska kommissarier voro delaktiga i 1598 års beslut.

[7] Ingen samtida avskrift av Kristians besked till Erik Sparre och Jonas Axberg — Koldingfördraget — finnes bevarad i svenska samlingar. Under rättegången i Linköping år 1600 tog Karl upp frågan — helt visst under rättegången med Erik Sparre, icke under rättegången med Jöran Posse, se rättegångsprotokollet för den 5 mars 1600, Protokoll vid ransakningen i Linköping år 1600, s. 230, samt S. U. Palme, Rättegångsprotokollet från Linköpingsräfsten år 1600, s. 38. Hertigen lät då, enligt protokollet, läsa upp Erik Sparres proposition och Kristians svar. Protokollets referat ger vid handen, att Karl i själva verket icke haft tillgång till avskrifter av originalakterna — då skulle icke ordningsföljden mellan punkterna i referatet av propositionen ha blivit den föreliggande, liksom heller icke Kristians svar av 9 febr. och 2 mars, s. o. s. 137 med anm. 4 o. 139 med anm. 2, skulle ha sammanblandats och vanställts, så som skett. Det är troligt, att vad

Som en andra punkt i instruktionen upptogs frågan om Sigismunds rätt till vissa Vasahuset tillhöriga gods i Halland, vilka aldrig skiftats mellan Sigismund och hertigarna Karl och Johan — frågan hade varit föremål för brevväxling mellan Köpenhamn och Warschau, och det var därför anledning tro, att den nu skulle tas upp bland de svenska klagomålen.[8] Så kom emellertid att ske först vid 1603 års möte.

Kristian väntade sig emellertid icke, att något av dessa spörsmål skulle bli svenskarnas huvudbesvär. Då han ställt sig frågan, varför Karl så enträget begärde en gränsförhandling, hade han stannat för svaret, att orsaken därtill vore en svensk önskan att komma till ett avtal om de svävande frågorna rörande rätten till skatteuppbörden i lappmarken.[9] Hela detta spörsmål behandlades i den danska instruktionen på ett sätt, som visar mycket litet förhandlingsvilja. Detta sammanhänger nära med Kristians tvekan på sistone att alls bevilja möte — han hade därvid helt säkert, liksom nu, haft uppfattningen, att lappmarksfrågan skulle komma att bli förhandlingens huvudfråga, och för att undvika den ville han undvika all förhandling. Situationen hade helt förändrats, sedan Kristian själv 1597 begärde ett gränsmöte för att klaga över de svenska övergreppen. Nordkapsresan och de undersökningar, som numera gjorts av danska befallningsmän, hade visat, att svenskarna skaffat sig ett reellt övertag, sedan de under några år lyckats driva sin vilja igenom på åtskilliga håll, och detta gjorde danskarnas utgångsläge vid en förhandling synnerligen ovisst, särskilt som Kristian helt säkert konstaterat, att rågångsbrev eller tillförlitliga kartor över någon gräns i dessa trakter alldeles saknades. Det låg alltså i danskt intresse, att avgörandet i tvisten uppsköts, tills de motåtgärder, som av Kristian vidtagits, lett till åsyftad verkan och skaffat denne ett bättre utgångsläge vid en förhandling. Var Kristians hållning inför tanken på en slutgiltig uppgörelse nu alldeles negativ — därest den icke helt tillfredsställde alla danska önskemål — kunde dock en förhandling, när den ändå nödvändiggjorts av de svenska åtgärder, vilka träffade den danska handeln, tjäna syftet att få klarhet

som lästes upp för rätta och refereras i protokollet, är den tidning angående förhandlingarna, som nått Karl, förmodligen genom Georg Blanck och Hans Meyer. — Man måste vidare hålla för säkert, att Karl icke skulle ha underlåtit att utnyttja dessa formella brister i 1598 års överenskommelse, därest kan känt till dem.

[8] Se bl. a. Sigismund t. Kristian, dat. Radom 30 sept. 1600, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA. Dens. t. Kristoffer Wulf, dat. Warschau 4 maj 1600, avskr. av konc. i Sigismunds svenska registratur 1597—1600, RA, fol. 310 r—v.

[9] »... epter som woris endelig tancke er, att den förnemste aarsage, hvorfore hoigb:te H. Carll saa offte om dette mode att beramme, haff:r saa fliteligen skreff:tt, er om den jrring, som er emellom oss paa den enne och Sverrigs rijge paa denn anden siide, derfore att dj svensche lappefogder dennem wnderstaar att drage wd aff Sverrig, off:r skellitt, och begiffuer ssig ind wdj wortt rijge Norge, och der begierer skatt af adschillige siøfinder och fieldfinder, som inthet bruger Suerrigis land eller wand, icke heller haffer nogen nerring aff Suerrigh ...»

om vilka anspråk svenskarna hade att framställa och vilka bevismedel de hade tillgång till. Det är uppenbarligen det syftet, Kristian avsåg att nå genom att anvisa sina ombud att som motdrag mot de svenska klagomålen, därest några sådana framställdes, kräva papperen på bordet: jordebok över gårdar, brukade av sjö- och fjällappar, som voro skattskyldiga till svenska kronan, varvid särskild uppgift borde lämnas på de skattskyldigas antal och boplats — tydligen ett mantalsregister[1]; en förteckning över de områden i Sverige, som dessa lappar brukade och därför voro skattskyldiga för; besked huruvida svenska kronan endast gjorde anspråk på folket, de skattskyldiga lapparna, eller om den också hade krav på de landområden, vilka beboddes av dessa, och om kraven även gällde själva stranden; upplysning om hur dessa lappar kommit under Sverige och hur det gått till när de svenska fogdarna sålunda kommit att uppbära skatt i ett främmande land; besked om var gränsen mellan Sverige och Norge i själva verket ginge.

Utan tvivel träffade dessa frågor flere kärnpunkter i lappmarksdiskussionen — särskilt frågan om förhållandet mellan beskattningsrätt och territorialrätt liksom frågan om en gräns mellan Sverige och Norge, icke mellan svenska och norska intresseområden. Under den försåtliga frågan om de områden i Sverige, vilkas brukande vore beskattningsrättens motivering, ligger den danska uppfattningen av den svenska skattläggningens ursprung; hade svenskarna som svar på denna fråga hänvisat på vissa nomadbeten, skulle den danska repliken helt visst ha blivit att tvinga de nomadiserande lapparna till fast bosättning antingen här eller där och sålunda få hela tvisten ur världen. Frågan om territorialrätten träffade också de svenska klagomålens svagaste punkt; om svenskarna krävt endast de skattskyldiga, skulle svaret säkerligen ha blivit ett förbud för dessa svenska lappar att uppehålla sig på norskt område vid sjösidan; påstodo sig svenskarna äga territorialrätt, där de hade beskattningsrätten, var Kristians avsikt helt säkert att börja ett lokalt utrotningskrig mot dem, som erlade skatt till Sverige, i syfte att riva upp hela grunden för de territoriella kraven.

Dessa danska motfrågor måste antingen — om överrumplingen lyckades, vilket Kristian dock knappast kan ha hoppats — lösa hela lappmarksfrågan till Danmarks förmån eller, vilket bör ha synts honom troligare och ha varit i andra hand önskvärt, stjälpa förhandlingen och ställa den på framtiden, samtidigt som de skulle ge honom själv klarhet om vilka bevismedel hertig Karl hade i sin hand.

Emellertid fingo icke heller de påståenden, som svenskarna inled-

[1] Denna tolkning hos Enewald, a. a., s. 146.

ningsvis kunde komma att framställa som stöd för sin rätt till skattuppbörd eller rent av, landområden lämnas obesvarade. Det kunde nämligen med hänsyn till tidens uppfattningssätt bliva ödesdigert. Därför innehöll instruktionen också de tänkta gensagorna mot dessa. Danskarna skulle hävda, att Kölen vore gräns mellan Sverige och Norge, de skulle i allmänna ordalag hänvisa till upplysningar om gränsen och skatten, som lapparna själva givit, och meddela, att Kristian icke längre kunde tillåta dessa ingrepp i sina rättigheter. De fingo dock rätt att träffa en överenskommelse om gränsläggning genom en särskild gränsläggningskommission, detta tydligen därest den svenska bevisningen vore av den omfattning och styrka, att ett uppskov eljes icke kunde ernås.[2]

Om svenskarna icke komme att ta upp lappmarksfrågan bland sina klagomål, skulle de danska kommissarierna icke heller göra det. De skulle nöja sig med att sist bland sina egna klagomål lägga in en formell protest mot Teusinafördragets uppdelning och mot Hondius' karta. Det är endast den omständigheten, att mötet hade begärts av svenskarna, och att dessa därför skulle först framlägga sina klagopunkter, bland vilka lappmarksfrågan förmodades vara den viktigaste, som givit denna fråga dess plats i det första avsnittet av den danska instruktionen 1601.[3]

Den danska besvärslistan ger klart vid handen, vilka frågor som föranlett Kristian att bevilja gränsmötet. Det gäller alla de åtgärder från svensk sida, av fiskalisk och handelspolitisk natur, vilka — vare sig detta varit avsikten eller icke — hårt träffat de danska köpmansintressena i Sverige och på Östersjön, förbudet mot Narvafarten, den nya svenska stapelordningen, den nya svenska tullen och de nya bestämmelserna om lagerhållning för svenska kronans behov. Till dessa klagomål fogade sig ett par smärre frågor, om utlämnandet av den danske flyktingen Jörgen Hoeg och om den arrest, som Karl lagt på fru Görvel Fadersdotters gods i Sverige, var för sig viktig nog, samt

---

[2] Jfr Laursens referat i DNT, III, s. 102 f., o. Enewalds, a. a., s. 146 f.

[3] Detta har misstolkats av Laursen i DNT, III, l. c., som ser lappmarksfrågan som den också ur dansk synpunkt viktigaste, som huvudstridsspörsmålet, och skjuter den danska besvärslistan åt sidan, utan att klargöra skillnaden mellan danskarnas egna klagomål, vilka rimligtvis föranlett Kristian att bevilja ett möte, och anvisningarna för danskarnas försvar mot de klagomål, som kunde väntas från svensk sida. Av de författare, som uteslutande behandlat lappmarksfrågan, har Enewald, a. a., s. 146, försiktigt undvikit att uttala sig; jfr s. 139, där förf. väl ej direkt uttalat sig om orsakssammanhanget men framhävt, att Kristians bifall till förslaget om ett möte visade, att han ej längre kunde taga hänsyn till Sigismund. Längre har Johnsen, Finmarkens politiske historie, s. 114, gått. Dels delar han i detta hänseende Enewalds syn på Kristians hållning, dels påstår han, att Karl uttryckligen begärt förhandling om lappmarksfrågan, dels gör han instruktionens anvisningar för svaret på svenskarnas förutsedda proposition till en dansk proposition.

de nämnda protesterna mot Hondius' karta och mot Teusinafredens lappmarksbestämmelser. Sist i raden följde de danska privatbesvären.[4]

Helt säkert förde också de danska kommissarierna med sig till gränsen ett rikt urval av akter till belysning av de tvistefrågor, som kunde väntas komma på tal, utom den föregående brevväxlingen med Johan III, Sigismund och hertig Karl och alla handlingar från tidigare gränsmöten även akter rörande åtkomsten av slottet Sonnenburg, helt säkert alla dittills insamlade intyg och uppteckningar om beskattningen i lappmarken[5], kanske också jordeböcker över fru Görvels svenska gods — däremot icke handlingarna om rätten till sköldemärket tre kronor, ty denna fråga torde konungen ha varit fast besluten att icke låta komma till realbehandling. Närmare besked om vad som medfördes saknas emellertid.

I god tid före den 9 februari inträffade den danska beskickningen, med skyddstrupp sextio hästar stark, i Kungsbacka. Av bekvämlighetsskäl tog man sin bostad närmare åt gränsen, i den lilla byn Valda helt nära mötesplatsen på bron över Flabäcken vid dess utlopp i Sagsjön.[6]

Preliminärförhandlingarna.

Redan vid första dagens förhandlingar synes det ha kommit till allvarliga motsättningar mellan de bägge delegationerna. Endast om en rent praktisk fråga, som man synes ha behandlat först, rådde enighet. På grund av det dåliga vädret skulle man driva förhandlingen genom skriftväxling mellan det svenska kvarteret i Vommedal och det danska kvarteret i Valda.[7] Men då man övergick till själva förhandlingen, uppstodo genast svårigheter.

---

[4] Referat hos Laursen i DNT, III, s. 103 f.

[5] Bland 1601 års möteshandlingar i Sverige A II 33, TKUA, DRA, ligger en serie avskrifter av handlingar ang. lappmarken, de flesta från förhandlingarna i Kiberg i april 1599, nämligen avskr. av Sigismunds brev till Olov Burman, dat. Warschau 26 april 1598, tryckt av Johnsen, a. a., s. 266, avskr. av Arent Jostings o. Ambjörn Jacobis punkter till Hans Olovsson, dat. s. d. s. l. [april 1599], tryckt av Johnsen, a. a., s. 269; avskr. av Hans Olovssons svar s. d. s. l. [april 1599], tryckt hos Johnsen, a. a., o. 269 f.; avskr. av Arent Jostings o. Ambjörn Jacobis genmäle, dat. s. l. 23 april 1599, tryckt ibid., s. 270 f.; avskr. av Hans Olovssons motfrågor och Arent Jostings o. Ambjörn Jacobis svar på dessa, tryckt ibid., s. 272. Det är emellertid ovisst, om dessa handlingar ursprungligen härstamma från det danska beskickningsarkivet från 1601 års möte. I varje fall till en del torde de härstamma från den av Johnsen, l. c., begagnade, numera upplösta serien Finmarken 1—17 (ej som hos Johnsen, a. a., s. 266, Finland), DRA, och vid denna series upplösning ha lagts till sin nuvarande plats. De bära inga proveniensanteckningar, som motivera denna åtgärd. Det blir tillfälle att utförligt återkomma till frågan i en särskild framställning om tvisterna vid Ishavskusten.

[6] De danska ombudens skrivelser, som i det följande skola behandlas var för sig, äro daterade i Valda.

[7] Uppgift om denna överenskommelse i de svenska ombudens beskickningsrelation, s. o. s. 200, anm. 8. Att denna överenskommelse träffats först, göres troligt av det förhållandet, att danskarna ville frångå den, sedan de märkt, att det var förmånligt att söka genomdriva sin vilja hos svenskarna vid personligt sammanträde, varom mera nedan.

För danskarna var det ett intresse att redan vid förhandlingens början få reda på vilka klagomål de svenska ombuden hade att framföra. Som analysen av Kristians instruktion givit vid handen, var det för dem också särskilt viktigt att utröna, om lappmarksfrågan var ett av dessa och om den — som Kristian förutsatt — av svenskarna var avsedd som förhandlingens huvudämne.[8] Svenskarna däremot skulle invänta svar på Karls begäran om ett råd i den statsrättsliga frågan, innan de fullföljde förhandlingen.[9] De synas till en början ha vägrat att upplysa danskarna om sina andra ärenden. För att driva dem från denna ståndpunkt avböjde danskarna i sin tur att överhuvud taget behandla den första frågan, om de icke samtidigt fingo reda på vad svenskarna i övrigt hade att komma med.[1] Det blev en avgörande och helt säkert också till formerna rätt dramatisk tvekamp.[2] En kompromiss uppnåddes, men denna innebar, att svenskarna i stort sett gåvo efter. De utverkade förmånen att omedelbart få överlämna sin framställning om Kristians råd i regeringsfrågan. Därmed besparades dem omaket att alltför mycket frångå den i instruktionen föreskrivna proceduren. Reellt innebar detta dock ingen vinst, då de tvingades utfästa sig att följande dag, innan de erhållit något svar på denna första proposition, skriftligen framlägga sina övriga värv.

På vilkendera partens initiativ denna anordning vidtogs, är ej känt. Måhända möter en anvisning därom i det förhållandet, att svenskarna omedelbart kunde överlämna sin framställning angående Karls begäran om råd i den statsrättsliga frågan skriftligen. De svenska ombudens första proposition, dat. Flabäck 9 februari 1601, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA, fastän denna framställning enligt deras instruktion skulle göras muntligen. Handlingen är bevarad i mycket gott skick och ger ej anledning förmoda, att den nedskrivits i hast och utomhus under otjänliga väderleksförhållanden — om något tält på förhandlingsplatsen är beträffande 1601 års möte intet känt, fastän det icke är omöjligt, att ett sådant hade medförts, liksom vid de senare mötena. Tanken ligger då nära till hands, att svenskarna förberett sig på ett arrangemang av denna art genom att i förväg låta utskriva sin första framställning. Det kan emellertid också tänkas, att de gjort detta för att omedelbart kunna tillmötesgå en dansk begäran om att erhålla den muntligen gjorda framställningen i utskrift; därpå skulle det tyda, att dateringsformeln i denna första proposition lyder »Actum Flackebeck then 9 februari», icke »Datum . . .».

[8] S. o. s. 219 f.

[9] S. o. s. 212 ff.

[1] Svenska ombuden t. danska ombuden, dat. Vommedal 10 febr. 1601, av samtliga ombud undertecknat orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. I detta brev, varmed den andra propositionen följde som bilaga, s. n. s. 227 med anm. 9, refereras i korthet den diskussion, som förts föregående dag. I de svenska mötesombudens beskickningsrelation omtalas saken endast i korthet: »Och blefwe så fullmachterne opå både sijdor öfwerantwardade och öfwersedde. Sedan handlades om the ährender, som wij vthi befallning hade . . .» Att »handlades» här skulle avse en realbehandling, är icke troligt.

[2] De svenska ombuden tala i sitt brev av 10 febr., se föreg. anm., om danskarnas enständiga nekande och om sina gensagor. Svenskarnas slutomdöme om danskarnas förhandlingsmetoder återfinnes i deras beskickningsrelation, s. o. s. 200, anm. 8, och åsyftar måhända just första dagens förhandling. De uttalade där förhoppningen, att Karl skulle vara närvarande vid nästa möte, »så blifwer wäl annat liudh i skällan, och juthen får mindre moodh, än som han nu hafwer hafft och mdz pockande och snorkande låtit påskijna . . .», se citatet hos Enewald, a. a., s. 150.

Därvid är det emellertid betydelsefullt, att danskarna icke kunde genomdriva sitt krav att få ta del av alla de svenska ärendena, innan de meddelade, vilka värv de själva hade att uträtta.[3] Bägge parter sågo alltså sina planer på att genom ett successivt framläggande av krav och förslag behålla initiativet vid förhandlingen korsade.

De svenska ombudens framställning om Kristians råd i den statsrättsliga frågan kom sålunda icke att få något större inflytande på mötesförhandlingarnas gång. Den avgavs enligt tidens skick i form av ett utdrag ur deras instruktion[4], och detta eller en avskrift därav vidarebefordrades till konung Kristian, som följt efter den danska

---

[3] Att de danska ombuden under förhandlingen den 9 febr. framlagt så långt gående önskningar, finnes ingenstädes uttryckligen omvittnat. Det är emellertid alldeles otroligt, att de utan vidare gått ifrån sin instruktion på denna punkt. Man jämföre även motsvarande krav under preliminärförhandlingen i Sjöaryd 1602, s. n. s. 322 ff. I de svenska ombudens korta referat av diskussionen den 9 febr. i brevet av 10 febr., s. o. s. 223, anm. 1, utsäges icke, att överenskommelse träffats om samtidigt överlämnande av besvärslistorna. Att detta emellertid varit fallet, framgår klart av den danska besvärslistans omfång och utredigering, varom mera nedan. — De bägge mötesavskedens uppgifter om ordningsföljden vid behandlingen av de ömsesidiga klagomålen få ej missförstås. I bägge behandlas de danska besvären först (DNT, III, s. 108—111 o. 116—119), och därefter följer i det svenska avskedet: »Seden som vii nu således med the Danske commissarier om förnefnte punchter hade handlet, tracteret och afskeed giort, gofve vii och våre besväringer tilkenne . . .» (DNT, III, s. 111, rad 5—3 nedifr.), och i det danska avskedet: »Epter at disse besveringer, som vii Dansche commissarier hafver ofvergifvet, erre, saaledis som forschrefvet staar, forafscheedet, hafve de Svensche fuldmechtige . . . gifvet tilkiende . . .» (ibid., s. 119, rad 16—12 nedifr.). Vad som här anges, är ordningsföljden, icke vid mötesförhandlingarna — ty då skulle det vara en traditionskälla, som efter jämförelse med de primära källorna, de växlade skrifterna, skulle fråndömas allt bevisvärde — utan vid ett slutsammanträde, varvid det avgörande formellt tänktes träffas, vilket i själva verket träffats under förhandlingarnas gång. Detta sammanhänger med dessa urkunders formella karaktär av protokoll. I själva verket ägde något slutsammanträde aldrig rum, s. n. s. 247 ff. Förutsättning för ett förfaringssätt av detta slag är självfallet, att protokollsformen icke kunde av vederbörande uppdragsgivare missförstås — eljes hade de danska ombuden icke kunnat till Kristian inlämna ett protokoll, enligt vilket de i vad angår förhandlingsordningen handlat tvärt emot sin instruktion. Förhållandet måste påpekas, även därför att detta, i vad avser den huvudsakliga händelseföljden helt fingerade protokoll, i fråga om behandlingen av enskilda frågor kan ge beaktansvärda bidrag även till fastställandet av förhandlingarnas verkliga kronologi s. n. s. 229, anm. 6. — Om förhandlingsurkunder i protokollsform eller i protokollet närstående former se Bittner, Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragsurkunden, s. 179 f. o. s. 296 ff.

[4] De svenska ombudens första proposition, s. o. s. 222, anm. 7. Det är icke oviktigt, att denna framställning erhöll en sådan form — eljest brukades icke formen av extractum instructionis (enligt tidens språkbruk förkortat till extract instructionis) i de svensk-danska mötesförhandlingarna men väl — dock icke alltid — vid direkta förhandlingar mellan den ene regentens ombud hos den andre regenten. Helt säkert beror detta förhållande på den särställning, som gränsmötesförhandlingarna intogo i tidens diplomatiska umgängesformer, att de voro förhandlingar mellan rikena, varvid dessa representerades av rådsutskott. Men den fråga, det här gällde, var en den ene regentens framställning om ett personligt råd av den andre. Denna tolkning bestyrkes icke minst därav, att man här — liksom ej sällan vid samtida diplomatiska förhandlingar — har ett delvis fingerat extract instructionis. Själva framställningens text är i sin helhet hämtad från hertig Karls instruktion med bibehållande av uttryck såsom »her i Liflandh» o. s. v. Ingressen är emellertid en helt annan, som framgår av följande parallelltryck:

delegationen och för tillfället låg i Halmstad[5]. Dennes svar fick formen av ett brev till hertig Karl, vilket förseglat överlämnades till de svenska ombuden och av dessa obrutet vidarebefordrades till hertigen.[6] Till detta brev och dess innebörd blir det tillfälle att återkomma.[7]

Om resultatet av preliminärförhandlingen den 9 februari så till vida gynnade de danska syftemålen, som förhandlingsinitiativet genom den träffade överenskommelsen vreds svenskarna ur händerna, synes kompromissen ha berett även danskarna vissa svårigheter. Detta tog sig uttryck däri, att protesterna över Teusinafredens dispositioner rörande påstådda danska områden och över Hondius' karta flyttades fram från platsen sist i den danska besvärslistan till platsen närmast efter de danska huvudbesvären — besvären över de handelspolitiska åtgärder, Den danska besvärslistan.

Instruktionen:

Instrüction och Vnderüisning hwad som ... her Carl ... hafwer i fulmachdtt och befalning gifwidt the edle och wälbördige, sine och Swerrigis rikis trogne män ... medh the godhe män att förhandle, som ... her Christian ... förordnendes warder widh grendzen till Konnungzbacke. Actum Wittensten den 8 decembris åhr 1600 *etc.*

Extract instructionis:

Desse ähre the werf och ährender, som ... her Carl ... hafuer opålagdt och befalet sine sendebudh att handle medh Konungh. M:att af Danmarcks vthskickedhe godhe herrer, män och rådh, som förordnedhe blifue opå thz möthe nu wedh grentzen satt och beramat ähr. Actum Flakebeck then 9 februarij.

Ändringen i början av ingressen till »Desse ähre the ...» överensstämmer alldeles med vedertaget bruk. Övriga ändringar utgöra emellertid icke endast stilistiska överarbetningar. Att orden »sine och Sverrigis rikis trogne män» utbytts mot »sine sendebudh» just i denna framställning, beror helt visst ej av en slump. Att de danska ombuden fått en utförligare titel, saknar ej heller betydelse — av formuleringen i Kristians fullmakt och helt säkert också av Kristian Friis egna ord vid de högtidliga hälsningarna på mötesplatsen hade de svenska ombuden uppmärksamgjorts på den besvärliga rangskillnaden mellan de tre danska aristokraterna och den svenska delegationen, där ingen tillhörde rikets högsta aristokrati och en var ofrälse sekreterare i hertigens kansli. Liknande ändringar företogos också inne i texten, t. ex. i slutorden, där instruktionen hade »the danske commissarier», propositionen »the danske vthskickaedhe godhe men, herrar och commissarier». Att instruktionens ord om möte vid gränsen »till Konnungzbacke» bortfallit, saknar ej intresse. Vid ett tidigare tillfälle hade danskarna envist krävt mötets förläggande dit, s. o. s. 86 f. Måhända ger denna ändring en hänvisning om att de även denna gång kommit med detta förslag. Att hertig Karls formulering skulle avse ett godkännande av mötets förläggning till Kungsbacka, är alldeles otroligt.

[5] Kristian var ännu den 5 febr. i Helsingör, se Kancelliets Brevbøger 1598—1602, s. 593. Han var i Halmstad senast den 12 februari, se nästa anm. Om dateringarna i det material, som ligger till grund för Kancelliets Brevbøger s. n. s. 245, anm. 1.

[6] Kristian t. Karl, dat. Halmstad 11 febr. 1601, avskr. efter orig. i DReg, RA, fol. 244 r—245 r. Avskr. efter konc. i SvReg II, DRA, fol. 11 r—12 v, har datum 12 febr. Kristian sände brevet, genom förmedling av sina mötesombud, till de svenska ombuden. Kristian t. de svenska ombuden, dat. Halmstad 12 febr. 1601, avskr. efter konc. ibid., fol. 10 v—11 r. Möjligen har datum på detta koncept föranlett feldateringen i kopieboken av brevet till Karl. Avskrivaren, Hartvig Bille, hade icke deltagit i brevets utarbetande eller sett det i original, då han vid tillfället befann sig i Valda. Att brevet obrutet vidarebefordrades av de svenska ombuden, säges i dessas beskickningsrapport, s. o. s. 200, anm. 8.

[7] S. n. s. 237 ff. Om brevet haft något inflytande på de danska ombudens handlande under de sista mötesdagarna, lär ej kunna utrönas. Osannolikt är icke, att konungen meddelade Kristian Friis en avskrift. De danska ombudens slutliga ställningstagande torde emellertid mera direkt ha bestämts av konungen.

som voro till förfång för Öresundstullen, den uppväxande danska skeppsfarten och den danska handeln.[8]

Denna ändring i förhållande till instruktionen kan icke vara en tillfällighet. Den måste ha sin grund i mellanliggande händelser och helt säkert främst i den kompromiss, som träffats under förhandlingarna den 9 februari.

Som en följd av den träffade överenskommelsen nödgades danskarna ingiva sina besvär utan att ha kommit till klarhet om vilken roll lappmarksfrågan skulle komma att spela i svenskarnas motsvarande framställningar. Deras eget krav, att klagomålen oavkortade skulle framställas redan vid förhandlingens början, gjorde det otänkbart att uppskjuta protesterna över Teusinafreden och Hondius' karta. Om svenskarna mot all förmodan förbigingo lappmarksspörsmålet, skulle något tillfälle ej ges att under förhandlingens gång inlägga dessa protester, och en sådan underlåtenhet kunde vid ett framtida skiljedomsförfarande anses prejudicerande. Protesterna kunde alltså ej utelämnas ur den första propositionen. Instruktionens föreskrift, att de skulle tagas upp sist i denna — om man undantar de danska privatbesvären, vilka av naturliga skäl skulle upptagas som en särskild grupp efter statsärendena — utgick emellertid från förutsättningen, att svenskarna icke hade anfört klagomål över intrång i sina skatterättigheter i lappmarken. Föreskriften, att protesterna då skulle tas upp efter så sidoordnade klagomål som dem över beslaget på fru Görvels gods och över uraktlåtenheten att lämna ut den danske flyktingen Jörgen Hoeg, kan endast tolkas som en önskan att undvika all mera vidlyftig diskussion i lappmarksfrågan — de skulle komma med endast av formella hänsyn, för att inga fatalier skulle försittas. Om de danska ombuden nu följde instruktionen, och om samtidigt dennas förutsättning ej infriades, om de svenska ombuden alltså icke förde fram klagomål över intrånget i de svenska skatterättigheterna, skulle de danska protesternas placering sist i den danska besvärslistan av motparten eller av en tänkt skiljedomare kunna tolkas som en eftergift. Därför blev det nödvändigt att ge dem en mera framträdande plats — utan att likväl taga risken av att placera dem främst bland besvären.

Danskarnas första klagomål gällde inskränkningar i deras hävdvunna och stadfästa rätt att driva handel och köpenskap i alla svenska städer. Denna rätt hade, menade de, mot Stettinfredens uttryckliga

---

[8] De danska ombudens första proposition, dat. Valda 10 febr. 1601, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 12 v—14 r. Jfr DNT, III, s. 103 f. o. 106 f. Laursen rättar den danska besvärslistan och svenskarnas svar till bättre överensstämmelse med Kristians instruktion. Slange o. Gram, Kong Christian den Fierdes Historie, I, s. 164, följa propositionens ordningsföljd. Slange o. Schlegel, Geschichte Christian des Vierten, I, s. 296, ha en starkt förkortad framställning. Helt vanställes förhållandet av förf. till avsnittet om Det politiska förspelet i Sveriges krig 1611—1632, I, s. 120.

bestämmelser, kränkts genom det svenska förbudet mot handel på Narva och förläggande av stapeln för den ryska handeln till Reval. Ingen ensidig överenskommelse mellan Sverige och Ryssland — Teusinafördraget — kunde förfoga över Danmarks rätt. Även danskarnas fria handel i de svenska uppstäderna borde återställas.

Danskarnas andra klagomål gällde påstådda inskränkningar i den danska tullfriheten i Sverige. Den nya svenska skatten på utrikeshandeln måste avskaffas, då den — ehuru den utgavs av den svenska köparen eller säljaren — dock träffade den danska handeln. Det avbräck, som danska köpmän lidit i anledning av denna skatt, borde ersättas av den svenska kronan till var och en, som lidit förlusten.

En bestämd protest riktades mot den nya, vidgade tillämpningen av konungens förköpsrätt till att bli lagerhållning för svenska kronans räkning av vissa köpmansvaror.

De danska privatbesvären, som till icke ringa del utgjordes av krav på svenska kronan för ännu obetalta leveranser av varjehanda slag, ingåvos i en särskild förteckning.

Den svenska besvärslistan.

Om hertig Karl och hans sändebud hoppats, att den planerade första förhandlingen, om Kristians rådslag i den statsrättsliga frågan, skulle ge någon ledning för framställningen av de övriga spörsmål, som av svenskarna skulle föreläggas mötet till behandling, hade dessa planer korsats. När de svenska ombuden framställde sina besvär, skedde det i en av punkterna, nämligen i frågan om rätten till vapenbilden tre kronor, med en påfallande knapphet och i övriga punkter i tämligen försiktiga ordalag.[9]

Beträffande vapenrätan påminde svenskarna endast om 1591 års avsked, vars bestämmelser i detta hänseende aldrig fullföljts, och betygade, att deras syfte ej ginge utöver det att tillse, att saken ej skulle bliva glömd — hertig Karl önskade en överenskommelse i godo.

Över intrång, som skett i Sveriges skatterättigheter i lappmarken, anfördes klagomål i allmänna ordalag och under hänvisning till 1591 års förhandlingar. Svenskarna lovade dock att följande dag framlägga en särskild besvärslista med uppgift på de övergrepp, som förekommit. Dessa borde upphöra och Sverige få ersättning för sålunda undanhållna intäkter. Om danskarna ville påstå bättre rätt till ifrågavarande uppbörd, borde de lägga fram bevis för detta. I själva verket borde danskarna ha företett denna bevisning, om den alls kunde presteras, innan de gripit till våldsamma medel.

Till sist krävde svenskarna förbud för politiska flyktingar från Sverige att vistas i Danmark.

---

[9] De svenska ombudens andra proposition, dat. Vommedal 10 febr. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, med dansk kanslipåteckning: »De suenske commissariers grauamina.» Propositionen följde som bilaga med det ovan s. 223, anm. 1, nämnda brevet.

Jämföres denna framställning med instruktionens anvisningar, är skillnaden påfallande. Där gavs detaljerade anvisningar för en realdiskussion av rättsläget beträffande sköldemärket tre kronor. Ej ens antydningsvis skymtar möjligheten, att danskarna skulle undvika en realbehandling.[1] Antyder då icke de svenska sändebudens försiktigare formulering, att de trodde sig ha skäl att frukta en sådan attityd hos motparten? Helt säkert icke! Under förhandlingen den 9 februari hade, som utretts, intet meningsutbyte i denna eller andra frågor ägt rum. Att Kristian Friis i sitt tal skulle ha öppet berört Haderslevförhandlingarna och Koldingavtalet 1598, är alldeles otroligt. Icke heller synes det antagligt, att Peder Nilsson efter återkomsten till Sverige fått sådana nya informationer från Danmark, som borde ge anledning till större försiktighet just i detta hänseende.

Även beträffande lappmarken är framställningen kortare och mera antydande än i instruktionen. Förslaget om en gränsläggningskommission och om att ordna ett utbyte av rättigheter sparades naturligtvis till ett senare skede av förhandlingen. Däremot gavs stor plats åt försöket att ålägga danskarna bevisbördan. Icke heller här kan orsaken till förändringarna finnas i underrättelser, som mött Peder Nilsson i Sverige eller i erfarenheter av rent saklig natur från själva förhandlingens första skede.[2]

Endast beträffande de landsflyktiga svenskarna följde de svenska ombudens framställning hertig Karls instruktion.

Helt säkert bör orsaken till dessa avvikelser sökas i preliminärförhandlingarnas utgång. Denna gjorde det oundvikligt att ge rum i propositionen åt alla de tre frågor, som återstodo i instruktionen, men det hade varit oklokt att lägga fram hela den bevisning och angiva de alternativa krav, som instruktionen föreskrev eller möjliggjorde. De försiktiga, knappa uttryckssätten i den svenska propositionen ha icke sin orsak i ett förändrat, ur svensk synpunkt försämrat sakläge utan i det försämrade förhandlingsläge, som den överenskomna proceduren innebar. Att danskarnas helt säkert bryska uppträdande[3] och

---

[1] Efter partiet om regeringsfrågan i Sverige följer i hertig Karls instruktion en erinran om att vissa frågor från 1591 års möte ännu ej slutbehandlats. Denna erinran utgör en inledning till instruktionens parti om vapenträtan och om skatterätten i lappmarken, av vilka frågor den förra i instruktionen upptar ett vida större utrymme än den senare. Behandlingen av vapenträtan börjar med följande uttryck: »När thet nu kommer till handells om tre cronor, då skole the swenske vttskiekede . . .»

[2] Det är av vikt, att propositionen intet förmäler om svensk höghetsrätt över vissa områden av det gemensamma skattlandet i norr. Norska fogdar sägas ha gjort intrång på »then deel vthi lappemarken, som Sweriges crono medh rette tilkommer . . .» De »gripe ännu dageligendagz meer och meer vthi Swerigis rijkes rettigheet och egendom . . .» Norska kronan har ingen rätt till denna »Swerigis rijkis egendom vthi lappemarken». Om arten av denna »egendom» ges besked i kravet på restitution av skatt.

[3] S. o. s. 223, anm. 2.

gränsbefolkningens oro för ett danskt anfall[4] kunna ha medverkat till denna försiktiga diplomati, är uppenbart.

Särskilt intresse tilldrager sig frågan, varför svenskarna undveko att i sin proposition ta upp de särskilda klagomålen rörande danska övergrepp i lappmarken men samtidigt lovade att följande dag översända en förteckning över dessa. Kan avsikten ha varit att anpassa klagomålslistan efter vad danskarna tilläventyrs hade att anföra i denna fråga? En sådan procedur hade icke föreskrivits i hertig Karls instruktion. Har den måhända tillgripits i syfte att reparera, vad som förlorats genom överenskommelsen om samtidigt utväxlande av klagomålslistorna? Den särskilda besvärslistan i lappmarksfrågan.

För bedömande av denna fråga är det av vikt att i diskussionen indraga även denna särskilda förteckning över klagomål angående danska övergrepp i lappmarken. Den föreligger i form av en av Arent Josting och Ambjörn Jacobi utarbetad och undertecknad lista om 25 särskilda punkter.[5] Denna lista fingo de danska ombuden den 11 eller 12 februari — först efter den brevväxling den 11 februari, genom vilken de danska ombuden, jämlikt sin instruktion, försökt att på svenskarna vältra över bevisbördan beträffande rätten att upptaga skatt vid Ishavskusten och på fjället.[6] Den danska framställningen

---

[4] S. o. s. 200, anm. 8.

[5] Arent Jostings o. Ambjörn Jacobis förteckning över svenska klagomål s. d. s. l., helt egenhändigt orig. av Ambjörn Jacobi med bägges underskrift i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[6] Vid avskriften i SvReg II, ibid., fol. 22 v—25 v, har Hartvig Bille antecknat, att listan följt som bilaga till de svenska ombudens brev av 15 febr. Att detta är oriktigt, framgår klart av det bevarade brevet, de svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 15 febr. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, ibid. I detta brev omtalas ingen bilaga, endast Arent Jostings och Ambjörn Jacobis personliga besök hos de danska kommissarierna i Valda, s. n. s. 240 f. Uttryckssättet i det danska mötesavskedet kunde ge anledning förmoda, att dessa vid sitt besök fört med sig listan (»ochsaa hafver os tilsend . . . ochsaa viiste os . . .», DNT, III, s. 121, rad 7—14). Att så ej varit fallet, ger det svenska mötesavskedet upplysning om. Där omtalas, att Arent Josting och Ambjörn Jacobi skickades till de danska ombuden, emedan dessa icke hade velat låta sig nöja med den tidigare översända klagomålslistan (»för den skuld sende . . . afferdede vi förbemelte personer med en tafle . . .», DNT, III, s. 113, r. 13—4 nedifr.). Att denna uppgift skulle vara tendentiöst förvanskad, är ej tänkbart. Tidpunkten för klagomålslistans översändande framgår av följande. De bägge senast citerade källorna ge besked om att det skedde efter skriftväxlingen den 11 febr., s. n. s. 230 ff. Vidare är det tydligt, att den överlämnades före 12 febr., ty den omtalar de danska ombudens svar på svenskarnas besvärslista, s. n. s. 232, anm. 7. Ordalagen i det danska mötesavskedet, DNT, III, s. 120 f., ge anledning förmoda, att den i själva verket följt med svenskarnas svar den 11 febr., s. n. s. 231, anm. 1. I detta brev omnämnes dock ingen bilaga. Tydligen har den likväl följt med då — kanske ansågs ett omnämnande överflödigt, då den förebådats i klagomålslistan dagen förut — eller skickats för sig under loppet av den 11—12 febr. Johnsen, a. a., s. 115, anm. 41, daterar klagomålslistan till 13 febr. utan att ange skäl därför. Detta är desto mera anmärkningsvärt som denne förf. hänför klagomålslistan till den brevväxling, som försiggick den 11 febr., och refererar denna brevväxling, synbarligen icke efter originalakterna utan medelbart efter Laursen, DNT, III, s. 104 f., och denne självfallet uppger rätt datum, ibid., s. 105, noten. Sistnämnde förf. sammanför däremot icke den särskilda klagomålslistan

synes emellertid icke ha utövat något inflytande på utformningen av förteckningen. Denna upptar alla de klagomål från åren 1598—1599, som övriga källor till den lapska skattläggningens historia förmedlat kännedom om.[7] I viss utsträckning kan förteckningen sägas tillmötesgå de danska kraven på närmare upplysningar om Sveriges pretentioner, men detta är icke ett genomgående drag — det har uppenbarligen ej varit huvudsaken. Med hänsyn till att de svenska ombuden samtidigt uttryckligen avböjde att diskutera utsträckningen och arten av Sveriges rättigheter i lappmarken är det snarare förvånande, att den fått denna form. Under sådana förhållanden är det tydligt, att den speciella klagomålslistan i lappmarksfrågan utarbetats av de därtill särskilt förordnade sakkunniga oberoende av möjliga taktiska syften eller särskilda, under förhandlingen uppkommande krav. Att den icke bifogades till den svenska propositionen den 10 februari, kan ha berott på att den ännu var under utarbetande eller på att de svenska ombuden åsyftade en viss yttre likformighet mellan sina i propositionen framställda punkter. Att den särskilda klagomålslistan utställdes i de svenska sakkunnigas, ej i de svenska kommissariernas namn, har helt säkert icke endast sin grund i att de senare — utom Peder Nilsson tre sydsvenska frälsemän med främst militär erfarenhet — saknade närmare kännedom om de förhållanden, det här gällde, och för sin kunskap om dem voro hänvisade till Arent Josting och mäster Ambjörn, utan främst däri, att klagomålslistan, utställd av de senare, kunde tillmätas värde som vittnesmål, större än det, som tillkom ett inlägg av den ena parten i en process.

Särskilda förhandlingar om beskattningsrätten.

Innan den särskilda klagomålslistan i lappmarksfrågan hunnit överlämnas, hade emellertid förhandlingen fortskridit just i denna fråga. De danska ombuden hade, genom de svenska ombudens proposition numera underrättade om lappmarksspörsmålets plats bland de svenska besvären, jämlikt sin instruktion till svenskarna framställt de fem frågor, genom vilka de skulle söka vältra över bevisbördan på motparten, för så vitt det gällde rätten till skatt av sjö- och fjällapparna, och samtidigt dels skaffa sig klarhet om vart den svenska lappmarkspolitiken till sist syftade, dels få det uppskov med lappmarksfrågans behandling, som konung Kristian behövde, därest svenskarna icke skulle visa sig över förväntan medgörliga.[8]

Att de svenska ombuden skulle tillmötesgå danskarnas begäran och

med brevväxlingen den 11 febr. utan menar, att den överlämnades först den 16 febr. ibid., s. 105, rad 17—14 nedifr. Denna uppgift återgår helt säkert på en feltolkning av det danska mötesavskedets ovan anförda ordalag.

[7] Rörande de lokala undersökningarna och skattläggningen nödgas förf. hänvisa till en kommande framställning.

[8] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 11 febr. 1609, avskr. efter konc. i SvReg II, DRA, fol. 18 v—19 r.

ge så specificerade upplysningar om de svenska pretentionerna och de rättsgrunder, på vilka de grundade sig, var i själva verket otänkbart. Om huvudlinjen i hertig Karls lappmarkspolitik, som ännu helt säkert icke ens slutgiltigt utformats, ägde de endast bristfällig kännedom. Deras instruktion gav i den punkten ingen ledning. Att instruktionen för Arent Jostings och Ambjörn Jacobis verksamhet i lappmarken var ett praktiskt handlingsprogram av experimentell natur, det borde både Peder Nilsson och de bägge lappmarkskommissarierna ha haft klart för sig.[9] Det var detta handlingsprogram, som fullföljdes i de senares klagomålslista. Om den rättsliga bakgrunden till detta handlingsprogram visste de helt säkert bättre besked än om den politiska — 1591 års mötesakter och de undersökningsresultat, som Arent Josting och mäster Ambjörn nått vid sina rannsakningar under år 1599, meddelade å ena sidan omfånget och rättsgrunden för de äldre svenska kraven och å andra sidan utsträckningen av den rätt, som redan nu praktiskt kunde hävdas. Att på denna grundval inlåta sig i diskussion om så vanskliga frågor som den om förhållandet mellan beskattningsrätt och territorialrätt eller den om beskattningsrättens ursprung och motivering — det hade utan tvivel varit vanskligt, och det kunde aldrig främja, vad som på denna punkt var underhandlingens syfte, att erhålla den danska centralregeringens stöd mot vad som möjligen var lokalt självsvåld i det motstånd, som de danska länsmännen och befallningsmännen gjorde mot de svenska expansionssträvandena, samt att, därest detta vore ouppnåeligt, åvägabringa antingen ett byte av rättigheter eller en gränsläggning på platsen med de möjligheter att genomdriva även tämligen långt gående krav, som en sådan erbjöd. Framför allt måste de svenska ombuden emellertid ta sig i akt för varje danskt försök att på den svenska parten vältra över bevisbördan, ty om de togo på sig den, hade de redan gjort ett betydelsefullt sakligt medgivande och givit upp fiktionen, att det ålåge danskarna att bevisa sin rätt, eftersom dessa ville tillägna sig något, som redan genom obestridlig hävd hörde Sveriges krona till. Om det betraktas mot bakgrunden av ett sådant övervägande, ter sig de svenska ombudens svar icke som ett utslag av bristande förhandlingsvilja eller som ett bevis för att de ansågo sin rättsliga position svag.[1] De frågor, som danskarna framställt, betecknades som onödiga. Danskarna borde i stället bemöda sig om att tillse, att de svenska klagomålen blevo undan-

[9] Karls instruktion för Arent Josting o. Ambjörn Jacobi, dat. Stockholm 21 dec. 1599, tryckt efter tvenne avskr. bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 161 ff. Jfr Pira, a. a., s. 157 ff, Enewald, a. a., s. 140 f., o. Johnsen, a. a., s. 110 f.

[1] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 11 febr. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Jfr referat av diskussionen hos Slange o. Gram, a. a., s. 165, Laursen, DNT, III, l. c. Enewald, a. a., s. 147 f., o. Johnsen, a. a., s. 115. Om framställningen hos Slange o. Gram se även nedan s. 241, anm. 8.

röjda — eller att bevisa, med vad rätt de övergrepp skett, mot vilka dessa klagomål riktade sig. De rättigheter, det här gällde, hade gammal hävd, och det kunde icke åligga svenskarna att rättsligen styrka sin åtkomst.[2]

Den omständigheten, att svenskarna samtidigt med eller omedelbart efter detta brev överlämnade sin särskilda besvärslista i lappmarksfrågan, som Arent Josting och Ambjörn Jacobi under tiden utarbetat, borde ha kommit deras hållning att te sig mindre avvisande, än vad brevets ordalag kunde ge vid handen. Klagomålen gåvo nämligen åtskilliga upplysningar om den svenska uppfattningen i några av de frågor, som danskarna, jämlikt sin instruktion, framställt. Här hade utan tvivel erbjudit sig en möjlighet för de danska förhandlarna att genom diskussion av de enskilda svenska klagomålen nå sitt syfte att få klarhet om hertig Karls pretentioner och om de bevismedel av varjehanda slag, som kunde stå svenskarna till buds. Danskarna ville emellertid icke genast tillgripa denna utväg. Det hade kunnat tolkas som undfallenhet inför de svenska ombudens avvisande hållning. Det var först, då det visade sig omöjligt att framtvinga en ändring härutinnan, som danskarna nödgades frångå sin instruktions anvisning att icke diskutera de svenska klagomålen i lappmarken, innan de fått svar på sin frågelista. Dessförinnan gjorde de emellertid ännu ett försök att åvägabringa ett positivt svar.

Svaret på den svenska propositionen.

Den källa, som förmedlat kännedom om överenskommelsen den 9 februari, att man i fortsättningen skulle föra förhandlingen skriftligen, uppger icke, att detta även fortsättningsvis skulle ske genom samtidig utväxling av inlagor.[3] Helt säkert har så emellertid varit fallet.[4] Samma källa — den svenska beskickningsrelationen — uppger, att de danska ombuden icke ville stå vid överenskommelsen utan begärde att få fortsätta förhandlingen muntligen. Denna begäran torde första gången ha framställts redan den 11 februari.[5] Svenskarna trodde sig märka, sade de, att denna förändrade hållning hade sin orsak i något försåt.[6] Omedelbart tillmötesgick man icke denna danska framställning, ty den 12 februari utväxlades svar på de ursprungliga besvären.[7]

[2] »ty ther wij, som samme egendom effter lage fångh och häfdh thet nu så många åhr oklandratt hafwe innehaft, skole begynne til at disputhere om wårt egett och tage börden opå oss thet at bewijse, kunne i godhe herrer wäl sielfwe befinne, at thet wille ware en orichtigh proces.» Om innebörden av »egendom» s. o. s. 228, anm. 2.

[3] S. o. s. 200, anm. 8.

[4] Om preliminärförhandlingarna vid 1602 års möte s. n. s. 322 ff. Om proceduren vid 1603 års möte s. n. s. 405 ff. Jfr ovan s. 29 f.

[5] Någon skriftlig framställning därom har ej förekommit. Den måste ha gjorts muntligen genom Hartvig Bille, som den 11 febr. besökte de svenska ombudens kvarter för att lämna de danska frågepunkterna om lappmarken, se därom det svenska svaret, ovan s. 231, anm. 1.

[6] »wij förmerkte, att the dher mz hade något annat i sinnet.»

[7] De svenska ombudens svar på de danska besvären, dat. Vommedal 12 febr. 1601,

Därvid begärde de danska ombuden ånyo svar på sina frågor, var och på vad grund Sverige gjorde krav på beskattningsrätt i lappmarken. Först sedan de frågorna besvarats, ville de ta upp Arent Jostings och Ambjörn Jacobis klagomål till behandling. De gjorde därvid gällande, att det icke var praktiskt möjligt att diskutera de svenska klagomålen, innan man kommit överens om lappmarkens utsträckning och gränser.[8]

Det danska svaret upptog eljes de svenska klagomålen i samma ordningsföljd, som dessa haft i den svenska besvärslistan. I vad angick vapenträtan, hänvisade danskarna till Koldingöverenskommelsen. De politiska flyktingarna hade Stettinfredens asylrättsbestämmelser på sin sida. Eljes skulle den danske konungen helst se, att de aldrig kommit till Danmark, där de vållade hans undersåtar icke ringa skada — det var helt säkert de svenska flyktingarnas stora gäld, som avsågs. Om hertig Karl så önskade, finge han åtala dem inför dansk domstol.

Svaret på den danska propositionen.

De svenska ombudens svar på de danska besvären var icke mindre avvisande. I fråga om inskränkningarna i danska undersåtars handel i Sverige hänvisade de till 1591 års avsked, vars bestämmelse om ömsesidig handelsfrihet var uttryckligen begränsad till vad som ej kränkte städernas privilegier eller svensk lag. Revals stapelrätt hade sitt ursprung i 1552 års privilegier, och den hade ånyo stadfästs genom Teusinafredens bestämmelser. Klagomålen över den särskilda avgiften på tullfritt importerade varor stämplades som ett otillåtligt ingrepp i Sveriges suveränitet. Hertig Karl blandade sig icke i hur konung Kristian beskattade sitt folk! Denna skatt vore beviljad av de svenska ständerna och utgjordes av dem. Den kunde desto mindre anses riktad mot danska intressen, som förordningen gällde allt tullfritt in- och utfört gods. Beträffande den föreskrivna lagerhållningen ställde sig svenskarna alldeles ovetande — den hade ju icke heller offentligen föreskrivits — och begärde besked om vilka danskar som olagligen träffats av den. De lovade att utverka rättelse hos hertigen.

I tur och ordning besvarade svenskarna också de danska protesterna angående Hondius' karta och Teusinafreden. Vad den förra beträffar, undveko de att avge någon bindande förklaring, att den icke borde prejudicera Danmarks rättigheter i lappmarken. De hänvisade i stället till Stettinfredens ord och de gamla gränserna. Samtidigt avgåvo de

---

orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. De danska ombudens svar på de svenska besvären s. d. s. l., avskr. efter konc. i SvReg II, ibid., fol. 20 r—22 r. I ingressen omtalas, att detta är svar på svenskarnas artiklar av 13 febr., helt säkert felskrivning för 11 febr. Det torde vara denna uppgift, som föranlett Laursen, DNT, III, s. 105, att förlägga det danska svaret till 13 febr. Rätt dat. bör vara 12 febr. i överensstämmelse med det svenska svarets. Överenskommelse om utväxling av svaren just den 12 måste ha träffats muntligen, antingen redan den 9 februari eller vid Hartvig Billes besök i det svenska lägret den 11 febr. Några brev därom eller några följebrev till inlagorna äro nämligen ej bevarade.

[8] Jfr Laursens referat, DNT, III, l. c.

den ur dansk synpunkt tillfredsställande försäkran, att de icke kände till kartan och att de icke brydde sig om sådana målares produkter. Den danska protesten mot Teusinafreden avvisades alldeles. Sverige hade endast fått, vad som rättmätigt tillkom det, och åt Ryssland hade intet danskt land avträtts — ville danskarna påstå motsatsen, fingo de också bevisa det.

Den påstådde förbrytaren Jörgen Hoeg vore, gjorde svenskarna till sist gällande, politisk flykting, berättigad till asylrätt jämlikt Stettintraktaten, och Görvel Fadersdotters gods hade belagts med kvarstad, emedan de voro upptagna i en Gustav Vasas jordebok — endast genom att inför domstol bevisa sin bättre rätt till dem kunde hon få arresten hävd. Slutligen förklarade sig svenskarna alldeles ovilliga att granska några privata danska besvär. Dessa borde framföras till länsmän och ståthållare utan att få betunga gränsmötesförhandlingarna.

Muntliga förhandlingar den 13 februari.

Att enligt överenskommelsen vid förhandlingarnas början genom skriftväxling försöka åstadkomma en sammanjämkning av så oförenliga ståndpunkter som de framlagda, måste ha tett sig utsiktslöst. Att det var den danska parten, som genomdrev återgång till muntliga förhandlingar, berodde säkert till en del på att denna part satt inne med den större erfarenheten och smidigheten. Säkert framstod det också för danskarna icke blott som den enda möjligheten att komma till ett slut på förhandlingen utan också som en utväg att åtminstone i någon mån driva igenom sin vilja — den erfarenheten torde den första förhandlingsdagen ha givit, och de svenska ombudens motvilja mot en sådan förhandlingsform bestyrker dess riktighet. Hur danskarna åter framfört förslaget om muntliga förhandlingar, är icke känt. Att det skett muntligt, är visst, och det synes troligt, att det skett, sedan de den 12 februari erhållit kännedom om det svenska svaret.[9]

Om förloppet av de muntliga förhandlingarna den 13 februari tiga källorna.[1] I sina huvuddrag låta de sig emellertid med tämligen stor säkerhet rekonstrueras. Man har utan tvivel diskuterat samtliga frågor, punkt för punkt.[2] Särskilt livlig synes diskussionen ha stått om

[9] Någon skriftväxling om ett sammanträde den 13 febr. är ej bevarad och torde ej ha förekommit, liksom ej heller om ett sammanträde den 15 febr. Att överenskommelse om sammanträdet den 13 febr. träffats redan den 11 febr., då Hartvig Bille var i Vommedal, synes otroligt. Den svenska beskickningsrelationens ordalag (»wille the altijdh mundtligen handla mz oss») antyder upprepade framställningar. Att det danska kravet på muntliga förhandlingar accentuerades efter utväxlingen av svaren den 12 febr., göres troligt av det svenska svarets art.

[1] Att en överläggning på mötesplatsen överhuvudtaget hållits denna dag, är känt endast genom den svenska beskickningsrelationen, s. o. s. 200, anm. 8.

[2] Att en muntlig överläggning i flere frågor förekommit, omvittnas dels i samma källa, dels i det svenska och det danska mötesavskedet, ty de där refererade argumenten åter-

danskarnas ovillighet att ta upp vapenträtan till realbehandling. Svenskarna ha underkänt Koldingöverenskommelsen på grund av att Sigismund vid detta tillfälle vistades utom riket och fattat sitt beslut utan hertig Karls och de svenska ständernas råd och vetskap — riksrådet nämndes icke — vilket vore stridande mot hans kröningsed och mot arvföreningen.[3] Härtill synas danskarna ha svarat, att detta vore en angelägenhet mellan Sigismund och Karl, som icke kunde prejudicera den danske konungen, ty svenskarna ha genmält, att det som från början varit kraftlöst, icke kunde äga bestånd.[4] Svenskarna ha vidare åberopat händelseförloppet vid 1591 års möte. Vid detta hade de svenska kommissarierna fordrat, att det alltjämt uppskjutna skiljedomsförfarandet om rätten till sköldemärket äntligen skulle fullföljas. Danskarna hade av hänsyn till konung Kristians minderårighet velat undvika det, och svenskarna hade då medgivit uppskov med processen, tills Kristian bleve myndig. Med hänsyn därtill vore det orimligt, att den nu icke komme till stånd.[5] Tydligen ha danskarna tagit intryck av de samlade svenska argumenten, ty de ha fallit tillbaka på de svenska förhandlarnas statsrättsligt oklara ställning för att motivera sitt avböjande av en realbehandling: endast om svenskarna voro försedda med fullmakt även av de svenska ständerna, kunde en sådan komma i fråga. I själva verket låg detta svar nära till hands som undanflykt, då svenskarna hade framhävt, att en överenskommelse om sköldemärket vore kraftlös utan de svenska ständernas medverkan.[6]

Mindre fullständig är den bild, källorna ge av meningsutbytet i lappmarksfrågan. Någon realdiskussion synes icke ha förekommit. Sannolikt ha meningarna brutit sig om svenskarnas uraktlåtenhet att ge danskarna besked i de skatterättsliga spörsmålen och om danskarnas motsvarande uraktlåtenhet att ta upp den särskilda svenska klagomålslistan till behandling. Säkert är endast, att svenskarna nu framfört förslaget om tillsättande av en gränsläggningskommission[7], och

---

finnas delvis icke i de bevarade inlagorna och breven från mötet. De måste då hänföras till endera av dagarna 13 och 15 febr. Att en uppdelning av överläggningsämnena på dessa dagar skett, är icke troligt — det var för bägge parter angeläget att icke ge motparten något försprång eller förmånen att få en uppfattning om den egna samlade bevisningen. Att de danska besvären diskuterades just den 13 febr., göres troligt av att överenskommelse då säkerligen träffades om behandling av privatbesvären den 14 febr., s. n. s. 237 med anm. 5. Säkert ha då också de svenska klagomålen behandlats. Att någon fullständig diskussion av alla ärenden hunnits med den 15 febr., är icke troligt, s. n. s. 240, anm. 3.

[3] DNT, III, s. 112, rad 12—30. Samma mera kortfattat i den svenska beskickningsrelationen.

[4] Ibid., s. 112, rad 30—32.

[5] Ibid., s. 112, rad 2—1 nedifr. o. 113, rad 1.

[6] Ibid., s. 112, rad 9—12. I det sammanhang, där det står i det svenska mötesavskedets sammanfattning av diskussionen, kan det icke ha förekommit. Danskarna kunna ju icke på en gång ha stått på Koldingöverenskommelsen och angivit villkor för en förhandling trots denna.

[7] Ibid., s. 114, rad 6—11. Att detta förslag icke avgivits efter Arent Jostings och

att detta förslag i överensstämmelse med konung Kristians instruktion principiellt accepterades av danskarna[8]. Rörande de danska klagomålen har diskussion också förekommit, men den synes icke ha varit givande — svenskarna ha vidhållit sin avvisande hållning, sådan den kommit till uttryck i svaret på de danska besvären, och danskarna ha gentemot detta åberopat Stettinfreden och det förhållandet, att de svenska åtgärderna faktiskt vållade den danska köpmansnäringen betydande avbräck.[9]

I övrigt är det sannolikt, att överenskommelse träffades om en särskild behandling av de privata besvären — de danska köpmän och andra, som infunnit sig till mötet för att vid detta begära befordran av sina besvär mot och gäldkrav hos Sveriges krona och svenska undersåtar, skulle följande dag infinna sig i det svenska kvarteret och där framställa sina klagomål.[1] Detta var en eftergift från svensk sida i förhållande till det avvisande svaret, då danskarna först bragt de privata besvären på tal. De danska ombuden böra emellertid i Stettinfredens bestämmelser om behandling av undersåtarnas klagomål ha haft ett vägande skäl att anföra.

Muntliga förhandlingar den 15 februari.

Huruvida överenskommelse träffades den 13 februari om ett nytt möte två dagar senare, är ej känt. Säkert är blott, att de danska planerna under tiden mellan de bägge sammanträdena helt och hållet ändrats. Vid mötet den 15 februari föreslogo konung Kristians ombud, att några av de danska klagomålen skulle hänskjutas till dom av ett rådsutskott i enlighet med Stettinfredens § 24.[2] Det synes ha varit

---

Ambjörn Jacobis besök i danskarnas kvarter, ehuru det i det svenska mötesavskedets sammanfattning placerats efter berättelsen om detta, dock utan något direkt angivande av tidsföljden (»Uthöfver thette . . .»), framgår av de svenska ombudens brev t. de danska ombuden, dat. Vommedal 17 febr. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, där svenskarna åberopade, att de kastat fram detta förslag på förhandlingsplatsen. Att detta skulle ha skett den 15 febr., är alldeles osannolikt, se därom nedan s. 240.

[8] De svenska ombuden åberopa i sistnämnda källa, att danskarna vid förhandlingen på mötesplatsen accepterat förslaget.

[9] DNT, III, s. 109, rad 5—8, o. 110, rad 7—10. Det danska mötesavskedet antyder ingen diskussion. Dess uttryck, ibid., s. 117, rad 4—1 nedifr., o. 118, rad 1—2, är hämtat ur deras proposition, som alltså refereras i två omgångar.

[1] Detta skedde faktiskt följande dag, ibid., s. 118, rad 12—13.

[2] Att detta var ett danskt förslag, säges uttryckligen i det svenska mötesavskedet, ibid., s. 109, rad 8—17. Det synes alldeles otroligt, att ett förslag av denna räckvidd framförts först genom det danska förslaget till mötesavsked — risken att svenskarna skulle utan vidare avvisa det, skulle då ha varit alltför stor. Någon förberedande brevväxling om saken har ej förekommit. Förslaget måste då ha framförts den 13 eller 15 febr. Att de avgivits den 13 febr., skulle förutsätta, att danskarna i omedelbart samband med den realdiskussion, som denna dag fördes, skulle ha framställt förslaget. Förslaget måste nämligen grunda sig på erfarenheten, att svenskarna voro inkompetenta att göra några som helst eftergifter för de danska kraven i de ärenden, som för Kristian voro viktigast. Och detta kom till synes just vid förhandlingen den 13 febr. Man måste förutsätta, att en överläggning i det danska lägret på grundval av erfarenheterna från meningsutbytet den 13 febr. måste ha föregått förslaget, som ju ej ens var förutsett i danskarnas instruktion. Slutsatsen måste bli, att förslaget framlagts den 15 febr.

de danska huvudbesvären, om handelsfriheten och om tullen, som närmast kommit i fråga. I bägge dessa spörsmål hade de svenska ombuden helt säkert redan ådagalagt sin inkompetens till eftergifter.[3] Kan det danska förslaget ur denna synpunkt framstå som sakligt välmotiverat, är det icke desto mindre märkligt, ty det förutsågs icke i konung Kristians instruktion. I jämförelse med den hållning, som synes ha präglat de danska inläggen i diskussionen av dessa spörsmål den 13 februari[4], hade en fullständig förändring inträtt.

Kristians besök i Valda.

Om händelserna mellan den 13 och den 15 februari ge källorna endast på en punkt närmare besked, i fråga om de förhandlingar, som den 14 februari fördes i det svenska kvarteret angående de danska privatbesvären. De synas ha blivit helt resultatlösa, och orsaken därtill får främst sökas i svenskarnas bristande förberedelser för en sådan förhandling.[5] De svenska ombuden synas därvid ha givit en god inblick i de ovissa regeringsförhållandena under hertig Karls frånvaro.[6] I utgången av denna förhandling kan dock icke orsaken till danskarnas förändrade planer sökas. Helt visst är förklaringen i stället den, att konung Kristian under loppet av den 14 februari anlände till Valda.[7]

Det är redan antytt, att Karls försök att få Kristians garanti för sin genom den nu planerade kröningen fullbordade maktusurpation för denne var en överraskning. Som ett tecken på den hänsyn, som den svenske regenten var villig att ta till hans mening, kunde framställningen ha blivit väl upptagen. Kristian måste emellertid ha uppfattat den mera realistiskt, som ett försök att binda honom själv vid hertigens politik, därmed trygga Sverige mot det potentiella hotet från väster och möjliggöra en fortsättning av den svenska handels- och lappmarkspolitik, vilken redan hotade några av Danmarks livsintressen, sådana som Kristian uppfattade dem. Helt säkert har konungen också klart uppfattat den svaghet i Karls politiska läge, varom

---

[3] Att de svenska klagomålen över intrång i Sveriges skatterättigheter i lappmarken ej hörde till de ärenden, vilka av de danska ombuden föreslogos skola hänskjutas till dom, framgår av ärendets den 15 febr. aktuella läge och senare behandling. Det var ej heller ett danskt intresse att nu få ett avgörande till stånd i denna fråga — se analysen av den danska mötesinstruktionen ovan s. 218 ff.

[4] S. o. s. 235 med anm. 7.

[5] Ibid., s. 110, rad 18—10 nedifr.

[6] Särskilt ibid., l. c., rad 14—12 nedifr.

[7] Att de svenska ombuden med uttrycket i sin beskickningsrelation, att konungen var tillstädes vid mötet, avse något mera än dennes i källorna direkt omvittnade besök i Halmstad den 12 febr., är troligt. De danska ombudens brev t. de svenska ombuden den 16 febr., s. n. s. 243, anm. 4, ger, synes det, klart vid handen, att konungen då var i Valda. Den i texten analyserade förändringen i de danska ombudens hållning är emellertid huvudgrund för antagandet, att Kristian anlänt till det danska kvarteret redan två dagar tidigare. Mot detta står en enda uppgift, Grams i en marginalrubrik till Slange o. Gram, a. a., s. 163 (»Kongen var i midlertid i Halmstæd og vendte derpaa.»). Uppgiften grundar sig säkert icke på någon nu okänd källa. Den är utgivarens kommentar till de händelser, som skildras i texten.

framställningen bar vittne, behovet av stöd inför opinionen i Sverige och oron för följderna av en aktiv dansk politik. Därom ger i själva verket den danske konungens svar otvetydiga vittnesbörd.[8] Att Kristian inledningsvis betonade sin ärvda grannsämja och vänskap med Sigismund, behöver endast tolkas som ett uttryck för hans önskan att iakttaga formell neutralitet i den statsrättsliga tvisten och undvika en brytning med Polen. Han underlät emellertid icke att påpeka, att grunden för denna vänskap vore Stettinfreden, genom vilken han vore Sigismund förbunden i dennes egenskap av svensk konung, som kunde Karl, enligt Kristians mening, icke åberopa traktaten, därest han icke kunde bevisa sin lagliga åtkomst till kronan. Denna ställde Kristian också i tvivelsmål. Stettinfreden hänförde sig till Sveriges rike som till en enhet[9], och denna enhet hade varit sprängd vid det tillfälle, då Sveriges ständer erbjödo hertig Karl kronan. Många hade icke vågat eller icke kunnat vara närvarande vid riksdagen.[1] Dessutom vore Sverige, såvitt Kristian visste, icke ett valrike utan ett arvrike. Ständerna kunde icke välja vem de ville av Gustav Vasas avkomlingar. De hade att hålla sig till linjen.[2]

Att hertigen måste uppfatta dessa betraktelser som ett klart ställningstagande för Sigismund, är uppenbart. Kristians syfte kan emellertid icke ha varit detta — för Sigismunds sak var han helt säkert icke hågad att offra det drägliga förhållande till hertig Karl, som borde vara icke minst viktigt, då det gällde att åvägabringa en ändring av den svenska handelspolitik, vilken föranlett Kristian att bevilja ett gränsmöte. Det vore emellertid att missförstå Kristians kynne att betrakta det som naturligt för honom att driva en så försiktig politik. Den danske konungens svar kan endast tolkas som ett försök att genom ett allmänt hotfullt uppträdande frambringa ett avgörande av de svävande frågorna till dansk förmån. Att detta hot skulle rikta sig till Karl ensam, är otänkbart — att denne var tämligen oemottaglig för sådana påtryckningar, måste Kristian ha vetat. Det gällde i stället att undandraga hertigen stödet av Kristians godkännande av regementsförändringen, och därmed öka oron för Danmarks hållning. En sådan politik borde göra både Karl och dennes förhandlingsdelegerade mera benägna att för tryggandet av rikets västgräns offra den Danmark misshagliga handels- och lappmarkspolitiken.

Hade de svenska ombudens första proposition styrkt Kristian i den uppfattning av läget i Sverige, som helt säkert redan förut var hans,

[8] Kristian t. Karl, dat. Halmstad 11 febr. 1601, s. o. s. 225, anm. 6.

[9] »in commune som samlide och eens wdj ett corpore.»

[1] När valet skedde, voro »mange fornemme folch wdelugtte, som icke aldenne icke haffuer kund och tordtt werett thillstide, men ochsaa fornumfftheligen och aff ahnseelige aarsager der emod kunde j fremtiiden excipere».

[2] Jfr referat hos Slange o. Gram, l. c., o. hos Laursen i DNT, III, s. 175 f.

och som kanske ytterligare befästes av de meddelanden, som länsmännen på Halmstad och Varberg kunnat lämna honom, måste de underrättelser, som eljes nådde honom från det danska lägret, ha klargjort, att den aktuella situationen erbjöd förträffliga möjligheter till politisk utpressning. Helt säkert ha de danska ombuden rapporterat både om den svenska delegationens sammansättning och om den medgörlighet vid preliminärförhandlingarna, som tycktes lova goda resultat även vid förhandlingarnas fortsättning.

Mot bakgrunden av dessa överväganden måste, tyckes det, Kristians brev av den 11 februari, liksom också förändringen av den danska aktionsplanen under dagarna den 13—15 februari tolkas.

I ett hänseende hade läget förändrats mellan dessa händelser. De svenska ombuden hade vid förhandlingarna den 13 februari visat sig omedgörliga i fråga om de danska huvudbesvären, liksom då det gällde försöken att avtvinga dem klara besked om vilka krav och vilka bevismedel den svenska parten skulle kunna framlägga inför en skiljedomare i tvisten om beskattningsrätten vid ishavet. De danska ombuden måste vid förhandlingen om sina egna klagomål, sådan den med all säkerhet förts den 13 februari, som nämnt ha fått klarhet om att svenskarna på grund av sin bristfälliga instruktion icke kunde göra några medgivanden utan att först ha inhämtat hertigens anvisningar. Ett hänskjutande av dessa frågor till förnyad behandling vid ett senare möte kunde ur den synpunkten anses nödvändigt.

Näppeligen ha de danska ombuden kunnat framställa ett sådant förslag utan konungens gillande, särskilt som förslaget gällde icke blott ett förnyat möte på gränsen utan process inför ett rådsutskott i enlighet med Stettintraktatens förlikningsbestämmelser. Därom kan nämligen intet tvivel råda, att Kristian måste ställa sig tveksam inför varje försök att tillämpa dessa. Obenägenheten att åt riksråden överlämna avgörandet i de viktiga spörsmål, som voro å bane, präglade redan hans instruktion för ombuden vid detta möte. Samma motiv drev honom att följa efter förhandlarna till gränsen och skulle under de följande åren tvinga honom till Knäred 1601 och 1602 och åter till Valda 1603. Det räcker här icke att hänvisa till den unge konungens obetvingliga verksamhetslust och ständigt ådagalagda benägenhet att personligen ingripa i alla administrativa och diplomatiska värv. Här gällde det något mera, att icke tillåta den danska rådskonstitutionalismen att hämta näring genom återupplivandet av Stettinfredens bestämmelser om medling mellan de tvistande nordiska konungarna av ett samnordiskt rådsutskott. Då konungen icke dess mindre lät sina ombud föreslå något sådant, måste han ha haft särskilda skäl att hoppas på ett förmånligt resultat av denna skiljedom. Han måste ha tänkt sig, icke blott att de danska råd, som förordnades

i rådsutskottet, skulle döma till dansk förmån, utan också att de svenska herrarna i detta skulle kunna förmås att göra gemensam sak med de danska. En sådan förhoppning grundade sig helt säkert på den uppfattning av stämningen i Sverige och av de svenska ombudens förhandlingsskicklighet, som dessas första proposition och medgivanden i preliminärförhandlingen givit som resultat. Därför föreslogs också mötet äga rum så snart som vid slutet av september månad. Att hertig Karl ämnade återvända till Sverige först fram emot följande vinter, torde ej ha varit obekant i Danmark.

Om denna analys av läget är riktig, ter sig förändringen av de danska planerna som ett resultat av konungens initiativ. Hans direkta ingripande kommer att kunna spåras också i andra avgöranden under de fortsatta förhandlingarna.

Arent Jostings och Ambjörn Jacobis besök i Valda.

Det är icke troligt, att man den 15 februari, då de bägge delegationerna åter möttes på förhandlingsplatsen, hunnit med ett förnyat försök att genom diskussion av alla förhandlingsämnena åvägabringa ett positivt resultat av förhandlingen.[3] Förmodligen ha danskarna inskränkt sig till att, vad angick de egna klagomålen, föreslå deras hänskjutande till en förlikningskommission. Säkert är emellertid, att diskussion förekommit om svenskarnas uraktlåtenhet att svara på de danska frågorna om skatterätten i lappmarken och danskarnas motsvarande hållning till den av Arent Josting och Ambjörn Jacobi utställda särskilda klagomålsförteckningen.[4] Här kom det emellertid till en kompromiss. Svenskarna skulle sända sina bägge lappmarkssakkunniga, Arent Josting och mäster Ambjörn, till danskarnas kvarter för en realdiskussion av de svenska klagomålen — de medförde också en skiss över lappmarken för att kunna visa, var de ifrågavarande övergreppen utspelat sig.[5]

Rörande den rannsakning i lappmarksfrågan, som hölls i Valda vid de bägge svenskarnas besök, äro endast några huvudpunkter kända.

---

[3] Under den 15 febr. medhanns dels ett sammanträde på gränsen, dels översändandet av Arent Josting och Ambjörn Jacobi till Valda och deras förhandling där samt avläggande av rapport i Vommedal. Det synes då föga troligt, att sammanträdet fått någon mera avsevärd längd.

[4] Att saken ånyo varit före, antydes redan av uttryckssättet i det danska mötesavskedet, DNT, III, s. 120, sista raden. Att svenskarna »sig besvergit indtil den 16. dag Februari» antyder mera diskussion än brevväxlingen den 11 febr. och den muntliga överläggningen den 13 febr.

[5] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 15 febr. 1601, orig. vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. I detta brev, som är ett slags kreditiv för Arent Josting och Ambjörn Jacobi, nämndes endast, att dessa bägge visste besked om förhållandena, varför de borde få »komme til förhöör». I det svenska mötesavskedet preciseras detta, DNT, III, s. 113, rad 10—4 nedifr. De utskickade skulle med hjälp av en karta visa ut platsen för övergreppen och ange lappmarkens utsträckning i dess helhet (»huru then landzende är belägen»). Jfr även det danska mötesavskedet ibid., s. 121, rad 11—14. Att i själva verket både de danska frågorna och de svenska klagomålen behandlades vid förhandlingen i Valda den 15 febr., framgår av skriftväxlingen följande dag.

Den kartskiss, som svenskarna förde med sig, underkändes av danskarna såsom icke tillräckligt noggrann.[6] Av de svenska klagomålen synes en del ha kunnat utmönstras, antingen danskarna lovat avhjälpa dessa brister eller kunnat gendriva besvären.[7] Under diskussionen av de svenska klagomålen ha Arent Josting och Ambjörn Jacobi, helt säkert provocerade av danskarna, deklarerat sin uppfattning om arten och utsträckningen av de svenska rättigheterna vid Ishavskusten och på fjället. Deras förklaring var så uppseendeväckande, att danskarna omedelbart begärde att få de svenska ombudens skriftliga bekräftelse.[8] Vad de i själva verket sagt, är icke känt, men allt tyder på att de i överensstämmelse med den instruktion, de halvtannat år tidigare erhållit för sin verksamhet i lappmarken, hävdat Sveriges höghetsrätt över Ishavskusten norr om Tisfjord, där gränsen mellan rikena ginge ut i havet.[9] Det har för dem icke stått klart, att vad som föreskrivits i instruktionen och lagts fram för sjöfinnarna vid skattläggningen varit ett led i en målmedveten expansionspolitik, icke en praktisk förhandlingsståndpunkt eller en rättsligt välgrundad övertygelse. För de svenska ombuden måste valet ha varit svårt mellan att desavuera de bägge lappmarkssakkunniga genom en mindre uppseendeväckande förklaring och att vidhålla de anspråk, som dessa framställt. Möjligen i förhoppning att trots allt vinna ett erkännande av Sveriges höghetsrätt över det stora skattlandet ha de valt att avge den skriftliga förklaring, danskarna begärt, i så tvetydiga ordalag, att den likaväl kunde

---

[6] Det danska mötesavskedet, DNT, III, l. c.

[7] Dessa klagomål saknades i den förklaring, som de svenska ombuden utfärdade följande dag, se nästa anm.

[8] De svenska ombudens förklaring ang. lappmarken, dat. Vommedal den 16 febr. 1601, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA. Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 165 f., av Laursen i DNT, III, s. 105, samt efter avskr. i SvReg II, DRA, fol. 26 v—27 r, hos Johnsen, a. a., s. 115. Denna förklaring är, som de svenska ombuden bestyrka i sitt samtidiga brev t. de danska ombuden, orig. ibid., en på de senares begäran utställd bekräftelse av vad Arent Josting och Ambjörn Jacobi framfört föregående dag. — Enewald, a. a., s. 148, menar, att Arent Josting och Ambjörn Jacobi i själva verket förde med sig de svenska ombudens förklaring. Misstaget torde grunda sig på feltolkning av det svenska mötesavtalet, DNT, III, s. 113, rad 4 nedifr. Jfr Johnsen, l. c. — Det danska mötesavskedets framställning anger icke sambandet mellan Arent Jostings o. Ambjörn Jacobis besök i Valda och den svenska förklaringen den 16 febr., se DNT, III, s. 120, rad 3—1 nedifr., o. 121, rad 1—4. Jfr ovan s. 240 med anm. 4. Det är ovisst, om det är från denna framställning den förvirrade kronologien hos Slange o. Gram, a. a., s. 165, härstammar. Sammanhanget skulle då vara det, att Slange i sin framställning följt avskedet och Gram vid sin utredigering placerat in den danska frågelistan på fel ställe; mötesavskedet lämnar ju icke något tvivel om dennas rätta plats. Av intresse är emellertid, att i Slanges o. Grams framställning danskarnas initiativ under förhandlingen klart framhäves, dels i texten, l. c., rad 3—5, dels i Grams marginalrubrik »De Svenske søge U-endelighed ved Modet[!], men de Danske forhindre det». Är detta endast en litterär utarbetning av det danska mötesavskedets uttryck »de Svensche . . . hafver unødig achtet och sig besvergit indtil den 16. dag Februari . . .»? Om det danska initiativet s. o. s. 230 med anm. 8.

[9] Karls instruktion för Arent Josting o. Ambjörn Jacobi, dat. Stockholm 20 dec. 1599, s. o. s. 231, anm. 9.

läsas som en bekräftelse på dessa anspråk och som en förklaring, att det stora skattlandet norr om de svenska lappmarkerna och norr om den punkt, där Sveriges och Norges gräns gick ut i havet, alltid skattat till Sverige — liksom också till Norge och Ryssland — och icke tillhörande något annat rike, varmed intet direkt anspråk gjorts på ensam överhöghet eller äganderätt till hela detta skattland.[1]

Att danskarna önskade få se resultaten av rannsakningen i Valda den 15 februari i form av en av de svenska ombuden utfärdad förklaring, betyder icke, att de voro nöjda med vad som därvid framkommit. Ett sådant antagande skulle ju innebära, att de svenska ombuden i sin förklaring gått från de överenskommelser, som träffats i Valda, och skärpt sina anspråk — och på ett sådant handlingssätt tyda inga kända omständigheter.[2] Möjligen har avsikten med danskarnas framställning varit att få de svenska ombuden att desavuera sina sakkunniga. Kanske trodde man i Valda, att de vittsyftande anspråk, som Arent Josting och Ambjörn Jacobi hävdat, voro framställda på försök, för att se, hur långt man överhuvudtaget kunde gå. Möjligen förestavades kravet på en auktoriserad version av ännu andra, mera offensiva planer. Huru därmed än må förhålla sig — de anspråk, som framlagts av de bägge lappmarkssakkunniga och tillsynes bekräftats genom de svenska ombudens underskrift, måste för de danska förhandlarna ha tett sig som högst uppseendeväckande.

Helt säkert ha också de svenska förhandlingsdelegerade insett, att

---

[1] »Huilke lapmarker med folk, grund, land och strandh äre ett continuum med Swerige och hafue af ålders tidh altidh oemotsäieligen skattet Sweriges crone — som the med rätte och ingen annen tilhöre — efter som gamble räkenskaper i cronones räckninge kammer nogsampt vtuise. Och konung Magnus Erichsons och andre framledne konungars breff betyge, huruledes the vnder Sueriges crone igenom birckarlers krigh och bythe för theres arfuegodz i Finland kombne ähre.» Det möter språkligt intet hinder att översätta den inskjutna komparativa bisatsen (»som the med rätte och ingen annen tilhöre») som ett påstående, att dessa områden med rätta tillhörde Sveriges krona och ingen annan. Så hos Laursen i DNT, III, s. 105. Enewalds referat, a. a., s. 148, är ofullständigt. Johnsen, a. a., s. 115, följer Laursen men undviker att ta ställning till huvudfrågan. Denna mening följes också av förf. till avsnittet Det politiska förspelet i Sveriges krig 1611—1632, I, s. 120. Att ett sådant påstående icke kan ha varit de svenska ombudens mening, framgår klart av Karls instruktion och av den svenska propositionen, s. o. s. 210 med anm. 6 o. 227 med anm. 9, där meningen, att Sverige och Norge gemensamt hade höghetsrätt över skattlandet i norr otvetydigt kommer till uttryck. Intet skäl finnes nämligen för en förmodan, att ombuden skulle ha frånträtt instruktionen den 16 febr., sedan de följt den sex dagar tidigare. Det möter språkligt heller intet hinder att tolka det ovan citerade uttrycket, så som ovan skett, som ett påstående, att det gemensamma skattlandet icke tillhörde något annat rike än Sverige men heller icke detta, men att det hängde direkt ihop med den svenska lappmarken, och att det av ålder och utan några gensagor skattat till Sverige — nämligen jämte Norge och Ryssland. I bäggedera fallen är emellertid formuleringen så otymplig, att man tvingas draga slutsatsen, att tvetydigheten varit avsiktlig. Är detta riktigt, måste sammanhanget ha varit det i texten angivna.

[2] Svenskarna säga uttryckligen i sitt samtidiga brev, s. o. s. 241, anm. 8, att de »samme handel skole fortfatte och ider tilsende». Helt säkert skulle ett motsatt förfaringssätt ha påtalats av den danska parten.

de tagit ett mycket djärvt steg. I alla händelser bifogade de till den förklaring, som avkrävts dem, det i deras instruktion förutsedda förslaget om ett byte av rättigheter.[3]

Att danskarna skulle taga fasta på den tolkning av den svenska förklaringen, som överensstämde med de svenska lappmarkssakkunnigas framställning, var att vänta. Om innehållet i de svenska ombudens förklaring, sådan danskarna alltså uppfattade den, var väl känd från förhandlingarna i Valda den 15 februari, kan man ej se deras svar som ett spontant känsloutbrott. De hade tvärtom haft god tid att överväga det. Det synes icke ens orimligt att antaga, att begäran att få de genom Arent Josting och Ambjörn Jacobi framställda anspråken bekräftade genom de svenska ombudens egen underskrift, framställts icke minst för att få ge detta svar — att de svenska ombuden voro mottagliga för kraftiga påtryckningar, hade de ju visat genom att gå ifrån sin ursprungliga, avvisande hållning till den danska frågelistan beträffande skatterättigheterna.

Hur därmed än må ha förhållit sig, i detta svar betecknades de gränser, som svenskarna uppgivit för den del av det gemensamma skattlandet i norr, där Sverige gjorde rättigheter gällande, nämligen havsstranden från Tisfjord till Varanger, som alldeles orimliga — det gällde ju i själva verket en stor del av Norges rike, menade danskarna.[4]

Så långt är svaret endast vad som kunde väntas — att danskarna skulle bifalla dessa krav, torde ingen i det svenska kvarteret ha förmodat. Brevets fortsättning är desto märkligare. De danska ombuden uttalade sin förvåning över att hertig Karl, en Danmarks granne och vän, ville framställa sådana anspråk. Nu tvekade de att slutföra någon förhandling om dessa, för övrigt alldeles onödiga svenska klagomål, innan Sverige finge en stadigvarande regering med konung, riksråd och vad som eljes skickade sig[5] — först då ville de på anfordran av Sveriges konung och ständer fortsätta förhandlingen.

---

[3] I det ovan s. 241, anm. 8, nämnda brevet av 16 febr. I själva verket följa de nära instruktionens ordalag, dock utan att uppge, vilka områden som kunde komma ifråga för ett byte. När de åberopade hertig Karls fridsälskande sinnelag som grund för förslaget, skedde detta i anslutning till instruktionens föreskrifter. Man får således icke däri se en antydan om att danskarna uppträtt särskilt hotande under förhandlingarna i Valda den 15 febr. — Johnsen, a. a., s. 116, uttrycker sig, som om förslaget om ett byte framställts senare under loppet av den 16 febr., efter och således med kännedom om danskarnas skarpa svar på den svenska förklaringen. Att det framställdes samtidigt med förklaringen framgår klart av akterna, s. o. s. 241, anm. 8, och det avvisades i samma av Johnsen själv refererade brev! Av Enewalds framställning, a. a., s. 148, kunde man tro, att förslaget om byte framställdes helt i enlighet med instruktionen, alltså med angivande av bytesobjektets gränser och art.

[4] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 16 febr. 1601, avskr. efter konc. i SvReg II, DRA, fol. 27 r—28 r.

[5] »for end wdj Sverrigis riige bliffr beskickatt ett bestandigtt och wist regimenthe medh konning, rijgens raad oc ellers j andre maade.» Om betydelsen av bestandig = fast se Kalkar, Ordbog, I, s. 179, s. v. bestandig, 1). Om betydelsen av wiss = befullmäk-

Kristians ingripande i förhandlingarna.

Att denna framställning bär prägeln av konung Kristians personliga medverkan — därpå kan ingen tvivla. Lika litet som dennes till hertig Karl riktade svar på de svenska ombudens första proposition kan detta aktstycke tolkas som ett ingrepp i den statsrättsliga tvisten i Sverige till konung Sigismunds förmån. Helt säkert är det tvenne andra syften, som förmält sig i denna framställning.

Då de svenska ombuden besvarade detta brev[6], bemötte de ett danskt förslag, att hela avgörandet i lappmarksfrågan skulle uppskjutas tillsvidare[7]. De hade då i sin hand danskarnas utkast till mötesavsked — detta torde ha sänts med samma bud som det danska brevet den 16 februari.[8] Det framgår av sammanhanget, att förslaget varit infört i detta utkast.[9] Det var den hotfulla motiveringen till detta förslag, som mötte i det nyss anförda underkännandet av den svenska regimens kompetens. I själva verket hade förslaget en annan bakgrund. Genom de deklarationer, som Arent Josting och Ambjörn Jacobi avgivit vid rannsakningen i Valda den 15 februari, och som auktoriserats genom de svenska ombudens förklaring följande dag, hade de danska ombuden nått sitt syftemål i vad angick lappmarksfrågan, sådant detta klart framgått vid analysen av konung Kristians instruktion. Under sådana förhållanden var ett uppskov med denna frågas vidare behandling önskvärd, för att konungen skulle få tid att med utgångspunkt från vad han numera erfarit om de svenska kraven och klagomålen företaga nya undersökningar på ort och ställe, frambringa nya vittnesmål och tilläventyrs genom fortsatta våldsamma inskridanden mot de svenska fogdarna och befallningsmännen ändra det faktiska maktläget vid Ishavskusten till sin förmån.

Kristian och hans råd måste emellertid ha insett, att ett uppskov

---

tigad, se ibid., IV, s. 844 f., s. v. vis, 1). Jfr referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 166, o. hos Laursen i DNT, III, s. 105 f.

[6] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 17 febr. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA.

[7] »Ty at thet skulle blifwe opå någon tijdh opskofwett såsom iders meningh ähr, ther til bekenne wij oss icke mechtige at samptyckie.»

[8] Att de svenska ombuden den 17 febr. hade bekommit detta utkast, visar sistnämnda källa, där det omnämnes. Att det skulle ha överlämnats på mötesplatsen den 15 febr., är alldeles otroligt. På detta stadium av förhandlingarna kunna danskarna icke i sitt utkast ha infört ett förslag om uppskov med förhandlingen om beskattningsrätten i lappmarken. De lyckades ju vid denna samma överläggning genomdriva den realdiskussion av de särskilt framlagda skatterättsliga spörsmålen, som de krävt ända sedan den 11 febr. och som kunde öppna — och i själva verket kom att öppna — helt nya perspektiv. Laursens formulering i referatet av danskarnas brev, DNT, III, s. 106, rad 2, är något missvisande. I brevet uttalades ej, att danskarna i mötesavskedet ville införa hela denna förklaring om de brister i Sveriges regering, vilka borde avskaffas, innan det kunde komma till förhandling i lappmarksfrågan. Ett sådant förslag hade varit alldeles orimligt och skulle ha äventyrat den avsedda verkan. Helt säkert talades i utkastet till mötesavsked endast om uppskov. Jfr nästa anm.

[9] Svenskarna säga sig i sitt utkast till avsked ha infört förslaget om en gränsläggningskommission, s. o. s. 211, anm. 1, i stället för det danska uppskovsförslaget, se anm. 7.

tillsvidare med lappmarksfrågans behandling kunde bli svårt att framtvinga. Det stred nämligen mot sedvanan från tidigare gränsmöten att låta förhandlingarna i en viss fråga rinna ut i sanden. Då danskarna begärt skiljedom enligt Stettinfredens § 24 i de för dem viktigaste av de frågor, de själva tagit upp vid denna förhandling, måste det ha framstått som desto mera vanskligt att avböja att alls ta upp svenskarnas första klagopunkt — vapenträtan — till behandling och i deras andra klagopunkt föreslå uppskov med behandlingen tillsvidare. Saken måste ha tett sig ännu mera osäker med hänsyn till att de danska ombuden redan principiellt godtagit det av svenskarna under förhandlingen framkastade förslaget om en gränsläggningskommission.

Då Kristian lämnade Valda — måhända redan under loppet av den 16 februari[1] — torde han därför ha lämnat sina råd öppet att, därest det eljes bleve omöjligt att uppnå överenskommelse om skiljedom i de danska besvären i handelsfrågorna, medgiva, att även lappmarksfrågan upptoges på det planerade gränsmötet i slutet av september.

Om det ena syftet med danskarnas hotfulla brev den 15 februari var att kraftfullt motivera obenägenheten att nu fullfölja förhandlingen i lappmarksfrågan, förmälde sig emellertid därmed ett andra. Den fräna inkompetensförklaringen av Sveriges regering skulle icke blott undandraga hertig Karl det stöd inför den svenska opinionen, han begärt av Kristian, det skulle också, liksom konungens Halmstadsbrev, öka oron för Danmarks hållning och därmed benägenheten att komma den danske konungens politiska önskemål till mötes. Vare sig detta var en följd av danskarnas hotfulla ordalag eller icke, de svenska ombuden skyndade sig att genom en skriftlig förklaring undanröja varje missförstånd om det besked, de givit.

Förebråelsen, att hertig Karl nu sökte tillägna sig en god del av Norges rike, avböjdes med ett försök att få danskarna att precisera, vad de betraktade som norskt territorium. Svenskarna försäkrade, att Karl icke åsyftade att tillägna sig något, som icke tillkomme honom.[2] Vidhöllo danskarna, att så likväl skett, borde de namnge de orter, det gällde. De svenska ombuden skulle då se till, att allt sådant

---

[1] Enligt Kancelliets Brevbøger 1598—1602, s. 593 f., daterade Kristian ännu den 3 febr. Köpenhamn, den 5 febr. Helsingör och åter den 18 febr. Köpenhamn. För att hinna till Köpenhamn den 18 febr. måste han ha lämnat Valda den 16 febr. och haft öppet vatten. Dateringarna i det material, som ligger till grund för Kancelliets Brevbøger äro emellertid icke särdeles tillförlitliga. Se t. ex. i början av mars 1602, då brev äro daterade i Ronneby 9 mars, Köpenhamn 10 och 11 mars, Ronneby och Sölvesborg sistnämnda dag och åter Köpenhamn 12 mars.

[2] »Så endoch wij icke wele hoppes, at H. F. N:de någensin vthi sinne hafwer haft at tilägne sigh någott, som H. F. N:de medh ingen rätt til befogatt ähr, ehwem dedh då tilhörer, mykitt minder intrenge sigh vthi then eygendom som Danmarks eller Norgis Crone medh rette tilkommer . . .» Om betydelsen av »eygendom» = servitut s. o. s. 228, anm. 2.

intrång avskaffades — det vore också överensstämmande med hertigens syften.

Denna deklaration, som uppenbart misstolkade danskarnas anmärkning — denna gällde i själva verket de pretentioner, som framlagts av de svenska lappmarkssakkunniga och till synes bekräftats i de svenska ombudens förklaring den 16 februari, så som danskarna tolkade den — var helt säkert avsedd att göra intryck vid en följande skiljedom — en sådan var ju nu på tal. I sakfrågan hävdade de svenska ombuden fortfarande, att gränsen mellan Sveriges och Norges lappmarker vore utlagd genom rågång ända till Tisfjord, men för området norr om denna gränsläggning talade de icke längre om Sveriges egendom — detta hade givit anledning till missförstånd — endast om den beskattningsrätt, som inom detta område tillkomme Sverige, Norge och Ryssland. Mellan Tisfjord och Malanger hade Sverige och Danmark tagit skatt tillsammans, men sjölapparna, som bodde mellan Malanger och Varanger, hade skattat till tre konungar, tills den ryske storfursten nu avstått sin del åt Sverige. I ingen mån hade det varit de svenska ombudens avsikt att förbehålla Sverige någon del av vad sjölapparna av gammalt givit ut till Norges rike, endast att de norska befallningsmännen måtte förbjudas att hindra uppbörden av Sveriges skatt — både den gamla och den, som förvärvats genom Teusinafreden — liksom att tränga sig in på fjället, där Norges krona aldrig haft beskattningsrätt.[3]

Vad de svenska ombuden här framförde, var i själva verket huvuddelen av den bevisning, som skulle stödja Sveriges krav på överhöghet vid sjösidan från Tisfjord till Varangerfjord, men de underläto att öppet draga slutsatsen från beskattningsrätt till territorialrätt. De erkände icke Norges rätt till land, strand och folk i dessa trakter, men den norska kronans rätt till halva skatten intill Varanger intygade de uttryckligen. Att dessa i själva verket skenbara eftergifter för danskarna framstodo som en betydande vinst, är säkert. I tyska

[3] »Och opå thet i godhe herrer måge wår meningh än ytherligere och vthöfwer thet, som i går ider tilsendt och ofwerantwardatt blef, om for:te lappemark fornimme, så wele wij idher wenligen och naborligen icke förholle, effter som och ider sielfwe icke okunnigdt ähr, som wij förnimme, at Swerige och Norie ähre alt in till Titisfiorden medh rå och röör, ther opå och gamble bref giorde ähre, åthskildhe. Sedan ifrå Titisfiorden och vtht medh siösiden in til Malanger hafwe Swerige och Danmark tagitt skatt tilhope. Men siöfinnerne, som boo emellen Malanger och Waranger, the hafwe skattat til tre konunger, Swerigis, Norgis och ryssen, men nu hafwer ryssen igenom rågången afstått sin tredingh och effterlathett then Swerigis crona. Så hafwer nu icke waret wår meningh, at wij vthi någen måthe eller till thet ringeste wille tilegne oss af then deel, som siöfinnerne pläge gifwe Norgis rijke vthi åhrlig skatt utan begierett, at opå thet, som wij af ålder hafwe haft såsom och medh rågången wunnet ähr, icke måthe någett hinder skee och the norske befalningsmän förbiudes at intrenge sigh in opå fiellen och skattlegge fielfinnerne, som alrigh til Norgis crone hafwe någensin skattett.» Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 166, av Laursen i DNT, III, s. 106, hos Enewald, a. a., s. 148 o. hos Johnsen, a. a., s. 116.

kansliets registratur över de svenska handlingarna har en anteckning gjorts om att detta brev innehölle hela huvudsaken.[4] I det danska mötesavskedet nämndes det emellertid icke. Där lade man desto större vikt vid de svenska pretentioner, som framlagts genom förklaringen den 16 februari — de blevo till och med tendentiöst tillspetsade.[5] Där gällde det att inför en skiljedomare och inför den allmänna opinionen framställa svenskarnas krav som alldeles otillbörliga.

Förhandlingar om mötesavsked.

Mot bakgrunden av den vacklande hållning, som de svenska ombuden tycktes ha visat, måste det för danskarna ha tett sig mindre vanskligt att medgiva, att också lappmarksfrågan hänsköts till skiljedomsförhandlingen den 30 september. Endast därigenom torde det också ha blivit möjligt att avvisa svenskarnas krav på en gränsläggningskommission på ort och ställe.[6] Under alla förhållanden var detta danska medgivande ett viktigt resultat av svenskarnas bestämda påtryckningar. Får man tro en svensk uppgift från 1603 års möte, skulle de till och med ha hotat att avbryta förhandlingen utan något avsked och i andra hand föreslagit förhandlingens ajournerande för inhämtande av nya instruktioner.[7] Har så varit fallet, ter sig sammanhanget än klarare. Ett år senare var det danskarna, som föreslogo uppskov. Tydligen ha svenskarna denna gång framställt sitt förslag, först sedan Kristian lämnat Valda. Detta styrker slutsatsen, att Kristian bestämt ålagt sina ombud att framför allt komma till ett avtal om förlikningsprocess.

Trots danskarnas eftergift på denna punkt blev det omöjligt att uppnå enighet om avskedet. Svenskarna krävde med bestämdhet, att också vapenträtan skulle hänskjutas till skiljedom, ett krav som av danskarna icke kunde bifallas — på den punkten lämnade Kristians instruktion uppenbarligen ingen prutmån. Också eljes hade svenskarna en rad invändningar mot danskarnas förslag till mötesavsked.[8] Re-

---

[4] Anteckningen vid avskr. i SvReg II, DRA, fol. 28 r—29 r, av Hartvig Billes hand: »Skal dette breff wel agtis, tj dz jndeholder den hele hoffuedsag.» Motsvarande anteckning finnes icke på originalbrevet.

[5] DNT, III, s. 121, rad 1—7 o. rad 16—10 nedifr. Att svenskarna skulle ha hävdat, att gränsen mellan Sverige och Norge norr om Tisfjord följde sjöstranden till Varanger, är oriktigt. Svenskarna hade omsorgsfullt undvikit att tala om gräns mellan Sverige och Norge. Däremot hade de hävdat Sveriges del i det gemensamma skattlandet vid Ishavskusten — lappmarken — som begränsades av sjökanten. Detta kallas icke en del av Sveriges rike, tvärtom framhäves som argument för Sveriges rättigheter, att det hängde direkt samman med Sverige, vore »et continuum», medan det icke hängde samman med Norge, vars gräns ginge ut i havet vid Tisfjord.

[6] I mötesavskedet motiverades detta med att de svenska ombuden icke medgivit, att det alls kunde vara någon tvekan om gränslinjen, som vore själva sjökanten — ett sofistiskt resonemang. DNT, III, s. 121, rad 14—23.

[7] De svenska ombudens tredje inlaga om oktobermandatet, dat. Vommedal 15 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Förslaget skulle ha framställts genom budskickning med kamreraren Henrik Henriksson.

[8] Med brevet av den 17 febr. följde en hel lista ändringsförslag. Denna är emellertid ej

sultatet blev, att två olika avsked utfärdades, ett av de danska och ett av de svenska ombuden.[9] Bägge följde den indelning, som det danska förslaget givit — de upptogo först de danska besvärspunkterna, därefter de svenska. I det danska avskedet hänskötos de handelspolitiska frågorna och lappmarksfrågan till avgörande genom skiljedom vid det till den 30 september 1601 planerade mötet vid Knäred. I det svenska avskedet hänsköts dit också vapenträtan, och till medgivandet att där upptaga de handelspolitiska frågorna fogades en bestämd reservation. Vid detta möte skulle alla tvistiga frågor behandlas utom de, som tilläventyrs redan hunnit avgöras genom vänskaplig överenskommelse mellan de bägge regenterna. De danska privatbesvären hänskötos på de danska ombudens eget förslag till behandling vid ett särskilt möte i Nylöse den 10 augusti. Dit skulle från svensk sida förordnas en rannsakningskommission för granskning av olika klagomål, och de svenska undersåtar, som danskarna hade krav emot, skulle instämmas dit genom den svenska regeringens försorg. På danskarnas uttryckliga begäran utfäste sig de svenska ombuden att personligen ansvara för att envar, som sökte sig till denna domstol, finge sin rätt. Detta möte för granskning av den svenska gälden kom också att äga rum i överensstämmelse med avskedet.[1] För att genomdriva beslutet i vad angick gälden hade danskarna i syfte att trygga den alltid önskvärda ömsesidigheten erbjudit sig att på anfordran förordna en motsvarande kommission i Laholm för rannsakning om eventuella svenska krav av samma slag. Att denna sistnämnda överenskommelse utelämnades i det danska avskedet, torde

---

bevarad. 1603 uppgåvo de svenska ombuden i sin relation om förhandlingarna två år tidigare, se föregående anm., att »the danske comissarier ... bewilliedt sendht om sidher, att thenn lappemarske saaken medh three croners handhel måtte opå samma mötte förretages och afhandles ...» Framställningen är uppenbart oriktig. Då detta 1603 var en bisak i argumenteringen om oktobermandatet, där det i stället gällde den svenska reservationen, att alla spörsmål skulle behandlas, får uppgiften ej tillmätas alltför stor vikt vid bedömandet av källans allmänna trovärdighet, samtidigt som misstaget ger anledning till försiktighet.

[9] De svenska ombudens avsked, dat. Vommedal 18 febr. 1601, tryckt efter orig. i ST, V: 1, s. 111 ff., o. i DNT, III, s. 107 ff. De danska ombudens avsked, dat. Valda 18 febr. 1601, tryckt efter avskr. av orig. i ST, V: 1, s. 119 ff. o. i DNT, III, s. 115 f. Om de bägge avskedens yttre form, protokollets, s. o. s. 224, anm. 3. Uppgiften hos Slange o. Gram, a. a., s. 167, att avskeden voro »snart ligelydendes imod hinanden» med undantag blott i vad gällde den heraldiska trätan är, som framgår av ovan anförda ställen, oriktig.

[1] Protokoll över rannsakningen om gälden, dat. Nylöse 13 aug. 1601, renskrift i vol. Oordnade handlingar. Röda nummer 325, KA. Från svensk sida mötte Jöran Eriksson, Anders Lindersson, Anders Olovson, Seved, Erik och Bo Ribbing, Åke Åkesson, Bengt Knutsson, Erik Åkesson, Mickel Olsson, Erik Jöransson och Abel Eriksson, från dansk sida Sten Maltesson och Jakob Beck. Åtskilliga uppgifter om dessa utbetalningar finnas i vol. Stockholms slott. Räkenskaper för varuhus och handling 1600—1603, KA. En av dessa är av särskilt intresse: »Betalt een dansk ... som honom blef til dømdt på ransackningen i Nylössa ...» Prövningen av de danska kraven har helt visst skett i rättsliga former.

sakna vidare betydelse — att det icke är en tillfällighet, är säkert, men det är ej skäl att däri se annat än ett uttryck för den tämligen överlägsna danska nålstingspolitik, som kännetecknade det danska avskedet i dess helhet. De bägge avskeden skilde sig genomgående även däri, att vardera parten vid anförandet av huvudargumenten ur den förda diskussionen framhävde, vad som syntes mera förmånligt med hänsyn till den planerade skiljedomen.

Flabäcksförhandlingarnas resultat.

Förhandlingarna vid Flabäck i februari 1601 hade i huvudsak utfallit till dansk förmån. Väl hade danskarna icke kunnat framtvinga ett inställande av Narvablockaden och en sådan ändring av den svenska tullpolitiken, som varit Kristians syfte, då han beviljade mötet. Men detta hade sin orsak i de svenska ombudens bristande kompetens att göra sådana eftergifter. I stället hade dessa frågor hänskjutits till skiljedom av ett rådsutskott enligt Stettinfreden § 24, och kännedomen om den inre oron i Sverige liksom erfarenheterna från den nu avslutade förhandlingen tycktes ge anledning att vänta ett förmånligt resultat av denna skiljedom. I lappmarksfrågan, som tagits upp vid mötet av svenskarna, hade Kristian fått en god inblick i de förhoppningar, man på svenskt håll gjorde sig, och i de bevismedel och rättsgrunder, man avsåg att åberopa vid kommande förhandlingar. Väl hade det ej lyckats danskarna att erhålla ett önskvärt längre uppskov med dess återupptagande, men de svenska förhandlarnas till synes vacklande hållning gav helt visst konungen anledning att också här vänta ett gott resultat vid processen. Dessutom återstodo sju månader av den tid på året, som bäst lämpade sig för slutförandet av de pågående undersökningarna vid Ishavskusten. Också beträffande de danska privatfordringarna hade en tillfredsställande överenskommelse nåtts. Mot detta vägde endast det osäkerhetsmoment, som utgjordes av det svenska kravet på vapenträtans återupptagande vid den stundande skiljedomsförhandlingen — därutinnan borde emellertid detta mötes preliminärförhandlingar bli avgörande.

Ur svensk synpunkt var mötesresultatet desto mindre tillfredsställande. Hertig Karls syfte att få konung Kristians garanti för sin egen krona och stödet inför en orolig svensk opinion av den mäktige grannens offentliga gillande hade så långt ifrån uppnåtts, att Kristian tvärtom hade underkänt hela grunden för hans konungadöme, såväl valet i Linköping som den vanskliga tolkningen av Gustav Vasas arvförening och testamente. Den danske konungen hade också ifrågasatt hans rätt att utåt föra Sveriges talan och hade därvid pekat på en så ömtålig fråga — särskilt ömtålig i umgänget mellan de nordiska grannrikena — som att hertigen regerade utan riksråd. Det hade vidare

varit omöjligt att åvägabringa ett återupptagande av processen om sköldemärket tre kronor. I denna punkt hade förhandlingarna givit ringa säkerhet mot offensiva danska planer. Behandlingen av lappmarksfrågan hade icke lett till det eftersträvade resultatet — låt vara, att man i stället hade fått en viss klarhet om hur konung Kristian uppfattade rättsförhållandena vid Ishavet. Som den enda vinsten ur svensk synpunkt framstod — det framhävde också de svenska förhandlarna för sin uppdragsgivare — den säkerhet mot ett danskt fredsbrott, som man hade under tiden intill det beramade nya mötet. Att detta med hänsyn till opinionen i Sverige och enkannerligen i gränstrakterna var en betydande vinst, må erkännas — den var emellertid begränsad till den allra närmaste framtiden.

Orsaken till denna svenska motgång måste sökas både i den förelagda uppgiftens art, i de medel, som stodo förhandlarna till buds, och i det sätt, varpå förhandlingen fördes.

Om försöket att få dansk garanti för regeringsskiftet i Sverige var en spekulation i den danska rådskonstitutionalismen, var den förfelad redan genom Kristians närvaro vid gränsen. Också eljes var det ett svårt uppdrag, där endast påtryckningsmedel av en helt annan art än dem, som de svenska förhandlarna hade till sitt förfogande, kunde trygga framgången. Detsamma var utan tvivel förhållandet med processen om vapenbilden tre kronor. En lycklig utgång av meningsutbytet i lappmarksfrågan var med hänsyn till de danska undersökningarnas aktuella läge knappast tänkbar. Dessutom synas de aktstycken, kartor, brev och möjligen skattelängder, som stått svenskarna till buds, ha varit bristfälliga. Möjligen ha också de svenska förhandlarnas onöjaktiga kunskaper om förhållandena i lappmarken på ett ödesdigert sätt hänvisat dem till de sakkunniga men samtidigt alltför direkt medintresserade Arent Josting och mäster Ambjörn. Om emellertid uppgifternas art varit vansklig, de maktmedel och bevis, som stått dem till buds, små, så hade också de svenska förhandlarna visat ödesdigert bristande förhandlingsförmåga. De hade fallit undan för de skrupelfria danska påtryckningarna på ett sätt, som var föga löftesrikt för de nya förhandlingar, vilka skulle följa innan årets slut.

Likafullt hade icke de danska ombudens förhandlingsskicklighet fällt utslaget. Att deras större smidighet och erfarenhet kan spåras i enskilda moment av förhandlingen, har redan framhållits. Avgörande för överläggningarnas resultat har icke dess mindre konung Kristians personliga ingripande varit. Medan de svenska ombuden, oförmögna att under själva förhandlingen korrespondera med hertigen, voro hårt bundna av sin instruktion, kunde danskarna alltefter förhandlingslägets skiftande krav inhämta nya instruktioner. Det var också ko-

nungen, som med de svenska ombudens första proposition i sin hand klart uppfattade situationens möjligheter och utnyttjade dem med hänsynslös följdriktighet. Att denna framgångsrika politik var konungens, icke det danska rådets, framgår av alla omständigheter. Då kungabrevet av den 11 februari och den skarpa danska deklarationen fyra dagar senare i det yttre tedde sig som ett avgörande ståndpunkttagande för Sigismund mot hertig Karl, stred detta mot den försiktigt avvaktande neutralitetspolitik, som det danska rådet anbefallt 1598 och skulle rekommendera ännu 1604. I själva verket gällde det emellertid icke Danmarks ställning till konflikten om Sveriges krona. Denna konflikt utnyttjades endast för politisk utpressning på ett sätt, som väl överensstämde med den unge konungens kynne men föga med det danska rådets politiska principer.

Det danska rådets hållning.

Då någon tvekan icke kan råda om det verkliga syftet med dessa påtryckningar, är det av vikt, att de danska ombuden vid mötet, också de, höllos utanför de politiska överväganden, som ledde deras uppdragsgivare. I varje fall synes Arild Huitfeldt ha uppfattat Kristians brev och den förklaring, han själv varit med om att avgiva den 16 februari, efter bokstaven, som ingripanden i den statsrättsliga tvisten i Sverige, vilken tvist hotade att förhindra en fredlig uppgörelse mellan de bägge rikena. Endast kort tid efter hemkomsten från mötet infogade han i företalet till den då utkommande delen av sitt stora historieverk — denna utomordentliga fortlöpande kommentar till samtidens danska historia — några betraktelser, som helt säkert direkt inspirerats av erfarenheterna vid gränsen.[2] Han började, som så ofta, med några reflexioner över historieskrivningens pragmatiska betydelse. Genom att läsa om det förgångna — i detta fall konung Kristoffer II:s olyckliga regering — kunde man taga lärdom för sitt handlande i nuet, menade Huitfeldt. Han anvisade också några områden av samtidens politik, beträffande vilka man särskilt borde taga lärdom av historien.

Först riktade sig Huitfeldt därvid mot den svenska revolutionens raserande av aristokratiens makt — därpå hade han ju sett exempel även vid gränsmötet, där Sveriges rike företräddes av trenne frälsemän av släkter med lokal inflytelsekrets samt av en ofrälse sekreterare. Politiskt samarbete mellan olika samhällsklasser och stånd, med olika ekonomiska villkor och olika politiskt inflytande, vore alltid olyckligt för samhället.[3]

---

[2] Arild Huitfeldts Krönika, VII. Inledningen daterad Dragsholm den 17 maj 1601.

[3] »Altid haffuer forbindelse imellem høye oc lawe / oc de som wens ere aff formuenhed / veret wlycksalig / huad skal mand derfaare døme om slige Forbunt / huor sligt endnu skeer.» Ibid., fol. A II v—A III. Att det är revolutionen i Sverige, som åsyftas, står utom varje tvivel. På danska förhållanden kan anspelningen ej syfta. Kristian IV:s tvekamp med det danska

Därpå riktade sig Huitfeldt mot Kristians krigspolitik. För den, som började onödigt krig, slutade det ofta illa, hävdade han. Hur det skulle gå med det krig, som nu förestode Danmark, vore därför lätt att förutse. Att Huitfeldt därvid, som man har menat, åsyftade konungens planer att anfalla Sverige, är säkert.[4]

Till slut skisserade Huitfeldt följderna för det danska riket av att icke följa de lärdomar, historien gav. Alla riken hade sin ödesstund, då de måste antingen förgås eller taga till en annan politik — sådan som historien lärde.[5] Det är på omvälvningarna från Kristoffers till Valdemars tid, han här syftade. Då hade riket varit nära att förgås till följd av orättfärdiga krig, och då hade en fullständig revolution varit nödvändig för dess räddning.

Omskrivet till ett rådslag blir detta följande. Den rådande regimen i Sverige bure redan genom sin revolutionära natur i sig fröet till sin undergång. Därför behövdes icke Danmarks ingripande till den lagliga ordningens förmån. Ett krig mot Sverige skulle då vara ett onödigt krig, och den som tillgrepe ett sådant, brukade själv omkomma i det. Detta lärde historien, och det rike, vars regering ej gjorde sig denna lärdom tillgodo, riskerade att gå under och kunde räddas endast genom en, under sådana förhållanden laglig revolution.[6]

Hela denna, märkligt öppenhjärtiga förklaring, i vilken det helt visst är tillåtet att se det danska rådets politiska program i det aktuella läget, utgick från uppfattningen, att Kristians skarpa deklarationer om den svenska regimens olaglighet syftade till både ett ideellt stöd åt Sigismund och ett aktivt ingripande i striden om Sveriges krona. Vare sig denna uppfattning styrkts av krigiska yttranden från konungens sida under dennes besök i Valda, eller den grundade sig på en analys av den politiska utvecklingen och på kännedom om de danska rustningarna — i varje fall var den felaktig. Såväl ideologiska deklarationer som

---

rådet ledde icke, trots vissa trevande försök, till samarbete mellan konungen och de lägre ständerna. Rørdams förmodan, Historieskriveren Arild Hvitfeldt, s. 241, att stället syftar på de dansk-ryska förhandlingarna och förbundsplanerna, är orimlig. Ryssland framstod helt säkert icke, vid en jämförelse med Danmark, som lägre i rang eller som fattigare. Dessa planer voro icke heller aktuella i maj 1601.

[4] »Historien lærer oss Krig oc Orlog at vere begge Parters straff / oc den paa det sidste / som fører wnødig Krig / gierne at omkomme / Huad skal nu skee / ved voris Krig / er snart at spaa om.» Ibid., fol. a III r. Rørdams kommentar i sist a. a., s. 140. Att »begge Parter» här skulle syfta tillbaka på »høye oc lawe» är alldeles otroligt, vilket klart framgår av den logiska tredelningen av det resonemang, som framföres i detta parti av inledningen, se nedan.

[5] »Wi finder oc / at alle Riger oc Regimenter ere sat wforbigiengelige Tid oc Terminer faare / huilcke forløben fornøden er dem enten at vndergaa eller omuendis / Huor derfor met oss skal gaa / er læt at sige om / baade aff ny oc gamle Historier oc Hendelser . . .» Ibid., l. c.

[6] Om de monarkomakiska tänkesätten hos Huitfeldt, s. o. s. 56 f. med där angivna ställen.

krigshot voro ännu endast påtryckningsmedel vid försöket att pressa Sverige till eftergifter i de aktuella stridsfrågorna.[7]

[7] I tillgängliga historiska översiktsverk ha 1601 års förhandlingar, naturligt nog, tilldragit sig föga intresse. Fridericia ser i svenskarnas underkännande av Koldingfördraget huvudorsaken till att mötet blev, som denne förf. anser, resultatslöst, Danmarks Riges Historie 1588—1699, s. 140. E. Hildebrand är försiktigare, men synes i det svenska avskedet se mötets eniga beslut, Gustav Vasas söner, s. 349 f., särskilt »tvistepunkterna», s. 349 nederst. Almquists framställning, Reformationstiden och stormaktstidens förra skede, s. 344 f., är i överensstämmelse med arbetets uppläggning än mera summarisk.

II.

Karls hållning till det planerade mötet.

Gränsmötet vid Flabäck 1601 avslutades vid den tid på året, då kommunikationerna mellan Sverige och Livland voro som mest hindrade av vintern. Denna vinter var också osedvanligt sträng.[8] Då hertig Karl först i slutet av maj månad besvarade Kristians Halmstadsbrev, hade dröjsmålet emellertid icke uteslutande kommunikationstekniska orsaker.[9] I själva verket hade han redan en månad tidigare tagit ställning till gränsmötets resultat. Vid valborgsmässotiden utgick order till Ambjörn Jacobi och Gert Josting att fortsätta undersökningarna i lappmarken.[1] Dessa undersökningar skulle ha en något annan karaktär än tidigare. Det gällde icke längre endast undersökningar i fältet efter råmärken och förhandlingar med gränsbefolkningen om vittnesmål. Man skulle nu också söka efter skriftliga bevis om gränsen mellan rikena intill Tisfjord, längder på gränsmärken och berättelser om gränsläggningar, som tilläventyrs kunde finnas i lagböcker eller biblar hos lagmän och präster eller i kyrkorna. Som antikvariskt sakkunniga förordnades Erik Skepperus och Johannes Bureus att följa med.[2] Samtidigt fick Erik Jöransson Tegel i uppdrag att i tysthet draga runt landet, särskilt genom gränslandskapen, och rannsaka efter alla övergrepp eller försummelser.[3] Undersökningen vid norska gränsen kom icke till stånd i den utsträckning, som hertig Karl avsett.[4] Hans åtgärder ge icke dess mindre klart besked om var de svenska förberedelserna för fortsatta förhandlingar enligt hans mening behövde kompletteras. De avslutade förhandlingarna hade blottat

[8] Om vintern 1600—1601, vars köld var en av orsakerna till den svåra missväxten 1601, se det nedan s. 271, anm. 2, anförda materialet om denna missväxt.

[9] Jfr Laursens uppfattning, DNT, III, s. 176.

[1] Karl t. Ambjörn Jacobi, dat. Reval 30 april 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 64 v—65 r. Jfr Enewald, a. a., s. 156 med anm. 3, o. Johnsen, a. a., s. 117 med anm. 49.

[2] »och böoker, som finnes vthan twifwell hoos landzens inbyggere, prester, laghmän och andre, så och vthi kyrkier finnes kunne . . .» Karl t. Erik Skepperus, dat. Reval 28 april 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 62 r. Hertigen vädjade till Skepperus att åtaga sig detta värv. Denne skulle därmed försona, vad han brutit mot hertigen.

[3] Karl t. Erik Jöransson, dat. Reval 2 maj 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 70 r.

[4] Erik Skepperus synes ej ha velat åtaga sig uppdraget. I varje fall var han senare under året mera än någonsin misstänkt hos Karl. Karl t. kammarråden i Stockholm, dat. Reval 21 okt. 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 215 r—v. Dens. t. des., dat. Reval 23 okt. 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 215 v—216 r.

luckor i de svenska bevismedlen beträffande gränsförhållandena och skatterättigheterna.[5] Det gällde att beträffande enskilda besvär icke stå danskarna efter.[6]

Att hertig Karl dröjde att besvara Kristians brev och att ta ställning till frågan om det nya mötet — den hade ju hänskjutits till honom genom det svenska mötesavskedet — kan endast förklaras mot bakgrund av hans önskan att ernå uppskov med detta möte. Ett viktigt skäl att skjuta upp mötet var den korta tidsfristen. Några veckors dröjsmål kunde endast ytterligare stärka detta argument. Denna omständighet antyder, vad hertigens svar klart synes visa, nämligen att han noga uppfattat Kristians plan att vid det nya mötet under utnyttjande av det osäkra inre läget i Sverige genomdriva en lösning av de aktuella stridsfrågorna i danskt intresse.

Endast tvenne vägar funnos att göra denna plan om intet. Hertigen kunde skynda hem, sammankalla rikets ständer och tillsammans med dem utnämna ett nytt riksråd, som vore i stånd att å svensk sida fullgöra den representation, vilken Stettinfredens förlikningsbestämmelser ålade de nordiska rikenas råd. Han kunde då också själv övervaka de svenska mötesombudens verksamhet, så som Kristian hade gjort vid det nyss avslutade mötet. Denna plan skulle hertigen komma att följa ett år senare. Det är emellertid icke sannolikt, att den förespeglat honom redan nu. Situationen i Livland, där det gällde att organisera förvaltningen inom de erövrade områdena inför krigets fortsättning med Rigas erövring som närmaste mål, förbjöd helt säkert varje tanke på en hemresa. Vidare måste ett nytt gränsmöte överhuvud taget ha tett sig föga önskvärt, sedan de nu avslutade förhandlingarna givit så ringa förhoppning om danska eftergifter. Men även den andra utvägen — den som hertigen valde — nämligen att begära ett uppskov med mötet, måste ha tett sig vansklig. Den just avslutade förhandlingens enda förmånliga resultat hade för svensk del varit den säkerhet mot ett snart danskt fredsbrott, som det beramade gränsmötet innebar. Helt visst avsåg hertigen att också fortsättningsvis trygga rikets västgräns, när han som skäl till sin begäran om uppskov med det nya mötet anförde den korta tidsfristen, vilken icke medgav att till mötet inbjuda några främmande konungar och furstar såsom medlare. Det var, enligt tidens sätt att se, särskilt brottsligt att börja krig för att avgöra en tvist, vilken hänskjutits till främmande furstars

[5] »Effther th*et* . . . ingen wiss rettelse fins antingen vthi cronones cantzelij eller reckninge cammer om rett grendze skilden emellan Swerige, Jemptelandh och Norge altt ifrå Helsingelandh och intill Tijthasfjorden . . .» Ovan anm. 2 nämnda brev t. Erik Skepperus.

[6] Jfr de svenska ombudens replik under Flabäcksförhandlingarna, den 14 febr. 1601, ovan s. 237, anm. 5—6. Att Kristian vidtagit särskilda åtgärder för att insamla enskilda besvär, var känt i det svenska lägret och hade rapporterats till hertigen. De svenska ombudens relation ovan s. 200, anm. 8.

medling. Till hertig Karls önskan om en sådan medling torde emellertid också hans obenägenhet att överlämna avgörandet av de nordiska rikenas inbördes tvister åt ett rådsutskott ha medverkat, allra helst han nu icke såg sig i stånd att till detta rådsutskott förordna sex svenska riksråd. Till sist måste också de inbördes skiljaktiga mötesavskeden ha väckt hans betänksamhet. Ett nytt möte måste, om det blev oundvikligt, ske under lika villkor för bägge parter — detta var icke minst nödvändigt, om främmande medlare skulle behandla de nordiska rikenas tvister. De skiljaktiga mötesavskeden gåvo också en motivering för uppskov med sikte på vidare förhandlingar mellan furstarna om det nya mötets program. Mot bakgrunden av sådana överväganden bör Karls svar på Kristians Halmstadsbrev betraktas.

Hertigen uttalade däri sitt beklagande av att det förlupna mötet icke lett till förlikning av de stridiga kraven — detta vore desto mera beklagligt, som de svenska kraven icke gällde annat än vad som av ålder vore Sveriges rättighet. Det är tydligtvis den heraldiska tvisten och lappmarksfrågan, Karl här åsyftade. I sakens aktuella läge ville han helst fortsätta förhandlingen genom ömsesidiga beskickningar mellan konungarna, meddelade han. Genom dessa kunde de ådagalagda motsättningarna utjämnas, och man sluppe då en enligt Karls mening onödig process. Ville Kristian emellertid ej vika från beslutet om ett möte, vore Karl benägen att bifalla också det. Till detta möte skulle då alla svävande tvistefrågor hänskjutas. Emellertid tvivlade Karl på att det dömande rådsutskottet skulle kunna uppnå enighet. Han kunde icke tänka sig annat, än att ombuden skulle vara partiska för sina fosterland. Därför borde några konungar och furstar inbjudas att genom sändebud närvara vid mötet för att avge skiljedom. Karl ville blott veta, till hur många Kristian önskade låta en sådan inbjudan utgå. Tidsödande vore det under alla förhållanden, och därför borde mötet skjutas upp.[7]

Förslaget att kalla främmande skiljedomare till mötet var emellertid icke en undanflykt i syfte att vinna ett uppskov med processen. Karl hade på våren 1601 sin uppmärksamhet riktad på möjligheterna att vinna andra furstars stöd mot Sigismund.[8] Han tycks ha hyst starka

[7] Karl t. Kristian, dat. Reval 24 maj 1601, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, enligt påteckning avlämnat i Köpenhamn den 13 juli 1601 av brevdragaren Lars Sparre. Den långa tidsutdräkten synes ej ha berott på dröjsmål med avfärdandet, om den 24 maj tänkes som koncipieringsdatum. Brevdragaren var i Stockholm redan 12 juni, då han erhöll tärpengar för fortsättningen av resan. Henrik Henrikssons räkenskaper 1598—1603, Hertig Karls räntekammare, KA. En månad var icke uppseendeväckande lång tid för resa Stockholm—Köpenhamn. Omöjligt är emellertid icke, att brevdragaren haft order att göra resan i maklig takt. Att brevet icke sändes — såsom skedde med Karls nästa brev — sjövägen till Kalmar, kan knappast ha förorsakats av oro för polska kapare. Sådana opererade nämligen, såvitt det är känt, icke vid denna tid i Östersjön.

[8] S. n. s. 351 ff.

förhoppningar i detta hänseende. Synbarligen har han trott på möjligheten att vinna stöd jämväl mot Danmark.

Han vidtog också åtgärder för att förvärva medlare och skiljedomare bland de furstar, som av konfessionella skäl kunde hysa benägenhet för hans sak.[9]

Karls försvar av Linköpingsriksdagens konungaval.

Genom dessa förslag ville Karl ernå ett uppskov med förhandlingarna utan att riskera en brytning med Danmark. Samtidigt gjorde han emellertid ett uppriktigt försök att övertyga Kristian om det berättigade i sin egen syn på den svenska revolutionen. Detta försök är märkligt, icke minst därför att det antyder, att hertigen tillmätte Kristians ställningstagande till Sigismunds förmån större reell betydelse, än det i själva verket hade. Då det emellertid också är möjligt, att Karl insåg, att detta ställningstagande var ett politiskt påtryckningsmedel, är det skäl att närmare granska den bevisning, han nu förebragte — det är i själva verket ett av de mera intressanta aktstyckena till den svenska revolutionens historia.

Att Kristian ville upprätthålla goda vänskapsförbindelser med Sigismund, vore, skrev Karl inledningsvis, befogat och önskvärt. I själva verket borde alla kristna furstar leva i fred och endräkt. Men Kristian borde icke av hänsyn till vänskapen med Sigismund brista i den vänskap med Sverige och Sveriges regenter, som Stettinfreden stadgat, ty freden gällde Sverige, alla Sveriges konungar, regenter och undersåtar, icke någon särskild person eller konung, än mindre en konung av Polen, som lagligen vore skild från Sveriges krona och icke hade något att beställa med den.

Detta återstod emellertid att bevisa. Bevisningen — sådan den här föreligger — är uppdelad i en politisk och tvenne statsrättsliga partier, av vilka senare en åsyftar svensk statsrätt, den andra allmän statsrätt.[1]

Argumentationens politiska del avsåg att uppvisa revolutionens karaktär av nödvärn. Sigismund hade mot sin konungaed velat återinföra katolicismen i Sverige. Han hade också åsyftat att taga livet av Karl och ruinera dennes land och folk.[2] Till detta hade Sigismund uppmanats av påven och av andra onda rådgivare. Genom att uppresa sig mot Sigismund hade Karl avvänt sitt eget andliga och timliga fördärv. Detta borde, menade Karl, ingen ärlig man förtänka honom.

Den statsrättsliga argumenteringen avsåg till en början att, i överensstämmelse med Karls ofta återkommande deklarationer, påvisa, att Sigismund förverkat sin rätt till kronan. Gustav Vasas testamente,

---

[9] Om hänvändelsen till drottning Elisabet genom Rickard Lee s. n. s. 342.

[1] Om tidens uppdelning av statsrätten i en allmän, naturrättslig, och en nationell sfär se Arild Huitfeldts Krönika, IV, fol. A III v.

[2] Om här avses hela Sverige eller endast furstendömet, är oklart.

som i själva verket vore arvföreningens grundval, stadgade, att arvtagarna skulle först av allt älska och försvara den protestantiska religionen, och i andra rummet[3] älska och ära varandra inbördes. Vidare stadgades där, att den av arvingarna, som komme till regeringen, skulle främja de andras nytta och välfärd. Sigismund hade brutit mot bägge dessa bestämmelser. Arvföreningen gällde därför icke honom. Den hade genom hans avsättande icke kränkts utan snarare befästs.

Denna hänvisning till svensk statsrätt kunde emellertid icke motivera mera än passivt motstånd. Konungen hade förverkat sin rätt. Endast därför hade undersåtarna icke rätt att avsätta honom. För att motivera upprorsrätten anförde Karl historiska exempel. Dessa utmynnade i en principiell deklaration av allmänt statsrättslig natur. Det första exemplet kunde väljas ur svensk historia. Det låg i själva verket nära till hands. Erik XIV hade avsatts endast på grund av sitt onda regemente, fastän han icke anfäktat religionen och samvetet. Andra länders historia erbjöde flere exempel, också Danmarks — man behövde endast erinra om Kristian den omildes fördrivande.[4] I själva verket hade aldrig någon furste, hur mäktig han än varit, haft absolut makt, så att han kunnat härska över liv och själ, och i religiösa och politiska frågor följa endast sin egen vilja. Rättigheten över själen och religionen hade Gud förbehållit sig. Den, som förgripit sig på religionen och själen, hade Gud själv avsatt — så hade skett i Frankrike och Nederländerna. Furstarnas världsliga makt hade sträckt sig något längre, men den hade varit begränsad av deras ed, av lag och rätt, och hade de ej hållit sig inom dessa gränser, hade de förlorat sin makt.[5]

Hertig Karl övergick så till att bemöta de särskilda invändningar mot hans konungaval, som Kristian antytt eller framfört. Det gällde först hertig Johans uteslutande från arvsrätten. Detta framställde Karl som helt och hållet ständernas sak. Själv hade han försökt beveka ständerna till mildhet och begärt, att hertig Johan icke skulle få sona halvbroderns skuld. Denna förbön hade ständerna emellertid lämnat

[3] Karl skriver »seden», vilket här uttrycker andra rang.

[4] »som af konung Christians then omildes historie nogsampth ähr till att see.»

[5] »Och finnes näpligen någon regents wäldhe, ehuru mechtigh han och hafwer warith, så hafwe warit absolutum, att han vthöfuer bådhe lijff och siäl, religion och werdzligit regemente haffwer mått herskee effter sin egen willie, vthen såsom gudh hafwer förbehollit sigh rättigheeten och jurisdiction vthöfwer siälen och religionen och will, att deruthinnan aldeles effter hans helige ordh handles och holles skall. Szå hafwer han och satt them af theres stool och säthe, som sigh derutöfwer hafwe förgripitt. Hwarutaf hafwer sigh och så myckitt krigh och blodsuttgiutelse vthi Frankerijke och Nederland förorsakett och än vtaf samme tilfälle och vthij andre landh och rijker lijke hendelse föllie kunne. Vhti werdzlige måthe haffwer regenters wälde sigh någett widere sträckt. Doch hafwe the likwäl måst rätte theres regemente effter theres giorde eedh, lagh och rätt, så framptt the widh stolen och spiran haffwe welett bliffwe och frome och christne regenters nampn bare.»

utan avseende. Vad de haft för skäl till en sådan hållning, borde de själva veta bäst. Till en del stode det att läsa i riksdagsbeslutet.[6] Utan tvivel hade ständerna, preciserade Karl, övervägt de risker i andligt och världsligt hänseende, som ett val av Johan kunde medföra. Också här kunde, menade han, historiska exempel anföras. Det var den kursachsiska arvsfrågan, han åsyftade. Där hade man med mindre skäl än här gått från linjen, och detta hade godtagits av romerska rikets ständer.

Mindre lättvindigt bemötte Karl de danska invändningarna mot Linköpingsriksdagens kompetens. Han bestred energiskt påståendet, att några av rikets ständer[7] saknats vid riksdagen. Tvärtom hade alla varit närvarande, som enligt Sveriges lag och gamla sedvänjor hade makt att välja eller avsätta konung. De hade gjort sitt val efter moget övervägande och utan våld.[8] Att de ur riket förrymda eller fängslade[9] herrarna skulle ha något rätt att deltaga i konungaval, bestred Karl bestämt. De hade förlupit riket för sina missgärningars skull, och deras samtycke behövdes icke för några beslut. De hade överhuvud taget icke säte och stämma bland ärliga människor. Att de fallit från brev och insegel, ära och redlighet, och att de jämte påvens anslag voro skuld till allt, vad Sigismund företagit sig mot sin ed, det vore allmänt bekant. De av dem, som suttit i rådet, hade i stället bort styrka konungen att hålla sin ed.[1] Därför hade också de svenska ständerna på en allmän riksdag, dit de varit instämda, skilt dem från det bästa en människa kunde äga i denna världen, från ära och redlighet, och dömt dem till rikets upproriska och otrogna män och fäderneslandets fördärvare. Huru osäkert vore icke, menade Karl avslutningsvis, ett kungligt regemente, om sådana oroliga personers frånvaro skulle ha någon betydelse vid konungaval. Då skulle Sigismund icke ha mycket glädje av sitt polska rike, där hans motståndare hade mycket större anhang än de svenska upproriska herrarna haft i Sverige. Detsamma hade förhållandet varit med flere av unionskonungarna, som kommit till Sveriges regering, trots att de haft talrika motståndare.

Det är icke möjligt att betvivla, att Karl lade fram denna utförliga argumentation i syfte att verkligen övertyga Kristian om sin saks rättmätighet. Att dennes avvisande svar på framställningen under

---

[6] Se Bilagor Til Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:s Historier, s. 223 ff.

[7] »rijkzens sanskyllige och rätte ledemoter.»

[8] »och theres meningh effter mogett och tidigdt rådh frijtt och vthen weldh och rättzle giffwitt tilkenne».

[9] De fängslade herrarna nämnas icke uttryckligen i hertigens brev. Att argumentationen också gällde dem, framgår klart av motsvarande uttryck i Kristians Halmstadsbrev.

[1] »styrkie konungen till att holle alt hwadh som han med tryggie tro almogen sin sworith hafwer och dedh sigh sielfwe iätte.»

gränsmötet icke kunde lämnas alldeles obesvarat, är visst — det kunde ha varit prejudicerande att ej bemöta det. Så utförlig behövde repliken dock ej ha varit, om dess syfte varit endast negativt. Replikens syftemål kan icke heller ha varit att ändra Kristians uppfattning om det inre läget i Sverige. Tvärtom talade Karl uttryckligen om oppositionen i hemlandet och om de förrymda herrarnas anhang.

Av större intresse är frågan, om Karls framställning av den svenska arvföreningen kan ha tillrättalagts för att bli förstådd just av den danske valkonungen. Ständernas rätt att till arvkonung utvälja vem de ville av tillgängliga konungasöner, obundna av linjen, och att avsätta den konung, som brute sin ed, lag och rätt — denna doktrin måste ha förefallit den oldenburgska ättens regerande huvudman bekant från striden mot augustenborgarnas arvskrav och från den danska rådskonstitutionalismens idévärld, senast framlagd av det danska rikets kansler under åren kring sekelskiftet. Hertig Karl kan emellertid icke i den danske valkonungen ha väntat en varm anhängare av valkonungadömets idé. Det kan knappast ha framstått som opportunt att beskriva den svenska statsrätten som den danska alldeles lik. Argumentationen torde i själva verket ha varit tillrättalagd med hänsyn till det faktiska politiska händelseförlopp, som måste försvaras, hertig Johans undanträngande från tronen. Därför kom den att överensstämma med den danska statsrättens försvar för den yngre oldenburgska linjens makttillträde.

Om hertig Karl således höll för i varje fall icke omöjligt att genom en framställning av de rättsgrunder, som motiverade den svenska revolutionen, ändra något i konung Kristians hållning mot Sverige, måste han ha gjort sig skyldig till en politisk felbedömning. Det var icke möjligt att på denna väg övertala den danske konungen till en mera välvillig hållning, ty den danska politiken var, om här framlagda analys är riktig, icke i ringaste mån bestämd av statsrättsliga överväganden om Sigismunds bättre rätt till Sveriges krona.

Kristian och Sigismund 1601.

Kristians förhandlingar med Sigismund under år 1601 belysa i själva verket klart halten av de uttalanden om regeringsfrågan i Sverige, som han använt gentemot Karl och dennes ombud i Flabäck. Att han lät meddela Sigismund sitt beslut att träda i direkt förhandling med Karl om de tvistefrågor mellan rikena, som icke längre tålde uppskov, var självfallet. Ett motsatt förfaringssätt måste, icke minst med hänsyn till de tidigare förhandlingar i denna fråga, som förts med Erik Sparre år 1598 och med Klas Urne år 1599, ha tett sig som ett oförmedlat ställningstagande för hertig Karl och som ett brytande av förbindelserna med Sigismund som svensk konung. Minst av allt var det emellertid ett uttryck av god sämja mellan de bägge konungarna. Konung Kristian hade icke satt sig i förbindelse med Sigismund, då

beslutet att bevilja mötet fattades, först sedan han fått hertig Karls godkännande av tid och plats för detta. Och då fick Sigismund endast reda på att en förhandling vid gränsen skulle komma till stånd, icke var eller när mötet skulle hållas. Han kunde icke avtvinga de danska sändebuden närmare besked. Helt säkert var det för att få ett sådant och för att om möjligt förhindra mötet, som han omedelbart efter danskarnas avresa sände sin sekreterare Mikael Konarski i deras spår till Köpenhamn.[2] Om detaljerna av dennes ärende och om förloppet av hans audiens hos Kristian den 21 juni 1601 tiga källorna.[3] Har hans ärende varit att förhindra gränsmötet — och därpå tyda alla kända omständigheter — blev han i alla händelser snabbt avspisad.[4] Kristian kunde ju hänvisa till att det beramade mötet redan ägt rum och att han nu icke kunde träda från överenskommelsen om ett nytt möte i september. Att vid detta möte framtvinga ett avgörande var nämligen helt visst hans fasta beslut.

Preliminärförhandlingar på sommaren 1601.

Under sådana förhållanden kunde hertig Karls försök att ernå ett uppskov med detta möte icke ha framgång i Köpenhamn. I sitt svar, som lämnades utan dröjsmål, avvisade Kristian Karls förslag.[5] Mötet borde komma till stånd i överensstämmelse med avskedet vid Flabäck. Han undvek emellertid att ta ställning till den viktiga preliminärfråga, Karl berört i sitt brev, frågan om de ärenden, som skulle hänskjutas till det nya mötet.[6] Samtidigt svarade han helt kort på Karls framställning av de statsrättsliga förhållandena. Denna framställning hade varit alldeles omotiverad, antydde han, ty hans eget svar på Karls framställning hade endast åsyftat att undvika ett ställningstagande, som kunde prejudicera någons rätt.

Då detta bud kom Karl tillhanda den 12 september vid belägringshären framför Riga, fanns det icke längre någon möjlighet att hinna förbereda en svensk representation vid gränsen vid slutet av samma månad. Redan därför måste det för Karl tett sig nödvändigt att fasthålla vid sitt förslag om uppskov med mötet. Till en sådan hållning hade han desto större skäl, som de bevekelsegrunder, vilka motiverat förslaget, kvarstodo orubbade. I sitt svar fäste han uppmärksamheten

---

[2] Sigismunds kreditiv för Mikael Konarski, dat. Warschau 28 mars n. st. 1601, orig. i vol. Polen A II 9, ibid., utsäger bestämt, att dennes beskickning gällde den svenska frågan.

[3] Dagen för audiensen i Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 8. Grubbe kallar honom felaktigt Mattias.

[4] Kristians rekreditiv för Konarski, dat. Köpenhamn 21 juni 1601, avskr. av konc. i kopieboken Latina, TKUA, DRA. Någon skriftlig förhandling med det polska sändebudet har ej lämnat spår i de utförliga kopieböcker, som här ofta citerats.

[5] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 14 juli 1601, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 251 r—v.

[6] Kristian önskade »ad thet wed samme affskied beroer, saa thervdi intet forandris», men sade ej, vilket avsked som skulle gälla, det danska eller det svenska.

vid att den framskridna tiden gjorde ett möte den sista september omöjligt.[7] Även oberoende av detta önskade han emellertid klart besked om att alla svävande tvistemål utan inskränkning skulle tagas upp på mötet.[8] För att ytterligare styrka rättmätigheten av sitt krav på uppskov med mötet, erinrade han om Kristians upprepade försök att skjuta på det möte, som Karl begärt under 1598 och 1599. Därvid gjorde han, underkännande rättskraften av Koldingförhandlingarna 1598, gällande, att Kristian begärt uppskov med en förhandling, varom överenskommelse träffats i 1591 års mötesavsked — alltså under enahanda förhållanden som de aktuella.[9] Vidare återkom förslaget om medling genom främmande furstar. Karl begärde en ny tidpunkt för mötet samt uppgift på de främmande herrar, som borde inbjudas till medling, och på de ärenden, som skulle förekomma.

---

[7] Karl t. Kristian, dat. i lägret framför Riga 16 sept. 1601, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 55 v—56 v. Därinvid har avskrivaren, sekreteraren Klas Dyre antecknat rec. Helsingör 19 okt. 1601 »per Nicolaum Claudii» — helt visst hovjunkaren Nils Klasson. Från svenskt håll gjordes sedermera gällande, att Kristian i själva verket erhållit brevet före den 18 okt., den dag, då hans öppna mandat till Sveriges ständer daterats, s. n. s. 267 med anm. 7. Är det då rimligt att antaga, att kanslianteckningen om rec. är tendentiöst förvanskad? Om den är endast en registrering av en kanslianteckning på orig., synes detta orimligt. Man vet emellertid, att hela kopieboken fördes med till gränsen 1601 och 1603 för att tjäna till grundval för de danska skiljedomarnas beslut — medan allt övrigt material medfördes av den danske sakföraren, Lage Urne. Det vore då ingen i och för sig orimlig tanke, att anteckningen gjorts för att gendriva ett möjligt svenskt klagomål på denna punkt. Att avskrifterna i denna del av kopieboken tillkommit under de första månaderna av 1602, göres troligt av misstaget beträffande dat. av Stockholmsståthållarnas brev av 10 nov. 1601, s. n. s. 282, anm. 3. Emellertid bortfaller varje orsak att förmoda en förvanskning av uppgiften i fråga, emedan Karl i sitt Åbobrev av nov. 1601, s. n. s. 288, anm. 9, erkänt, att Nils Klasson kommit fram efter 18 okt., vare sig detta brev kommit fram före eller efter tidpunkten för registreringen i kopieboken under början av 1602. Om Kristians svar på detta brev, s. n. s. 300 med anm. 6. — Om avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 203 v—204 r, s. n. s. 638. — Brevet sändes för att komma snabbare fram sjövägen till Kalmar. Karl t. ståthållarna på Kalmar, dat. i lägret framför Riga 18 sept. 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 203 r.

[8] »Der till medh så hafuer och E. K. W:de sigh icke förklarett, om E. K. W:de är tilfridz, ther alle feel och brister, som riken emillen wara kunne, motte opå samme möte skärskodes, ransakes och slites, oahnseett att wåre commissarier dochlichwäll medh sådane condition och wilkor opå sidste handelsdagh till samme möte hafwe bewilliget och samptycht, efter som theres giorde och gifne afskedh vthi bochstafwen vtwijser och förmäler.»

[9] »Deslikest så kommer E. K. W:de sigh och wänligenn och naboerligenn ihogh, att wij vthj några samfelte åhr efter hwart annedt hafue besöcht E. K. W:de både medh budh och skrifuelser och begärett, att E. K. W:de wille effter then afsked, som anno 91 emillan Swerige och Danmarks vtskickade gode män och commissarier giordes, bewilligie och samtyckie, och att möte motte berammes och the saker, som icke hafue tilförende till någodt endtskap kunnet komme, afhandles. Der till E. K. W:de doch icke hafuer sitt samtyckie gifwe welett för än i fiordh, oanseedt att thet dochlichwäll emillan begge rikers gode män, som nu bemält är, hafuer waritt vthan alle willkor och conditioner beslutitt och medh bref och segell bekräfftigett. Och fördenskuldh så försee wij oss, att E. K. W:de oss icke förtencker, att wij opå denne tijdh icke till någott möte samptyckie kunne, för än E. K. W:de hafuer sin meningh först tilkänne gifuitt, om E. K. W:de icke är tilfridz, thet alle feell och brister, som riken emillan sielfwe och på färde kunne, muge medh thet samme afhandles och slijtes och sigh medh oss om een läglig tijdh samsätter och föreener . . .»

Att hertig Karl vidblev sin begäran, att det beramade mötet skulle avhandla också vapenträtan, kunde motiveras redan med en hänvisning till denna frågas politiska innebörd. Att bevilja ett möte, där den vore uttryckligen bannlyst, kunde vara i sak prejudicerande. I detta fall förelåg knappast något hinder att i tysthet hänvisa spörsmålet om mötesprogrammet till de preliminärförhandlingar, som inledde varje gränsmöte, låt vara, att ett sådant förfaringssätt kunde medföra risk, att mötet aldrig komme längre än till preliminärförhandlingar — så blev i själva verket fallet med 1602 års Sjöarydsmöte. Då Karl nu stod så hårt på att få denna preliminärfråga avgjord i förväg, ville han helt säkert främst vinna tid. Han måste då ha tänkt sig, att Kristian, när beskedet dröjde, skulle låta den för mötet preliminärt utsatta tiden gå förbi. Det skulle visa sig, att han missräknade sig också på den punkten.

Kristians förberedelser för mötet.

Om den tolkning är riktig, som här givits åt Kristians ingripande i Flabäcksförhandlingarna, måste det för honom ha tett sig nödvändigt att under alla förhållanden bege sig till mötesplatsen. Han önskade ett möte just vid denna tidpunkt, icke senare, och han finge då ej försitta tillfället. Det vore ju nämligen icke av kommunikationstekniska skäl otänkbart, att Karl hunnit förordna om representation vid gränsen, fastän hans brev därom ännu ej nått Köpenhamn. Omöjligt vore det ej heller, att Karl för alla händelser ombesörjt en svensk beskickning.[1]

Redan i mitten av augusti, innan svar från Livland ännu kunde väntas, utgick till sex av de danska riksråden konungens uppdrag att deltaga i möte. De skulle infinna sig i Köpenhamn redan den 22 september för att få instruktioner. Om formerna för mötesförhandlingarna nämndes i denna kallelse intet.[2] Helt säkert hade Kristian utvalt delegationen med tanke både på dess pålitlighet och dess auktoritet. Den senare synpunkten tillgodosågs genom Peder Munks,

---

[1] En omständighet synes antyda, att Kristian i varje fall icke låtit sin omgivning tvivla på att mötet skulle äga rum i enlighet med Flabäcksavskedet och t. o. m. att Karl skulle personligen infinna sig. I ett brev från en onämnd borgare i Stockholm till den ur landet flydde Sigismundanhängaren Henrik Husman, som befann sig i Lybeck, orig. i Strödda historiska handlingar 21, RA, refereras ett samtal mellan Nils Chesnecopherus och hertig Ulrik, tydligen i samband med den förres pfalziska beskickningsresa 1602. Hertigen skulle därvid som ett exempel på Karls trolöshet ha anfört, att denne uteblivit från det beramade Knäredsmötet 1601. Jfr Ödberg, Om vestgöta-adelsmannen Tord Bonde, s. 33 med anm. 2.

[2] Kristian t. några av rådet, dat. Köpenhamn 12 aug. 1601, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 655. Laursen tillägger i en anm., att brevet utgick till Kristian Friis, Peder Munk, Manderup Parsberg, Axel Gyllenstierna, Breide Rantzau och Axel Brahe. Att brevet verkligen utgått till Kristian Friis, är osäkert. Att denne var närvarande i Köpenhamn och således själv lagt hand vid kallelsens utfärdande, göres troligt av det samtidiga brevet till Lage Urne, se nedan anm. 4. Brevet om ändrad tid för den förberedande överläggningen utgick emellertid uttryckligen till sex råd, se nästa anm.

Manderup Parsbergs och Axel Gyllenstiernas medverkan, den förra genom att Arild Huitfeldt och Olov Rosensparre uteslötos och genom att konungagunstlingen Breide Rantzau trädde vid sidan av kunglige kanslern Kristian Friis. Den förberedande överläggningen i Köpenhamn kom emellertid icke att äga rum. Under hänvisning till den rasande pesten återtog Kristian kallelsen till denna. Man skulle i stället samlas först på mötesplatsen två dagar före den för mötet utsatta tiden.[3] I själva verket torde det ha varit konungens resa till Mecklenburg, som föranlett de ändrade planerna.

Samtidigt som kallelsen till de sex mötesombuden utgick, fick landsdomaren i Skåne Lage Urne order att skynda till Köpenhamn för att av konungens kansler ta emot och se igenom de akter och dokument, som han skulle medföra till mötet.[4] Han var nämligen utsedd att inför skiljedomstolen — rådsutskottet — föra Kristians talan.

Att Kristian förberedde mötesförhandlingarna med utomordentlig noggrannhet, framgår redan av dessa omständigheter. Vid det nyss förflutna mötet hade de danska ombuden icke kallats till någon förberedande överläggning.[5] Att den danske sakföraren skulle få sex veckors tid att förbereda sina framställningar, sedan han emottagit och diskuterat igenom materialet med den främste inom skiljedomstolen, visar samma omsorg.[6] Utan tvivel var det en väl planlagd aktion, som den danske konungen ärnade sätta i scen. Särskilt intresse erbjuder den processordning med sakförare inför det dömande rådsutskottet, som planlagts inför detta möte, men som först skulle komma att följas inemot tre år senare. Dess bakgrund i det nordiska skiljedomsinstitutets utveckling och i samtida tyska processformer har tidigare i korthet berörts.[7] Då den nu så omsorgsfullt förbereddes, vill man däri gärna spåra Kristians intresse att ge förhandlingen en yttre form, som skulle göra det omöjligt för den part, som förlorade målet, att underkänna domstolens behörighet eller rikta gensagor mot dess arbetsformer. Vilken part, som skulle vinna, därom torde den danske konungen icke ha hyst tvivel. Genom sin egen närvaro vid förhandlingen skulle han trygga ett utslag till förmån för Danmark.

Också det danska rådet hade emellertid intressen i denna noggrant fixerade processordning — den var ett skydd för dess oberoende och

---

[3] Kristian t. sex av rådet, dat. Roskilde 31 aug. 1601, regest ibid., s. 665.

[4] Kristian t. Lage Urne, dat. Köpenhamn 12 aug. 1601, regest ibid., s. 655.

[5] S. o. s. 216 f.

[6] Kristians fullmakt för Lage Urne, orig. i Sverige A II 33, TKUA, DRA, har dat. Köpenhamn 8 sept. 1601. Detta antyder icke, att hans besök i Köpenhamn uppskjutits till denna dag. Omedelbart efter den 8 sept. begav sig Kristian på sin mecklenburgska resa. Att han dessförinnan utfärdade kreditiv för sin beskickning till gränsen, berättigar endast till slutsatsen, att han tänkte sig möjligheten att komma fram till mötesplatsen först sent.

[7] S. o. s. 19 o. 29 f.

för den maktställning, som i Stettinfredens förlikningsbestämmelser tillerkändes det.

Processordningen mera än konungens planerade medverkan vid mötet gör, att instruktionerna för de danska mötesombuden vid gränsmötena 1602—1603 icke erbjuda mera av intresse. För det planerade Knäredsmötet 1601 är instruktionen icke bevarad, men det är skäl att antaga, att den i tillämpliga delar överensstämde med instruktionerna för 1602 och 1603 års möten.[8] Dessa hänvisade i sakfrågorna till den instruktion, som den danske sakföraren fått. Endast i preliminärfrågorna gåvo de mera utförliga anvisningar. Av betydelse är därvid, att ombuden särskilt ålades att tillse, att de svenska kommissarierna voro kvalificerade, så som Stettinfredens förlikningsbestämmelser krävde.[9] En sådan föreskrift kunde naturligtvis motiveras av omsorg om konungens värdighet. Som skäl att i en given situation avböja en förhandling kunde också den omständigheten, att de svenska ombuden ej tillhörde rikets råd, utnyttjas. Denna gång kan det emellertid icke ha varit ett danskt intresse att på formella grunder få förhandlingen uppskjuten. Helt säkert dikterades föreskriften av intresset, att alla yttre former skulle bliva iakttagna, så att en gensaga mot den skiljedom, som Kristian avsåg att driva igenom, icke heller skulle vinna stöd i åberopande av formella brister å svensk sida. Man kunde ju också tänkas bli nödsakad att hävda dess rättsgiltighet gentemot klagomål från Sigismund, därest denne åter bleve herre i Sverige.

Danskarna vid Sjöaryd.

Icke heller instruktionen för Lage Urne är bevarad. Det är icke säkert, att en sådan överhuvud taget utarbetats till det planerade septembermötet 1601. Att en sådan instruktion tillkommit inför 1603

[8] Detta göres troligt icke minst av de senare mötesinstruktionernas disposition. I 1602 års instruktion behandlades först preliminärfrågorna. Därpå uppräknades under hänvisning till 1601 års avsked de fyra frågor, som hänskjutits till skiljedom. Rörande dessa sade sig Kristian ha instruerat Lage Urne. Därpå anfördes och kommenterades det svenska avskedets ord om att alla svävande frågor borde upptagas till avgörande. Till slut löste Kristian ombuden från deras ed och ålade dem att fälla en rättvis dom. Så långt utgör denna instruktion en logisk enhet. Därför framstår den ytterligare anvisning, som till sist följde, som ett tillägg. Att denna anvisning gällde protesten mot hertig Karls Åbobrev av dec. 1601, s. n. s. 288 med anm. 9, alltså en händelse, som inträffat efter den beramade mötesdagen den 30 sept. 1601, synes ge en anvisning om att 1602 års instruktion, utom just beträffande detta tillägg, överensstämde med den icke bevarade instruktionen för 1601 års Knäredsmöte. Kristians instruktion för de danska kommissarierna 1602 s. d. s. l. men säkert samtidig med kreditiven av 31 mars 1602, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Detta synes ännu mera tydligt vid en jämförelse med instruktionen för 1603 års möte. Denna följer nämligen till en början 1602 års instruktion. Den sista delen av denna, som framstår som ett tillägg, motsvaras emellertid här av ett längre parti, vilket även hänför sig till händelser och förhållanden efter 1601 och därför framstår som ett tillägg till den stomme, som 1601 års icke bevarade mötesinstruktion synes ha utgjort vid författandet av de bägge senare instruktionerna. Kristians instruktion för de danska kommissarierna 1603, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, avskr. i SvReg II, DRA, fol. 105 r—110 r.

[9] »om . . . the personner, som fremsenndes, ere saa qualificerit, at the effther fordragenns jnndhold sligtt kald mue bekomme . . .» 1602 års instruktion, se föreg. anm.

års möte — först från detta är den känd — kan ha sin förklaring i att Kristian denna gång icke avsåg att redan från början närvara vid gränsmötesförhandlingarna. Om Lage Urne 1601 verkligen fått skriftliga anvisningar, ha de helt säkert varit av samma strängt sakliga natur som den bevarade instruktionen för 1603 års möte.[1] Den direkta ledningen av förhandlingen torde Kristian ha förbehållit sig själv. Då förhandlingen i själva verket aldrig kom till stånd under de förutsättningar, som bestämt den danske konungens planer, kunna inga säkra slutsatser dragas om den taktik, han tänkte använda för att driva sin vilja igenom hos skiljedomstolen. Att hans öppna personliga närvaro redan från förhandlingens början skulle skrämma den svenska delegationen och binda den danska, torde dock ha varit hans mening. En sådan slutsats stödes av vad som är känt om hans personliga uppträdande på gränsen den 28 september.

Nu följde han icke som vid vinterns möte sina ombud i spåren för att uppträda på förhandlingsplatsen eller endast i det danska lägret, först sedan förhandlingen kommit i gång. Nej, redan två dagar före den avtalade mötesdagen drog han under trummor och spel och i sällskap med sin bror, hertig Ulrik, förbi Knäred ända fram till själva gränsstenen vid Sjöaryd och slog där upp sina röda tält, som om han själv hade tänkt ta emot de svenska ombuden till mötet.[2] Han sände genast sina bud över gränsen för att höra, om de svenska ombuden funnos i Ulvsbäck eller väntades dit.[3] Redan denna förfrågan torde ha givit klart besked om att inga svenska riksråd skulle komma att möta på utsatt tid. Kristian stannade emellertid i tre dagar och visade sig varje dag på mötesplatsen. Senast den 29 september reste han över Halmstad till Laholm.[4] De sex riksråden fingo stanna kvar i Knäred över den utsatta tiden. Enligt vad de själva förmäla i den vittnesurkund, som de upprättade före återresan,

---

[1] Kristians instruktion för Lage Urne, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, avskr. i SvReg II, DRA, fol. 110 r—121 r. Om Kristians kreditiv för Lage Urne 1601, s. o. s. 264, anm. 6.

[2] Per Arvidsson t. Per Kristersson, dat. Markaryd 3 okt. 1601, avskr. i vol. E 330, UUB. Tidsuppgiften har förvanskats av avskrivaren till »i måndagz, som war den 26 septb.». Det har uppenbarligen stått 28. Jfr i samma brev »i fredagz, som war then 2 octb.». Jfr även Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 9, samt i nästa anm. anförda källa. Om ceremonielet vid de nordiska konungamötena ger Messenius förvisso en god uppfattning genom skildringen i Swanhuita, Johannes Messenius' samlade dramer, s. 105. Härpå har helt säkert Per Arvidsson syftat med sina ord, att Kristian kom »medh . . . högmodigtt präll». Att Kristian bodde i Knäred, kan ej betvivlas, men Per Arvidsson meddelar, att konungen tre dagar var med sina råd i tälten på mötesplatsen.

[3] De danska ombudens vittnesmål om sin inställelse i Sjöaryd, dat. Knäred 2 okt. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, oundertecknat men beseglat av samtliga kommissarier.

[4] Dagen för Kristians avresa enligt ovan anm. 2 anförda källa. Redan den 1 okt. torde han ha varit i Laholm. Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 669. De brev, han då utfärdade, vittna om att han passerat Halmstad, men det är ovisst, om detta skett på uppvägen eller på nedvägen.

voro de på den utsatta dagen åter på själva mötesplatsen utan att finna några svenska ombud och de följande dagarna hade de ännu två gånger bud över gränsen. Först den 2 oktober vände de åter hem.[5]

Då det redan från ankomsten till mötesplatsen måste ha stått klart för Kristian, att någon förhandling icke skulle komma till stånd, framstå dessa åtgärder icke endast som säkerhetsåtgärder för den händelse, att en svensk delegation i sista stund skulle inträffa. De te sig som led i en ny politisk aktion, syftande att på andra vägar nå det mål, som just förfelats. Om arten av denna aktion ge de följande händelserna besked.

Man kan icke betvivla, att Kristian hade fullt klart för sig orsaken till att hertig Karl försummat mötesdagen. Han måste ha insett, att ett brev från Karl med uttrycklig begäran om uppskov var på väg från Livland men försenats av rent kommunikationstekniska skäl. Att misslyckandet gått honom djupt till sinnes, är icke dess mindre sannolikt. Det synes verkligen ha bidragit till att ytterligare skärpa hans ovilja mot Sverige och enkannerligen mot hertig Karl.[6] Alldeles oriktigt vore det emellertid att som ett utslag av dåligt lynne tolka det öppna mandat, som Kristian omedelbart lät utgå till Sveriges ständer.[7]

Kristians mandat till Sveriges ständer i oktober 1601.

I detta mandat, som var daterat på Kronborg den 18 oktober, meddelade Kristian först, att han beviljat Sigismund uppskov intill juli månad 1599 med den i 1591 års mötesavsked förutsatta nya förhandlingen, sedan denne genom Erik Sparre och Jonas Axberg begärt, att den danske konungen icke skulle förhandla med hertig Karl, och att de tvistiga spörsmålen skulle tagas upp till avgörande, först sedan upproret i Sverige nedslagits. Kristian erinrade också om hertig Karls upprepade bud och brev om ett nytt möte, vilka erhållit stöd av de svenska ständernas brev från Linköping i mars år 1600. Mot att bevilja mötet säger han sig emellertid ha hyst betänkligheter dels på grund av den osäkerhet, som rådde i Sverige, dels emedan de svenska riksråd, som enligt Stettinfreden borde representera vid dessa möten, antingen voro fängslade eller jagade ur riket, andra betänklig-

[5] Se ovan anm. 3 anförda källa.

[6] Jfr det ovan s. 263, anm. 1, anförda vittnesmålet om hertig Ulriks yttrande 1602.

[7] Kristians tryckta mandat till Sveriges ständer, dat. Kronborg 18 okt. 1601, orig. i vol. N. 807, UUB, det enda exemplar av detta mandat, som återfunnits i svenska samlingar. En avskr. finnes i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. Konc. är bevarat i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA. Bilagor äro dels bägge mötesavskeden från 1601 års Flabäcksförhandlingar, s. o. s. 248, anm. 9, dels hertig Karls kreditiv för de svenska ombuden vid detta möte, s. o. s. 209, anm. 5. I konc. voro bilagorna flere. Följande aktstycken från 1601 års mötesförhandlingar ha strukits och äro ej med i trycket: de danska ombudens frågelista, dat. Valda 11 febr. 1601, de svenska ombudens förklaring av samma dag, de svenska ombudens förklaring, dat. Vommedal 16 febr. 1601, de danska ombudens svar samma dag och de svenska ombudens förnyade förklaring, dat. Vommedal 17 febr. 1601, s. o. s. 230, anm. 8, 231, anm. 1, 241, anm. 8, 243, anm. 4, o. 244, anm. 6.

heter att förtiga.[8] Först sedan hertig Karl enträget upprepat sin begäran, hade Kristian funnit det omöjligt att förhala saken och beviljat det möte, som försiggått på vintern 1601. Därvid hade alla tvistefrågor behandlats, men fyra tillmätts en sådan betydelse, att de hänskjutits till skiljedom vid ett nytt möte, vilket skulle ha hållits vid Knäred i september månad. Dessa fyra spörsmål uppräknas i ordningen: Narvahandeln, tullen, vapenträtan, beskattningsrätten i lappmarken. Kristian anförde vidare ur brevväxlingen efter mötet dels Karls begäran om främmande furstars kallande till medlare, dels sitt eget svar med avslag på denna begäran och krav på att mötet skulle gå av stapeln i enlighet med februariavskedet. Han meddelade så, att hans råd fått förgäves vänta vid gränsen, dit de i god tid avfärdats med vederbörliga instruktioner, utan att hertig Karl låtit höra av sig, vare sig genom ombud, bud eller brev — sin egen närvaro vid gränsen dolde Kristian omsorgsfullt.[9] Till slut stämplade han Karls handlingssätt som ett brott mot Stettinfreden och som förklenande för Kristian själv. Då han emellertid ville ha de svävande frågorna avgjorda, krävde han av de svenska ständerna, att den ånyo uppskjutna förhandlingen måtte komma till en ända före nästkommande påsk. Processen kunde fullföljas antingen genom en beskickning till Kristians hovläger eller vid gränsen — det stode de svenska ständerna fritt att välja — endast de därtill av ständerna förordnade ombuden uppfyllde de krav, Stettinfreden ställde på dem, som förordnades till en sådan skiljedom, och utrustades med sådan instruktion och fullmakt, att ingen kunde bestrida rättskraften av den skiljedom, vilken bleve förhandlingens resultat.[1] Om det icke gått att nå förlikning om de svävande tvistefrågorna inom den utsatta tiden, intill påsk år 1602, skulle Kristian ta i övervägande att på annat sätt möta det hot, som han vore utsatt för.[2] Om åter de svenska ständerna

---

[8] »baade for den mislige Tilstand / som Suerigis Rigis Indbyggere / da vaare stedde vdi / Saa oc at Suerigis Rigis Raad / som til slige Mode / effter det Stetinske Fordrag / burde at brugis / enten vaare i Fengsel / oc Arrest / eller oc aff Riget forjagede / ocsaa for mange oc atskillige Aarsager skyld / som her at opregne icke giøris behoff . . .»

[9] »wi haffue / aff vore tro Mend oc Raads / vnderdanigst Relation wgierne forfaret . . .»

[1] »Saa ville wi vdi dette vort obne / oc paa Tryck vdgangne Breff / aff menige Suerigis Rigis Stender / voris Naboer / haffue naadigst begerit / oc dennem huer effter sin Standes gebür / aluorligen paamint / atti en gang inden Paaske først kommendis / den forordning giøre / saa disse forneffnde Sager / som nu imellem Rigerne tuistige ere / oc tilforne paa Grentzen ere opsatte / en gang for alle mue bliffue hørde / oc ved lowlige middel effter det Stetinske Fordrag / affstillet / enten her vdi Riget / hos oss selff / eller oc ved Grentzen / Oc at de Personer som der till bliffuer aff Rigens Stender deputerede, saaledis aff Qualitet ere / atti effter Fordraget der til maa brugis / Disligeste ocsaa atti met Fuldmact oc Creditif, saa nøyacteligen bliffuer forsiunede som det sig bør / oc vdi tilkomstige Tider / deres Gierninger kand vere bestendigt / oc aff alle andre Suerigis Rigis Lemmer Wdisputerligt.»

[2] »huorledis det som oss wbillig viss anmodis / kunde ved retsindig tilgiørelse forhindris.» Om betydelsen av anmoda se Dahlgren, Glossarium, s. 33, s. v. anmoda. Jfr Svenska Akademiens Ordbok, II, sp. A 1555 ff., s. v. anmoda, särskilt 1) a γ o. 4), Schiller o.

avböjde den förhandling, som nu erbjödes dem, och detta bleve Kristian till någon olägenhet, ville denne vara ursäktad inför Gud, alla furstar, Sveriges ständer och undersåtar för de oroligheter, vilka kunde följa.

Mandatet låg färdigt i tryck redan en dryg vecka före den 18 oktober och kunde distribueras över gränsen från de skånska landskapen och från Norge samma dag, som det daterats.[3] I betydande antal sände man det till ståthållarna på Stockholm, Älvsborg och Kalmar i förhoppning, att det skulle fördelas genom deras försorg.[4] Att huvudparten av upplagan spreds över gränsen direkt till gränslandskapens inbyggare, är visst.[5] Samtidigt riktade Kristian till ståthållarna en enträgen anfordran att se till, att hans uppmaning icke bleve försummad.[6] Då hertig Karls brev om uppskov med mötet nådde det danska hovet, var det icke längre möjligt att hejda den politiska aktion, som var på färde. Även om hertigens brev hade kommit fram några dagar tidigare, hade det förvisso icke kunnat ändra Kristians avsikt att utnyttja den svenska försummelsen att möta i Knäred för en politisk

---

Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, I, s. 97, s. v. anmoden, samt Grimm o. Grimm, Deutsches Wörterbuch, I, sp. 410, s. v. anmuten. Dahlgrens översättning mildrar, som framgår redan av de anförda exemplen, den bibetydelse av krav och hot, som ordet uppenbarligen har i äldre nysvenska och helt säkert även i äldre nydanska. Jfr Kalkar, a. a., I, s. 64, s. v. anmoder.

[3] Kristian t. Sten Maltesson, Sten Bille o. Olov Galle, dat. Roskilde 10 okt. 1601, tryckt i Norske Rigs-Registranter, III, s. 643 f.

[4] Kristian t. ståthållarna på Stockholm, Älvsborg o. Kalmar, dat. Kronborg 18 okt. 1601, konc. i Sverige A II 33, TKUA, DRA. Av det orig., som tillsändes ståthållarna på Älvsborg, har en avskr. införts i DReg, RA, fol. 251 v—252 r. Det erbjuder åtskilliga skiljaktigheter i förhållande till konc., jfr nedan anm. 6. Av det bevarade konc. finnes en oförändrad avskr. i SvReg II, DRA, fol. 60 r—v. Till Älvsborg ankom detta brev redan den 25 okt. Jöran Eriksson o. Anders Lindersson t. Kristian, dat. Lundby 28 okt. 1601, avskr. av orig. ibid., fol. 60 v—61 r. Att åtminstone ståthållarna på Kalmar erhöllo ett större antal exemplar, framgår av Karls svar på deras meddelande om händelsen, s. n. s. 291, anm. 1. Detta möjliggjorde också för hertigen att distribuera exemplar av det tryckta mandatet till åtskilliga europeiska hov, s. n. s. 352 f.

[5] Denna uppfattning måste Karl ha bibragts av ståthållarnas brev om händelsen, som framgår av hans öppna brev till ständerna, s. n. s. 287, anm. 1. Det framgår också av ståthållarnas i Stockholm m. fl. åtgärder, varom mera nedan, att de trodde mandatet vara spritt i vida kretsar. Denna uppfattnings riktighet bestyrkes av brevet till de norska ståthållarna, s. o. anm. 3.

[6] Ovan anm. 4 anförda brev. Enligt konc. begärde Kristian i detta, sedan han upprepat hotet från mandatet, att adressaterna »som enn Suerigis rigis standt» måtte »med andre rigens stender ... giøre den alffuorlighe forordning, att nogle Sverigis rigis fuldmegtige commissarier kunde bliffue deputerede, som inden den dag oc tid, wdi forbe:te woris obne breff er berammitt paa forbemelte opsette sager kunde schaffe enn ennde». En upprepning av kravet, att dessa ombud skulle vara kvalificerade i enlighet med Stettinfredens bestämmelser, har strukits i konc. Där har också först stått, att adressaterna skulle »med andre eders medbröder ... giøre den alffuorlighe forordning ...», vilket genom överstrykning och rättelse över raden ändrats till »andre rigens stender ...» — Orig. har, om avskr. är riktig, haft en något annan formulering. Kristian begär, »att i som Sweriges rijges stender wille lade giøre den alworligh förordning, at nogle Swerigis rijges stender ... med andre rijgens stender wille lade giøre den alffworligh förordning, ad nogle Sweriges rijges fuldmechtighe commissarier kunde bliffue deputerede, som ...» Denna senare formulering kunde säkert uppfattas som en mera direkt uppmaning att sammankalla ett ständermöte.

påtryckning med speciella syften. Därom är det nämligen icke möjligt att tvivla. Kristian åsyftade att framtvinga en förhandling med Sveriges ständer, under förbigående av hertig Karl, där det skulle bli möjligt för honom att åvägabringa en lösning i danskt intresse av de frågor, som från Flabäcksmötet hänskjutits till skiljedom. Därigenom skulle det tillfälle ersättas, som gått förlorat genom Karls försummelse. I den mån hans plan, lyckligt genomförd, kunde leda till inre oroligheter i Sverige och så försvaga grannens motståndskraft mot danska maktsträvanden, torde det ha varit ett icke mindre angeläget syfte. Med tanke på sådana möjligheter hade man givit mandatet denna på en gång hotande och vädjande form.

Oktober-mandatets innebörd.

Det gällde först att undergräva Karls auktoritet. Därför den öppna hänvisningen till Koldingförhandlingarna 1598 och till de omständigheter, som tycktes ge rum för tvivel om Karls kompetens att driva en förhandling enligt Stettinfredens bestämmelser. Därför också framhävandet av Karls försumlighet att låta möta som ett brott mot samma fred. För att tillfyllest göra klart, att den nu erbjudna möjligheten till förhandling icke finge försummas, var det nödvändigt att framhäva Flabäcksavtalets förpliktande karaktär. Emedan detta näppeligen kunde ske genom en hänvisning till endast det danska avskedet, nödgades Kristian uppge sin ståndpunkt beträffande vapenträtans plats bland de frågor, som skulle avgöras. Han kunde då hänvisa också till det svenska avskedet, och genom att som bilaga avtrycka, ej blott de bägge avskeden utan också hertig Karls fullmakt för ombuden i Flabäck, åsyftade han att styrka det svenska avskedets bindande kraft. Det öppna krigshotet skulle, också det, tvinga ständerna att följa Kristians bud.[7]

Genom Kristians mandat skulle alltså en stort anlagd aktionsplan sättas i verket. Till grund för denna plan, sådan den här rekonstruerats, måste ha legat en konkret uppfattning om att de svenska ständerna verkligen kunde förmås att självständigt inleda förhandlingar. Kristian kan icke ha varit i tvivelsmål om att ständerbrevet från Linköping varit dikterat av Karl och syftat att auktorisera denne som förhandlingspart. Att detta brev givit själva uppslaget att skriva till Sveriges ständer, är likvisst icke omöjligt. Förfaringssättet var emellertid också eljes välbekant och aktuellt icke minst genom hertig Karls brevväxling med Lybecks revolterande borgerskap, varom Kristian med visshet ägde god kännedom. Av intresse är härvid, att Kristian särskilt riktade sig till de svenska ståthållarna och bland dem främst till ståthållarna i Stockholm. Enligt Stettinfreden hade det varit riktigast att — då en hänvändelse till regenten av tekniska skäl var omöjlig —

[7] En annan tolkning av Kristians syfte anges summariskt av Fridericia, a. a., s. 140, o. Engelstoft, Christian IV's Tidsalder, s. 232.

rikta sig till det svenska rådet, men detta existerade ej längre. Genom Kristians hänvändelse underströks ånyo ståthållarnas roll som substitut för rådet.[8] Helt säkert har Kristian icke svävat i ovisshet om den ställning inom förvaltningen, som under hertig Karls bortovaro kommit att, ehuru tämligen regellöst, tillfalla ståthållarna.[9] Också den omständigheten, att av ombuden i Flabäck tvenne voro ståthållare, kan ha påverkat hans uppfattning. Det synes därför troligt, att Kristian väntat sig att möta sex av ståthållarna på de större slotten eller dessas vederlikar i den svenska förhandlingsdelegation, som han krävt. Han kan nämligen med sitt önskemål, att ständerna skulle sända ombud, som voro så kvalificerade, som Stettinfreden förutsatte, icke ha avsett sex riksråd. Det skulle nämligen ha inneburit krav på att Hogenskild Bielke, Klas Bielke och Jöran Posse skulle släppas ut ur sina fängelserum för att följa den dödssjuke Nils Gyllenstierna till gränsen och där förena sig med de till Danmark förrymda Erik och Gustav Brahe — även om de bleve sex, skulle han genom deras medverkan icke nå sitt mål, ett avsked, som bunde även hertig Karl. Detta mål skulle däremot nås, om sex av de män delegerades, som nu framstodo som både ständernas och Karls förtroendemän, och till dessa hörde i främsta rummet ståthållarna på de kungliga slotten.

I själva verket funnos åtskilliga skäl att förmoda en lycklig utgång av denna politiska spekulation. Helt säkert var Kristian väl underrättad om den oro över Karls långa frånvaro ur riket, som behärskade sinnena på andra sidan gränsen och som tagit sig uttryck vid ständerdeputationens besök i Livland föregående höst.[1] Att han ägt kännedom om och högt uppskattat den respekt för ett danskt fredsbrott, som befolkningen i de svenska gränslandskapen hyste, är icke direkt bevisat men kan ej betvivlas. Helt säkert har han också känt till att den missväxt, som drabbat alla de nordiska länderna detta år, träffat det krigsansträngda Sverige och särskilt Svealandskapen och Norrland vida hårdare än Danmark.[2]

---

[8] Jfr ovan s. 200 f.

[9] Jfr ovan s. 200, anm. 3.

[1] S. o. s. 200 o. 201 f.

[2] Om missväxten 1601—1603 finnas åtskilliga uppgifter i litteraturen, senast anförda av Tham, Axel Oxenstierna, s. 95, anm. 1. Se även: Kammarråden t. Karl, dat. Stockholm 9 sept. 1601, konc. bland Kammarens koncept 1600—1618, KA: »rijckzens vndersåther . . . äre fast förswagedhe och myken beswäringh höres af dem, när någett effter E. F. N:s begären och befalning blifuer fordrett, sammeledes och är i dette åhr, Gudh bettret, sädhen mestedelen öfwer rijket förderfuet af köldh och icke kommen til fulkomlig mogenheet . . . Gudh skall wette, fattigdomen är stoor i landet, der til medh moste man såsom forbe:tt är höre monge beswäringer af almogen om vthlagerne, synnerligen om den schatt af dem fordres för boschap och annet, den wele dhe icke gerne vth medh, och synnerligen här i Uplandh . . .» Om detta brev avgått eller ersatts med följande, är ovisst. Des. t. dens., dat. Stockholm 12 sept. 1601, konc. ibid.: »är i Norlanden, Bergzlagen och Dalerne slätt ingen säädh blefuen vthan slätt af torckann och frostett förderfwett, så att der aff vthan twiffwell will fölie

Icke dess mindre hade Kristian felbedömt läget. Han måste ha utgått från en förmodan, att hertig Karl icke skulle hinna hem före vintern. Detta blev heller icke fallet, men hertigen var i Sverige före påsk, sedan han tvungits taga vägen norr om Bottniska viken. Viktigare blev, att Kristian alldeles hade felbedömt det inrepolitiska läget i Sverige. Fastän det danska hotet framkallade fullt ut den skräck, som han hade avsett, kom det icke att få de väntade politiska följderna. Avgörande för utgången blev den lojalitet och den förmåga att taga initiativ, som hertig Karls förtroendemän på de svenska slotten i kammaren i Stockholm och i Uppsala domkapitel ådagalades i det kritiska läget.

Gränsståthållarnas åtgärder.

Kristians och de danska riksrådens uppträdande vid gränsen blev bekant för ståthållarna på gränsfästningarna under första veckan i oktober.[3] Redan den 11 oktober sammanträdde i Jönköping ståthållarna på Kalmar, Kronoberg och Jönköping, Hans Eriksson, Olov Hård och Per Ribbing. De vände sig med en skrivelse till Kristian Friis och Arild Huitfeldt — de danska kanslererna, som hade mött vid gränsen i februari — för att ursäkta den svenska försummelsen vid Sjöaryd.[4] De förmodade, att de långa avstånden och den olägliga

på spannemålen eenn gräseligh dyyr tijdh och hooss ded arme folckett en jemmerligh hunger . . .» Jfr Petri, Första livgrenadjärregementet, s. 326. Konc. låg tidigare i vol. Oordnade handlingar. Röda nummer 228, KA. Des. t. Johan Gabrielsson o. Per Kristersson mut. mut. s. l. 26 sept. 1601, konc. ibid.: »fast selsampt lather sigh ahnsee i dette wårt kåre fäderneslandh medh åhrswexten, i så motto, att bådhe winter och whåer sädh är förfrusen, synnerligen och mest öfuer all Norlanden, der til medh een stoor deell af Vplandh och flere landzender, så att klagen alreedhe dageligen sigh mycket föröker om den yncke och hunger nu i landett will tilstunde . . .» Nils Bengtsson t. Abraham Brahe, dat. i Arnäs socken 27 nov. 1601: »i thenne landzände bliffr halffue parten aff almogen landzflychtige, ty allen årswext gijk them ifrån.» Dens. t. dens., dat. Härnösand 28 dec. 1601: Missväxtens orsak vore överallt frosten. Lars Larsson t. dens., dat. i Skogs socken 28 nov. 1601: »her är ehn sadan ehn jemmer och sylt ibland allmogen, dett är ehn ynke att höre vppå.» Lars Mikaelsson Urväder t. dens., dat. Medelpad 29 nov. 1601: »Många ähre alredhe bliffne dödhe vthaff then suåre hunger och dyre tidh här åhr.» Jöran Klasson t. dens., dat. Gävle 19 febr. 1602: »Här är ett vtsuultedh landh vttij Gästrijkelandh, där man nu inthet annat wänter aff bonden än kuffuåtta ordh, effter han inthet äta haffuer sielff . . . När mijne karar draga vttij landet på krononäs gagn och bästa, blijffuer de slagne både blå och blodigh. Sådant skick är nu med bonden.» Samtliga orig. i vol. Fol. n:r 8, Skoklostersamlingen II, RA. Redan i september hade man klart för sig, att missväxt hotade, se protokollet för den 23 sept. 1601 i Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 72 v. Bönderna i Olands härad t. Karl, dat. Adelunda 4 maj 1602: »här finnas och altidh på wägomen både bönder, skiutzpåykar och andre fattige dödhe aff hunger, förutan them som hos sitt hem aff hunger döö . . . En sådan jemmer haffuer alrig warit i wåra eller wåra fäders tidh.» Allmogens besvär, Upsala län 3, RA. Åtskilliga andra brev bland Allmogens besvär, RA, ge samma bild av förödelsen.

[3] Förmodligen genom Per Arvidssons ovan s. 266, anm. 2, anförda brev. Per Kristersson måste ha skyndat att underrätta Olov Hård.

[4] Per Ribbing, Hans Eriksson o. Olov Hård t. Kristian Friis o. Arild Huitfeldt, dat. Jönköping 11 okt. 1601, orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, rec. Roskilde 23 okt. 1601. A tergo: »NB. der gaffs jngen schrifftlig besched paa.»

väderleken vore skuld till det skedda[5], och bådo om hjälp att förhindra, att detta bleve orsak till tvist mellan rikena. Det är av intresse, dels att de i sitt brev icke läto förstå, att konungens närvaro vid gränsen var känd, dels att de antydde, att hertig Karls hemresa var nära förestående. Deras brev kom emellertid icke att påverka händelserna. Då det nådde Kristian, var dennes öppna brev redan på väg över gränsen, och detta hade kommit ståthållarna till handa, innan deras budbärare återkommit från Danmark.

Att Kristians mandat måste ha lugnat alla farhågor för ett omedelbart danskt fredsbrott, är säkert. Samma resultat måste från Danmark inlöpande spionrapporter ha haft — de måste nämligen ha underrättat om att några sammandragningar av värvade trupper i landskapen öster om sundet icke ägde rum.[6] Det måste ha stått klart för dem, att om detta var upptakten till ett fredsbrott, skulle våren 1602 bli den kritiska tidpunkten. I den mån de verkligen väntade Karls hemkomst före vintern, var det då naturligt att hänskjuta till honom att besvara den danska utmaningen. Det var därför helt säkert ett riktigt uttryck för gränsståthållarnas bedömande av läget, då de på Kristians brev svarade, att de gjort, vad de kunnat, genom att underrätta hertigen om mandatet, och hänsköto resten till dennes svar.[7] Först då vintern kom utan att hertigen hörts av, växte oron i gränslandskapen.[8]

Stockholms-ståthållarnas åtgärder.

Ståthållarna på Stockholms slott nöjde sig icke med blotta förhoppningen om hertig Karls hemkomst. De hade större möjligheter att bedöma läget i Livland. Måhända hade de redan tidigare hyst tvivel om att det skulle bli hertigen möjligt att lämna krigsskådeplatsen. De stodo också i närmare kontakt med de områden — Mälarlandskapen, Dalarna och Norrland — som svårast härjats av missväxten,

[5] »att H. F. N:e är nw lånngdtt bårtte stadder, såsom och siöö och weder och windh 1601. kann mykidt förhinndre och alle andre skälige och laglige förfall.»

[6] Sådana äro icke kända. Redan innan de fingo Kristians mandat i händerna, hade ståthållarna haft spioner över till Danmark. Isak Henrikssons kvitto på 50 daler tärpengar »på kunskaper vdi Dannemark» efter invisning av Per Ribbing och Olov Hård, dat. Sunnerbo 24 okt. 1601, orig. i Olov Stråles räkenskap för Sunnerbo härad, Smålands handlingar 1600: 10 a, KA. Stöd för meningen, att läget skulle bli kritiskt först efter nyår, kunna de ha fått jämväl av Per Arvidssons rapport om händelserna vid gränsen, s. o. s. 266, anm. 2. Denne visste berätta, att Kristian givit »förordh, att han skulle komme tilbake igen medh all sin konungzlige machtt om kyndermesso tidh». Också tidigare under sommaren hade gränsståthållarna genom spioner hållit kontakt med förhållandena i Danmark, se t. ex. Anders Svensson t. Arvid Svan o. Ture Jakobsson, dat. Kronoberg 2 juli 1601, orig. bland Strödda handlingar, Hertig Karls räntekammare, KA.

[7] Jöran Eriksson o. Anders Lindersson t. Kristian, dat. Lundby 28 okt. 1601, s. o. s. 269, anm. 4. Något svar från ståthållarna på Kalmar, Kronoberg och Jönköping är ej bevarat. Det är möjligt, att de, med hänsyn till att Kristian lämnat deras tidigare brev obesvarat, underläto att direkt besvara dennes brev, som ju heller icke krävde direkt och omedelbart svar.

[8] Om denna oro s. n. s. 374 med anm. 7.

och där den allmänna nöden ledde till oroligheter vid utkrävandet av de offentliga pålagorna.[9] De hade också den närmaste kontakt med Stockholms borgerskap, där hertig Karls handelspolitik och de ekonomiska konsekvenserna av hans strid med Lybeck och blockad av Narva givit till resultat ett vitt utbrett missnöje, särskilt bland det tyska borgerskapet.[1]

På Kristians brev lämnade ståthållarna på Stockholms slott till en början endast ett mottagningsbevis.[2] Denna återhållsamhet antyder väl icke i och för sig, att de tillmätte händelsen en vida större vikt, än vad ståthållarna på Älvsborg gjort. Men då de gjorde sig omaket att särskilt påpeka, att de ännu icke tagit del av det tryckta mandatet[3], kan den näppeligen tolkas annorlunda. Redan dagen efter brevets ankomst red en kurir till Väddö för att över Finland söka sig fram till hertigens läger.[4]

Även om denna underrättelse nådde hertigen inom kortast möjliga tid, skulle det icke räcka att avvärja de inrepolitiska vådor, som mandatet kunde föra med sig, lika litet som därmed skulle vara tillfyllest åtgjort för att möta det yttre hotet, därest brevet nådde fältlägret i Livland först med en längre försening. Det måste därför ha tett sig nödvändigt att på något sätt lugna befolkningens oro icke mindre än att förbereda ett svar till Kristian, därest det svar, som hertigen kunde komma att ge å ständernas vägnar, av kommunikationstekniska orsaker skulle dröja. I det förra syftet erfordrades ett öppet brev till allmogen i hertigens namn, i det senare ett svar till Kristian i ständernas. Intetdera voro ståthållarna på Stockholms slott befullmäktigade att avgiva. Även om de skulle fördrista sig därhän, vore

---

[9] S. o. s. 271, anm. 2.

[1] Om de politiska brytningarna i Stockholm saknas ännu en undersökning. Ett torftigt och ur källkritisk synpunkt ytterst vanskligt material erbjuda Stockholms stads tänkeböcker 1595—1596, 1599, 1600, 1601—1603, som för detta arbete noggrant genomgåtts. Protokollen föreligga endast i renskrift, och de torde ha varit föremål för en ganska genomgående omredigering ur politiska synpunkter. Att denna givit till resultat också sakliga felaktigheter, uppvisas nedan, s. 280, anm. 1, beträffande protokollet för den 18 nov. 1601.

[2] Per Rynings recepisse, dat. Stockholm 1 nov. 1601, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 61 r—v. Uttrycket i detta recepisse, att den danske brevdragaren Mats Jonsson överlämnat Kristians brev »med itt forsäglett packett», behöver icke tolkas så, att brevet skulle ha åtföljts av ett större antal av de tryckta mandaten, inslagna som ett särskilt paket i nutida mening. Detta ord betydde i äldre nysvenska förseglat större brev. Att icke dess mindre ett större antal exemplar av mandatet följde med brevet, är otvivelaktigt, s. o. s. 269, anm. 4.

[3] Se föreg. anm.

[4] Tärpengar utbetalades till brevdragaren den 2 nov., Henrik Henrikssons räkenskaper 1598—1603, Hertig Karls räntekammare, KA. Att brevdragaren tog vägen över Väddö och Åland, är med hänsyn till årstiden otvivelaktigt. Kommunikationsvägarna mellan Sverige och Finland i äldre tid äro föga undersökta. För denna tidsperiod må hänvisas till allmogens i Väddö brev t. Karl s. d., på grund av titulaturen hänförbart till tiden efter 1604, orig. i vol. Stockholms län 4, Allmogens besvär, RA. Jfr även allmogen i Frötuna, Länna o. Vätö socknar t. Karl s. d., troligen 1609, orig. i vol. Stockholms län 3, ibid.

icke blott rättskraften utan också det praktiska resultatet av deras åtgärder tvivelaktigt. Det måste under sådana förhållanden ha tett sig nödvändigt för ståthållarna att i samråd med alla andra myndigheter i riket konstituera en centralregering, som kunde utfärda brev till alla landsändar. Tanken måste också ha legat nära till hands att sammankalla ett ständermöte, som kunde besvara Kristians brev. Bägge dessa utvägar blevo i själva verket prövade.

Då det gällde att vidga kretsen av dem, som på en gång skulle auktorisera en sådan politisk aktion och inför hertigen bära ansvaret, var det naturligt, att ståthållarna på Stockholms slott först förenade sig med de myndigheter i huvudstaden, med vilka de dagligen samarbetade, kammarråden, sekreterarna i det hertigliga kansliet och kamrerarna i hertigens räntekammare samt befälhavarna för de militära förband, som voro förlagda på Stockholms slott och skeppsgård. Med dessa hade de i själva verket redan från början samrått. Den rapport, som meddelade hertigen om Kristians brev och mandat, var utom av ståthållarna undertecknad av kammarråden Arvid Svan och Ture Jakobsson, av amiralen Hans Klasson, underamiralen Hans Nilsson, ryttmästaren Georg Blanck, sekreterarna Mickel Olsson Duva, Lars Kristersson och Erik Jöransson Tegel och kamrerarna Henrik Henriksson, Abel Eriksson och Peder Buller.[5] Det vittnar om hur allvarligt dessa bedömde läget, både den kris i förhållandet till Danmark, som mandatet blottat, och den inre kris, som kunde befaras i dess spår, att de för att bemästra situationen sökte stöd också utanför sin egen krets.

Även om hertig Karl vid sin avfärd till Livland undvikit att förordna en central förvaltningsmyndighet i Stockholm för att sköta löpande ärenden under sin frånvaro, fanns det i riket en central myndighet, låt vara med endast begränsade befogenheter också inom det egna verksamhetsområdet, nämligen ärkebiskopen i Uppsala. Det kan icke råda tvivel om att när ärkebiskop Olaus Martini i början av november presiderade i Stockholms konsistorium, han kallats till Stockholm av ståthållarna på slottet, som sökt hans biträde vid de åtgärder, vilka syntes ägnade att möta den politiska krisen.[6]

---

[5] Brevet är icke bevarat. Dess undertecknare äro kända genom Karls svarsbrev. Karl t. ståthållarna på Stockholms slott m. fl., dat. Ekenäs 21 nov. 1601, tryckt efter en avskr. av orig. nu i vol. N. 180, UUB, av Nordin, Handlingar Til Uplysning Af Swenska Krigs-Historien, II, s. 9 ff. Att originalet varit förlaga framgår av adressen, ibid., s. 12, och av vidimationen å avskr. Det synes ha varit riktat endast till kammarråden och ståthållarna samt det hemmavarande kansliets chef, sekreteraren Mickel Olsson. I den avskr. efter konc., vilken under dat. 22 nov. är införd i RReg 1601, RA, fol. 236 r—v, är det emellertid riktat till samtliga de i texten nämnda. Denna uppgift kan ej ha tillkommit genom förvanskning vid avskrivningen och förtjänar sålunda tilltro.

[6] Olaus Martini var i Stockholm senast den 8 nov., då han höll högmässa i Storkyrkan. Borgerskapet tackade honom med en present av en kanna bastart och en kanna spanskvin.

Stockholms domkapitels yttrande.

Den 11 november överlämnade sekreteraren Mickel Olsson och kamreraren Abel Eriksson — två av hertig Karls främsta förtroendemän — på ståthållarnas och kammarrådens vägnar till ärkebiskopen i konsistorium ett exemplar av Kristians öppna brev med begäran, att ärkebiskopen och kapitlet ville granska det och om två dagar avge ett yttrande om de åtgärder, som i hertigens frånvaro borde vidtagas för att möta faran.[7] Den 13 november avgavs detta yttrande.

Ståthållarna och befälhavarna på de kungliga slotten borde hålla sig beredda för möjligheten av ett danskt fredsbrott, menade kapitlet.[8] På grund av Kristians öppna krigshot borde ett ständermöte sammankallas för att besvara Kristians brev och sörja för svensk representation vid gränsen — det är tydligt, att man närmast tänkte sig ett utskottsmöte.[9] Till sist borde biskoparna i varje stift genom brev

---

Hans Olovssons o. Vaste Erikssons uppbörd på sakören för år 1601 i vol. Saköreslängder 1590—1611, Borgmästare och råd 94, SSA. Han hade icke tidigare presiderat i konsistorium. Senast hade detta haft besök från Upsala den 25 febr. 1601, då »Magnificus Rector och flere af förmännerne i Upsala voro tilstädes». I Stockholms domkapitels protokoll, SSA, nämnes ärkebiskopen som närvarande vid sammanträdet 11 nov., s. 40—41 o. 43, s. n. anm. 7, och 13 nov., s. 42—43. Vid de följande sammanträdena, den 17 nov. och 2 dec., synes han icke ha varit närvarande, ibid., s. 44. Detta var däremot fallet 4 dec., ibid., s. 45. Nästa protokollförda sammanträde är 9 jan. 1602, ibid., s. 47. Ärkebiskopen uppträdde ånyo i protokollet först under Stockholmsriksdagen, ibid., s. 63 f. — Inga av de övriga ärenden, som under ärkebiskopens Stockholmsvistelse förekommo i konsistorium, synas ha den vikt, att de kunna ha föranlett hans besök. Ett av ärendena synes väl ha den betydelse, att det måste antagas ha blivit upptaget med anledning av hans närvaro, nämligen frågan om fördelningen mellan Stockholmsprästerna av vissa tjänsteplikter. Ytterligare ett av ärendena tilldrar sig intresse, nämligen klagomålen mot den tyska församlingens kyrkoherde, den bekante Georgius Nigrinus. Det har icke varit möjligt att på grundval av det material, som stått till buds, klargöra sambandet mellan dessa klagomål och den politiska krisen — att ett sådant existerat, synes a priori sannolikt. — Av intresse är Johannes Burei kalendarieanteckning under 6 nov. 1601. Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 19. Uppgiften, att Paulinus var med i Stockholm, kan möjligen vara riktig. Han skulle då ha återvänt före 11 nov., ty i kapitlets protokoll nämnes han icke. Att besöket gällde Karl och bibeltrycket, är självfallet oriktigt. Kan Stockholmsresan ha offentligen motiverats därmed? Jfr H. Hildebrand, Minne af Riksantikvarien Johannes Bureus, s. 73, anm. 1 o. 2.

[7] Ibid., s. 43. Protokollet börjar med orden »Them 11 IXbris öffuerantuardade . . .» Hela detta parti följer efter protokollen för kapitlets sammanträden den 11 o. 13 nov. Då hela protokollsserien är konceptprotokoll, är det tydligt, att man den 11 nov. undvikit att göra någon anteckning i protokollet om saken, och att hela denna protokollanteckning införts den 13 febr., då utlåtandet skulle avges — två dagar efter det, att ärendet tagits upp. Den del, som hänför sig till sammanträdet den 11 nov., är då en traditionskälla, medan det övriga, referatet av svaret på den framställda begäran, framstår som primärkälla, ett auktoriserat och trovärdigt referat av ett förmodligen skriftligt utlåtande. — Att överlämnandet skedde å såväl ståthållarnas som kammarrådens vägnar, framgår av de valda ombuden, Mickel Olsson ur kansliet och Abel Eriksson ur kammaren.

[8] »Först att dem syntes rådeligitt, att de, som aff H. F. N. woro betrodde widh slott och hussen, skulle grannerligen see till, att de icke woro försäkre, vthan så altingh lagha i landzenderne, att der konunngn i Danmarck någott fiendtligitt wille företagha, att de thå vore färdige att göra hono*m* motstond, doch i medhlertijdh haffue sijne werjor färdige.»

[9] »Tärnest syntes dem och icke hellr orådeligitt, om några aff huartt stond komme tilsamman och talades videre, huru de sigh i denne saken skulle i höghe öffuerheternes frånvaro stelle, alldenstund ma*n* förbemelte konnunge*n*s skriffuelse, ibland alltt annadt och

förmana prästerskapet att lugna den oro, som Kristians mandat väckt bland allmogen.[1]

Skärpt vaksamhet mot inre fiender.

Av de åtgärder, som kapitlet föreslog, hade en redan vidtagits för Stockholms del. Efter all sannolikhet senast den 10 eller 11 november hade slottsfogden och de borgerliga myndigheterna sörjt för att organisera borgerskapets vakthållning vid portarna och på gatorna.[2] Varje hus i staden skulle ställa vaktmanskap. Det skulle vara förbjudet att, som hittills skett, låta ålderstigna och arbetsodugliga sköta vakthållningen. Böter stadgades för de försumliga. På grund av det kritiska läget åtogo sig också borgmästare och råd, som eljes voro befriade från att utgöra vakt, lika förpliktelse som övriga borgare.[3] Också tornväktarna — de voro av staden fast avlönade — fingo särskilda föreskrifter om vaksamhet. Stränga bestämmelser utfärdades mot alla främlingar, som vistades i staden utan att driva handel eller bekläda någon tjänst, och särskilt mot dem, som i stället ägnade sig åt att sprida ut rykten bland folket. De skulle inom åtta dagar lämna staden vid risk att eljes tagas i fängsligt förvar.

Dessa försiktighetsmått voro riktade icke mindre mot en befarad inre fiende än mot ett anfall utifrån — det senare kunde ju knappast komma alldeles överraskande till Stockholm, allra minst vid denna årstid. De motiverades emellertid med en uttrycklig hänvisning till Kristians mandat. Den oro, som mandatet väckt, hade uppenbarligen utnyttjats av de missnöjda. Oppositionspartiet bland borgerskapet,

---

vnseijelse förnimmer» — hotet i Kristians mandat gällde ju den händelse, att de svenska ständerna icke välvilligt besvarade hans kallelse till nytt möte.

[1] »Till dett tridje att biscoperne i landzenderne genom breff förmante presterskapett, att de föreholle fliteligen sijne åhörare, dett de icke utaff sådane utgångne skriffter låthe sigh förfäre vthan hålle sigh rolige, betrachtandes den eedh och troheet, de öffuerheten skyllige woro och i medler tijdh förhwenta, antingen öffuerheten sielff (där till Gudh nådhelig ville förhielpa) eller och öffuerhetenes jnstrucktion.»

[2] Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 97 v—98 r. Protokollet är dat. 16 nov. och upptar fol. 97 v—101 r. Det finnes skäl att antaga, att protokollen för nov. 1601 vid renskrivningen blivit helt omredigerade. Närmast efter det protokoll, som daterats 16 nov., följer ett protokoll, dat. 21 nov., ibid., fol. 101 r—v, därpå protokoll, dat. 18 nov., ibid., fol. 101 v—102 r, o. protokoll, dat. 23 nov., ibid., fol. 102 r—105 v. Det protokoll, som dat. 18 nov., gäller i varje fall delvis förhandlingar, som med all sannolikhet förts den 12 nov., s. n. s. 280, anm. 1. I detta omtalas Kristians tryckta mandat som bekant. Detta liksom arten av de åtgärder, som omtalas i protokollet under 16 nov., gör det troligt, att detta protokoll är tidigare än protokollet under 18 nov. Närmast föregående protokoll har dat. 9 nov., fol. 94 r—97 r. Protokollet under 16 nov. måste då, i vart fall i de delar, som röra åtgärderna mot den politiska krisen, hänföra sig till 10 eller 11 nov.

[3] »Dogh efter denna tidz lägenheett, som på färde wara kann, aldenstundh här föres onda tidender, som vtsprides och allerede genom fremmande mandater i landett vtfördt är, ondt och intett gott, ähr wäll vtaf nödhen, att mann hafuer sine saker i acht i tijdt och föruarer stadhen, så wäll medh wacht och wårdt som allt annadt. Derföre på thett att ingen splijt sigh der af födes skall, gåfuo borgmästere och rådh sigh tilfridz, att så länge denne tidz lägenheett på färde ware kann, wele de göre wacht och wårdt . . .»

ständigt föremål för Karls misstänksamhet, hade utan tvivel reagerat så, som Kristian avsett.[4]

Den vaksamhet med tanke på ett befarat danskt överfall, som vore särskilt aktuell för befälhavarna på gränsfästena, har förmodligen varit föremål för brevväxling mellan de senare och ståthållarna på Stockholms slott. Av denna brevväxling äro emellertid inga spår bevarade.[5] Icke heller är det känt, om den rundskrivelse från biskoparna till prästerskapet i varje stift för sig, som kapitlet föreslagit, har kommit till stånd — att så varit fallet, göres dock troligt icke minst av den omständigheten, att icke endast den första delen av kapitlets handlingsprogram faktiskt blivit genomfört, i varje fall i Stockholm, utan även den andra punkten av detta program realiserats. Vare sig biskopsskrivelsen kommit till stånd eller icke, har dess maning till lugn och trohet endast varit avsedd att komplettera det öppna brev till alla landsändar, som de i Stockholm församlade herrarna — ärkebiskopen, ståthållarna och kammarråden samt krigsbefälet i Stockholm — lät utgå den 12 november.[6]

Centralregeringens öppna brev till alla landsändar.

I detta brev refererades i korthet Kristians mandat och de omständigheter, under vilka det sänts in i riket. Då hertigen vore utrikes stadd och kanhända icke hade tillfälle att inför ständerna gendriva Kristians beskyllningar, ville utfärdarna — hette det — visa sin trohet

[4] En aktion mot ryktessmideriet hade senast företagits i Stockholm i mitten av aug. i samband med uppläsandet av Karls öppna brev av 21 juli, s. n. s. 286, anm. 9 »Bleff och menighetenn förmaant, att huar dhe förnimme nogra, som före någre onde och lögnagtige, så och vproriske tidender iblandt almogenn, ehuadh thett hälst kunne ware, tå skole de sådant gifua gifue[!] tilkenne, antingen hos de godhe herrer på slottet eller hos borgmästerne, så skole sådane tidendekråkor tagas widh nackann och där efter tilbörligenn straffade warda.» Protokollet för den 17 aug. 1601, Stockholms stads tänkeböcker 1601—1603, SSA, fol. 58 r.

[5] Att en brevväxling överhuvudtaget ägt rum under slutet av okt. och början av nov., framgår av att man i Stockholm hade god kännedom om de åtgärder, som vidtagits av ståthållarna vid gränsen och om Nils Klassons återkomst från Danmark, se nedan s. 280 med anm. 8.

[6] Ärkebiskop Olaus Martini m. fl. t. alla landsändar, dat. Stockholm 12 nov. 1601. Det till Västmanland riktade orig. finnes bevarat bland Riksdagsacta 1602, RA. Det är undertecknat av Olaus Martini, ståthållarna Per Ryning, Hans von Masenbach och Hans Johansson, kammarråden Arvid Svan och Ture Jakobsson, amiralen Hans Klasson, sekreteraren Mickel Olsson Duva och kamreraren Henrik Henriksson, slottsfogden Sven Månsson Rospigg, ryttmästaren Karl Prytz, domprosten och tidigare akademirektorn i Uppsala Jacobus Erici, sekreteraren Erik Jöransson Tegel och kamrerarna Abel Eriksson och Peder Buller. Det har sigillerats jämväl av Georg Blanck och Hans Nilsson. Sigillen stå i följande ordning: Per Ryning, Hans von Masenbach, Hans Johansson, Arvid Svan, Ture Jakobsson, Georg Blanck, Olaus Martini, Jacobus Erici (endast signatur), Karl Prytz, Hans Klasson, Sven Månsson, Mickel Olsson, Henrik Henriksson, Erik Jöransson, Hans Nilsson och Peder Buller. Under dessa namnteckningar och sigill är fästat ett större sigill, som är mycket söndrigt. Man kan rekonstruera texten» Civitas holmensis». Jfr nedan s. 281, anm. 2. Brevet är, förmodligen efter detta exemplar, känt av G. O. Berg, Riksdagen i Stockholm 1602, s. 71 f. särsk. s. 72, anm. 1. Det synes då ha legat i en nu upplöst vol. Rådslag 1594—1610 i RA. En avskr. utan dat. och underskrifter finnes i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA.

genom att å ämbetets vägnar redogöra för sakläget. De erinrade om att hertig Karl under hela sin politiska verksamhet, redan under Johans och Sigismunds tid men i synnerhet allt ifrån sitt regeringstillträde, näst sin verksamhet för den evangeliska saken och för inbördes endräkt, strävat att undanrödja allt, som kunde bli anledning till tvist med grannarna och främst med danskarna, med vilka man levde i en oupplöslig fred. Då några viktiga tvistemål från 1591 års möte hänskjutits till förnyad behandling efter fem eller sex år, hade Karl sökt utverka ett återupptagande av förhandlingarna, för att dessa frågor icke skulle ge anledning till något missförstånd. Flabäcksmötet hade sålunda kommit till på Karls initiativ. Att man i Flabäck träffat överenskommelse om ett nytt möte, intygades. Det hade emellertid icke varit möjligt för Karl att skicka några sändebud dit, dels på grund av att hertigen varit fullt upptagen av krigsbestyren i en avlägsen landsända, dels också av orsaker, för vilka Karl själv i brev redogjort för Kristian, vilket denne också nämnt i sitt mandat — det var frågan om förhandlingsämnena, som här åsyftades. Mot Kristians påstående, att hertigen underlåtit att genom bud eller brev i tid ursäkta sig, då han icke kunde hålla mötesavskedet, riktades en bestämd gensaga. I själva verket hade Karl i god tid avfärdat Nils Klasson med brev till Kristian, men denne hade blivit fördröjd av motvind på sjöresan från Livland till Kalmar. Visserligen hade han därför kommit för sent fram, men han hade ändå överlämnat brevet före den dag, då Kristians mandat vore daterat — i själva verket hade mandatet sänts över gränsen redan före Nils Klassons ankomst till Danmark.[7] Också den ursäkt, som de sydsvenska ståthållarna gjort, borde, hette det vidare, ha hindrat missförstånd. Till sist vore det alldeles oriktigt att kalla det för ett brott mot Stettinfreden, att ett möte på detta sätt blivit uppskjutet. Sådant hade hänt förr utan att det betraktats som fördragsbrott.

Utfärdarna erinrade därefter i kraftfulla ordalag om den inbördes sämja och den oupplösliga förening, som ständerna upprättat sins emellan och med hertig Karl. Vad som nu skett, borde icke få genom oroliga människors stämplingar leda till söndring. Envar, som läst de svenska krönikorna och väl övertänkt innebörden av det framfarna, insåge, att skadan av en sådan oenighet kunde bli nästan obotlig. De sade sig emellertid förmoda, att Kristian skulle betänka sig, innan han i Karls frånvaro började ett föga berömligt krig mot Sverige. Även om konungen, därtill förledd av onda och oroliga människor, skulle bryta freden, kunde Karl väntas hem vilken dag som helst, och han skulle då helt säkert kunna avge sådana förklaringar, att

[7] Om Nils Klassons ankomst till Danmark s. o. s. 262, anm. 7.

freden och vänskapen skulle återställas. Om Kristian likafullt framhärdade i sitt uppsåt, ville brevskrivarna ta Gud till vittne, att varken hertigen eller de givit orsak till något sådant. De avslutade brevet med ännu en uppfordran till enigt motstånd, vad som än hände.

Icke mindre än omsorgerna om huvudstadens trygghet präglas det öppna brevet till landsändarna av stark oro för att det danska krigshotet skulle egga den inre oppositionen till aktivt framträdande. Därför var det angeläget att erinra om hertig Karls kamp för den evangeliska saken och den inre endräkten. Därför gällde det att ge förhoppning om hertigens nära förestående hemkomst, samtidigt som man erinrade om hans strävan efter ett gott förhållande till Danmark. Därför var det förmånligt att framhålla ett danskt fredsbrott som en, trots allt, tämligen avlägsen möjlighet. Brevet är märkligt icke endast genom det kraftfulla och träffande språket. Dess redogörelse för brevväxlingen mellan regenterna under sommaren är utomordentligt skickligt gjord. Från hertig Karl ägde man i Stockholm inga underrättelser om denna. Genom en försiktig sammanställning av Kristians uppgifter i mandatet och den rapport om Nils Klassons återkomst från Danmark, som ståthållarna på Kalmar och Älvsborg synas ha lämnat[8]. har man lyckats ge en tämligen god bild av förloppet — det var emellertid en polemisk överdrift, då Karls septemberbrev sades vara avsänt i god tid.

För att kunna gendriva den danske konungens öppna brev fordrades en auktoritet, som i Sverige endast hertigen och ständerna ägde. Det är för tidens statsrättsliga tänkesätt belysande, att de administrativa, militära och andliga myndigheter, som genom detta brev offentligen framträdde som ett slags centralregering, strävade att härleda sin myndighet ur bägge dessa källor. I detta syfte åberopade de sig direkt på hertigen genom att säga sig skriva å dennes vägnar.[9] Helt säkert var det för att kunna framträda såsom med ständernas bemyndigande de sökte Stockholms borgerskaps godkännande av sin åtgärd. Detta skedde vid allmän rådstuga, troligen uppe på slottet och utan tvivel samma dag, som det öppna brevet utgick, den 12 november.[1] Slotts-

[8] Att Nils Klasson på återväg passerade Älvsborg och Kalmar, framgår av Karls brev till ståthållaren där, s. n. s. 291, anm. 8.

[9] Brevet börjar: »Opå then högborne Furstes och Herres Her Carlls Swerigis rijkes regerenndis arffurstes, hertigh till Sudermanland, Närike och Wärmlandz wegne, wij här underskrifne . . .»

[1] Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 101 r. Protokollet är dat. 18 nov., men det kan ej betvivlas, att det i själva verket hänför sig till den 12 nov. Med hänsyn till de politiska brytningarna inom borgerskapet måste det betecknas som alldeles otroligt att borgmästarna skulle ha utlämnat sigillet den 12 nov. men begärt menighetens bifall till denna uppseendeväckande åtgärd först den 18 nov. Någon skäl att den 18 nov. antedatera brevet till den 12 nov. förelåg ej. När brevskrivarna sade sig ha underrättat hertigen för tre veckor sedan, tvingar detta ej till slutsatsen, att brevet koncipierats omkring den

fogden Sven Månsson Rospigg läste upp brevet och frågade menigheten, om det icke vore rådligt att låta sprida det bland ständerna. Sedan han fått jakande svar, begärde han, att brevet skulle få förseglas med stadens sigill under utfärdarnas. Detta beviljades både av borgmästare och råd och av menigheten.[2]

Åtgärderna för tryggandet av den inre endräkten — förutsättningen för att kunna motstå det politiska trycket från Danmark — gjorde det icke mindre nödvändigt att direkt besvara Kristians brev. Man får förutsätta, att formerna för detta svar varit föremål för dryftning

Ståthållarnas svar till Kristian.

---

20 nov. Helt säkert skedde det för att ingiva förhoppning om att Karls svar snart skulle inlöpa. — Utom denna punkt förekommer i protokollet endast ett ärende, ett kravmål av borgaren Karsten Ek mot den bekante Sigismundanhängaren Mikael Remers. Detta krav blev uppskjutet till följande rättegångsdag. I det protokoll, som i renskriften följer närmast efter protokollet för den 18 nov., protokollet för den 23 nov., upptas också denna fråga till behandling och avdömes. Om det aktuella protokollets dat. vore riktigt, skulle emellertid nästa rättegångsdag ha varit 21 nov., och då behandlades icke detta kravmål men väl ett annat Karsten Eks mål, mot Henrik Isersnider. Protokollets för den 18 nov. placering kan ha tillkommit därför att renskrivaren observerat målet Ek—Remers. Att i protokollen omtalat uppskov till nästa rättegångstillfälle icke alltid iakttogs, är säkert. Det finns skäl att förmoda, att målet Ek—Remers i själva verket varit före betydligt tidigare. Den 4 nov. förklarade Karsten Ek inför rätta, om man får tro protokollet för denna dag, att han tidigare stämt Mikael Remers två gånger, men att denne ej inställt sig. Magistraten resolverade, att Remers skulle instämmas ånyo till nästa rådstugudag. Ibid., fol. 92 r—v. I nästa protokoll, dat. 9 nov., ibid., fol. 94 r—97 r, nämnes intet om saken. I därpå följande protokoll, dat. 16 nov., s. o. s. 277, anm. 2, står å fol. 99 r: »Carstenn Ek kom för rätten och begärede sinn hantschrift igenn, som honom ifrå togz på slottedt, belangende thett Michell Remers ähr honom skyldigh. Suaredes honom, att ingen hantschriftt ähr taginn her på rådstugenn vtaf honom vthan på slottedt, der han hafuer waritt för rätte. Der må han och sökie sin hantschrift igenn *etc.*» Den omständigheten, att Ek överhuvud taget begärde att på rådstugan få igen Remers' revers, som avhänts honom vid en domstolsförhandling på slottet, visar, att en rådsturättsförhandling ägt rum på slottet — han kan ju icke rimligtvis ha tagit miste om vilket forum han tidigare vänt sig till. Ordalagen ge vidare vid handen, att man verkligen berövat Ek reversen, icke att han lämnat in den i rätten i avvaktan på utslag. Då det utsäges, att Ek varit »för rätte», behöver det endast innebära, att han uppträtt inför rätten. Att borgerskapet kallades till förhandling på slottet kan icke ofta ha varit fallet. I protokollsanteckningen om sigilleringen av Olaus Martinis m. fl. brev finnes emellertid ett uttryck, som kan åsyfta ett sådant förhållande. Ståthållare och kammarråd kallas eljes i tänkeböckerna »de gode herrer på slottet», se t. ex. ibid., fol. 58 r, s. o. s. 278, anm. 4, 141 v och passim. Här kallas emellertid brevutfärdarna på ett ställe »dhe godhe herrer her på slottedt». Tanken ligger då nära till hands, att den allmänna rådstuga, där fråga var om sigilleringen av det öppna brevet, är densamma, som åsyftas i nyss citerade ställe om Mikael Remers' revers, och att den ägt rum på slottet. Att hela det protokoll, som dat. 16 nov., skulle vara senare än det, som dat. 18 nov., är ej möjligt, emedan i det senare Kristians patent, varom meddelande till borgerskapet skedde enligt det förra, förutsattes som bekant. Om orsaken, varför man på slottet behållit reversen, är intet känt — måhända av intresse för Mikael Remers' affärer. Skulle händelseförloppet ha varit det här antydda, måste det protokoll, som dat. 16 nov., återgå på konceptprotokoll från mer än en rättegångsdag. Då dessa konceptprotokoll ej äro bevarade och protokollens utredigering under alla omständigheter synes ha skett tämligen på fri hand, är det å andra sidan svårt att vid rekonstruktionen av händelserna i nov. 1601 prestera en någorlunda sammanhängande bevisning.

[2] »Derföre, sadhe Suen Månsson, hafua de gode herrer på slottedt befalett, att samma schrifter och mandater skole nädannför de gode herrers insigle försegles medh stadzens secret, huilkett borgmästere och rådh sampt menigheten samtychte.» Om brevets försegling s. o. s. 278, anm. 6.

vid ärkebiskopens besök i Stockholm. Tydligen har man funnit det otillräckligt att svara Kristian i samma form som den, vilken det öppna brevet till landsändarna fick. Man har i stället enats om att dels i ståthållarnas och kammarrådens namn — det var ju till ståthållarna Kristian riktat sig i ett särskilt brev — ge ett preliminärt svar, dels sammankalla ett ständermöte, vilket i hertigens frånvaro kunde, om så bleve nödvändigt, icke endast besvara det kungliga mandatet och befullmäktiga de svenska ombuden vid den nya förhandling, som syntes oundviklig, utan också träffa förberedelser för att möta ett anfall över rikets södra och västra gränser.

Ståthållarnas svar, som synes ha satts upp redan omkring den 10 november, bör alltså betraktas som ett resultat, också det, av överläggningarna mellan de andliga, administrativa och militära myndigheter, som sammanträdde i dessa dagar. I detta svar ursäktade de sig till en början för dröjsmålet. De hade först velat underrätta sina medbröder, de i hertigens frånvaro tillförordnade ståthållarna, om händelserna. De uttalade vidare sin förvåning över att Kristian vänt sig till ståthållarna och ständerna, icke till hertig Karl, som på en allmän riksdag valts till rikets regerande herre. Denne hade kunnat delge Kristian de svenska ständernas betänkande i saken. Nu lovade ståthållarna emellertid att skyndsamt underrätta både hertigen och ständerna.[3]

Sammankallandet av ett ständermöte.

Underrättelsen till hertig Karl hade i själva verket utgått en vecka tidigare. Det öppna brevet av den 12 november kunde betraktas som en underrättelse till ständerna. Icke långt senare torde kallelsen till ständermöte ha utgått.[4] Att mötet skulle bli ett begränsat ständer-

[3] Ståthållarna o. kammarråden t. Kristian, dat. 10 nov. 1601, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 61 v—62 r, under dat. 10 dec. 1601. Om orig. redan i Stockholm blivit av misstag en månad postdaterat eller om ett misstag skett vid avskrivningen i tyska kansliet, står ej att utröna. Att rätt datum är 10 nov., ej 10 dec., framgår klart av Karls brev t. ståthållarna o. kammarråden i Stockholm, Mickel Olsson, Henrik Henriksson, Lars Kristensson, Hans Nilsson o. Peder Buller, dat. Åbo 30 nov. 1601, avskr. i RReg. 1601, RA, fol. 244 r—v. Karl uttrycker där sin belåtenhet med det svar, som givits Kristian. — Brevet är undertecknat av såväl ståthållarna, Per Ryning, Hans von Masenbach o. Hans Johansson, som kammarråden, Arvid Svan o. Ture Jakobsson, ehuru brevskrivarna uttryckligen beteckna sig själva som ståthållare, då de tala om sina medbröder, de övriga ståthållarna.

[4] Kallelsen till Örebromötet 1602 är icke bevarad. Att de avsågo att sammankalla ett ständermöte i Örebro vid trettondagstid 1602, därom underrättade ståthållarna m. fl. hertig Karl, samtidigt som de översände en kopia av sitt brev till Kristian. Karls svarsbrev se föreg. anm. Att de verkligen gjort det, innan de erhöllo detta svarsbrev, meddelas i de i Örebro församlade ständernas brev t. Karl, dat. Örebro 9 jan. 1602, samtida avskr. i vol. E 330, UUB. På denna avskr. saknas underskrifter. A tergo har en samtida hand antecknat »Copia af ständernnes bref, som wore i Örebro, skrifuit till W. N. F.» Av själva brevets text framgår ej, att ständerna varit avsändare. Brevskrivarna identifiera sig med dem, som tidigare underrättat Karl om att de avsågo att sammankalla »några rijckzenns stender», alltså med ståthållarna på Stockholm m. fl. Då den samtida anteckningen a tergo ej bör underkännas, blir slutsatsen, att ståthållarna m. fl. skrivit till hertigen å de församlade ständernas vägnar. Jfr G. O. Berg, a. a., s. 72 med anm. 2.

möte, närmast ett utskottsmöte, därom kan tvivel icke råda.[5] Om det planerade mötets sammansättning är eljes intet annat känt, än att rikets samtliga fogdar och häradsskrivare voro kallade att infinna sig. De skulle föra med sig alla uppgifter om kronans uppbörd, om årsväxten på kronans gårdar och vad som eljes kunde tjäna till underlag för upprättande av en utgiftsstat för krigsrustningarna.[6] Sammankomsten skulle äga rum i Örebro vid trettondagstid 1602. Valet av tid och plats sammanhängde helt säkert med den från alla Svealandskapen talrikt besökta Henriksmässomarknaden.[7] Denna skulle erbjuda tillfälle att sprida kännedomen om mötesbeslutet.

Även om beslutet att inkalla ett ständermöte blev hertigen oförd röjligen underrättad.[8]

Landsortsförhandlingar.

Helt säkert spreds det öppna brevet till alla landsändar redan under dagarna efter den 12 november från det hertigliga kansliet på Stockholms slott. Likafullt synes det icke ha kunnat förhindra, att oroligheter utbröto och åtminstone i en landsända tvungo den nykonstituerade centralregeringen att inleda landsortsförhandlingar. I slutet av november skickade ståthållarna och kammarråden i Stockholm sekrete-

---

[5] Man skilde mellan å ena sidan allmänna ständermöten, fria riksdagar, dit alla ständer voro samlade, och möten av några av rikets ständer, som voro begränsade i ett eller annat hänseende. Denna statsrättsliga begreppsbestämning var emellertid oklar. Alla ständermöten under perioden voro begränsade utom i vad angick adeln, som i regel kallades att inställa sig mangrant. Som utskottsmöten kan man med skäl betrakta de möten, dit endast ett fåtal representanter för de viktigaste ståndеn kallats.

[6] Kammarrådens instruktion för Israel Andersson s. d., konc. bland Oordnade handlingar. Röda nummer 228, KA. Denne skulle föra bud till alla fogdar och häradsskrivare i Västergötland. Samma bud torde ha gått till andra landsändar. Uppgifterna om kronouppbörden m. m. infordrades med följande motivering: »Efter dätt att vti dätt mötett, som hollas skall 6 januarij a:o 1602, will ware wetterligitt [ersätter de överstrukna orden »måste wetas»], huad af crononäs årlige ränta, tiende, gerder och annan opbörd kan af vndersåterne blifua vtgiord, för dän suaga årsuexst[!], som (Gudh bättre) nu mest hela rijked öfuer blifuit hafuer, oppå dätt mann må weta huar af dätt tagas skall, som crononäs siöfolck och andre tiänere sampt inuisninger skole betalas med och huad till krigssakerne kan ware behollit . . .» För att ingen skulle kunna försumma inställelse, skulle budet avkräva dem intyg efter särskilt formulär om att de fått kallelse. Önskemålet att få in dessa uppgifter var emellertid ej väckt först av den politiska krisen i nov. På sommaren 1601 hade Karl beordrat kammarråden att hålla reda på vad som uppburits och vad som resterade, så att han vid sin hemkomst kunde få besked därom. Kammarråden hade då kallat till sig fogdarna i de närliggande områden, som lågo under deras omedelbara kontroll, och tillsammans med dessa riktat en erinran i frågan till övriga landsändar. Kammarråden m. fl. t. alla fogdar, dat. Stockholm 30 juli 1601, konc. bland Kammarens koncept 1600—1618, KA. Jfr kammarråden t. ståthållarna m. fl. i Västergötland, dat. Stockholm 10 aug. 1601, samt des. t. Assar Persson, dat. Stockholm 22 okt. 1601, bägge konc. ibid. Hotet från Danmark och missväxten hade emellertid aktualiserat kravet på en fast stat.

[7] Om Henriksmässan i Örebro se Staf, Marknad och möte, s. 369 et passim. Örebros centrala läge var helt säkert av betydelse vid valet av mötesplats. Det torde dock icke vara riktigt att denna gång sammanställa valet av mötesplats med det förhållandet, att Örebro var strategisk samlingsplats vid försvar mot anfall från Danmark. Jfr om dessa strategiska förhållanden Sveriges krig 1611—1632, I, s. 136 ff.

[8] S. o. anm. 4.

rarna Johan Jöransson och Lars Kristersson till dalaallmogen för att stilla de farhågor, som Kristians mandat väckt, och inge förhoppning om hertigens snara hemkomst.[9] De skulle också tillfredsställa allmogen med löften om att spannmål skulle tillföras de svårast härjade landsdelarna från lyckligare lottade nejder.

Rörande landsortsförhandlingar i andra landsändar tiga källorna. Omöjligt är det emellertid icke, att oroligheterna krävt insatser även annorstädes.[1]

Sammanfattning av novemberförhandlingarna i Stockholm.

Om Kristian väntat, att den svenska förhandlingspartens politiska motståndskraft skulle väsentligen nedsättas, sedan hans hotfulla demonstration kommit den inre oron att bryta fram i öppen dag, hade hans förhoppningar svikits, och förtjänsten av denna utveckling får i icke ringa mån tillskrivas det raska och initiativkraftiga politiska samarbete, som under början av november månad utvecklades i Stockholm mellan administrativa, militära och andliga myndigheter. Vill man tolka källorna om förhandlingarna i Stockholm strängt efter ordalagen, borde man tillskriva ärkebiskopen Olaus Martini och domprosten Jacobus Erici såsom de ledande inom Stockholms domkapitel äran av de tre viktigaste initiativen, däribland uppslaget att sammankalla ett ständermöte.[2] Det är emellertid skäl att betrakta domkapitlets utlåtande om de åtgärder, vartill det danska mandatet borde ge anledning, endast som en formell bekräftelse av redan planerade och

[9] Ståthållarna o. kammarråden t. dalaallmogen, dat. Stockholm 26 nov. 1601, orig. i vol. N 180, UUB, undertecknat o. sigillerat av Per Ryning, Hans v. Masenbach, Arvid Svan, Ture Jakobsson o. Hans Johansson. Om oroligheterna till följd av missväxten i Dalarna och andra landsändar s. o. s. 271, anm. 2. Redan tidigare under hösten hade man i Stockholm hyst oro för folkmeningen i Dalarna och Bergslagen: »Wijdere, allernådig:te Furste och Herre, kunne wij och vdi all vnderdånigheet ödmiukeligen icke lathe oförmeldt, att myken otoligheet lather sigh förnimme ibland allmogen i Dalarne och Bergzlagen för den orsak, att dem är förekommet, thett E. F. N:s elskelige högborne Furstinne, wår N:te Fru, skulle komme till Ålandh och E. F. N:de blifue qware i Lifland, deröfuer dhe sigh myket förundre och göre sigh selsamme tancker, mest för den orsak, att dhe icke bekomme några eenskildhe schrifuelser eller budh ifrå E. F. N., lathe derföre ghå ordh, att the sielfue wele åstad drage och förfhare, om E. F. N:s lägenheet och tilståndh. Hwarföre, allernådig:te Furste och Herre, på ded dhe någerledes motte holles stille och rolige, bidie wij vnderdånligen och ödmiukeligen, E. F. N:de wille dalemännerne serdeles bådhe lychte och öpne breef tilschrefue late, at the ähndhå motte tro.» Kammarråden t. Karl, dat. Stockholm 9 sept. 1601, s. o. s. 271, anm. 2. I den summariska förteckning över handlingar om Johan Jöransson i det numera förlorade arkivet på Torp, vilken finnes i Biografiska handlingar rörande Rosenhane slägten, E—J, X: 290 e, UUB, står under år 1601 bl. a. »handlade med almogen i Thuna, i Bergzlagen etc.». Troligen åsyftas just dessa landsortsförhandlingar.

[1] Möjligt är dock, att aktionen i Dalarna åvägabragts av en alldeles särskild anledning. Den 16 nov. utbetalade Henrik Henriksson tärpengar till »Oloff och Per Jönsson iffrå Lixand socken frå Dalerne», Henrik Henrikssons räkenskap 1598—1603, Hertig Karls räntekammare, KA. Att dessa icke varit bland de tillfälliga arbetskarlar, som tid efter annan arbetade vid slottet, framgår av samma räkenskap. Man kan då tänka sig, att de utgjorde en deputation från Dalaallmogen, som direkt föranlett de följande förhandlingarna.

[2] S. o. s. 270 f.

delvis redan vidtagna anstalter, låt vara, att det fått förslagets form. Den fasta punkten vid rekonstruktionen av händelseföljden är den enda bevarade originalakten, brevet till alla landsändar den 12 november. Till detta ansluter sig ståthållarnas och kammarrådens svarsbrev till Kristian av den 10 november. I så hög grad framstå dessa brev som nödvändiga led i den större, som en enhet tänkta politiska aktion, dit även ständermötet hörde, att man tvingas antaga, att denna planlades under dagarna 8—10 november i samråd av alla dem, vilka senare möta som undertecknare av det öppna brevet.[3] Den granskning av Kristians mandat, som företogs i Stockholms domkapitel, skulle icke endast auktorisera ärkebiskopens deltagande — den framstår redan då som en sekundär angelägenhet. Helt säkert skulle den därjämte tjäna samma syfte, som hänvändelsen till Stockholms borgerskap otvivelaktigt hade vid sidan av det att ge det öppna brevet större eftertryck, nämligen att inför risken av hertig Karls missnöje — en möjlighet, som hans tjänare alltid måste räkna med — fördela ansvaret för centralregeringens politik på vidast möjliga krets.

Är denna tolkning av Stockholmskapitlets roll riktig, kunna dess förhandlingar icke utgöra skäl att tillmäta Olaus Martinis medverkan avgörande vikt. Ehuru ingen källa ger besked därom, synes det troligt, att ärkebiskopen kom till Stockholm på ståthållarnas kallelse. Om så var förhållandet, utgör det emellertid icke skäl att ge ståthållarna ensamma förtjänsten av den förda politiken. Den självständighet och handlingskraft, som i denna ådagalades, jämsides med obrottslig lojalitet mot hertig Karl, gör det frestande att tänka sig de bägge andliga ledamöterna som den självkonstituerade centralregeringens verksammaste krafter. Det bevarade källmaterialet gör det emellertid icke möjligt att närmare fördela ansvaret för Sveriges politik gentemot Danmark under den kritiska november månad 1601.

Karls hemresa från Livland.

På sensommaren 1601 tycktes de stabiliserade förhållandena i Livland äntligen göra det möjligt för hertig Karl att återvända till Sverige, där hans långa frånvaro väckt så stor oro, att ett ännu längre dröjsmål befarades hota rikets inre lugn och den nya ordningens bestånd — om denna uppfattning vittnar icke minst hertigens strävan att lämna myndigheter och menigheter i hemlandet i ovisshet om den närmare tidpunkten för sin hemkomst, som han ständigt utlovade såsom nära förestående.[4] Fastän höstmånaderna kommo med svåra militära motgångar, vidhöll Karl sitt beslut att resa till Finland. Under oktober och november månader förbereddes hemresan genom förhandlingar med det estländska ridderskapet. Den 3 november lät

[3] S. o. s. 278, anm. 6. [4] S. o. s. 203 f.

hertigen meddela förvaltningsmyndigheterna i Finland föreskrifter för försörjning av de trupper, som skulle följa honom till Sverige.[5] Samtidigt utställdes fullmakter och instruktioner för de militära och administrativa myndigheter, som under hertigens frånvaro skulle leda och understödja de fortsatta operationerna.[6] Även om Kristians mandat sänts över gränsen redan några dagar före den 18 oktober, kan hertigen icke ha nåtts av ryktet därom redan under de första dagarna av november. Då han besvarade rapporten från Stockholm om det skedda, lät han heller icke veta, att han redan före sin avresa från Livland fått kännedom om händelseförloppet.[7] Det kan då hållas för säkert, att det danska mandatet icke — som Karl sedermera skulle komma att göra gällande — tvingade honom att lämna Livland.

Detta överensstämmer också helt med vad som eljes är känt om hertig Karls uppfattning av den danska frågans läge på sensommaren 1601. Redan den vårdslöshet, han lagt i dagen vid sina försök att få det avtalade gränsmötet uppskjutet, vittnar om underskattning av den danska faran. Det var främst när danska myndigheter gåvo skydd och stöd åt de förrymda svenska oppositionsmännen och underlättade deras brevväxling med de missnöjda i hemlandet, som den danska regeringens hållning var föremål för hans misstänksamhet — att han efter vinterns Flabäcksförhandlingar stärkts i sin uppfattning om Kristians sympatier för Sigismund, är ovan utrett.[8] Eljes vittna hans brev till hemlandet under hösten 1601 endast om stark oro för kungliga och aristokratiska stämplingar mot det nya systemet.[9]

---

[5] Karl t. Hans von Wittenberg, dat. Reval 3 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 225 v. Samma order utgick mut. mut. till Tönne Jöransson.

[6] Karls beställningsbrev för Hans Adolf av Holstein, dat. Reval 3 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 225 v—226 r. Karls ståthållarfullmakt för dens., dat. Reval 4 nov. 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 228 r—v. Samtidigt utställdes fullmakter för ståthållarna på de estniska husen och för flere ryttmästare, ibid., passim fol. 224 v—229 r. Jfr även nedan s. 359 med anm. 1.

[7] Karls brev t. ståthållarna m. fl. i Stockholm, dat. Ekenäs 21 nov. 1601, s. o. s. 275, anm. 5.

[8] S. o. s. 260.

[9] Om Karls öppna brev t. Sveriges ständer, dat. Pernau 21 juli 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 162 v—163 r. I oktober förebrådde hertigen kammarråden i Stockholm, att de läto Erik Skepperus o. Abraham Angermannus gå fria omkring, s. o. s. 254, anm. 4. I upprepade brev uttalade han sin oro för stämplingar av de avrättade och ur landet avvikna riksrådens söner och andra. Samtidigt beordrades ståthållarna på Stockholm att försöka snappa alla brev från Gustav Brahe och dennes gelikar »på thett man kunde komme rett vnder wädrett, huike the wore», s. o. s. 278, anm. 4. I vilken utsträckning hans oro var berättigad, är i brist på källor svårt att avgöra. Vad Abraham Angermannus och Erik Skepperus beträffar, motiverades kammarrådens åtgärd med humanitära skäl, för vilka dessa redogjorde i brev till sina medbröder. De berättade, »huruledes wij genom flitige förböner, dageligitt öffwerlöpende och ijdkeligitt bidiende af denne stadz inwhånere, så wäll qwinner som män, blifue med beladne, vthan och ifrå des wyrdige Capitel vdi Vpsala medh den nye whalde archie biscopz sampt alle the der af presterskapet dhå tilstädes waret hafue, medh dheres flitige schrifuelsse besöchte vdi så motto, att the begäre ährewyrdige herre M. Abraham motte blifue sitt fengelse

Karls åtgärder för att möta krisen.

Underrättelsen om händelserna i Sverige nådde i själva verket hertig Karl, då han den 20 november efter en svår resa beträdde finsk jord i Ekenäs.[1] Där möttes han av ståthållarnas och kammarrådens rapport och med denna Kristians mandat. Hans svar visar, att hans bedömande av läget i allt väsentligt överensstämde med det, som legat till grund för de svenska myndigheternas åtgärder några dagar tidigare. Viktigast är, att han omedelbart bestämde sig för att icke försumma den nya mötestermin, som Kristian utsatt.[2] Att på detta sätt falla undan för öppet hot kan icke ha fallit sig lätt för den stolte svenske regenten. Hans hållning vittnar därför om att han betraktade risken för ett danskt fredsbrott som mycket stor. Samtidigt synes rapporten ha ökat hans oro för rikets inre lugn. Under sådana förhållanden gällde det dels att med hänsyn icke mindre till de svenska ständerna än till Kristian låta medgivandet få en sådan form, som icke skulle undergräva hertigens auktoritet, dels att genom ett direkt ingripande lugna opinionen i landsändarna. I det senare syftet riktade hertigen ett öppet brev till ständerna med enträgen uppmaning till endräkt och samfällt motstånd mot envar fiende, utländsk eller inländsk, intill dess han själv komme hem — och det skulle icke dröja länge.[3] Direkt berördes i detta brev Kristians mandat överhuvud taget icke. Hertigen ville uppenbarligen ännu dröja med att offentligen erkänna, att han fått kännedom om det. Syftet med denna förtegenhet framgår av svaret till myndigheterna i Stockholm.[4] Till dessa sände hertigen ett koncept med order att svara Kristian i enlighet med detta. Bortsett från skiljaktigheter i formuleringarna överensstämmer detta koncept alldeles med det brev, som ståthållarna och kammarråden i själva verket avsänt tio dagar tidigare, men om vilket hertigen ännu icke ägde kännedom.[5] Så väl överensstämde Stockholmsmyndigheternas och hertigens

---

löös och stadder antingen hijtt till Stockholm eller för:de Upsala, sich att wederqwicke i sine ålderdoms och swage ytterste dager.» Kammarråden t. Johan Gabrielsson, dat. s. l. 1 aug. 1601, konc. bland Kammarens koncept 1600—1618, KA.

[1] Om hertigens resa se ett flertal brev i registraturet för nov. 1601, t. ex. Karls öppna brev t. Sveriges ständer, dat. Ekenäs 21 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 233 v—234 r: »och ähre medh stoor lifzfahre vthi een mörk töknne och mykin hafiisz kompne mz lycke och behollen reese hijt till Ekenäs then 20 vthi thenne månaden . . .» Det sista brevet från Livland är dat. Reval 13 nov., ibid., fol. 233 v. I TyRReg 1601, RA, fol. 478 v, är antecknat: »Den 13. nouemb. jst I. F. G. zu Schiff gangen zu Reuall.» Icke dess mindre har Petri, a. a., s. 327, troligen rätt i sin förmodan, att resan icke tog så lång tid i anspråk. Hertigens meddelande om den mörka dimman synes i själva verket antyda, att överfarten försiggått på dagen.

[2] Om allvaret i detta beslut vittnar den samtidiga ordern om förberedelser till mötet. Karl t. Johan Jöransson o. Mickel Olsson, dat. Ekenäs 21 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 234 r. De skulle uppsöka »alle the handlinger, som ther till tiene». Jfr ovan s. 254 med anm. 2.

[3] Karl t. ständerna, dat. Ekenäs 21 nov. 1601, s. o. anm. 1.

[4] Karl t. ståthållarna m. fl. i Stockholm, dat. Ekenäs 21 nov. 1601, s. o. s. 275, anm. 5.

[5] Utkast till brev från ståthållarna på Stockholm t. Kristian, avskr. i RReg 1601,

sätt att se på den taktiska frågan. Det gällde att under alla förhållanden inför Kristian demonstrera den inre sammanhållningen. Vittnade hertigens beslut att icke undvika mötet vid påsk 1602 och hans brev till landsändarna om hur allvarligt han såg på läget, är detta i icke ringare grad fallet med hans brev till myndigheterna i huvudstaden. Inför dessa uttalade han klart konsekvensen av det danska mandatet. Ett danskt krig hotade, menade Karl. Detta gav dock icke anledning till pessimism. Hertigens engagemang i Livland hade ingivit Kristian förhoppningar, men dessa skulle göras fåfänga genom Karls snara hemkomst, hette det.[6] För att bevisa sin oskuld till försummelsen vid gränsen bifogade Karl en avskrift av sitt septemberbrev till Kristian. Om dess ankomst till Danmark visste han ännu icke besked. Desto lugnare kunde han då ta detta brev som bevis för att Kristians framställning av händelseförloppet varit osann.[7]

Att hertig Karl i själva verket hyste stark oro för Kristians planer, framgår av hans order till kammarråden i Stockholm att öppna Kristians svar, då Nils Klasson komme från Danmark, och rätta sitt handlingssätt efter vad det kunde meddela.[8]

Karls Åbobrev med svar på det danska mandatet.

Karls eget svar skulle emellertid icke följa långt efter det, som han beordrat kammarråden och ståthållarna att ge den danske konungen. Redan en av de första dagarna av december avsändes det från Åbo.[9] Det formade sig till en ganska skarp vidräkning med Kristians mandat, men de krav, som uppställts i detta, accepterades utan invändningar.

RA, fol. 237: 1 r—v, under dat. Ekenäs 22 nov. 1601. Att detta konc. verkligen icke blivit av ståthållarna använt, framgår tillfyllest av Karl t. ståthållarna m. fl., dat. Åbo 30 nov. 1601, s. o. s. 282, anm. 3. Olikheterna göra det otänkbart, att det skulle kunna vara kopian av ståthållarnas brev av 10 nov., som kommit med i reigstraturet.

[6] Enahanda uttalande i Karl t. Moritz Leijonhufvud, dat. Ekenäs 22 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 237: 1 v—237: 2 r: »Men oss hoppes, att thett skall fuller blifwe bätter köp opå och hans gissningh feele honom. Ty han hafwer inthz wettet, att wij skole kunne komme hem. Hwarföre han och hafwer berammett handels dagenn opå then olägligeste tijdh, som om årett kann ware, nembligen om posche, när thz hwarken brister eller bär.»

[7] »Och på thett i måge see, att juten altijdh holler sin artt och går gärne medh lögnen om, szå sände wij ider her medh, hwadh som wij medh Nilss Claesson nu sidste reeson skrifwe honom till swar opå thz bref, han medh Lars Sparre skref oss till.» Emedan avtrycket, s. o. s. 282, anm. 3, är föga bokstavstroget (t. ex. »orett», rad 15) följes avskr. i RReg.

[8] Karl t. kammarråden, dat. Ekenäs 23 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 237: 2 v—238 r. Karl motiverade ordern: »efther thett . . . att konungen i Danmark steller sigh så selsintt.» Då Karl sade, att de skulle »wette sakerne ther efter att rette», har han knappast menat, att de i händelse av ett mera välvilligt svar från Kristian skulle kvarhålla brevet. Karl kan omöjligen ha väntat, att Kristian i sitt svar på septemberbrevet skulle återta det tryckta mandatets hot, även om detta verkligen utgivits, innan Nils Klasson kom fram, vilket Karl ännu ej visste besked om.

[9] Karl t. Kristian, dat. Åbo 30 nov. 1601, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 64 r—67 r. Avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 240 r—242 v, har dat. 29 nov.

Främst klandrade Karl Kristians åtgärd att instämma till sig en annan herres undersåtar, över vilka han icke hade att bjuda, och det under hot. Karl hade vid en fri riksdag av ständerna betrotts med rikets regering. Hade Kristian några klagomål, borde han därför enligt Stettinfreden gå till Karl själv, innan han sökte rättelse hos ständerna. Mot beskyllningen att ha försummat mötesdagen vid Sjöaryd framhävdes Kristians underlåtenhet att ge besked om förhandlingsämnena.

Angående tidsföljden mellan Nils Klassons ankomst och mandatet har hertigen, som numera fått rapport av denne, stannat för en annan ståndpunkt än den, myndigheterna i Stockholm kungjort. Även om Nils Klasson kommit fram efter den dag, då mandatet var dagtecknat, kunde detta dock icke ha hunnit utgå före hans ankomst, och då hade det kunnat hejdas, hette det. Även om brevet kommit fram flere månader efter mötesdagen, hade detta varit Kristians, icke Karls fel, och haft sin grund i Kristians dröjsmål med svaret på Karls majbrev — detta svar hade nämligen icke kommit i Karls händer förrän in i september månad, hette det.[1] Även om det kommit fram förr och Karl alltså haft tillfälle att svara förr, kunde beskedet likafullt ha nått Kristian först efter mötesdagen, till följd av den långa och olägliga vägen. Om Kristian vidhölle, att försummelsen i september varit ett brott mot Stettinfreden, hade hans uraktlåtenhet att bevilja det möte, varom överenskommelse träffats år 1591 och varom Karl påmint långt före Koldingförhandlingarna 1598, ett vida större brott mot denna fred. Att Kristian då haft rätt att neka möte, emedan en del rådsherrar sutto fängslade, bestred Karl bestämt. De fängslade hade i själva verket överlämnats till fängsligt förvar av Sigismund själv i avvaktan på den dom, som sedan också blivit fälld och exekverad. Några andra herrar hade avvikit ur landet i känsla av sin skuld, och de hade av Karl kallats att stå inför rätta i Sverige men underlåtit att komma. Hertigen vore alltså oskyldig till allt, vad Kristian tillvitat honom. Därför undanbad han sig vidare beskyllningar, som enligt Stettinfreden voro smädelser mot hans goda namn och rykte.[2] Men för att Kristian skulle se, att han icke vore rädd att låta sina handlingar rannsakas offentligt, och att han alltjämt vore benägen till fred och gott grannskap med Danmark förklarade sig Karl nöjd med det föreslagna nya mötet, fastän det gällde en olämplig tidpunkt.[3]

---

[1] Jfr ovan s. 261.

[2] »Dy såsom wij wår heele ålder igönom efter dygdh och ähre hafwe trachtett och sträffwett, szå tenckie wij och icke eller her efter någott annet att göre och företage, ähn thet som een ährligh swensk furste wäl anstår . . .»

[3] ». . . på thett E. K. W:de må see, att wij ingen sky drage, thett wåre saker, bedriffter och handlinger måge blifwe lagligen skärskodade och öfwerwägede, ia och heele werlden

Då det gällde att bemöta Kristians mandat, hade hertigen tagit sikte på de omständigheter, som direkt gällde hans egen statsrättsliga ställning — särskilt att mandatet riktade sig till de svenska ständerna. Hans argumentering är på denna punkt särskilt intressant, emedan han medgav Kristians rätt att, jämlikt Stettinfördraget, vända sig till ständerna, sedan han först förgäves vänt sig till Karl själv. Detta motsvaras av Stettinfredens bestämmelser, att en resultatlös brevväxling mellan konungarna borde följas av en hänvändelse av den part, som ansåg sig förfördelad, till två av motpartens råd.[4] Om hänvändelse till ständerna talade dessa bestämmelser ej. I själva verket hade Karl kunnat i Stettinfredens stadganden finna skäl för ett ännu kraftigare underkännande av Kristians åtgärd, därest han icke därigenom hade kommit att understryka dennes öppna hänvisning till att han regerade utan råd och sålunda ställde sig utanför hela Stettinfreden. Det var också Karl, som först låtit ständerna träda i riksrådets ställe vid förhandlingar med Danmark, genom 1600 års ständerbrev.[5] Hans kritik kunde redan därför ej nå Kristians hänvändelse till ständerna som sådan, endast att den gjorts för tidigt — Karls brev var ändock på väg, och Stettinfreden stadgade en längre väntetid — och att den fått formen av en stämning under hot, som vore ett ingrepp i Sveriges suveränitet.

När Karl i sitt svar lade huvudvikten vid den statsrättsliga frågan, ger det emellertid också en anvisning om att han bakom oktobermandatet anade polska stämplingar och anslag från de förrymda svenska rojalisterna. Endast genom att övertyga Kristian om sin egen rättfärdiga sak kunde den svenske usurpatorn försäkra sig om fred i väster och söder. Denna uppfattning skulle komma att spela en ödesdiger roll i den följande utvecklingen. När den närmast kom till uttryck i ett öppet brev till alla landsändar, hade den emellertid tillspetsats i ett aktuellt taktiskt syfte.

Att hertig Karl ansåg sig nödsakad att acceptera den nya mötesterminen, var trots protesterna mot mandatet en eftergift, som med hänsyn till en påpasslig opinion inom riket måste ha tett sig betänklig. Det var därför angeläget att sprida kännedomen om svaret och se till, att det fick en tolkning till hertigens förmån. Detta skedde genom ett öppet brev, där Karl i skarpa ordalag tillade de avvikna svenska herrarna skulden för Kristians mandat. De, icke Kristian, voro skyldiga till dessa lögnaktiga anklagelser — alltså, är den under-

kunnige, efter som och framdeles skee skall, eij eller någott annett sökie än thett, som till godh naboskap, fridh, sämie och enighet länder, szå ähre wij tilfridz, att thett möte, som E. K. W:de sielf hafwer föreseglitt[!] att om påsche nästkommande holles skall, må hafwe sin framgångh, ändoch thett ähr een olägligh tijdh . . .»

[4] S. o. s. 23.

[5] S. o. s. 194 med anm. 3.

förstådda slutsatsen, kan man bevilja Kristian möte för att få tillfälle att gendriva sådana vanföreställningar.[6] Men om Kristian trots allt av onda människors råd skulle förledas till krig, begärde hertigen av ständerna, att de icke skulle brista i trohet mot honom och mot fäderneslandet utan betänka den skada, ja, det fördärv, som sådant tidigare, enligt historiens vittnesbörd, bragt riket — det är samma oro för avfall till Danmark, som kommit till uttryck i ärkebiskopens och ståthållarnas öppna brev till landsändarna.[7]

Att eftergiften för det danska hotet för den stolte svenske fursten var en hård påfrestning, kan icke betvivlas. Hans svar hade nödvändigtvis varit, ehuru skarpt, formellt hövligt. I sitt öppna brev till ständerna befriade han till och med av taktiska skäl Kristian från skulden till det skedda. I sina samtidiga brev till ståthållarna i de svenska landsändarna fick han i stället tillfälle att ge uttryck åt sin förtrytelse i ordalag som, även om avsikten var att stärka viljan till motstånd, bar äkthetens prägel.[8] I dessa brev talade han också om sin avsikt att låta hela kristenheten veta, hur Kristian betett sig, och att i sin tur skriva till de danska ständerna, liksom Kristian nu skrivit till de svenska. Omedelbart kom endast den förra av dessa planer att förverkligas — det blir tillfälle att återkomma därtill.[9]

Väl medveten om hur oron i hemlandet bäst kunde stillas hade

---

[6] »ändoch H. K. W:de vthi Danmark sådane beskylninger i oppenbarligitt tryck hafuer latitt vtan någonn gifwin orsack vtgå, szå achte wij lichwell derföre, att skullen icke så stoor kan ware hooss H. K. W:de eller så synnerligh haft lust ther till att komme sådane oroo och buller tillwäge och oss så hefftigdt att beskylle, der wij aldeles äre oskyllige vthi, vten förnimme wäll, att desse handlinger förorsake sigh af the ähreförgätne förräderne, som heden af rijket wekne äre och sigh vthi Danmark förholle, huilke tilförende ofte händt ähr, när som sådane ähreförgättne män hafwe wekitt af rikitt, deres mått nu desse förredene nu opfylle.» Karl t. ständerna, dat. Åbo 1 dec. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 247 r—248 r.

[7] S. o. s. 278 ff. Om detta hade Karl redan kännedom, då brevet till ständerna utställdes, ty det åberopas uttryckligen däri. Också hänvisningen till de utvikna svenskarnas stämplingar fanns, ehuru endast antydningsvis, i ärkebiskopens m. fl. brev. Det är icke omöjligt, att detta senare brev styrkt Karl i hans uppfattning om det taktiskt förmånliga tillvägagångssättet. Att han icke endast följt detta, är givet. Det framgår, utom av den helt skiljaktiga formuleringen, av att han har en alldeles avvikande framställning av en central fråga, om tidsföljden mellan Kristians mandat och Nils Klassons ankomst till det danska hovlägret.

[8] Karl t. Hans Eriksson, dat. Åbo 30 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 242 v—243 r: »Men wij wele medh Gudz tilhielp innen een kortt tijdh hielpe honom [sc. Kristian] vthur thenn drömen och göre hans gissningh om inthett. Och hoppes oss, att ehuru grym han sig nu ansteller, szå skall han fuller bätter betänkie sigh i sakenn, för än han någott begynner, när han får wette, att wij äre så när för handen och opå hemreesen stadde.» Karl t. Jöran Eriksson, Anders Olovsson o. Anders Lennartsson samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 243 r—v: »Och juten beholler altijdh sin jute artt, som är liuge och bedrage.» Jfr brevet t. ståthållarna i Stockholm ovan s. 282, anm. 3. — Av brevet till ståthållarna på Älvsborg ligger en avskr. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, med en anteckning a tergo av Kristian Friis' hand: »Denne copie er skreffuen i Sverrig oc meg aff en god mand tilstillet.»

[9] S. n. s. 352 ff.

hertigen i sitt öppna brev till ständerna förespeglat dem sin snara hemkomst. Han hade t. o. m. talat om sin avsikt att ta vägen över Ålands hav, om detta endast fröse till. Att han i själva verket icke tänkte utsätta sig för risken av ännu en färd över sjön, visar hans order till kammarråden i Stockholm att förbereda alla nattläger för hans resa norr om Bottniska viken.[1] I själva verket måste han också snart ha insett, att han icke skulle kunna anträda hemresan förrän senare. Därom vittnar icke minst, att han i början av december sände sin förtrogne Jöran Klasson till Stockholm.

Karls hållning till centralregeringen i Stockholm.

Myndigheterna i huvudstaden hade icke försummat att hålla Karl underrättad om sina åtgärder till bemästrande av den politiska krisen. Att hertigen skulle underkänna dessa åtgärder, var i det rådande läget otänkbart, särskilt som de vittnade om obrottslig lojalitet mot hans sak. I själva verket åberopade han i sitt öppna brev till ständerna Stockholmsmyndigheternas motsvarande proklamation. Att hertigen icke dess mindre var misstänksam mot det nit, som ådagalagts av ärkebiskop, ståthållare och kammarråd, visar hans svar på ståthållarnas rapport om den politiska verksamheten under de första veckorna av november.[2] Visserligen godkände han denna, men samtidigt bagatelliserade han det danska krigshotet på ett helt annat sätt än i de samtidiga breven till de sydsvenska ståthållarna. Det kan icke råda tvivel om vilken av dessa åtgärder, som väckt hans misstänksamhet — det var helt säkert sammankallandet av ett ständermöte i hans egen frånvaro. Då han godkände även detta initiativ, skedde det under uttryckligt påpekande av att det icke tjänade särskilt mycket till — i bästa fall kunde det visa Kristian de svenska ständernas enighet.[3]

I själva verket var denna misstänksamhet helt naturlig. Karl måste ha erinrat sig konflikten med Sigismund om inkallandet av Söderköpings och Arboga riksdagar. Då hade konungen hävdat sin uteslutande rätt att sammankalla riksdag, men hertigen hade med stöd av exempel från unionstiden gjort gällande, att även om det tillkomme konungen ensam att, när han var närvarande, hålla riksdagar,

---

[1] Karl t. kammarrådet, dat. Åbo 28 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 238 r. Karl angav utan reservation, att han skulle ta landvägen.

[2] S. o. s. 282, anm. 3.

[3] »Ty ther thett till inthett annett tiener, så må han [sc. Kristian] lijckwäll ther af see rijkzens ständers samhelligheett och fördenskuld deste mindre förhopningh hafwe, att han någott skall kunne vtrette, hwar han än thett begynne wille . . .» — I vilka ordalag ståthållarna och kammarråden underrättat hertigen om möteskallelsen, är ej känt. Då hertigen resumerade deras rapport, talade han om att man i Örebro skulle »medh hwar andre både om thette och annatt meere . . . berådslå och samsättie». Ha de i själva verket formulerat den så, måste hertigen ha undrat, vad »annatt meere» vore. Det vill också synas, som hade hertigen bibragts en oriktig uppfattning om det planerade ständermötets omfattning. Han uttrycker sig, som vore avsikten endast ett möte av ståthållarna. Att en mera omfattande representation varit avsedd, framgår redan av den anslutning, som mötet faktiskt kom att få.

kunde sådana dock lagligen hållas under hans frånvaro, därest hans ed icke tillbörligen hölles vid makt.[4] Att hertig Karl i Estland betraktades som frånvarande från riket, är säkert. Sammankallandet av Örebromötet hade emellertid icke — och därom kan hertigen knappast ha varit oviss — avsett att stämpla honom som otrogen sin ed eller att direkt kritisera hans långa frånvaro från riket. Helt säkert hade kallelsen utgått i hans eget namn.[5] Och den hade framtvingats av ett politiskt nödläge, vilket han visserligen nu satte i fråga.

Det ter sig under sådana förhållanden naturligt, att hertig Karl skickade Jöran Klasson före sig till Stockholm för att kontrollera, vad man där hade för händer. Att detta var Jöran Klassons ärende, därom ger hertigens fullmakt klart besked.[6] I denna uttalades, att när så viktiga saker voro å bane, som nu vore fallet, behövdes råd och biträde av flere av Karls förtrogna, allra helst som rikets fiender förehade sådana stämplingar, att det vore svårt för de hemmavarande att stå emot deras anslag.[7] Därför hade Jöran Klasson fått fullmakt att jämte de tidigare ståthållarna tillträda befallningen i Stockholm. Särskilt skulle denne låta menigheten veta, att hertigen snart kunde väntas hem.[8] Denna inkompetensförklaring av ståthållarna i Stockholm måste tolkas som ett utslag av hertigens oro och misstänksamhet inför utvecklingen i hemlandet.

Örebromötet 1602.

Jöran Klassons resa skulle emellertid icke hinna påverka denna utveckling. Han kom icke fram i tid till Örebromötet utan synes ha inträffat i Stockholm i mitten av januari 1602.[9] Överhuvud taget synes

[4] Boëthius, Hertig Karls och svenska riksrådets samregering, III, s. 102 f.

[5] Jfr beträffande ärkebiskopens m. fl. öppna brev ovan s. 280, anm. 9. Varken Söderköpings eller Arboga möte hade kunnat sammankallas i Sigismunds namn, SRA I: 3, s. 560 ff. o. 802 ff.

[6] Karls fullmakt för Jöran Klasson »att begifwe sigh till Stockholm och hielpe alle beswärlige saker och handlinger till rätte och ware lijke rådhande medh ståthollerne», dat. Åbo 8 dec. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 255 r. Fullmakten innehåller så specificerade anvisningar, att den kan betraktas som en instruktion. Även en särskild instruktion för Jöran Klasson finnes bevarad. Karls tänkesedel för Jöran Klasson, dat. Åbo 8 dec. 1601, orig. i vol. E 330, UUB. Den avhandlar åtskilliga ärenden av ringare vikt, jfr nedan s. 303 med anm. 2. — I fullmakten kallas Jöran Klasson »wår troo Man och Rådh». Att därav draga några vittgående slutsatser, torde vara oriktigt — det gällde ju här icke ett framträdande inför grannriket. Det torde i själva verket ha gällt Jöran Klassons egenskap av hertigligt råd.

[7] »efter wij förnimme, thett vthi Swerige i wår frånvaru förefalle några sware[!] saker och handlinger, som flere wåre gode mäns närwaru och rådsamme betenckiende till theres, som wij befalningen vthi wår frånwaru hafwe betroedt, wäll behöfde, helst medan wij nu spörie många farlige och swindhe practiker af wåre och rijkzens fiender opå alle sijder stelles i werkett, huilkett få personer will falle förswårtt tilbörligen emottstå och afwärie.»

[8] »att wij förhanden äre.»

[9] Han var närvarande på rådstugan den 20 jan. 1602, då hertig Karls öppna brev av 1 dec. 1601 kungjordes för borgerskapet. Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 134 r—v. Det är möjligt, att hans avresa från Finland blev fördröjd. I RReg 1602: 1,

det ha varit svårt att upprätthålla postgången över Åland denna vinter. När hertigens första brev till myndigheterna i Stockholm nådde huvudstaden, är ej bekant, men det synes icke ha skett förr än tämligen långt in i december. Då detta brev medfört besked om hertigens snara hemkomst, ansåg man i Stockholm, att det icke längre vore nödvändigt att avhålla ett möte.[1] Man skyndade sig därför att sända bud ut i landsorterna med återtagande av möteskallelsen. Tiden var emellertid så långt liden, att många redan hade givit sig av till Örebro. Mötet kom därför likafullt till stånd, om än med mindre omfattning, än vad som ursprungligen avsetts.

Hertig Karls andra brev till myndigheterna i Stockholm nådde fram först i början av januari 1602 och sändes vidare till Örebro, där det inträffade den 8 januari, tydligen mitt under mötesförhandlingarna.[2] Också om förhållandena i Danmark hade man där fått nya och helt säkert lugnande underrättelser.[3]

Källorna meddela icke, vilka ständer ståthållarna och kammarråden i Stockholm samt andra andliga och världsliga myndigheter kallat till möte i Örebro vid trettondagstiden 1602.[4] Endast knapphändiga underrättelser ge källorna om dem, som återbudet icke nådde och som därför deltogo i mötet. I mantalet över de personer, som erhållit förtäring på Örebro slott under vintern 1601—1602 omtalas, att Nils Chesnecopherus, Lars Kristersson och Erik Kijl, åtföljda av ett större antal vaktknektar, togo in på slottet under dagarna före jul.[5] Under

RA, fol. 6 r—v, finnes under dat. Åbo 6 jan. 1602 en avskr. av konc. till en order för Jöran Klasson att mönstra en avdelning ryttare i Halikko.

[1] Detta, liksom det följande, enligt de i Örebro församlade ständernas brev t. Karl, dat. Örebro 9 jan. 1602, s. o. s. 282, anm. 4.

[2] »Och hafue wij för een dagh sedann bekommidh E. F. N:ds nådige skrifuelsse, att E. F. N. hafuer latid sigh behage, att man denne sammankompst holle skulle . . .»

[3] Under senhösten och den följande vintern reste svenska kunskapare ofta över gränsen till Danmark. I Olof Stråles räkenskap för Sunnerbo härad, Smålands handlingar 1600: 10 a, KA, finnes ståthållarens på Nyköping, Per Kristerssons, kvitto på tärpengar, som på hans order givits Jakob i Markaryd för en och Per Mickelsson för två resor som kunskapare till Danmark. Den senare hade på ena resan varit i Köpenhamn. Kvittot är dat. 28 dec. 1601, tydligen då senaste rapport avgivits i Nyköping. I Henrik Henrikssons räkenskap 1598—1603, Hertig Karls räntekammare, KA, finnes en anteckning om utbetalning av tärpengar den 6 dec. 1601 till »Lyder balbererswen, som hafwer warit på kundskap». Beloppet, 6 daler, tyder dock icke på resa ända till Danmark. Enligt samma källa fick slottstjänaren Lars Eskilsson 23 dec. 1601 16 daler tärpengar till Danmark, tydligen på kunskap, ty något brev till Danmark är ej känt från jultiden 1601. I Olof Stråles räkenskap för Sunnerbo härad, Smålands handlingar 1602: 1, KA, finnes en anteckning om att dens. vid gränsen den 2 jan. erhöll ytterligare 10 daler. Enligt denna anteckning skulle han ha medfört ett brev från ståthållarna och kammarråden t. Kristian. Det kan ej råda tvivel om att ett misstag föreligger. I samma källa finnes antecknat, att Mats Persson till Gälaryd 17 dec. 1601 kvitterat tärpengar för resa till Danmark, sedan till Örebro. Om hans ärende kan tvivel ej råda. — Dessa kunskapsresor överensstämde helt med Karls intentioner. Karl t. Mickel Olsson, dat. Åbo 7 dec. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 253: 1 r—v.

[4] S. o. s. 283, anm. 6.

[5] Mantal på Örebro slott, Närkes handlingar 1602: 5, KA. Följande uppgifter dels ur

följande vecka tillkom en Bo Ribbings tjänare. I veckan den 3—9 januari ökades antalet gäster starkt — det var under själva mötesdagarna. Mantalet nämner Arvid Svan, Bo Ribbing, Nils Nilsson, Nils Persson, Hans Åkesson, Anders Lennartsson, Lars Olsson, Gudmund Andersson, Anders Svensson, Mickel Olsson Duva, Abel Eriksson, Peder Buller, Bengt Nilsson, Erik Jöransson Tegel, kanslisterna Jöns Persson, Karl Jönsson och Torkel Broms, kamreraren Jon Nilsson, Lars Jonsson, Antonius Svensson, Mikael Kemmer och Henrik Lambrecht, vidare åtskilliga fogdar, som ej nämnas namneligen, ett stort antal tjänare och vaktknektar. Besättningen på slottet kommenderades av ryttmästarna Georg Blanck och Vilhelm Farensbach. Under följande vecka tillkommo ytterligare några fogdar, Anders Ormsson i Eskilstuna, Per Mattsson i Linköping och Lars Torstensson på Dal. De flesta synas ha avrest före Henriksmässan.

Alla de kända deltagarna i Örebromötet hörde till Karls tromän.[6] Det var i egenskap av kronans befattningshavare, de erhöllo kost på slottet. Om de mötesdeltagare, som bodde i egna kvarter i staden, är intet känt. Det är emellertid icke troligt, att de varit synnerligen många.[7]

Att hela den ledande kretsen i Stockholm skulle deltaga i ständermötet i Örebro, var naturligtvis otänkbart med hänsyn till den oro, man hyste för lugnet i huvudstaden.[8] Det torde också ha hört till ståthållarnas förpliktelser att icke utan särskild order lämna sina slott.[9] Att av dem, som sammankallat mötet, endast Arvid Svan, Mickel Olsson, Abel Eriksson, Peder Buller och Erik Jöransson hade kommit tillstädes, medan de förnämsta, Per Ryning, Hans von Masenbach och Hans Johansson stannat i Stockholm, måste ha berott på att de

samma mantal, dels ur mantal över hästar i slottsstallet, ibid. Det är icke möjligt att fastställa exakta ankomstdagen, ty mantalet anger endast de personer, som under en viss vecka fingo kost på slottet, samt antalet dagar. Veckorna anges med nummer inom räkenskapsåret, som började med Mickelsmässan, samt med söndagens datum. Av mantalets antal dagar kunna inga bestämda slutsatser dragas om mötets förlopp. Då Anders Lindersson bokfördes på slottet en dag och Hans Åkesson en halv dag, behöver detta icke betyda, att de lämnade mötet efter så kort tid. Helt säkert ha de hållit egna kvarter i staden. Under veckan 10—16 jan. vistades Mickel Olsson, Abel Eriksson, Peder Buller, Erik Jöransson, Lars Kristersson, Antonius Svensson, Torkel Broms och Mikael Kemmer på Segersjö. Mantal för Segersjö gård, ibid.

[6] Hans Åkesson hörde under de närmast följande åren till oppositionen men återtogs 1605 i Karls gunst och blev 1609 riksråd.

[7] I mötesdeltagarnas brev t. Karl, s. o. s. 282, anm. 4, säges, att »några af H. F. N:ds tienare och vndersåther» ha kommit tillstädes. I brevet till Kristian göra brevskrivarna en klar skillnad mellan sig själva och rikets ständer, på vilkas vägnar de skrevo, s. n. s. 297, anm. 4.

[8] Om oron i Stockholm vittna de förhandlingar angående vakttjänstens utgörande, som ånyo förekommo i början av jan. Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 130 r.

[9] Jfr Karl t. Hans Eriksson, dat. Åbo 3 jan. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 4 v—5 r, om befälet på Kalmar under Hans Erikssons resa till gränsen.

sistnämnda varit ståthållare mera än på ovissheten, om det skulle komma till verkliga förhandlingar, sedan möteskallelsen nu återtagits. Denna senare förklaringsgrund bör måhända tillgripas för ärkebiskopens uteblivande. Att den försiktige Abraham Brahe, som i mitten av november återkommit från Finland och under de följande månaderna stod i kontakt med ståthållarna i Stockholm, drog sig för resan till Örebro, var med hänsyn till hans övriga åligganden mera naturligt.[1] Enahanda måste förhållandet ha varit med Magnus Brahe.

Mötet hade sammankallats för att besvara Kristians mandat, för att, om så erfordrades, sörja för svensk representation vid det möte, som den danske konungen fordrat, och för att möjliggöra upprättandet av en stat för de nödvändiga krigsrustningarna. Genom sitt svar till Kristian — som blev känt i Örebro under själva mötet — hade hertigen redan uträttat tvenne av dessa ärenden. Samtidigt hade han emellertid uttryckligen godkänt möteskallelsen. Mötet skulle visa ständernas enighet. Säkert har man i Örebro tvekat, om man nu skulle besvara mandatet. Till hertigen rapporterade man, att beslutet att likafullt svara fattats för att mötesdeltagarna icke skulle ha rest förgäves och för att danskarna icke skulle tro, att ständerna haft svårt att enas om ett svar.[2]

Ständernas svar på det danska mandatet.

Att formen för ständernas svar varit föremål för diskussion, är säkert — det antydes redan i rapporten till hertigen, där det talas om att något borde svaras i få ord. I själva verket blev det svar, man enades om, helt kort.[3] Efter att ha refererat mandatets huvudpunkter hänvisade man till hertigen — till denne borde Kristian ha riktat sig, icke till ständerna, ty de hade icke makt att i hertigens frånvaro ge något bestämt besked. Man skulle emellertid hänskjuta saken till hertigen, och denne skulle utan tvivel, i överensstämmelse med sin

[1] Om Abraham Brahes hemkomst se Abraham Brahes Tidebok, s. 47. Om hans kontakt med ståthållarna i Stockholm se rättegångsprotokollet för 5 dec. 1601, Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 113 r—114 v. Jfr också Lars Larsson t. Abraham Brahe, dat. Färila 17 dec. 1601, orig. i vol. Fol. n:r 8, Skoklostersamlingen II, RA, o. dens. t. ståthållarna o. kammarråden samtidigt, orig. i Strödda historiska handlingar 22, RA.

[2] »och gifuidh thet tall i Danmark, lijka som stenderne icke skulle ware eens vthann med oförrätte saker wara skildne åth, efter vthann tuifuel ther i landett om samman möthe vthsprith är, så hafuer oss efter wår ringe dogh trogne betenkiande synthes rådeligitt waare, att man på stendernes wegne någett måtte svare till konungen i Danmarkz mandat . . .» Brevet karakteriserades som »medh fhå ordh». Mötesdeltagarnas brev t. Karl, dat. Örebro 9 jan. 1602, s. o. s. 282, anm. 4.

[3] Sveriges ständer t. Kristian, dat. Örebro 9 jan. 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 69 r—70 r. Rubriken lyder: »Swergis riigis stenders ercklering paa Konn:ge Ma:ttzs paa trøck vdganngne patenter *etc.* vt sequitur.» En samtida avskr. av konc. finnes i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. Två avskr. av konc. ligga bland Riksdagsacta 1602, RA. Samtliga avskr. efter konc. sakna dat., men en av de sistnämnda har en under 1600-talet gjord påteckning om dat. 9 febr. G. O. Berg, a. a., s. 72, godtar detta och tvingas, då han känner brevet t. Karl av 9 jan., till slutsatsen, att mötet varit samlat minst en månad! Jfr också Enewald, a. a., s. 153, anm. 3. Brevet kommer att publiceras som bilaga till S. U. Palme, Örebromötet 1602.

fredsälskande politik, svara till Kristians belåtenhet. Man slutade med en enträgen, i tämligen ödmjuka ordalag avfattad vädjan, att Kristian icke skulle låta sig av onda rådgivare förledas till krig, allra helst som det icke funnes den ringaste anledning till missämja mellan rikena.

Om ständerbrevets undertecknare är intet bekant, endast att dessa sade sig skriva på ständernas vägnar med uppdrag av dem, som varit samlade till möte i Örebro.[4]

När ständerbrevet icke tog notis om Karls svar till Kristian, som var dess författare bekant, skedde det utan tvivel på taktiska grunder. Hänvisningen till hertigen skulle framstå som ett desto mera anmärkningsvärt vittnesbörd om ständernas lojalitet. Den vädjan till Kristian att hålla freden, varmed brevet avslutades, skiljer sig dock så väsentligt från tonen i hertigens brev, att fråga är, om icke ständerbrevet fått denna formulering just med hänsyn till att Karls brev varit så skarpt, alltså i syfte att något mildra verkan av hertigens ord. Denna fråga — som näppeligen låter sig besvaras — får större intresse, därför att ett utkast till ständerbrevet till Kristian är bevarat, som tillkommit, innan hertigens brev blivit känt i Örebro.[5]

Detta utkast skiljer sig avsevärt från det brev, som till sist avgick. Hänvisningen till Karl var icke endast mera utförlig, den var också skarpare formulerad. Kristian borde själv förstå — hette det där — att ständerna, undersåtarna, icke kunde ta sig en makt, som endast tillkomme den regerande överheten, icke i den obetydligaste fråga och allra minst, då det gällde så viktiga beskyllningar som dessa. Det kunde aldrig vara till fäderneslandets bästa, om ständerna vore oense med överheten i sådana frågor. Därför begärde man enträget, att Kristian ville bifalla uppskov med behandlingen av dessa frågor, intill dess hertigen kommit hem och hunnit rådslå med ständerna om det svar, som borde ges.

Vidare fördes Stettinfredens förlikningsbestämmelser på tal. Dessa gjorde det otänkbart, hävdade man, att gripa till våld för att lösa

[4] Så måste brevets avslutning tolkas: »E. K. Matz. Oppå menige Swerigis Rijkis Stenders wegne aff them, som på thenne tidh vthj Öhrebro haffue församblade warit.» När undertecknarna säga sig ha varit med bland dem, som deltagit i mötet i Örebro, innebär detta, att de velat framställa sig som auktoriserade talemän för församlingen. I själva texten göra brevskrivarna också en klar skillnad mellan sig själva och rikets ständer: »wij, så wäll som menige richzens stender . . .» Med »wij», brevskrivarna, måste här åsyftas, icke undertecknarna utan »them, som på thenne tidh vthj Öhrebro haffue församblade warit», d. v. s. en representation för ständerna, med en senare tids uttrycksätt ett utskottsmöte som väl ej identifierade sig med ständerna men ansågo sig kunna skriva å ständernas vägnar.

[5] Sveriges ständer t. Kristian, dat. Örebro trettondagstid 1602, starkt korrigerat konc. bland Riksdagsacta 1602, RA. Dateringen »Helige trekonungetijd Anno Chr:i 1602» kan knappast ha använts efter 8 jan., då Karls brev nådde Örebro, s. o. s. 282, anm. 4. Jämväl detta konc. kommer att publiceras som bilaga till S. U. Palme, a. a.

tvister mellan rikena. I själva verket framginge det också av Kristians eget mandat, att Karl endast velat fred och förlikning. Hertigens förslag, att främmande furstars ombud skulle kallas till mötet, vore i själva verket endast en tillämpning av Stettinfredens bestämmelser om hänskjutande av tvistiga frågor till en skiljedomare! I anslutning till detta upptogos i korthet de fyra klagomålen i Kristians mandat och avvisades uttryckligen. Såvitt det vore ständerna bekant, hade man på svenskt håll icke gjort sig skyldig till sådana överträdelser av freden, hette det.

Till sist följde en allmän deklaration om förhållandet mellan rikena. Stettinfreden borde hållas, liksom alla beedigade fördrag mellan kristna nationer. Vartdera riket borde också jämlikt fördragets bestämmelser i lugn få njuta sin egen lag, sin frihet, sina privilegier och sina gamla sedvänjor. Detta hade de också förbehållit sig i alla de förbund och föreningar, handfästningar, dagtingningar, förlikningar och stillestånd, som fordom upprättats rikena emellan. Icke mindre borde vartdera riket utan intrång få behålla sina gamla gränser och landmärken och vardera regenten befordra den andres och dennes undersåtars nytta och bästa såsom sitt eget. Om dessa fördragets bestämmelser rättrådigt hölles på bägge sidor, behövde det aldrig bli några tvister mellan rikena utan desto större sämja och enighet.

Den begäran om uppskov, som utkastet innehöll, var icke längre motiverad, sedan man i Örebro fått kännedom om att Karl uttryckligen gått med på det möte, som begärts, och förordnat ombud till detta. Att den överhuvudtaget ansågs nödvändig, innan detta besked kom, antyder, att man i Stockholm och Örebro varit osäker, om hertigen skulle hinna förbereda det nya mötet — om denna hade han ju givit besked redan i sitt första brev om Kristians mandat. Av större intresse är, att man nu strukit utkastets korta avvisande av de danska klagomålen och dess principiella fredsdeklarationer, som icke kunde tolkas annorlunda än som anklagelser mot Kristian — ty anklagelser mot hertig Karl kunde de icke vara. Det kunde tyckas, att hertigens svar på det danska mandatet borde ha uppmuntrat mötesdeltagarna i Örebro till en stramare hållning. När effekten blev den motsatta, kan skälet knappast ha varit, att man nu ansåg det obehövligt att föra ett så skarpt språk. Snarare har man icke blott icke velat ge Kristian ännu mera anledning till förargelse utan också velat mildra intrycket av hertigens brev.

Sammanfattning.

Genom Karls beslut att låta möta vid gränsen och de svenska ständernas svar från Örebro hade den politiska krisen på vintern 1601—1602 kulminerat. Vad de lokala myndigheternas lojalitet och initiativkraft betytt för dess betvingande, har redan framhävts. Den självständighet, de ännu ådagalade vid utformandet av ständerbrevet till Kristian,

måste emellertid för Karl ha tett sig oroväckande. Skäl finnas också för en förmodan, att han under den närmaste tiden var på sin vakt mot alla försök från de lokala myndigheternas sida, att också då han återvänt till riket, handla med större självständighet, än han eljes tillät.[5 a] Denna misstänksamhet och oro, betecknande nog för Karls sinnelag och för hans regeringssystem, är viktig som förutsättning för Stockholmsriksdagens förhandlingar om återupprättandet av rikets råd. Där ges den aktuella bakgrunden för Karls strävan att begränsa rådets befogenheter, samtidigt som man får en uppfattning om styrkan hos de praktiska krav, som tvingade honom att taga upp rådets rekonstruktion inför ständerna.

Ty i detta hänseende torde den politiska krisen på vintern 1601—1602 ha fått en annan och större betydelse för svenskt statsliv än som ett led i de svensk-danska förvecklingarna. Centralregeringen i Stockholm under ärkebiskopens ordförandeskap för tanken icke blott till medeltidens myndiga riksråd utan även till det utskottsmöte av ämbetsmän och andliga, varom 1634 års regeringsform särskilt skulle stadga.

[5 a] Den direkta anledningen till Karls missnöje i maj 1602 var en disposition över vissa beklädnadspersedlar och spannmålspartier. »Wij förnimme, att i göre många förandringar i Stocholm och inthet spörie oss till, huru thett behager oss, så måge i dermed afstå, fördy wägen ähr icke så långh her emellan, icke är heller bleck och papper så dyrtt.» Karl t. kammarråden, dat. Nyköping 3 maj 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 116 r—v. »Wij bestå them inthett then myndigheeten, som the hafwa tagitt sigh före icke allenest till regere bredhe widh vthan framför oss. Och såsom wij hertill hafwe kunnadt stått regementet före vthan theres rådh, så kunne wij thett och fuller her effter göre, när the icke wele rådhe bätter än som the nu göre.» Karl t. Abel Eriksson, dat. Nyköping 6 maj 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 119 r—120 r.

III.

Preliminärförhandlingar inför det nya mötet.

Det är föga troligt, att ständerbrevet från Örebro hann få någon betydelse för Kristians svar till hertigen. Detta expedierades nämligen utan dröjsmål.[6] Det var hållet i mycket kort ton och förbigick uttryckligen Karls klagomål — Kristian sade sig väl kunna svara, men han ville låta tillsvidare därvid bero. Vad septembermötet angick, hävdade han, att Flabäcksavskeden, om de än voro olika i mångt och mycket, dock överensstämde i en punkt, att det skulle bli möte i september. Nu hade han emellertid förordnat sex av sina råd till gränsen till påskafton för att förhandla om de tvistefrågor, som uppskjutits, samt om de andra frågor, som med rätta kunde komma att föras på tal.[7] De danska kommissarierna skulle redan den första förhandlingsdagen överlämna en förteckning över de frågor, som Kristian ämnade förelägga mötet, dock under förutsättning, att svenskarna gjorde detsamma.[8]

Genom att hertig Karl gick med på den i oktobermandatet utsatta mötesterminen, hade detta på en punkt givit åsyftat resultat. Den omständigheten, att svaret kom från hertigen, ej från Sveriges ständer, och därtill föregånget av de svenska ståthållarnas lojalitetsförklaringar, visade emellertid, att aktionen till stor del förfelats. För Kristian var det icke desto mindre angeläget, att mötet kom till stånd — helt säkert tvivlade han på hertigens möjlighet att återvända till Sverige före våren — och därför kunde han icke vedervåga ett nytt försök att med förbigående av Karl rikta sig till ståthållarna. Då han till dessa överstyrde avskrifter av sitt svar till hertigen och av dennes Åbobrev, skedde det otvivelaktigt i det dubbla syftet att synas fullfölja den

[6] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 26 jan. 1602, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 67 v—68 v. Kristian meddelade, att han fått Karls brev den 22 jan. I sitt samtidiga brev t. ståthållarna på Stockholm m. fl. hus, s. n. anm. 9, nämnde han icke ständerbrevet, vilket han borde haft anledning att göra, då detta förmodligen varit undertecknat av Arvid Svan, som av Kristian måste ha betraktats som ståthållare på Stockholm, sedan han undertecknat ståthållarnas svarsbrev till Kristian av 10 nov., s. o. s. 282, anm. 3.

[7] Man skulle förhandla om »the opsettede sager och huad mere ellers kannd bliffue forre giffuenn, saa widt med rette skee kanndt».

[8] Detta meddelades i ett postscriptum: »Wij wille befale wore commissarier att the thenn 3 dag aprilis, førennd the paa grenndtzenn begynnder att hanndle, skulle leffuere till the suenske enn designation, huad for sager in specie the hafuer paa wore wegnne att proponere, dog att thet samme af theris wederpartt bliffuer efftherkommitt, sagerne till dess yderligere forfremmelse.»

förhandling med ständerna, vartill mandatet varit början, och försäkra sig om att svenskarna verkligen skulle iakttaga den nya terminen. Eljes kunde det tyckas vara mindre lägligt att låta de svenska ståthållarna ta del av Karls protester mot mandatet.[9] De svenska ståthållarnas svar måste ha lugnat hans farhågor för ett nytt mässfall vid gränsen, samtidigt som de emellertid talade om Karls hemkomst som omedelbart förestående.[1]

Hade Kristian alltså goda skäl att besvara hertigens brev, ter sig svaret i ett annat hänseende desto märkligare. Vad kan ha föranlett Kristian att nu överge sin ståndpunkt i fråga om de ärenden, som borde upptagas till behandling mellan rikena? I juli 1601 hade han varit alldeles ovillig att medge förhandling i mera än tre spörsmål, de bägge handelspolitiska frågorna och lappmarksfrågan.[2] I sitt mandat till de svenska ständerna hade han av taktiska skäl medgivit, att också vapenträtan finge tagas upp till behandling — en viktig eftergift, som visade, hur ivrig han var att få mötet till stånd, innan det goda tillfället ginge förbi, låt vara, att han icke angav, om den finge tagas upp till behandling, som om Koldingavskedet vore ogiltigt, eller om skiljedomen skulle gälla dettas giltighet. Nu icke endast lämnade han svenskarna fältet fritt att vid det nya mötet taga upp varje klagomål, endast förutsatt, att det vore rättmätigt. Han lät också antyda, att han själv hade flere frågor att andraga än de tvenne om Narvahandeln och om handelslagstiftningen i Sverige. Även om reservationen lämnade honom möjlighet att, om förhandlingsläget så medgåve, undandraga sig avgörandet av olägliga klagomål såsom just i vapenträtan, hade han gjort ett betydelsefullt medgivande. Var är orsaken att söka?

Det kan icke betvivlas, att den svenska handelsblockaden av Riga hade stärkt Kristian i hans önskan att komma till förhandling med Sverige. Beslutet om Rigablockaden var en nödvändig följd av att hertig Karls underhandlingar med stadens myndigheter icke givit hopp om omedelbar kapitulation. Genom blockaden av dess tillförsel över havet — i själva verket en av Östersjöns livligast trafikerade leder — skulle borgmästare och råd tvingas till underkastelse.[3] Blockaden

---

[9] Kristian t. ståthållarna på Stockholm, Älvsborg o. Kalmar, dat. Köpenhamn 26 jan. 1602, avskr. av ett orig. i DReg, RA, fol. 253 v, med uppgift, att det utgick till Stockholm och Älvsborg. Fullständigare vid avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 68 v.

[1] Ståthållarna på Stockholm t. Kristian, dat. Stockholm 5 febr. 1602, avskr. av orig. ibid., fol. 70 v—71 r. Jfr Anders Lennartsson t. Kristian, dat. Nylöse 1 febr. 1602, avskr. av orig. ibid., fol. 70 r—v.

[2] S. o. s. 261 med anm. 6.

[3] Karls beslut synes ha fattats omedelbart efter årsskiftet 1600—1601. Karl t. Jakob Gottberg, dat. Ansen 22 jan. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 12 v—13 r. Under senvintern 1601 sökte hertigen på allt sätt driva på flottans utrustning. Karl t. Knut Kijl o. Söffrin Jönsson, dat. Wolmar 2 febr. 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 17 v. Dens. t. des. dat. Ansen 27 febr. 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 30 v. I nästan samma ordalag samtidigt till andra skeppskaptener, ibid., fol. 30 r—v. Dens. t. Hans Eriksson

åsyftade icke endast att hindra trafiken på Dünamynningen. De svenska eskadrarna skulle också ta i beslag allt gods, som tillhörde Rigaborgare.[4] I trenne hänseenden kunde blockaden komma att skada danska intressen.

Danska kronans höghet kunde såras, om stridshandlingar och särskilt kaperier skedde på danskt farvatten. De svenska eskadercheferna erhöllo också uttrycklig order att icke företaga kaperier på danskt vatten.[5] Då blockaden skulle sättas in i sundet mellan Domesnäs och Runö, torde det ha varit farvattnen kring Ösel, som härvid närmast kommo i fråga, samt farvattnen kring Bornholm, därest några Rigafarare sluppo igenom spärren och togo jakt västerut.[6]

Den danska sjöfartens intressen kunde skadas, om danska fartyg hindrades icke blott att föra Rigaköpmäns utan även att föra danskt eller annat främmande gods till Riga.[7]

Till sist kunde den danske konungens fiskaliska intressen skadas, om den aldrig sinande strömmen av Rigafarare genom sundet skulle tvingas att stanna.

Det finns skäl att förmoda, att den planerade blockaden av Riga icke blev effektiv under seglationsperioden 1601. Det är icke dess mindre troligt, att man på tullbryggan i Helsingör redan tidigt fick sin uppmärksamhet fäst på den hotande faran. För Kristian måste det då ha tett sig som en angelägenhet av största vikt att på diplomatisk väg hejda den svenska blockaden.[8] Det hade blivit ett danskt intresse att utöka programmet för de kommande förhandlingarna. Mötet på gränsen hade fått ökad betydelse. Innan Kristian i slutet av mars instruerade sina sändebud för 1602 års möte, torde han emellertid ha nåtts av underrättelser från Sverige — ständerbrevet från Örebro var en av dem — som minskade hans förhoppningar att genom

---

samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 18 r—v. Huruvida sistnämnda brev avgått, är ovisst, ty det upprepas med smärre avvikelser under 10 febr., ibid., fol. 19 v—20 r.

[4] Karls sjöpass för Knut Kijl o. Söffrin Jönsson, dat. Ansen 1 mars 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 37 r.

[5] »doch skole the ingen antaste opå Konung:e W:de i Dannemarckz, wår synnerlige godhe wen och naboes strømer och hampner vthan i frij siön, ther the them öfwerkomme kunne . . .»

[6] Om blockadzonen se även Karl t. Knut Kijl o. Söffrin Jönsson, dat. Reval 28 april 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 62 r—v.

[7] Till en början torde inga inskränkningar av blockaden ha planerats. Karl t. Jakob Gottberg, s. o. anm. 3. Det kända konc. till svenskt sjöpass, s. o. anm. 4, handlar endast om kaperierna av rigiskt gods och stadgar uttryckligen, att inga andra sjöfarande fingo tillfogas skada, om de ej förhöllo sig fientligt. Detta kan endast tolkas som ett förbud att kapa tyska, danska o. s. v. fartyg, utom sådana, som icke läto sig avvisas utan försökte slå sig igenom till Riga.

[8] Att Kristian haft för avsikt att ta upp Rigablockaden bland sina klagomål vid 1602 års möte, kan ej direkt fastställas, då instruktionen för Lage Urne ej är bevarad, s. o. s. 265 f., anm. 1. I motsvarande instruktion inför Flabäcksmötet 1603 intar Rigablockaden en helt annan plats, betingad av den brevväxling i frågan, som under tiden förekommit.

politiska påtryckningar hos de svenska ständerna och deras ombud genomdriva en skiljedom i danskt intresse.

Svenska förberedelser för mötet

Att hertig Karls omedelbara beslut att ej försumma den nya mötestermin, som utsatts i Kristians mandat, vittnade om respekt för det danska hotet, har redan framhållits. Enahanda vittnesbörd ge flere av hertigens åtgärder och föreskrifter under den närmast följande tiden. Särskilt tycks han ha hyst oro för att Kristian, vidhållande sin avsikt att förhandla endast med Sveriges ständer eller med ombud för dem, skulle lämna hans eget svar utan avseende. Därför beordrades ståthållarna och kammarråden i Stockholm, att, därest brevdragaren återvände utan svar eller dröjde länge, skriva till det danska rådet. De skulle begära besked på Karls brev, och lova att i sin tur meddela denne det danska rådets svar.[9] Karls order torde emellertid ha nått Stockholm först kort tid innan ståthållarna av Kristian själv fingo besked om att denne svarat direkt till hertigen.

Att hertigen med denna hänvändelse åsyftade ett praktiskt resultat, är icke omöjligt, även om han eljes synes ha underskattat det danska rådets inflytande. Ett huvudsyfte måste emellertid också ha varit att, därest Kristian ej kunde avhållas från att bryta freden, kunna inför europeisk opinion åberopa den svenska partens noggranna iakttagande av den procedur, som Stettinfreden stadgade. Att det icke varit möjligt att i enlighet med traktatens bestämmelser vänta i fyra månader, kunde — därest man lade vikt vid denna avvikelse — försvaras med att detta skulle ha inneburit för lång tidsutdräkt, när Kristian hotat med motåtgärder, om mötet ej komme till stånd före påsk. Under alla förhållanden är det av särskilt intresse, att ståthållarna och kammarråden i Stockholm tydligen skulle ersätta det svenska rådet.

Karl planerade emellertid än mera vittsyftande åtgärder. Därest Kristian lämnade hans brev obesvarat och det artade sig till krig, ämnade han i överensstämmelse med Kristians handlingssätt i oktober rikta ett öppet brev till Danmarks ständer. Detta brev förelåg koncipierat vid årsskiftet. Om dess innehåll är emellertid intet känt.[1]

Denna oro gjorde det icke mindre nödvändigt att omsorgsfullt förbereda Sveriges representation vid mötet.[2] Redan i sitt svar på

---

[9] Karl t. ståthållarna o. kammarråden, dat. Åbo 2 jan. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 2 v—3 r. Ståthållare o. kammarråd t. danska rådet, avskr. av konc. till Karls utkast ibid., fol. 3 r—v, under samma dat. Utkastet följde som bilaga till brevet.

[1] »och ther wij förnimme, att han sigh icke så ther opå så förklarer, som tilbörligitt är, vten begynner i oträngde måle någott buller och oroo, då hafwe wij ännu ett annedt vndskylningzbref latitt stelle till Danmarks rikis ständer, som wij och då wele lathe vtgå, men icke förr, huilkett i stille hos ider skole holle.» Karl t. Moritz Leijonhufvud, dat. Åbo 30 dec. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 227 r—278 v.

[2] Måhända var det ett uttryck för samma misstänksamhet, då Karl beordrade ståthållaren på Narva att avskeda »then jwten», som varit slottsskrivare på Narva. Karl t. Samuel Nilsson, dat. Åbo 15 dec. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 263 v—

Kristians mandat hade Karl nämnt sex ombud till det stundande mötet, Moritz Leijonhufvud, Abraham Brahe, Axel Ryning, Svante Bielke, Lubert Kauer och Jöran Klasson. För att styrka deras kompetens att representera Sverige i en förlikningsprocess jämlikt Stettinfredens bestämmelser hade han kallat dem Sveriges rikes råd och fäst uppmärksamheten på deras höga börd.[3] Av de nämnda var Moritz Leijonhufvud kvar i Reval, Axel Ryning i Viborg, Svante Bielke, Lubert Kauer och Jöran Klasson i Karls hovläger. Då hertigen redan i sitt svar till Kristian antydde, att någon av de nämnda möjligen skulle bli förhindrad, åsyftade han närmast greve Moritz. Han underrättade också samtidigt Hans Eriksson på Kalmar, som skulle vara beredd att rycka in.[4] Då underrättelserna från Livland blevo alltmera nedslående, fick Moritz Leijonhufvud också besked att stanna där[5] — den omständigheten, att han tidigare haft order att lämna hustru och barn i Reval och genast efter mötet återvända dit[6], ger en antydan om hur angelägen hertigen var att trots de långa avstånden låta sig representeras vid gränsen av de främsta ädlingarna bland sina tromän.

Samma omsorg präglade Karls övriga förberedelser för mötet. Redan från Ekenäs hade han befallt Johan Jöransson och Mickel Olsson att ställa i ordning alla handlingar i arkivet och kansliet, som behövde föras till gränsen.[7] Vid årsskiftet förnyades detta uppdrag — nu åt Mickel Olsson och Nils Chesnecopherus.[8] Då det kunde förutses, att ett par av ombuden skulle komma sent fram, skulle sekreterarna självständigt gå igenom handlingarna. De borde också bland räkenskaperna i kammaren söka upp allt, som rörde Sveriges skatterättigheter i lappmarken. Icke långt senare fick Erik Jöransson order att med åsidosättande av andra ämbetsåligganden deltaga i dessa förbere-

---

264 r. Däremot lär man ej kunna hävda, att den avspärrning av gränsen mot Danmark, som anbefalldes under åberopande av den grasserande pesten, haft också en politisk motivering. Föreskriften i Karls tänkesedel för Jöran Klasson, dat. Åbo 8 dec. 1602, s. o. s. 293, anm. 6. Jfr Karl t. ståthållarna på Stockholm, dat. Väsby gård 6 april 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 85 r—v. Då detta kungjordes i Stockholm, försågs kungörelsen med en betecknande reservation: »Men de ifrå Danmark, efter denn farlige siukdomen pestilenzien grasserede der, skole iche tilstädes att komma hidt, vthenn wises hädan, dogh icke för nogen annan orsak skuldh.» Protokoll under dat. 10 april i Stockholm stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 153 v—154 r.

[3] »alle wåre och Swerigis rikis samptlige trogne män och rådh.» Karl t. Kristian, dat. Åbo 30 nov. 1601, s. o. s. 288, anm. 9. Om någon av de nämnda finge förfall, skulle han ersättas med en annan »af slecht och bördh jemlijck».

[4] Karl t. Hans Eriksson, dat. Åbo 3 jan. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 4 v—5 r.

[5] Karl t. Moritz Leijonhufvud, dat. Åbo 20 jan. 1602, regest i RReg 1602: 1, RA, fol. 23 v. Dens. t. dens., dat. Åbo 29 jan. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 26 v.

[6] Dens. t. dens., dat. Åbo 30 dec. 1601, s. o. anm. 1.

[7] S. o. s. 287, anm. 2.

[8] Karl t. Mickel Olsson o. Nils Chesnecopherus, dat. Åbo 1 jan. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 1 v.

delser.[9] Det synes troligt, att Jöran Klasson, då han avfärdades till Sverige, haft särskilda order om mötesförberedelserna. Särskilt en av dessa var av så ovanligt slag, att det vore av stort intresse att veta, om den beordrats av hertigen själv. I mitten av februari 1602 lämnade slottsfogden Sven Månsson på anvisning av Jöran Klasson och Hans Johansson ut ett lispund mässingsplåt till Johannes Bureus, som skulle förfärdiga en kvadrant och ett astrolabium till det stundande mötet.[1]

Vilket praktiskt syftemål dessa instrument skulle ha vid mötet, är icke med visshet känt. Man synes ha att välja på trenne möjligheter, bestämmande av exakt tid, demonstration av metoder för kartläggning, såsom för att styrka riktigheten av från svensk sida framlagda kartor över gränsen i lappmarken samt fastställandet av läglig tidpunkt för lyckosam förhandling. Att Bureus tidigare företagit mätningar vid norska gränsen är emellertid icke bekant — hans Norrlandsresa halvtannat år tidigare synes ej ha sträckt sig så långt.[2] Avsikten kan näppeligen ha varit att för de danska ombuden demonstrera den metod för kartläggning, som borde komma till användning vid den gränsläggning, som de svenska ombuden ånyo skulle föreslå. Om så vore fallet, skulle det markera ett svenskt intresse att få gränsen utlagd med så stor säkerhet — icke endast genom rågång på den öde fjällryggen utan genom kartläggning och fixering av rösenas stjärnhöjder — att det i framtiden icke kunde bli tvist om dess sträckning. Avgörande för gränsläggningen skulle ju icke dess mindre bli vittnesförhören med lapparna beträffande skatteförhållandena. Det rika materialet om gränsundersökningarna i norr ger emellertid ingen anled-

---

[9] Jöran Klasson o. Ture Jakobsson t. Sven Månsson, dat. s. l. 13 febr. 1602, orig. i vol. Stockholms slott. Diverse handlingar 1602, Stockholms slottsarkiv. Om Jöran Klasson fört med sig en skriftlig order till Erik Jöransson, är ej känt. Tegel synes vid denna tid ha varit verksam både i kansliet och kammaren. Jfr Karls order angående vissa kansliarbeten, ovan s. 287, anm. 2, samt Ture Jakobsson o. Peder Buller t. Sven Månsson, dat. 29 okt. 1601, orig. i sistnämnda vol. Om Tegels deltagande i novemberförhandlingarna 1601 o. Örebromötet 1602, s. o. s. 278, anm. 6, samt s. 295 ff. Ljung, Erik Jöransson Tegel, kap. II, ger ingen sammanhängande redogörelse för Erik Jöranssons arbetsuppgifter.

[1] Anvisningen är dat. 17 febr. 1602, orig. i vol. Stockholms slott. Diverse handlingar 1602, Stockholms slottsarkiv, har följande lydelse: »Effter ded, Svenn Månsson, denne sedelwisare Johannes Bureus skall förferdige någett arbete vdi messinng, huilkett endeligen moste ware på ded möthe, nu medh förste holles skall, och effter här widh slottett icke finnes någenn messing vdi förrådh, derföre begäre wij, szåsom och på wår allernådig:te Furstes och Herres wägne befale, att i nu strax förskaffwe honom ett lispundh vthslagen messing, effter ded sätt, som han warder föregifue, huilken i på Norre mallm bekomme hoos en stockemakere, och begärer i bettalningh, bådhe för godzett och vdi arbetes lhön otte daler.» Att det gäller gränsmötet, är säkert, emedan något annat möte — vare sig riksdag, ständermöte eller förhandling med annan makt — icke var aktuellt i Stockholm i febr. 1602. Överensstämmelsen med Bureus' dagboksanteckning den 2 febr. styrker slutsatsens riktighet. Vad det gällde för arbete, framgår av samma dagbok för 3 mars. Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 20 f.

[2] Om denna resa se H. Hildebrand, a. a., s. 83.

ning att förmoda en så långt utarbetad metod att fastslå gränsens exakta sträckning. Man måste då stanna för det tredje alternativet.

Ombud från Reval till mötet.

Genom sina erfarenheter från administrationen av de erövrade livländska provinserna hade hertig Karl kommit till insikt om att intet skulle bättre styrka ridderskapet i dess lojalitet mot den nya överheten än en närmare inkorporering av hela landsändan i det svenska riket. Sådana planer lågo till grund för Karls förhandlingar med det livländska och det estländska ridderskapet före hans återfärd till Finland.[3] Som ett led i dessa planer skulle Karl komma att kalla ombud för Revals stad att deltaga i den stundande riksdagen.[4] De skulle vid denna riksdag ta fast form i förslaget att upptaga sex livländare i riksrådet.[5] Mot bakgrunden av denna politik måste man se hans åtgärd att kalla ombud för Revals stad till det aktuella mötet vid danska gränsen för att deltaga i förhandlingarna om Narvafarten.[6] Hur hertigen tänkt sig formerna för deras biträde, är okänt, men borgmästare och råd i Reval uppfattade saken, som skulle de icke endast biträda de svenska ombuden med råd och bevismaterial om åldern och innebörden av stadens privilegier utan efter därom redan träffad överenskommelse mellan Karl och Kristian i samband med de övriga gränsförhandlingarna direkt förhandla med de danska ombuden om inställande av Danmarks handel på Narva.[7] Någon överenskommelse med Kristian om deras närvaro hade ju icke träffats, men omöjligt är icke, att hertigen med deras medverkan jämväl avsett att ge en bild av Sveriges numera befästa ställning på Finska vikens södra strand. De ombud, som staden slutligen avfärdade, torde icke ha nått mötesplatsen före påsk.[8]

---

[3] Se om dessa Greiffenhagen, Karl IX in Reval.

[4] Reval t. Karl, dat. 7 maj 1602, orig. i vol. Livonica II: 43, RA, rec. Stockholm 2 juni 1602.

[5] G. O. Berg, a. a., s. 26 f.

[6] Karl t. Reval, dat. Åbo 20 dec. 1601, känt endast genom referat i svarsbrevet, Reval t. Karl, dat. 29 jan. 1602, orig. i Livonica II: 43, RA, rec. Kallijoki 20 febr. 1602. Karl hade begärt, att någon av borgmästare och råd (»jemandt des vnserigen») skulle infinna sig, instruerade och försedda med erforderliga handlingar (»mitt Documenten vnd anderen nothwendigen Sachen jnstruiret»).

[7] Då man från Reval icke skulle hinna skicka en delegation i tid, anhöllo borgmästare och råd, att förhandlingen om Narvafarten skulle föras av de svenska ombuden, tills den revalska delegationen hunnit fram. De bifogade ett brev till Kristian, där de under livliga ursäkter formligen anhöllo, att frågan om Narvafarten skulle uppskjutas till mötets slut, så att deras ombud skulle hinna fram. Reval t. Kristian, dat. 29 jan. 1602, orig. ibid. Det har kvarhållits av Karl.

[8] Revals kreditiv för Bernhard Herberg o. Simon von Theen, dat. 5 mars 1602, orig. ibid. De nämnas ej i mantalet över den svenska delegationen, orig. i Oordnade handlingar. Röda nummer 158, KA. Troligen är det omedelbart efter ankomsten till Sverige, de till hertigen överlämnat ett utdrag ur sin instruktion, omfattande alla argument mot Narvahandeln, extract instructionis s. d. s. l., orig. i vol. Livonica II: 267, RA, med påteckning om emottagandet i Västerås 14 april. Därhos ligger ännu ett exemplar med rec. Stockholm 9 juli 1602.

De svenska ombudens fullmakt och instruktion.

Om Karls strävan att icke genom formella brister vid mötesförberedelserna ge Kristian anledning till ett fredsbrott vittnar icke minst den fullmakt, de svenska ombuden förde med till gränsen.[9] Här ursäktade han uttryckligen, att ständerna icke skrivit under fullmakten jämte honom, och lovade att på anfordran låta dem stadfästa den.[1] Ständernas medverkan vid diplomatiska förhandlingar överensstämde föga med Karls statsrätt, låt vara att han icke dragit sig för att vid lämpliga tillfällen låta ständerna i rådets ställe bekräfta hans egna framställningar och åtgärder. Här gällde det emellertid att bemöta danska gensagor mot hans kompetens att ensam förordna ombud till det möte, dit Kristian instämt de svenska ständerna.

Talar hertigens godkännande av den nya mötestiden och eljes hans förberedelser för mötet om respekt för det danska hotet, ger hans instruktion för de svenska mötesombuden klart besked om att han icke tänkte ge efter en tum på sina krav och allra minst på kravet, att Kristian skulle formligen erkänna hans eget välde i Sverige — det krav, som vid Flabäcksmötet 1601 hade varit hans huvudärende.[2] Detta hade blivit än mera angeläget, sedan Kristian i sitt mandat till de svenska ständerna icke blott mot Karls önskemål om återupptagande av vapenträtan åberopat Koldingavskedet utan också motiverat sin tvekan att överhuvudtaget träda i förhandling med Karl med en hänvisning till dennes statsrättsligt omstridda ställning. Karl hade också fått erfara, vilket inflytande ett danskt hot hade på opinionen i Sverige — alla lojalitetsförklaringar till trots måste sammankallandet av Örebromötet ha tett sig som en otillbörlig känslighet för danska påtryckningar. I den mån det danska krigshotet var ett resultat av polska intriger, kunde det icke avlägsnas på bättre sätt än genom ett danskt erkännande av regementsförändringen i Sverige.

---

[9] Karls fullmakt för de svenska ombuden, dat. Åbo 1 febr. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 44 r—v.

[1] »Och ändoch wij hadhe gierne sedtt, att Swerigis rijkis ständer thenne fulmachtt hade bredhe wedh oss vnderschreffwett och försiglett. Doch lickwäll effter thett för tidzens olägligheett icke haffwer kunnett skee, så wele wij oss her medh haffwe förplichtet, att hwar sådant af oss her effter kan warde begärett, då wele wij theres ratification och stadfestelsse her opå förskaffe.»

[2] Karls instruktion för Abraham Brahe, Axel Ryning, Svante Bielke, Lubert Kauer, Jöran Klasson och Hans Eriksson, dat. Åbo 1 febr. 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA. Instruktionen synes ha utarbetats tidigare, ty en lucka har lämnats för kommissariernas namn och för dat. som senare tillskrivits av annan hand. Då hertigen redan före 20 jan. beslöt, att Moritz Leijonhufvud skulle bli kvar i Livland, vill det synas, som hade instruktionen utarbetats före denna dag. Ett antal konceptartade tillägg till instruktionens text, skrivna in margine och insignerade, ha tillkommit under förarbetena till 1603 års möte, vilket framgår av det ställe, där de förutsedda danska klagomålen uppräknas. Här har frågan om Rigablockaden tillfogats, och denna hade i jan. 1602 ännu ej varit förd på tal. Jfr Karl t. Abraham Brahe, dat. Stockholm 7 dec. 1602, orig. i vol. Folio n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA. Några skadade ställen av orig. ha supplerats ur avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 36 r—44 r.

De svenska ombuden skulle nu, sedan de förvissat sig om att danskarna voro befullmäktigade att behandla alla tilläventyrs uppkommande frågor, så som det svenska mötesavskedet från Flabäck stadgat, kräva uttryckligt erkännande, att de beslut, som skulle komma att fattas på detta möte, skulle oryggligen hållas av alla Danmarks ständer och konungar nu och framdeles. Om danskarna under åberopande av sina kreditiv svarade, att så självfallet komme att ske, skulle de svenska ombuden göra gällande, att detta icke vore tillfyllest. Intet mötesavsked kunde bli orygglig och beståndande med mindre danskarna erkände lagligheten av regementsförändringen i Sverige.[3] De danska ombuden skulle avkrävas försäkran, att Kristian skulle icke mindre uttryckligen erkänna Karl för Sveriges regerande herre än också upphöra att ge Sigismund svensk konungatitel. I motsatt fall måste nämligen alla överenskommelser med Karl och de svenska ständerna vara ogiltiga och kunna återtagas lika snart, som de gjorts. Sigismund vore ju icke blott oense med Karl och de svenska ständerna. Han hade också, som Kristian anfört i oktobermandatet, förbjudit denne all förhandling med svenskarna.

Om de danska ombuden nekade att behandla denna fråga och under hot att eljest avbryta förhandlingen krävde, att man skulle ta i tu med de fyra huvudpunkter, som hänskjutits till mötet, skulle svenskarna stå på sig och förklara, att de icke kunde förhandla, om de icke erhölle de besked, de krävt. De skulle åberopa Stettinfredens stadgande om obligatorisk skiljedom och föreslå, att hela förhandlingen uppskötes till ett annat möte eller avbrötes, tills delegationerna hunnit inhämta sina uppdragsgivares beslut i denna fråga.

Ville danskarna icke ens gå med på något av dessa förslag, skulle de svenska ombuden kräva, att frågan hänskötes till en skiljedomare i enlighet med Stettinfredens bestämmelser. Alla övriga förhandlingar skulle uppskjutas, tills denna skiljedom fallit, och i ett mötesavsked, gemensamt avgivet av de bägge delegationerna, skulle man slå fast, att freden mellan rikena skulle bestå orubbad intill dess.

Den närmare utformningen av Karls plan i vad angick erkännandet av regementsförändringen i Sverige var nästan densamma, som inför Flabäcksmötet ett år tidigare. Med utgångspunkt i uppfattningen, att danskarna hade ett reellt intresse att få förhandlingar till stånd, gällde det att göra detta erkännande till villkor för fortsatta överläggningar. Vid Flabäcksmötet hade syftet förfelats genom att de

[3] »med mindre än [att] the och bekenne, att hwad som Swerigis rikis stender vthi Swerige regeringen belangende hafwe ordin[erett, stad]gett och beslutitt, thet är lagligen och skäligen skedt och giort, efter som thet och vthi sanning ähr, så att konnung Sigismundus är både för laglige orsaker skuldh skildh wedh regementett, och H. F. N:de såsom then närmäste på ålder och åhrs wägne efter arfföreeningen af menige Swerigis rikis stenders tijdighe betenkiende och eenhellige samptychie ther till korredh och vttwaldh.»

svenska ombuden givit efter för de danska påtryckningarna och gått ifrån sin instruktion. De hade fortsatt förhandlingen, fastän de icke fått något svar på framställningen om ett råd i det statsrättsliga spörsmålet. Nu hade också instruktionen förtydligats, och vad som ett år tidigare varit en hövlig anhållan om ett råd, var nu ett direkt krav på erkännande, framställt under uttrycklig hänvisning till händelserna under hösten.

Också i ett annat hänseende hade de svenska ombuden i Flabäck överträtt sin instruktion. De hade haft order att icke låta initiativet vid förhandlingen gå sig ur händerna genom ett samtidigt framläggande av alla sina ärenden. I stället skulle de lägga fram ett spörsmål i sänder och på det sättet kunna rätta sin framställning efter det aktuella förhandlingsläget. Också denna föreskrift återkom i skärpt form i anvisningarna för 1602 års möte. Under åberopande av att Kristian genom sitt öppna brev krävt förhandling skulle de svenska ombuden avfordra danskarna deras besvärspunkter, innan de framlade sina egna, och de senare skulle framläggas en fråga i sänder.[4] Att ånyo ge efter för danska påtryckningar om ömsesidigt utbyte av besvärslistor redan vid förhandlingens början, förbjöds dem uttryckligen. Varje sådant krav från dansk sida skulle gendrivas med en skarp protest och stämplas som ett försök att mot all rätt och sedvänja tvinga motparten att överträda sin instruktion.[5]

Icke nog härmed! Innan de svenska ombuden finge övergå till att framlägga sina besvär, skulle de granska icke blott danskarnas fullmakter utan också formuläret för den försäkran, som befriade skiljedomstolens ledamöter från deras undersåtliga ed och förpliktelse. Då fråga bleve om den domareed, som skiljedomstolen skulle avlägga, beordrades de svenska ombuden att noggrant tillse, att de danska ombuden ginge eden efter det formulär, som hertigen hade utställt

[4] Instruktionen behandlar, efter anvisningarna för preliminärfrågorna, de svenska besvären före de förutsedda danska besvären, helt i enlighet med den förhandlingsordning, som alltså föreskrivits svenskarna. Vid övergången mellan dessa partier av instruktionen står: »Seden the swenske nu således theres beswäringer hafwe tilkänne gifwit, då skole the och optage och fornimme, hwad the danskes wärf kunne ware . . .» Härmed avsågs självfallet icke, att danskarna skulle få avge sina besvär, först sedan de svenska önskemålen slutbehandlats, vilket skulle ha upphävt de förra bestämmelserna, utan endast att de svenska ombuden först då skulle ta upp de tidigare framlagda danska besvären till behandling.

[5] »Och efter the danske commissarier, som senast opå handelen wedh Flakesiöbeck woro, wille ändeligen, att the swenske vttskickede skulle stige ifrå theres jnstruction och annorlunde, än som them war befaledt, theres wärf alle opå en gång och tillijke proponere, hwilket doch vthi heele werlden är ohörtt och obrukeligit, att någen skulle blifwe trengd ifrå sin jnstruction och fulmacht, så att han icke måtte sigh ther efter rätte och är icke tilförene opå någen handell skedt, derföre så skole the begäre, att the danske commissarier medh sådant anmodende wille her efter hafwe fördrag och lathe hwar och en rätte sigh efter thet honom är befaledt och hans jnstruction inneholler och medgifwer . . .»

för de svenska ombuden. I varje fall skulle dessa noggrant tillse, att de icke själva förpliktade sig till större oväld än danskarna.[6]

Dessa föreskrifter, präglade av hertigens misstro mot de egna ombudens förhandlingsskicklighet, skulle i själva verket komma att göra en framgångsrik förhandling omöjlig. Självfallet får man ej tolka den föreskrivna protesten mot försöken att tvinga svenskarna från sin instruktion som annat än ett tänkt led i preliminärförhandlingen — på förhandlingen i själva tvistefrågorna kunde den icke äga tillämpning, ty där föreskrev den svenska instruktionen alternativa lösningar eller successiva bud, vilka under själva förhandlingen alltid måste av förhandlingstekniska skäl framställas som högsta möjliga. Där kunde man ej låta motparten märka, var instruktionen i själva verket satt eftergifternas gräns.[7] Men orimligt var hertigens krav, att de svenska ombuden skulle kunna tilltvinga sig förhandlingsinitiativet genom att omedelbart få del av de danska klagomålen och därefter få framlägga sina egna besvär i lägligaste följd, redan därför att den danska delegationen i icke ringare grad än den svenska måste vara angelägen om att icke bevilja motparten förmåner, som kunde vara prejudicerande.

Det edsformulär, som Karl sände med till gränsen, är icke bevarat men väl det som medfördes till 1603 års möte. Känt är också det fribrev, varigenom Karl löste de svenska ombuden från deras undersåtliga ed.[8] Ingendera lämnade något övrigt i formell överensstämmelse med Stettinfredens förlikningsbestämmelser.[9] Emellertid talade det om skiljedom endast för det fall, att man ej kunde enas förhandlingsvägen.[1]

Av instruktionen i de olika stridsspörsmålen framgår det emellertid

---

[6] »Och skole the swenske sendebuden see sigh före, att the blifwe widh samme eedz form som the danske och icke widere förplichte sigh än som the see them göre.»

[7] Detta sätt att förhandla var självfallet — jfr om Erik Sparres och Jonas Axbergs förhandling 1598 ovan s. 130 ff. — men Karl ansåg sig böra särskilt erinra sina ombud därom, då det gällde trekronorsfrågan med dess många tänkbara lösningar: »doch skole the icke settie them alle tilijke fram vthen thet ene efter thet andre.»

[8] Karls fribrev för de svenska ombuden, dat. Åbo 1 febr. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 44 v—45 r. Ombuden kallas »wåre och Swerigis rijkis samptlige trogne män och rådh». Karl uttalar sin tillförsikt, att de svenska ombuden »inthz annett skola göre, företage, döme och besluthe ähn thz, som kan för Gudh och heele werlden rättwist ware». Edsformuläret från 1603 års möte ligger i avskr. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA.

[9] »att the vthi denne rättegångh icke lathe sigh af någen affect meere ähn rättwissen, god skäll och grundh beweke eller ahnsee wår eller någens annens persson eller onådhe fram för sielfwe rätten och sanningen» (Fribrevet). »Jagh ... loffwer och tilsäger, att ... vthen all affect dömme, som iag efter mitt högste förstånd och bäste samweet, så och the bewis ... kan befinne rättwist och lagligit ware och ... icke ansee ... min öfwerheth, fädernesland eller någen persons myndigheet, welde, ynnest, wenskap, onådhe, wrede eller nytto och fördeel, meere än sielfwe rätten och saningen» (Edsformuläret).

[1] »hwar sakerne icke kunne till minne och vthi wenlighet blifwe afhandledhe vtan skole ändeligen med een rettegång åttskillies, att the då måge med deste frijre modh och bettre samwett afsäie, hwad som them synes rätt och skäligidtt ware» (Fribrevet).

klart, att hertigen i full överensstämmelse med sin tidigare deklarerade misstro mot Stettinfredens skiljedomsinstitut icke hyste betänkligheter att noga föreskriva de svenska ombuden deras ståndpunkt. Intet försök gjordes att bevara ens ett sken av självständighet åt skiljedomstolens svenska ledamöter. I punkt efter punkt föreskrev hertigen de argument, de svenska ombuden borde framlägga, och de krav och eftergifter, de successivt finge göra. Därest icke skiljedomstolens danska ledamöter ville acceptera den yttersta eftergift, som sålunda föreskrivits, skulle svenskarna kräva frågans hänskjutande till förnyad skiljedom av en främmande furste jämlikt Stettinfredens bestämmelser. I intet fall medgavs de svenska ombuden att fälla en dom i enlighet med sin uppfattning om rätt och billighet. In i det sista underströks, att de icke finge besluta något, som icke vore till fäderneslandets nytta.[2]

En jämförelse mellan instruktionen å ena sidan, fribrev och edsformulär å den andra, ger klarhet om att Karl betraktade de senare som bindande endast för danskarna. Vid deras formulering hade han främst tänkt på att trygga de danska ombudens oberoende av Kristians vilja. De svenska ombudens beroende av hans egen har för honom varit självfallen.

Sedan överenskommelse träffats i preliminärfrågorna genom att danskarna utfäst sig att icke mera ge Sigismund svensk konungatitel och sedan bägge delegationerna under ed försäkrat sig skola döma efter rätt och billighet, skulle svenskarna rikta en skarp gensaga mot Kristians mandat. Dess beskyllningar mot Karl tjänade icke endast, skulle de framhålla, till att göra hertigen misstänkt och hatad av sina undersåtar. Även inför främmande furstar och folk hade han blivit förolämpad, enär mandatet spritts på tryck. Detta vore stridande icke mindre emot Stettinfredens föreskrift, att de nordiska regenterna skulle befordra varandras ära och nytta[3], än mot dess förbud mot spridande av tryckta pamfletter[4]. Helt visst för att betona innebörden av denna protest, skulle de svenska ombuden under förhandlingens första dag inskränkt sig till den. Det kan eljes synas, som behövde man icke understryka dess skärpa. Stettinfredens förbud mot pam-

---

[2] Instruktionens slutord: »Otwiflendes, att the inthet annett trachterendes, görendes och beslutendes wardhe änn thet, som theres fäderneslandh kan ware nyttigdt och gagneligitt.» Direkt syftar denna passus på de frågor, som ej kunnat förutses och för vilkas behandling närmare föreskrifter således ej kunnat givas. I Karls fullmakt för de svenska ombuden, s. o. s. 307, anm. 9, beordrades dessa att »trachtere, öffwerwäge, berådslå, wänligen afhandle eller och döme och besluthe effter theres medgifne jnstructions lydelse . . .» Detta torde icke få tolkas som en föreskrift att döma i enlighet med instruktionens anvisningar, endast som en föreskrift att gå till skiljedom, därest förhandlingar ej resulterat. Att den medgivna instruktionen i själva verket alls ingen skillnad gjorde mellan förhandling mellan parter och skiljedomsförfarande, ändrar ej denna tolkning.

[3] Stettinfredens § 1, DNT, II, s. 235 f. Jfr ovan s. 30 ff.

[4] Stettinfredens § 22, DNT, II, s. 254 f.

fletter gällde icke regenterna, endast undersåtarna men stadgade skoningslös bestraffning av alla förseelser.[5] Att kräva dess tillämpning på den danske konungen, måste ha tett sig mycket fordrande.

Instruktionen i de särskilda tvistepunkterna.

Icke heller den hållning i de olika stridsspörsmålen, som hertigen anvisade de svenska ombuden, vittnade om vilja till eftergifter. Instruktionen tog först upp frågan om rätten till vapenbilden tre kronor, och föreskrev nya gensagor mot Koldingavskedet. Vid förhandlingen i Flabäck hade det visat sig ogörligt att övertyga de danska ombuden om dettas ogiltighet. Bevisningen hade då främst lagts på frågans statsrättsliga sida, på Sigismunds obehörighet att stadd utom riket och utan hertigens och rådets biträde besluta i frågor av denna vikt. Dessa argument återkommo nu och utökades med en karakteristik av Erik Sparre och Jonas Axberg, som skulle klargöra, att dessas medverkan icke gjorde tillfyllest — Kristian hade ju i sitt mandat nämnt dem vid namn. Beträffande Erik Sparre lades huvudvikten på hans landsförräderi[6], beträffande Jonas Axberg på hans katolska tro[7]. Argumentationens tyngdpunkt hade emellertid förskjutits. Sigismund hade 1598 medgivit uppskov i trekronorsfrågan endast för att trygga sig mot danska överraskningar i samband med det då planerade krigståget, skulle de svenska ombuden påvisa. Men genom att acceptera detta och sålunda ge Sigismund sitt stöd hade Kristian gjort sig skyldig till ett politiskt missgrepp, ty väl försäkrad om makten i Sverige skulle Sigismund icke ha dröjt att återkräva sin rätt och det med makt, understödd av sina katolska trosfränder.[8]

Denna argumentation skulle icke komma att framläggas vid 1602

[5] »das derselbe am leibe one alle gnade gestrafft werde.»

[6] »hwad Erich Sparre tilkommer, så är allom kunnigdt, att han medh the andre hans medbröder, som med honom vtaf rijket drogo och seden eggiede och ophitzede konungen til att drage hijt in medh en vttlenskan häär till att härie och förderfwe sitt fädernesland och vndersåter, är opå åttskilelige rikzdager af menige Swerigis rijkis stender dömdt och fäldt till rikzens oproriske och otrogne män, så och fäderneslandzens förrädare, ther efter han och med the andre opå sidste holdne rikzdag i Lijnköping sin löhn hafwer vnfånget.»

[7] »Jonas Axberg war en oppenbare papist, hwilken efter konungens eedh och försäkring vthi några rikzens kall och embete icke borde brukes.»

[8] »Öfwer dette så hafwer och medh samme legation . . . inthet annet warit söcht, vthen att konnungen i Pålend måtte ware försäkret sigh inthet af konnungen i Danmark hafwe att befare, in till des H. K. W:de hadhe fulbordet sin willie vthi Swerige och infört antingen medh gode eller onde then skadelige och falske påwiske religion, hwilken H. K. W:de synnerligen är benägen till. Men hwar så hadhe skedt, att H. K. W:ds opsåt hade haft sin framgång, då hade H. K. W:de såsom en mechtig potentat öfwer twenne weldige konunge riker och des tilliggiende landh inthet gifwidt sin rätt bort eller sådant lyffte lenger hollitt, än som honom hade syntz, efter som the papisters sedwane är, som historierne nogsampt vttwijse, huruledes vthi andre landh och rijken är tilgångit. Ty thet är inthet förgäfwes insatt vthi thet tridentinske consilio, quod haeretico non sit seruanda fides. Och hade seden vtaf thette tilfället söckts orsak till owenskap och oppenbare krigh emellen thenne loflige konunge rijken, der till K. W:de i Pålendh wäl flere medhielpere hadhe funnet, som honom hade warit biståndige, på thett then påwiske wilfarende lähre hadhe mått deste wider blifwe vttsprid och plantett.»

års möte, ehuru preliminärförhandlingarna i själva verket, fastän indirekt, rörde frågan om Koldingavskedets giltighet. Då denna fråga vid 1603 års möte gjordes till föremål för direkt förhandling, skulle svenskarna endast komma att framlägga den statsrättsliga bevisföringen. Den politiska argumentation, som 1602 års instruktion anvisade, är icke dess mindre av största intresse. Den skulle återkomma i utvidgad form i ett kritiskt läge några år senare.

Komme det till realförhandlingar i frågan om tre kronor, och bleve det därvid omöjligt att framtvinga en dansk eftergift, skulle svenskarna åvägabringa sakens hänskjutande till slutligt avgörande inför en furstlig skiljedomare. Enahanda order hade de för den händelse, danskarna fortfarande icke gingo med på något av de svenska förslagen i lappmarksfrågan, en gränsläggningskommission eller ett byte av territorier. För att i första hand få en gränsläggning till stånd skulle svenskarna framhålla olägenheten för en skiljedomare att fälla ett avgörande om en gräns, som aldrig blivit lagligen avsynad. Vid bytet borde Sverige förvärva också Danmarks del av beskattningsrätten vid Kola. Om danskarna liksom vid Flabäcksförhandlingarna framställde vidlyftiga frågor om förhållandena i lappmarken, skulle svenskarna icke svara annat, än de då till en början gjort, att de icke ville förhandla om det, som med rätta hörde Sveriges krona till, endast om de övergrepp, som förekommit — det vore tillfyllest, om svenskarna kunde bevisa sin rätt, där den blivit kränkt.

Sedan lappmarksfrågan slutbehandlats skulle de svenska ombuden kräva restitution av slottet Sonnenburg på Ösel eller, om danskarna icke ville medge denna, erbjuda sig att för penningar inlösa hela Ösel, både Sonnenburg och Arensburg. Återupptagandet av detta krav, som ej blivit nämnt vid Flabäcksförhandlingarna, var helt säkert en följd av hertigens erfarenheter från kriget i Livland. Vid blockaden i Rigabukten måste det ha varit ett svårt avbräck, att de danska farvattnen kring Ösel ej kunde spärras.

Till sist skulle de svenska ombuden protestera mot att Johan Gyllenstiernas flotta icke hejdats i sundet på hösten 1599 utan i stället efter kuppen mot Älvsborg åtnjutit skydd i Köpenhamn samt framföra en del smärre klagomål, huvudsakligen enskilda besvär.[9]

Vad de danska besvär anginge, som kunde väntas, anvisades de svenska ombuden att göra åtskilliga eftergifter i fråga om Narvahandeln, därest danskarna icke läto sig övertygas. Danska köpmän skulle få handla i Narva men icke på ryska sidan. Andra köpmän

[9] Ett par av dessa, om Görvel Fadersdotters gods och om Kristians företagsamhet att utan svensk lejd resa landvägen förbi Älvsborg mellan Halland och Bohuslän, återfinnas ej i instruktionen men upptogos särskilt i den tänkesedel, som Peder Nilsson fick med på hemväg, dat. Björneborg 9 febr. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 48 r—49 r.

skulle ej åtnjuta denna frihet. Beträffande den svenska handelslagstiftningen borde emellertid inga eftergifter göras. Vidhöllo danskarna sina krav i den omfattning, som dessa haft vid Flabäcksmötet, måste även dessa frågor hänskjutas till främmande skiljedom.

Den svenska instruktionen slutade med anvisningar för den protest, som borde avges, därest danskarna icke skulle infinna sig vid gränsen. Då borde de svenska ombuden skriva till det danska riksrådet. Att det var hertig Karls avsikt att enligt Kristians exempel sedan rikta ett öppet brev till de danska ständerna, är redan omtalat.

Karls oro inför Sjöarydsmötet.

Hade hertigen verkligen hyst oro för ett nytt mässfall vid gränsen — det kunde vara förebud till ett danskt fredsbrott — måste Kristians svar på hans Åbobrev ha lugnat dessa farhågor. Det träffade honom i Torneå i slutet av februari och föranledde honom att skärpa sina föreskrifter beträffande förhandlingsordningen.[1] De svenska ombuden borde icke låta sig tubbas att gå med på ett utbyte av besvärslistorna redan vid förhandlingens början, så som skett vid Flabäck ett år tidigare och Kristian nu begärt, ty en sådan förhandlingsordning kunde medföra svåra olägenheter.[2] Varje punkt skulle tagas upp för sig. Skriftligen finge de svenska kommissarierna lägga fram sina klagomål endast om danskarna gjorde detsamma — och under alla förhållanden endast en fråga i taget.

Att hertig Karl med sin ursprungliga föreskrift om förhandlingsordningen torde ha åsyftat att åt den svenska delegationen trygga initiativet under förhandlingen, har redan framhållits. Då dessa föreskrifter nu skärptes, angavs ett annat syfte. Det gällde att möta befarade danska planer av icke närmare angiven innebörd. Den kompletterande

---

[1] Karl t. de svenska ombuden, dat. Torneå prästgård 26 febr. 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA. Karl fick först kännedom om Kristians svar genom brev från Anders Lindersson, vilket tydligen redan nådde honom 25 febr., ty detta dat. har ett i RReg 1602: 1, RA, fol. 55 r—v, avskr. konc. till ett brev till denne. Med Anders Lindersons brev följde en kopia av Kristians brev, vilken tillsänts ståthållarna på Älvsborg, s. o. s. 301, anm. 9. Genom ett skrivfel i denna kopia eller genom felläsning uppkom ett missförstånd, som är av symptomatiskt intresse. I Kristians brev nämndes mötesdagen, 3 april, tvenne gånger, först vid meddelandet, att Kristian beordrat sex av sina råd till gränsen denna dag, sedan i det PS, som handlade om utväxling av besvärslistor. På förra stället har Karl läst 30 april och fått uppfattningen, att Kristian uppskjutit mötesdagen och krävt utväxling av besvärslistorna tre veckor före den nya mötesdagen. Utifrån denna uppfattning koncipierades i Karls kansli en skrivelse, avsedd att av de svenska ombuden tillsändas de danska ombuden. En avskr. av detta konc. har införts i RReg 1602: 1, RA, fol. 56 r—v, under dat. Bygde prästgård 2 mars 1602. Det innehåller en förfrågan, vilken dag mötet egentligen skulle gå för sig, den 3 eller 30 april; först efter besked därom kunde svenskarna förklara sig angående utväxling av besvären. Hur detta brev skulle användas, är ej känt. Misstaget har tydligen upptäckts, innan konc. och anvisningen för dess begagnande gått söderut. Att hertigen ej skulle ha medgivit ett förfarande som det, han förmodat, är klart. Möjligen har emellertid misstaget skärpt hans misstänksamhet beträffande de planer, som tilläventyrs kunde vara förbundna med det danska förslaget om utväxling av besvärslistor redan vid förhandlingens början.

[2] »der vnder sökies någoth synnerligit.»

föreskriften att avge de svenska propositionerna muntligt ger besked om vilka dessa befarade danska planer varit. Hertigen måste ha tänkt sig, att danskarna, sedan de i utbyte mot en måttfull dansk besvärslista fått i sina händer skriftligt besked om alla svenska önskemål, skulle ta detta till motivering för ett fredsbrott — inför den europeiska opinionen kunde de då åberopa svenskarnas orimliga krav som krigsorsak. Att dessa farhågor voro alldeles obefogade, skulle snart visa sig. De vittna emellertid om att Karl knappast hyste mindre oro för Kristians planer än hans förtroendemän i landsändarna.[3]

Denna oro måste hos en man av hertig Karls kynne ta sig uttryck i hätsk vrede mot den fiende — ty som en fiende betraktade han sin danske granne — vilken på detta sätt utnyttjade hans engagemang i öster. Redan i instruktionen hade de svenska ombuden beordrats att i motiveringen för protesten mot Kristians öppna mandat anföra, att detta tvungit Karl att till men för krigföringen skynda hem från Livland. Då underrättelserna från Johans av Nassau fältläger blevo allt mera nedslående, brusto fördämningarna för denna vrede, och de svenska ombuden fingo anvisning att skärpa sina protester mot alla överträdelser av Stettinfredens stadgande om nära vänskap mellan rikena, sådan hertig Karl älskade att ej utan viss rätt tolka den.[4]

[3] Om gränsståthållarnas oro för utvecklingen vittnar Anders Linderssons brev t. Jöran Klasson, dat. Älvsborg 16 febr. 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöryd, 1602, Danica, RA. I ett brev av följande dag synes dens. ha meddelat hertigen samma farhågor. I sitt svar dolde Karl icke sin uppfattning om danskarnas lust att bryta freden men sökte lugna Anders Lindersson med förklaringen, att Danmark icke vore krigsberett: »Och hwar denne tilsammenkompst icke kunne så ändes, som the danske dett hafwe wele eller och kan skee een partt af the swenske thz gärne såge eller och många, som hafwe ther brett förstånd om, som een koo, som ståår och gaper på een nye dör, och ähre meere redde för sig sielfwe och dett, som dem wederkommer, än heele rijkzens gagn och wälferdh ahnsee, då kan fördenskuldh thett icke så hastigdtt komme till krigz, såsom the danskes hoot kan ware, der de esomofftest pläge skräme de swenske medh, the som sigh wele skremme lathe. De måge wette, att wij ingen oskäll häfue giordtt the danske, och der the begynne någett, såsom för dette möthe icke skee kan, hörer der än meere till och länger proces, såsom thet Stetiniske fördragett i bokstafwen vthwisser, hwar någen twist rijkerne emellan opkomme, än strax tage till krigz . . . Men huar så hende, att de thett Stetiniske fördragh wele aldeles slå i wädrett och ändeligen förbryte sigh på oss och Swerigis crone, såsom wij ingelunde kunne see der några lijcknerser till, ähr icke heller i dheres förmögenheett någett krigh begynne, såsom thett och pläger föge lycke hafwe med sigh, när som thett i oträngde måle warder företagett . . .» Karl t. Anders Lindersson, dat. Bygde prästgård 6 mars 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 67 r—68 r.

[4] Karl t. de svenska ombuden, dat. Ume prästgård 7 mars 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA. Med brevet följde en promemoria med anvisningar rörande dessa protester, orig. ibid. Protesterna åberopade direkt Stettinfredens § 1: »effter thet Stetinske fördrag vttryckeligen förmäler, att thet eene konnungrijket skall sökie det andres gagn och wälfärd såsom sitt eigit, deruthinnan hafwe the danske widt huggit öfwer snöret, så att the icke allene Swerigis rijkis wälfärd plat intet hulpit eller befordret hafwe, såsom man och Gudh dess lof deres hielp intet hafwe behöfft eller af dem begäret, men att gifwe orsak och ware der till behielpelig, dett som Swerigis rijke har kunnat lände till altsomstörste skadhe och förderf, der till hafwe the lathet finne sig altidh redebogne.» Uttrycket att hugga över snöret för ett regelbrott hänför sig till timmermansyrket. Se Svenska Akademiens Ordbok, XI B, sp. H 1324, s. v. hugga A 1 t.

Utförligast var den protest, som riktades mot oktobermandatet. I tvenne hänseenden framställdes detta som brottsligt. Kristian hade hotat med krig, om de svenska ständerna, till vilka han riktat sig, icke efterkomme hans krav, vilket dessa i själva verket icke hade makt att göra.[5] Ständerna hade måst be Karl komma hem. Karl hade sålunda tvungits lämna krigsskådeplatsen i Livland och ta med sig sitt krigsfolk därifrån — ty han visste icke, om Danmark skulle bryta freden i väster — och sålunda lämna portarna öppna för den polska invasionen. Sverige hade därför mist slott och fästen, och polackerna hade kunnat jämmerligen förhärja och fördärva städer och folk.

Några veckor tidigare hade Karl beordrat sina ombud vid gränsen att i gränslandskapen och särskilt bland de danska ombuden och i deras följe sprida ryktet, att fredsunderhandlingar med Polen just skulle inledas.[6] Då händelserna i Livland numera kunde förmodas vara allmänt kända, kunde en sådan taktik icke bli framgångsrik. I stället måste det ha framstått som ett intresse att inför opinionen i Sverige stämpla Kristian och danskarna som skyldiga till de svåra nederlagen. Det syftet kunde emellertid icke nås genom nya föreskrifter för mötesombuden, även om dessa och den kring dem församlade gränsadeln var en opinionsbildande faktor av stor betydelse. I stället borde det ha framstått som taktiskt tämligen olägligt att låta danskarna veta, att de lyckats sätta Sverige i svårigheter i Livland, även om de samtidigt finge reda på att Karl befann sig i Sverige med en huvuddel av sina stridskrafter, något som borde göra dem betänksamma inför ett omedelbart fredsbrott.[7]

De protester, som Karl nu föreskrev, skulle utmynna i ett krav, att danskarna för dessa förbrytelser mot Stettinfreden skulle dömas att betala de böter, med vilka fördragsbrott var belagt.[8] Hårdare än så kunde de svenska ombuden icke tänkas gå fram, om de icke förde med sig en krigsförklaring. Något mildrades dessa föreskrifter av att det hemställdes till ombudens eget bedömande, om de skulle realiseras eller ej. Icke dess mindre te de sig som resultatet av ett tämligen besinningslöst vredesutbrott. Därom vittnar icke minst en samtidig konceptanteckning av hertigens hand, där denne som sitt yttersta klagomål mot danskarna betecknade den skada Sverige lidit i Livland,

[5] »dett som doch Swerigis rijkes ständer hwarken wore mechtig eller stodh till att göre, den laglige öfwerheet owetterligen.»

[6] PS till Karls brev av 26 febr. 1602, s. o. s. 314, anm. 1.

[7] »H. F. N:de hafwer most förskingre sitt krigzfolk, såsom då i Lijfland wore stadde till rijkzens währen och förswar, och taget dem med sig tilbake åth Swerige», heter det i Karls anvisningar.

[8] ». . . the Danske hafwe bruthit och giort till inthet thet ewigwarende fridzfördraget . . . och fördenskuldh plichtige Swerigis crono thett peenfall, som i för:te fördrag förmält warder . . .»

sedan det danska mandatet tvingat honom att lämna krigsskådeplatsen.[9] Dessa rader, sådana de föreligga i starkt skadat skick, ge intrycket, att Karl i sin vrede suggererat sig att tro på det oriktiga orsakssammanhang, han där framställt. I själva verket hade han nämligen, som tidigare är utrett, fattat beslutet om hemresa och om överförande av vissa trupper, långt innan budskapet om den danska krisen på hösten 1601 nådde honom. Det var icke faran från Danmark som föranledde dessa beslut utan, jämte oron för opinionen i hemlandet, en svår felbedömning av de polska resurser, som kunde mobiliseras mot Johan av Nassau i Livland[1], behovet av ingripande i Finland för organiserande av den livländska arméns underhåll och, till sist, de svenska truppförbandens behov av återhämtning.

Protest mot dansk-ryskt samarbete.

Också en annan av dessa protester är av intresse. Utom mot händelserna i samband med kuppen mot Älvsborg 1599 och mot de svenska förrädarnas asyl i Danmark skulle de svenska ombuden protestera mot all den hjälp, som Ryssland under de långvariga krigen fått från Danmark. Också här uttryckte sig hertigen rakt på sak. Svenskarna hade varit tvungna att medge danskarna fri fart på Ryssland för att undgå krig på två fronter, och därigenom hade det ryska kriget förlängts i många år.[2] Det är möjligt, att dessa klagomål aktualiserats av de nya dansk-ryska förhandlingar, som väckte hertigens oro.[3] Troligare är emellertid, att hertigen redan nu syftade till att framtvinga Kristians medverkan vid Rigablockaden — detta skulle vid 1603 års möte bli en av huvudpunkterna. Vid förhandlingarna i Sjöaryd kommo inga av dessa frågor att behandlas.

---

[9] Karls egenhändiga anteckning om hemresan från Livland, konc. i vol. Gustav Vasa t. o. m. Karl IX, Handskriftssamlingen, Kungliga arkiv, RA. Papperssorten anger samtidighet med färden genom Norrland 1602. Anteckningen har följande lydelse.

»den siste och yterste beuerring emott de danske.

Nemligen att konungen i Dannemarck haffuer igenom sin citasion wnsaghtt Suerges rikes stender, der igenom iagh haffuer måst offuergiffue Liffland och haffue måst drage en sådanne lång wegh fienden til alsåm störste fårdell, till att fulborde sin willie emott Suerges rike, tett honom ellis letelligen hade kunnett warde förhindrett, der igenom rikett haffuer tagett dråppeligh skade, huikett altt är emott tett Stetineske fördragh och borde de danske mere befordre wår lycke än förhindre, så lyder fördragett, åm [de] danske icke är blichtige att wedergelle den skade, såsom [Suerg]es rike i [ ] sådanne [ ].»

Att anteckningen skulle vara en del av ett Karls egenhändiga utkast till de ovan anförda anvisningarna, är föga troligt. Karl torde i allmänhet ha dikterat sina brev — ytterst få konc. av hans hand äro också bevarade — såsom Johannes Messenius, väl insatt i kansliets arbetsformer, framställer kansliarbetet i akt 2, scen 2, av Disa, Johannes Messenius' dramatiska arbeten, s. 11.

[1] S. o. s. 286 ff. De svenska klagomålen ha övertygat Schäfer, Geschichte von Dänemark, V, s. 305. Jfr även den danska argumentationen vid 1603 års möte nedan s. 437, anm. 7.

[2] ». . . sådhan skadelig seglation . . . hafwer wardet the danske effterlathet, så frampt man icke tillijke wille komme i oppenbare fäigde medh begge parterne, ryssen och the danske . . .»

[3] Om de dansk-ryska förhandlingarna s. n. s. 340 ff.

Helt säkert har uppdraget tett sig vanskligt för de svenska ombuden, som i början av mars månad 1602 samlades till överläggning i Stockholm.[4] Då de en av månadens sista dagar sammanträffade i Jönköping på väg till mötesplatsen[5], torde också hertig Karls nya anvisningar ha nått fram. Dessa kunna icke ha givit dem större förhoppningar om en framgångsrik förhandling. Fastän de, trots respekten för hertigen, gingo ifrån instruktionen på en väsentlig punkt, skulle det visa sig omöjligt att komma till några positiva resultat.

Kristians instruktion för de danska ombuden.

För den danske konungen var det av konstitutionella skäl omöjligt att föreskriva de danska ombuden vid mötet deras hållning till de svenska kraven och klagomålen eller till de frågor, han själv skulle förelägga mötet. Instruktionen gällde endast preliminärfrågorna, liksom helt säkert varit fallet redan vid det planerade mötet föregående höst.[6] Endast beträffande Sveriges rättigheter i lappmarken gav Kristian i instruktionen uttryck för sina önskemål. Han påpekade, att det skattebelopp, som Sverige lyft under senare år, varit tämligen ringa. Icke dess mindre kunde det ge anledning till vittsyftande krav.[7] Det vore därför en nationell angelägenhet, att dessa svenska rättigheter avskaffades.

När Kristian i denna punkt gick från principen att icke instruera skiljedomarna om sina önskemål, måste det ha berott på att han icke trodde sig kunna överbevisa dem om de svenska skattekravens ogiltighet och måhända icke heller — det antyder hans farhågor för svensk skeppsfart från Ishavskusten — om de svenska kraven på delaktighet också i territorialrätten. Hans vädjan innebar, att de danska ombuden borde trots bristande bevisning av nationellt opportunistiska skäl fråndöma Sverige all rätt i lappmarken och därmed råda bot på den försumlighet i äldre tider, som givit svenskarna tillfälle att sätta sig fast vid sjökanten.[8]

[4] Svante Bielke, Axel Ryning, Lubert Kauer och sekreteraren Peder Nilsson kommo till Stockholm 2 mars. Jöran Klasson o. Hans Johansson t. Abraham Brahe, dat. Stockholm 2 mars 1602, orig. i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA. Ståthållarna på Stockholm t. Anders Lindersson, dat. s. d. [3 mars 1603], konc. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, med påteckning a tergo om datum. De ha tydligen följt Karl ett stycke på väg. Karl t. de svenska ombuden, dat. Ume prästgård 7 mars, s. o. s. 315, anm. 4 (»sedhan wij afferdedhe idher ifrån oss, såsom hoss oss stadde wore . . .»). Karls särskilda tänkesedel för Peder Nilsson är dat. Björneborg 9 febr. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 48 r—49 r. Karls första brev till ombuden är dat. Korsholm 14 febr. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 54 r. Också kommissarierna tyckas ha rest norra vägen. Jfr uppgiften i de svenska ombudens protest, dat. Ulfsbäck 7 april 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 79 v—81 v, om »thenne wide wäg och beswärlige reese . . . som en part af oss fast vthi the fyrehundrede mil och än mere hafwe hafft». Jfr Abraham Brahes Tidebok, s. 48. Uppgiften där, att även Hans Eriksson varit närvarande i Stockholm, synes emellertid föga trovärdig.

[5] Abraham Brahes Tidebok, s. 49.

[6] S. o. s. 265, anm. 8.

[7] »Menn huad beswering i tilstundendis tider dett will føre med sig . . .» Laursens referat, DNT, III, s. 179 f. (»meget betænkeligt») ger ej klarhet om vart Kristian syftade.

[8] Laursen i DNT III, s. 179 f., o. Johnsen, a. a., s. 119, synas i Kristians vädjan till

Eljest torde Kristians planläggning av den politiska påtryckning, som skulle sättas i scen, icke ha ändrats sedan hösten 1601. Att Karl skulle hinna hem till mötet, synes man i Danmark icke ha väntat. Emellertid hade vinterns händelser förorsakat ett tillägg till instruktionen. De danska ombuden beordrades protestera mot Karls Åbobrev, vars beskyllning för brott mot Stettinfreden skarpt skulle tillbakavisas.[9] Svenskarna borde se till att Karl slutade skriva sådana brev.

Att detta uppdrogs åt de danska ombuden, icke åt Lage Urne i dennes egenskap av dansk sakförare, visar, att Kristian icke avsåg, att det som övriga klagomål skulle bli föremål för skriftväxling och skiljedom. Att protesten, framförd av de sex riksråden, skulle få större kraft, är visst. Helt säkert menade konungen, att det här gällde hans kungliga majestät, och därom kunde man överhuvud taget icke förhandla. Därför kunde protesten få plats i instruktionen för de danska kommissarierna. Till gränsmötet följande år skulle detta parti av instruktionen komma att utvidgas på ett sätt, som var ägnat att sudda ut gränsen mellan föreskrifterna för skiljedomarna och för den danske sakföraren.

Kristians instruktion för Lage Urne som sakförare vid gränsmötet 1602 är icke bevarad — helt visst har den emellertid nära överensstämt med motsvarande instruktion för mötet följande år.[1] Denna innehöll endast de argument, som skulle framföras från dansk sida. Dessa argument voro i varje fråga för sig ordnade efter sakliga grunder utan att Kristian föreskrev möjliga eftergifter och olika ståndpunkter, som under förhandlingens skiftande gång kunde framföras som lägsta möjliga bud. Detta sammanhängde med Urnes ställning som sakförare, icke förhandlare, men säkert saknade det icke betydelse, att Kristian själv skulle bevista förhandlingen. Endast i en punkt innehöll instruktionen för Lage Urne besked om att medgivanden icke kunde göras. Underkännande av Koldingavskedet skulle omöjliggöra all för-

de danska kommissarierna se ett naturligt uttryck för lappmarksfrågans centrala plats, ehuru de ej uttryckligen ta ställning till problemet. Enewald, a. a., s. 159 f., gör ingen skillnad mellan referatet av denna vädjan och av instruktionen för Lage Urne, ehuru han konstaterar innebörden av instruktionernas tudelning.

[9] »efftthersom høigb:tte hertug Carll en haard oc aldellis vfiin schriffuelse till oss ... haffuer laditt vdgaa, huorudi Hanns K:tt vdtryckeligen beskylder oss, att wii vdi woris tryckte patenter skule haffue Hans K:tt paa sitt nafn oc gode rychte ahnngrebben, oc vdenn sky neffner thett att ware emod fordraghet, huoraf clarligen forstaais, att thet hoss Hans K:tt er ahntagenn for ett skandschrifftt [ändrat från: »skaldschrifftt»], saa endog wij baade med retten eller oc med lige slige schriffter sligtt kunndt wedergiøre, saa wille wij dog vdi ingen widtløfftighedt for thenn gemeene frid oc enighets skyldt med høigb:tte förste jnnlade.»

[1] S. o. s. 264 med anm. 8. Att denna gång en instruktion verkligen utarbetats, synes framgå av ordalagen, då Lage Urne beordrades infinna sig i Köpenhamn för att ta emot alla akter och handlingar till mötet. Även denna gång fick sakföraren rundlig tid på sig att ta del av akterna, som han ju redan förut kände. Kristian t. Lage Urne, dat. Köpenhamn 21 febr. 1602, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 708.

handling med svenskarna, ty om det gjordes ogjort, kunde varje nytt avsked behandlas på enahanda sätt, hette det. Även här gällde det emellertid endast ett retoriskt tillspetsat argument — om avskedet underkändes av skiljedomstolen, skulle processen icke därför avbrytas.[2]

Uppgifterna om rustningar i samband med mötet.

Det har i äldre historisk litteratur uppgivits, att gränsmötet 1602 föregicks av starka militära demonstrationer på bägge sidor gränsen.[3] Hertig Karl skulle ha samlat en här i gränslandskapen. Själv skulle han ha legat på Älvsborg. Inför den hotande faran skulle Kristian ha uppbådat adeln i de skånska landskapen och på Själland och i slutet av februari mönstrat den vid Halmstad. Dit skulle han också ha koncentrerat artilleri och förråd. Hans motåtgärder skulle ha tvingat Karl att upplösa sin armé. Hertigen skulle i stället ha dragit till Kalmar.

Dessa uppgifters falskhet är uppenbar. Hertigen var i februari ännu i Västerbotten. Till Älvsborg kom han icke förrän senare under året. Några truppkoncentrationer på den svenska sidan om gränsen förekommo icke. Visserligen hade Karl i tid beordrat ståthållarna på gränshusen att sörja för skyddstrupp åt den svenska delegationen.[4] Det gällde emellertid endast 300 ryttare och 200 knektar.[5] Den största vikt fästes vid att adeln i gränslandskapen skulle komma tillstädes. Dess funktion skulle emellertid främst vara av representativ art. Därför gav hertigen särskilda anvisningar för dess utrustning.[6] Att dess närvaro också var politiskt betingad, är emellertid säkert. Den skulle bli delaktig i den politik, som fördes.[7] Vad skyddstruppen angår, hade även den en representativ funktion. Också för dess utrustning gav hertigen särskilda anvisningar.[8] Med hänsyn till landsändans armod önskade ståthållarna minska den föreskrivna styrkan.[9] I själva verket kom skyddstruppen icke att uppgå till 200 ryttare. Hela antalet av

[2] I en fråga av mindre vikt, om Görvel Fadersdotters gods i Sverige, förekommer en bestämmelse om en eftergift. Detta parti torde emellertid ha inarbetats i instruktionen för Urne först inför 1603 års möte.

[3] Slange o. Gram, a. a., s. 183 f. Dessa förf:s uppgifter ha okritiskt godtagits av Johnsen, a. a., s. 116, som åberopar Slange o. Schlegel, a. a., s. 300, bör vara 320 f. De ha rättats redan av Larsen, Kalmarkrigen, s. 17, anm. 3, vars framställning godtagits av Schäfer, a. a., s. 306, anm. 1.

[4] Karl t. Hans Eriksson, dat. Åbo 3 jan. 1602, s. o. s. 304, anm. 4. Dens. t. ståthållare o. kammarråd i Stockholm, dat. Åbo 2 jan. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 2 v—3 r.

[5] Senast anförda brev samt Ambrosius Svenssons kalkyl för mötesomkostnaderna (»Förslagh och Vthrächning . . .»), orig. i vol. Oordnade handlingar. Röda nummer 158, KA. Jfr Olof Hård t. Per Arvidsson, dat. Jönköping 24 mars 1602, orig. ibid.

[6] Det ålades dem att stoffera sig med hästar, kläder och guldkedjor, så att de hedrade hertigen och riket.

[7] Jfr om detta drag i Karls politik ovan s. 162 f.

[8] De skulle utrustas med kläder, hundra i var färg, stövlar, värjor och sporrar, »så att the see folkelijke vth och kunne ware snackfrij . . .».

[9] Ståthållarna på Stockholm t. Anders Lennartsson, dat. 3 febr. 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöaryd 1602, Danica, RA.

den svenska delegationens personal, skyddstruppen oräknad, jämte den tillstädeskomna gränsadeln blev icke 300 personer. Till ingen del samlades denna styrka före utgången av mars månad.[1]

Icke heller på dansk sida förekom under månaderna före 1602 års möte några omfattande rustningar. I själva verket hade de värvade trupper, som samlats under sommaren 1601, avdankats under hösten.[2] Då Kristian utfärdade kallelser till gränsmötet, föreskrev han under hänvisning till foderbristen i landskapen öster om sundet inskränkningar av riksrådens följen.[3] Härvid tilldrar sig emellertid en åtgärd i början av år 1602 intresse. En av de första dagarna av februari sände Kristian ett mindre antal militära instruktörer till Skåne. De skulle under länsmännens uppsikt öva landsändans bönder i vapentjänst. Åtgärden motiverades med en hänvisning till rustningar i Sverige.[4] Dessa övningar kunna icke ha syftat att möta ett svenskt krigshot i samband med gränsmötet. De voro i själva verket ett led i Kristians rustningspolitik på längre sikt. Fråga är endast, om hänvisningen till rustningar i Sverige hade reell innebörd, och om det är dessa omsorger, som ligga till grund för uppgifterna om ömsesidiga militära demonstrationer. Intetdera spörsmålet kan tillfullo besvaras.

Under månaderna kring årsskiftet överfördes vissa truppförband från Estland till Sverige och förlades i borgläger i Hälsingland, Gästrikland, Bergslagen, Uppland och Västergötland.[5] Detta innebar emellertid icke någon betydande omgruppering av rikets stridskrafter. Dessa truppförband hade nämligen ersatts med motsvarande enheter, som förts över till Livland under sommaren och hösten 1601.[6] Det kan emellertid icke sägas, att försvarskrafterna i hemlandet varit avsevärt minskade under den tid, som förflutit mellan de friska truppernas avresa från Sverige i juli och september och de gamla truppförbandens återkomst vid nyåret — även om det ur dansk synpunkt kan ha tett sig så — ty de förra voro helt nyuppsatta förband. Avsikten torde ha varit att efter hemkomsten helt eller delvis upplösa

---

[1] Ambrosius Svenssons räkenskap för mötet, orig. i vol. Oordnade handlingar. Röda nummer 158, KA.

[2] Se brevet t. Ture Jakobsson ovan s. 273, anm. 6.

[3] Kristian t. Kristian Friis, Axel Gyllenstierna, Peder Munk, Manderup Parsberg, Breide Rantzau o. Axel Brahe, dat. Köpenhamn 27 jan. 1602, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 702.

[4] Kristian t. länsmännen i Skåne, Halland o. Blekinge, dat. Köpenhamn 4 febr. 1602, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 703 f. Kristians öppna brev till de skånska landskapens allmoge m. fl. samtidigt, regest ibid., s. 703. Hänvisningen till Sverige sker i omskrivande ordalag.

[5] Karl t. kammarråden i Stockholm, dat. Åbo 29 nov. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 239 v.

[6] Om 1601 års knektutskrivning samt om de i Östergötland utskrivna knektarnas färd till Livland se Petri, a. a., s. 314 f. De knektar, som utskrivits i Norrland, utskeppades från Öregrund i september. Abraham Brahes Tidebok, s. 42 ff.

de senare. Att de i stället förlades i borgläger, kan mycket väl ha föranletts av det danska krigshot, som kommit till uttryck i Kristians mandat. De hemvändande förbandens förläggning till i huvudsak de mellansvenska landsdelarna — i själva verket förlades de i sina hemtrakter — kan icke i Danmark ha tolkats som uttryck för offensiva planer. Denna förläggning var i själva verket utpräglat defensiv, ty den möjliggjorde förbandens samlande och insättande från tillbakadragna ställningar. Om Kristians hänvisning till ett svenskt hot verkligen direkt åsyftade dessa borgläger, måste den likafullt betraktas som endast en förevändning för militära åtgärder på längre sikt.

Är det då möjligt, att dessa uppgifter om ömsesidiga militära demonstrationer under tiden närmast före 1602 års möte grunda sig på en felaktig tolkning av Kristians utbildningsföreskrifter från februari månad detta år? Att så icke är fallet, framgår vid en närmare granskning av dessa uppgifter. Det visar sig nämligen, att de stämma tämligen väl överens med förhållandena ett år senare, under 1603 års Flabäcksmöte.[7] Det är tydligen en källa rörande dessa händelser, som refereras. Det är då icke omöjligt, att misstaget förorsakats av en sammanställning med Kristians hänvisning till svenska rustningar vid årsskiftet 1602.

Preliminärförhandlingarnas början.

Den sista mars inträffade den svenska delegationens kansli i Ulvsbäck.[8] Det var kansliets chef Johan Jöransson, sekreteraren Peder Nilsson, vilken såsom Karls förtrogne utan tvivel skulle leda den svenska delegationens arbete, Nils Chesnecopherus, som under den förflutna vintern spelat en framträdande roll i kansliet, kamrerarna Henrik Henriksson och Abel Eriksson, sekreterarna Erik Jöransson, Karl Jönsson, Erik Elovsson — senare en av Karls främsta förtroendemän — Nils Hansson och Johannes Bureus samt de lappmarkssakkunniga Ambjörn Jacobi, Arent Josting och Olov Burman.[9] De svenska ombuden, som redan den 24 mars samlats i Jönköping, kommo en dag senare.[1] I deras sällskap voro gränsståthållarna Anders Lennartsson och Olov Hård samt helt säkert en skara av den småländska gränsadeln, som uppbådats till mötet. De danska ombuden hade

[7] Om dessa s. n. s. 395 f.

[8] Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 21.

[9] L. c. samt Ambrosius Svenssons räkenskap, s. o. s. 321, anm. 1. Johan Skytte och Mickel Olsson voro med på resan men vände före ankomsten till Ulvsbäck. Bureus' anteckning är på denna punkt nöjaktig. Ordern att omedelbart sända Mickel Olsson till Karl gavs i ett bevarat odat. PS, orig. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, som helt säkert hört till Karls brev t. de svenska ombudens, dat. Ume prästgård 7 mars 1602, s. o. s. 315, anm. 4. Jfr T. Berg, Johan Skytte, s. 92.

[1] Anteckningar av Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c. Abraham Brahes Tidebok, s. 49 f. Samma uppgift i Peder Nilssons ofullbordade protokoll över mötesförhandlingarna, Acta och Handlinger, konc. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA.

beordrats till Knäred samma dag.[2] Redan dagen därpå kom Kristian till det danska lägret.[3] Där torde han ha funnit, att förhandlingen redan kommit igång, en dag före utsatt tid. Initiativet hade tagits av de svenska ombuden.

Att den första punkten av deras värv förefallit de svenska ombuden mest vansklig, är säkert. Utan tvivel är det om dessa spörsmål, de överlagt i Stockholm i början av mars och i Jönköping under resan. Därom vittnar deras iver att redan före den utsatta mötesdagen, påskaftonen, få klarhet i preliminärfrågorna. På långfredagens morgon drog en av de svenska sekreterarna till Knäred med ett brev till de danska ombuden.[4] Svenskarna begärde här under åberopande av sin instruktion besked i frågan, om danskarna voro befullmäktigade att i enlighet med det svenska avskedet vid Flabäck behandla alla uppkommande frågor utan undantag. Vidare framförde de i allmänna ordalag kravet på en uttrycklig försäkran, att Danmarks konung och ständer också framdeles skulle hålla detta och andra mötesavsked. Om Sigismunds svenska konungatitel nämndes tillsvidare intet. Tydligen skulle kravet på dess utelämnande sparas för att, därest danskarna svarade, att kommande mötesavsked självfallet skulle hållas av alla danska konungar, framföras som en konsekvens av detta besked.

Det danska svaret, som — säkert i avvaktan på Kristians ankomst — dröjde till sent på natten, blev emellertid försiktigare än så.[5] Det meddelade i ordagrann överensstämmelse med Kristians januaribrev och instruktion, att danskarna voro befullmäktigade att behandla de saker, som hänskjutits till mötet, samt alla andra saker, som rätteligen borde behandlas där.[6] I vad gällde den andra frågan, hänvisade man till kreditivet och menade, att några andra försäkringar icke erfordra-

[2] Kristian t. Kristian Friis m. fl., dat. Köpenhamn 27 jan. 1602, s. o. s. 321, anm. 3.

[3] Anteckningar av Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c. Sivert Grubbe uppger, att Kristian kom till Knäred först den 2 april och stannade endast 3 dagar. Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 11. Frågan om hans ankomst har ingen betydelse för denna undersökning. Sivert Grubbes anteckning förefaller desto mera trovärdig, som den 4 april var påskdagen. Det var påskdagspredikan, Kristian hört i Knäred. Att Abraham Brahe ej nämner Kristians närvaro, har ingen betydelse. Andra omständigheter göra tillfyllest, att den var känd i det svenska lägret. Svenskarna hade också kunskapare över på danska sidan under mötesdagarna. Tärpengar till dessa nämnes i Ambrosius Svenssons räkenskap, s. o. s. 321, anm. 1.

[4] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Ulvsbäck 2 april 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 74 v—75 r. Jfr Acta och Handlinger, s. o. anm. 1, fol. 1 r—v.

[5] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Knäred 2 april 1602, avskr. av orig. i Acta och handlingar, se nyss anförda anm., fol. 1 v. Peder Nilsson har även skrivit av brevets utanskrift, i vilket ordet »Regerande» är utelämnat i Karls titel. Att detta skett av misstag, är sannolikt, ty i brevets text förekommer den fullständiga titeln i det inledande referatet av svenskarnas brev. Enligt Abraham Brahe kom svaret fram »Sent opå Natten». Att det kommit efter midnatt, framgår av att repliken, se nästa anm., är dat. 3 april — den avsändes, skrevo svenskarna, »opå timman».

[6] »Så widt medh rätte skee kann.»

des. Till sist meddelade man, att danskarna följande dag skulle komma till mötesplatsen — detta liksom för att markera, att vidare brevväxling icke behövdes. De svenska ombuden hade alltså fortfarande icke fått veta, efter vilket av de bägge Flabäcksavskeden danskarna rättade sig beträffande de till mötet hänskjutna frågorna, lika litet som de fått dem att frångå Kristians reservation, enligt vilken det vore möjligt att med stöd av Koldingavskedet neka att dryfta vapenträtan. Danskarna hade icke heller nöjt sig med en hänvisning till kreditivet.

Inseende det lönlösa i att diskutera det förra spörsmålet godkände de svenska ombuden det besked, de fått, men fullföljde aktionen i den statsrättsliga frågan. Då danskarna skrivit om sammanträde på gränsen redan följande dag, tvingades svenskarna att svara ännu samma natt.[7] Härvid framförde de i överensstämmelse med instruktionens ordalag kravet på erkännande av regementsförändringen i Sverige och om Sigismunds titel.

Sammanträde på gränsen den 3 april.

Det var under sådana förhållanden naturligt, att man vid sammanträffandet vid Sjöaryd på påskaftonen, där Kristian var närvarande, dold i sina sändebuds följe, icke kom längre än till preliminärförhandlingar.[8] Därvid avvisade danskarna uttryckligen tanken på att vid förhandlingar med Sigismund utesluta dennes svenska konungatitel, samtidigt som de nekade att ge skriftligt svar på den fråga, som svenskarna framställt under nattens brevväxling. Då det varit omöjligt att för tillfället komma längre, synes man ha upplöst sammankomsten med besked att åter mötas annandag påsk.[9]

---

[7] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Ulvsbäck 3 april 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 76 r—77 r. Om tidpunkten för brevets utställande s. o. anm. 5.

[8] Om sammankomsten på gränsen den 3 april, se Abraham Brahes Tidebok, s. 50, Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c., samt Acta och Handlinger, s. o. s. 322, anm. 1, som avbrytes med orden »Den 3 drogo the swenske commissarier ifrå Vlfzbeck till Skildnaden till the danske.» Bureus' uppgift, att av svenskarna endast Svante Bielke, Axel Ryning, Hans Eriksson och Olov Hård, av vilka den senare ej hörde till de utnämnda kommissarierna, varit med till gränsen, är icke alldeles osannolik — hans tvekan vid Rynings namn hänför sig till renskrivningen; i konc. har tydligen endast stått efternamnet. Att influensa grasserade i det svenska lägret, är känt genom bägge de bevarade dagböckerna, Abraham Brahes Tidebok, l. c., anteckningen för 7 april, Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 22. Slange o. Gram, a. a., s. 184 f., uppge, följda av Larsen, a. a., s. 54, att svenskarna icke inställde sig den 3 april utan att danskarna vid ankomsten till förhandlingsplatsen vid Sjöaryd möttes av svenskarnas brev av 3 april. Den falska uppgiften hänför sig otvivelaktigt till den svenska replikens datum — att denna var skriven på natten till den 3 april, ha dessa förf. ej insett. Det danska svarsbrevet, Slange o. Gram, a. a., s. 155, rad 10—21, är konstruerat ur uppgifterna i de danska ombudens protest, dat. »wid grendtzen hoos Knerødt» 5 april 1602, avskr. i SvReg II, DRA, fol. 77 v—79 v, jfr nästa anm. Om Kristians närvaro vid sammankomsten se Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 21. Att konungen uppträdde öppet, är icke troligt. Han kunde denna gång icke veta, om icke Karl hunnit fram och befann sig hos de svenska ombuden. Om hans uppträdande i Sjöaryd 1601 s. o. s. 265 f.

[9] Något protokoll från sammanträdena på gränsen är ej bevarat. Vad som förehades, framgår emellertid med full tydlighet av tvenne sekundära källor och en primär. Den 6

Under tiden överlade man i det svenska lägret om hur den besvärliga preliminärfrågan kunde lösas. Man kom överens om att successivt försöka de påtryckningsmedel, som instruktionen föreskrev, först begäran om ajournering av förhandlingen, tills bägge parter hunne få besked från sin uppdragsgivare — under tiden skulle ombuden vänta vid gränsen — sedan förslag om uppskov med hela mötet, till furstarna kommit överens i denna fråga, och till sist dess hänskjutande till skiljedom av en tredje furste.[1] Ginge det icke att komma överens på annat sätt, skulle de gå från sin instruktion och föreslå, att danskarna skulle tillsvidare använda den svenska konungatiteln vid förhandlingar med Sigismund, endast de gåve Karl hans rätta titel jämte Sigismund samt lovade att icke inlåta sig med den senare i svenska angelägenheter.[2]

---

april rapporterade de svenska ombuden till Karl. Brevet är ej bevarat, men dess innehåll framgår klart av Karls svarsbrev t. de svenska ombuden, dat. Västerås 12 april 1602, orig. i fasc. Hertig Carls bref till Svenske Commissarierne, vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, fol. 13 r—v, samt bägge PS, ibid., fol. 10 r—v o. 11 r, o. dess bilaga, varom mera nedan. Bägge PS ha felaktigt lagts till Karls brev t. de svenska ombuden, dat. Väsby gård 30 mars 1602, orig. ibid., fol. 8 r. Såväl det förra PS som huvudbrevet saknas i RReg. Möjligen hade brevet även ett tredje PS, skrivet före de bägge nu nämnda och bevarat i samma vol., fol. 9 r, avhandlande ryska frågor. Jfr Almquist, Sverge och Ryssland, s. 74, anm. 3. Det är icke blott skrivet på en annan papperssort än det brev, till vilket det jämte de andra bägge PS lagts, utan har liksom dessa ett annat format och bär spår av annan vikning. Enligt Karls referat skulle danskarna ha »i förstonne icke vttryckeligen welet sware ther till eller något schrifftteligen bescheedh der opå gifwe». Senare skulle de emellertid ha avgivit en mera tillfredställande förklaring, varom mera nedan. Ytterligare besked om händelserna den 3 och 5 april ger de danska ombudens utkast till protest, dat. »wid grendtzen hoos Knerødt» 5 april 1602, se föreg. anm. I överskriften, SvReg II, DRA, fol. 77 v, kallas aktstycket de danska ombudens relation t. Kristian. Av texten framgår, att det är ett öppet brev. Utan tvivel är det en avskr. av bilagan till den rapport, som danskarna efter förhandlingarnas slut den 5 april sände Kristian. Själva rapporten har man ej ansett sig ha skäl att införa i kopieboken — motsvarande aktstycken saknas där genomgående — men bilagan har fått dess namn. Vad de danska ombuden i själva verket bifogat till sin relation, är ett utkast till den protest, de avsågo att utfärda, då förhandlingarna syntes ha strandat den 5 april, och innan de följande morgon fått bud om de svenska eftergifter, som gjorde det möjligt att fortsätta förhandlingarna. Att protesten i viss mån utgör en tillrättaläggning av händelseförloppet i syfte att framhäva svenskarnas skuld till det skedda, är klart. Då den var avsedd att offentliggöras, får man emellertid förutsätta, att de faktiska uppgifter, den ger, äro riktiga. Bägge dessa källor behandla sammanfattande händelserna nyssnämnda dagar. Närmare klarhet om händelseföljden ger en av Peder Nilsson upprättad PM med överskrift »Dette finnes vthi jnstructionen om then förste punchten, som skall af the danske begäres», egenhändigt orig. med tvenne rättelser av annan hand i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA. Det framgår klart, att denna PM uppgjorts, sedan ombuden sammanträffat på gränsen, alltså efter sammankomsten den 3 april, liksom att danskarna då ännu ej avgivit de deklarationer, som äro kända från Karls referat av de svenska ombudens rapport. Detta berättigar till slutsatsen, att dessa avgivits vid sammanträdet den 5 april, varom mera nedan, vilket överensstämmer med referatets »på sidstone». Peder Nilssons PM är då en plan för förhandlingen den 5 april. Den upplyser emellertid också om vad som försiggått den 3 april med orden »efter the danske så mycket betenkiende hafwe att förtage konungen i Pålandh then tittell, som the honom her till gifwitt hafwe . . .».

[1] Peder Nilssons PM, se föreg. anm.

[2] »att the wele gifwe H. F. N:de sin rätte tittell brede widh konungen i Pålend och

Sammanträde på gränsen den 5 april.

Vid den nya sammankomsten på gränsen den 5 april, sedan Kristian redan lämnat Knäred[3], synes det icke ha varit möjligt att förmå danskarna till eftergift[4]. Då de svenska ombuden föreslogo ajournering av förhandlingarna i två veckor, så att de skulle hinna få nya instruktioner från hertigen, möttes detta med förslaget, att förhandlingarna skulle återupptagas i Hälsingborg den 28 april, något som svenskarna ej kunde godtaga.[5] Att de svenska ombuden föredrogo valda delar av sin instruktion och, enligt vad de själva senare uppgåvo, också sin fullmakt, hjälpte icke.[6] Under den säkert häftiga ordväxlingen förtydligade danskarna emellertid sin ståndpunkt. Om de icke ansett Karl för Sveriges regent, skulle de icke ha inlåtit sig i förhandlingar

---

seden att the sig med konungen vthi ingen handell inlathe wele, som Swerigis rike angår.» Att man lade så stor vikt vid frågan om Karls titel, varom instruktionen, s. o. s. 307, anm. 2, endast föreskrev kravet, att Karl skulle hållas för »Swerigis rikis regerende herre», visar tydligt, att de svenska ombuden ansågo också denna ifrågasatt. Möjligen grundade sig deras farhåga endast på den bristfälliga titeln på de danska ombudens brev av den 2 april, s. o. s. 323, anm. 5. Om saken varit uppe på gränsen den 3 april, är icke känt. Att Karls vrede över preliminärförhandlingarnas gång gällde danskarnas avvisande hållning i titulaturfrågan, synes otvivelaktigt. Han sade sig ha märkt »att the danske fast sökie orsak till oenigheet och blodzuthgiuthelsse, som nogsampt på theres sijdhe är orsak gifwit, och hwar man strax wildhe tände eldhen i blåne, då skulle the på theres sijdhe gerne ware ther benägne till för wår olägenheet skuldh, som på thenne tidh är medh polackerne, och kan skee för the hemlige stemplinger, som the hafwe medh wåre swenske ther vthe och een stoor deel her jnrijkes, thet man wäl kan merkie af the hogferdige och förachtelige tilbudh, som the först vthi thet vttrychte mandath ifrå Danmark och thett the sig nu hafwe förnimme lathet», och talade om att »strax i begynnelssen sådanne flettie och orettwisse skamlöst tilbudhet är».

[3] Att Kristian lämnat Knäred före sammanträdet, framgår redan av att danskarna avgivit en rapport om händelserna den 5 april, s. o. s. 324, anm. 9. Om Sivert Grubbes uppgifter, s. o. s. 323, anm. 3.

[4] Att en sammankomst hölls denna dag, framgår av de bägge dagböckerna. Abraham Brahes Tidebok, l. c. Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[5] Denna uppgift i de danska ombudens utkast till protest, dat. på mötesplatsen 5 april 1602, s. o. s. 324 med anm. 9, är säkert värd tilltro.

[6] Uppgiften i de svenska ombudens protest, dat. Ulvsbäck 7 april 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 79 v—81 v, bestyrkt av Karl i brev t. Kristian, dat. Stockholm 7 juni 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 84 r—86 r, jfr nedan s. 373, anm. 4. Vilket syfte uppläsandet av fullmakten hade i detta fall, är ovisst, ty den innehöll intet om kravet på erkännande av Karls ställning i Sverige. Möjligen har avsikten varit att visa, att Karls rätta titel av Sveriges regerande herre stod i denna och att danskarna komme att erkänna titeln, då de accepterade fullmakten. En omständighet tyder emellertid på att fullmakten ej upplästs i sitt ursprungliga skick. Vid fredsförhandlingarna i Sjöaryd 1613 förnekade svenskarna, att fråga någonsin varit om att de svenska ombuden vid tidigare förhandlingar skulle ha fullmakt också från rikets ständer. Detta medgavs av danskarna. Axel Oxenstiernas dagbok över fredsförhandlingarna, AOSB, I, 1, s. 52 ff. Detta tyder på att i varje fall motsvarande parti av fullmakten uteslutits vid uppläsningen. Man har kanske icke dragit sig för att lägga till ett parti om den aktuella frågan som villkor för förhandlingen. — De danska ombudens uppgift i sitt utkast till protest, dat. på mötesplatsen 5 april 1602, s. o. s. 324, anm. 9, att de krävt omedelbar utväxling av fullmakterna, men att svenskarna ej medgivit detta, måste betraktas som en tillrättaläggning med syfte att påbörda svenskarna skulden till det förmenta avbrottet. Att det icke kan ha gått så till, framgår tydligt av danskarnas krav den 6 och 7 april, vilka överensstämde med Kristians anvisningar.

med honom, förklarade de. Vidare skulle det icke ha kommit till något gränsmöte, om de velat förhandla med Sigismund.[7] Då svenskarna som ett alternativ föreslogo, att frågan skulle hänskjutas till skiljedom av tredje part, nämnde danskarna den brandenburgske kurfursten som lämplig skiljedomare.[8]

Att värdet av dessa deklarationer icke skattades högt, visar Karls vrede, då han läste de svenska ombudens rapport. En sådan värdering är också begriplig, ty ett erkännande de facto av sin regering i Sverige hade hertigen redan fått, då Kristian beviljade 1601 års möte, och ett erkännande av regeringsförändringen som statsrättsligt giltig — ty det var en sådan, han eftersträvat — inneburo dessa förklaringar ej. Ännu ringare måste de ha satts av de svenska ombuden, emedan de icke avgivits spontant och i positiv form utan — det göres troligt av deras advokatoriska form, så långt denna är känd — som svar på frågor från svenskarna. Förslaget att kalla Joakim Fredrik av Brandenburg, Kristians svåger och Sigismunds preussiske läntagare, till skiljedomare kunde icke heller tolkas som ett tillmötesgående utan snarare som ett avvisande av det svenska förslaget om skiljedom.[9]

Helt säkert betraktade icke heller de danska ombuden deklarationerna på mötesplatsen den 5 april som eftergifter, ägnade att möjliggöra fortsatta förhandlingar.[1] Under sådana förhållanden var det desto mera naturligt, att de sedermera undveko att upprepa dem i skriftlig form — de hade gjorts i Kristians frånvaro, och helt säkert stodo de, så som de av svenskarna uppfattades, i strid med dennes anvisningar vid avresan föregående dag.

Trots alla betänkligheter ansågo sig de svenska ombuden nödsakade att antaga väl icke den skiljedomare, som nämnts, men de avgivna förklaringarna som svar på sina förslag i preliminärfrågorna. Detta beslut synes ej ha fattats på mötesplatsen, utan sedan svenskarna

---

[7] Om Karls uttryck »Konungen i Polandh» i hans referat av de svenska ombudens brev, som här är den enda källan, s. o. s. 324, anm. 9, också äro danskarnas på gränsen, är synnerligen ovisst. Hade dessa verkligen sagt så, hade det varit en verklig eftergift, vilket med hänsyn till Karls vrede synes föga troligt, oavsett att ett sådant medgivande säkert skulle ha åberopats vid senare tillfällen.

[8] Förslaget är känt genom Karls brev t. de svenska ombuden, dat. Västerås 12 april 1602, samt dess första PM, s. o. s. 324, anm. 9. Att det framställts vid den senare sammankomsten, får anses säkert. Att danskarna i princip gått med på förslaget om hänskjutande till skiljedom, omvittnas i de svenska ombudens protest, dat. Ulvsbäck 7 april 1602, s. o. anm. 6, samt, dock troligen efter samma källa, i Karls brev t. Kristian, dat. Stockholm 7 juni 1602, s. o. anm. 6.

[9] Att detta ej avvisats på mötesplatsen, framgår av Karls brev t. de svenska ombuden, dat. Västerås 12 april 1602, s. o. s. 324, anm. 9, där han underkände det desto mera bestämt, dels under hänvisning till svågerskapet, dels under hänvisning till de brandenburgska sändebudens enligt hans uppfattning partiska medling 1598.

[1] Om de danska ombudens utkast till protest, dat. på mötesplatsen 5 april 1602, s. o. s. 324, anm. 9.

återkommit till Ulvsbäck.[2] Medgivandet måste ha gjorts i övertygelsen, att detta var enda möjligheten att trygga förhandlingens fortsättande — därmed försvarade de det också inför hertigen.[3] Denna förhoppning skulle emellertid visa sig falsk.

Förhandlingar genom budskickning den 6 april.

Under loppet av den 6 april sände svenskarna Johan Jöransson och Nils Chesnecopherus till det danska lägret med bud, att de, endast den avgörande preliminärfrågan hänsköts till överläggning mellan furstarna eller till skiljedom av en tredje furste, rörande vilken de dock ej ville binda sig, vore benägna att fortsätta förhandlingen och följande dag klockan 9 komma tillsammans för utväxling av fullmakter och fribrev. Danskarna svarade, att frågan om Sigismunds titel alls icke komme de nordiska rikenas mellanhavanden vid, varför de genast ville övergå till förhandlingar i sakfrågorna. Därför begärde de att genast få del av den svenska klagomålslistan. Denna helomvändning fullföljdes genom att danskarna senare samma dag sände sekreterarna Jens Mogenssen och Nils Krag till Ulvsbäck och begärde, helt säkert under hänvisning till Kristians januaribrev, att få den svenska besvärslistan. I överensstämmelse med sin instruktion avvisade svenskarna emellertid detta krav. Först sedan kreditiv och fribrev utväxlats, kunde de vara med om diskussion av de verkliga tvistefrågorna.[4]

---

[2] Detta är den enda rimliga förklaringen till Abraham Brahes notis om förhandlingarna genom budskickning den 6 april. Det framgår också klart av i nästa anm. nämnda traditionsuppgift. Det framgår jämväl av de danska ombudens utkast till protest, dat. på mötesplatsen 5 april 1602, s. o. s. 324, anm. 9.

[3] Hertigen resumerade saken i sitt svar, s. o. s. 324, anm. 9: »wij förnimme bådhe af thett som i proponeret hafwe och ther till af the danske swaret är, att icke annars hafwer kunnat bliffue, så frampt i aldeles medh oförrettedhe saker icke skulle skillies ther ifrå.»

[4] Budskickningen mellan Ulvsbäck och Knäred den 6 april, liksom det danska budets ärende och misslyckande, äro kända genom Abraham Brahes Tidebok, l. c. Att det svenska budet bland annat gällt frågan om skiljedomen, uppges i de svenska ombudens protest, s. o. s. 326, anm. 6. Denna källa ger också besked om det förslag till kompromiss, som detta bud framfört (»tilbode oss fördenskuld att wele settie the punchter, som bemälte äre, opå en sidhe och them opskiuthe till H. F. N:de och medh the godhe herrer om sielfwe hufwdsakerne trachtere») och om danskarnas svar. Att detta anbud framförts just med budet den 6 april framgår av följande omständigheter. Det danska kravet på en designation överensstämde med Kristians förslag i januaribrevet, s. o. s. 300, anm. 6, på vilket förslag Karl ej svarat. Om man vid sammankomsten den 5 april kommit så långt, skulle danskarna helt säkert framställt kravet redan då och lika säkert fått svenskarnas avslag. Det synes därför troligast, att man icke kommit till något resultat den 5 april, vilket ju också styrkes därav, att danskarna efter denna dags förhandlingar trodde, att hela mötet hade gått om intet, s. o. s. 324, anm. 9. Då svenskarna i sitt brev t. Karl den 6 april meddelade sin eftergift, måste denna i så fall ha gjorts med budet till Knäred samma dag. Även om denna slutsats vore oriktig och kravet framförts redan den 5 april, måste något ha inträffat under den 6 april, som motiverade dess framställande ånyo. Detta kan endast ha varit det svenska budet. Att detta bud icke medfört en skriftlig framställning av saken, visar, att svenskarna ville undvika att ge sin eftergift skriftlig form. Eljes brukade icke så komplicerade saker uträttas genom bud. Under betraktande av Kristians januaribrev synes det troligt, att det svenska budet haft i uppdrag att erbjuda realförhandlingarnas början följande dag. På ett sådant erbjudande var det danska kravet ett konsekvent svar.

Det är icke troligt, att de svenska ombuden utförligt motiverat sitt avslag redan vid den danske sekreterarens besök i Ulvsbäck.[5] Inför sammanträdet följande dag visste de emellertid, att de skulle få en hård dust att utstå. Därom vittnar icke minst, att de läto skriva ut en klagomålslista.[6] Den kom icke att överlämnas, men den visar, att svenskarna redan i förväg voro beredda att göra en kompromiss mellan den procedur, Karl föreskrivit, och den, Kristian krävde. De insågo tydligen, att de nu lika litet som i Flabäck kunde tvinga danskarna att godtaga den förra. De voro uttryckligen förbjudna att lämna besked om klagomålen, innan själva förhandlingen börjat, alltså innan fullmakterna utväxlats. Nu tänkte de synbarligen överträda förbudet att på en gång ge besked om alla besvär genom att liksom i Flabäck samtidigt med utväxlingen av fullmakterna överlämna klagomålen i form av en kortfattad förteckning utan anförande av bevis. Men icke heller denna kompromiss ville danskarna biträda. Det torde i själva verket ha blivit en dramatisk förhandling på gränsen den 7 april. Visserligen gingo svenskarna med på alla de danska kraven rörande formerna för själva förhandlingen, om utväxling av tre skriftliga inlagor i varje tvistefråga inom loppet av lika många gånger 24 tim-

Sammanträde på gränsen den 7 april.

— Slutsatsen, att det danska kravet framförts först den 6 april, stödes av tvenne andra omständigheter. Abraham Brahes sammanställande av de bägge budskickningarna antyder ett sakligt samband. Hans lakoniska anteckningar pläga meddela en sak i sänder utom där flere händelser direkt sammanhänga. Att Karl i sin utförliga kommentar till sändebudens relation ej antydde kännedom om att proceduren diskuterats, är viktigt, därför att han i sitt senare PS, s. o. s. 324, anm. 9, utförligt uppehöll sig just vid proceduren. Detta tyder på att intet därom funnits att rapportera från sammankomsten den 5 april, vilket skulle ha varit fallet, om danskarna framfört sitt krav redan då. Det sammanhang, som sålunda kunnat rekonstrueras ur en primärkälla, Abraham Brahes dagboksanteckningar, och en sekundärkälla, den svenska protesten, vars trovärdighet styrkes av att den icke blev föremål för gendrivande från dansk sida, sammanfaller i allt väsentligt med den skildring av händelseförloppet, som de svenska ombuden gåvo vid 1603 års möte. De svenska ombudens tredje inlaga om de 13 besvärspunkterna, dat. Vommedal 23 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Denna framställning, vars trovärdighet, då det gäller förhandlingarna den 6 april, styrkes av denna överensstämmelse och icke heller ifrågasattes av danskarna, hade till huvudsyfte att bevisa, att danskarna, icke svenskarna, givit anledning till uppbrottet den 7 april, på vilken punkt framställningen däremot underkändes av dessa. Ur denna traditionskälla ha hämtats uppgifterna om namnen på de svenska och danska sekreterare, vilka förde bud mellan lägren den 6 april, samt uppgiften, att danskarna redan vid Johan Jöranssons och doktor Nils' besök i Knäred begärt den svenska klagomålslistan.

[5] Enligt den framställning, som gavs vid 1603 års möte, se föreg. anm., var så icke fallet.

[6] De svenska ombudens klagomålslista, dat. Sjöaryd 7 april 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, undertecknat o. beseglat av samtliga svenska ombud. Därhos ligger ett undertecknat men ej beseglat exemplar. I det förra exemplaret finnes ett skrivfel, som rättats. Om detta fel förorsakat utskrivandet av ännu ett exemplar, är ej känt — i så fall synes det märkligt, att det senare ej beseglats. Möjligen har dublettexemplaret utställts för att, i händelse av behov, användas som bevismedel vid en process inför en skiljedomare. Då kunde man i brådskan den 7 april ha dröjt med beseglingen, och denna blev obehövlig efter dagens förhandlingar.

mar.[7] Men de avböjde att lämna sin besvärslista annat än i samband med utväxlingen av fullmakterna. Danskarna återigen vägrade att lämna ifrån sig sin fullmakt, innan de fått ta del av den svenska besvärslistan.[8] För att bevisa sin oförmåga till eftergifter läste man helt säkert också nu upp delar av instruktioner och fullmakter.[9] Får man tro den framställning av händelseförloppet, som svenskarna gåvo vid 1603 års möte, togo danskarna en stunds enskild överläggning. När de återkommo, meddelade de sitt beslut att avbryta förhandlingen. På svenskarnas bestörta protester svarade danskarna, att de icke genom att avlämna sin fullmakt kunde binda sig för att fullfölja förhandlingen.[1] De svenska ombuden uppgåvo rent av, att danskarna sagt sig vara tämligen ointresserade för hela saken.[2] Då det tycktes omöjligt att rubba danskarnas beslut, begärde svenskarna, att ett gemensamt protokoll om orsakerna till avbrottet skulle sättas upp, vilket danskarna dock avvisade.[3] Bättre lycka synas svenskarna haft, då de av danskarna krävde en uttrycklig förklaring, att Stettinfreden orubbligen skulle upprätthållas intill dess ett nytt möte komme till stånd. Något mötesavsked upprättades icke, men danskarna avgåvo den äskade förklaringen muntligen.

---

[7] Uppgiften i de svenska ombudens protest, dat. Ulvsbäck 7 april, s. o. s. 326, anm. 6, styrkes av hertig Karls förtrytelse över detta medgivande, ådagalagd i brevet t. Kristian, dat. Stockholm 7 juni 1602, s. o. s. 326, anm. 6. Enligt den framställning, som svenskarna gåvo vid 1603 års möte, s. o. s. 328, anm. 4, överlades den 7 april först om processordningen.

[8] På denna avgörande punkt föreligga skilda vittnesbörd. Karls uppgift därom i brevet av 7 april 1602, s. o. s. 326, anm. 6, och därmed den svenska protestens av den 7 april 1602, vitsordades i själva verket av Kristians i dennes svarsbrev. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 19 juli 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 257 r—259 v. Den måste därför godtagas. Detta styrker i sin tur trovärdigheten av den framställning, som svenskarna gåvo vid 1603 års möte, s. o. s. 328, anm. 4. Som desto märkligare framstår då, att den danske sakföraren Lage Urne, som varit med i Knäred, underkände den svenska framställningen och påstod, att de år 1603 närvarande danska ombuden från 1602 års möte menade, att danskarna då begärt samtidig (»thillige») utväxling av fullmakter och besvärslistor, vilket svenskarna i sin tur avböjt. Lage Urnes tredje inlaga om de 13 punkterna, dat. 25 april 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[9] Svenskarna uppgåvo i sin protest, s. o. s. 326, anm. 6, att också danskarna läst upp sin fullmakt — vilken dag det skett, framgår emellertid ej. Jfr nedan s. 406, anm. 1.

[1] I Karls brev av 7 juni 1602, s. o. s. 326, anm. 6, framställes detta så, att danskarna skulle ha sagt, »att the icke wille få swärdett ifrå sigh, ty the wiste wäl, att seden fulmachten war öfwerantwardet, då måste the handle, aldenstund ther vthi stodh så wäl som och vthi E. K. W:ds trychte handlinger, som i höstes vttginge till Swerigis rikis stender, såsom och vthi thett Stetiniske fördragett, att the ingelunde skulle skillies ther ifrå för än the om alle feel och brister hadhe sigh medh wåre godhe män förrenedt». I framställningen vid 1603 års möte, s. o. s. 328, anm. 4, skildras detta intermezzo så: »Då swaredhe Axell Gyldenstierne ibland andre, Wij kunne icke lefrere wår fulmacht ifrå oss, forty när hon ähr öfuerantwordedt, då måste wij handle.»

[2] De svenska ombudens protest, dat. Ulvsbäck 7 april 1602, s. o. s. 326, anm. 6: »Hwarutaf wij wäl förstå och förnimme kunne, att the till ingen handell lust hadhe, efter såsom och orden endeles fölle.»

[3] Denna händelse är endast känd genom de svenska ombudens skildring vid 1603 års möte, s. o. s. 328, anm. 4.

Helt säkert ha de danska ombuden icke hyst betänkligheter att villfara svenskarnas begäran. Dess avvisande skulle ha inneburit ett mycket kraftigt krigshot. Det är visserligen icke otroligt, att Kristian, därest han varit närvarande, framtvungit ett avslag som ett konsekvent fullföljande av den politiska utpressning, han tänkt sätta i scen, låt vara, att Karls förestående hemkomst minskade möjligheterna att bedriva denna med framgång. Att de danska ombuden vid 1601 års möte stodo helt främmande för konungens planer, har ovan påvisats, liksom att dessa icke motsvarade den danska rådsaristokratiens politiska åskådning. Helt säkert har förhållandet varit detsamma 1602, även om den danska delegationen nu möjligen inneslöt flere av konungens närmaste medarbetare och meningsfränder. De danska ombudens försäkran om fredens upprätthållande.

Det är icke omöjligt, att de danska ombuden rent av endast ogärna drivit den linje, som i fråga om förhandlingspreliminärerna föreskrivits dem av konungen. Vid 1601 års möte hade utväxlingen av fullmakter och besvärslistor skett i den ordning, som svenskarna även nu satte som sin yttersta eftergift. Enahanda skulle förhållandet bli vid följande års möte. Utan tvivel var svenskarnas hänvisning till gällande diplomatiska sedvänjor övertygande. Under sådana förhållanden framstå de glimtar av diskussionen den 7 april, som traditionskällorna meddelat, nära nog som fronderi från de danska ombudens sida — som led i en verkningsfull politisk aktion ter sig i varje fall en sådan öppenhjärtighet föga ändamålsenlig.

Vare sig de danska ombuden funnit ett bifall till den svenska framställningen självfallen, eller detta bifall måste betraktas som ett ställningstagande mot den kungliga politiken — för det närmaste årets svensk-danska förhandlingar fick det i alla händelser den största betydelse.

Vid återkomsten till Ulvsbäck utfärdade de svenska ombuden en vittnesurkund om förklaringen, att Stettinfreden skulle upprätthållas, oberoende av det avbrutna mötets förlopp, helt säkert främst avsedd att begagnas i propagandan inom landet. Det gällde att så långt möjligt undanrödja den allmänna oron för ett danskt fredsbrott.[4] De svenska ombudens protest och upprop till gränsbefolkningen.

[4] De svenska ombudens försäkran om fredens upprätthållande, dat. Ulvsbäck 8 april 1602, avskr. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, i ett lägg avskr. om 4 ark, som innehåller a) en PM om vapenträtan »Swerighes rikes bewijs om the 3 kronor», b) avskr. av de svenska kommissariernas öppna brev om mötet, dat. Ulvsbäck 10 april 1602, varom mera nedan, c) här aktuella avskr. och d) en förteckning på danska besvärspunkter. Vid avskr. av här aktuella aktstycken står med annan hand »efftер thers beslutne confirm». I den eljes oftast fullständiga kopieboken SvReg II, DRA, saknas detta aktstycke. Det åberopades ej heller i den följande brevväxlingen, vilket med hänsyn till dess innehåll borde ha varit fallet. Då det i avskriftslägget förekommer i direkt samband med det öppna brevet till landsändarna, torde det liksom detta böra hänföras till propagandainstrumenten. Trenne grunder kunna åberopas för uppfattningen, att vittnesurkundens berättelse är sanningsenlig. Svenskarna voro instruerade att avge sin protest, endast därest de förut blivit försäkrade om fredens upprätthållande tillsvidare. Det är icke troligt, att de onödda

Detta syfte tillgodosågs också genom en av de svenska ombuden utfärdad proklamation till befolkningen i landsändan.[5] I denna lades all skuld för mötets misslyckande på den danska partens förhandlingsovillighet. Samtidigt åberopades överenskommelsen om fredens orubbliga upprätthållande intill nästa möte. Denna påstods vara skriftlig, en tillrättaläggning av händelseförloppet, som helt säkert var avsedd att stärka menighetens förtröstan — den särskilda vittnesurkunden följde troligen som bilaga med proklamationen. Det nya mötet skulle Karl och ständerna snart begära. I själva verket gåvo — hette det — också de nu avbrutna förhandlingarna anledning att hoppas på god enighet mellan rikena inom en snar framtid.[6]

Uppropet överensstämde i vad gällde frågan om skulden till mötets avbrytande med en protest, som de svenska ombuden i enlighet med hertigens anvisningar utfärdade från Ulvsbäck den 7 april. Det var, gjorde de gällande, de danska ombudens mot all rätt och billighet framställda krav på klagopunkternas offentliggörande före utväxlingen av fullmakter och fribrev, som gjort varje förhandling lönlös.[7] Denna protest tillställdes före uppbrottet de danska ombuden, men föranledde ingen motsvarande protest från deras sida — måhända emedan en del av den danska delegationen redan lämnat Knäred.[8]

överträtt sin instruktion på denna punkt. Det är heller icke troligt, att de svenska ombuden i detta hänseende vågat föra hertigen bakom ljuset. Att denne bibragts uppfattningen, att en överenskommelse av denna innebörd träffats, framgår av hans meddelande därom till sina tromän, då han fått rapport om mötesresultatet: »Men ändoch ther inthett är synnerligett thenne gångh vthrettett blefwett och besluthett, så äre the doch wenner och wäll åthskijlde, att de danske med hand, mundh och eedh tilsagdt hafwe, att then ewigwarande fredhen skall på theres sidhe aldrigh bruttin blifwe, så att wij fördenskuld inthet wette på thenne sidhe annett än godh naborligh willie och wenskap att förmodhe.» PS, avskr. av konc. i RReg 1602: 2, RA, fol. 93 r, vid Karls brev t. Johan Bengtsson, dat. Västerås 14 april 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 92 r—v, o. t. Moritz Leijonhufvud, dat. Västerås 14 april 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 92 v—93 r. Ensamt för sig bevisande är emellertid det följande händelseförloppet. Endast mot bakgrunden av denna överenskommelse låter sig den följande brevväxlingen om 1603 års möte förklaras.

[5] De svenska ombudens proklamation, dat. Ulvsbäck 10 april 1602, avskr. i vol. Mötet i Sjöryd 1602, Danica, RA, se föreg. anm. Denna dag hade svenskarna redan lämnat Ulvsbäck. Det utsäges i proklamationens text, att samtliga kommissarier underteckna. Detta kan endast ha skett 7, 8 eller 13 april. Abraham Brahes Tidebok, l. c. En förmodan ligger nära till hands, att proklamationen satts upp i Jönköping på återresan men antedaterats för att motivera dateringsorten. — Det är av intresse, att de svenska ombuden här, liksom i protesten, s. o. s. 326, anm. 6, kalla sig »samptlige Sweriges rijkes råd».

[6] »Och wile wij alle trogne swenske män oförmelt icke hafwe, att wij sampt the danske commissarier äre med en skrifteligh föreningh nu föreente och förmodee, att alle saker, som oss emillen tuistige äre, skole innen en kordt tid samdrechtige blifwe.»

[7] De svenska ombudens protest, dat. Ulvsbäck 7 april 1602, s. o. s. 326, anm. 6.

[8] I den skildring av händelseförloppet, som svenskarna gåvo vid 1603 års möte, s. o. s. 328, anm. 4, meddelades, att protesten förseglad sändes till Knäred med ett bud. Vid framkomsten fann budet, att danskarna redan brutit upp mot Laholm. Endast Axel Gyllenstierna och Lage Urne voro kvar. Handlingen överlämnades till Lage Urne, som i sin tur lämnade den till Axel Gyllenstierna. Denne förklarade emellertid, att han icke

De svenska ombuden lämnade Ulvsbäck de närmast följande dagarna. Från Jönköping sändes en utförligare rapport till hertigen om förhandlingarnas gång[9] — en kortare rapport om förhandlingarnas avbrytande hade avsänts redan den sista förhandlingsdagen.[1] Inemot slutet av april månad kunde Abraham Brahe avlägga rapport inför hertigen i Eskilstuna.[2]

I Karls hovläger hade man med spänning avvaktat underrättelserna från gränsen. Då hertigen fick rapport om de första dagarnas underhandlingar, hade han icke endast utfarit i vrede över danskarnas motvillighet att ge regeringsförändringen i Sverige stödet av sin auktoritet. Genast hade hans misstänksamhet tagit sig uttryck i föreskrifter för de svenska ombuden med syfte att åstadkomma ett uppskov med förhandlingen. Dels förmanade han sina sändebud att såvitt möjligt driva det därhän, att de tvistiga preliminärfrågorna hänskötos till skiljedom av främmande furstar. Som skäl framhävde han, att förhandlingarnas förlopp visat, att man icke kunde sätta tro till den opartiskhet, som de danska medlemmarna av ett rådsutskott förpliktade sig till.[3] I själva verket torde han icke mindre ha tvivlat på sina egna sändebuds motståndskraft mot påtryckningar. Vidare hade han anvisat dem att fortsätta förhandlingen i alla tvistefrågorna, även om det ej gick att vinna enighet om preliminärerna, och det skriftligen, så att en skiljedomare desto lättare skulle kunna sätta sig in i saken.[4] Också här gällde det tydligen att undvika, att mötet avbröts i ovänskap. Karl ville icke synas ha genom sina krav rörande Kristians förhållande till Sigismund stjälpt förhandlingarna och givit Kristian anledning till

---

ville bryta den ensam utan tillsammans med övriga kommissarier. — Slange o. Gram, l. c., ha uppfattat det danska utkastet till protest, s. o. s. 324, anm. 9, som gällande hela förhandlingen och följa i sin framställning av mötet protestens skildring av händelserna den 3 och 5 april. Deras uppgift, att svenskarna utställde en protest sex dagar senare, kan tänkas bero på att de haft till förfogande icke den svenska protesten av den 7 april utan proklamationen av den 10 april. A. Larsen, a. a., s. 54, följer också här noga dessa förf. Även Erslev, Aktstykker og Oplysninger, I, s. 114 med anm. 4, följd av Schäfer, a. a., s. 305, rättar sig efter det danska utkastet till protest. Laursen gör i DNT, III, s. 178 med anm. 1, ett olyckligt försök att sammanjämka de danska och de svenska uppgifterna, varvid han dock i allmänhet föredrar de danska. Enewald har, a. a., s. 154, anm. 2, på ett förtjänstfullt sätt utrett frågan, dock utan att vinna gehör hos Johnsen, a. a., s. 116 med anm. 47. Att den svenska protesten verkligen tillställdes danskarna, framgår dels av den följande brevväxlingen mellan regenterna, dels av att den avskr. i SvReg II, DRA, fol. 79 v—81 v.

[9] Abraham Brahes Tidebok, l. c.

[1] S. o. s. 324, anm. 9.

[2] Abraham Brahes Tidebok, s. 51.

[3] PS 1 till Karls brev t. de svenska ombuden, dat. Västerås 12 april 1602, s. o. s. 324, anm. 9: »att thett och will falle the danske beswerligen både för samwethet skuldh så och för then benägenheet, som hwar på sin sijdhe drager till sin öfwerheet och fädherneslandh, att döme i thenne saak.»

[4] »såså en retwis åpman derum dömme kan, ner han handellen retwisselige beuege will och den i genom ser.» Egenhändigt tillägg av Karl till PS 2 till sistnämnda brev.

krig. Endast allt hänskötes till framtida skiljedom, skulle den aktuella faran minskas.

Samtidigt skickade Karl till gränsen ett brev till Kristian, där han i tämligen skarpa ordalag protesterade mot förslaget, att mötet efter ett avbrott åter skulle komma tillsammans på danskt område.[5] Också härmed måste han ha syftat till att framtvinga realförhandlingar men helt säkert icke mindre till att stärka sina egna ombuds motstånd mot de danska kraven.

Sjöarydsmötets resultat.

Karls omsorger skulle bli verkningslösa, emedan mötet avslutats, redan innan dessa anvisningar utarbetades i kansliet i Västerås. Icke dess mindre hade mötets resultat kommit att i stort sett överensstämma med de önskningar, som där tagit sig uttryck. Visserligen hade man icke kommit längre än till förberedande förhandlingar, men det hade heller icke kommit till skiljedom, och de påfrestningar på de svenska ombudens lojalitet, som hertigen fruktade av en sådan. Inga svenska krav hade bifallits men heller inga danska. Karl hade icke vunnit den säkerhet på längre sikt, som det skulle ha inneburit, om alla tvistepunkter hänskjutits till en främmande skiljedom, vars förberedelser skulle ha kunnat dragas ut på tiden mycket längre. Det vänskapliga avskedet gällde dock den närmaste tiden, fastän det förutsatte ett nytt möte med den tidsutdräkt vid tryggandet av rikets västgräns, som detta innebar.

Desto mindre tillfredsställande måste mötesresultatet ha tett sig för Kristian. Icke nog med att alla planer på en framgångsrik politisk påtryckning med resultat i långt gående svenska eftergifter hade korsats. De danska riksrådens medgivande, att freden skulle bestå orubbad intill ett nytt möte, gjorde det också otänkbart att, innan ett sådant försiggått, söka en lösning av den svenska frågan efter andra linjer. Med hänsyn till denna överenskommelse kunde det danska rådet icke tänkas lämna sitt medgivande till krig dessförinnan, utom i det fall, att Karl nekade eller undvek att låta det komma till ett möte. Detta var ett resultat mindre av förhandlingsskicklighet från svensk sida än av det danska rådets fredskärlek, låt vara, att konungen genom att i förtid lämna förhandlingsplatsen hade avstått från möjligheten att ingripa vid den avgörande krisen den sista förhandlingsdagen.

Vad var då orsaken till att Kristian lämnade Knäred så snart? Svaret kan endast bli ett. Han måste ha rest i tron, att förhandlingen när som helst skulle avbrytas. Så vidsträckt måste avståndet ha tett sig mellan vad de svenska ombuden den 3 april krävde och vad Kristian

[5] Karl t. Kristian, dat. Västerås 12 april 1602, avskr. av orig. vid sistnämnda brev. Originalbrevet har följt med samma brev men kom ej att överlämnas, då mötet redan avbrutits. Det synes ej vara bevarat.

var benägen att medgiva, att redan detta lovade ett snart slut på försöken att sammanjämka meningarna. Än mera betydelsefullt kan det ha varit, att det svenska kravet i vad angick Sigismunds konungatitel tedde sig som en förträfflig utgångspunkt för en skiljedom i danskt intresse, om detta värv lades i händerna på den brandenburgske kurfursten. Framför allt måste emellertid förhandlingarna den 3 april ha givit besked om att den politiska påtryckning, som Kristian förberett sedan ett år och trodde sig ha inom räckhåll, då Karl icke återvände till Sverige före vinterns inbrott, icke längre kunde lyckas. Så fast, så halsstarrigt har de svenska ombudens beteende under de inledande förhandlingarna synbarligen varit. Förhandlingarnas fullständiga misslyckande, om möjligt på ett tidigt stadium och med anledning av de svenska kraven på erkännande av upprorsregimen, måste då ha tett sig som ett bättre alternativ än ett uppskov av något slag — utom ett i och för sig prejudicerande uppskov till en process i Hälsingborg. Helt säkert hade Kristian före sin avresa till Eske Brocks gods på Hallandsåsens sluttning givit sådana föreskrifter, att förhandlingarna måste komma att avbrytas — om icke, fanns han ju nära till hands.[6] Endast en möjlighet har han förbisett, förhandlingarnas avbrytande under garanti av fredens fortbestånd.

Till avspänning mellan de nordiska rikena kunde 1602 års möte under sådana förhållanden icke leda. Fredsgarantien innebar i själva verket, att alla stridigheter hade uppskjutits till ett nytt möte. Under tiden fram till detta möte skulle var och en av dessa stridsfrågor komma att än mera skärpas. Först efter detta möte var tiden mogen för avgörandet mellan krig och fred i Norden. Före skildringen av 1603 års möte vid Flabäck och fredskrisen 1604 bör uppmärksamheten emellertid fästas vid de andra vädjobanor, där svensk och dansk diplomati möttes under åren närmast sekelskiftet 1600.[7]

[6] Sivert Grubbes Dagbog, l. c. Möjligen har Knäreds brand bidragit till Kristians beslut att skifta kvarter. Se Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[7] I tillgängliga översiktsverk har 1602 års möte självfallet tilldragit sig ringa intresse. Av E. Hildebrand, a. a., s. 350, betecknas det som resultatlöst, av Engelstoft, a. a., s. 232, som misslyckat.

SJÄTTE KAPITLET

DIPLOMATISKA DIVERSIONER

I.

Danmark och Ryssland före giftermålsplanen.

Alltsedan unionens slutkris levde man i Sverige i oro för ett dubbelt angrepp från Danmark och Ryssland. Väl är det icke utrett, vad Sveriges engagemang i öster betytt för konung Hans' intagande i riket eller för Kristian II:s seger. Farhågorna vittna dock om den politiska traditionens styrka. Kanske var det rent av detta, Georg Norman åsyftade med sina ord, att de förbundna nordiska rikena icke kunde hotas, vare sig från öster eller väster.[1] För Karl IX var frågan alltid aktuell.

I själva verket voro dessa farhågor under årtiondena efter Stettinfreden grundlösa. Danmark hade dragit sig tillbaka från striderna om Livland. Det ryska framträngandet på Kolahalvön väckte större oro i Köpenhamn än Sveriges i Livland, då den engelske köpmannens intresse för de nordliga havsvägarna hotade Öresundsregalet. Mindre klarsynt än ett årtionde senare hertig Karl av Sverige sökte Fredrik II vinna en reglering av förhållandena vid Ishavet genom förhandlingar på platsen med den moskovitiske tsarens ombud. Så lösligt var i själva verket förhållandet mellan storfursten och hans vojvoder i dessa avlägsna nejder, att någon gränsläggning mot det gamla Bjarmaland aldrig kom till stånd, ens när vid 1590-talets början, med anledning av hotande svenska expeditioner mot Kola, ryssarna togo initiativet till en förhandling.

Ännu efter Teusinafredens avslutande pågingo dessa fruktlösa meningsbyten.[2] Den danska ivern fick ny näring av underrättelsen, att ryssarna i Teusinafreden åt Sverige avstått en del av sina förmenta rättigheter. Samtidigt som Lage Urne tog till Warschau med en högtidlig protest, fick Sten Matsson och Jörgen Svab i uppdrag att hos storfursten förhöra sig om vad som skett — och kräva återlämnande

---

[1] »ost und west vormucht als den wenig wider sie tzu scaffen.» Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 25. Idem, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik, s. 16, anm. Svalenius, Georg Norman, s. 129. Orden syfta på (bägge rikenas) »vmherliggenden misghunner auff erden». Den aktuelle fienden, Lybeck, och de potentiella fienderna, Kristian II:s fränder i Nederländerna, kunna endast ha inbegripits under »west». Måhända gällde det att förhindra icke blott ett danskt-lybskt samarbete utan också ett danskt-ryskt. Uttrycket kan emellertid också ha varit rent litterärt.

[2] Forstén, Snosjenija Danii s Rossiej, s. 283 f. Datskij archiv, s. 131 ff. Johnsen, Finmarkens politiske historie, s. 89 ff.

av områden, vilka Kristian betraktade som gamla danska skattländer.[3] Efter en besvärlig resa återkommo de med underrättelse om tsar Feodors död och den nye storfurstens icke ringare anspråk på delar av de stora vidderna i norr.[4] Hade Kristian tidigare tänkt sig att gå våldsamt fram mot de ryska skattkrävarna och handelsmännen — så är dock icke säkert — var han numera benägen att fördröja saken.[5] Den svenska revolutionen hade synts erbjuda ett tillfälle att lösa frågan på fredlig väg.[6]

Det blev först sedan Kristian genom 1601 års svensk-danska förhandlingar tyckte sig ha fått klarhet om Sveriges anspråk och i resultatet av undersökningarna i fjordarna och på fjället under följande sommar funnit få och otillfredsställande bevis för den danska ståndpunkten, han åter sände en beskickning till Moskva. Vad saken gällde, visar den instruktion, han gav sina ombud. Därest de icke kunde köpa hela Kolahalvön, skulle de föreslå en delning i öst-västlig riktning, så att hela stranden komme i dansk ägo.[7]

Om de fattiga landsträckorna mellan fjäll och vattensjuka tundror bekymrade sig den danske konungen föga. Sin rätt till dem skulle han aldrig kunna bevisa. De fingo gärna bli föremål för Sveriges och Rysslands tvister, endast havsstranden stannade i dansk ägo, den danske konungens anspråk på höghetsrätten över den stora havsbukten lämnades obestridda och han finge med traktatsenlig rätt hindra eller beskatta de sjöfarande nationernas handel vid dess kuster. Det vittnar om Kristians iver och hans missnöje med 1601 års undersökningsresultat, att han icke inväntade de mötesförhandlingar, som skulle äga rum vid Sjöaryd i september. Efter misslyckandet vid gränsen fingo också sändebuden nya anvisningar. De skulle icke blott framtvinga ett byte i lappmarkerna. De skulle också begära fri handel på den ryska sidan av Narova. På denna punkt hade Kristian hoppats kunna driva fram en förmånlig överenskommelse vid mötet. Nu gällde det att söka ryskt stöd för en offensiv politik mot Sverige i handelsfrågorna.[8]

---

[3] Datskij archiv, s. 147. Johnsen, a. a., s. 133 f.

[4] Datskij archiv, s. 148. Forstén, Baltijskij vopros, II, s. 96. Laursen i DNT, III, s. 125 f. Johnsen, a. a., s. 134.

[5] Den berättelse om de danska planerna år 1595, som anförts av Almquist, Sverge och Ryssland, s. 36, anm. 2, är utan tvivel missvisande. Rustningarna gällde synbarligen kontrollen av det engelska fisket under Norge.

[6] Om den danska medlingsplanen se denna studies tredje kapitel.

[7] Om beskickningens ärende och resultat: Kristians instruktion för Eske Brock, Karl Bryske o. Simon von Salingen, dat. Köpenhamn 31 aug. 1601, orig. i vol. Ryssland A II 16 b, TKUA, DRA, regest i Datskij archiv, s. 150 f. Forstén, a. a., s. 96 f., med oriktigt angivande av orsaksföljden. Laursen i DNT, III, s. 126 f. Johnsen, a. a., s. 135 f. Bevisen för Danmarks äldre rätt underkändes helt. Historiker skriva mycket, menade den analfabetiske tsaren, men icke alltid sanningen.

[8] Kristian t. Eske Brock o. Karl Bryske, dat. Roskilde 10 okt. 1601, regest i Datskij archiv, s. 152, o. Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 671.

De förhoppningar, som tilläventyrs knutits till denna beskickning, svekos emellertid. Tsar Boris var lika litet benägen för köpslagan och byte. Han hade också redan på sommaren 1601 avfärdat en legation till Köpenhamn för att få till stånd ett äktenskap mellan sin dotter Xenia och hertig Hans av Danmark.

Den engelska förbundsplanen.

Om syftet med denna politiska kombination är intet känt. Tsaren hade emellertid under det förflutna året varit belägrad av främmande diplomater, som sökte hans stöd. Om Leo Sapiehas polska beskickning snarast var ett försök till intervention och självfallet avvisades, måste de ärenden, som den engelske legaten Rikard Lee hade i sin drottnings uppdrag, ha eggat den ryske barbarens ärelystnad och stimulerat hans politiska aktivitet. Det gällde intet mindre än ett äktenskap mellan tsarens unge son och en engelsk prinsessa.[9] Om man får tro engelsmannens meddelanden på återfärden till London, hade hans beskickning haft framgång. Förutsättningar funnos nu för ett närmare förbund mellan Ryssland, Danmark, Sverige och England mot Polen.[1]

Så till vida lär denna uppgift vara överdriven, som ett formligt förbund, allra helst icke ett offensivförbund, aldrig varit avsett. England hade trenne mål vid en förhandling med Ryssland, att försäkra sig om ostörd handel på den norra vattenvägen, att trygga jämväl sjöfarten på Narovamynningen och att genom en närmare politisk vänskap försäkra sig om ryskt stöd vid en befarad konflikt med de österrikiska habsburgarna och Polen, förorsakad av spanska intriger.[2] Så länge den danske konungen behärskade dessa vattenvägar, kunde de bägge första målen nås endast under samverkan mellan Ryssland och Danmark. Det andra krävde jämväl Sveriges stöd. Också det tredje nåddes bäst i samarbete mellan Östersjöns alla strandägare. Det gällde alltså att hindra Rysslands anslutning till Österrike och Polen. Det gällde vidare att få till stånd ett förbund mellan Danmark och Ryssland under engelsk kontroll. Till sist gällde det att förlika de stridiga svensk-ryska intressena.

Det sista var särskilt svårt, därom måste den engelske legaten ha

---

[9] Beskickningens syfte i vad gällde Ryssland anges i Elisabets av England brev t. tsar Boris, dat. s. l. 11 sept. 1601, tryckt efter konc. i Cecil papers, XI, s. 387 f. Jfr även Rikard Lees betänkande om förhållandet till Ryssland i brev t. Robert Cecil, dat. s. l. 19 april 1600, regest i Calender af State papers, Domestic series, 1598—1601, s. 422.

[1] Paul Choart, seigneur de Buzanval t. Nicolas de Neufville, seigneur de Villeroy, dat. Haag 6 aug. 1601, avskr. bland Propositions de Buzanval, I, i vol. Manuscripten L. 75, Koninklijke Bibliotheek, Haag, i utdrag tryckt hos Vreede, Nederland en Zweden in staatkundige Betrekking, s. 73. Om denna handskrift se ibid., s. 63 f., samt Lettres et Négociations de Paul Choart, Seigneur de Buzanval, s. x f., om brevskrivaren ibid., s. 429 ff.

[2] Om de polsk-engelska förvecklingarna s. n. s. 348 f. Den engelsk-ryska vänskapens syften anges klart i drottningens nyss anförda brev, »being sorry that one so dear to you as a child to a parent should be planted into a stock no better affected unto us», nämligen i det österrikiska huset.

fått klart besked i Moskva.[3] Om hans syfte med besöket hos hertig Karl på återvägen kan man desto mindre tvivla, som han därifrån avlät en skrivelse till tsaren, där han enträget förmanade denne att hålla Teusinafreden vid makt, icke eftertrakta landutvidgningar i Estland utan i stället stödja den svenska aktionen mot Polen, Rysslands och kristenhetens värste fiende.[4] De svensk-ryska förhandlingarna ha uppenbarligen varit på tal i Reval. Att Karl avvisat alla planer att genom eftergifter köpa Rysslands bistånd eller neutralitet, kan ej betvivlas. Desto mera benägen var han att fullfölja sin aktion från 1599 om ett svenskt-engelskt förbund. Vare sig detta hört till legatens ärenden eller icke, fick sir Rikard med sig ett förbundsförslag på resan hem.[5] Men icke nog med detta! De svensk-danska förvecklingarna ha också dryftats. Kanske har den engelske legaten framhävt, att hans drottning hade särskilt intresse för den nordiska freden. I alla händelser fick han med sig en promemoria om de svenska klagomålen mot Danmark och ett förslag, att Elisabet skulle åta sig att medla mellan rikena vid det möte, som skulle äga rum i september 1601.[6]

Är den tolkning riktig, som här givits de sparsamma notiserna om Rikard Lees beskickning, är det frestande att tillskriva engelsmannen initiativet till det ryska äktenskapserbjudandet.[7] Därmed är icke sagt, att tsar Boris skulle ha instämt i hans syften. Att tsaren icke utfäst

---

[3] Om det kritiska förhandlingsläget mellan Karl och tsar Boris på våren 1601 se Almquist, a. a., s. 71 ff.

[4] Ibid., s. 72 med anm. 1. Ett icke betydelselöst material rörande Rikard Lees besök i Reval är sedan länge publicerat. Jakob Hille t. Robert Cecil, dat. Reval 20 maj 1601, tryckt efter orig. i Cecil papers, XI, s. 202. Dens. t. Elisabet av England, dat. Reval 21 maj 1601, regest ibid., s. 203. Om brevskrivaren, en engelsk äventyrare i svensk tjänst, se S. U. Palme, Två källor rörande händelserna i Finland 1599, s. 157 ff. Matthew Greensmith t. Robert Cecil, dat. Emden 3 juli 1601, tryckt efter orig. i Cecils papers, XI, s. 263 f. Rikard Lee t. dens., dat. Greenwich 6 mars o. Dicheleye 18 juli 1602, tryckta efter orig. i Cecil papers, XII, s. 69 o. 233. Dens. t. dens., dat. Savoy 30 april 1604, tryckt efter orig. i Cecil papers, XVI, s. 74. — Det svarsbrev från Elisabet t. Karl, dat. s. l. 29 okt. 1601, konc. i Public Record Office, London, som finnes i Wærns fotostatsamling, RA, rör endast drottningens fadderskap för hertig Karl Filip. Det hade emellertid ännu ej nått Karl i dec. Karl t. Rikard Lee, dat. Åbo 9 dec. 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 256 v.

[5] Karl t. Robert Cecil, dat. Reval 28 maj 1601, regest i Cecil papers, XI, s. 207. Avskr. av konc. återfinnes i RReg 1601, RA, fol. 98 v.

[6] Karls uppdrag åt Rikard Lee i danska frågan, dat. Reval 28 maj 1601, avskr. av konc. i RReg 1601, RA, fol. 99 r—v. »Grauamina suecorum contra danos», överlämnade till Rikard Lee 28 maj 1601, avskr. av konc. ibid., fol. 100 r—v. Övriga beskickningshandlingar ibid., fol. 97 v—99 r. Om 1599 års beskickning genom Jakob Hille och Hans Nilsson se den ofullständiga och icke sällan felaktiga skildringen hos Toijer, Sverige och Sigismund 1598—1600, s. 41 ff. Ett mycket omfattande material om denna beskickning är publicerat i Cecil papers VIII—X, passim.

[7] En annan värdering av det spröda källmaterialet hos Thyresson, Sverige och det protestantiska Europa, s. 6, anm. 1. Buzanvals uppgift, s. o. s. 341 med anm. 1, betecknas som ett rykte, förorsakat av Rikard Lees försök att medla mellan Sverige och Ryssland. Den grundade sig mycket riktigt på ett muntligt uttalande, men icke ett rykte från Livland utan ett samtal mellan de bägge legaterna i Haag.

sig att utan svenska eftergifter bekräfta freden, antyder det nyss anförda engelska brevet. Redan tidigare hade man i Ryssland lekt med tanken att utnyttja den svensk-danska rivaliteten för sina politiska mål. Helt visst har tsaren i det danska äktenskapet sett ett stöd också för sin politik mot Sverige. Att han som vänskapspant ej var beredd till eftergifter vid Ishavet, är dock säkert.[8]

Kristians hållning till projektet.

Äro alltså de ryska planerna endast glimtvis kända, ha källorna icke mycket mera att berätta om hur man uppfattade dem i Köpenhamn. Man har menat, att Kristian främst varit benägen att acceptera anbudet för att slippa den delning av furstendömena, som eljes bleve nödvändig, men att också motsättningen till Sverige och förhoppningar om en lösning i danskt intresse av konflikten vid Ishavet påverkat hans beslut. Han skulle icke själv ha velat träffa ett avgörande utan låtit hertigen göra det i samråd med änkedrottningen.[9]

I själva verket tvinga de få och spröda källorna icke till denna tolkning. Väl är det sant, att Kristian formellt överlämnade avgörandet till hertigen. Något annat torde heller icke ha varit möjligt, sådant som förhållandet var mellan konungen och modern. Därav kan ingen slutsats dragas om Kristians tvekan eller beslutsamhet. Den instruktion, som de danska sändebuden Nils Krag d. y. och Kaspar Paselich vid slutet av december 1601 fingo med på färden till Moskva, ger emellertid besked om att konungen till det yttersta ämnade utnyttja de politiska förmåner, som erbjödo sig.[1]

Utöver utväxling av giftermålskontraktet hade de i uppdrag att, om det vore möjligt, hejda den förhandling i lappmarksfrågan, som pågick i Moskva mellan den danska beskickningen och tsaren. De skulle själva icke inlåta sig på dessa ärenden utan hänvisa till en ny beskickning, som skulle följa hertigen till Ryssland. Då borde man i samband med förmälningen överlägga om närmare vänskap mellan rikena och om alla territoriella tvister.

Deras ärende inskränkte sig emellertid icke till detta! De skulle också begära, att tsaren icke före den furstliga beskickningens ankomst skulle avsluta förhandlingarna med England om privilegier för den engelske köpmannen. Vidare skulle de framföra, att det dansk-ryska förbund, som nu instiftades, vore illa sett i Sverige. Hertig Karl sades göra, vad han kunde, för att hindra det. Han hade i själva verket, hette det, visat Danmark den största ovilja med anledning av Kristians vänskap med Ryssland.

---

[8] Laursen menar, DNT, III, s. 127, att trenne mål eftersträvats, en förbindelse med ett europeiskt furstehus, stöd mot Sverige och en uppgörelse i lappmarksfrågan.

[9] Så Laursen i DNT, III, s. 127 f.

[1] Kristians instruktion för Nils Krag o. Kaspar Paselich, dat. Frederiksborg 28 dec. 1601, orig. i vol. Ryssland A II 16 b, TKUA, DRA, regest i Datskij archiv, s. 157. Referat hos Forstén, Snosjenija Danii s Rossiej, s. 288, o. hos Laursen i DNT, III, s. 129.

Om den engelske legaten verkligen rekommenderat tsar Boris ett närmande till Danmark i syfte att trygga handelsvägarna till Ryssland, hade han räknat med danska eftergifter i detta hänseende, icke med ryska. Sådana voro emellertid otänkbara. Att hejda den engelska handeln på Ryssland var aldrig ett danskt intresse. Men Kristian ville genom denna äktenskapshandel köpa tsarens bistånd vid regleringen av sjöfarten nord om Norge.

Uttalandena om Sveriges hållning ge stöd åt en förmodan, att de ryska ombud, som varit i Köpenhamn, icke dolt tsarens ovilja mot sin svenske granne. Detta stöder den slutsats, som den engelske legatens brev från Reval föranlett, att tsaren varit föga benägen att utan svenska eftergifter bekräfta Teusinafreden. Ett är säkert. Det förbund med Ryssland, som Kristian stod i begrepp att ingå, var direkt riktat mot Sverige. För att undgå svenska farvatten ställde de danska sändebuden också färden genom Polen.

Karls ingripande.

Det furstliga följet däremot kunde icke undvika den bekvämare vägen över Narva. Kristian blev nödsakad att i Stockholm begära lejd för hertig Hans.[2] Där tvekade man icke om vad som var på färde. Att neka den danske hertigen lejd var visserligen icke möjligt. Han hade kunnat ta sig fram också på andra vägar. Men ett försök att hejda honom vågade Karl.

Den danske brevdragaren, sekreteraren Nils Wind, hade också medfört Kristians brev om det nya möte, som skulle äga rum på gränsen.[3] Det brådskade med svaret i fråga om mötet, och detta tog Karl till anledning att på återvägen sända sin betrodde medhjälpare Adam Schraffer med dansken. Denne skulle emellertid icke endast föra med sig Kristians svar tillbaka utan även i hemlighet ta kontakt med hertig Hans och enträget avråda honom från att resa. Under åberopande av sin vänskap med Fredrik II och sin frändskap med den unge hertigen genom det gottorpska huset — det gällde ju en giftermålshandel — bad Karl honom än en gång överlägga med sin moder och med Fredrik II:s vänner, innan han fullföljde sitt beslut. Det är betecknande, att Kristian ej nämndes.[4]

Också i brev till den unge hertigen gav Karl uttryck åt sin mening. Ett sådant besked skulle han aldrig ha tillrått, hette det. Då det nu likväl var fattat, ville han endast vädja till hertigen och genom denne

---

[2] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 19 juli 1602, konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Kristian uppmanade Karl att »alffuorligen» meddela sina kapare order om den kungliga danska eskaderns passage.

[3] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 19 juli 1602, s. n. s. 385, anm. 3.

[4] Karls instruktion för Adam Schraffer, dat. Stockholm 30 juli 1602, avskr. av konc. i RReg 1602:2, RA, fol. 87 v—88 v. Almquist, a. a., s. 75 med anm. 1.

till Kristian, att de i anledning av detta icke träffade avtal med ryssarna mot Stettinfreden och Sverige till skada.[5]

Brudgummens politiska värv.

Detta bud har troligen ej nått hertig Hans. Hejdat honom har det i varje fall icke. I början av augusti avfärdades den furstliga beskickningen från Köpenhamn. Det var då redan klart, att ett möte vid gränsen skulle komma till stånd följande vinter. När Kristian uppsköt detta möte till in i februari månad 1603, kan skälet ha varit, att han ville avvakta besked från Moskva. Både hertig Hans och riksråden Axel Gyllenstierna, Axel Brahe och Kristian Holck, som följde honom, hade nämligen som viktigaste ärende att utverka en delning av lappmarkerna vid sjökanten, antingen i öst-västlig riktning, så att hela stranden komme i dansk ägo, eller i nord-sydlig efter en linje, som överensstämde med eller gick öster om den gräns från Enare sjö till Ishavet, som avtalats mellan Sverige och Ryssland efter Teusinafreden, vars bestämmelser i fråga om beskattningsrätten i dessa nejder skulle uttryckligen överkorsas.[6] Tsaren borde icke frukta för de grannar, som kunde känna sig förfördelade av ett sådant byte, hette det vidare. Mot det förbund, som Kristian var beredd att sluta på grundval av byteshandeln, kunde ingen uträtta något.[7] Ja, själva den förargelse, som överenskommelsen skulle väcka hos fientligt sinnade grannar, framställdes — helt säkert med kännedom om vad sådana barbariska glädjeämnen betydde för moskoviterna — som ett tacknämligt resultat av samarbetet.[8]

Vem den granne var, som det gällde att enigt motstå och gärna förarga, därom behöver man icke tvivla. Redan arten av den uppdelning, danskarna hade att föreslå, ger klart besked. En överenskommelse av detta slag borde ha blivit ett avgörande argument i meningsutbytet på det stundande nordiska mötet.[9]

Man må emellertid icke föreställa sig, att lappmarksfrågan var den danska beskickningens enda ärende. Också handeln på Ryssland skulle

---

[5] Karl t. Hans av Schleswig-Holstein samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 89 r. Jfr Karls order t. Hans Klasson om hertig Hans' passage, dat. Stockholm 9 aug. 1602, orig. i Bielkenstiernska samlingen, Enskilda arkiv, RA.

[6] Kristians instruktion för Axel Gyllenstierna, Axel Brahe o. Kristian Holk, dat. Köpenhamn 1 aug. 1602, orig. i vol. Ryssland A II 16 b, TKUA, DRA, regest i Datskij archiv, s. 163. Utkast till brev från hertig Hans och furstinnan Xenia t. tsar Boris s. d. s. l., konc. ibid. med påteckning om att det borde utställas på ryska efter bröllopet, regest i Datskij archiv, s. 164 f. Konc. är skadat och kan suppleras ur avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1602—1603, TKUA, DRA, fol. 131 v—133 v. Se Forstén, senast a. a., s. 290 ff., Laursen i DNT, III, s. 130 f., o. Johnsen, a. a., s. 136.

[7] Instruktionen för Axel Gyllenstierna m. fl., se föreg. anm. Förbundet karakteriserades som »recht wahres Vertragen, bestendige, nachbarliche Correspondenz, Liebe, Einigkeit, Freundt- und Bruderschaft».

[8] »allen vnserenn Feinden ein grosses Hertzleidt vnd Abscheu.» Utkastet till brev t. tsar Boris, s. o. anm. 6.

[9] Denna mening också i den äldre litteraturen, särskilt utförligt hos Forstén, l. c.

tas upp till dryftning. Kristian begärde fri rätt för alla danskar att handla i Ivangorod, oberoende av de tidigare överenskommelser om Narvahandeln, som tsaren eller hans företrädare kunde ha träffat med hertig Karl. Danskarna skulle dessutom ha handelsfaktorier i Novgorod och andra ryska städer samt fri religionsutövning där.

Det är av intresse, att frågan om den engelska handeln icke berördes i instruktionen. Uppenbarligen har Kristian av Nils Krags och Kaspar Paselichs berättelser fått veta, att man i Ryssland icke vore hågad att lägga några hinder på den värdefulla handelsvägen över S:t Nicolas. Det gällde då att nå samma mål genom att trygga Danmarks besittning av Ishavets kust.

Förhandlingarnas misslyckande.

Dessa högt ställda förhoppningar skulle icke komma att infrias. Efter en besvärlig resa nådde den furstliga beskickningen det pesthärjade Moskva på hösten 1602, och där avled hertigen, innan äktenskapet fullbordats.[1] Att förhandlingsläget härigenom försämrades, är självfallet. Det är emellertid icke troligt, att tsaren under några förhållanden varit benägen för eftergifter. Nu hjälpte icke Axel Gyllenstiernas förklaring, att Kristian av vänskap ville skänka tsar Boris hälften av Lappland — ty detta vore gammal norsk egendom, hette det. Tsaren gick först efter åtskilliga dröjsmål med på en gräns mellan ryskt och danskt intresseområde strax väster om klostret Petsjenga, men något besked om de rättigheter, han avstått åt Sverige, ville han icke ge. En så värdelös uppgörelse vägrade danskarna att godta. Och på begäran om en stapel vid Ivangorod lät tsaren svara med en hänvisning, icke till Teusinafreden men till Stettintraktatens bestämmelser om Narvahandeln. Frågan borde tas upp mellan Kristian och Karl, hette det.

Samma resultat av svåra besvikelser gav också de följande årens dansk-ryska förhandlingar, tills den stora oredan i Ryssland hejdade ännu en dansk furste, som stod beredd att resa till Moskva för att äkta den sköna Xenia. Det gällde denna gång hertig Filip av Schleswig-Holstein.[2]

1606 års rådsförhandlingar.

Då konung Kristian efter det braunschweigska äventyret sökte ett nytt fält för sin politiska aktivitet, hemställde han till rådet, om man icke borde utnyttja den ryska oredan för att återtaga de områden av Lappland, som ryssarna hade tillägnat sig. Konungen dolde icke, att

---

[1] För detta och det följande tvenne källor, dels Udtog af Rigsraad Axel Gyldenstiernes Dagbog, dels Axel Gyllenstiernas, Axel Brahes o. Kristian Holcks relation s. d. s. l., orig. i vol. Ryssland A II 16 b, TKUA, DRA. Forstén, a. a., s. 294 ff. Laursen i DNT, III, s. 131, o. Johnsen, a. a., s. 136 f., använda icke den senare källan.

[2] Därom hos Forstén, a. a., s. 298 f., samt flere brev i Ausländische Registrante 1602—1603 o. 1604—1605, TKUA, DRA. Om Karls oro för detta nya äktenskapsprojekt se Karls instruktion för Bengt Söffrinsson o. Bengt Larsson, dat. Stockholm 23 april 1604, avskr. av konc. i RReg 1604, RA, fol. 140 v—141 r.

en erövring med vapenmakt lockade honom mest.[3] Om rådets svar är intet känt. Helt säkert var det alldeles avvisande.[4] Man vill gärna tro, att de svarat detsamma som ännu tre år senare — att Kristian borde se tiden an, tills Ryssland återfått en stadigvarande regering, och då söka rättelse av gamla missförhållanden på diplomatisk väg.

Vilket sambandet med rådsförhandlingarna än har varit, icke långt senare lät Kristian åter ta upp motståndet mot den svenska kolonisationen vid Ishavskusten. Kanske betydde förslaget att ånyo söka fördelar av Ryssland endast, att Kristian åter vänt sin håg och sitt intresse till den svenska politiken. Samtidigt hade han förelagt rådet frågan om hertig Kristians hyllning.

---

[3] Kristians proposition, dat. Köpenhamn 9 mars 1606, tryckt efter orig. av Erslev, Aktstykker og Oplysninger, I, s. 138 ff.

[4] Ett annat svar borde ha föranlett en bevillning, såsom fallet varit i vad gällde expeditionen till Grönland. Ibid., s. 136 f.

II.

Sigismund och Spanien.

Förhållandet mellan Sigismund III:s Polen och den spanska monarkien hör till de många outredda punkterna i motreformationens historia och lär så förbli, tills de polska magnatarkiven och de spanska samlingarna i Brüssel och Simancas avvunnits ett annat material än det, som nu står till buds ur andra samlingar, ty detta gäller främst farhågorna i det protestantiska lägret för samarbete mellan de bägge kungliga trosfränderna i Warschau och Madrid.[5] Att ett samarbete icke blott planerats, är visst.

De spanska legationer, som vid 1590-talets början prövade det danska regeringsrådets välvilja, fortsatte till Polen, sedan de fullgjort sina värv i Köpenhamn. Dessa gällde främst den spanska-nederländska handeln på Norge och fisket vid dess kuster, men den beredvillighet, sändebuden visade, då det gällde att utlova observans av de danska bestämmelserna för fisket, hade sin udd mot engelsmän och holländare, som ogärna erkände den danske konungens anspråk på dessa vatten. Också mera öppna förbundsinviter förekommo, till engelsmännens oro.[6]

Om ärendena i Polen är emellertid intet känt. Tanken ligger dock nära till hands, att närmandet till Danmark gällt sundets spärrande för engelska fartyg och beskickningarna till Polen hejdandet av spannmålsexporten från Danzig. Hur därmed än må ha förhållit sig, då

[5] En tämligen omfattande litteratur har rådfrågats i ämnet. Äldre polska arbeten såsom Kobierzycki, Historia Vladislai Poloniæ et Sueciæ principis, o. Niemcewicz, Dzieje panowania Zygmunta III, ge lika litet besked som Theiners bekanta Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl, och H. Hjärnes avhandling Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det habsburgska huset 1589—1604. Översikter såsom Platzhoff, Geschichte der europäischen Staatensystems 1559—1660, Droysen, Geschichte der Gegenreformation, och Merriman, The rise of the Spanish Empire, IV, ha heller intet att meddela. På samtidens uppfattning om det spansk-polska hotet kommer här att ges några exempel. Till tendensen vida mera sällsynt är det uttalande, som förekommer i Filip II:s apokryfiska testamente, vid denna tid i avskr. spritt vid alla europeiska hov. Det citeras efter ett av de äldre trycken, von Meteren, Eigentlich vnd volkomene Historische Beschreibung des Niederlendischen Kriegs, s. 1097 ff.: »Weder Italien/ noch Polen/ noch Schweden/ noch Dennemark/ noch Schottland/ können euch zu huelff kommem. Der König von Schottland ist arm. Dennmarcken hat sein einkommen von den Ausslendischen Nationen. Schweden ist jederzeit zertheilt/ vnd zu dem fern entlegen. Die Polen sein jederzeit meister vber jre Kön. Italien ob es wol reich/ ist es doch weit entlegen vnd alle seine Fürsten vnterschiedliches gemuets.»

[6] Det knapphändiga materialet i vol. Spanien A I 1 och A I 2, TKUA, DRA. Om engelsmännens hållning finnas åtskilliga upplysningar i det material, som anförts ovan s. 43, anm. 5.

Paul Dzialynski på sommaren 1597 anträdde sin bekanta beskickningsresa till England och tog vägen över Köpenhamn och Haag, tvekade man i det antihabsburgska lägret icke om vad saken gällde, fredsmedling under hot om handelsblockad i Östersjön.[7] Det polska medlingsanbudet, som blott var ett av legationens ärenden, avvisades emellertid liksom förslagen i handelsfrågorna under former, som skaffade den polske ädlingen europeisk ryktbarhet.[8]

Detta är bakgrunden för den oro, man i det protestantiska lägret hyste vid underrättelsen om en ny spansk beskickning till Polen, vars officiella ärende, att överlämna gyllene skinnets orden till Sigismund, man endast ansåg som en förevändning.[9] Vad syftet än varit med denna beskickning, spreds på våren 1601 till alla europeiska hov en berättelse om de politiska överläggningar, som förts i Warschau. Filip III skulle ha lovat en spansk flotta på aderton fartyg till Sigismunds hjälp vid en ny expedition till Sverige, och den polska riksdagen hade bifallit tre års gärder till kriget om Livland.[1]

Det holländska initiativet 1601. Johans av Nassau beskickning.

Uppståndelsen blev stor på skeppsbryggorna i Amsterdam. En spansk flotta i Östersjön betydde den fria republikens undergång, hette det. Amiralitetet beslöt att försöka hejda denna olycka genom en diplomatisk aktion.[2] Samma beslut hade några veckor tidigare fattats i furstekretsen kring Moritz den lärde. Som så ofta fick därför en av de oraniska furstarna gå köpmännens ärenden. Greve Johan II av Nassau avfärdades till hertig Karl och Kristian IV för att varna för faran och begära bistånd. Vad man önskade, uttalades icke i de

---

[7] Buzanval t. Villeroy, dat. Haag 1 aug. 1597, avskr. bland Propositions de Buzanval, I, i vol. Manuscripten L. 75, Koninklijk Bibliotheek, Haag.

[8] En ofullständig redogörelse hos Hassencamp, Handelspolitische Verhandlungen zwischen England und Polen in den Jahren 1597 und 1598. Drottning Elisabets svarstal återfinnes i avskr. i de flesta samlingar av nyhetsblad från denna tid. Om det intresse, det väckte även i Sverige vittnar, att Karl icke dröjde att utnyttja det i sin propaganda. Han skickade det sålunda till Klas Fleming i Finland och påpekade, att »i wil förni*mme* [sc. svaret] ware spotskt nog». Karl t. Klas Fleming, dat. Korpo 25 aug. 1597, konc. bland Hertig Karls koncept 1569—1599, Kungliga koncept, RA. Akterna från de korta förhandlingarna i Haag ligga i vol. Holland 2633, R. A. Haag. Jfr även von Meteren, a. a., s. 984 ff., o. Jacobi Augusti Thuani Historiarum svi temporis Pars Quinta, s. 466 f.

[9] Buzanval t. Villeroy, dat. Haag 1 nov. 1600, avskr. bland Propositions de Buzanval, I, i vol. Manuscripten L. 75, Koninklijk Bibliotheek, Haag, endast i utdrag tryckt av Vreede, a. a., s. 72, anm.

[1] Tidning från polska riksdagen 1601, avskr. i åtskilliga tyska samlingar samt i vol. Staaten General 4717, R. A. Haag. Tanken, att detta rykte härstammade från Karl, som redan tidigare uttalat farhågor för spansk-polskt samarbete, måste avvisas. Syftet skulle då ha varit att vinna protestantiskt stöd. Några arkivaliska belägg ha ej funnits. Karl begagnade icke uppgiften i sitt brev till åtskilliga furstar i maj 1601, varom nedan s. 351, anm. 2. Den skulle också ha varit ett tveeggat vapen, som kunde avskräcka, samtidigt som det skrämde.

[2] Buzanval t. Villeroy, dat. Haag 2 juni 1601, avskr. bland Propositions de Buzanval, I, i vol. Manuscripten L. 75, Koninklijk Bibliotheek, Haag, i utdrag tryckt av Vreede, a. a., s. 72.

instruktioner, han förde med sig, men väl i furstarnas brevväxling. Sundet borde spärras för den farliga armadan och den svenska flottan eljes vara beredd att uppta striden.[3]

I Haag var man emellertid tveksam inför en beskickning till Karl, som kunde tolkas som ett ställningstagande i striden mot Sigismund, farligt för dem, som i Danzig hämtade det polska kornet. Det gällde främst att utverka sundets spärrande, tycks man ha menat. Det brev, som greve Johan fick med från generalstaterna till den svenske hertigen, var också hållet i mera allmänna ordalag än det till Kristian. I det förra talades endast om farorna för Sveriges handel och sjöfart, i det senare jämväl om farorna för den evangeliska saken av ett spansk-polskt herravälde i Östersjön.[4]

Mera politisk realism visade de tyska furstar, som skulle förena sig med köpmansrepubliken om denna framställning. De begärde icke direkt, lika litet som generalstaterna, sundets spärrande eller aktiv svensk hjälp, men i breven till de bägge nordiska regenterna talade de i samma ordalag om de konfessionella skälen för ett samarbete.[5] Till Karl medförde greve Johan ett särskilt brev från Moritz av Hessen med tillönskan om seger i striden för fäderneslandets frihet och den rena läran.[6] Vidare instruerades han att för Kristian enträget

---

[3] De Jonge, Inlichtingen omtrent de staatkundige Betrekkingen tuschen Nederland en Zweden, s. 224, o. Sprinchorn, Om Sveriges förbindelser med Nederländerna, s. 141, bägge med oriktig uppgift om initiativet. Vilhelm Ludvig av Nassau anförde i själva verket amiralitetets begäran. Om någon krigstjänst i Livland var icke tal. Vilhelm Ludvig av Nassau t. generalstaterna, dat. vid Reinberg 19 juni 1601 n. st., orig. i vol. Staaten General 4717, R. A. Haag. Saken hade diskuterats mellan oranierna och furstarna i Kassel och Heidelberg. Ett av dessa brev finnes tryckt. Vilhelm Ludvig av Nassau t. Johan I av Nassau, dat. för Reinberg 2 juni n. st. 1601, Archives de la maison d'Orange-Nassau, II: 2, s. 88 f. Moritz av Oranien t. generalstaterna, dat. Marienboom 21 juni n. st. 1601, orig. i vol. Staaten General 4717, R. A. Haag, i utdrag anfört av De Jonge, a. a., s. 225 med anm. 32. Redan i mars hade Moritz av Hessen blivit uppmärksamgjord på händelserna i Warschau i febr. Georg Köppen t. Moritz av Hessen, dat. Harburg 23 mars 1601, orig. i vol. Zeitungen 1601, St. A. Marburg.

[4] Generalstaterna t. Karl, dat. Haag 22 juni 1601, konc. i vol. Staaten General 6528, R. A. Haag. Att det avgått i denna gestalt, framgår av avskr. o. tysk version i vol. 1310, Inv. IV, Koninklijk Huisarchief, Haag. Generalstaterna t. Kristian samtidigt, orig. i vol. Kriegssachen 1600—1601, St. A. Marburg. Om överläggningen i Haag se De Jonge, a. a., s. 225 med anm. 33, o. Johan Oldenbarnevelt t. Johan II av Nassau, dat. Haag 23 juni n. st., tryckt efter orig. i Archives de la maison d'Orange-Nassau, II: 2, s. 95 f.

[5] Moritz av Hessen t. Karl o. Kristian mut. mut., dat. Witzenhausen 21 maj 1601, konc. 2 i vol. Schweden 1600—1629, St. A. Marburg. Orig. t. Kristian i vol. Nassau-Siegen 1593—1601, ibid. Moritz av Oranien t. Kristian, dat. i lägret för Marienboom 11 juni 1601, orig. ibid. Kurfursten i Heidelberg var försiktigare. Han åberopade endast det muntliga uppdrag, han givit sin frände. Fredrik IV t. Karl, dat. Alzei 3 juni 1601, avskr. i vol. 1310, Inv. IV, Koninklijk Huisarchief, Haag.

[6] Moritz av Hessen t. Karl, dat. Kassel [!] 21 maj 1601, avskr. av konc. i vol. Schweden 1600—1629, St. A. Marburg, anförd som konc. av Thyresson, a. a., s. 15, anm. 2. Dens:s instruktion för ärendet hos Karl, dat. Witzenhausen 21 maj 1601, avskr. i vol. 1310, Inv. IV, Koninklijk Huisarchief, Haag.

framhålla vådorna av en polsk seger, som skulle föra katolicismen till makten i Sverige.[7]

Uppenbarligen har man i Kassel varit orolig för Danmarks hållning. På detta tyckte sig greve Johan vinna bekräftelse, när han under resan till Köpenhamn i Lybeck träffade Samuel Laski i sin herres ärende på väg, som han uppgav, till Danmark. Då det berättades, att Kristian var i Norge, beslöt greve Johan att skynda till Karls fältläger för att uträtta sitt ärende.[8] Där inträffade han i början av augusti, lät sig övertalas att ta befälet över den svenska hären, sände tillbaka — till Kassel — de brev, han skulle ha fört till Köpenhamn, och ursäktade sig i ett särskilt brev till Kristian.[9] Detta kvarhölls emellertid, liksom de övriga breven, av lantgreve Moritz.

Om orsaken till beslutet att nu inställa beskickningen till Köpenhamn är intet känt. Möjligen har man vid det hessiska hovet ansett saken inaktuell fram emot hösten. Kanske ha underrättelser från Flandern givit besked om att inga flottrustningar av denna omfattning förekommit. Det resultatet hade emellertid aktionen haft, att Karl styrkts i sina farhågor för samarbete mellan Spanien och Polen. Kanske har också greve Johans berättelse om mötet i Lybeck styrkt hans uppfattning om Kristians oktobermandat 1601 som ett resultat av polska stämplingar. Tillsvidare svarade han med ett tack för underrättelsen och med en förmaning till greve Johans uppdragsgivare att själva göra sitt för att hindra spanska kupper och papistiska intriger.[1]

Karls initiativ 1601.

I själva verket hade den oraniska beskickningen kommit hans egna önskemål till mötes. Vid underrättelsen om riksdagsbeslutet i Warschau hade han nämligen vänt sig till generalstaterna och till flere tyska furstar med en hätsk skildring av Sigismunds uppsåt.[2] Det gällde

[7] Dens:s instruktion för ärendet hos Kristian samtidigt, orig. i vol. Dänemark 1590—1649, St. A. Marburg. Jfr Thyresson, l. c.

[8] Johan av Nassau t. Moritz av Hessen, dat. Travemünde 4 juli 1601, orig. i vol. Nassau-Siegen 1593—1601, St. A. Marburg. Samuel Laski förhandlade i själva verket i Lybeck om arresten på Johan Gyllenstiernas flotta. Förhandlingsakterna ligga i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck. Om han varit instruerad att fortsätta till Köpenhamn, är ej känt. Innan han lämnade staden, skrev han en underdånig hälsning till den danske konungen. Samuel Laski t. Kristian, dat. Lybeck 24 juli 1601, orig. i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA. Se också nedan s. 359 med anm. 9.

[9] Johan av Nassau t. Kristian, dat. Pernau 5 aug. 1601, orig. i vol. Nassau-Siegen 1593—1601, St. A. Marburg.

[1] Karl t. generalstaterna, dat. Pernau 4 aug. 1601, orig. i vol. Staaten General 6528, R. A. Haag. Dens. t. Moritz av Oranien samtidigt, avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 378 r—379 r.

[2] Karl t. generalstaterna, dat. Reval 9 juni 1601, orig. i vol. Staaten General 6528, R. A. Haag. Vid avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 275 v—276 v, under dat. 31 maj 1601, meddelas, att brevet sänts till Moritz av Hessen, Henrik Julius av Braunschweig-Lüneburg och änkehertiginnan Sofia Hedvig av Pommern-Wolgast samt på latin till Henrik IV och Jakob VI. Att brevet utgått till flere än de nämnda, är icke omöjligt. Icke

att få tillstånd till värvningar för kriget i Livland — att detta nu skulle anta en ny karaktär, har hertigen insett. Svenska värvningsplakat spredos över Europa, och en rad högättade äventyrare och oförsörjda furstesöner sökte sig till krigsskådeplatsen. Flere av dessa kommo också att göra betydande insatser i svensk tjänst, såsom hertig Frans av Sachsen-Lauenburg, hertig Fredrik av Braunschweig-Harburg, som stupade vid Kirkholm, och greve Reinhardt av Solms, Johans av Nassau följeslagare under det svåra fälttåget 1601—1602. Många återvände emellertid rätt snart till sina hemland, och där spriddes ryktet om den nöd, som härskade bland den svenske hertigens soldater. Mer än någon annan torde greve Johan ha bidragit till detta. Redan i brev till sina fränder hade han givit uttryck åt sitt missnöje och sin besvikelse i hårda ord mot hertig Karl, och dessa brev spriddes i avskrifter i furstekretsen kring lantgreve Moritz. Några av dessa brev snappades av polackerna och blevo ett stort agitationsnummer. Åter i sitt stamland nedskrev Johan av Nassau en skildring av förhållandena i Livland, som måste ha gjort hans fränder mindre benägna att hoppas på framgång i Karls och Sveriges strid.[3]

När viljan att gå Karl till mötes i denna furstekrets under de följande åren starkt minskades, kan detta ha haft också andra orsaker än greve Johans berättelser och den spanska armadans uteblivande. De nordiska rikenas konflikter hade på vintern 1602 dragits inför europeisk opinion.

Den danska frågan inför Europa.

När de svenska ombuden vid 1603 års möte klagade över Kristians oktobermandat och krigshotet på hösten 1601, menade de, att hotelserna i det öppna brevet varit desto mera brottsliga, som de spritts i tryck och sålunda skadat Karls rykte ute i Europa. I själva verket var det emellertid hertigen, icke Kristian, som givit händelserna denna publicitet. Vid årsskiftet 1601—1602 riktade denne nämligen en skrivelse runt Europas hov, där han stämplade Kristians tilltag som förmätet, protesterade mot beskyllningarna och uttalade sin förtröstan om diplomatiskt stöd.[4] Till varje brev fogades ett exemplar av det tryckta

---

dess mindre visar uppräkningen, vad saken gällde. Detta styrkes av de brev om värvningarna, som utgingo i maj 1601. Karl t. Franz av Sachsen, Johan Fredrik av Schleswig-Holstein o. Johan av Oldenburg, dat. Reval 9 maj 1601, t. Bogislav av Pommern, Barnim av Pommern o. änkehertiginnan Sofia Hedvig, dat. Reval 27 maj 1601, t. Moritz av Oranien o. generalstaterna, dat. Reval 30 maj 1601, samtliga avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 228 r—229 r, 262 r—263 r o. 272 v—273 r.

[3] Om Johans av Nassau berättelser och brev hoppas förf. få återkomma i annat sammanhang. Ett betydelsefullt källmaterial — det svenska fältarkivet från vintern 1601—1602 — utgör den här ofta anförda vol. 1310, Inv. IV, Koninklijk Huisarchief, Haag. Jfr Sjödins uppgift i kommentaren till Hans Bilefeldts rapporter till Knut Persson, s. 426 med anm. 1.

[4] Karl t. generalstaterna, dat. Åbo 30 dec. 1601, orig. i vol. Staaten General 6528, R. A. Haag. Dens. t. Moritz av Hessen, dat. Åbo 24 dec. 1601, avskr. av orig., tillsänd lantgreve Ludvig av Hessen, i vol. Schweden 1600—1629, St. A. Marburg. Dens. t. Johan

mandatet, en översättning till tyska av dess text och bilagor och en tysk version av Karls svar, den senare dikterad av hertigen själv.[5]

Karl meddelade också sin avsikt att låta utge dessa och andra handlingar av trycket. Detta kom sedermera icke att ske, men planen ger anledning till samma slutsats som brevet — att Karl med största oro såg fram emot det stundande mötet, ja, allvarligt fruktade, att det skulle gå till öppet krig. I detta läge behövde han icke endast diplomatiskt stöd. Det var också nödvändigt för honom att urskulda sig inför den europeiska opinionen, för den händelse det dock skulle gå därhän.

Dessa underrättelser från det protestantiska Norden kommo icke litet oro åstad bland de furstar, vilka voro huvudmän för de evangeliska förbundssträvandena. Lantgreve Moritz skrev till sin frände i Marburg och bad om ett råd. Här kunde man nämligen icke vänta annat, menade han, än ett krig med största vådor för alla grannar.[6]

I sitt svar ställde lantgreve Ludvig frågan, om man i det synbarligen oundvikliga kriget — ty erbjuda Kristian medling vore lönlöst — kunde vänta sig en dansk-polsk allians, och besvarade den nekande. Den omständigheten, att Kristian vänt sig till Sveriges ständer, visade, menade han, att det gällde unionens återupprättande, och då vore Kristian icke betjänt av polsk hjälp. För alla kur- och furstar i grannskapet vore detta farligt, icke minst för Braunschweig-Lüneburg — på detta furstehus borde, synes han ha menat, medlingsvärvet i första hand läggas.[7]

En hänvändelse till Wolfenbüttel — om detta varit lantgreve Ludvigs avsikt — kom emellertid icke till stånd. Lantgreve Moritz inskränkte sig till att erbjuda Karl allt diplomatiskt stöd, som kunde komma i fråga.[8] Samtidigt beklagade han Kristians tilltag och uttryckte sin

Adolf av Holstein-Gottorp samtidigt, orig. i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel. Dens. t. Fredrik IV samtidigt, avskr. i vol. 241 a, Rep. 11, G. St. A. Berlin. Vid avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 497 r—498 r, är antecknat, att brevet avgått också till Johan Fredrik av Schleswig-Holstein, Joakim Fredrik av Brandenburg, Henrik Julius av Braunschweig-Lüneburg, Fredrik Wilhelm av Sachsen-Altenburg o. Moritz av Oranien. Breven äro så till vida skiljaktiga, som det till de gottorpska bröderna utgick med följande tillägg: »welches auch, wo es die Vberhand nehme, viel Benechtbarten wie zu besorgen entgelten mussten». Den översättning till latin, som sändes till London, s. n. s. 355 f. med anm. 8, synes ej vara känd.

[5] Bilagorna enligt anteckning i TyRReg 1601, RA, fol. 498 v. Vid avskr. av den tyska versionen av Åbobrevet står, ibid., fol. 483 v: »An den König zu Dennemarcken, welches I. F. D. selbst auss dem Dänischen[!] jn teutsche Sprach transl. in Gegenward des schwedischen Secretari Pet. Nielsson.» Bilagorna äro bevarade i flere samlingar, utom några av de i föreg. anm. nämnda även i vol. Staaten General 5897, R. A. Haag, och i vol. Dänemark 1590—1619, St. A. Marburg.

[6] Moritz av Hessen t. Ludvig av Hessen, dat. Kassel 20 mars 1602, orig. i vol. Schweden 1600—1629, ibid.

[7] Ludvig av Hessen t. Moritz av Hessen, dat. Marburg 28 mars 1602, avskr. av konc. ibid.

[8] Moritz av Hessen t. Karl, dat. Kassel 6 april 1602, konc. i vol. Dänemark 1590—

belåtenhet över Karls hovsamma svar — att Kristian hade en helt annan mening om detta, är redan nämnt. Det var icke heller litet skarpt. Lantgrevens ord vittna om hur mörkt han såg på den nordiska freden. Någon framställning i Köpenhamn gjorde han dock tills vidare icke.[9]

Att händelserna i Norden också nu föranledde meningsutbyte mellan Kassel och Heidelberg, kan ej betvivlas. När Fredrik av Pfalz mot slutet av april vände sig till Kristians svärfar kurfurst Joakim Fredrik av Brandenburg, skedde det helt visst efter överenskommelse med lantgreve Moritz.[1] Han meddelade denne en avskrift av Karls brev — detta hade i själva verket sänts även till Berlin — och gav uttryck åt en pessimistisk syn på läget. Kristians tilltag vore, menade han, säkert ett resultat av påvliga och jesuitiska intriger i syfte att locka de svenska ständerna till avfall från hertig Karl.[2] Det vore därför en allmän angelägenhet att genom en diplomtisk aktion hindra det krig i Norden, som eljes tedde sig oundvikligt.

Något resultat fick det pfalziska initiativet troligen icke. Joakim Fredrik meddelade endast, att han redan skrivit till sin svärson om saken.[3] Detta hade också skett i början av april. Kurfursten hade skickat Kristian en avskrift av Karls brev och begärt få närmare reda på vad som förekommit. Han framhävde, att det icke borde få gå till öppet krig, allra helst som Karl tydligen var benägen för en fredlig uppgörelse.[4]

Något medlingserbjudande var detta icke. Det är ovisst, om den polske konungens läntagare alls var benägen för ett sådant uppdrag. I Kristians svar fick kurfursten också veta, att saken på det närmaste rörde Polens affärer. Det vore på Sigismunds begäran, meddelade konungen, han till en tid avvisat förslagen om ett gränsmöte. De frågor, som där skulle behandlas, voro icke heller av större vikt. Den svenska försummelsen vid Sjöaryd hade tvingat Kristian att vända sig

---

1649, St. A. Marburg. Att brevet verkligen avfärdats, framgår av en anteckning om brevdragaren. — Lantgreven sade sig gärna vilja »an vnsern Orth . . . neben andere» bidraga till en förlikning.

[9] Intet spår därav har bevarats i sist anförda vol. eller i vol. Hessen-Kassel A I 4, TKUA, DRA. Intet svar finnes infört i Ausländische Registrante 1602—1603, ibid.

[1] Fredrik IV t. Joakim Fredrik av Brandenburg, dat. Heidelberg 20 april 1602, orig. i vol. 241 a, Rep. 11, G. St. A. Berlin.

[2] »und zu dem Jntent und Ende geschehen, vff dass die Stennde jn Schweden von Hertzog Carls Ld. alss Gubernatorn abgewendet werden vnd sie [sc. die Jesuiten] alssdann jhr blutdürstiges Vorhaben mit Austilgung der wahren Religion und Einführung des abgöttlichen Babstthumbs in berürter Cron Schweden dessto fueglicher einführen möchten.» Längre fram i brevet säges, att Kristian synes hjälpa jesuiterna »gleichsam vnwissender».

[3] Joakim Fredrik av Brandenburg t. Fredrik IV, dat. Köln a. d. S. 14 maj 1602, konc. ibid.

[4] Dens. t. Kristian, dat. Köln a. d. S. 6 april 1602, orig. i vol. Brandenburg A I 4, TKUA, DRA.

till Sveriges ständer, därför att Karl hade varit borta ur riket. Nu hade det möte, som Kristian begärt av ständerna, försiggått, men Karls ombud hade endast velat förhandla om de svensk-polska tvistigheterna. Det hade danskarna däremot icke varit instruerade att göra. Så hade det aldrig blivit någon förhandling av. Kurfursten borde, om han hade något att anföra i saken, vända sig till Karl, ty skulden till alla tvister låge hos denne.[5]

Kristian hade alltså icke blott dolt sitt eget deltagande vid Sjöaryd.[6] Han hade också klart givit besked om att han icke önskade någon främmande inblandning. Orsaken ligger i själva verket i öppen dag. Främmande furstars medling kunde icke annat än stödja det danska rådets fredsvänliga politik. Kristian var överhuvud taget vid denna tid ohågad för varje förhandling med Sverige. Det blev det danska rådets fasta hållning, som inemot hösten 1602 drev fram beslutet om ett nytt gränsmöte.

Det engelska medlingserbjudandet.

Om ett närmande till Danmark var ett led i den stora politiska plan, som förde Rikard Lee till Moskva och Reval under seklets första år, måste för den engelska politiken flere syften ha samverkat. Trots tvisterna om den engelska sjöfarten till S:t Nicolas, om Öresundstullen och om fisket under norska kusten funnos mellan danska och engelska intressen beröringspunkter, vilka också för samtiden måste ha legat i öppen dag. Det gällde främst de bägge rikenas merkantilistiska handelspolitik, som riktade sin udd mot hansans välde på skeppsbroarna vid Thames och Bergenfjord.[7] När denna engelska politik var mera framgångsrik än den danska, hade det sin grund i den engelske köpmannens och den engelska industriens försprång.

Men även med diplomatiska medel arbetade denna politik. Det var överhuvud taget ett engelskt intresse att få till stånd en utjämning av motsättningarna med Danmark, endast en sådan funnits att till rimligt pris förvärva. I detta sammanhang böra de resultatlösa Bremenförhandlingarna mellan dessa riken ses. Dit hör helt visst också det engelska försöket att medla mellan Nordens furstar.

Karls brev om den politiska krisen på hösten 1601 hade utgått även till den engelska drottningen, och denna var icke sen att instruera sin förtrogne Stefan Le Sieur på väg till Köpenhamn för avtal om den kongress, som senare kom till stånd i Bremen, att jämväl erbjuda

[5] Kristian t. Joakim Fredrik av Brandenburg, dat. Köpenhamn 10 maj 1602, orig. i vol. 241 a, Reg. 11, G. St. A. Berlin.

[6] Han meddelade, att de danska ombuden just återkommit från gränsen och meddelat, vad som skett.

[7] Se härom t. ex. Beutin, Hanse und Reich im handelspolitischen Endkampf gegen England, s. 75 et passim.

Englands medling.[8] Hon framhöll för sitt ombud den nordiska fredens betydelse för sjöfarten och handeln i dessa nejder. Han skulle uppmana Kristian att icke låta det gå till öppet krig, och det allra helst som Karl visat sig benägen för en fredlig lösning. Han skulle framhålla vådorna av ett krig, vars utgång alltid vore oviss, och som alltid skadade kristenhetens intressen. Om det sista argumentet endast var en allmänt hållen varning eller en hänvisning till den evangeliska kristenhetens gemensamma motsättning till Polen — så tedde sig saken i London — låter sig icke avgöras. Också om det visade sig, att en överenskommelse mellan rikena redan kommit till stånd, skulle Le Sieur meddela Kristian sitt ärende och, liksom drottningen redan gjort, skriva till hertig Karl om saken.

Något brev till hertig Karl är icke känt, icke heller vilket svar engelsmannen fick i Köpenhamn. Sedan han fullgjort sitt värv, skrev han i alla händelser till Stockholm.[9] Den följden bör den engelska aktionen ha haft, att den fäst Kristians uppmärksamhet på att de krigiska planerna mot Sverige icke voro väl sedda bland de sjöfarande nationerna, där hans svenske vederdeloman tydligen icke saknade gehör.

Fastän Kristian — såvitt det är känt — icke på våren och sommaren 1602 fick mottaga någon direkt framställning från Heidelberg och Kassel, behövde han alltså ej vara oviss om de farhågor, det hotande kriget i Norden väckt. På sommaren 1602 ville man vid de nordtyska furstehoven veta, att hertig Karl i Stralsund skulle sammanträffa med lantgreve Moritz och andra furstar.[1] Och halvtannat år senare fick han en vädjande förmaning från lantgreven själv att icke låta komma till öppet krig. Detta var huvudresultatet av Karls aktion på sommaren 1602 i syfte att förmå Moritz och Fredrik IV, generalstaterna och deras store fältherre att sända ombud till det stundande svensk-danska mötet. Karl hade anförtrott detta värv åt Johan av Nassau på hemväg till Tyskland, åt den pfalziske sekreteraren Otto von Starschedel, som framfört sin herres erbjudande om medling i den lybska tvisten, och åt den nye hovkanslern.[2]

---

[8] Elisabet t. Stefan Le Sieur, dat. Greenwich 15 maj 1602, tryckt bland Foedera, Conventiones, Literae, XVI, s. 440 f. Om de samtidiga handelsförhandlingarna se Beller, The Negotiations of Sir Stephen Le Sieur 1594—1613, s. 23 f.

[9] Karl t. Elisabet, dat. Stockholm 27 aug. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 2, RA, fol. 147 v—148 r. Den latinska versionen återfinnes fol. 147 r—v. Svaret i de handelspolitiska frågorna, Kristian t. Elisabet, dat. 29 maj 1602, tryckt bland Foedera, Conventiones, Literae, XVI, s. 441 ff., innehåller intet i saken. Möjligen har drottningens brev ej ännu nått Le Sieur denna dag. Under alla förhållanden kan Kristian ha svarat på de bägge framställningarna särskilt.

[1] Ulrik III t. Kristian dat. Güstrow 3 juli 1602, orig. i vol. Mecklenburg A I 11, TKUA, DRA. Hertig Ulrik hade sänt kunskapare till staden för att höra, vad det gällde, men kunde redan i ett PS meddela, att ryktet varit falskt.

[2] Moritz av Hessen t. Kristian, dat. Marburg 24 febr. 1603, avskr. av konc., uppenbarligen från kansliet i Kassel, i vol. Sveriges förbindelser med Hessen, Germanica F VII, RA.

Så hade ryktet hungervåren 1602 fört bud åt skilda håll i Europa om Sveriges ovissa politiska läge mellan den pesthärjade östern och den alltmera öppet fientlige danske grannen. Skamfilat blev väl ej den svenske usurpatorns namn av dessa rykten, men om Sveriges möjligheter att härda ut mot övermakten tvekade man numera också bland dem, som gärna sett Karls seger och Sigismunds nederlag. Genom att söka stöd hos tyska rikets furstar hade den svenske hertigen främjat denna publicitet. Låt vara, att han icke helt förfelade det politiska målet, den evangeliska opinionens stöd mot Danmark. För hans ställning i de europeiska staternas krets blev det icke dess mindre ödesdigert. Förgäves skall man försöka göra reda för vad detta till sist kan ha betytt för Kristian IV:s beslut att ändock driva fram en öppen konflikt i Norden.[3]

Akterna om denna beskickning ligga i vol. 1410, Inv. IV, Koninklijke Huisarchief, Haag, bl. a. Karls instruktion för Johan av Nassau, dat. Stockholm 17 aug. 1602, avskr. av orig., o. Karl t. Moritz av Hessen o. Fredrik av Pfalz samtidigt, avskr. av orig. Jfr Karls instruktion för Nils Chesnecopherus, dat. Stockholm 21 aug. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602, RA, fol. 133 v—134 r.

[3] Om dessa rykten se t. ex. den tidning från Venedig, som finnes tryckt i Cecil papers, XII, s. 121 ff.

III.

Hans Adolf av Holstein i svensk tjänst.

När det vid 1603 års nordiska möte blev tal om förlikning i den långa rad av smärre tvister, som jämte de stora politiska stridsämnena dragits inför det nordiska rådsutskottet, höll hertig Karl envist fast vid att ej ge efter, då det gällde alla hinder, danska myndigheter gjort resande svenskar och främst hans egna sändebud och brevdragare på väg till Tyskland. Svenska befälhavare, som utväxlats ur fångenskap i Polen, hade häktats i Danmark, ett svenskt sändebud på väg till Hessen hade kvarhållits i Köpenhamn, sedan han deltagit i ett kroggräl med en dansk adelsman i kunglig tjänst, Karls vinuppköpare Kurt Vinskänk, ofta brukad i hemliga uppdrag över gränsen, hade också varit utsatt för trakasserier. Att utförligt stanna vid alla dessa händelser skulle föra för långt. Ett är dock säkert. Kristian tvekade aldrig att begagna den fördel, Danmarks läge mellan Sverige och Europa gav. Intet under att Johan Skytte 1610, väl på tysk jord, klagade på resan genom det förhatliga grannriket.[4]

Vad Kristian än avsett med denna nålstingspolitik, några politiska mål av större räckvidd kunde han aldrig nå genom den. Han kunde icke ens förhindra den tämligen livliga brevväxlingen mellan Stockholm och Gottorp.[5] De främmande legotrupper däremot, som sökte sig till krigsskådeplatsen i Livland, drogo aldrig genom Danmark. Då denna ström av äventyrare och yrkessoldater på våren 1605 flöt rikare än någonsin, underrättade hertig Karl av Mecklenburg sin danske frände, i oro för ett nordiskt krig.[6] I själva verket tjänade också danska trupper den svenske hertigen. Den sedan från Kalmarkriget

[4] Johan Skytte t. Gustav Adolf, dat. Lybeck 11 maj 1610, tryckt i Monumenta politico-ecclesiastica, s. 163 ff.

[5] Resterna av denna brevväxling ligga i den här ofta citerade vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel. I ett av de ärenden, den gällde, var Kristian direkt inblandad. Fråga är om en arrest, som Rostocks magistrat beviljat Fredrik II av Danmark och Adolf av Gottorp på en större summa av Elisabet Vasas svenska brudskatt, och som det nu gällde att få upphävd. En granskning av det vidlyftiga materialet, jämväl i Ausländische Registrante, TKUA, DRA, och i vol. Suecica ex archivo Gustrovensi, I, G. H. A. Schwerin, har givit besked om att inga mot Sverige riktade politiska planer varit förknippade med saken. Det har därför icke ansetts behövligt att här mera ingående beröra den, ehuru Thams redogörelse, Kring Elisabeth Vasa och hennes dotter, s. 15 ff., för Kristian IV:s del s. 23, anm. 3, är otillfredsställande.

[6] Karl av Mecklenburg t. Kristian, dat. s. l. 20 april 1605, orig. i vol. Mecklenburg A I 2, TKUA, DRA, och dess bilagor.

kände Gosch von Ahlefeldt hade redan 1601 tagit svensk sold och stod kvar i Karls tjänst till 1604 med ett regemente från hertigdömena.[7] Och än mera, Kristians nära frände, den unge hertigen Hans Adolf av Schleswig-Holstein hade på sommaren 1602 med ett värvat förband, finansierat genom ett lån till Karl av den yngre hertig Hans av Schleswig-Holstein, med Gosch von Ahlefeldt som underbefälhavare dragit till Livland.[8] Samuel Laski försökte, om man får tro den unge hertigens egen uppgift, från Lybeck beveka Kristian och de holsteinska furstarna att hindra hans avresa, men misslyckades.[9] I Reval blev hertig Hans Adolf insatt som ståthållare, då Karl i november drog över till Finland.[1] Liksom Johan av Nassau återvände han på sommaren 1602 till sitt hemland. Karl hade givit honom i uppdrag att på vägen ta kontakt med Kristian och utröna dennes avsikter mot Sverige. Den rapport, han gav, är dessvärre icke fullständigt bevarad. Tydligen har han emellertid funnit stämningen i Köpenhamn starkt svenskfientlig.[2]

Kristian och de svensk-lybska förhandlingarna.

Redan på våren 1601 hade de första underhandlingarna om fred med Lybeck förts i Karls fältläger. Under de följande åren skulle det lybska rådet förgäves försöka få till stånd ett fredsmöte. Ett sådant — med Fredrik IV, Ulrik III och hertig Johan Adolf som medlare — hade planerats till Stralsund på våren 1602, men några svenska ombud kommo icke fram. Senare samma år försökte Karl genom Johan av Nassau och Reinhard av Solms, som voro på återväg från Livland, tvinga handelsrepubliken efter sin vilja, men förgäves.[3] Följande år inbjöd han staden till förhandlingar i Kalmar. Där skulle den svensk-lybska Stettinfredens förlikningsbestämmelser sättas i verket. Att Karls medgörlighet var en direkt följd av det svensk-danska gränsmötets lyckliga utgång tidigare samma år, synes visst. Här är emellertid fråga endast om färden till mötesplatsen. Karls mening var, att

---

[7] Gosch von Ahlefeldts registratur 1604, ett fragment i vol. Gottorfer Archiv 29, St. A. Kiel, ett fragment i förf:s ägo.

[8] Om dessa värvningar se Karl t. Hans av Schleswig-Holstein, dat. Reval 31 maj 1601, avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 274 v—275 v.

[9] Hans Adolf av Schleswig-Holstein t. Karl, dat. Ahrensburg 12 juli 1601, orig. i vol. Hans Adolf av Holstein, Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA. Om Samuel Laskis ärende i Lybeck s. o. s. 351, anm. 8.

[1] Beställning för Hans Adolf av Schleswig-Holstein, dat. Reval 3 nov. 1601, avskr. av konc. i TyRReg 1601, RA, fol. 464 v—465 v.

[2] Hans Adolf av Schleswig-Holstein t. Karl dat. Ahrensburg 8 aug. 1602, orig. i nyss nämnd vol. bland Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA, starkt bleknat.

[3] Beträffande de svensk-lybska förhandlingarna under dessa år, betydelsefulla för klarläggande av Karls politiska planer och arbetsmetoder, nödgas förf., liksom tidigare rörande konfliktens ursprung, hänvisa till en kommande framställning. Det omfattande materialet ligger i vol. Acta Suecica VII—VIII o. flerstädes i serien Rat und Bürgernhaft, St. A. Lübeck, i vol. Judicialia Miscellanen 70, Reichs-Hofrath, St. A. Wien, i vol. Lubecensia I, G. H. A. Schwerin, o. i här ofta anförda vol. ur St. A. Kiel, St. A. Marburg o. Koninklijk Huisarchief, Haag.

de lybska ombuden skulle ta sig dit sjövägen.[4] Avskräckt av erfarenheterna från tidigare förhandlingar ville man i Lybeck emellertid icke gå med på ett möte på svensk grund. Man föreslog i stället en sammankomst i någon av Blekingestäderna eller på tyska Östersjökusten.[5]

Detta gick den svenske regenten hårt till sinnes, och först efter en tämligen upprörd skriftväxling utsatte han en ny mötesdag, i Stockholm i maj 1604.[6] I Lybeck var man emellertid icke böjd för någon eftergift. Man kunde åberopa en kejserlig rekommendation och fick stöd jämväl av grannen, Karls svåger i Gottorp. Till slut enades man om en kompromiss. De bägge delegationerna skulle mötas vid Brömsebro på den svensk-danska gränsen.[7] Lybeckarna skyndade sig att hos Kristian begära lejd till mötesplatsen[8], och de lybska ombuden beordrades att om möjligt få förhandlingen flyttad över på danskt område, till Avaskär eller Ronneby[9]. Förhandlingarna i lybska senaten och andra omständigheter ge klart besked om att detta icke var en spekulation i danskt stöd — i själva verket låg staden i konflikt med konung Kristian om privilegierna — utan förestavat av fruktan för våldsamma påtryckningar. En direkt spekulation i den välkända rivaliteten mellan de nordiska rikena var det endast så till vida, som de lybska ombuden på återvägen skulle vända sig till Kristian och, därest förhandlingarna strandat, begära dennes skydd mot fortsatta svenska övergrepp på danskt vatten.

Det kom emellertid aldrig till några förhandlingar. Kristian avslog nämligen begäran om pass och förbjöd varje förhandling från den danska sidan av Blekingegränsen.[1] Den lybska delegationen, som redan var på resa, nödgades vända.[2]

Man kan icke vara oviss om Kristians syften. Det gällde att förhindra en svensk-lybsk fred, som kunde driva hansestaden in i ett för Danmark farligt beroende av Sverige. I själva verket var den svensk-lybska tvisten en förutsättning för Kristians hårdhänta privilegiepolitik.[3]

Lybeckarna ville emellertid icke uppge sina förhoppningar. De utverkade ett brev från Karl till Kristian och begärde själva genom en

[4] Karl t. Lybeck, dat. Nyköping 5 maj 1603, orig. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck. Bilaga är ett pass för färd sjövägen till Kalmar eller Öland.
[5] Lybeck t. Karl, dat. 22 juni 1603, konc. 2, ibid.
[6] Karl t. Lybeck, dat. Kalmar 8 dec. 1603, orig. ibid.
[7] Dens. t. dens., dat. Stockholm 21 juli 1604, orig. ibid.
[8] Lybeck t. Kristian, dat. 10 aug. 1604, orig. i vol. Lübeck A I 7, TKUA, DRA.
[9] Borgmästares o. råds instruktion för de lybska ombuden, dat. 15 aug. 1604, orig. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck.
[1] Kristian t. Lybeck, dat. Frederiksborg 19 aug. 1604, orig. ibid.
[2] Lybeck t. Karl, dat. 25 aug. 1604, konc. ibid.
[3] Se Grautoff, Die Beziehungen Lübecks zu Christian IV, s. 14 ff.

högtidlig beskickning ånyo tillstånd att förhandla vid Brömsebro.[4] Men Kristian var obeveklig.[5] Det tycktes också, som hade hans politik haft framgång. Först sedan hansestäderna tagit på sig att medla mellan Karl och Lybeck, kom ett möte till stånd, men nu i Kalmar vid årsskiftet 1605—1606, då Kristian var engagerad vid Braunschweig. Till detta fredsmöte blir det anledning att återkomma.

[4] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 10 okt. 1604, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. De flesta handlingarna om beskickningen till Danmark ligga i vol. Acta Danica X, St. A. Lübeck.

[5] Kristian t. Karl, dat. Kronborg 11 nov. 1604, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 329 v—330 r. Jakob Bording, Herman von Dorn o. Thomas Plass t. borgmästare o. råd, dat. Köpenhamn 29 nov. 1604, orig. i vol. Acta Suecica VII, St. A. Lübeck.

SJUNDE KAPITLET

STOCKHOLMSRIKSDAGEN 1602.
MÖTET VID FLABÄCK 1603.
FREDSKRISEN 1603—1604

I.

Riksdagens bakgrund.

Att hertig Karl efter återkomsten från de östra riksdelarna skulle sammankalla rikets ständer, var att vänta. Redan krigsläget fordrade en riksdag, där Karl kunde genomdriva ny hjälp. Genom kammarråden i Stockholm och ståthållarna i landsändarna hade underrättelser inlöpt om svårigheter vid indrivningen av tidigare beviljade skatter. Det var därför otänkbart att ånyo lita till landsortsförhandlingar genom ståthållarna eller ombudsförhandlingar i fältlägret. Att hans långa frånvaro från rikets kärnländer givit den hemliga oppositionen vind i seglen, måste ha stått klart för hertigen. Också här hade en riksdag uppgifter att fylla genom propagandaverkan av en ny uppsägelse och en bekräftelse av Linköpingsriksdagens kungaval. En riksdag skulle jämväl erbjuda tillfälle att gendriva de anklagelser för att eftersträva krigets förlängning, som, helt säkert underbyggda av den rojalistiska propagandan, tid efter annan rests ur folkdjupet. Detta kunde endast ske genom offentlig diskussion av krigsmålen och genom att hertigen för ständerna lade fram resultaten av de fredstrevare, som på sistone förekommit. Funnos alltså även eljes fullgoda skäl för en riksdagskallelse, framstår likväl återställandet av riksrådet — det har med rätta påpekats — som det viktigaste av de ärenden, vilka skulle komma att föreläggas 1602 års Stockholmsriksdag.[1] Ett sådant omdöme utgår givetvis från den betydelse för svenskt statsliv, detta ärende kom att få. Om detta stått klart för samtiden och enkannerligen för hertig Karl, är dock ovisst. Fastän programmatiska uttalanden om rådets ställning icke saknas från riksdagens förhandlingar — i själva verket fördes en viktig diskussion i frågan mellan hertigen och ständerna — gälla de, utom frågan om livländarna i riksrådet, endast begränsningen av det nya rådets befogenheter.[2] De ge främst besked om hertigens farhågor för en ny regerande rådsmakt och om hur han sökte ständernas garanti mot en sådan utveckling.

Frågan om rådets rekonstruktion.

Bristfällig är kunskapen om vad hertigen väntade sig av riksrådet, då han nu, alla farhågor till trots, lät det återuppstå. Man har gjort gällande, att han önskade en ersättning för de täta riksdagar, som föllo

[1] Ahnlund, Ståndsriksdagens utdaning, s. 75.

[2] G. O. Berg, Riksdagen i Stockholm 1602, s. 25 ff. Edén, Den svenska riksstyrelsens reorganisation, s. 204 ff. Ahnlund, a. a., s. 75 ff.

sig besvärliga för allmogen.[3] En sådan förmodan torde emellertid sakna grund.[4] I själva verket kan ingen tvekan råda därom, att hertigen här som i åtskilliga andra hänseenden åsyftade — så har saken formulerats — ett återupprättande av lagliga och hävdvunna förhållanden inom styrelsen.[5] Vid rådets rekonstruktion skulle en återknytning till landslagen ha tett sig önskvärd, varvid icke minst Gustav Vasas personliga regemente inom landslagens ram skulle ha varit sonens förebild.[6] Också denna tendens är oomtvistlig, men den inordnar sig i strävandet att begränsa rådets kompetens och därmed undanrödja alla farhågor för ett nytt regerande råd.[7] Nära till hands skulle en förmodan ligga, att den verkliga vinsten av riksrådets rekonstruktion hade tänkts vara den legitimering av hertigens regemente, också inför oppositionen, som den i och för sig skulle medföra. Om detta varit huvudsyftet, förefaller Karls tvekan inför ett definitivt antagande av regeringen förvånande. Att denna tvekan uppmuntrade oppositionen inom riket, är säkert. Den hade också sin grund mera i principiella än i praktiskt politiska överväganden.[8] Det missnöje, som Karl hade att

---

[3] Ahnlund, a. a., s. 76 f.

[4] Karls svar t. ärkebiskopen, rådet m. fl. i Västerås, dat. Stockholm 8 okt. 1602, referat i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 19 f., efter RReg 1602: 2, RA, fol. 241 r—v, torde ej ge uttryck åt ett statsrättsligt program av denna vidd — rådet som ständernas ställföreträdare inför konungen — eller ens åsyfta det förhållandet, att hertigen faktiskt under åren 1597—1600 starkt vidgat ramen för ständernas medverkan i regeringen. Karl skulle icke heller i fortsättningen avstå från att i tämligen vid utsträckning göra ständerna medansvariga i regeringsärenden av skiftande betydelse. Helt säkert ville hertigen denna gång endast ge ett skarpt uttryck åt sitt missnöje med den hänvisning till ständerna, genom vilken ärkebiskopen, rådet och övriga deltagare i Västeråsmötet visat sig icke förstå, vart Karl syftat med sina punkter — se Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 26, anm., o. 17 ff. Dessa voro förorsakade av oro för följderna av en påtaglig intensifiering av den rojalistiska propagandan. Jfr Ahnlunds reservationer, l. c.

[5] Edén, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation, s. 4.

[6] Edén, a. a., s. 4 f.

[7] Det är betecknande, att Karl icke tvekade att överkorsa landslagens stadgande om riksrådets rekrytering, lika litet som han drog sig för att, då det gällde återgången till landslagens rådsed, låta 1594 års tillägg stå kvar, emedan detta tillägg hänförde sig till ett av de områden, där riksrådets medverkan otvivelaktigt tedde sig som ett behov. Den omständigheten, att hertigen fäste den största vikt vid rådets tolvtal — för dess skull blev det nödvändigt icke mindre att placera livländarna utom tolvtalet än även att skilja ut fem av råden till ett hovråd, dit hovkanslersämbetet också hänfördes — visar, att den största vikt fästes vid formell överensstämmelse med landslagen. Det var icke landslagens tolvtal utan dess begränsning av rådets kompetens, det gällde.

[8] Den nära till hands liggande hypotesen, att Karl föreslagit riksrådets rekonstruktion endast för att legitimera sin konungatitel, som han avsett att anlägga vid riksdagen, måste avvisas. Han skulle då ha avstått från konungatiteln till följd av konflikten med ständerna om uppsägelsen av dessas ed till Sigismund och om försäkran i religionen. I själva verket underlät emellertid hertigen att antaga konungatiteln, fastän han tvang ständerna efter sin vilja i allt utom kravet på en högtidlig uppsägelse av 1594 års trohetsed. Ständernas motvillighet på denna punkt grundade sig endast på att åtgärden tycktes dem obehövlig. Avgörande är dock, att ständernas hållning i detta hänseende var hertigen bekant före överläggningarna om rådets rekonstruktion. Karl hade kunnat låta den senare frågan falla, om han ansett ständernas hållning motivera dröjsmål med konungatiteln. G. O. Berg, a. a.,

bekämpa på sommaren 1602, var heller icke av det slag, som kunde blidkas genom tillsättandet av ett nytt riksråd. Dess orsak var den svåra missväxten och de tunga krigsbördorna, och det var bland allmogen och prästerskapet på landsbygden och bland städernas köpmän, de kungliga mandaten mest funnit genklang. För dessa kategorier kan icke tillsättandet av ett riksråd ha givit förhoppning om bättre tider, allra helst som hertigens propaganda mot rikets oråd under de kritiska åren före Linköpingsriksdagen måste ha kvarlämnat en rest av misstro mot aristokratien, icke minst där den syftat att göra revolutionära stämningar av social natur den nationella saken tillgodo. Att utnämnandet av ett riksråd av Karls tromän skulle mildra oppositionen bland den konungstrogna adeln, var knappast tänkbart. Klyftan mellan denna och hertigens anhängare var för djup för att kunna överbyggas på detta sätt — snarare borde riksrådsutnämningarna ytterligare befästa motsatserna, därför att det var, på något undantag när, hertigens partigängare från krisen 1598, som belönades med den höga värdigheten. Riksrådsutnämningarna ändrade intet i partigrupperingen från revolutionsåret 1600. De vidgade därför icke basen för hertigens politik.

Det har sagts, att det nya rådet från början kom att användas i sådana fasta och tillfälliga statsuppdrag, som krävde mera betydande män. Denna hävdvunna form för riksrådets tjänstgöring skulle icke tidigare ha anlitats i sådan utsträckning.[9] Detta må vara riktigt vid en jämförelse med Gustav Vasas och Erik XIV:s regeringssystem.[1] En granskning av de nyutnämnda riksrådens verksamhet under åren före 1602 visar emellertid, att rådsutnämningen icke i något fall medförde ändring av de enskilda rådsmedlemmarnas tjänstgöringsförhållanden.[2] Det kan icke ha varit i syfte att försäkra sig om deras lojalitet, som hertigen utnämnde några av sina medarbetare till riksråd. Endast ett av de värv, som av dem fullgjordes under tiden närmast efter rådets rekonstruktion, var direkt förbundet med deras nya ställning, repre-

s. 11 ff. o. 25 ff. Att allmogen sammanförde de bägge frågorna, s. n. s. 369 med anm. 7, bevisar intet om Karls planer.

[9] Edén, a. a., s. 13 f.

[1] Jfr Edéns hänvisning, a. a., s. 14, anm. 4.

[2] En granskning av Edéns uppräkning av tjänsteplikter, a. a., s. 13 f., gör här tillfyllest. Rörande Moritz Leijonhufvud noterar denne förf. själv förhållandet. Magnus Brahes förhandling med Uplandsbönderna inordnade sig i hans plikter som lagman. Dessa fyllde t. ex. Abraham Brahe i vad angick Norrland under åren från 1600, ehuru han ej var riksråd, varom ett stort antal brev i vol. Fol. n:r 6 o. 8, Skoklostersamlingen II, RA, vittna. Att finnarna Jöran Boije och Mats Larsson på återväg hem fingo sig anförtrodda åtskilliga värv, var självfallet med hänsyn till deras ställning i Finland. Om denna se Anthoni, Till avvecklingen av konflikten mellan hertig Carl och Finland, s. 23 f. o. 26. Jöran Klassons och Nils Bielkes militära kommandon voro ej nya år 1602 — om den förre s. o. s. 293, anm. 9, om den senare Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor, I, s. 363 f. Svante Bielkes och Hans Erikssons uppdrag vid årsskiftet 1604, landskapsförhandlingar å hertigens vägnar, kunde helt säkert ha anförtrotts dem även före 1602. Att Axel Ryning återgick till sina uppgifter i den östra rikshälften, är ej förvånande.

sentationen vid 1603 års nordiska möte. Att därav draga slutsatsen, att de stundande gränsförhandlingarna framtvingat riksrådets rekonstruktion, vore mindre frestande, om icke riksrådstiteln under de sistförflutna åren kommit till användning, utom sporadiskt vid förhandlingarna med Ryssland, där särskilda hänsyn måste tagas till de stolta ryska furstarnas krav på högtidliga former, endast vid förhandlingarna med Danmark och där — vid 1602 års Sjöarydsmöte — genomgående.[3] Denna synpunkt vinner ökad vikt genom den roll, som Stettinfredens förlikningsbestämmelser tilldelade rikenas råd, och icke minst genom att danskarna visat ett starkt intresse för både den svenska representationens kompetens och den hertigliga regeringens[4] och därvid framhävt, att Sverige numera regerades utan råd[5]. Att de samtidigt fäst uppmärksamheten på att Sverige regerades utan konung, måste, med hänsyn till Karls tolkning av arvföreningen och testamentet, i vida ringare grad ha utgjort en eggelse för hertigen att antaga konunganamn.

Att förhållandet till Danmark spelade en avgörande roll vid riksrådets rekonstruktion, göres icke mindre troligt genom en hänvisning till den ännu svävande frågan om Koldingavskedets rättsgiltighet. Här drev Karl hårt sin ståndpunkt, att Sigismund utan hans och rådets hörande icke ägde kompetens att fatta beslut i så vittsyftande spörsmål. Att denna tes haft betydelse för den danska taktiken under förhandlingarna före 1602, har redan framhävts.[6] Helt säkert har det också för Karl framstått som angeläget att ge sin argumentation på denna punkt — vid vilken han också fäste den största vikt — stödet av att framföras av ombud ur rikets råd.

Det var en huvudlinje i Karls danska politik att under skydd av Stettinfredens förlikningsbestämmelser, vilka skulle göra det omöjligt för Kristian att överrumplande gripa till våld, fullfölja sina handelspolitiska strävanden och sin lappmarkspolitik, fastän de förra skadade danska intressen också där de icke, såsom den senare, direkt riktade sin spets jämväl mot det hotande danska herraväldet i Norden. Under sådana förhållanden var det icke minst viktigt att, så långt det var möjligt, iakttaga förlikningsprocessens formaliteter. Också med hänsyn till en skiljedom i högre instans, inför en främmande furste, borde en sådan

[3] Edén, Den svenska riksstyrelsens reorganisation, s. 203 f. Bland de ställen, där rådet nämnes under åren före 1602, är ett särskilt intressant. Borgaren Kaspar Lehusen dömdes den 19 sept. 1601 på Stockholms rådstuga att utbetala en summa penningar. »Medh denne sentens och doom wille Caspar sigh intett åtnöie låthe, vthann appellerede sigh där ifrån vnder dhe ädle och wälborne herrers rikzens rådz dom, hvarföre hann och sine wadpenninger i rätten inladhe, som lagh säger.» Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 72 r.

[4] S. o. s. 243.

[5] Se anm. 5 till nyss anförda ställe. Se även sammanfattningen ovan s. 298 f.

[6] S. o. s. 239 f.

observans iakttagas. Gensagor mot de svenska mötesombudens kompetens borde icke få belasta den svenska saken inför en skiljedomare, som till äventyrs i formella brister ville taga sig förevändning till ett avgörande i danskt intresse.

Om denna analys har uppvisat, att den danska frågan haft ett bestämmande inflytande, då hertig Karl, redan halvtannat år innan han antog konunganamn, återupprättade rikets råd, har denna frågas plats i hertigens politik på ett icke betydelselöst sätt kunnat fixeras. Som så ofta vid historisk bevisning styrker slutsatsen, såsom ett resultat av flere premissers successiva prövning, också dessa premisser själva.[7] Även i andra hänseenden skulle emellertid Stockholmsriksdagen komma att behandla den danska politiken och nu mera direkt.

[7] Det kan ifrågasättas, om icke också hovrådsinstitutionens enligt gängse uppfattning överraskande och mycket kortvariga renässans haft samband med den danska frågan. Då hertigen av hänsyn till Stettinfredens krav på ett rådsutskott som nordisk skiljedomare återupprättade rådet, anknöt han till landslagens bestämmelser för att med stöd av dem genomdriva en begränsning av rådets inflytande. Därför bands han vid 12-talet, varom mera ovan s. 366, anm. 7. Rådets rekrytering ur flere familjer och från skilda landsändar — två viktiga önskemål — gjorde det emellertid nästan otänkbart, med hänsyn till de fasta uppgifter i den östra rikshälften, som åvilade flere av de nämnda, att, särdeles i en kritisk situation, på en gång samla sex riksråd vid danska gränsen. Som en kompromisslösning mellan skilda krav tillgreps så hovrådets redan tidigare prövade form, och dit förvisades de fem av de tänkbara rådskandidaterna, vilka hade bröder bland de tolv. Då den sjätte blev Nils Chesnecopherus, och då institutionens tyska prägel är uppenbar, är det frestande att tillskriva denne initiativet. Av största intresse är, att hovkanslersinstitutionen, i motsats till hovråden, nämndes redan, då hertigen den 11 juni, uppmanad av ständerna, namngav tolv riksråd och sex livländare. I Karls proposition om regeringsärendena, dat. Stockholm 11 juni 1602, orig. bland Riksdagsacta 1602, RA, ha nämligen orden »och Doctor Niels till H. F. N:ds hof cantzeler» tillskrivits in margine och insignerats efter uppräknandet av de tolv riksråden men före uppräknandet av de sex livländarna. Då ändringen skett icke av renskrivaren utan av annan, dock samtida hand, ligger en förmodan nära till hands, att det icke är ett skrivfel, som rättats, utan att ett tillägg gjorts till propositionen. Anteckningen ger ju ingen visshet om den ställning, som tillämnats Chesnecopherus, men då insigneringen skett mellan de tolv riksrådsnamnen och livländarna, får man tänka sig, att denne, liksom livländarna, skulle tillhöra rådet utan att räknas in i landslagens tolft. Om denna plan övergivits p. g. a. motstånd från adelns sida och detta i sin tur påverkat planerna på ett hovråd, låter sig ej utredas. Jfr även Edén, a. a., s. 212. — Den tanken kan emellertid icke helt avvisas, att danska förhållanden varit vägledande. Där tjänstgjorde aristokratiens yngre medlemmar som sekreterare i kansliet. Det var för de tidigare Vasakonungarna ett önskemål att genom sådan tjänstgöring dels binda rådsätterna vid kungadömet, dels skapa en adlig ämbetsmannaklass. — En omständighet av intresse är, att allmogen i sitt svar på hertigens första proposition, s. n. s. 373, anm. 3, inskärpte vikten, också med hänsyn till den yttre politiken, av att hertigen antog konunganamn, lät kröna sig och valde ett riksråd. »Så kan ther mz myche (!) ondt förhindret bliffue, som eligiest sigh lättelighen kunde tildrage, först at nest omliggiandes konunger och potentater, som medh Suerige hafuer en euigh frijdh bebundet, så kunde the ju iche förebäre, att wij en lagkrönte herre och konungh hafue, som fredzarticklar kunde tilbudne ware . . . och wår N. öffuerheet tå vttwälier sigh rijckzrådh, huar till sitt kall, som af gammall tijdh hafuer plägeseedh warit, som i Suerigis Lagh i Konungz balkinn i dett -8 förmäles, Högh. F. N. till lyse och landet till styrchie . . .» Motiveringen vittnar liksom yrkandet, att Karl ej skulle bege sig till Livland, om oron för Danmarks hållning men utsäger intet om ett direkt samband mellan Karls planer på riksrådets rekonstruktion och på antagandet av konunganamn.

Kristians framställning i blockadfrågan.

Att den hotande svenska blockaden av Riga övat ett bestämmande inflytande på de danska förberedelserna för 1602 års Sjöarydsmöte, har ovan framhållits.[8] Vare sig Kristian hoppats kunna tvinga de svenska ombuden att utlova dess hävande, eller han velat i ett svenskt avböjande få ett argument mot det danska riksrådets fredspolitik, hade hans planer korsats. Det var under sådana förhållanden att vänta, att Kristian med den största uppmärksamhet skulle följa de svenska flottrörelserna i Östersjön under den nya seglationsperioden. Redan före gränsmötet hade ståthållaren på Visborg fått order att rapportera, vad han från sin centrala utsiktspost kunde erfara om dessa — helt säkert var det angeläget att redan vid mötet kunna beivra nya svenska övergrepp.[9]

Redan före Karls återkomst hade de lokala myndigheterna i Sverige förberett blockaden. Att hertigen under vintern genom förmaningar drivit på flottrustningarna i Stockholm och Kalmar, är säkert.[1] Från Gävle riktade han i slutet av mars en ny uppmaning till ståthållaren och flottstationsbefälhavaren i Kalmar — därifrån kunde en eskader löpa ut tidigare än från Stockholmsskären — att påskynda rustningarna.[2] Några dagar senare sände han till Kalmar ett kaparbrev för Knut Kijl, som skulle blockera Riga med en eskader av 6 fartyg och arrestera och föra till Sverige alla Rigafarare.[3] Då detta bud nådde Kalmar, hade emellertid en flottavdelning redan löpt ut från Björkenäs. Överraskade av storm sökte tre av eskaderns fartyg den 7 april skydd under Gotland, förliste och blevo vrak. Länsmannen på Visborg, Herman Juel, avkrävde de skeppsbrutna kaptenerna deras pass, och först

[8] S. o. s. 301 f.

[9] Herman Juel t. Kristian Friis, dat. Visborg 12 april 1602, orig. i vol. Sverige A III 64, TKUA, DRA, med rec. Köpenhamn 29 april 1602.

[1] Karls brev till de svenska myndigheterna under vintern äro endast sparsamt bevarade i RReg, däribland inga brev till Hans Klasson i Stockholm och Knut Kijl i Kalmar. Möjligheten föreligger, att flottrustningarnas pådrivande lagts Jöran Klasson på hjärtat vid avfärd till Sverige. De bevarade instruktionerna för Jöran Klasson, s. o. s. 293, anm. 6, upptogo helt säkert icke alla hans värv. Om ett tidigare brev till Knut Kijl se nästa anm.

[2] Karl t. Henrik von Khalen, dat. Gävleborg 22 mars 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 70 v. Karl säger sig ha skrivit närmare om rustningarna till Knut Kijl, men detta brev saknas i registraturet. Tanken, att hänvisningen i själva verket skulle gälla det i nästa anm. anförda brevet, vilket i så fall skulle ha införts i registraturet under ett sex dagar för sent datum, motsäges icke blott av själva händelseförloopet utan även därav, att en kopia av bilagan till originalbrevet finnes bevarad och bär datum 28 mars, se nästa anm. Troligen har konc. till brevet t. Knut Kijl förkommit före registreringen av 1602 års brev.

[3] Karls kaparbrev för Knut Kijl, dat. Väsby gård 25 mars 1602, avskr. av orig. i vol. Sverige A III 64, TKUA, DRA, som bilaga till Herman Juel t. Kristian Friis, dat. Visborg 19 april 1602, orig., med rec. Köpenhamn 3 maj 1602. Juel, som sett kaparbrevet i orig., förmodade, att Karl utställt ett stort antal kaparbrev in blanco med lucka endast för eskaderchefens namn. Han grundade sin förmodan på att skepparens namn i det exemplar, han sett, varit tillskrivet med annan hand i en lucka i texten. Hans förmodan är helt säkert riktig.

efter något tredskande visade de upp fjolårets kaparbrev — några andra hade de ju icke. Under sådana förhållanden kunde Juel intet annat göra än beordra kvarstad på vrakgodset, vars huvudbeståndsdel utgjordes av 80 skeppskanoner, och begära instruktioner från Köpenhamn.[4]

I detta tänkte de tre fartygsbefälhavarna emellertid icke finna sig. De underrättade amiralen i Kalmar och beställde skutor från Öland för att ta sig hem med vad som kunnat bärgas av skeppsartilleriet. Knut Kijl kunde som svar sända dem ett av Karls kaparbrev för året, vilket de också företedde för Juel utan att därför få arresten upphävd. Juel sände en avskrift av kaparbrevet till Köpenhamn och begärde instruktioner för det nya läget.[5] För att vara desto säkrare mot en kupp av de missnöjda kaptenerna erbjöd han dessa hjälp att föra i land kanonerna från vraket, men anbudet icke blott avvisades, de riktade också kanonmynningarna mot land och höllo vraken under bevakning av sjöfolk och artillerister. Genom avfyrandet av lösa skott sökte de dra till sig uppmärksamheten, då svenska fartyg passerade. Ytterligare oroad avkrävde Juel den 25 april de motvilliga skepparna ett löfte, att de icke skulle ge sig av, innan han fått svar från Köpenhamn. Om detta skedde under hot om våldsamt beslag, är icke känt. I alla händelser avgåvo svenskarna en skriftlig försäkran i enlighet med Juels önskningar. Följande natt kom Knut Kijl tillstädes med en transportflotta, tog ombord allt vrakgods, som kunde bärgas, och gick i gryningen till segels under svensk lösen. Den förbittrade länsherren kunde icke annat än rapportera till sin uppdragsgivare, vad som skett.[6] Då hade emellertid hans första rapport redan föranlett Kristian att vända sig till den svenske regenten med kravet, att blockaden skulle upphävas i vad gällde danska fartyg, emedan den skadade hans undersåtars intressen. Kristian kunde eljest bli nödsakad att på annat sätt — alltså med maktmedel — förhjälpa dessa till deras rätt.[7]

Att Kristians aktion icke dikterades endast av omsorg om de fåtaliga danska Rigafararna, är säkert. Danska undersåtars intressen skadades av Rigablockaden, endast så långt denna riktade sig mot dem. Däremot hotades, som tidigare har framhävts, den danska kronans fiskaliska

[4] Herman Juel t. Kristian Friis, dat. Visborg 12 april 1602, s. o. s. 370, anm. 9. De närmare omständigheterna vid skeppsbrottet framgå av Karl t. Hans Eriksson, dat. Eskilstuna 23 april o. Vibyholm 28 april 1602, bägge avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 102 v o. 110 v.

[5] Herman Juel t. Kristian Friis, dat. Visborg 19 april 1602, s. o. anm. 3, samt dess bilaga.

[6] Herman Juel t. Kristian Friis, dat. Visborg den 18 maj 1602, orig. i vol. Sverige A III 64, TKUA, *DRA*, med rec. Köpenhamn 1 juni 1602. Som bilaga följde de tre skeppsbefälhavarnas, Gustav Lillies, Lars Bröms' o. Lars Eskilssons obligation, dat. Nore 25 april 1602, orig. ibid.

[7] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 12 maj 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 254 r.

intressen av blockaden i dess helhet. Denna aktualiserade också frågan om höghetsrätten över farvattnen kring de danska öarna, bland dem Bornholm och Ösel. Kristians föga förtäckta hot vittnade icke endast om hans misstämning efter det förfelade Sjöarydsmötet. Brevets ordalag ge icke anledning till tvivel om att han önskade en allvarlig konflikt om Rigablockaden. Det inrepolitiska syftet ligger i öppen dag. Endast i den mån nya allvarliga tvistefrågor kommo till, eller de redan föreliggande konflikterna förvärrades, kunde han hoppas på riksrådets medverkan för att överkorsa det löfte om fred intill nästa möte, som de svenska ombuden lyckats utverka vid Sjöaryd. Hotelserna kunde jämväl rubba svenskarnas tillförsikt och därmed beröva dem Sjöarydsavtalets främsta vinst.

I vad mån Kristians framstöt i blockadfrågan kom att påverka den danska frågans behandling på Stockholmsriksdagen, är icke känt. Betvivlas kan emellertid icke, att hertigen under alla omständigheter tänkt göra ständerna delaktiga av politiken gentemot Danmark efter Sjöarydsmötet. Redan intresset att undvika varje gensaga, grundad på invändningar mot de svenska ombudens formella kompetens, gjorde detta angeläget — i de svenska mötesombudens fullmakt, som aldrig kommit att överlämnas till danskarna, hade det också ställts i utsikt.[8] Redan under dagarna före riksdagens öppnande hade hertigen haft anledning att skriva till Kristian, för första gången efter Sjöarydsmötet, för att begära fri fart genom sundet för värvade trupper till polska kriget.[9] Brevdragarna — det var sekreteraren Hans Nilsson och hovsvennen Jöns Lillie — hade också andra ärenden. De skulle hos länsmannen i Helsingör utverka lösgivande av Krister Some, som på väg från polsk fångenskap blivit arresterad där.[1] Helt säkert var det redan från början avsett, att Hans Nilsson skulle stanna i Danmark för särskilda uppdrag.[2] Hertigen har haft intresse att få underrättelse om stämning och åtgärder i Danmark efter det misslyckade gränsmötet. Man lär ej taga miste i en förmodan, att denna verksamhet skulle koncentrera sig till Helsingör, knutpunkten för den baltiska handeln icke mindre än för kommunikationerna inom det danska riket.

Karls proposition i den danska frågan. Brevet till Kristian.

Helt säkert hade dock Kristians brev kommit hertigen till handa, då han den 26 maj förelade ständerna sin proposition. Där återtogs i korthet händelserna vid gränsen i april — rörande dem hänvisades för övrigt till de närvarande svenska mötesombuden — och framlades till granskning utkastet till det brev, där hertig Karl hos Kristian

[8] S. o. s. 307 med anm. 1.

[9] Karl t. Kristian, dat. Nyköping 17 maj 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 83 r—v. Det gällde passage »egenom Öresundh och vthöfwer E. K. W:des strömar».

[1] Karl t. Hans Nilsson, dat. Understa 19 maj 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 135 v.

[2] Dens. t. dens., dat. Stockholm 7 juni 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 146 r.

skulle begära ett nytt möte.[3] Utkastet är icke bevarat, men det är icke skäl att antaga, att det i väsentliga punkter skilde sig från det brev, som några veckor senare verkligen avgick. I detta gav hertigen en utförlig återblick på vinterns svensk-danska förhandlingar. Han betonade inledningsvis sin storsinthet att bevilja ett gränsmöte som svar på det danska oktobermandatet, vilket riktat sig till personer, obehöriga att träffa avtal om förhandlingar och möten. Han framhöll sedan, hur de svenska mötesombuden, som kommit tillstädes med fullständiga instruktioner och kreditiv, gjort betydande eftergifter, ja, gått från sin instruktion för att icke vedervåga förhandlingens fullföljande. I stället hade de danska ombuden genom ständigt nya fordringar och till sist genom kravet att få se de svenska besvären, innan de lämnade från sig sin fullmakt, tvingat svenskarna att dra sig tillbaka. Hur detta handlingssätt stämde med Stettinfreden, med den fullmakt, som Kristian givit sina ombud, och med oktobermandatet — det finge konungen själv avgöra. Till yttermera visso hade Kristian nu under hot krävt blockadens upphävande i vad anginge danska Rigafarare. Med anledning av vad som förekommit stämde Karl Kristian att genom sina ombud i enlighet med Stettinfredens förlikningsbestämmelser möta på gränsen vid Brömsebro den sista september — tidpunkten var vald med hänsyn till stadgandet om fyra månaders frist.[4]

I ett hänseende kom brevet att skilja sig från utkastet. Där hade fastställandet av tidpunkt och mötesplats hänskjutits till Kristian. I sina svar på propositionen menade emellertid både adeln och präster-

---

[3] Hertig Karls proposition, dat. Stockholm 26 maj 1602, tvenne orig. till resp. krigsbefälet o. borgerskapet, bland Riksdagsacta 1602, RA. Jfr G. O. Berg, a. a., s. 10 f. o. 75 f. Man får ej av denne förf:s referat dra slutsatsen, att hertigen i propositionen nämnt även det danska oktobermandatet och Örebromötet 1602.

[4] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 7 juni 1602, s. o. s. 326, anm. 6. Brevet utgavs jämte ständernas samtidiga brev, s. n. s. 375, anm. 1, ehuru uppenbarligen skilt från detta — vartdera synes ha upptagit 6 trycksidor — på tryck och har efter trycket refererats av Schlegel, Slange o. Schlegel, Geschichte Christian des Vierten, I, s. 329, anm. 234. Trycket av det förra brevet synes icke vara bevarat i tillgängliga svenska samlingar, ehuru Warmholtz, Bibliotheca historica sveo-gothica, VI, s. 189, under nr 3358 anför ett synbarligen av bägge sammanhäftat exemplar. Brevets dat. hos Slange o. Gram, Christian den Fierdes Historie, I, s. 185, »udi Midsommeren», hänför sig till brevets behandling i Köpenhamn, s. n. s. 384, anm. 8. Huvudkällan för brevets framställning av Sjöarydsmötet är de svenska ombudens protest, s. o. s. 326, anm. 6, men denna har tydligen kompletterats genom de svenska ombudens skriftliga — en sådan torde ha avgivits, s. o. s. 333 med anm. 9 — och muntliga rapporter och kan därför, om än med försiktighet, utnyttjas som källa för skildringen av mötets förlopp, s. o. s. 326 med anm. 6, s. 330 med anm. 7, 8 o. 1. — Hertigens hänvisning i propositionen till de närvarande mötesombuden kan föranleda tvekan, om det utkast, vilket förelades ständerna, verkligen var lika utförligt som brevet. Möjligt är ju, att propositionen meddelades samtliga ständer utom bönderna, medan dess bilaga, brevet, endast meddelades adeln och prästerskapet. Borgerskapet undvek nämligen i sitt svar, dat. Stockholm 30 maj 1602, orig. bland Riksdagsacta 1602, RA, att behandla frågan om brevet och hänvisade till adeln. Troligast är emellertid, att hänvisningen till de närvarande mötesombuden mera avsåg att bestyrka framställningen än att ursäkta dess torftighet.

skapet — de enda, som utförligt svarade på denna — att det vore förklenligt att alltid låta danskarna bestämma tid och plats. Detta borde ske genom överenskommelse mellan regenterna och under hänsynstagande till vad som för ombuden vore mest bekvämt.[5] Vem som tagit initiativet till detta ändringsförslag, är icke känt. Det begagnades i varje fall av hertigen till att ge brevets avslutande parti den vida skarpare formuleringen som en stämning till möte.

I prästerskapets svar fogades till ändringsförslaget en i kraftfulla ordalag framförd önskan om fred med Danmark. Även om blockaden av Riga måste upprätthållas, borde man, menade ståndet, undvika allt våld mot danska fartyg. Dessa borde endast avvisas och fritt få segla annorstädes hän.[6] Denna önskan om fred återklingade också i allmogens svar, men där i ett helt annat sammanhang. Då de skulle motivera sin begäran, att hertigen icke skulle personligen återvända till hären i Livland, och sin obenägenhet till ytterligare uppoffringar för kriget i öster, hänvisade de enträget till den danska faran. Hotet mot rikets kärnländer nödgade till samling av alla krafter där, menade de.[7]

Sedan hertigen tagit del av dessa svar, föreslog han ständerna, att de skulle rikta ett brev av enahanda lydelse till Danmarks råd och ständer.[8] Förslaget godtogs av samtliga stånden, varvid borgerskapet särskilt framhävde intresset att offentligen demonstrera den enighet, som rådde om den danska politiken.[9] Brevet utfärdades samtidigt med

---

[5] Adelns och krigsbefälets svar, dat. Stockholm 31 maj[!] 1602, orig. bland Riksdagsacta 1602, RA, med en anteckning a tergo, att det överlämnats den 30 maj. Prästerskapets svar s. d. s. l., orig. ibid. Jfr G. O. Berg, a. a., s. 11 o. 75. Denne förf. synes ha hämtat dat. för prästerskapets svar från en senare kanslianteckning på orig:s första sida, vilken i sin tur torde återgå på en samtida anteckning a tergo om överlämnandet den 30 maj.

[6] »Synes och rådhelighit wara, att H. F. N. vthi medhler tijdh wille giffua skipzfloten vthi befallning att inthet woldsamlighen handle emot konungens i Dannemarkz vndersåter, som haffue achtat sigh till Rijghe, vthan låthe dem mz fridh och oplunddradhe draghe till baka igen eller seghla annorstädhez, hwart them synes, på thz wij icke giffue wåra grannar och nahbor någhen orsak eller tillfälle på wår sijdhe till twist och oenighz, så och icke flere fiender på osz reeta och wij måghe haffua itt gott samwet för Gudh och elliest för heele Christenheeten måghe änskylladhe och orsechtadhe wara.»

[7] »Efter . . . Sverigis granner igönom affällingers tilskyndande till euentyrs hafue i höst låtit wtkomme ther en hoop trychte mandater i oträngde måål, i wår N. offuerhz fråuaro och eliest skriffuit mychiett om herdagh och dess wisse ställe och möte, och när Suäriges gode herrar och män på förskrifne ställe hafue kommit, hafue wåre granner ingee wijsse beslut welet låtet komme, ther man kan tryggeligen lijte till, och efter sonn(!) wåre cröniker wäll wtuise, huru en part sijnn fördeell iförtijden söckt hafue, när the tilfälle hafue seedt, therföre är wårt ringe betänchiande, att wij hafue opå wår sijde wår tingh i godh acht, till dess man kan förnimme, huru dett will bliffue och kan komma till ett endeligitt beslut, doch freden åstundar man helst . . . Therföre så mychiet oss ståår tillgiörandes, kunde wij ingelunde tilstädige wår N. höge öffuerheet i egenn persoon att begiffue sigh medh något krigzfolch af rijkiet . . .» Allmogens svar s. d. s. l., orig. bland Riksdagsacta 1600, RA, med senare anteckning om dat. 27 maj.

[8] Hertig Karls andra proposition, dat. Stockholm 3 juni 1602, det för borgerskapet avsedda orig. bland Riksdagsacta 1602, RA. Jfr G. O. Berg, a. a., s. 12 o. 75.

[9] Adelns och krigsbefälets svar s. d. s. l., orig. med anteckning a tergo, att det överlämnats den 6 juni. G. O. Berg, a. a., s. 12, anm. 1, har genom feltolkning av svarets

hertigens brev.[1] Hur det undertecknades och sigillerades, är icke känt.[2]

Det skildrade händelseförloppet inbjuder till spörsmålet, om hertigen redan från början tänkt låta sitt brev till Kristian bekräftas av en samtidigt brevväxling mellan rikenas ständer. Några principiella betänkligheter mot att utnyttja ständernas auktoritet i sådant syfte har Karl i varje fall icke haft. Från Linköping två år tidigare hade han låtit ständerna skriva till Kristian för att bestyrka hans egen framställning från Jönköpingsförhandlingarna kort förut.[3] Att detta kan ha givit Kristian uppslaget till 1601 års oktobermandat, har redan framhållits.[4] Under den följande vintern brevväxlade Kristian med de svenska ståthållare, vilka därvid å svensk sida närmast fyllde riksrådets uppgift i den nordiska diplomatien.[5] Så som förhållandena gestaltat sig, skedde detta, i vad angick den svenska förhandlingsparten, med hertigens goda minne.[6] Samtidigt planerade denne att själv vända sig till de danska ständerna.[7] Detta kom icke att ske, men i de svenska ständernas namn skrev det i Örebro församlade utskottsmötet till Kristian.[8] Vid de följande förhandlingarna vid gränsen skulle Karl ha utfäst sig att på anfordran låta ständerna bekräfta den fullmakt, han givit sina ombud — om denna utfästelse kom till danskarnas kännedom, är dock ovisst.[9] Efter förhandlingarnas misslyckande kungjorde de svenska mötesombuden för gränsbefolkningen, att hertigen och ständerna inom kort skulle begära ett nytt möte för en slutlig uppgörelse.[1a]

De bägge breven från Stockholmsriksdagen utgjorde, kan det tyckas, infriandet av detta löfte. Då Karl först i andra hand föreslog ett brev

överskrift givit annat dat. Prästerskapets svar s. d. s. l., orig. med anteckning a tergo, att det överlämnats den 6 juni. Borgerskapets svar, dat. Stockholm 5 juni 1602, orig. Allmogens svar s. d. s. l., orig. med anteckning om överlämnandet 5 juni. Samtliga svar bland Riksdagsacta 1607, RA. Jfr G. O. Berg, l. c. — I borgerskapets motivering står bl. a. följande. ». . . på thz at the måge förnimma een samhelligh och endrächtigh enighet wara emellan H. F. N:de och ständerne på denne sijdhe, huilket tillewentyrs på theres sijdhe af een part wåre afweknne suänsche och andre tiendhebärare på et annat sät wrångligenn vthtydt wardher.»

[1] Sveriges ständer t. Danmarks råd o. ständer, dat. Stockholm 7 juni 1602, regest i SvReg II, DRA, fol. 86 r. Brevet trycktes samtidigt som hertigens brev, s. o. s. 373, anm. 4. Ett exemplar av trycket är bevarat i vol. Acta Sveco-Danica, I, 754—1644, KB.

[2] Brevet är icke avskrivet, endast registrerat i SvReg II, se föreg. anm. Under avskr. i RReg. 1602: 1, RA, fol. 148 r—149 v, saknas varje angivelse av undertecknare. En sådan återfinnes under trycket med orden »Edhre godhe Wänner. Samptlige Sweriges Rijkes Ständer / som opå then Rijksdagh här vthi Stockholm nw hållen är / hafwe församblade warit» men utan markering av locus sigilli. I själva verket hade ständerna intet sigill, men de kunde tänkas skriva under hertigens. Om tryckets formulering överensstämmer med vad som varit originalets, är ovisst. Riksdagen var ju icke avslutad den 7 juni. Jfr emellertid motsvarande uttryck under ständerbrevet från Örebro 1602, s. o. s. 297 med anm. 4.

[3] S. o. s. 194 med anm. 3. [4] S. o. s. 270. [5] S. o. s. 272 ff. [6] S. o. s. 292 ff.

[7] S. o. s. 291. [8] S. o. s. 296 ff. [9] S. o. s. 326 med anm. 6.

[1a] S. o. s. 332 med anm. 5.

från Sveriges ständer, kan hans skäl emellertid icke ha varit tvekan om ständernas benägenhet att låta ett så skarpt brev utgå i sitt namn. Det kan icke ha gällt att först få brevet godkänt, innan ständerna ställdes inför kravet att själva underteckna det. Visserligen finnas skäl att förmoda, att den hovsamma formuleringen av Örebrobrevet sex månader tidigare inneburit ett försök att mildra intrycket av hertigens Åbobrev — svaret på oktobermandatet. Då var dock läget ett annat. När nu hertigen väl var i landet, kan det icke ha varit tanke på att göra skillnad mellan regentens och ständernas politik. Att hertigens förslag om ett brev jämväl från ständerna föranletts av en erinran om de svenska mötesombudens utfästelse, synes icke mera troligt. Ett sådant initiativ från ständernas sida, låt vara, att det skulle ha skett informellt, var otänkbart i en tid, då de som regel fingo drivas och tubbas till all aktivitet. Att påminnelsen skulle ha kommit från de närvarande mötesombuden, skulle förutsätta, att dessa fäst en avsevärd vikt vid den formulering, som tett sig förmånlig i en orolig situation i april. Så kan dock ingalunda förmodas ha varit fallet. Också ständerbrevets adress gör det föga troligt, att det tillkommit som en följd av de svenska mötesombudens proklamation. Det var icke de danska ständerna, som hade att föranstalta om gränsmöten, lika litet som det, enligt Stettinfredens förlikningsbestämmelser, var de svenska ständernas sak att begära ett sådant, låt vara, att dessa ännu den 7 juni 1602 kunde tänkas fungera i stället för rikets råd, så som ståthållarna gjort under vintern — i så fall skulle emellertid framställningen ha adresserats endast till det danska rådet.

Efter Karls första proposition nåddes han i Stockholm av ett brev från Kristian. Denne svarade på hertigens begäran om lejd över danska farvatten för värvade trupper till Livland med ett bryskt avslag, vilket han motiverade med att Karl icke givit besked om vad det gällde för trupper och var de skulle användas.[2] Om detta brev nått Stockholm före den 3 juni, dagen för hertigens andra proposition, är emellertid ovisst.[3] Även om så varit fallet, synes det icke ha behövt ge hertigen orsak att utvidga brevväxlingen med Danmark till att också gälla bägge rikenas ständer. Så hotande var icke Kristians brev, att en enighetsdemonstration av detta slag blivit nödvändig genom dess

[2] Kristian t. Karl, dat. Kronborg 29 maj 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 254 v.

[3] Att brevet kommit till Stockholm med Jöns Lillie, framgår av Karls svarsbrev, se nästa anm. Dennes ankomst till Stockholm nämndes av Karl i brevet t. Hans Nilsson, dat. Stockholm 7 juni 1602, s. o. s. 372, anm. 2, med orden, att han kommit »i desse dagar» En färd från Kronborg till Stockholm på sex dagar var väl icke omöjlig men föga trolig, frånsett att brevet näppeligen kunnat öva inflytande på propositionen av den 3 juni, om det anlänt samma dag. Den omständigheten, att brevet besvarats för sig, betyder i detta samband intet. Parallella brev i skilda ärenden hörde till tidens diplomatiska sedvänjor — utan att därför vara regel.

ankomst. I själva verket besvarade Karl detta brev omedelbart och med klara upplysningar om truppernas antal och destinationsort.[4]

Att se ständernas brev från 1602 års riksdag som en konsekvens av Kristians oktobermandat — ett sådant samband har antytts[5] — är helt säkert oriktigt. Mandatet hade besvarats redan från Örebromötet 1602 och då i brev till Kristian, icke till de danska ständerna. Nu åberopades det icke, lika litet som svaret från Örebro, och nu riktade sig ständerna icke till Kristian utan till Danmarks råd och ständer. Samtidigt betygade de i samma ordalag som Karl i sitt brev de svenska ständernas inkompetens att överhuvud taget förhandla med främmande furstar.

Syftet med ständerbrevet kan i själva verket endast ha varit det, som framhävdes i borgerskapets svar på hertigens andra proposition.[6] Det skulle visa, att enighet rådde i Sverige om den danska politiken — men icke, som där närmast åsyftades, utåt utan inför den svenska opinionen. Hade avsikten varit en demonstration utåt, fanns intet skäl att förelägga ständerna saken i så försiktiga former. Behovet av en enighetsdemonstration inför ständerna själva kan däremot ha blivit aktuellt efter framläggandet av den första propositionen. Emedan detta är den enda rimliga förklaringen av hertigens tillvägagångssätt, måste ständernas svar under de sista dagarna av maj och möjligen opinionsyttringar i samband med eller samtidigt med dessa ha ställt honom inför nödvändigheten att göra ständerna direkt medansvariga i politiken gentemot Danmark på ett ännu mera avgörande sätt, än vad som följde av godkännandet av hans eget brev. Han måste då i prästernas och allmogens rekommendation av en fredlig politik gentemot Danmark ha sett en förtäckt men betydelsefull kritik mot brevets skarpa tonfall och, måhända, mot hela sin danska politik. I varje fall kan prästerskapets varning för den hållning i blockadfrågan, Karl intagit i utkastet till sitt brev till Kristian, ha tett sig så.

Hertigens deklaration om det utrikespolitiska läget.

För riktigheten av denna tolkning av händelserna i Stockholm kring månadsskiftet talar den välkända sammanfattning av Sveriges politiska läge, som hertigen framlade för ständerna kort före riksdagens slut. Svenskarna hade tre grannar, hette det där, danskarna, polackerna och ryssarna. Ville de leva i fred med danskarna, måste de avstå åt dem

[4] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 8 juni 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 86 v—87 r. Av brevdragarna fick kanslisten Måns Olsson tärpengar sistnämnda dag men hovjunkarna Anders Klasson o. Peder Jönsson först den 11 juni, originalkvitton av dessa dagar vid Peder Pederssons räkenskap 1602—1604, Räntekammarböcker, KA. — Erslev, Aktstycker og Oplysninger, I, s. 114, har förlorat de första leden i brevväxlingen om passagen genom Öresund.

[5] Ahnlund, a. a., s. 530.

[6] S. o. s. 374 med anm. 9.

sköldemärket tre kronor, som vore Sveriges rätta vapen, liksom de rättigheter, Sverige av gammalt haft i lappmarken. Vidare måste de lämna danskarna fritt att handla vid bergslagerna lika med svenska undersåtar och i övrigt underlåta att påtala alla danska oförrätter och överträdelser av Stettinfreden. Men också med sådana eftergifter skulle freden endast räcka, tills danskarna märkte de svenska medgivandenas gräns, ty då skulle de genast begära någonting därutöver. Med polackerna kunde man få fred på åtta år mot att återlämna Pernau och Dorpat och ställa själva huvudfrågan — om Estland — på framtiden. Ryssarnas vänskap åter kunde man köpa mot Narva och Reval och finge senare ändå ge Viborg, utan att de därför skulle hålla freden längre, än de själva önskade. Om svenskarna tvekade att lägga råd med livländarna, vore det lätt att bli av med dessa. Både danskar, ryssar och polacker skulle gärna ta emot dem.[7]

Denna förklaring kastar ett skarpt ljus över de meningsbrytningar om den yttre politiken, vilka kommit till uttryck redan i och samtidigt med svaren på hertigens första proposition. Att den tillkommit för att bemöta kritik, kan nämligen icke betvivlas. Att den avgivits så sent som den 15 juni — om dateringens riktighet kan man icke tveka[8] — visar, att dessa meningsbrytningar varit aktuella under hela riksdagen. I de växlade skrifterna eller i riksdagsbeslutet ha de emellertid icke satt många spår.

---

[7] Karls betänkande om fred, dat. Stockholm 15 juni 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 1, RA, fol. 159 r. Dess fullständiga lydelse är följande. »F. N:ds Hertigh Carls *etc.* meningh och betenkiande huru the swenske kunne bekomme och hafwe frid. Af Stocholm then 15 Junij åhr *etc.* 1602.

The Swenske hafwe tre granner, som äre danske, polniske och ryssen.

Wille the lefwe i fridh med the danske, så kunne the komme ther till med, att the wele afstå och gifwe the danske effter tre croner, som är Swerigis rijkis rette wapn, så och then rättigheet, som Swerigis crono hafwer af ålders tijdh hafft i lappemarken, jthem lathe the danske hafwa så frij handhel wid alle bergzlägr här i rijkett, som the swenske sielfwe hafwe, och sedan aldrigh tale på then orett, som the danske hafwe giordt Swerige i många måtthe, ther the hafwe aftredtt thet Stetiniske fördragh, så kunne the hafwe godh sämie och enigheet på een tijdh med them, in till thes the see theres raam, att the kunne begäre någett annedtt, som bättre kan ware.

Med the poler kunne the strax komme til fridz på otte åhr, om the wele gifwe them Pernow och Dorptt igen och hufwudt saken lathe widere blifwe disputerligh, så må betenkies, hwad Swerige(!) crone winner ther opå.

Med rydzen kunne the och hafwe godh wenskap, så framptt the wele gifwe honom Narfwen och Räfle och framdeles Wiborgh medh, och holler endoch fridh, så lenge han will.

Effter stenderne hafwe i betenckiande om the liflendske att hafwe them i rådh med sigh här i Swerige, så kunne the wäl blifwe af med them, ty thesse tre för:de, såsom danske, ryssen och the poler, skole them gärne wedertage, så framptt the blifwe them tilbudne.» Jfr G. O. Berg, a. a., s. 77 o. 27, Geijer, Svenska folkets historia, II, s. 363 f., samt Forstén, Baltijskij vopros v XVI i XVII stoletiach, II, s. 100.

[8] Terminus post quem ger samtliga meniga ständernas andra betänkande om riksdagsbeslutet s. d. s. l., orig. bland Riksdagsacta 1602, RA, med senare kanslipåteckning, att dat. skall vara 12 juni. Att denna handling bör hänföras till dagarna 12—13 juni göres ovedersägligt av samtliga meniga ständernas tredje betänkande om riksdagsbeslutet s. d. s. l. men enl. ingressen överlämnat den 14 juni, orig. ibid. Jfr G. O. Berg, a. a., s. 16 ff.

Redan i sin första proposition hade hertigen tagit upp försvaret mot anklagelsen, att han själv vore orsak till det pågående kriget. Alla ständen fritogo honom i sina svar från detta ansvar, men de underströko sin benägenhet för fred genom enträget framhållande, att de möjligheter att få en sådan, som hertigen samtidigt antytt, ej fingo förfelas. Att det här gällde det polska kriget och endast detta, framgår klart.

Mindre tillmötesgående voro ständernas svar på hertigens begäran om hjälp till kriget. Allmogen ville till en början intet ge, endast ha fred. Om lägets allvar vittnade icke minst adelns och prästerskapets förslag, att bevillningsfrågorna skulle hänskjutas till landsortsförhandlingar. Sådan var — det visste man — stämningen i landsändarna, att herredagsmännen icke vågade å sina hemmavarande ståndsbröders vägnar åtaga sig krigshjälpen.[9] Då saken ånyo framlades, blevo svaren något mindre avvisande. Dock gjorde prästerskapet en betecknande reservation. De kunde endast bistå vid gränsernas försvar, icke vid deras utvidgande.[1] Bevillningen utformades slutligen vid ytterligare förhandlingar, i vad angick allmogen häradsvis.[2]

Ständernas fredsvilja, sådan den tagit sig uttryck vid förhandlingarna om krigshjälpen, gällde det pågående polska kriget. Någon hänvisning till den äventyrliga danska politiken skedde i detta sammanhang icke. Prästerskapets reservation tog sikte på den livländska politiken. Intet antyder, att den också gällt lappmarkspolitiken eller Rigablockaden.

Något mera ger i dessa hänseenden förhandlingen om hertigens tillämnade nya resa till de östra riksdelarna och fronten i Livland. Redan i sitt första svar hade allmogen enträget framhållit vådorna av hertigens frånvaro ur riket. Motviljan bland ständerna mot regentens resa utom riket hade i själva verket gamla anor, men den hade förstärkts genom Sigismunds långa bortovaro och slutliga flykt. Hur denna oro tagit sig uttryck under hertigens sista långa vistelse i Finland och Livland, har ovan skildrats.[3] När ständerna nu genomdrevo vissa begränsningar av hertigens rörelsefrihet, motiverades det emellertid också i riksdagsbeslutet med en direkt hänvisning till faran från Danmark.[4] Så föga preciserad var emellertid denna hänvisning, att den snarare

---

[9] Om Karls första proposition, dat. Stockholm 26 maj 1602, och ståndens svar s. o. s. 373, anm. 3, o. 374, anm. 5. Om innebörden av förslaget om landsortsförhandlingar se jämväl G. O. Berg, a. a., s. 47.

[1] Om Karls andra proposition, dat. Stockholm 3 juni 1602, o. ständernas svar s. o. s. 374, anm. 8—9.

[2] Rörande bevillningsfrågan utförlig framställning hos G. O. Berg, a. a., s. 46 ff.

[3] S. o. s. 201 ff.

[4] »Men hwar så är / at någen fahre kan ware förhanden här opå thenne sidhe.» Riksdagsbeslutet 1602 i Alla Riksdagars och Mötens Besluth, s. 534 f. Att den fara, som åsyftades, skulle vara den inre faran, synes med kännedom om allmogens ovan anförda yttrande alldeles otroligt.

kan förmodas ha varit grundad på den förflutna vinterns ovisshet än på kritik av hertigens danska politik.

Denna översikt av några huvudfrågor vid 1602 års riksdag ger besked om att förhållandet till Danmark varit mera på tal, än vad de bevarade akterna direkt utsäga. Mot denna bakgrund måste hertigens deklaration av den 15 juni betraktas. Det ter sig då mindre oväntat, att han icke endast behandlade Danmark, som vore det en öppen fiende, vid sidan av Polen och Ryssland, utan tog den västra grannen i första rummet och behandlade det danska problemet mest utförligt. Denna disposition har tett sig förmånligast med hänsyn till det syfte, som deklarationen om det utrikespolitiska läget ville befrämja. Vilket var då detta syfte?

Deklarationens formulering med dess uppräknande, visserligen icke utan polemiska överdrifter, av fredsvillkor har föranlett dess sammanställande med missnöjet över det långa kriget.[5] Den skulle då vara ett led i försvaret mot den rojalistiska propagandans anklagelse, att hertigen vore orsak till krigets förlängning. Den 15 juni var emellertid denna fråga icke längre aktuell. Redan i slutet av maj hade ständerna uttryckligen stämplat denna propaganda som sanningslös.[6]

Att, som skett, betrakta deklarationen som ett svar på Kristians hot i oktobermandatet, är, som framgår av det sagda, icke mindre orimligt.[7]

I nyare historisk litteratur gäller, att deklarationen var ett led i förhandlingarna om bevillningen.[8] Då dessa voro avslutade åtskilliga dagar tidigare, måste en annan lösning sökas. Denna ger sig också vid en sammanställning av deklarationens innehåll med de förhandlingar, som fördes vid tiden för dess tillkomst.

Den 15 juni hade tvisten mellan hertigen och ständerna om regeringens ordnande nått sin höjdpunkt. Ständerna krävde fortfarande bestämmelser i riksdagsbeslutet om de försäkringar i religionen, som hertigen skulle avge vid sin kommande tronbestigning. Samtidigt vidhöllo de sitt motstånd mot livländarnas intagande i rådet. För att tvinga dem efter sin vilja hade Karl gripit till den klassiska utvägen att avsäga sig regementet.[9] Han föreslog ständerna att ta Sigismund tillbaka eller nöja sig med hertig Johan. Sarkastiskt uppmanade han dem att enas i regeringsfrågan och ta i övervägande, hur de skulle skydda sig åt alla håll, så att riket icke komme i den största nöd och

[5] Denna uppfattning hos Geijer, l. c.

[6] S. o. s. 374, anm. 5.

[7] Denna tolkning hos Fridericia, Danmarks Riges Historie 1588—1699, s. 140. Dennes uttryck »harmfulde Ord paa en Rigsdag i Stockholm 1602» måste avse deklarationen, ej brevet av den 7 juni.

[8] G. O. Berg, a. a., s. 77, och efter denne Almquist, Sverge och Ryssland, s. 76. Dessa förf. skilja sig endast däri, att den förre anser deklarationens syfte ha varit att framtvinga bevillningen till polska kriget.

[9] G. O. Berg, a. a., s. 14 ff.

fara. Rikets belägenhet vore nämligen, mänskligt att döma, farligare än någonsin. Till detta vore ständernas vankelmod — alltså deras tvekan att rätta sig efter hertigens önskningar — orsaken.[1]

Åt denna förklaring skulle deklarationen om det utrikespolitiska läget ge ökad vikt. Att hertigen därvid valde att sätta förhållandet till Danmark i främsta rummet, ger besked om hans uppfattning, att det danska hotet utlöste vida större oro bland ständerna än det polska och det ryska.[2] Därom hade riksdagsförhandlingarna på mångfaldigt sätt upplyst honom. Ett motsvarande syfte hade deklarationens senare del. Det var en antitetisk polemik mot ständernas ovilja inför planen att upptaga sex livländare i riksrådet.

Danska undersåtars tjänst och handel i i riket.

Ännu två sidor av förhållandet till Danmark voro föremål för Stockholmsriksdagens förhandlingar, låt vara, att de på ett mindre direkt sätt sammanhängde med den aktuella krisen mellan de nordiska rikena. Redan i sin första proposition hade Karl fäst uppmärksamheten vid att svenska undersåtar icke längre antogos i tjänst i Lybeck och Danmark, fastän åtskilliga danska undersåtar hade tjänst i Sverige. Han hemställde till ständerna, om icke ömsesidighet i detta hänseende vore önskvärd.[3]

Det kan icke råda tvivel om att politiska skäl dikterat denna framställning. Danska och lybska undersåtar kunde under sken av att söka tjänst bedriva spionage i riket. Också sådana främlingar, som redan längre tid innehaft tjänst i Sverige, kunde tänkas gå hemlandets ärenden. I samband med den politiska krisen 1601 hade Karl låtit avskeda en danskbördig tulltjänsteman i Narva. Å andra sidan innehade flere danskar statstjänst i Sverige utan att drabbas av hertigens misstänksamhet — bland dem även hans handgångne man från Linköpingsriksdagen 1600, lagläsaren Johan Ottosson. Något betydande hinder för utländskt spionage utgjorde bestämmelser av detta slag icke, så länge utländska köpmän finge driva sin handel i de svenska sjöstäderna. Det torde dock icke ha varit sådana synpunkter, som föranlett borgerskapet att i sitt svar på propositionen sammanföra hertigens förslag med önskemålet om strängare övervakning av de främmande köpmännens verksamhet i Sverige. Denna borde inskränkas till den lagligen stadgade handelsperioden under sommaren, och genom strängare övervakning skulle främlingarnas lanthandel förhindras.[4]

---

[1] G. O. Berg, a. a., s. 19 f.

[2] Möjligen saknar det i detta sammanhang icke betydelse, att ständernas krav härstammade från prästerskapet, det stånd, som vid behandlingen av brevet till Kristian gjort erinringar mot den oinskränkta Rigablockaden, s. o. s. 374, anm. 6. Jfr även Karls anvisningar för kyrkobönen före Wismarmötet 1608 nedan s. 568 med anm. 6.

[3] G. O. Berg, a. a., s. 68.

[4] Borgerskapets svar, dat. Stockholm 30 maj 1602, s. o. s. 373, anm. 4.

Att borgarna skulle utnyttja den rådande missämjan mellan rikena i sina egna syften, var naturligt. De övriga ståndén instämde i hertigens förslag utan särskild motivering.

I själva verket berörde hertigens förslag till handelslagstiftning på mera än ett sätt förhållandet till Danmark. Detta var icke minst fallet med hans vittsyftande förslag till reglering av städernas utrikeshandel.

Mera realistiskt än det radikala projektet vid 1595 års Söderköpingsmöte syftade detta även till sammanförande av handeln mellan uppstädernas borgerskap och de främmande köpmännen till bestämda frimarknader vår och höst i vissa sjöstäder, för västgötastäderna i Nylöse, för Smålandsstäderna i Kalmar. I sitt ursprungliga skick syftade det helt säkert icke direkt till en handelspolitisk avspärrning av landgränsen mellan Sydsverige och Skånelandskapen. Det var ett led i en vida mera omfattande handelspolitik i tidens anda. På städernas uttryckliga begäran blev dess realiserande emellertid ställt på framtiden. Frågan skulle först tas upp till behandling ute i landsorterna.[5] I de svensk-danska förhandlingarna skulle de danska städernas handel över svenska gränsen redan följande år bli aktuell.

---

[5] G. O. Berg, a. a., s. 61 ff. Sundberg, Den svenska stapelstadsrätten, s. 28 ff. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia, I, s. 250 ff.

II.

Frågan om tidpunkt för det nya mötet.

Då hertig Karl under direkt hänvisning till Stettinfreden föreslog den siste september som tidpunkt för det nya mötet, trodde han sig helt visst ha på ett för motparten förpliktande sätt fastställt mötesdag. Han hade gått längre, än vad adel och prästerskap föreslagit, då de ville ändra brevets lydelse på denna punkt. Fråga är endast, om det var angeläget för Karl att få förhållandet till Danmark reglerat före vintern. Utan tvivel var detta fallet. Överenskommelsen vid Sjöaryd om fred intill nästa möte förutsatte helt säkert, att mötet skulle komma till stånd utan dröjsmål. Om svenskarna i det hänseendet läte någon försummelse komma sig till last, skulle denna överenskommelse otvivelaktigt betraktas som bruten. Det framstår under sådana förhållanden som ett försök att lägga ansvaret för den följande utvecklingen på danskarna, då hertig Karl i utkastet till sitt brev till Kristian hänsköt fastställandet av tid och plats för mötet till denne — att hertigen icke var mindre noggrann om Sveriges likställdhet med grannrikena, är välkänt. Att Kristian varit så ivrig att få det senaste mötet till stånd, måste ha givit Karl uppfattningen, att konungen skulle välja en näraliggande tidpunkt. Då Karl själv skulle bestämma tid för mötet, måste emellertid omsorgen om läget i öster hänvisa honom till att undvika tidsutdräkt. Särskilt det öppna hotet i Kristians brev om Rigablockaden och den kärva tonen i svarsbrevet om passagen av Öresund hade visat, att Karl icke kunde alltför länge lita till den försäkran om fred, som hans ombud erhållit i Sjöaryd. Intill det nya mötet vore det nödvändigt att hålla rätt avsevärda truppstyrkor kvar i hemlandet som skydd mot överraskningar från väster.[6] Det skulle emellertid visa sig, att hertigen alldeles misstolkat Kristians hållning. Denne kände sig icke av Stettinfredens stadganden tvingad att godtaga den föreslagna mötesdagen. Han var också alldeles obenägen att överhuvud taget förordna sina råd till gränsen.

Danska rådet om den svenska frågan 1602.

Samtidigt som Kristian krävde, att de danska fartyg och det danska gods, som arresterats på väg till Riga, skulle släppas, och att inga andra danskar skulle antastas, undvek han att ta ställning till de svenska önskemålen. Han hänvisade till att han först måste överlägga

[6] Jfr Petri, Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. I, s. 331.

med det danska rådet.[7] Någon undanflykt var detta icke. Samma dag svaret avgick till Stockholm begärde Kristian riksrådets betänkande om Karls önskemål. Beträffande passagen över danskt farvatten och beträffande handeln på Riga, på vilken Karl begärt förbud, sade sig konungen icke vilja fatta beslut, innan han fått höra rådets mening. Beträffande gränsmötet undrade konungen, om det icke vore tillrådligt att avslå Karls begäran, för såvitt icke Kristian först finge en klagomålslista för det kommande mötet.[8]

Av de trenne ärenden, som sålunda hänskötos till rikets råd, var det sista, frågan om ett nytt gränsmöte, icke av det slag, som enligt Kristians handfästning måste avgöras med råds råde. Enahanda var förhållandet med frågan om de svenska trupptransporterna till Livland. Däremot torde Kristian icke ha kunnat utan rådets hörande utfärda förbud mot handeln på Riga. Detta skulle nämligen ha varit ett ingrepp i gällande privilegier och friheter. Om Kristians egen önskan kan tvivel ej hysas. Han ville avvisa bägge de första kraven och för det tredje ställa till villkor utväxlandet i förväg av klagomålslistorna.

Varför var då Kristian angelägen att söka råd också i de frågor, där detta ej var oundgängligen nödvändigt? Vad har föranlett detta avsteg från hans på undergrävandet av riksrådets auktoritet målmedvetet inriktade politik? Svaret synes endast kunna bli ett. Då det var otänkbart att få rådets medgivande till ett krig — och om rådets fredsvänlighet kan Kristian icke ha svävat i okunnighet — gällde det att tvinga det till delaktighet i en politik gentemot Sverige, vilken till sist skulle göra kriget oundvikligt — därest Sverige icke helt fölle undan.

Herrarnas svar på Kristians frågor äro ej bevarade. Hur de motiverat sina vota, är därför icke känt. Däremot kan det icke betvivlas, att de flesta eller samtliga bestämt tillstyrkte en välvillig hållning till

[7] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 25 juni 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 254—255 r. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 185.

[8] Kristian t. Peder Munk, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Erik Hardenberg, Henrik Belov, Preben Gyllenstierna, Axel Brahe, Henrik Lykke, Olov Rosensparre, Eske Brock o. Kristian Holck, dat. Köpenhamn 25 juni 1602, tryckt av Erslev, a. a., s. 115 f., regest i Kancelliets Brevbøger 1598—1602, s. 750 f. Adressaterna skulle svara skriftligt med den sekreterare, som reste med brevet. Att adressaterna skulle ha varit samlade på ett ställe, synes alldeles otroligt, då någon tidigare kallelse ej utgått. Huruvida en sekreterare skulle resa runt till adressaterna med ett till samtliga utställt brev, en förmodligen tidsödande procedur, eller brevet utgick i ett exemplar till envar av de uppräknade, framgår icke av brevet. Verbformen andra person pluralis brukades av Kristian i brev både till ett av råden och till riksrådet i dess helhet. Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 9 f. o. 13 ff. Att Karls bägge brev sägas bifogade i avskr., att kansliets sekreterare näppeligen skulle ha räckt till utsändandet av tio sekreterare samt att rådens vota icke synes ha förelegat i Köpenhamn förrän inemot slutet av juli, styrker en förmodan, att endast ett brev utskrevs, vilket var desto rimligare, som det icke kan ha varit någon brådska. Under alla förhållanden innebär formuleringen »vorre raadts betenckende och mening» och »eders sampt de andre vorre raadts mening» att frågan ställdes till hela rådet, icke blott till de här nämnda. Måhända voro de övriga till hands i Köpenhamn.

de svenska kraven. Detta kom till uttryck i Kristians besked till hertig Karl. Innan konungen blev i tillfälle att på grundval av dessa vota ta ställning, hade emellertid en påminnelse ingått från Stockholm. Hertig Karl uppfordrade i sarkastiska ordalag Kristian att svara. Samtidigt som hertigen lovade se till, att mötet icke skulle bli resultatlöst, erinrade han om att han själv föregående vinter trots alla olägenheter icke tvekat att ge möte, då Kristian så begärt. Nu vore det dennes tur att efterkomma begäran om ett möte. Samtidigt lovade Karl att släppa de danska handelsfartyg, som dittills kapats utanför Riga, endast Kristian fortsättningsvis förbjöde sina undersåtar Rigafarten. På en gång hotande och vädjande sökte Karl övertyga Kristian om skäligheten i en sådan åtgärd.[9]

Hade Karl väntat sig ett förmånligt resultat av denna påminnelse, missräknade han sig dock. Brevets ton kunde icke annat än kränka den stolte danske monarken. Det blev också med ett snävt svar, sekreteraren Nils Wind i mitten av juli drog till Stockholm. I Blekinge rasade pest. Något möte i Brömsebro kunde det därför icke bli. Karl finge med Wind lämna ett nytt förslag. Och vad anginge hertigens välvilja att släppa de arresterade danska fartygen, hänvisade Kristian till föregående brev, där han uttryckligen krävt deras frigivande utan villkor.[1]

Uppgiften om pesten i Blekinge var ingen undanflykt. Dennas härjningar äro kända ur åtskilliga källor.[2] Hade Kristian varit angelägen om mötet, kunde han emellertid ha föreslagit en annan mötesplats, Sjöaryd eller Flabäck, eller eljes låtit förstå, att han önskade få det till stånd. Då han ännu ej fått riksrådens svar, ville han tydligen icke helt avvisa Karls enträgna uppmaning. Om hans egen önskan ger svaret ett desto mera talande vittnesbörd. Endast två dagar senare skulle han emellertid återkomma med helt andra signaler. Sedan han fått del av de danska riksrådens vota, svarade han på Karls brev från Stockholmsriksdagen med en utförlig återblick på den senaste vinterns nordiska förhandlingar.[3] Han började med en principiell deklaration,

[9] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 5 juli 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 87 v—88 v.

[1] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 17 juli 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 255 r —256 r. Avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 92 r—93 r, har införts under dat. 29 juli.

[2] Den 21 juli gav Karl order om inställande av knektutskrivning och möten på Öland och vid blekingska gränsen. Karl t. Hans Eriksson, dat. Stockholm 21 juli 1602, avskr. av konc. i RReg. 1602: 2, RA, fol. 65 v—66 r. I början av augusti utfärdades nya föreskrifter syftande att hejda pesten vid Blekingegränsen, bl. a. om inställandet av marknader. Dens. t. dens., dat. Stockholm 11 aug. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 117 r. Trafiken med Tyskland över Danmark beordrades gå genom Småland och Halland. Dens. t. Olov Hård, dat. Stockholm 16 aug. 1602, avskr. av orig. ibid., fol. 126 r. Jfr även dens. t. Anders Lennartsson o. Olov Hård, dat. Stockholm 23 aug. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 137 r, samt den spionrapport till Knut Persson, vilken tryckts som bilaga till G. O. Berg, a. a., s. 85 ff. Om pesten på den danska sidan gränsen se O. Palme, Släkten Palme, s. 76 med anm. 1.

[3] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 19 juli 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 257 r

att han helst såge, att det alls icke behövdes något möte, men då det nu faktiskt behövdes ett, önskade han intet hellre, hette det, än att alla svävande frågor snarast möjligt avgjordes.[4] Det var i själva verket, menade Kristian, i detta intresse han utfärdat oktobermandatet, icke som ett mandat utan som en erinran. Det var också därför och icke för någon annan orsaks skull, som Kristian avfärdat ombud till Sjöaryd. När danskarna avbröto förhandlingarna där, skedde det, menade han, på goda grunder, ty icke ett ord hade talats om svenska eller danska undersåtars intressen; allt hade rört sig om förhållandet mellan Sigismund och hertig Karl, och detta anginge icke de danska råden och kunde icke avgöras av dem på gränsen. Hårt klandrade Kristian svenskarnas uraktlåtenhet att på begäran utväxla klagomålslistorna före förhandlingens början. Av handlingarna från 1601 års Flabäcksmöte framginge klart, att svenskarna haft trenne klagomål, om vapenmärket, om skatterättigheterna och om de landsflyktiga svenskarna. Dessa tre frågor hade hänskjutits till vidare förhandlingar. Men i sitt mötesavsked satte svenskarna in villkoret, att samtliga tvister mellan rikena skulle tas upp till avgörande på det nya mötet, och detta utan att nämna, vilka frågor de därmed avsågo. Detta hade föranlett kravet på besked om överläggningsämnena i förväg. Att en sådan procedur vore ny, förnekade Kristian bestämt. För att styrka detta åberopade han danskarnas begäran 1591, vilken, menade han, skulle ha fullföljts, om det inte varit så brådskande.[5]

Vidare försvarade sig Kristian mot beskyllningen att ha hotat med repressalier, om danska Rigafarare uppbringades. Förbjuda sina undersåtar Rigahandeln kunde han emellertid icke, ty handeln vore fri. Ingen dansk köpman seglade till Riga för att skada Karl och Sverige. Det gällde endast ett lagligt näringsfång.

Beträffande mötet vid Brömsebro hänvisade Kristian ånyo till pesten. Passagen genom sundet skulle han bevilja, ehuru han icke vore skyldig att göra det.

Kristians svar ger intet fullständigt besked om riksrådens vota. Som säkert framstår, att dessa uttalat sig för beviljandet av möte — därtill

---

—259 v. Förändringen av Kristians hållning mellan breven av 17 och 19 juli gör det nödvändigt att söka efter en mellanliggande händelse som förklaringsgrund. Då Kristian i det senare brevet uttryckligen säger sig vilja besvara brevet av 7 juni, är det nödvändigt att tänka sig, att det är riksrådens vota, som framkallat förändringen, emedan Kristian den 25 juni, s. o. s. 384, anm. 7, uttryckligen meddelat, att han skulle svara på detta brev, först sedan han inhämtat riksrådets betänkande. Direkt åberopas detta däremot icke i här aktuella brev. Laursen synes vara av samma mening, DNT, III, s. 179 med anm. 1 o. 2.

[4] »achte wij inthet nødturfftiger, änd att thet, som vklart och missförståndigt ähr, wed loulige middel io för io bedre måtte warde affskaffit.» Citerat efter konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA.

[5] S. o. s. 86 f.

hade i själva verket de sex danska ombuden förpliktat sig på gränsen den 7 april. Då Kristian utförligt motiverade kravet på klagomålslistornas utväxlande före förhandlingens början, gällde det att gendriva den uppfattning av händelseförloppet, som Karl framlagt i brevet från Stockholmsriksdagen. Samma krav framställdes emellertid icke för det nya mötet. När vapenfrågan uttryckligen angavs bland dem, som skulle behandlas, antyddes icke, att det skulle gälla Koldingavskedets giltighet, ej frågan om rätten till sköldemärket tre kronor. Klart framstår, att konungen icke funnit stöd hos riksrådet för sin taktik. Det danska rådet har velat bevilja möte utan villkor.

Hur riksrådet ställt sig till Rigablockaden, är svårare att säga. Där hade nämligen Kristian genom sina tidigare brev bundit sig för en avvisande hållning, som det näppeligen var möjligt att ändra så snart. Om de danska råden i juli 1602 varit benägna att, såsom sju månader senare, tillmötesgå de svenska kraven, har Kristian icke kunnat följa deras råd.

Att riksrådet icke velat avvisa begäran om rätt att transportera värvade trupper över danska farvatten, måste hållas för säkert. Fyra år tidigare hade rådet varit ense med konungen om att bevilja Sigismund genomtågsrätt. Ett förbud mot svenska trupptransporter genom sundet skulle i det läge, som förelåg fyra år senare, ha betytt ett avgörande ställningstagande till polsk förmån, icke minst vanskligt i de dagar, då hertig Hans över svenska farvatten skulle bege sig på sin ryska brudfärd.[6]

Att dessa eftergifter icke tillfredsställt Kristian, är visst. Riksrådens vota hade helt säkert bekräftat, vad han tidigare icke varit oviss om — att hans politik gentemot Sverige hade rådets stöd, endast så långt den arbetade med fredliga medel. Rådet ville uppenbarligen icke vara delaktigt i en politik, som genom att åsidosätta Stettinfredens förlikningsbestämmelser samtidigt måste leda till en allvarlig konflikt mellan rikena, troligen också till öppet krig, och undergräva dess egen maktställning genom att göra konungen oberoende av dess stöd i samband med förlikningsförhandlingarna lika väl som vid planerna att lita till vapnen för att reglera förhållandet till Sverige.

Det fanns i själva verket endast tvenne vägar att manövrera ut rådet ur dess position. Kristian kunde låta det gå till öppen konflikt med rådet genom att trots dess votum undvika att bevilja ett nytt möte, genom att förbjuda sina undersåtar Rigafarten och förbjuda trupptransporter genom sundet. Därigenom skulle förhållandet till Sverige på ett avgörande sätt försämras, och konungen kunde då hoppas ställa rådet inför ett fullbordat faktum, antingen i form av en väpnad konflikt

[6] S. o. s. 344 f.

eller i form av en sådan tillspetsning av förhandlingsläget, att det av fosterländsk lojalitet tvingades att bifalla de bevillningar, som voro nödvändiga för rikets säkerhet, och i sista hand en krigsförklaring. Rådets maktställning gjorde emellertid en sådan politik ytterst vansklig, särskilt som konungen icke kunde förmodas få tid att driva den utan dess direkta inblandning. Karl hade ju redan låtit de svenska ständerna skriva till Danmarks råd och ständer. Hertigens uttryckliga hänvisning till Stettinfredens bestämmelser, då det gällde den nya mötesterminen, gav anledning förmoda, att nästa steg skulle bli en ny hänvändelse till det danska rådet.

Den andra vägen var att se till, att Stettinfredens förlikningsprocess snarast möjligt fullföljdes genom förhandling på gränsen och skiljedom genom en främmande furste. Därvid kunde svenskarna förmodas komma att ge Kristian vapen i händerna, då det gällde att tvinga rådet efter sin vilja, genom att blotta vidden av hertigens anspråk. I bästa fall kunde det danska rådet göras delaktigt av en mycket offensiv politik gentemot Sverige, därest det gällde att försvara en av det danska rådsutskottet fälld dom, som gått i dansk favör. Att genom påtryckningar på de danska mötesombuden åvägabringa en sådan dom måste vara ett led i denna plan.

Att Kristian omedelbart bestämt sig för denna senare taktik, är troligt, ehuru hans svar i vad angick det nya mötet blev en hänvisning till det föregående brev, där han med anledning av pesten i Blekinge begärt nytt förslag till mötesplats. Till detta svar var han i själva verket bunden genom vad han skrivit några dagar tidigare.

Fortsatta preliminärförhandlingar.

Då hertig Karl under de sista dagarna av juli mottog Kristians besked, hade hans planer på främmande medling i tvisten med Danmark tagit fastare form. Även om det ännu icke var för sent att hålla möte den sista september vid västgötagränsen, krävdes därför en tids respit. Samma önskemål måste de hotande underrättelserna om hertig Hans ryska giftermål ha föranlett, liksom de florerande ryktena om danska rustningar. Detta uppskov förutsatte dock säkerhet för att danskarna under tiden icke bröto freden under hänvisning till att svenskarna genom att föreslå detta uppskov överträtt Stettinfreden. Då Karl nu föreslog, att möte skulle hållas vid nyårstid på gränsen vid Flabäck, skedde det också med uttrycklig reservation för en försäkran om Stettinfredens obrottsliga upprätthållande.[7] Samtidigt föreslog hertigen ånyo — och nu under åberopande av Kristians förklaring, att

[7] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 30 juli 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 93 r—95 r. »Szå synes oss icke orådh ware, att medh samme möthe måtte opskiutes in til nästkommende nyårs tidh och thet wenlige Stettinske oprättade fridzfördragh dess förinnan szåsom och jämwäl altidh blifue i sin fulle krafft och macht oryggeligen rikene emillan hollidt.» — Om Nils Winds ankomst till Stockholm se den spionrapport till Knut Persson, som tryckts av G. O. Berg, a. a., s. 85 ff.

han helst sett, att inga gränsmöten behövts — att främmande furstar skulle kallas att vid mötet medla mellan rikena. Vad angick Rigablockaden, vidhöll Karl bestämt sin mening, att danska köpmäns Rigahandel strede mot Stettinfredens stadgande om vänskap mellan rikena, mot god grannsämja och mot allmän folkrätt.[8] Kristian kunde icke begära, menade Karl, att svenskarna skulle vedervåga sitt fäderneslands välfärd för de danska köpmännens vinnings skull! Emellertid hade Karl nu, kunde han meddela, givit sina amiraler order att icke arrestera de danska köpmän, som ärnade sig åt Riga, endast avvisa dem.

Detta senare tillmötesgående, som överensstämde med prästerskapets yrkande vid riksdagen två månader förut, måste ha syftat till en avspänning i den politiska krisen och vittnar om hertigens respekt för det danska krigshotet. I själva verket hade han redan senast i slutet av juni vidtagit åtgärder för denna begränsning av kaperierna i samband med Rigablockaden.[9] Samtidigt med detta brev beordrades jämväl skärpta åtgärder mot danska kunskapare i gränslandskapen.[1]

Om Karl hoppats vinna Danmarks stöd vid blockaden av Riga — vilket dock knappast är troligt — hade han misstagit sig. Kristian svarade med en hänvisning till sitt tidigare besked.[2] Han förbehöll sig alltså fortfarande att med våld förhjälpa danska fartyg till Riga. Om det är riktigt, som ovan gjorts gällande, att rådet rekommenderat en mera tillmötesgående linje, var Kristians motvilja mot att ändra sin hållning för stor, sedan han en gång givit besked. I fråga om mötet hade han icke på samma sätt bundit sig. Den tidpunkt, som Karl föreslagit, godtog han emellertid icke utan sade sig vilja skicka ombud till gränsen vid Flabäck till den 9 februari 1603. Det är icke säkert, att valet av tidpunkt förestavats av taktiska hänsyn. Möjligen har tiden omedelbart efter jul ansetts oläglig för de truppsammandrag-

[8] »thet är icke allenest emodt thet Stetiniske fridzfördraghet och al naboerlig och wenligh tilförsicht vthan och mott all folkz rätt, att wij skulle see ther opå, att wåre fiender emodt oss medh alle nödtorffter skulle sterchte blifwe.»

[9] Någon order därom har ej bevarats, men förhållandet framgår av ett brev från några onämnda svenska kaptener t. Karl, dat. under Runö 15 juli 1602, avskr. i vol. Amiraler och skeppskaptener, Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA. Ännu 15 juni hade Hans Klasson arresterat ett danskt fartyg under skepparen Kristian Albrektsson men befraktat av tvenne betydande köpenhamnsborgare, Mikael Wibe och Herman von Harup, utanför Riga. Förteckning på danska skeppares ersättningskrav, renskrift s. d. s. l. i vol. Kaperier II, KA. Från början av aug. är ett kaparbrev med denna inskränkning känt. Karl t. Lorenz Claeton o. Jakob Gottberg, dat. Stockholm 9 aug. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 2, RA, fol. 107 r—v. I en order för underamiralen Hans Nilsson, dat. Stockholm 20 aug. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 132 r, saknas föreskrift om denna inskränkning. Om detta är ett förbiseende, eller om ett särskilt, nu ej bevarat kaparbrev utställts, är ovisst. I ett några dagar senare utställt kaparbrev för kaptenen Lars Nilsson, dat. Stockholm 24 aug. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 140 r, återfinnes den.

[1] Karl t. Olov Hård samt t. ståthållarna på Kalmar o. Älvsborg mut. mut., dat. Stockholm 8 aug. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 105 r—v.

[2] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 17 aug. 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 260 r—v.

ningar, som planerades till mötet, liksom den måhända varit obekväm icke blott för de danska riksråd, som skulle företaga resan, utan också för de representanter för de danska städerna, som Kristian skulle instämma till mötet. Möjligen har konungen också hoppats på underrättelser från beskickningen till Moskva före den utsatta mötesdagen.

Några främmande furstar som medlare ville Kristian däremot icke ha till mötet. Endast ingen droge fram till behandling något annat, än vad som gällde de bägge rikenas inbördes förhållande — det var frågan om Sigismunds svenska konungatitel och Karls antagande av kunganamn, som åsyftades — behövdes inga medlare.[3] Hertig Karl gjorde i början av september ännu ett försök att förmå Kristian att gå med på en medling, men konungen lämnade framställningen obesvarad.[4] Då Karls bemödanden att likafullt förmå några tyska furstar att sända ombud till mötet icke ledde till resultat, kom Kristians underlåtenhet att ännu en gång svara på det svenska förslaget icke att leda till någon konflikt.[5]

Den av Kristian nämnda mötesdagen godkände Karl emellertid, och frågan om danska fartygs Rigafart var han benägen att hänskjuta till avgörande på mötet. Denna hållning vittnade otvivelaktigt om övertygelsen, att blockaden av Riga rättsligen vore oantastlig. Härvid är det av största intresse, att hertigen under hösten 1602 icke synes ha hållit fast vid sitt löfte, att danska Rigafarare icke skulle arresteras, endast avvisas.[6] Tydligen har han icke ansett sig bunden av det, sedan Kristian nekat att förbjuda sina undersåtar Rigafarten.

---

[3] »Ty när aff beggie parter intet bliffuer proponerit vdan ded, som er nödturfftig beggie rijger aldene wedkommer och ähre rätte gräntzesager . . .»

[4] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 3 sept. 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 97 v—98 r. Avskr. av konc. i RReg 1602: 2, RA, fol. 165 r, har dat. 1 sept.

[5] Om Johans av Nassau ärende till sina fränder och Nils Chesnecopherus' förhandlingar i Pfalz och Hessen s. o. s. 356.

[6] Ännu under den 11 sept. återfinnes i RReg 1602: 2, RA, fol. 200 r, regest av konc. till ett pass för sex danska skeppare att återvända till Danmark men icke bege sig åt Riga till. Det gäller tydligen danska fartyg, som förts till Stockholm av de svenska bevakningsfartygen. Elva dagar senare beordrades Lorenz Claeton att, såvitt möjligt, bemäktiga sig två danska handelsfartyg, som »medh lutter woldh» brutit sig igenom Jakob Gottbergs blockadlinje. Karl t. Lorenz Claeton, dat. Stockholm 22 sept. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 217 v—218 r. Jfr dens. t. Jochim Scheel, dat. Stockholm 24 sept. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 221 r. I slutet av sept. beordrades Lorenz Claeton och Bengt Söffrinsson att med alla tillgängliga smärre fartyg bege sig till Rigafarvattnet för att upprätthålla blockaden. En större höstflotta samlades nämligen för att ta sig igenom till Riga, sedan höststormarna drivit de större svenska fartygen ur sjön. Ingen inskränkning av arresteringarna nämndes. Karl t. Lorenz Claeton o. Bengt Söffrinsson mut. mut., dat. Stockholm 27 sept. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 225 v. I början av okt. beordrades Jakob Gottberg att från Pernau gå utmed kusten till Danzig och ta alla Rigafarare. Dens t. Jakob Gottberg, dat. Stockholm 4 okt. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 233 v—234 r. Dens. t. dens., Oswald v. Grabow o. Mårten Krakow, dat. Stockholm 17 okt. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 248 v—249 r. I början av nov. fick Lars Anfastsson samma order. Dens. t. Lars Anfastsson, dat. Stockholm 3 nov. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 272 v—273 r. Då isen förhindrade kontinuerlig patrullverksamhet i Rigabukten, var avsikten att un-

Förhållandena vid gränsen under hösten 1602.

Under hösten 1602 hade de nordiska regenterna korresponderat i tvenne andra angelägenheter av mycket olika vikt.

Karls återkomst till hemlandet hade till en början lugnat svenskarnas oro. Därför hade Stockholmsriksdagen förflutit stilla, och oppositionen kunnat framträda frimodigare och mera öppet än vid någon av Karl IX:s senare riksdagar. Då hösten kom med ny oro, hade åtskilliga omständigheter samverkat. Redan tidigt blev det klart, att skördeutfallet efter en osedvanligt våt sommar skulle bli dåligt. Erfarenheterna från föregående vinter och behovet att skaffa reda penningar synes ha lett till en ökning av den av statsmakterna alltid illa sedda exporten av nötboskap, hästar och feta varor till Danmark, och denna export förbjöds.[7] Icke långt senare förbjöds också all export av spannmål.[8] Till missväxten kom pesten i de sydöstra landsdelarna.[9] Borglägren voro tyngre än tidigare, emedan de trupper, som återkommit från Livland, med anledning av det danska krigshotet ej upplösts.[1] Underrättelserna från Livland voro icke uppmuntrande, särskilt icke de som spriddes av förrymda knektar från de svenska truppförbanden där.[2] Händelserna under Stockholmsriksdagen hade icke stillat prästerskapets oro för den religiösa utvecklingen.[3] Under sådana förhållanden var det oundvikligt, att den rojalistiska propagandan skulle arbeta i medvind.[4] Den synes också ha intensifierats under senare delen av året. Över danska gränsen spriddes smädesskrifter mot det hertigliga regementet.[5] Samtidigt rymde några uppbördsmän under Uplandsfanan över gränsen. Med anledning av dessa händelser riktade Karl en uppmaning till Kristian att låta utvisa de svenska flyktingar, som i Sigismunds uppdrag från Helsingör distribuerade de rojalistiska mandaten, och arrestera rymlingarna, vilka kunde betraktas som fältflyktingar. Att smädesskrifterna fingo distribueras från Danmark, stämp-

---

der årets sista månader låta en flottavdelning spärra farvattnen kring Bornholm. Dens. t. Hans Nilsson, dat. Stockholm 8 nov. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 275 v. Dens. t. dens., dat. Stockholm 14 nov. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 281 r—v. Om denna expedition kom till stånd, är ej känt.

[7] Karl t. ståthållarna på Älvsborg o. alla fogdar på gränsen mut. mut., dat. Stockholm 8 sept. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 186 r—v.

[8] Karl t. ståthållarne på Älvsborg, dat. Stockholm 21 sept. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 216 v. Att i föreg. anm. nämnda brev utgått till samtliga gränsståthållare och detta brev även till samtliga fogdar på gränsen, kan ej betvivlas.

[9] Om pesten s. o. s. 385, anm. 2.

[1] S. o. s. 383 med anm. 6.

[2] En särskild bevakningstrupp stationerades i Väddö för att arrestera alla rymlingar. Karl t. Håkan Svensson, dat. Stockholm 3 nov. 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 272 v.

[3] Annerstedt, Olaus Martini, s. 111 ff.

[4] Se även Ödberg, Västgöta-adelsmannen Tord Bonde, s. 28 f. Sigismunds öppna brev t. Sveriges ständer, dat. Krakau 23 dec. 1602, tryckt orig. i vol. Polensk. 33, UUB, har uppenbarligen framkallats av rykten om missnöjet i Sverige på hösten 1602. Jfr Karls plakat mot den rojalistiska propagandan, dat. Stockholm 13 nov. 1602, tryckt orig. ibid.

[5] Karl t. ståthållarna på Älvsborg, dat. Stockholm 23 aug. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 139 r. Sannolikt gick samma brev till övriga gränsståthållare.

lades som ett brott mot Stettinfreden.[6] Kristian svarade först i mitten av december och förnekade all kännedom om de förrymda knektarna icke mindre än om de svenska flyktingar, som haft distributionen av de rojalistiska mandaten om hand.[7] Karls rättegångsombud, som i Danmark skulle väcka process mot fältflyktingarna, fick därför återvända med oförrättat ärende, och Karl fick låta vid saken bero.[8] Till samförstånd mellan regenterna kunde det skedda givetvis icke bidraga.

Andreas von Bernecks wiwalliad.

Den andra frågan var, ehuru typisk för tiden, utan politisk betydelse. Det gällde en sannskyldig wiwalliad. Troligen under loppet av år 1601 hade en sydtysk äventyrare, Andreas Holte från Berneck i Bajern, under föregivande av att äga friherrlig börd och heta von Berneck, vänt sig till hertig Karl med erbjudande att träda i svensk tjänst. Hertigen tycks ha svarat välvilligt, och med svaret på fickan drog Holte till Sverige, där han inträffade under vintern 1601—1602.[9] Medan han i Stockholm inväntade Karls hemkomst, trolovade han sig med den äldsta av Moritz Grips efterlämnade döttrar, Birgitta, som jämte sina systrar uppfostrades av sin mormoder, den karska Ebba Lilliehöök, »grev Ebba», Sten Eriksson Leijonhufvuds änka. Hertig Karls brev tjänade honom som legitimation icke blott inför fru Ebba utan också inför de svenska köpmän, som voro ännu mera villiga att bistå honom, sedan han fått utsikter till ett så rikt gifte.[1] Efter hertigens återkomst tycks Holte till en början ha kunnat fortsätta sitt bedrägeri, men då det i juni blev tal om bröllop, lät hertigen förmana sin fränka att dröja med bröllopet, tills fästmannen företett klara bevis på sin börd. Fru Ebba lät sig emellertid icke varna.[2] Icke långt efter bröllopet invecklade sig bedragaren i alltmera vidlyftiga affärer. Att

[6] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 20 aug. 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 97 r—v.

[7] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 18 dec. 1602, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 260 v—261 r.

[8] Karls fullmakt för Johannes Starkow, dat. Stockholm 10 sept. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 2, RA, fol. 197 v—198 r. Den 13 sept. kvitterade denne tärpengar i Stockholm, originalkvitto vid Peder Pederssons räkenskap 1602—1604, Räntekammarböcker, KA. Den 4 okt. kvitterade han nya tärpengar i Markaryd, originalkvitto vid Sunnerbo härads räkenskap, Smålands handlingar 1602: 1, KA. Den 25 nov. var Starkow åter i Sverige. Denna dag erhöll han tärpengar till Livland. Anteckning i Peder Pedersons räkenskap 1602—1604, s. o. Först i jan. 1603, som svar på Kristians decemberbrev, meddelade Karl, att hans ombud »icke kundt mz sagenn komme till rette eller någott endtskap». Karl t. Kristian, dat. Uppsala 3 jan. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 102 r.

[9] Förhistorien är känd främst genom Ebba Lilliehööks klagoskrifter. Ebba Lilliehöök t. Kristian, dat. Ternö 6 dec. 1602, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 99 r—100 r. Dens. t. dens., dat. Ternö 21 dec. 1602, orig. i vol. Sverige A III 77, TKUA, DRA.

[1] Guldsmeden Klas Boye t. Karl, dat. Stockholm 7 dec. 1602, avskr. av orig. ibid. Köpmännen Jacob Homodei, Mikael Wousin o. Henrik Borgering t. dens., dat. Stockholm s. d. [dec. 1602], avskr. ibid. Dessa avskr. ha tydligen överlämnats av fru Ebbas ombud vid rättegången.

[2] Abraham Brahes Tidebok, s. 52.

han närmast trätt i kontakt med oppositionella kretsar i huvudstaden, är säkert, lika visst som att detta skett endast i ekonomiskt syfte. Några av hertigens högadliga rådgivare synas ha åvägabragt hans fängslande i september 1602, men efter att ha avgivit en till synes betryggande försäkran blev han satt på fri fot.[3] Under hösten 1602 synes han planmässigt ha avyttrat sin hustrus smycken och tagit upp penninglån mot föregiven säkerhet i hennes fadersarv. Då denna trafik upptäcktes, blev han åter arresterad men lyckades fly och med sin hustru ta sig över gränsen till Danmark, där han sökte Kristians skydd under åberopande av att han vore politisk flykting.[4] Det var också i sista stund, ty endast någon månad senare hade fru Ebba genom ombud i Tyskland fått besked om att någon friherrlig ätt von Berneck icke fortlevde i Österrike.[5] Då hertig Karl begärde hans fängslande, villfors emellertid denna begäran omedelbart av Kristian.[6] I januari 1603 bekände Holte inför en av Kristian särskilt kallad högadlig domstol, vad som lades honom till last, och målet hänsköts till avgörande vid bytinget i Köpenhamn, som i april dömde honom från livet.[7]

Händelsen är i tvenne hänseenden av intresse. Holtes ordalag, då han sökte Kristians stöd, ge klart vid handen, att han icke tvekade om att hans hänvisning till Karls förföljelse skulle skydda honom i Danmark. Detta framgår också av det brev, genom vilket Birgitta Grip hos drottning Anna Katarina sökte befordra sin mans frigivande. Karls förföljelse vore, meddelade hon, enda orsaken till flykten. Fru Ebbas brev skulle man ej sätta tro till, ty dem hade Karl avtvungit henne.[8] Att Kristian i själva verket beviljade arresteringen tämligen ovilligt, dolde han icke. Karl hade emellertid andragit goda skäl: Berneck hade icke varit i Karls tjänst och vore icke svensk undersåte. För honom gällde därför icke — var den underförstådda innebörden — Stettinfredens bestämmelser om asylrätt. Viktigare än så var emel-

---

[3] Andreas von Bernecks obligation, dat. Stockholm 9 sept. 1602, orig. i vol. Sverige A III 77, TKUA, DRA, tydligen företett inför rätta. Magnus Brahe o. Svante Bielke t. denne, dat. Stockholm 16 sept. 1602, orig. ibid.

[4] Utom Ebba Lilliehööks ovan s. 392, anm. 9 anförda brev se Andreas von Berneck t. Kristian, dat. Köpenhamn 24 dec. 1602, orig. ibid.

[5] Ebba Lilliehöök t. Kristian, dat. Ternö 11 jan. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 102 r—103 r.

[6] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 6 dec. 1602, avskr. av orig. ibid., fol. 100 v—101 r. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 27 dec. 1602, avskr. av konc. ibid., fol. 100 r—v. Andreas von Berneck t. Kristian, dat. Köpenhamn 30 dec. 1602, orig. i vol. Sverige A III 77, TKUA, DRA.

[7] Dom i Andreas Holtes sak av Lage Urne, Lauritz Ebbeson, Enevold Kruse, Sigvard Beck, Georg Brockenhuus o. Hartvig Bille, dat. Köpenhamn 25 jan. 1603, orig. ibid. Jfr Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 8 f. o. 26. Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 1 febr. 1603, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 261 v—262 r. Kjøbenhavns Diplomatarium, IV, s. 762 ff.

[8] Birgitta Grip t. drottning Anna Katarina, dat. Köpenhamn 31 dec. 1602, orig. i vol. Sverige A III 77, TKUA, DRA.

lertid, att det här gällde ett ståndsintresse. Att fru Ebba vänt sig till sina danska fränder, kan icke betvivlas. Helt säkert får man i Holtes arresterande i december 1602 se ett resultat av påtryckningar från högadligt håll.

Affären kom att få ett betecknande efterspel. Fru Ebba hade sökt också Sigismunds stöd för aktionen mot Holte. Hur hon därvid framställt saken, är icke känt, men då Sigismund vände sig till Kristian med en rekommendation, meddelade han, att Holte varit ett av Karls kreatur och att hertigen i själva verket vore skuld till det skedda. Då detta brev nådde Köpenhamn, hade den tyske äventyraren redan fått sin dom.[9]

[9] Sigismund t. Kristian, dat. Krakau 28 febr. 1603, orig. i vol. Polen A I 2, TKUA, DRA.

III.

Redan i slutet av november lät Kristian meddela sex av sina råd order att hålla sig beredda för möte vid Flabäck den 9 februari 1603.[1] Utom konungens kansler var det Peder Munk och Manderup Parsberg. Dessa tre hade varit med vid Sjöarydsmötet på våren. I stället för Axel Gyllenstierna och Kristian Holck, som voro på väg till Moskva, kallades Sten Brahe och Eske Brock, samt i stället för Breide Rantzau Henrik Ramel, även han konungens förtrogne. Vid mötet kom i själva verket Rantzau, icke Ramel att infinna sig. Vad som föranlett personbytet på denna punkt, är icke känt. Kristians förberedelser för 1603 års möte.

Vid jultiden 1602 fick Lage Urne order att i god tid infinna sig i Köpenhamn och hämta instruktioner och bevismaterial för att kunna framträda som konungens rättegångsombud vid mötet.[2] Samtidigt beordrades de största köpstäderna att sända var sin fullmäktig till mötesplatsen den 23 februari för att å de borgares vägnar, som icke själva kunde infinna sig, föra talan rörande tillgodohavanden hos svenska kronan eller svenska undersåtar. Dessförinnan skulle de till kansliet i Köpenhamn skicka in fullständiga uppgifter om sina besvär.[3]

Vid mitten av januari 1603 utgingo föreskrifter om begränsade krigsrustningar i det danska rikets östra provinser. Länsmännen i Skåne beordrades tillse, att meniga adeln vore beredd med hästar och harnesk till den 1 februari. Om syftet skulle konungen ge vidare besked.[4] En vecka senare utvidgades föreskriften att gälla även den själländska adeln. Den stämdes jämte de skånska landskapens adel till mönstring vid Halmstad den 20 februari. Detta skedde under uttrycklig hänvisning till det beramade gränsmötet. Kristian hade icke något otalt med Sverige eller med andra grannar, men de rykten, som spriddes i riket,

[1] Kristian t. Kristian Friis, Peder Munk, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Henrik Ramel o. Eske Brock, dat. Köpenhamn 28 nov. 1602, regest i Kancelliets Brevbøger 1596—1602, s. 773.

[2] Kristian t. Lage Urne, dat. Köpenhamn 24 dec. 1602, regest ibid., s. 780. Jfr samma order vid tidigare möten ovan s. 264 med anm. 4 o. s. 319 med anm. 1. Lage Urne var i varje fall i Köpenhamn den 25 jan., s. o. s. 393, anm. 7.

[3] Kristian t. Köpenhamn, Helsingör, Köge, Næstved, Skelsör, Odense, Bogense, Kerteminde, Kolding, Vejle, Aalborg, Flensborg, Malmö, Ystad, Landskrona, Halmstad o. Varberg, dat. Köpenhamn 24 dec. 1602, regest ibid., s. 780.

[4] Kristian t. Sigvard Grubbe, Kristian Barnekow, Eske Bille, Axel Gyllenstierna,

gjorde det nödvändigt att vara beredd, om det mot förmodan skulle gå till öppen konflikt.[5] Samma skäl åberopades i ett öppet brev till bönderna i gränslänen, som tillsades att låta mönstra sig av konungens befallningsmän och på dessas order dra till gränsen och stanna där någon tid.[6] Särskilda hövitsmän för allmogeuppbådet förordnades.[7] Samtidigt utgingo föreskrifter om transport av tämligen stora proviant- och foderförråd till Halmstad och om förberedande av kvarter i Halmstad och vid Falkenberg.[8] Konungen uppgav därvid styrkan av de trupper, han skulle medföra, till hovfanan om 100 ryttare och en tross om 200 hästar, vilka skulle förläggas i läger invid Falkenberg, samt tre fanor ryttare, vilka skulle förläggas i Halmstad.[9]

Sedan mötesförhandlingarna börjat, utgingo nya anvisningar om transport av livsförnödenheter till Halmstad och Varberg.[1] Samtidigt beordrades städerna Köpenhamn, Helsingör och Malmö att skyndsamt utgöra tillsammans 250 musketerare till lägret vid Halmstad.[2] Också från Göingegränsen överfördes skyttar till Halmstad.[3]

Att Kristian följdes till gränsen av sin hovfana, var lika naturligt, som att hans ombud vid mötet ledsagades av en stark skyddstrupp.

Henrik Ramel, Jakob Beck, Sten Mattsson, Brostrup Gjedde, Arild Huitfeldt, Anders Sinklar, Görvel Fadersdotter o. Tage Krabbe, dat. Köpenhamn 14 jan. 1603, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 4.

[5] Kristian t. Peder Mund, Mogens Ulfeldt, Lauritz Ebbesson, Peder Basse, Sten Brahe, Corfitz Ulfeldt, Ebbe Munk, Stax v. Teim, Mogens Gjöe, Peter Rets, Henrik Lykke, Detlef Holck, Breide Rantzau, Kristoffer Pax, Knut Rud, Erik Valkendorff, Nils Gyllenstierna, Kristoffer Krafse, Eske Bille o. Hans Lindenov, dat. Köpenhamn 21 jan. 1603, regest ibid., s. 6 f. Utan tvivel har brevet, mut. mut., utgått som öppet brev till Själlands meniga adel. Ibid., s. 6, anm. 3. Samma order utgick nämligen till meniga adeln öster om sundet. Ibid., s. 7.

[6] Kristian t. meniga allmogen i Göinge o. Villands härader samt Blekinge, Laholms, Halmstads o. Varbergs län, dat. Köpenhamn 21 jan. 1603, regest ibid., l. c. Order om brevets offentliggörande gavs länsmännen. Kristian t. Eske Bille, Henrik Ramel o. Axel Gyllenstierna, dat. Köpenhamn 21 jan. 1603, regest ibid.

[7] Kristian t. Eske Bilde, Henrik Ramel o. Axel Gyllenstierna, dat. Köpenhamn 21 jan. 1603, se föreg. anm. Dens. t. Jakob Beck, Sten Mattsson o. Brostrup Gjedde samtidigt, regest ibid., s. 8. Dens. t. Hans Grabow samtidigt, regest ibid., l. c. Dens. t. bönderna i Göinge, dat. Köpenhamn 31 jan. 1603, regest ibid., s. 13. Dens. t. hövitsmännen i Göinge samtidigt, regest ibid., l. c.

[8] Kristian t. Sigvard Grubbe, dat. Köpenhamn 21 jan. 1603, regest ibid., s. 8. Dens. t. dens., dat. Köpenhamn 29 jan. 1603, regest ibid., s. 12. Dens. t. Jakob Beck, dat. Köpenhamn 28 jan. 1603, regest ibid., s. 10 f. Dens. t. Görvel Fadersdotter, dat. Köpenhamn 25 jan. 1603, regest ibid., s. 10. Dens. t. Sten Mattsson, dat. Köpenhamn 28 jan. 1603, regest ibid., s. 11.

[9] Senast anf. brev.

[1] Dens. t. borgmästare o. råd i Landskrona, dat. Hälsingborg 14 febr. 1603, regest ibid., s. 16. Liknande order synas redan den 14 febr. ha utgått till övriga skånska städer. Dens. t. Kristian Barnekow samtidigt, ibid., s. 16. Dens. t. borgmästare o. råd i Malmö, Landskrona, Hälsingborg o. Ystad, dat. Halmstad 23 febr. 1603, regest ibid., s. 18. Dens. t. Enevold Kruse o. Sigvard Beck, dat. Halmstad 26 febr. 1603, regest ibid., s. 19.

[2] Dens. t. borgmästare o. råd i Köpenhamn, Helsingör o. Malmö mut. mut., dock med något annan formulering till Malmö, dat. Halmstad 23 febr. 1603, regest ibid., s. 17 f.

[3] Dens. t. Mogens Svab samtidigt, regest ibid., s. 18.

Att konungen i samband med sitt besök i landsändan mönstrade adeln, kan icke heller väcka förvåning. Däremot hörde försöksmobilisering av lantuppbådet vid rikets gränser icke till tidens militära sedvänjor. Rustningsåtgärderna i början av år 1603 voro emellertid av vida större omfattning än så.[4] En jämförelse med förhållandena på andra sidan gränsen vittnar därom.

Karls förberedelser för 1603 års möte.

Redan i mitten av december hade hertig Karl börjat förbereda den svenska representationen vid gränsmötet.[5] Så långt de äro kända, överensstämde dessa förberedelser med dem, som vidtagits ett år tidigare. Västgötaadeln beordrades följa de svenska ombuden till gränsen.[6] Av adel och ryttare i Småland skulle Olov Hård ta ut ett hundra man, de resligaste och bäst klädda.[7] Då denne meddelade, att det till följd av pesten skulle bli svårt att samla så många, nedsattes antalet till hälften.[8] Så sent som i början av februari, endast några dagar före mötet, vidtogos åtgärder för att på ett representativt sätt bekläda en västgötsk knektfänika, som skulle följa den svenska delegationen till gränsen. Om det skulle visa sig svårt att bekläda alla, räckte det med 200 man.[9] Samtidigt fingo Anders Olovsson, Torsten Kristoffersson och Erik Jöransson uppdrag att föra befälet över den eskort — antalet uppgavs till sammanlagt några hundra man — som skulle med till gränsen.[1] Därvid underströks truppens representativa uppgifter.[2] Också under de följande dagarna hade Karl bekymmer om den svenska eskorten och tillrustningarna. Det gällde dock huvudsakligen dess representativa karaktär.[3]

---

[4] Kristian t. Sten Mattsson, dat. Köpenhamn 21 jan. 1603, regest ibid., s. 8. Jfr den svenska spionrapporten »Lasse Esbjörnssons berättelse», avskr. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA.

[5] Karl t. Jöran Klasson, Svante Bielke, Jöran Eriksson, Lubert Kauer, Per Ryning o. Erik Ribbing, dat. Stockholm 12 dec. 1602, avskr. av konc. i RReg 1602: 2, RA, fol. 307 r—v.

[6] Dens. t. Torsten Kristoffersson samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 308 v. De skulle komma »med alle deelar så stofferede, att wij och rikedh kunne hafue ther ähre af». Om någon krigsutrustning är alltså icke tal.

[7] Dens. t. Olov Hård samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 308 v—309 r.

[8] Dens. t. dens., dat. Örebro 27 jan. 1603, regest i RReg 1603, RA, fol. 18 v.

[9] Dens. t. Bengt Nilsson, dat. Örebro 2 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 25 v.

[1] Dens. t. Anders Olovsson, Torsten Kristoffersson o. Erik Jöransson s. d. s. l., avskr. av konc. ibid., fol. 29 r, mellan brev av Örebro 3 febr. 1603.

[2] Det gällde att »them i rätth ordningh och skick ställe och laga . . . som thz sig böör bådhe nähr sändebudhen komma och schole drage til händelen, såsom och nähr the drage ther ifrån och elliesth så offtha som the med the fremmende skola komma til talz».

[3] Blått och gult silke samt blå och gul damast skulle köpas upp i Nylöse. Dens. t. Reinhold Rijk, dat. s. l. 2 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 29 v. Det gällde att skaffa blå, gul och röd damast, så mycket att i varje fall hövitsmännen, fänrikarna och löjtnanterna kunde beklädas. Dens. t. ståthållarna på Älvsborg, dat. Skara 7 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 31 v—32 r. Till de svenska ombuden skrev Karl, att ett par dagars dröjsmål med förhandlingarnas början vore förmånligt, så att tält o. dyl. hunne föras ned. Karl t. de svenska ombuden samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 32 r—v. Jfr även dens. t. Hans Olovsson, samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 32 v.

Också allvarligare rustningsomsorger, låt vara av begränsat omfång, hade upptagit hertigens intresse under tiden före Flabäcksmötet. I mitten av januari hade order utgått om att några kanoner skulle föras till Älvsborg.[4] Då hertigen vid sin ankomst fann, att ordern icke verkställts, påskyndades transporten.[5] Det är emellertid ovisst, om denna förstärkning av Älvsborgs artilleri hade samband med det stundande gränsmötet.

Samtidigt som de bägge delegationerna sammanträffade vid Flabäck, beordrade hertigen Henrik Liven att med gårdsknektarna och en trupp värvade knektar taga kvarter i Nylöse.[6] Samtidigt beordrades Sigge Anderssons och Lasse Jakobssons ryttare att slå läger vid Grävsnäs och Gamla Lödöse.[7] Provianteringen av dessa synes ha mött vissa svårigheter.[8] Hur länge de legat kvar, är icke känt. Först några dagar senare, då mötesförhandlingara voro i gång, blevo de danska rustningarna kända i hertigens läger. Order utgick omedelbart om skyndsam mönstring i Kalmar slottslän och hela Småland.[9]

Under dessa förberedelser dolde hertigen icke sin avsikt att själv vara närvarande vid förhandlingarna. Hovfanan följde honom som hans personliga livvakt, icke annorlunda än eljes under resor inne i landet.

De danska och svenska rustningarnas innebörd.

Redan i samtida relationer överdrevs starkt omfånget av rustningarna i samband med Flabäcksmötet 1603. Icke långt efter mötet uppgavs i Köpenhamn, att Karl samlat 8,000 man, men att hunger nödgat honom att skingra dem igen. Åtskilliga hade dock förlupit fanorna och tagit sig över gränsen till Danmark.[1] Redan före mötets slut skrev en landsflyktig svensk från Marstrand i syfte att varna Kristian för de svenska truppsammandragningarna, vilka skulle syfta till att tvinga denne och de danska gränsmötesombuden efter hertigens vilja.[2] Den ej längre bevarade traditionskälla, som legat till grund för äldre danska framställningar, synes ha meddelat, att omedelbart efter nyår bud från Norge — sannolikt avses Viken — läto berätta, att hertig Karl kommit till Älvsborg med 12,000—14,000 man till fots

[4] Dens. t. Joakim Berfeldt, dat. Vässby gård 14 jan. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 12 v.
[5] Dens. t. Lars Nilsson, dat. Älvsborg 14 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 35 r.
[6] Dens. t. Henrik Liven, dat. Grävsnäs 10 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 32 v—33 r.
[7] Dens. t. Torsten Lennartsson samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 33 r.
[8] Dens. t. Henrik Liven, dat. Gräfsnäs 10 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 33 r—v.
[9] Dens. t. Hans Eriksson, dat. Älvsborg 14 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 35 v.
[1] Utdrag av ett brev från Köpenhamn, dat. 25 april 1603, samtida avskr. uppenbarligen efter orig., i Strödda historiska handlingar 20, RA, på ett avskriftsark, av allt att döma härstammande från svenska kansliet i Warschau.
[2] Per Lindormsson t. Gustav Eriksson, tryckt av Ödberg bland Äldre handlingar angående Vestergötland, s. 116 f. efter orig. i Strödda historiska handlingar 19, RA. Brevet föll, fram emot mötets slut, i Karls händer och nådde icke sin bestämmelseort. Karl t. de svenska ombuden, dat. Högentorp 25 mars 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 51 a r.

och till häst. Oroad av detta hade Kristian uppbådat den skånska, halländska och själländska adeln samt allt tillgängligt fotfolk, sammanlagt 8,000 man, till mönstring i Halmstad den 20 februari, dit konungen själv hade följts av sin hovfana. Också artilleri och stora förråd från de skånska landskapen hade förts dit. Då Karl erfarit dessa motåtgärder, hade han upplöst sina trupper och begivit sig till Kalmar.[3]

Av dessa traditionskällor erbjuder den sistnämnda det största intresset. Den företer direkta överensstämmelser med Kristians motivering för de rustningsåtgärder, som faktiskt vidtogos i Danmark.[4] Om den alldeles överskattade dessa rustningars omfång, angav den dock deras art i alla detaljer riktigt.[5] Den har helt säkert återgivit den officiella danska versionen av händelseförloppet.

Vid en jämförelse med primärmaterialet visa sig emellertid dessa traditionskällor otillförlitliga. Styrkan av de truppförband, som följde de svenska ombuden till gränsen, hade, såsom nyss klarlades, näppeligen väsentligt överstigit skyddstruppen vid 1602 års Sjöarydsmöte. Hertigen hade följts till gränsen av sin hovfana. Dessutom hade begränsade styrkor, två ryttarfanor och några värvade knektar, förlagts i gränstrakterna och Älvsborgs bestyckning något förstärkts. Dessa åtgärder hade företagits så sent, att de icke kunnat ge anledning till de danska truppsammandragningarna. Jämväl dessas omfång har icke obetydligt överskattats.

Vilket har då syftet med dessa truppsammandragningar i Halland varit?

Att de skulle ha syftat till ett fredsbrott, är alldeles otroligt. Konungens direkt offensiva planer mot Sverige kommo icke till uttryck förrän efter mötet i Flabäck, och om mötesförhandlingarnas utgång icke föranledde dessa planer, var förhandlingarnas avslutande dock en förutsättning för framgång, jämte andra. Strategiska och taktiska skäl göra också ett sådant antagande orimligt. Den gällande danska anfallsplanen mot Sydsverige, sådan som den skulle försökas av Kristian 1611, räknade med en dubbel inbrytning. En huvudarmé skulle från Blekinge överraska Kalmar, och en andra armé skulle genom en diversion från Halmstad mot Jönköping och Holaveden stödja huvudföretaget. Lantvärnet skulle uppbådas vid gränserna.[6] En dansk offen-

[3] Slange o. Gram, a. a., s. 183 f. Dessa förf:s uppgifter ha, ehuru rättade till att gälla 1603 års möte, godtagits av Larsen och Schäfer, s. o. s. 320, anm. 3.

[4] Om denna motivering s. o. s. 395 f.

[5] Endast på en punkt, om transporten av artilleri till Halmstad, har material för en kontroll saknats.

[6] Sveriges krig 1611—1632, I, s. 136 ff. Också om Kristian skulle ha planerat ett fullföljande av samma strategi, som Daniel Rantzau sökt förverkliga under sjuårskriget, med huvudanfallet mot Jönköping och Holaveden, borde med hänsyn till erfarenheterna från detta ett kraftigare försvar av Blekinge än det nygrundade Kristianopel ha avsetts. Jfr Stille, De ledande idéerna i krigföringen i Norden, passim.

siv kunde endast genomföras med hjälp av värvade tyska trupper. Om sådana är intet bekant från början av år 1603. Utan riksrådets medgivande kunde Kristian icke börja krig, och en provokation hade under rådande förhållanden inga utsikter att lyckas.

Föga mera trovärdig synes den officiella förklaringen, att Kristian velat försäkra sig gentemot ett — verkligt eller inbillat — hot från Sverige. Under sådana förhållanden synes tiden till truppernas samling alltför rundligt tilltagen, låt vara, att ett svenskt fredsbrott före mötet icke var att förmoda. Även omfånget av de militära åtgärderna synes då för ringa, allra helst som värvade trupper erfordrades också för ett framgångsrikt försvar. Den omständigheten, att Kristian omedelbart efter mötets slut synes ha hemförlovat trupperna och t. o. m. avdankade knektar på Halmstad, tycks — allrahelst som mötets förlopp knappast kan ha övertygat konungen om svenskarnas fredsiver — snarast tyda på att han icke räknade med ett svenskt fredsbrott.[7]

Tidpunkten för truppernas samling kunde ge anledning till en förmodan, att de sammandragits för att utöva påtryckning på de svenska ombuden i syfte att framtvinga ett för Kristian gynnsamt besked. Gränsmötet var utsatt till den 9 februari, och de första veckorna skulle troligen åtgå till preliminärförhandlingar. Därför hade också konungen stämt köpmannaombuden till gränsen först till den 23 februari. Nu hade mönstringen utsatts till en sådan tidpunkt, att underrättelsen om truppsammandragningarna skulle nå svenskarna först vid huvudförhandlingarnas början.

Även denna förmodan måste emellertid avvisas. Om påtryckningar på de svenska ombuden någonsin behövdes, var det just vid preliminärförhandlingarna — det hade 1601 och 1602 års möten visat. Trots åtgärderna mot svenska kunskapare i själva Halmstad kunde de öppna mandaten till de skånska provinsernas adel och allmoge icke med visshet beräknas förbli okända i Sverige ända intill mötet — låt vara, att så i själva verket synes ha blivit fallet. Till sist kan Kristian icke denna gång ha hos svenskarna förmodat samma benägenhet för åtminstone partiella eftergifter, som präglat deras hållning under Karls frånvaro från riket.

Också om Kristian trott, att danska trupper i Halmstad och Varberg kunde göra svenskarna mera benägna att gå hans önskemål till mötes, gäller en sådan förklaring icke för uppbådet vid gränserna i Blekinge och i Göinge härad.

Att oron i de svenska gränslandskapen under vintern varit stor, därom kan Kristian icke ha varit oviss. I själva verket hade de landsflyktiga svenskarnas propaganda haft större framgång under intrycket

[7] Om knektarna på Halmstad se Kristian t. Sten Matsson, dat. Köpenhamn 13 april 1603, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 25.

av missväxt och pest. I mitten av januari kom Hans Eriksson på Kalmar en omfattande sammansvärjning på spåren. Präster och bönder i gränstrakten kommunicerade med de landsflyktiga i Ronneby.[8] Det är emellertid känt, att Kristian vid tiden för 1603 års möte var föga välvilligt stämd mot de svenska flyktingarna, vilkas affärer beredde honom ständiga bekymmer.[9] Det är under sådana förhållanden alls icke troligt, att mobiliseringen av lantvärnet i Blekinge och i norra Skåne hade något samband med intresset att uppmuntra de stämplande svenskarna.

Ehuru utan direkt stöd i programmatiska uttalanden från Kristians sida eller i de sparsamma vittnesmålen om samtidens uppfattning av händelserna, måste en annan tolkning av Kristians motiv anses sannolik — den enda tolkning, vill det synas, som ger dessa rustningsåtgärder en förnuftig mening. Kristians rustningar inför 1603 års möte måste ha syftat att påverka de danska riksråden i det nordiska förlikningsutskottet att döma i enlighet med Kristians önskningar. Därmed skulle de jämna vägen för en offensiv dansk politik mot Sverige, ty man kunde icke vänta, att hertig Karl skulle respektera en dom, fälld till förmån för Danmark. Att Kristians avsikt skulle ha varit en direkt påtryckning på de danska riksråden i förlikningsutskottet, är därmed icke sagt. Helt säkert skulle rustningsåtgärderna — i den utsträckning de gingo utöver en sedvanlig skyddstrupp och mönstring i landsändan — ge stöd åt Kristians försök att övertyga de danska skiljedomarna om att Sveriges politik allt mera utvecklades till en allvarlig fara för Danmark och att därför, oberoende av rätt och skäl, en dom till Danmarks förmån vore nödvändig. De danska rustningarna skulle, hur improviserade och ofullständiga de nu voro, vitsorda ryktena om svenska anfallsplaner.

Kristians instruktion för de danska ombuden.

Om Kristians plan att genom en svartmålning av Sveriges politiska avsikter göra de danska mötesombuden benägna att fälla en dom till Danmarks förmån vittnar också hans instruktion för dem.

Då Kristian till instruktionen för 1602 års möte fogade en vädjan till de danska ombuden att betänka sig väl, innan de i frågan om beskattningsrätten i lappmarken dömde mot hans önskan, måste detta, som ovan framhållits, ha berott på osäkerhet om att den danska bevisningen i denna fråga kunde tillfyllest klargöra den danska ståndpunk-

[8] Karl t. Hans Eriksson, dat. Örebro 31 jan. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 22 r. Hans Eriksson hade rapporterat, att de landsflyktiga »kommet een hoop af vndersåtherne der nedre i Möre till att sende dem uth deras boomerken, och att een part af presterne icke heller hafue förgäthet inlathe sigh vthi stempling med».

[9] Kristian t. Axel Gyllenstierna, dat. Köpenhamn 29 jan. 1603, regest i Kancellicts Brevbøger 1603—1608, s. 12 f.

tens berättigande — i så hög grad innebar nämligen denna vädjan ett avsteg från danskarnas strävan efter formell oantastlighet i förverkligandet av Stettinfredens förlikningsbestämmelser.[1] I instruktionen för 1603 års möte hade detta parti utvidgats till sitt flerdubbla omfång.[2] Det formade sig till en hätsk svartmålning av hertig Karls hållning mot Danmark och en vädjan till de danska ombuden att tillse, att en så farlig granne icke bleve för mäktig. Uppenbara förvrängningar på grundval av otillförlitliga rykten utgjorde huvuddelen av denna kritik, men därtill fogade sig riktiga notiser om svenska åtgärder.

Hertig Karl försökte — så gjorde Kristian gällande — lägga skulden på Kristian för all olycka med krig och tunga skatter, som det svenska folket på sistone måst vidkännas.[3] Sålunda hade hertigen i Sverige spritt beskyllningen, att Kristian genom krigshot tvungit honom att resa hem från Livland och lämna svenskarna där i sticket.[4] Vidare vore en ofantlig penningskatt pålagd i Sverige, och denna motiverades i landsändarna med att det ännu fattades ett belopp i Älvsborgs lösen, för att Stettinfreden skulle vinna full kraft. Om icke denna slutlikvid omedelbart skedde eller Kristian finge Älvsborg som pant, skulle han börja öppet krig. Gentemot detta hade hertigen proklamerat, att så länge han levde, skulle Kristian icke få Älvsborg. Dessvärre kunde Kristian icke få fatt på något mandat av Karl om denna skatt, ty i Sverige påbjödos alla skatter muntligen av fogdarna på tinget. Som hemulsmän åberopade konungen emellertid resande från Sverige.[5] Vidare anfördes Stockholmsriksdagens beslut om svenskars tjänst i Danmark och danskars i Sverige, vilket stämplades som ett försök att göra Danmark förhatligt.

Sammanfattningsvis bedyrade Kristian sin oskuld. Honom komme

---

[1] S. o. s. 318.

[2] Kristians instruktion för Kristian Friis, Peder Munk, Sten Brahe, Manderup Persberg, Breide Rantzau o. Eske Brock, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, avskr. i SvReg II, DRA, fol. 105 r—110 r. Orig. saknas, liksom en stor del av de svenska originalbrev och danska koncept, som synas ha medförts till detta möte. Om den bevarade avskr. gjorts efter konc. eller orig., kan ej avgöras.

[3] Karls politik åsyftade, »att thenn vhørde skade oc plage, som høigbe:te første selff the Swennske af sitt vrolige, arrige och onde paafund oc forsaett vdenn raad och betennckennde med kriig, mord, skattning och i andre maade hafuer paaførtt, att H. K:tt allt sligtt medt woris nafnns tilleggellse och forulempellsse kunde vnndskylldige».

[4] Om denna beskyllning, som framställts av Karl i brev till svenska myndigheter men icke offentligt, s. o. s. 316 f.

[5] »Och enndog os icke mugligtt er att bekomme nogenn høigb:te førstis breffue, som om sligtt formellder, aff thenn aarsage, att ingenn skatt schrifftlig wed mandata paabiudis, menn alleniste fougderne mundtligenn paa tinngene siger menigheden fore, hui stor skatt the skall giffue, och huor till thenn skatt af thennom vdgiffuiss, så berettis oss dog wisserligen af dannske, tydske oc af suenske, som her i riiget wandrer, att slige skatt er offentlig till alle ting, som før er rørtt, paabødenn, och ther till neffnedt woris naffen.» I detta sammanhang är en anonym uppgift från 1611 års riksdag av intresse. Där hette det, att Karl icke velat utge Älvsborgs lösen, och detta räknades bland krigsorsakerna. SRA, I: II: 1, s. 143.

det icke vid, om Karl reste hit eller dit i sitt rike, lika litet som de skatter, Karl utkrävde, bekymrade honom. I själva verket berodde Karls beskyllningar, menade konungen, på hertigens hat mot den danska nationen. Därom behövde man icke bekymra sig, så länge Karls makt var ringa, men man kunde icke tvivla på vad som skulle ske, när dennes regering vunnit stadga. Kristian drog slutsatsen, att Karls fortsatta regemente vore en fara för Danmark. Det vore därför i danskt intresse att arbeta för att Karls makt minskades.

I anslutning till denna vädjan gav Kristian några anvisningar för själva förhandlingen. Om svenskarna i sina krav och förslag sökte konungens och Danmarks värsta, skulle danskarna framhäva Kristians korrekta hållning under den stora krisen i Sverige och gendriva Karls motsatta beskyllningar. De skulle också hota med att Kristian kunde se sig tvungen att, utan skada för Sveriges rike och religion, förhjälpa Sigismund till hans rike igen. Ett sådant hot borde icke vara utan verkan, menade Kristian, men det skulle användas, endast därest de svenska ombudens hållning gåve anledning till det.[6]

Syftet med denna vädjan kan icke missförstås. Också syftet med anvisningarna för själva förhandlingarna ligger klart. En deklaration av så hotfullt slag som den föreskrivna kunde aldrig förbättra Karls hållning mot Danmark. Kristian kan knappast ha väntat, att det danska rådet skulle låta sig tvingas till en politik, som det i samband med Koldingförhandlingarna 1598 bestämt avvisat. Det lär icke kunna bestridas, att dessa föreskrifter voro avsedda att klargöra lägets allvar.

De danska ombudens kompetens.

Den, som i Kristians rustningar inför 1603 års möte och i hans vädjan till de danska ombuden vid mötet ser ett försök att förmå dessa att döma till förmån för Danmark och därmed ge konungen möjlighet att med riksrådets stöd fullfölja en offensiv politik mot Sverige, måste fastslå, att ett sådant mål var mycket svårt att nå. Rustningarna lika väl som den målande skildringen av Karls danskhat kunde i stället ge det fredsälskande danska riksrådets representanter anledning till försoningssträvanden i syfte att undvika ett krig. I själva verket har Kristian också hyst allvarliga farhågor för de danska ombudens lojalitet mot den kungliga politiken. För att under alla förhållanden trygga sig mot överraskningar förbehöll han sig i deras fullmakt att få vädja till en främmande furstes skiljedom även i de frågor, som vid mötet till äventyrs komme att avgöras genom dom.[7] Utgången av förhandlingarna skulle också i mycket bli olik Kristians förhoppningar.

[6] Jfr Laursens icke alldeles nöjaktiga referat av instruktionen, DNT, III, s. 179 f.

[7] »Men ther som några saker wedh dom vtaff them blifwe till ändhe förhandlede, då wele wij oss forbehollit hafwe therutinnen att inseye och om behof görs för en opman at appellere.» Denna passus är känd endast genom de svenska ombudens promemoria om de danska ombudens fullmakt, orig. s. d. s. l. utan underskrifter i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med samtida påskrift a tergo »de puncter, som de beghere i wore commis-

Till Kristians instruktion för sakföraren, landsdomaren i Skåne, Lage Urne, blir det tillfälle att återkomma vid skildringen av mötesförhandlingarna. Den torde både beträffande de stridspörsmål, vilka skulle upptagas enligt avskeden från 1601 års möte, och beträffande de frågor, som blivit aktuella sedan dess, särskilt Rigafarten och oktobermandatet 1601, i allt väsentligt ha överensstämt med motsvarande instruktion i mars 1602.[8] Redan i slutet av januari hade Lage Urne i Köpenhamn hämtat de brev och handlingar, han skulle föra med sig till gränsen.[9] Om konungens avsikt att själv leda förhandlingarna vittnar icke minst, att han, ännu sedan de danska ombuden avrest till mötesorten, vidtog åtgärder för att komplettera detta material.[1] Om man får tro dateringarna i hans registratur, anlände Kristian till Halmstad den 19 februari, till Falkenberg den 5 mars, till Varberg den 11 mars. Först den 25 mars har han daterat i Valda, de danska ombudens läger, två dagar senare åter i Varberg, från den sista mars till den 3 april i Halmstad och den 9 april åter i huvudstaden.[2] Det är emellertid sannolikt, att underrättelser från andra områden av hans politiska verksamhet kom honom att ägna gränsmötesförhandlingarna ett ringare intresse, än han i förstone avsett. Den 17 februari, då konungen synes ha övernattat i Laholm, kom budet om hertig Hans död.[3] En månad senare, på Varberg den 21 mars, mottog konungen underrättelsen om Ulrik III:s frånfälle.[4] Den 3 april, samma dag, som Kristian verkligen lämnade Halmstad, hade han nåtts av ännu ett ödesdigert dödsbud. Drottning Elisabets bortgång aktualiserade för en kort tid frågan om dansk intervention i England till förmån för Jakob Stuarts tronkandidatur.[5]

Karls instruktion för de svenska ombuden.

Hertig Karls instruktion för de svenska ombuden vid 1603 års möte — Svante Bielke, Jöran Eriksson, Lubert Kauer, Jöran Klasson, Peder Ryning och Erik Ribbing — är icke bevarad. Arbetet vid dess tillkomst kan emellertid följas i originalinstruktionen från Sjöaryd

---

sariers fuldmagt at mue bliffue forandrede» samt »offuergiffuen den 11 Februarij». Jfr n. s. 406.

[8] Kristians instruktion för Lage Urne, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, avskr. i SvReg II, DRA, fol. 110 r—121 r. Om avskr. gjorts efter orig., är ej känt. Kort referat hos Laursen i DNT, III, s. 180 f. Om 1602 års ej mera bevarade instruktion för Lage Urne s. o. s. 319 med anm. 1.

[9] En tyvärr starkt defekt förteckning, »Register paa huis breffue oc documenter Lauge Vrnne ere andtwordtt oc offuergiffuene thendt 23 januarij Anno 1603, som paa grendtzenn wedt Flackebech schall bruggis thendh 9 februarij wdi neruerendis aar», Sverige A II 34, TKUA, DRA.

[1] Kristian t. Görvel Fadersdotter, dat. Köpenhamn 6 febr. 1603, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 14.

[2] Ibid, s. 17 ff.

[3] Siverts Grubbes Dagbog, II, s. 15. Jfr ovan s. 343 ff.

[4] Ibid., s. 16.

[5] Ibid., l. c. S. o. s. 64 med anm. 9.

1602, vilken därvid tjänade som utkast.[6] Några argument ha lagts till. Bland de frågor, där danska klagomål kunde väntas, anfördes nu även Rigablockaden. Emellertid synes man ha gått ifrån detta utkast. I själva verket hade det också varit otänkbart att ånyo söka genomdriva den procedur, som svenskarna vid 1602 års möte redan uppgivit. Förhandlingarna om processordningen måste utgå från den punkt, dit de nått i april 1602. Också eljes företer de svenska ombudens handlingssätt redan från början — under ett senare skede kunde avvikelserna bero på förhandlingens förlopp — så stora avvikelser från utkastets föreskrifter, att instruktionen icke kan tänkas ha uppsatts direkt efter detta. Att den fått sin slutliga form först vid utgången av januari månad, är sannolikt, liksom att den under hertigens överinseende utarbetades av Peder Nilsson och Mickel Olsson.[7] Innan de bägge sekreterarna drogo från hovlägret i Örebro, satte den förre upp ett särskilt betänkande om de argument, med vilka Sveriges rätt att ensamt föra vapenmärket tre kronor skulle hävdas.[8] Det kan icke råda tvivel om att Peder Nilsson å hertigens vägnar skulle leda den svenska delegationens arbete. Vittnesbörd därom saknas icke i själva förhandlingsakterna.[9] Emellertid ämnade hertigen själv följa händelserna på nära håll. Endast ett par dagar sedan den del av beskickningen, som varit i Örebro, fått sitt avsked, red en kurir till gränsen för att få veta, om förhandlingarna kommit i gång. Särskilt önskade Karl besked, om Kristian vore där, och hur stark denne kommit.[1] Först på Grävsnäs, senare på Älvsborg avvaktade han så bud från förhandlingsplatsen.

Preliminärförhandlingarna.

Den svenska delegationen — utom de sex riksråden och de bägge kungliga sekreterarna också kanslichef Johan Jöransson, sekreteraren Erik Jöransson, kamreraren Abel Eriksson, sekreterarna Ambjörn Jacobi, Daniel Theodori, Johannes och Andreas Bureus — hade ännu

[6] I dec. 1602 hade Karl avkrävt Abraham Brahe instruktionen från 1602 års möte, »hwilken wij och nu synnerligen behöfue, efter den handell, som nu wed grentzen företages skall, måtte vthi många stycker ther efter rättes». Karl t. Abraham Brahe, dat. Stockholm 7 dec. 1602, orig. i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA.

[7] Att handlingar för mötet utfärdades ännu i slutet av jan., framgår av de svenska ombudens fullmakt, dat. Örebro 28 jan. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 122 v—123 r. Att Peder Nilsson medverkat vid instruktionens utarbetande även denna gång är a priori sannolikt, och denna förmodan styrkes av hans författarskap till i nästa anm. anförda aktstycke.

[8] Betänkande under titeln »Desse äre the förnembste skääl och argument . . .», en renskrift i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, en i vol. E. 330, UUB. Den förra har försetts med en skämtsam vidimation av Peder Nilsson, Mickel Olsson o. Erik Jöransson. På den senare har en samtida hand antecknat »Dette stelltes opå Kong. Matt:z nådig behag uthi Örebro aff Peder Nilsson åhr 1603 then tid han och Mickel Olufsson skulle draga medh sendebudhen till grenzen Flacksjöbeck.»

[9] S. n. s. 434 med anm. 4.

[1] Karl t. riksråden på gränsen, dat. Skara 7 febr. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 32 r—v.

icke samlats vid gränsen, då de danska ombuden den 8 februari grepo initiativet genom att föreslå en sammankomst redan följande dags förmiddag.[2] Vad skälet än kan ha varit, den 9 februari kom något sammanträffande icke till stånd. Först dagen efter den ursprungligen utsatta tiden möttes de bägge delegationerna vid Flabäck för granskning av fullmakter och edsformulär.[3] Huruvida avskrifter av dessa handlingar utväxlades eller de endast upplästes vid sammankomsten, är icke känt.[4] I alla händelser hade man vid ett nytt sammanträde följande dag ömsesidigt åtskilliga anmärkningar att framställa.[5] Mot Kristians förbehåll i händelse av en oförmånlig dom riktade svenskarna en skarp gensaga. Det borde utmönstras såsom stridande mot Stettinfredens stadgande, att förlikning genom skiljedom av en främmande furste endast komme i fråga, där enighet ej stått att nå inom förlikningsnämnden på gränsen.[6] Vidare krävde svenskarna, att fullmaktens reservation, att de danska ombuden finge ta upp till behandling alla tvistepunkter, endast såvitt det vore möjligt och med rätta borde ske[7], skulle ersättas med en föreskrift, att enligt Stettinfredens ordalag alla punkter borde behandlas[8]. Då den ursprungliga fullmakten förehöll danskarna, att de borde döma, så som de kunde vara ansvariga för[9], önskade svenskarna, att detta skulle förtydligas, så att det uttryckligen sades, att ansvaret kunde utkrävas, icke av konungen utan av Gud eller i förekommande fall av den främmande furste, som kallats till skiljedomare[1].

---

[2] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 8 febr. 1603, orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med samtida påteckning a tergo »gick inthet for sig». En förteckning över delegaterna finnes i början av det ofullbordade protokollet över förhandlingarna, Acta och Handlingar, konc. ibid. Om Burei resa till mötesplatsen se Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 27.

[3] Att första sammanträdet försiggick 10 febr., meddelar Johannes Bureus, vars uppgift vitsordas av den i föreg. anm. anförda kanslianteckningen å det danska brevet av 8 febr. Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[4] Några avskrifter av de ursprungliga fullmakterna äro icke kända. Då svenskarna kunde ordagrant anföra den ursprungliga danska fullmaktens uttryckssätt, böra de emellertid ha haft en avskrift till förfogande.

[5] De svenska ombudens promemoria s. o. s. 403, anm. 7. Enligt kanslianteckningen a tergo har den överlämnats 11 febr., tydligen vid den sammankomst, varom Burei anteckningar för denna dag förmedla kännedom. Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[6] Belysande för de svenska ombudens reaktion är en annotation å ett ark konceptanteckningar, som med visshet härstammar från granskningen av den danska fullmakten, konc. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Där ha först de moment av instruktionen, vilka blevo föremål för kritik, skrivits av. Sedan följer bl. a.: »Stetiniske fördragh förmå, att huadh wedh grentzen dömmes, bör krefftigtt ware och ickhe bör sedenn aff konungerne vppskiuffwes.»

[7] »Så widt mögeligit och medh rätte skee kan och bör.»

[8] »och settias vthi staden igen effter thet Stetiniske fördragz lydelse.»

[9] »som the wele answare och ware bekend.»

[1] Formuleringen borde bli »som the kunne försware och ware bekendt for Gudh och een opartijsk opman». Meningen förtydligas av ännu en anteckning å det ovan anm. 6

Om de danska gensagorna mot Karls fullmakt är intet känt, endast att de svenska ombuden, samtidigt som de överlämnade sina egna ändringsförslag, lovade att göra sitt bästa för att hos hertigen utverka rättelse. Spörsmålet hänsköts alltså till regenterna på Älvsborg och i Halmstad. Då fullmakterna en vecka senare slutligen utväxlades, hade i varje fall de svenska önskemålen i allt väsentligt vunnit efterföljd.[2]

Dröjsmålet begagnades till meningsutbyte om förhandlingsordningen. Redan den 11 februari hade danskarna överlämnat en frågelista rörande denna.[3] Utom förhandlingsplats gällde det den ordning, i vilken ärendena skulle behandlas, hur många inlagor som skulle växlas i var fråga, hur lång tid som finge förflyta mellan inlagorna och vem som skulle ta emot inlagor och vittnesmål från de bägge sakförarna. Den omsorgsfullt utarbetade processordning, som låg till grund för dessa frågor, var man emellertid i det svenska lägret icke beredd att acceptera — i vissa delar torde den icke heller ha varit förutsedd där. Ett år tidigare hade de svenska förhandlarna dock till Karls förtrytelse preliminärt godkänt ett liknande danskt förslag. Hertigens motvilja mot ett både komplicerat och orörligt system var betecknande för hans oro, att svenskarna skulle låta förhandlingsinitiativet gå sig ur händerna. Hur lönlöst det än kunde te sig med hänsyn till eftergiften i Sjöaryd, försökte de svenska ombuden nu undvika ett avgörande.[4] Endast om förhandlingsplatsen kunde de ge klart besked. Någon annan plats än bron över Flabäcken kunde icke komma på tal, hur gärna danskarna än ville förlägga förhandlingen till det bekvämare Kungsbacka.[5] Angående ordningsföljden ville svenskarna hänskjuta till motparten att avgöra om var fråga skulle behandlas för sig eller flere samtidigt. Att man skulle binda sig för ett bestämt antal inlagor

---

nämnda konceptarket: »för konungen heller för Gudh och huar erligh man». — Som helhetsomdöme må anföras ett utrop därsammastädes: »denne fulmachtt är tuertt emott den wedh Knäredh bleff vpplässen».

[2] Kristians fullmakt för de danska ombuden, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, avskr. av orig. ibid. Även den svenska fullmakt, som överlämnades 18 febr., hade antedaterats. Karls fullmakt för de svenska ombuden, dat. Örebro 28 jan. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 122 v—123 r. — De svenska önskemålen beträffande den danska instruktionen hade med betydelselösa ändringar godtagits, dock att reservationen för klagomålens berättigande kvarstod vid sidan av hänvisningen till Stettinfreden, vilken emellertid gjorde den kraftlös. Jfr ovan s. 407, anm. 7.

[3] De danska ombudens frågelista om förhandlingsordningen s. d. s. l., avskr. i SvReg II, DRA, fol. 128 r. Vid avskr. står följande: »en gienpartt er till the Suenske commissarier offuerandtuordett paa grendtzen then 11. febr. A: o 1603.» Tydligen har avskr. icke gjorts direkt efter konc.

[4] De svenska ombudens besked på frågelistan, dat. Vommedal 12 febr. 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 128 v—129 r. Underskrifter saknas. Beskedet har varit bilaga till de svenska ombuden t. de danska ombuden samtidigt, av samtliga ombud undertecknat orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med kansliantecknin a tergo »Deris suar om de puncter den 11. Februarij paa grentzen bleffue offuerandtuordede de modo procedenj.»

[5] S. o. s. 86 f.

i varje fråga, funno de olägligt. En del ärenden kunde ju behöva framläggas utförligare och övervägas längre än andra. Inlagor och urkunder borde utväxlas mot varandra, antingen i undertecknade och beseglade original eller i vidimerade kopior. Någon sakförare ansågo de icke erforderlig. Vid tidigare möten hade man först försökt nå enighet under skriftliga förhandlingar. Endast om dessa icke givit avsett resultat, hade man tagit i övervägande att uppnå enighet på annat sätt, genom en skiljedom eller liknande. Så borde förfaras även nu. Först sedan man genom skriftliga förhandlingar vunnit klarhet om vilka frågor, som undandrogo sig överenskommelse på vanligt sätt, borde rådsutskottet sammanträda för att, sedan dess ledamöter avlagt sin domareed, fälla sin dom på grundval av de tidigare växlade inlagorna. Då behövdes ingen sakförare.[6]

För att sammanjämka dessa bägge förslag till processordning skickade danskarna följande dag två av sina mest betrodda sekreterare, Nils Krag och Kristoffer Huitfeldt, till det svenska lägret.[7] Dessa lyckades övertyga svenskarna om det förmånliga i att ett bestämt antal inlagor utväxlades på bestämda tidpunkter. Någon sakförare tänkte svenskarna emellertid icke förordna, meddelade de till svar på beskickningen, ty domförfarandet borde tillgripas först i sista hand, då alla argument lagts fram men man likväl icke kunnat enas.[8] Danskarna voro dock ovilliga att på denna punkt frånträda sin instruktion. De genmälde, att de icke själva först kunde vara sakförare, sedan domare. Därför hade Kristian förordnat en särskild sakförare, som skriftligen skulle förhandla å hans, rikets och folkets vägnar. Denna ordning ansågo de för billig. Hur svenskarna å sin sida ordnade dessa förhållanden, vore deras ensak. De fingo göra, som de funno bäst och bekvämast. Icke heller ville danskarna gå någon domareed. Huruvida svenskarna voro i Stettinfredens anda lösta från sin undersåtliga ed eller ej, bekymrade dem föga. Om svenskarna voro intresserade av hur därmed förhölle sig på dansk sida, sade sig danskarna vara villiga att framlägga den del av sin instruktion, där de löstes från sin undersåtliga ed. I själva verket hade Kristian icke endast löst dem från deras undersåtliga plikt, han hade samtidigt förpliktat dem med en ny ed att döma rättvist och kristligt som rättfärdiga, uppriktiga, ed-

---

[6] »Effter att wäll schriffterne selfuer agenter ere.»

[7] De danska ombudens kreditiv för Nils Krag o. Kristoffer Huitfeldt, dat. Valda 13 febr. 1603, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 129 r, »ahnlangindis nogenn mundtlig werff, som Niels Krag och Christopher Huitfeld hoss thennom skulle forrettt om thenne theris forrige erclering de modo procedendj.» Avskrivaren har förvanskat dat. till 23 febr. Rätt dat. framgår av tidsuppgifterna i de svenska ombudens besked, se nästa anm., vilket styrkes av avskr:s plats mellan avskr. av handlingar, dat. 12 och 14 febr.

[8] De svenska ombudens besked på Nils Krags o. Kristoffer Huitfeldts beskickning, dat. Vommedal 14 febr. 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 129 r—v.

svurna domare. Annorlunda kunde i själva verket icke Stettinfreden förstås, menade danskarna, än att samma överhet, som lösgjort dem från deras ed, förpliktade dem med den nya eden.[9]

Svenskarna synas icke ha velat nöja sig med ett utdrag ur den danska instruktionen. Genom förhandlingar genom budskickning eller vid gränsen under dagarna den 16—17 februari synas de ha utverkat danskarnas löfte, att dessa skulle skaffa dem Kristians brev på saken.[1] Om danskarna hunno skriva till konungen i det ärendet, är icke känt. Något svar hunno de i alla händelser ej invänta. Sedan de nya fullmakterna anlänt från Halmstad och Älvsborg, enades delegationerna på förslag av de svenska ombuden vid ett sammanträde på gränsen om att ömsesidigt utfärda skriftliga försäkringar, att regenterna löst dem från deras undersåtliga eder och åter förpliktat dem att döma rättvist.[2] Dessa försäkringar utväxlades jämte fullmakterna och besvärslistorna den 18 februari, och därmed borde förhandlingarna äntligen ha kunnat taga sin början.[3] Danskarna synas därvid, helt i enlighet med sina tidigare förklaringar, icke ens ha fäst något avseende vid den svenska försäkringens form. Där talades ej om någon ny ed, endast om att hertigen ålagt sina ombud att döma rättvist.[4]

---

[9] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 15 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 129 v—130 r. Att brevet verkligen avgått i detta skick, framgår av närmast anförda källa. Om eden s. o. s. 27 ff.

[1] Detta löfte omtalas i de svenska ombudens skriftliga erinran s. d. s. l., överlämnad på mötesplatsen 18 febr. 1603, avskr. av orig. ibid., fol., 130 v. Då någon skriftväxling om saken under dagarna 16—17 febr. ej är bevarad, vare sig i SvReg II, DRA, eller bland gränsmöteshandlingarna i vol. Sverige A II 34, ibid., och i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, synes en muntlig överenskommelse ha träffats, antingen genom budskickning eller vid det sammanträde på gränsen, som troligen ägde rum 16 febr. Rörande detta är endast känt, att danskarna den 15 febr. sände Nils Wind till det svenska lägret med en skriftlig anhållan, att svenskarna måtte ange tidpunkt för nästa sammankomst, vilket svenskarna genom brev med Erik Jöransson besvarade med förslaget, att ett sammanträde skulle äga rum först följande dag kl. 12. De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 15 febr. 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. 15 febr. s. l., undertecknat av samtliga sex ombud.

[2] Det svenska förslaget se föreg. anm. Ännu 15 febr. på morgonen hade danskarna icke fått den nya fullmakten, men de lovade att underrätta, så snart den inträffat. De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 15 febr. 1603, s. o. anm. 9. Det är icke omöjligt, att det nu icke bevarade brev, som Nils Wind senare på dagen förde till Vommedal, innehöll underrättelse om dess ankomst. Dröjsmålet 16—17 febr. kan då ha orsakats av svårigheter att förmå Karl till de numera ej kända ändringar av den svenska fullmakten, vilka danskarna begärt. Möjligen har också Karls otålighet — måhända besökte hertigen under dessa dagar det svenska lägret — föranlett den svenska eftergiften beträffande kravet på en försäkran från Kristian. Att denna dröjde, betydde, att konungen ej fanns i det danska lägret, och då borde det ha varit angeläget att påskynda förhandlingen. Om det edsformulär, som av svenskarna medfördes till gränsen, s. o. s. 310, anm. 8.

[3] De danska ombudens skriftliga försäkran, »schriffuitt paa grenndtzenn them 18 febr: A:o 1603», avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 130 v—131 r. De svenska ombudens försäkran, »giff:tt och sckreff:tt paa handels platzen wed Flackesiøbeck 18 februarij A:o 1603», avskr. av orig. ibid., fol. 131 r.

[4] »oss alfuoriligenn befalidt och opålagdt vdi alle . . . sacker . . . dømme som christeligtt och rettwisst wäre kan . . .»

Det skulle emellertid visa sig, att enighet i preliminärfrågorna ännu icke förelåg. Då den första danska inlagan den 21 februari överlämnades, underskriven endast av Lage Urne, icke av de danska ombuden, läto svenskarna underrätta danskarna om att de icke kunde ta emot andra inlagor än sådana, som ombuden själva undertecknat.[5] Därtill voro danskarna fortfarande icke benägna. Då den svenske budbäraren — det var Erik Jöransson Tegel — nekade att ta emot nästa inlaga eller lämna ifrån sig den svenska inlaga, han medförde i utbyte, därest önskemålet om underskrifterna icke godkändes, måste danskarna skicka ännu ett bud till det svenska lägret. Med detta sände de, dels den av Lage Urne undertecknade inlaga, som Erik Jöransson ej velat ta emot, dels Kristians fullmakt för Urne, vilken svenskarna, om de så önskade, finge behålla. Att vara på en gång sakförare och domare, därtill vore de fortfarande ovilliga, förklarade de.[6] De svenska ombuden gingo så till vida längre, än de genom Erik Jöransson förklarat sig benägna att göra, som de faktiskt togo emot de danska inlagorna. I stället underläto de att underteckna sina egna motsvarande inlagor. Därjämte fördömde de i brev till danskarna skarpt den förhandlingsovillighet, som dessa enligt deras mening givit prov på. De gjorde fortfarande gällande, att fullmakterna icke kunde förstås annorlunda, än att de bägge delegationerna först skulle förhandla i syfte att uppnå enighet och därefter sätta sig till doms i de frågor, där enighet förut ej stått att nå. De uppmanade danskarna att i fortsättningen fulltaligt underteckna alla inlagor. I motsatt fall skulle de vara förhindrade att ta emot dem. Att en sakförare skulle behövas vid en vanlig förhandling, förnekade de kategoriskt. Stettinfreden talade ju endast om tolv riksråd. Om danskarna ville använda en sakförare i ett senare skede, då det gällde att fälla en skiljedom, sedan man misslyckats förhandlingsvägen, vore det deras ensak. Svenskarna ansågo fortfarande sina skriftliga inlagor vara sakförare tillräckligt.[7] Att rubba på den danska ståndpunkten var emellertid omöjligt. Danskarna svarade, att den skiljedom, som möjligen bleve nödvändig, måste grundas på de inlagor, som utväxlats under den föregående förhandlingen i saken. Om dessa inlagor nu underskrivits av ombuden själva, skulle det innebära, att domarna skrivit under parternas inlagor för rätten! Svenskarna fingo därför gärna fortsätta med att lämna sina inlagor utan underskrift.

[5] De svenska ombudens förklaring, dat. Vommedal 23 febr. 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 131 v. Förklaringen saknar underskrifter. Den översändes, som framgår av svaret, se nästa anm., med Erik Jöransson.

[6] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 23 febr. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 131 v—132 r. Om budskickningen 23 febr. med Hartvig Bille och Nils Wind finnes en anteckning jämväl i det ofullbordade protokollet Acta och handlinger, s. o. s. 406, anm. 2.

[7] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 23 febr. 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA.

I fortsättningen kom det också att bli så, att de svenska inlagorna saknade underskrift, medan de danska voro underskrivna av Lage Urne. Samtidigt kommo emellertid de danska inlagorna att förändras i ett hänseende. De första danska inlagorna voro i en överskrift riktade till bägge delegationerna, till hela den nordiska skiljedomstolen.[8] Alla senare danska inlagor kommo att, liksom de svenska, sakna adress. Att en överenskommelse träffats på denna punkt vid de muntliga förhandlingar, som förekommo under den ömsesidiga budskickningen dagarna efter den 21 februari, är ej direkt omvittnat. Denna förändring samt utvecklingen av danskarnas argumentation från den 23 till den 25 februari synes emellertid ge besked om att man uppnått en kompromiss, enligt vilken förhandlingen uppdelades i tvenne skeden. Först skulle man förhandla genom utväxling av inlagor, med syfte att uppnå enighet. Därefter skulle man fälla en dom i de frågor, där så blev nödvändigt. Hade svenskarnas ståndpunkt så tillvida blivit gällande, att en vänlig förhandling skulle gå före skiljedomen, hade danskarna vidhållit sin egenskap av endast domare. Den vänliga förhandlingen kom i själva verket att föras mellan Lage Urne och de svenska ombuden, medan de danska ombuden på detta stadium endast fyllde funktionen att till de senare överbringa den förres inlagor, utom att de själva överlade med svenskarna om alla ordningsfrågor, om tidsföljden mellan ärenden och inlagor och dylikt.

Preliminärförhandlingarnas innebörd.

De danska ombudens envishet, då det gällde att hävda sin ställning som opartiska skiljedomare, väcker desto större intresse, som Kristians instruktion givit mycket allmänt hållna anvisningar i detta hänseende.[9] Av omsorg om konungens och kronans heder, liksom med hänsyn till en kommande skiljedomare av en främmande furste, var likställdhet mellan de bägge delegationerna viktigast. Utan tvivel hade svenskarna rätt, då de hävdade, att Stettinfreden syftade till förlikning i första hand, skiljedom i andra hand — man frestas att tro, att detta argument varit avgörande för den kompromiss i preliminärfrågorna, som synes ha träffats.

Under sådana förhållanden måste de danska riksrådens motiv sökas på annat håll. Programmatiska uttalanden till ledning för bedömandet saknas alldeles. Icke dess mindre erbjuder sig en förklaring, som, ehuru den stödes endast av händelsesammanhanget självt, synes täcka

---

[8] Lage Urnes första inlaga om Narvafarten s. d. s. l., överlämnad 21 febr. 1603, s. n. s. 418, anm. 5, har följande invocatio: »Edle, welbördige Danmarkis och Swerigis rikis rådh, förordnedhe commissarier på thet möthe, som nu är beramitt emellen rigerne att skole holdis her wedh grentzen, gunstige, godhe herrer och wenner . . .» Samma är, med någon variation av uttryckssättet, fallet med Lage Urnes första inlaga om tullen s. l. s. d., överlämnad samtidigt, se DNT, III, s. 236.

[9] S. o. s. 265 med anm. 8–9. Anvisningarna voro i 1603 års instruktion ordagrant lika som året förut.

alla kända omständigheter. De danska riksråden vid gränsen hävdade sin oberoende ställning, icke gentemot svenskarna utan gentemot sin egen konung. I den omständigheten, att Kristian icke blott löst dem från deras ed utan jämväl själv förpliktat dem att döma kristligt och rättvist, hade de en garanti för sitt oberoende, till sist långt värdefullare än en domareed på förhandlingsplatsen. De kunde gå med på ett svenskt krav, att Kristian skulle utfärda en vittnesurkund om denna förpliktelse, men de kunde icke vedervåga sitt oberoende i förhållande till konungen genom att underskriva de framställningar, som denne beordrat Lage Urne att göra, och vilka de som domare icke i alla hänseenden kunde godtaga. Det skall icke bestridas, att detta ställningstagande haft en ideell bakgrund i den romersk-rättsliga uppfattningen om jäv och om särskiljande av domare och part. Icke dess mindre måste det sammanställas med de kungliga påtryckningar på de danska riksråden vid gränsen, som äro kända från Kristians instruktion, men som helt säkert tagit sig också andra former. I sista hand gällde det det danska riksrådets statsrättsliga ställning överhuvud taget. De sex råden vid Flabäck finge icke genom sin underskrift under Kristians inlagor binda det danska rådet för en politik gentemot Sverige, mindre fredlig än den, som kommit till uttryck i Arild Huitfeldts kommentar till 1601 års möte, vid gränsen den 7 april 1602 eller i rådens vota i juni och juli 1602 angående nytt möte.

Svenskarnas hållning, då det gällde processen, är icke mindre intressant, ehuru läget här var ett annat, därför att hertig Karl måste förmodas ha personligen tagit del i frågans behandling.[1] Karl hade redan på ett tidigt stadium lagt i dagen sin motvilja mot förverkligandet av Stettinfredens dömande rådsutskott. Han hade frankt deklarerat, att han tvivlade på dess oväld.[2] Att hans motvilja egentligen var av inrikespolitisk natur, kan emellertid ej betvivlas. Ett självständigt riksråd, sådant som Stettinfreden förutsatte, ville hertigen icke låta återuppstå — därom hade hans strävan vid Stockholmsriksdagen att kringskära det rekonstruerade rådets befogenheter burit vittne.[3] Vid upprepade tillfällen hade hertigen gjort framställning om att rådsutskottet borde ersättas av främmande furstars ombud som medlare.[4] Denna önskan hade icke förändrats av att han numera kunde låta sig representeras av sex svenska riksråd, rörande vilkas lojalitet han icke borde ha kunnat tveka.[5] Under sådana förhållanden måste de svenska riksrådens hållning tolkas som ett uttryck för hertigens önskan att det,

[1] Om hertigens vistelseort under slutet av febr. s. o. s. 405.
[2] S. o. s. 333, anm. 3.
[3] S. o. s. 366 ff.
[4] S. o. s. 255 f., s. 262 o. s. 356.
[5] S. o. s. 367.

såvitt möjligt, icke borde komma till skiljedom vid mötet. I den mån man på den svenska sidan uppfattat, att de danska ombuden strävade att befästa rådets oberoende ställning, bör detta ha stärkt Karls motvilja. Händelserna vittna då också om de svenska ombudens beroende av hertigen — ett beroende, varom åtskilliga handlingar från 1603 års möte ge besked.

De danska besvären.

Den 18 februari utväxlades på gränsen fullmakter och klagomålslistor — att de senare skulle utväxlas först, hade icke varit på tal, sedan det danska rådet i juli 1602 avvisat Kristians förslag om detta villkor för ett nytt möte.[6] Den danska klagomålsförteckningen var påfallande summarisk.[7] Först angåvos de handelspolitiska frågor, som danskarna fört fram redan 1601 och 1602, och som genom 1601 års avsked hänskjutits till skiljedom. Första punkten gällde seglatsen på Narva och danska köpmäns handel i de svenska uppstäderna, andra punkten 1600 års tull på danska varor. Som tredje punkt togs frågan om Görvel Fadersdotters gods upp, och i fjärde rummet förekom klagomålen över att svenska kapare arresterat lybska fartyg på danskt vatten. Som femte punkt följde klagomål mot Karls Åbobrev på hösten 1601. Till sist förebådades särskilda listor över enskilda danska undersåtars fordringar och klagomål.

Att frågan om Rigablockaden saknades bland de danska klagomålen, berodde otvivelaktigt på att hertig Karl under sommarens brevväxling sagt sig ämna ta upp den på mötet. Att lappmarksfrågan skulle framföras av svenskarna, stod utom tvivel — den hade ju hänskjutits till skiljedom redan genom 1601 års avsked — och detta synes ha hindrat danskarna att besvära sig över svenska övergrepp, vilket eljes kunde ha tett sig taktiskt förmånligt med hänsyn till främmande skiljedom. Att själva maktläget vid Ishavskusten, där en målmedveten dansk expansionspolitik bedrevs, knappast inbjöd till danska klagomål, var helt säkert av mindre vikt.[8]

De svenska besvären.

Den svenska besvärslistan skilde sig från den danska icke blott ge-

[6] Det ofullbordade protokollet Acta och handlinger, s. o. s. 406, anm. 2.

[7] Av den danska klagomålslistan synes tvenne exemplar ha utfärdats, ty ett ligger undertecknat och beseglat i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Det exemplar, som överlämnades, är ej bevarat, men att döma av kopior från själva förhandlingen i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, ha exemplaren varit likalydande. Av intresse, med hänsyn till att samtliga ombud, ej sakföraren, underskrivit, är förteckningens ingress: »Förteknelse på the capita och saker, som K. M:tt i Danmark och Norrige . . . vill låtha proponere på thet möthe, som widh Flackebech att hållas ähr berammat vthi thenne Februarij månadt Åhr 1603 *etc.*» — Referat av Laursen i DNT, III, s. 181.

[8] Att det, med hänsyn till 1601 års avsked, tillhörde svenskarna, icke danskarna att ånyo draga upp lappmarksfrågan synes icke ha stått klart för Enewald, Sverige och Finnmarken, s. 160, o. Johnsen, Finnmarkens politiske historie, s. 119.

nom att den innehöll ett större antal tvistepunkter.[9] Den var också vida utförligare på varje punkt. Utan tvivel hade den satts upp i samarbete med hertigen i Örebro i början av februari.[1] Besvären avgåvos å hertigens och rikets vägnar[2], men vid några av de viktigaste klagomålen — de tre, som gällde Kristians förhållande mot Sverige under åren efter 1598 — framhävdes, att klagomålen skedde å hertigens och de svenska ständernas vägnar.[3] Det är måhända icke skäl att häri se annat än ett utslag av Karls oro, att hans regentskap skulle underkännas, då det gällde Stettinfreden, som uttryckligen räknade med två nordiska konungar. Att ständernas medansvar framhävdes just vid de tre första frågorna, antyder emellertid, att hertigen fäste särskilt avseende vid dem. Måhända gällde det också att genom framhävande av ständernas medverkan vid den svenska riksstyrelsen neutralisera ett danskt försvar, som mot dessa klagomål anförde, att Sverige vid tiden för de händelser, som här voro på tal, regerades utan råd. Att framhävandet av de svenska ständernas missnöje var lägligt, då det gällde 1601 års oktobermandat, ligger i öppen dag.

Det första av dessa klagomål gällde Kristians uraktlåtenhet att bevilja möte under åren 1597—1600, vilket vore ett brott mot 1591 års avsked. Särskilt framhävdes, att Kristian förhalat tiden, tills Sverige råkat i öppet krig med Polen.[4] Det orsakssammanhang, som Karl här har velat antyda, måste vara det, att Kristians hållning uppmuntrat polackerna. Han kan nämligen knappast ha velat anklaga den danske konungen för att ha dröjt, tills Sverige vore så engagerat på annat håll, att Danmark redan därför kunde framtvinga bättre villkor.

Det andra av dessa klagomål gällde 1602 års möte. Detta hade danskarna avbrutit mot Stettinfredens stadgande om att man skulle förhandla till slut och mot Kristians egen instruktion, som visats upp — och detta trots svenskarnas eftergifter.

Som tredje punkt infördes klagomål över 1601 års oktobermandat.

---

[9] Den svenska klagomålslistan, dat. Vommedal 9 febr. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 123 v—128 r. Den har varit undertecknad av samtliga svenska ombud. Dess ingress lyder: »Desse ähre the förnempste och hufvudbesuäringerne, ssom the svenske fulmyndige commissarier opå then hogborne Furstes och Herres, Her Carllz, Suerigis rikies regerende arffurstes ... så och Swerigis rikies wegne, achte opå thet möthe at framsetie, trachtere och handla om. Actum Wommedal then 9 Februarij 1603 *etc.*» Referat hos Laursen i DNT, III, s. 181 f.

[1] Om dat. se föreg. anm.

[2] Om ingressen s. o. anm. 8. Samma ordalag hade på denna punkt använts 1602.

[3] »Huilket H. F. N. och Sverigis rikies stender icke anners befinne kunne ähn at ware handlat emot thet Stetiniske fördragh och 1591 åhrs afskedh» heter det om den första punkten. Samma formulering användes mut. mut. vid andra och tredje punkterna.

[4] »Szå hafwer doch K. M:tt i Dannemark ther till aldrigh samptykie welet, in till åhr 1600, at H. F. N:de war medh the påler vthi en vppenbare feigde kommen, vthan hafuer försetteligen tiden förhalet och förlengdt ...»

Det stämplades som ett försök att åstadkomma en resning i Sverige.[5] Genom att det gått ut på tryck, hade det satt hertigen i vanrykte ute i Europa.

Det kan icke betvivlas, att hertigen satt dessa frågor först i syfte att rikta en huvudstöt mot vad som var viktigare än alla enskilda klagopunkter var för sig, mot Kristians allmänt svenskfientliga politik, obunden som denna var av de stridsfrågor, vilka tid efter annan voro aktuella. I ingen mån torde detta ha varit en spekulation i söndringen mellan Kristian och rådet om den svenska politiken. Om denna söndring synes hertigen ännu ha varit omedveten. I själva verket var det ett utslag av Karls politiska realism, då han här angrep kärnpunkten i Kristians svenska politik.

Efter denna första grupp av frågor följde de bägge stridspörsmål, som genom 1601 års avsked hänvisats till skiljedom, frågan om Koldingavskedets giltighet och tvisten om beskattningsrätten vid Ishavskusten. Beträffande den senare frågan framhävdes särskilt danskarnas ovillighet att gå till en gränsläggning på ort och ställe.[6]

Som sjätte punkt upptogs frågan om Sveriges rätt till slottet Sonnenburg med område på Ösel och som sjunde klagomålen mot Kristians obenägenhet att hejda Johan Gyllenstiernas polska flotta vid företaget mot Älvsborg 1599.[7]

Den svenska besvärslistan upptog i fortsättningen åtskilliga frågor av ringare vikt. Det gällde svenskar, som arresterats i Danmark[8], ett intermezzo vid Bohus 1599, där man från fästningen givit eld mot en svensk örlogsman, som icke strukit flagg[9], vidare åtskilliga klagomål mot tullnärerna vid Öresund och på andra platser i Danmark[1], fru Görvels gods i Sverige, där Karl förmenade sig föra arvingarnas talan[2], Sigismunds disposition över de gustavianska arvegodsen i Halland[3], Kristians tilltag att resa över svenskt område från Varberg till Bohus utan pass och lejd[4], huvudkvittering på Älvsborgs lösen[5a] samt danska privatbesvär[6a].

---

[5] »medh huilke beskyllinger icke allenasth ähr wordet söcht, at H. F. N:de hos sine egne vndersåter måtte blifue förhatet och mistenkt, like som them ther till widlofftighheet skulle gifua orsak.» Denna besvärspunkt hade 1602 stått först.

[6] Dessa frågor hade 1602 införts som andra och tredje — den huvudsakliga dispositionen var alltså då densamma. Det kan desto mindre betvivlas, att denna uppläggning varit Karls, som den beordrats redan i instruktionen 1602. Dess intentioner hade endast ytterligare fullföljts genom 1603 års besvärslista.

[7] Frågan om Sonnenburg hade också 1602 följt närmast efter de från 1601 års möte hänvisade spörsmålen, och i sin tur följts av frågan om 1599 års polska sjötåg.

[8] Punkt 8.

[9] Punkt 9, år 1602 punkt 7.

[1] Punkt 10, 12 o. 13, år 1602 punkt 6, 8 o. 14.

[2] Punkt 14, år 1602 punkt 11.

[3] Punkt 15, år 1602 punkt 12.

[4] Punkt 17, år 1602 punkt 13.

[5a] Punkt 19, år 1602 punkt 15.

[6a] Punkt 18, år 1602 punkt 10.

Mitt i raden av dessa klagomål hade frågan om Rigablockaden stuckits in.[7] Svenskarna gjorde gällande, att det strede mot Stettinfredens stadgande om ömsesidig befordran av varandras bästa, då danska undersåtar tillätos segla till Riga med förnödenheter, ägnade att förlänga kriget.

Det kan icke förmodas, att blockadfrågans placering i det eljest så klart disponerade aktstycket kan ha tillkommit på en slump. Dess räckvidd var otvivelaktigt större än de frågors, som eljes skjutits till slutet av besvärslistan. Särskilt klart måste detta ha framstått, sedan Karl mot hösten 1602 icke blott upphävt det tidigare undantaget mot arrestering av danska fartyg utan också vid ett tillfälle direkt beordrat jakt på två danska blockadbrytare.[8] Det har tydligen synts förmånligt att bagatellisera frågan om de svenska kaperierna.

Samtidigt överlämnade svenskarna en särskild förteckning över enskilda svenska medborgares besvär samt en lista på de ingrepp i Sveriges skatterättigheter i lappmarken och det övervåld mot svenska lappfogdar, som tid efter annan förekommit — allt hänförande sig till besvärslistans adertonde och femte punkter.[9]

Nya förhandlingar om processordningen.

Då man på danskt initiativ kommit överens om att skriftväxlingen fortsättningsvis skulle ske i rask takt, med endast två dagars mellanrum mellan inlagorna, innebar den svenska besvärslistans längd en svår arbetsbelastning för den danske sakföraren. Detta tycks icke genast ha stått klart för de danska ombuden, då de togo emot de svenska besvären. Det är icke osannolikt, att det var så långt lidet på dagen, att man icke hunnit med en granskning av de utväxlade dokumenten. Hur därmed än må ha förhållit sig, synes man ha kommit överens om att ånyo sammanträda den 21 februari — den 20 februari var en söndag. Svenskarna synas ha återvänt till Vommedal i tron, att de den 20 februari måste, i enlighet med överenskommelsen om två dagars respit mellan alla inlagor, prestera ett betänkande om de sex danska besvärspunkterna. Den 19 februari fingo de emellertid ett brev från de danska ombuden, där dessa under hänvisning till att de dagen förut måst ta sig hem med ljus och lykta, begärde, att sammanträdet den 21 februari skulle äga rum redan klockan 9 på morgonen.[1] Tydligen hade svenskarna också under hand fått reda på vad saken egentligen gällde. De svarade nämligen först följande dag och då undvikande. Det

---

[7] Punkt 16.

[8] S. o. s. 390 med anm. 6.

[9] »Besuäringer wthi Lapmarken, ther wppå hufudbesuäringerna referere sigh» PM s. l. s. d., orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med påskrift a tergo om överlämnandet den 18 febr.

[1] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 19 febr. 1603, konc. ibid. Att brevet avgått i detta skick framgår av närmast anförda källa.

vore icke skäl att komma överens om ett nytt sammanträffande, menade de, förrän man på ömse sidor hunnit granska de bägge inlagor, omfattande alla besvär, vilka i överensstämmelse med den arbetsordning, som danskarna själva genomdrivit, borde utväxlas den 20 februari på kvällen eller senast den 21 februari på morgonen.[2] Först då kunde man hoppas på ett resultat av muntliga förhandlingar. De påpekade vikten av att alla besvär behandlades på en gång.[3] Samtidigt krävde de en särskild förteckning över de danska privatbesvären, utan vilken de icke kunde svara på den danska besvärslistans sjätte punkt.

Uppenbarligen hade de bägge delegationerna redan på ett tidigt stadium kommit i en besvärlig konflikt. Danskarna hade icke betraktat sin kortfattade besvärslista, underskriven som denna därtill var av de sex danska skiljedomarna, som den första inlagan i den process, vilken Lage Urne å Kristians vägnar skulle föra inför det nordiska rådsutskottet. Listornas skiljaktiga utformning var dessutom icke mindre oförmånlig för den danske sakföraren än den svenska besvärslistans längd. Visserligen skulle han i svenskarnas nitton klagomål få sista ordet, liksom dessa i danskarnas sex, men om den danska besvärslistan skulle betraktas som den första av tre inlagor, hade svenskarna fått ett försprång i argumenteringen, vilket skulle tvinga den danske sakföraren att hopa flere led av bevisningen i var och en av de bägge återstående inlagorna.

Om svenskarnas iver att fullfölja förhandlingen på grundval av de bägge klagomålslistorna som första inlagor motiverats av taktiska skäl, är icke känt. Med hänsyn till att man i det svenska lägret knappast kan ha haft klart för sig de verkliga grunderna för danskarnas envisa fasthållande vid den processordning, som de danska ombuden genomdrivit, synes det föga troligt, att så varit förhållandet. Detta styrkes ytterligare av den motivering, som från svenskt håll framfördes i fråga om det nya sammanträdet den 21 februari. Svenskarna ha tydligen tänkt sig, att man skulle genom muntliga överläggningar parallellt med skriftväxlingen söka uppnå enighet.

Det är under sådana förhållanden förklarligt, att svenskarna vid sammanträdet på gränsen den 21 februari gingo med på att dela upp förhandlingen i flere skeden. Därvid fastslogs, att den svenska besvärslistan skulle betraktas som de svenska ombudens första inlaga i alla deras nitton klagopunkter.[4] Vidare begränsades förhandlingen tills-

[2] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 20 febr. 1603, orig. ibid., rec. Valda 20 febr., undertecknat av samtliga ombuden.

[3] »opå een tidh tillijke».

[4] Detta omvittnas i Lage Urnes första inlaga i lappmarksfrågan s. d. s. l. [23 febr. 1603], DNT, III, s. 201. Lage Urnes inlagor äro ej alltid dat., så som fallet är med de svenska ombudens, men dat. för överlämnandet finnes angivet i de registratur över de växlade inlagorna, vilka finnas i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, i tvenne exemplar be-

vidare till fyra punkter, två av de svenska och två av de danska besvären. Detta tillgick så, att danskarna omedelbart överlämnade Lage Urnes första inlagor om Narvahandeln och handeln på uppstäderna och om tullen.[5] Samtidigt träffades överenskommelse om att svenskarna två dagar senare skulle svara med sin första inlaga om Narvahandeln och handeln på uppstäderna i utbyte mot Lage Urnes första inlaga om skatterättigheterna i lappmarken, samt att ännu två dagar senare svenskarnas första inlaga om tullen skulle utväxlas mot danskarnas första inlaga om rätten till slottet Sonnenburg. Sedan därigenom reciprocitet åstadkommits, skulle skriftväxlingen fortsätta, tills vardera parten gjort trenne inlagor i vardera av de fyra frågorna. Först därefter skulle man muntligen överlägga om förlikning eller skiljedom samt om förhandlingarnas fortsättning.[6]

Att denna överenskommelse genomdrivits av danskarna, därom kan intet tvivel råda.[7] Fråga är då endast, huru de lyckats genomdriva, att av deras egna besvärspunkter de bägge viktigaste kommit i första rummet, medan av de svenska frågorna de tre första skjutits åt sidan och jämte lappmarksfrågan frågan om rätten till Sonnenburg satts främst. Då en uppdelning överhuvudtaget skulle ske, hade det varit naturligt att i första rummet ta de fyra frågor, som från 1601 års möte hänskjutits till ny behandling. Helt säkert har detta också varit utgångspunkten. Att frågan om rätten till sköldemärket tre kronor — i själva verket frågan om Koldingavskedets giltighet — utbyttes mot frågan om rätten till slottet Sonnenburg, måste ha motiverats med att det vore lägligt att sammanföra de territoriella frågorna till gemensam behandling. Att detta varit syftet, styrkes av att med frågan om skatterätten sammanfördes frågan om en gränsläggning mellan de skånska landskapen och Sydsverige. Under inga förhållanden torde uppdelningen av besvären på de olika skedena av förhandlingen få tagas som mått på ärendenas olika vikt.

---

träffande de inlagor, som gällde svenskarnas besvär, i ett exemplar beträffande dem, som gällde danskarnas sex punkter.

[5] Lage Urnes första inlaga om Narvahandeln och handeln på uppstäderna s. d. s. l. [21 febr. 1603], avskr. av orig. ibid. Lage Urnes första inlaga om tullen s. d. s. l. [21 febr. 1603], DNT, III, s. 236.

[6] Överenskommelsens innehåll framgår klart redan av den ordning, som i själva verket kom att hållas. Det resumeras emellertid också i brevväxlingen mellan delegationerna. De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 23 febr. 1603, s. o. s. 410, anm. 7. Om motsvarande överenskommelser 5 och 12 mars s. n. s. 435 f. o. s. 444 f.

[7] Av intresse är i detta sammanhang uppgiften hos Slange o. Gram, a. a., s. 199 f. Dessa förf:s huvudtes, att danskarna genomdrivit en beskärning av programmet, är otvivelaktigt i sin kärna riktig, men motivet anges i alltför allmänna ordalag. Uppräkningen av de punkter, till vilka förhandlingen begränsades, är alldeles felaktig. Framställningen kan icke vara en slutsats från mötesavskedet, som varit dessa förf:e bekant. En förmodan ligger nära till hands, att en nu ej längre bevarad traditionskälla legat till grund för framställningen. Huruvida Enewald, a. a., s. 160, direkt följer Slange o. Gram eller bildat sig en egen uppfattning, är ovisst.

Frågan om Narvahandeln.

I fråga om Narvahandeln hade man i Sverige sedan 1601 års möte — möjligen i samarbete med de sändebud från Reval, som kommo för sent till Sjöarydsmötet följande år — utarbetat en vida mera utförlig bevisning för sin ståndpunkt än vad som då stått till förfogande.[8] Man tog till utgångspunkt Stettinfredens stadgande, att Narvafarten, liksom handeln i Sverige, skulle vara danskar och lybeckare fri såsom den av ålder varit.[9] Detta tolkade man i uppenbar motsättning mot de fördragsslutande parternas och medlarnas mening så, att seglatsen skulle vara fri endast i den mån den varit det av gammalt, d. v. s. före 1570 års fred.[1] Genom historisk dokumentering ville man så visa, att Narvahandeln alls icke varit fri under medeltiden och under 1500-talets förra hälft. I första hand anfördes tvenne historieskrivares uppgifter, David Chytraeus' notis i nittonde boken av den sachsiska krönikan om hur handeln år 1550 flyttades från Narva till Reval, och Baltzar Russows notis i den livländska krönikan om samma händelse. Därjämte åberopades förbud mot Narvahandeln i äldre och nyare hanserecesser. Som indicium i samma riktning åberopades det förhållandet, att härmästaren givit Narva ett särskilt privilegium på handel med Preussen, vilket icke hade behövt ske, om Narvahandeln varit fri. Ett icke mindre viktigt indicium vore den omständigheten, att Reval ensam av de estländska städerna varit hansestad, varför all handel med Ryssland hade måst gå över Reval under den tid, då hansan hade sina fulla privilegier i Ryssland.[2]

Utöver denna historiska bevisning åberopades andra omständigheter. Främst anfördes Revals svenska privilegier, såsom vars innehavare staden fölle under den allmänna restriktionen för dansk handel i Sverige, att den skulle ske städernas privilegier oförkränkta. Till sist ville svenskarna under åberopande av Stettinfredens stadgande om nära vänskap åberopa billighetsskäl. Revalhandeln vore, menade de, för danskarna lika förmånlig som Narvahandeln. De ville gärna medge danskarna rätt att handla med ryssarna i samma utsträckning som Revals egna borgare — endast det skedde i Reval.

Den svenska argumentationens brister har utan tvivel redan från början stått klar för de svenska ombuden. De begärde också på ett tidigt stadium av förhandlingen — genom bud med sekreteraren Peder

---

[8] Jfr ovan s. 313 f. o. s. 306. I sina huvuddrag återfinnes bevisningen i 1602 års instruktion, s. o. s. 307, anm. 2, men flere argument ha tillagts vid dennas bearbetning inför 1603 års möte, jfr ovan s. 405 med anm. 6.

[9] »wie von alters». S. o. s. 74 med anm. 7.

[1] »førind thet Stetiniske fördragh ähr oprettet» — formuleringen är Lage Urnes i dennes andra inlaga om Narvahandeln s. d. s. l. [25 febr. 1603], avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Om Karls tolkning av detta stadgande före 1580 års möte s. o. s. 75 med anm. 4.

[2] Jfr Blümcke i Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau, s. I ff.

Nilsson, som tid efter annan inhämtade hertigens betänkande om de svar, som skulle avges — tillåtelse att gå ifrån sin instruktion och ge danskarna rätt. Därvid framhävde de risken för att Sverige, genom att så uppenbart vantolka Stettinfredens ordasätt, vid en opartisk skiljedom kunde riskera att få betala de böter, som 1570 års fredsstiftare infört som garanti för traktatens efterlevnad. Detta inbragte dem skarpa förebråelser från hertigen.[3] Utan tvivel var det på dennes uttryckliga order, som de ännu i sin tredje inlaga vidhöllo sin ståndpunkt.[4]

I stället för att gå direkt på den svaga punkten i den svenska argumentationen företog Lage Urne en kritisk granskning av den svenska bevisningen för att Narvahandeln under 1500-talets förra hälft icke varit fri. De bägge historikernas uppgifter förkastades alldeles. Chytraeus' krönika betecknades som ytterst fragmentarisk. Dess författare hade endast berättat, vad han tillfälligtvis känt till, och det kunde icke gentemot Stettinfreden prejudicera Kristian och danska undersåtar. Russow återigen vore barnfödd i Reval, och hans oväld kunde med skäl sättas i fråga.[5] Åt hans krönika kunde icke givas vitsord. Recesser, privilegier och sedvänjor från Revals tid som hansestad visade, menade Lage Urne vidare, ingenting om dess ställning inom det svenska riket.

Om denna motbevisning innehöll den kungliga instruktionen för Urne intet. Man hade icke förutsett, att den svenska argumentationen skulle få denna form. Då Urne gick att hävda en riktigare tolkning av själva traktatbestämmelsen om Narvahandeln, hade han emellertid instruktionens stöd.[6] Med skärpa påpekade han, att Stettinfreden uttryckligen stadgade, att Narvahandeln skulle vara fri. Hänvisningen till förhållandena i äldre tid hade icke tillfogats i ovisshet om hur dessa varit utan för att säga, att liksom handeln tidigare varit fri, skulle den vara det också i fortsättningen. Vad åter Revals stapelrätt anginge, åberopades brev om att denna, även om den varit stadgad, ej upprätthållits av Johan III. Dessa brevs bevisvärde upptogs icke

[3] Karl t. de svenska ombuden, dat. Älvsborg 26 febr. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 42 v—43 r. Innebörden av det bud från de svenska ombuden, som Peder Nilsson medfört, kan näppeligen ha varit en annan än den här angivna. Då Karl talade om böterna i samband med frågan om Sonnenburg skedde det antitetiskt: vore de svenska ombuden rädda för böter i Narvafrågan, hade de i själva verket större skäl att kräva böter för det våldsamma besittningstagandet av Sonnenburg. Denna vändning innebar samtidigt en varning för de svenska ombuden att, som skett 1580, gå från instruktionen.

[4] Peder Nilsson skulle den 27 febr. återvända till Valda »med beskeedh hwad H. F. N:des mening är, att dher till swaras skall».

[5] »effter then naturlighe tillgenegenhet gemmenligh meniskior hafue till theris fädernesland».

[6] Kristians instruktion för Lage Urne, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, s. o. s. 404, anm. 8. Enligt denna skulle en historisk bevisning endast tillgripas, då svenskarna anförde Revals privilegier. Att dessa icke upprätthållits, framginge av Russows krönika.

till bedömande av de svenska ombuden. En vittnesurkund av Köpenhamns borgerskap, som Urne lade fram, underkändes däremot av svenskarna.[7] Gentemot 1559 års dansk-ryska förhandlingar, framdragna av Urne och av honom betraktade som en överenskommelse, sökte svenskarna stöd i Teusinatraktatens motsatta stadganden.[8]

Frågan om handeln i uppstäderna.

Rörande danskarnas handel i de svenska uppstäderna var enighet lättare att nå. Väl försökte de svenska ombuden att tolka Stettinfredens bestämmelser om handelsfrihet[9] och 1591 års avsked[1] under hänvisning till stadslagens köpmålabalk[2] och Stockholms privilegier[3] så, att av den danskarna medgivna handelsfriheten genom reservationen för dansk lag och svenska städers privilegier i själva verket intet återstode. Att detta var en förhandlingsståndpunkt, syftande att neutralisera allt för långt gående danska krav, är visst.[4] Den svenska instruktionen innehöll i själva verket anvisning om att danskarna skulle medgivas den gamla rätten att handla vid frimarknader i de svenska uppstäderna samt i den sjöstad, där deras varor lossades. Endast handeln i uppstäderna på övriga tider var förbjuden för dem, liksom för alla andra.[5] De gåvo emellertid efter för Lage Urnes

[7] De svenska ombudens andra inlaga om Narvafarten o. handeln på uppstäderna, dat. Vommeldal 23 febr. 1603, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. En avskr. av konc. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, har 27 febr. — Angående vittnesurkunden anförde svenskarna: »så bör ingen förthenkie them, at the af naturligh benägenheeth både till fäderneslandet och theres egen nytte thet hafwe witnet som Dannemarkz rikie och them sielfue kan komma till fördell, szå ähr och ickie heller teres ållder så högh, at the kunne med theres witnesbyrd betyde [!] huad som uthaf ållder hafuer warit eller eij eller thet räknas af ållder som the kunne mines till at gifue witnesbyrdh af». Denna formulering vittnar i sin mån om Karls medverkan vid utarbetandet av det svenska svaret.

[8] DNT, II, s. 20 f. ST, V: 1, s. 81 f. Jfr Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 271 f., efter Mollerup, Danmarks Forhold til Lifland 1346—1561, s. 66 ff. Andersson, Erik XIV:s engelska underhandlingar, s. 116 med hänvisning till Johnsen, Et træk af den dansk-norske regjerings handelspolitik under Kristian III og Fredrik II, s. 10 ff., o. Hassø, Den danske Regering og Kofferdifarten nord om Norge i det 16. Aarhundrede, s. 558 ff. Genom att åberopa 1559 års förhandlingar om handeln gjorde Lage Urne ett försök till liknande historisk bevisning som den svenskarna prövat på. »Så ähr thet dock giordt för ähn thet Stetiniske fördragh ähr oprettet, huilkett fördragh ingen wiss åhrstall förmäler men seger 'vonn alterss', thet som förstås kan vthi allmennigheet, om then förre förlopne tidh». Lage Urnes tredje inlaga om Narvafarten o. handeln i uppstäderna, dat. Valda 1 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[9] DNT, II, s. 253 f. Stettinfredens § 20 tar särskilt sikte på Narvahandeln, emedan dess frihet var ifrågasatt.

[1] DNT, III, s. 63. Jfr o. s. 87.

[2] Det gäller närmast MESL, Kmb XXX: 1. Jfr Heckscher, Det äldre Vasakonungadömets ekonomiska politik och ideer, s. 94 f. o. s. 108 f.

[3] Bestämmelserna om främmande köpmäns handel i de svenska städerna återfinnes i Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, II, s. 89 o. 354, III, s. 52, 203, 286 ff., 333, 539, 403 ff.

[4] Att man tänkt sig sådana danska krav, framgår, trots den polemiska överdriften, av hertig Karls deklaration inför Stockholmsriksdagen 1602, s. o. s. 378, anm. 7.

[5] Så i 1602 års instruktion, s. o. s. 307, anm. 2. Jfr ovan s. 381 f. Danskarnas väntade krav karakteriseras såsom »olideligit, nytt och osedwanligit».

argument, att det första Flabäcksavskedets uttryckliga stadgande om danskarnas tillträde till frimarknader i Sverige icke kunde ha i dess helhet upphävts av reservationen.[6] Bägge parter undveko i diskussionen det, som i själva verket åsyftades med 1591 års bestämmelser, och som ännu var en brännande fråga, förbudet för de danska gränsprovinsernas borgare att bedriva lanthandel över den svenska gränsen.

Frågan om tullen.

Ogörligt var det däremot att uppnå en kompromiss i frågan om den tull, som svenska köpmän skulle utge av de varor, som de köpt av eller sålt till danska köpmän.[7] Argumentationen var i sina huvuddrag densamma som vid 1601 års möte. Lage Urne hävdade med största skärpa, att 1600 års tullordning på ett avgörande sätt minskat danska varors konkurrenskraft på den svenska marknaden. Ehuru tullen utkrävdes av de svenska köparna eller säljarna, träffade den därför i strid med Stettinfredens bestämmelser danska köpmän och varor.[8] Gentemot detta framställde svenskarna fortfarande tullordningen som en rent inre angelägenhet, vilken icke komme Danmarks konung vid. Tullen vore beviljad av de svenska ständerna, den utbetalades av de svenska köpmännen, och varorna voro — ehuru av danskt ursprung — då de träffades av tullen, svenska. Kristian finge gärna, preciserade de svenska ombuden sin hållning, införa motsvarande tull i Danmark — det komme icke Sverige vid.[9] Denna argumentation hade emellertid utbyggts. Om denna tull genom att höja priserna minskade danska varors konkurrenskraft och därmed den danske köpmannens vinst, minskades i stället den svenske köpmannens förtjänst av Öresundstullen, som gjorde alla nederländska, engelska och franska varor dyrare, utom då de fördes på svensk köl och redan i ursprungslandet kommit i svensk ägo.[1] Jämförelsen avvisades emellertid av danskarna.[2]

---

[6] Frågan om handeln i de svenska uppstäderna behandlades i samma inlagor som frågan om Narvahandeln, s. o. s. 418, anm. 5, o. s. 421, anm. 7.

[7] S. o. s. 196.

[8] Argumentationen återfinnes i Kristians instruktion för Lage Urne, s. o. s. 404, anm. 8. Lage Urnes första inlaga om tullen s. d. s. l. [21 febr. 1603], avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 236. Dens:s andra inlaga om tullen, dat. Valda 27 febr. 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, tryckt efter avskr. av konc. o. s. d. i DNT, III, s. 236 ff. Dens:s tredje inlaga om tullen, dat. Valda 4 mars 1603, avskr. av orig. i nyss anförda vol., tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 240 ff., likaledes s. d.

[9] De svenska ombudens första inlaga om tullen, dat. Vommedal 25 febr. 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med påteckning a tergo att den överlämnats samma dag till den danska sekreteraren Nils Wind, tryckt efter avskr. i DNT, III, s. 236. Des:s andra inlaga om tullen, dat. Vommedal 2 mars 1603, orig. i nyss anförda vol., med rec. samma dag, tryckt efter avskr. i DNT, III, s. 238 ff. Des:s tredje inlaga om tullen, dat. Vommedal 5 mars 1603, orig. i samma vol., tryckt efter en avskr. i DNT, III, s. 243 ff. Huvudlinjen i den svenska argumentationen återfinnes i Karls instruktion för 1602 års möte, s. o. s. 307, anm. 2.

[1] Denna framstöt skedde i de svenska ombudens tredje inlaga, se föreg. anm. Den återfinnes i 1602 års instruktion.

[2] Kännedom därom har förmedlats av det svenska avskedet om tullen, dat. Vomme-

Mot Lage Urnes argumentation gjorde de svenska ombuden även gällande, att danska köpmansvaror i själva verket mera än någonsin voro efterfrågade i Sverige. Ingen dansk behövde resa med osålda varor.[3] Till sist kommo de svenska ombuden med ett motförslag, att den ömsesidiga tullfrihet, som stadgats i Stettinfreden, skulle avskaffas. Därmed skulle alla klagomål vara undanröjda. Att detta avvisades av danskarna, var självfallet — och helt visst avsett.[4]

Meningsutbytet i tullfrågan blev överhuvud taget rätt skarpt i formen. Då Lage Urne i sin andra inlaga slutade med den mera vädjande än hotande förklaringen, att den svenska tullordningen icke kunde leda till god grannsämja, emedan den stode i strid med Stettinfreden[5], kallade svenskarna detta för ett öppet hot och protesterade däremot[6]. Lage Urne svarade, att han visst icke velat hota, endast beklaga, att denna tullordning skulle leda till att grannfolken upphetsades mot varandra.[7]

Meningsutbytet i de territoriella frågorna blev icke mindre livligt.

Frågan om rätten till Sonnenburg.

I fråga om rätten till slottet Sonnenburg och dess område på Ösel hade den svenska bevisföringen icke ändrats sedan 1580 års möte.[8] Den danske befälhavaren på Ösel hade, fastän fred rådde mellan rikena, med våld bemäktigat sig det svenska Sonnenburg. Om danskarna haft klagomål att anföra mot den svenske ståthållaren, hertig Magnus, borde dessa ha anhängiggjorts i den ordning, som Stettinfreden stadgade. Att detta slott jämte andra enligt Stettinfreden skulle överlämnas till Danmark, var icke skäl nog för danskarna att behålla det, ty överlämnandet skulle ske genom kejsaren, som först skulle se till, att Sveriges krigskostnader för slottens förvärvande bleve gäldade.[9] Annorlunda den danska argumentationen. Visserligen gjorde sig Lage Urne möda att mot den svenska bevisningen hävda, att hertig Magnus givit god anledning till det danska besittningstagandet. Dennes förhållningssätt hade varit desto mera förkastligt, som fred rådde.

Att dessa motskäl voro föga beviskraftiga, är klart. Desto viktigare måste det för Lage Urne ha tett sig att påvisa, att Johan III i sam-

---

dal 6 april 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Här aktuella parti har tryckts av Rydberg i ST V: 1, s. 141. Om de muntliga förhandlingarna 5—7 mars s. n. s. 431 ff.

[3] Detta argument förekommer i de svenska ombudens andra inlaga, s. o. s. 422, anm. 9.

[4] Kännedomen härom har förmedlats av det svenska avskedet om tullen, s. o. s. 422, anm. 2.

[5] DNT, III, s. 238, rad 6—10.

[6] DNT, III, s. 240, tredje stycket.

[7] DNT, III, s. 242, rad 25—18 nedifr.

[8] S. o. s. 71 f.

[9] De svenska ombudens andra och tredje inlaga om Sonnenburg, dat. Vommedal 27 febr. o. 3 mars 1603, orig. i vol. Livland A II 17, TKUA, DRA, rec. 28 febr. o. 4 mars, tryckta efter avskr. av orig. i DNT, III, s. 218 ff. o. 223 ff.

band med 1580 års möte avstått från kravet på Sonnenburgs restitution. I detta syfte tog han fasta på mötesavskedet och underkände värdet av den svenske konungens högtidliga protest mot den eftergift, som de svenska kommissarierna gjort vid detta möte. Om de svenska motskälen tog han icke notis, ens när de hävdade som orimligt, att Sverige skulle ha avstått ett landområde utan att detta vore nämnt i det avsked, genom vilket cessionen skett.[1] Av största intresse är den tolkning, svenskarna gåvo 1580 års avsked. Bestämmelsen, att genom detta avsked alla tvister och missförstånd mellan rikena skulle vara förlikta, avsågo, menade de, icke Sveriges faktiska rätt till slottet och dess områden, endast att danskarnas överträdelse av Stettinfreden i detta fall ej skulle få bli orsak till öppet krig. Oförrätten var förlikt, men Sveriges rätt var icke bortgiven.[2]

Denna distinktion var orimlig redan med hänsyn till tidens diplomatiska sedvanor och oförenlig med Johan III:s protester efter 1580 års möte — dessa utgingo från uppfattningen, att Sonnenburg givits bort. Argumentationen bär i sin helhet prägeln av hertig Karls personliga medverkan.[3] Hertigen nöjde sig emellertid icke med att föreskriva de svenska ombuden deras ställningstagande. Han försökte också förebringa en utredning om innebörden av 1580 års avsked. I det syftet riktade han från Älvsborg till den ende överlevande av Johan III:s kommissarier 1580, Hogenskild Bielke, frågan, om man då med förlikningsparagrafen avsett att uppge kravet på Sonnenburg och vilken rätt ombuden i så fall haft att göra det. Hur därmed än förhölle sig, skulle Karl icke, meddelade han, känna sig bunden av detta avsked.[4]

Huruvida något svar från den gamle Hogenskild Bielke inkommit under mötesdagarna eller ej, är okänt. Den svenska argumentationen hann emellertid icke påverkas därav. Då Lage Urne hänvisade till att mötet 1580 uttryckligen sammankallats för att slita alla tvister utan undantag och att förlikningsparagrafen då måste avse även rätten till Sonnenburg[5], svarade svenskarna med att jämföra detta territoriella spörsmål med de frågor av vida mindre vikt, som 1580 års avsked

[1] Lage Urnes tre inlagor om Sonnenburg, dat. Valda 25 febr., 1 och 4 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, tryckta efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 217 f., 220 ff. o. 227 f. Kristians instruktion för Lage Urne, s. o. s. 404, anm. 2, innehöll inga anvisningar för behandlingen av frågan om rätten till Sonnenburg.

[2] DNT, III, s. 219.

[3] Karl lovade den 25 febr. besked också om vad som skulle svaras beträffande Sonnenburg. Karl t. de svenska ombuden, dat. Älvsborg 26 febr. 1603, s. o. s. 420, anm. 3.

[4] Karl t. Hogenskild Bielke, dat. Älvsborg 27 febr. 1603, orig. i Hogenskild Bielkes samling, Enskilda arkiv, RA, rec. s. l. 5 mars, starkt skadat. Dess text kan suppleras ur avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 43 v. Den omständigheten, att konc. synes ha dat. 26 febr., antyder, att de svenska ombuden omedelbart, sedan de den 25 febr. emottagit Lage Urnes första inlaga om Sonnenburg, s. o. anm. 1, meddelat sig med hertigen.

[5] DNT, III, s. 221 f.

eljes uttryckligen nämnde.[6] Någon sammanjämkning av ståndpunkterna hade skriftväxlingen alltså icke medfört.

Frågan om beskattningsrätten vid Ishavskusten.

Processen om skatterättigheterna vid Ishavskusten kom att få en alldeles annan karaktär än den övriga skriftväxlingen under förhandlingens första skede. Då det gällde Narvafarten, tullarna och tvisten om rätten till Sonnenburg, hade nytt stoff tillförts diskussionen, sedan dessa frågor senast utförligt behandlats. I de växlade skrifterna hade visserligen alla argument, som anförts redan tidigare, vid 1601 års möte, i brevväxling och, beträffande Sonnenburg, vid 1580 års möte, upprepats, men diskussionens tyngdpunkt hade förskjutits och nya argument kommit till. Hänsynstagandet till en möjligen oundviklig skiljedom inför en tredje furste hade också tvingat till en mera fullständig argumentering. Man hade icke vågat underlåta att bemöta motpartens skäl, också där de egna bevismedlen i och för sig tycktes starkare.

Ehuru så mycket nytt material, i form av vittnesintyg från skattedragarna vid Ishavskusten och på fjället, tillkommit sedan 1601 års möte, kom skriftväxlingen i lappmarksfrågan att få ett med överläggningarna 1601 i huvudsaken överensstämmande förlopp. Man borde, kan det tyckas, ha kunnat börja diskussionen, där man då slutat. Detta hade omöjliggjorts, redan då bägge parter i mötesavskedet givit en missvisande framställning av det meningsutbyte, som förekommit.[7] Det var otänkbart också med hänsyn till den skiljedom av tredje part, som helt säkert från början ansågs vara oundviklig. Skriftväxlingen i lappmarksfrågan kom därför, liksom vid 1601 års möte, till en början att präglas av strävan att på motparten övervältra bevisbördan, en naturlig strävan i en process, där ingendera parten kunde prestera en tillnärmelsevis fullständig bevisning för sin ståndpunkt.

Att processen skulle få detta förlopp, hade man från dansk sida icke förutsett. Som framgår av instruktionen för Lage Urne, hade Kristian tänkt sig, att svenskarna från början skulle slå in på den linje, de följt vid 1601 års möte och i överensstämmelse med den precisering av sin ståndpunkt, de svenska ombuden då tvingats till, påstå att gränsen mellan rikena vid Tisfjord ginge ut i havet, och att området längre norr ut vore ett slags allmänning.[8] Med utgångspunkt i dessa vittsyftande svenska krav skulle Lage Urne bevisa, att Sveriges krona överhuvud taget icke hade någon beskattningsrätt vid Ishavet. Han skulle icke förneka, att svenskarna uppburit skatt före Stettinfreden, men han skulle påstå, att det skett med orätt, och att Stettinfredens förbehåll för servitut och rättigheter icke gällde skatten vid Ishavskusten. Han

[6] DNT, III, s. 224 f.
[7] S. o. s. 241, anm. 8, s. 247 med anm. 5 o. s. 249.
[8] Kristians instruktion för Lage Urne, s. o. s. 404, anm. 8.

skulle därvid först påvisa, att svenskarnas åtkomst icke vore rättmätig. De hade från början tvingat sig till skatten från de försvarslösa lapparna. Vidare skulle han påvisa, att beskattningsrätten aldrig varit obestridd och oavbruten.[9] Den kunde därför icke sägas vara förvärvad genom oklandrad hävd.[1] Än mindre kunde förvärvet ha stadfästs genom Stettinfredens bestämmelser om gammal och rättmätig egendom.[2] Lage Urne skulle hänskjuta till rådsutskottets dom, om icke Kristians undersåtar borde vara befriade från en sådan skatt.

Annorlunda med beskattningen på fjället. Där erkändes svenskarnas rätt till alla byar i Kemi lappmark utom Enare by, som påstods ligga på norskt område, och till trenne byar i Torne lappmark.

Dessa danska förväntningar kommo icke att infrias. Hertig Karl hade instruerat sina ombud att under inga förhållanden gå in på en närmare diskussion av vad som i själva verket vore den svenska kronans vissa egendom.[3] Helt säkert hade han tidigare inskärpt och underströk ännu under förhandlingarna vikten av att icke gå in på diskussion om gränsdragningen. Att han omedelbart efter 1601 års möte i bristen på äldre gränsläggningsdokument såg den svåraste luckan i den svenska bevisningen, är redan sagt.[4]

Redan den svenska spelöppningen blev en helt annan, än Kristian förmodat.

I sin klagomålsförteckning åberopade de svenska ombuden icke Stettinfredens bestämmelse om servitut och rättigheter i grannriket utan dess paragraf om gränserna mellan rikena, vilka också i vad gällde gränsen mot Norge skulle förbli där de av ålder varit. Denna bestämmelse hade överträtts av danskarna, då dessa gjort intrång på Sveriges rättmätiga egendom, både vad som förvärvats från Ryssland 1595, och vad Sverige innehaft av gammalt.[5]

Upptakten måste, hur oväntad den än varit, då det gällde åberopandet av Stettinfreden, synts Lage Urne lovande. Det gällde nu endast att förmå svenskarna att precisera sin uppfattning om den gräns, som de danska uppbördsmännen påstodos ha överträtt. I det syftet svarade den danske sakföraren med en försäkran, att konungens fogdar icke ändrat någon gräns. Utan att först ge besked om var gränsen av gammalt gått mellan rikena kunde svenskarna icke, menade han, klaga på danska övergrepp. Till detta fogade han emellertid en eftergift, som icke föreskrivits i instruktionen. På svenska kronans rättigheter inom den norska delen av Pite, Lule, Torne och Kemi lappmarker

---

[9] Här förelåge interrupta possessio, icke continua possessio.

[1] »rolig haeffdt».

[2] DNT, II, s. 244, rad 17—16 o. 14—13 nedifr.

[3] Karls instruktion för de svenska ombuden vid 1602 års möte, s. o. s. 307, anm. 2.

[4] S. o. s. 254.

[5] DNT, III, s. 200. Om besvärslistan s. o. s. 414 med anm. 9.

hade, såvitt Kristian visste, intet intrång skett, lika litet som Kristian försökte tränga sig in på Sveriges del av samma lappmarker. Den norska kronans rätt till en del av lappmarkerna, genom gräns skild från Sveriges del, kunde emellertid icke sättas i fråga.[6]

I den särskilda förteckning över lappfogdarnas klagomål, som bifogats den svenska besvärslistan, hade Tisfjorden, Ofoten, Rötanger och andra fjordar nämnts.[7] Lage Urne frågade därför, om dessa områden, enligt svensk mening, lågo inom Sveriges gräns, eller om de lågo på norskt område men tillhörde Sveriges krona.[8]

Lage Urnes erkännande, att Sverige ägde viss beskattningsrätt inom den norska delen av de fyra lappmarkerna, var i själva verket en taktisk fint, som, ehuru icke direkt föreskriven i hans instruktion, otvivelaktigt avtalats i förväg mellan den danske sakföraren och hans uppdragsgivare. Av lapparna på fjället voro flertalet nomader, och åtskilliga drevo renhjordarna till bete på ömse sidor om den gräns mellan norskt och svenskt område, som danskarna ville hävda. Att bestrida Sveriges rätt till viss skatteuppbörd också på den supponerat norska sidan av denna gräns, hade varit desto mera oklokt, som de danska ombuden vid tidigare möten icke kategoriskt bestritt, att Stettinfredens bestämmelser om servitut även gällde vissa svenska skatterättigheter på norsk mark. Kristian hade i sin instruktion för Lage Urne framhävt som förhandlingens mål att utestänga varje annan makt från Ishavet. Eftergiften beträffande fjällapparna skulle utan tvivel tjäna samma syfte.

Svenskarna voro emellertid icke sinnade att säga första ordet om sträckningen av gränserna i lappmarken. De sade sig icke ha påstått, att danska fogdar rubbat gränserna, men väl att de trätt Sveriges rättigheter för nära genom att förmena Sveriges krona den rätt, som det av gammalt haft hos sjölapparna vid sidan av Danmark och Ryssland, samt genom att ta skatt av svenska lappar, som tidigare aldrig skattat till Norge. Vad anginge Lage Urnes påstående, att ingen oförrätt skett Sverige i de fyra lappmarkerna, hävdade svenskarna, att så likväl varit fallet. Om Urne menat, att det skett med rätta, borde han bevisa denna hittills ohörda rätt och ange, var Norges gräns ginge. Om gränsen vid Tisfjord, Ofoten och Rötanger ville svenskarna icke alls diskutera, ty beträffande den hade ingen klagat. De svenska klagomålen gällde den oförrätt, som vederfarits Sverige på svenska kronans rättigheter i dessa nejder. Svenskarna sammanfattade sin replik i en uppmaning

[6] Lage Urnes första inlaga om lappmarken s. d. s. l., avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med anteckning, att den överlämnats av Hartvig Bille o. Nils Wind 23 febr., tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 200 ff.

[7] Den särskilda svenska besvärslistan rörande övergrepp vid gränserna s. o. s. 416, anm. 9.

[8] DNT, III, s. 201 f.

till motparten att förklara sig om gränssträckningen. Detta tillkomme danskarna att göra, emedan de så enträget fört talet på gränserna, medan svenskarna endast klagat över intrång i sina rättigheter. Den gränsläggningskommission, som danskarna föreslagit beträffande gränsen till de skånska landskapen, borde rannsaka även om gränsen mot Norge.[9]

Lage Urne var emellertid ännu icke benägen att ge besked. Han slog visserligen fast, att Kölen vore gräns mellan rikena. Därtill måste han emellertid med hänsyn till Jämtland och Härjedalen foga en allmän reservation. Angående skatterätten hävdade den danske sakföraren, att dess fördelning lätteligen kunde bestämmas med kännedom om dess ursprung. Den vore en avgift, motiverad av att vissa lappar nomadiserat mellan rikena. Vore man bara överens om denna princip, kunde de övergrepp, som tilläventyrs förekommit, lätteligen undanrödjas.

Med hänvisning till att Kölen längst i norr icke längre utgjorde säker gräns begärde Lage Urne besked om var gränsen där enligt svensk mening sträckte sig. Svenskarna borde också förklara, hur de först kommit att ta upp skatt av sjölapparna, hur stor deras årliga inkomst varit, och hur stor del av denna inkomst, som nu berövats dem.[1]

Lage Urnes deklaration om Kölen som gräns mellan rikena kan icke betraktas som en eftergift för svenskarnas krav, att han i första hand skulle förklara sig om gränssträckningen. De områden, som tvisten verkligen gällde, lågo längre åt norr, och om gränsen där hade den danske sakföraren ånyo begärt besked. Under sådana förhållanden framstår deklarationen om Kölen som mindre betydelsefull. Principen om Kölen som gräns hade Kristian i sin instruktion för Lage Urne angivit som utgångspunkt för varje överenskommelse om gränsen. Då den nu lades fram som svar på detta svenska krav, skedde det måhända i hopp om att kunna få svenskarnas godkännande av principen. Det kan ha tett sig lockande för Lage Urne att göra det, icke minst därför att han icke ville riskera att draga på sig förebråelser för förhandlingsovillighet genom att undvika all diskussion om gränssträckningen, när han i själva verket ville ha en sådan i gång.

Den danske sakförarens frågor, överensstämmande med dem, som framställts av de danska ombuden 1601, blevo icke besvarade. De svenska ombuden kunde emellertid icke fullfölja förhandlingen i samma ton som dittills. I sin tredje inlaga måste de framlägga sina krav och sin bevisning, så som de ville ha dem beaktade vid den skiljedom

[9] De svenska ombudens andra inlaga om lappmarken, dat. Vommedal 25 febr. 1603, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, tryckt efter avskr. i DNT, III, s. 202 ff.

[1] Lage Urnes andra inlaga om lappmarken, dat. Valda 27 febr. 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 204 ff.

av tredje part, som de helt säkert ansågo nödvändig. Detta skedde emellertid med undvikande av allt tal om gränserna. Svenskarna förklarade, att Sverige ägde hälften av alla rättigheter från Tisfjord till Malanger och två tredjedelar från Malanger till Varanger. Med skatterätten följde också del i alla andra rättigheter. För att styrka denna påstådda svenska rätt bifogade svenskarna hela sin bevisning, ett fåtal medeltida brev, som ådagalade, att vissa förhållanden i lappmarken under 1400-talet administrerats från Sverige, samt vittnesmål om skatteuppbörden, avgivna av lapparna i samband med de rannsakningar, som under de sistförflutna åren hållits vid Ishavskusten och på fjället. Om gränser kunde man, menade de vidare, desto mindre tala, som hela detta område utgjorde en allmänning. Under beklagande av att förhållandena inom denna allmänning alltid ledde till tvistigheter, erbjödo svenskarna till slut ett byte av rättigheter. Hur detta byte närmare skulle gestalta sig, angavs emellertid icke.[2]

Den danske sakföraren hade alltså icke lyckats förmå de svenska ombuden till de förklaringar, han önskat. Dessa hade skickligt undvikit att gå in på frågan om de svenska rättigheternas ursprung och om gränserna mellan Sverige och Norge. Vida mera försiktiga än två år tidigare hade de icke givit danskarna anledning att förmoda anspråk på full suveränitet inom något område vid Ishavet, endast hävdat, att Sverige jämte Norge med skatterätten ägde del i alla andra höghetsrättigheter inom det område, som de uttryckligen betecknade som allmänning. Det blev nu mot detta betraktelsesätt, Lage Urne i sin sista inlaga riktade en skarp protest. Då svenskarna fortfarande icke åberopat Stettinfredens servitutsparagraf till stöd för sin påstådda rätt — något som de självfallet undvikit — kunde Lage Urne fortfarande icke utveckla den motbevisning, som instruktionen föreskrivit. Hans svar blev en improvisation och därför mindre övertygande.

Man kunde icke, hävdade den danske sakföraren, komma till ett avsked om de övergrepp, vilka varit föremålet för de svenska klagomålen, utan att först gränsernas sträckning fastslagits. Detta läte sig göra med stöd av ett intyg från Stege lagting, där menigheten omvittnade, att Kölen vore gräns mellan rikena. Mot uppfattningen, att Sverige jämte skatterätten ägde del i all höghetsrätt, påstod Lage Urne, att Sverige icke ägde en fots jord mellan Tisfjord och Varanger, lika litet som Ryssland, ty dessa nejder lågo helt under Norges krona. Att Sverige av gammalt ägde rätt att uppta vissa avgifter av en del sjölappar, vore riktigt, men dessa avgifter gåvos av tvång och

---

[2] De svenska ombudens tredje inlaga om lappmarken, dat. Vommedal 1 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, tryckt efter avskr. i DNT, III, s. 206 ff. Samtliga bilagor — åtskilliga avskrifter av handlingar — äro bevarade och ha påteckning om ankomsten till Valda 2 mars.

av gammal sedvana, icke därför att de skattskyldiga numera tillgodogjorde sig några förmåner på svensk mark. Dessa sjölappars skatt till danske konungen kunde höjas, ty den var en ersättning för vad de tillgodogjorde sig av konungens fisken och skogar. Annorlunda med skatten till Sverige! Till yttermera visso vore den danske konungen icke skyldig att låta nästa generation av dessa sjölappar sitta kvar på norsk jord och ge skatt till Sverige. Han kunde i stället ersätta dem med danskar eller norrmän. All jurisdiktion, andlig och världslig, tillkomme Norges krona, också bland de sjölappar, som skattade till Sverige.

Det var endast på grund av Stettinfredens uttryckliga stadgande därom, framhävde Lage Urne, och icke till följd av gammal hävd som Sverige hade fått fortsätta att lyfta skatt inom Norges gräns. Annat vore förhållandet med Ryssland. Intet fördrag stadgade någon skatterätt för Ryssland på norskt område. Därför hade Ryssland heller icke kunnat avstå någon skatterättighet åt Sverige.

Vad fjällapparna anginge, avgjorde Kölens sträckning, om de sutte på norskt område eller icke. Kölen delade lappmarkerna mellan Sverige och Norge, och därför hade Norges krona rätt till skatt av de nomadiserande lapparna i lika mån som Sveriges.

Den svenska bevisningen underkändes alldeles av den danske sakföraren. Det gällde, menade han, enstaka fall med begränsad räckvidd, och de kunde icke tillmätas vitsord i den fråga, som nu vore å bane.[3]

Lage Urnes sista inlaga om lappmarken var märklig, icke minst därför att han nu ansåg sig nödsakad att medge, vad hans instruktion föreskrev honom att på allt sätt bestrida — att Sveriges krona dock ägde viss beskattningsrätt vid Ishavskusten. Kristian hade väntat, att svenskarna skulle styrka denna rätt genom en hänvisning till Stettinfredens servitutsparagraf, och hans sakförare hade anvisningar att alldeles underkänna dennas giltighet i förevarande fall. Nu åberopade Lage Urne själv Stettinfreden — och han avsåg tydligtvis just denna paragraf — som enda grundval för den svenska skatterätten! Vad hade föranlett denna förskjutning av de danska planerna?

Man kan näppeligen betvivla, att den svenska argumentationen gjort ett mycket starkt intryck i Valda. Direkta uttalanden, ägnade att styrka detta, saknas visserligen, men till förskjutningen av Lage Urnes argumentation finnes ingen annan rimlig förklaring. Det gällde för den danske sakföraren att till varje pris förhindra, att rådsutskottets danska ledamöter gjorde gemensam sak med de svenska och tilldömde Sverige del i suveräniteten över Ishavskusten mellan Tisfjord och Va-

[3] Lage Urnes tredje inlaga om lappmarken, dat. Valda 4 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 210 ff.

ranger jämte Norge. Förelåg risken för ett sådant domslut, var det självfallet inopportunt att alldeles förneka Sveriges rättigheter. Det var en skicklig diplomati att erkänna dessa men begränsa dem till att gälla endast beskattning, icke övriga rättigheter. Genom att erkänna den svenska beskattningsrätten över vissa sjölappar såsom ett servitut jämlikt Stettinfredens § 9 förbehöll Lage Urne sin konung suveräniteten över Ishavskusten. Därmed kunde han anse sig ha fyllt sin huvuduppgift, fastän han misslyckats med uppgiften att få alla svenska rättigheter vid Ishavet underkända.

Om denna tolkning av händelsesammanhanget är riktig, måste den svenska tesen om en allmänning i norr, styrkt av vittnesbörd om att frågor rörande lappmarken under unionstiden handlagts ömsevis av danska eller norska och av svenska myndigheter, ha övertygat de danska riksråden vid gränsen. Lage Urnes tredje inlaga om lappmarken har alltså icke utformats med syfte att övertyga de svenska ombuden, såsom ett led i en förhandling. Den riktade sig formellt ännu till dem men reellt till deras danska kollegor, som efter förhandlingens slut skulle på grundval av förhandlingsakterna fälla en skiljedom, vilken i vida högre grad än de svenska riksrådens skulle binda den danske konungens politik.

Muntliga förhandlingar den 5—7 mars.

Bägge parter tänkte sig, som ovan framhållits, att de växlade inlagorna skulle läggas till grund för varje skiljedom, vare sig denna komme att fällas av rådsutskottet eller av en opartisk skiljedomare.[4] Icke dess mindre tänkte man sig, redan från början på svenskt håll och sedermera uppenbarligen även på danska sidan, att försöka en sammanjämkning av ståndpunkterna genom muntliga förhandlingar, innan något ärende hänskötes till skiljedom.[5] Redan den 5 mars sammanträdde delegationerna i detta syfte på gränsen.[6] Det är emellertid sannolikt, att man då endast kom överens om förhandlingsordningen under följande skede av processen samt om att ånyo sammanträda två dagar senare.[7] Inför detta nya sammanträde erhöllo de svenska om-

[4] Den överste skiljedomaren skulle endast avgöra, vilketdera domslutet som var riktigt, men detta skulle ske på grundval av förhandlingsakterna, som just därför intogos i domarna. Jfr ovan s. 23 ff.

[5] S. o. s. 406 f.

[6] Mötet föreslogs av danskarna. De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 4 mars 1603, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 135 r—v. Svenskarna meddelade i sitt svar, att de icke skulle hinna till dess ställa i ordning sina återstående inlagor om tullen, s. o. s. 422 med anm. 9, men att de icke dess mindre ansågo det lämpligt med en sammankomst, »elliesth till att tales wedh hwad i sakerne synes betenkeligit ware». De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 4 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med rec. Valda samma dag.

[7] Överenskommelsen vid sammanträdet 5 mars om nytt sammanträde 7 mars bekräftades av svenskarna i ett brev samma kväll. De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 5 mars 1603, orig. ibid., med rec. 3 mars(!), utan tvivel ett misstag. Om överenskommelsen rörande processens följande skede s. n. s. 444 f.

buden kompletterande instruktioner från hertig Karl, som på Älvsborg mottagit rapport om förhandlingarnas gång.[8] Bägge delegationerna förberedde sig att, för den händelse enighet ej stode att nå, redan vid detta sammanträde låta det komma till förhandling om skiljedom inom rådsutskottet.[9] Rörande förloppet av dessa försök till sammanjämkning av de skilda ståndpunkterna är nästan intet känt i vad angår de tre frågor, där de misslyckades. Svenskarna synas ha försökt få till stånd en uppdelning av lappmarksfrågan i flera delproblem. Under anförande av de viktiga uttalanden om Sveriges beskattningsrätt vid ishavet och på fjället, som Lage Urne fällt i sin sista inlaga, drogo de slutsatsen, att man kunde enas om att Sveriges krona finge behålla vad den av ålder haft hos sjöfinnar och fjällappar. Till skiljedom behövde man då endast hänskjuta de punkter, där enighet ej stått att nå — om utsträckningen av det område, där Sverige av gammalt tagit skatt, om suveräniteten över dessa områden och om den ryska skatten.[1]

Mot denna uppdelning synas emellertid danskarna ha rest energiskt motstånd. Planen torde icke ha återupptagits under de fortsatta förlikningsförhandlingarna. På initiativ av de danska ombuden skred man därför redan nu till diskussion av utformningen av den skiljedom i fråga om tullen i Sverige och de bägge territoriella frågorna, vilken tycktes oundviklig. Danskarna kunde överlämna ett förslag till skiljedom, vilket, är det skäl att antaga, icke mycket skilde sig från den dom, de slutligen skulle komma att fälla.[2] Utan tvivel meddelade å sin sida också de svenska ombuden, hur skiljedomen, enligt deras uppfattning, borde utfalla. Deras utkast till skiljedom om Sonnenburg stämmer i huvudfrågan överens med den dom, de senare fällde.[3] San-

---

[8] Karls betänkande om lappmarken, dat. Älvsborg 5 mars 1603, tryckt av Pira, Svensk-Danska Förhandlingar 1593—1600, s. 164 ff., efter orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Betänkandet utgår från kännedom om Lage Urnes tredje inlaga av föregående dag, s. o. s. 430, anm. 4, och avser uttryckligen en stundande muntlig förhandling. Att skriftliga instruktioner givits också beträffande övriga frågor, är icke troligt — de borde då ha sammanförts i ett aktstycke — men det är skäl att antaga, att muntliga anvisningar givits. Jfr nedan s. 433 med anm. 6.

[9] Utkast till de danska ombudens dom om tullen s. d. s. l., konc. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med påteckning om att det avgivits på mötesplatsen 7 mars. Det saknas anledning att förmoda, att endast utkastet till dom om tullen överlämnats vid detta tillfälle. Från de svenska förberedelserna för skiljedom om lappmarken, Sonnenburg och tullen finnes en promemoria på tvenne lösa blad i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[1] Den svenska promemorian, se föreg. anm., resumerar detta. »Af thette beslutes, att Swerigis crono må beholle efter the danskes egen bekennelse, hwad som hon af ålder hafwer hafft, både hoos fiellapper och siöfinner, och ther om är inthett ytterligere disputas. Men thenne [!] punchter ähre disputerlige och måste dömmes om . . .» De delar av frågan, som borde hänskjutas till dom, äro uppdelade i åtta punkter.

[2] Om utkastet till skiljedom om tullen s. o. anm. 9. Att initiativet var danskarnas, göres troligt av att deras förberedelser, så som detta utkast ger vid handen, mera målmedvetet togo sikte på skiljedomens fällande, medan de svenska ombuden närmast voro benägna att diskutera avgränsningen av de frågor, där skiljedom skulle bli oundviklig.

[3] Den svenska promemorian, s. o. anm. 9: »De svenske commissarier förmene, att

nolikt var så fallet också med domen i lappmarksfrågan.[4] I fråga om tullen torde de emellertid helt ha avvisat varje skiljedomsförfarande. Beskattningen av svenska undersåtar kunde icke, menade de, angå danskarna.[5] Att dessa utkast väl ej formulerats men till sitt innehåll bestämts av hertig Karl, står utom tvivel.[6]

Med frågan om Narvafarten var fallet ett annat. Där voro svenskarna beredda till eftergifter. Väl vidhöllo de, att danskarna icke av gammalt haft rätt att segla till Narva, en uppfattning, som inga av de förebragta skälen hade kunnat rubba, men för vänskapens skull ville de — som de uttryckte sig — tillåta danskarna Narvaseglatsen i enlighet med Stettinfredens ordalag, dock så att fredsfördraget även därutinnan hölles vid makt, att denna danska Narvahandel icke skedde den kristna saken till skada. I sistnämnda hänseende skulle en särskild överenskommelse framdeles träffas av de bägge regenterna och deras undersåtar eller, om så erfordrades, jämväl av kejsaren och andra kristna konungar, furstar och städer.[7]

Att denna eftergift med dess vittsyftande reservation, ehuru den gjordes i de svenska ombudens namn, i själva verket formulerats av hertig Karl, lär ej kunna bestridas. Intet var mera betecknande för hertigens politiska taktik än de många planerna på att draga in kejsare, konungar och andra furstar som garanter eller förmedlare av hans egna politiska syften. Det är å andra sidan skäl att förmoda, att det från hertigens sida var en eftergift icke mindre för de svenska ombudens än för Lage Urnes argumentation.[8]

Förhandlingar om skiljedom i Narvafrågan.

Att eftergiften skulle tagas ad notam i det danska lägret, var att vänta. Mot reservationen gjorde de danska ombuden emellertid gensagor med resultat, att svenskarna lovade taga saken under nytt övervägande och ge skriftligt svar om två dagar.[9] Naturligtvis gällde det att utverka nya instruktioner av hertigen. Denne ville emellertid icke

---

Soneborg bør med all rätt Swerigis crone restitueres eller och derföre tillbörlig förlijk ning skeer, och att Swerigis crone hafuer rätt till att tale der opå.»

[4] I de 8 punkter i lappmarksfrågan, där dom borde fällas, s. o. s. 432, anm. 1, anger den svenska promemorian, s. o. s. 432, anm. 1, den svenska ståndpunkten helt i överensstämmelse med den dom, som svenskarna senare fällde.

[5] Den svenska promemorian, s. o. s. 432, anm. 9: »The suenske förmene, att then tollordning går the danske intet ahn, efter huarken the danske eller af theres godz gifs toll vthan tages vtaf the suenske och theres egit godz.»

[6] Så är fallet i vad angår lappmarksfrågan, där Karls betänkande, dat. Älvsborg 5 mars 1603, s. o. s. 432, anm. 8, varit vägledande. Beträffande tullen ger en senare brevväxling mellan de svenska ombuden och hertigen besked om att det, som framlades den 9 mars, var Karls program, s. n. s. 457 med anm. 6.

[7] En odat. uppteckning av denna deklaration, under titel »The suenske commissariers sidste resolution om then narfueske seglation» ligger bland Strödda handlingar i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Att den måste hänföras till sammankomsten den 7 mars, blir klart vid en jämförelse med svenskarnas förklaring två dagar senare, se nedan anm. 1.

[8] Om meningsbrytningen under ett tidigare skede av förhandlingen s. o. s. 420 med anm. 3.

[9] Denna överenskommelse refereras och de danska gensagorna bemötas i svenskarnas förklaring två dagar senare, se nästa anm.

gå längre i eftergift, än han redan gjort. Skulle man hålla sig till Stettintraktatens bokstav, då det gällde danskarnas frihet att segla till Narva, borde man icke heller gå ifrån dess ordalag, då det gällde kristenhetens intresse att kunna upprätta en handelsspärr mot det barbariska Ryssland. Reservationen vore i själva verket icke Danmarks konung eller folk till något förfång. Man kunde för övrigt icke gå ifrån Stettinfredens ordalag redan av det skälet, att hertig Karl ensam vore i livet av Stettinfredens undertecknare, och han icke ville rygga sitt ord. Detta fingo de svenska ombuden meddela sina danska kolleger.[1]

I och med detta avböjande svar tycktes danskarna saken avgjord. De sände redan samma dag bud till det svenska lägret med ett summariskt utkast till skiljedom om Narvafarten.[2] I detta utkast förklarades, att Narvafarten, som dittills förmenats danska undersåtar mot Stettinfreden, nu skulle vara dem fri och obehindrad, endast att kejsaren förbehölles hans rätt enligt fördraget.[3]

De svenska ombuden gjorde ett försök att av hertigen utverka ett godkännande av dettta utkast.[4] Utan tvivel talade dock starka skäl däremot. Om svenskarna erkände, både att Narvafarten borde vara fri enligt Stettinfreden och 1580 års avsked, och att denna frihet kränkts under åren efter Teusinafreden, skulle en skiljedomare näppeligen kunna undandraga sig att utdöma böter för fördragsbrott, därest danskarna så krävde. Att hertigen var angelägen om att reservationen för kejsarens och kristenhetens intressen skulle inflyta i sin ursprungliga utformning, är säkert. Bägge dessa intressen tillgodosågos i den nya framställning, som de svenska ombuden gjorde i saken, sedan de

---

[1] De svenska ombudens förklaring angående Narvafarten, dat. Vommedal 9 mars 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 135 v—136 v. I förklaringens överskrift utsäges, at» den avges »såsom senist opå hanndelspladtzen vdlofuett blef att skulle offuerandtuordits — att detta icke är ett förklarande tillägg av den danske kopisten, framgår av att det återfinnes också i avskr. av konc. i vol. Mötet i Flaksjöbäck, 1603 Danica, RA. Att förklaringen återgår på ett betänkande av Karl, kan icke betvivlas, särskilt med hänsyn till det för Karl betecknande resonemanget om betydelsen av att han själv underskrivit Stettinfreden: »Och kan man ingelunde stige ifrån thet Stetiniske fördragetz egne ordh och inneholdh, effter Wår Nådig:te Furste och Herre ähr här i rikiet then eneste, som nw i lifuet ähr, huillken thet Stetiniske fördraget hafuer vnderskrefuet och confirmeret och will icke rygge sin ordh, hand, bref ell:r segell.»

[2] De danska ombudens utkast till dom om Narvafarten s. d. s. l., avskr. av orig. ibid. Vid avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 136 v, finnes en anteckning om översändandet.

[3] »Dogh Keij. M:t sin jus och rettighet effter fördraget vthi alle måtte förbehollet.»

[4] I en promemoria för Peder Nilsson, »till minnes huadh som skall förfråges hoss Wår Nådige Furste och Herre», s. d. s. l., i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, står som första punkt: »om den narffske seglationen, att dett måtte bliffua widh dett sätt, de danske haffuer föregiffuit, effter dett Stetinske fördraget keijserens ius förbehåller effter fördragetz innehåldh». Promemorian måste hänföras till tiden mellan Lage Urnes första inlaga om Rigafarten och de svenska ombudens andra inlaga i samma fråga eller den 9—11 mars s. n. s. 440 med anm. 3. Att det åter var Peder Nilsson, som förde bud mellan Vommedal och Älvsborg, framgår av ett av promemorians notata, s. n. s. 443, anm. 3.

förhört sig om Karls mening.[5] Helt säkert var det dennes önskemål, som framfördes, då svenskarna föreslogo, att någon dom icke borde fällas i fråga om Narvafarten, emedan allt tydde på att en överenskommelse utan skiljedom vore möjlig. De danska ombuden voro emellertid icke benägna att diskutera saken ytterligare. De deklarerade, att de under alla förhållanden ville fälla en dom.[6] För svenskarna återstod då intet annat än att genom olika förevändningar försöka få förhandlingarna om skiljedomen i frågan om Narvaseglatsen uppskjutna till processens slut.[7]

Förhandlingsordningen under processens andra skede.

Vid sammankomsten på gränsen den 5 mars hade överenskommelse träffats om arbetsordningen under nästa skede av förhandlingen. Av de danska besvärspunkterna skulle i nästa omgång ytterligare tvenne behandlas, nämligen dels klagomålen över att lybska fartyg kapats på danskt farvatten, dels de danska privatfordringarna.[8] Urvalet kan icke ha tett sig svårt. De tvenne eljes återstående punkterna sammanhängde nämligen med svenskarnas klagomål över Kristians oktobermandat 1601 och över Kristians försök att ta i besittning Görvel Fadersdotters svenska gods.

Att av de återstående svenska besvären frågan om rätten till sköldemärket tre kronor skulle komma i första rummet, var naturligt. Att frågan om oktobermandatet 1601 togs upp i andra rummet, utbruten ur sitt samband med de övriga klagomålen mot Kristians förhållningssätt intill 1601 års möte, kan ha berott på dess samband med danskarnas femte besvärspunkt. Kanske syntes den viktigare än övriga klagomål inom denna grupp, emedan den rörde frågan om Kristians rätt att med förbigående av Karl vända sig till Sveriges ständer. Samtidigt skulle som tredje fråga diskuteras de svenska klagomålen över danska köpmäns Rigafart.

Mellan dessa tre frågor fanns ett samband så till vida, som även den första och den tredje, ehuru på olika sätt, rörde den statsrättsliga frågan i Sverige. I vapenträtan kunde man nämligen icke vänta sig en realbehandling, innan frågan om Koldingavskedets rättsgiltighet avgjorts genom förlikning eller skiljedom. Kravet på Rigafartens inställande var icke berättigat, om man betraktade Sveriges polska krig endast som en vasalls uppror mot sin konung. Det synes därför icke

---

[5] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 11 mars 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 137 r—v.

[6] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 11 mars 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 137 v.

[7] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 13 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med rec. samma dag.

[8] Protokollsanteckningen om överenskommelsen den 5 mars i vad angår de danska förhandlingspunkterna, avskr. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

osannolikt, att urvalet av förhandlingsämnen för processens andra skede, i vad angår de svenska besvären, bestämts av hertig Karl, vars önskan att få sin ställning i Sverige styrkt av grannarnas och enkannerligen Danmarks bifall till sin maktusurpation redan tidigare satt sin prägel på de svensk-danska förhandlingarna.[9]

Förhandlingen om Koldingavskedets giltighet.

Hade hertig Karl av förhandlingen om Koldingavskedets rättsgiltighet väntat sig tillfälle att framtvinga sin danske grannes högtidliga godkännande av den nationella revolutionens resultat, misstog han sig emellertid. Lage Urne nekade under hänvisning till det besked, de danska ombuden givit redan vid 1601 års Flabäcksmöte, att diskutera vapenfrågan.[1] Mot detta åberopade svenskarna först Kristians fullmakt för de danska ombuden, där konungen uttryckligen stadgat, att alla svävande frågor skulle behandlas vid mötet utan undantag.[2] Då Lage Urne icke blott framhärdade utan jämväl sade sig icke vidare ämna diskutera ens preliminärfrågan, som enligt hans mening borde hänskjutas till skiljedom[3], begärde de svenska ombuden ny instruktion av hertig Karl.[4] Lage Urne hade förklarat, att Koldingavskedet ägde full rättskraft, emedan 1598 ännu ingen svensk hade uppsagt konung Sigismund sin ed. Då det alltså syntes omöjligt att genom förhandlingar uppnå något resultat i den statsrättsliga frågan, lät hertigen de svenska ombuden skarpt replikera, att de icke kommit till gränsen för att döma om Sigismund och dennes rätt till Sveriges krona utan för att slita alla tvister mellan de nordiska rikena.[5]

Förhandlingen om den politiska krisen 1601.

Att intet stod att vinna i fråga om Kristians godkännande av regementsförändringen i Sverige, hade blivit klart redan genom Lage Urnes första inlaga om 1601 års oktobermandat. Han icke endast hävdade, att detta varit fullt berättigat, sedan hertig Karl försummat mötesdagen i september 1601. Han menade, att Kristians uppgifter

---

[9] S. o. s. 212 ff.

[1] Lage Urnes första inlaga om tre kronor, dat. Valda 7 mars 1603, avskr. av orig. ibid., tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 231.

[2] De svenska ombudens andra inlaga om tre kronor, dat. Vommedal 9 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 33, TKUA, DRA, tryckt efter en annan avskr. av orig. i DNT, III, s. 231 f. Om Kristians fullmakt och fullmaktsgranskningen vid gränsen s. o. s. 406 med anm. 6 samt s. 407. Detta argument återfinnes, av naturliga skäl, icke i Karls instruktion för de svenska ombuden vid 1602 års möte, s. o. s. 307, anm. 2, men det hade av dens. framlagts i brev t. Kristian, dat. Stockholm 7 juni 1602, s. o. s. 373, anm. 4. Helt säkert hade det influtit i den ej bevarade instruktionen för de svenska ombuden vid 1603 års möte. — Om någon budskickning till hertigen i Älvsborg under dagarna mellan den 7 och 9 mars är intet känt.

[3] Lage Urnes andra inlaga om tre kronor, dat. Valda 10 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, tryckt efter avskr. av konc. i DNT, III, s. 232 f.

[4] Promemorian »Till minnes huadh som skall förfråges hoss Wår Nådige Furste och Herre», s. o. s. 434, anm. 4, punkt 4: »om 3 kronor, huadh man där till suara skall, effter the vtij sitt product föregiffua sig ingen handel wela inlåta vtij den saken.»

[5] De svenska ombudens tredje inlaga om tre kronor, dat. Vommedal 12 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, tryckt efter avskr. i DNT, III, s. 233 f.

om förhållandena i Sverige varit riktiga. Till slut svarade han på förebråelsen för Kristians underlåtenhet att kalla Karl regerande herre, att Kristian icke vore skyldig att ge Karl annan titel än Fredrik II på sin tid gjort.[6]

Kristians instruktion för Lage Urne hade icke innehållit några anvisningar i frågan om Karls titel. I vad angår 1601 års mandat, hade Kristian endast givit sin sakförare i uppdrag att protestera mot beskyllningen, att mandatet tvingat Karl att lämna Livland.[7] Då Lage Urne ända sedan den 18 februari hade reda på hur de svenska besvären voro formulerade, kan man icke betvivla, att han inhämtat nya instruktioner från konungen. Utan sådana hade han näppeligen givit ett så skarpt svar. Helt säkert bör man i detta svar se ett första resultat av Kristians personliga ingripande i förhandlingen.

Att de svenska ombuden funno utvecklingen av förhandlingen oroande, är säkert. De skyndade sig att begära Karls betänkande. Därvid föreslogo de, att man i första rummet borde försvara hertigen mot de beskyllningar, som riktats mot honom i mandatet, och som, enligt Lage Urne, rättfärdigade detta.[8] Det vittnar om att Karl icke ansåg sig ha något att vinna av en fortsatt förhandling, när han följde detta råd. De svenska ombudens svar till Lage Urne formade sig till ett försvar för hertigens handlingssätt på tvenne punkter.[9] Att Karl ej förordnat om representation vid gränsen i september 1601, hade sin rimliga grund i att Kristian först i januari 1602 gått in på villkoret för varje förhandling, det att mötet skulle behandla alla svävande tvistefrågor.[1] Beskyllningen, att Karl drivit en del av det svenska riksrådet i landsflykt och låtit fängsla dem, som stannat kvar, tillbakavisades. De, som flytt, hade gjort det på eget initiativ och mot Karls

---

[6] Lage Urnes första inlaga om 1601 års mandat, dat. Valda 7 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, i det avskriftslägg, som eljes innehåller avskr. av inlagorna angående de danska besvären. I de bägge till innehållet överensstämmande läggen avskr. av inlagorna angående de svenska besvären saknas avskr. av denna inlaga. Enahanda är förhållandet med Lage Urnes första inlaga om Rigablockaden, s. n. s. 440, anm. 1.

[7] Kristians instruktion för Lage Urne, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, s. o. s. 404, anm. 8. Mot denna beskyllning skulle Lage Urne framhäva följande. 1. att Kristian begärt ett möte, ej att Karl skulle återvända från Livland; 2. att Karl således lämnat Livland av fri vilja; 3. att Karl ändå skulle resa hem, vilket Jöran Erikssons och Anders Lennartssons brev av 28 okt. 1601, s. o. s. 273 med anm. 7, ådagalade; 4. att det endast gått 21 dagar mellan mandatet och Karls avresa från Reval, varför underrättelse om detta näppeligen hunnit träffa honom där.

[8] Den svenska promemorian »Till minnes huadh som skall förfråges hoss Wår Nådige Furste och Herre», s. o. s. 434, anm. 4, punkt 2: »huru H. F. N. wijll sig till dett yterste förklare, om de tryckte mandater iffrå Danmark hitt sändes, effter dett gäller tänne[!] höge potentater, att om H. F. N. icke wille latha sig nådigtt behaga, att man på dett flijtig:te giorde Hans F. N. rättmätige vnskyllen, att H. F. N. oskyllig där vtij är».

[9] De svenska ombudens andra inlaga om 1601 års mandat, dat. Vommedal 11 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. 12 mars.

[1] Om Kristians brev av 26 jan. 1602 s. o. s. 300, anm. 6.

vilja. De, som fängslats, hade överlämnats av sin egen konung.[2] De hade sedan blivit dömda efter lagen. Vad Karls titel anginge, hade de svenska ständerna givit honom den, och Kristian borde självfallet icke ge honom en annan.[3] Då de framställda beskyllningarna vore falska, vore också det kungliga mandatet ett brott mot Stettinfreden.

Lage Urne undvek vidare diskussion om rättmätigheten av de beskyllningar, Kristian riktat mot Karl i oktobermandatet. Endast på en punkt ville han korrigera den svenska framställningen. Sigismund hade givit Kristian en helt annan skildring av händelseförloppet, då några av de svenska riksråden kommo i Karls händer. Vad septembermötet 1601 anginge, hade intet förbjudit, att Kristian först genom sina ombud på gränsen gåve besked om att alla tvistemål skulle tas upp till behandling. I själva verket hade de danska ombuden, som den 30 september infunnit sig i Knäred, haft fullmakt att behandla alla besvär, påstod Lage Urne. Den danske sakföraren gick sedan över till Karls Åbobrev. I detta hade hertigen påstått, att Kristians beskyllning för brott mot Stettinfreden ginge på hans ära och goda namn. Det vore mot detta påstående, Kristian nu protesterade. Att varje beskyllning för överträdelse av Stettinfreden skulle gå regenterna på heder och ära, vore orimligt, menade Lage Urne. I så fall skulle alla svenskarnas klagomål på danska överträdelser ha fått ett annat svar, än som skett.[4]

Mot detta hävdade de svenska ombuden, att varje jämförelse mellan oktobermandatet och hertig Karls svarsbrev visade, att det senare varit rimligt, det förra ett fördragsbrott.[5] Det vore icke endast genom att stämpla Karl som fördragsbrytare, Kristian förolämpat hertigens namn och rykte. Konungens övriga beskyllningar — och särskilt den ogrundade beskyllningen för övervåld mot Sveriges råd[6] — hade samma resultat. Annorlunda hertigen i sitt Åbobrev! Han hade endast i ett enskilt brev, icke i ett tryckt mandat, med goda skäl försvarat sitt kränkta namn och rykte. Han hade icke stämt till sig Danmarks

---

[2] »een part af them seden blefne af theres egen konnung, sedhan han theres orettheet och skalkheett förnam, H. F. N:de ofuerantwardhet».

[3] »vthi Swerige då hafuer sig mycken förandring tildragit, seden H. M:ttz her fadher doo . . . Swerigis rikis ständer hafue . . . frijwilligen, eenhelligen budit, koredt och vthwaldh Furstelige Nådhe Hertig Carl, Wår Nådigeste Furste och Herre, till theres regerende herre och öfuerheet och gifuidt H. F. N:de then tittel, att H. F. N:de heetter Swerigis rikis regerendhe arffurste, szå kunne the swenske commissarier icke annorlundhe tenkie, än att K. M:tt i Dannemark bör gifue H. F. N:de then tittel, som menige Swerigis rikis ständher H. F. N:dh gifuidt hafuer.»

[4] Lage Urnes andra inlaga om 1601 års mandat, dat. Valda 12 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[5] De svenska ombudens tredje inlaga om 1601 års mandat, dat. Vommedal 15 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. samma dag.

[6] Sigismunds vittnesmål jävades emellertid eftertryckligt av de svenska ombuden: ». . . och tuifler H. F. N. inthet ther opå, att konungen i Polandh giör sin flijtt, efter som the papisters artt ähr, endoch fast anners i sielfue sanning sig befinnes, att besmöckie och försee sin saak hooss omliggiendhe konnunger och potentater».

ständer under hot, än mindre hade han föreskrivit Kristian och Danmarks ständer, vilka de skulle sända till gränsen, och hur ombuden skulle vara befullmäktigade. Kristian däremot hade tagit till orda, som om Sveriges ständer hade varit skyldiga att lyda honom, och som om Sverige eljes varit utan överhet, lag och regering.

Lage Urne vidhöll emellertid sin mening, att Karl icke hade bort försumma mötesdagen i september 1601.[7] Redan den omständigheten, att Kristian icke direkt nekat att gå med på det svenska villkoret, visade enligt den danske sakförarens mening, att han i tysthet godkänt det. Också om Karl varit oviss på denna punkt, borde han ha förordnat sina råd till gränsen, ty det hade varit vänligare att komma förgäves än att icke komma alls. Det hade ju varit lika lätt för Karl att förordna sex riksråd dit som för Kristian, tillade han sarkastiskt.[8] Mot påståendet, att Kristian icke hade bort vända sig till de svenska ständerna med förbigående av hertigen, replikerade Lage Urne, att konungen icke haft annat val, när Karl varit utom riket.

Skriftväxlingen om 1601 års oktobermandat och Karls svar på detta ter sig med hänsyn till de framförda argumenten som en skenfäktning. För Karl gällde det att bevisa, att svenskarnas uteblivande från septembermötet 1601 icke berodde på försummelse eller, rent av, obstruktion. För Kristian gällde det att framställa den offensiva diplomatiska aktionen på hösten 1601 i den oskyldigaste dager. Att Karl haft blicken öppen för den danska politikens verkliga syften, kan icke betvivlas — låt vara, att hans uppfattning om dess drivkrafter förvisso icke var realistisk. Helt säkert hade Kristian å sin sida genomskådat hertigens försök att omintetgöra septembermötet 1601 genom att dra ut på tiden med den förberedande brevväxlingen. Som led i den diplomatiska tvekampen vid 1603 års möte får denna skriftväxling dock en vidare betydelse. Att Lage Urnes fräna tonfall antyder Kristians medverkan, är redan sagt. Gentemot detta står en vida mera försiktig och avvaktande hållning hos svenskarna. I själva verket hade hertig Karl redan på ett tidigt stadium av förhandlingen gjort klart för sina ombud vid gränsen, att frågan om 1601 års mandat hörde till dem, där en förlikning genom ömsesidig eftergift borde ske, endast de svenska kraven bifölles i en annan, för den svenska krigföringen år 1603 särskilt angelägen fråga.

Den 13 mars undertecknade hertig Karl på Älvsborg årets första kaparbrev för Rigablockaden. Det innehöll en mera utförlig deduktion

[7] Lage Urnes tredje inlaga om 1601 års mandat, dat. Valda 10 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[8] »hadhe thet H. F. N. icke waridt meere besuärlig sine rådh af Swerige til thette berammede mötte att förskicke ähn thet war konnung M. min nådige herres the danske rådh theden att förordinere».

Förhandlingen om dansk medverkan vid Rigablockaden.

av blockadens rättmätighet, än vad fallet varit föregående år.[9] Helt säkert hade detta sin grund i den skriftväxling om de danska köpmännens Rigahandel, som börjat vid gränsen. Lage Urnes svar på svenskarnas klagomål över att danska undersåtar tillätes segla till Riga trots hertig Karls begäran om förbud hade i själva verket varit förbluffande. Han hade förklarat, att danska undersåtar icke kunde förmenas att segla till Riga. Något krig mellan Sverige och Riga stad visste man nämligen icke om, endast ett krig mellan hertig Karl och Sigismund.[1] Inför detta argument, som i deras instruktion icke synes ha varit förutsett, begärde de svenska ombuden hertigens betänkande.[2]

Det svenska svaret blev i själva verket hovsamt.[3] Krig mellan tvenne furstar brukade betyda krig mellan deras undersåtar, påpekade de svenska ombuden. Riga stad försåge den polska hären med proviant och krigsförnödenheter. Handel med Riga betydde därför understöd åt Sveriges fiender. Danska köpmän hade under sist förflutna år seglat på Riga mera än tidigare. Några hade med våld brutit sig igenom den svenska spärren.[4] Därför vore det ett brott mot Stettinfredens stadgande om vänskap mellan rikena, att Kristian icke på Karls begäran utfärdat förbud mot handeln på Riga. Svenskarna begärde, att Kristian skulle förbjuda sina undersåtars Rigahandel intill det polska krigets slut.

Att hertig Karl skulle åberopa Stettinfredens stadgande om vänskap mellan rikena, hade man på dansk sida förutsett — redan då han först begärde danskt stöd vid Rigablockaden, hade hertigen hänvisat till detta.[5] Lage Urne var därför instruerad att helt underkänna den svenska motiveringen.[6] Detta skedde också i skarpa ordalag, ehuru med andra argument än dem, som Kristian ursprungligen anvisat.[7] Stettinfreden vore upprättad mellan Sveriges konung och dennes undersåtar å ena sidan och Danmarks konung och dennes undersåtar å den andra.[8] Sedan nu Sveriges konung råkat i strid med sina undersåtar, kunde

---

[9] Karls fullmakt för Vilhelm Krafton, dat. Älvsborg 13 mars 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 44 a r—v.

[1] Lage Urnes första inlaga om Rigablockaden, dat. Valda 9 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[2] Den svenska promemorian »Till minnes huadh som skall förfråges hoss Wår Nådige Furste och Herre», s. o. s. 434, anm. 8, punkt 3: »om den rijgske tilförningh, effter K. M. i Danmark vnskyller sig vti de danskes product icke haffua wist der aff, huadh man då där till svara skall.»

[3] De svenska ombudens andra inlaga om Rigablockaden, dat. Vommedal 11 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. 12 mars.

[4] »medh woldh lupedt egenom och låttedt danske flagger flyge och skuttedt på H. F. N:des folk och vttliggere».

[5] S. o. s. 370 ff.

[6] Kristians instruktion för Lage Urne, dat. Köpenhamn 3 febr. 1603, s. o. s. 404, anm. 8.

[7] Lage Urnes andra inlaga om Rigablockaden, dat. Valda 12 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med ant. om överlämnandet den 13 mars.

[8] »thet lyder bådhe på Swerigis konnung och vndersåtherne, som på ett corpore».

Kristian icke rimligtvis på den ena partens begäran bevilja en blockad mot den andra parten. Om Sigismund under åberopande av samma stadgande i Stettinfreden begärde dansk blockad av Reval, Pernau eller Narva, emedan dessa städer tillhörde hans fiender, och hertig Karl därjämte begärde blockad av Lybeck, på grund av det fientliga förhållandet mellan Sverige och Lybeck, skulle ju all handel i Östersjön vara stängd för danska köpmän.

Lage Urnes inlägg mildrades icke av att han gav Sigismund svensk konungatitel.

Trots dessa kampsignaler vidhöllo de svenska ombuden sin hovsamma ton.[9] De påpekade, att Lage Urne redan, då det gällt Koldingavskedet, erkänt regementsförändringen i Sverige genom att fästa vikt vid att Sverige i april 1598 ännu icke uppsagt Sigismund ed och tro. Därför borde han avstå från att ge Sigismund titel som svensk konung. Stettinfreden gällde överhuvud taget icke konungen av Polen, upprättad som den vore mellan de tre nordiska rikena. Att svenskarnas begäran om stöd vid Rigablockaden icke vore orimlig, framginge icke minst därav, att Fredrik II en gång beviljat Johan III en motsvarande förmån beträffande Narvablockaden under ryska kriget.[1] Fastän Lage Urnes argumentation givit vid handen, att Kristian lade större vikt vid vänskapen med Sigismund än vid den grannsämja, som Stettinfreden stadgat[2], begärde de svenska ombuden ännu en gång, att Rigafarten, till undvikande av varje komplikation, måtte förbjudas danska undersåtar.

Lage Urnes hållning stod emellertid icke att ändra.[3] Han svarade, att Kristian i själva verket hölle god grannsämja — med Sigismund.[4] Därjämte hölle Kristian god grannsämja även med Sveriges undersåtar — hertig Karl blev icke nämnd.[5]

I instruktionen för Lage Urne hade Kristian anvisat denne en helt annan motivering för underkännandet av Stettinfreden som skäl för dansk medverkan vid Rigablockaden. Stettinfredens första paragraf gällde, enligt denna motivering, endast för ett lagligt krig — ett krig mot en främmande herre, vilket av nödtvång men i endräkt beslötes

---

[9] De svenska ombudens tredje inlaga om Rigablockaden, dat. Vommedal 14 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. 15 mars.

[1] S. o. s. 76 f.

[2] »ändoch man förnimmer vthi thette falledt meere aensees konnung Sigismundj i Polens wänskap och person och een litten fordeel ähn then naboerlige benägenheet, som efther fördraget Swerigis rike på thenne tidh bewijsses bordhe . . .»

[3] Lage Urnes tredje inlaga om Rigafarten, dat. Valda 16 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[4] »att konnung M:z min nådigeste herre icke meere wenskap holler medh konnung Sigismundo een som een godh nabo och when bör att hafue och holle medh een annen . . .»

[5] »hafuer H. M. slig naeboskap medh Swerigis rikis jnbyggier och vndersåtter hålledt som H. M. för Gudh alzmechtig och een huar een will ware bekendh».

av alla rikets ständer.[6] Den gällde icke hertig Karls krig mot den polska delen av Livland, därför att svenskarna själva vore skuld till brytningen med Sigismund. Då Sverige på grund av denna brytning ville beröva Polen en av dess provinser — Livland med Riga — vore det icke ett lagligt krig, redan därför att Polen intet hade att göra med tvisten mellan Sigismund och Sverige. Polen vore nämligen ett rike för sig, som med Sverige endast haft gemensam konung. Kriget kunde lika litet kallas lagligt, om svenskarna ansåge sig ha avsatt Sigismund på grund av dennes missgärningar, ty på den grund kunde konungen dock icke lagligen berövas mera än Sverige och dess provinser.

Den motivering, som Lage Urne kom att framlägga, var i själva verket mera offensiv än den först planerade. Den danske sakföraren hade ju ifrågasatt den svenska regeringens kompetens att överhuvud taget uppträda som part i Stettinfreden under motivering, att Sigismund fortfarande vore Sveriges konung. Överensstämmelsen mellan denna argumentation och Kristians svar i samband med 1601 års möte på Karls begäran om ett råd i den svenska regeringsfrågan gör det frestande att antaga, att Lage Urne hunnit få nya anvisningar från konungen i Halmstad och Varberg. Det synes icke heller troligt, att han skulle ha på eget initiativ skärpt argumentationens tendens.

Huru därmed än må ha förhållit sig, på det nordiska rådsutskottets danska ledamöter synes denna argumentation icke ha haft avsedd verkan. Det är icke omvittnat, att de redan nu givit sina svenska medbröder del av sin benägenhet att fälla en dom i svenskt intresse. Troligen skedde det på förhandlingsplatsen den 18 mars, då det gällde att av svenskarna utverka en beskärning av den återstående svenska klagomålslistan.[7]

Förhandlingen om de svenska kaperierna.

Konung Kristians besvär över de svenska kaperierna på danskt farvatten kom att ge uppslag till diskussion om höghetsrätten över Östersjön, men uppslaget fullföljdes icke. De svenska ombuden hade till en början försökt undvika all förhandling i frågan.[8] Det gällde, menade de, en tvist mellan Sverige och Lybeck, ej mellan Sverige och Danmark.[9] I den mån Danmark hade något att anföra i saken, vore den förlikt redan under Jönköpingsförhandlingarna år 1600. Kristian hade dessutom försuttit fatalierna genom att icke ta upp frågan vid 1601

[6] »Laug krig, som aff nodtwendige høigtrangende aarsager emod en fremmed herre aff øffrighedenn och alle rijgenns stennder endrechteligenn kunde worde besluttet och begyntt.»

[7] Om sammanträdet den 18 mars s. o. s. 450 f.

[8] De svenska ombudens första inlaga om kaperierna, dat. Vommedal 9 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA.

[9] »at thet icke ähr någon gräntzesak, som angår thenne riken Szuerig, Dannemark och Norge». I motsättning mot uttrycket »gräntzesak» sättes uttrycket »fremmende saak, belangende wår Nådigeste F. och Herre och the lybiske».

års möte. Lage Urne svarade, att så långt det gällde återställande av skepp och gods åt de lybska köpmännen, stode tvisten mellan Sverige och Lybeck, men vad som förövades mot Kristians och det danska rikets höghet, måste påtalas av danskarna vid gränsen. Mot påståendet, att danskarna försummat frågan 1601, genmälte han, att åtskilliga av de svenska besvären gällde händelser i ännu äldre tid, utan att de därför tagits upp 1601. Till sist överlämnade han en officiell förteckning över de kaperier, som varit föremål för lybska klagomål i Köpenhamn, samt över de svenska befälhavare, som förövat dem. Aktstycket var i själva verket uppsatt på rådhuset i Lybeck.[1]

Bilagan innehöll icke endast berättelser om kaperier i de danska skären, såsom i Kalvsund i Bohusläns skärgård[2], utan jämväl skildringar av uppbringningar i de svenska skären och i farvattnen kring Bornholm och Gotland. Att detta väckte de svenska ombudens misstänksamhet, vittnar om deras noggrannhet vid genomgången av Lage Urnes bevismaterial. Då de sände bud till hertigen, begärde de särskilt att få närmare underrättelser om Fredrik II:s och Johan III:s avtal om höghetsrätten över Östersjön.[3] Detta hade i själva verket icke innehållit någon uppdelning av Östersjön i intressesfärer.[4] Karl lät emellertid sina ombud ställa den ömtåliga frågan. De ville icke tro, sade svenskarna i sin nästa inlaga[5], att Kristian ansåge öppna sjön för danskt område[6]. För övrigt hänvisade de åter till Jönköpingsförhandlingarna och vädjade till Kristian att låta lybeckarna sköta sina affärer själva.

Lage Urne undvek emellertid all diskussion om utsträckningen av den danske konungens höghetsrätt i Östersjön. Han upprepade endast begäran, att befälhavarna på de svenska fartyg, som mot Karls order uppbringat lybska köpmän på danskt farvatten, skulle kvarhållas i

---

[1] Lage Urnes andra inlaga om kaperierna, dat. Valda 10 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med anteckning om överlämnandet samma dag. Bilagan saknas bland möteshandlingarna i samma vol. liksom avskr. bland av möteshandlingarna i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. I en protokollsanteckning om överlämnandet, konc. ibid., nämnes, att instrumentet om kaperierna uppsatts på Lybecks rådhus. Man kan icke betvivla, att det var identiskt med de Designationes damnorum, som sattes upp i Lybeck efter förhör med de hemvändande skepparna, och varav ett exemplar 1599 av Gotthard von Höveln överlämnats till Kristian.

[2] Om prisen i Kalvsund s. o. s. 178, anm. 8.

[3] Den svenska promemorian »Till minnes huadh som skall förfråges hoss Wår Nådige Furste och Herre», s. o. s. 434, anm. 4, sist utan nummer: »Att Peder Nielson wille ihugkomma then förening som är sked emellen högloflige och salige ihugkommelsse K. Johan och K. Frederich, att the allene skulle ware herrr[!] öfuer Östresiöön.»

[4] S. o. s. 80.

[5] De svenska ombudens andra inlaga om kaperierna, dat. Vommedal 12 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA.

[6] »wele . . . the . . . icke förmode, at K. W. i Dannemark håller öpne siönn för sine hampner och strömer eller vnder thet nampnet hele Östresiönn försuarer . . .»

Sverige, så att Kristian kunde låta åtala dem.[7] En process inför hertigen och rättvisa domare sade sig svenskarna också vara benägna att bifalla.[8]

Förhandlingen om de danska gäldkraven.

Förhandlingarna om betalningen av danska köpmäns fordringar hos svenska kronan och enskilda svenska köpmän, huvudsakligen sådana som handlat å kronans vägnar, resulterade icke heller i samförstånd. Lage Urne krävde omedelbar uppgörelse vid gränsen. Svenskarna å sin sida hänvisade de danska köpmännen till kammaren i Stockholm. Endast där kunde deras räkningar granskas.[9] Också vissa svenska fordringar behandlades samtidigt med de många danska.

Förhandlingsordningen under processens tredje skede.

Vid Peder Nilssons besök hos hertig Karl på Älvsborg den 11 mars gav denne icke endast anvisningar för den fortsatta processen om Narvafarten, 1601 års mandat, Rigablockaden, vapenträtan och kaperierna. Tydligen med hänsyn till sin avsikt att inom kort lämna Älvsborg meddelade han också anvisningar för en förlikning i de punkter, som återstodo på den svenska besvärslistan.[1] Han förklarade sig villig till förlikning om alla de återstående besvären utom trenne, dock endast därest de danska ombuden ville försäkra, att de överträdelser, som påtalats, icke skulle upprepas.[2] Kravet på en huvudkvittens på 1571 års Älvsborgslösen kunde icke eftergivas, liksom icke heller klagomålen över att Sigismund medgivits fri disposition över de oskiftade gustavianska arvegodsen i Halland. Det enda klagomål av politisk betydelse, som ej finge givas upp, gällde de hinder, som gjorts hertigens tjänare och bud på väg till Tyskland genom Danmark eller från polsk fångenskap hem.

Dessa anvisningar utgingo från uppfattningen, att mycket icke vore att vinna utöver vad som redan uppnåtts genom de danska ombudens förslag till domslut i lappmarksfrågan. Troligen förutsattes dock för dessa eftergifter motsvarande tillmötesgående från dansk sida, icke endast beträffande de gustavianska godsen och huvudkvittensen för Älvsborg utan jämväl i de frågor, som redan nu behandlades och en-

---

[7] Lage Urnes tredje inlaga om kaperierna, dat. Valda 14 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA.

[8] De svenska ombudens tredje inlaga om kaperierna, dat. Vommedal 16 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA.

[9] Om de växlade inlagorna i fråga om gälden s. n. s. 453, anm. 1.

[1] En promemoria med överskrift »Der desse punchter skole afhandlas productewijs, som begynt är, då will H. F. N. att så skole inlägges, som efterförlier», renskrift i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med samtida marginalanteckningar samt påskrift med blyerts av modern hand »Efter den 25 mars 1603». Rätt dat. framgår av anteckningen om »de punchter, som nu ähre inlagde och trachteres» å promemorians v-sida, samt av den planerade uppdelningen av de återstående frågorna på tre omgångar, här kallade produkter. Senast den 12 mars beslöts i själva verket en annan ordning beträffande dessa, s. n. s. 445.

[2] »Dessa effterskrifne äro de punchter, som H. F. N. will gifue efter, så frampt the danske commissarier wele försäkre wåre, att sådant eij skal ske mere . . .»

kannerligen frågan om Rigablockaden. Då Peder Nilsson återvände till det svenska kvarteret i Vommedal, hade emellertid en överenskommelse redan träffats om behandlingen av de återstående besvären. Man synes på bägge sidor ha varit angelägen om att komma till ett slut på förhandlingen, men till att överge den en gång avtalade processen hade ingen velat ta initiativet. Under sådana förhållanden hade man genom budskickning enats om att samla de återstående tretton svenska klagomålen i en serie inlagor och inskränka argumentationen till den kortaste möjliga — endast de svenska privatfordringarna skulle behandlas för sig, så som redan skett med de danska.[3]

Hertig Karls plan att låta de återstående klagomålen utan skriftväxling gå till förlikning kunde alltså icke förverkligas. Den fortsatta förhandlingen torde emellertid icke ha haft någon betydelse för förhandlingsresultatet i stort, låt vara, att huggen föllo rätt skarpt i några av tvistepunkterna. Hertigen uppsköt dock icke sin resa från Älvsborg.[4] Kristian dröjde ännu några dagar i Varberg och inträffade i Valda först, sedan de sista inlagorna utväxlats.[5]

Att mötet av svenskarna i det stora hela betraktades som avslutat, framgår icke minst av att de vid ett sammanträde på mötesplatsen den 18 mars framlade ett förslag till förlikning i enlighet med Karls anvisningar, oberoende av att skriftväxlingen om de tretton punkterna ännu pågick.[6] Att denna likafullt icke avbröts, berodde måhända på processens betydelse som grunden för den skiljedom, vilken bleve nödvändig, därest en förlikning icke kunnat åvägabringas. Minskar därigenom denna skriftväxling i intresse för bedömande av de politiska avgörandena vid 1603 års möte, erbjuda dock de framlagda argumenten intressanta drag.[7]

---

[3] Överenskommelsens innehåll, liksom sättet för dess tillkomst, framgår klart av Lage Urnes första inlaga om de 13 punkterna, dat. Valda 12 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, och det brev från de danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 12 mars 1603, konc. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med vilket inlagan översändes. Att den träffats under loppet av den 11 mars, då Peder Nilsson var på Älvsborg, göres troligt icke endast av att Lage Urnes första inlaga var färdig att översändas redan den 12 mars utan jämväl av att Karls förslag om ärendenas behandling i tre omgångar icke synes ha varit på tal.

[4] Om hertigens avresa från Älvsborg se Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 28.

[5] Om Kristians resa till gränsen s. o. s. 404 samt Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 15 ff., här särskilt s. 21 f. Att de danska ombuden skulle ha vidhållit överenskommelsen om en skriftväxling jämväl i de återstående spörsmålen för att utfylla tiden till Kristians ankomst, är alldeles otroligt. Det är icke känt, att svenskarna sökt få överenskommelsen ändrad, sedan Peder Nilsson anlänt med hertigens förslag. Troligast synes, att Kristians ankomst till Valda rättats efter förhandlingarna, icke tvärtom.

[6] Om förhandlingarna den 18 mars s. n. s. 450 f.

[7] Lage Urnes andra inlaga om de tretton punkterna, dat. Valda 20 mars 1603 avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med anteckning om överlämnandet genom Nils Wind samma dag. Lage Urnes tredje inlaga om de tretton punkterna, dat. Valda 25 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica,

Förhandlingen i de återstående svenska klagopunkterna.

I fråga om Kristians försummelse att bevilja gränsmöte före hösten 1600 godtogo svenskarna Lage Urnes argument, att Kristian efter Koldingförhandlingarna, där Erik Sparre å Sigismunds vägnar begärt avslag på Karl begäran om ett möte, haft skäl att dröja med gränsmötet — men endast intill juli 1599, då Sigismund blivit avsatt, icke, som skett, till november 1600. Kristians försummelse gällde också Karls förslag om ett möte 1597, alltså före 1598 års förhandlingar. Lage Urne å sin sida menade, att också om Kristian hade skäl att ta hänsyn till Sigismunds önskningar, voro danska intressen dock allena avgörande för hans beslut. Först sedan Sverige år 1600 kommit i öppen fejd jämväl med polackerna, hade ett längre dröjsmål synts vanskligt, också om Karls kompetens att företräda Sverige vid förhandling med främmande makter kunde sättas i fråga.[8] Alla tvivel i det hänseendet kunde svenskarna likväl gendriva med en hänvisning till att Kristian icke eljes tvekat att vända sig till Karl i förefallande tvistemål samt genom att åberopa Sigismunds svar på den danska hänvändelsen i lappmarksfrågan 1594 — då hade konungen inför sin avresa från Sverige hänvisat till Karls och rådet.[9]

Skarpare föllo orden på tal om den politiska krisen på hösten 1601. Mot Lage Urnes gensaga hävdade svenskarna, att Kristians mandat inneburit ett otvetydigt krigshot.[1] Därför hade Karls varit tvungen att skynda hem. Det hade Kristian dock aldrig begärt, svarade Urne. Också i fråga om det avbrutna gränsmötet 1602 skilde sig meningarna. Lage Urne gjorde gällande, att de danska ombuden i själva verket aldrig krävt att få del av klagomålen, innan de utlämnade sin fullmakt.

På de svenska klagomålen över att Johan Gyllenstierna fått passera sundet 1599 för att överraska Älvsborg, erbjöd Lage Urne ersättning för all skada, som den polska flottan tilläventyrs förorsakat på danskt vatten. De svenska kraven på en utfästelse, att Kristian icke skulle upprepa denna efterlåtenhet, avvisades av Lage Urne.[2]

RA, med anteckning om överlämnandet samma dag. De svenska ombudens andra inlaga om de tretton punkterna, dat. Vommedal 16 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. Valda samma dag. De svenska ombudens tredje inlaga om de tretton punkterna, dat. Vommedal 23 mars 1603, orig. ibid., rec. Valda 24 mars.

[8] »Och endog hanns F. N. kunde achtis for en fuldmegtige herre wdi Hans M:s fraauerelse at handle oc ordne wdi de sager, som jndbyggerne wdi Hans Mai:tts rige Suerig kunde emellen were, oc offuer dennem att raade och biude, saa kannd dog samme hanns myndighet sig icke saa widt henstreebe, at Hanns F. N. wden sin sorne øffrighiedz wilge nogit wdi wdenrigis sager schulle kunde handle medh fremmede potentater oc Suerigis rigis omliggende naaboer . . .»

[9] S. o. s. 96 med anm. 3.

[1] ». . . endoch the ordh oppenbare feigde icke stå wthi the trychte patenter, då finnes ther likwell sådane hoot och vndseiellsse, som ther emot nogsamptt swarer och ähr aequipollentes.»

[2] »Saa fornimmer jeg, at i gode herrer beggi rigenis commissarier nu ere her tilstede reiste at forhandle oc agere om deth, som hid indtil kand were sked, oc icke om nogeth nytt eller deth som schie kunde att trachtere oc dømme.»

I fråga om de svenska örlogsmän, som Herman Juel velat kvarhålla på Gotland, var Lage Urne till en början helt undfallande, men sedan Kristian kommit till Valda, ändrades plötsligt denna hållning. Det var den omständigheten, att det gällde örlogsskepp, som gav länsmannen rätt att göra beslag, hette det nu. Något annat resultat av diskussionen än vänlig förlikning förutsattes dock aldrig.[3]

Någon behandling av svenskarnas klagomål över att hertig Karls tjänare och undersåtar fängslats i Danmark, då de voro på väg till Tyskland i Karls ärenden eller då de voro på väg hem efter polsk fångenskap, kom aldrig till stånd, sedan Lage Urne helt förnekat kännedom om dessa händelser, där det icke gällde rena kriminalsaker. Frågan skulle också komma att återupptagas endast kort tid efter mötets slut.

Kristians ingripande i förhandlingarna.

Helt säkert har hertig Karl före sin avresa från Älvsborg fått underrättelser om att förhandlingarna skulle fortsättas genom skriftväxling också i de återstående frågorna och att hans förslag om beskärning av arbetsprogrammet sålunda icke kommit att framläggas. Det kan icke betvivlas, att han, liksom bägge delegationerna, betraktade dessa förhandlingar som mera formella. Att Kristian en av de närmaste dagarna skulle inträffa vid gränsen, kan han icke ha förutsett — då hade han näppeligen berövat de svenska förhandlarna stödet av sin omedelbara närvaro. Snarast får man tänka sig, att han före sin avresa uppmanat Peder Nilsson och de svenska råden att framtvinga förhandlingarnas snara avslutande. Då det kunde förutses, att förlikning i godo icke skulle komma till stånd i alla de frågor, som varit före, gällde det emellertid att förvissa sig om att detta icke skulle tagas till motivering för ett danskt fredsbrott. I det syftet anvisade Karl sina ombud en särskild aktion för att framtvinga ett danskt erkännande av att Stettinfreden under alla omständigheter skulle obrottsligen vidmakthållas. Till utgångspunkt togs Kristians förklaring under de förberedande förhandlingarna om ett gränsmöte, att freden skulle upprätthållas intill mötet.[4] Under föregivande, att detta tycktes svårbegripligt, begärde de svenska ombuden en förklaring av sina danska kolleger.[5] På samma sätt som vid mötet i Sjöaryd gällde det att förmå det nordiska rådsutskottets danska medlemmar att träda i borgen för freden. Därigenom skulle man vinna lugn på denna front intill nästa skede av förhandlingen, skiljedomen inför en främmande furste i de frågor, där

---

[3] Jfr Laursens referat i DNT, III, s. 184.

[4] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 17 aug. 1602, s. o. s. 389 med anm. 2: »Seer och for raadsamptt ahnn, att emedlertiid med alltingist efther fridtzfordraget blifuer holldet.»

[5] De svenska ombudens inlaga om fredens bestånd, dat. Vommedal 15 mars 1603 avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 139 r. Formen är densamma som de svenska inlagornas vid mötet.

enighet ej stått att nå. Att planen även denna gång var hertig Karls, lär ej kunna betvivlas.[6]

De danska ombuden sökte emellertid undvika att besvara frågan.[7] Om motiven härtill finnas inga vittnesbörd, men man kan ej tveka om att händelserna vid föregående års möte givit Kristian orsak till sådana förebråelser, att danskarna ville undvika att ge ett förpliktande besked, allra helst som Kristian nu väntades till Valda — det gällde ju en fråga vid sidan av den pågående processen.

Senast den 25 mars hade emellertid konungen nått det danska lägret, och följande dag togo danskarna upp den framställda frågan i ett långt brev till sina svenska kollegor.[8] Att det skedde efter Kristians anvisningar, kan desto mindre betvivlas, som någon förnyad påminnelse ej hade ingått från Vommedal.[9] Också i övrigt bär detta brev prägeln av Kristians medverkan.

Danskarna erinrade till en början om att Karl uttryckligen försäkrat sig skola hålla Stettinfreden vid makt. Detta hade emellertid icke hindrat, menade de, att Karl både före och efter dessa försäkringar tillfogat danska undersåtar den svåraste skada till lands och vatten. Danska fartyg hade kapats. Danska köpmän hade hindrats i sin näring i Sverige, icke minst genom att hertigens fogdar för kronans räkning förbehållit sig allt mera begärligt gods mot betalning i anvisningar, på vilka man endast med största svårighet kunde få pengar.

De svenska kaperierna på danskt farvatten utgjorde också ett brott mot god grannsämja. Så hårt hade Karls amiraler trängt de lybska kofferdisterna, att Kristians länsmän på Bornholm hade måst ta dem under skydd av sitt grövsta artilleri. Icke dess mindre jämställde Karl danska undersåtar i svensk tjänst med sina lybska fiender.[1] Att utså hat mot Danmark vore därvid hertigens enda syfte. Helt annorlunda hade förhållandet mellan rikena varit i Johan III:s och Sigismunds tid. Det skedda berodde emellertid icke på svenskarna, vare sig på adel, borgare eller bönder, utan på hertig Karl och dennes tjänare. Att det icke skett med ständernas goda minne, vore en dansk förhoppning. Huru därmed än förhölle sig, vore Stettinfreden icke främst brev och insegel utan god grannskap och vänskap. Därför ville danskarna å sin sida av svenskarna ha en förklaring över vad de kunde

---

[6] Om motsvarande framställning vid 1602 års möte s. o. s. 330 f.

[7] De danska ombudens förklaring, dat. Valda 16 mars 1603, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, l. c. De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 20 mars 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 139 r—140 r. De danska ombudens besked, dat. Valda 21 mars 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 140 r. De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 24 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. Valda 24 mars.

[8] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 26 mars 1603, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 140 r—142 v.

[9] Någon sådan är icke känd. Den skulle också ovillkorligen ha åberopats av danskarna.

[1] Karls förhållande till Lybeck betecknades som »obenbar fienndskaf».

förvänta sig av Karl och i vad mån de kunde lita till hans ord. Ett mötesavsked mellan riksråden, som omedelbart brötes av Karl, vore till ingen nytta. Kristian däremot hade i sitt augustibrev liksom eljes menat, att Stettinfreden borde hållas vid makt jämväl efter gränsmötet, endast Karl icke överträdde den.

Det är argumentationen i tillägget till Kristians instruktion, som här återkommer.[2] Den skiljaktiga formuleringen ger emellertid besked om att den icke hämtats direkt därifrån. Utan tvivel har konungen själv dikterat framställningen och därvid kommit att ånyo ta upp en rad frågor, vilka redan slutbehandlats i processen.

Det svenska svaret blev också kraftigt avvisande.[3] Någon skyldighet att, så långt som processen nu framskridit, ånyo ingå i svaromål ville de icke erkänna. De framställda klagomålen avvisades icke dess mindre med största skärpa. Särskilt framhävdes, att hertig Karl på allt sätt favoriserade danska köpmän. I sin välvilja hade han släppt de danska fartyg, som sökt sig till Riga. Då han begagnade sin lagliga förköpsrätt, gav han gott pris. Och då han i vissa hänseenden jämnställde danska och lybska undersåtar, berodde det på Stettinfredernas inbördes överensstämmelse, vilken icke minskades av den aktuella tvisten med Lybeck. Denna skulle också snart vara slut.[4] I själva verket hade Karl och svenskarna långt svårare klagomål att framföra, sammanfattade svenskarna antitetiskt. Danskarna hade berövat Sverige land och folk, slott och fäste med våld och utan föregående laga dom. Envar Sveriges fiende bleve i Danmark härbärgerad och hjälpt till lands och till sjöss. Hertig Karl bleve illa utmålad i brev, som spredes från Danmark, och hans tjänare fängslades där. Om dessa klagomål hade processen förts. Freden skulle emellertid hållas av Sverige, såsom hertigen redan utlovat. I det hänseendet svarade de svenska ombuden för Karl och Sveriges rike.

Det svenska försöket att vid förhandlingarnas avslutande av de sex danska riksråden vid gränsen utverka en garanti för freden hade misslyckats. Om detta varit Kristians huvudmål, då han framtvingade det beska svaret, kan emellertid diskuteras. För att motivera det danska avslaget — ty ett sådant var detta svar — hade det icke varit nödvändigt att ånyo sammanfatta alla danska klagomål mot hertig Karl och Sverige. Denna sammanfattnings syfte var helt säkert ett annat. Kristian hade uppfattat, vad som för de danska råden måhända ej tedde sig lika klart, att svenskarna sökte deras stöd mot deras egen överhet. Detta försök borde mötas med samma vapen, med ett försök

[2] S. o. s. 401 ff.

[3] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 27 mars 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 142 v—145 r.

[4] »Och är thenne tuist, som mann med the lübsche hafuer och icke heller så stoor och wiidløftig, att hun och med Gudtz hielp kann snartt blifue stillett och affskafwett.»

att skilja den svenske regentens och de svenska riksrådens sak. Därför måste Karl framställas som ensam skyldig till de traktatsbrott, vilka voro föremål för klander. Därför skulle man i stället begära de svenska riksrådens garanti för Karls fredsvilja. Var detta ett av Kristians syften med det danska svaret, kan det emellertid icke ha varit det huvudsakliga. Det göres troligt av en granskning av händelserna mellan den 15 och den 25 mars.

Den 17 mars begärde de danska ombuden ett sammanträde på gränsen följande dag för muntliga överläggningar i de tretton tvistepunkter, som just voro föremål för process.[5] Deras ärende var bland annat att förmå svenskarna att avstå från att fullfölja processen i fråga om Kristians obenägenhet att bevilja möte under åren 1597—1599 och om skulden till förhandlingarnas misslyckande vid 1602 års möte.[6] Först sedan denna begäran av de svenska ombuden avslagits, kom det till utförligare diskussion i dessa ärenden.[7]

Det verkliga syftet med detta danska initiativ låter sig icke fastställas. En förmodan ligger emellertid nära till hands, att de danska ombuden ville ha dessa bägge spörsmål ur världen, innan Kristian nådde förhandlingsplatsen. Den förra frågan tedde sig helt säkert vansklig att behandla under Kristians eget överinseende. Den inbjöd ju till klander av Karls kompetens och till diskussion av den statsrättsliga frågan i Sverige. Den andra frågan var måhända särskilt ömtålig för dem av de danska riksråden, som varit med också i Sjöaryd. Kanske motsvarade skiljaktigheterna mellan den svenska och den danska framställningen av dessa händelser avståndet mellan vad som verkligen skett och vad de danska ombuden meddelat sin konung.

Överläggningarna på gränsen den 18 mars måste emellertid ha sträckt sig längre än så. Utan tvivel har man diskuterat icke blott en förlikning i de ännu ej slutbehandlade frågorna utan också möjligheterna av en förlikning överhuvud taget. Att initiativet därvid legat hos svenskarna, antydes av att dessa till sammanträdet förde med sig ett förslag till mötesavsked, som de överlämnade till sina danska medförordnade.[8] De bekräftade i detta förslag sin benägenhet till eftergift

[5] De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 17 mars 1603, konc. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. »... achter wij fornøden att were paa grenntzen thilsammen att komme om samme eders offuergiffne besueringspuncter nogeth medh edre, i gode herrer, mundtligen att conferere . . .»

[6] De danska ombudens förslag angående tvenne tvistepunkter s. d. s. l., avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 138 r, med anteckningen: »De Suenske tillstillet paa grendtzen 18. Martij A:o 1603.» Om sammankomsten på mötesplatsen denna dag se jämväl Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[7] S. o. s. 446 f.

[8] De svenska ombudens förlikningsförslag s. d. s. l. med anteckning om överlämnandet på gränsen den 18 mars, avskr. av orig. ibid., fol. 183 r—v. Den omständigheten, att samma förslag tio dagar senare ånyo överlämnades till danskarna, s. n. s. 454 med anm. 9, får ej föranleda slutsatsen, att det den 18 mars endast upplästs.

i fråga om Narvafarten. I gengäld skulle danskarna låta Sverige ostört njuta, vad det förvärvat vid Ishavet genom Teusinafreden, återtaga sina gensagor mot den nya svenska skatten, låta vapenträtan gå till process, upphöra med handeln på Riga och hänskjuta tvisten om Sonnenburg till en skiljedomare. Alla andra frågor skulle få falla — bland dem även frågan om övergreppen på lybska kofferdister i danska farvatten.[9] Åtminstone i vissa punkter synas de danska ombuden ha ställt sig välvilliga till förslaget — så beträffande dessa övergrepp, där de meddelat sin benägenhet att låta vid saken bero.[1] Att den 18 mars nå en överenskommelse synes emellertid ha varit omöjligt. Svenskarna ha helt säkert varit obenägna att bryta ut tvenne punkter ur processen, då danskarna icke kunde förena sig om det framlagda förlikningsförslaget. Man bestämde, att svenskarna skulle underställa hertig Karl frågan om ett separat utskiljande av de bägge frågor, där danskarna begärt förlikning. Det svenska allmänna förlikningsförslaget däremot synes man ha skjutit åt sidan.

Det är troligt, att Kristian vid sin ankomst till Valda hos de danska riksråden funnit en stark önskan att snart komma till slut på förhandlingen men också att gå svenskarna till mötes icke blott i fråga om skatterättigheterna vid Ishavskusten utan också i andra frågor.[2] Då en direkt påtryckning med all sannolikhet varit utsiktslös — helt säkert ha danskarna vetat att hävda skiljedomstolens självständighet — har konungen genom svaret på den svenska hänvändelsen om en fredsgaranti ånyo försökt för sina riksråd klargöra vidden av den fara, som hotade från Sverige, och vikten av att redan genom den förestående skiljedomen avvisa alla svenska krav — därmed skulle också den politiska krisen skärpas till förmån för Kristians innersta syften.

Ännu en annan dansk framställning från tiden för Kristians vistelse i Valda ter sig som ett led i konungens av rådet oberoende politik. I en ej bevarad framställning ha de danska ombuden begärt, att en skiljedomare i de frågor där man ej kunde enas, redan nu skulle utses.[3] Detta förslag var i själva verket ett direkt svar, även det, på den svenska framställningen om en fredsgaranti. Under skyddet av en sådan kunde nämligen en förmånlig uppskovspolitik bedrivas, varvid just frågan om skiljedomare var en av dem, där en eftersträvad tidsutdräkt kunde åvägabringas. Att denna framställning tillkom på konungens initiativ, kan icke betvivlas. Det var regenternas sak, icke

---

[9] Denna fråga nämnes ej uttryckligen, men att den varit före den 20 mars, göres troligt av att dess muntliga behandling fördes på tal i de svenska ombudens besked av den 27 mars, s. o. s. 449, anm. 3.

[1] Omvittnat i samma källa.

[2] Därpå tyder den nyss åberopade eftergiften i kaperifrågan.

[3] Framställningen är känd genom de svenska ombudens svar, dat. Vommedal 29 mars 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 146 r, varom mera nedan.

rådsutskottets, att välja skiljedomare.[4] Detta blev också de svenska ombudens svar.

I den mån konungens verksamhet i Valda under dagarna 25—27 mars 1603, sådan den i sina huvuddrag låter sig rekonstrueras, syftade att påverka de svenska ombuden till större eftergivenhet, synes den icke ha varit framgångsrik[5], lika litet som det lyckades att påskynda valet av skiljedomare. I vilken utsträckning den faktiskt påverkade de danska riksråden låter sig knappast fastställas. I själva verket torde de danska eftergifterna i frågan om Rigablockaden och skatterättigheterna vid Ishavskusten redan ha varit så eftertryckligt fastslagna under förhandlingarnas gång att de icke stått att ändra. Ur det förhållandet, att rådsutskottets danska ledamöter läto sig begagnas för det kungliga försöket att i sista stund rubba förhandlingarnas resultat, få inga slutsatser dragas. Den svenska frågan, som de togo till utgångspunkt, hade framställts vid sidan av den egentliga processen, och genom att välja formen av ett i vanlig ordning undertecknat brev hade de ytterligare understrukit, att de skrevo icke som meddelegerade i rådsutskottet utan som danska riksråd — detta framträder som desto viktigare, emedan de tidigare danska replikerna på samma fråga haft icke brevets men den oundertecknade inlagans form.[6] Möjligen antyder denna omständighet, att riksråden överhuvud taget ansett sin medverkan diskutabel.

Om sålunda konung Kristian måst tvinga riksråden efter sin vilja, även då det gällde en framställning vid sidan av själva processen, ställer sig frågan, vilka påtryckningsmedel han därvid begagnat. Spörsmålet låter sig icke besvaras, men det hänger samman med frågan om de danska köpstadsrepresentanternas roll vid mötet. De hade kallats att infinna sig vid gränsen den 23 februari[7], men det är icke känt, i vilken utsträckning de verkligen kommit. Att de danska ombuden icke

---

[4] DNT, II, s. 256, rad 18 nedifr.

[5] Att framställningen kom oro åstad i det svenska lägret, är otvivelaktigt. Den 29 mars daterades en rapport till hertigen, som i sitt svar sökte lugna och uppmuntra. »Och hafue wij så myckit gifwit dem orsaak till någen widhlöftigheet, som fååret gaf vlfuen, när han beschylte thet, ther the bådhe stoodhe och drucke wedh een rinnande ström, att fåret skitnadhe watnet för vlfuen, endoch vlfuen stoodh ofwan för strömen och fåret nedhan före: lijke så stoor orsaak hafue wij gifwit them. Men de tora intet fram med principal orsaken, huarföre de haate oss, nemligen att wij hafue seedt något noga på regementet och hollet i achtt Swerigis rijkes rättigheet och talat der opå. Det gör dem ondt i örone, och må dhe intet gerna höra sanningen, efter the vmgåås icke ofta med henne, vthan thet gör dem ondt, lijke som sura ögon icke kunne lijdhe solennes klare skeen.» Karl t. de svenska ombuden, dat. Örebro 10 april 1603, orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Måhända hade det en aktuell anledning, att Karl tillgrep den kända fabeln. Just år 1603 utkom i Stockholm den första svenska fabelsamlingen, Balk, Hundrade Esopi fabler. Fabeln om vargen och lammet är i denna samling den andra. Vilken tid på året, den utkommit, är dock icke känt.

[6] S. o. s. 448 med anm. 7.

[7] S. o. s. 395 med anm. 3.

tvivlade om att de skulle infinna sig, men att de å andra sidan, därest de alls kommit, varit försenade, framgår av den förberedande förhandling om de danska köpmansfordringarna, som förekom vid mötets början. Redan tidigt hade svenskarna begärt att få en specifierad förteckning över dessa fordringar, och den 23 februari återkommo de i ett brev till saken.[8] Tydligen ha de danska ombuden dröjt med den detaljerade förteckningen på köpmansfordringarna i avvaktan på stadsombudens ankomst. När denna detaljerade förteckning i själva verket överlämnades, är icke känt.[9] De ömsesidiga besvären behandlades under dagarna 12—24 mars.[1] Det mötte därvid särskilda svårigheter att vinna klarhet om vilka fordringar, som redan inlösts av svenska kronan. Emellertid synas inga förhör med de danska målsägandena eller dessas ombud — köpstadsrepresentanterna — ha förekommit, så som varit fallet vid 1601 års möte. Det är därför icke känt, om något köpstadsmöte vid gränsen överhuvud taget ägt rum.[2] Hur därmed än må ha förhållit sig, osannolikt är det icke, att konungen avsett att hos köpstadsrepresentanterna vinna stöd för påtryckningar på riksrådet i det nordiska rådsutskottet. En sådan taktik skulle han komma att begagna i den svenska frågan senare under året.[3]

Konungens besök i det danska lägret blev emellertid kort.[4] Om

[8] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 23 febr. 1603, s. o. s. 410 med anm. 7.

[9] Förteckning över danska köpmansfordringar s. d. s. l., avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 214 r—232 r. Förteckning på Görvel Fadersdotters fordringar i Sverige s. d. s. l., avskr. ibid., fol. 233 r—v. Av dessa aktstyckens plats i kopieboken kan ingen bestämd slutsats dragas, emedan inlagorna äro avskrivna i systematisk, ej kronologisk ordning. Att överlämnandet skett rätt snart efter den 23 febr. göres troligt av att svenskarna den 12 mars påstodo, att svar sedan länge blivit dem avkrävt, se i nästa anm. först anf. brev.

[1] De svenska ombudens första inlaga om de danska köpmansfordringarna, dat. Vommedal 12 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. Lage Urnes andra inlaga om de danska köpmansfordringarna, dat. Valda 14 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. med anteckning om överlämnandet samma dag. Klagomålsförteckningen räknades som första inlaga från dansk sida. De svenska ombudens andra inlaga om de danska köpmansfordringarna, dat. Vommedal 16 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA. De danska gåldkraven torde ha varit före vid sammanträdet den 18 mars. De danska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Valda 17 mars 1603, s. o. s. 450, anm. 5. Lage Urnes tredje inlaga i ärendet, dat. Valda 17 mars 1603, avskr. av orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA, med anteckning, att den översänts samma dag — alltså ej överlämnats på mötesplatsen. De svenska ombudens tredje inlaga i ärendet, dat. Vommedal 24 mars 1603, orig. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, rec. Valda 24 mars. Förteckningen på svenska undersåtars enskilda besvär, dat. Vommedal 18 febr. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 243 r—249 v. Lage Urnes betänkande om dessa klagomål, dat. Valda 22 mars 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 253 r—256 r. Detta konc. i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, har påskrift att vara »De dannske commissariers»! De svenska ombudens andra inlaga i ärendet, dat. Vommedal 25 mars 1603, orig. ibid. Lage Urnes andra inlaga i ärendet s. d. s. l., avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 259 v—261 r. Tvenne PM från den danska bearbetningen av de svenska klagomålen ligga i vol. Sverige A III 77, TKUA, DRA.

[2] Jfr Mackeprang, Danske Købstadsmøder fra Kristian I til Kristian IV, s. 168.

[3] S. n. s. 474 ff.

[4] S. o. s. 404.

också underrättelser från Moskva och Schwerin därvid kunna ha medverkat, ligger tanken nära till hands, att han icke funnit någon möjlighet att förhindra den skiljedom till förmån för Sverige, som de danska riksråden tycktes sinnade att fälla, då det gällde Rigablockaden och beskattningsrätten vid Ishavet och på fjället, och därför utsiktslöst att dröja på gränsmötesplatsen över de avslutande förhandlingarna. Endast så långt hade han tillsynes haft framgång, att han hindrat sina riksråd att uttryckligen garantera freden på grundval av mötesbeslutet — här skulle resultatet emellertid bli ett annat.

Frågan om fredens garanterande.

De svenska ombuden hade nämligen icke uppgivit sina planer i detta hänseende. Då de den 30 mars av danskarna begärde ett förslag till mötesavsked[5] — såvitt möjligt förlikning av alla tvistemål, skiljedom endast där en förlikning ej vore möjlig — önskade de också i avskedet ett uttryckligt angivande av huru de bägge regenterna skulle förhålla sig, icke blott intill dess den slutliga skiljedomen fallit, utan jämväl därefter.[6] De handlade i själva verket efter hertigens direkta instruktioner. Misstänksam över att mötesavskedet dröjde hade denne uppmuntrat sina ombud att påskynda förhandlingarna. I de danska ombudens begäran, att man skulle slopa klandret av Kristians obenägenhet för ett möte och av händelserna vid gränsen 1602, såg han endast försök att vinna tid för konungen att kasta de vunna resultaten över ända.[7] Under alla förhållanden skulle svenskarna kräva en uttrycklig förklaring om fredens upprätthållande — så misstänkt tedde sig för Karl den danska politik, som tog sig uttryck i att hertigens tjänare på väg till Tyskland ännu under själva mötesdagarna hejdats och fängslats i Helsingör och Köpenhamn. Om den filippik, de danska ombuden levererade under Kristians besök i Valda, visste hertigen ännu intet.[8]

Förhandling om förlikning och mötesavsked.

Vid en sammankomst på gränsen följande dag upprepade de svenska ombuden sitt tidigare förlikningsförslag, enligt vilket endast frågan om rätten till Sonnenburg skulle hänskjutas till skiljedom.[9] De måste

[5] De svenska ombudens betänkande om mötesavskedet s. d. s. l., översänt den 30 mars 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 146 r.

[6] »medenn sackerne vnder opmannens sententz henngie och jemwäll alltid».

[7] Karl t. de svenska ombuden, dat. Skaraborg 22 mars 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 48 a r—v. Vart man skulle ha syftat i försöket att vinna tid, preciseras ej, men tvekan om Karls mening är utesluten.

[8] PS. till ej bevarat brev fr. Karl t. de svenska ombuden, dat. s. l. 25 mars 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 51 a r, mellan brev av Högentorp. »Effter, trogne män, att de dansche sittie och lure på dette konnunge rijket, lijke som ett hungrigt leijon efter roof och med monge skadelige prachtiker omgå . . . är wår willie, att i ändeligen stå der opå, att uthi afscheden motte blifue infördt desse ord, nempnligen: att den ewigwarende fridh . . . skall uthi alle sine puncter utaf begge konunger och regenter, så och begges deres vndersåther oryggeligen och utan någon arglist hollen warde, och huardere parten lathe sigh aldeles nögie med den doom och sentens, som een owäld opman afseyendes warder.»

[9] De svenska ombudens förslag till förlikning s. d. s. l., avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 146 v. Som bilaga följde en avskr. av förlikningsförslaget från sammanträdet

då redan ha haft klart för sig, att det icke skulle komma att godtagas — därom hade förhandlingarna den 18 mars givit besked. Helt säkert har man emellertid ansett förmånligt att vidhålla det, tills de danska ombuden å sin sida framlagt ett fullständigt förslag. Om svenskarna hyst oro inför detta, hade det emellertid varit obefogat. Det överensstämde sannolikt i allt väsentligt med vad som kommit fram vid de tidigare muntliga förhandlingarna.[1] Danskarna voro beredda till eftergift i fråga om de halländska Vasagodsen och huvudkvittot för Älvsborgs lösen — detta kunde de redan överlämna. I vapenträtan och tvisterna om beskattningsrätten vid Ishavet och om Sonnenburg samt i fråga om tullen och Narvafarten önskade de fälla skiljedom, vars innehåll ej nu angavs. Vad Narvafarten beträffar, hade domen tidigare överlämnats till svenskarna.[2] I de andra frågorna hade dessa helt säkert blivit underrättade under hand, troligen vid sammanträdet den 18 mars.

Om den jämförande granskning av förlikningsförslagen, som förekom på gränsen den 31 mars, är föga bekant. Troligen har man först genomgått alla viktiga stridspunkter för att utröna möjligheterna till en sammanjämkning. Därpå torde sammanträdet ha avbrutits för uppsättande av förslag till mötesavsked och domar. Svenskarna ha framlagt ett förslag till avsked på grundval av de förlikningsförslag, som förekommit, och detta gillades i det stora hela av danskarna, som vid förhandlingens slut togo det med sig till Valda för utredigering.[3] Endast i två punkter ha skiljaktigheter kvarstått. De danska ombuden hade i fråga om Narvafarten önskat, att varje krav på skadeersättning eller böter skulle falla. Varför de svenska ombuden till en början hävdat en annan ståndpunkt, är alldeles klart. De önskade medge danskarna Narvafarten, icke som en deras rätt utan som en förmån av det vänskapliga förhållandet till Sverige, motsvarande den förmån, de under åberopande av Stettinfredens § 1 själva begärde, då det gällde blockaden av Riga. Under sådana förhållanden ville emellertid danskarna i avskedet införa en reservation för Kristians rätt. Icke heller i sin eftergift i den senare frågan gingo danskarna så långt som svenskarna hoppats. Vad meningsskiljaktigheterna gällt, är oklart, men

---

den 18 mars, s. o. s. 450 med anm. 8. Denna avskr. ligger i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA, med påteckning om överlämnandet den 31 mars.

[1] De danska ombudens förlikningsförslag s. d. s. l., konc. ibid., med påteckning om överlämnandet den 31 mars. Detta torde ha varit Laursens källa till referatet i DNT, III, s. 186, rad 4—12.

[2] S. o. s. 434 med anm. 2.

[3] De svenska ombudens förslag till mötesavsked s. d. s. l., orig. ibid. med påteckning om att det diskuterats den 31 mars. Att förslaget blivit uppsatt redan i förväg, vore möjligt, då förhandlingsresultatet i stort knappast kan ha varit tvivelaktigt före sammanträdet. Den omständigheten, att först förlikningsförslaget av den 18 mars, därefter detta förslag till avsked framlades under loppet av en dags förhandlingar, gör det emellertid nödvändigt att tänka sig händelseförloppet så som ovan.

då svenskarna följande dag meddelade sin eftergift för det danska önskemålet i Narvafarten, uppfyllde danskarna å sin sida det svenska kravet i Rigafrågan, sådant det kvarstod i sin mest moderata form.[4] Den 3 april översände danskarna den slutliga texten till Vommedal. Med några betydelselösa ändringar godkändes den av de svenska ombuden.[5]

1603 års mötesavsked.

Mötesavskedet meddelade, att de fyra frågor, där enighet ej stått att vinna, blivit föremål för dom av vardera delegationen särskilt, att domsluten voro skiljaktiga, och att dessa spörsmål därför skulle hänskjutas till en skiljedomare.[6] Mot Kristians önskan, sådan den formulerats i hans ursprungliga fullmakt för de danska ombuden[7], fastslogs på svenskarnas begäran, att envar av de tvistande hade att ställa sig skiljedomarens beslut till efterrättelse[8]. Därnäst upptogos de svenska klagomål, där en förlikning träffats, med frågan om Rigablockaden som första punkt. Kristian skulle icke beordra några av sina undersåtar att segla på Riga. De danska riksråden skulle hos konungen utverka, att han icke heller skulle ge några danska fartyg pass för Rigafart. Om danska kofferdister icke dess mindre sökte sig till Riga, skulle konungen finna sig i att de av svenskarna avvisades, endast de eljes icke tillfogades skada eller hindrades att segla annorstädes hän. De danska köpmän, som dittills mist skepp och gods i den svenska blockadlinjen, skulle få ersättning.[9]

Om de halländska vasagodsen medgavs hertig Karl rätt att öppna process enligt dansk lag. Huvudkvittot på Älvsborgs lösen överlämnades. Återstoden av de svenska klagomålen förklarades förlikta. Därvid utsades visserligen icke, så som svenskarna under förhandlingen begärt, att överträdelser av detta slag icke vidare skulle få förekomma, men den förmånen hade de svenska ombuden tilltvingat sig, att Sigismund, då fråga var om Johan Gyllenstiernas flottexpedition, icke kallades svensk, endast polsk konung.[1]

Av de danska klagomålen anfördes främst frågan om Narvafarten. Denna förklarades fri så som Stettinfreden stadgat — för att slippa särskilt tolka dennas uttryckssätt, anförde man dem in extenso. Den ömsesidiga handelsfriheten bekräftades därjämte.[2]

---

[4] Huvudkällan om dessa meningsskiljaktigheter är de svenska ombudens brev t. de danska ombuden, dat. Vommedal 1 april 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 146 v—147 v.

[5] De svenska ombuden t. de danska ombuden, dat. Vommedal 4 april 1603, avskr. av orig. ibid., fol. 148 r.

[6] Mötesavskedet finnes tryckt av Rydberg i ST, V: 1, s. 127 ff., och av Laursen i DNT, III, s. 188 ff., efter det svenska orig. i DRA. Här hänvisas till den senare utgåvan.

[7] S. o. s. 403 med anm. 7.

[8] DNT, III, s. 190, rad 15—19.

[9] Ibid., s. 190 f., punkt 2.

[1] Ibid., s. 191 ff., punkt 3—5.

[2] Ibid., s. 192 f., punkt 6.

I fråga om Görvel Fadersdotters gods i Sverige hänvisades till svensk rätt. Svenskarna lovade, att de skeppskaptener, som kränkt dansk höghetsrätt under kaparkriget mot Lybeck, skulle svara inför svensk domstol — i övrigt fingo de danska klagomålen i detta hänseende falla. Av största intresse är, att danskarna utlovade motsvarande förmån beträffande dem av Johan Gyllenstiernas skeppskaptener, som 1599 plundrat svenska undersåtar i skärgården utanför Älvsborg. Det danska klagomålet på Karls Åbobrev 1601 fick falla.[3]

Vidare infördes den överenskommelse, som träffats i fråga om de ömsesidiga privatfordringarna. Några danska gäldenärer, vilkas krav av svenskarna icke kunde bestridas, skulle få betalt i Nylöse den 24 augusti 1603. De fordringsägare däremot, vilkas krav av tekniska skäl ej kunde granskas och godkännas vid gränsen, skulle söka sin rätt i räkningekammaren i Stockholm samma dag.[4]

Till sist infördes den förklaring om fredens obrottsliga upprätthållande, som de svenska ombuden krävt och konungen sökt förmå sina riksråd att icke avge.[5]

Avskedets innebörd.

Att en förlikning, så långt denna kunde åvägabringas, skulle ta formen av ömsesidiga medgivanden, ligger i sakens natur. De medgivanden från svensk sida, som gjorde 1603 års mötesavsked möjligt, hade alla i god tid förelagts hertig Karl och av honom gillats, där han icke rent av själv föreslagit dem[6] — möjligen med undantag av kompromissen om Rigablockaden, där svenskarna icke uppnått allt, vad hertigen önskat.[7]

Som redogörelsen för avskedets innehåll visat, var fallet ett annat med de danska medgivandena. Kristian hade icke lämnat sina riksråd i tvivelsmål om vad han önskade. Likafullt hade de garanterat Stettinfreden och givit efter för de svenska kraven på medverkan vid Rigablockaden — låt vara, att deras tvekan i sistnämnda spörsmål tagit sig uttryck i en reservation för Kristians bifall.[8] Under sådana förhållan-

---

[3] Ibid., s. 193 f., punkt 7—10.

[4] Ibid., s. 194 f., punkt 11.

[5] Ibid., s. 195, punkt 12.

[6] Om det svenska avgörandet i Narvafrågan s. o. s. 433 med anm. 7. Om hertig Karls förlikningsförslag s. o. s. 444 med anm. 1. Det svenska förlikningsförslaget av 18 mars hade icke i förväg framlagts för hertigen, men sedan denne underrättats, gillade han det uttryckligen, utom i fråga om den svenska tullordningen, som enligt Karls mening såsom en inre svensk angelägenhet alls icke anginge Danmark. Karl t. de svenska ombuden, dat. Skaraborg 22 mars 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 48 a r—v.

[7] Hur Karl tänkt sig den danska eftergiften i fråga om Rigablockaden, är icke känt. Karls förlikningsförslag torde ha varit lika summariskt som den PM, vilken förmedlat kännedom om detsamma. Att han önskat en mera kategorisk förklaring än den, som gavs, är dock troligt.

[8] Att Stettinfreden bekräftats jämväl vid tidigare möten, kan icke ha utgjort något väsentligt stöd för det danska rådets hållning 1603, ty det hade då icke varit tal om att neka en sådan bekräftelse, DNT, II, s. 356, 359 o. 509.

den tilldrar sig den karakteristik av mötesavskedet självt, som på de danska ombudens förslag inledde detta, stort intresse. Avskedet utgjorde, heter det där, vad de bägge delegationerna funnit vara rättvist och för regenterna, deras land, riken och undersåtar drägligast.[9] Denna förklaring måste ses som sista ledet i diskussionen om processordningen, sådan denna hade förts vid skilda tillfällen under mötet.[1] Därvid hade de svenska ombuden, i överensstämmelse med hertigens motvilja mot varje skiljedom, velat så långt möjligt åvägabringa en förlikning genom ömsesidiga eftergifter. Ännu då de den 18 mars föreslogo hänskjutande till skiljedom av tvisten om Sonnenburg, gällde det skiljedom av en främmande furste, icke av det nordiska rådsutskottet.[2] De danska ombuden däremot önskade ge förhandlingen i dess helhet processens form. Att det därvid för dem måste ha gällt att hävda sin auktoritet gentemot konungen, har redan framhävts.[3] Först efter hand hade de under processens gång låtit det komma till muntliga förhandlingar. Den 21 februari hade de avvisat tanken.[4] Den 5 mars hade de låtit det komma till sammanträde för fällande av dom i de frågor, som redan behandlats i processen, och för överenskommelse om den fortsatta processordningen.[5] Den 18 mars hade de diskuterat en förlikning.[6] Detta behövde icke tolkas så, att de givit efter för de svenska önskemålen om förhandlingens form. Det har självfallet varit svårt att bryta med eljes gängse förhandlingsmetoder. Också i det danska lägret, där man väntade konungens ankomst, kan det ha tett sig angeläget att påskynda förhandlingen. När dennas resultat omsider skulle fästas på papperet, har det emellertid varit nödvändigt att så långt möjligt återgå till den processordning, som på en gång tryggade åt överenskommelsen obestridd rättskraft och de danska mötesombuden deras integritet. Därför måste mötesavskedet, ehuru det var en förlikning och delvis hade protokollsurkundens form[7], framställas som en rättvis dom.

Varför har det då varit nödvändigt att beteckna överenskommelsen jämväl som för regenterna, deras land, riken och folk drägligast? I regenternas fullmakter, som åberopades som rättsgrund, hade intet

---

[9] DNT, III, s. 189, rad 7—5 nedifr.

[1] S. o. s. 405 ff. Det är av vikt, att denna formulering icke förekommit i tidigare avsked, även om de danska ombuden 1601 — då det aldrig gällde skiljedom, endast förhandling — talte om »undersaaternis gagn» och de svenska om vad som vore rike och undersåtar »til gagn, gode och långligit bestand». DNT, III, s. 116, rad 11—12, o. 108, rad 18—19. Jfr DNT, II, s. 354 f., 357 f. o. 506.

[2] S. o. s. 445 o. 450 f. med anm. 8.

[3] S. o. s. 411 ff.

[4] S. o. s. 417 f. med anm. 6.

[5] S. o. s. 431 med anm. 6.

[6] S. o. s. 450.

[7] Om denna s. o. s. 224 med anm. 3.

nämnts om sådana hänsyn.[8] Man kan icke betvivla, att syftet var att hävda den åvägabragta överenskommelsen som ett politiskt program gentemot ett annat politiskt program, vilket framställts eller tilläventyrs kunde komma att framställas. I själva verket finnes här endast ett att välja, det som tagit sitt senaste uttryck i den danske konungens förklaring i instruktionen för mötesombuden, att Karls fortsatta regemente vore en fara för Danmarks rike, och att det därför gällde att minska den svenske regentens makt. Bakom orden hade skymtat, vad Kristian helt säkert icke heller lade sig vinn om att dölja, avsikten att vid första lägliga tillfälle genom ett preventivkrig undanrödja den hotande faran. Mot detta program stod rådets fredsprogram, som tagit sig uttryck just i den i mötesavskedet ådagalagda strävan till förlikning genom ömsesidiga eftergifter. Ett av konungens främsta argument för hans program var det avbräck, som åsamkades Danmarks borgerskap genom Rigablockaden, Sveriges handelspolitik och statsfinansiella kris.[9] Som inledning till en överenskommelse, där danska köpmäns Rigahandel uppgavs, låt vara mot vinsten av fri Narvafart, ter sig hänvisningen till vad som vore undersåtarna drägligast som riktad till de samhällsgrupper, där konungen sökte eller i varje fall var benägen att söka stöd för sitt motsatta program.

Rådsutskottets domar.

Att en samfälld dom i de fyra återstående tvistemålen icke skulle kunna uppnås, hade säkert tidigare varit klart. I vilken utsträckning försök till utjämning av motsatserna under de sista mötesdagarna ändock gjorts, är icke känt — det skulle då ha varit på förhandlingsplatsen den sista mars. Helt säkert har emellertid det nordiska rådsutskottet icke sammanträtt för fällande av dom förrän den 6 april, då avsked och domar utväxlades på bron över Flabäck. Ingen källa har bevarat det ceremoniel, som användes vid detta sammanträde, det enda tillfälle, då Stettinfredens stadgande om skiljedom, ehuru ofullkomligt, sattes i verkställighet. Så till vida måste domfällandet, hurudan dess yttre apparat än utformats, ha tett sig som ett spegelfäkteri, som domsluten redan förelågo utskrivna och beseglade — däråt hade man ägnat de första dagarna av april. För rådsutskottets svenska ledamöter kunde ett sådant betraktelsesätt ha underlättats av att deras domslut helt och hållet följde den svenske regentens instruktioner. Att deras domslut hade föregåtts av ett sakligt övervägande med sikte på möjligheten att överhuvud taget fälla en annan dom, är icke troligt. Annorlunda de danska riksrådens dom! Så betydande äro skillnaderna i ett av de fyra ärendena mellan vad konungen önskat och vad de medgivit, att man däri måste se resultatet av ett sakligt övervägande av de framlagda skälen. Väl är det sant, att skriftväxlingen i fråga om skatterättig-

[8] »eftersom oss är pålagdt och befalet». DNT, III, s. 189, rad 8—7 nedifr.

[9] S. o. s. 301 f. o. n. s. 474 ff.

heterna vid Ishavskusten norr om Tisfjorden och på fjället fått ett helt annat förlopp, än vad Kristian avsett. Lage Urne hade kommit till korta och tvingats till eftergifter. De danska riksrådens skiljedom tog emellertid icke endast dessa eftergifter ad notam.[1] Den betydde ännu ett steg till förmån för Sverige. I anslutning till Lage Urnes medgivande fastslogs svenska kronans rätt att taga skatt i så många fjordar, från Tisfjorden ända till Varanger, som den gjort före Stettinfreden.[2] Därigenom avvisades Lage Urnes krav, att den svenska beskattningsrätten skulle vara bunden till vissa personer, vid vilkas död den skulle upphöra.[3] Vidare avvisades Kristians krav på beskattningsrätten över fjällfinnarna. Annorlunda kan tystnaden om dessa icke tolkas.[4]

Å andra sidan underkände de danska riksråden alldeles Sveriges krav på del i höghetsrätten över de områden, det här gällde.[5] Under åberopande av att de skatteskyldiga bebodde norsk jord och sökte kyrka och ting i Norge tillerkändes Norge ensamt rätt att taga högre skatt av dem, som skattade till både Sverige och Norge.[6] Sveriges rätt till den ryska skatten underkändes med motivering, att Ryssland aldrig haft någon beskattningsrätt i dessa trakter. Den ryska skatten tillhörde Norges krona.[7]

Den svenska domen i samma fråga överensstämde helt med vad hertigen i sin instruktion och sina senare anvisningar beordrat.[8] Sverige tillerkändes icke endast beskattningsrätt vid havet och på fjället. Även den ryska skatten hörde numera Sveriges krona till. Höghetsrätten över dessa områden tillkomme Sveriges krona helt och hållet, till två tredjedelar eller till hälften, beroende av beskattningsrätten.[9] Endast

[1] De danska riksrådens dom om beskattningsrätten vid Ishavet, dat. Valda 6 april 1603, tryckt efter orig. i DRA, dels i ST, V: 1, s. 153 ff., dels i DNT, III, s. 199 ff. Den senare utgåvan upptager i samtliga fyra ärenden jämväl de växlade inlagorna, vilka i domen inledningsvis meddelades.

[2] Särskilt viktiga äro orden »nogle Finder, som boe ved siøsiden udi adskillige fiorder fra Titisfjord och indtil Veranger» och »Svergis crone bør at niude och beholde inkombst och rettighet udi saa mange Findefiorder, som then skelligen beviisse kand, at then hafver taget skat . . .» DNT, III, s. 214, sista raden, 215, rad 1—2 o. 3—5. Enewalds referat, a. a., s. 162, rad 9—3 nedifr., är riktigt, ehuru knapphändigt, men kommentaren, s. 163 f., sammanblandar domen med argument från den tidigare och följande diskussionen. Att de danska ombuden med sin reservation, »saa mange . . . som then . . . beviisse kand», avsett att sätta i fråga den svenska beskattningsrätten vid Tisfjord, är ovisst och överhuvud taget föga sannolikt, emedan just Tisfjord nämnts i domens referat av de svenska klagomålen. Johnsens referat, a. a., s. 121, är, ehuru knappast oberoende av Enewalds, fullständigare än dennes.

[3] S. o. s. 429 f.

[4] Om denna uppfattning har Johnsen, a. a., s. 121 f., tvekat: »Denne taushet kunde . . . tydes som en opgivelse . . .» Enewald, a. a., s. 164, rad 11—13, uttrycker sig icke entydigt.

[5] DNT, III, s. 215, tredje stycket.

[6] Ibid., l. c., andra stycket.

[7] Ibid., l. c., fjärde stycket.

[8] De svenska riksrådens dom, dat. Flabäck 6 april 1603, tryckt efter orig. i DRA, i ST, V: 1, s. 135 f.

[9] ST, V: 1, s. 136, tredje stycket. E. Hildebrand, Gustav Vasas söner, s. 350, rad 12—15,

efter överenskommelse mellan regenterna, finge skatten höjas och aldrig mera, än att de skattskyldiga kunde bära den.[1]

Om gränsförhållandena norr om Tisfjord, vid de senaste årens förhandlingar ofta berörda, gav ingendera skiljedomen besked. Från dansk sida hade man under dessa förhandlingar utgått från uppfattningen, att det fanns en gräns också norr om Kölen, men samtidigt undvikit att ange dess sträckning.[2] Från svensk sida åter hade man hävdat, att gränsen vid Tisfjorden löpte ut i havet, och att området norr därom vore ett gemensamt skattland. Denna senare uppfattning, vilken i varje fall till sin kärna var riktig, tjänade i själva verket som utgångspunkt för de svenska bytesförslagen och för det längst gående svenska kravet på del i höghetsrätten över hela lappmarken intill den nya ryska gränsen. Då den för att styrka detta krav återkom i de svenska riksrådens dom, skedde det emellertid i en mindre kategorisk form.[3] Knappast kan man i det svenska lägret ha varit oviss om att danskarna icke kunde prestera något gränsläggningsbrev som stöd för sina anspråk på höghetsrätt över hela Ishavsstranden — eljes borde de väl icke ha tvekat att lägga fram det till granskning. Reservationen måste då ha förorsakats av tvekan om gränssträckningen närmast Tisfjord.

De danska riksråden å sin sida nämnde, icke heller de, något om gränsen. Förslaget om gränsläggning, under de senaste åren framfört

---

o. Enewald, a. a., s. 35, rad 5—8, o. s. 163, rad 18—16 nedifr., tolka detta ställe, som tilldömdes Sveriges krona full suveränitet över hela det gemensamma skatteområdet. Johnsens kursivering, a. a., s. 121, rad 7—11, antyder samma tolkning hos denne förf. Enahanda är förhållandet med Thyresson, Sverige och det protestantiska Europa, s. 21, rad 4—8, samt anm. 1, med oriktig hänvisning. Förf. till kapitlet Det politiska förspelet i Sveriges krig 1611—1632, I, s. 120, är mera försiktig. Direkt eller förmedlat av Johnsen torde Steen, Det norske folks liv og historie, IV, s. 301 f., stödja sin uppfattning av Karls pretentioner på detta ställe. Om betydelsen av eftersom såsom jämförande konjunktionellt uttryck se Svenska Akademiens Ordbok, VII, sp. E 228 ff., s. v. eftersom, särskilt aβ. Om tolkningen kan desto mindre tvekan råda, som hertig Karl ger klart besked om den svenska uppfattningen i sin instruktion för Daniel Theodori o. Isak Behm, dat. Kalmar 3 dec. 1603, tryckt bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 173 ff. efter avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 268 v—270 r, punkt 8. Karl hävdar där gemensam jurisdiktion över skattlandet i norr, varvid sakörena borde delas i samma proportion som skatterätten (»och af all saakfall skall Swerige hafue twådelerne och Norige Tridingen, efter som the hafue rettigheet uthi Siöfinnerne och Lapperne till», trycket s. 176, rad 13—11 nedifr.). Denna uppfattning av de svenska pretentionerna styrkes ytterligare vid ett studium av de anteckningar av skilda slag från förhandlingarna, som finnas i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Där utsäges t. ex. om Lage Urnes krav, att Kristian skulle få efter de svenska lapparnas död insätta norrmän på deras gårdar: »Eliest blifuer vtaf almenningen ens fordeel allene», och om sakörena, att Sverige borde få sådana »såwäl som Norigis crone».

[1] ST, V: 1, s. 136 f. Referat hos Enewald, a. a., s. 162 f., o. Johnsen, a. a., s. 120 f.

[2] S. o. s. 428 o. s. 430.

[3] »Allerstädes ther Sverigis crono tager vthi Lappemarken skatt, serdeles ther ingen bewisligh grentz är . . .» ST, V: 1, s. 136, rad 15—13 nedifr. Jfr Sveriges krig 1611—1632, l. c.

av vardera parten men i skilda sammanhang[4], har helt fått förfalla. Man är knappast berättigad att däri spåra likgiltighet för frågans lösning — en sådan kunde tänkas hos riksråden, hur stor vikt än konungen fäste vid saken — eller benägenhet att skjuta avgörandet på framtiden, tills maktbalansen förskjutits till den egna partens förmån. Avgörande har måhända varit oron, att en sådan gränsläggning, företagen på ort och ställe, skulle ge ett opåräknat resultat. Sådana torde erfarenheterna ha varit av de föregående årens ömsesidiga förhandlingar med lapparna.

Utan tvivel menade hertig Karl och hans förtrogna medarbetare i Vommedal att genom den svenska domen i lappmarksfrågan skapa ett förmånligt utgångsläge för den fortsatta processen och för den fortsatta expansionen i skattlandet i norr. Deras benägenhet för ett sådant handlingsprogram måste ha ökats av de danska eftergifter, varom redan Lage Urnes inlagor givit besked. Kompletterad med de danska riksrådens garanti för fredens fortbestånd öppnade denna förklaring vida perspektiv för den svenska kolonisationen vid Ishavet. Näppeligen har man räknat med så starkt stöd i de danska riksrådens dom, som man sedan fick.[5] En spekulation i dansk hederlighet eller i motsättningarna mellan Danmarks konung och råd har det säkert icke varit. Men känslan, att den egna ståndpunkten, även där den av taktiska skäl överdrevs, i sin kärna var mera berättigad, bättre grundad på gammal hävd, än den danska, kan ha spelat en betydande roll. Om det nya svenska riksrådets beroende av regenten ge förhandlingarna under februari och mars, sådana de i sina huvuddrag ha kunnat följas, bättre besked än deras domslut i lappmarksfrågan. Det danska domslutet däremot utgör det främsta stödet för den uppfattning av de verkande krafterna vid dessa förhandlingar, som ovan framställts.

De domar, som fälldes i vapenträtan, tullfrågan och tvisten om rätten till Sonnenburg, erbjuda vida mindre av intresse. I alla tre frågorna hade processen blottat oförenliga motsatser mellan parternas ståndpunkter. Att skiljedomen skulle medföra en eftergift från svensk sida, var otänkbart. I alla tre ärendena utgjorde en sammanfattning av de redan framlagda skälen den svenska skiljedomens huvuddel och slutsatsen, att process i vapenträtan för länge sedan borde ha beviljats[6], att avgiften på danskt köpmansgods fortfarande skulle utgå[7], och att Sonnenburg borde återställas till svenska kronan eller ersättning därför utges[8]. Några danska eftergifter i dessa ärenden voro ej heller

---

[4] S. o. s. 211 o. 243 o. s. 118 ff.
[5] Om hertig Karls uppfattning av de delegerades opartiskhet s. o. s. ¶ .
[6] ST, V: 1, s. 148 f.
[7] Ibid., s. 143.
[8] Ibid., s. 141.

att vänta, så väl grundad var i själva verket den danska ståndpunkten. Huruvida en kompromisslösning tidigare under processen hade kunnat åvägabringas, är ovisst. Även om de danska riksråden skulle ha varit benägna att ge efter i fråga om tullen och Koldingavskedet — det är dock icke omvittnat — var man på svensk sida förvisso icke beredd till motsvarande eftergift i någon av frågorna. De danska riksråden dömde sålunda, att Koldingavskedet skulle förbliva i kraft[9], att den svenska tullen borde avskaffas[1] och att Sonnenburg oklandrat borde förbli i dansk besittning[2].

Vid sammankomsten den 6 april utväxlades jämväl särskilda dokument om den förnyade gränsläggning mellan de skånska landskapen och Sverige, som befunnits nödvändig med hänsyn till klagomål från enskilda svenska och danska undersåtar. Dessa hade ej kunnat granskas av rådsutskottet vid Flabäck.[3]

Karls uppfattning av mötesresultatet.

I sin dagbok har Johannes Bureus antecknat, att överenskommelsen vid sammanträdet på mötesplatsen den siste mars kom till det svenska lägret som en god nyhet, och att man den 6 april med glädje skildes från danskarna.[4] Möjligen har han endast menat, att man gärna bröt upp från det obekväma kvarteret i Vommedal och den av hungersnöd härjade landsändan. Man vill dock gärna tro, att glädjen gällde förhandlingens lyckliga slut. De svenska ombuden böra, icke mindre än de danska, med oro ha sett det krigshot, varom Kristians rustningar skenbart vittnade, och vartill de under förhandlingens gång ofta nog oförenliga motsättningarna erbjödo en förklaring. Om denna oro finnas enstaka vittnesbörd jämväl i de bevarade akterna.[5] Den fredsgaranti, de danska riksråden givit, borde betyda en lättnad i de militära bördorna, särskilt för de sydsvenska landskapen. Måhända ha de svenska ombuden, också om de icke voro delaktiga av hertig Karls planer i deras fulla vidd, uppfattat de möjligheter, den danska skiljedomen erbjöd kolonisationspolitiken i norr, och den betydande förmån, som eftergiften i vad gällde Rigablockaden betydde för krigföringen i Livland.

Hur långt resultatet av 1603 års möte uppfyllde hertig Karls förhoppningar, är icke känt. Att han vid underrättelsen om mötesavske-

---

[9] DNT, III, s. 234.

[1] DNT, III, s. 244.

[2] DNT, III, s. 229.

[3] De svenska ombudens avsked om gränsläggning, dat. Flabäck 6 april, tryckt efter avskr. av orig. i ST, V: 1, s. 157, o. i DNT, III, s. 196 f. Om motsvarande danska avsked se Laursens kommentar, DNT, III, l. c.

[4] Den 31 mars: »Sendebudhen samman, godhe tijdhender.» Den 6 april: »giorde Afskeedh frå Grensen, så at wåra skildes från de Danske medh frögd». Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[5] S. o. s. 421 f. o. s. 452, anm. 5.

det lät rikets biskopar anbefalla tacksägelse i alla kyrkor över mötets lyckliga utgång, behöver måhända icke betyda annat, än att han önskade stilla den oro för ett nytt krig, man hyste i landet sedan hösten 1601 — Kristians oktobermandat åberopades särskilt i Karls brev till biskoparna.[6] Trenne omständigheter tyda emellertid på att denna tacksägelse helt motsvarade den svenske regentens känslor vid budet från gränsen.

Hertig Karl hade instruerat sina riksråd att, därest förhandlingen eljes utfölle till förmån för Sverige, vid dess slut framföra några önskemål, som de danska riksråden borde förelägga Kristian. Det gällde dels den rusttjänst, som enligt Karls mening borde utgöras av de danska ägarna till gods i Sverige, dels erkännande av den svenska dalern som likvärdig med den danska vid handel i Danmark. Det senare önskemålet, redan tidigare framställt från Karls sida, var ett led i hertigens strävan att åvägabringa ett fast relationstal mellan den svenska dalern och den tyska riksdalern och att undanrödja faran för export till Danmark av de nya svenska mynt, som han planerade att utgiva. Det vittsyftande uppslaget kom aldrig att fullföljas.[7] De svenska ombuden vid gränsen hade förberett att göra en framställning men av skäl, som ej äro kända, avstått därifrån — möjligen ha de varit ovissa, om mötesavskedet fyllde Karls anspråk, möjligen ha de visat framställningen för danskarna men under hand uppmanats att avstå från sitt uppsåt.[8] Sedan de i mitten av april avgivit rapport för hertigen i Örebro, lät denne dem emellertid i brev till de danska förhandlarna bl. a. framföra det mest vägande av dessa önskemål, det som gällde myntet.[9] Tydligen har Karl mera än de riksråd och sekreterare, som företrätt Sverige vid gränsen, högt uppskattat de danska eftergifterna.

Ännu långt efter 1603 års möte återkom Karl till frågan, om Kristian

---

[6] »Der om för ett åhr sedhen stoort buller och alarm igenom the öpne patenter, konnungen i Danmark på den tijdh skickedhe hijt in i rijket till att skräme the swenske i wår frånware.» Karl t. biskoparna, dat. s. l. 15 april 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 79 r—v. Mötesavskedet karakteriseras som »ett gott och berömliget besluut», vilket Karl ville tillskriva den omständigheten, att han själv begivit sig till gränsen och där bistått de svenska kommissarierna.

[7] Se härom bl. a. Wilcke, Christian IV:s Møntpolitik 1588—1625, s. 46 f., samt om 1602 års danska myntstabilisering s. 61 ff. Om detta förslag vid 1599 års förhandlingar s. o. s. 157 o. 159.

[8] De svenska ombudens framställning om vissa danskars rusttjänst i Sverige m. m., dat. Flabäck 6 april 1603, undertecknat men ej beseglat orig. i vol. Mötet i Flaksjöbäck 1603, Danica, RA. Att ej ett annat exemplar överlämnats, styrkes av att inlagan saknas i den eljes beträffande 1603 års möte nästan fullständiga kopieboken SvReg II, DRA, liksom bland originalhandlingarna i vol. Sverige A II 34, TKUA, DRA.

[9] Lubert Kauer, Jöran Klasson o. Per Ryning t. Kristian Friis, Peder Munck, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Breide Rantzau o. Eske Brock, dat. Örebro 21 april 1603, orig. ibid. Av de svenska ombuden synas endast undertecknarna av brevet ha begivit sig till hertigen. Brevets huvudsyfte synes ha varit att ånyo klaga över att ett par svenska brevdragare fängslats i Danmark.

med sina krigsrustningar vid tiden för Flabäcksmötet icke avsett ett angrepp på Sverige, och om icke han själv genom sin närvaro vid gränsen förhindrat detta uppsåt.[1] Att dessa betraktelser jämväl grundade sig på erfarenheterna från åren efter 1603, då den svenska kolonisationen vid Ishavet och blockaden av Riga fortgått utan att leda till krig, är sant. Endast dessa erfarenheter kunna dock icke ha bibragt Karl övertygelsen om 1603 års möte som en vändpunkt i de svensk-danska förbindelserna.

Framför allt visar emellertid Karls målmedvetna utnyttjande av de vunna fördelarna, att han haft blicken öppen för de möjligheter, som erbjödos. Å ena sidan beordrades ett lojalt iakttagande av bestämmelserna om danska fartygs behandling i blockadlinjen utanför Riga.[2] Å andra sidan beordrades omedelbart överförande av de trupper, som legat i vinterläger i Västergötland och Småland, till Livland[3], medan överenskommelsen om en skiljedomare fördröjdes.

Till den nya uppskattning av skiljedomsinstitutet, sådant det i Stettinfreden utformats, som kännetecknade Karls politik mot Danmark och mot Lybeck under de följande åren, blir det tillfälle att återkomma i denna studies åttonde kapitel.

Om 1603 års möte givit hertig Karl en uppfattning om de inre danska motsättningar, som gjort framgången vid Flabäck möjlig, låter sig än mindre fastställas. Åtskilligt tyder emellertid på att så delvis varit fallet. I sitt brev om tacksägelse i kyrkorna framhöll han särskilt, att det skedda vore ett svårt nederlag för djävulen och papisterna.[4] Redan tidigare hade han uttalat, att Kristians oktobermandat varit ett resultat av polska stämplingar.[5] Ännu långt senare och i ett sammanhang, där ingen propagandistisk avsikt kan ha förelegat, ställde han frågan, vilka av konungstrogna landsflyktingarna, som hade åvägabragt detta.[6] Denna misstänksamhet fick icke endast näring av hertigens benägenhet att i allt frukta kungliga stämplingar och hämndeaktioner. Åter och åter hade ryktet förmält om förbund mellan Sigis-

[1] Karls instruktion för sekreteraren Jöran Henriksson, dat. Örebro 12 mars 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 91 v—92 r. Det gällde ett omfattande spionage i Danmark. Jöran Henriksson skulle bl. a. taga reda på, »om H. K. M:tt icke hade warit sielff personlig så när tilstådes på samma möte, om de dansche icke då något hade hafft i sinnet att begynne och företaghe . . .»

[2] Karls fullmakt för Hans Klasson, dat. Örebro 31 mars 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 53 a r—v. Dens. t. dens., dat. Nyköping 7 maj 1603, orig. i Bielkenstiernska samlingen, RA. Avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 95 v—96 r, har dat. 10 maj. Dens. t. Söffrin Jönsson, dat. Nyköping 5 juni 1603, avskr. av konc. ibid. 131 r—v.

[3] Karl t. Torsten Kristoffersson o. Erik Jöransson, dat. s. l. 5 juni 1603, regest i RReg 1603, RA, fol. 131 r, mellan brev av Nyköping. Dens. t. Olov Hård samtidigt, regest ibid.

[4] Karl t. biskoparna, dat. 15 april 1603, s. o. s. 464, anm. 6.

[5] S. o. s. 290 f.

[6] Karls instruktion för Jöran Henriksson, dat. Örebro 12 mars 1608, s. o. anm. 1.

mund och Danmark. Åter och åter hade Karl vid gränsmötesförhandlingarna och i sin brevväxling med grannen sökt det danska erkännande av sitt regemente, som först kunde ge säkerhet mot en dansk-polsk allians. Under själva mötesdagarna på senvintern 1603 hade en rojalistisk agitator blivit tagen på danska gränsen, där han organiserade distributionen av ett kungligt upprop. Han hade erkänt, att de danska myndigheterna på allt sätt befordrat hans verksamhet.[7] En annan kunglig agitator, som greps något senare, gav starkt överdrivna skildringar av Sigismunds planer på en ny flottexpedition, nu under Erik Brahes befäl. På frågan om ett danskt-polskt förbund hade han svarat, att ett sådant förelåge, men att han ej kände dess närmare villkor. Då Karl i ett öppet brev till landsändarna upptog propagandan mot de kringsända mandaten, fäste han särskild vikt vid dessa påstådda dansk-polska stämplingar.[8] Han sade sig icke betvivla, att polackerna och den papistiska hopen gärna hade skaffat honom danskarna på halsen, och att dessa i själva verket vore fientligt stämda. Genom det vänliga avskedet i Flabäck hade emellertid dessa polska stämplingar omintetgjorts. Även om det för Karl legat nära till hands att propagandamässigt utnyttja just denna politiska framgång[9], kan det ej betvivlas, att hans oro för freden i väster gällde väl så mycket Sigismunds stämplingar i Danmark som Kristians egen expansionspolitik. Det är nämligen ingen dubbelhet i hans övertygelse, att Kristian hyste avsikter mot Sveriges fred och oberoende, och att dessa avsikter aktualiserades av de flyktade svenskarnas påtryckningar och av katolska intriger. Att han efter 1603 års möte i det danska riksrådet såg ett stöd för sin politik, göres troligt icke minst av de följande årens envetna hänvändelser till detta under åberopande av Stettinfredens förlikningsbestämmelser.

Låter sig hertig Karls föreställning om de verkande krafterna i den danska politiken 1601 och 1603 sålunda endast glimtvis röjas, är ett huvuddrag däri dock tydligt skönjbart. Det danska krigshotet under

[7] Karl t. de svenska ombuden, dat. s. l. 25 mars 1603, s. o. s. 454, anm. 8.

[8] Karl t. alla landsändar, dat. Nyköping 9 maj 1603, avskr. av orig. i vol. Ständers i Svealand och Götaland. Svar om Krigshjälp Maj—Juni 1603, Riksdagsacta 1603, RA, med påskrift, att det är kopierat efter det orig. som Nils Bielke fört med sig till landsändan. Patentet är tryckt av Werwing, Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:des Historier, II, s. 89 ff., tydligen efter ett annat orig., som haft dat. 11 maj. Jfr även Ödberg, Om Vestgöta-adelmannen Tord Bonde, s. 31 f.

[9] Detta synes i viss mån lyckats honom. I de småländska häradenas och i Jönköpings stads svar angående stämplingarna och krigshjälpen tackade man hertigen för hans omak, att han »icke låthet sigh ware för swåårtt eller mödesampt att vti egenn persönn begifua sigh till danska grendzenn, förwärfuande den ewigwarande fredd, denn E. F. N:de så gönom Gudz nådhe och E. F. N:dz stoore mödho och höge bekymber bekommit hafuer . . .» Tveta, Mo och Vista härades svar s. d. s. l., orig. ibid. Samma eller liknande formulering i Östbo o. Västra häraders svar s. d. s. l., Västbo härads svar, dat. Västbo 26 juni 1603, Sunnerbo härads svar, dat. Sunnebo 29 juni 1603, o. Jönköpings borgerskaps svar, dat. Jönköping 13 juli 1603, samtliga orig. ibid.

dessa år tedde sig för honom som en realitet. Det hade aldrig satts i verket. Vare sig han i detta endast såg en följd av sin återkomst till Sverige 1602 och närvaro vid gränsen 1603 eller jämväl av det danska riksrådets benägenhet för fred, hade han gripits av misstro mot allvaret i ett hot, som icke realiserades. Förstärkt genom erfarenheterna från kolonisationen i norr under åren efter 1603, kom denna misstro att bli en av huvudsakerna till Kalmarkrigets utbrott.

IV.

Brevväxling om utseende av skiljedomare.

I enlighet med sin utfästelse vid gränsen föreställde de svenska ombuden vid sin redogörelse hertigen frågan om skiljedomare i de fyra frågor, där enighet ej stått att nå. Karl lät dem också meddela till Köpenhamn, att saken ej vore glömd.[1] Att han fått besked också om Kristians förslag om en hänvändelse till kurfursten Joakim Fredrik av Brandenburg, kan ej betvivlas. Då han själv efter en tids dröjsmål tog upp saken i brev till den danske konungen, bad han likafullt endast om ett förslag, som om ännu intet namn hade nämnts.[2] Avsikten att vinna tid är oförtydbar. Kristian dröjde emellertid icke med svaret. Om Karl icke vore benägen att anförtro uppdraget åt Joakim Fredrik, borde han komma med ett motförslag, meddelade han.[3]

Fastän Kristian visat så stor iver, dröjde Karl en månad med svaret. Och i detta lät han endast meddela, att han skulle skriva till Joakim Fredrik om saken. Han kunde ju icke veta, menade han, om denne överhuvud taget var benägen att åtaga sig uppdraget.[4] Kristian tydde svaret — eller dröjsmålet med svaret — som obenägenhet att godtaga den brandenburgske kurfursten och begärde ett motförslag för lottning.[5] Att på det sättet påskynda processen låg dock icke i Karls intresse. Han hänvisade i stället till att han väntade svar från Joakim Fredrik.[6] Hertig Karls hänvändelse till branden-

[1] Lubert Kauer, Jöran Klasson o. Per Ryning t. Kristian Friis, Peder Munk, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Breide Rantzau o. Eske Brock, dat. Örebro 21 april 1603, s. o. s. 464 med anm. 9.

[2] Karl t. Kristian, dat. Nyköping 7 maj 1603, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. ej antecknat.

[3] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 26 maj 1603, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 317 r—v. Att brevet sändes med Karls brevdragare, omvittnas i dennes första utkast till svarsbrev, se nästa anm.

[4] Karl t. Kristian, dat. Vibyholm 5 juli 1603, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, med anteckning: »Opthagett 23. Augusti post reditum regis 1603.» Avskr. av konc. RReg 1603, RA, fol. 152 r—v, har dat. 4 juli. Redan några dagar efter det danska brevets ankomst till Karls läger, hade denne låtit avfatta ett svar, där han endast meddelade, att han behövde betänketid. Karl t. Kristian, dat. Vibyholm 14 juni 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 143 r. Detta har emellertid ej avgått. Det saknas i serien av originalbrev, vol. Sverige A I 6, liksom i SvReg II, DRA. Det åberopas ej i Karls senare brev.

[5] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 23 aug. 1603, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 319 v—320 v. Om lottning i Stettinfördraget s. o. s. 24.

[6] Karl t. Kristian, dat. Kalmar 29 aug. 1603, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 6 sept.

burgaren hade, enligt vad han själv meddelade, skett genom brev, men detta brev är icke bevarat — att det överhuvudtaget sänts, lär dock ej kunna betvivlas. Vare sig det nått sin bestämmelseort eller icke, måste Karl i början av år 1604 meddela till Köpenhamn, att det ej blivit besvarat.[7] Då Joakim Fredrik under dessa förhållanden knappast kunde anses vara särskilt benägen att ta på sig medlarskapet, borde Kristian i stället nämna en annan lämplig furste, som av Karl skulle på enahanda sätt tillfrågas. Som alternativ föreslog Karl emellertid ett nytt försök att genom medling av några tyska furstars ombud åvägabringa en förlikning i de återstående fyra tvistepunkterna samt, om detta ånyo misslyckades, genom medlarna överenskomma om skiljedomare. Karls obenägenhet för en skiljedom och hans övertygelse, att större vinst vore att hämta av en förlikning, hade övervunnit hans tvekan att skjuta Stettinfredens bokstav åt sidan och därmed äventyra den fredsgaranti, som var de nyss avslutade gränsförhandlingarnas yppersta vinst. Det skulle emellertid visa sig, att Kristian nu lika litet som tidigare var benägen för en sådan lösning.

Gränsläggningen mot de skånska landskapen 1603.

Om sålunda frågan om slutlig skiljedom i de svävande tvistefrågorna skjutits på framtiden, hade man dock med olika framgång sökt realisera överenskommelsen i tvenne andra spörsmål. På utsatt dag i augusti månad möttes på gränsen vid Avaskär ombud från bägge rikena till prövning av de klagomål, som framställts rörande förskjutning av gränslinjen och övergrepp av skilda slag. Efter en månads arbete var man färdig att fälla en dom, omfattande alla de frågor, vilka hänskjutits till avgörande. Enighet hade nåtts genom ömsesidiga eftergifter.[8] Den omständigheten, att eftergifterna voro flere på svensk sida än på dansk, antyder, att Erik Jöransson vid insamlandet av klagomål från gränsområdena förfarit tämligen okritiskt. Detta gäller särskilt försöket att åvägabringa en ändring av gränsdragningen vid Sjöaryd.[9]

Innan ännu underrättelsen om Flabäcksmötets slutresultat nått hertig Karl, utfärdade denne från Örebro förbud mot kredithandel med

[7] Karl t. Kristian, dat. Linköping 9 jan. 1604, orig. ibid., rec. Kolding 31 jan. 1604. En samtida avskr. ibid. är märkligt nog tagen i kansliet i Stockholm och senare än själva utskriften. Detta styrkes ej blott av handstilsanalysen utan jämväl av dat., 8 jan., som överensstämmer med avskr. av konc. i RReg 1604, RA, fol. 2 v—3 r.

[8] Erik Ribbings, Nils Anderssons o. Bengt Nilssons dom, dat. Vommedal 19 sept. 1603, tryckt efter orig. i DNT, III, s. 246 ff. Lage Urnes, Eske Billes o. Jakob Becks dom, dat. Valda 19 sept. 1603, tryckt efter orig. ibid., s. 252 ff. Att som Laursen, ibid., l. c., kalla domarna tvenne exemplar, är utan tvivel oriktigt. Även om domsluten i sak voro överensstämmande, utformades domarna helt olika, varvid de svenska ombuden mera utförligt försvarade sina eftergifter mot det klander, som kunde framställas från de klagandes eller från hertig Karls sida. — Holberg har råkat förväxla förhandlingarna vid Flabäck i febr. och mars med gränsläggningen i aug. och sept., Dannemarks Riges Historie, II, s. 593, vilket rättats av Schlegel i Slange o. Schlegel, a. a., s. 338 med anm. 239, och givit Sylvander, Kalmar slotts och stads historia, III: 3, s. 376 ff., anledning att förmoda tvenne gränsmöten 1603.

[9] DNT, III, s. 249 o. 256 f., punkt 9.

De svensk-danska handelsförbindelserna.

danska undersåtar.[1] Som skäl åberopades alla de tvistigheter mellan rikena, som denna handel medfört. Möjligen har dock även ett annat och vidare mål stått att vinna. Den svenska gränsbefolkningens handel i de danska sjöstäderna, i Ronneby, Halmstad, Falkenberg och Varberg, var nämligen till största delen kredithandel, där livsförnödenheter, särskilt salt, öl och fisk, samt köpmansvaror gåvos på kredit mot pant, mot säkerhet i kommande skörd eller mot kontrakt om leverans av fodernöt, fetnöt, hästar eller timmer. Denna handel till förfång för de svenska sjöstäderna Kalmar och Nyköse var icke minst förhatlig, enär den räknades i danskt mynt och undandrog sig offentlig kontroll — den senare desto angelägnare, då det gällde export av skeppsbyggnadstimmer, hästar och feta varor.[2] Under vistelsen i Kalmar på hösten 1603 utfärdade Karl förbud mot handel över gränsen. I stället skulle varje lördag hållas frimarknad i Kalmar, där Smålandsallmogen direkt finge handla med danska och tyska köpmän.[3] För att hindra uppköp av utsäde i Danmark, förbereddes försäljning av utsäde ur kronans förråd.[4] Då Karl senare på vintern sände Svante Bielke och Hans Eriksson till gränshäradenas allmoge för att försäkra sig om dess lojalitet, gällde förhandlingarna jämväl handeln med danskarna.[5] Förbudet bekräftades. Varornas förlust stadgades som vite. Samtidigt förbjöds all handel mot likvid i danskt mynt liksom skatteuppbörd i danskt mynt.[6] För att underlätta övervakningen skulle alla smärre vägar och stigar läggas igen och särskild gränsbevakning anordnas vid huvudvägarna.[7] Dessa vittsyftande åtgärder skulle vid 1604 års riksdag bli föremål för meningsutbyte mellan Karl och gränsallmogen. Att de observerades i Danmark, kan icke betvivlas. De stodo också i direkt samband med framställningen i myntfrågan.

De gäldfordringar av enskilda danska medborgare, som behandlades i Flabäck, hade emellertid till övervägande delen gällt svenska kronans

[1] Karls plakat om kredithandel med danska undersåtar, dat. Örebro 9 april 1603, samtida tryck i KB.

[2] Om formerna för denna handel se bl. a. Anders Svensson t. Karl, regest s. d. s. l., av allt att döma på hösten 1603, i Kungliga kansliets ingående diarium 1601—1604, RA. Utförligare ovan s. 38 f.

[3] Karls öppna brev om frimarknad i Kalmar, dat. s. l. 8 sept. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 197 v—198 r.

[4] Karl t. undersåtar i Smålands gränshärad, dat. s. l. 26 nov. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 262 r—v.

[5] Karls instruktion för Svante Bielke o. Hans Eriksson, dat. Kalmar 7 dec. 1603, orig. i vol. Ständers på danska gränsen svar Dec. 1603—Jan. 1604, Riksdagsacta, RA.

[6] »Bär någen cronones fougdte annat myndt op af almoghen ähn som nu bemälltt ähr, miste lifwet, hwilken adelsman, som utaf sine böndher annet myntt tager eller truger ähn swenskt mynt . . . skall miste sine adelige privilegier . . .» Karls tänkesedel för Svante Bielke o. Hans Eriksson, dat. Kalmar 12 dec. 1603, orig. ibid.

[7] Svante Bielkes o. Hans Erikssons instruktion för dannemannen Jöns Olovsson i Verneby, Halstorps socken, dat. Ljungby 19 dec. 1603, konc. ibid. Ytterligare ett tiotal bönder och fogdar utmed gränsen fingo samma instruktion, bland dem Jakob i Markaryd.

skulder. Att hertigen haft för avsikt att rörande dessa uppfylla mötesavskedets bestämmelser, kan ej betvivlas. Icke ens de danska köpmän, vilka skulle få betalning i Nylöse den 24 augusti, synas dock ha blivit tillfredsställda, än mindre de, vilkas krav samtidigt skulle granskas i kammaren i Stockholm. Vad orsaken än kan ha varit, synes saken ha blivit bortglömd, tills Karl några dagar före den utsatta terminen lät de svenska riksråd, som vistades i lägret vid Kalmar, i brev till de danska gränsläggningsombuden i Avaskär ursäkta den försummelse, som förekommit. Pesten förhindrade en granskning av gäldkraven i Stockholm, hette det. En ny förhandling utsattes till den 29 september.[8] Underrättelse ingick emellertid nu, att de danska fordringsägarna redan voro i Sverige på väg till Stockholm.[9] Hertigen beordrade kamreraren Abel Eriksson att ta emot alla avräkningar och reverser, granska dem mot det i Stockholm tillgängliga räkenskapsmaterialet och sedan följa danskarna till Karls läger.[1] Då denna order avgick, hade emellertid danskarna redan punktligt inträffat i Stockholm, och kunglige sekreteraren Klas Dyre hade fört en mycket upprörd förhandling med ståthållaren på slottet samt till sist avrest under protester mot den svenska försummelsen.[2] I förhoppning, att danskarna skulle bege sig till Karl i Kalmar, sändes räkenskapsmaterial för granskningen dit.[3] Så blev emellertid icke fallet. Möjligen med undantag för några enskilda köpmän följde de danska gäldenärerna Dyre tillbaka till Danmark.[4] Man hade kunnat vänta, att deras protester skulle ha upprepats av Kristian, sedan denne fått veta, hur resan avlupit. Fastän Kristian icke tog upp frågan, ursäktade sig Karl senare genom att hänvisa till en ny tvist, som härledde sig ur de oroliga förhållandena i gränslandskapet under tiden efter Flabäcksmötet 1603.

Den inre krisen i Sverige på hösten 1603.

Att hertig Karl i de landsflyktiga svenska rojalisternas stämplingar såg en av drivkrafterna i Kristians svenskfientliga politik, är redan ådagalagt[5], liksom att detta icke motsvarades av det verkliga förhållandet.[6] Endast så till vida kunna de landsflyktiga ha spelat en roll för

[8] I svenska rådets namn t. de danska ombuden vid gränsläggningen, dat. s. l. 19 aug. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 184 v—185 r. Jfr Karl t. de svenska ombuden vid gränsläggningen, dat. Kalmar 24 aug. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 186 v—187 r. Att de svenska ombuden skulle ha underrättats fem dagar senare än de danska, synes orimligt. Helt säkert har det brev, som gick i rådets namn, utställts under ett senare dat. än konceptets.

[9] Karl t. Henrik Komhusen, dat. s. l. 28 aug. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 189 v.

[1] Karl t. Abel Eriksson, dat. Kalmar samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 189 r.

[2] Ståthållarna på Stockholm t. Abel Eriksson, dat. Stockholm 26 aug. 1603 avskr. av konc. i vol. Strödda historiska handlingar 22, RA. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 201.

[3] Förteckning över räkenskaper m. m. i arkivet på Nyköpingshus, som den 19 sept. 1603 sänts till Kalmar, konc. 2 i vol. Oordnade handlingar. Röda nummer 325, KA.

[4] En anvisning av Karl för en av gäldenärerna återfinnes i RReg 1603, RA, fol. 198 r, under dat. 8 sept. s. l.

[5] S. o. s. 464.

[6] S. o. s. 237 ff., 248 f.

den danske konungens planer, som de strävat att framställa den inre oron i Sverige i en för Kristians syften icke mindre än för Sigismunds förmånlig dager. Ehuru direkta bevis saknas, lär man ej heller kunna betvivla, att danska myndigheter liksom enskilda danskar understött icke endast de svenska flyktingarna på deras väg till Polen utan jämväl, som hertig Karl gjorde gällande, den rojalistiska propaganda, vilken arbetade över de sydsvenska landskapens gräns och som, enligt hertigens mening, hade sin central i Helsingör. De svenska protesterna mot vad hertigen stämplade som fördragsbrott, mot de svenska flyktingarnas asylrätt i Danmark, hade genom mötesavskedet i april 1603 nedlagts. Knappast sex månader senare skulle de få förnyad aktualitet.

Om Kristian under den politiska krisen från oktobermandatet 1601 till Flabäcksmötet 1603 grundat sina förhoppningar om framgång jämväl på den oro, som hungersnöd och farsot skapat i Sverige, hade han, som framgår av den givna skildringen, bedragit sig. Med träffsäker propaganda och hård hand inskredo de svenska myndigheterna och främst hertigen själv mot denna oro.[7] Mera fruktansvärd än under de bägge förflutna åren härjade hungern på vintern och våren 1603 i götalandskapen. Medan svenskar och danskar förhandlade i Flabäck, begravdes i nästa socken offren för denna svält. Där ingrep hertigen genom utdelning ur kronans spannmålsförråd.[8] Även om den av rojalistisk propaganda präglade källa har orätt, som låter hertigen hemförlova det krigsfolk, han samlat till mötesplatsen i februari 1603, på grund av den svåra hungersnöden[9], är det visst, att han icke överallt kunnat ingripa med samma frikostighet som där. En välkänd dagbok från Kalmartrakten ger en fruktansvärd skildring av hungern och pesten i Möre under året 1603.[1] Mot bakgrunden av dessa förhållanden är det nödvändigt att betrakta de upprorsplaner bland västgötaadeln, vilka på hösten ledde till den räfst, som med rätta fått Tord Bondes namn.[2] Dessa planers utveckling under våren och sommaren 1603 låter sig dock icke restlöst förklaras genom en hänvisning endast till hungern och pesten. När de missnöjda omedelbart efter Flabäcksmötets slut sände den unge Jöns Bonde till Polen för att förhöra sig om Sigismunds återkomst, är det nödvändigt att sammanställa dessa händelser. Helt säkert hade mötets resultat varit nedslående för dem,

[7] S. o. s. 465 ff. Åtskilliga exempel på hårda domar över dem, som givit hertig Karl skulden för missväxten och pesten, kunde anföras ur samtida källor. Se t. ex. Stockholms stads tänkebok 1601—1603, SSA, fol. 286 r—v, under dat. 9 maj 1603, om en mönsterskrivare Måns Birgersson, som bl. a. sagt: »Skall hertigh Carl länge regere, då blifuer huarkenn brödh eller bärning meer i Sverige» och »Skall hertigh Carl länge regere, dhå blifuer Sverige ödhe.»

[8] Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, l. c.

[9] Utdrag ur spionrapport till Knut Persson, dat. s. l. 25 april 1603, s. o. s. 398, anm. 1.

[1] Om Ålemsprästens anteckningar se Sylvander, a. a., passim.

[2] En fragmentarisk skildring hos Ödberg, a. a., s. 28 ff.

som hoppades på Sigismunds restitution i Sverige genom Kristians hjälp. Då de icke önskade ge upp den kungliga saken, var det nödvändigt att nå kontakt med Sigismund för att åvägabringa en aktivisering av den kungliga politiken med särskilt syfte på ett förnyat närmande till Danmark. Det kan icke vara en tillfällighet, att Jöns Bonde förde med sig hem beskedet, att Sigismund följande år, sedan den preussiska successionsfrågan bragts till en lösning, skulle göra ett försök mot Sverige genom Danmark.[3] Om detta besked var ett direkt tillmötesgående av västgötaherrarnas önskemål, eller om det svenska partiet vid hovet i Warschau hyst samma planer, må lämnas därhän. Då ett försök till deras förverkligande slutligen gjordes, skedde det under ledning av den av västgötaherrarna, som det är skäl att betrakta som de missnöjdas huvudman, Jöran Knutsson Posse. Denne hade i början av år 1603 av hertig Karl lösgivits ur sitt långvariga fängelse. Utan tvivel var hans frigivande, vid sidan av den allmänna nöden och Flabäcksmötets resultat, den tredje huvudorsaken till upprorsplanernas förnyelse.

Utvecklingen kom emellertid att bli en annan än den, man hade planerat. Sedan Jöns Bondes resa till Polen genom en överlöpare blivit hertigen bekant, rymde Jöran Knutsson Posse, Jöran Nilsson Posse och Kaspar Tiesenhausen över gränsen till Danmark, Torsten Lennartsson, Nils och Axel Knutssöner Posse och Jöns Bonde över gränsen till Bohuslän.[4] Det är betecknande, att hertigens första åtgärd vid underrättelsen om Sigismunds planer var att sätta gränsbefästningarna i högsta beredskap[5] och att spärra gränsen till Danmark[6]. Sedan några av de upproriska likafullt lyckats fly, vidtogos åtgärder att få dem fängslade i Danmark. De upphunnos redan i Kristianopel. Medan hertigens ombud väntade förstärkning och nya instruktioner, lyckades flyktingarna emellertid ta sig därifrån och ut ur landet. Händelseförloppets detaljer äro svårutredda. Dock vill det synas, som om befälhavaren på Kristianopel, Hans Grabow, verkligen gjort ett försök att kvarhålla flyktingarna för rättegång.[7] Icke heller en hänvändelse till Kristian gav resultat.[8] Karls försök att hejda Torsten

[3] Ödberg, a. a., s. 36.

[4] Några Annotationer af Sal. Herr Jöran Posse Knutsson, s. 45. Ödberg, a. a., s. 37 f.

[5] Karl t. Torsten Kristoffersson, dat. Kalmar 3 okt. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 214 r—v.

[6] Karl t. Peder Svensson samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 214 v—215 r.

[7] Huvudkällorna äro: Karls fullmakt för Lindorm Ribbing, Nils Chesnecopherus o. Erik Jöransson, dat. Kalmar 24 okt. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 229 v—230 r. Dens:s instruktion för des. samtidigt, avskr. av konc. ibid., fol. 230 r—v. Lindorm Ribbing, Nils Chesnecopherus o. Erik Jöransson t. Hans Grabow, dat. Hageby 25 okt. 1603, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 319 r—v. Hans Grabows m. fl. intyg om flykten från Kristianopel, dat. Kristianopel 24 okt. 1603, orig. bland Strödda historiska handlingar 19, RA.

[8] Karl t. Kristian, dat. Kalmar 30 okt. 1603, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Kolding 2 dec. 1603.

Lennartsson och bröderna Axel och Nils Posse och erbjuda dem fri lejd för återresa ledde icke till något resultat.[9] De besökte konung Kristian i Kolding, innan de fortsatte till Polen.[1] Att detta blev bekant i Sverige, kan ej betvivlas.[2] Redan dessförinnan hade emellertid Karl låtit sina ombud i Kristianopel, som fingo återvända med oförrättat ärende, avge en protest, där de lade skulden för sitt misslyckande på de danska myndigheterna.[3] Under åberopande av att flyktingarna hade lämnat efter sig skulder i Sverige förklarade de protesterande, att Karl med anledning av det skedda funne sig nödsakad att innehålla betalning till de danskar, som hade fordringar på svenska kronan.

Att en sådan förklaring icke kunde tillfredsställa danskarna, är naturligt. I själva verket hade konungen redan i slutet av november tagit upp spörsmålet med danska riksrådet.

Det danska rådsmötet i Kolding i december 1603.

Man lär ej taga miste på att Kristian till en början var angelägen om att de stridspunkter, som från Flabäcksmötet hänskjutits till skiljedom, skulle slutbehandlas med största skyndsamhet. Därför ivern att redan vid gränsen utse en skiljedomare.[4] Därför också de snabba svaren på Karls hänvändelser.[5] Att detta var ett led i dragkampen mellan konungen och rådet, kan icke betvivlas. Först sedan skiljedomen fallit och hertig Karl, som det var skäl att förmoda, underlåtit att iakttaga den, skulle det vara möjligt att förmå det danska rådet till ett angrepp på Sverige med åsidosättande av Stettinfredens förlikningsbestämmelser. Om detta var Kristians avsikt — och någon annan rimlig förklaring till hans brådska erbjuder sig icke — hade hertig Karls förhalningspolitik gjort den om intet. Den öppna kränkning av mötesavskedet, som skett genom försummelsen att ej betala de danska privatfordringarna, hade samtidigt givit Kristian vapen i händerna för ett försök att tvinga rådet efter sin vilja. Också andra argument torde ha erbjudit sig. Danska kofferdister, som stuckit sig med i holländska och lybska handelsflottor på väg att forcera Rigaspärren, hade underlåtit att anmäla sin nationalitet och därför beskjutits och jagats av den svenska blockadflottan. Förluster i döda och sårade och skador å fartygen hade blivit resultatet. I den rådande nöden hade svenska befälhavare i Estland, trots förbud, tvingat danska köpmän, bland dem

[9] Karl t. Torsten Lennartsson, Axel o. Nils Posse mut. mut., dat. Kalmar 13 nov. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 252 v.

[1] Huvudkälla: Torsten Lennartsson t. Henrik Skipping, dat. Lybeck 21 jan. 1604, tryckt efter orig. av Ödberg bland Äldre handlingar angående Vestergötland, s. 125 f. Jfr Ödberg a. a., s. 37 f.

[2] Torsten Lennartssons brev, se föreg. anm., synes ha blivit snappat.

[3] Hans Erikssons, Lindorm Ribbings o. Nils Chesnecopherus' protest, dat. s. l. 25 nov. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 254 r—v.

[4] S. o. s. 451 f.

[5] S. o. s. 468, anm. 3 o. 5.

också ett av Kristians egna handelsombud, att sälja sina laster av spannmål mot anvisningar på kammaren i Stockholm, och dessa anvisningar hade icke inlösts.[6]

När underrättelsen om dessa händelser vid gränsen och på havet nådde Kristian, är icke känt. Om de stämplande västgötaherrarnas flykt lär han ej ha haft kännedom, då han från Hamburg kallade riksrådet till sammanträde i Kolding den siste november 1603.[7] Något samband med händelserna i den gamla hansestaden — hyllningen — behöver kallelsen icke heller ha haft, om ej att de givit konungen möjlighet att koncentrera sina krafter på det svenska problemet, samtidigt som framgången måste ha stärkt icke mindre hans auktoritet inför riksrådet än hans självkänsla. Konungens framställning till rådet och dess svar äro icke bevarade — måhända ha förhandlingarna varit muntliga. Därpå tyder det förhållandet, att Kristian, då han den 2 december hemförlovade sitt råd, särskilt framhöll, att han icke velat hänskjuta den fråga, som varit på tal, till något annat stånd i riket än till rådet.[8] Väl är det sant, att Kristian lätt brusade upp i vrede. Att han skulle ha givit sitt missnöje ett sådant uttryck, är dock alldeles osannolikt. Ett hot i avsikt att förmå rådet till en eftergift borde självfallet ha framställts tidigare än i det ögonblick, då förhandlingen avbröts. Allt synes tala för att Kristian nu endast anknöt till vad som förekommit under de två dagar, då rådet varit samlat i Kolding. Det är å andra sidan knappast troligt, att konungen skriftligen, i en proposition till rådet, skulle ha öppet framställt en avsikt att söka stöd hos rikets övriga ständer, i första hand hos borgerskapet[9], för att tvinga rådet efter sin vilja. Man vill i alla händelser icke förmoda, att han gjort så, redan då han för rådet lade fram sina önskemål — möjligen däremot under loppet av ett meningsutbyte genom flere skrivelser, men en sådan kan icke ha medhunnits på de två dagarna. Huru därmed än må ha förhållit sig, om huvudinnehållet i den diskussion, som förts, ge Kristians ordalag, då han hemförlovade rådet, klart besked.

Han hade hoppats, heter det där vidare, att rådet skulle ha med förtrytelse erfarit om de oförrätter, som en illasinnad granne tillfogat

---

[6] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 14 juli 1604, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Moritz Leijonhufvud, Abraham Brahe, Svante Bielke, Axel Ryning, Lubert Kauer, Jöran Klasson o. Arvid Horn, konc. 2 i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA, under dat. 11 o. 13 juli. Konc. äro på denna punkt utförligare än orig.

[7] Kristian t. Sten Brahe, Breide Rantzau, Arild Huitfeldt, Erik Hardenberg o. Henrik Lykke, dat. Hamburg 4 nov. 1603, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 100. Att kallelse utgått jämväl till andra landsändar är otvivelaktigt.

[8] Kristian t. riksrådet s. l. s. d. [Kolding 2 dec. 1603], tryckt efter orig. i Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 11 f. Enligt Erslev, Aktstykker og Oplysninger, III, s. 581, var konungen aldrig närvarande vid rådets förhandlingar.

[9] Om borgerskapet se nästa stycke.

konungen — att det gällde Sverige, därom har forskningen icke tvekat.[1] Icke heller hade borgerskapet kunnat tro, att det skulle lämnas i sticket av rådet. Konungen förklarade sig nödsakad att följa rådets flertal, men om detta komme att leda till ovilja mellan ständerna inbördes, eller om den fred och det lugn, man nu vore så angelägen om, framdeles bleve betungande, då vore Kristian utan skuld. Brevet avslutades med en förmaning att hemlighålla, vad som förekommit.

Att de svenska åtgärderna mot den danska handeln, i första hand förmodligen de oguldna fordringarna och kaperierna, av Kristian tagits till orsak att föreslå krig mot Sverige, lär ej kunna betvivlas. Uppenbarligen har rådets flertal med bestämdhet avrått. De skäl mot ett krig, som förebragts, äro ej kända, men helt visst ha de i huvudsak varit desamma som ett år senare, tvekan om Danmarks kraft att föra ett krig till seger. Måhända får man ur Kristians sarkastiska ord om fred och lugn[2] utläsa, att principiellt fredsvänliga tankegångar kommit till uttryck, så som de icke långt tidigare gjort hos en av de närvarande, hos Arild Huitfeldt[3].

Kunna alltså händelseförloppets huvuddrag skönjas, lämnas många frågor obesvarade, och främst frågan, om de svenska åtgärder, som riktat sig mot eller eljes träffat Danmarks handel, varit de enda skäl, konungen haft att anföra. Frågan är av vikt, därför att argumentationen ett år senare var en annan.

Att omsorgen om Danmarks handel skulle ha varit Kristians enda skäl att önska ett krig mot Sverige, lär dock ej kunna hävdas. Också om angrepp mot danska fartyg förekommit under sommaren och hösten 1603, kunna kaperierna ej ha haft sådan omfattning, att de hotat det danska köpmansståndet med ruin. Också om förbuden mot kredithandel med Danmark och mot gränshandel i de skånska landskapens sjöstäder varit kända i Danmark, kunna de ännu ej ha fått några mera omfattande verkningar — det senare var ju ännu kring årsskiftet föremål för landsortsförhandlingar, upptogs bland gränshäradenas besvär vid Norrköpingsriksdagen[4] och skulle förbli en stridsfråga i svensk näringspolitik intill Roskildefreden. Helt säkert var det för konungen nog, om han i vad som skett kunde ta sig anledning till ett krig med helt andra syften.

Man lär ej heller kunna förmoda, att hertig Karls truppsammandragningar vid Kalmar på sommaren och hösten 1603 i Danmark skulle ha uppfattats som ett hot. Att de icke riktat sig mot Danmark, är

[1] Så redan Molbech i Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve, I, s. 3. Om denna betydelse hos verbet fortryde, se Kalkar, Ordbog, I, s. 724, s. v. fortryde 2.

[2] »den Friid och rolighed, som y Aar elskis.»

[3] Arild Huitfeldts Krönika, V, företalet, särskilt fol. B II r—B III v.

[4] Karls svar på Smålandsallmogens särskilda besvär, dat. Norrköping 22 mars 1604, renskrift i vol. Svealand och Götaland, Allmogens besvär, RA.

uppenbart.[5] Redan i juni hade Karl velat sända trupperna till Livland[6], men omöjligheten att där försörja en större här hade lagt hinder i vägen[7]. Kalmar var utskeppningsorten till Livland och samtidigt den hamn, som bäst behövde skyddas mot polska anslag. Det är därför naturligt, att trupperna kvarhöllos i lägret kring Kalmar, sedan de sydsvenska upprorsplanerna kommit i dagen. Framför allt borde emellertid Kristian, om han haft uppfattningen, att ett krigshot förelåge, ha i detta tagit sitt främsta skäl för ett krig — att han ej gjort det, torde hans slutbesked till rådet ge vid handen. Ingen omständighet visar dock tydligare, att hänvisningen till borgerskapets nödläge ej angivit frågans kärnpunkt, än den, att argumentationen ett år senare så radikalt förändrats. Visserligen hade under detta år åtskilligt inträffat, som kunnat åvägabringa en kris i förhållandet mellan de nordiska rikena, Kristians politiska syften till båtnad.

Genom rådets motstånd hindrades Kristian att börja ett anfallskrig under sken av att vilja skydda den danska handeln. På konungens brevväxling med sina grannar hade rådet emellertid intet direkt inflytande, låt vara, att konungen icke kunde taga risken att genom ohållbara argument och uppenbart obefogade tillvitelser råka i konflikt med rådet, då det gällde att ta konsekvenserna av en sådan äventyrspolitik, särskilt vansklig gentemot Sverige, när alla tvister kunde komma under skiljedom i det nordiska rådsutskottet. Om Kristians avsikt var att mot rådets vilja driva fram en kris i förhållandet till Sverige, hade han endast en utväg, att lämna Karls framställningar obesvarade. Så skedde också under första halvåret 1604. Att denna tystnad syntes hertigen olycksbådande, därpå tyder, att han i stället för att hälsa dröjsmålet med tillfredsställelse skyndade sig att till en av de evangeliska furstar, som i allmänna intressen stod honom närmast, lantgreven Moritz av Hessen, rikta en inbjudan att döma i de nordiska rikenas ännu svävande tvistefrågor. Sedan denne givit ett vävilligt svar, upptog hertigen på ett rådsmöte i Stockholm i juli 1604 frågan, om man borde höra sig för i Köpenhamn om saken.[8] Rådet utlät sig, att man först borde höra sig för om svar på januaribrevet.[9]

---

[5] En delvis annan uppfattning hos Petri, a. a., s. 334.

[6] S. o. s. 465 med anm. 3. Att dessa order syftat att föra danskarna bakom ljuset, saknas skäl att antaga.

[7] Se även Petri, l. c.

[8] Huvudkällan är Karl t. rådet, dat. s. l. 5 juli 1604, orig. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA, punkt 7. Brevväxlingen med Moritz av Hessen är icke bevarad i serien Germanica F, RA, eller i vol. Schweden 1600—1629, St. A. Marburg, där endast de brev till Moritz under åren 1602—1604 äro bevarade, vilka i avskr. meddelats lantgreve Ludvig i Marburg. Att den överhuvud taget ägt rum, kan icke betvivlas.

[9] Rådets betänkande, dat. Stockholm 6 juli 1604, konc. 2 ibid.: »Synes oss icke orådheligit, att medh thett förste motte schrifues konungen ij Dannemarck till, att han wille

Helt säkert överensstämde detta svar med hertigens önskan.[1] Ett brev avgick också inom kort till Köpenhamn, men icke i hertigens utan i rådets namn och riktat till danska riksrådet.[2] Det skulle där ge anledning till viktiga förhandlingar mellan Kristian och rådet.

Utvecklingen vid Ishavskusten och på fjället.

Om det senaste mötesavskedets ordalag givit Kristian möjlighet att något mindre noggrant iakttaga dess rekommendation av danskt deltagande i blockaden av Riga, medgav honom den danska domen om skatterättigheterna vid Ishavet och på fjället icke att i dess fulla omfattning fortsätta den expansiva politik, som han helt säkert önskat driva. Omedelbart efter mötets slut tog konungen konsekvenserna av det danska rådets skiljedom genom att beordra länsmannen på Vardöhus att icke mera befatta sig med fjällapparna och att icke hindra de svenska befallningsmännen i deras hävdvunna skatteuppbörd vid Ishavskusten. Denna skulle emellertid ske med ledning av den utredning, som 1601 års rannsakning givit, och den ryska skatten skulle icke medges svenskarna.[3]

Hertig Karl å sin sida dröjde något med fullföljandet av lappmarkspolitiken. Först fram emot årsskiftet 1603—1604 fingo Daniel Theodori och Isak Behm fullmakt för skattläggningen i norr i enlighet med den svenska skiljedomen i Flabäck.[4] En långt vidare syftning än endast skatteuppbörd hade den instruktion, dessa hertigens förtroendemän förde med på sin resa.[5] Där uppdrog hertigen grundlinjerna för deras praktiska verksamhet, i själva verket ett program för hela den svenska Ishavspolitik, som bär Karl IX:s namn. De svenska fogdarna skulle vid sidan av och i samarbete med de danska utöva den andliga och världsliga jurisdiktionen över skattlandet. Sakören skulle delas i pro-

---

gifwa swar ifrån sigh oppå thett sidste bref, som E. F. N:de honom tillschref.» I konc. 1, ibid., står, att Kristian borde underrättas om Moritz' villighet. Bergman har i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 24, missuppfattat ordalagen.

[1] I alla övriga punkter gick svaret hertigens önskningar tillmötes. Konc. är ställt av Nils Chesnecopherus.

[2] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 14 juli 1604, s. o. s. 475, anm. 6.

[3] Kristian t. Olov Pedersson, dat. Köpenhamn 16 april 1603, tryckt efter avskr. i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 7 f. Johnsens tolkning, a. a., s. 122, att ordern i vad angick fjällapparna endast åsyftade dem, som på senare år skattlagts av danskarna, är icke nödvändig. Om Kristian avsett en sådan inskränkning, hade det helt säkert kommit till uttryck med större skärpa, allra helst som han samtidigt framhävde vikten av ett lojalt uppträdande mot de svenska uppbördsmännen. Konungens förklaring flere år senare om vad han avsett 1603 äger icke vitsord. Den tillkom i en situation, då det gällde att ånyo hävda den norska kronans rätt på fjället. Jfr Enewald, a. a., s. 164.

[4] Karls fullmakt för Daniel Theodori o. Isak Behm, dat. s. l. 2 dec. 1603, efter avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 268 r—v, tryckt bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 170 ff. Jfr fullmakt för Anders Andersson o. Evert Evertsson att lyfta skatten vid Ishavet mellan Tisfjord och Ofoten dat. s. l. 3 dec. 1603, avskr. av konc. i RReg 1603, RA, fol. 270 r.

[5] Karls instruktion för Daniel Theodori o. Isak Behm, dat. Kalmar 3 dec. 1603, s. o. s. 460, anm. 9.

portion till beskattningsrätten. I gengäld skulle de rättsliga och andliga förhållandena ägnas uppmärksamhet. Birkarlarna skulle strängt hållas efter. Plats för kyrkor för den lapska befolkningens behov skulle utses, och genom ärkebiskopens försorg skulle präster förordnas dit. Parallellt med denna omsorg om beskattningen och de skattskyldiga löpte anvisningarna för ett vidgat utnyttjande av skattlandets naturrikedomar. Pärlor och kostbara stenar skulle eftersökas. Handeln med renar och renkött skulle så långt möjligt läggas under svensk kontroll och dragas till Sverige. Plats för nyrödjningar skulle utses.[6]

Den historiska forskningen har icke tvekat om de politiska motiv, som dikterade hertig Karls strävan att handelspolitiskt och administrativt nygestalta förhållandena i det stora skattlandet i norr.[7] I 1603 års instruktion ges emellertid icke grund för uppfattningen, att Karl ville förbehålla Sverige ensamt överhögheten i dessa nejder. Att en sådan utveckling lekt hertigen i hågen, är visserligen sannolikt. Karl måste dock ha haft klart för sig, att de obestritt danska områdena på öarna utanför kusten eller de likaså obestridliga danska rättigheterna inom det gemensamma skattlandet endast kunde vinnas genom krig eller förvärvas genom byte. Annorlunda med de mera begränsade förmåner, som en gemensam förvaltning erbjöd! De borde icke blott icke försummas utan jämväl på allt sätt befästas och förkovras. I första hand voro dessa förmåner ekonomiska, och de ha av forskningen underskattats. Att också strategiska förmåner erbjödo sig, och att dessa i själva verket torde ha varit det förnämsta målet för denna politik, har redan framhävts.

Vilket syftet med Karls kolonisationspolitik än varit, hans förhoppningar måste ha fått näring av de erfarenheter, hans befallningsmän gjorde i skattlandet under senvintern 1604. Den skatt, som de norska fjällfogdarna uppburit under de senaste åren, återställdes. Sveriges rätt att ensamt beskatta fjällapparna respekterades. Jämväl i Ofoten och Tisfjorden fingo de ostörda lyfta skatt av sjölapparna.[8] Detta tog sig också uttryck i hans åtgärder i fortsättningen. Att det vunna skulle hävdas, var självfallet. För att förhindra norskt motstånd och norska övergrepp — ty även sådana hade inrapporterats — och övervaka beskattningen skulle svenska länsmän nu tillsättas i varje fjord för sig.[9] Icke nog härmed, synbarligen övertygad om att Kristian nu vore beredd att nedlägga alla planer på en dansk expansion i Lappland, sökte han få dessa övergrepp mot enskilda finnar bland de svenska skattedragarna beivrade från Köpenhamn. Då det svenska rådet på

[6] Jfr Enewald, a. a., s. 164 f., o. Johnsen, a. a., s. 122 f.
[7] Johnsen, a. a., s. 123.
[8] Enewald, a. a., s. 166 f.
[9] Karls fullmakt för Anders Eriksson, dat. Nyköping 16 juni 1604, avskr. av konc. RReg 1604, RA, fol. 219 v.

sommaren 1604 hos det danska förhörde sig om svar på Karls januaribrev, riktade de uppmärksamheten jämväl på de nya klagomål, som kommit till sedan 1603 års möte. Utom danskarnas Rigafart gällde det klagomål från hertigens fogdar vid Ishavskusten — någon specifikation på dessa nya tvister lämnades däremot ej.[1]

Att man i Stockholm tvekade att föreslå lantgreve Moritz till skiljedomare, var naturligt med hänsyn till Kristians underlåtenhet att svara på Karls anhållan om ett annat förslag än Joakim Fredrik av Brandenburg.[2] Man var som alltid obenägen att blotta ett alltför starkt intresse. Genom en hänvändelse till det danska rådet, en åtgärd som icke saknade stöd i Stettinfredens förlikningsbestämmelser, beräknade man att vinna dess bistånd mot konungen. Helt säkert har man så till vida räknat rätt, som detta brev kom att bli utgångspunkten för en kris i förhållandet mellan Kristian och det danska rådet. Då det nådde adressaterna, var Kristian emellertid i Norge, och brevdragaren avfärdades med ett mottagningsbevis.[3] När Kristian omedelbart vid sin återkomst till Kronborg sammankallade ett rådsmöte för behandling av den svenska frågan, har han möjligen realiserat en plan, utformad redan under intryck av de rapporter från Vardöhus län, som han kan ha fått under vistelsen i Bergen. Säkert är emellertid, att det svenska rådets brev krävde en förhandling mellan konung och råd i Danmark.

Det danska rådsmötet i Odense i augusti 1604.

Huru därmed än må ha förhållit sig, då rådet samlades i Odense i slutet av augusti framlade Kristian Friis, Peder Munck och Breide Rantzau en egenhändig proposition av konungen.[4] Att denne icke själv framträdde inför rådet, har icke varit en tillfällighet — propositionen var daterad i Köpenhamn en vecka i förväg, och konungens frånvaro motiverades med en hänvisning till den brandenburgske kurfurstens besök i Köpenhamn.[5] Måhända hade de muntliga förhandlingarna i Kolding åtta månader tidigare icke uppmuntrat till ett förnyat försök. Av största intresse är härvid, att kunglige kanslern, marsken och ståthållaren på Köpenhamns slott förde konungens talan inför rådets flertal. Att de höga riksämbetsmännen framträtt såsom konungens särskilda förtroendemän, i kraft av de höga ställningar i konungens närhet, de intogo, är möjligt. Ståthållaren på Köpenhamns slott kunde därvid ha intagit rikshovmästarens plats. Detta ämbete hade stått obesatt sedan Kristoffer Valkendorffs död. På motsvarande sätt framlade

[1] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 14 juli 1604, s. o. s. 475, anm. 6.

[2] Om förhandlingarna i Stockholm i juli 1604 s. o. s. 477 med anm. 8—9.

[3] Därom i brev från svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 3 nov. 1603, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, s. n. s. 487, anm. 7.

[4] Kristian t. rådet, dat. Köpenhamn 18 aug. 1604, tryckt efter orig. i Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, s. 13 ff. Att denna framlades av kunglige kanslern, marsken och ståthållaren på Köpenhamns slott, omvittnas i rådets svar s. n. s. 481, anm. 7.

[5] Därom i Rigsraad Eske Brocks Dagbøger for 1604, 1609, 1619 og 1622, s. 269.

den kunglige kanslern vid åtskilliga tillfällen muntligen eller skriftligen konungens propositioner till rådet.[6] Endast en omständighet är här märklig. Kanslern, marsken och ståthållaren ha icke underskrivit rådets betänkande.[7] Vid andra tillfällen har kanslern underskrivit rådets betänkande, fastän han med all sannolikhet å konungens vägnar föredragit ärendet i rådet.[8] Att rådsbetänkandet i princip borde vara enhälligt, kan icke betvivlas.[9] Det är emellertid känt, att vid några tillfällen, då enighet ej stått att nå, de fronderande sluppit underteckna majoritetens beslut.[1] En slutsats ligger nära till hands, att Kristian Friis, Peder Munk och Breide Rantzau — vare sig de kände sig förpliktade av konungens förtroende, eller de grundade sitt ställningstagande på en saklig värdering av de framlagda skälen — icke ville gemensamt med rådets flertal avvisa Kristians förslag om ett anfallskrig mot Sverige. Ty detta var återigen konungens ärende.

Till ett anfall på Sverige anförde konungen trenne orsaker. Först berördes de handelspolitiska skälen, de ännu oguldna danska fordringarna i Sverige och övergreppen mot danska köpmän i Rigaspärren — en kofferdist från Köpenhamn hade till och med kapats av svenskarna. Denna svenska politik skadade rikets fattiga borgerskap, hette det.[2] I samband därmed berördes de svenska kaperierna på holländare och andra i hela Östersjön, på både danskt och svenskt farvatten. Genom dem förringades danska kronans höghet och minskades tullintäkterna i sundet. Så långt överensstämde konungens andragande med de klagomål mot Sverige, som förekommit före Flabäcksmötet, och som helt säkert förelagts det danska rådet ännu i Kolding 1603. Desto mera överraskande var Kristians tredje skäl att anfalla Sverige. Det var samtidigt det utförligast framställda.

I själva verket kunde Karls regering i Sverige icke förmodas bli långvarig, hette det här. Gud hade säkert givit honom, liksom andra

---

[6] Erslev, l. c.

[7] Rådets betänkande, dat. Odense 27 aug. 1604, tryckt efter orig. av Erslev, a. a., I, s. 125 ff. Att detta skrevs ut av Kristian Holck, berodde helt säkert på att denne var yngst i rådet. Jfr om betänkandet i jan. 1609 ibid. s. 175 o. 178.

[8] Så helt säkert i jan. 1609, s. n. s. 537 ff. Jfr Erslev, l. c.

[9] Denna uppfattning hos Erslev, l. c. Jfr dock den majoritetsprincip, som stadgades i Stettinfreden, s. o. s. 23.

[1] Erslev, l. c.

[2] Ehuru detaljerade uppgifter om alla kaperier ej meddelades, är det möjligt, att bevismaterial medfördes av Kristian Friis för den händelse, att dessa övergrepp skulle i detalj diskuteras, t. ex. för utrönande av var kaperierna skett. Samtidigt med kallelsen till rådet beordrade Kristian Hans Lindenov att låta undersöka fall av kaperier i de bornholmska farvattnen och skaffa uppgift på namnen på de svenska amiraler och kaptener, som opererat där. Kristian t. Hans Lindenov, dat. Kronborg 5 aug. 1604, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 180. Denna uppgift, numera i orig i vol. Sverige A III 64, TKUA, DRA, ger den märkliga upplysningen, att befälhavare på det svenska fartyget Fortuna var — Axel Oxenstierna. En förväxling synes ha skett mellan bröderna Axel och Krister.

tyranner, en kort tidsfrist. Efter Karls frånfälle funnes ingen Vasaättling, som kunde förestå riket. Alla de svenskar, som tvingades fly hemlandet, sökte sin tillflykt i Polen, och fortfarande hade Sigismund många anhängare i Sverige. Därför hade man skäl att befara, att Sverige åter hemfölle under Sigismund, en herre, som vore uppfödd i papisteri, ivrade för katolicismen, regerades av munkar och jesuiter, vore spanske konungens svåger och påvens andlige son.[3] Därav hade Danmark intet annat att vänta än förändringar i religionen och nya spanska anslag för att undertrycka riket eller i varje fall skada det.

För att förhindra den skada, som Karls regemente förorsakade Danmark, och undanrödja de faror, den svenska usurpatorns fall kunde medföra, borde man börja krig mot Sverige — i syfte, får man fullfölja tankegången, att erövra det under danska kronan eller försvaga dess krafter därhän, att det tvunges till en fredlig politik och i polske konungens händer icke utgjorde någon fara för sina grannar.

Om rådet delade Kristians mening, borde det föreslå utvägar att finansiera detta krig.[4]

Denna framställning är märklig framför allt därför, att Kristian intill år 1604 visat sig mycket litet intresserad av religiösa frågor överhuvud taget och allra minst av motreformationens framsteg bland danska präster och lärda.[5] Att däri se en följd av Kristians sympati för Sigismunds restitution i Sverige är helt säkert alldeles oriktigt.[6] Snarare har bakgrunden varit en realistisk uppfattning om den jesuitiska propagandans utbredning och möjligheter.[7]

Under läsåret 1603—1604 hade frågan om jesuitiska studenters tillträde till Köpenhamns universitet mognat till en kris. Universitetets kansler, kunglige kanslern Kristian Friis, hade hänvisat dess myndig-

---

[3] »En herre, som er opdragen udj Papisteriet, och en yffuerer y samme Religion, Som regeris aff Munke och Iesuiter, huilcke erre hans neste Raad, Er konnigen aff Spaniens suoger Oc Pauens søn oc Creatura.»

[4] Slange o. Gram, a. a., s. 208 f., ge ett referat, som icke kan grunda sig på Kristians verkliga proposition. Då referatet av rådets svar, ibid., s. 209 ff., är alldeles korrekt, ligger tanken nära till hands, att Slange rekonstruerat propositionen med ledning av detta. Möjligheten att för denne förf. förelegat en nu ej längre bevarad källa, medan referatet av rådets besked införts först av Gram, får emellertid ej helt avvisas. Propositionen, såsom den av dessa förf. återges, är nämligen riktad till adeln, ej till rådet, och dess inledande ord återfinnas i den order om mönstring av adeln, som Kristian utfärdade samtidigt med kallelsen till rådsmötet. Kristian t. adeln över hela riket, dat. Kronborg 5 aug. 1604, regest i Kancellíets Brevbøger 1603—1608, s. 179. Att ett adelsmöte varit samlat utan att någon samtida källa förmedlat kännedom därom, är föga sannolikt. Måhända återger Slange ett ej längre bevarat utkast till framställning om ökad bevillning, vilken ej kommit till användning, sedan rådet ställt sig avvisande till anfallsplanerna. I så fall skulle i stället adelns svar, sådant det refereras ibid., s. 209, vara en konstruktion.

[5] Münter, Den danske Reformationshistorie, II, s. 641. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, III, s. 159 f. Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen, I, s. 236 f.

[6] Så hos Rørdam, l. c., och ehuru i andra hand hos Steen, a. a., s. 314.

[7] Så hos Steen, l. c.

heter att förhandla direkt med konungen och förberett dem på hans invändningar.[8] När dessa förhandlingar ägt rum, är icke närmare känt. Säkert är endast, tycks det, att de ägt rum efter sammankallandet av rådsmötet i Odense.[9] Redan under resan i Norge hade Kristian emellertid ställts inför frågan om den jesuitiska verksamheten bland norska präster och lärda.[1] Resultatet — Kristians förbud mot jesuitlärjungars antagande i prästerlig tjänst, utfärdat i början av oktober — visade emellertid, att konungen låtit sig övertygas. Forskningen har dragit slutsatsen, att politiska, icke religiösa skäl legat till grund för detta ställningstagande.[2] Konungen skulle nämligen av en politisk ströskrift ha blivit underrättad om spanska och polska planer på en våldsam rekatolisering av de nordiska länderna. Denna skrift, enligt uppgift författad av en ditmarskare Jonas Henriksson från Meldorf, tilldrar sig ett desto större intresse, som dess huvudtes — faran för Danmark av en svensk-polsk union — är välkänd från de svensk-danska förvecklingarna under åren närmast efter sekelskiftet och åter aktualiserades av Kristians proposition till rådet i augusti 1604.[3] Karl hade framfört samma varning till Kristian på våren 1601.[4] Icke mindre klart hade några tyska furstar, troligen oberoende av den hertigliga propagandan, uttryckt saken, låt vara, att det är ovisst, om Kristian fått kännedom om deras mening. I alla händelser hade han då icke låtit sig påverkas.[5]

Det finnes skäl att förmoda, att den politiska ströskrift, där dessa framställningar återklingade, inspirerats från svenskt håll.[6] Att den väckt uppseende i Danmark, kan icke betvivlas.[7] Då det ej är känt, vilken tid på året 1604 den kommit ut, och när den nått Köpenhamn, är det icke bevisat, att den utövat ett bestämmande inflytande på Kristians ställningstagande till biskoparnas och professorernas andraganden eller på hans proposition till rådet. Naturligtvis kan jesuit-

[8] Rørdam, l. c.

[9] Avresan till Norge skedde den siste maj. Rigsraad Eske Brocks Dagbøger for 1604, 1609, 1619 og 1622, s. 266. Före avresan utställde Kristian ett rekommendationsbrev för en av de jesuitlärjungar, som varit anledning till att rekatoliseringsfaran tagits upp i konsistorium. Detta brev föredrogs där den 11 juni. Rørdam, Om Mag. Johannes Martini Petrafontanus Udbynerus, s. 755. Då samme students sak var före efter Kristians förbud, hänvisades till detta. Ibid., s. 757.

[1] Steen, a. a., s. 314. Jfr framställningen hos Slange o. Gram, a. a., s. 206. Vilka Steens källor varit utöver den senare berättelsen, har ej kunnat fastställas.

[2] Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, III, l. c. Steen, a. a., s. 314.

[3] Consilivm politicorvm de ratione et via regiones septentrionales ad cvltum sedis romanæ redvcendi: item de cavsis, propter qvas Daniæ svspecta esse debet regnorvm Poloniæ et Suetiæ coniunctio. Auctore Iona Henricsonio, Meldorpiano Ditmarso. Se vidare exkurs 2.

[4] S. o. s. 257 ff.

[5] S. o. s. 349 ff.

[6] Se exkurs 2, s. 642 f.

[7] Kornerup anför, a. a., s. 238, anm. 1, ett exempel därpå.

farans aktualiserande genom den kyrkliga aktionen ensamt ha lockat konungen att tillgripa en argumentation, som kunde inför rådet ytterligare stärka hans ställning: icke blott borgerskapets, även prästerskapets nöd kunde åberopas mot rådets fredsvilja. Så stora äro emellertid överensstämmelserna mellan den okände Jonas Henrikssons bild av Sigismund och den, Kristian vida kortare gav i sin proposition, att tanken icke får avvisas, att konungen ur denna och med hänsyn till den uppmärksamhet, dess teser väckt, gripit till en argumentation, som eljes hörde till den svenska regimens ideologi. Om hertig Karl medverkat vid befordrandet till trycket av denna politiska traktat i syfte att påverka opinionen i Danmark, har hans aktion fått vidare konsekvenser än han anat.

Att den jesuitiska verksamhet i Danmark, som var aktuell på sommaren och hösten 1604, i förening med den okände Jonas Henrikssons spekulationer om Polens och Spaniens nordiska planer kan ha ingivit Kristian verkliga farhågor för sitt rikes bestånd, är knappast troligt. Den teckning av Danmarks militära vanmakt, som motiverade dessa planer, var icke längre träffande. Om Polens resurser och dess engagemang i öster hade den preussiske hertigens svåger helt säkert en mera realistisk uppfattning. Hur uppmuntrande än de svenska flyktingarnas skildringar från hemlandet voro, har Norrköpings beslut förvisso varit känt i Danmark i augusti 1604 och förmedlat kännedom om att Karl ånyo befäst sin ställning. Med rätta har forskningen därför tvekat att uppfatta Kristians farhågor för den svensk-polska unionen, sådana de togo sig uttryck i framställningen till rådet, som hans innersta mening.[8] Utan tvivel föreligger i stället ett opportunistiskt utnyttjande av en läglig konjunktur.

Det danska rådets svar blev också helt avvisande.[9] Där erinrades till en början om att Stettinfreden vore en evig fred och att den konfirmerats vid Flabäck 1603. Vidare hänvisades till fördragets skiljedomsbestämmelser och till de böter, som stadgades för fördragsbrott. Den eviga freden och den blodsutgjutelse och det fördärv, som följde med ett krig, borde betyda mera än några kapade kofferdister. Sådana missförstånd mellan två grannar borde icke få leda till krig.

Vad Rigafarten anginge, hade den i det sista mötesavskedet icke lämnats danskarna öppen. I stället hade de danska ombuden lovat

---

[8] Thyresson, a. a., s. 22. Om den tolkning av händelsesammanhanget, som här givits, är riktig, måste samme förf:s tes, att Kristian 1604 var mera angelägen om ett krig mot Sverige än tidigare, avvisas. Skälet skulle ha varit, att Kristian blivit orolig över Karls alltmer befästa ställning i Sverige. Att en sådan oro påskyndat upprepandet av förslaget om ett preventivkrig, är ej uteslutet. Som någon huvudsaklig drivkraft i Kristians målmedvetna politik kan den ej betraktas.

[9] Danska riksrådets betänkande, dat. Odense 27 aug. 1604, s. o. s. 481, anm. 7.

utverka Kristians passiva stöd vid blockaden. Därför trodde sig Karl, menade rådet, ha rätt att hejda de danska Rigafararna.

Så långt krigsorsakerna! Vad krigsmedlen angick, kunde rådet icke se någon möjlighet att uppbringa de penningar, som krävdes. Armod härskade bland adel, borgare och bönder — och en utarmad allmoge kunde lätt följa äldre tiders exempel och resa sig mot förtrycket, tillades det hotfullt. Hertig Karl däremot stode väl rustad med en krigsvan här och en stark flotta. Erfarenheterna från sjuårskriget visade också, att Sveriges läge vore taktiskt förmånligt — en stark fientlig här kunde aldrig underhållas inne i Sverige, och en svagare styrka kunde icke nå sina mål. De svenska gränsbefästningarna voro dessutom starka.

Också den politiska konjunkturen fann rådet oläglig. Kejsaren vore missnöjd med Hamburgs hyllning. Även Lybeck kunde vid ett nordiskt krig ta Sveriges parti. Framför allt skulle ett anfall på Sverige leda till konflikt med Polen, ty Sigismund kunde icke som Sveriges rättmätige konung godkänna en dansk erövring av svenska länder.

Till sist skulle Östersjöhandeln fördärvas av kriget och därmed Öresundstullen minskas.

Vad angick Karls övergrepp, borde man tillsvidare låta dem passera. Dennes regering skulle icke kunna fortgå så som den nu artade sig. Uppror hotade i landet, och Ryssland eller Polen kunde väntas anfalla det. Detta skulle hindra den svenske regenten att fullfölja sitt uppsåt.[1]

Hård har domen fallit över det danska riksrådets ovilja mot krig.[2] Den danska aristokratien hade uteslutande sina ståndsintressen för ögonen, har det sagts. Den ville icke bära krigets offer och icke taga risken av konungamaktens genom ett lyckligt krig ökade auktoritet. Detta täcker väl icke hela sanningen. Jämsides med denna ovilja mot ett krig och dess offer gick en rent ideell uppfattning om det orätta krigets vansklighet, ursprungligen härflytande ur medeltida föreställningar, nu programmatiskt framställd på danskt språk av Arild Huitfeldt. Ej heller kan man frånkänna det danska rådets hållning en grundval av realism. Kristians rustningar voro ännu icke långt drivna. En nationell här saknades — som den okände Jonas Henriksson med skärpa framhävt — och Kristians nordtyska politik med dess olikartade syften hade icke resulterat i fasta vänskapsband och tryggad tillgång till kontinentens värvningsmarknad.

---

[1] Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 209 f., Schäfer, a. a., s. 310 f., Thyresson, a. a., s. 22 f. De bägge senare förf. tolka uttrycket »Carls regimente hafver icke bestandt, som thet anstillis» som en förutsägelse, att Karls regering i Sverige icke skulle komma att bestå lång tid. Meningen är i själva verket, att Karls politik icke kunde komma att fortsätta efter samma linjer som ditintills. Ansatt av Polen och Ryssland bleve Karl tvungen att — är sammanhanget — söka Danmarks vänskap.

[2] Schäfer, a. a., s. 318 ff.

Ser man emellertid rådsmötet i Odense 1604 som ett led i en rad av kraftmätningar mellan Danmarks konung och råd, i linje med händelserna vid gränsen 1601, 1602 och 1603 och vid rådsmötet i Kolding 1603, står det klart, att det först och sist gällde rådets maktställning, sådan den garanterats i handfästningen, det danska valrikets författningsurkund, i Stettinfredens förlikningsbestämmelser och i hävden.

Fortsatta förhandlingar om valet av skiljedomare.

Man hade kunnat vänta sig, att det danska rådet, då det nu var samlat, skulle ha besvarat det svenska rådets julibrev, låt vara, att detta icke direkt krävde ett svar från rådet, endast Kristians svar på Karls brev om valet av skiljedomare. Danskarna kunde emellertid icke skriva till Sverige utan Kristians hörande, och de åtskildes utan att ha kunnat samråda med konungen. Helt säkert bör man i deras hänvisning till Stettinfredens förlikningsbestämmelser och i rådet till konungen att överse med de kränkningar av Danmarks höghet och de brott mot mötesavskedet, som förekommit, se en uppmaning att besvara Karls brev om förlikningsprocessens fullföljande. Konungen var emellertid icke sinnad att omedelbart följa denna rekommendation. Först sedan Karl, uppenbarligen oroad av dröjsmålet, i början av september ånyo begärt besked[3], bekvämade sig Kristian att svara[4]. Det är av intresse, att han därvid alldeles förbigick frågan, om Joakim Fredrik av Brandenburg vore villig att åtaga sig uppdraget eller icke. Därom hade han förvisso kunnat göra sig underrättad vid svärfaderns besök i Köpenhamn i augusti. Otvivelaktigt har den brandenburgske kurfursten bestämt avböjt att deltaga i en med hänsyn till Preussens kunglige länsherre så vansklig politisk process. Att Kristian varit oförsiktig nog att föreslå Joakim Fredrik till skiljedomare utan att först förvissa sig om dennes medverkan, hade alltså lett till ett politiskt misslyckande. Desto skarpare i tonen var det svar, som han gav på uppmaningen att föreslå någon annan i kurfurstens ställe. Karl hade icke hållit Flabäcksavskedet, hette det där. De danska borgenärerna hade icke fått betalt. Överallt berättades om osäkerheten på den danske konungens farvatten, där svenska örlogsmän, Kristian och Danmark till förfång, kapade främmande nationers kofferdister. Under sådana förhållanden sade sig Kristian icke förstå, vad det skulle tjäna

[3] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 11 sept. 1604, orig. i vol. Sverige A 6, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i RReg 1604, RA, fol. 322 r, har dat. 8 sept. Vid denna tid var Gerhard Steding vid hovet i Stockholm, där han avled den 24 sept. Calendaria Caroli, s. 127.

[4] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 9 okt. 1604, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 329 r—v. Det starkt rättade konc. ligger i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Referat hos Slange o. Gram, a. a, s. 211, där brevet betraktas som en följd av det svenska rådets julibrev, hos Erslev, a. a., s. 131, Laursen i DNT, III, s. 187, o. Enewald, a. a., s. 169.

för syfte att fullfölja processen till en skiljedom, som svenskarna ej respekterade. Därför ville han icke föreslå någon skiljedomare.

Att betrakta Kristians utgjutelser som lynnesutbrott är helt visst oriktigt. Urståndsatt att utan rådets medgivande börja ett anfallskrig fullföljde konungen sina syften genom att, så långt det stod i hans makt, sätta Stettinfredens förlikningsförfarande ur spelet och därmed undanrödja en av grundvalarna jämväl för det danska rådets politiska auktoritet. Att han tvekat om hur långt det därvid var rådligt att gå, visar utkastet till svaret. Där ha de hotfullaste uttrycken och de detaljerade uppgifterna om kaperier och gäldbrev strukits, och till sist har en fras tillfogats, att det skrivna vore ett svar i all vänlighet.[5] Att dessa ändringar skulle göra svaret acceptabelt ur svensk synpunkt, var helt visst icke meningen. I varje fall blev resultatet ett annat än det åsyftade. I riktig uppfattning av Kristians avsikt sköt Karl i sitt svar Stettinfreden i förgrunden.[6] Han icke endast förnekade, att han gjort sig skyldig till överträdelse av det sista mötesavskedet. Han hävdade också, att alla klagomål i det hänseendet borde skjutas under skiljedom på gränsen av bägge rikenas råd. Dessa borde mötas vid Flabäck till nyåret 1605. Vad de funno rätt, däri skulle Karl finna sig. Kunde de icke enas, borde processen fullföljas inför en främmande skiljedomare, så som med de ärenden, vilka ännu voro svävande efter Flabäcksmötet 1603. Också med denna skiljedom ville Karl då låta sig nöja. Till sist framförde den svenske regenten förslaget, att Moritz av Hessen skulle kallas till skiljedomare i stället för Joakim Fredrik av Brandenburg. För att stödja aktionen fick det svenska rådet hos det danska kräva snart sammanträde på gränsen för förlikning av de nya tvistemålen.[7]

Den svenske regenten, som nyss givit uttryck åt sina tvivel om nyttan av skiljedomsförfarandet och sökt fördröja processens fullföljande, framträdde nu som en ivrare för dessa föreskrifters noggranna iakttagande. Med formalism har detta ställningstagande naturligtvis intet gemensamt. Då Karl under de fortsatta förhandlingarna fram till krigsutbrottet vidhöll det, har han otvivelaktigt handlat i klart fattad

---

[5] I uttrycket »oss til foragt och wort rige til største praeiudicio» ha orden »til foragt» strukits. Uteslutits ha även orden »midlertid wille wi, huis som oss, wore riger och vndersote offuer tilforsigt oc aldelis vforskildt aff Eders K:t er wederfaren, Gud oc den tilkomstge tid haffu[!] befallett». Till sist har in margine tillfogats orden »til ett venligt svar».

[6] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 28 okt. 1604, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i RReg 1604, RA, fol. 358 r—v, har dat. 29 okt. Referat hos Slange o. Gram, a. a., s. 212, Erslev, l. c., Laursen i DNT, III, l. c., o. Enewald, l. c.

[7] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 3 nov. 1604, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Moritz Leijonhufvud, Magnus o. Abraham Brahe, Svante o. Nils Bielke, Jöran Eriksson, Lubert Kauer, Jöran Klasson o. Erik Ribbing. Konc. 2 i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA, har dat. 2 nov. I detta konc. ha invändningar mot Kristians förebråelser angående de oguldna fordringarna först tagits med men strukits.

avsikt att försäkra sig om det danska rådets stöd och om en förmånlig utgångsställning vid en process inför en främmande skiljedomare.

Därhän var Kristian emellertid icke sinnad att låta det gå. Den svenske brevdragaren fick återvända till Stockholm med ett kort och hotfullt besked, att de svenska kaperierna på danskt farvatten måste upphöra, om icke följden skulle bli en svår konflikt mellan rikena — enligt en kanslianteckning har Kristian själv skrivit ned dessa rader.[8] De hade en dubbel innebörd. Man har ej skäl att betvivla, att Kristian på Kronborg fått besked om hur intäkterna av Öresundsregalet minskade till följd av de svenska kaperierna. Dessa hade också under den förflutna sommaren varit framgångsrika.[9] Kristians hot hade emellertid en vidare innebörd. Det gällde en fråga, där Flabäcksmötet endast givit ett villkorligt besked. Beträffande Rigablockaden var Kristian icke bunden av rådets ställningstagande. Där fanns möjlighet att utan konflikt med Stettinfredens bokstav driva fram en kris mellan de nordiska rikena. Det var tillika ett område, där hänsynen till det danska köpmansståndet kunde åberopas inför rikets råd.

Karl blev dock icke svaret skyldig.[1] Han hade icke, försäkrade han, givit sina flottbefälhavare order att angripa någon på danskt vatten — att han heller icke givit motsatta föreskrifter, underlät han att meddela. Vad som skett, hade alltså skett utan hans vetskap och vilja, påstod han, och han vore villig att låta rannsaka om dessa händelser, endast han finge besked om var och när de utspelat sig och vilka svenska befälhavare, som skulle anklagas. Sin egen uppfattning om händelsesammanhanget gav han formen av en uppmaning till Kristian att se till, att icke danska undersåtar rotade ihop sig med dem, som ville styrka Karls fiender. Tydligen blev ännu en eller annan dansk kofferdist skadad vid sammanstötningarna mellan svenska kapare och de holländska och lybska handelsflottor, som sökte bana sig väg till Riga. Till sist begärde Karl svar på sitt brev om förlikningsprocessen — det vore en överträdelse av Stettinfreden att icke svara, tillade han hotfullt.[2]

Endast några dagar efter detta besked kom en brevdragare till Stock-

[8] Kristian t. Karl, dat. Kronborg 26 nov. 1604, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 330 r—v. Om Kristian avsåg att öppet hota med krig är ovisst: »paa det uidlöfftighed och wuille der aff icke skulle fororsagis imillom riigerne» (citerat efter konc. 2 i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA). Vid avskr. av konc. i SvReg II, ibid., fol. 330 v, står »med H. May:ttz egenn hannd conciperit». Jfr Slange o. Gram, l. c., där dessa ord ha ryckts in i referatet av brevets formella slutfras — en anvisning om att kopieboken Svenske Acta hört till dessa förf:s källor.

[9] Därom t. ex. Calendaria Caroli, s. 126. Slange o. Grams meddelande, a. a., s. 213, om ett sjöslag på redden för Danzig sommaren 1604 avser måhända samma tillfälle.

[1] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 16 dec. 1604, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i RReg 1604, RA, fol. 379 v—380 r, har dat. 12 dec.

[2] »Heller wij wele oss ther öfuer wette till thet högste att beswäre, såsom thett huilket icke är lijkmätigtt thet Stetinische fördrag.»

holm med ett brev från det danska rådet, ett svar på det svenska rådets novemberbrev.[3] Där hänvisades endast till Kristians besked. Det tillkomme icke det danska rådet att ändra detta i vad gällde skiljedomare. Brevet präglades helt av att vara uppsatt under konungens direkta medverkan. Det har avfattats av Kristian Friis och underskrivits jämte honom endast av Henrik Ramel och Kristian Holck, den förre konungens förtrogne, den senare dock troligen en anhängare av rådets fredspolitik.

Formellt var den mening, som kommit till uttryck, oemotsäglig. Det danska rådets inflytande på valet av skiljedomare skulle utövas i det nordiska rådsutskottet och hade endast formen av en lottkastning mellan tvenne föreslagna.

Det danska brevet gick emellertid utöver detta. Det innehöll en troskyldig försäkran, att, såvitt det vore känt, alla svenska undersåtar vid besök i Danmark bleve rättvist och ståndsmässigt behandlade.[4]

Vad som föranlett denna försäkran, är icke känt. Till något uttryck i Karls eller i det svenska rådets brev hänförde det sig icke. Formuleringen förbjuder antagandet, att de under Sverige skattskyldiga vid Ishavskusten skulle avses. Helt säkert gällde det endast att vid sidan av Kristians klagomål verkningsfullt framhäva, hur man på danskt håll beflitade sig om grannsämjan. I detta hänseende ville man emellertid icke vara mindre omsorgsfull i Sverige. Det danska brevet besvarades med största skyndsamhet. Svenskarna betonade, att antalet danskar i svensk tjänst var vida större än antalet svenskar i Danmark. Icke dess mindre vederfors varje dansk i Sverige all rätt. Endast om någon mot Stettinfredens uttryckliga förbud deltog i spridandet av smädeskrifter eller i andra stämplingar, bleve han straffad.[5]

Karls benägenhet att tillmötesgå de danska klagomålen över svenska kaperier genom erbjudandet att ställa de felande för rätta kom uppenbarligen olägligt för den danske konungen. I sitt svar talade Kristian i allmänna ordalag om klagomål från de sjöfarande, men namnen på de skyldiga skeppskaptenerna kunde han icke uppge.[6] Vare sig detta

[3] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 3 dec. 1604, avskr. av orig. i DReg. RA, fol. 330 v—331 r, tryckt efter avskr. av konc. 2 i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, av Erslev, a. a., s. 132 f. Konc. 1 av Kristian Friis' hand ibid., har dat. 4 dec.

[4] »Vi vide os icke at erindre, at voris naadigste herre och konning hafver ladit uforrette eller betønge nogen adelsmand, geistlig, borger eller bonde af Svergis rigis undersaatter, hvilcke vi holder for vor gode venner och naboer, men hver efther sin standis gebur, naar the her udi riget hender at ahnlange, da vederfaris dennom det, som christeligt, retferdigt och billigt ehr, hvilcket vi med en god samvittighed kunde betyge.» Citerat efter trycket, se föreg. anm.

[5] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 23 dec. 1604, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, starkt skadat, avskr. av orig. i SvReg II, ibid., fol. 334 v—336 v. Brevet har undertecknats av Moritz Leijonhufvud, Magnus o. Abraham Brahe, Svante Bielke, Axel Ryning, Jöran Eriksson, Lubert Kauer o. Erik Ribbing.

[6] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 14 jan. 1605, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 331 v —332 r.

berodde på att beskyllningen varit förhastad eller på att det verkligen var svårt att namnge de skyldiga — sin obenägenhet att förhandla hade han ännu en gång ådagalagt. I samma anda svarade han på uppmaningen att komma med ett nytt förslag till skiljedomare. Han ville icke nämna någon annan än den, han redan en gång föreslagit.[7] Att Karl underkänt denne, och det förmodligen på goda skäl[8], måste ha ingivit Kristian förhoppningen att därmed ha omöjliggjort processens fullföljande[9]. Då hade han emellertid icke räknat med Karls envishet. Obekymrad om att Joakim Fredrik av Brandenburg tidigare underkänts, föreslog denne under åberopande av Stettinfredens verba formalia och sin iver att i allt iakttaga dess föreskrifter, att lottkastning borde ske mellan de två nämnda. För att kasta lotten borde sex av vartdera rikets råd sammanträda vid gränsen. Samtidigt kunde dessa förhandla om de nya tvister, som förekommit sedan 1603 års avsked.[1]

Denna oväntade vändning gjorde icke Kristian mera benägen för en fortsatt process. Först efter ytterligare en påminnelse från Stockholm bekvämade han sig att svara.[2] Genom Karls manöver tvingad att motivera sitt ställningstagande skildrade han utförligt Klas Dyres och de danska köpmännens fåfänga Stockholmsresa i augusti 1603 och menade, att Karl näppeligen skulle hålla resten av Flabäcksavskedet, sedan han så åsidosatt dess viktigaste punkt. Denna hade varit desto lättare att hålla, som där hade uppgivits tid och plats och delvis jämväl namn på fordringsägarna. Kristian ville under sådana förhållanden ställa saken på framtiden.[3]

Det är av intresse, att Kristian, då han skulle klandra Karl för brott mot Flabäcksavskedet, endast uppehöll sig vid de oguldna fordringarna, icke vid kaperierna i Östersjön. Att avskedet brutits redan genom underlåtenheten att tillfredsställa de danska gäldenärerna och att denna

---

[7] »En anden opmand vdj de tuistige sager att nampngiffue end som wi en gang til førne giordt haffue, det eree wi icke til sinds, forsee oss til, att eders K:t der offuer med billighet seg icke kand besuere.» Citerat efter konc. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA.

[8] S. o. s. 468 f.

[9] Om ovillighet att besvara Karls brev vittnar jämväl den omständigheten, att svaret följde omedelbart efter det att rådets brev nått Köpenhamn. Klaus Dyres recepisse å detta, dat. Köpenhamn 13 jan. 1605, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 331 v.

[1] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 4 febr. 1605, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. rec. Kronborg 24 febr. Kristians egenhändigt undertecknade recepisse har detta dat., avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 332 r—v.

[2] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 19 april 1605, avskr. av orig. ibid., fol. 333 r—334 r. Konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, har dat. 21 april. Karls påminnelse, dat. Stockholm 2 april 1605, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 339 v. Avskr. av konc. i RReg 1605: 2, RA, fol. 37 r, har dat. 27 mars. Varför dat. på Kristians brev i DReg ändrats till 1 okt. [!], är ej utrett.

[3] Här innehåller konc., se föreg. anm., ett viktigt tillägg i det ordet »wenligen» skjutits in i meningen om de medel, som i framtiden kunde komma i åtanke. Brevets hotfulla karaktär har därigenom minskats. Andra ändringar ha en motsatt innebörd, såsom där Kristian i brevets slut uttrycker en önskan, att hans besked skulle vara rikenas undersåtar till bästa; där stod först: dessa lagliga konungariken till bästa.

försummelse icke lätteligen kunde bestridas, är sant. Helt säkert har det emellertid varit avgörande, att Kristian icke kunde skjuta åt sidan rådets rekommendation för en välvillig politik i fråga om Rigablockaden. Visserligen var hans huvudsyfte att sätta Stettinfreden och särskilt dess förlikningsbestämmelser ur spelet och på en gång skrämma svenskarna genom att låta dem sväva i ovisshet om sina planer, men han var samtidigt nödsakad att icke gå längre, än att rådet, i ett kritiskt läge, kunde tänkas godkänna hans politik och följa honom. Därför var det också nödvändigt att tillsvidare skjuta frågan om Rigablockaden åt sidan. Då han fem månader tidigare i hotfulla ordalag krävde de svenska kaperiernas inställande, hade däremot icke Flabäcksavskedet blivit nämnt.

Att den framställda motiveringen skulle godkännas i Stockholm, var emellertid ej att påräkna. Karl hävdade, helt visst med all rätt, att en försummelse att till alla delar iakttaga Flabäcksavskedet icke kunde sätta Stettinfreden ur kraft.[4] Det skulle ju i det aktuella fallet innebära, påpekade han, att Kristian satte sig till doms över sig själv, tvärt emot Stettinfredens otvetydiga stadgande. Det nordiska rådsutskottet borde i stället snarast möjligt sammanträda på gränsen. Då Kristian endast svarade med en hänvisning till sitt förra besked, att han icke kunde inse, vad ett nytt möte skulle tjäna till[5], hänsköt Karl frågan till det svenska rådet, som ännu var kvar i Stockholm efter riksdagen. Då den kungliga propositionen icke är bevarad, låter det sig ej klart fastställas, vart Karl syftade, då han krävde riksrådets medverkan. Under den förflutna riksdagen hade den danska politiken icke förelagts ständerna. Karl upprätthöll officiellt tesen, att krigsfaran i väster avlägsnats genom 1603 års möte. Måhända antyder hänvändelsen till rådet tvekan hos Karl — eller hos rådet. I vartdera fallet vore det nödvändigt att göra rådet delaktigt i den politik, som fördes. Hade Karl av rådet väntat nya uppslag, misstog han sig emellertid. Med utgångspunkt i uppfattningen, att varje uppskov i processen vore en fördel för Danmark och en nackdel för Sverige, önskade rådet en ny kunglig skrivelse till Köpenhamn, där Karl borde bedyra sin avsikt att hålla Stettinfreden och stämpla varje ytterligare uppskov som ett fredsbrott.[6]

---

[4] Karl t. Kristian, dat. Stockholm 7 maj 1605, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. rec. Köpenhamn 22 maj. Avskr. av konc. i RReg 1605: 2, RA, fol. 52 v—53 r, har dat. 2 maj. Kristians brev hade, enligt Karls meddelande i här aktuella brev, nått Stockholm den 1 maj.

[5] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 23 maj 1605, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 332 v —333 r, under april s. d. Den felaktiga placeringen synes ha förorsakats av att Kristians hänvisning till Karls brev av 7 maj lästs 7 mars. Konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, har dat. 23 maj.

[6] Rådets betänkande, dat. Stockholm 31 maj 1605, konc. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA. Vid skisserandet av Karls

För Karl framstod, helt visst med all rätt, en ny hänvändelse till Kristian som utsiktslös. I stället föreslog han, att rådet skulle i brev till danska rådet ännu en gång kräva Stettinfredens upprätthållande och verkställande av Flabäcksavskedet i fråga om processens fullföljande.[7] Icke heller detta förslag kom emellertid att realiseras. Några dagar senare vände sig Karl själv i brev till de bägge äldsta danska riksråden, riksmarsken Peder Munk och Manderup Parsberg, åberopade ordagrant Stettinfredens förlikningsbestämmelser och särskilt stadgandet, att en förfördelad part efter att ha väntat i fyra månader hade att söka sin rätt genom en hänvändelse till två av motpartens råd, samt begärde, att de skulle tillse, att Kristians traktatsbrott bleve upphävt genom att han biträdde förslaget om lottning mellan de bägge namngivna skiljedomarna.[8] Skulle så icke ske, ville Karl på det högsta besvära sig över Kristians traktatsbrott, underrätta kejsaren, konungen av Frankrike och kurfursten av Sachsen i deras egenskap av arvtagare till Stettinfredens medlare och åvägabringa dessa furstars hänvändelse till Kristian. Hjälpte icke heller det, vore Karl nödsakad att fullfölja sin sak så, som Stettintraktaten det medgåve, och icke förtiga sin rätt.[9] Om Kristian däremot beviljade ett gränsmöte för lottning och nya förhandlingar, ville Karl ha besked därom minst fyra månader i förväg, så att det icke ginge som med det planerade mötet vid Sjöaryd 1601, då han blivit för sent underrättad.

Om överläggningarna mellan Karl och rådet under förra hälften av juni 1605 är intet känt.[1] Något skäl att undvika att skriva till det danska rådet kan det svenska rådet näppeligen ha förebragt. Helt visst har ett förnyat studium av förlikningsbestämmelserna, vare sig det skett i rådet eller i kansliet, givit uppslaget. Önskemålet om fyra månaders varsel ger emellertid en anvisning om att jämväl mera bestämda syften förelegat. Karl förberedde sin resa till Livland. Helt säkert gjorde sig

---

svar uttalas uppfattningen, att Danmark hade fördel av tidsutdräkten (»Men huadh Danmarcks chrone widhkommer, kan thett mehre fordell ähn skadhe där af hafue . . .»), men orden ha strukits. Att det icke var lämpligt att delge Kristian denna uppfattning av den framgångsrika förhalningspolitiken, ligger i öppen dag.

[7] Karl t. rådet, dat. Nyköping 2 juni 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 98 v.

[8] Karl t. Peder Munk o. Manderup Parsberg, dat. Stockholm 14 juni 1605, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i RReg 1605: 2, RA, fol. 78 v—79 v, har dat. 12 juni. Karl karakteriserade sin åtgärd som att »trädhe närmere till thet Stetinsche fördrag». Brevet refereras av Slange o. Gram, a. a., s. 226, o. Erslev, a. a., s. 135. Förstnämnda förf. fästa uppmärksamheten på att adressaterna varit med vid Flabäck 1603. Helt säkert har detta icke varit bestämmande för valet av adressater.

[9] »Och sedhan huor thett icke hielpe kan, då warde wij nödträngde och förorsakadhe effther som thet Stetinische Fördraget inneholler i saken widere att procedere och wår rätt icke förtije.»

[1] Karl återkom till Stockholm den 8 juni. Calendaria Caroli, s. 134. Abraham Brahe lämnade Stockholm den 4 juni och återkom senast den 7 juni. Rådet synes emellertid ha varit samlat i Stockholm hela sommaren. Abraham Brahes Tidebok, s. 58 f.

inför avresan önskemålet om säkerhet mot ett angrepp i ryggen starkt gällande. En sådan säkerhet hade naturligtvis erbjudit sig, om Kristian bifallit kraven på skiljedomsprocessens fullföljande. När Kristians medverkan icke stod att åvägabringa, erbjöd emellertid hänvändelsen till det danska rådet, då den nu fick den förpliktande form, som stadgats 1570, en ehuru ringare, dock tillfredsställande trygghet.

Även om de farhågor, som synas ha varit bestämmande vid juniförhandlingarna i Stockholm, icke voro berättigade — Kristians angreppsplaner voro på sommaren 1605 icke aktuella — hade Karl icke missräknat sig på verkan av sitt brev. Peder Munk och Manderup Parsberg vidarebefordrade brevet till den kunglige kanslern och läto till Kristian framföra sitt råd att utan dröjsmål bevilja det möte, som begärts.[2]

De bägge danska riksrådens motivering för sitt ståndpunktstagande ger en utomordentligt intressant inblick i det politiska bedömande, som låg till grund för motståndet mot Kristians krigspolitik. De framhävde först den formella förpliktelse, som Stettinfreden innehöll. Att bryta den medförde risk för böter. Man borde icke heller riskera ett svenskt angrepp som en följd av uraktlåtenheten att iakttaga freden.[3] Vidare dröjsmål kunde en gång av Karl framdragas vid slutprocessen inför en skiljedomare och stämma denne oförmånligt mot den danska saken. Beviljades icke ett möte nu, bleve detta i och för sig ett besvärsmål, då en förlikningsförhandling till sist komme till stånd. Slutligen gjorde de gällande, att Kristian, om han nekade att bevilja möte, kunde få sig ålagt att göra det — av de utsedda skiljedomarna. Att frånträda Stettinfreden vore, menade de till sist, desto mera oklokt, som det kunde bringa riket i konflikt med både Sverige och Polen!

Präglas detta bedömande av mycket ringa verklighetssinne, såsom i oron för ett svenskt anfall, och av en betecknande formalism, ger det i alla händelser klart besked om den betydelse, Stettintraktaten tillmättes inom den danska aristokratien. Det vore frestande att antaga, att hänvisningarna till traktatens formalia endast voro medel för strävandet att upprätthålla freden till varje pris. Utan tvivel vore emellertid ett sådant antagande falskt. Icke minst ordalagen i detta rådslag vittna därom. Av särskilt intresse är emellertid, att faran jämväl av en konflikt med Polen framhävdes. Vare sig argumentet återgår på Odenseförhandlingarna ett år tidigare, eller man allmänt inom den danska rådskretsen betraktade Karls regemente i Sverige som en till-

---

[2] Peder Munk o. Manderup Parsberg t. Kristian Friis, dat. Kolding 31 juli 1605, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 345 r—346 r. Referat hos Slange o. Gram, l. c., o. hos Erslev, l. c.

[3] »Paa thet att icke nogett fienndtlig ahnngreb schall foraarsagis . . .» Att ett svenskt angrepp på Danmark, icke ett fientligt danskt angrepp på Sverige avses, kan ej betvivlas.

fällighet, vittnar det om den oro, som den kungliga politiken väckte bland konungens rådgivare.

Det kan icke betvivlas, att Kristian upptog Peder Munks och Manderup Parsbergs rådslag onådigt. En källa, vars värde icke kan fastställas, vet berätta, att han uttryckligen förbjöd dem att direkt besvara Karls brev.[4] Huru därmed än må ha förhållit sig — Karl hade i själva verket icke begärt något svar av de bägge danska råden — hörde man i Stockholm intet vidare av saken. Karl hade i början av augusti lämnat Sverige för det olyckliga fälttåget i Livland och, varnad av sina erfarenheter från 1601, förordnat en centralregering i Stockholm under ledning av drottning Kristina och hertig Johan av Östergötland.[5] Helt visst hade denna fått anvisning om icke endast att omsorgsfullt spärra gränsen till Danmark under tiden för konungens resa[6] utan jämväl att genom en påminnelse hos Kristian såvitt möjligt försäkra sig om att danskarna icke tänkte begagna det lägliga ögonblicket för en kupp av något slag[7]. Denna påminnelse resulterade emellertid endast i en knapphändig hänvisning till Kristians tidigare besked.[8] Då detta brev nådde Stockholm, var Karl troligen redan hemma från den olyckliga expeditionen till Riga. Att han nu lät den ofruktbara brevväxlingen med Kristian och det danska rådet falla, kan ha berott på att de livländska problemen tillsvidare trängde alla andra i bakgrunden. Nederlaget vid Kirkholm kom emellertid icke att få de konsekvenser för de svenska besittningarna i Estland, som man möjligen kunnat förmoda. Det betydde, att anslaget mot Riga tillsvidare uppsköts.[9] När Karl efter sin hemkomst lät det bero vid Kristians avvisande svar, kan det tolkas, som tedde sig detta långt mindre hotande efter hemkomsten än inför avresan — det hade måhända varit erfarenheterna från hösten 1601, som gjort honom angelägen att försäkra sig om fred i väster under fälttåget i öster. Hans närvaro i Stockholm tycktes honom tillräcklig för att hindra anslag av samma art som Kristians oktobermandat 1601. Från Stockholm kunde han

[4] Slange o. Gram, l. c. Om Kristians motvilja mot brevväxlingen mellan Karl och danska rådet vittnar i sin mån den omständigheten, att den svenska brevdragaren icke själv fick uppsöka Peder Munk och Manderup Parsberg på Jutland. Han kvarhölls, enligt uppgift i hertig Johans brev t. Kristian, dat. Stockholm 24 aug. 1605, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 27 sept., i Köpenhamn, och brevet vidarebefordrades av det kungliga kansliet.

[5] Edén, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation, s. 20 f.

[6] Karls instruktion för riksrådet i Stockholm (»Richsenns rådh vthi Stockholm»), dat. Furusund 12 aug. 1605, oundertecknad utskrift i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA.

[7] Johan av Östergötland t. Kristian, dat. Stockholm 24 aug. 1605, s. o. anm. 4.

[8] Kristian t. Johan av Östergötland, dat. Köpenhamn 1 okt. 1605, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 334 r—v, s. d. s. l. Konc. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, har dat. 1 okt. Referat hos Slange o. Gram, l. c., o. hos Erslev, l. c.

[9] E. Hildebrand, a. a., s. 339 f.

också genom spionrapporter från Danmark och meddelanden från sina egna ombud på kontinentens värvningsmarknader hålla sig underrättad om de danska rustningarna.

Till sist kan även det förhållandet ha haft sin betydelse, att Stettinfredens förlikningsbestämmelser icke erbjödo flere möjligheter än de redan utnyttjade. Varje framställning, som kunde grundas på dem, hade försökts. Kristians avslag hade formellt satt dem ur spelet. Då Karl i sitt senaste brev hotat att, därest han ej finge ett tillmötesgående svar, fullfölja sin klagan enligt Stettinfreden, hade han också talat om en vädjan till de furstar, vilkas förfäder genom sina ombud, medlarna, undertecknat traktaten 1570. Om en sådan högsta instans visste själva traktaten intet. Vilka Karls avsikter på våren 1605 än kunna ha varit, någon framställning till hoven i Paris, Wien, Dresden och Stettin kom han icke att företaga.

Har redan granskningen av Kristians och det danska rådets brev till Karl, det svenska rådet och den under hertig Johan förordnade centralregeringen i Stockholm ådagalagt, att den danske konungen målmedvetet strävade att skjuta Stettinfredens förlikningsbestämmelser åt sidan, fullständigas den bild av den danska politiken, som därvid vunnits, av vad som eljes är känt om behandlingen i Köpenhamn av svenska ärenden.

Karls förhandlingar med Görvel Fadersdotter.

Genom avskedet vid Flabäck hade Görvel Fadersdotter medgivits fri disposition över sina gods i Sverige. Hur ovilligt detta medgivande skett, därom vittnar, att Karl redan på hösten 1603 gjorde ett nytt försök att få köpa dem. Han hade hört sägas, uppgav han därvid, att hon numera vore villig att sälja.[1] Detta tycks också ha varit fallet. Fru Görvel svarade, att hon måste överlägga med Kristian, som sedan några år vore hennes förmyndare. Sedan hon fått konungens bifall, vore hon villig att diskutera de närmare villkoren.[2] Sitt brev sände hon icke direkt till hertigen utan till Köpenhamn, där det hejdades av Kristian, som instruerade henne att i tämligen snäv ton avvisa erbjudandet.[3]

Förmodligen har Kristian vid samma tid, som han korsade Karls

[1] Karl t. Görvel Fadersdotter, dat. Kalmar 30 okt. 1603, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Avskr. av ett tidigare konc. i RReg 1603, RA, fol. 202 v, har dat. 16 sept. Att det icke avsänts ett brev jämväl i sept., framgår klart av det bevarade orig:s innehåll samt av Karls instruktion för Johannes Starkow o. Erik Elovsson, dat. Kalmar 2 nov. 1603, avskr. av konc. ibid., fol. 231 r—v, under dat. 26 okt. Rätt dat. framgår av extract instructionis i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA.

[2] Görvel Fadersdotter t. Karl, dat. Börringe 13 nov. 1603, orig. ibid. med anteckning om att det brutits i kansliet i Köpenhamn. Hon kallar Kristian sin »lauge wergj».

[3] Görvel Fadersdotter t. Karl s. d. s. l., konc. ibid. Det har varit åsatt dat. Kolding 13 dec. 1603, vilket dock strukits. Brevets ton har skärpts genom att formuleringen, att brevskrivarinnan icke vore villig sälja till någon, ändrats till att hon ej vore villig sälja till Karl. Att brevet överhuvudtaget avgått, är osäkert. Jfr dock Kristian t. Görvel Fadersdotter, dat. Kolding 2 dec. 1603, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 104.

Sigismunds beskickning till Danmark 1604.

planer på förvärv av det sparreska godskomplexet, jämväl om ej befordrat de västgötska herrarnas flykt ur Sverige, dock hindrat flyktingarnas uppspårande och fängslande i Danmark.[4] Vilka försäkringar de flyende rojalisterna kunna ha fått vid det danska hovet, är icke känt.[5] Om några försäkringar av vidare syftning verkligen givits, måste resultatet av den beskickning från Sigismund, som inom kort förde Jöran Knutsson Posse åter till Danmark, ha blivit en besvikelse. Med stora förhoppningar följdes i alla händelser denna beskicknings öde i Krakau.[6] Dess ärende var intet mindre än att kräva danskt bistånd vid ett krigståg mot Sverige på våren 1605.[7] Sigismund önskade två eller tre fanor ryttare, något fotfolk och sju eller åtta fullt utrustade örlogsmän. Trupperna skulle föras över svenska gränsen och där ställas under befäl av en svensk överste i kunglig tjänst. Att jämväl flotteskadern skulle stå under svenskt befäl, utsäges icke direkt — så torde dock ha varit avsikten.[8] Samtidigt skulle Sigismund med en stor preussisk och polsk här landstiga i Sverige eller i Blekinge.[9] Som pant för den skuld, han sålunda iklädde sig, erbjöd Sigismund Kronobergs län, möjligen något utökat, om Kristian så önskade.

Redan arten av den hjälp, man begärde, måste ha avskräckt de danska förhandlarna — Arild Huitfeldt och Henrik Lykke — och

[4] S. o. s. 473 f.

[5] Att Jöran Knutsson Posse i Krakau kunnat berätta om Kristians ovilja mot den svenska regimen, är bekant. Claudio Rangone t. kardinalstatssekreteraren Aldobrandini, dat. Krakau 24 jan. 1604, Hampus R. Huldts excerpt ur Bibliotheca Borghese, III: 90 b, fol. 16, i vol. E 159 r, UUB. Att Jöran Posses ankomst varit en vändpunkt i den kungliga politiken, är oförtydbart. Redan efter några dagar följde en hänvändelse till Köpenhamn angående de svenska flyktingarna. Sigismund t. Kristian, dat. Krakau 27 jan. 1604, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Haderslev 16 febr. Därvid uttalade Sigismund redan sin avsikt att snart återtaga sitt arvrike. Kristians svar, som endast berörde flyktingfrågan, var då mycket välvilligt. Kristian t. Sigismund, dat. Haderslev 24 febr. 1604, konc. ibid. Rykten om danska planer på ett angreppskrig hade också nått det polska hovet, där man t. o. m. ville veta, att detta skulle ske i maskopi med Karl! Hans Keckerbart t. borgmästare o. råd i Danzig, dat. Krakau 2 april 1604, orig. i vol. 300: 9: 55, St. A. Danzig. Rykten från Danmark förmedlades eljes till Warschau över Lybeck, där Hans Hansson Bilefeldt och andra landsflyktiga höllo en spionericentral, ja, sände kunskapare till de svensk-danska gränsmötena. Se t. ex. Hans Bilefeldts rapporter till Knut Persson, s. 432 f. o. 439.

[6] Claudio Rangone t. kardinalstatssekreteraren, dat. Krakau 31 juli, s. l. 7 aug., Krakau 14 aug. 1604, Hampus R. Huldts excerpter ur Bibliotheca Borghese, III: 90 b, fol. 194, 198 o. 206, i vol. E 159 r, UUB. Sigismunds kreditiv för Jöran Posse o. Erik Gyllenstierna, orig. i vol. Polen A II 9, TKUA, DRA, har dat. Krakau 31 juli 1604. De torde dock ej ha avrest förrän in i augusti.

[7] Ingen instruktion är känd. Huvudkällan för den följande framställningen är protokollet över förhandlingarna med Jöran Posse och Erik Gyllenstierna 9—13 okt. 1604, orig. ibid. Det har tidigare utnyttjats av Thyresson, a. a., s. 23, anm. 2, där referatet dock på enstaka ställen är missvisande. Slange o. Gram, a. a., s. 214, torde ha använt samma källa, måhända efter avskr. i SvReg II, DRA, fol. 336 v—338 v.

[8] Jfr Slange o. Gram, l. c., rad 18—16 nedifr.

[9] Att en möjlig landstigning i Blekinge avsågs, utsäges icke men framgår klart av de kungliga sändebudens alternativa begäran, att den kungliga hären skulle få marschera genom danskt område.

deras uppdragsgivare. De måste ha haft klart för sig, att det gällde ett anslag mot Älvsborg, motsvarande Johan Gyllenstiernas expedition 1599. Vidare måste proportionen mellan rytteri och fotfolk ha ådagalagt — därest det ej meddelades utanför det protokoll, som förmedlat kännedom om förhandlingarna — att Sigismund räknade med ett starkt uppbåd av sina anhängare i Västergötland. Exemplet från 1599, då flottexpeditionen kommit för sent på året och varit synnerligen bristfälligt ledd, samt en realistisk uppfattning om den handlingskraft, som kunde väntas av de konungstrogna på andra sidan gränsen, måste ha varit avgörande.

Ännu mera misstänkt måste det emellertid ha synts, att sändebuden nu endast begärde ett principiellt jakande svar. Alla närmare omständigheter skulle regleras vid en senare beskickning. Dessförinnan skulle beslut om företaget fattas på en riksdag i Warschau vid nyår. Så god kännedom hade man utan tvivel i Köpenhamn om Sigismunds vanskliga ställning i Polen och om szlachtans obenägenhet att taga på sig bördorna för så avlägsna mål som den svenska arvkronan, att fullföljandet av de framlagda planerna måste ha tett sig synnerligen ovisst. Man måste i själva verket ha insett, att Sigismund behövde Kristians löfte om hjälp som en påtryckning på den motsträviga polska adeln och skulle komma att begagna den så — en publicitet, vilken lika litet skulle gagna Kristians ställning till sina nordtyska och brittiska fränder som det planerade företagets framgång.

Redan dessa skäl måste ha varit tillräckliga för att bestämma Kristian för ett avslag. Politiskt torde företaget emellertid ha tett sig icke mindre vanskligt. Låt vara, att risken för den svensk-polska unionens återupprättande, då den ett par månader tidigare framförts som argument för ett angrepp på Sverige, knappast varit bestämmande för utformningen av Kristians planer. Att perspektivet även för Kristian tett sig mindre lockande, kan icke betvivlas, allra helst som hans angreppsplaner, vilkas framgång måste bli beroende av Sveriges engagemang i öster, med visshet icke skrinlagts i augusti 1604. Till sist måste det ha framstått som omöjligt att få det danska rådets bifall till en medverkan i detta företag.

Att avvisa det var i själva verket icke svårt. Danskarna hänvisade till företagets ovissa utgång — Sigismund hade ju icke ens den erbjudna panten i sin hand — och till planernas obestämdhet. Men icke nog med detta! Då konung Sigismund i andra hand begärde välvillig neutralitet och rätt att tåga över danskt område, blev svaret ånyo avböjande. Ännu här kan faran av ett alltför tidigt offentliggörande av denna förpliktelse, måhända därtill i överdriven form, ha varit bestämmande. Avslaget gavs emellertid i sådana ordalag, att det icke lär kunna tolkas som något annat än ett avrådande

av hela företaget. I stället för att lova neutralitet ville Kristian ha händerna fria att utnyttja den konjunktur, som kunde komma.[1]

Med detta besked fick alltså Jöran Posse återvända till Polen.[2] Hur man där uppfattat innebörden av Kristians svar, är icke känt, endast att man på visst håll, helt säkert med orätt, satte det i samband med hans intresse för den preussiska successionsfrågan.[3]

Sammanfattning.

Det sista gränsmötet vid Flabäck hade icke medfört någon avspänning mellan de nordiska rikena. Karl IX — så kallade sig den svenske regenten numera allt oftare — hade till en början sökt fördröja förlikningsprocessens fullföljande för att så länge som möjligt få åtnjuta tryggheten av den fredsgaranti, som mötesavskedet givit. Kristian å sin sida hade eftersträvat en omedelbar skiljedom i syfte att undanrödja samma fredsgaranti och beröva det danska riksrådets fredspolitik stödet av Stettinfredens förlikningsbestämmelser. Sedan så lång tid förflutit, att mötesavskedet icke längre tycktes ge trygghet mot danska angreppsplaner, begärde Karl i stället processens fullföljande. Därigenom skulle han vinna ännu en tids frist för det polska krigets avslutande och säkerhet mot en dansk kupp under det länge planerade fälttåg i Livland, som slutligen kom till stånd på hösten 1605. Samtidigt skiftade också den danska politiken gestalt. Ivrig att nå ett avgörande och misströstande om möjligheten, att den lyckliga konjunkturen skulle överleva förlikningsprocessens tidsutdräkt, sökte Kristian genom dess åsidosättande driva fram en politisk kris, vilken först kunde inbringa honom riksrådets stöd för angreppsplanerna. Alla försök att eljes få rådets bifall till ett erövringskrig strandade nämligen på den danska rådsaristokratiens fredskärlek och räddhåga. På den verkliga innebörden av Kristians planer har Karl icke tvivlat, låt vara, att han var alltför benägen att bland drivkrafterna i dansk politik se jesuitiska och polska stämplingar, förmedlade av de landsflyktiga svenska rojalisterna. Har han rätt uppskattat det danska rådets fredsvilja, så har han däremot underskattat Kristians målmedvetna, av varje motstånd ännu obrutna politiska vilja. I bristande insikt om förskjutningen inom Danmarks politiska liv till förmån för konungens auktoritet och om vidden av Kristians tyska engagemang under åren efter fredskrisen 1604 skulle denna underskattning av det danska krigshotet bli ödesdiger för freden i Norden, då lappmarkspolitiken och händelserna i Östersjön gåvo Kristian vapen i händerna för den politiska tvekampen med det danska riksrådet.

[1] Citat hos Thyresson, l. c., anm. 2, rad 13—12 nedifr.

[2] Kristians rekreditiv för Jöran Posse o. Erik Gyllenstierna, dat. Köpenhamn 9 okt. 1604, konc. ibid. Om det verkligen utställts under detta dat., är ovisst. Rekreditivets uttryck, att sändebuden fått resolution, behöver icke ha åsyftat ett skriftligt besked. Något sådant är icke känt.

[3] Claudio Rangone t. kardinalstatssekreteraren, dat. s. l. 18 dec. 1604, Hampus R. Huldts excerpt ur Bibliotheca Borghese, III: 90 b, fol. 347, i vol. E 159 r, UUB.

ÅTTONDE KAPITLET

DEN POLITISKA KRISEN INTILL KRIGSUTBROTTET 1611

I.

Utgångspunkten för Stefan de S:te Catherines beskickning till Sverige.

När hertig Karl under åren efter brytningen med Sigismund ivrade att få sin maktusurpation erkänd av Sveriges närmaste grannar, Danmark och Ryssland, gällde det att undandraga konungen det stöd, denne tilläventyrs kunde vinna hos storfursten eller hos Kristian och i stället säkra detta stöd åt Vasahusets yngre gren. Man kan ej betvivla, att missräkningarna i detta hänseende mera än oron i Sverige under hungeråren förmått Karl att dröja med det avgörande steget — konunganamnet. Vad Flabäcksförhandlingarnas utgång och händelserna i Ryssland betytt för beslutet att fullborda usurpationen, lär å andra sidan ej kunna fastställas. Föga mera gripbart och, även vad det yttre händelseförloppet angår, genom källornas knapphet endast glimtvis känt är det inflytande, som den europeiska opinionen kunnat ha på hans beslut. Väl förefaller det icke sannolikt, att vad Nils Chesnecopherus haft att berätta från furstekretsen kring Moritz den lärde kan ha uppmuntrat Karl på vägen till Norrköpings beslut — dit förde honom till sist inrepolitiska överväganden inför det planerade krigståget i Livland — men han har varit beredd på den tvekan, som i legitimitetens intresse skulle möta hans konungadöme i de europeiska furstarnas värld. Det erbjudande om fredsförhandlingar med Polen, som genom Moritz av Hessen förmedlats från Henrik IV, kan i sin mån ha påskyndat utvecklingen.[1]

Det har med rätta sagts, att Karl näppeligen var sinnad att inleda fredsförhandlingar på annan grundval än den, som ständerbeslutet i mars 1604 lagt.[2] Man kan emellertid icke betvivla, att den händelse tio veckor senare, genom vilken Karl anknöt till det franska medlingserbjudandet, mera avsåg att pröva vilken verkan budet om den nya statsrättsliga ordningen kunde ha haft i Paris, än det var ett tredje led i ett händelsesammanhang, där det franska erbjudandet följdes av Norrköpings arvförening. Huru härmed än må ha förhållit sig, när något svar från Paris ej hördes av, återkom Karl med förslag om förnyande

[1] Om detta se Sobieski, Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610, Förra delen, Kap. III: 1, särskilt s. 77 ff. med hänvisning till Rommel, Correspondance inédite de Henri IV avec Maurice-le-Savant, s. 109 ff. Referat hos Almquist, Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige, s. 187.

[2] Almquist, a. a., s. 188, efter Sobieski, a. a., särskilt s. 87 ff.

av 1542 års Montiersfördrag, otvivelaktigt i mening att bryta den politiska isolering, vars vådor måste ha varit uppenbara under de kritiska åren efter 1601, när ett danskt krig hotade Sverige med inringning. Om Karl därvid haft i tankarna Danmarks medverkan vid Montiersfördraget, är ovisst.[3] Icke heller är det känt, om han även nu planerat att kräva medverkan av Stettinfredens signatärmakter, bland dem främst kejsaren och konungen av Frankrike, vid den slutliga processen i de frågor, där man ej kunnat enas vid 1603 års gränsmöte.

I Paris möttes i alla händelser förslaget med välvilja. I Henriks strävan att motarbeta det habsburgska inflytandet i Östeuropa kunde fredsmedlingen bli en väg att vinna Sigismunds vänskap. När den franske kondottiären Stefan de S:te Catherine, nu befullmäktigad diplomat, på hösten 1605 kom till Stockholm, en kort tid efter Karls återkomst från Livland, hade han i uppdrag att framtvinga sådana eftergifter från Karls sida, som först kunde möjliggöra Sigismunds biträde till den franska fredsmedlingen.[4] För att nå sitt mål framställde de S:te Catherine för Karl vidden av den fara, som hotade Sverige från Danmark. Hans framställning är i själva verket av största intresse.

Stefan de S:te Catherines framställning av den danska faran.

De S:te Catherine började med en betraktelse över temat: man kan svårligen vidmakthålla freden med en granne, där det av gammalt råder ett ömsesidigt hat.[5] Danmark hade länge njutit fred. Kristian vore i större utsträckning än någon tidigare dansk konung genom släktskap förbunden mäktiga furstar och herrar. Nyss hade hans förtrogne Henrik Ramel gått i beskickning till England — man visste icke, vad som kunde bli resultatet av denna. Lybeck, som ännu ej valt ställning mellan Polen, Danmark och Sverige, vore genom sitt läge hemfallet åt Danmark, därest det ginge till öppen konflikt. Liksom sin fader hade Kristian kunnat samla en stor förmögenhet. Han hade betydande

[3] Se om detta Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, s. 40 ff.

[4] Någon instruktion för Stefan de S:te Catherine är ej känd. Huvudkälla är dennes proposition, dat. Stockholm 15 nov. 1605, utan tvivel nya stilen, orig., jämte en översättning till tyska, ej verkställd i Karls tyska kansli, samt Johan Skyttes egenhändiga översättning till svenska, bägge orig., samtliga i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA. T. Berg, Johan Skytte, s. 158, menar, att det aktuella militära och diplomatiska läget givit instruktionen dess tendens. Bataljen vid Kirkholm kan dock ej ha varit känd i Paris före Stefan de S:te Catherines avresa. Om tiden för det franska sändebudets ankomst till Stockholm se Axel Oxenstiernas anteckningar från aug.—dec. 1605, AOSB, I: 1, s. 26, rad 11 nedifr., jämförd med rad. 21 o. 12 nedifr. Jfr Tham, Axel Oxenstierna, s. 120. Annorlunda hos Almquist, a. a., s. 190.

[5] Att han jämväl här syftade på Danmark, står utom tvivel. Fråga är endast, huru mycket man får inlägga i hans ord: »hender och ofte, dett the bäste rådhslagh gå snarest tilbake», Skyttes översättning. Den franska texten har »les thesein bien considera*ble*». Avsågo de måhända Flabäcksmötet, som från svensk sida kan ha framhållits som en garanti för freden i väster, eller tilläventyrs det danska rådets avvisande av tanken på ett anfallskrig — i det senare fallet förutsätter yttrandet kännedom om Odenseförhandlingarna 1604 hos både det franska ombudet och Karl.

förråd av all slags krigsmateriel och en stark flotta. Värvade trupper från kontinenten kunde han bekvämt få genom hertig Ulrik, som nu stode i kejserlig tjänst. Personligen vore han både krigsduglig och ärelysten.[6] På hans planer i vad gällde Sverige kunde man icke tvivla. I konfliken mellan Sverige och Sigismund hade han icke beviljat någondera parten fördelar, hette det, endast önskat krigets förlängning i danskt intresse. Hans senaste örlogsskepp, som nyss löpt av stapeln, bar på stäven och akterskeppet tre kronor. Visserligen skulle en överenskommelse med Danmark stå att nå på lättare villkor än en överenskommelse med Polen — men hade Kristian väl satt sig i sinnet att anfalla Sverige, skulle man icke genom underhandlingar kunna tvinga honom att avstå. Ett fördrag med Sverige kunde han kanske ingå, men han skulle hålla det, endast tills ett lägligt tillfälle yppade sig.

Att det franska sändebudet hade god insikt i danska förhållanden, är uppenbart. Hans ordalag, då han nämnde det danska örlogsskeppet Tre kronor, visa, att han rest genom Danmark på väg till Stockholm — i själva verket hade han också i maj 1605 av Henrik IV fått ett rekommendationsbrev till Kristian IV. Tidpunkten för hans besök i Danmark är dock ej känd.[7] Särskilt intressant är, att de S:te Catherine icke, såsom hade varit förmånligt för hans syfte, föreställde Karl faran av ett danskt-polskt samarbete utan träffande karakteriserade Danmarks hållning till konflikten. Då han jämte faran från Danmark framhöll faran från Ryssland, uttryckte han sig mera allmänt. Det är ovisst, om legatens hänvisning till risken för ett ryskt-polskt samarbete verkligen stödde sig på kännedom om Sigismunds engagemang i den falske Dimitrijs person. Bristande kunskap om det polska rikets resurser visade hans framhävande av den fara för Sverige, som Sigismunds sjöutrustningar inneburo.

De fredsvillkor, som Stefan de S:te Catherine medförde, blottade emellertid svåra brister i kännedomen om läget i Sverige — de syftade till Sigismunds restitution. Karl skulle få behålla konungatiteln och

---

[6] Uttrycket är här, att Kristian vore stark och modig samt »aspire a quelque chose de plus haust».

[7] Henrik IV t. Kristian, dat. Fontainebleau 14 maj 1605, orig. i vol. Frankrig A I 1, TKUA, DRA, rec. ej antecknat. I brevet nämnes intet om de S:te Catherines ärende i Sverige, endast om befordran vid besök i Danmark. Vilket värde Axel Oxenstiernas uppgift i anteckningarna från aug.—dec. 1605, AOSB, I: 1, s. 26, rad 5—4 nedifr., bör tillmätas, är ovisst. Jfr T. Berg, a. a., s. 159. Dessa anteckningars tillkomsttid har ej utretts. Om »Rex . . . cognovisset . . .» endast återger en utsaga av Karl, kan det ha gällt hans slutsats ur legatens proposition, vars syfte att gagna Sigismunds sak var uppenbart. Oxenstierna kan emellertid även ha avsett ett notoriskt förhållande, varom även konungen ägde kännedom. Mindre vikt får fästas vid att de fredsvillkor, som här framlades, knappast voro ur Sigismunds, väl ur den polska adelsoppositionens synpunkt acceptabla. Uppenbarligen ha de franska medlingsplanerna främst närts av uppmuntran från sådana kretsar i Polen.

vissa landsändar — bland dem Västergötland med Älvsborg.[8] Att Karl skulle bryta, låt vara under försäkran om sin egen konungatitel, vad som stadgats i Norrköping, var emellertid orimligt. Man kan därför icke utan en omsorgsfull granskning av alla omständigheter ur Karls svar draga slutsatser om det värde, han tillmätte det danska krigshot, som fransmannen skildrat.

Karls betänkande över de S:te Catherines förslag.

Då konungen, troligen i mitten av november, vände sig till rådet i anledning av de S:te Catherines proposition, skisserade han dels ett svar till denne, dels en plan att möta de faror från Danmark och Ryssland, som enligt den franske legaten skulle motivera en fred med Polen, sådan som den här erbjöds.[9] Men icke blott till rådet hänsköts frågan om det besked, denne borde få. Den 17 november sändes de S:te Catherines proposition till professorerna i Upsala för granskning. Sedan de bestämt hade tagit avstånd från det oantagliga fredsanbudet, delgav Karl dem i början av december ett utkast till svar — detta hade under tiden godkänts av rådet — och sitt betänkande om den danska och ryska faran.[1] Vad professorerna nu svarade, är icke känt. Av största intresse är emellertid, att de S:te Catherines framställning av Karl besvarades redan i mitten av november genom ett brev till Henrik IV, och att den franske legaten några dagar senare avfärdades med en kopia av detta brev, långt innan Karls förhandlingar med rådet och Upsalaprofessorerna slutförts.[2] Karls svar på det franska med-

---

[8] Att dessa villkor skulle vara en improvisation av de S:te Catherine, är otänkbart. Redan reservationen för Karls besittning av Älvsborg — självfallet, som T. Berg, a. a., s. 160, påpekat, ett franskt intresse — visar, hur konsekvent genomtänkt förslaget var.

[9] Karls utkast till besked åt de S:te Catherine s. d. s. l., konc. av Erik Elovssons hand i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA, tryckt av Ekblom, Negotia inter Henricum IV, Galliæ Navarræque, et Carolum IX, Sveciæ reges, acta, s. 48 ff. Det sista stycket, ibid., s. 51, rad 12—13, skall följa omedelbart efter »Incorporerade», s. 50, sista raden. Det är i konc. tillskrivet sist och insignerat. Karls förslag till åtgärder i anledning av den danska och ryska faran s. d. s. l., konc. av Erik Elovssons hand i samma vol. med påteckning »Doch på itt ahnnatt sätt ähn som i förrgårrs wardt rijksens rådh föreläsitt». Bägge handlingarna refereras av T. Berg, a. a., s. 161 f.

[1] Karls instruktion för Johan Jöransson o. Axel Oxenstierna, dat. Stockholm 9 dec. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 257 r—v. Rådets betänkande om Karls förslag, dat. Stockholm 9 dec. 1605, avskr. av orig. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA, tryckt av Ekblom, a. a., s. 52 f., och i utdrag av Bergman i Register öfver Rådslag i Konung Carl IX:s tid, s. 33. T. Berg, a. a., s. 160 f., o. Tham, a. a., s. 120, mena, att tvenne hänvändelser till rådet ägt rum, först remiss av propositionen, sedan av svaret. Det verkliga händelseförloppet framgår av rådsbetänkandet. Den första hänvändelsen till rådet var muntlig och avsåg såväl propositionen som svaret. Rådets muntliga betänkande föranledde Karl att begära skriftligt svar, därför att hans misstänksamhet väckts av att rådet åberopat arvföreningen på tal om giftermålsplanerna — tydligen oskyldigt. Detta är emellertid ett intressant bidrag till kännedomen om Karls hållning till rådet.

[2] Karl t. Renatus de Vertelay, dat. Stockholm 17 nov. 1605, avskr. av orig. i RReg 1605: 1, RA, fol. 238 v—239 r. Recepisse från kansliet i Stockholm, lämnat de S:te Catherine vid dennes avresa, dat. Stockholm 25 nov. 1605, konc. av Erik Elovsson i vol.

lingserbjudandet var i själva verket kort nog.[3] De föreslagna villkoren betecknades som odrägliga. Principiellt ovillig till fredsunderhandlingar vore Karl dock icke, hette det. Han framhävde faran för spansk-polsk samverkan. Om det danska krigshotet nämndes intet.

Om Karls bevekelsegrunder, då han till rådet och Upsalaprofessorerna hänsköt ett utkast till svar på fredsanbudet, har forskningen ej varit oviss. Det gällde att utnyttja anbudet vid framställningarna om nya krigsgärder, att misstänkliggöra fredssträvandena och framtvinga godkännande av politiken gentemot Polen.[4] Detta framstår desto klarare, som detta svar aldrig var avsett att komma till användning.

Den danska frågan var på tal både i utkastet till svar på fredsanbudet och i betänkandet om de franska varningarna. I det förra skisserades Karls fredsanbud i motsättning till det av de S:te Catherine framförda. Utom en komplicerad arvsordning och full religionsfrihet, om Sverige åter komme i union med Polen, gällde det offensiv- och defensivförbund samt vissa territoriella frågor. Polen skulle förmå Ryssland att avstå Ivangorod, Kexholm, Nöteborg, Koporje och Jama. Vidare skulle Sigismund förmå Kristian att till Sverige överlämna Gotland, Halland, Skåne och Sonnenburg på Ösel samt att avstå från vapenmärket tre kronor.

I betänkandet om de franska varningarna framställdes förhållandet till Danmark i den bästa dager. Att Kristian hade goda släktförbindelser med de europeiska furstehusen vore i själva verket lyckligt för Sverige, som genom liknande giftermålsförbindelser kunde ansluta sig till denna furstekrets — å ena sidan de brandenburgska och würtembergska husen, å andra sidan Stuartarna.

Det är intressant att iakttaga, att de fem rådsherrar, som tvingades yttra sig om Karls förslag, förhöllo sig tveksamma inför utkastet till besked på den franska legationen. De försäkrade, att de icke kunde inlåta sig i underhandlingar med papisterna om att ge dem någon del i regeringsmakten. Men de ville hänskjuta till konungens eget bedömande, om ett svar i enlighet med utkastet kunde vara till nytta. Samma tvekan röjde de i avseende på konungens förslag att genom giftermålsförbindelser vinna anknytning till ledande furstehus. Redan i sitt muntliga svar hade de framhävt, att därvid arvföreningens be-

---

Förhandlingar 1542—1607, Gallica, RA, tryckt hos Ekblom, a. a., s. 51 f. Att det skulle vara dat. efter nya stilen, saknas skäl att antaga. Jfr Karl t. Henrik IV dat. s. l. 16 mars 1606, tryckt i Warhafftiger Abdruck der Missiuen, fol. B iv r—C i r, samt av Ekblom, a. a., s. 56 ff. Att de S:te Catherine avrest omedelbart efter den 25 nov., är osannolikt, ty av rådets betänkande, se föreg. anm., framgår, att han ännu den 28 nov. var kvar Stockholm.

[3] Karl t. Henrik IV s. d. s. l., konc. i vol. Konung Karl IX:s koncept 1600—1611, RA. Se Almquist, a. a., s. 190 med anm. 1. Att svaret i stort sett fick samma lydelse, kan ej betvivlas.

[4] Almquist, a. a., s. 191, T. Berg o. Tham, l. c.

stämmelser måste iakttagas. Då konungen önskade veta, vart de syftade, genmälde de, att intet giftermål finge ske utan ständernas samtycke. Att detta värnande av ständernas rätt var ett försök att på omvägar införa en ständernas kontroll över utrikespolitiken, är alldeles osannolikt. Vad det gällde, framgår klart av en annan reservation. Man finge icke förbinda sig med andra furstar än dem, med vilka man vore ense i religionen, hette det. Att detta riktade sig mot ett förbund med Polen, sådant som Karl skisserat, kan ej betvivlas — men också mot ur religiös synpunkt tvivelaktiga giftermålsförbindelser. Drottning Katarinas enskilda gudstjänst och den roll, hon spelat i svensk kyrkopolitik under Johan III:s första regeringstid, var ej glömd.

Innebörden av Karls betänkande i vad gällde Danmark.

Mot fredsvillkoren i övrigt riktades ingen kritik. De synas icke för samtiden ha tett sig, så som för en senare tid, fantastiska.[5] De voro det heller icke. Vad särskilt förhållandet till Danmark beträffar, hade Karl alltsedan Flabäcksavskedet högtidligen förklarat, att det danska krigshotet vore undanröjt. Om han i själva verket, som i föregående kapitel ådagalagts, hyste de största farhågor för Kristians avsikter, var han icke benägen att blotta dem nu. Det gällde i själva verket att uppträda, som existerade icke den danska fara, i vilken de S:te Catherine velat se det viktigaste skälet till eftergifter åt Sigismund. Så till vida hade hertigens propaganda uppenbarligen varit framgångsrik, som den svåra oro, Kristians oktobermandat 1601 framkallat, nu hade lagt sig. Också bland riksråden, som helt nyligen deltagit i en tämligen upprörd brevväxling med Kristian och det danska rådet, tycks man ha kunnat tillägna sig den förtröstan om fortsatt fred i väster, som kom till uttryck i Karls betänkanden i november 1605.

Vilken uppskattning man än i Stockholm haft av de krafter i dansk politik, som arbetade för en fredlig samlevnad med Sverige — att de åstadkommit betydande eftergifter vid Flabäcksmötet, har man ej betvivlat. Likaså har Karls uppskattning av Sigismunds inflytande hos Kristian varit betydande — det tycks framför allt ha varit därför, han fruktade nya anslag från dansk sida. Mot bakgrunden av dessa betraktelsesätt ter sig icke Karls utkast till fredsvillkor, i vad angår landsförvärven från Danmark, som lösa spekulationer. Han har uppenbarligen tänkt sig, att Kristian skulle tvingas till kapitulation inför hotet från den förenade svensk-polska makten och den franske medlarens påtryckningar, varvid det fredsälskande danska rådet skulle förlama sin herres handlingskraft. I själva verket voro premisserna för denna uppfattning i grund falska. Sigismunds inflytande hos Kristian var intet. De polska resurser, som kunde synas stora i Livland, voro inga vid ett företag mot Danmark. Det danska rådets mot-

[5] Detta omdöme hos T. Berg, l. c.

stånd gällde ett anfallskrig — även programmatiskt uppfattat som bellum injustum — och var sannolikt splittrat redan 1604.

Hanseförbundets medling mellan Sverige och Lybeck.

Då Stefan de S:te Catherine lämnade Stockholm, pågingo redan de förhandlingar i Kalmar, där hansaförbundet genom sin syndikus, doktor Johan Doman, samt ombud för städerna Bremen, Hamburg och Stralsund skulle medla fred mellan Sverige och Lybeck. Dessa förhandlingar, som — det har med rätta hävdats[6] — föregripa Gustav Adolfs nordtyska politik, äro ur flere synpunkter av intresse vid klarläggandet av Karl IX:s hållning mot Danmark.

Redan kort tid efter Flabäcksförhandlingarna hade Karl beviljat Lybeck en mötesdag med villkor, att den nya freden skulle slutas genom en skiljedom i överensstämmelse med den svensk-lybska Stettinfredens bestämmelser. Det är skäl att häri se ett bevis för den svenske konungens tillfredsställelse med resultatet av förlikningsprocessen vid Flabäcksmötet — det har redan sagts. Hans villkor, att den svensk-lybska processen skulle äga rum på svensk grund — en följd av uppfattningen, att hans egen närvaro blivit avgörande för 1603 års mötesresultat — gav Kristian möjlighet att hindra den i Sverige och i Lybeck lika efterlängtade förlikningen.

Överenskommelsen om Kalmarmötet hade träffats, innan Karl haft klarhet om att krigståget till Livland icke kunde komma till stånd förrän på sensommaren 1605.[7] Helt säkert hade konungen tänkt vara med vid mötet. Den kungliga instruktionen för de svenska ombuden utfärdades under de första dagarna i Livland, före nederlaget vid Kirkholm, och präglades på en gång av benägenhet för en uppgörelse och av högt spända förhoppningar om stora skadestånd och betydande politiska eftergifter.[8] Svenskarna skulle kräva icke blott restitution av eller ersättning för de svenska varor, som 1597 lagts under beslag, och de fartyg och det skeppsartilleri, vilket återställts till Sigismund två år efter Johan Gyllenstiernas flottexpedition.[9] De skulle därutöver begära skadestånd för traktatsbrottet med 200,000 lybska daler och privilegiernas förlust. All trafik på Riga och andra Sveriges fiender

[6] Thyresson, Sverige och det protestantiska Europa, s. 12.

[7] Medlingserbjudandet skedde i brev från hansedagen t. Karl, dat. Lybeck 20 maj 1605, konc. i vol. Acta Suecica VIII, St. A. Lübeck, och Karl accepterade omedelbart. Karls svarsbrev, dat. Stockholm 10 juni 1605, orig. i vol. Acta Suecica IX, ibid. Karl stod då i beråd att omedelbart utskeppa sig.

[8] Karls instruktion för de svenska ombuden i Kalmar, dat. Pernau 1 sept. 1605, avskr. av orig. i vol. Handlingar angående Sveriges förbindelser med Lübeck 1560—1800-talet, Germanica D V, RA, i ett lägg, som jämväl innehåller Karls samtidiga biinstruktion i avskr. av orig. Karls fullmakt för Moritz Leijonhufvud, Svante Bielke, Lubert Kauer och Nils Chesnecopherus samtidigt, avskr. av orig. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck.

[9] Om den svensk-lybska konfliktens förhistoria se Thyresson, a. a., s. 8 f. Om Johan Gyllenstiernas vinterläger i Lybeck s. o. s. 181.

skulle förbjudas. Den svenska dalern skulle i Lybeck gälla lika med den lybska.

Långt vidare syftning hade emellertid de politiska kraven. Lybeck skulle avsvärja sig alla förbindelser med Sveriges fiender. I ett försvarsförbund skulle stadgas om inbördes hjälp. Ingen asylrätt finge ges svenska flyktingar.

Man kan icke betvivla, att dessa fredsvillkor i stort sett återspeglade Karls syften med den politik mot Lybeck, som sedan 1598 tagit formen av handelsblockad, kaparkrig och samarbete med det revolterande lybska borgerskapet.[1] Helt visst har konungen emellertid varit medveten om att denna politik på avgörande punkter misslyckats. Kaperierna hade icke brutit det lybska rådets motståndskraft. I stället hade hansestäderna under lybsk ledning icke alldeles utan framgång förhandlat om nya privilegier i Ryssland — hur långt Teusinafredens handelsbestämmelser därigenom blivit överkorsade, var icke känt i Sverige, men den hanseatiska beskickningen till Ryssland hade väckt Karls oro.[2] Till sist hade lugnet i handelsrepubliken återställts utan den inre omvälvning, som Karl velat åvägabringa.[3] I själva verket hade den svenske regenten sedan flere år eftersträvat en förlikning. Att han nu var angelägen om ett fredsslut, kan ej betvivlas. De svenska ombuden hade anvisning att pruta på de framställda kraven intill ett skadestånd om 100,000 daler jämte ersättning för den gyllenstiernska flottan och för alla svenska undersåtars förluster genom den lybska arresten, samtidigt som hansestaden skulle förbli i besittning av sina privilegier.

Om konungens bevekelsegrunder för så stora eftergifter är intet känt. Det lär dock ej kunna bestridas, att både handelspolitiska och militärpolitiska skäl talade för en förlikning. Om det 1599 varit Karls mål jämväl att ersätta den lybska sjöfarten med en svensk sjöfart, hade han helt visst missräknat sig. Svenska kölar förslogo icke till den betydande import, som missväxt och krig gjorde mera oundgänglig än eljes, allra helst som örlogsflottan och de militära transporterna till krigsskådeplatsen i Livland krävde allt större andel av de svenska varvens förmåga. Att en stor del av den forna lybska handeln nu gick under dansk flagg, Sveriges tullintäkter till förfång, kan ej ha förändrat läget — möjligen har det däremot bidragit till den framfart mot den danska handeln i Sverige, som blivit en av de främsta orsakerna till den nordiska krisen efter sekelskiftet. Alla de svårigheter, som svenska trupptransporter mött i de mecklenburgska och pommerska sjöstäderna — även i det mot Sverige välsinnade Stral-

[1] Om denna politik i korthet ovan s. 156 med anm. 5.

[2] Se härom Almquist, Sverge och Ryssland, s. 79 f.

[3] I vad rör lybska borgarupprorets slutakt nödgas förf. hänvisa till en kommande specialundersökning.

sund — skulle hävas genom tillgång till hamnen i Travemynningen.[4] Den svenska flottans uppgifter skulle lindras, om den ej längre strikt upprätthållna blockaden av Lybeck fölle bort och de lybska kofferdisterna uppgåvo försöken att bryta spärren utanför Riga.

Karls förslag om skiljedom och förbund.

Om konungens iver att få slut på konflikten med Lybeck vittnar jämväl, att han instruerade sina ombud att låta det gå till skiljedom, därest de icke kunde få till stånd en överenskommelse i godo. Tydligen har det varit hans mening, att de svenska ombuden jämte hanseaterna och de ombud för främmande furstar, vilka tilläventyrs hörsammat kallelsen till mötet, skulle fungera i skiljedomstolen. Någon grund i den svensk-lybska Stettintraktaten hade ett sådant arrangemang icke. Där förutsattes endast en dom av ett utskott av fyra ombud från vardera parten. Med Karls tidigare avoghet mot varje skiljedomsförfarande i minnet frestas man att även häri se en antydan om Karls belåtenhet med skiljedomstolens funktion vid 1603 års Flabäcksmöte. Denna slutsats styrkes av iakttagelser från händelserna i Kalmar.

Några ombud för främmande furstar inträffade icke till förhandlingen. Däremot hade Karl skyndat hem från slagfältet vid Riga, och vid budet därom förhalade de svenska ombuden preliminärförhandlingarna. Om de önskat, att Karl skulle följa efter till förhandlingsorten för att leda meningsutbytet och genom sin närvaro öva påtryckning på hanseaterna, är icke känt. Karls avsikt var det emellertid, och åt denna gav han uttryck i brev till Kalmar.[5] Här var det icke längre tal om några eftergifter. Då de franska och ryska förhandlingarna tvungo konungen att stanna i Stockholm, begärde han, att även den lybska förhandlingen skulle flyttas dit.[6] Sedan detta avslagits av hanseaterna, kommo överläggningarna till sist i gång.[7]

---

[4] Om dessa svårigheter förmäler ett tämligen omfattande material i de tyska sjöstädernas arkiv. Se t. ex. protokoll över förhandlingarna mellan svenska krigsöverstar och borgmästare o. råd i Rostock, dat. Rostock 13 juni 1601, konc. i vol. 8475, R. A. Rostock. Rostock t. Ulrik III, dat. 14 juni 1601, och dennes svarsbrev, dat. Doberan samma dag, samt Rostock t. Karl, dat. 15 juni 1601, resp. avskr. av konc., orig. och avskr. av konc. ibid. Protokoll för den 24 jan. 1599, 26 juni, 19, 23 o. 26 aug., 1, 2, 5, 8, 15 o. 30 sept., 26 okt., 23 nov. 1601, Ratsprotokolle, Stadtarchiv Stralsund. Protokoll för den 20 mars 1599, Ratsprotokolle, Stadtarchiv Greifswald. Ett tämligen omfattande material finnes dessutom i vol. Acta Suecica VII—VIII, St. A. Lübeck, i vol. Suecica ex archivo Gustrovensi I, G. H. A. Schwerin, o. i vol. Krigshistoriska handlingar VI, RA. Jfr den spionrapport till Knut Persson, som tryckts av Sjödin i Hans Hansson Bilefeldts rapporter, s. 427 ff.

[5] Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 11 okt. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 206 v—207 r. Om svenskarna funno »däm wara någott ogeene och icke wille trafua rätte wägen», skulle de förhala allt till Karls ankomst.

[6] Dens. t. des., dat. Stockholm 22 okt. 1605, avskr. av konc. ibid., fol. 217 v—218 r.

[7] De hanseatiska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Kalmar 9 nov. 1605, konc. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck. Jfr protokoll över förhandlingen, konc. av Mickel Olsson i vol. Handlingar angående Sveriges förbindelser med Lübeck 1560—1800-talet, Germanica D V, RA.

Under de långvariga preliminärförhandlingarna hade de svenska ombuden främst uppehållit sig vid den fullmakt, som av borgmästare och råd i Lybeck givits hanseombuden.[8] Möjligen har detta skett endast för att vinna tid. Sannolikt har det emellertid varit ett led i de svenska förbundssträvandena — inbjudan att träda i förbund med Sverige borde icke få avslås med en hänvisning till bristande kompetens. Till sist nöjde sig de svenska ombuden med hanseaternas försäkran, att dessa i efterhand skulle utverka Lybecks godkännande av vad som kunde komma att beslutas i Kalmar.

Det kunde tyckas, att nederlaget vid Riga borde ha föranlett Karl att avstå från förhoppningen om den lybska tvistens biläggande genom ett förbund med Lybeck. Motsatsen synes emellertid ha varit fallet. De svenska ombuden beordrades att gå utöver förslaget om ett svensk-lybskt förbund. De skulle också under hand förhöra sig om en allians mellan Sverige och hela hanseförbundet.[9] Därvid skulle de särskilt framhålla den svåra fara, som hanseförbundet löpte genom händelser av samma slag som hertig Henrik Julius' av Braunschweig anslag mot staden Braunschweig.[1] Samma risk löpte i själva verket både Hamburg, Bremen och Lybeck, skulle de framhålla. Det kan ej betvivlas, att det var hotet av Kristians expansiva politik i Nordtyskland, som här skulle göras Karls syften tillgodo.[2] Redan därigenom kom förslaget att rikta sin udd mot Danmark. Om detta varit huvudsyftet, eller om det främst gällt att genom hansestädernas anslutning konsolidera det inflytande över de nordtyska hamnarna, som Karl ville nå genom att till de vänskapliga förbindelserna med Stralsund foga ett

---

[8] Lybecks fullmakt för hanseombuden, dat. s. l. 12 sept. 1605, orig. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck. Om dessa förhandlingar se protokollet för den 7—9 nov. 1605, se föreg. anm., samt hanseombuden t. de svenska ombuden, dat. Kalmar 9 o. 10 nov. 1605, konc. resp. avskr. av konc. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck, och Karls memorial för Hans Meyer dat. Stockholm 17 nov. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 237 v—238 r, RA, där de senares brev av 11 nov. refereras.

[9] Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 13 nov. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 236 v. De skulle »widlyfftigt genom tiender eller fremmande personer (dock icke märkiendes, att i hade någon befalning . . .) med dhe hänsestäders sändebudh och synnerlig med dhen lybesche secretereren förhöre, att om hänsestäderne hade lust att gifua sig med oss i förbund, då kunde man wäl fhå medel, huru sådantt kunne kommes tilwäge».

[1] Om detta s. o. s. 65.

[2] Då hanseombuden svarat helt avvisande på frågan om det svensk-lybska förbundet, återkom Karl till saken: ». . . de behofue icke att wara så stålte, fördy mann sheer wäl, huru deris förbundh hafuer waritt med staden Brunsswijk, och stå de hvar ahnnan så bij, som haren trombeslageren. Derföre huad Brunsswijk weder foohrs, kan icke wara långt ifrån deris döör, dett mann med foogeligheet wäl kan af dhem få förnimme, och om dett kommer til någon godh afhandling, som wij förmodhe, fordj (. . . jüthen) strächer hann dijtt han går wääl medh, så kan mann tänkie til de meedel, som wij hafue sändt ider til . . .» Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 30 nov. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 248 v—249 r. Inom parenteserna har i avskr. en lucka lämnats för ett ord före »jüthen». Vilket detta ord än varit, är meningen oförtydbar.

förbund med Lybeck — det kan ej fastställas. Då de ursprungliga förbundsplanerna avvisades, kom detta projekt aldrig under förhandling.[3]

Det visade sig nämligen, att hanseaterna voro obenägna att följa det program, som svenskarna ville genomföra. Till Karls förtrytelse satte de i stället själva grundvalarna för de svenska skadeståndsanspråken under debatt.[4] Detta ledde till en hetsig diskussion om den statsrättsliga frågan — det gällde spörsmålet, om Sigismund haft rätt att begära arrest 1597, och om Karl med skäl kunnat göra det tre år senare.[5] Allianserbjudandet tycks alls icke ha upptagits till allvarlig dryftning bland hanseombuden. Dessa envisades att i de svenska kraven se endast en penningutpressning och i erbjudandet av förbund endast ett försök att dölja den verkliga avsikten eller framställa den i en bättre dager.[6] Detta ledde till att de visserligen officiellt avvisade förbundsplanerna — som stridande mot rikskonstitutionen — men samtidigt under hand dryftade dem i förhoppning att genom denna välvilja uppnå bättre villkor i vad de uppfattade som det väsentliga — skadeståndsfrågan. I samma syfte ställde de sig välvilliga till kraven på förbud mot handel på Riga, så långt det gällde krigsförnödenheter, och på upphävandet av asylrätten. I samma syfte antydde de också, att de icke saknade andra allianserbjudanden. Att det gällde Danmark, blev ej utsagt, men de läto förstå, att förhandlingar med Kristian pågingo.[7] Till sist erbjödo de sig att, därest en uppgörelse ej komme till stånd, låta saken gå till process. Detta förslag framställde de på svenskarnas begäran i ett brev till konungen.[8] Det är av intresse, att de tänkte sig denna process helt enligt den svensk-lybska Stettinfredens ordalag — fyra fredsälskande män från vardera parten skulle sammanträda och

[3] Om allvaret i Karls planer vittnar jämväl, att han lät hovkanslern förhandla med Johan Doman och Hieronimus Vogler om beställning i svensk tjänst så som tidigare Johan Möller och Gerhard Steding. Karl t. Nils Chesnecopherus, dat. Stockholm 18 nov. 1605, regest i RReg 1605: 1, RA, fol. 239 v.

[4] De hanseatiska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Kalmar 15 nov. 1605, konc. 2 i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck. Jfr Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 30 nov. 1605, s. o. anm. 2.

[5] Huvudakterna äro de svenska ombudens brev t. de hanseatiska ombuden, dat. Kalmar 19 o. 25 nov. 1605, och de senares svar, dat. s. l. 21 nov. 1605, resp. orig. o. avskr. av konc. 1 nyss anförda vol.

[6] Johan Brambach t. borgmästare o. råd i Lybeck, dat. Kalmar 21 nov. 1605, orig. ibid.

[7] De hanseatiska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Kalmar 26 nov. 1605, avskr. av konc. ibid. Protokollet för förhandlingarna 25 nov.—6 dec. 1605, s. o. s. 509, anm. 7. Uppgiften om andra allianserbjudanden omvittnas endast i de svenska ombudens promemoria för Karl Olovsson, s. n. s. 512, anm. 9. Förhandlingarna med Danmark förde hanseaterna redan tidigt på tal. De hanseatiska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Kalmar 30 okt. 1605, konc. 2, i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck.

[8] Protokollet för förhandlingarna den 5 dec., s. o. s. 509, anm. 7. Det muntligen framställda erbjudandet finnes nedtecknat som ett memorial, renskr. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck. Det framställdes i vad angick processen sedermera direkt till konungen. De hanseatiska ombuden t. Karl, dat. Kalmar 6 dec. 1605, avskr. av konc. ibid.

fälla dom. De företogo vidare, att tre eller fyra prokuratorer från vardera parten skulle framlägga skäl och motskäl inför denna domstol. Att domstolen skulle kunna enas, därpå synas de icke ha tvivlat.

Dessa andraganden, som utgingo från uppfattningen, att skadeståndskraven voro huvudsak för svenskarna, medan alliansförslaget endast vore ett påtryckningsmedel, misstolkades alldeles av de svenska ombuden. De hade uppfattat motpartens obenägenhet att tillmötesgå skadeståndskraven och deras huvudsyfte att åvägabringa pacificering av Östersjön och återställande av privilegierna i Sverige. I ett utförligt betänkande hemställde de nu till konungen att ge efter i dessa frågor för att i stället uppnå, vad som vore desto mera förmånligt, och som nu erbjöde sig, förbundet.[9] Utförligt skildrade de alla förmåner, som följde med detta förbund. De underströko därvid, att man nu hade möjlighet att förhindra Lybecks infogande i det danska allianssystemet — de antydde, helt säkert inspirerade av hanseaterna själva, att ett danskt-lybskt förbund redan förelåg.

Att konungen efter återkomsten från Livland såg ljust på möjligheterna att nå en förmånlig uppgörelse, är redan sagt. Ännu vid slutet av november gav han i brev till de svenska ombuden uttryck åt denna optimism.[1] Rapporterna från Kalmar kom honom emellertid att ändra mening. Redan vid underrättelsen om hanseaternas första, tämligen avvisande svar i förbundsfrågan beordrade konungen sina ombud att låta det därvid bero och inrikta sig på att nå resultat i fråga om blockaden av Riga och asylrätten i Lybeck.[2] Det vittnar om konungens större klarsyn, att de svenska ombudens utförliga betänkande om vinsten av den allians, som de trodde sig kunna åvägabringa, icke ändrade hans hållning. Han tycks ha riktigare än förhandlarna i Kalmar uppskattat värdet av de hanseatiska förespeglingarna. Då han besvarade hanseaternas brev och gav sina kommissarier del av sin syn

[9] Promemoria för Karl Olovsson, dat. Kalmar 7 dec. 1605, avskr. i vol. Handlingar ang. Sveriges förbindelser med Lübeck 1560—1800-talet, Germanica D V, RA. Handlingen har varit undertecknad av samtliga ombud samt av Mickel Olsson. Karl Olovsson skulle meddela sitt ärende till Peder Nilsson eller, om denne ej vore hos konungen, till Karl personligen. Detta aktstycke har refererats och kommenterats av Thyresson, a. a., s. 10 f. Inställt i sitt sammanhang med de hanseatiska förslagen och med Karls instruktion får det en något annan innebörd än i denne förf:s kommentar.

[1] Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 30 nov. 1605 s. o. s. 510, anm. 2. Konungen menade, att hanseaterna skulle komma att ge bättre köp. Att själv komma ned till Kalmar, fann han ej nödvändigt: »Wij hafue och i betänkiande att giöre de spechhööker så myckin ähre att förr deris skuld försümme rijkzens wichtige saaker och handlinger . . .» Det var de ryska ärendenas handläggning, som fängslade konungen i Stockholm. Almquist, a. a., s. 97 f.

[2] Karls betänkande om hanseaternas svar, dat. Stockholm 7 dec. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 255 r—v. Det rubriceras där felaktigt som utkast till de svenska ombudens replik på hanseaternas svar. Om sambandet med utvecklingen i Kalmar upplyser det svenska protokollet för den 27 nov., s. o. s. 509, anm. 7.

på förhandlingsläget, sköts alliansfrågan i bakgrunden. Genom hot om öppet krig kunde man avhålla lybeckarna från att gå Polens eller Danmarks ärenden. Utöver detta stode, hette det, icke mycket att vinna genom ett förbund, endast man kunde tvinga Lybeck att respektera Rigablockaden. Mot bakgrunden av sådana överväganden måste man se konungens beslut att i stället förorda en skiljedom i alla tvistemålen.[3] Denna dom skulle emellertid icke fällas i enlighet med den svensk-lybska Stettinfredens bestämmelser, genom ett utskott av fyra fredsälskande män från vardera parten. I stället skulle de hanseatiska sändebuden inträda i skiljedomstolen jämte svenskarna — i vederbörlig ordning lösta från all undersåtlig skyldighet — och omedelbart avsäga en dom, just så som det skett vid Flabäck.[4]

Att konungen icke betvivlade sina ombuds benägenhet att döma till Sveriges förmån, är säkert. Därom hade deras lojalitet under Flabäcksförhandlingarna övertygat honom. Det är utan tvivel tillåtet att här åter spåra Karls tillfredsställelse över 1603 års avsked. Man ställes emellertid inför spörsmålet, varför saken för Karl var så brådskande, att han icke kunde invänta fyra lybska ombud utan i strid med skiljedomsbestämmelserna krävde hanseombudens medverkan i skiljedomstolen. En sådan procedur måste bli svår att genomdriva. Intresset fäster sig närmast vid möjligheten, att de partiella eftergifter i fråga om Rigablockaden och asylrätten, som hanseaterna redan gjort vid de muntliga förhandlingarna, skulle ha ingivit Karl förhoppningen att få dem stadfästa genom en skiljedom. Samma resultat borde emellertid ha kunnat uppnås genom att utan något skiljedomsförfarande fortsätta förhandlingarna efter samma linje. Svaret erbjuder sig på annat håll.

Samtidigt som Karl föreslog en omedelbar skiljedom, tog han upp frågan, vad som skulle ske, därest enighet inom domstolen ej kunnat åvägabringas — därom saknade den svensk-lybska Stettinfreden föreskrifter. Om så bleve fallet, skrev Karl till de hanseatiska sändebuden, borde man välja en skiljedomare i enlighet med Stettinfreden och låta honom avgöra saken.[5] För att motivera, att han här åberopade ett stadgande i den svensk-danska Stettinfreden, framställde Karl 1570 års bägge freder som en enhet.[6] Vart han syftade, blir klart genom

[3] Karl t. de hanseatiska ombuden, dat. Stockholm 14 dec. 1605, orig. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck. Dens. t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 11 dec. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 258 r—259 r.

[4] »såsom sidst med de dansche skedde» preciserade Karl i brevet till de svenska ombuden, se föreg. anm.

[5] »infalle dass beide parteijen ... sich des Vrtheilss nicht köntten vorgleichen ... so ist d*er* dritte Wegh, alles laut dess Stettinischen Vortrages, dass wir beiden Theilen ... sollen einen Obman erwehlen.»

[6] »so haben wir keinen and*eren* Wegh, dan der Stättinischer Vortragh, welcher zwischen vnns vnnd diessen Königreiche vnnd zwischen ... der König von Dennemarcken

att han samtidigt krävde, att Lybeck i avvaktan på valet av skiljedomare och på dennes utslag skulle avhålla sig från all trafik på Riga.

Överensstämmelsen med förloppet av den svensk-danska processen är påfallande. Den ger icke anledning till en förmodan, att en och samma plan följts i bägge dessa fall. Då det gällde Danmark, hade Karl varit nödsakad att handla på kort sikt och gång på gång genom tillsynes omotiverade omkastningar framtvinga en frist, som skulle ge honom tid att frigöra sig från engagemanget i öster. Den framgång, han därvid vunnit, hade tryggats genom det danska rådets fredspolitik. Själv torde Karl ha varit benägen att överskatta sin egen, underskatta det danska rådets andel i sin diplomatiska framgång. Framför allt har emellertid denna framgång frestat konungen att försöka på samma sätt locka Lybeck att iakttaga Rigablockaden till det ringa priset av en förlikningsprocess, vilken efter behag kunde skjutas på framtiden.

Hur konungen kunde vänta ett resultat av detta försök att sammanblanda de bägge Stettinfrederna, kan synas svårförståeligt. Det är tydligt, att han överskattat hanseaternas förhandlingsvilja, samtidigt som han insett, att deras muntligen betygade beredvillighet att diskutera förbundsplanerna icke syftade till verkliga eftergifter i den stora politiska frågan.

Betecknande för Karls alla vägar prövande diplomati är, att han endast några dagar senare sände till Kalmar ett noggrannare utfört förslag till förbundsvillkor för det fall, att hanseaterna dock, mot all förmodan, skulle visa allvar bakom de muntliga utfästelserna.[7] Att han härvid gick mycket långt, antyder i sin mån, att han knappast längre ansåg det möjligt att nå ett resultat och att det resultat, som hade eftersträvats, en vittsyftande politisk förbindelse, måste bli av en helt annan stabil karaktär, än vad han hade tänkt sig före erfarenheterna av hanseaternas förhandlingsovillighet under Kalmarmötets första skede. Det är emellertid av intresse, att han nu åter framhävde det danska hotet mot Lybeck som svenskarnas bästa påtryckningsmedel. Borgmästare och råd i Lybeck hade just varnats av Kristian att icke hjälpa Braunschweig i dess trångmål.[8]

Att konungen bedömt läget i huvudsak riktigt, framgår av att allians-

---

vnnd dem Königreiche Dannemarcken vnnd den Lübischen tzue Stättin ist auffgerichtett worden . . .» I anvisningarna till de svenska ombuden formulerades saken så: »och samme process måste mann holle dem fhöre, effter ofteb:ltte Stetinische fördrag är giordt på itt åhr på een tijdh emellen dem och oss, så wäl som dem dansche och oss . . .»

[7] Karls förslag till förbundsvillkor s. d. s. l., avskr. av orig. i vol. Handlingar ang. Sveriges förbindelser med Lübeck 1560—1800-talet, Germanica D V, RA. Referat hos Thyresson, a. a., s. 11, med annan tolkning av sammanhanget.

[8] Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 17 dec. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 261 r. Om arten av de svenska förhoppningarna på ett krig mellan Danmark och Lybeck ges här vittnesbörd: »huar af synes wäl någott wele förorsake sig emellan Dannemark och de lybesche.»

frågan aldrig kom till allvarlig diskussion, fastän de svenska ombuden i sin iver att nå ett resultat enträget förelade motparten de skäl, som borde beveka Lybeck och hela hansan till samförstånd just med Sverige.[9] Också kravet på en process av det slag, som den svensk-danska Stettinfreden stadgade, avvisades av hanseaterna.[10] De behövde icke gå in på frågan om den föreslagna processordningen. Det räckte med en hänvisning till att de icke hade så vidsträckta fullmakter. Samtidigt erbjödo de sig emellertid att ta förslaget ad referendum, liksom de argument, vilka av svenskarna framförts.

Icke dess mindre kom Karl att skörda åtminstone en del av den vinst, han väntat av sin aktion för en förlikningsprocess. Då hanseaterna under hänvisning till sin bristande kompetens sköto alla frågor om process och förbund till förhandlingar direkt mellan Sverige och Lybeck, utfäste de sig att hos Lybeck utverka, att staden icke skulle göra Sveriges fiender tillförsel med livsmedel eller krigsförnödenheter av något slag, eller eljes göra gemensam sak med dem. Svenskarna å sin sida öppnade som ersättning handeln i Sverige för lybeckarna — i själva verket en eftergift helt i eget intresse.[1]

Denna knapphändiga redogörelse för de svensk-lybska förhandlingarna i Kalmar, i den mån de belysa Sveriges danska politik, ger otvetydigt vid handen, att Karl betraktat sin uppskovspolitik i den danska frågan som så framgångsrik, att han ville försöka samma taktik gentemot Lybeck. Konungens planer på en svensk-lybsk allians hade — det kan göras troligt — även sekundärt sin spets mot Danmark, och då det gällde att framtvinga en större benägenhet hos de nordtyska köpmännen att följa Karls önskningar, var man på svenskt håll snar att peka på Kristians hot mot de nedersachsiska småstaternas frihet och fred.

---

[9] Rationes pro et contra, framställda för Johan Doman den 1 jan. 1606, konc. ibid. I detta aktstycke anfördes beträffande Lybecks planer på en dansk allians, att Danmark endast skulle draga staden in i förödande krig. Förbundet med Sverige vore lägligast, ej blott på grund av den svåra grannskapen med Danmark utan jämväl med hänsyn till handeln och till Sveriges möjlighet att prestera militär hjälp.

[10] De hanseatiska ombuden t. de svenska ombuden, dat. Kalmar 20 dec. 1605, avskr. av konc. i vol. Acta Suecica IX, St. A. Lübeck.

[1] Det svenska mötesavskedet, dat. Kalmar 2 jan. 1606, orig. ibid., undertecknat och sigillerat av samtliga svenska förhandlingsombud. Om de avslutande förhandlingarna finnes ett mycket omfattande material ibid. Avskedet refereras av Paul, Gustaf Adolf, I, s. 96, o. Thyresson, l. c.

II.

De svensk-danska förhandlingarnas återupptagande.

Redan på förvintern 1605 hade Karl haft för avsikt att återupptaga diplomatisk kontakt med Köpenhamn. Det gällde att icke i något hänseende försumma Stettinfredens noggranna iakttagande. Främst gällde det emellertid — det kan ej betvivlas — att försäkra sig mot alla överraskningar. Formen för en ny framställning i den danska huvudstaden har emellertid icke varit lätt att finna. Alla de utvägar, som Stettinfreden erbjöd, hade i själva verket prövats. Endast om något nytt tvistemål komme till, kunde det bli möjligt att börja om från början — och även då måste det ha tett sig vanskligt att rikta sig direkt till den danske konungen. Om hertigens tvekan vittnar den framställning, som han planerade i december månad. Anledning hade erbjudit sig, då en svensk örlogsman under höststormarna strandat på Gotland och blivit vrak. Länsmannen på Visborg — det var ännu Herman Juel — skyndade sig att ta skeppsartilleriet i beslag och underrättade därefter ståthållaren på Kalmar, Henrik von Khalen, om vad som hänt. Synbarligen har han avslagit skeppsbefälhavarens begäran att få lösa vrakgodset med skälig bärgningslön och i stället hänvisat till Kristian för reglering av frågan om pjäsernas återställande i svensk ägo.[2] Man har i varje fall icke skäl att betvivla den danska uppgiften, att det ej varit meningen att undanhålla den rätte ägaren det förlorade.[3]

Hur den danske ståthållaren än uttryckt sig, då han skrev till Kalmar, ett är säkert — Karl fann i själva beslaget anledning till klagomål. Vid Flabäck hade händelserna på Gotland våren 1602 behandlats. De svenska klagomålen hade nedlagts under den tysta förutsättningen, att beslaget icke skulle upprepas. Nu planerade Karl att låta de svenska riksråd, som befunno sig i Kalmar för de hanseatiska överläggningarna, skriva till det danska rådet med klagomål över beslaget.[4] Varför framställningen hejdades, är icke känt. I varje fall

[2] Herman Juels brev till Henrik von Khalen är ej bevarat, men det finnes nämnt i den ena huvudkällan om detta intermezzo, Karls utkast till brev från de svenska riksråden vid det svensk-hanseatiska mötet i Kalmar t. det danska rådet, dat. Stockholm 5 dec. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 254 r.

[3] Denna uppgift i den andra här ifrågakommande källan, det danska rådet t. det svenska rådet, dat. Köpenhamn 30 mars 1606, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 334 v—335 r.

[4] Karl t. de svenska ombuden i Kalmar, dat. Stockholm 11 dec. 1605, avskr. av konc. i RReg 1605: 1, RA, fol. 258 r.

hade frågan om det svenska skeppsartilleriet icke reglerats, ty i slutet av februari 1606 lät Karl några av riksråden, som vistades vid hovet i Örebro, göra en hänvändelse till Köpenhamn av i huvudsak samma lydelse.[5] Nu tillfogades emellertid kravet på förlikningsprocessens fullföljande — endast därigenom kunde fred och vänskap mellan rikena hållas vid makt, antydde svenskarna.[6]

Det kunde tyckas, att denna framställning mot sin aktuella bakgrund i händelserna på Gotland och i kravet på upprätthållande av diplomatisk kontakt med Köpenhamn vore tillfyllest belyst. Vid den tidpunkt, då det avgick, hade emellertid 1606 års Örebromöte redan beslutats.[7] Hade det då icke varit naturligare att vänta till dess med ett brev, som undertecknat av en mera fulltalig rådsförsamling borde ha haft större auktoritet? Man anar en brådska vid utfärdandet, som jämte slutordens karska tonfall gör det frestande att sätta brevet i samband med Kristians personliga engagemang vid Braunschweig.

Hur därmed än må ha förhållit sig, det danska svaret blev föga tillfredsställande.[8] Visserligen kunde man meddela, att Herman Juel redan beordrats återställa vrakgodset, men i vad angick processen hänvisades svenskarna till att först undanrödja de många svenska överträdelserna av Flabäcksavtalet — och dit räknades nu icke endast uraktlåtenheten att gälda de danska privatfordringarna utan jämväl den svenska tull, varom man på detta möte icke kunnat enas. Först genom att avskaffa dessa traktatsbrott kunde svenskarna trygga freden, hette det. Därmed hade det danska rådet, i överensstämmelse med vad som skett på svenskt håll, tagit den egna skiljedomen vid Flabäcksmötet som rättesnöre under åsidosättande av den process, som Kristian önskade förhindra. Också i ett annat hänseende var svaret avvisande. Fastän Karl i det svenska rådets brev gavs konunganamn, titulerades han av det danska rådet fortfarande regerande arvfurste.[9]

Avbrott i förhandlingarna 1606—1607.

Därmed avbröts den svensk-danska brevväxlingen för halvtannat år framåt. Den hade under de sistförflutna åren hållits uppe på svenskt initiativ. Dess fullföljande hade också varit ett svenskt intresse, liksom förbindelsernas avbrytande hade varit Kristians. Vad kan då skälet ha varit, när Karl gav tappt? Näppeligen har misströstan om framgång i försöket att få en främmande skiljedom till stånd varit av-

[5] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Örebro 19 febr. 1606, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Moritz Leijonhufvud, Lubert Kauer, Jöran Klasson o. Hans Eriksson.

[6] »på thett sakenn motte komme uthen widhere opskoff till endskap och god willie och wenskap thesse lofflige konunga rijken emellan motte blifwe widh macht oppehollen.»

[7] Om 1606 års Örebromöte se Ahnlund, Ståndsriksdagens utdaning, s. 80, med litteraturhänvisningar i anm. å s. 580.

[8] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 30 mars 1606, s. o. anm. 3.

[9] Jfr referatet av denna brevväxling hos Slange o. Gram, Christian den Fierdes Historie, I, s. 233. Differensen i titelfrågan var emellertid icke ny på våren 1606.

görande. Detta var ju icke förhandlingens syfte, endast dess föremål. Icke heller synes det troligt, att Karl haft svårigheter att variera hänvändelserna till Köpenhamn eller att finna en form för nya försök att väcka Stettinfredens förlikningsbestämmelser till liv — i det hänseendet hade situationen icke undergått någon förändring. Det lär ej heller kunna hävdas, att man i det svenska kansliet numera tvivlade på det danska rådets fredliga sinnelag. Av det skälet kan man ej förmodas ha avbrutit brevväxlingen, ty allt tyder på att man länge hyste samma uppfattning.

Helt säkert kan förklaringen med större skäl sökas i Sveriges förbättrade politiska situation och i utvecklingen på Östersjön, vid gränserna och vid Ishavskusten. Den falske Dimitrijs fall icke endast frigjorde Sverige från hotet av den förenade rysk-polska makten i öster. Även möjligheten av en rysk-dansk allians, aktuell ännu 1604, tycktes undanröjd genom vänskapen med den nye tsaren.[1] Samtidigt lovade emellertid det stora adelsupproret i Polen ett snart slut på den polska konflikten. Inför utsikten att bliva befriad från engagemanget i öster kan Karl med lugn ha sett fram mot det danska krigshot, vilket för honom tedde sig som en direkt följd av konflikten med Polen. Då ryktet om Kristians död i september 1606 nådde Stockholm, noterades det av konungen utan varje kommentar, liksom då bud kom vid månadens slut, att ryktet varit falskt.[2] Det finns heller ingen anledning förmoda, att Karl i Kristians person såg den främsta drivkraften i Danmarks svenska politik.

Det vittnar om Karls förtröstan på lugn i söder och väster, att den danska gränsen under denna tid endast är på tal, då det gäller kontrollen över den rojalistiska propagandan och de handelspolitiska åtgärderna mot gränshandeln. I det förra hänseendet skärptes bestämmelserna efter rättegången med Petrus Petrosa och Laurentius Borlangius.[3] I vad gällde gränshandeln avvisade Karl under sommaren 1606 Sunnerboallmogens besvär över olägenheterna av handelsspärren vid gränsen.[4] Att han därvid skulle ha haft andra bevekelsegrunder än omsorgen om sjöstädernas förkovran, lär ej kunna hävdas.

Mer än något måste dock rapporterna från kolonisationen på fjället och vid Ishavskusten ha lugnat Karl med avseende på den danska

---

[1] Om den svensk-ryska politiken på sommaren 1606 se Almquist, a. a., s. 105 ff.

[2] Calendaria Caroli, s. 144 f.

[3] Karls mandat om trafiken vid gränserna, dat. Örebro 16 mars 1606, tryckt orig. i UUB. Jfr Karl t. Erik Jöransson, dat. Örebro 13 mars 1606, avskr. av konc. i RReg 1606: 1, RA, fol. 92 v.

[4] Karl t. Sunnerbo härads allmoge, dat. Stockholm 5 juni 1606, avskr. av konc. i RReg 1606: 1, RA, fol. 202 v—203 r. Dens. t. dens., dat. Väsby 3 okt. 1607, avskr. av konc. i RReg 1607: 1, RA, fol. 170 r—171 r. Dens. t. Jon Skog, dat. Väsby 5 okt. 1607, avskr. av konc. ibid., fol. 177 r.

politiken. Visserligen berättades där om smärre sammanstötningar med danskarna, men i det stora hela hade de svenska initiativen icke stött på motstånd från de norska myndigheterna.[5] Karls nya instruktioner för sina befallningsmän i lappmarken utgingo också från uppfattningen, att något allvarligt motstånd icke vore att befara. Anvisningarna gällde endast fortsatt kolonisation efter de linjer, som tidigare stakats ut. På de punkter, där de norska fogdarna inlade gensagor mot den svenska skatteuppbörden, skulle de avvisas under åberopande av 1603 års avsked. Vid den fortsatta gränsläggning mot Ryssland, som tidsläget hade aktualiserat, gällde det icke endast att säkra en ännu förmånligare gräns än Teusinafredens. De svenska ombuden beordrades att undertrycka alla danska skattekrav.[6] Det skulle först senare visa sig, att Karl här hade tagit miste. Kristian hade icke uppgivit tanken att hävda de danska rättigheterna vid Ishavet. I själva verket hade åtgärder för stävjande av den svenska kolonisationen redan vidtagits.[7]

Att Karl i det danska krigshotet under åren efter sekelskiftet hade sett resultatet av polska intriger och de landsflyktiga svenskarnas stämplingar, har här gjorts troligt. Om den politiska krisen i Polen bidragit till att avlägsna hans oro för detta krigshot, måste den inrepolitiska utvecklingen i Sverige ha givit samma resultat. Visst hade slitningarna med prästerskapet och de ständigt återkommande upptäckterna av verkliga eller förmenta anslag förbittrat även dessa år. Man får dock i konungens beslut att låta kröna sig se ett resultat av det ökade lugnet i landet i lika hög grad som av den politiska konjunkturen i Polen. **Det welfiska medlingserbjudandet.**

I vilken utsträckning främmande furstar inbjudits till kröningen, är icke känt.[8] Bland dem, som skriftligen lyckönskade Karl med anledning av det skedda, var emellertid också Kristian IV:s svåger hertig Henrik Julius av Braunschweig-Lüneburg. Man behöver icke i detta

---

[5] Daniel Hjort t. Karl, dat. Hornötorp 28 april 1606, tryckt efter orig. i vol. Gränshandlingar 4, Danica, RA, bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 189 ff.

[6] Karls instruktion för Isak Behm o. Gabriel Thomasson, dat. Stockholm 6 okt. 1606, tryckt ibid., s. 207 ff., efter avskr. av konc. i RReg 1606: 2, RA, fol. 74 v—75 v. Karls instruktion för Karl Kröpelin, Baltzar Bäck, Jöran Hansson o. Anders Eriksson, dat. Stockholm 20 okt. 1606, tryckt bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 217 ff., efter avskr. av konc. i RReg 1606: 2, RA, fol. 84 v—87 r. Karls instruktion för Isak Behm o. Gabriel Thomasson om gränsläggningen mot Ryssland, dat. Stockholm 6 okt. 1606, tryckt bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 213 ff., efter avskr. av konc. i RReg 1606: 2, RA, fol. 75 v—76 v. Jfr Enewald, Sverige och Finnmarken, s. 174 o. 179, o. Johnsen, Finmarkens politiske historie, s. 122 f. Dessa förf. ha förbisett utvecklingen av den svenska kolonisationspolitiken.

[7] S. n. s. 521 f.

[8] Om Karls beslut angående kröningen se Bergh, Meddelanden om förberedelserna till Karl IX:s kröning.

se en antydan om misstämning mellan de furstliga svågrarna i Wolfenbüttel och Köpenhamn, låt vara, att Kristians hjälp framför Braunschweig på vintern 1605—1606 hade blivit utan resultat, samtidigt som den danske konungens arronderingspolitik inom nedersachsiska kretsen måste ha irriterat kretsöversten. I själva verket hade kontakten mellan Stockholm och Wolfenbüttel förmedlats av hertig Joakim Karl av Braunschweig-Lüneburg, som i Sverige förhandlade om anställning i svensk tjänst och om giftermål med den unga Margareta Elisabet av Mecklenburg. Under alla förhållanden var Karl icke sen att utnyttja den förbindelse, som här erbjöd sig. Då han tackade den welfiske hertigen för dennes lyckönskan, tog han också upp den danska frågan, erinrade om resultatet av 1603 års möte och bad Henrik Julius förmana Kristian att låta saken komma till ett riktigt slut.[9]

I samband med kröningen hade Karl formulerat programmet för den svenska kolonisationspolitiken genom att anlägga titeln konung över kajanerna och Norrlands lappar.[1] Visserligen hade han därmed icke gjort något påstående om höghetsrätten över hela lappmarken — där levde ju även baggar — men anspråken på höghetsrätten över alla fjällappar och sjöfinnar, ty det var intet mindre det gällde, gingo långt utöver vad Karl vågat påstå genom de svenska ombuden vid 1603 års möte. Att det var de skenbara framgångarna för den svenska kolonisationen under åren efter 1604, som kommit konungen att ledervåga en så öppen deklaration, lär ej kunna betvivlas. Helt säkert väntade han nu med iver och oro besked om hur man reagerat i Köpenhamn. Därom skulle — sådan torde hans plan ha varit — förhandlingen mellan Wolfenbüttel och Köpenhamn ge besked.

Hertig Henrik Julius visade sig långt ifrån obenägen att ta sig an saken. Om han verkligen tolkade Karls hänvändelse som en anhållan om medling i den svensk-danska tvisten — något sådant hade Karl knappast avsett — eller om han genom att uppfatta den så ville fram-

---

[9] Karl t. Henrik Julius av Braunschweig-Lüneburg, dat. Stockholm 30 juni 1607, avskr. av orig. dels i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA, som bilaga till Henrik Julius t. Kristian, dat. Erichsburg 20 aug. 1607, orig. ibid., dels i vol. Herzog Heinrich Julius 7, L. H. A. Wolfenbüttel. Det tämligen omfattande materialet om hertig Joakim Karls förhandlingar i Sverige samt konc. till Henrik Julius' hälsningsbrev, dat. Gruning 14 mars 1607, ligger i samma vol. Om giftermålsfrågan på sommaren 1606, då dessa underhandlingar inleddes, se Tham, Kring Elisabeth Vasa och hennes dotter, s. 22 ff.

[1] »de lappers i Norlanden, the caijaners ... konung.» Att Karl med titeln skulle ha betecknat sig som konung över alla lappar i Nordlanden, d. v. s. de skandinaviska rikena, är icke av språkliga skäl nödvändigt. Om denna betydelse av Norlanden se t. ex. Sumlen, s. 216, sista raden. Med Norlanden = Norrland avsågs i tidens svenska framför allt den nordligaste lagsagan, se RF 1634, § 23. Sveriges Regeringsformer 1634—1809, s. 19. Man måste hålla för troligt, att Karl haft denna tvetydighet klar för sig. Den nya titeln måste nämligen ses som ett led i diskussionen om höghetsrätten över fjället och Ishavskusten. Dess anläggande skulle eljes te sig meningslöst. En oklar betraktelse över titelns innebörd i Sveriges krig 1611—1632, I, s. 123.

provocera ett hedrande medlingsuppdrag, är ovisst.[2] Då han skrev till Kristian, nöjde han sig emellertid icke med att referera den svenska framställningen. Han antydde också möjligheten av en medlingsaktion. Innan denna framställning nådde Köpenhamn, hade man emellertid där tagit ett självständigt initiativ.

Det danska initiativet till nya förhandlingar.

De första rapporterna om svenskarnas alltmera offensiva uppträdande vid Ishavskusten hade nått Danmark på senhösten 1606 och föranlett Kristian att ge den nye ståthållaren Hartvig Bille order om skärpt motstånd. Svenskarna skulle förhindras att ta upp skatt annorstädes, än där de av gammalt gjort det, och om de försökte resa en svensk kyrka vid Tisfjorden jämte den norska, skulle man rasera den.[3] Därmed voro öppna fientligheter oundvikliga. Kristian hade valt handlingens väg, ty det hade lyckats honom att göra förhandlingens oframkomlig. Desto mera överraskande är det, att den diplomatiska kontakten, redan innan man i Köpenhamn visste något om resultatet av de nya anvisningarna, återupptogs på danskt initiativ, och att man därvid på sommaren 1607 sköt frågan om beskattningsförhållandena vid Ishavskusten i förgrunden.

Det danska rådet vände sig i början av augusti till det svenska, refererade i korthet, vad Hartvig Bille inemot ett år tidigare haft att berätta från Norge och protesterade i Kristians namn mot de nya svenska skattekraven och mot det sätt, på vilket denna skatt togs upp. Samtidigt inlade de en protest mot Karls nya titel, i den mån den kunde åsyfta norska kronans del av Norrland.[4]

Det danska brevet erbjuder stort intresse. Här gavs för första gången Karl svensk konungatitel — dock i sedvanlig förkortning.[5] Då det gällde att karakterisera de kustbor, som varit utsatta för

---

[2] Jfr Slanges o. Grams tolkning, a. a., s. 249 rad 16—18. Brevväxlingen refereras ibid., s. 239.

[3] Hartvig Bille t. Kristian Friis s. d. s. l. men troligen sommaren 1606, referat efter ej bevarad källa hos Jessen, Det kongerige Norge, I, s. 195 f. Kristian t. Olov Pedersson o. Hartvig Bille, dat. Antvorskov 25 dec. 1606, tryckt i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 170 ff. Att Hartvig Billes rapport varit adresserad till konungens, ej till rikets kansler, är säkert. Autenticiteten av den källa, orig. eller avskr., som ligger till grund för referatet, styrkes av det kungliga brevet, samtidigt som de noggranna uppgifterna om följena m. m. göra det alldeles otroligt, att referatet endast skulle vara Jessens slutsats ur det bevarade kungabrevet. Denne förf:s sammanställning med det svenska kvittot av 8 april 1606 och händelserna i samband med detta utsäger intet om dat. för Hartvig Billes rapport.

[4] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 4 aug. 1607, konc. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Ehuru avskr. av orig. saknas i DReg, RA, kan man ej tvivla på att brevet avgått i denna form. Det refereras nämligen i det svenska svaret, svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 22 aug. 1607, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Moritz Leijonhufvud, Abraham Brahe, Svante Bielke, Nils Bielke, Axel Ryning o. Seved Ribbing. Avskr. av konc. till det senare brevet ingår i RReg 1607: 1, RA, fol. 141 r—1 43 r, under dat. 21 aug. Brevväxlingen har refererats av Slange o. Gram, a. a., s. 238 f. o. av Enewald, a. a., s. 186 ff.

[5] Om bruket av förkortad kunglig eller furstlig titel se t. ex. nedan s. 578.

svenskarnas övervåld, har man dragit sig för att tala om lappmarkerna som norskt land och i stället valt att tala om Finnmarkens län.[6] Då man därvid icke angav någon gräns mellan sjölapparnas och fjällapparnas områden, kunde man på svenskt håll misstänka krav jämväl på skatt av de senare. Frågan om kyrkobyggning och om andlig och världslig jurisdiktion berördes icke. De sakliga uppgifterna återgingo på samma rapport, som föranlett Kristian att ge de norska myndigheterna nya anvisningar. Det kan icke betvivlas, att protesten mot Karls nya titel var framställningens huvudärende. Enligt tidens sätt att se hade ett förbigående av frågan varit ett erkännande.

Att man på svenskt håll uppfattade, vart den danska framställningen syftade, kan icke betvivlas. Man skyndade sig också att bagatellisera frågan om den nya titeln. Denna kunde icke, lät Karl det svenska rådet bedyra, komma Kristians och Danmarks rätt för nära, ty alla de folkslag, som nämndes i Karls konungatitel, funnos bland hans undersåtar, även Norrlands lappar.[7] Meningen var att lämna frågan öppen, om man med Norrlands lappar menade alla lappar eller tillävenтyrs endast fjällapparna, som det danska rådet år 1603 icke gjort anspråk på.

Desto skarpare ordalag tillgrep Karl, då det gällde klagomålen över den svenska skatteuppbörden. Konungen hade rätt att skicka ut sina uppbördsmän, så många han ville, i sitt eget land, lät det i det svenska svaret.[8] Höja skattesatsen finge han också, ty det hade Kristian gjort med sin del av skatten. I själva verket hade norrmännen ursprungligen bott på öarna utanför kusten, och först på sistone hade de trängt in i fjordarna, hette det. De norska länsmännen borde, i stället för att klaga, befordra de svenska uppbördsmännens ärenden.

När detta brev skrevs, hade de kungliga befallningsmännen över lappmarken i Stockholm avlagt rapport om vinterns händelser.[9] Det var en helt annan bild av förhållandena än den, som av allt att döma legat till grund för Karls anvisningar från föregående höst. I Tisfjord,

---

[6] Uttrycket »Wdi Kong. May:tt ... land boendis» har i konc. ersatts med orden »wdi Nordlandene oc Findmarcken boendis», vilket slutligen rättats till »Wdi for:te lehen boendis».

[7] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 22 aug. 1607, s. o. anm. 4. Karls konungatitel löd i sin helhet: »Sweriges, Göthes, Wendes, finnars, carelers, lappers j Norlanden, the caijaners och esthers i Lifland *etc.* konung.»

[8] »i sitt egidt land.»

[9] De kungliga befallningsmännens berättelse, dat. Stockholm i juli 1607, tryckt bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 230 ff., efter orig. i vol. Gränshandlingar 4. Danica, RA. Det kan ej betvivlas, att berättelsen avgivits av Karl Kröpelin, Baltzar Bäck, Jöran Hansson o. Anders Eriksson, s. o. s. 519, anm. 6. Den omständigheten, att handlingen icke är undertecknad och beseglad, får ej föranleda tvivel på dess autenticitet. Som bilagor ligga tvenne originalhandlingar från den verksamhet, som skildras — de kunna dock möjligen ha lagts dit senare. Av marginalanteckningar framgår, att handlingen använts i det kungliga kansliet under Karl IX:s tid.

vid Rotanger och i fjordarna innanför hade uppbörden misslyckats. Även där den haft framgång, i fjordarna längre norrut, hade de skattepliktiga givit talrika vittnesbörd om danskarnas avsikt att helt och hållet förhindra den svenska uppbörden. Det är denna rapport, som bildar bakgrunden för det svenska svaret i vad gällde Ishavsfrågan. Med anledning av Hartvig Billes kraftfulla motåtgärder var det nödvändigt att hävda den svenska skatteuppbördens berättigande.

Samtidigt underlät man emellertid i Stockholm att klandra den smälek och det förtret, som vederfarits de svenska ombuden i Tisfjord och vid Alten. Måhända har avsikten varit att icke alltför mycket väcka Kristians och det danska rådets intresse för vad som försiggått. Man visste ännu icke i den svenska huvudstaden, att Kristian vid jultiden utfärdat nya anvisningar till stöd för Hartvig Billes politik.[1] Karls motdrag blev ett annat. I början av september 1607 tillsattes en ståthållare över Ishavslapparna och alla lappmarkerna med instruktion att hävda Sveriges myndighet i dessa nejder.[2]

Att det svenska rådets brev styrkt Kristian i hans uppfattning om den svenska Ishavspolitiken, liksom i uppsåtet att hindra den, är säkert. Visserligen hade brevet icke givit besked om vad som menades med orden om Karls eget land, lika litet som det berört frågan om gränsen mellan svenskt land och gemensamt skattland eller mellan fjällapparnas och sjölapparnas områden, men där hade samtidigt talats om skatteuppbörden och om skattesatsen på ett sätt, som Kristian måste ha betraktat som ett påstående om svensk överhöghet över hela Ishavskusten med erkännande av danska kronans skatterättigheter endast såsom ett servitut inom Sveriges gräns. Man kan heller icke tveka om att detta varit Karls avsikt, vare sig brevet skrivits i stark affekt och alltför ohöljt gav uttryck åt hans innersta tankar, eller det gäller ett försök att pröva Kristians hållning och möjligen vinna hans stöd mot de norska fogdarnas självsvåld.

Det svenska svaret föranledde ingen åtgärd i Köpenhamn. Om den danska framställningen hade syftat till att åvägabringa en ändring av den svenska Ishavspolitiken, borde Kristian icke ha låtit frågan falla. I själva verket var, som här har framhållits, protesten mot Karls titel huvudsaken. Visserligen hade det svenska svaret icke heller i den punkten varit tillfredsställande, men det kom icke an på svaret. Protesten var i och för sig nog för att undanröja missförstånd. Dess betydelse ökades av att Kristian lyckats försäkra sig om det danska rådets lojalitet på en viktig punkt.

---

[1] Kristians anvisningar av 26 dec. 1606 torde icke ha hunnit fram och blivit tillämpade under senvintern och våren 1607, det tidsavsnitt den svenska rapporten omfattar.

[2] Karls instruktion för Baltzar Bäck, dat. Väsby 8 sept. 1607, tryckt bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 258 ff., efter avskr. av konc. i RReg 1607: 2, RA, fol. 106 v—107 r. Avskr. av orig. finnes i vol. Gränshandlingar 4, Danica, RA.

Det svenska rådets brev hade slutat med en uppmaning till det danska att befordra ett snabbt slut på förlikningsprocessen om de tvister, där man icke kunnat enas vid 1603 års möte. Icke heller denna påminnelse krävde ett genmäle. Där fanns intet att tillägga utöver 1605 års replikskifte. Hertig Henrik Julius' medlingserbjudande förelåg dessutom i Köpenhamn och gav Kristian möjlighet att, om han så ville, låta det komma till process utan att synas uppgiva sin hållning till det svenska förslaget om ett nytt gränsmöte.

Kristians hållning till det welfiska medlingserbjudandet.

Konungens svar till svågern i Wolfenbüttel är icke bevarat. Så mycket är visst, som att det varit positivt. Kristian accepterade hertigens medling.[3] Ovisst är emellertid, när detta skedde. Ännu i slutet av november hade man nämligen i Stockholm intet besked om Kristians hållning, vare sig från Wolfenbüttel eller från Köpenhamn. Uppenbarligen i oro över att det dröjde med svaret lät Karl i början av november kalla några av riksrådet till Stockholm för att ställa ett brev till det danska rådet.[4] Vad orsaken nu kan ha varit, kom det att dröja med brevet. Det avgick först månadens sista dag men då helt i överensstämmelse med det utkast, som satts upp i kungliga kansliet tre veckor tidigare.[5]

Brevet bestod av tvenne huvudpunkter. Först anfördes klagomål över att slottsskrivaren på Vardöhus, Söffren Bondesson, jagat bort en svensk fiskare från Vadsö. Därefter begärde man, under åberopande av de tidigare påminnelserna, att förlikningsprocessen skulle fullföljas. Om någon medling genom hertig Henrik Julius var självfallet icke tal.

Att besvären mot slottsskrivaren skulle ha föranlett detta brev, är icke troligt. Underrättelsen om det allt hårdare motståndet vid Ishavskusten hade långt tidigare nått Stockholm.[6] Då den förfördelade fiskaren personligen gav Karl en redogörelse för detta nya slag mot den svenska kolonisationspolitiken, tycks det ha fallit sig lägligt att

[3] Slange o. Gram, a. a., s. 249. Vare sig Slange haft tillgång till Kristians konc. eller till en andrahandskälla, eller hans referat är en slutsats ur övriga kända omständigheter, främst den följande brevväxlingen mellan Köpenhamn och Stockholm, om dess riktighet kan i det hela intet tvivel råda. Den omständigheten, att Slange ägt kännedom om den följande brevväxlingen icke direkt utan förmedlat av någon ej bevarad traditionskälla eller kanslinotis, gör troligt, att förhållandet är detsamma med detta brev.

[4] Karl t. Nils Bielke, dat. Sätra gård 11 nov. 1607, orig. i vol. 1. Röd nummerlapp, Friherrliga ätten Bielke, Bielkesamlingen, RA, rec. Salsta 23 nov. Dens. t. Abraham Brahe samtidigt, orig. i vol. Fol. n:r 6, Skoklostersamlingen II, RA, rec. s. l. 19 nov. Det brev, som omtalas i Abraham Brahes Tidebok, s. 72, under den 22 nov., är ett annat. Dens. t. dens., dat. Nääs gård 4 nov. 1607, orig. ibid., rec. Stockholm 22 nov. PS till ej bevarat brev t. Seved Ribbing s. d. s. l., orig. i vol. Konung Karl IX:s brev i original 1607—1611, RA.

[5] Svenska rådet t. danska rådet, dat. 30 nov. 1607, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Abraham Brahe, Axel Ryning, Nils Bielke, Seved Ribbing, Peder Ryning, Hans Åkesson o. Nils Andersson. Avskr. av konc. i RReg 1607: 2, RA, fol. 152 v—153 r, har dat. Sätra gård 11 nov. 1607.

[6] S. o. s. 522 med anm. 9.

ta händelsen till utgångspunkt för en ny framställning i syfte att upprätthålla diplomatisk kontakt med Köpenhamn.[7]

Helt säkert kom det danska svaret som en överraskning till Stockholm. På det danska rådets vägnar svarade Kristian Friis, att hans konung vore villig att låta det gå till slutlig skiljedom enligt Flabäcksavskedet, och att Kristian godtagit hertig Henrik Julius som skiljedomare. Processen borde gå av stapeln i Rostock. Vad Söffren Bondesson angick, utlovades undersökning av förhållandena.[8]

Det är att förmoda, att Kristians svar till hertig Henrik Julius avgick först nu. Eljes borde Karl ha fått besked från Wolfenbüttel tidigare — ännu i slutet av januari 1608 hade så icke skett.[9] Uppenbarligen har Kristian först i juldagarna 1607 bestämt sig för att låta det gå till förlikning av de svävande tvisterna med Sverige. Vilka ha hans bevekelsegrunder varit?

Utan tvivel har Kristian haft klart för sig, att Karls hänvändelse till Henrik Julius gällt icke en process utan en intercession.[10] Vidare ger Kristians förhållande under sommaren 1608, då han under hand informerade svågern i Wolfenbüttel om den danska synpunkten på tvisterna med Sverige, klart vid handen, att han räknade denne som en bundsförvant och därför som en för Danmark partisk skiljedomare.[1] Kan då icke denna skenbara svängning i den danska politiken ha syftat till att tvinga Karl att hänskjuta tvistemålen till avgörande av en skiljedomare, som skulle komma att, oberoende av rättsläget, döma till Danmarks förmån?

Om denna förklaring är riktig, frågar man endast, varför Kristian dröjde fram emot årsskiftet med att realisera sin plan. Om det svenska önskemålet att få en process till stånd svävade han ju icke i tvivelsmål. Det är möjligt, att han ansåg det vara taktiskt förmånligt att komma med detta medgivande som svar på en svensk framställning. Det är emellertid också möjligt, att sammanhanget är ett helt annat.

Om det är riktigt, att Kristians hållning till Sverige var det svåraste

---

[7] Att en aktuell rapport legat till grund för framställningen, utsäges icke i men framgår tydligt av Karls samtidiga order till ståthållaren. Karl t. Baltzar Bäck, dat. Sätra gård 11 nov. 1607, avskr. av konc. i RReg 1607: 2, RA, fol. 153 r—v. Referat hos Enewald, a. a., s. 189. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 239.

[8] Kristian Friis t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 28 dec. 1607, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 338 v—339 v.

[9] Detta framgår av nästa led i brevväxlingen, svenska rådet t. danska rådet, dat. Örebro 23 jan. 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Magnus o. Abraham Brahe, Axel Ryning, Nils Bielke, Jöran Eriksson, Jöran Klasson, Seved o. Erik Ribbing samt Hans Eriksson.

[10] En avskr. av Karls framställning hade förmedlats till Kristian, s. o. s. 520, anm. 9. Den okända traditionskälla, som legat till grund för framställningen hos Slange o. Gram, a. a., s. 249, och vars ursprung man gärna vill tro vara det tyska kansliet i Köpenhamn, stöder en sådan mening.

[1] S. n. s. 529 med anm. 5.

hindret för ett orubbat förtroende mellan konung och råd i Danmark, kan ett samband föreligga mellan beskedet till Stockholm och de andra avgöranden, som träffades i Köpenhamn vid nyårstiden 1608 — de som gällde verkställandet av hertig Kristians val till dansk tronföljare.[2] Dessa måste aktualisera hela det konstitutionella problemet. Kristian skulle å sin sons vägnar underskriva en revers, resultatet av förhandlingar mellan riksrådet och de tre övriga riksstånden. Att man inom rådsaristokratien hade önskemål om utvidgande eller preciserande av handfästningens grundläggande bestämmelser, därpå kan Kristian icke ha tvivlat. När han i proklamationen om den stundande hyllningen kallade hertigen arvinge till Norge, måste konungen ha vetat, att man inom rådet ville bestrida denna titel, och att valrikets befästande i Norge hörde till de aristokratiska önskemålen, i samma mån som det skulle betyda ett stärkande av den danska valrikeskonstitutionalismen.[3] De svenska tvistefrågornas hänskjutande till skiljedom — låt vara, att det gällde en domare, som kunde förmodas vara välvilligt stämd mot Danmark — var kanske en eftergift för önskemål inom det fredsälskande danska rådet, betingad av det aktuella inrepolitiska läget.

Tronföljarvalet var utsatt till slutet av maj 1608. Man måste i Köpenhamn ha insett, att den skiljedom, som nu var på tal, icke skulle kunna bli av tidigare än i maj. Om domen där fölle i dansk favör och om Kristians förhållande till rådet genom valet reglerats, hade det lyckats att undanrödja ett viktigt hinder för en katastrofpolitik med sikte på krig med Sverige. Att Karl skulle åsidosätta en oförmånlig dom, var att vänta. Den aktuella situationen vid Ishavskusten erbjöd också eljes konfliktämnen i rikt mått.

Att Kristian under de fortsatta förhandlingarna gick med på att Henrik Julius skulle vara medlare, icke skiljedomare i Stettinfredens mening, låter sig väl förenas med den uppfattning om hans bevekelsegrunder, som här har framlagts.[4] Låt vara, att Stettinfredens förlikningsbestämmelser därmed sattes å sido. Det skedde dock på svenskt initiativ, och rådets önskan att pröva på en lösning av de nordiska tvistemålen genom förhandlingar hade likafullt uppfyllts.

Vilka överväganden som än legat till grund för Kristians beslut — att man vid det svenska hovet gjorde sig skyldig till en allvarlig fel-

---

[2] Proklamationerna om det stundande valet äro dat. i början av jan. 1608, regester i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 640 ff.

[3] Se härom Arild Huitfeldts Krönika, I, fol. Dd 1 v. Kristians revers kom i själva verket att innehålla bägge uttrycken, se Danske Kongers Haandfæstninger, s. 109 f., men någon norsk valkorporation var aldrig på tal. Om hyllningen i Norge år 1610 se Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548—1661, 1, s. 120 ff. Då Kristian underrättade de norska ständerna om hyllningen, använde han emellertid icke titeln arvinge till Norge. Ibid., s. 124.

[4] Om detta medgivande s. n. s. 527 f.

bedömning av läget, är säkert. Det svar, som Karl lät det svenska rådet avge, visar, dels att han betraktade Kristians beslut som en betydelsefull eftergift, dels att han var ovillig att acceptera Henrik Julius som skiljedomare.[5] I den senare frågan formulerade sig Karl ytterst försiktigt, under undvikande av tidens uttryck för skiljedom och skiljedomare.[6] Det är tydligt, att han misstrodde den welfiske hertigens opartiskhet men icke ville låta det lägliga tillfället att inleda förhandlingar gå sig ur händerna. Samtidigt tog sig hans optimism uttryck i ett förslag, att de bägge nordiska konungarna skulle, redan före det stundande mötet, besöka varandra med högtidliga beskickningar, så som det var vanligt mellan nytillträdande regenter — här eftersträvade han uppenbarligen ett formellt erkännande av den ställning, kröningen givit honom.

Karls hållning till det welfiska medlingserbjudandet

Också svaret i vad gällde Söffren Bondesson var tämligen välvilligt — helt naturligt, då Kristian genom sin kansler utlovat rannsakning om händelserna på Vadsö. Av största intresse är, att Karl i svaret lät ta in en förklaring till det skarpa uttrycket i det svenska rådets näst föregående brev, om Ishavskusten som den svenske konungens eget land.[7] Det gällde en gemensam överhöghet, hette det nu, dock att Sveriges krona ägde två tredjedelar av alla rättigheter.[8] Mot det uttryck, det här gäller, hade danskarna icke riktat någon särskild gensaga, helt naturligt, då det för dem, med den uppfattning de hade om Karls kolonisationspolitik och de svenska anspråken vid mötena 1601 och 1603, icke kan ha tett sig som en skärpning av dessa anspråk. Uppenbarligen har det för Karl varit angeläget att försäkra sig mot ett missförstånd, som inför en skiljedomare kunde bli ödesdigert.

De följande förhandlingarna i frågan om skiljedom eller medling och om tid och plats för mötet förlöpte i det hela friktionsfritt. Svenskarna förklarade, att Karls bifall endast gällt förhandlingar om förlikning under Henrik Julius' förmedling, och danskarna kunde meddela, att Kristian förenade sig om denna ståndpunkt. Medlingen skulle gälla icke endast de ärenden, som år 1603 lämnats oavgjorda, utan jämväl alla nya tvistepunkter. Det svenska förslaget om förhandling på gränsen vid Brömsebro avvisades av danskarna, och man enades om att mötas i Wismar. Vad angår tidpunkten, avvisade danskarna ett förslag om att förlägga mötet till maj månad. Man enades om den

Preliminärförhandlingar inför Wismarmötet 1608.

[5] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Örebro 23 jan. 1608, s. o. s. 525, anm. 9.

[6] »att högbe:te furste wille lathe sig ware ahnliggende, att de tuistige saker . . . motte komme till en wenligh afhandling och förlijkning.»

[7] S. o. s. 522 med anm. 8.

[8] »denn oförrätt wår nådig:te Herre och Konung uthi H. K. M:ttz eigit land schedt är, på H. K. M:ttz grund och egendom, der H. K. M:t tuådelerne tilhörer och Norigis Crono denn tridie delen.»

12 september som mötesdag. Samtidigt kunde danskarna överlämna en förklaring av Söffren Bondesson, där denne avvisade de svenska beskyllningarna.[9] Också förslaget om ömsesidiga beskickningar mellan konungarna gillades av danskarna — det kom emellertid icke att realiseras.[1]

Kristians instruktion för Wismarmötet.

Om Kristians bifall till förslaget om skiljedom eller medling, så som här gjorts gällande, givits av hänsyn till det inre läget i Danmark, må det icke förvåna, att hans instruktion för de ombud, han sände till Wismar, visade mycket ringa förhandlingsvilja. Redan valet av ombud är betecknande. Ingen av riksråden behövde göra resan till Wismar. I stället valdes tvenne sekreterare ur kansliet med titel av kungliga råd, den ene, Joakim Hübner, av tysk börd och endast sedan tre år i Kristians tjänst, men från det braunschweigska äventyret 1606 väl förtrogen med förhållandena inom de welfiska hertigdömena — han hade också tidigare av sin herre, hertig Ulrik, ställts till Kristians förfogande för hemliga uppdrag — den andre, Nils Krag d. y., närmast expert på de frågor, som sammanhängde med beskattningsrätten vid Ishavskusten.[2] Uppenbarligen gällde det att driva en politik av helt

[9] Kristian Friis o. Breide Rantzau t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 6 febr. 1608, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 335 v—336 v. Som bilaga följde en avskr. av Söffren Bondessons brev t. Kristian, dat. Köpenhamn 5 jan. 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Svenska rådet t. danska rådet, dat. Örebro 19 febr. 1608, orig. ibid., undertecknat av Magnus Brahe, Axel Ryning, Nils Bielke, Jöran Eriksson, Lubert Kauer, Jöran Klasson, Seved o. Erik Ribbing, Hans Eriksson o. Bo Ribbing. I det konc., som i avskr. ingår i RReg 1608, RA, fol. 46 v—47 r under dat. 16 febr., saknas medgivandet om Wismar. Svenska rådet t. danska rådet, dat. Nyköping 7 maj 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Svante Bielke, Axel Ryning o. Seved Ribbing. Avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 179 v—180 r, har dat. 5 maj. Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 20 juni 1608, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 337 v—338 r, undertecknat av Kristian Friis, Manderup Parsberg, Breide Rantzau o. Preben Gyllenstierna. Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 30 juni 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 19 juli. Danska rådet t. svenska rådet, dat. sistnämnda ort o. dag, avskr. av orig., undertecknat av Breide Rantzau, Eske Brock o. Enevold Kruse, i vol. Mötet i Wismar 1608, Danica, RA. Preliminärförhandlingarna ha skildrats av Slange o. Gram, a. a., s. 249 f., o. av Enewald, a. a., s. 190 f. — Jfr Almquists mening om förhandlingens art, Reformationstiden och stormaktstidens förra skede, s. 345.

[1] Thyresson, a. a., s. 25, anknyter till detta förhållande en hypotes om oenighet mellan Kristian och riksrådet om förslaget. Ingen källa förmäler därom. Hurudan oenigheten mellan Kristian och rådet varit, tog den sig veterligen aldrig uttryck i rådets brevväxling med svenska rådet. I detta fall kan det desto mindre ha varit tal om Kristians motstånd, som det var från svenska sidan, nästa steg borde komma. Varför Karl låtit saken falla, är okänt. Möjligen har han ursprungligen tänkt, att de ömsesidiga beskickningarna skulle ske före men i direkt samband med det beramade mötet, så att delegationerna först möttes på gränsen, därefter drogo förbi varandra till konungarna — dessa skulle ändå, kunde det förutsättas, uppehålla sig på Älvsborg och i Halmstad — och sedan åter möttes för förhandling på gränsen. Att planen sköts åt sidan, var i så fall naturligt, då mötesplatsen valdes i Tyskland. Den hypotes om Kristians bevekelsegrunder, då han beviljade Wismarmötet, som framställts i Sveriges krig 1611—1632, I, s. 123 f., vinner icke stöd i akterna. Den förtjänade dock att framställas.

[2] Kristians fullmakt för Joakim Hübner o. Nils Krag, dat. Skanderborg 13 aug. 1608, orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA. Om Joakim Hübner se Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 302. Om Nils Krag d. y. s. o. s. 217.

annat slag än den, man i rådskretsen tilläventyrs väntat, då en medling nu kommit till stånd.

De danska ombuden skulle redan före svenskarnas ankomst ta kontakt med medlarna, några av Henrik Julius' furstliga råd.[3] De skulle se till att under hand få reda på de förlikningsförslag, som kunde komma att framställas. Uppenbarligen har Kristian hoppats på samverkan mellan sina ombud och medlarna.[4] I det syftet hade han redan tidigare på sommaren givit Henrik Julius en framställning av den danska ståndpunkten och till Wolfenbüttel översänt de aktstycken, som kunde åberopas.[5]

Med de svenska ombuden fingo Hübner och Krag däremot icke träda i direkt förhandling vare sig muntligen eller skriftligen. På de medlingsförslag, som framställdes — vore det från medlarnas eller från svensk sida — skulle Kristians ombud endast svara genom att ange, vad som vore konungens yttersta medgivande. För att ge ett sken av sakligt övervägande, skulle de dröja ett par dagar med svaret, liksom för att jämföra förslaget med konungens instruktion. Det svar, de skulle ge, var i själva verket så föga en kompromissståndpunkt, som det var helt avvisande. De skulle kräva avskaffande av införseltullen på danska varor, de skulle kräva Koldingavskedets godkännande och avvisa varje diskussion om återställande av Sonnenburg. Om beskattningsrätten vid Ishavet skulle de neka att träda i förhandling, därest de svenska ombuden icke avstodo från att kalla Karl lapparnas konung. Om så verkligen skedde och det således komme till realförhandlingar, skulle de noga hålla sig till det danska avskedet vid 1603 års möte — erkänna Sveriges beskattningsrätt på fjället men förneka den svenska kronan varje rätt utöver det skattebelopp och de skattedragare, som fallit under Sverige redan före Stettinfreden.[6] Varje förslag om förlikning genom byte av rättigheter skulle kategoriskt avvisas. Om danskarna erbjödos komma med motförslag, skulle de icke sträcka sig längre än i sitt svar. Då förhandlingen till följd av detta misslyckades, skulle de ta förlikningsförslagen ad referendum.

---

[3] Kristians instruktion för Joakim Hübner o. Nils Krag, dat. Skanderborg 13 aug. 1608, konc. o. orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA. Vissa smärre avvikelser företer avskr. av konc. i vol. Instructiones, TKUA, DRA, fol. 322 r—336 v. En på grundval av instruktionen uppsatt promemoria eller möjligen utkastet till instruktionen ingår i avskr. i SvReg II, DRA, fol. 369 v—370 v.

[4] Underhandlingarna med de braunschweigska ombuden skulle föras »im Vertrauen . . . in Geheimb».

[5] Kristian t. Henrik Julius, dat. Köpenhamn 9 juli 1608, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1608—1609, TKUA, DRA, fol. 120 r—121 r. Vilka de handlingar voro, som översändes, är icke känt.

[6] Medgivandet beträffande beskattningsrätten på fjället har i konc., s. o. anm. 3, tillagts på en särskild lapp och insignerats, samtidigt som en utförlig argumentation mot de svenska kraven i detta hänseende strukits.

Instruktionen lämnar icke rum för ovisshet om Kristians avsikter. Därest icke svenskarna helt gåve efter — och det tycks han icke ha väntat — skulle förhandlingen drivas till misslyckande. Man kan föreställa sig, att Kristian gärna hade tagit emot ett orimligt förlikningsförslag, ägnat att inför det danska rådet misskreditera strävandena att med fredliga medel bilägga tvisterna med Sverige. Instruktionen ger stöd åt den uppfattning av Kristians planer vid årsskiftet 1608, vilken här framförts.

Karls instruktion för Wismarmötet.

Så långt var Karl ense med Kristian, som han hade klart för sig, att det gällde en förhandling av helt annat slag än gränsmötesförhandlingarna. Därom vittnar, att han sände endast fyra ombud till Wismar. Urvalet av ombud — de fyra riksråden Svante Bielke, Hans Eriksson, Hans Åkesson och Bo Ribbing samt sekreterarna Nils Chesnecopherus, Erik Jöransson, Erik Elovsson och Hans Meyer — ger också besked om den vikt, han lade vid de stundande förhandlingarna.[7] Han väntade en långvarig process med utförlig bevisning i alla spörsmål och har tydligen tänkt sig, att vardera parten skulle genom sina ombud framställa förlikningsförslag, vilka av medlarna kunde sammanjämkas. Den argumentation, han därvid föreskrev sina ombud, var genomgående densamma, som förekommit eller förberetts vid förhandlingarna under åren efter sekelskiftet.[8] Annorlunda med de förlikningsförslag, vilka skulle framläggas! De gällde icke mera som 1601 och 1603 ett byte av vissa rättigheter vid Ishavskusten. De buro i stället prägeln av samma optimism — och av samma underskattning av det danska rikets politiska kraft — som det förlikningsförslag, vilket formulerats i Stockholm vid Stefan de S:te Catherines beskickning på hösten 1605, den optimism jämväl, vilken burit upp den svenska kolonisationspolitiken vid Ishavskusten.

Om danskarna fortsättningsvis nekade att avstå från vapenmärket tre kronor, skulle svenskarna medge dem det under förutsättning, att Karl i stället finge föra Danmarks och Norges vapen, tre lejon och lejonet med hillebarden.

---

[7] De svenska ombudens namn dels i Karls fullmakt, dat. Stockholm 20 aug. 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 333 v—334 r, dels i de svenska ombudens protokoll, orig. i vol. Mötet i Wismar 1608, Danica RA. Den vikt, Karl lade vid beskickningens utrustning, omvittnas i flere källor. Karl t. Svante Bielke, dat. Stockholm 6 aug. 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 350 v. Dens. t. Hans Eriksson, dat. Stockholm 10 aug. 1608, avskr. av konc. ibid., fol. 356 v. Dens. t. flere onämnda adelsmän samtidigt, regest ibid., l. c. — Man tog på svenskt håll för givet, att Kristian i Wismar skulle företrädas av några danska riksråd, se t. ex. de svenska ombuden t. danska rådet, dat. Kalmar 11 sept. 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av samtliga fyra ombud (»dee gode herrar af Danmarkz rijkes rådh, som till förskrefne möthe deputerede ähre . . .»).

[8] Karls instruktion för de svenska ombuden, dat. Stockholm 16 aug. 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 334 r—336 v.

Av den bevisning rörande Sveriges beskattningsrätt vid Ishavskusten, som redan tidigare framställts, drog Karl slutsatsen, att Sverige, icke Danmark av urminnes tid haft höghetsrätt över kustområdena. Danmark kunde därför icke göra anspråk på mera än sin hälft eller tredjedel av beskattningen. Allt vad Danmark därutöver uppburit, borde med ränta återställas. Också Sonnenburg borde återlämnas till Sverige jämte den ränta, som danska kronan där uppburit sedan överfallet 1575. För detta överfall borde Sverige jämväl tilldömas det skadestånd på en million daler, varom Stettinfreden stadgade.

Klagade danskarna ånyo över tullen på danska varor i Sverige, skulle svenskarna erbjuda sig att slopa den, därest danska kronan från tull i sundet befriade alla fartyg, oberoende av deras nationalitet, endast de seglade på Sverige.

Om dessa förslag icke accepterades, skulle Stettinfreden likväl bestå och frågorna endast hänskjutas till skiljedom enligt dess förlikningsbestämmelser.

I en förmodligen något senare biinstruktion gjorde den svenske konungen några inskränkningar och tillägg till dessa krav, belysande för de förhoppningar, han hyste.[9] Endast danskarna gingo med på att höghetsrätten vid Ishavskusten hörde Sverige till, finge svenskarna låta kravet på ersättning och ränta falla. Ville danskarna behålla Sonnenburg, skulle Sverige i ersättning gärna ta Gotland. Då skulle också kraven på skadestånd nedläggas. Ville danskarna däremot hellre avstå Sonnenburg, skulle svenskarna ta upp förhandlingar om inköp av Arensburg. Under alla omständigheter skulle man förbehålla Sverige de anspråk på Gotland, som riket haft före Stettinfreden, tills danskarna försonat det brott mot denna fred, som 1575 års händelser inneburit.

Samtidigt som ombuden lämnade svensk botten, sände konungen dem ytterligare kompletterande anvisningar.[1] Han uttalade förhoppningen, att danskarna skulle betänka, vad rättvisa och billighet fordrade. För att visa sin benägenhet för freden ville Karl ange ännu en möjlighet till förlikning. Sverige kunde avstå från kravet på Sonnenburg, om Danmark i stället avstode från sin del i skatten vid Ishavskusten. Samtidigt instruerades svenskarna att hota med öppet krig, om danskarna nekade att hänskjuta de frågor, där man ej kunde enas om det svenska medlingsförslaget, till skiljedom.[2] Med särskild iver hade Karl också förbjudit sina delegationer att frånträda instruktionen.

[9] Karls biinstruktion för de svenska ombuden s. d. s. l., avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 337 r—338 v. S. n. s. 631 ff.

[1] Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 15 sept. 1608, avskr. av konc. ibid. fol. 410 v—411 v.

[2] Det är av särskilt intresse, att de svenska ombuden därvid icke skulle nämna anspråken på Gotland. Rörande dem ville Karl uppenbarligen icke vedervåga en skiljedom.

Om under förhandlingens gång några andra möjligheter yppade sig, borde de begära ytterligare anvisningar från Stockholm.[3]

Misslyckandet i Wismar.

Att den svenske konungens högt spända förhoppningar skulle komma på skam, var oundvikligt. Utvecklingen blev emellertid en annan än den, Kristian avsett. De danska ombuden behövde aldrig ådagalägga sin konungs ovillighet att överhuvud taget nå en uppgörelse med Sverige. Då de förgäves väntat fyra dagar på de svenska ombuden, som lågo i Kalmar, hejdade av olägligt resväder, lämnade de Wismar. Också de braunschweigska förlikningsmännen hade rest, då svenskarna äntligen inträffade, två veckor försenade.[4]

Så utsiktslös skulle i själva verket den förhandling ha varit, som nu icke kom till stånd, att frågan om skulden till det skedda icke tilldrar sig alltför stort intresse. Så mycket är emellertid visst, som att de svenska ombuden icke låtit någon försummelse komma sig till last. Då de den 27 augusti lågo segelklara i Kalmar, underrättade de det danska rådet, och deras brevdragare fick order att icke återvända till Kalmar — det skulle tiden icke medgiva — utan från Köpenhamn ta till Wismar.[5] Då de fingo klart för sig, att de skulle nödgas försumma den utsatta mötesdagen, sände de en kurir till Köpenhamn och till Wismar genom Danmark.[6] När denne nådde fram, är icke känt.

Att vänta på de svenska ombuden i fjorton dagar hade inneburit ett tillmötesgående, både hos de danska sekreterarna och hos de braunschweigska hovråden, som vittnat om verklig förhandlingsvilja. Föreskriften i Kristians instruktion för danskarna att icke vänta längre än fyra dagar saknar i själva verket motsvarighet i andra danska instruktioner av samma slag. Under de förberedande förhandlingarna hade svenskarna varit mycket ovilliga att förlägga mötet till en plats på andra sidan havet.[7] Att man därvid främst leddes av farhågor för de

---

[3] Karl t. de svenska ombuden, dat. Stockholm 31 aug. 1608, avskr. av orig. i de svenska ombudens protokoll, s. o. s. 530, anm. 7.

[4] Om de svenska ombudens resa se det svenska protokollet, s. o. s. 530, anm. 7. Huvudkälla är eljes de braunschweigska ombudens vittnesurkund, dat. Wismar 16 sept. 1608, orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA, undertecknad av Anton von der Streithorst, Jost von Adelevesen, Henrik Grunefeldt o. Henrik Hartweg. Jfr även Nils Krags o. Joakim Hübners relation, dat. Rostock 19 sept. 1608, orig. ibid. — Omständigheterna kring det planerade mötet i Wismar ha skildrats av Slange o. Gram, a. a., s. 249 f., Erslev, Aktstykker og Oplysninger, I, s. 164 f., Schäfer, Geschichte von Dänemark, V, s. 312, o. Enewald, a. a., s. 190 ff.

[5] De svenska ombuden t. danska rådet, dat. Kalmar 27 aug. 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Svante Bielke, Hans Eriksson o. Hans Åkesson. Bo Ribbing hade ännu icke inträffat i Kalmar. Avskr. av konc. i det svenska protokollet, s. o. s. 530, anm. 7, har även dennes namn. Jfr des. t. Karl, dat. Kalmar 8 sept. 1608, avskr. av konc. ibid.

[6] De svenska ombuden t. danska rådet, dat. Kalmar 11 sept. 1608, s. o. s. 530, anm. 7. Des. t. de braunschweigska sändebuden, dat. Kalmar 10 sept. 1608, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA.

[7] Om preliminärförhandlingarna s. o. s. 528, anm. 9, anförda källor.

bristfälliga kommunikationerna, var väl känt i Köpenhamn från tvisten om de lybska och hanseatiska delegaternas resa genom Danmark under åren före Kalmarmötet 1605—1606.[8] Från Wismar reste de danska ombuden till Rostock, och därifrån sände de Kristian en rapport.[9] Nils Krag fortsatte till Kristians hovläger, medan Joakim Hübner, som i sin herres ärende skulle till riksdagen i Warschau, i Rostock inväntade vidare order från konungen.[1] Man kan därför icke betvivla, att svenskarnas dröjsmål varit förutsett och önskat i Köpenhamn. Genom sin iver att utnyttja försummelsen hade Kristian, lika väl som genom den instruktion, han i de särskilda stridsspörsmålen givit sina ombud, ådagalagt, att han beviljat detta möte i ett annat intresse än fredens.

Den protest, som de svenska ombuden på svenska rådets vägnar riktade till danska rådet, kan alltså icke frånkännas ett visst berättigande.[2] Där framhävdes emellertid även med skärpa, att svenska rådet velat ha medlingsförhandlingen förlagd till gränsen och först på danskarnas uttryckliga önskan av Karl utverkat godkännandet av Wismar som mötesplats. Detta hade, hette det, varit en desto större uppoffring, som Stettinfreden uttryckligen föreskrev möte på gränsen. Vantolkningen av traktatens förlikningsbestämmelser vittnar i sin mån om den förtrytelse, som inspirerat protesten.[3]

Händelsen fick emellertid ett betecknande efterspel. På hösten 1608 förhörde sig Karl hos hertig Henrik Julius, om icke ett nytt möte kunde komma till stånd.[4] Frågan vidarebefordrades av denne till Köpenhamn, men Kristian avböjde att ens besvara frågan — flere viktiga orsaker, vilka han ej ville nämna, förbjöde det.[5] Hur frestande det än vore, lär man ej i dessa ord kunna spåra en hänvisning till det danska riksrådet, låt vara, att dess medverkan helt säkert skulle ha varit nödvändig för att förmå Kristian att avstå från de fördelar, han genom händelserna i september 1608 inhöstat. Att dessa fördelar främst föllo inom den inre politikens område, kan icke betvivlas. Naturligtvis var svenskarnas uteblivande ett förmånligt argument att

---

[8] S. o. s. 359 ff.

[9] Om Hübners o. Krags beskickningsrelation s. o. anm. 4.

[1] Joakim Hübners PM för Nils Krag vid återresan s. d. s. l., orig. bland Koncepter, TKUA, DRA. Kristian t. Joakim Hübner s. d. s. l. okt. 1608, konc. ibid.

[2] De svenska ombuden t. danska rådet, dat. Wismar 27 sept. 1608, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA.

[3] Vid avskr. av konc. i det svenska protokollet, s. o. s. 530, anm. 7, av sist anförda aktstycke har en samtida hand antecknat »kan inthet bewijses» intill denna tolkning.

[4] Karl t. Henrik Julius, dat. Upsala 30 nov. 1608, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA, vid Henrik Julius' i nästa anm. anförda brev.

[5] Henrik Julius t. Kristian, dat. Gruningen 15 febr. 1609, orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA, rec. Haderslev 14 mars. Kristian t. Henrik Julius, dat. sistnämnda dag, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 380 r—v.

åberopa också inför en skiljedomare, men så långt skulle det aldrig få gå. Inför det danska rådet däremot kunde denna försummelse åberopas som ett skäl att icke vidare förhandla med svenskarna, vad än Karl och det svenska rådet kunde anföra om orsakerna till dröjsmålet.

Innebörden av Karls planer mot Danmark före Wismarmötet.

Överensstämmelsen mellan Karls förslag till fredsvillkor med Polen under Stefan de S:te Catherines beskickning på hösten 1605 och de önskemål och förhoppningar, vilka kommo till uttryck i instruktionen för Wismardagen, förbjuder tanken, att det här skulle röra sig om hugskott och tillfälliga stämningar. Redan i sina historiska betraktelser några årtionden tidigare hade Karl med bitterhet dröjt vid Gotlands förlust och de skånska landskapens återgång till Danmark.[6] Under åren efter Flabäcksmötet lät han bland de gamla breven i rikets arkiv söka fram alla handlingar om Magnus Erikssons förvärv av Skåne, Halland och Blekinge, och om Sveriges rätt till Gotland. Och icke nog härmed! Han lät sammanställa dem, uppenbarligen som förberedelse för en process med Danmark om återställande av dessa landskap under Sveriges krona.[7]

Slutsatsen kan endast bli en. De danska eftergifterna vid Flabäck två år efter krigshotet på hösten 1601 hade givit Karl föreställningen, att det danska rikets politiska motståndskraft vore ringa. Man kan icke tvivla på att fred i öster skulle ha aktualiserat den danska krisen och att Karl då, stödd på de medeltida traktaternas vittnesbörd, skulle ha krävt återupprättande av 1343 års gränser. Till följd av Sveriges engagemang i Livland och Ryssland kom emellertid krisen att få ett annat förlopp.

I själva verket skulle det danska riksrådet redan på nyåret 1609 få ta ställning till det svenska problemet i hela dess vidd. Som bakgrund till de förhandlingar, som fördes i Horsens den 24—29 januari detta år, måste uppmärksamheten fästas på utvecklingen vid Ishavskusten.

Intet hade mera hämmat den svenska kolonisationspolitiken vid Ishavskusten än de odrägliga kommunikationsförhållandena i lappmar-

---

[6] Historiska betraktelser af Karl IX, s. 138 ff. Jfr ovan s. 48 ff.

[7] Den kända kopieboken B 5, »Afskrifter af bref rörande Skåne åren 1332—1343», i RA har, som framgår vid en granskning av papperssort och handstilar, upplagts i kansliet i Stockholm omkring år 1605 genom att några nya avskrifter lagts till äldre sådana, alla dock från Vasatiden. Om denna kopiebok och dess innehåll se ST, II, s. 21, 28, 36, 46, 49, 65, 70, 71, 80, 84, 97, 102, 104, 105, 107 o. 108. Det bör betraktas som ett resultat av detta intresse för de skånska landskapen, att de andliga myndigheternas brev om Skånes förvärv, dat. Varberg 18 nov. 1343, intogs i Exegesis historica, s. 4 ff. Det gällde där att ge en föreställning om val- och arvsrätten under svensk medeltid. Att just detta aktstycke valdes, kan icke ha varit en tillfällighet. Flere brev angående Gotland återfinnas i kopieböcker eller lösa avskrifter från åren kring sekelskiftet 1600, se t. ex. ST, II, s. 5, o. ST, III, s. 216.

ken. Landförbindelse mellan Torneå och kusttrakten i norr kunde icke ständigt upprätthållas.[8] Om sommaren hindrade kärr och moras färderna över dessa öde vidder. Endast flyttlapparna kunde då ta sig fram, och med dem fingo de svenska skattekrävare, som tilläventyrs dröjt kvar vid kusten över sommaren, skicka bud och brev till ståthållaren eller konungen. Höghetsrätten i dessa nejder hade endast kunnat hävdas under vintern, då de svenska skattläggningsexpeditionerna dragit fram genom polarnatten över tillfrusna sjöar och vattendrag för att uppsöka nomaderna, där de också säkrast kunde anträffas, hos sina bofasta fränder vid havssidan. Här hade de norska fogdarna fördelen av de bekväma vattenvägarna från fjord till fjord. För att vinna samma fördel, så långt det var möjligt, utrustade Karl på våren 1607 en flottexpedition, som från Nylöse skulle segla runt Norges kust till den stora allmänningen i norr.

Planerna på en svensk expedition runt Norges kust.

Det var icke litet, som där stode att vinna. Det gällde att skattlägga sjölapparna redan på fiskeplatsen. Det gällde att också på sommaren bedriva den byteshandel med köpmansvaror mot fisk och skinn, som var beskattningsrättens ursprung och egentliga motivering. Till sist gällde det att undersöka möjligheterna att skapa en permanent svensk flottstation i någon av de fjordar, där Sverige, enligt de svenska riksrådens dom vid gränsen 1603, ägde två tredjedelar av beskattningsrätten och av all annan höghet — i första hand gällde det den älvmynning, Pasviks älv, som på en gång låg längst bort från det gamla Norges gräns, kunde vara en motvikt mot den norska befästningen på Vardö och hade de bästa kommunikationerna, genom Pasviks älvs och Kemi älvs flodsystem, med Bottenhavet.[9] Expeditionen misslyckades emellertid. Skeppet Lampan, som särskilt byggts för ändamålet, havererade på högsommaren 1607 och sjönk utanför norska Vestlandet, och skepparen — en nederländsk köpman i Karls tjänst, Peter Dynkirken — blev i Bergen förhörd om sitt ärende, lät sig trugas till att visa upp sin instruktion och släpptes sedermera.[1]

Karl gav emellertid icke upp tanken på att öppna sjöförbindelse

---

[8] Detta omvittnas bl. a. i Karls instruktion för Baltzar Skult o. Peter Dynkirken, dat. Nyköping 15 maj 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 196 r—v.

[9] Karls instruktion för Peter Dynkirken, dat. Stockholm 21 april 1607, avskr. av orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA. Enl. vidimationen har avskr. tagits i Bergen i aug. u. å. Att 1607 avses, kan ej betvivlas, se nästa anm.

[1] Terminus ante quem för Peter Dynkirkens hemkomst ger en beställning för honom, dat. Väsby 16 sept. 1607, regest i RReg 1607: 2, RA, fol. 115 v. Senaste tidpunkt för skeppsbrottet ger den i föreg. anm. omtalade vidimationen. Att han rapporterat fartyget som förlorat, utsäges i Karls brev t. Söffrin Jönsson, dat. Västerås 4 jan. 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 2 v—3 r. Riktigheten av det där anförda ryktet, att fartyget fallit i norska händer, har ej kunnat bestyrkas. Att det icke skett genom Peter Dynkirkens åtgöranden, måste anses säkert. Den oriktiga framställningen i Sveriges krig 1611—1632, I, s. 123, har ej stöd i de därstädes anförda ställena.

med kusttrakterna i norr. Följande år utrustades en ny expedition.[2] Om Peter Dynkirken på fartyget Obekant fortuna hade bättre lycka, är icke känt.[3] Hur därmed än må ha förhållit sig, för Karl måste det ha stått klart, att det skulle innebära betydande svårigheter att upprätthålla sjöförbindelserna runt Norges kust genom statliga expeditioner med enstaka skepp. Det var säkert icke endast för att erbjuda de holländska immigranterna ett tacknämligt arbetsfält, han gav den nya staden Göteborg frihet att handla på Lappland[4], att segla runt Norge till Arkangelsk och Vardö[5] samt att fiska vid Ishavskusten[6].

Ingen källa meddelar, när den nya stadens privilegier blevo kända i Danmark. Då de offentliggjordes för att locka immigranter, kan det icke ha dröjt långt in på hösten 1608.[7]

De underrättelser från Norge, som eljes nådde Köpenhamn under senare delen av detta år, äro endast bristfälligt kända. Det vill emellertid synas, som hade den svenska skatteuppbörden under detta år varit vida mindre än tidigare — ett resultat av den obstruktion, som övats på de norska fogdarnas initiativ.[8] Några allvarligare sammanstötningar synas dock icke ha ägt rum.[9]

När Kristian i januari 1609 gav riksrådet en starkt färglagd skildring av händelserna vid Ishavskusten, kan det således icke ha varit underrättelser om nya händelser i skattlandet i norr, som drivit honom

---

[2] Dens. t. dens., dat. Örebro 1 mars 1608, avskr. av konc. ibid., fol. 74 r. Karls pass för Baltzar Skult o. Peter Dynkirken, dat. Nyköping 14 maj 1608, avskr. av konc. ibid., fol. 195 v—196 r. Om instruktionen s. o. s. 535, anm. 8.

[3] Expeditionen synes i vart fall ha varit hemma före hösten. Karls pass för Peter Dynkirken, dat. Stockholm 8 okt. 1608, avskr. av konc. ibid., fol. 453 r. Enewald, a. a., s. 195 f., menar, att expeditionen ej kommit till stånd. Jfr även Johnsen, a. a., s. 124.

[4] Wolff, Studier rörande Göteborgs äldsta författning, s. 91 f. Uttrycket »Finmarken vndt Laplandt so weitt die Schwedische Jurisdiction sich erstreckett» ingår emellertid i en uppräkning av det svenska rikets främmande provinser, efter Reval, Narva och Viborg.

[5] Ibid., s. 92 rad 5—9 med anm. 1. Det är av vikt, att denna förmån tydligen icke hörde till dem, som holländarna utbett sig.

[6] Karls öppna brev för Göteborgs stad på fiske vid Ishavskusten, dat. Upsala 19 nov. 1608, ett orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA. Uppenbarligen ha flere orig. utställts för att tjäna till pass åt dem, som önskade utnyttja denna förmån. Avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 500 r, har dat. 15 nov. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 256, o. Enewald, a. a., s. 197 med anm. 2. Brevet gällde »så widt Sweriges rikes rättigheet och egendom sigh sträcker».

[7] Om Slange o. Gram, l. c., på grundval av en ej bevarad källa riktigt angivit den händelse, som bragte de särskilda privilegierna beträffande fiske i Ishavet till Kristians kännedom, har det skett först under den följande seglationsperioden.

[8] Om den svenska skatteuppbörden 1608 se uppbördslistor i vol. Gränshandlingar 4, Danica, RA. De ha icke begagnats av Johnsen för hans oriktiga framställning, a. a., s. 65.

[9] Klas Gagge t. Kristian Friis, dat. s. l. 18 jan. 1609, orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA. Jfr Johnsen, a. a., s. 125. Uppgifterna i Klas Gagges brev ha föranlett denne förf. att förlägga Söffren Bondessons aktion mot svenskarna i Vadsö till hösten 1608. Slottsskrivarens förklaring, avgiven i Köpenhamn 5 jan. 1608, orig. i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA, av Johnsen anförd, l. c., anm. 89, ger en riktigare kronologi.

att lägga huvudvikten i sin argumentation på denna fråga. Det är desto viktigare att fastslå detta, som hans framställning till rådet i vad gäller händelserna vid Ishavskusten återgick på en sammanfattande rapport, avgiven på hösten 1608 av slottsskrivaren Söffren Bondesson. Att denna utarbetats i konungens uppdrag — så tycks ha varit förhållandet — ger en anvisning om att Kristians planer för den nya kraftmätningen med rådet utformats redan på sensommaren 1608, kanske omedelbart efter underrättelsen om mässfallet i Wismar.[1]

Rådsmötet i Horsens år 1609. Kristians proposition.

Redan i början av december 1608 hade det danska rådet kallats till möte.[2] Den kungliga propositionen åter utarbetades några dagar före rättartingets början.[3] Den föreligger i egenhändig utskrift av den kunglige kanslern, och man har svårt att värja sig för intrycket, att Kristian själv medverkat vid dess uppsättande — låt vara, att inga bevis finnas för hans direkta författarskap.[4] Propositionen upptog tvenne huvudpunkter. Det gällde dels svenskarnas intrång vid Ishavskusten, dels ryssarnas på Kola.

Redan inledningsvis inskärptes, att Saltens, Senjens, Tromsö, Finnmarkens och Vardöhus län liksom Lappland — med denna beteckning synes Kristian ha avsett Kolahalvön och närmast angränsande områden — hörde till Norges rike och hängde omedelbart ihop med det egentliga Norge.[5] Därefter anfördes den danska förklaringen till Sveriges och Rysslands beskattning vid kusten. Enskilda nomadiserande lappar, som vandrat mellan norskt, svenskt och ryskt territorium och givit skatt på alla dessa ställen, hade slagit sig ned på norskt område vid sjökanten och likafullt fortsatt att ge alla tre rikena eller endast Norge och Sverige tribut. Det inskärptes, att den skatt, som Sverige uppburit, vore personell, icke åvilade jorden.

---

[1] Söffren Bondessons rapport är icke bevarad men refereras i Kristians brev t. Klas Gagge, dat. Skanderborg 20 febr. 1609, tryckt efter avskr. av konc. i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 296 ff. Att rapporten gällt förhållandena under flere år, framgår av den granskning av Kristians proposition, vars resultat anföres i texten. Att slottsskrivaren skulle ha avgivit en rapport av detta slag utan anfordran, synes icke troligt. Tanken kan emellertid icke helt avvisas, att Söffren Bondesson avgivit rapporten vid ett besök i Köpenhamn vid årsskiftet, givetvis på anfordran. Därpå tyder, att Kristian i brevet till Klas Gagge uttryckligen karakteriserar relationen som skriftlig. Det hade icke behövts, om den avgivits från Vardöhus. Då borde också Klas Gagge själv, icke Söffren Bondesson, ha undertecknat den. Också utförligheten av det referat, vilket ryckts in i brevet till Klas Gagge, antyder, att denne icke haft relationens konc. till förfogande.

[2] Erslev, a. a., s. 166. Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 771.

[3] Kristians proposition till rådet, dat. Skanderborg 22 jan. 1609, tryckt efter orig. av Kristian Friis hand av Erslev, a. a., s. 167 ff.

[4] Att ordasätten äro kanslerns, icke konungens, faller i ögonen. De hos Kristian alltid hopade låneorden saknas. Uttrycken återfinnas i många fall i de brev, som under de föregående åren gått mellan Köpenhamn och Stockholm. Å andra sidan tvekar man att tillskriva Kristian Friis det klander av Fredrik II:s fredliga politik, som här kom till orda ibid., s. 168, andra stycket. Konungen var vid denna tid i Skanderborg, se Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 6 ff.

[5] Ibid., s. 167, rad 7—4 nedifr.

Hur orättfärdig denna skatt till svenskar och ryssar än vore, den hade dock genom efterlåtenhet från dansk sida vunnit hävd och stadfästs genom Stettinfreden och den danska skiljedomen 1603. Kristian förklarade sig emellertid vilja bryta denna hävd och i dansk ägo återföra, vad som förlorats genom tidigare generationers försummelser. Ingen möda och omkostnad skulle han spara, då det gällde att nå detta mål.[6]

Efter denna programförklaring, vilken icke saknade sin spets jämväl mot det danska rådet, följde en uppräkning av de omständigheter, som enligt konungens mening gåvo klarhet om vad man i fortsättningen hade att vänta av den svenske grannen. Först anfördes de ord i den svenska skiljedomen 1603, med vilka de svenska ombuden formulerat Sveriges krav på del i höghetsrätten över de områden, det här gällde[7], och det tillägg till den svenska konungatiteln, som kunde anses prejudicera Danmarks rätt. Därtill anknöts några reflexioner över vad som här kunde avses. Norrland vore en provins under Norge, hette det, låge, vad den världsliga jurisdiktionen anginge, under Stege ting och hörde i kyrkligt hänseende till Trondheims stift. Om kajanerna åter — ty även som deras konung hade Karl framträtt — visste man icke, var de bodde, men otroligt vore det ej, att härmed avsåges invånarna i en del av Vardöhus län. Titelusurpationen vore otvivelaktigt företagen i fientlig avsikt, menade Kristian, och skulle förr eller senare leda till öppen konflikt.[8] Vad den ryska skatten vidkom, intygade konungen, att den hade gammal hävd, men han bestred tsarens rätt att utan dansk tillåtelse överlåta denna rätt till svenska kronan.[9]

Vidare anfördes Peter Dynkirkens expedition 1607, under framhävande av att den skulle rekognoscera hamnar vid Ishavskusten, samt Göteborgs stads privilegier. Rörande dessa betonades emellertid icke särskilt, att Karl där talat om Ishavskusten som om en svensk provins — detta hade i sammanhanget varit naturligt — utan om det avbräck, den nya staden tillfogade Öresundsregalet.

När Kristian till sist skulle ge en bild av de svenska lappfogdarnas framfart vid Ishavskusten under sommaren 1608, gav han med stöd av Söffren Bondessons rapport en sammanfattning av de svenska åtgärderna under åren efter Flabäcksmötet. Där anfördes den reform

[6] Reservationen »saa vid mufligt er oc ske kand» betyder ingen inskränkning i detta program, utöver vad som försynen och lyckan kunde göra oundvikligt. Reservationer av detta slag höra till tidens ordasätt och sammanhänga med det fördömande av övermodet, som alltsedan antiken hört till de allmänna tänkesätten. Se t. ex. Bernheim, Mittelalterliche Zeitanschauungen, I, s. 27 ff.

[7] Erslev, a. a., s. 169, rad 10—16. Jfr ovan s. 460 med anm. 9.

[8] Ibid., s. 169, sista raden, o. 170, första raden.

[9] Detta led har infogats i bevisningen mellan anförandet av flottexpeditionen 1607 och analysen av Göteborgs privilegier, ibid., s. 170. Detta belyser den lösa kompositionen av den uppräkning, vars huvuddelar här refereras.

av skatteuppbörden, som Baltzar Bäck sökt genomföra sedan 1605 — utbyte av skattepersedlar och höjning av skatten — samt den byggenskap, som påbörjats i vissa fjordar redan vintern 1605—1606. Vidare åberopades den särskilda beskattning, som svenskarna sökt genomdriva på Vadsö före Söffren Bondessons aktion 1607. Endast på en punkt kom propositionen här med en exakt tidsangivelse, nämligen i vad det gällde lappfogden Erik Johanssons protest mot en särskilt pålagd dansk gärd till utrustning av båtar för de norska fogdarnas färder vid kusten — men vad det här gällde, var endast en protest.[1] Uppräkningen slutade med påståendet, att tre sjöfinnar från Saltens län för att undgå de svenska fogdarna flyttat till Ofoten. Nu kunde man därför befara svenska anspråk jämväl på Ofoten!

Kristian övergick så till att analysera den svenska politikens innersta syfte. Den obetydliga uppbörd, det här gällde, kunde icke vara dess motivering, menade han, ty det samlade skattebeloppet vore ringa.[2] Syftet kunde därför icke vara mera än ett — att få fri tillgång till havet. Där låg nämligen det svenska rikets mest sårbara punkt. Denna isolering från det stora havet gällde det att bryta på Danmarks bekostnad. Hur orättfärdigt detta vore, kunde man se av förhandlingarna vid gränsen 1591, påpekade Kristian. Där hade Johan III begärt att få skicka en flotta till Ishavskusten, men danskarna hade avslagit denna begäran.[3]

Sammanfattningsvis gjorde Kristian gällande, att Karl genom kolonisations- och beskattningspolitiken efter 1603 redan satt sig i besittning av allt det, som den svenska kronans anspråk gällde, och för varje år utvidgade denna besittning, så att fara vore, att den kunde vinna hävd. Hur detta intrång på Danmarks rätt skulle förhindras, därom ville konungen ha rådets betänkande, ty han vore icke hågad att se sitt rike förminskas — i stället ville han föröka det.[4]

I den andra huvudfrågan — om det ryska besittningstagandet av Kola — var argumentationen vida mindre utförlig. Kristian hävdade Norges rätt till dessa områden, vilka genom försummelse fått falla under ryskt välde, skildrade deras naturliga rikedomar och försäkrade, att han icke heller här vore sinnad att följa en annan princip än den, som angivits i handfästningens löfte, att riket genom hans försorg skulle utvidgas, icke minskas.[5]

[1] Ibid., s. 171, andra stycket. I referatet av Söffren Bondessons rapport, Norske Rigs-Registranter, IV, s. 297, pkt. 8.

[2] Att det ekonomiska utbytet av beskattningen vid Ishavskusten var ringa, visste Kristian av egen erfarenhet. Se om 1608 års inkomst i Vardöhus län och Finnmarken Rigens Indtægt og Udgift 1608, s. 89 f.

[3] Jfr ovan s. 81 ff.

[4] Ibid., s. 172, rad 2—1 nedifr., o. 173, rad 1—3.

[5] Ibid., s. 173 ff. Propositionens slutord, »Her udi giørre vore elskelige raad det, som de efther deris ed oc pligt os oc riget skildig erre, oc vi ville det egen med ald gunst oc

Innebörden av Kristians proposition.

Det kan icke råda tvivel om vad Kristian önskade — rådets tillstånd till ett krig. Redan försäkringarna om konungens plikt att utvidga riket, icke minska det, visa hän utöver lappmarkspolitikens snäva ram. Det gällde förvisso icke endast att under Norges krona återföra de rättigheter och landområden, vilka fått hemfalla under Sverige och Ryssland. Den skarpsynta och träffande formuleringen av den svenska politikens verkliga syften visar klart, att det gällde något vida mera äventyrligt än ett intensifierat motstånd mot de svenska befallningsmännens uppträdande vid Ishavskusten. Det var nämligen på tvenne vägar, Karl försökte bryta barriären mot det stora havet — i norr och vid Göta älvs mynning. Mera än något annat blotta propositionens ord om Göteborgs privilegier — där syftet att i den svenska Ishavspolitiken söka en krigsanledning ett ögonblick kommit ur sikte — vad det i själva verket gällde, hävdandet av Danmarks politiska ledarställning inom det område, som spärrades av Öresund och Bälten, dess herravälde över sjövägarna till Ryssland och dess finansiella maktställning, vilken, grundad på Öresundsregalet, hotades lika mycket av den svenska blockaden i Östersjön som av den nederländska frihamnen vid Kattegatt och av den alltjämt tilltagande handeln på Arkangelsk. Genom ett framgångsrikt krig mot Sverige kunde Östersjön pacificeras, Göta älvs mynning komma i danska händer, herraväldet över Ishavskusten fram till Fiskarhalvön befästas och därigenom basen säkras för en återerövring jämväl av Kola och för en beskattning eller en begränsning av kofferdifarten nord om Norge. Genom en kraftigare politik vid Ishavskusten utan ett öppet krig med Sverige kunde i själva verket ingen av dessa förmåner säkras, obetänkt att initiativet i frågan om krig eller fred därigenom skulle tillfalla Sverige.

När Kristian valde att med förbigående av de handelspolitiska frågorna lägga argumentationens tyngdpunkt på striden om Ishavskusten, måste man däri se en anvisning om att han trodde sig ha lättare att vinna riksrådets bifall genom denna koncentration. Kanske hade dess beredvillighet att förena sig om protesten mot Karls nya titel ingivit honom förhoppningar om tillmötesgående, också då det gällde att fullfölja den diplomatiska aktionen i krigisk handling. Helt säkert har konungen haft flere, nu icke kända skäl att hoppas på rådets

---

naade emod dennom alle oc hver bekiende», få icke föranleda misstag angående Kristians lojalitet mot rådet. Om betydelsen av bekende se detta uppslagsord, underavdelning 4, i Kalkar, Ordbog, I, s. 140. Om det icke är ett stereotypt uttryck utan speciell syftning, rör det sig snarast om ett försök att förespegla de tveksamma förmånerna av lojalitet mot konungen. Viktigt är detta uttryck endast ur en annan synpunkt. Det styrker, att propositionen gällde krig eller fred. I andra ärenden rörande den yttre politiken än denna och då det gällde handelsmonopol — och därom var här icke fråga — var Kristian icke skyldig att begära rådets votum. Jfr ovan s. 56.

stöd, då det gällde att — låt vara genom ett öppet krig — hävda den danska besittningen av kustområdena i norr.

Propositionens utformning i flere enskildheter ger besked om varför just lappmarksfrågan kunde tyckas lämpligare än de övriga stridsspörsmålen, då det gällde att övertyga det danska rådet. Kristian har lagt huvudvikten vid att det här icke gällde rättigheter och förmåner utan landområden. Därför påståendet, att Norrland vore identiskt med vissa nordnorska län. Därför påståendet, att svenskarna redan satt sig i besittning av de landområden, striden gällde. I det syftet var det säkert, konungen jämförde frågan om beskattningsrätten vid Ishavskusten med andra gränstvister, där icke ens — som hans ord föllo sig — en gränskränkning på en fjärdingsväg tillätes.[6] I det syftet var det också förmånligt att tolka orden om kajanerna i Karls konungatitel som uttryck för anspråk på norskt land — en sådan tolkning hade icke vedervågats vid protesten mot den nya titeln och skulle icke återkomma ens vid fredsförhandlingarna 1613.

Vad rådet svarat, då konungen senast ställt frågan om möjligheten att under den stora oredan i Ryssland för Norges krona säkra besittningen av Kola, är icke känt.[7] Att man då skulle ha tillstyrkt en mera aktiv politik, är emellertid icke troligt. Måhända har den ryska frågan här sammanförts med den svenska för att ge en mera övertygande helhetsbild av det hot mot danska intressen, som utvecklingen vid Ishavskusten utgjorde. Då ett direkt ingripande i Ryssland knappast kan ha varit på tal — i själva verket utgjorde Sveriges engagemang i öster den viktigaste grunden för danska förhoppningar om framgång — tycks det ha gällt, att med åberopande av de förluster, den norska kronan lidit på Kola, styrka kravet på ett angrepp på Sverige.

Det danska rådets betänkande.

Hur härmed än må ha förhållit sig, rådets svar blev avvisande i vad angår kravet på fria händer gentemot Sverige.[8] Om de svenska lappfogdarna trots varningar fortsatte sitt övervåld, borde man sätta sig till motvärn och hindra dem att fullfölja sina avsikter, hette det. Beträffande Kola borde man låta vid saken bero, tills det bleve klart, vem som vore herre i Ryssland. Då borde man genom en beskickning kräva rättelse. För den händelse, att motståndet mot de svenska övergreppen vid Ishavskusten ledde till en svensk krigsförklaring, borde vissa rustningar företagas till försvar av de danska kärnländerna. För att undvika rykten om att ett krig skulle ha beslutats på herredagen

[6] Erslev, a. a., s. 174, sista raden, o. 175, rad 1—3.

[7] S. o. s. 346 f.

[8] Danska rådets betänkande, dat. Horsens 29 jan. 1609, tryckt efter orig. av Erslev, a. a., s. 175 ff. Det är undertecknat av Kristian Friis, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Breide Rantzau, Jörgen Friis, Preben Gyllenstierna, Axel Brahe, Henrik Lykke, Olov Rosensparre, Eske Brock, Kristian Holck, Sten Maltesson o. Jakob Ulfeldt.

borde man dock dröja med rustningarna till senare på året. Slutligen anbefallde rådet enträget en fredlig politik gentemot alla grannar.[9]

Rådets svar styrker i själva verket uppfattningen, att den kungliga propositionen, fastän detta icke klart utsades, gällde ett angreppskrig mot Sverige. Därpå syftade helt säkert den rekommendation av en fredlig politik, i vilken rådet sammanfattade sitt yttrande. Därpå syftade också den formulering, som rådet sammanfattningsvis gav, då det gällde att karakterisera propositionens syfte, att med våld hindra och förekomma de svenska planerna.[1] Därför också förbigåendet av alla frågor, som gingo utöver det rent lokala motståndet, vare sig det gällde anspråken bakom den svenska kungatiteln eller Göteborgs privilegier och den svenska sjöfarten på Ishavskusten.

De muntliga rådsförhandlingarna.

Varför tvekade Kristian 1609 att klart uttala önskemålet om ett angreppskrig, något som han icke dragit sig för att göra fem år tidigare? Man kunde förmoda, att konungen icke ville riskera ett avslag i så klara ord, som han fått 1604. Måhända framtvingade den uppläggning av hela frågan, som Kristian valt, då han koncentrerade sig på trätan om beskattningsrätten vid Ishavet, en annan framställningsform. Gällde det att motivera ett direkt förslag om en krigsförklaring, borde rimligtvis alla skäl, också de handelspolitiska, tagas med. Helt säkert lämnade också propositionen, även om den för en senare tid kan tyckas svävande nog, samtiden full klarhet om vad saken rörde. Vid Odenseförhandlingarna 1604 framlades propositionen av Kristian Friis i konungens frånvaro. Här var Kristian med och hade tillfälle att direkt förhandla med rådet.[2] Det är känt, att samråd förekom på herremötets sista dag, den 29 januari.[3] Det kan icke betvivlas, att konungen då begagnat tillfället att precisera sina krav. Det är icke omöjligt att i rådets svar finna en antydan om vad därvid förekommit.

Kristian hade i sin proposition icke nämnt behovet av rustningar

---

[9] Uttryckssättet på detta ställe, ibid., s. 177, rad 10—3 nedifr., får ej missförstås, så att med orden »andre omliggende rigens naboer» skulle avses Danmarks övriga grannar, utom Sverige — sammanhanget skulle då vara, att man vid ett svenskt angrepp borde ha ryggen fri. Att »andre» syftar på alla Danmarks grannar i motsättning till Kristian, »hans mt.», överensstämmer alldeles med tidens uttryckssätt. Om tolkningen kan desto mindre tvivel råda, som den ära, lycka och välfärd, vilken ställdes i utsikt, endast kan ha gällt den fredlige fursten, icke den furste, som, då han väntade en icke oprovocerad konflikt med en av sina grannar, var vis nog att hålla fred med de övriga.

[1] Ibid., s. 177, rad 1. Svaret på denna punkt, rad 1—12, med alla dess reservationer — det är t. ex. alls icke tal om att förekomma något — är betecknande för rådets hållning.

[2] Kristian reste till Horsens den 24 jan. Udtog af 14 af Kong Christian IV:s hidtil uudgivne Skrivkalendere, s. 369.

[3] Rigsraad Eske Brocks Dagbøger för 1604, 1609, 1619 og 1622, s. 280. Att de föregående dagarna helt skulle ha upptagits av domstolsförhandlingar, är knappast troligt, men det är möjligt, att konungen lät det bero till rättartingets slut med dryftning av den svenska frågan. Att propositionen överlämnats på herremötets första dag, finnes intet skäl att betvivla. Om rättartinget se Judicia placiti regis Daniæ justitiarii 1605—1614, s. 252 ff.

till försvar mot ett svenskt angrepp, vilket kunde bli följden av en stramare politik vid Ishavskusten, helt naturligt då han syftade till — så som här gjorts gällande — en mera offensiv politik. När rådet svarade med att anbefalla sådana defensiva rustningar, måste det, vill det synas, visa tillbaks på de muntliga förhandlingar, som förts. Man vill gärna föreställa sig, att Kristian inför rådets obenägenhet för ett angrepp svarat, att en stramare politik vid Ishavskusten i stället skulle draga på riket ett angrepp, även om man tvekade att själv fälla avgörandet om tid och plats för det oundvikliga krigsutbrottet. Rådets svar skulle då ha blivit, att Sverige näppeligen hade krafter över för ett nytt krig, men att defensiva rustningar likafullt borde tillgripas för att trygga riket vid alla eventualiteter.

Horsensförhandlingarnas resultat. Den danska skattläggningen på fjället.

Hur det än må ha förhållit sig med de muntliga förhandlingarna, om den tolkning av skriftväxlingen i Horsens är riktig, som här har framlagts, hade Kristian måst inregistrera ett tämligen allvarligt misslyckande. Vad rådet hade anbefallt, var nämligen icke något annat än de åtgärder, som av konungen beordrats redan 1606, och som med framgång realiserats av de norska myndigheterna. Tillfredsställelsen över att i efterhand ha fått dessa åtgärder godkända kan icke ha uppvägt besvikelsen över motgången i huvudstaden.

Om konungens beslutsamhet att fullfölja sina syften vittnar hans närmaste åtgärd i den svenska frågan efter Horsensförhandlingarna. I februari 1609 beordrades de norska myndigheterna att återupptaga beskattningen av fjällapparna, vilken lagts ned, sedan de danska ombuden i Flabäck 1603 frändömt den norska kronan denna rättighet.[4] I nära anslutning till rådets betänkande upprepades därefter föreskrifterna om motstånd mot den svenska skatteuppbörd, som gick utöver vad som vunnit hävd och stadfästs åren 1570 och 1603.

[4] Kristian t. Klas Gagge, dat. Skanderborg 20 febr. 1609, s. o. s. 537, anm. 1. Dens. t. Hartvig Bille samtidigt, mut. mut. men med vissa uteslutningar och tillägg i vad angår beskattningen på fjället, regest i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 300 f. Om innebörden av Horsensförhandlingarna ha meningarna varit delade. Slange o. Gram äro, a. a., s. 261 f., tämligen illa underrättade. Enewald refererar, a. a., s. 193 f., huvudakterna och antyder möjligheten av en konflikt mellan Danmarks konung och råd, s. 193, sista stycket. Denne förf. menar dock, att Söffren Bondessons och andras upplysningar föranlett rådsmötets sammankallande. Om de andra sagesmännen lämnas emellertid icke besked. Anvisningarna till Klas Gagge sägas grundade på riksrådets utlåtande! Johnsen förkortar, a. a., s. 126, tredje stycket, ytterligare orsakskedjan. Enligt denne förf. skall återupptagandet av beskattningen på fjället ha varit en direkt följd av »indberetningene om de svenske overgrep i Finmarken». I annat sammanhang ger han, a. a., s. 127, ett knapphändigt referat av de bägge aktstyckena vid Horsensmötet och sammanställer de nya anvisningarna med detta. Av de sammanfattande framställningarna har Fridericia, Danmarks Riges Historie 1588—1699, s. 142, meningen, att skärpningen av den danska lappmarkspolitiken följde rådets medgivanden. Samme förf., liksom Engelstoft, Christian IV's Tidsalder, mena, att konvojerna till Riga i realiteten beviljats redan nu.

På Kristians uppsåt att driva fram en olöslig konflikt med Sverige kan man icke tvivla.[5] Helt säkert ha Horsensförhandlingarna upplyst honom om att han på denna väg ännu kunde vänta icke endast tvekan utan även motstånd hos rådet. Han gav också sina förtroendemän i Norge uppdrag att företaga en ny rannsakning om utsträckningen av de svenska skattekrav, vilka föllo under Stettinfredens stadgande. Att han härvid skulle ha haft en ny förhandling med svenskarna i sikte, är föga troligt. Men utvidgningen av den norska skattläggningen in på fjället skulle ovillkorligen framkalla protester från det svenska rådet. Då behövdes allt bevismaterial för att övertyga det danska rådet om att konungen endast följt dess rekommendation att låta svenskarna upptaga skatt i samma utsträckning som före 1570.

Omfånget av de rustningar till försvar mot ett överfall från Sverige, vilka varit på tal i Horsens, är icke känt. Möjligen har det endast rört sig om mönstring av adelns rusthåll.[6] Någon ny pålaga för att finansiera fästningsbyggen eller värvning av landsknektar beviljades nämligen icke av rådet. I april 1609 besökte Kristian de halländska fästningarna, troligen i samband med en mönstring.[7] Vid hemkomsten utfärdade han order om viss mönstring jämväl av allmogen i gränslänen.[8] På högsommaren hölls mönstring av de skånska landskapens adelsfanor.[9]

Karls oro för danska och spanska planer.

Hur det än må ha förhållit sig med rustningarna, på senvintern 1609 hade rykten om danska krigsplaner nått Sverige. Dessa rykten, sådana de av Karl meddelades till befallningsmännen i gränstrakterna, ge en klar föreställning om konungens sätt att se på den danska frågan. I början av mars hette det, att Filip av Spanien förberedde sig att komma Sigismund till hjälp, och att Kristian samtidigt rustade sig — vad det danska företaget gällde, visste man icke, men spioner skulle sändas över gränsen och förstärkningsarbeten sättas i gång på Kalmar och Älvsborg.[1]

De rustningar i spanska Nederländerna, varom ryktet vetat att berätta, gällde i själva verket icke Sverige och hade intet samband med

---

[5] Denna uppfattning redan hos Slange o. Gram, a. a., s. 261 f. Dessa förf. synas ha haft tillgång till rådets betänkande men icke till Kristians proposition.

[6] En sådan förekom på våren 1609. Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 37 ff. o. 49.

[7] Ibid., s. 60 ff. Jfr Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 30. Om adelns taxering se Erslev, a. a., s. 178.

[8] Kristian t. allmogen i Skåne, Halland o. Blekinge, dat. Köpenhamn 21 april 1609, regest ibid., s. 62 f. Jfr Sivert Grubbes Dagbog, l. c.

[9] Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 31.

[1] Karl t. Hans Eriksson o. Söffrin Jönsson mut. mut., dat. Nyköping 7 mars 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 117 v—118 r. »Deslikes så förnimme wij och, att konungen i Danmarcht begynner fluxt bulre, ändoch man icke weet, hwart vtt han hafwer achtet sigh.»

den svensk-polska konflikten. Filip III:s intresse för dessa avlägsna trakter var i själva verket mycket ringa, ty de spanska trupper, som tolvårsfreden lösgjorde, hade viktiga uppgifter i Jüllich, Kleve och Berg. Det är betecknande för Karl IX:s uppfattning om sambandet mellan den danska och den polska frågan, att han vid budet om dessa spanska rustningar fattade misstankar mot Danmark. Fram på sommaren kommo nya underrättelser. De spanska trupperna hade tagit kvarter i Östfriesland. Ståthållaren på Älvsborg, Karls förtrogne Söffrin Jönsson, beordrades att ha ett bevakningsfartyg ute i farvattnet utanför Bohuslänsskären. Han skulle vidare underrätta ståthållarna på Bohus och Varberg.[2] Dessa lovade ge besked, när de hörde något om den spanska expeditionen.[3] Om att faran gällde även Danmark, synas de emellertid ha uttalat tvivel.[4]

Karl lät då Söffrin Jönsson ånyo vända sig till sina kollegor på andra sidan gränsen och utförligt motivera uppfattningen, att de papistiska anslag, som Sigismund och habsburgarna förberedde, gällde också Danmark. Framställningen skulle styrkas av dess bilaga, en avskrift av ett privatbrev mellan två jesuiter, vilket fallit i Karls händer.[5] Samtidigt med dessa försök att övertyga den danske konungens länsmän om sin syn på de nordiska rikenas gemensamma faror beordrade Karl vittgående åtgärder till försvar av gränsbefästningarna och till mötande av varje företag över sjön, vare sig detta utginge från Putzig eller från den frisiska kusten.[6] Tvekan kan därför icke råda om att

[2] Karl t. Söffrin Jönsson, dat. Stockholm 9 juni 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 250 v—251 v. Utkastet till brev från den senare t. Sten Matsson i avskr. av konc. ibid., fol. 251 v—252 r. Karl t. Söffrin Jönsson, dat. Stockholm 15 juli 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 301 v. Karl frågade otåligt efter svar. Dens. t. dens., dat. Stockholm 1 juli 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 289 r. Man observere, att fol. 250—259 förekomma tvenne gånger i RReg 1609. Här anförda brev återfinnas i den första sviten.

[3] Sten Matssons svar refererat i Söffrin Jönssons brev t. Sten Matsson, dat. Älvsborg 28 juli 1609, tryckt efter orig. i vol. Sverige A II 36, TKUA, DRA, i Rørdam, Om en befrygtet Landgang af fjendtlige Tropper i Thy og Vendsyssel 1609, s. 253 ff. Brevets bilaga, en avskr., enligt uppgift av orig., av ett brev från Sigismund Grellius t. Paulus Boxa, dat. Prag 4 maj 1608, har tryckts av Rørdam som tillägg till Steenstrup, Et Forslag til Katholicismens Gjenindførelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629, s. 636 ff. Den bevaras enligt utgivarens meddelande bland Johannes Charisius efterlämnade papper i DKB. Jfr Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, III, s. 160, anm. 2. Söffrin Jönssons brev var i själva verket ställt i kansliet i Stockholm. Konc. har avskr. i RReg 1609, RA, fol. 299 v—300 r.

[4] Karls kommentar till de danska ståthållarnas svar i brev t. Söffrin Jönsson, dat. Stockholm 11 juli 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 299 r—v. »Och måge the thet wisth troo, at huru oss anners än wäll i handh gåår, them lärer inthet felle finger emellan.»

[5] Om brevet och dess bilaga se näst föreg. anm.

[6] Karl t. Peder Jonsson, t. Lars Jakobsson o. t. Olov Hård, dat. Stockholm 9, 10 o. 11 juni 1609, samtliga avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 249 v, 255 r—v o. 255 v. Dens. t. Hans Klasson, dat. Stockholm 12 juni 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 248 r. Dens. t. dens., dat. Stockholm 18 juni 1609, orig. i Bielkenstiernska samlingen, RA, rec. s. l. 9 juli. Avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 256 v—257 r. har dat. 15 juni. Dens. t. Söffrin Jönsson o. t. Olov Hård, dat. Stockholm 16 juni 1609, bägge avskr. av konc. ibid., fol. 258 r o. 258 v—259 r. Dessa brev återfinnas i den senare sviten av fol. 250—259, s. o. anm. 2.

de svenska framställningarna återgåvo hans verkliga farhågor. Till sina svenska ståthållare och befälhavare meddelade han emellertid mera än så. Den polska flotta, som skulle operera i samförstånd med spanjorerna, stode under befäl, icke som tidigare, endast av Hans Weyher utan jämväl av Kristians broder, hertig Ulrik av Holstein.

Om den unge hertigens hållning till Sverige kan Karl icke ha svävat i tvivelsmål. Redan 1599 hade ryktet vetat berätta om dennes benägenhet för Sigismunds sak.[7] På sensommaren 1601 hade han följt Kristian till Knäred, och han hade i samband därmed givit uttryck åt den svenskfientliga stämningen vid det danska hovet.[8] Några år senare hade Stefan de S:te Catherine hotande framhävt den förmån, Danmark hade av att hertig Ulrik förde ett värvat regemente i den kejserliga hären och vid behov kunde ställa det till Kristians förfogande.[9] I början av år 1608 hade ryktet vetat berätta, att hertig Ulrik farit ut i hotelser mot den svenske regenten.[1] Karl visste emellertid icke, att den unge hertigen sedan någon tid skjutit alla planer på en krigisk karriär åt sidan och nu från sin mecklenburgska stiftsstad processade med Kristian om arvegods och om län av danska kronan.[2] Om ryktet alltså talat falskt, då det gällde hertig Ulriks polska flottkommando, var fallet detsamma, då det gällde Hans Weyers planer på en offensiv mot svenska kusten. Inga uppgifter i de bevarade källorna ge anledning till en förmodan, att de polska flottrustningarna i Putzig under vintern 1608—1609 voro större än under tidigare år.[3]

Det är därför icke sagt, att Karl skulle ha missförstått eller överdrivit de underrättelser, han fått. Hur de lytt, är icke känt. En förmodan ligger emellertid nära till hands, att det rört sig om nyheter, som nått Stockholm från de svenska underhandlare, vilka i Reval väntade på att få komma till tals med polska ombud. Kanske här-

---

[7] S. o. s. 186. [8] S. o. s. 263 ff. [9] S. o. s. 503.

[1] En anonym rapport till det svenska rådet s. d. s. l. med icke långt senare påteckning om dat. 9 febr. 1608, vilken datering styrkes av åtskilliga uppgifter i brevet, bl. a. om det nyanlagda Göteborgs brand, orig. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA. Hertigen skulle bl. a. ha sagt: »Herzog Carle ist vuser schwag*er* aber jch wolt d*as* er zu Lubeck ann galgen hing.»

[2] Om dessa tvistigheter se Laursens framställning i DNT, III, s. 259 ff. Fridericia saknar i biografien över Ulrik uppgifter om hertigens politiska och militära planer. En detalj, som icke kunnat utredas, må anföras. I febr. 1609 kallade Kristian brodern till sig i Haderslev. Det gällde arvstvisterna, men också en angelägenhet mellan hertig Ulrik och den svenske konungen, om vilken den förre underrättat Kristian: »Was auch E. L. inn einem absonderlichenn Schreibenn wegenn eines missfurstandts, worinnen Sie mitt konige Carln in Schweden gerathen, ann vnss zugleich gelangenn lassen, solchs habenn wir seines Inhalts verlesen, wollen aber dasselbige, biss zu unnserer . . . Zusammenkunft hinstehen lassenn, vnnd alsdann mit E. L. daraus die Nottorft beredenn.» Kristian t. Ulrik, dat. Haderslev 26 febr. 1609, avskr. av konc. i Ausländische Registrante 1608—1609, TKUA, DRA.

[3] Jfr Simson, Geschichte der Stadt Danzig, s. 505 f., o. Bodniak, Zawiązek floty i obrona wybrzeża, s. 21 f.

stammade de rykten, som här anförts, rent av från dessa preliminärförhandlingar — polackerna ha haft intresse av att påverka de svenska delegaterna genom hotet av förenade spanska, polska och danska företag.[4]

Värvade svenska trupper på dansk jord.

Det är under inga förhållanden skäl att i Söffrin Jönssons hänvändelse till ståthållarna på de danska gränsfästningarna se ett försök att undanröja dansk oro över de stora svenska värvningar på den västeuropeiska värvningsmarknaden, som Karl företog under vintern 1608—1609.[5] Dessa hade nämligen väckt uppseende i Danmark, sedan vinterstormarna tvingat svenska trupptransportfartyg att söka nödhamn i Norge och på Jutland. I själva verket hade dessa händelser förorsakat ytterligare brevväxling mellan svenska och danska myndigheter. Vilhelm Stuarts skotska knektar hade nämligen skingrats av den norske befallningsmannen Peder Ivarsson och hade tvungits ta sig över gränsen till Värmland en och en.[6] På Karls uppdrag fick ståthållaren i landsändan skriva över gränsen och under betygande av att det icke gällde något företag mot Danmark begära, att de winddrivna knektarna skulle på allt sätt befordras. Därvid åberopades de förmåner, Kristian beviljat Johan Gyllenstiernas flotta på hösten 1599![7] Då denna framställning icke besvarades, ja, brevdragaren till en tid hölls fängslad i Oslo, lät Karl skriva till den norske riksståthållaren Enevold Kruse med klagomål.[8] I vilken utsträckning dessa lett till rättelse, är icke känt.[9]

[4] De svenska delegaternas arkiv är endast bristfälligt bevarat bland Polonica, RA. I ett brev från Magnus Brahe, Nils Bielke o. Otto Helmer von Mörner, dat. Reval 3 okt. 1608, orig. i vol. Stillestånds kommissariernas underdåniga skrivelser, ibid., talas om tidningar från Warschau samt förhörsprotokoll med polska fångar och överlöpare som bilagor. Dessa saknas emellertid vid brevet. Också andra källor låta sig emellertid tänkas. De spanska rustningarna hade redan tidigare på våren väckt stor uppmärksamhet, se Der Aviso des Jahres 1609, n:r 3 et passim. På sommaren sammanställdes de direkt med spansk-polska planer mot Sverige. Jakob Junius t. Erasmus Stoever, dat. Haag 11 juli 1609, tryckt i Archives de la maison d'Orange-Nassau, II: 2, s. 399 ff.

[5] Så skulle ha varit Kristians mening, om man får tro Slange o. Gram, a. a., s. 255, rad 5—3 nedifr. Om det här är fråga om en slutsats av dessa förf. eller om en uppgift ur en nu förlorad traditionskälla, lär ej kunna utredas. Rørdam citerar, a. a., s. 250 f., utan kommentar den äldre uppgiften.

[6] Karl t. Olov Kristoffersson, dat. Stockholm 1 febr. 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 59 r.

[7] Olov Kristoffersson t. Peder Ivarsson s. d. s. l., avskr. av konc. ibid., fol. 59 r—v.

[8] Avskr. av konc. till brev t. Enevold Kruse ibid., fol. 171 r—v, med uppgift, att brevet utgick i Söffrin Jönssons namn under dat. Älvsborg 10 april 1609. Uppenbarligen föreligger här ett misstag. Omedelbart följer, ibid., fol. 171 v—172 r, avskr. av konc. till ett brev från Karl t., som det säges, ståthållaren på Varberg Sten Matsson, dat. Älvsborg 10 april 1609. Att det här rör sig om utkastet till ett brev från Söffrin Jönsson eller Olov Kristoffersson — och troligen den senare — till Sten Matsson, kan ej betvivlas. Att de skotska knektar, det här gällde, samlades över gränsen till Olov Kristofferssons län, är säkert, se fullmakt för knekthövitsmannen Lars Jakobsson för mönstring i Karlstad, dat. Stockholm 2 febr. 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 62 r. Då måste hänvändelsen ha riktat sig till

Om de norska myndigheterna vid behandlingen av Vilhelm Stuarts knektar följt anvisningar från Köpenhamn, är ovisst. Då några månader senare en annan skotsk truppavdelning drevs upp på Jutlands västkust, beordrade emellertid Kristian, att den skulle fritt få ta sig fram till en hamn på östkusten, där den kunde få lägenhet över till Älvsborg.[1] Åtgärder vidtogos för att beivra övergrepp mot främlingarna från allmogens sida.[2] För sin förtäring skulle dessa dock ordentligt betala, och Karl dröjde icke att infria de skuldförbindelser, som knekthövitsmännen iklätt sig under tåget genom Danmark.[3] Det är möjligt, att Karls klagomål över händelserna i Norge föranlett Kristian att ge dessa anvisningar. Man har svårt att avvisa tanken, att Karls åberopande av den spanska faran här varit av betydelse. Även om Kristian icke gärna trott på möjligheten av polsk-spansk samverkan, har han mera än Karl varit intresserad i den svåra konflikten om Jüllich, Kleve och Berg.[4] Han kan rentav ha fruktat ett spanskt försök mot sina tyska provinser som säkerhet mot danskt bistånd åt de brandenburgska trupperna. Måhända har det aktuella läget gjort Kristian för en kort tid mindre benägen att med ovilja se Sveriges upprustning och värvningar. Konflikten vid Rhen och det spanska härlägret i Östfriesland ha kanske påverkat den danske konungen till bättre förståelse av den svenska propagandans huvudtes om faran för Danmark av ett Älvsborg i spansk hand.[5]

Hur därmed än må ha förhållit sig, Karls oro för Kristians planer tog sig under våren 1609 jämväl andra uttryck. Icke lång tid efter underrättelsen om Vilhelm Stuarts missöden i Norge lät Karl ståthållaren på Älvsborg hos sin granne på Bohus föreslå ett möte på gränsen för reglering, genom förhandling mellan ståthållarna, av en del smärre, lokala tvistigheter. Trots upprepade svenska framställ-

---

ståthållaren på Bohus, icke ståthållaren på Varberg. Misstaget kan icke ha föranletts av en jämförelse med den brevväxling mellan Söffrin Jönsson och Sten Matsson, som refereras nedan s. 549 med anm. 6.

[9] Den skotske befälhavaren, över vars fångslande Karl beklagade sig, kunde redan på sensommaren 1609 sändas åter till England för nya värvningar. Karl t. Söffrin Jönsson, dat. Stockholm 6 sept. 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 336 v.

[1] Kristian t. Jörgen Lunge, dat. Köpenhamn 26 juni 1609, tryckt efter avskr. av konc. av Rørdam, a. a., s. 251.

[2] Dens. t. dens., dat. Köpenhamn 11 juni 1609, tryckt efter avskr. av konc. ibid., s. 251 f.

[3] Karls anvisning på medel för detta ändamål, dat. Stockholm 25 juli 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 306 v.

[4] Hohenzollrarnas försök att vinna Kristians stöd för aktionen i Jüllich, Kleve och Berg kan, ehuru endast styckevis, följas i ett tämligen rikhaltigt källmaterial i vol. Brandenburg A I 7 o. A II 20, TKUA, DRA.

[5] I själva verket skärptes bevakningen av Jutlands och Norges kuster. Kristan t. Manderup Parsberg o. Jörgen Lunge, dat. Köpenhamn 16 juli 1609, tryckt efter avskr. av konc. av Rørdam, a. a., s. 252 f. Dens. t. Enevold Kruse, dat. Köpenhamn 17 juli 1609, tryckt efter avskr. av konc. i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 329 f.

ningar kom någon förhandling icke till stånd.[6] Om de tvister, det här gällde — frågor om gränsens sträckning på vissa punkter — är eljes intet känt. Tanken ligger nära till hands, att det för Karl endast gällde att utröna de danska myndigheternas hållning, betydelsefull då rykten gingo om danska rustningar. Det är icke att sätta i fråga allvaret i Karls farhågor för en spansk flottaktion mot Älvsborg, om man även här anar en strävan att vinna klarhet om Kristians roll, svår att bedöma, icke minst när ryktet jämväl tilldelade hertig Ulrik ett polskt flottkommando. En effektfull bakgrund få Karls farhågor i den oro, som under våren 1609 yppade sig i de småländska gränssocknarna och som bröt ut i öppen revolt — låt vara att denna snart stillades.[7]

Brevväxlingen om skulden till misslyckandet i Wismar.

Hade Karl andra skäl att på våren 1609 hysa oro för freden i söder och väster, kan brevväxlingen mellan de bägge rikenas råd näppeligen ha lugnat honom. I slutet av januari månad hade han låtit rådet skriva till Danmark.[8] Det gällde icke endast att inpränta, var skulden till misslyckandet i Wismar legat. Ånyo anfördes som en graverande omständighet, att det varit svenskarna, som på begäran av det danska rådet övertalat Karl att bifalla det danska kravet på ett möte på tyska kusten i stället för vid gränsen. Något svar på den framställning, som de svenska mötesombuden gjort från Wismar, hade icke hörts av. Till sist erinrade man om 1534 och 1570 års förbund och begärde ett nytt möte på gränsen för att återupprätta och styrka den vänskap, som i dessa förbund stadgats.[9]

Det kan icke vara en tillfällighet, att det svenska rådet fick för det danska påvisa sin förtjänst om preliminärförhandlingarna före Wismarmötet, vare sig denna verkligen varit den, som de påstodo, eller ej. Det var en erinran om det inflytande, som riksrådet enligt Stettinfredens anda och bokstav borde ha vid den nordiska fredens

---

[6] Den första svenska framställningen är känd endast genom referat i den andra, Söffrin Jönsson t. Sten Matsson, dat. Älvsborg 17 april 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 180 r—v.

[7] Om dessa händelser se Karl t. allmogen i Sunnerbo, dat. Jönköping 4 april 1609, avskr. av konc. ibid., fol. 168 r—v. Karl klandrade upprorsmännen särskilt med hänsyn till den skada, det gjorde, att sådana händelser berättades över gränserna. De rykten, som kommo i svang, voro också överdrivna. Se t. ex. de spionrapporter från Köpenhamn i Kristoffer Meins namn s. d. s. l. men troligen även på våren 1609, icke, som man av hänvisningen till Karls kröning kunde tro, våren 1607, av vilka ett utdrag ligger bland Strödda historiska handlingar 19, RA.

[8] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 31 jan. 1609, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Kolding 22 febr. 1609, undertecknat av Abraham Brahe, Axel Ryning, Seved Ribbing, Jöran Klasson, Hans Åkesson o. Nils Andersson.

[9] Ordalagen ge vid handen, att det verkligen gällt fredens återupprättande, ». . . måtte egenom begge rijkers gode män een gångh blifwe afhandlat och foreendt och godh naboerligh tilförsicht igän oprättatt och widh macht hollit».

upprätthållande. Syftet kan icke ha varit ett annat, då Stettinfreden framställdes som äventyrad om icke rent av bruten och då 1534 års förbund — men icke Brömsebroförbundet, som lett till sjuårskriget — åberopades som mönster för rikenas samlevnad. Det borde, kan det tyckas, erbjuda vida perspektiv för dem, som önskade fredens befästande. Till dem måste man även i Sverige ha haft skäl att räkna det danska rådet.

Något svar hördes emellertid icke av. Den svenske brevdragaren återkom med ett mottagningsbevis, där det förmäldes, att endast ett av råden varit till hands vid brevets ankomst.[1] Då Karl på sin Eriksgata nådde de södra landskapen, lät han rådet från Jönköping ånyo vända sig till danskarna och förhöra sig om svar på januaribrevet.[2] Ännu några dagar senare riktade konungen själv en erinran till Kristian.[3] Ryktet, att denne mönstrade adeln vid Halmstad och Varberg, hade nått Karl på Älvsborg, och han tog i Kristians närvaro vid gränsen anledning att påminna om ett svar på rådets trenne framställningar.[4] Att hans syfte varit att utröna halten av ryktena om dansk-polska stämplingar — därom kan man icke vara oviss.

Kristian var i själva verket redan på återväg och brevet träffade honom i Roskilde. Den verkan hade det i alla händelser, att konungen lät dem av rådet, som voro samlade vid den jutska adelns mönstring, svara.[5] Brevets utformning har uppenbarligen varit föremål för en ingående diskussion, och det är skäl att se den framställning, vilken till slut blev avfärdad, som en kompromiss mellan skilda förslag. I det första utkastet sparades icke häftiga ord för att karakterisera den protest, som de svenska delegaterna i Wismar avgivit vid ankomsten dit. Kristian hade i själva verket beviljat Wismarmötet av

---

[1] Jörgen Skovgaards recepisse, dat. Kolding 22 febr. 1609, konc. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA.

[2] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Jönköping 29 mars 1609, orig. ibid., rec. Köpenhamn 4 april 1609, undertecknat av Magnus Brahe, Seved Ribbing, Jöran Klasson, Hans Eriksson o. Erik Ribbing. Avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 146 r, har dat. 28 mars.

[3] Karl t. Kristian, dat. Älvsborg 17 april 1609, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, rec. Roskilde 27 april 1609. Möjligen kom det att dröja med brevets avfärdande. Passet för brevdragaren Nils Månsson har dat. Älvsborg 20 april, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 182 r. Samtidigt sände Karl köpmannen Daniel Berendts till Helsingör för att utröna, om något förefallit, som kunde ge Kristian anledning till ett fredsbrott. Instruktion för denne, dat. Älvsborg 20 april 1609, avskr. av konc. i TyRReg 1609, RA, fol. 96 r—97 r.

[4] Om Kristians resa till de halländska gränsfästningarna s. o. s. 544.

[5] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Viborg 9 maj 1609, tryckt efter avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 382 r—384 v, av Erslev, a. a., s. 180 ff. Avskr. av orig. saknas i DReg, RA. Det starkt korrigerade första utkastet ligger i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Att det avgått väsentligen i det skick, det föreligger, styrkes av det svenska svaret, s. n. s. 551, anm. 7, där det inledningsvis refereras. Om mönstringen och det rådsmöte, som synes ha hållits, se Rigsraad Eske Brocks Dagbøger for 1604, 1609, 1619 og 1622, s. 286 f.

hänsyn till det svenska rådets önskan, icke på det danska rådets begäran, men han vore icke skyldig, hette det, att hålla möte, när det svenska rådet så ville, och underlåta att hålla möte, när det icke ville — nämligen när svenskarna icke infunno sig, måste meningen fyllas ut. Protestens harmsna ord om att de danska herrar, som haft så brått att lämna Wismar, i sinom tid skulle få svara för sin försumlighet stämplades som ett hot mot det danska rådet.

Så långt kom brevet i själva verket att följa det utkast, som förelagts rådet. Man strök emellertid den ursprungliga avslutningen av brevet, som i icke mindre häftiga ordalag karakteriserade svenskarnas hållning i de olika stridsspörsmålen med huvudvikt på de handelspolitiska frågorna. I stället tillfogades några ord till svar på svenskarnas begäran om ett nytt möte. Man lovade att taga denna under övervägande, om man endast erhölle en förteckning på de klagomål, Karl ville hänskjuta till detta möte.

Det kan icke råda tvivel om att riksrådets mening gjort sig gällande mot Kristians, då det var fråga om ett nytt gränsmöte.[6] Fastän den gamle Arild Huitfeldt nedlagt sitt rådsämbete, levde ännu den försonligare anda, som präglat det danska rådets hållning i den svenska frågan under det förflutna decenniet.

Om de brytningar, som förekommit i Viborg den 9 maj, är eljes intet känt. Anmärkningsvärt är endast, att det dröjde till in i juni månad, innan brevet avfärdades.[7] Tanken ligger nära till hands, att Kristian till en början tvekat att använda ett brev, som på en så väsentlig punkt avvek från vad han själv önskade. Omöjligt är dock icke, att konungen önskat flere underskrifter än dem, han erhållit i Viborg, och detta kan ha vållat tidsutdräkt. Att därav draga slutsatsen, att svårigheter uppstått, är icke befogat.

Hur härmed än har förhållit sig, det erbjudande att diskutera frågan om ett nytt möte, som det danska rådet framställt, ledde icke till efterföljd. Karl lät dem av det svenska rådet, som för tillfället befunno sig i Stockholm, ge ett avvisande svar.[8] Att ett nytt möte behövdes, hette det där, berodde på Kristians överträdelser av Flabäcksavskedet.

---

[6] Detta framträder särskilt tydligt, om man jämför slutordens medgivande med de ord om gagnlösa gränsmöten som från utkastet kvarstodo i brevet, Erslev, a. a., s. 182, rad 2—1 nedifr., o. 183, rad 1—7.

[7] I början av juni efterlyste det svenska rådet ett svar. Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 7 juni 1609, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Abraham Brahe, Seved Ribbing, Nils Bielke, Jöran Gyllenstierna o. Hans Åkesson. Danskarna svarade den 28 juni, att ett svar i själva verket expedierats några dagar tidigare. Danska rådet t. svenska rådet, dat. s. l. 28 juni 1609, konc. ibid. Brevet från Viborg tycks ha nått Stockholm redan i mitten av månaden. Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 20 juni 1609, orig. ibid., undertecknat av Abraham Brahe, Axel Ryning o. Nils Bielke. Avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 271 r—273 r, har dat. 21 juni.

[8] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 20 juni 1609, se föreg. anm.

Någon klagomålslista erfordrades icke, ty danskarna borde bäst veta, vad som felats. Med detta knappa besked avslutades för denna gång brevväxlingen mellan de nordiska rikenas råd. Då den ett halvår senare återupptogs, hade den politiska krisen genom Kristians åtgöranden drivits ännu längre hän emot det mål, den danske konungen satt sig före, mot öppet krig.

Icke minst i ljuset av de händelser, som här närmast skola skildras, ter sig det avvisande svaret från Stockholm märkligt. Har verkligen Karl, ställd inför möjligheten av ett nytt gränsmöte, som han tidigare enständigt begärt, svarat nej, endast därför att han var ovillig att i förväg ge besked om vad förhandlingen skulle gälla? Så mycken fördel borde det dock för Karl ha inneburit att under de avgörande krigshändelser, som förestodo i Ryssland, ha ryggen fri, att ett möte — och därmed en tillfällig fredsgaranti — icke borde ha avvisats. Endast en förklaring till den svenske konungens handlingssätt synes rimlig, låt vara, att den icke stödes av några andra omständigheter än de redan anförda. Han måste ha trott, att det skulle vara möjligt att nu, lika väl som sju år tidigare, genomdriva ett möte utan att i förväg ge besked om förhandlingsämnena. Det medgivande, vilket — så som händelserna här ha skildrats — det danska rådet framtvingade under förhandlingen i Viborg, har i så fall överskattats i Stockholm, där man var benägen att vid jämförelse med det svåra hotet från öster alltför litet se till de politiska realiteterna i förhållandet till Danmark.[9]

Utvecklingen vid Ishavskusten och på fjället.

Väntade sig Kristian öppen strid vid Ishavskusten som resultat av sina anvisningar till de norska befallningsmännen att återupptaga beskattningen på fjället och samtidigt gå hårt fram mot de svenska skatteuppbördsmännen vid Ishavskusten, blev han helt visst icke besviken. Konflikten blev desto häftigare, som Karl under det nyss förflutna årets gång efter annan hos sina befallningsmän inskärpt vikten av att ingen eftergift gjordes åt danskarna.[1] Den svenska politiken tycktes få ett stöd i de bofasta lapparnas önskemål att genom birkarlarnas försorg få tillgång till köpmansvaror av varjehanda slag

[9] Det saknar icke intresse, att ett rykte om en dansk beskickning på sommaren 1609 icke i Stockholm förkastades som orimligt utan ledde till order om vissa anstalter för emottagandet. Karl t. Erik Månsson o. Lars Kristiansson, dat. Stockholm 30 juli 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 308 r. — Om det danska rådets vota på sommaren 1602, i en liknande situation, s. o. s. 383 ff. — Att Karl verkligen tog ryktena om ett danskt krigshot på allvar, visar hans brev t. Johan Adolf av Gottorp, dat. Stockholm 26 maj 1609, avskr. av konc. i TyRReg 1609, RA, fol. 145 r—147 r. Han uppehöll sig därvid utförligt vid eriksgatans innebörd i syfte att motsäga de rykten, som hans resa till de södra landsändarna givit anledning till.

[1] Karl t. Baltzar Bäck, dat. Örebro 2 mars 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 75 r—v. Ordalagen antyda, att Bäck avrått från ett våldsamt uppträdande. Dens. t. dens., dat. Stockholm 27 juni 1608, tryckt efter avskr. av konc. ibid., fol. 273 r—274 r, av Waaranen i Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, II, s. 374 ff.

— denna handel var i själva verket, som tidigare nämndes, den svenska beskattningsrättens motivering. Det är emellertid icke skäl att i något hänsynstagande till befolkningens önskemål se drivkraften till de nya anstalter, som av Karl beordrades.

Baltzar Bäck skulle icke endast fullfölja byggandet av ett blockhus vid Tana älvs mynning och kyrkor vid Tana älv och Alten älv utan att fästa avseende vid danska dispositioner och de norska fogdarnas hotelser. Han skulle också fullfölja det uppdrag, som Peter Dynkirken icke fört till slut, undersökningen av vattendjupet och hamnförhållandena i Neiden älvs och Pasviks älvs mynningar. Vad orsaken därtill än kan ha varit, försummade Bäck detta åliggande. Han lät endast lappfogden Erik Johansson uppbära skatten väster om Pasviks älv, och detta inbragte honom skarpt klander från konungen.[2] Denne var nämligen icke sinnad att uppge planen att hålla en svensk flottavdelning vid Ishavet.

Det vidare syftet med dessa planer belystes av det företag mot Kola, som Karl beordrade på våren 1609. Den tilltagande anarkien i Ryssland erbjöd en möjlighet att befästa ett svenskt Ishavsvälde öster om den gräns i Pasviks älvs strömfåra, som Karl ditintills satt för den svenska kolonisationen i norr. Till en början planerades endast förhandlingar med de lokala ryska myndigheterna och ett strövtåg över gränsen.[3] Det är icke känt, om detta blivit av, men på hösten togos planerna åter upp och nu med större energi. Värvade trupper avdelades för detta ändamål, och skidande förband utrustades i de bottniska kustlanden.[4] Att företaget genom terrängens svårframkomlighet och befälhavarnas försummelser ständigt fördröjdes, minskar icke dess betydelse för bedömandet av Karls strategiska och politiska syften.[5]

Man kan vara förvissad om att underrättelserna från kolonisationsområdet väster om Pasviks älv stimulerat till dessa krafttag. Där hade nämligen de danska befallningsmännen framgångsrikt följt Kristians nya anvisningar. De hade icke endast förbjudit sjölapparna att utge skatt till Sverige efter den ordning, som Baltzar Bäck försökt genomdriva alltsedan 1605. Blockhuset i Alten hade skövlats, och det timmer,

---

[2] Karl t. Baltzar Bäck, dat. Nyköping 24 april 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 94 v.

[3] Almquist, a. a., s. 167 med anm. 2.

[4] Almquist, a. a., s. 168. Jfr även Karls brev t. Baltzar Bäck o. Isak Behm, dat. Gripsholm 29 nov. 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 413 r, o. dens. t. Hans Reckenberger följande dag, avskr. av konc. ibid., fol. 414 r—v, samt bilagan, fullmakt för den sistnämnde.

[5] Om det militära misslyckandet se Almquist, a. a., s. 168 f. Jfr även Karl t. Tideman Skrou, Peder Svensson o. Lars Eskilsson, dat. Nyköping 29 jan. 1610, regest i RReg 1610, RA, fol. 30 r, o. dens. t. Hans Reckenberger, Baltzar Bäck, Daniel Hjort, Tideman Skrou o. Peder Svensson, dat. Nyköping 14 febr. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 48 v.

som körts fram till kyrkobygget, hade huggits upp.[6] Den svenska kolonisationen i dessa nejder befann sig tydligen i upplösning. Karls åtgärder blevo lämpade därefter. Daniel Hjort sattes i spetsen för en lappmarksexpedition, som skulle på en gång förhindra de danska befallningsmännens framfart och genom en diversion utmed kusten samverka med expeditionen mot Kola.[7] Två smärre fartyg skulle läggas på stapel vid Alten och blockhuset förses med artilleri och ständig besättning. Man skulle träda i kontakt med den danske ståthållaren på Vardöhus och med alla norska lappfogdar. Genom företeende av den danska domen från Flabäcksmötet och den brevväxling från 1604, där Olov Pedersson på Vardöhus bekräftat, att han icke längre ämnade ta upp skatt på fjället, skulle man övertyga Kristians tromän om den svenska kronans rätt.

Det är intressant, att Karl särskilt inskärpte, att det icke finge komma till öppen strid med danskarna. Man skulle möta danska överfall med våld men icke själv gå till motaktioner. Vittna anvisningarna så till vida om respekt för det danska krigshot, som tycks ha varit aktuellt för den svenske konungen på sommaren 1609, har denne dock genom föreskrifter om ett försvar av de vunna ställningarna vid Alten älv under avstående från varje agression ådagalagt sin bristande kännedom om de svårigheter, som måste möta varje expedition över vidderna i norr, och sin underskattning av de danska motåtgärderna.

Karl vidtog emellertid ännu andra åtgärder för att trygga företagets framgång. Redan i december 1609 förbereddes en expedition till älvmynningarna i Ishavet runt Norges kust.[8] Också nu skulle Peter Dynkirken leda detta företag. Fyra skepp skulle utrustas, och styrmän, erfarna vid navigation i de nordliga haven, skulle värvas i Öresund.[9] Befälhavarna för expeditionen till Kola beordrades att efter förrättat

---

[6] Erik Johansson Båge t. Peder Nilsson, dat. Hörnö 14 nov. 1609, tryckt efter orig. av Waaranen i Handlingar upplysande Finlands Historia under Karl IX:s tid, III, s. 52 ff. Att den norska aktionen kom i gång först på sommaren 1609, fastän Kristians anvisningar utställts redan i febr., har möjligen berott på att dessa icke nådde adressaterna och måste utställas in duplo i mitten av april. Kristian t. Hartvig Bille o. Klas Gagge, dat. s. l. 15 april 1609, regest i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 307 f.

[7] Karls instruktion för Daniel Hjort, Tideman Skrou, Peder Svensson o. Lars Eskilsson, dat. Nyköping 19 dec. 1609, tryckt efter avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 439 r—441 r, av Waaranen i Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, III, s. 60 ff. Se Almquist, a. a., s. 168, Enewald, a. a., s. 196, o. Johnsen, a. a., s. 124.

[8] Karl t. Axel Ryning, dat. Stockholm 6 dec. 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 421 r—v.

[9] Karl t. Peter Dynkirken, dat. Nyköping 29 jan. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 29 r. Dens. t. Söffrin Jönsson, dat. Nyköping 7 o. 22 febr. 1610, bägge avskr. av konc. ibid., fol. 39 v o. 60 r. Dens. t. Axel Ryning o. Anders Cordeel, dat. Nyköping 22 febr. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 60 v—61 r.

värv samarbeta med flottiljen vid Alten. Vid behov skulle de rekvirera hjälp av Peter Dynkirken.[1]

Alla dessa planer gingo emellertid om intet. Vilka de omständigheter än ha varit, som fördröjde expeditionen till Vita havet, kom den i själva verket icke till stånd förr än in på året 1611.[2] Att den då hade samband icke mindre med den danska framfarten väster om Pasviks älv än med händelserna i Ryssland, är visst.[3] När Daniel Hjorts expedition nådde Ishavskusten, är icke känt. Redan i slutet av mars 1610 råkade de utsända svenskarna på fjället på några danska skatteuppbördsmän, sysselsatta med den skattläggning, som Kristian beordrat ett år tidigare.[4] Om deras fortsatta resa hade ännu i juni månad inga underrättelser nått Stockholm.[5] Då de icke långt senare avgåvo rapport till Karl, synas de ha haft föga hugnesamma upplysningar att ge. I Alten torde de icke ha kunnat uträtta mycket, om de alls nått dit. Där hade danskarna, sedan blockhuset blivit bränt, rivit och flyttat bort det bostadshus, som svenskarna jämväl byggt, och i allt större utsträckning hade de tvungit sjöfinnarna att flytta ut på öarna — där tillerkände Karl Danmark odelad rätt till beskattningen.[6]

Att sträcka svenska kölar vid Altenfjord hade således icke heller nu lyckats. Också expedition runt Norges kust tycks ha hejdats av vidriga omständigheter. Karl hade till slut förordnat kammarjunkaren Erik

[1] Karl t. Hans Rekenberger, Baltzar Bäck, Daniel Hjort, Tideman Skrou o. Peder Svensson, dat. Nyköping 22 febr. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 59 v.

[2] Almquist, a. a., s. 230 med i anm. 5 anförda källor. Om Karls iver att driva fram ett resultat vittnar icke minst hans ampra brev t. Isak Behm, dat. Nyköping 24 mars 1610, tryckt efter avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 93 v—94 r, av Waaranen i Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, III, s. 68 f. Jfr Karl t. Erik Jönsson, dat. Drottningholm 2 juni 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 196 v, o. Karl t. Erik Jönsson o. Johan Bengtsson, dat. Stockholm 7 aug. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 269 v—270 r. Hans Rekenberger hade tydligen på sommaren 1610 avkopplats från företaget. Karl t. Hans Rekenberger, dat. Stockholm 5 sept. o. 30 okt. 1610, bägge avskr. av konc. ibid., fol. 305 r—v o. 376 v. Se även Enewald, a. a., s. 185.

[3] Företaget beordrades före det svensk-danska krigsutbrottet. Karl t. Erik Jönsson o. Johan Bengtsson, dat. Stockholm 5 sept. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 345 v—346 r. Karls fullmakt för Baltzar Bäck, dat. Stockholm 30 okt. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 379 r—v. Karl t. dens., dat. Örebro 7 dec. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 421 r. Karls instruktion för Anders Stuart o. Knut Håkansson, dat. Örebro 30 jan. 1611, tryckt efter avskr. av konc. i RReg 1611: 1, RA, fol. 61 v—r, av Waaranen i Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, III, s. 132 ff.

[4] Daniel Hjort, Tideman Skrou, Peder Svensson o. Lars Eskilsson t. Hartvig Bille, dat. Tenoteki 28 mars 1610, avskr. av orig. i vol. Gränshandlingar 4, Danica, RA. Jfr Enewald, a. a., s. 196 o. 197 med anm. 1.

[5] Karls instruktion för Erik Krabbe o. Hans Pedersson, dat. Stockholm 5 juni 1610, tryckt efter avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 199 v—200 r, av Waaranen i Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, III, s. 82 ff.

[6] Slutsatserna om Daniel Hjorts och hans medförordnades rapport ur Karls instruktion för Daniel Hjort, Tideman Skrou, Stellan Mörner, Peder Hansson o. Arent Josting, dat. Stockholm 4 juli 1610, tryckt efter avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 224 v—225 r, bland Handlingar angående tvisten om Finnmarken, s. 270 ff.

Krabbe att ta befälet över den flottilj, som förberetts. På väg till Älvsborg med några av fartygen hejdades denne av Kristians tydligen väl underrättade tullnärer och släpptes först efter åtskilliga förödmjukelser.[7] Måhända hade det då redan lidit för långt på sommaren för att man skulle vedervåga den äventyrliga färden.[8]

Karl tröttnade emellertid icke. Redan i juli månad fick Daniel Hjort rusta sig för en ny resa till Ishavskusten med stränga order att med godo eller med ondo driva in den svenska skatten.[9] Hade den svenska expeditionen på senvintern och våren 1610 misslyckats, följde framgången nu mäster Daniel och hans medhjälpare.[1] Man tycks flerstädes ha kunnat uppbära dubbel skatt — uppenbarligen även den, som icke utgivits på våren.[2] Att förklaringen till denna framgång till dels bör sökas i försummelser från de norska befallningsmännens sida, finnes omvittnat.[3] Måhända ha emellertid dessa med rätta kunnat skjuta skulden på de skattskyldigas benägenhet för Sverige.[4] Det kan självfallet icke ha mötts av tillfredsställelse, när man tvingade dessa att lämna sina gamla boplatser i fjordarna för att slå sig ned på öarna utanför kusten. Måhända har det också haft sin betydelse, att Karls Ishavspolitik med den handelspolitiska motivering, som hörde till dess

---

[7] Berättelse om Erik Krabbes äventyr i Helsingör s. d. s. l., avskr. i RReg 1610, RA, fol. 431 r—v, referat av Hallenberg, Svea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf, I, s. 51. Se vidare nedan s. 578 med anm. 6 o. 7.

[8] Det är av intresse, att Kristian i sin proposition till rådet i juli 1610, s. n. s. 589, anm. 9, uppgav den svenska eskaderns styrka till sex fartyg. I själva verket gällde det endast fyra. Karls instruktion för Erik Krabbe o. Hans Pedersson, dat. Stockholm 5 juli 1610, s. o. anm. 5. Uppenbarligen har Kristian genom en spion eller ryktesvis erfarit detta, men därtill lagt de två skepp, som passerat sundet. Möjligheten är icke utesluten, att underrättelsen om de danska konvojerna på sommaren 1610 kommit Karl att hejda expeditionen, emedan alla fartyg behövdes till hands.

[9] Karls instruktion för Daniel Hjort, Tideman Skrou, Stellan Mörner, Peder Hansson o. Arent Josting, dat. Stockholm 4 juli 1610, s. o. anm. 6.

[1] Någon rapport från denna skattläggning är icke känd, icke heller synas räkenskaper över den upptagna skatten ha bevarats. Slutsatsen ovan ur de relationer från de norska befallningsmännen, vilka refereras av Kristian i brev t. Klas Gagge o. t. Hartvig Bille, bägge dat. Köpenhamn 1 maj 1611 o. tryckta i Norske Rigs-Registranter, IV, resp. s. 436 f. o. 437 f. På hösten 1610 riktade Karl öppna brev till lapparna vid Ishavet med direkt uppgift på hur mycket de fingo lämna danskarna i skatt och med hävdande av Sveriges jurisdiktion. Karl t. lapparna vid Ishavet i Lars Larssons fögderi o. i Erik Johanssons Bångs fögderi mut. mut., dat. Stockholm 19 okt. 1610, bägge avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 365 r—v o. 366 r. Breven tycks ha föranletts av en nu okänd rapport från Daniel Hjort. Karl t. denne, dat. Stockholm 23 okt. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 371 r—v.

[2] Så måste uttrycket i Kristians nyssnämnda brev t. Klas Gagge o. Hartvig Bille tolkas, Norske Rigs-Registranter, IV, s. 436, rad 12, o. 437, rad 17 nedifr. Misstanken ligger eljes nära till hands, att Kristian skulle avse den i jämförelse med den danska dubbelt så stora skatt, som svenskarna utkrävde öster om Malanger. Hälften av denna var emellertid rysskatten, som särskilt omnämndes av Kristian i ett av breven.

[3] De hade kommit för sent upp på fjället. Norske Rigs-Registranter, IV, s. 436, rad 13—14.

[4] Norske Rigs-Registranter, IV, s. 437, rad 3—4. Jfr ibid., s. 436, rad 14—8 nedifr.

egenart, bättre sörjde för skattedragarnas kommersiella behov.[5] Hur därmed än har förhållit sig, synas svenskarna på hösten och vintern 1610 ha kommit starkare än förr och med makt tilltvingat sig skatten, där den icke frivilligt utgavs.[6] Att dessa svenska framgångar skulle utlösa en ny dansk offensiv, var naturligt. Denna hör emellertid till Kalmarkrigets historia.[7]

Tvisten om lappmarken som krigsorsak.

I den historiska litteraturen gäller den meningen, att tvistigheterna vid Ishavskusten och på fjället blevo orsak till krigsutbrottet 1611.[8] Då man vet, att Kristian ensam bär ansvaret för det ödesdigra beslutet[9], måste en sådan mening grundas på iakttagelsen, att utvecklingen av den lokala kraftmätningen vid Ishavskusten, trots alla danska försvarsåtgärder, gick mot underminerande av den danska förvaltningen och grundläggandet av svensk överhöghet. Om så varit förhållandet, hade ett framgångsrikt krig erbjudit den sista utvägen att slita tvisten i danskt intresse, tett sig som *ultima ratio*. Frågan blir, vilken Kristians uppfattning om utvecklingen vid Ishavskusten varit i november 1610, då han fattade beslutet att framtvinga ett krigsutbrott följande vår, och i januari 1611, då han realiserade detta beslut.[1]

Skildringen av utvecklingen i lappmarken har givit bestämda hållpunkter härvidlag. Underrättelsen om de svenska framgångarna på hösten och vintern 1610 kunna icke ha nått Köpenhamn förr än fram på våren 1611.[2] Å andra sidan måste Kristian redan på sommaren 1610 ha nåtts av underrättelsen, att den svenska Ishavsexpeditionen icke förmått återupprätta den stödjepunkt vid Alten, som skövlats ett år tidigare, och misslyckats jämväl med skatteuppbörden. Det danska försvaret av den hotade ställningen i norr måste vid avgörandet mellan krig och fred kring årsskiftet 1610—1611 för Kristian ha tett sig framgångsrikt. Man nödgas på annat håll söka de bevekelsegrunder, vilka varit avgörande för beslutet att öppna krig.[3]

---

[5] Jfr ovan s. 44 ff.

[6] Norske Rigs-Registranter, IV, s. 436, rad 11—12, o. 437, rad 17 nedifr.

[7] Att med Johnsen, a. a., s. 128 f. med anm. 110, använda Kristians anvisningar från maj 1611 som källa för händelseförloppet under de följande krigsåren är självfallet otillåtet. Dessa anvisningar motivera icke denne förf:s slutord, »Karl 9's agressive Finmarkspolitik var allerrede ved hans død den 30. oktober 1611 endt med et fulstændig nederlag».

[8] Se den historiografiska översikten ovan s. XII ff.

[9] Om ansvaret för beslutet om krig s. n. s. 612 ff.

[1] Om Kristians beslut s. n. s. 615, om rådsförhandlingarna i jan. och febr. 1611, s. n. s. 616 ff.

[2] Rapporterna hade varit dat. Vardö 4 febr. 1611 o. Bodö 14 mars 1611, se Norske Rigs-Registranter, IV, s. 436, rad 8, o. 437, rad 20. Det är betecknande, att Kristian icke i januari eller april 1611 åberopade Karls öppna brev till lapparna vid Ishavskusten, s. o. s. 556, anm. 1. Man vet emellertid icke med säkerhet, om det verkligen utställts och spritts i dessa nejder.

[3] De förf., som i lappmarksfrågan sett Kalmarkrigets orsak, ha icke tagit hänsyn till utvecklingen av kraftmätningen vid Ishavskusten. Johnsen anser t. o. m., a. a., s. 126, att det svenska herraväldet i fjordarna redan var i full upplösning under åren före krigs-

Rigablockaden och de danska konvojerna.

Det har sagts, att den till slut avgörande krigsorsaken år 1611 varit tvisten om vägarna över Östersjön.[4] Låt vara, att denna mening icke är helt oriktig. Detta får emellertid icke förstås så, att flottdemonstrationerna i Östersjön och de danska konvojerna till Riga under åren 1609—1610 på ett avgörande vis skärpt den politiska krisen eller rent av framtvingat brytningen.[5] En skildring av händelserna på det baltiska innanhavet under de sista fredsåren skall klargöra detta.

Då Kristian under den svensk-lybska konfliktens första år klagade över de svenska kaperierna på danskt farvatten, fullföljde han icke den diplomatiska framstöten genom att låta den danska flottan övervaka de vattenområden, dessa anspråk gällde.[6] Man får betrakta det som ett resultat av de omfattande danska sjörustningarna liksom av Kristians ökade politiska målmedvetenhet, då den danska kontrollen över Östersjön in på det nya seklet utvidgades. Början gjordes, sedan hansestäderna genom hjälpen åt Braunschweig på vintern 1605—1606 och genom det svensk-lybska stillestånd, som blev resultatet av de samtidiga Kalmarförhandlingarna, allt mera ådragit sig Kristians ovilja. Redan flere år tidigare hade Lybeck utrustat en mindre flottstyrka till sitt skydd mot svenska överrumplingar av samma slag som Jakob Gottbergs besök i Travemünde år 1599.[7] Efter Kalmarförhandlingarna kunde denna flottstyrka icke längre fylla sin uppgift under lybsk flagg — att den trots de svenska försäkringarna behövdes, därom kunde ingen tvekan råda, särskilt som man icke varit benägen att hålla överenskommelsen om Rigablockaden. Resultatet blev, att den lybska eskadern på sommaren 1608 återuppstod men nu under mecklenburgsk flagg.[8] Det vittnar om Kristians ökade omsorg om amiralitetsrätten på Östersjön, att han ofördröjligen lät en dansk eskader hävda rikets höghet över farvattnen mellan de skånska landskapens sydkust och Tysklands östersjökust.[9]

utbrottet, och, a. a., s. 127 f., att de norska befallningsmännen i längden måste vinna denna lokala strid. Jfr även ovan s. 557, anm. 7, anförda ställe. Konsekvensen av denna uppfattning borde ha varit en omvärdering av lappmarksfrågans roll som krigsorsak.

[4] Allen, Haandbog i Fædrelandets Historie, s. 381. Szelagowski, Der Kampf um die Ostsee, s. 177. Vitols, La mer baltique et les états baltes, s. 166. Jfr även Steens uppfattning, Det norske folks liv og historie, IV, s. 344, som — trots dess bestickande formulering — måste avvisas. Synpunkten är givande för läget å dansk sida, om än icke för läget å svensk sida. Karl IX:s förhållande till borgerskapet var ett annat och mera komplicerat.

[5] Så synes vara Szelagowskis mening, l. c.

[6] Om övervakningen av farvattnen kring Bornholm se Kristian t. Hans Lindenov, dat. Köpenhamn 10 juni 1603, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 38. Om de danska försöken att praktiskt hävda sin rätt på farvattnen mellan Norge och Island se Kristians sjöpass dat. Kronborg 12 april 1599, regest i Kancelliets Brevbøger 1598—1602, s. 396. Jfr Kristians beställningsbrev för Herluf Daa, dat. Köpenhamn 21 april 1600 o. 5 juni 1601, regester ibid., s. 490 o. 633.

[7] Om denna flottutrustning kunna upplysningar hämtas i Henrik Brokes skeppsräkenskaper i vol. Friedsschiffe 1601—1613, Rep. Interna. Seesachen, St. A. Lübeck.

[8] Se därom Kaspar Boyes skeppsräkenskaper ibid.

[9] Kristians instruktion för Gosch von Lindenow o. Karsten Manteufel, dat. Köpenhamn

Det är betecknande, att den hanseatiska eskadern icke skulle hindras i sin verksamhet på farvattnen längre österut. Där kunde den i danskt intresse hjälpa också andra blockadbrytare än de lybska genom Rigaspärren.

Händelserna på Östersjön år 1609.

Man kan emellertid icke tveka om att det var den svenska blockadflottan, det gällde, när Kristian på våren 1609 lät en dansk eskader under hövitsmannen och amiralen Mogens Ulfeldt löpa ut för att trygga den fredliga sjöfarten på de danska vattnen.[1] Expeditionen skulle i själva verket utsträckas längre än den, som utgått ett år tidigare.[2] Till några större sammanstötningar med den svenska flottan kom det icke. Detta kan ha berott på att spärren för Riga detta år givits en annan utformning, sedan Dünamünde på hösten 1608 kommit i svensk hand. Karl hade hävt blockaden, utom i vad gällde krigsmateriel, och ämnade ta upp tull vid flodmynningen.[3] Den svenska flottans verksamhet gällde främst Dünamündes undsättande med folk och proviant.[4] Denna uppgift förfelades, samtidigt som det blev omöjligt att utkräva tullen vid Dünamünde. Fästningen föll i slutet av september ånyo i polsk hand.[5]

I början av sommaren hade Ulfeldts eskader mött en svensk flottavdelning om några få fartyg jämte priser utanför Domesnäs. Då den svenske amiralen Jakob Jakobsson icke strök flagg, blev han, om man får tro den skildring, som följande år gavs från svenskt håll, beskjuten och förföljdes upp mot Gotland. Det är möjligt, att den danske riksamiralen endast skjutit lösen, ty någon order att kräva salut utanför de danska vattnen hade han icke.[6] Att händelsen gjort intryck i

18 juli 1608, regest i Kancelliets Brevbøger 1603—1608, s. 722 f. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 244. Hur saken avlupit, är icke känt.

[1] Kristian t. Hans Lindenov o. Brostrup Gjedde mut. mut., dat. Köpenhamn 21 april 1609, regest i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 63. Jfr Slange o. Gram, a. a., s. 253 f.

[2] Brostrup Gjedde var länsman på Visborg. Att Mogens Ulfeldts flotta skulle fylla en vidsträcktare uppgift, framgår jämväl av att ett särskilt fartyg senare avsågs för bevakningstjänsten på farvatten utmed Nordtysklands kust. Kristians sjöpass för Hans Brun, dat. Köpenhamn 9 aug. 1609, regest i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 130. Därhän tyder jämväl utnämningen av en riksamiral i samband med denna expedition.

[3] Karls plakat om Rigahandeln, dat. Stockholm 1 dec. 1608, tryckt orig. i UUB. Om Karls oro för danskarnas reaktion inför denna nya tull i Östersjön se den spioninstruktion, som anförts ovan s. 465, anm. 3.

[4] Karls instruktion för Jakob Jakobsson, dat. Nyköping 25 febr. 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 95 r—96 r. Jakob Jakobsson t. Karl, dat. under Runö 15 maj 1609, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener, Brev till konungen. Karl IX:s tid, RA. Karls instruktion för Hans Klasson, dat. Jönköping 28 maj 1609, orig. i Bielkenstiernska samlingen, RA, med lucka för dat., som supplerats ur avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 147 r—v. Hans Klasson o. Jakob Jakobsson t. Karl, dat. under Runö 21 maj 1609, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener, Brev till konungen. Karl IX:s tid, RA.

[5] Se utom nyss anförda brev från amiralerna även Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593—1638, s. 45 f.

[6] Gustav Adolf o. svenska rådet t. danska rådet, dat. Nyköping 2 febr. 1610, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av hertigen, Seved Ribbing, Jöran Klasson, Hans Eriksson, Jöran Gyllenstierna, Hans Åkesson o. Henrik Horn. Brevet är tryckt

Stockholm, kan icke betvivlas, fastän den icke ledde till några omedelbara åtgärder av militär eller diplomatisk art.

I början av juli hade Ulfeldt i öppna sjön tagit ett mindre svenskt örlogsskepp, pinasen Franciscus, fört det till Bornholm och tvingat besättningen att vänta i land, medan han undersökte dess last och lät förhöra sig i Köpenhamn om instruktioner. Han fick omgående order att släppa fartyget och icke befatta sig med skeppspapperen eller lasten, men händelsen blev i sinom tid föremål för klander från Stockholm.[7] Möjligen får man se respekt för den danska flottan i Karls order till den eskader, som sent på året skickades åt Bornholm, att icke angripa någon på danskt farvatten — en sådan föreskrift hade icke på flere år givits den svenska blockadflottan.[8] Den svenske underamiralen återkom i början av december med en pris, en holländsk kofferdist.[9]

Till den nya seglationsperioden ämnade Karl emellertid möta den danska flottan under jämnare villkor. Redan i januari 1610 vidtogo förberedelserna, och i början av april beordrades Hans Klasson att sända tre fartyg ur Stockholmseskadern att under Runö förena sig med en eskader ur Kalmarflottan. Blockadlinjen mellan Ösel och Domesnäs skulle slutas så tidigt som möjligt.[1] Det dröjde emellertid, innan flottans huvudstyrka kunde löpa ut. Redan före mitten av maj hade amiralen Jakob Jakobsson fått order att avgå till Rigabukten. Han skulle vara bättre rustad än något tidigare år och hade order att jämte blockadtjänsten företa strandhugg på kurländska sidan för att härja i Rigas provianteringsområde.[2] Det kan icke betvivlas, att den

efter avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 37 r—38 v, av Hallenberg, a. a., II, s. 811 ff. Där står bland undertecknarne Hans Klasson, icke Hans Åkesson. Jfr Tham, a. a., s. 210, anm. 3. Tidpunkten för den omtalade händelsen framgår klart vid en jämförelse med uppbringandet av pinasen Franciscus. Uttrycket »på sidstone», Hallenberg, a. a., II, s. 816, rad 12—11 nedifr., måste innebära, att mötet vid Domesnäs skett tidigare. Man kan då icke sammanställa den svenska uppgiften med en eljes obestyrkt notis hos Slange o. Gram, a. a., s. 254, rad 13—15, om en händelse i november månad.

[7] Kristian Friis o. Breide Rantzau t. Mogens Ulfeldt, dat. Köpenhamn 11 juli 1609, regest i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 115 f. Gustav Adolf o. svenska rådet t. danska rådet, dat. Nyköping 2 febr. 1610, se föreg. anm.

[8] Karl t. Olov Hård, Henrik von Khalen, Nils Siöblad o. Daniel von Bowen samt mut. mut. t. Lars Anfastsson, dat. Stockholm 3 nov. 1609, avskr. av konc. i RReg 1609, RA, fol. 393 r o. 393 v—394 r. Uppgifterna om danska konvojer redan 1609 hos Wiese, Die Politik der Niederländer während des Kalmarkrieges, s. 8 f., bero på feltolkning av uppgifterna hos Slange o. Gram, a. a., s. 253 f.

[9] Om denna händelse se Wiese, Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs, s. 9.

[1] Karl t. Olov Hård, Lars Jakobsson o. Nils Stiernskiöld, dat. Nyköping 17 jan. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 13 r—v. Karl t. Hans Klasson, dat. Nyköping 2 april 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 114 r. Fullmakt för Lars Anfastsson, dat. Nyköping 9 april 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 129 v—130 r. Fullmakt för Stellan Mörner, dat. Nyköping 13 april 1610, regest ibid., fol. 139 v.

[2] Karls instruktion för Jakob Jakobsson, dat. Nyköping 11 maj 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 177 v—178 v. Om Karls avsikt att strängt upprätthålla blockaden se Wiese, a. a., s. 12.

danska flottans uppträdande på de östra vattenvägarna under föregående år i lika hög grad som planerna mot Kurland föranlett flottans utrustande med förstärkt besättning. Konvojer under dansk flagg hade Karl och hans skeppskaptener dock icke väntat sig.[3]

Därom hade beslut dock redan fattats tidigt på våren, sedan Karls nya förbudsplakat om Rigablockaden blivit känt i Danmark genom att det av utsända svenskar spreds i Helsingör.[4] I början av maj kom en dansk budbärare till Riga med anvisning till alla kofferdister att invänta den danska flottans ankomst. Danskarna skulle konvojera dem genom blockadlinjen.[5] På vägen hade budbäraren hejdats och förhörts av Lars Anfastsson, som skyndade sig att begära instruktioner från Stockholm. Att han med sina tio skepp icke skulle kunna hindra en stark dansk flotta, var uppenbart.[6] Karl beordrade genast Jakob Jakobsson, som ännu icke löpt ut, att gripa budbäraren och låta föra honom till det kungliga lägret.[7] Ånyo var man emellertid på svensk sida för sent ute.[8] Dansken kunde icke hejdas, och Jakob Jakobsson hann icke till sjöss, innan Mogens Ulfeldt före slutet av maj gått ut med en flotta om sjutton örlogsfartyg jämte sju holländska kofferdister, som skulle åt Riga. Flottorna möttes vid Domesnäs den 8 juni, Mogens

---

[3] Om förhållandet till Danmark förmäles i instruktionen endast, att inga kofferdister borde ofredas på danskt vatten. Den deklaration, som från danskt håll på våren 1610 avgivits angående höghetsrätten över farvattnet vid Domesnäs, s. n. s. 576 med anm. 6, hade icke givit anledning att precisera utsträckningen av detta.

[4] Slanges o. Grams uppgift, a. a., s. 270, bekräftas i huvudsak i två källor från det motsatta lägret, Karls utkast till rådets svarsbrev, dat. 12 maj 1610, avskr. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, s. n. s. 578, anm. 1, o. till ständernas svarsbrev s. d. s. l. (okt. 1610), avskr. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA, s. n. s. 598, anm. 3. Den kommer närmast från Kristians proposition till danska rådet, dat. Köpenhamn 22 aug. 1610, tryckt efter orig. i Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 35 ff., s. n. s. 589 ff. Plakatet ligger i orig. i vol. Sverige A III 80, TKUA, DRA, dock utan spår av att ha varit uppspikat.

[5] Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593—1638, s. 47. Slanges o. Grams uppgift, a. a., s. 270, om motsvarande proklamation i sundet har icke kunnat bekräftas.

[6] Lars Anfastsson m. fl. t. Karl, dat. under Runö 18 maj 1610, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener, Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA. Tvenne underskrifter ha icke kunnat läsas. Att den ena är Lars Bröms', är säkert. Se närmast anförda brev.

[7] Karl t. Jakob Jakobsson, dat. Eskilstuna 25 maj 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 189 v—190 r. Karl klandrade Lars Anfastssons och Lars Bröms' underlåtenhet att gripa budet, »the narrarne». Jfr även Lars Kristersson t. Jon Skog, dat. Värnamo 6 juni 1610, orig. vid Jon Skogs räkenskap för Sunnerbo härad, Smålands handlingar 1609: 6, KA, där på grundval av berättelser från Danmark en dramatisk skildring av mötet vid Runö ges.

[8] Huvudkälla för händelserna i Östersjön 1610 är ett diarium, som under namnet Mogens Ulfelds Tog udi Østersøen med Kongelig Majestets Skibs-Flode 1611 publicerats av Langebek. Med hänsyn till källans ovissa proveniens är det lyckligt, att dess uppgifter i stor utsträckning kunna kontrolleras genom jämförelse med Mogens Ulfeldts egenhändiga rapport t. Kristian, dat. under Bornholm 26 juni 1610, orig. bland Indkommende Breve, DKIA, DRA, samt med uppgifter ur Kancelliets Brevbøger 1609—1615, de svenska amiralernas rapporter och Bodeckers krönika.

Ulfeldt lät meddela Lars Anfastsson, att han hade order att ta sig in till Riga med våld, om så krävdes, och svensken kunde icke annat än låta konvojen passera.[9] Med hänsyn till att ett stort antal handelsmän väntade på eskort åt sundet begärde Lars Anfastsson nya order från Stockholm och, därest det gällde att hindra deras uppsåt, förstärkningar.[1]

Karl tycks icke ha tvekat om vad läget krävde. Lars Anfastsson hänvisades att invänta Jakob Jakobsson, som äntligen löpt ut från Kalmar, och den starka eskader, Karl nu skulle avfärda från Stockholm.[2] Att läget tycktes allvarligt, därom vittnar, att Jöran Gyllenstierna fick fullmakt som rikets överste amiral, och att hertig Gustav Adolf personligen följde honom till Djurö hamn för att påskynda avfärden.[3]

Karls instruktion för Jöran Gyllenstierna hade koncipierats redan vid den första underrättelsen om att danska konvojer kunde väntas och i det sammanhanget förelagts riksrådet.[4] Den erbjuder också stort intresse. Amiralen skulle lägga sig i den danska flottans väg utanför Dünamünde. Om danskarna på återfärden hade holländska handelsmän i följe, skulle Gyllenstierna meddela, att han hade order att hejda dessa, och begära, att Ulfeldt skulle låta bli att befatta sig med dem, som understödde Sveriges fiender. Svarade den danske riksamiralen med en hänvisning till Kristians order, skulle svenskarna åberopa Stettinfreden och Flabäcksavskedet, under bedyrande av Karls fridsälskande sinnelag klaga på Kristians våldsamhet och krigslystnad och till sist hotande framhäva, att detta kunde leda till öppen strid. Men de skulle icke gå till anfall, endast följa efter danskarna åt Bornholm och ta allt oskyddat tonnage. För den händelse, det komme till förhandlingar med danskarna, följde sekreteraren Mickel Olsson med på den äventyrliga färden.[5]

---

[9] Mogens Ulfelds Tog udi Østersøen, s. 114 f. Mogens Ulfeldts rapport, se föreg. anm. Lars Anfastsson t. Karl, dat. under Runö 9 juni 1610, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener, Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA.

[1] »att wij icke någett spått skole inlegge.» Ryktet hade berättat om femtio väntande kofferdister.

[2] Karl t. Lars Anfastsson, dat. Stockholm 14 juni 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 204 r—v.

[3] Karls fullmakt för Jöran Gyllenstierna att vara rikets överste amiral, dat. Stockholm 17 juni 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 206 v—207 r. Karl t. Gustav Adolf, dat. Stockholm 21 juni 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 211 r. Om Johan Gyllenstiernas ämbete som överste amiral se Edén, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation, s. 73 f. Man kan icke avvisa tanken, att utnämningen förorsakats av att den danska eskadern stod under riksamiralens direkta befäl. Fullmaktens formulering, refererad av Edén, l. c., måste ses mot bakgrunden av att Jöran Gyllenstierna under Runö skulle ta befälet över flere från skilda håll sammanlöpande eskadrar.

[4] S. n. s. 580, anm. 7.

[5] Karls instruktion för Jöran Gyllenstierna, Henrik Tönnesson, Jakob Jakobsson, Mickel Olsson o. Hans Nilsson, dat. Stockholm 17 juni 1610, avskr. av konc. i RReg 1610,

Då denna instruktion utställdes, hade Karl uppfattningen, att den svenska flottan skulle bli Mogens Ulfeldts eskader överlägsen med 24 fartyg mot 18.[6] Att den danske riksamiralen genom en flottdemonstration skulle kunna förmås att ge holländarna i sticket, var otänkbart — den svenska instruktionen förutsatte i själva verket, att Ulfeldt icke skulle låta sig avskräckas. Slutsatsen ligger nära till hands, att flottdemonstrationen endast var avsedd som bakgrund för en diplomatisk hänvändelse, där det gällde att kunna åberopa den svenska flottans överlägsenhet. Vid skildringen av händelserna i Östersjön under de följande månaderna skall denna slutsats vinna ytterligare bekräftelse.

Jöran Gyllenstiernas flotta lämnade svensk hamn, först en vecka sedan Mogens Ulfeldt löpt ut från Riga med ett trettiotal kofferdister i följe.[7] Först i midsommardagarna samlades den svenska flottan vid Domesnäs.[8] Då det berättades från Riga, att den danska eskadern snart nog skulle återvända med en kofferdiflotta från sundet för att hämta de holländare, som ännu lågo i Riga hamn, stannade den svenske amiralen på farvattnet, tills bristen på livsförnödenheter tvingade honom att i början av augusti återvända till Sverige, nu till Kalmar.[9]

Samtidigt som Mogens Ulfeldts danska flotta löpte från Bornholm, sökte man från Köpenhamn genom en diplomatisk aktion motivera konvojerna. I ett ampert brev protesterade det danska rådet hos sina svenska kolleger mot de övergrepp, som den svenska flottan föregående höst enligt dansk mening gjort sig skyldig till.[1] Samtidigt nåddes

---

RA, fol. 207 r—v. Referat hos Zettersten, Svenska flottans historia åren 1522—1634, s. 466.

[6] Om styrkan av Jöran Gyllenstiernas avdelning se Karl t. Lars Anfastsson, dat. Stockholm 14 juni 1610, s. o. anm. 2. Ulfeldts eskader omfattade 17 fartyg, se ovan, s. 561, anm. 8, anförda källor, men hade av Lars Anfastsson uppgivits vara 18 kölar stark, förmodligen emedan den svenske befälhavaren tagit en av kofferdisterna för örlogsman. Dem uppgav han nämligen till sex i stället för sju.

[7] Lars Anfastsson t. Karl, dat. under Runö 23 juni 1610, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener. Skrivelser till konungen, Karl IX:s tid, RA. Mogens Ulfelds Tog udi Østersøen, s. 116. Svensken uppger antalet fartyg till 48, det danska diariet antalet holländare till 24, Mogens Ulfeldts rapport, s. o. s. 561, anm. 8, till 23. Den förra uppgiften kan vara överdriven, den senare bör kanske kompletteras med ett okänt antal danska eller nordtyska kofferdister.

[8] Jöran Gyllenstierna, Henrik Tönnesson, Mickel Olsson o. Hans Nilsson t. Karl, dat. under Runö 2 juli 1610, orig. i vol. Amiraler och skeppskaptener. Skrivelser till konungen, Karl IX:s tid, RA. Nu uppges antalet av danska och främmande handelsmän i Ulfeldts kölvatten till över sextio!

[9] Des. t. dens., dat. under Runö 14 juli o. 1 aug. 1610, bägge orig. ibid.

[1] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 1 juni 1610, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 342 v—343 r. Brevet har varit undertecknat av Kristian Friis, Breide Rantzau, Preben Gyllenstierna, Axel Brahe, Olov Rosensparre o. Eske Brock. Jfr Erslev, a. a., s. 194 med anm. 2. Brevet ankom till Stockholm den 20 juni, se dels sekreteraren Hans Olovssons recepisse, dat. Stockholm 29 juni 1610, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, dels det utkast till svarsbrev, dat. Stockholm 20 juli 1610, som i avskr. införts i RReg 1610, RA, fol. 210 r. Om Hans Olovssons recepisse medger den slutsats, som Tham vedervågat, a. a., s. 222 med anm. 1, må lämnas därhän.

man i Stockholm av underrättelsen, att den danska flottan skulle återvända till Riga. Order utgick därför ånyo till Jöran Gyllenstierna att protestera och att nu jämväl meddela den danske riksamiralen, att generalstaterna genom sitt sändebud, som nyss varit i Stockholm, givit svenskarna fria händer mot de holländare, som trotsade förbudet mot Rigahandeln. Men om den holländska kofferdiflotta, som ännu låg i flodmynningen, komme utan dansk eskort, skulle den icke antastas utan av den svenska eskadern konvojeras till Bornholm, och där skulle amiralen låta meddela danskarna, att Karl gjort ett undantag och denna gång givit handelsmännen fri passage.[2] Ännu i slutet av juli fick amiralen order att icke gå hem, förrän han försäkrat sig om att den danska flottan från Bornholm begivit sig åt sundet.[3] Som svar på det danska brevet riktade det i Stockholm församlade rådet till det danska rådet en hovsamt formulerad protest mot konvojerna. Det vore av fredsvänlighet, hette det där, som Karl sett genom fingrarna med vad som skett. Han skulle också låta de fartyg, som ännu lågo i Riga, passera. Sedan skulle blockadlinjen ånyo slutas, och detta med desto större rätt, som generalstaterna förbjudit Rigafarten.[4]

Frågan, om det danska rådet genom sin hänvändelse till Stockholm också accepterat den politik, som tog sig uttryck i konvojtjänsten, kan ej besvaras. Kristian behöver icke ha meddelat alla dem, som avfärdat brevet, hela den instruktion, riksamiralen fått. Rådet hade emellertid ingen bestämmanderätt, då det gällde flottans säkerhetstjänst på danskt vatten eller till danska sjöfararés skydd — ingendera var ett fredsbrott. Om Rigablockaden torde Kristian ha varit förpliktad att begära rådets bifall, därest han önskade förbjuda sina undersåtar att segla till Riga, men icke då han önskade befrämja deras handel.

Man kan icke betvivla, att Karl genom svaret på den danska hänvändelsen fullföljde den plan, han gjort upp vid underrättelsen om de danska konvojerna. Offentliggörandet av generalstaternas påstådda medgivande ter sig som en improvisation. Det var ett högt spel, Karl här spelade, ty något medgivande av detta slag förelåg i själva verket icke, endast vissa smärre eftergifter i samband med hans enständiga

---

[2] Karl t. Jöran Gyllenstierna m. fl., dat. Stockholm 7 juli 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 228 r—v. Generalstaterna sägas ha »förbudhet hollenderne at göre wåre fiender tilförningh och gifwit them alle till sköflingh och prijs, som samme seglation af eiget efwentyr bruke wele».

[3] Karl t. Jöran Gyllenstierna m. fl., dat. Stockholm 23 juli 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 247 v.

[4] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 12 juli 1610, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, rec. Köpenhamn 24 juli 1610. Brevet är undertecknat av Magnus o. Abraham Brahe, Axel Ryning, Seved Ribbing, Nils Bielke, Jöran Klasson, Hans Eriksson, Per Ryning, Hans Åkesson, Erland Björnsson, Axel Oxenstierna o. Henrik Horn. Avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 229 r—v, har dat. 8 juli. Tyge Langes recepisse, dat. Köpenhamn 26 juli 1610, ligger i orig. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA.

krav på holländskt deltagande i Rigablockaden.[5] Att dessa krav skulle stödjas av den återhållsamhet, den svenska flottan beordrats att visa och Karl nu offentliggjorde, kan icke betvivlas.

Budet, att Jöran Gyllenstierna gått till Kalmar med en del av flottan och lämnat åtta fartyg vid Runö, borde, kan det tyckas, ha gjort om intet denna plan. En flottdemonstration med en underlägsen styrka — av Lars Anfastsson vid Runö eller av amiralen utanför Bornholm — hade intet värde. Order utgick också till Gyllenstierna att skyndsamt dra tillbaka flottiljen från Rigabukten till Kalmar, och en förstärkning om fem kölar avgick från Stockholm. Med denna samlade flottstyrka om inemot trettio fartyg skulle amiralen söka kontakt med danskarna under Bornholm, men hade Ulfeldt redan hunnit ge sig av mot Riga, skulle han icke följa honom i kölvattnet utan invänta förstärkningar och genskjuta danskarna på återvägen. I vartdera fallet skulle han låta dem veta, att de för denna sista gång skulle få passera.[6] Detta besked inskärptes ytterligare i ett brev från det svenska rådet till Kristians amiraler, som med ett särskilt bud sändes åt Bornholm.[7] I syfte att förtaga intrycket av den svenska flottans återfärd och samtidigt få reda på danskarnas styrka och avsikter skickade Karl en jakt åt Bornholm till med order att, när den fick kontakt med danskarna, meddela, att den vore ute med bud till den svenska flottan under Jöran Gyllenstierna.[8] Samma syfte, att ge en förklaring till den svenska underlägsenheten vid flottornas första möte i sjön, hade förvisso påståendet i rådets brev till de danska amiralerna, att Karl av pur fredsvänlighet dragit tillbaka huvuddelen av den svenska flottan till Kalmarsund.

Det blev redan tidigt klart, att man icke skulle hinna möta den danska flottan vid Bornholm på väg österut. Karl fick ånyo inskärpa, att Jöran Gyllenstierna skulle stanna vid Kalmar, tills hela den svenska flottan samlats, och genskjuta danskarna på återväg.[9] Man visste då

[5] Wiese, a. a., s. 12 f.

[6] Karl t. Jöran Gyllenstierna m. fl., dat. Stockholm 8 aug. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 271 r—272 r. Karl t. Lars Anfastsson o. Rickard Klerk med order att återgå till Kalmar, dat. Stockholm 13 aug. 1610, regest ibid., fol. 276 r. Regesten har av renskrivaren överkorsats. Karl t. Jöran Gyllenstierna m. fl., dat. Stockholm 15 aug. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 277 v.

[7] Svenska rådet t. Kristians amiraler o. skeppskaptener, dat. Stockholm 17 aug. 1610, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknat av Magnus o. Abraham Brahe, Axel Ryning, Seved Ribbing, Nils Bielke, Hans Åkesson, Hans Eriksson, Erland Björnsson, Nils Andersson, Axel Oxenstierna o. Henrik Horn. I avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 280 r—v, anges som adressat »Skips Amiralen i Danmark», varvid »Skips Amiralen» tillskrivits i en lucka i texten. Brevet nådde adressaterna först in i september månad. Hans Hindners recepisse, dat. Bornholm 6 sept. 1610, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 344 r.

[8] Karls instruktion för Lars Eskilsson, dat. Stockholm 18 aug. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 281 r—282 r.

[9] Karl t. Jöran Gyllenstierna, dat. Stockholm 23 aug. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 285 r.

icke vare sig i Stockholm eller vid Kalmar, att Kristian i början av augusti, helt säkert till följd av underrättelser om flottrustningarna i Sverige, förstärkt Mogens Ulfeldts eskader med ytterligare ett tiotal örlogsmän[1], att denna samlade danska flotta jämte några holländare redan två veckor tidigare lämnat Bornholm och den 12 augusti nått kontakt med Jakob Jakobsson under Runö.[2] Den svenske amiralen hade ännu icke nåtts av ordern att lätta för återgång till Kalmarsund och kunde nu intet annat göra än låta danskarna fullfölja sitt uppdrag. Enligt uppgift lät han sig även grundligt trakteras ombord på det danska amiralskeppet. Före utgången av augusti, innan den svenska flottan hunnit samlas, var Mogens Ulfeldt åter vid Bornholm och fortsatte omedelbart till Köpenhamn. Jöran Gyllenstierna dröjde ännu några dagar i Kalmarsund men fick snart order från Stockholm, dit Jakob Jakobsson själv fört bud om händelserna vid Runö, att lämna åtta fartyg vid Björkenäs och återgå till huvudstaden.[3]

Resultatet av flottrörelserna i Östersjön sommaren 1610.

Karls försök att genom en flottdemonstration framtvinga inställande av de danska konvojerna var redan från början dömt till misslyckande. Kristian skulle näppeligen ha låtit sig skrämmas av att en något överlägsen svensk flotta uppträdde i Östersjön, endast sporrats till stegrade flottrustningar. Men också om den svenska flottan hunnit samlas i Kalmarsund vid början av augusti, skulle den i farvattnen vid Bornholm ha mött en vida överlägsen dansk eskader. Förutsättningen för att Karls diplomatiska aktion skulle lyckas var — så tedde sig saken i Stockholm — att den svenska flotta, som avstod från att med våld hävda Rigablockaden, varit uppenbart överlägsen. Nu måste det svenska rådets brev till Köpenhamn och till det danska amiralsskeppet ha tett

---

[1] Redan i sin första rapport, s. o. s. 561, anm. 8, hade Ulfeldt meddelat rykten om svenska flottrustningar. Några veckor senare kunde han förmedla uppgifter från Stockholm om Jöran Gyllenstiernas flottkommando och om rustningarnas omfattning, hela 33 fartyg. Det hade även uppgivits, att ett svenskt riksråd följde med flottan för underhandlingar med danskarna. Mogens Ulfeldt t. Kristian Friis, dat. under Bornholm 8 juli 1610, orig. bland Indkommende Breve, DKIA, DRA. Meddelandet om ett svenskt riksråd på Jöran Gyllenstiernas amiralsskepp avsåg helt säkert Mickel Olsson. Senare uppgav Ulfeldt den svenska flottans styrka till 50 kölar. Dens. t. dens., dat. under Bornholm 22 juli 1610, orig. ibid. Om den nya danska eskadern se Kristian Friis t. Mogens Ulfeldt, dat. Köpenhamn 17 juli 1610, o. Kristian Friis o. Breide Rantzau t. Mogens Ulfeldt, dat. Köpenhamn 26 juli 1610, bägge konc. ibid. Mogens Ulfelds Tog udi Østersøen, s. 116. Kristians skeppsartiklar för amiralen Gosch von Lindenow, dat. Köpenhamn 25 juli 1610, regest i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 267. Kristians sjöpass för dens. samtidigt, regest ibid., l. c. Uppgifterna om antalet fartyg och om fartygens namn överensstämma i de bägge källgrupperna icke helt.

[2] Mogens Ulfelds Tog udi Østersøen, s. 117. Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593—1638, s. 48.

[3] Karls PM för Jakob Jakobsson o. Bo Gustavsson, dat. Stockholm 11 sept. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 311 r—v. Karl t. Jöran Gyllenstierna, dat. Stockholm 16 okt. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 361 v.

sig som ett ömkligt försök att dölja, vad som för Kristian vid seglationsperiodens slut måste ha stått klart, att Rigablockaden brutit samman och den danska flottan hävdat sin överlägsenhet i Östersjön. Det kan under sådana förhållanden icke ha varit Rigablockaden och ett hotande svenskt välde på det nordiska innanhavet, som framtvingat avgörandet på senhösten 1610.

Desto olyckligare måste läget ha tett sig ur svensk synpunkt, låt vara, att Karl kunde sätta sig före att tidigt följande år ha en med den danska jämnstark flotta i sjön, att hålla den samlad och med större framgång upprepa demonstrationen. En öppen konflikt skulle då ha varit oundviklig. Man kunde icke återigen proklamera, att nästa konvoj skulle bli den sista, som släpptes fram. Jöran Gyllenstierna hade dessutom kunnat berätta ryktet, att Kristian följande år skulle ta Kurland i sitt beskydd. Detta skulle icke endast hindra de svenska strandhugg, som voro villkoret för flottans försörjning långt från dess baser. Farvattnen mellan Domesnäs och Ösel skulle då, oberoende av frågan om rätten till Sonnenburg, falla under dansk överhöghet, och Rigablockadens upprätthållande i dessa trånga vatten omöjliggöras.[4]

---

[4] ». . . hann will taga Churlannd i försvar, serdeles thenn heele strannden bortåht, såå att huar mann gör ther in påå någenn skade, will hann th*et* igenn wedergöre, och achter såå försuare för sinne strömmar allt emellan Churannd och Özell . . .» Jöran Gyllenstierna m. fl. t. Karl, dat. under Runö 14 juli 1610, s. o. s. 563, anm. 9. Helt visst gällde Karls ord i brevet t. Jöran Gyllenstierna, dat. Stockholm 15 aug. 1610, s. o. s. 556, anm. 6, dessa rykten: »endoch wij hoppes, at de icke alle skole ware sanne . . .» — Det råder icke tvivel om att Kristian med Rigakonvojerna förknippade jämväl andra planer. Detta kommer till synes i hans krav på ersättning av Riga stad för den tjänst, han gjorde dess handel. — Av stort intresse såsom belysande Karls planer äro de uppgifter om händelserna i Östersjön, som Jakob Spens lämnade i brev t. okänd adressat, utan tvivel Robert Cecil, dat. Stockholm 30 sept. 1610, orig. i Public Record Office, London, fotostat bland Wærns fotostatkopior, RA. Det hette där, att den svenska flottan, av hänsyn till freden och till de sjöfarande nationerna, ej angripit konvojerna, fastän den varit starkare i sjön! Detta återger utan tvivel den officiella svenska versionen av händelseförloppet.

III.

Sveriges ständer och den danska frågan 1603—1608.

När Karl efter 1603 års möte lät utropa freden i landets kyrkor, skedde det otvivelaktigt för att lugna folkmeningen och förbereda regentens avresa till krigsskådeplatsen i öster.[5] Förhållandet till Danmark hade alltsedan Kristians oktobermandat 1601 givit anledning till oro i landsändarna, och med det danska krigshotet som motivering hade man på Stockholmsriksdagen 1602 velat inskränka hertigens rörelsefrihet. Mot bakgrund av erfarenheterna från dessa år bör man se Karls förtegenhet i umgänget med ständerna i allt, som gällde Danmark. Denna tystnad bröts först i samband med Wismarmötet, när Karl beordrade förböner i alla kyrkor för framgångsrik förhandling.[6] Tanken ligger nära till hands, att de danska rustningarna av rojalister och andra missnöjda tagits till grund för rykten om anslag mot Sverige, och att förbönen syftade att lugna den oro, som kunde ha blivit följden. Om dylika rykten från våren och sommaren 1608 är dock intet känt. En granskning av de närmare omständigheterna stöder icke heller en sådan tolkning. Utgångspunkt för den kyrkobön, som skulle hållas, var Dünamündes erövring, och förbönerna gällde även fredsunderhandlingarna med Polen. Det är endast intressant, att i böneformuläret beskickningen till Danmark omtalades i första hand, beskickningen till Livland i andra hand, och att det skedde i tämligen likartade ordalag, som gällde också Wismarförhandlingarna krig eller fred.[7] Kanske har syftet endast varit att stärka sinnena inför den stundande vintern genom att efter meddelandet om framgången vid Riga jämställa de svensk-polska förhandlingarna med de svensk-danska. Detta kunde vara politiskt verkningsfullt, icke endast därför att man levde i fred med Danmark. Kristian var ju icke arvinge till Sveriges krona.

När den danska politiken ett år senare kom att bli föremål för meningsutbyte mellan Karl och ständerna, låg initiativet hos dessa. Stockholmsriksdagen 1609 har med rätta kallats bevillningsriksdag.[8]

[5] S. o. s. 466 med anm. 8.

[6] Karl till alla biskopar, dat. Stockholm 10 aug. 1608, avskr. av konc. i RReg 1608, RA, fol. 356 v. Formulär för tacksägelser och förböner, avskr. av konc. ibid., fol. 357 r.

[7] Önskemålet uttalades, att förhandlingen måtte lända »Sweriges riike till wälferdh och gode och till sämie och endrächtigheet emellan landh och konungeriiken».

[8] Ahnlund, a. a., s. 91.

Det var nödvändigt att få till stånd ett nytt beslut om månadspenningarna, som på grundval av Norrköpings beslut lyfts ända till 1608 eller inemot två år längre, än bevillningen i själva verket gällde. Frågan hade varit på tal under ett förstärkt rådsmöte 1608 och vid landsortsförhandlingar 1609. Den kunde icke uppskjutas. Stockholms-riksdagen 1609.

De kungliga framställningarna i bevillningsfrågan skedde vid denna tid icke i form av ett konkret förslag, grundat på en uppskattning av kronans behov, därför att detta, såsom beroende av kriget, icke var i och för sig givet. Karl fasthöll genom hela sin regering, att det polska kriget var ständernas krig, som kunde av dem avslutas, när de så önskade, genom de livländska provinsernas utlämnande till Polen och Sigismunds återtagande som konung. I överensstämmelse med denna fiktion måste det utrikespolitiska läget och särskilt förhoppningarna om fred med Polen alltid dryftas i samband med bevillningsfrågan. Därvid gällde det för Karl dels att gendriva de outtalade beskyllningarna för att önska krigets förlängande, dels att ge förhoppning om fred som resultat av det härtåg, vilket bevillningarna närmast gällde.

Upprepade gånger hade emellertid försöken att få till stånd fredsunderhandlingar med Polen strandat. Att utan främmande medling komma till tals med polackerna måste ha synts omöjligt. Å andra sidan hade Karls mål att vinna stöd bland de furstar och stater, vilkas religiösa och politiska strävanden överensstämde med Sveriges, icke stått att nå.[9] Då Karl i juli 1609 till ständerna hänsköt förslaget att genom legationer hos främmande furstar ansöka om medling, måste detta ses som en förberedelse till framställningen i bevillingsfrågan.[1] Det är därmed icke sagt, att Karl var obenägen för en sådan medling, därest den lades i händerna på en mot Sverige välvilligt stämd furste.

Att ständerna skulle acceptera tanken på medling i den polska konflikten, var att vänta. Konungen borde själv, svarade de, föreslå de

[9] Om de svensk-franska förhandlingarna 1605, s. o. s. 501 ff.

[1] Karls framställning är känd genom 1609 års riksdagsdiarium, orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Referat hos Lilliestråle, Riksdagarna 1609 och 1610, s. 14. Det är för uppfattningen om propositionens innebörd avgörande — utom jämförelsen med förloppet vid tidigare och senare riksdagar, jfr Ahnlund, a. a., s. 91 f. — att frågan om legationerna, ingående dryftad under riksdagens första dagar, alldeles saknas i riksdagsbeslutet och biavskedet, se Stockholms riksdags beslut, dat. 15 aug. 1609, tryckt av Stiernman i Alla Riksdagars och Mötens Besluth, I, s. 633 ff., och Karls biavsked, dat. Stockholm 10 aug. 1609, tryckt av Stiernman i Bihang till Riksdagars och Mötens Beslut, s. 271 f. Biavskedet är en av konungen utställd vittnesurkund om den överenskommelse, som träffats i bevillningsfrågan, med huvudvikt på Karls försäkran, att några andra utlagor än de verkligen beviljade icke skulle uttagas. Det är betydelsefullt, att Karl i denna vittnesurkund uppgav, att ett sista försök att nå fred med Polen skulle ha formen av ett brev till de polska ständerna. Detta framstår rent av som villkor för bevillningen till krigets fullföljande. Tanken ligger nära till hands, att konungen velat skjuta åt sidan hela frågan om legationerna. Detta borde han icke ha gjort, därest han haft ett verkligt intresse av legationerna, även om ständernas svar i detta hänseende blivit en missräkning.

furstar, man skulle vända sig till.[2] Karl nämnde då Henrik IV, Jakob I, Fredrik IV, Moritz den lärde och generalstaterna i Holland.[3] I sitt märkliga svar på detta förslag genmälde ständerna, att man borde ta i övervägande en hänvändelse jämväl till Kristian.[4] Detta vore icke endast lägligt med tanke på dennes engelska svågerskap, det stode också i överensstämmelse med Stettinfreden.[5]

Man kan sätta i fråga, om de uppgivna skälen varit de verkliga. Det var otvivelaktigt att ge Stettinfredens stadgande om de nordiska rikenas vänskap en vidare tolkning, än vad som eljes brukades. Den följande diskussionen mellan konungen och ständerna ger stöd åt tanken, att andra grunder varit avgörande.

Karl tillbakavisade bryskt förslaget om en hänvändelse till Danmark.[6] Historien lärde, menade han, att Sverige litet vunnit av Danmarks hjälp.[7] Ständerna svarade, att Kristian, därest man ginge honom förbi, kunde motarbeta medlingsplanerna hos de furstar, man eljes vände sig till.[8]

Argumentationen hade, som synes, skiftat. Det gällde icke längre en skyldighet jämlikt Stettinfreden. Man tvingas till slutsatsen, att ständerna mera önskade lägga i dagen sin benägenhet för samförstånd med Danmark än visa sin oro för danska stämplingar i England och annorstädes. Legationerna dit hade kunnat ske i största hemlighet.[9] Uppfattningen, att Kristian direkt skulle spekulera i det svensk-polska krigets förlängning, borde eljes ha tilltalat Karl.

Konungen slog emellertid bort saken. Legationen skulle utgå till de huvudstäder, där man kunde vänta något gagn för Sveriges del, resolverade han.[1] Men icke nog med detta. Medan replikväxlingen

---

[2] Samtliga ständers svar, dat. Stockholm 24 juli 1609, avskr. av orig. i 1609 års riksdagsdiarium, se föreg. amn. Referat av Lilliestråle, a. a., s. 15.

[3] Karls gensvar samma dag, avskr. av konc. i 1609 års riksdagsdiarium, s. o. anm. 1. Referat av Lilliestråle, a. a., s. 16.

[4] Samtliga ständers svar, dat. Stockholm 27 juli 1609, avskr. av orig. i 1609 års riksdagsdiarium, s. o. anm. 1. Referat av Lilliestråle, l. c.

[5] »aldenstund han icke allenest är konungen i Engeland beswäghrat, vtan och at thet är lijkmätigt thet Stetinske fördraghet.»

[6] Karls gensvar, dat. Stockholm 29 juli 1609, orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Referat av Lilliestråle, a. a., s. 17 f.

[7] »förty historierne vthwijse, att så åfta the danske skulle hafwe hulpit the swenske något till godha, då hafwe swenske lithet wunnit ther opå.»

[8] Samtliga ständers svar, dat. Stockholm 31 juli 1609, avskr. av orig. i 1609 års riksdagsdiarium, s. o. anm. 1: »hwar . . . man ginge konungen i Danmark förbij, då kunde thet stå til befruchtandes, om han icke winlade sigh til at förhindra något gott hoos the andre höghe potentater, som sigh i saken läggia wele, och något gott thervtinnan kunne vträtta.» Referat av Lilliestråle, a. a., s. 18.

[9] Helt säkert har det varit omsorg om denna sekretess, som föranledde särskilda åtgärder mot danska kunskapare vid riksdagen, se Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, s. 694. Jfr Ahnlund, a. a., s. 101.

[1] Karls gensvar, dat. Stockholm 1 aug. 1609, avskr. av konc. i 1609 års riksdagsdiarium, s. o. s. 569, anm. 1. Referat av Lilliestråle, a. a., s. 18 f. Svaret har, otvivelaktigt med

dittills förts i vänskaplig anda, gav Karl nu skarpa uttryck åt sitt missnöje med ständernas hållning. Att detta missnöje skulle ha haft sin grund i förhandlingarna om bevillningen, är icke troligt. Ständerna hade visserligen undvikit att själva föreslå bevillningens storlek, men samma hade förhållandet varit vid tidigare riksdagar. Karl kan icke nu ha väntat större beredvillighet.[2] Slutsatsen kan endast bli en. Konungen har uppfattat förslaget om en legation jämväl till Köpenhamn som en kritik av den politik i kolonisations- och blockadfrågorna, vilken hotade att leda till öppen konflikt med Danmark.[3]

De diplomatiska planerna i Nyköping på våren 1610.

Det är av desto större intresse, att Karl på våren 1610 planerade att låta ansenliga beskickningar avgå till Haag, London och Paris. Man har i den historiska litteraturen varit enig om att det gällde realiserandet av Stockholmsriksdagens beslut, fördröjt endast av penningbristen och av Karls sjukdom.[4] Emedan legationerna vid riksdagen varit på tal som en förutsättning för bevillningen, vilken på våren 1610 redan uttagits, men under riksdagsförhandlingarnas förlopp skötos undan och i riksdagsbeslutet ej ens nämndes, bör sammanhanget ha varit ett annat. Det visar sig också, att frågan om medling i den polska konflikten icke skulle läggas fram i Haag, och att en beskickning till Köpenhamn — också den utan att frågan om medling skulle beröras — planerades samtidigt som de övriga.

Man har framhävt sambandet mellan den svenska beskickningen till Nederländerna på våren 1610 och ankomsten till Nyköping av en holländsk legation.[5] Det nederländska sändebudets andraganden gällde de holländska kofferdister, som svenska flottan tagit i Östersjön på

---

rätta, tolkats som en förklaring, att konungen skulle handla utan hänsyn till ständernas önskemål. Ahnlund, a. a., s. 102.

[2] Om förhandlingarna om bevillningen se Lilliestråle, a. a., s. 16 ff.

[3] Slutsatsen styrkes av Karls obenägenhet att vidare yttra sig om legationerna, se Lilliestråle, a. a., s. 22, samt av den redan anförda omständigheten, att dessa legationer icke voro på tal i riksdagsbeslut och biavsked, s. o. s. 569, anm. 1. I litteraturen om 1609 års riksdag har man på grund av konungens slaganfall på natten mellan den 10 och 11 aug. lagt särskild vikt vid de förhandlingar, som de närmast föregående dagarna förts i bevillningsfrågan. Messenius, Scondia, VIII, s. 106. Werwing, Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:des Historier, II, s. 208 f. Dalin, Swea Rikes Historia, III: 2, s. 598. Geijer, Svenska folkets historia, II, s. 389. Bergh, Karl IX och den svenska adeln, s. 131, anm. 4, med åtskilliga litteraturhänvisningar. Lilliestråle, a. a., s. 26. Den avgörande förändringen inträffade emellertid redan den 1 aug. Tham anser, a. a., s. 199, att Karls missnöje förorsakades av ständernas kritik av konunga- och kyrkobalksförslagen. Möjligen ha Bergh, l. c., o. Lilliestråle, a. a., s. 36 f., samma mening. Detta må ha haft sin betydelse. Att diskussionen av lagförslagen ur Karls synpunkt skulle ha varit en huvudsak, lär ej kunna hävdas.

[4] T. Berg, a. a., s. 165. Tham, a. a., s. 211.

[5] T. Berg, a. a., s. 176, konstaterar endast tidsföljden. Tham, a. a., s. 212, går längre och anser beslutet om samtliga legationer till västmakterna ha samband med det holländska ombudets ankomst.

sommaren 1609. Om hans ankomst verkligen varit avgörande för beslutet att sända en legation till generalstaterna, måste legationens ärende ha haft ett direkt samband med blockadfrågan. Det visar sig emellertid, att denna legation liksom de samtidiga beskickningarna till England och Frankrike skulle ha till huvuduppgift att utverka Sveriges anslutning till den antihabsburgska koalition, som man på den evangeliska unionens grundval sökte bilda i anslutning till den tvistiga arvsfrågan i Jüllich, Kleve och Berg.[6] Att Karl fått kännedom om förhandlingarna i Hall, kan ej betvivlas, ty om någon annan utgångspunkt för detta förbundsförslag ge källorna icke besked. Sambandet har dock knappast varit det, att det nederländska sändebudet fört med sig underrättelsen till Nyköping.[7]

Därmed är emellertid icke sagt, att icke flere önskemål och syften här stämt överens. Samverkan inom den evangeliska furstekretsen hörde visserligen till ledmotiven i Karls politiska program. Man kan icke dess mindre vara förvissad om att försöket att på våren 1610 vinna anknytning till fursteförbundet kring Henrik IV haft en aktuell anledning. Konungens svåra sjukdom hade i ett slag aktualiserat tronföljdsproblemet.[8] Detta var främst en inrikespolitisk fråga, som krävde överläggningar med riksrådet och i sista hand med ständerna. Även för den yttre politiken var den emellertid betydelsefull. Endast tveksamt hade man bland Europas furstar erkänt den svenske usurpatorn, och åt Sigismund gav man ännu svensk konungatitel. Den tanken kan icke avvisas, att anslutningen till den antihabsburgska furstekretsen tedde sig viktigare än eljes inför möjligheten av konungens död, då Sigismunds anspråk ånyo kunde resas och nu med ökad kraft. Det är då icke förvånande, att de svenska legaterna främst ålades att ge en framställning av orsakerna till Sigismunds avsättning. De argument, de skulle framföra, voro icke okända i de europeiska huvudstäder, besöken gällde. Men i den aktuella situationen hade de fått ökad betydelse. Sveriges inlemmande i ett europeiskt förbund borde försäkra den yngre Vasagrenen mot överraskningar i samband med Gustav Adolfs trontillträde.[9]

[6] T. Berg, a. a., s. 177.

[7] Om Axel Oxenstierna kallades till Nyköping för att delta i förberedelserna för legationerna, kan det nederländska sändebudets ankomst ej ha varit avgörande. Tham, a. a., s. 211 med anm. 4. Wiese, a. a., s. 10.

[8] Se den intressanta framställningen hos Tham, a. a., s. 202 ff.

[9] Thams mening, a. a., s. 211 f., att förhållandet till Danmark tvingade den svenska regeringen att återupptaga frågan om beskickningarna, har ej närmare utförts. Sammanhanget borde vara, att man inför ett danskt krigshot hade intresse av att bryta den politiska isoleringen. Direkt berördes förhållandet till Danmark endast i instruktionen för beskickningen till England, och där gällde det ännu icke medling, endast diplomatiskt understöd. Beviskraften hos det av Tham anförda yttrandet av Axel Oxenstierna i rådet år 1639, i och för sig ringa, minskas ytterligare genom dess felaktiga angivande av beskickningarnas ändamål. Oxenstierna kan möjligen ha avsett det förslag om en engelsk

Flere andra syften förmälde sig emellertid med detta. Både i Haag och London skulle man begära inställandet av all handel på Riga.[1] I Paris och London skulle man begära medling i konflikten med Polen — däremot icke, som vid Stockholmsriksdagen varit på tal, i Haag. Hos Jakob I skulle man jämväl begära diplomatisk hjälp för en snar lösning av den danska frågan. Samtidigt med dessa beskickningar planerade man i Nyköping att sända Axel Oxenstierna, Henrik Horn och Nils Chesnecopherus till Köpenhamn. Något samband mellan dessa planer och ständernas förslag åtta månader tidigare kan ej konstateras. Vilket är då sambandet mellan beskickningarna till Köpenhamn, Haag, London och Paris?

Planerna på en beskickning till Danmark på våren 1610.

Att de diplomatiska förbindelserna med Köpenhamn skulle återknytas under vinterns lopp, var att vänta. På det svenska rådets junibrev hade intet svar följt — så till vida hade man missräknat sig i Stockholm, om man på grund av det danska rådets Viborgsbrev intalat sig förhoppningar om ett nytt gränsmöte. För att icke Stettinfredens förlikningsstadganden, redan till det yttersta utnyttjade, skulle mista allt värde som fredsgaranti, finge man icke dröja till våren med en ny hänvändelse. För att motivera en sådan borde man kunna peka på nya danska övergrepp, vilka kunde bli föremål för besvär och krav på process inför det nordiska rådsutskottet. Sådana hade också i rikt mått erbjudit sig på bägge de vädjobanor, där den tysta kraftmätningen mellan rikena utspelades. När Gustav Adolf och det danska rådet i februari 1610 begärde ett gränsmöte och påminde om det ännu uppskjutna valet av skiljedomare i de frågor, vilka vid Flabäck lämnats oavgjorda, skildrade de den osäkerhet, som den danska flottans uppträdande på Östersjön vållat under sommaren 1609, och de danska fogdarnas våldsamma framfart vid Ishavskusten under det förflutna året.[2]

Innan detta brev hunnit besvaras, tog man i Nyköping upp frågan om en beskickning till Köpenhamn.[3] Valet av sändebud har ansetts

---

stapel i Göteborg, som man skulle framföra i London, och sambandet med det danska krigshotet skulle då vara försöket att neutralisera verkningarna av sundets spärrande. — Den tolkning av händelsesammanhanget, som här givits, stödes icke minst av att beslut samtidigt fattades om tryckning av den latinska översättningen av den stora uppsägelseskriften, Exegesis historica. Karl t. Lars Bengtsson, dat. Nyköping 15 mars 1610, regest i RReg 1610, RA, fol. 78 r.

[1] På denna punkt är T. Bergs referat, a. a., s. 177, oklart. När frågan om Rigablockaden uteslöts ur instruktionen för beskickningen till Nederländerna, berodde detta på att den var föremål för överläggningar med det nederländska ombudet. Dessa överläggningar resulterade i ett tillägg till instruktionen. Ibid., s. 178.

[2] Gustav Adolf o. svenska rådet t. danska rådet, dat. Nyköping 2 febr. 1610, s. o. s. 559, anm. 6. Tham har, a. a., s. 210, missförstått innebörden av dessa nya klagomål. Att de händelser, det gällde, i och för sig skulle ha föranlett framställningen, är otroligt. De voro kända vid hovet sedan rätt lång tid tillbaka.

[3] Tham, a. a., s. 212, o. Enewald, a. a., s. 200, synas mena, att dröjsmålet med svaret

betecknande för det inre läget i Sverige. Till det viktigaste värvet valdes den mest inflytelserika bland Karls rådgivare, hovkanslern.[4] Sammanhanget torde i själva verket ha varit ett annat.

Beskickningens främsta ärende var, enligt dess instruktion, att övertyga Kristian om rättmätigheten i Sigismunds avsättning. Detta ärende skulle framföras till Kristian personligen. Om sändebuden icke fingo förhandla med konungen, endast med rådet — så skedde oftast vid förhandlingar av detta slag — skulle de återvända hem. Först sedan de för konungen utförligt framlagt Karls och de svenska ständernas syn på den statsrättsliga frågan, fingo de med konungen eller med dem av rådet, som förhandlade i dennes uppdrag, diskutera de äldre och nyare tvistemål, där en förlikning eller en process i enlighet med Stettinfreden krävdes och av dem skulle krävas.[5] Vid framställningen av den statsrättsliga frågan borde sändebuden särskilt understryka, att fråga icke vore om ett uppror — så som Sigismund gjorde gällande — utan om ett rättsligt förfarande. De skulle också till Kristian överlämna ett särskilt inbundet exemplar av den stora uppsägelseskriften.[6]

Anvisningarna för dryftningen av de olika tvistefrågorna erbjuda mindre intresse. Det gällde att övertyga danskarna om att ett nytt gränsmöte borde sammankallas. I det läget kunde några sakliga eftergifter icke komma på tal.[7] Det är desto viktigare, att kravet på endast del i höghetsrätten över Ishavskusten klart kom till uttryck.[8]

---

på Gustav Adolfs och rådets februaribrev, se föreg. anm., inverkat på besluten om en beskickning. I själva verket hade detta brev avlämnats först den 18 febr. och Jörgen Skovgaards recepisse, dat. Köpenhamn 21 febr. 1610, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 397 v, bör ha nått Stockholm i god tid före den 15 mars, då legationen till Danmark senast planerades, s. o. s. 572, anm. 7. I detta uttalades intet om att brevet icke skulle komma att besvaras. Brevdragarens resa hade icke tagit längre tid än vanligt.

[4] Tham, l. c.

[5] Karls instruktion för beskickningen till Danmark, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 115 v—122 v. Enewalds referat, l. c., sammanblandar den planerade legationen och den, som till sist avgick. Ej heller Tham, som påpekat detta, a. a., s. 212 f., med anm. 1 å s. 113, ger ett riktigt referat av anvisningarna.

[6] Se Karls order t. Karl Månsson, dat. Nyköping 15 mars 1610, regest i RReg 1610, RA, fol. 77 r, att låta inbinda »vthi zirligit band» det exemplar av »then rätte renunciationen», som skulle överlämnas till Kristian. Att det gäller den omarbetade upplagan av Sanfärdigh Historia och Berättelse, kan ej betvivlas. Se även T. Berg, Nils Chesnecopherus, s. 433.

[7] Jfr Thams reflexion, a. a., s. 213, rad 7—10. Något bevis för att Chesnecopherus utarbetat även denna del av instruktionen finnes icke. Att så varit förhållandet, är desto mindre sannolikt, som Peder Nilsson veterligen medverkade vid dess utfärdande. Denne har tydligen koncipierat Karls fullmakt för sändebuden till Danmark, dat. Nyköping 4 april 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 115 v. Kopisten har in margine antecknat »owiss», vilket tyder på att han haft till förfogande endast konc., utan anteckning om kontrasignationen, och att detta varit av Peder Nilssons hand. Möjligt är emellertid, att kopisten gjort sin anteckning, emedan han haft framför sig fullmakten i orig. Detta skulle då verkligen ha utställts men stannat i kansliet, sedan planerna för beskickningen ändrats. Peder Nilsson har även kontrasignerat instruktionen, och anteckningen därom har icke, som oftast, formen »P. N.» utan »P. N. h.», vilket måhända betyder, att även detta konc. varit av Peder Nilssons hand. När Peder Nilsson avreste till Livland, är ej känt. Den

Varför återupptogs efter så många år planen från 1601 års nordiska möte att övertyga Kristian om den svenska revolutionens berättigande och att göra förhandlingarna om dessa interna statsrättsliga problem till villkor för överläggningarna i de nordiska tvistefrågorna?[9] Sedan dess hade den danske konungen gått så långt i erkännande av det nya svenska konungadömet, att han icke längre nekade Karl svensk konungatitel. De gensagor mot den svenska regeringens kompetens, som danskarna gjort vid det första Flabäcksmötet, saknade numera aktualitet. Svaret synes under sådana omständigheter endast kunna bli ett. Också här har regeringsfrågans aktuella läge varit avgörande. Om Sigismunds starka inflytande i Köpenhamn hyste man i Sverige inga tvivel.[1] Det gällde att förhindra dansk-polsk samverkan mot Sverige vid Karls befarade frånfälle. Sambandet mellan beskickningarna till Köpenhamn, Haag, London och Paris har icke endast varit tidens.[2] För ett framläggande av skälen till Sigismunds avsättning var ingen lämpligare än uppsägelseskriftens författare.

Beskickningens verkliga syfte.

Varför har man då velat tvinga sig till förhandlingar med Kristian personligen i den statsrättsliga frågan? Tvenne svar äro möjliga. Man kan hos honom ha förmodat större benägenhet än hos rådet att förstå de synpunkter, som skulle framläggas. Man kan också hos konungen ha förmodat den större benägenheten för Sigismunds sak och därför velat övertyga just honom om dess bristande berättigande. Då det i själva verket gällde den dynastiska frågan, och då det är skäl att i drottning Kristina och hertig Gustav Adolf se huvudmännen för denna politik, ligger slutsatsen nära till hands, att det förra alternativet är det riktigare.[3]

---

sista anteckningen om hans kontrasignation återfinnes i RReg 1610, RA, fol. 130 v, under dat. 10 april.

[8] »halfparten vthi all rättigheet så wäl andeligh som wärdzligh, bådhe vtlager, saakfall, landh, folck, fiskerij, lijke emot Danmarkz och Noriges crono . . .» och »tuå delerne bådhe i land, folk, ränte och all rättigheet, andeligh och werzligh . . .»

[9] Om instruktionen för de svenska ombuden 1601 s. o. s. 210 ff.

[1] S. o. s. 290 f. o. 534.

[2] Ett tillräckligt indicium på denna tolknings riktighet utgör, synes det, de samtidiga orderna om inbindning av den svenska uppsägelseskriften för Kristians räkning och tryckning av den latinska, s. o. s. 572 med anm. 9, o. s. 574, anm. 6.

[3] Om Kristinas framträdande i regeringsfrågan se Tham, a. a., s. 202 f. Ett yttrande av Gustav Adolf från dessa dagar är särskilt intressant. Medan Karl vid det holländska sändebudets avskedsaudiens yttrat sig i skarpa ordalag om den danska politiken, skall hertigen ha instämt i dennes yrkande på en utjämning av motsättningarna till Danmark. Wiese, a. a., s. 13 f. Att hos Gustav Adolf förmoda en principiell danskvänlighet är lika litet skäl som att i hans yttrande se fruktan för ett danskt krigshot. Måhända var det med tanke på regeringsfrågans aktualitet, Gustav Adolf inför generalstaternas ombud betygade sin fredsvilja. — Föreskriften om en hänvändelse direkt till Kristian har föranlett Thams förmodan, a. a., s. 212, att man i Nyköping trott, att det danska rådet och främst Kristian Friis vore mindre fredsvänligt än Kristian. Drottning Kristinas uttalande från 1618, förmedlat av Sivert Grubbes Dagbog, II, s. 54, och anfört av Tham, gäller i själva verket icke alls det danska rådets hållning. Drottningen kan lika väl ha menat, att den

Skildringen av det följande händelseförloppet skall styrka riktigheten av den förklaring, beskickningen till Danmark här har givits.

Det danska rådets brev och Nils Chesnecopherus' beskickning.

I mitten av april, innan den planerade beskickningen ännu avgått, nådde det danska rådets svar på februaribrevet Stockholm.[4] Det var i åtskilliga hänseenden märkligt, riktat som det var till det svenska rådet under uttryckligt förbigående av hertig Gustav Adolf.[5] De svenska klagomålen över uppskovet med skiljedomsförhandlingarna avvisades under åberopande av den svenska försummelsen att i rätt tid möta i Wismar. De norska fogdarnas uppträdande rättfärdigades. De hade handlat enligt order, hette det. Kristian vore nämligen icke benägen att låta någon främmande herre tillvälla sig höghetsrätt vid Ishavskusten. Också klagomålen mot den danska flottans uppträdande under sommaren 1609 avvisades. Man icke endast försvarade arresten på det svenska fartyg, som tvingats vänta vid Bornholm — där hade dock Kristian själv ansett, att en oförrätt blivit begången! Farvattnet mellan Ösel och Kurland förklarades vara danskt.[6] Mot den ånyo proklamerade Rigablockaden protesterade man under åberopande av att den minskade Öresundstullen. Om den upprätthölles, kunde man bli tvungen att gripa till motåtgärder. Brevet avslutades med en vädjan att undvika tvist. Danskarna betygade därvid, att de haft goda tillfällen

---

kunglige kanslern mot rådet drivit Kristian till den svensk-fientliga politiken. Thams mening har vunnit efterföljd i Sveriges krig 1611—1632, s. 126.

[4] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 31 mars 1610, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 339 v—342 r, tryckt efter konc. som bilaga till Kristians öppna brev till Sveriges ständer, dat. Köpenhamn i okt. 1610, orig. i vol. Acta Sveco-Danica I, UUB. Referat av Erslev, a. a., s. 192 f., o. Tham, a. a., s. 218. Enligt en avskr. av orig. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, av Axel Oxenstiernas hand var brevet undertecknat av Kristian Friis, Sten Maltesson, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Breide Rantzau, Jörgen Friis, Preben Gyllenstierna, Axel Brahe, Henrik Lykke, Olov Rosensparre, Eske Brock, Kristian Holck och Jakob Ulfeldt. Under avskr. i DReg, s. o., står i st. f. Sten Maltesson »Steen Geldtze» [!] o. i st. f. Olov Rosensparre »Oloff Roosenstiern». På brevet gavs intet vanligt recepisse från kansliet, utan de tillstädesvarande riksråden meddelade danska rådet, att de skulle svara senare, emedan de nu icke voro samlade. Hans Eriksson, Hans Åkesson o. Jöran Gyllenstierna t. danska rådet, dat. Nyköping 21 april 1610, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA. Enligt anteckning å nyssnämnda avskr. av orig. ankom brevet den 18 april.

[5] »effterat det altid haffuer været brugeligt/ at naar nogen Brist oc Missforstand vaar Rigerne imellem/ da haffuer enten Kongerne selff/ eller oc begge Rigernis Raad skrifftlig med huer andre communicerit om huis den fornødenhed vdkreffuede/ och ingen anden: Da begiere wi Naboerligen oc Venligen/ at i gode Herrer oss imod den høybaarne Første och Herre/ Herr Gustaff Adolff/ Voris N. Herre/ Vnderdaanigst ville excusere oc vndskylde/ fordi at Wi oss icke imod hans F. N. i Rigernis tuistige Sager erklerer/ men forholde oss effter som det tilforne haffuer værit brugeligt/ oc hos voris Formend/ Rigernis Raad/ seduanligt.»

[6] »Oc huad sig haffuer tildragit/ oc er sked vnder for:ne. Dumesnes, saa eracte Wi det der sammesteds som paa hans May: Strømme at være skeed med god føye/ huor Wi icke ere Suerrigis Krone nogen Rettighed at haffue/ gestendige/ anseendis at det ligger paa Danmarckis Kronis Strømme imellem Øsel oc Curland/ huor Suerrigis Krone aldelis ingen Grund haffuer.»

att samtycka till åtgärder, syftande till Sveriges skada och fördärv, men avböjt det.[7]

Brevet föranledde en omprövning av frågan om beskickningen till Köpenhamn.[8] I så hög grad bar det danska brevet prägeln av en vädjan från det danska rådet till det svenska, att en beskickning från Karl till Kristian icke kunde vara det rätta svaret. Å andra sidan skulle beskickningen avsevärt fördröjas, om man först skulle sammankalla ett rådsmöte för dryftningen av svaret. Det vittnar om hur angeläget beskickningens egentliga ärende tedde sig, när man beslöt att låta hovkanslern resa för att endast framföra detta.[9] Han skulle också nu begära att få framlägga sitt ärende inför konungen personligen. Sedan han gjort det, skulle han också ta upp frågan om försummelsen i Wismar — den utgjorde grundvalen för danskarnas vägran att bevilja ett nytt möte. Meningsutbytet i de skilda tvistepunkterna däremot skulle fullföljas genom ett brev från det svenska rådet.

Det har sagts, att valet av sändebud var ett misstag, om man verkligen velat få ärendet framlagt för den danske konungen personligen.[1] Ett sådant omdöme måste grunda sig på uppfattningen, att en förhandling av det slag, det här gällde, icke kunde föras genom en ofrälse sekreterare. Denna mening är självfallet ogrundad. Nils Chesnecopherus var genom sin doktorsgrad adelsmans vederlike och såsom hovkansler riksråds.[2] Förhandlingar genom förmedling av sekreterare med vida ringare kvalifikationer hörde till tidens sedvänjor.[3] Förändringen av legationens sammansättning betydde endast, att de bägge riksråden stannade för att överlägga med sina ståndsbröder om svaret på det danska rådets brev. Den styrker därjämte uppfattningen, att hovkanslern utsetts till denna beskickning på grund av sina insikter i den statsrättsliga fråga, som skulle vara dess huvudärende.[4]

---

[7] »Oc dersom/ i gode Herrer/ aldelis intet sligt ville vide/ (huilcket dog den gemene Mand offuer alt Suerrigis Rige icke er wbeuist) da ville i dog føre Eder det til Sinde/ at Wi vdi Eders Modgang i ingen maade til Eders skade och forderff haffuer villet i det ringeste beuilge eller samtycke/ endog Wi der till haffuer hafft nocksom tilfald oc leilighed.»

[8] Om kallelsen till Axel Oxenstierna att infinna sig i Nyköping se Tham, a. a., s. 218 med anm. 5.

[9] Karls instruktion för Nils Chesnecopherus, dat. Nyköping 28 april 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 162 v—164 v. Jfr Tham, a. a., s. 219.

[1] Tham, l. c.

[2] Se T. Berg, [Släkten] Chesnecopherus, o. idem, Nils Chesnecopherus.

[3] Det räcker att erinra om Peder Nilssons beskickning till Danmark 1599, s. o. s. 155 ff., o. den danske sekreteraren Jonas Charisius', även han juris doktor och hovråd, till kejsaren 1608 och England 1610, se Andersen, Jonas Charisius, s. 604 f., o. nedan s. 613 ff.

[4] Det är icke dess mindre möjligt, att Kristian med sitt omnämnande av beskickningen i det öppna brevet till Sveriges ständer, dat. Köpenhamn i okt. 1610, s. o. s. 576, anm. 4, fol. B III r, »D. Nicolaus Hoff», utan kanslerstitel avsett att på ett kränkande sätt karakterisera det svenska sändebudet. Att man i Köpenhamn icke skulle ha känt till den svenske hovkanslern, är nämligen osannolikt. Meningen kan emellertid också ha varit att låtsa

Om beskickningens förlopp är föga känt. Kristian gjorde sedermera gällande, att han beviljat doktor Nils audiens, dock med villkoret, att denne därvid antingen skulle utelämna det omtvistade uttrycket om lapparnas konung ur Karls titel eller — så som bruket ofta var vid liknande ceremonitvister — endast begagna en förkortad titel. Svensken skulle i hovsamma ordalag ha avböjt bägge förslagen, liksom en inbjudan att muntligen eller skriftligen förhandla med några danska riksråd.[5] Under dessa preliminärförhandlingar, som förmodligen fördes mellan Chesnecopherus och Kristian Friis, kom också arresteringen av Erik Krabbe och de svenska fartyg, som skulle till Vardö, på tal. Den svenske hovkanslern fick veta, att man borde upphöra att driva köpenskap på danskt farvatten vid Ishavskusten vid risk att eljes bli behandlad som fiende.[6] Om Chesnecopherus protesterat mot arresten, är icke känt.[7]

Enskildheterna i denna berättelse kunna icke bekräftas genom svenska källors vittnesbörd. Då Karl besvärade sig över vad som förekommit, påstod han endast, att Kristian nekat audiens.[8] Hur härmed än må ha förhållit sig, hovkanslern återvände i början av juni till Nyköping med oförrättat ärende.[9] Under hans frånvaro hade Karl och rådet, utan att enighet stått att nå, förhandlat om svaret på det danska rådets brev.

Rådsförhandlingar i Stockholm i maj 1610.

Då rådet samlades i Stockholm under de första dagarna av maj, hade det att taga ställning till ett utkast, som koncipierats i Nyköping före hovkanslerns avresa.[1] Om dessa förhandlingar är intet känt,

obekantskap med den värdighet, sändebudet hade. Johannes Messenius' notis i Scondia, VIII, s. 107, upprepad av Werwing, Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:des Historier, II, s. 210, synes föga trovärdig. Om Messenius och Chesnecopherus se T. Berg, senast a. a., s. 430 ff. Jfr Enewald, a. a., s. 202, anm. 2.

[5] Kristians öppna brev t. Sveriges ständer, dat. Köpenhamn i okt. 1610, s. o. s. 576, anm. 4, fol. C 1 r.

[6] Ibid., fol. B III r.

[7] En sådan protest borde ha omtalats i den berättelse om Erik Krabbes missöden, som uppsattes i Stockholm i samband med de fortsatta förhandlingarna, s. o. s. 556, anm. 7.

[8] Karl t. danska rådet, dat. Stockholm 25 aug. 1610, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, tryckt i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. A II v—A IV r.

[9] Tham, a. a., s. 221 med anm. 3. Chesnecopherus fick tärpengar på nedresan den 15 maj och beordrade på återresan genom brev från Trotteslöv den 29 maj likvid för 3 nattläger på andra sidan gränsen. Fogderäkenskaper för Sunnerbo härad, Smålands handlingar 1611: 6, KA.

[1] Kallelsen hade utgått till rådsmöte den 1 maj. Tham, a. a., s. 219 med anm. 6. Av det kungliga utkastet finnas fyra avskr. bevarade i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA. Tre av dessa ha tillhört Oxenstiernska samlingen. Av dessa åter äro två sinsemellan nästan likalydande. På den ena av de sistnämnda har Axel Oxenstierna antecknat »bleff jntz åstadhsendt». Den andra bär dat. Stockholm 12 maj 1610 och synes ha utskrivits av sekreteraren Erik Elovsson. Den fjärde avskr. — som icke tillhört Oxenstiernska samlingen — har en på åtskilliga punkter avvikande formulering, vilken tillåter slutsatsen, att de bägge sinsemellan likalydande avskr. äro resultat av en huvudsakligen stilistisk överarbetning av denna. Att den bevarats i kansliet och funnits där vid utskrivandet av

endast att konungen med iver avvaktade resultatet. Då det dröjde, sändes sekreteraren Erik Elovsson till Stockholm för att påskynda ärendet.[2] Denne medförde från Nyköping en överarbetning av utkastet och skulle se till, att brevet avfärdades i överensstämmelse med detta.[3]

I utkastet klandrades det danska rådets underlåtenhet att rikta sitt svar jämväl till hertig Gustav Adolf. När Kristian undvek att svara på Karls brev, hette det, hade rådet vänt sig till hertigen och bett om dennes medverkan. Gustav Adolf vore icke endast svensk arvfurste. Såsom äldste konungason skulle han jämlikt ständernas val en gång ärva kronan. Därför vore han skyldig att framför andra taga på sig rikets värv och icke minst värvet att sörja för Stettinfredens upprätthållande — denna fred på evärdlig tid.[4]

Wismarmötets misslyckande skylldes helt på danskarna liksom dröjsmålet med valet av skiljedomare i de ärenden, som stodo kvar från 1603 års möte. Kristians order att låta riva det svenska blockhuset vid Alten klandras som orättfärdig. Liksom danskarna intygat Kristians obenägenhet att låta någon främmande herre tillägna sig något av det danska rikets egendom vid Ishavskusten, inskärptes, att Karl icke vore mera benägen att tillåta övervåld och oförrätt mot Sverige i dessa nejder. Då det tycktes dröja med den slutliga skiljedomen, vore det lämpligt, hette det till sist, att låta det nordiska rådsutskottet försöka en förlikning om de nya tvistemål, som kommit till.[5]

RReg 1610, framgår av påteckningen »till 5 juni 1610 och pagina 200» och »owisst om dette ähr vthgånget» av samma hand, som paginerat denna registraturvolym. Vol. 200 i RReg 1610 upptar just de första handlingar, som utfärdades vid Karls återkomst till Stockholm den 5 juni. Den tredje avskr. av dem, som tillhört Oxenstiernska samlingen, återgår direkt på den fjärde, dock med betydande luckor. Det kan ej betvivlas, att det utkast, som representerar den uppenbarligen äldre utformningen, förelagts rådet vid dess första sammankomst, medan det överarbetade utkastet fördes till Stockholm av Erik Elovsson i mitten av maj, se nästa anm. Thams uppgift, a. a., s. 224, att jämväl det fjärde konc. tillhört Axel Oxenstiernas arkiv, saknar stöd.

[2] Tänkesedel för Erik Elovsson, dat. Nyköping 9 maj 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 174 v—175 v.

[3] »Först skall han, när han kommer dijt, förhöre medh rikzens rådh, huad det lidher medh det suahr, de skole gifwe Danmarkz rikes rådh på deres skrifwelse. Och skall han lathe dem see, huad förandringh som wij på samme breef hafwe göre lathet, och seije dem, att oss tycker, at der på bör falle sådant suahr, och när samme theres suahr är färdigdtgiordt, då skall Erich Elfsson lathe oss der om wette.» Om det överarbetade utkast, som Erik Elovsson medförde, se föreg. anm. Tydligen har sekreteraren överlämnat det till riksråden den 12 maj. Genom att dagteckna det denna dag, har han angivit, att det omedelbart borde utställas i detta skick.

[4] Detta parti har vantolkats av Tham, a. a., s. 220 med anm. 2. Det var icke såsom »den egentlige utfärdaren» av februaribrevet, Gustav Adolf påstods ha anspråk på svar.

[5] »så synes oss för wåre personer icke orådheligit ware, att några godhe män på begge siidher motte blifwe förordhnadhe, som then sacken rättwiissligen åttskillie motte, hwars och eens rätt förbehållen.»

I fråga om händelserna i Östersjön hävdades i utkastet, att svenskarna noga iakttagit 1580 års avsked om ömsesidiga hedersbevisningar och begränsad visitationsrätt.[6] Om farvattnet under Domesnäs vore danskt eller icke, skulle den skiljedomare avgöra, till vilken frågan om rätten till Sonnenburg hänskjutits. Enligt svensk mening vore detta svenskt vatten.

När man stämplat de danska övergreppen som brott mot Stettinfreden, hade det endast inneburit en erinran om att de icke borde upprepas. När danskarna berömde sig av att lojalt ha bistått Sverige under nödåren och att icke ha biträtt några förslag, som syftade till Sveriges fördärv, överensstämde det endast med Stettinfredens stadgande om vänskap mellan rikena.

Kravet på Rigablockadens hävande av hänsyn till tullintäkterna i sundet tillbakavisades.

Utkastet präglades av uppfattningen, att man ännu kunde vinna något genom att förhandla med det danska rådet. Vad man ville vinna, därom gavs också klart besked. Det gällde att vinna tid genom att få förhandlingar i gång om de senaste årens ömsesidiga övergrepp vid Ishavskusten och på Östersjön. Det gällde också att tillbakavisa det hotande försöket till inblandning i den svenska tronföljdsfrågan — ty som ett sådant har man i Nyköping uppfattat det danska brevet. Eftergifter kunde under sådana förhållanden icke komma på tal. De kunde bli prejudicerande vid en kommande förlikningsprocess.

Denna uppfattning delades icke av rådet. Efter några dagars överläggningar framlade detta för konungen en annan mening om den danska politiken.[7] Sveriges resurser tilläte icke, hette det där, att lägga makt bakom orden. Därför borde man gå varligare fram. Särskilt vanskligt vore det att återigen ta upp till behandling oförrätter, som redan förlikts eller hänskjutits till skiljedom.[8] Man borde i stället överse med vad som skett, tills resurserna räckte till att framtvinga en process eller till att på annat sätt — alltså med våld — möta alla oförrätter. Emedan danskarna tycktes vara angelägna om en öppen konflikt, borde man icke ge dem en anledning genom att fullfölja företagen vid Alten.[9] Det gällde att mera se till dagens möjligheter än till bevisliga rättigheter och framtida förmåner. Därför borde man svara i mera hovsamma ordalag.

---

[6] Om 1580 års avsked, s. o. s. 80.

[7] Rådet t. Karl, dat. Stockholm 18 maj 1610, avskr. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1610, Rådets arkiv, RA, regest i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 52. Referat av Tham, a. a., s. 219 f.

[8] Här åsyftades helt visst utkastets upprepande av de svenska argumenten i de territoriella tvisterna.

[9] Även det danska rådet stämplades som krigsvilligt: »till huilkett [sc. krig] de danschie och särdellez konungen sielff icke synnes warra seen vthan synnerlig wäll benägne.»

Rådets utkast till svar på det danska brevet är ej bevarat.[1] En förmodan ligger nära till hands, att det endast upptagit förslag om ett nytt gränsmöte för lösning av den aktuella konflikten. Detta skulle nämligen komma att bli rådets program senare under år 1610.

Källorna ge icke möjlighet att bestämma, vilka de ledande inom Karl IX:s riksråd varit i denna avgörande stund, då frigörelseprocessen från beroendet av konungamakten på allvar tog sin början. Så stark är dock överensstämmelsen mellan den konjunkturpolitik, rådet här förde fram, och Axel Oxenstiernas politiska taktik, att man icke tvekar att instämma i uppfattningen, att Gustav Adolfs rikskansler för första gången på ett avgörande sätt gripit in i svensk politik.[2]

Konflikten med konungen.

Hur därmed än må ha förhållit sig, rådets betänkande och utkast försatte konungen i raseri. Icke ens under vredesutbrotten vid 1609 års riksdag hade han givit sitt missnöje så häftiga uttryck. Eftersom han vore övergiven av alla, ville han nedlägga regeringen, lät han vid sin återkomst till Stockholm i början av juni meddela rådet.[3]

Att detta hot icke var menat att sättas i verket, må vara riktigt.[4] I alla händelser sköts frågan om svaret på det danska rådets brev åt

---

[1] Tham menar, a. a., s. 220 med anm. 2 o. 221 med anm. 4, att det i fyra avskr. bevarade utkastet, s. o. s. 578, anm. 1, i själva verket är rådets, medan konungens utkast ej skulle vara bevarat. Redan utkastets dat. — den 12 maj — motsäger detta. Man kan icke förmoda, att rådet dröjt till den 18 maj med att avsända sitt motförslag, om det förelegat redan den 12 maj. Referatet av det bevarade utkastet torde ha visat, att det stämmer illa överens med rådets rekommendation av en eftergiftspolitik i syfte att vinna tid. Desto bättre stämmer det med rådets karakteristik av det kungliga utkastet. Slutgiltigt bevisande är utkastets överensstämmelse i vissa ovan ej anförda detaljer — i fråga om den danska handeln i gränslandskaperna och de svenska mandaten om Rigablockaden — med Karls utkast till svar på Kristians öppna brev i oktober 1610 s. d. s. l., avskr. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA, s. n. s. 597 ff.

[2] Denna mening på andra grunder hos Tham, a. a., s. 224. Om Axel Oxenstiernas politiska taktik se Ahnlund, Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död, s. 204 et passim.

[3] Karls aktion är känd endast genom referat i rådets svarsbrev s. d. s. l., avskr. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd, 1602—1611, Rådets arkiv, RA, regest hos Bergman i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 52 f. Utgivarens förmodan, att rådets svar avgivits i slutet av maj 1610, torde utgå från omständigheten, att Karl i början av juni kom till Stockholm. Åtskilliga skäl finnas för en annan mening. Det synes föga troligt, att konungen skickat ett muntligt besked av denna art, icke ett brev, ända från Nyköping. Att rådets svar gavs skriftligt, är icke förvånande. Det torde i själva verket ha varit det vanligare förfaringssättet. Terminus post quem skulle då, ehuru på tämligen svag grund, bli dagen för konungens ankomst till Stockholm. Att ur yttrandet om det danska krigshotet (»att de danske jw hafue emott oss ondt i sinnett, så framptt de där till kunne få någen orsaak eller fogh») sluta, att rådet känt Erik Krabbes missöde och Mogens Ulfeldts framgång med den första konvojen till Riga, är ej skäl. Terminus ante quem ger omnämnandet av krigsfolkets avfärdande österut. Detta skedde från Gröneborg den 9 juni. Petri, Första livgrenadjärregementets historia, I, s. 363. Tham, a. a., s. 221, anm. 3. Det koncept till instruktion för flottan, som nämnes, måste vara ett utkast till den instruktion, Jöran Gyllenstierna fick den 17 juni, s. o. s. 562, anm. 5.

[4] Thams mening, a. a., s. 221 med anm. 2, torde grunda sig på falska förutsättningar.

sidan.[5] Karls plan, att genom en flottdemonstration och en samtidig diplomatisk aktion i Köpenhamn tvinga Kristian att inställa konvojerna i Rigavattnen, vittnar om en mer realistisk syn på de svenska resurserna än på de danska. Den tillfredsställde i alla händelser rikets råd. Rådets förord för en mera återhållsam politik vid Ishavskusten ledde däremot icke till efterföljd.[6] Det är icke känt, om denna sida av politiken gentemot Danmark ånyo varit på tal i början av juni. Under alla förhållanden undandrog sig rådet icke att i Köpenhamn protestera mot behandlingen av Erik Krabbe och de svenska fartyg, som skulle söka sig till Alten och Pasviks älvar runt Norges kust.[7] Därvid omtalades den svenska flottiljens ärende utan omsvep. Det var i själva verket redan känt vid det danska hovet, därom hade Nils Chesnecopherus kunnat ge besked vid sin återkomst till Sverige.

Som ett led i den svenska demonstrationen mot konvojerna i Östersjön riktade sig det svenska rådet i början av juli ånyo till det danska.[8] En planerad förklaring i anledning av danska klagomål över svenska kaperier kom däremot icke att avges.[9] Att i denna omständighet spåra

---

[5] Thams uppgift, a. a., s. 221 med anm. 4, om förhandlingar mellan Karl och rådet i början av juni om svaret till Danmark, utgår från en feltolkning av den anteckning, som vid sammanställandet av RReg 1610 gjorts på den i kansliet bevarade avskr. av Karls utkast s. o. s. 578, anm. 1. Grunden för kopistens förmodan, att utkastet borde införas under den 5 juni, är icke känd. Denna avskr. har emellertid, i motsats till de bägge andra odat. avskr. — en avskr. har dat. 12 maj 1610, v. s. l. c. — en utskriven dateringsmening, »datum Stockholm then . . . åhr 1610», med lucka för dag och månad. Då de övriga konc., som förelegat för registrering, visat, att Karl kom till Stockholm tidigast den 4 juni, vill man gärna tro, att dateringsorten föranlett kopistens slutsats.

[6] Om Karls instruktion för Daniel Hjort m. fl., dat. Stockholm 4 juli 1610, s. o. s. 555 med anm. 6.

[7] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Stockholm 15 juni 1610, orig. i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, undertecknad av Magnus Brahe, Erik Ryning, Seved Ribbing, Jöran Klasson, Jöran Gyllenstierna, Hans Eriksson, Per Ryning, Hans Åkesson, Erland Björnsson o. Henrik Horn. Avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 208 r—v, har dat. 17 juni. Thams referat, a. a., s. 221 med anm. 5, är så till vida onöjaktigt, som skrivelsen endast gällde Erik Krabbes missöde.

[8] S. o. s. 564 med anm. 4.

[9] Om utkastet till brev t. danska rådet, dat. Stockholm 20 juli 1610, s. o. s. 563, anm. 1. Att detta utkast koncipierats sistnämnda dag, är alldeles otroligt. Brevet av den 12 juli, s. o. s. 564 med anm. 4, utgjorde i själva verket svar nog. Slutsatsen ligger nära till hands, att utkastet kommit till den 20 juni, i omedelbart samband med det danska brevets ankomst. Att ett svar genast varit på tal, antyder det förhållandet, att den danske brevdragaren fick vänta. Man måste emellertid ha ansett det olägligt att svara med hänsyn till den diplomatiska framstöt i blockadfrågan, som förbereddes. Endast en omständighet föranleder tvekan. I sitt brev till det danska rådet, dat. Stockholm 25 aug. 1610, s. n. s. 586, anm. 5, påstod Karl, att flere brev avgått: »Strax then Posten war igenkommen/ så sände åter wårt Elskelighe Riikz Rådh en Post medh bref til edher ther hädhan / Men then kom och medh ett Recipisse» (fol. A III v). Då mottagningsbeviset för brevet av den 12 juli, s. o. s. 564, anm. 4, tidigast kan ha varit i Stockholm i början av augusti, skulle brevet av den 20 juni eller juli först ha avgått då. Vidare skulle budet före den 25 aug. ha hunnit till Köpenhamn och åter. Varje spår, icke mindre av brevet än av detta recipisse, saknas i vol. Sverige A I 7, TKUA, DRA, eller i SvReg II, DRA. Att misstaget icke påtalades från Danmark, kan förklaras av den följande brevväxlingens art. Det skulle då ha

öppna motsättningar mellan konungen och rådet på högsommaren 1610 är icke skäl. Snarare ligger en förmodan nära till hands, att rådet utan motstånd fogat sig i de kungliga planerna, vare sig detta varit ett resultat av Karls vredesutbrott i början av juni eller icke.

Rådets nya framstöt i den danska frågan i augusti 1610.

När rådet i början av juni vädjade till konungen att låta de truppstyrkor, som voro avsedda att föras till fronten i Livland och Ryssland, stanna i Sverige, innebar detta i själva verket, att det accepterade Karls danska politik. Det gällde endast att trygga rikets kärnländer mot det danska överfall, som kunde bli följden. Men icke heller nu respekterade konungen rådets önskan.[1] Det är under sådana förhållanden förklarligt, att rådets oro för den politiska utvecklingen icke avtog. Om de enskilda överläggningar inom riksrådet, som förekommo under slutet av sommaren, ha källorna icke mycket att berätta, litet också om de underrättelser, som till sist förmådde rådet att vända sig till konungen med ett utförligt betänkande om den danska politiken.

I början av augusti kom rådets brevdragare tillbaka från Köpenhamn med alarmerande underrättelser om Kristians krigiska planer och förberedelser. I anslutning till dessa nyheter planerade rådet att ånyo vända sig till konungen med en enträgen vädjan att icke blottställa rikets kärnländer på trupper och krigsmateriel. Axel Oxenstiernas egenhändiga koncept präglas av samma oro och stämning som rådslaget från de första dagarna av juni. Det var icke Karls danska politik, som klandrades. Man krävde endast, att de militära konsekvenserna av denna politik icke skulle förbises.[2]

Detta rådslag kom icke att lämnas fram. Det ersattes av ett annat med annan och vidare syftning.[3] Om vad som hänt i Stockholm under

---

skett i Kristians öppna brev, dat. Köpenhamn i okt. 1610, s. o. s. 576, anm. 4. Hur det fatala misstaget skett, därom kan möjligen avskr. av konc. av Karls brev av 25 aug. 1610, s. n. s. 586, anm. 5, i RReg 1610, RA, fol. 288 r—289 v, ge besked. Där har ovan anförda parti av brevet tillskrivits in margine och insignerats. Möjligen har det i konc. tillfogats av annan hand än Erik Elovssons — ty denne synes ha koncipierat brevet. Måhända har konungen själv gjort tillägget. Det förutsätter emellertid, att de närmast följande orden, som jämväl höra till inskottet, tillskrivits över raden el. dyl.

[1] Rådet t. Karl s. d. s. l. [i början av juni 1610], s. o. s. 581, anm. 3. Om trupptransporterna österut se där anförda ställen.

[2] Axel Oxenstiernas utkast till rådslag s. d. s. l. egenhändigt konc. i vol. Axel Oxenstiernas concepter till kungl. brev 1611—1620, Axel Oxenstiernas samling A: II: 1, Enskilda arkiv, RA. Referat hos Ahnlund, a. a., s. 84 f., med otvivelaktigt riktig datering till högsommaren 1610. Rådets brevdragare, som omtalas i brevet, kan tidigast ha nått Stockholm under de första dagarna av aug. Terminus ante quem är den 23 aug., se nästa anm. Tanken ligger nära till hands, att utkastet tillkommit i samband med avfärdandet av brevet till de danska amiralerna, dat. Stockholm 17 aug. 1610, s. o. s. 565, anm. 7.

[3] Rådet t. Karl s. d. s. l., konc. 2 i vol. Präster. Bönder. Krigsfolk, Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA, fasc. Oundertecknade och oläsliga, regest i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 53 f., efter avskr. av konc. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd 1602—1611, Rådets arkiv, RA. Enligt Karls svar s. l. s. d., orig. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, med påteckning av Axel Oxen-

dessa dagar, kan endast en gissning framställas. Före utgången av augusti hade underrättelsen om olyckan vid Klusjino nått Stockholm.[4] Den äventyrliga ryska politiken hade — kunde det tyckas — fått ett snöpligt slut. Om rådet avrått truppförflyttningar till de östra riksdelarna i tvekan om framgången, måste denna tvekan nu ha framstått som berättigad. Samtidigt hade man i Stockholm besked om att den danska flottan ånyo undgått mötet med den svenska och var på väg mot Riga med holländska blockadbrytare.[5] Måhända hade ryktet vetat berätta även om den danska flottans styrka. Omöjligt är icke, att dessa underrättelser befäste rådets uppfattning och stärkte dess självkänsla. Dess framställning kom i själva verket att beröra, icke endast politiken gentemot Danmark utan också offensiven i öster.

Med utgångspunkt i uppfattningen, att Kristian ämnade vid första tillfälle bryta freden — här stödde man sig på uppgifter från Danmark om rustningar och fredsproklamationer — och att tillgängliga stridskrafter till lands och sjöss icke räckte till att hejda ett danskt anfall, krävde rådet en försiktigare hållning. I samband med pågående utskrivningar hade alltför mycket talats om det stundande kriget med Danmark. Det gällde att hejda dessa rykten, innan Kristian i dem toge anledning till en krigsförklaring. Vidare borde den svenska blockadflottan kallas hem och Kalmarsundsflottan förläggas till Stockholmsskären. Bäggedera voro alltför bristfälligt utrustade, hette det, för att kunna hävda sig i strid med den danska flottan. Slutligen borde alla tillgängliga trupper flyttas över från krigsskådeplatsen i öster, där man i stället borde inrikta sig på defensiven och koncentrera försvaret till de fasta husen. Genom forcerade rustningar borde stridskrafterna i rikets kärnländer bringas upp till en sådan styrka, att man kunde tänka sig ett framgångsrikt motstånd, för den händelse freden med Danmark icke kunde upprätthållas på rimliga villkor.[6] För att vinna tid för dessa rustningar och gripa möjligheten till en förlikning under inflytande av dem, borde man hos danskarna kräva omedelbart sammankallande av ett möte i överensstämmelse med Stettinfredens förlikningsbestämmelser.

---

stiernas hand om överlämnandet den 25 aug., regest i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, l. c., efter avskr. i nyss anförda vol. av Rådets arkiv, RA, förelästes rådets betänkande för konungen två dagar tidigare. Thams förmodan, a. a., s. 222, att rådet avgivit sitt betänkande med anledning av att Karl tagit på sig uppgiften att besvara det danska rådets marsbrev, saknar grund. Orsakssammanhanget är det motsatta. I själva verket ursäktade rådet sitt dristiga initiativ. Det sade sig icke ha kunnat underlåta att, jämlikt sin trohet och sin ed, ge sin mening tillkänna. Karls meddelande till rådet om sitt brev, s. n. s. 586, framför också detta som en nyhet: »så hafuer nu H. K. M:t, på thett att inthett hoss H. K. M:t skall feele, nu sielf skrifuitt . . .»

[4] Almquist, Sverge och Ryssland, s. 211 f., särskilt s. 212, anm. 1.

[5] S. o. s. 565 med anm. 9.

[6] »huar man freden medh tilbörligh wilkor icke kan måå.»

Innebörden av rådets hållning.

Rådets hållning hade uppenbarligen helt förändrats sedan förhandlingarna i maj. Om någon principiell fredsvänlighet hade det icke heller då varit tal. Rådet hade rekommenderat eftergifter åt Danmark endast av hänsyn till förvecklingarna i öster, i tanke att man efter ett framgångsrikt slutförande av kriget med Polen skulle med desto större kraft återvinna, vad som förlorats i väster. Redan i juni, då fråga var om trupptransporterna till Jakob de la Gardies armé i Ryssland, hade synpunkten varit en annan. När konungen var obenägen att överse med de danska rättskränkningarna, borde han också ta konsekvensen genom att kvarhålla tillräckliga truppstyrkor i Sverige, hade rådet då menat. Vid slutet av augusti hade denna synpunkt vidgats till ett utrikespolitiskt program, ett alternativ till Karls politik. Alla krafter borde koncentreras på uppgörelsen med Danmark. Tills freden i väster tryggats genom ett avtal eller med våld, borde offensiven i öster inställas.

Den gemensamma grundvalen för rådsbetänkande i maj och augusti 1610 var uppfattningen, att rikets resurser icke räckte till ett krig på två fronter. Om rådet — där vid dessa tillfällen Finland endast var bristfälligt representerat — gärna underskattade faran av en rysk-polsk union och överskattade, väl icke Kristians krigsvilja men Danmarks militära förmåga, hade detta icke avgörande påverkat dess hållning.[7]

Konungens ställningstagande.

Konungen blev emellertid icke svaret skyldig.[8] Han förklarade som sin uppfattning, att Danmark icke vore rustat för ett anfall på Sverige. Därtill behövdes också värvade trupper.[9] Flottan hade redan fått order att återgå till Kalmarsund, utom en flottilj om åtta fartyg, som skulle hålla blockadlinjen vid Riga. Men dra tillbaka Kalmareskadern till Stockholmsskären ville konungen icke, innan den danska flottan rymt sjön. Lika litet var han benägen att dra tillbaka trupper från Livland. I sarkastiska ordalag avvisade han rådets inblandning i krigföringen.[1] Också erinringarna mot flottans utrustning och fästningarnas förråd gendrevos.

Till sist ställde konungen frågan, vilka grunderna kunde ha varit

---

[7] Tham betecknar a. a., s. 221, rådets hållning i maj såsom fredsvänlig och kallar detta, a. a., s. 222, för en principiell ståndpunkt, fastän han, a. a., s. 220, med rätta i uppfattningen om Sveriges begränsade resurser ser bakgrunden för rådsbetänkandena. Omdömet, att rådsbetänkandet i aug. helt syftade till en fredlig uppgörelse, kan icke upprätthållas.

[8] Karl t. rådet s. d. s. l. [25 aug. 1610] s. o. s. 583, anm. 3.

[9] »hafuer juthen ... inthet främmande folck, då skremmer han inge monge medh sine eigne.»

[1] »att de godhe ehrlige män, som H. K. M:t hafuer förordnett till att råde och regere öfuer samme folck, de ju wette till att före dem på de ortter, der de wette, H. K. M:t och Suerigis crono bäst ware tientt medh, och der de förnimmer någott ontt till oss heller Suerigis crono tilbiudes på den siden, då skulle de fuller wette medh förste till att wände nääsan hijtt.»

till rådens initiativ. Med vanlig misstänksamhet påstod han danskarnas uppfattning, att Karl vore svag och sjuklig, arvprinsarna unga och omyndiga, så att man vid ett angrepp kunde vänta avfall och uppror, härröra ur svensk källa.[2] Det samma hade Kristian väntat i oktober 1601, hette det, men då hade Karl varit i Livland.

Var Karls hållning till rådets politiska bedömande helt avvisande, biföll han emellertid dess förslag om en hänvändelse till Danmark för att få ett nytt gränsmöte till stånd. Brevet till Köpenhamn hade redan avgått, kunde han meddela, ty han hade skrivit själv, missströstande om rådets förmåga att framtvinga det danska rådets bistånd.[3] Förberedelser för mötet skulle genast vidtagas. Magnus Brahe, Seved Ribbing, Nils Bielke, Hans Eriksson, Axel Oxenstierna och Henrik Horn skulle inträda i rådsutskottet. Karl skulle själv bege sig till Örebro, och där borde icke endast de svenska ombuden utan jämväl övriga riksråd infinna sig utan dröjsmål.[4]

Om Karl samtidigt meddelade rådet lydelsen av sitt brev till det danska rådet, är icke känt. Så till vida överensstämde brevet med rådets önskemål, som det endast upptog frågan om ett nytt möte.[5] Rådet torde emellertid i första hand ha avsett en förlikning av de aktuella tvisterna, i blockadfrågan och om händelserna vid Alten. Karl krävde behandling jämväl av de frågor, som lämnats därhän 1603, och fick i det sammanhanget tillfälle att klandra den danska obenägenheten att ge besked om en skiljedomare. För att motivera sin hänvändelse till det danska rådet protesterade han mot Kristians uraktlåetnhet att besvara hans brev och det danska rådets att besvara det svenska rådets. Det enda brev, som kommit — det danska rådets brev i mars 1610 — hade varit otillfredsställande, ty där hade endast nya klagomål rests. Därför hade Karl skickat Nils Chesnecopherus till Köpenhamn, hette det, men utan resultat. Tid och plats för ett möte fingo danskarna själva bestämma. De svenska ombuden skulle icke utebli.

Kan Karl ha hoppats på framgång med denna diplomatiska aktion? Intet hade i själva verket inträffat, sedan hovkanslern avvisats i Köpenhamn och det svenska rådets senaste brev lämnats obesvarat, som kunde ge anledning att hoppas på framgång. Det resultat kunde brevet

---

[2] »att her wist motte ware några inrijkis, som hafue blåst juthen in, att H. K. M:t skall ware suag och siucklig, H. K. M:tz sönner vnge och omyndige, och derföre skall nu ware godh lägenheett någott att begynne, och juthen till ewäntyrs sig dett inbiller, att några annu kunne finnes i rikett, som gierna skole lathe sig brucke på hans sijdhe, såssom offta tilförende skedt är . . .»

[3] S. o. s. 583, anm. 3.

[4] Se citat hos Tham, a. a., s. 223.

[5] Karl t. danska rådet, dat. Stockholm 25 aug. 1610, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, tryckt efter konc. i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. A II v—A IV r. Referat hos Erslev, a. a., s. 194 f. Jfr Tham, a. a., s. 223 med anm. 3.

under alla förhållanden tyckas ha, att det än en gång lade ansvaret för händelseutvecklingen på danskarna. Om Karl hade en realistisk uppfattning av det danska rådets hållning, kan han ha hoppats, att dess motstånd mot Kristians krigsplaner blivit stärkt.

De förberedelser för ett möte, som Karl anbefallde, ge emellertid sken av en vida fastare förtröstan på framgång. Han hade icke endast nämnt de svenska ombudens namn. Då han beordrade alla riksråden att med sina följen samlas i Örebro, meddelade han också, att de sex ombuden därifrån skulle avfärdas till gränsen. De övriga skulle stanna hos konungen för att bistå honom vid ärendets fortsatta behandling.

Tanken ligger nära till hands, att Karl valt Örebro, därför att enligt gällande strategiska planer försvaret vid ett danskt anfall borde upptagas därifrån.[6] Man kan emellertid förutsätta, att konungen, därest mötet verkligen kommit till stånd, tänkt bege sig närmare gränsen för att direkt kunna ingripa i förhandlingarna. Det är i själva verket förklaringen till att jämväl de övriga riksråden skulle komma rustade och med sina följen.[7] Man kan icke betvivla, att dessa anvisningar voro allvarligt menade. Någon anledning att föra riksrådet bakom ljuset hade Karl icke. Slutsatsen blir, att konungen väntade sig större framgångar av sin egen hänvändelse till det danska rådet än den, som kommit det svenska rådets framställningar till del. Han måste ha menat, att ett kungligt brev icke kunde negligeras så som en skrivelse från rådet.[8] Därutinnan bedrog han sig emellertid. Den svenske brevdragaren fick vända åter med ett mottagningsbevis, och något svar hördes icke av.[9] I själva verket hade Kristian under de förflutna månaderna drivit den politiska krisen ännu ett steg närmare det mål, han så enträget eftersträvade, krigsutbrottet.

Gustav Adolfs och det svenska rådets brev hade nått Köpenhamn några veckor före den herredag, där hertig Kristian hyllades som tronföljare.[1] Att före hyllningen, då överenskommelsen från valmötet

[6] Möjligen har detta varit Thams mening, då denne förf., a. a., s. 223, i dessa föreskrifter ser utslag av Karls mindre fredliga sinnelag.

[7] Det är icke troligt, att Karl, om det gällt krigsrustning, talat om att de skulle »stoffere sig medh häster och folck, som der till tiener», utan att jämväl tala om krig. Nu syftar »der till» på mötet. Hade krigsfaran varit så överhängande, att råden måste hålla sig rustade, borde också andra försvarsåtgärder ha varit på tal. I själva verket hade Karl förnekat möjligheten av ett danskt angrepp. Om rustningarna till 1602 och 1603 års möten s. o. s. 320 f. o. 395 ff.

[8] Invändningen, att varken Karl eller rådet någonsin kom till Örebro, är icke bevisande. Brevdragaren kan ha varit åter tidigast omkring den 1 okt. Förr kan Karl icke ha tänkt sig att bestämma dag för sammankomst i Örebro. Denna dag berodde på den tidpunkt, danskarna angåvo för mötet. Se även uppgiften hos Tham, a. a., s. 226 med anm. 3.

[9] Olov Rosencrantz' recepisse, dat. Köpenhamn 15 sept. 1610, avskr. av konc. i SvReg II, DRA, fol. 415 r—v.

[1] Om herredagen se Erslev, a. a., s. 184 ff., o. Judicia placiti regis Daniae justitiarii 1605—1614, s. 294 ff.

Herredagen i Köpenhamn på sommaren 1610.

1608 skulle edligen bekräftas, ta upp den svenska politiken till dryftning, måste ha synts vanskligt. När svaret på det svenska brevet utställts först vid herredagens slut, ligger en förmodan nära till hands, att Kristian dröjt till efter hyllningen med att förelägga rådet frågan. Omöjligt är emellertid icke, att förhållandet till Sverige berörts redan tidigare under mötet.

Redan i kallelsen till herredagen hade Kristian meddelat, att riksmarskens ämbete skulle besättas vid mötet — det hade stått obesatt sedan Peder Munks utträde ur rådet 1608.[2] Minst tvenne skäl sades föreligga för ämbetets besättande, men av dessa nämndes endast det ena, de representativa skyldigheter, marsken hade vid hyllningen.[3] När utom marsken jämväl riksamiral utnämndes vid herredagens början, medan rikshovmästarens ämbete förblev obesatt trots dess hävdvunna funktioner vid ceremonier av detta slag[4], kan slutsatsen endast bli en. Det hotande utrikespolitiska läget var den andra orsak, Kristian antytt. Valet av Sten Maltesson till riksmarsk antyder väl knappast, att det var gränsen mot Sverige, som skulle försvaras. Att så var förhållandet, därom lär dock konungen icke ha lämnat riksrådet i ovisshet.

Källorna från herredagen i Köpenhamn berätta intet om meningsutbytet mellan Kristian och rådet i samband med det danska svaret. Att detta skulle ha dikterats av Kristian, är icke dess mindre otroligt. Rådets hänvisning till oenigheten med konungen i vad gällde politiken mot Sverige vittnar om motsatsen.[5]

Det kan sättas i fråga, om ett svar överhuvud taget gagnade Kristians politik, inriktad som denna var på att driva fram en kris mellan rikena. Måhända är det danska brevet ett uttryck för rådets strävan att få en utjämning till stånd eller åvägabringa en kompromiss mellan skilda önskemål.

Hur därmed än må ha förhållit sig, vid återkomsten från hyllningen i Oslo fann Kristian i Köpenhamn det svenska rådets brev med protest mot Erik Krabbes behandling, rapporten från Mogens Ulfeldt om hans första färd till Riga och underrättelsen från Sverige om den svenska flottans samlande under Jöran Gyllenstiernas befäl.[6] De senare föran-

[2] Kristian t. rådet, dat. Köpenhamn 3 jan. 1610, regest i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 180 f. Ett parti av brevet tryckt av Erslev, a. a., s. 184.

[3] »bode formedelst denne hyldingh och anden aarsagh skyld.» Om betydelsen av formedelst = på grund av, se Kalkar, a. a., I, s. 668 f., s. v. formedelst.

[4] Om Kristoffer Valkendorffs funktion vid Kristians kröning se Slange o. Gram, a. a., s. 97.

[5] S. o. s. 576 med citat i anm. 7. Att hänvisningen skulle gälla de polska förslagen, är icke troligt. I själva verket hade vissa eftergifter för Sigismunds önskningar förekommit — så vid Johan Gyllenstiernas flottexpedition 1599. Sigismunds förslag kunde icke heller sägas gälla Sveriges fördärv, endast den nya regimens.

[6] Rec. på svenska rådets brev t. danska rådet från Stockholm den 15 juni 1610, s. o. s. 582, anm. 7, lyder: »Redditæ mihi sunt hæ litteræ redeunti af[!] Noruegia 13 julij anno

ledde beslutet att öka den danska eskaderns styrka med alla tillgängliga resurser.[7] Tillsammans förmådde dessa händelser Kristian att ånyo förelägga rådet den svenska frågan.[8]

Den kungliga propositionen erbjuder det största intresse.[9] Medan Kristian vid Horsensförhandlingarna 1609 skjutit fram de svenska övergreppen vid Ishavskusten och i dem velat se anledning att gripa till krig, sattes förhållandena i Östersjön nu i första rummet. Där hade svenskarna icke nöjt sig med den danska eftergiften vid 1603 års möte, hette det, utan plundrat både dem, som dristade sig åt Riga, och dem, som sökte sig till Danzig och till preussiska hamnar. Också danskt gods hade därvid tagits som pris, och kaperier hade skett jämväl på danskt farvatten. Men icke nog med detta! Nu hade Karl — hette det — förbjudit all Rigafart, och beredde sig att med makt upprätthålla denna blockad också mot den danska flottan.

Enligt Kristians mening kunde ett sådant förbud vara berättigat, om det riktade sig till främmande nationers köpmän. Mellan grannar vore det olidligt, därför att det kunde få prejudicerande betydelse.[1] Därför hade han skickat den danska flottan att konvojera alla dem, som skulle till Riga och Kurland, och att hindra allt kaperi i Östersjön.

Kristian tvekade icke att precisera rättsgrunderna för sitt beslut. Det gällde det danska rikets höghetsrätt i Östersjön och dess skyldighet att beskydda dem, som erlade tull i sundet.[2]

Kostnaderna för konvojtjänsten kunde emellertid icke bestridas av rikets inkomster, allra helst som de svenska flottrustningarna tvingat Kristian att skicka Mogens Ulfeldt förstärkningar.[3] Slutet på en så osäker fred kunde endast bli ett.[4]

1610.» Den danska eskadern hade återkommit till Bornholm den 1 juli. Rapporten, s. o. s. 561, anm. 8, kan tidigast ha nått Kristian i Kronborg på väg från Norge. Dateringarna i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 262 ff., ha föga bevisvärde.

[7] S. o. s. 566. Att alla resurser tillgrepos, därpå tyder rekvisitionen av sjöfolk på utländska fartyg i sundet. Kristian t. tullnärerna i Helsingör, dat. Köpenhamn 11 juli 1610, regest ibid., s. 263.

[8] Om kallelsen till rådsmöte se Erslev, a. a., s. 187.

[9] Kristians proposition, dat. Köpenhamn 22 juli 1610, tryckt efter orig. i Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 35 ff.

[1] Det är av vikt, att icke grannsämjan i och för sig, sådan den kommit till uttryck i Stettinfredens § 1 och åberopats vid 1603 års förhandlingar om Rigablockaden, framställdes som avgörande utan omsorgen om rikets oavhängighet — en synpunkt, aktuell framförallt mellan grannar: »Lige som dette kongeriige skulle werre konningen udi Suerigs willie, gierninger och mandater vndergiffuen.»

[2] »denne sag, som uorris och Riigenss høihed udi Østersøen fornemmeligen wedgaar Och sig tiill uor told udi Sundit henstrecker.» Tidigare hade Kristian dock nämnt den danske konungens strömmar som ett särskilt farvatten.

[3] Detta är innebörden av orden om det omöjliga »udi slige terminis med de Suenske at Procedere».

[4] Detta är innebörden av Kristians ord »uy icke uide, huad ende och effect slig en useker friid tage kunde».

Vart denna framställning syftade, därom är intet tvivel möjligt. Kristian ville ha rådets bifall till krig. För att styrka sin framställning erinrade han också om förhållandena vid Ishavskusten. Det blev självfallet icke en redogörelse för de aktuella förhållandena, för de norska fogdarnas framgångsrika företag mot den svenska skatteuppbörden. De klagomål, konungen framförde, voro desamma, som förelagts rådet halvtannat år tidigare, de svenska byggnadsföretagen vid Alten, den våldsamma skatteuppbörden, försöken att segla till Ishavskusten runt Norge — nu gällde det Erik Krabbes expedition, vars ärende det svenska rådet öppet vidgått — och insättandet av fogdar på norskt område. Endast på en punkt hade framställningen radikalt förändrats. I januari 1609 hade Kristian menat, att de svenska anspråken gällde den oinskränkta höghetsrätten vid Ishavskusten. Så hade man på danskt håll framställt dem alltsedan 1601 års möte. Nu hette det, att Sverige gjorde anspråk på del i höghetsrätten i proportion till sin del i beskattningen.[5]

Vad som förorsakat rättelsen, är icke känt. Möjligen har frågan varit under diskussion i Horsens och uppgiften rättats av dem, som genom sitt deltagande i 1603 års förhandlingar hade bättre reda på saken. Hur härmed än må ha förhållit sig, framställningen bär i sin helhet prägeln av att Kristian ville sätta lappmarksfrågan i andra rummet.[6] Vid Horsensförhandlingarna hade rådet vägrat att bevilja krig på denna fråga, och senare hade intet hänt, som kunde tänkas ha ändrat dess hållning.

Hur mycket man än kostade på flottexpeditioner och annat, kunde man icke mer än hålla jämna steg med svenskarna, sammanfattade Kristian. Men med det vore han icke nöjd. Han ville avvärja och förhindra de svenska anslagen.

Åter en gång skulle emellertid rådet avvisa konungens förslag. Det skedde i hovsamma ordalag men utan att ge rum för tvivel om dess benägenhet för en fredlig politik.[7]

Konungens försök att skjuta fram blockadfrågan avvisades. De svenska övergreppen i lappmarken voro, förklarade rådet, mest betänkliga.[8] Det gällde där uppenbart våld på dansk egendom, på danskt

---

[5] Så måste uttrycket »ephter slig en quotam . . .» tolkas.

[6] Icke minst tydligt framgår detta av Kristians sammanfattning, där lappmarksfrågan följer som fjärde punkt, sedan konungen ur tre olika synpunkter sammanfattat vådorna av den svenska blockadpolitiken. Som femte punkt anfördes den svenska tullstadgan — icke heller för dess skull hade det danska rådet tidigare tillåtit ett krig.

[7] Rådets betänkande, dat. Köpenhamn 2 aug. 1610, tryckt efter orig., undertecknat av Kristian Friis, Sten Maltesson, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Breide Rantzau, Jörgen Friis, Preben Gyllenstierna, Axel Brahe, Henrik Lykke, Eske Brock, Kristian Holck och Jakob Ulfeldt, av Erslev, a. a., s. 187 ff.

[8] Erslev, a. a., s. 189, rad 7—5 nedifr. Att tolka dessa efter varandra följande superlativer som absoluta torde icke vara möjligt.

område och mot danska undersåtar. Detta våld borde avvärjas med våld. Svenskarna skulle hindras att uppföra skansar, där de tidigare inga haft, och svenska fogdar på platser, där inga av gammalt funnits, borde drivas bort. Hur detta skulle ske, hänsköts till konungens avgörande.

Vad åter Rigablockaden anginge, instämde rådet i Kristians uppfattning, att danska undersåtar icke voro skyldiga att iakttaga förbudet. Men de fogade till Kristians argument ännu ett, som tycktes ha varit avgörande, en hänvisning till att Riga icke belägrades av svenskarna. Visar detta argument en vidare beläsenhet i den moderna litteraturen i blockadrätten, var det ur en annan synpunkt mera betydelsefullt, emedan det i själva verket inskränkte det medgivande, Kristian fått. Det innebar, att en svensk framställning i blockadfrågan borde beviljas vid händelse av en belägring vid Riga.[9]

I vad det gällde danska undersåtars Rigahandel borde Kristian trygga dess ostörda gång genom att sända ut den danska flottan. De svenska kaparna skulle hindras i sin verksamhet på danskt farvatten, och danska köpmän skulle skyddas mot varje övergrepp. Också andra köpmän, som sökte sig till Riga och Kurland, skulle skyddas mot svenskarnas plundring.[1]

Rådet hade alltså icke endast avvisat Kristians förslag om ett krig. Konungens argumentation hade skjutits åt sidan. Visserligen hade man icke yttrat sig om de danska farvattnens utsträckning, men kraven på höghetsrätt över hela det nordiska innanhavet hade underkänts. Endast de svenska plundringarna, icke den svenska blockaden — utom i vad gällde danska köpmän, så länge Riga icke belägrades — finge hindras. De danska konvojerna borde alltså, blir slutsatsen, endast föra de danska Rigafararna till Dünamynningen och låta den svenska blockadflottan avvisa, men icke plundra, övriga kofferdister.

Om de muntliga förhandlingarna mellan Kristian och hans rådgivare ha källorna icke mycket att berätta.[2] När rådsbetänkandet mynnade

---

[9] De moderna principerna i blockadrätten formulerades av Hugo Grotius redan i Mare liberum år 1609. Av största intresse är Slanges o. Grams notis, a. a., s. 271, rad 7—5 nedifr., att Gosch von Lindenow skulle ha nekat att föra en konvoj till Riga, emedan staden verkligen var belägrad. Uppgiften är oriktig. För dessa förf. måste emellertid ha förelegat en nu ej mera bevarad källa, där denna blockadrättsliga princip varit på tal. Vilket sambandet varit med den andra danska eskadern, som lämnade Köpenhamn kort tid före överläggningarna i rådet, kan ej avgöras. — I 1613 års fred, sluten under medling av ombud från ett land, där man länge ägnat blockadrätten en intresserad eftertanke, stadgades också, att Sverige finge blockera Riga från sjön i samband med en belägring men icke eljes. DNT, III, s. 305 f.

[1] Rådet skilde på det svenska förbudet mot Rigafarten, d. v. s. den svenska blockaden, Erslev, a. a., s. 188, sista stycket, o. 189 t. o. m. rad 23, och de svenska plundringarna, Erslev, l. c., rad 16—9 nedifr. Blockaden kunde upprätthållas genom att handelsmännen avvisades, utan att de gjordes till priser eller plundrades.

[2] Att förhandlingar förts, utsäges i rådsbetänkandet, Erslev, a. a., s. 191, rad 1—2.

ut i ett förslag om en särskild bevillning för konvojtjänsten i Östersjön, kan man icke betvivla, att förslaget kommit upp vid dessa förhandlingar. Konungen hade redan i propositionen förklarat, att rikets inkomster icke förslogo till dessa utgifter. Han har uppenbarligen velat säga, att ett framgångsrikt krig vore den ekonomiskt mest fördelaktiga vägen att lösa problemet. Då rådet icke ville bifalla hans förslag, har det tagit konsekvensen och beviljat en skatt. Arten av dess betänkligheter mot ett krig framgår av den tillfogade förklaringen, att mer än det beviljade icke kunde ges.

Till de muntliga förhandlingarna bör man hänföra också förslaget om en hänvändelse till de svenska ständerna. Ett spontant initiativ av detta slag lär icke kunna tillskrivas riksrådet. Man vill snarast förmoda, att rådet nu liksom sex år tidigare menat, att Karls regemente icke kunde tänkas fortsätta i samma banor, därför att även den svenske konungen hade att ta hänsyn till folkets benägenhet för fred. En sådan förklaring kan av Kristian ha tagits till utgångspunkt för uppslaget att liksom skett 1601 sända ett öppet brev över gränsen till Sverige.

Att förslaget icke kommit från rådet utan snarast där mött tvekan, framgår tydligt av att man fruktade en svensk krigsförklaring som svar på detta öppna brev. Det borde icke utgå, hette det, innan den danska flottan kommit i hamn. På konungens önskan gav rådet också sitt betänkande om den bevillning, som bleve nödvändig för att möta ett svenskt anfall.[3]

Beslutet att rikta ett öppet brev till Sveriges ständer framstår till sist som konungens egentliga vinst av förhandlingarna med rådet i juli och augusti 1610. Här fanns nämligen möjligheten att driva fram en avgörande skärpning av den politiska krisen.

---

[3] Det är av vikt, att man i Köpenhamn ännu var oviss om den svenska flottans styrka, s. o. s. 566 med anm. 1.

V.

Kristians öppna brev till Sveriges ständer.

Den danska flottan löpte in på Köpenhamns redd den 6 september. Kristian befann sig på Jutland och återkom till Köpenhamn först i början av oktober.[4] Detta kan ha varit orsaken till att beslutet sattes i verket först på senhösten 1610. Då var det också för långt lidet på året för att större trupptransporter till Sverige skulle kunna äga rum, vare sig från kontinentens värvningsmarknader eller från krigsskådeplatsen i Livland. Den 23 oktober utgick brevet om den nya bevillningen till flottans utrustning.[5] Följande dag sändes det öppna brevet till Sveriges ständer ut till alla gränslandskapen med order att det omedelbart efter Mårtensmässan skulle spridas över gränsen.[6] Det hade under de förflutna veckorna utarbetats i kansliet i Köpenhamn och tryckts hos den kunglige boktryckaren Henrik Waldkirch.[7]

Trots det danska rådets avvisande hållning hade Kristians proposition från sommarens rådsmöte lagts till grund för framställningen.[8] Blockadfrågan sattes i främsta rummet, men utöver den blev endast lappmarksfrågan berörd och det vida utförligare än i propositionen.

Endast så till vida hade rådets betänkande vunnit gehör, som Kristian i den svenska blockadpolitiken främst besvärade sig över den strävan att taga sig makt över danska undersåtar, jämväl rådet hade funnit i Karls kungörelse om blockaden.[9] De svenska kaperierna

[4] Se dateringarna i Kancelliets Brevbøger 1609—1615, s. 282 ff.

[5] Kristian t. alla ståthållare, dat. Köpenhamn 23 okt. 1610, regest ibid., s. 293.

[6] Kristian t. Anders Bille, Tage Tott, Mogens Kaas, Mogens Gyllenstierna, Jens Sparre, Enevold Kruse, Sten Bille o. Sten Matsson, dat. Köpenhamn 24 okt. 1610, regest ibid., s. 294.

[7] Kristians öppna brev t. Sveriges ständer, dat. Köpenhamn i okt. 1610, tryckt orig. i vol. Acta Sveco-Danica I, UUB, konc., helt egenhändigt av Kristian Friis i vol. Sverige A II 35, TKUA, DRA. Att brevet utarbetats först vid återkomsten till Köpenhamn, göres troligt av att frågan om ett nytt möte så utförligt behandlas. Att det var Karls brev till det danska rådet, som föranledde denna utförlighet, kan ej betvivlas. Detta hade emellertid nått Köpenhamn först under Kristians resa till Jutland, s. o. s. 587, anm. 9.

[8] Vissa partier visa verbal överensstämmelse. Man jämföre Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 36, rad 8—29, med Kristians öppna brev, fol. A III v, rad 3—25. En viktig skillnad är, att orden om hänvändelsen »till oss eller woriss Raad» utbytts mot »til Oss/ eller nogen Vore Officerer».

[9] Kristians öppna brev, fol. A III v—A IV r. Särskilt belysande är åberopandet, ibid., fol. A II r—v, av »de pacta fœdera, som oc det Stetinske Fordrag/ som imellem disse Rigers Konninger/ oc dessen Vndersaatter oprettede ere». Här åberopas uppenbarligen 1534 och 1540 års fördrag, vilka hade aktualitet, emedan de erkände rikenas ömsesidiga

klandrades, emedan de skett på danskt farvatten och danska köpmän fallit offer för dem, men de danska konvojerna hade ett vidare syfte. De skulle skydda jämväl de främmande köpmän, som seglade på Riga och Kurland, och det av tvenne skäl. Dels hade det danska rådet hos det svenska begärt blockadens upphävande, dels kränkte denna Danmarks höghet och minskade dess inkomster i Öresund.[1]

Distinktionen är viktig. Danmark kunde, så är uppenbarligen Kristians mening, av grannen kräva inställande av allt övervåld på danska undersåtar, var det än skedde, och i danskt farvatten, vem som än vore dess föremål. Vidare kunde Danmark av grannen begära Rigablockadens upphävande, också i vad gällde främmande nationers köpmän, emedan denna blockad minskade de danska tullintäkterna. Det första kravet vore Sveriges skyldighet att bifalla. Den senare begäran kunde avslås, men det stode då Danmark fritt att konvojera också de främmande köpmännen. Å andra sidan kunde Sverige hos Danmark begära förbud mot all Rigahandel. Det hade också till en tid beviljats genom att inga sjöpass till Riga utställts i Kristians namn. En förutsättning hade hela tiden varit, att danska undersåtar icke skulle plundras, och att intet våld skulle ske på danskt vatten. Någon skyldighet för Danmark att bifalla de svenska önskemålen fanns dock icke. När de nu icke längre respekterades, berodde det framför allt på att denna förutsättning icke iakttagits.

I tvenne hänseenden skilde sig Kristians förklaring från rådets betänkande. I det öppna brevet nämndes intet om den svenska blockadens effektivitet. I rådets betänkande åter hade konvojeringen av främmande handelsmän till Riga underkänts.

När rådet vidgick, att de främmande handelsmännen borde skyddas mot plundring, har intresset för Öresundsregalet varit avgörande. Det innebar ett erkännande av att tulluppbörden ålade Danmark skyldigheter. Konungen har velat utsträcka dessa skyldigheter till att gälla ostörd färd till resans mål. Det var en tung börda, han därmed ville lägga på den danska flottan, vansklig icke minst därför att ett misslyckande kunde föranleda krav på tullens avskaffande. Ville han hävda Danmarks höghet över hela det nordiska innanhavet, var denna utvidgning av de skyldigheter, som skulle åvila Öresunds strandägare, av ringa värde. En proklamation om skydd åt alla sjöfarare hade haft

---

oberoende. Med hänsyn till dessa fördrag kunde förbudsplakatet, liksom kolonisationen vid Ishavskusten, kallas »idel Noviteter».

[1] Kristians öppna brev, fol. A IV r, rad 6—7, o. A III v, rad 3—1 nedifr. Någon annan tolkning av uttrycket »højghed/ regalier, oc ellers i andre maade» ges icke, då höghetsrätt över hela Östersjön uppenbarligen icke åsyftas (jfr uttrycket ibid., fol. A IV r, »som paa Vore Strømme skeer/ oc ellers Vore Vndersaatter vederfaris»). Ytterligare utföres saken ibid., fol. C I r—v, särskilt fol. C I r, rad 4—3 nedifr., o. C I v, rad 3—2 nedifr.

samma betydelse, men det aktuella läget krävde denna doktrin. Då den offentligen proklamerades, riktades ett avgörande slag mot den svenska expansion i öster, som tycktes hota även Danmarks ställning. Detta slag var helt visst riktat även mot det danska rådet, som ännu på sommaren 1610 avböjde att medverka vid ett öppet krig mellan de nordiska rikena.

När det danska mandatet ägnade ett vida större utrymme åt tvekampen om Ishavskusten än den kungliga propositionen tre månader tidigare, var detta utan tvivel en eftergift för rådets önskemål. Att den skildring av den svenska kolonisationspolitiken, som här gavs, saknade all aktualitet, betyder föga. Inför svensk opinion kunde det ha varit en förmån att framställa denna politik som förfelad och de en gång vunna positionerna som för alltid förlorade. I överensstämmelse med den bild, som givits det danska rådet 1609 och 1610, skildrades i stället den danska besittningen av dessa nordliga trakter som på allvar hotad.

Klagomålen inleddes och avslutades med reflexioner över de motiv, som kunde ha drivit Karl till att göra den danska kronan så stor oförrätt, som varit fallet.[2] Dessa nya påfund härledde sig, hette det där, ur hat mot den danska nationen och ur egennyttigt begär att öka Sveriges inkomster och vidga dess gränser, om möjligt på Danmarks bekostnad. Hat, egennytta och begär efter pengar och land — ingen samtida läsare kan ha tvekat om vart denna karakteristik syftade. Den svenske konungen skulle stämplas som den orättfärdige konungen, som upphovsmannen till ett orättfärdigt krig.

För att ge denna bild skarpare relief framställdes den danska politiken i den ljusaste dager. Genom att respektera Rigablockaden under åren efter Flabäcksmötet hade Kristian för Sveriges bästa vedervågat sina undersåtars.[3] Alltid hade han mot Sveriges undersåtar varit en god granne, icke minst mot dem som för sin handel eller av andra orsaker sökt sig till Danmark, hette det.[4] Framför allt måste emellertid alla de klagomål gendrivas, som rests i Karls och de svenska rådens brev, där Kristian beskyllts för att ha satt Stettinfredens förlikningsbestämmelser å sido. Utom frågan om skulden till misslyckandet i Wismar gällde det den svenske hovkanslerns fåfänga besök i Köpenhamn och uraktlåtenhet att ge besked om skiljedomare i enlighet med Flabäcksavskedet. Om det i de förra fallen var lätt nog att ge ett svar, var det i det sista vanskligare.[5] Här framhävdes danskarnas förslag vid 1603 års möte att kalla den brandenburgske kurfursten.[6]

[2] Kristians öppna brev, fol. A II v o. C II v.
[3] Ibid., fol. A III r.
[4] Ibid., fol. B IV v o. C II v.
[5] Jfr ovan s. 577 f.
[6] Kristians öppna brev, fol. B III v.

Det öppna brevet utmynnade i en enträgen vädjan till Sveriges råd och ständer att åstadkomma en ändring av denna svenska politik. Endast därigenom kunde, hette det, framtida svårigheter undvikas.

För att styrka den givna framställningen avtrycktes som bilagor åtskilliga akter — bland dem den svenska domen i lappmarksfrågan vid 1603 års möte.[7]

Det svenska riksrådets nya framstöt.

Innan Kristians öppna brev nådde sin bestämmelse, hade den politiska krisen i Sverige — den allvarligaste mellan Karl och hans riksråd — ytterligare skärpts. Om Karl tagit hänsyn till rådets önskan, då han ånyo begärde ett gränsmöte, hade han lämnat den därhän i alla avgörande punkter. Han hade ingen tanke på att inställa offensiven i öster.[8] Stora truppstyrkor skulle på senhösten överföras till Livland och Ryssland.[9] I vad gällde den danska faran, nöjde sig konungen med att i mitten av september 1610 avkräva gränslandskapens adel nya trohetsförsäkringar — i överensstämmelse med sin mening, att Kristian endast av ett uppror i Sverige kunde frestas att gripa till vapen.[1] Samtidigt utfärdades emellertid kallelse till ständerna att vid Mårtensmässan infinna sig i Örebro.[2] Forskningen har med bestämdhet hävdat, att den yttre politiken varit orsak till kallelsen.[3]

Av händelserna under själva riksdagen kunna i det hänseendet inga säkra slutsatser dragas. Där kom den danska frågan på grund av Kristians öppna brev att bli huvudsaken. För denna frågas skull kan riksdagen dock näppeligen ha sammankallats, ty i mitten av september hade det bud, som den 25 augusti sänts till Köpenhamn, ännu icke återvänt. Om den mening är riktig, som här framställts, att Karl väntade ett gott resultat av hänvändelsen till det danska rådet, har intet skäl förelegat att vädja till ständerna. Det var i en annan fråga, Karl behövde ständernas bistånd. Augustiförhandlingarna med rådet hade visat honom — därest han icke eljes visste det — att den vittsyftande ryska politiken av rådet sågs med ovilja. Ehuru den icke stödjes av programmatiska uttalanden, ligger slutsatsen nära till hands, att konungen ämnade begära ständernas godkännande av sin politik i öster. Om han mot ständernas oro för en konflikt med Danmark kunde ställa budet om ett nytt fredsmöte vid gränsen, borde det icke

[7] S. o. s. 596, anm. 4.

[8] Almquist, a. a., s. 212 ff.

[9] Karl t. Jakob de la Gardie, dat. Stockholm 6 nov. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 389 r—v.

[1] Smålandsadelns trohetsförsäkran, dat. Eksjö 11 sept. 1610, orig. i vol. F F, Sandbergska samlingen, KA, fol. 20907—20909. Krister Some hade framfört Karls ärende. Främst bland 24 namnunderskrifter står Arvid Drakes. Att en liknande försäkran avkrävts jämväl västgötaadeln, kan ej betvivlas.

[2] Lilliestråle, a. a., s. 61.

[3] Lilliestråle, l. c. Tham, a. a., s. 226.

ha tett sig omöjligt att på den vägen kväva oppositionen inom rådet. Är detta riktigt, ter sig situationen som en upprepning av riksdagskallelsen 1596, och man spårar bakom beslutet ingen annan än konungen själv.[4]

Hur därmed än må ha förhållit sig, när flere av riksråden i slutet av oktober samlades i Stockholm, hade läget radikalt förändrats. Det blev nu allt mera tydligt, att något svar från Köpenhamn icke var att vänta. I detta läge synes man åter ha planerat en framställning till konungen. Det gällde att före truppernas avfärdande österut övertyga denne om faran i att blottställa riket vid ett danskt anfall.[5] Det gällde också att påverka de order, som skulle utgå till uppbördsmännen vid Ishavskusten om vinterns expeditioner i fjordarna.[6] I formuleringarna mjukare än betänkandet från augusti månad och till innebörden måhända mindre radikalt vittnar Axel Oxenstiernas utkast till rådsbetänkande om den oro, som bemäktigat sig herrarna inför vintern med dess inre och yttre påfrestningar.[7]

Karls utkast till svar på det danska mandatet.

Vare sig detta rådsbetänkande överlämnats till konungen eller icke, har kontakten mellan denne och rådet uppenbarligen varit bruten, när i början av november månad det danska mandatet spriddes över svenska gränsen. Detta nådde rådet, jämte ett brev från de danska riksämbetsmännen, i Stockholm den 8 november.[8] Två dagar tidigare hade Karl lämnat huvudstaden, synbarligen utan att ha givit rådet annat besked än att vid mitten av månaden samlas i Örebro.[9] Man kan icke betvivla, att rådet från Stockholm försökt meddela konungen om det skedda, troligen genom ett brev till Örebro. Budet har emellertid icke nått Karl, som först inemot två veckor senare synes ha fått reda på vad som skett.[1] Han beordrade då genast, att alla bud från Danmark,

[4] En annan mening hos Tham, l. c., som också i den danska frågan ser riksdagskallelsens orsak.

[5] Om trupptransporterna se ovan s. 596, anm. 9, anförda brev.

[6] Om de nya orderna till Daniel Hjort m. fl., dat. Stockholm 23 okt. 1610, s. o. s. 556 anm. 1.

[7] Axel Oxenstiernas utkast till rådsbetänkande s. d. s. l., egenhändigt konc. i vol. Axel Oxenstiernas koncepter till kungl. brev 1611—1620, Axel Oxenstiernas samling A: II: 1, Enskilda arkiv, RA. Referat hos Ahnlund, a. a., s. 88 f. Hållpunkterna för en datering äro få och oklara. Så mycket är emellertid tydligt, som att utkastet tillkommit i samband med att omfattande truppförflyttningar till de östra riksdelarna skulle ske, samt att vissa åtgärder gent emot danska övergrepp skulle vidtagas. Dessa senare kunna icke ha gällt flottan, där Karls politik — åsyftande en demonstration — icke helt ogillats av rådet, och där fråga icke varit om direkta danska övergrepp.

[8] Kristian Friis, Sten Maltesson, Mogens Ulfeldt o. Breide Rantzau t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 24 okt. 1610, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 343 v. Hans Olovssons recepisse, dat. Stockholm 8 nov. 1610, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 441 r—v. Referat av brevet hos Slange o. Gram, a. a., s. 272, o. Erslev, a. a., s. 195.

[9] Karls itinerarium enligt RReg 1610, RA, för dagarna 6 och 8 nov., fol. 388 v—393 r o. 393 r—394 r. Om den tidigare kallelsen till rådet se Tham, a. a., s. 226 med anm. 4.

[1] Karl t. ståthållarna på Jönköping, dat. Arboga 23 nov. 1610, avskr. av konc. i RReg 1610, RA, fol. 413 v. Det är icke troligt, att underrättelsen icke skulle ha utlöst några

även sådana som gällde ständerna och riksrådet[2], skulle hejdas av gränsståthållarna, tills närmare anvisningar inhämtats från konungen.

Det måste omedelbart ha stått klart för Karl, att den stundande riksdagen nu måste få ett annat förlopp än han planerat. Kristians mandat spreds runt landsändarna. De skulle finnas i herredagsmännens säckar på färden upp till Örebro, och det skulle bli svårt nog att dämpa den oro, de skulle komma att väcka. Det kan icke längre ha varit tanke på att söka ständernas bistånd mot rådets program i de utrikespolitiska spörsmålen, sådant det framlagts i augusti. Rådet och ständerna måste tvingas till enig samverkan med konungamakten för att möta det danska hotet.

Hur Karl själv uppfattade detta danska hot, därom får man klart besked i det förslag till svar på det öppna brevet, vilket tycks ha utarbetats omedelbart efter konungens ankomst till Örebro.[3] Detta utkast ställdes i rådets och ständernas namn och riktat till Danmarks råd och ständer.

Här klandrades först Kristians tilltag att åter vända sig till Sveriges ständer. Dessa hade i sitt brev från Örebro 1602 undanbett sig sådana mandater, och vid Flabäck hade man träffat avtal därom.[4] Om Kristian trodde, att Sveriges ständer icke voro underrättade om vad som hände, hade han fel, hette det vidare. Annorlunda än i Danmark, där gemene man fördes bakom ljuset i allmänna angelägenheter[5], fingo de svenska ständerna gemensamt rådslå om rikets tarv och bästa[6]. Påståendet,

---

åtgärder tidigare. Visserligen utfärdade Karl den 10 nov. vissa bevakningsföreskrifter men av annan art. Karl t. Magnus Månsson o. mut. mut. t. ståthållarna på Örebro o. Jönköping, dat. Gripsholm 10 nov. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 396 v. Ännu den 16 nov. påskyndade Karl trupptransporterna till Finland. Karl t. Seved Ribbing, dat. Eskilstuna 16 nov. 1610, avskr. av konc. ibid., fol. 403 r—v. »Män för altingh lagher, att grefwen och Hebrons soldater och Redhwens och Kaflens rytere måtte medh förste komma sin koos.»

[2] Här tillfogades »som nu är skeedt».

[3] Utkast till brev från Sveriges råd o. ständer t. Danmarks råd och ständer s. d. s. l., renskrift bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. En 1600-talshand har a tergo antecknat, att detta brev ställts år 1611 men ej avgått. Då förslaget är otänkbart efter ständernas behandling av den danska frågan, s. n. s. 602 ff., måste det hänföras till dagarna 24—30 nov. Papperet är detsamma som i en samtida avskr. av rådets, ridderskapets o. adelns samt krigsbefälets svar på Karls första proposition, dat. Örebro 4 dec. 1610, samt i en likaså samtida avskr. av des:s svar om breven till Danmark, dat. Örebro 10 dec. 1610, bägge i sist anförda vol.

[4] »effter som wij then förre gången aff Hannz K. M:tt i Dannmark thett voro begärandes och på thz Flackebekkeske möttett aftalatt wardtt, att af sådantt efter denn tid aldrig skuulle orsak giffuas til widlöftigheett eller besuäring.»

[5] »aldelis fördolde som till efuentyrs vttij Dannmark hoss thee gemeene altid skie plägar, ther almogen och andre gemeene ther i lanndett gannske ringa eller och altzinntett fåå wetta af theras rijkes legennheett, för en sådant af konnungen och hanss entskijltte råådh tilförenna aldelis beslutitt ähr, som han thz hafua will.»

[6] »ähr af framfarne konnunger så ordnatt och lagatt som thett och ennu wid en god sedwane hålles i bruk, att både högre och nedrige stennder, andelige och wedzlige [!] pläge kallas tilsamman, och på en frij almennelig rijkzdaag förkunnas, huad som rijkett och oss i

att Karl försökt vidga Sveriges gränser på Danmarks bekostnad, tillbakavisades. Det vore Karls skyldighet att vidmakthålla eller vidga rikets gränser, men endast med rätt, icke med list.[7]

I själva verket hade Danmark intet att klaga över, hette det vidare, allra minst i vad angick Rigablockaden. Stettinfredens stadgande om vänskap mellan rikena kunde icke förenas med den hjälp, Danmark genom konvojerna givit Sveriges fiender.[8] Konvojerna hade Kristian kunnat spara, ty han borde genom Karls och rådets försäkran ha vetat, att Rigafararna för denna gång skulle få passera. Att det för Kristian gällde Öresundstullens vidmakthållande, förnekades. Vad den danske konungen ville hävda, vore höghetsrätt över hela Östersjön.[9]

Så följde en granskning av vad Kristian anfört i de olika stridspörsmålen. Först riktades en protest mot Kristians åtgärd att offentliggöra den svenska domen i lappmarksfrågan.[1] Teusinaöverenskommelsen gagnade även Danmark, hette det, ty två herrar kunde lättare

---

gemeen anliggannde ähr, der på wij sedan sampteligen pläge och gifua wårtt betenkande, huar efter sitt stand och legenheett, huad som i sakenne rådeligen synes företagas.»

[7] »huilket och thee dannske konunger innte ... försummatt, der med thee deras land förökatt ... thz dok meera ähr skiedtt med list och behendigheett än nogen machtt och manligheett, elliest hade theeras rike en rinnge grentzee haft, huar thee der wid allena blifua skuulle ...»

[8] Man ville gärna veta, hette det, »huad som kan wara åttskildnatt emellan at meena en wenligen och well eller meena en illa, ittem enom ähra eller wanähra, befodre eller förhindra, försuara eller baktala och förachta, jttem huad för åttskijldnett thz och kann wara emellan thet, som enom tilhörer och är till ens persons regemente, rike, lannd, vndersåttar, sådantt att verija eller fiendtligen tilstedia och påskynnda, försuare eller lata skada skie, widere gerna see ens ähre eller åstunde hanz wanähre, wetta ens nytto och besta eller gerna see hanz skada och förderf, göra thz med god ord eller jlvillia, troligen vtan falskhet heller otroligen med falskheett och bedrägerij, och sins wänns saker så hafua i acht som sitt egitt eller och sinn wen inthz well achtta vtan såsom sinn owen förachtta, anten befodre eller förhinndra. Mann tror jv wist, att alle ährlige och förståndige skole iv dömme thz vara sådana contraria och motsträfuige saker, och åttskildnaden emellan, at then ingen menniska förena och tilsamman förlika kan. Hvarföre man gerne wille wetta, huad medium the dannske wella finna emellen sådana föreningzord. Med Gudz ord och någom werdzlig laag kunne thee ikke försuara sig, vtan måtte skiee med annatt sätt, som jnttet berömligitt ähr, at man annatt säger enn man talar och annatt meenar en man skrifuer, ty skole thee ord, som i fördragitt vttrykkeligen förmäla om wenskap, både om konnungerna och theras rike och vndersåttare emellan, förståås gella och sanferdige wara, som ordenn lyda, så moste the andre mottsträfvingar inthet gella vtann aldelis borttförgättne och aflagde warde, ty både meningerne vnder ett förstånd kunna aldrig tillika gälla, vtan ettdera måtte wara, och thz andra i evighet aldrig gillande blifua.»

[9] »Men thz kann well synes och achttas att wara en annan orsak til sådan H. M:tt[!] skipflotes vttredning och bekostnatt, förnemligen att H. M:tt i Danmark will synas hafua ett synnerligitt rådande her i Östersiönn, lika som thz allena skulle lyda till honom ... såsom dermed bevises, att H. M:tt will taga sig fore till att försuara them, som till the pryske och churlendska siösteder wella, der H. M:tt ikke den ringeste fodzmon hafwer till rådende anten till strand eller land.»

[1] »hade wij aldrig trott, att skulle hafua blif[uet] vpbrutin, öfuerseddtt och vttsprid, för ähn thz wppenbarligen före en opman hade mått schie ... på denne sida ähr thz ikke skiedt.»

samsas än tre.[2] Då Sverige på vissa delar av kusten hade två tredjedelar av beskattningsrätten, kunde man icke neka det dess del i den andliga och världsliga jurisdiktionen och andra förmåner och rättigheter. Och vad anginge titeln, bekymrade sig Karl icke om Kristians titel, ens när den upptog landskap, som icke lågo under Danmarks krona. Kristians instruktion för Klas Gagge visade, att danskarna litade till våld, men därav kunde endast våld födas.[3] Danskarna borde förmå Kristian att avstå från våld och lita till skiljedom. Skattläggningen på fjället borde genast upphöra.

Klandret av Göteborgs privilegier möttes med en hänvisning till Kristianopels.[4] Fisket vid Ishavskusten skadade icke Danmark, hette det.

Sammanfattningsvis karakteriserades Kristians hållning som fientlig. Det öppna brevet kunde endast tolkas så, att den danske konungen väntade på tillfälle att angripa Sverige, då detta vore upptaget på annat håll. För att hindra honom borde ett gränsmöte snarast komma till stånd. Där borde en skiljedomare utses och alla de spörsmål behandlas, som kommit till sedan 1603 års möte. Tills processen fullföljts, borde freden bekräftas.

Låt vara, att detta svar på Kristians öppna brev skrivits i stark affekt. Att det varit avsett att föreläggas ständerna och att i rådets och ständernas namn avfärdas till Danmark, kan icke betvivlas.[5] Helt säkert har Karl tänkt låta det gå ut i tryck. Argumentationens enskildheter ge klart besked om syftet att uppvigla folkstämningen i Danmark mot Kristian och rådet. Därför den skarpsynta men polemiskt tillspetsade karakteristiken av de danska ständernas maktlöshet. Därför också den icke mindre skarpsynta analysen av Kristians Östersjöpolitik. Det gällde att stämpla den danske konungen som en våldsman och erövrare. Samma syfte hade helt säkert protesten mot offentliggörandet av domsluten från Flabäck.

Om Karls syn på läget ger utkastet klart besked. Man kan icke förmoda, att konungen icke väntat sig lycka med den djärva fram-

---

[2] »wij i den måttonn förmene at kunne oss bettre emellan der om förena, när tuo der om ähree ense, en när tre schole hafue der öfuer att råda och biuda.»

[3] »Men efter wåld biuder till på den ene sida och rett och skäll ikke enu gälder på wåra sida, moste man våld med wåld förhindra och styra, jn till dess att rett måtte få sin framgång.»

[4] Karl hade ej bekymrat sig om »then stad Constantinopell eller Christianopell, om then så kallas . . . oansedtt man well weet, att sådan stad ähr i den mening vprettatt, att, huar mögeligitt wåre, wille eder konung och herre gerna förhindra siöfarthen igönom Calmarsund, ja, handell och wandell i Calmare stad».

[5] Det är av vikt, att utkastet föreligger i renskrift, icke blott i konc. Vissa argument ge tydligt vid handen, att konungen själv nedskrivit eller dikterat framställningen. Den dialektiska utredningen om innebörden av Stettinfredens § 1 kunde eljes föra tankarna till hovkanslerns medverkan.

stöten. Han måste ha trott, att krigshotet kunde avvärjas genom denna hänvändelse till Kristians undersåtar. Låt vara, att erfarenheterna från den inre oron i Sverige kunna ha fått stöd av vad ryktet vetat berätta från upprorsrörelserna i Polen några år tidigare och i de tyska sjöstäderna, icke minst i Lybeck, där Karl framgångsrikt konspirerat med upprorsmännen. Grunden måste dock ha varit uppfattningen, hur den än förmedlats, att man i Danmark med ovilja såg fram emot ett krig med Sverige.[6] Under alla förhållanden vittnar utkastet om bristande insikt i Kristians maktställning och syften, icke mindre än i de svenska ständernas beredvillighet att medverka vid dess avfärdande.

Rådets bedömande av läget och Karls proposition till ständerna.

Om det svenska rådets hållning behövde Karl icke länge sväva i ovisshet. Under de sista dagarna av november samlades rådet i Örebro. Tydligen på Karls uppmaning gav det i ett rådslag form åt sina tankar.[7] Att Kristian ämnade göra gemensam sak med polackerna och anfalla Sverige, kunde ej betvivlas, hette det där, endast han kunde få någon orsak till krig.[8] Då Sverige emellertid icke kunde uthärda ett krig på två fronter, måste detta uppsåt förhindras genom eftergifter på de punkter, där Kristian kände sig förfördelad. Rigablockaden borde uppges, liksom kolonisationspolitiken vid Ishavet, tills tvisten med lagliga medel kunde biläggas. De svenska örlogskaptener, som överträtt sina instruktioner och drivit kaperier på danskt vatten, borde straffas. Samtidigt skulle man kräva skiljedom och begära Jakob I:s medling. Uträttades härmed icke annat, skulle Sveriges kristliga och fredliga uppsåt dock klarläggas.

Att detta förslag icke kunde av Karl accepteras, är klart. Konungen måste ha insett, att eftergifter av detta slag och på detta stadium icke kunde hejda Kristians uppsåt men skulle bli prejudicerande vid en rättegång. Rådslaget hade emellertid ådagalagt, att rådets stöd icke

---

[6] Endast få underrättelser av detta slag möta i bevarade källor — de många spionrapporterna från Danmark äro icke bevarade, i den mån de alls skrivits ut. Nämnas må endast Per Arvidssons berättelse om Kristians besök i Knäred 1601, s. o. s. 266, anm. 2. Kristian hade då mönstrat tre häradslag bönder. »Och sporde dem til, om the wille föllie honom till Swerige. Swarade alle bönderne honom: jnthett lengre ähn till grentzen. Der af blef han wred vpå bönderne. Sammeledes hafue de suarett honom vthi Dynge heredtt.»

[7] Rådets betänkande om Kristians öppna brev s. d. s. l., renskr. i vol. Rådslag och andra handlingar angående rikets råd, Rådets arkiv, RA, regest i Register öfver Rådslag i konung Carl IX:s tid, s. 54. Att rådslaget skulle vara, vad en senare kanslipåteckning anger, rådets svar på Karls första proposition, är otänkbart. Denna besvarades av rådet tillsammans med adeln och krigsbefälet och i helt andra ordalag. Rådets, ridderskapets och adelns samt krigsbefälets svar, dat. Örebro 4 dec. 1610, orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Att rådslaget skulle ha satts upp i Stockholm efter den 8 nov., är icke troligt, ej heller att det uppsatts utan Karls uppmaning. Det innehåller nämligen icke, såsom Axel Oxenstiernas koncept från aug. och okt. 1610 och rådslaget av den 23 aug. 1610, ursäkter för det dristiga initiativet.

[8] Uttrycket »brede wed de poler» torde ha inneburit mera än samtidigheten.

var att vänta för den politik, som kommit till uttryck i utkastet till brev till de danska ständerna.

Måhända föranledde rådslaget konungen att skjuta åt sidan detta utkast, uppsatt som det var under det omedelbara intrycket av Kristians öppna brev. Det kom nämligen aldrig att föreläggas ständerna. Karls proposition blev i själva verket ett vackert exempel på den riksdagstaktik, som han utbildat under revolutionsåren.[9]

Till en början bagatelliserades storleken av hjälpen till Ryssland, samtidigt som dess politiska betydelse framhävdes. I anslutning därtill avsade sig Karl regeringsbördan. Hans hälsa tillåte honom icke att härda ut, hette det. Ständerna borde taga i övervägande, hur regeringen i fortsättningen skulle skötas.[1]

Om innebörden av denna framställning kan man icke tveka. Det gällde att från början gendriva kritiken av fälttåget i Ryssland. Från vilket håll Karl väntade denna kritik, är känt. Det var rådets framställning i augusti, som upplyst honom om den. Rådet hade begärt defensiv i öster och offensiv mot Danmark. Det fanns skäl att förmoda, att denna kritik underbyggts av Kristians öppna brev. Det var under sådana förhållanden taktiskt riktigt att först avtvinga ständerna ett godkännande av politiken i öster. Som ett medel att nå ett sådant resultat tillgreps ånyo hotet av en tronavsägelse.

Först i andra hand togs den danska frågan upp. Karl överlämnade till ständerna Kristians brev och begärde en förklaring om att de icke ville ta emot sådana bud från en främmande konung samt ett uttalande om hur brevet borde besvaras.

Uppenbarligen har Karl väntat sig ständernas godkännande av den ryska politiken och avvisande av varje hörsamhet för Kristians brev och bud. Med stöd av det förra skulle han kunna gendriva alla önskemål om en annan gruppering av tillgängligt militära resurser. Med stöd av det senare skulle han kunna gendrvia alla önskemål om eftergifter till Danmark.

Ständerförhandlingarna i den danska frågan.

Resultatet blev emellertid ett annat. Intet av ståndén tog upp frågan om den ryska politiken. Samtliga förklarade, att kriget mot Polen skulle fortsättas till en acceptabel fred, men då det gällde frågan om medel till detta mål, visade de sin benägenhet för en defensiv krigföring. Endast så mycket folk borde sändas till Livland, som kunde avvaras i Sverige. Gränsfästningarna i öster borde sättas i stånd.

[9] Karls första proposition, dat. Örebro 1 dec. 1610, avskr. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Referat hos Lilliestråle, a. a., s. 62, T. Berg, Johan Skytte, s. 220, o. Tham, a. a., s. 227 f.

[1] Ordalagen anföras hos Lilliestråle, l. c. Varken dennes återgivande av huvudsaken, a. a., s. 63, rad 6, eller Thams referat, l. c., är nöjaktigt. Konungen har ej uttalat, att han ej ensam kunde bära regeringsbördan. Att ständerna önskade uppfatta propositionen så, är en annan sak.

Fienden borde, hette det i de högsta ståndens votum, hållas från gränserna.[2]

Beträffande Kristians brev gick man i stället Karls önskan till mötes. Sådana bud från en främmande konung vore ingen benägen att hörsamma, hette det. Men enträget betonades önskemålet, att freden måtte hållas vid makt. Hade övergrepp förekommit, borde de bestraffas, krävde präster och borgare. En beskickning till Köpenhamn anbefalldes av borgare och bönder. De sistnämnda hänvisade därvid till rådet.[3] De visste kanske, att de där kunde vänta stöd för önskemålet om fred i söder och väster.

Märkligast är emellertid — det har med rätta framhävts — att samtliga ständer togo fasta på Karls tronavsägelse.[4] I alla fyra svaren upptogs på allvar frågan till dryftning, vilka som borde förordnas att jämte konungen sköta regeringsärendena.

Det är icke nödvändigt att i detta se en öppen kritik av Karls regering. Konungen hade vid sitt framträdande inför ständerna varit så skröplig, att man med skäl kunde frukta för hans förmåga att upprehålla regeringen.[5] Att Karls politik icke dess mindre var föremål för skarp kritik man och man emellan under riksdagen, att denna kritik gällde den danska, icke den polska och den ryska frågan och främst kom till uttryck bland prästerskapet, därom ge de bevarade riksdagsdiarierna klart besked. Den 5 december kallades ständerna till slottet för att höra alla påståenden om Karls skuld till oroligheterna i lappmarken gendrivas. Två dagar senare lät hertig Gustav Adolf för de församlade ständerna uppläsa de instruktioner, Karl givit Jöran Gyllenstierna och Jakob Jakobsson under sommaren 1610. Det gällde att visa, att den svenska flottan verkligen icke gjort sig skyldig till övergrepp. Samtidigt förelästes Gustav Adolfs och rådets februaribrev och de anvisningar, som utarbetats för den beskickning till Danmark, som planerats i mars 1610.[6] Därjämte överlämnades Karls gensvar till ständerna.[7]

Konungen svarade där tämligen snävt i vad gällde regeringsfrågan.[8]

---

[2] Rådets, ridderskapets och adelns och krigsbefälets svar samt prästerskapets svar, bägge dat. Örebro 4 dec. 1610, borgerskapets svar samt allmogens svar, bägge dat. Örebro 3 dec. 1610, samtliga orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Referat hos Lilliestråle, a. a., s. 62 ff., med åtskilliga utdrag ur texten, hos T. Berg, a. a., s. 220 f., o. Tham, a. a., s. 228 ff.

[3] »doch på the wälbornne herrer richzenns råådh[!] gunstige förbättringh.»

[4] Tham, a. a., s. 228.

[5] Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, s. 695.

[6] Ibid., s. 696 ff. Hof-Cancelleren Doct. Nils Chesnecopheri berätelse, s. 630 f.

[7] Karls gensvar s. d. s. l., orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA, av Lilliestråle, a. a., s. 64, anm., med rätta hänfört till denna dag.

[8] Thams uppfattning, a. a., s. 229, att Karls svar innebar avtal om tillförordnande av en regering, kan icke upprätthållas.

Vad den danska frågan angick, ville han icke tro, hette det, att Kristian ämnade angripa Sverige, endast ständerna visade sig beredda till ett enigt försvar. För att få tvisterna bilagda, hade han emellertid låtit i kansliet ställa ett brev, som i konungens namn borde sändas till Kristian och i rådets och ständernas till Danmarks råd och ständer. Utkastet förelästes också för ständerna.[9] Samtidigt fingo dessa del av en rapport från ståthållaren på Älvsborg, som meddelade om forcerade danska rustningar.[1] Detta brev, som troligen var resultatet av Axel Oxenstiernas initiativ och helt visst var avsett att styrka rådets krav på eftergifter för Danmark, kom av Karl att begagnas i ett annat syfte. Det gällde att framtvinga ökad hjälp till försvaret av de hotade riksdelarna för den händelse, det dock komme till krig.

Karls förslag till brev till Köpenhamn syftade till framtvingande av en förlikningsförhandling. Det öppna brevet stämplades som ett otillbörligt ingripande i Karls höghetsrätt, och för att motivera kravet på en förhandling återtogos i korthet de svåraste klagomålen mot Kristian — den våldsamma framfarten vid Ishavskusten, konvojerna och hovkanslerns fåfänga beskickningsresa, allt dock i vida mera hovsamma ordalag än i det utkast, som ställts före riksdagens början.

Det är betecknande för ständernas oro, att även detta förslag möttes med bestämda gensagor. Inom rådet hade redan ett annat förslag utarbetats, där man endast berörde Kristians öppna brev och begärde förhandling på gränsen.[2] Detta överlämnades den 10 december till

[9] Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, s. 699. Utkastet är ej bevarat, men det är skäl att förmoda, att det hade samma eller nästan samma lydelse som det brev, vilket i Karls namn till sist avgick. Karl t. Kristian, dat. Örebro 11 dec. 1610, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, tryckt i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. A IV v—B II r. Petrus Drivius talar om att breven voro skrivna »på samma sätt» men menar, att bägge breven skulle utgå i konungens namn. Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, l. c. Att det gäller *ett* utkast till *två* brev, framgår klart av rådets, ridderskapets och adelns samt krigsbefälets betänkande, dat. Örebro 10 dec. 1610, orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Där uppges också, att Karl velat utställa ett av breven i rådets och ständernas namn. Hof-Cancelleren Doct. Nils Chesnecopheri berättelse, s. 631 f., ger i detta hänseende ingen ledning. Bevisningen styrkes av att ett konc. till brev i rådets namn, lika lydande med det brev, som verkligen avgick i Karls namn, i avskr. intagits i RReg 1611: 1, RA, fol. 9 r—10 v, under dat. Örebro 8 jan. 1611. Att det icke avgått, är säkert. På en avskr. av bägge breven i den form, de till sist fingo, men utan data, i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, har Axel Oxenstierna antecknat »K. M:tts bref till konungen och rijksens råd j Danmark, stenderne föreläsne den 8 decemb. Anno 1610 j Örebro». Då vittnesbörden om att de brev, som upplästes den 8 dec., voro likalydande och att, enligt Karls mening, rådet och ständerna borde utställa i varje fall brevet till det danska rådet icke kunna jävas, måste dessa avskr. härstamma från förhandlingarna den 10—11 dec., se nedan s. 606, och först senare ha blivit försedda med den missvisade påteckningen. Under denna har Oxenstierna skrivit tecknet H, vilket kunde ge anledning till förmodan, att påteckningen skett i samband med något ordningsarbete.

[1] Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, s. 699. Nils Bengtsson t. Karl, dat. Älvsborg 30 nov. 1610, orig. bland Skrivelser till konungen. Karl IX:s tid, RA. Se Ahnlund, a. a., s. 90.

[2] Axel Oxenstiernas utkast till brev från svenska rådet t. danska rådet, dat. Örebro

konungen jämte ett betänkande, där de meddelade sin uppfattning, att man icke i onödan borde irritera stämningen genom att upprepa gamla beskyllningar.[3] Brevet borde avgå i Karls eller i rådets namn, icke i ständernas, för att Kristian icke skulle tro, att dessa voro skyldiga att svara honom. Så länge förhandlingarna pågingo, hette det vidare, borde alla fientligheter undvikas. Alla tillgängliga trupper borde också hållas kvar i de västra riksdelarna som ett stöd för dessa förhandlingar.[4] Prästerskapet uttalade liknande önskemål, samtidigt som de ytterligare framhävde vikten av en beskickning till Köpenhamn.[5]

Ett uttryck i rådets förslag är värt särskilt beaktande. Man uttalade förvåning över att Kristian vänt sig till ständerna, medan ännu Karl och arvfurstarna voro i livet.[6] Samtidigt föreslog man, som nämnt, att svar icke borde utgå i ständernas, endast i rådets namn. Utan tvivel är det Axel Oxenstiernas uppfattning av rådet såsom statsauktoritetens bärare näst efter konungen, som här kom till uttryck. Däremot torde det icke vara riktigt att ur dessa ord utläsa medgivandet, att rådet eller ständerna skulle vara skyldiga den danske konungen hörsamhet, därest Vasaätten doge ut.

Hur härmed än må ha förhållit sig, denna opposition väckte konungens vrede ända därhän, att han, enligt en sagesman, som bevistade förhandlingarna, till en början nekade att ta emot betänkandena.[7] Därefter lät han hovkanslern fråga ständerna, om de ville göra Kristian till viljes genom att uppge Rigablockaden och kolonisationen vid Ishavet.[8] Detta besvarades av ständerna, enligt uppgift med Hans Eriksson som talesman, nekande, och alla betygade Karl sin trohet. Vid underrättelsen om detta förklarade konungen, att det finge bli vid det

---

s. d., egenhändigt konc. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, med påteckning: »Dette bleff steltt af R. R. doch icke åstadsendt vthen ett anned, concipered j cantzelied.» I sitt första svar, s. o. s. 603, anm. 2, hade rådet lovat att, vad angick brev till Danmark, »thett medh all flijt öfwersee och så mycket oss der om wetterligit sampt the andre stenderne betenckie och sedhen framdeles ett sådant swar ther opå gifwe, som H. Kon. M:ttz högheet och Sweriges rijkes rettigheet äsker och kräfwer».

[3] Om rådets, ridderskapets och adelns samt krigsbefälets betänkande, dat. Örebro 10 dec. 1610, avskr. av orig. bland Riksdagsacta 1609—1610, RA. Referat hos Lilliestråle, a. a., s. 67 f., T. Berg, a. a., s. 220 f., o. Tham, a. a., s. 230.

[4] »Ty der konungen i Danmark förnimmer H. Kon. M:tt icke ware aldeles oberedd, kunde tillewentyrs better stå med honom till att handle.»

[5] Prästerskapets betänkande s. d. s. l., avskr., uppenbarligen av konc., i vol. N. 801, UUB. Referat av Lilliestråle, a. a., s. 68. Drivius nämner svar jämväl från övriga ständer, men dessa äro icke bevarade. Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, s. 701.

[6] »emädan H. K. M:tt eller någon af Sweriges rijkes arffurster öf:rleffde.»

[7] Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, l. c.

[8] »therefter kom strax D. Nils uppå salen och frågade om och någor wille wara Konungen i Danmark undergifwen (menandes at om Hans Kongl. Maj:t efterlåte fritt Seglation och i Lappmarken *etc.*).» Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, l. c. »Derefter kom D. Nils ig:n vth, sadhe, att K. M. låth sig jnte wäll behaga att göra konnungen i Danmark någ:tt til wilia, ty jng:n war hono*m* någ:tt skyllig, dhet goth ähr.» Anonymt riksdagsdiarium bland Riksdagsacta 1609—1610, RA.

svar, som ställts i kansliet.[9] Ständerna hade därmed uttryckligen godkänt Karls danska politik men icke konungens utkast till breven.[1] Händelserna hade utlöst stark oro. Denna synes ha föranlett rådet eller enskilda medlemmar av rådet att ånyo vända sig till konungen. Om dessa förhandlingar, som förts på aftonen den 10 december eller tidigt följande dag, är intet känt, endast att de resulterade i ömsesidiga eftergifter. Karls brev till Kristian avgick i den form, konungen en gång bestämt.[2] Brevet till det danska rådet däremot avfattades i tämligen nära överensstämmelse med, men i enskilda uttryck skarpare än rådets förslag, sådant det är känt från Axel Oxenstiernas koncept. Emellertid utställdes det icke i rådets utan i Karls namn.[3]

Denna omständighet synes ge en anvisning om förhandlingarnas förlopp. Man torde ha meddelat Karl rådets förslag, och han måste ha erbjudit sig att godtaga det med de ändringar, som det till slut avsända brevet företer. Detta måste ha avslagits, men Karl har icke dess mindre låtit det gå i denna form, dock i sitt eget namn.

Hur därmed än må ha förhållit sig, konungens politik hade segrat. Om hemkallande av trupper från Livland och Ryssland var icke längre tal, om eftergifter för det danska krigshotet heller icke. Det gällde endast att vinna ständernas bifall till de bevillningar, som voro konsekvensen av denna politik. Måhända får man i de stundande förhandlingarna om bevillningen se orsaken till brådskan med avfärdandet av breven till Köpenhamn. Kanske var det brev till staden Lybeck, där Karl uppmanade dess köpmän att inställa Rigahandeln under den stundande vintern, ett led i samma politik. I alla händelser meddelades detta brev ständerna redan vid bevillningsförhandlingarnas början.[4] Under de fortsatta förhandlingarna har konungen effektivt kunnat hota med den danska faran.[5] Resultatet blev en fullständig framgång

[9] »tå ropade alla, nej: hållandes alle sine finger up, att the wille blifwa hos sin edswurne Konung och hans efterkommande.» Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, l. c. »Dett alle med Hans Erichsson samptyckte och medh vprechte händer tilsade K. M. huldskap, mandskap och troskap, så och de 2 högborne furster H. Göstaf och H. Carll. Då gik D. Nils til K. M. och gaf H. K. M. detta wetha. Kom sedan ig:n och sade, att K. M. läth sig dog behaga brefuet [sic!], som til Danmark wore skrifne . . .» Det anonyma riksdagsdiariet, se föreg. anm.

[1] Annorlunda hos Tham, a. a., s. 230.

[2] Karl t. Kristian, dat. Örebro 11 dec. 1610, s. o. s. 604, anm. 9.

[3] Karl t. danska rådet, dat. Örebro 11 dec. 1610, avskr. av orig. i SvReg II, DRA, fol. 443 v—445 r, tryckt efter konc. i Wisse Aftryck Af några Bref, fol. B II r—B III r. Om Axel Oxenstiernas utkast s. o. s. 604, anm. 2.

[4] Extract och Uthtåg af Petri Drivii Diario, s. 702.

[5] »Jtem om några hade Jute-hierta under en Swensk tröja.» Ibid., l. c. Särskilt intresse tilldra sig bevillningsförhandlingarna den 16 dec. »Sedan fråga H. K. Maj:t Ständerne, om the wille köpa fridh af Juthen eller Pålacken. Ständerne swara Nej.» L. c. ». . . talade H. K. M:tz stenderna till, att H. K. M. hade förnummitt, thz några hade låtitt sin för flågne ordh så falle, att de wille kiøpa sigh frijdh af konungen i Pålandh och konungen i Danmark, der öfuer H. K. M:tz sigh högeligen förvndrede och sade ytterligare: så lenge

för de kungliga förslagen. Ständerna beviljade tunga gärder för fästningarnas och flottans stärkande samt en utskrivning, större än någon gång tidigare. Samtidigt försäkrade de den regerande grenen av Vasahuset om sin obrottsliga trohet, vad som än kunde komma att ske.[6]

Riksdagsförhandlingarnas resultat

Inför 1603 års möte hade Kristian klagat över att stora skatter togos upp i Sverige under åberopande av Danmarks krigshot och menat, att detta skedde för att utså hat mellan nationerna.[7] Hans uppgifter ha icke kunnat bestyrkas, men säkert är, att hotet av ett krig med Danmark efter Flabäcksmötet icke utnyttjades i Karls politiska propaganda. Det är i stället skäl att förmoda, att konungen målmedvetet bekämpade den fruktan för Danmarks hållning, vilken under den politiska krisen 1601—1602 kommit så mycken oreda åstad. Först vid 1609 års riksdag kom förhållandet till Danmark på tal mellan Karl och ständerna och då på dessas initiativ.[8] När förhållandet till Danmark följande år blev Örebroriksdagens huvudfråga, förmådde konungen så skickligt utnyttja ständernas fruktan för den hatade juten, att Kristians påstående från 1603 blev sant. De nya bördorna, oerhörda i mannaminne, upptogos under åberopande av det danska krigshotet.[9] Detta måste ännu mera ha sammansvetsat undersåtarna till enigt motstånd mot det danska angreppet.

För att nå detta mål hade konungen, trots sin svåra sjukdom, uppbjudit hela sin förhandlingsskicklighet. Detta har under skildringen av riksdagsförhandlingarna exemplifierats, men uppmärksamheten bör fästas på ännu ett viktigt led i denna taktik. Med Kristians hänvändelse till ständerna som motivering hade Karl avkrävt sina undersåtar trohetsed i sådana former, att frågan om den danska politiken kom att sammanfalla med frågan om troheten mot konungen, medan varje eftergift åt Kristian blev en undersåtlig ohörsamhet. Det gälde icke mera Rigablockadens upprätthållande eller kolonisationspolitikens fortgång. Att sätta endera i fråga, vore att ställa sig till efterrättelse Kristians bud. Så hade Karl IX:s Ishavspolitik, för vilken hans undersåtar eljes voro främmande nog, under månaderna före Kalmarkrigets utbrott blivit en nationell angelägenhet. Detsamma gäller om den hårdhänta blockadpolitiken.

---

wij lefue och Gudh oss helssan förläner och wår elskelige sonn lefuer, så skall ingen nödh wara mz eder, och ingen skall edher fiendtligen öfuerfelle, vthen wij wilie hålla edher i hegn och försuar, som een godh cristen konungh egner och bör. Tå svarade alle ständer här till således, att the som sådent sacht hade, hafue de trätt ifrån alle de förbund och christelige handlinger . . .» Anonym relation i vol. E 301, UUB.

[6] Ständernas försäkringar, dat. Örebro 20 dec. 1610, tryckta bland Alla Riksdagars och Mötens Besluth, s. 635 ff.

[7] S. o. s. 402. [8] S. o. s. 570 f.

[9] Alla Riksdagars och Mötens Besluth, s. 635, rad 9—8 nedifr., 638, rad 8—9, 639, rad 16—17, 640, rad 11—12, 641, rad 6—5 nedifr., o. 644, rad 1—3.

I så hög grad präglas denna politiska taktik av Karls personlighet, att man icke kan tveka att tillskriva konungen ensam förtjänsten av framgången. Att i överensstämmelse med den aristokratiska traditionen från 1600-talets mitt i hovkanslern se tillskyndaren av Karls danska politik under de sista krisåren, lär heller icke vara riktigt.[1] Att Karl och Gustav Adolf haft tillgång till alla de underrättelser från Danmark, som lågo till grund jämväl för rådets bedömande av läget, kan icke betvivlas. När konungen likafullt in i det sista tvivlade på att Kristians krigiska planer skulle sättas i verket, hade det helt visst andra skäl.

Oktobermandatet 1601, förorsakat av polska stämplingar under Karls vistelse vid fronten i Livland — så tedde sig saken för Karl — hade icke lett till krig. Den nationella enigheten och Karls hemresa hade hindrat det. Fanns det då skäl att frukta större allvar bakom det öppna brevet i oktober 1610, förorsakat av Karls sjukdom och påfrestningarna i öster, endast sammanhållningen mellan konung och ständer icke brötes sönder? Lägg till detta Karls förakt för danskarnas militära förmåga, grundad på erfarenheterna från sjuårskriget, där han gjort sina första krigiska lärospån, och detta bedömande av läget ter sig förklarligt. Att detta bedömande varit hovkanslerns, icke konungens, låter sig icke tänkas.

Nils Chesnecopherus var icke olik andra lågbördiga sekreterare hos Gustav Vasas söner däri, att hans ställning var helt beroende av konungens nåd och onåd. Intet talar om att han skulle ha haft särskilt starkt inflytande på konungens avgöranden. Ännu i slutet av år 1609 hade han fått röna den kungliga onåden i tämligen förödmjukande former.[2] Hela hans verksamhet vittnar om en beställsam iver att vara sin uppdragsgivare till lags. Att Karl av sina närmaste medhjälpare fick höra bifall till sitt bedömande av det politiska läget, kan icke betvivlas. Men att dessa skulle ha varit de ledande i detta samarbete, är därför icke troligt.

[1] Så hos T. Berg, a. a., s. 224 ff., särskilt s. 225, rad 11—10 nedifr., Tham, a. a., passim, o. Ahnlund, a. a., s. 85 f.

[2] T. Berg, Nils Chesnecopherus, s. 432 f.

VI.

De sista förhandlingarna före krigsutbrottet.

Efter riksdagens slut dröjde rådet och biskoparna hos Karl i Örebro, uppenbarligen för att invänta svaret från Danmark.[3] Om detta bleve bifall till kravet på ett gränsmöte, borde förberedelser ofördröjligen vidtagas. Också om resultatet bleve en skärpning av den politiska krisen genom en ny dansk hänvändelse till de svenska ständerna eller ett hotfullt svar som förebud för en krigsförklaring, behövde konungen utnyttja propagandaverkan av ett upprop till ständerna, förmedlat jämväl av rådet och biskoparna. Den omständigheten, att oppositionen vid riksdagen, ehuru den letts av rådskretsen, blivit skarpare formulerad av prästerskapet, inbjuder till slutsatsen, att konungens önskemål att utom rådet ha biskoparna kvar vid hovet var ett led i hans till nationell enighet inför den danska krisen syftande politik.

Det danska svaret gav emellertid intet avgörande besked. Kristian svarade helt kort på egna och rådets vägnar med en hänvisning till det öppna brevet.[4]

Om de överläggningar, som följde i Örebro, är intet känt. Svarets avmätta tonfall bör ha givit besked om att kraven från Örebroriksdagen icke förbättrat stämningen i Köpenhamn. Har man återtagit studiet av Kristians öppna brev, skall man där ha funnit den utförliga argumenteringen för avslag på begäran om ett möte. De brev, som nu uppsattes, dels från Karl till Kristian och till det danska rådet, dels från det svenska rådet till det danska, syftade uppenbarligen till att skapa klarhet i frågan om krig eller fred.[5] Under hänvisning till den vänskap, som stadgats i Stettin, begärde Karl uttryckligen, att Kristian skulle avstå från att hjälpa hans fiender i Riga och Kurland, de jesuitiska polackernas allierade. Till detta fogades i rådets brev ånyo en

[3] Tham, a. a., s. 233 med anm. 1.

[4] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 23 dec. 1610, avskr. av orig. i DReg, RA, fol. 344 v, tryckt i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. B III r—v.

[5] Karl t. Kristian, dat. Örebro 14 jan. 1611, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Avskr. av konc. i RReg 1611:1, RA, fol. 17 r—v, har dat. 13 jan. Karl t. danska rådet samtidigt, orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Svenska rådet t. danska rådet samtidigt, orig. i vol. Sverige A I 7, ibid., undertecknat av Magnus o. Abraham Brahe, Axel Ryning, Seved Ribbing, Jöran Gyllenstierna, Hans Eriksson, Per Ryning, Erik Ribbing, Hans Åkesson, Bo Ribbing, Erland Björnsson, Nils Andersson o. Axel Oxenstierna. Breven äro tryckta i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. B III v—C I v. Man observere olikheten i ordningsföljden mellan råden i orig. och tryck.

begäran om möte vid gränsen — det var Karls förslag i detta hänseende, som avvisats i det öppna brevet, och det gällde att icke heller nu försumma någon möjlighet, som kunde rymmas inom Stettinfredens förlikningsbestämmelser.

Om det verkliga syftet med framställningen kan ingen tvekan råda. Den berättigar till slutsatsen, att överläggningarna i Örebro i januari 1611 gällt dispositionen av rikets stridskrafter. Att konungen varit obenägen att uppge sin kraftödande ryska politik, kan icke betvivlas. Rådet å andra sidan måste, då det accepterade konungens hållning mot Danmark, ånyo ha krävt en kraftsamling i rikets västra delar för en lösning av den danska konflikten i första hand. Man har enats om att söka skaffa sig klarhet i frågan om krig eller fred i väster. Först därefter kunde man träffa ett avgörande om truppsändningarna till de östra provinserna.

Om denna uppfattning av överenskommelsen mellan Karl och rådet i januari 1611 är riktig, har intet skäl förelegat att kvarhålla rådet och biskoparna vid hovet.

Det svar, som kom från Köpenhamn, gav ingen klarhet. Det var ställt av danska rådet och hänvisade ånyo till Kristians öppna brev.[6] Denna hänvisning kunde icke missförstås. Konvojerna skulle fortsätta. Men i frågan om krig eller fred hade man ännu ingen visshet. För att få bättre besked skrev Karl omedelbart till Köpenhamn, betygade sin avsikt att hålla Stettinfreden vid makt och begärde få veta, om Kristian hade samma mening.[7]

Det danska rådets brev, liksom Karls nya hänvändelse, meddelades icke det svenska rådet.[8] Orsaken synes endast kunna ha varit en. Karl har icke varit benägen att iakttaga den överenskommelse, som träffats vid rådsmötet i januari. Samtidigt med brevet från Danmark hade underrättelser kommit från Ryssland, vilka gåvo nytt hopp om framgångsrik inblandning i de ryska affärerna.[9] I slutet av februari

---

[6] Danska rådet t. svenska rådet, dat. Köpenhamn 3 febr. 1601, orig. i vol. Förhandlingar 1592—1611, Danica, RA, undertecknat av Kristian Friis, Manderup Parsberg, Henrik Lykke, Sten Maltesson, Breide Rantzau, Olov Rosensparre, Kristian Holck, Mogens Ulfeldt, Jörgen Friis, Eske Brock, Jakob Ulfeldt, Axel o. Sten Brahe, rec. Örebro 13 febr. 1611. Brevet är tryckt i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. C I v—C II r, och i utdrag hos Erslev, a. a., s. 205. Thams uppgift, a. a., s. 237, att vid brevets avfärdande rådet redan bifallit Kristians proposition om kriget, är oriktig.

[7] Karl t. Kristian o. t. danska rådet, dat. Örebro 15 febr. 1611, bägge orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, och tryckta i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. C II v—C III r. Referat hos Erslev, l. c., o. Tham, l. c., det senare dock missvisande.

[8] Tham, l. c.

[9] Hans Olovsson t. Axel Oxenstierna, dat. Örebro 21 o. 25 febr. 1611, bägge orig. bland Skrivelser till Axel Oxenstierna, Axel Oxenstiernas samling, Enskilda arkiv, RA. Referat av Tham, l. c. Underrättelserna från Ryssland hade försatt Karl i den bästa stämning, meddelade Hans Olovsson i det senare brevet: »H. K. M:tt war vtaf hans tijdender lustig.» Om det nya läget i Ryssland se Almquist, a. a., s. 229.

utgingo från kansliet i Örebro nya anvisningar till befälhavarna i öster. I brev till tsar Dimitrij och i manifest till de novgorodska och moskovitiska ständerna lovade Karl nytt bistånd mot polackerna.[1] Av särskilt intresse är, att han därvid utfäste sig att med sin flotta hejda en befarad spansk hjälpexpedition till Arkangelsk. Hade rådet i januari krävt försäkringar om defensiv i öster, därest svaret från Köpenhamn icke bleve tillfredsställande, måste det nu ha tett sig nödvändigt att driva den äventyrliga politiken utan dess medverkan. Ty att uppge sina ryska planer, därtill var Karl icke under några omständigheter villig.[2]

Samtidigt kallades rådet till sammankomst i Nyköping den 1 maj 1611.[3] Valet av mötesort och mötesdag har icke skett på en slump. Vid den tiden borde den svenska flottan vara färdig att löpa ut. Från Nyköping kunde dess rörelser i Östersjön ledas, liksom ett försvar av landgränsen mot Danmark borde ledas från Örebro eller Jönköping. Sammanställas dessa omständigheter med huvudargumenten i Kristians öppna brev föregående höst och i det svar från de svenska ständerna, man då hade planerat, med den form, som givits hänvändelsen till Danmark i januari och med det danska rådets svar, blir slutsatsen, att Karl väntat avgörandet mellan krig och fred vid de bägge nordiska flottornas möte i Östersjön på sommaren 1611. Om sangvinisk oförsiktighet vittnar denna uppfattning desto mindre, som samtidigt allvarliga tillrustningar gjordes för landgränsens försvar, därest ett anfall ändock skulle komma från de skånska landskapen.[4] Att Karls uppfattning av läget så till vida var långt riktigare än vad man med kännedom om händelserna i april ville förmoda, skall nedan visas.

Den följande brevväxlingen mellan de bägge regenterna äger föga

---

[1] Almquist, l. c.

[2] Thams slutsats, l. c., att Nils Chesnecopherus godtyckligt undanhållit rådet kännedom om det danska svaret, är orimlig. Man kan icke förmoda, att detta skedde utan Karls uttryckliga order. Om konungen icke direkt velat underlåta att ge riksrådet eller i varje fall dess tillstädesvarande medlemmar besked, skulle han självfallet ha gjort det, då brevet varit adresserat till rådet och förts till Sverige av rådets sekreterare. Den omständigheten, att detta är det enda danska brev från denna period, som är bevarat i orig., och att det icke varit tillgängligt vid upprättandet av kopieboken DReg, RA, vid 1600-talets mitt, tycks visa, att det förvarats avskilt från övriga danska handlingar — måhända i konungens enskilda kista. — Det är av intresse, att brevdragarna icke hade att berätta om danska rustningar till lands, endast till sjöss. »Elliest förnumme wj der intz krigsfolk, allenest skipflotten pyntes wäl till.» Hans Olovsson t. Axel Oxenstierna, dat. Örebro 21 febr. 1611, s. o. s. 610, anm. 9.

[3] Tham, a. a., s. 238 med anm. 1.

[4] Om dessa rustningar se ett stort antal brev i RReg 1611: 1, RA, vilka här icke särskilt anföras. Det är nödvändigt att icke låta sig förledas till tanken, att Karl sangviniskt försummade landgränsens skydd, därför att han i sin propaganda mot oron i landsändarna förnekade faran, se t. ex. Karl t. Jakob Jakobsson, dat. Örebro 13 febr. 1611, avskr. av konc. ibid., fol. 81 v—82 r.

intresse. Kristian besvarade Karls hänvändelse med en förklaring, att han icke låge i fiendskap med Sveriges undersåtar, men att Karls politik varit fientlig.[5] Karl replikerade med en vädjan till främmande furstars medling.[6] Någon betydelse för händelsernas utveckling kunde dessa brev icke få. De vittna emellertid om Kristians förhoppningar om stödet av en svensk resning, liksom om Karls förhoppningar, att Kristian av hänsyn till den europeiska opinionen än en gång skulle kunna förmås att uppskjuta det anfall, han planerade.

Den engelska medlingsplanen och Kristians beslut om kriget.

Avgörandet mellan krig och fred hade emellertid redan fallit, men icke, så som man gärna velat tro, vid förhandlingar mellan Danmarks konung och råd. Vilka de bevekelsegrunder varit, som mot slutet av oktober 1610 bestämt Kristian för att med eller mot rådets vilja följande sommar anfalla Sverige, därom har forskningen ej givit klart besked.[7] Man har hänvisat till underrättelserna från Ryssland, men dessa böra ha förelegat i Köpenhamn långt tidigare på året.[8] Om flottans framgångsrika konvojtjänst på tillfartsvägarna till Riga visste Kristian besked redan vid höstens början.[9] Från kolonisationsområdet i norr kunna inga underrättelser ha inträffat, som varit avgörande för frågan om krig eller fred.[1]

Endast en handling rörande den nordiska krisen utställdes i början av november i Kristians kansli, ett utförligt svar på Jakob I:s erbjudande om medling mellan de nordiska rikena. Det är skäl att närmare undersöka innebörden av detta medlingserbjudande.

Då Gustav Eriksson Stenbock och Johan Skytte på våren 1610 avfärdades till England, var frågan om Sveriges förhållande till Danmark icke deras mest angelägna ärende. Det gällde i främsta rummet att övertyga den engelske konungen om Gustav Adolfs rätt till Sveriges krona och i andra hand att utverka engelskt stöd vid Rigablockaden. Men också den danska tvisten skulle de föra på tal, framlägga de svenska klagomålen och begära ett förmaningsbrev från Jakob till

[5] Kristian t. Karl, dat. Köpenhamn 7 mars 1611, tryckt efter avskr. av orig. i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. C III r—v, helt överensstämmande med avskr. av konc. i SvReg III, DRA, fol. 8 r—v.

[6] Karl t. Kristian o. t. danska rådet, dat. Örebro 23 mars 1611, mars 1611, bägge orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, och tryckta i Wisse Aftryck Af någhre Bref, fol. C IV r—D I r.

[7] Kristians beslut kan med tämligen hög grad av visshet bestämmas till tiden 10 okt.—11 nov. 1610. Ännu den 10 okt. hade ståthållaren i Norge, Enevold Kruse, fått Kristians tillstånd att i januari 1611 lämna sin post för en tids besök i Danmark. Den 11 nov. återtogs tillståndet med hänvisning till »nogen Leilighed . . ., for hvilken os ikke raadeligt synes, at I eder der fra Lenet begiver». Kristian t. Enevold Kruse nämnda dagar, resp. regest och avtryck i Norske Rigs-Registranter, IV, s. 393 ff.

[8] Så Thyresson, a. a., s. 33.

[9] S. o. s. 593.

[1] S. o. s. 557.

svågern i Köpenhamn.[2] Förhandlingarna kommo emellertid att på den punkten få ett annat resultat. Den engelske konungen visade sig ivrig att få ett bättre förhållande till stånd, ja, han erbjöd sin medling mellan de nordiska rikena i syfte, hette det, att hindra ett krig mellan två protestantiska furstar.[3] Att hans trosnit därvid varit en viktig drivkraft, är visst. Större betydelse torde dock böra tillmätas det engelska intresset av fredlig samfärdsel på det baltiska innanhavet — ett krig skulle bli vida mera ruinerande än Rigablockaden varit — och den gamla antagonism mot Danmark, som var en följd av den danska tullpolitiken och tvisterna på fiskeplatserna under Norges kuster.[4]

Det engelska erbjudandet accepterades av svenskarna[5], och det torde icke ha dröjt alltför länge, innan Jakob vände sig till Kristian med en enträgen framställning i detta hänseende. Han meddelade sin svåger den svenska propositionen och sitt eget svar samt den förteckning över de svenska klagomålen, som sändebuden överlämnat.[6] Detta innebar ett medlingserbjudande, som icke kunde av Kristian utan vidare avvisas.

Till en början har den danske konungen uppenbarligen menat, att han kunde genom en framställning av sina klagomål och sin syn på konflikten övertyga Jakob om att en medling vore utsiktslös och så få honom att återtaga sitt erbjudande. Den kunglige kanslern fick i uppdrag att utarbeta en sådan framställning.[7]

Det dröjde emellertid icke länge, innan Kristian ändrade mening. En förmodan ligger nära till hands, att Kristian Friis framhållit vådorna av att stöta sig med Jakob och kanske driva denne över på svensk sida — att Karl erbjudit den engelske konungen allians, visste man helt säkert i Köpenhamn.[8] Hur därmed än må ha förhållit sig, i oktober 1610 sände Kristian sin förtrogne medarbetare, sekreteraren Jonas Charisius i största hemlighet till London för att meddela konung Jakob sitt beslut att angripa Sverige.[9]

---

[2] T. Berg, Johan Skytte, s. 177, o. ovan s. 571 ff.

[3] T. Berg, a. a., s. 199.

[4] Om stämningen i England vittnar vältaligt ett brev från Robert Anstruther t. Kristian Friis, dat. London 8 juni 1611, orig. i vol. England A II 7, TKUA, DRA, efter det nordiska krigets utbrott: »sanden att sige, efter mijn ringe forstand, da ere der en sympathia jmelliom die suenske och disse folk heer.»

[5] T. Berg, a. a., s. 209.

[6] Brevet är ej bevarat. Underrättelse om den engelske sekreterarens ankomst i Kristians brev t. Kristian Friis, dat. Haderslev 26 sept. 1610, tryckt efter orig. bland Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 43 ff.

[7] Senast anförda källa.

[8] Genom Jakobs ovan, anm. 6, anförda, nu ej bevarade framställning av de svensk-engelska förhandlingarna.

[9] Kristians instruktion för Jonas Charisius är ej bevarad. Dennes ärende är känt genom tvenne brev från Jakob t. Kristian, dat. Westminster 24 dec. 1610 o. 21 febr. 1611, bägge

Det är av största intresse, att den framställning, som Kristian beordrat sin kansler att sätta upp, likafullt avgick, och det utan att Jonas Charisius' hemliga uppdrag nämndes.[1] Det är icke omöjligt, att Kristian undanhöll också Kristian Friis sitt beslut. Under alla förhållanden torde den hemliga beskickningen, som var muntlig, ha betraktats som en rent personlig angelägenhet mellan konungarna, utanför den diplomatiska brevväxlingen. På den vägen kunde Kristian söka övertyga Jakob om det utsiktslösa i ett medlingsförsök utan att detta bleve stötande. Ingen underrättelse kunde bättre än den, Jonas Charisius förde med sig till England, tjäna detta syfte.

Helt övertygad tycks konung Jakob dock icke ha blivit. Han har enträget framhållit vådorna av Kristians beslut och bett honom ta saken under förnyat övervägande.[2] Då det dröjde med besked från Köpenhamn, bad han icke mindre enträget om underrättelse.[3]

Kristian synes emellertid ha ansett saken avgjord och gav sig icke tid att ge svågern ytterligare besked, utöver det han redan givit. Det tycktes honom troligen lägligare att alls icke ingå på frågan än att meddela Jakob ett avslag. Därav lät denne sig emellertid icke avskräcka.

I januari 1611 vände sig generalstaterna till Jakob med förslaget, att denne genom en ansenlig beskickning till Sverige och Danmark skulle försöka få striden bilagd, i det gemensamma intresset att rädda Östersjöhandeln.[4] Om denna framställning inspirerats av de svenska sändebud, som lågo i Haag, är icke känt. Konung Jakob var emellertid ivrig att få till stånd ett samarbete med holländarna. Själv kunde han

orig. i vol. England A I 2, TKUA, DRA. Det senare brevet har feldaterats till 1610, men rätt år framgår med full klarhet av sambandet med det föregående brevet och med det engelska medlingserbjudandet. Jonas Charisius hade tidigare använts av Kristian i åtminstone ett liknande personligt och strängt hemligt ärende, där det gällt att handla bakom riksrådets rygg. Slange o. Gram, a. a., s. 247 ff.

[1] Kristian t. Jakob, dat. Köpenhamn 4 nov. 1610, avskr. av konc. bland Latina, TKUA, DRA. Jfr Macray, Second report on the royal archives of Denmark, s. 8. Att brevet avgått, är visst, ty det nämnes i det första av Jakobs i föreg. anm. anförda brev.

[2] Jakobs svar refereras i dennes brev t. Kristian, dat. Westminster 24 febr. 1611, s. o. s. 613, anm. 9. »Non incommodum nobis videbatur memoriae v:rae commendare l:ris eadem, quae D. Jonae sermone dixeramus», heter det där. Frågan ställes, »siue religionis societas spectanda sit, siue rerum v:rarum incolumitas intuenda. Alterius enim cum illi et nobis verisq*ue* communis sit professio, soliq*ue* simus reges, qui religionis purioris vsum tueamur, omne dissiduum, quod inter vos inascitur neq*ue* sine gravi incommodo causae communis, certe autem maximo cum scandalo suscipietur. Ad alteram v:ro quod attinet, praecauendum vobis est eo consilio, quo principes omnes perspicaces et prudentes sibi cauere solent, quod etiam non dubitamus, quin facile vobis absq*ue* n:ra admonitione occurrat, ne vicina vis aliqua plus aequo intumescat, eoque magnitudinis peruenias, vt caeteris formidolose evadas. Quibus quidem argumentis cum D. Jonas copiose a nobis instructus discessisset, arbitramur si per hyemem non sit factum, vt vel ille tardius ad vos redierit, vel responsio v:rae ad nos non peruenerit, nos iam antea fuisse accepturos a vobis eo in negotio eam significationem animi v:ri, quae prudentia v:ra digna esset.»

[3] Jakob t. Kristian, dat. Westminster 24 dec. 1610, s. o. s. 613, anm. 9.

[4] Wiese, a. a., s. 27.

icke göra en ny framstöt, innan han fått svar från Kristian — det förbjöd honom helt visst hans kungliga värdighet. Men han uppmanade holländarna att göra ett försök, och för att stödja detta upprepade han i ett brev till Kristian de viktigaste av de argument, han genom Jonas Charisius tidigare meddelat honom, och sände detta brev till Haag.[5] Därifrån vidarebefordrades det till Köpenhamn. Någon nederländsk beskickning till de nordiska huvudstäderna blev däremot icke av. I Haag hade helt andra stämningar tagit överhand. En beskickning skulle icke heller, lika litet som konung Jakobs upprepade framställningar, ha kunnat hejda Kristian.

Genom denna skildring av det engelska medlingsförsöket har Kristians beslut att äntligen gripa till vapen med tämligen stor visshet kunnat tidfästas till mitten av oktober månad 1610. Fråga är endast, om det samband i tiden, som därmed konstaterats, också ger upplysning om orsakerna till Kristians beslut. Fastän ingen fullständig bevisning kan framläggas, blir svaret tveklöst jakande.

Intet kunde i själva verket för Kristian komma olägligare än ett medlingserbjudande. Hans avsikt var att mot det danska rådets önskan driva fram en väpnad konflikt. Rådets medgivande, då det gällde det öppna brevet till Sveriges ständer, tycktes äntligen ha banat väg för framgång. Bifall till en krigsförklaring skulle — så har helt säkert planen varit — avtvingas rådet som en konsekvens av detta öppna brev och av den kris i förhållandet mellan rikena, som borde bli dess resultat. I ett medlingserbjudande från ett sådant håll kunde rådet ändock ta sig orsak att avvisa konungens önskan eller få ett uppskov. Därför gällde det att hejda medlingsaktionen.

Men icke nog härmed! Helt visst har Kristian med oro sett de svenska försöken att närma sig västmakterna. Konung Jakobs brev har upplyst honom om att dessa svenska strävanden delvis varit framgångsrika. Kanske ha underrättelser från Haag ökat hans oro.[6] Han har insett, att ett dröjsmål kunde bli ödesdigert. För lycka i fält krävdes fri tillgång till Västeuropas värvningsmarknader. En närmare förbindelse mellan Sverige och västmakterna kunde stänga dem.

De argument, som konung Jakob framfört, måste ha haft samma verkan. Kristian var väl förtrogen med de strävanden till samling av alla evangeliska krafter mot den katolska reaktionen, vilka präglade tidens europeiska politik. Sverige var genom sin kamp mot Polen förutbestämt att spela med i denna konsert. Om han icke skulle riskera företagets framgång och sitt eget goda namn och rykte, gällde det för Kristian att slå till, innan dessa organisationssträvanden tagit

[5] S. o. anm. 2.

[6] Om stämningen i Haag på våren och försommaren 1610 se T. Berg, a. a., s. 191, på grundval av de svenska sändebudens rapporter.

än fastare form och Sverige vunnit anslutning till den evangeliska unionens stater.

Det engelska medlingserbjudandet måste ha ställt Kristian inför nödvändigheten att slå till snart eller riskera frukterna av den politik, som äntligen fört honom nära det hägrande målet, ett angrepp på Sverige med syfte att erövra det åter under Danmarks krona och samtidigt vinna en avgörande seger över det danska rådet. Han har icke tvekat i valet. Så kom konung Jakobs medlingsaktion att påskynda den utveckling, denne avsett att hejda.

Rådsförhandlingarna i Köpenhamn i februari 1611.

Endast ett återstod att om möjligt vinna, det danska rådets bifall. I det syftet sammankallades redan i januari 1611 ett rådsmöte i Köpenhamn.[7] Kristian förklarade för rådet sin avsikt att till sommaren påföra Sverige krig för att lägga det under Danmarks krona. Han begärde i överensstämmelse med handfästningens stadgande rådets bifall, men förklarade, att han också utan detta ämnade fullfölja sin föresats och förklara kriget såsom Holsteins arvhertig. Han ville visa, att rådets bifall till det våldsamma avvärjandet av de svenska kaperierna och övergreppen vid Ishavskusten förpliktade det att fullfölja saken, ty det rådande tillståndet vore ekonomiskt ohållbart och politiskt farligt. Man hade redan gått så långt, att kriget vore oundvikligt. Det gällde därför att ta det på sig i den lägliga situation, då Sverige ännu var hårt engagerat i öster.[8]

Ursprungligen hade det varit Kristians avsikt att begära rådets godkännande av ett ultimatum till den svenske konungen. Det gällde åtta villkor. Orden om de norrländska lapparnas konung skulle uteslutas ur Karls titel. Svenskarna skulle upphöra att ta befattning med sjölapparna eller de danska områdena i Norrland och i Vardöhus län. De skulle endast få ta upp skatt i enlighet md Stettinfreden, av några enskilda sjölappar på vissa bestämda platser. Göteborgs privilegier för handel och fiske i dessa nordliga nejder skulle upphävas. Allt hinder av skeppsfarten på Riga och Kurland skulle upphöra, liksom plundringarna av danska kofferdister och på danskt vatten. Ersättning skulle krävas för allt avbräck, danska undersåtar tillfogats genom Rigablockaden. Den svenska tullen på danska varor skulle avskaffas. Om Karl icke före den 28 maj 1611 bifölle dessa krav, och det i en för Danmark betryggande form, skulle ett danskt angrepp följa.[8a]

[7] Erslev, a. a., s. 196.

[8] Kristians proposition, dat. Köpenhamn 30 jan. 1611, tryckt efter konungens egenhändiga orig. bland Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 49 ff. Referat hos Erslev, l. c., o. Tham, s. 237, det sistnämnda onöjaktigt; Kristian förelade icke ånyo för rådet »sina anklagelser mot svenskarna»; anklagelserna gällde Karl, och de återtogos endast antydningsvis i propositionen.

[8a] Kristian Friis' konc. till nyss anförda aktstycke, se Kong Christian den Fjerdes

Att dessa villkor formulerades med tanke på det danska rådet, icke på den svenske konungen, är säkert. Man måste sätta i fråga, om det alls varit Kristians avsikt att framlägga det för sin svenske vederdeloman. Hur härmed än må ha förhållit sig, utkastet till ultimatum ger besked om att Kristian ursprungligen avsett att börja kriget först vid början av den stundande seglationsperioden. Det ger vidare besked om hans farhågor för att det dock icke skulle bli möjligt att tvinga det danska rådet efter sin vilja.

Annorlunda kan man nämligen icke tolka konungens beslut att till sist utesluta detta parti ur propositionen. Han har föredragit en mera radikal väg — att tvinga rådet efter sin vilja — före en mera moderat, att locka det med den möjlighet till fred, som detta ultimatum kunde tyckas ge. Överläggningarna med rådet skulle komma att ge honom rätt.

Vid början av dessa förhandlingar nådde Karls och det svenska rådets januaribrev Köpenhamn.[9] De måste ha bekräftat Kristians mening, att kriget icke kunde undvikas. Att avstå från konvojerna i Östersjön kunde nämligen ej mera komma i fråga. Varje argument var helt visst välkommet, ty rådet lät sig icke utan vidare drivas till ett beslut. När detta till sist fattades, skedde det utan tvivel av nödtvång. Kristian och hans meningsfränder inom rådet — vilka de nu varit —

egenhændige Breve 1589—1625, s. 54, anm. 2. Villkoren lyda i sin helhet: »1. Att vdelade aff Suerrigis titel den post om de lapper vdj Norland. 2. Vbehindret oss lade følge, ald den høighz, herlighz, seruitut oc rente, enthen den er ny eller gammel, som wore søelapper i Norland oc Waadhuss then til oss vdgiffuer, oc aldelis jnthz seg befatter mz same sølapper oc landz ortt, vden att opberge dem blotte oc bare arlige landgilde, som Suerrigis crone før dett Stetinske fordrag aff nogle entzele sølapper, paa nogle wisse steder, pleigede att opberge. 3. Att kong Carel revocerer oc casserer de priuilegia, som den stad Gotenborg er giffuen, att maa kiøbsla oc fische vdj Norlandene oc Wardhuss lhen. 4. Att den rigiske oc churlendske segelation, saa wel som oc trafiken i alle steder wed Østersøen bliffuer vbehindret oc ald plønderj, som skeer paa wore vndersote oc paa wore rigers strømme, aldelis affschaffis. 5. Att wore vndersote restitueris aldt dz dennom paa dz rigiske oc churlandsche faruand aff suenske vdliggere er fratagen, siden dz flackebeckske mode bleff endigett, som stod Anno 1603, effterdj huis plønderj skeed er, dz er giordt emod wore commissariers affskeed oc decreto. Item betaller wore vndersote, huis dennom vdj Suerrig aff konningen oc hans officerer (vnder dz skin attz bleff kiøfft) er vndtuend oc fratagen. 6. Att wore rigers vndersote (om de ellers wille holde fordragett) maa for told oc anden vloulig tønge werre frj vdi Suerrig, oc som de suenske erre wdj wore riger.

Oc sa frembt konningen vdj Suerrig jcke jnden den 28 dag maj pure oc simpliciter jndgaar oc beuilger disse for:te wilkor, oc saaledis dennom jndgaar, att wi oc wore riger der mz i tilstundende tider kand werre wel foruarett, da erre wj . . .» (trycket, s. 54, rad 3).

[9] Enligt Hans Olovssons brev t. Axel Oxenstierna, dat. Örebro 25 febr. 1611, s. o. s. 610, anm. 9, fingo brevdragarna vänta fyra dagar på besked. De torde alltså ha avlämnat sina brev den siste jan. Det är påfallande, att Kristian icke överlämnade den skriftliga propositionen till rådet förrän den 4 febr., dagen efter den, då svaret till Sverige daterats, s. o. s. 610, anm. 6, fastän propositionen förelåg färdig redan före rådsmötets början. Något skäl att antedatera denna synes icke ha funnits. Om ett samband föreligger, är emellertid ovisst. Konungen hade nämligen redan den 1 febr. muntligen ställt propositionen till rådet. Eske Brocks Dagbog for Aaret 1611, s. 126.

ha lyckats övertyga rådets flertal om att kriget under alla förhållanden vore oundvikligt.

Det meningsutbyte, som förekommit, refereras i själva verket i rådslaget.[1] Icke utan förtrytelse framhävde man där, att konungen icke velat höra rådets betänkande om kriget utan fattat sitt beslut, innan han begärt rådets bifall.[2] Man förebrådde konungen, att han icke beaktade, vad kriget betydde för hans undersåtar.[3] Utom konungens personliga risk framhävdes de följder, ett nederlag kunde få också för rådet, om det gåve sitt bifall till kriget.[4] Att man tagit i övervägande även de följder, ett segerrikt krig kunde få för rådet, därest det inletts mot dess vilja, kan icke betvivlas. Betecknande är emellertid, att bifallet i första hand gavs negativ form. Rådet önskade icke söndra sig från konungen.[5] Enträget anbefalles omsorg om freden med andra grannar, icke minst med Lybeck och övriga sjöstäder.[6] I en särskild förklaring fick Kristian bekväma sig till att lova iakttaga dessa råd.[7]

Att meningarna varit delade, kan icke betvivlas. Intet är emellertid känt om var den kungliga politiken vunnit stöd, om ej hos den kunglige kanslern. Att ståthållaren i Köpenhamn och de nya riksämbetsmännen varit bland konungens anhängare, är icke osannolikt. De skulle också komma att bära den tyngsta bördan av fälttåget.

När konungen fattade beslutet att öppna kriget i början av april och då till lands, icke — som hans avsikt först tycks ha varit — vid slutet av maj och då samtidigt till sjöss, är icke känt. Den senare tidpunkten måste ha valts i tanke, att den svenska flottan då vore

---

[1] Rådets betänkande, dat. Köpenhamn 9 febr. 1611, tryckt efter orig. o. konc., undertecknat av Kristian Friis, Sten Maltesson, Mogens Ulfeldt, Sten Brahe, Manderup Parsberg, Breide Rantzau, Jörgen Friis, Axel Brahe, Henrik Lykke, Olov Rosensparre, Eske Brock, Kristian Holck o. Jakob Ulfeldt, hos Erslev, a. a., s. 197 ff.

[2] Ibid., s. 199, rad 7—9.

[3] Ibid., s. 200, rad 6—8.

[4] Ibid., l. c., andra stycket. Det är av största intresse, att orden om ett ansvar jämväl inför ständerna strukits.

[5] Ibid., s. 201, rad 5—4 nedifr.: »da ville vi rigens raadt paa rigens vegne e. m. icke undfolle.» Något verb undfollen l. undfallen är icke känt i äldre nydanska. Utan tvivel återgår uttrycket här på det lågtyska entvallen, se Schiller o. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, I, s. 698, s. v. entvallen 3). Man jämföre Kristians uttryck i propositionen, Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 53 rad 4—3 nedifr., att rådet icke borde söndra sig från konungen.

[6] En traditionskälla av ovisst och under alla omständigheter ringa källvärde, Peleus, L'Histoire de la derniere guerre de Svede, s. 153 ff., vet att detaljerat berätta om det danska rådets överläggningar. Dess förf. stöder sig genomgående på meddelanden från franska officerare i svensk tjänst. Om också en och annan av de kuriösa uppgifterna kan vara riktig, gör källans art det omöjligt att åberopa den.

[7] Kristians förklaring, dat. Köpenhamn 10 febr. 1611, tryckt efter Kristians egenhändiga orig. bland Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve 1589—1625, s. 55 ff.

splittrad på tre eskadrar, en vid Runö, en i Kalmarsund och en i Stockholmsskären. Måhända ha underrättelser från Sverige förmält, att Karl till våren ämnade hålla flottan samlad, liksom han icke låtit lägga upp Kalmareskadern vid Björkenäs utan vid Stockholm. Kanske ha bud från Westminster och London förmält om en ökad avoghet hos den engelske köpmannen och hans herre mot ett krig i Östersjön och lockat angriparen att skyndsamt driva fram ett avgörande. Det är i själva verket betecknande, att alla rustningsåtgärder planerats med tanke på en ouverture i maj, och att kriget under den första månaden endast kom att bestå i plundringar vid gränsen. Kanske var den danske häroldens resa med Kristians fejdebrev en utmaning i lika hög grad mot konungens engelske svåger som mot hans svenske fiende.

Skildringen av förhandlingarna före Kalmarkrigets utbrott har icke lämnat något tvivel om Kristians bevekelsegrunder och avsikter. Redan den politik, som ledde till 1601 års kris, torde ha siktat på intet mindre än Sveriges erövring under den danska kronan eller unionens återupprättande. Att även inrikespolitiska mål här stodo att vinna, är visst. Ett segerrikt fälttåg skulle ge konungen ett övertag över rådet i kampen om det oinskränkta herraväldet, redan genom att den svenska frågan, där konungen till följd av Stettinfredens förlikningsstadganden var beroende av rådets stöd, skötes åt sidan.

Detta sammanhänger nära med de förhoppningar om en snar seger, som Kristian synbarligen gjorde sig. Dessa grundades på uppfattningen, att vid det danska anfallet missnöjet med Karls tyranni skulle utlösas i revolt. Därför, icke för att åvägabringa rättelse, hade Kristian envisats att inför de svenska ständerna klandra Karls politik och framställa denne som den orättfärdige konungen. Därför skulle han i sitt svar på Karls brev i februari 1611 tala om denne, icke om Sveriges ständer som sin fiende — helt visst hade han, redan då det avfattades, för avsikt att låta utge också detta brev på tryck.

Den tanken kan icke avvisas, att Kristian önskade bli vald till svensk arvkonung. Så kunde hans ställning gentemot det danska rådet ytterligare stärkas. Det danska adelsväldet skulle emellertid icke falla genom följderna av ett segerrikt krig.

Låta sig Kristians bevekelsegrunder och politiska bedömande den ödesdigra vintern 1610—1611 endast glimtvis röjas, är det än vanskligare att säga, var felet i detta bedömande låg. Visst är dock, att han överskattat den svenska oppositionens vilja till samverkan med en dansk inkräktare icke mindre än dess styrka. Det målet hade Karl nått i sin strävan att återställa lagbundna förhållanden inom statslivet

i förening med sitt framdragande av rikets ständer till politiskt medansvar, att den forna Sigismundtrogna oppositionen numera kom till uttryck inom lagens ram — så hade skett vid 1610 års Örebroriksdag, och det förnämsta resultatet av dess förhandlingar var nationell enighet kring försvaret mot inkräktaren.

KALMARKRIGETS ORSAKER.
TILLIKA EN SAMMANFATTNING

Redan samtiden hade åtskilliga tankar om Kalmarkrigets orsaker. Bland de svenska ständerna funnos de, som lade hela skulden för kriget på Karl IX. Vilket gagn har man nu av Göteborg, vilken ära av att heta kajanernas konung, sporde en okänd oppositionsman vid 1611 års riksdag.[1] Om sin politiska hållning gav samme oppositionsman besked genom att som argument mot Rigablockaden, rättfärdigande Kristians Östersjöpolitik, framhäva, att Polen ej vore Sveriges fiende, så länge Sigismund var dess lagkrönte konung.

Samma grunduppfattning, då det gällde orsakerna till kriget, röjde också de lojala ständerna vid denna riksdag, när de enträget begärde, att Gustav Adolf, hertig Johan och rådet skulle vända sig till Kristian IV och begära fred.[2]

En annan mening om krigets orsaker kommer till synes i det brev, som till sist avgick med anbud om fredsförhandlingar. Det var ställt i rådets namn och riktat endast till det danska rådet.[3] Om man överhuvud taget väntade sig framgång av detta brev, måste man i Kristian ha sett den ensamt ansvarige och i det danska rådet motståndare till kriget. Med skärpa framhävdes nämligen i brevet, att Kristians och det danska rådets begär efter Sveriges underkastelse under Danmark vore krigets enda orsak.[4]

En mera schematisk men icke dess mindre träffande bild av vad striden gällde gav Johannes Messenius år 1612 i sitt krigsdrama Swanhuita, men det var i den svenske konungens mun, han lade de storordiga kraven:

> Skåne / Blekingen och Halland /
> Skal gånga från tigh oss til hand /
> Såsom skal stå vthi wårt skön /
> Wara Kung öfwer Östersiön.[5]

Johannes Messenius hade medverkat vid avskrivandet av de brev om de skånska landskapens förvärv och förlust under det fjortonde

[1] En anonym skrift från Nyköpings riksdag 1611, senast publicerad av Ahnlund i SRA I: II: 1, s. 143 f.

[2] Prästerskapet föreslog en skrivelse, borgerskapet och allmogen en beskickning. Prästerskapets, borgerskapets och allmogens svar på propositionen om krigshjälpen, dat. resp. 28 o. 27 dec. samt s. d., tryckta ibid., s. 78 ff.

[3] Svenska rådet t. danska rådet, dat. Nyköping 1 jan. 1612, tryckt efter orig. ibid., s. 136 f.

[4] »af fremmande landz och Konungarijkers begärligheet.»

[5] Johannes Messenius samlade dramer, s. 104.

seklet, vilka fängslat Karls intresse, när han planerade att resa krav på deras återställande till Sverige.

Sedan glömskan sänkt sig över händelserna före kriget och dessa blivit föremål för historisk framställning, faller den försiktighet i ögonen, som präglade ställningstagandet — så hos Johannes Messenius i Scondia. Så länge historieskrivningen ännu kännetecknades av nationalistiska synpunkter, kom denna försiktighet att bestå — man kan icke tvivla på att Kalmarkriget både i Sverige och i Danmark betraktades som ett krig, börjat på diskutabla grunder.

De arkivaliska källorna till Kalmarkrigets förhistoria blevo tillgängliga, samtidigt som det norska Finnmarken av ekonomiska och politiska skäl allt mera tilldrog sig tidens intresse. Hotet av Rysslands framträngande till Atlantens kust, verkligt eller inbillat, skärpte blicken för den strategiska betydelsen av Karl IX:s Ishavspolitik, icke utan underskattande av de svårigheter, det för denne erbjöd att utnyttja den strategiska positionen.[6] Dagens läge, med en kontinentalmakt behärskande Danmark och Norge ända upp till Kolahalvöns inre, spärrande Sverige från all förbindelse med de stora haven, kunde ge anledning till samma ohistoriska betraktelsesätt. Källornas vittnesbörd blir emellertid ett annat.

Att Stettinfreden lämnat åtskilliga tvistefrågor mellan rikena ouppgjorda, ter sig därvid icke som det viktigaste. Men om 1570 års fred hade fullföljt unionstraditionen så till vida, som den gav utryck åt meningen, att freden mellan de nordiska rikena borde på ett särskilt sätt befästas, hade den icke kvävt den heller, så långt det gällde det dynastiska intresset av unionens återupprättande. Spänningen mellan dessa oförenliga motsatser är kärnpunkten i den politiska krisen före krigsutbrottet 1611. Skarpast framträder detta i den tvekamp mellan konung och råd i Danmark, ty den gällde Stettinfreden som konstitutionell stadga icke mindre än som garanti för freden i Norden. På ett annat sätt kom samma konflikt till uttryck i Sverige, när Karl IX överskattade den förpliktelse till fred och vänskap, som var Stettintraktatens grundval.

Om det dynastiska intresset av unionens återupprättande var knutet till den oldenburgska ätten, var tanken på Sveriges självständighet i icke ringare mån knuten till Vasahuset — icke så, att Gustav Vasa skulle ha varit dess upphovsman eller dess främste företrädare, men genom traditionen från det lyckliga befrielseverket och genom arvföreningen. Väl är det icke utrett, vad tanken på befrielseverkets tryggande betytt för 1544 års beslut. Endast ett decennium tidigare hade man dock betraktat möjligheten av ett gemensamt nordiskt konungaval efter Gustav Vasas död som självfallen. Och det är icke uteslutet, att

[6] Se den historiografiska översikten i förordet, ovan s. XII ff.

Kristian IV vid Kalmarkrigets början spekulerade i Karl IX:s väntade frånfälle och Gustav Adolfs statsrättsligt oklara ställning. Detta hot snarare än fruktan för den forna konungstrogna oppositionen, Sigismunds anhängare, låg bakom drottningens och riksrådets oro under de upprörda dagarna i november 1611. Därför framhävdes i det öppna brevet om konungens död jämte den ed, undersåtarna svurit hertigarna, också den ed, de svurit riket, och Kristian nämndes före Sigismund bland dem, som kunde tänkas utnyttja interregnum till Sveriges fördärv.[7]

Anspråk på Danmarks krona hade icke Vasaätten. Intet utmärkte dock mera Karl IX:s enskilda och politiska strävanden än det misstänksamma och envisa bevakandet av rättigheter och intressen. När han hävdade Sveriges anspråk vid Ishavskusten, skedde det helt visst av politiska skäl, men på hans övertygelse, att det här gällde berättigade krav, kan man icke tvivla, icke ens då fråga är om deras yttersta tillspetsning, kravet på del i höghetsrätten över dessa områden. Om hans politiska mål i denna riktning var att tilltvinga sig ensam höghetsrätt på den skandinaviska halvöns nordkust, kom det till uttryck endast i hans lokala åtgärder, i de propagandistiskt tillspetsade påståenden, som de svenska lappfogdarna skulle inpränta hos sjölapparna i fjordarna — icke, som man ofta har menat, i de diplomatiska förhandlingarna med den nordiske grannen. En god belysning får skillnaden mellan de icke helt omotiverade krav, som från svensk sida framfördes vid de nordiska gränsmötena, och den lokala propagandan vid en jämförelse med de svensk-ryska förhandlingarna under samma tid. Där framställdes krav, vilka voro medvetna förfalskningar och måste hävdas med stöd av förfalskade urkunder. Detta skedde icke vid förhandlingar med storfursten eller dennes sändebud — de hade också helt andra kontrollmöjligheter — utan vid gränsläggningen i fältet och vid förhandlingar med de lokala myndigheterna i det ryska Lappland.[8]

På samma sätt som då det gällde tvisten om det stora skattlandet i norr, förbundo sig helt säkert i planerna på de skånska landskapens och Gotlands återförvärvande — aldrig framförda i form av öppna krav och i de bevarade källorna endast glimtvis röjda — politiska förhoppningar och önskemål med intresset att hävda gammal rätt, hur omtvistlig denna än kunde vara. Till en allvarlig konflikt mellan rikena borde också dessa planer ha lett, därest man till sist sökt förverkliga dem.

---

[7] Änkedrottning Kristinas öppna brev om Karl IX:s död, dat. Nyköping 4 nov. 1611, tryckt efter orig. i SRA, I: II: 1, s. 4 ff. Tanken, att det danska hotet nämndes först i syfte att stämpla även Sigismunds anhängare som öppna fiender, torde böra avvisas.

[8] Se härom Almquist, Sverge och Ryssland, s. 17 ff., 115 f., 167 f. et passim.

Svårigheten vid bedömandet av lappmarksfrågans betydelse för krigsutbrottet 1611 är just detta, att denna tvist bar i sig fröet till en allvarlig konflikt. Hade Kristian följt det danska rådets linje och låtit den svenska kolonisationspolitiken ha sin gång, skulle Karl IX helt säkert blott ha ökat sina krav, så långt att öppen strid till sist hade blivit oundviklig.

Då Karl ville motivera sitt förslag om uppdelning av det lapska skattlandet mellan de bägge rikena, brukade han talesättet, att tvenne hårda stenar sällan mala väl. Med de orden kunde i själva verket den nordiska krisen under dessa år karakteriseras. Den dynastiska unionstraditionen å ena sidan, kolonisations- och handelspolitiken å den andra — Karls planer på de skånska landskapen ej att förglömma — gjorde intressemotsatserna alltför stora. Men på bägge sidor var denna politik så utpräglat personlig, att man icke kan peka på den ena eller den andra tvistefrågan som Kalmarkrigets orsak.

Det låter säga sig, att den engelske köpmannens djärva initiativ och kofferdifarten till Arkangelsk måste driva fram en kris mellan de nordiska rikena. Här kunde dock även enighet ha nåtts på grundval av samfällda intressen och genom ömsesidiga eftergifter. Det låter säga sig, att de strategiska förhållandena på Östersjön och det baltiska innanhavets allt mera stegrade betydelse i det internationella varuutbytet tvingade Sverige till den politik, som till sist resulterade i 1658 års fred. Rivaliteten mellan rikena var dock ursprunget till det hot, det här gällde att möta. Så brottades man i själva verket ännu med det problem, som fått en provisorisk lösning i drottning Margaretas union, men genom dess öde endast ytterligare tillspetsats.

De nordiska förhandlingarna före Kalmarkriget gåvo inga bestående resultat, liksom detta krig endast kom att uppskjuta avgörandet av de bittra tvisterna och sammanjämkandet av de skenbart oförenliga intressena. För den inre utvecklingen i de bägge rikena kommo dessa förhandlingar dock icke att bli utan betydelse. Det räcker att hänvisa till det svenska riksrådets återupprättande efter revolutionens skiften. Vill granskaren, så som Arild Huitfeldt gärna önskade, draga en lärdom av det händelseförlopp, som här har skildrats, bleve det till sist en sats, som den gamle kanslern gärna åberopade, och som — låt vara, att den icke gick i uppfyllelse — uttrycker Karl IX:s program vid 1610 års riksdag: concordia domi, foris pax.

EXKURSER

Exkurs I.

Bidrag till en källkritisk granskning av Riksregistraturet 1592—1611.

Huvudkällan för alla äldre och yngre framställningar av Sigismunds och Karl IX:s historia, Riksregistraturets långa rad avskriftsvolymer, har aldrig underkastats ens en fragmentarisk, än mindre en genomförd källkritisk granskning, låt vara, att enstaka och i den historiska litteraturen föga beaktade bidrag ha givits, sådana som Grönblads förträffliga studie De comitiis quae dicuntur Arctopoli celebrata fuisse anno 1602. Först på senaste tid ha krav rests på tillämpning av den historiska teknikens grundläggande principer vid begagnande av jämväl denna källa. Det är betecknande, att de rests av tvenne urkundsutgivare och för en tidigare period redan uppfyllts av en medeltidsforskare. Sålunda ha, sedan de studier i Riksregistraturet slutförts, vilka ligga till grund för detta arbete, först Sjödin i företalet till SRA, I: 4, s. VII, och senare Lindberg i företalet till Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, III: 1, s. III f., i korthet angivit de svåraste bristerna hos registraturet som historisk källa. Beträffande registraturet för Gustav Vasas tid hade detta skett redan för flere år sedan av Nygren i Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, II, s. III ff. När det befunnits riktigt att skjuta åt sidan den utförliga framställning av denna källas tillkomst och karaktär för här aktuella tidsskede, vilken för åtskilliga år sedan utarbetades som källkritisk grundval för detta arbete och var avsedd att i sin helhet här bifogas, har det dock ansetts nödvändigt att till en exkurs samla de spridda notiser ur denna framställning, som på enskilda viktigare punkter stödja skildringen av de svensk-danska förvecklingarna under Kristian IV och Karl IX.

Redan de exempel, som här skola anföras, torde visa, att man icke i något fall får lägga registraturets dateringar till grund för en framställnings kronologi, allra helst icke när fråga är om dagar eller veckor. På inre grunder kunna dock de flesta brev av större politisk vikt, som endast äro kända genom avskrift i registraturet, på någon eller några

veckor när bestämmas genom jämförelser med bevarade originalbrev eller avskrifter av sådana eller med diarier av skilda slag.

Man får vidare aldrig glömma och kan aldrig nog ofta erinra om att avskrifterna i registraturet återgå på i kansliet förvarade koncept. Om ett brev också avgått, vet man endast, därest originalet är känt, eller därest det nämnes i någon annan källa, såsom i ett svarsbrev. Det är därvid av största vikt, att enligt tidens brevskick den skrivande i brevets början ofta icke utan stor omsorg, refererade den framställning, han skulle besvara.

Full säkerhet ger emellertid icke heller kännedomen om att ett brev avgått. När ett i Riksregistraturet infört koncept motsvaras av en räkenskapsboks notis om att tärpengar samtidigt utbetalats till brevdragaren, varvid också adressaten uppges, är det därför icke säkert, att brevet avgått i detta skick. Det kan ha omarbetats eller utökats. Ofta återfinnas olika koncept till samma brev på skilda ställen i registraturet. Än oftare, låt vara, att det många gånger ej kan fastställas, bör det enda koncept, som avskrivits, ha varit endast ett led — och visst icke säkert det sista — i koncipieringsarbetet. Till sist råder icke sällan ovisshet om adressaten. Koncepten upptogo nästan aldrig fullständiga, ofta alls inga uppgifter därom, och vad som meddelas i registraturet, är mången gång renskrivarens förmodan, grundad på ett flyktigt studium av innehållet. Åtskilliga äro i själva verket de längesedan avlidna personer, som tillskrivas enligt Riksregistraturet.

För att motivera exkursens titel ha de notiser, som här meddelas, icke ordnats helt kronologiskt. Tvenne ha, såsom för det källkritiska problemet särskilt belysande, satts före de övriga.

Riksregistraturet för augusti 1599, s. o. s. 170, anm. 4.

I HKReg 1599: 2, fol. 89 r—v, har avskrivits ett brev t. Kristian rörande den svensk-polska fångutväxlingen, dat. Stockholm 14 aug. 1599, s. o. s. 166, anm. 6. Det saknas i serien av orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, och i kopieboken SvReg I, ibid. Det besvarades aldrig av Kristian. Den åtgärd, som där föreslogs, torde före Karls avresa till Finland mot månadens slut ha blivit inaktuell. Dess plats bland breven från aug. förklaras i sin mån av de särskilda förhållandena vid renskrivningen av denna månads konc.

Dessa kunna uppdelas på tre serier: 1) fol. 49 r—77 v, som upptar brev, dat. Stockholm 1—19 aug., 2) fol. 77 v—96 v, med annan skrivarhand, som inskrivit brev, dat. Stockholm 10—19 aug., o. 3) fol. 96 v—103 r, där samma hand inskrivit konc., dat. Stockholm 13—14, Flise hamn 14, Kirkonäs 14—15, Sililä 19 och Sommero prästgård 19 aug. Fol. 102 v o. 103 r ha endast bristfälligt utnyttjats och fol. 103 v—106 v lämnats blanka. Den andra serien slutar med Karls instruktion för Abraham Brahe, Jöran Eriksson och Mickel Olsson, s. o. s. 170, anm. 4.

Den tredje serien börjar med biinstruktionen för desamma. Då dessutom sändebudens kreditiv, se nyss anförda ställe, som i orig. har dat. 18 aug., i registraturet införts under dat. 10 aug., och då Karls anvisning till Anders Lennartsson om sändebudens färdeväg har inskrivits under dat. 14 aug., se åter nyss anförda ställe, måste slutsatsen ligga nära till hands, att den danska legationen förbereddes under dagarna 10—14 aug. Då tillkommo, får man föreställa sig, utom kreditiven även utkast till instruktionen och biinstruktionen samt måhända till det nämnda brevet om fångbytet. Först samtidigt med hertigens avresa utskrevos dessa beskickningsakter i kansliet. Då de överlämnades till sändebuden den 20 aug., är det troligt, att de hörde till de sista, som hertigen ännu skrev under före avresan den 19 aug. Detta dat. synes emellertid endast ha påtecknats instruktionens konc., icke biinstruktionens — detta låg kanske inne i eller upptog en del av samma ark eller lägg som huvudinstruktionen.

Detta ger följande bild av kopieringsarbetet. Det har skett i två perioder. Först har en skrivare kopierat alla konc., som funnos till hands, påtecknade dat. 1—19 aug. = den första serien. Någon tid senare har en annan skrivare tagit vid arbetet och ordnat tillgängliga ännu återstående konc. i två knippor, en knippa av dem, vars innehåll gav vid handen, att de skrivits före avresan, en knippa av dem, som tycktes vara skrivna i själva reseögonblicket eller under resan. Han har avskrivit den första knippan och kommit till instruktionen, som införts under den 19 aug., helt säkert dess rätta dat. Invid denna har han funnit konc. till biinstruktionen med påtecknat dat. 13 aug. Utan att närmare tänka över sambandet mellan instruktionerna — helt säkert skedde avskrivningsarbetet på mellanstunder i kansliets arbete, icke i följd — har han infört denna under koncipieringsdatum. Sedan ha övriga brev, hela knippan av konc. från resan samt några andra, ordnats i ungefärlig tidsföljd med utgångspunkt från dat. 13 aug. Därvid har kopisten icke dragit sig för att ändra dat. på konc., där sådana funnits, eller i texten. Ett exempel på detta anföres hos S. U. Palme, Två källor rörande händelserna i Finland 1599, s. 154, anm. 5.

Kaotiska äro alltså icke, som Juvelius velat göra gällande, Marttilan taistelu v. 1599, s. 243 ff., registraturets dateringar för aug. 1599. Det gäller endast att ordna dem med ledning av de bevarade originalakterna och det enda fasta dat., som även avskrivaren bör ha haft kännedom om, dagen för Karls avresa till Finland. Om denna se S. U. Palme, a. a., s. 154, anm. 1. Det kan tilläggas, att åtskilliga kvittenser för levereringar till Finlandståget vid Henrik Henrikssons räkenskap 1598—1603, Hertig Karls räntekammare, KA, äro dat. 22 aug., enstaka ännu 27 aug. Detta behöver dock endast betyda, att åtskilliga persedlar sänts efter Karl. I samma räkenskap finnes antecknad en utbetalning av 400 daler »till min N. F. och Herre, som H. F. N. sielf annamede then 19 augusti, same stund H. F. N. stegh thil skeps».

Riksregistraturet för augusti 1608, s. o. s. 531, anm. 9.

RReg för aug. 1608 erbjuder en liknande bild av renskrivningsarbetet. Där upptagas fol. 331 r—333 v av nio avskr. och en regest, allt brev av

1—2 aug. Därpå följer fol. 333 v—334 r, avskr. av konc. till Karls fullmakt för de svenska delegaterna till Wismarmötet, dat. Stockholm 20 aug. 1608, s. o. s. 530, anm. 7, därpå, fol. 334 r—336 v, av Karls instruktion för dessa, dat. Stockholm 16 aug. 1608, och, fol. 337 r—338 v, biinstruktionen s. d. s. l. I anslutning till denna har, fol. 338 v—339 r, avskrivits Karls fullmakt för Magnus Brahe, Nils Bielke, Peder Kenicius, Laurentius Paulinus, Otto Helmer von Mörner o. Filip Scheding för fredsförhandlingar med Polen, dat. Stockholm 25 juli 1608, samt, fol. 339 v—342 v, Karls instruktion för dessa, dat. Stockholm 9 aug. 1608. Därpå har renskrivaren återgått till den kronologiska följden genom att, fol. 342 v—343 r, taga in Karls brev t. Söffrin Jönsson, dat. Stockholm 3 aug. 1608, med order om skärpt vaksamhet mot polsk-spanska intriger.

Då ingen av dessa handlingar är bevarad i orig., saknas bestämda anvisningar om hur de konc. varit beskaffade, vilka förelegat för renskrivaren. Det är möjligt, att de kanslitjänstemän, som förde med sig instruktion och kreditiv till Wismar, reste från Stockholm först efter den 20 aug. — kreditivets dat. kan därför vara riktigt. Möjligen har sammanhanget varit följande. Kreditivet har koncipierats den 2 aug. på samma pappersark som Karls öppna brev för landsknekten Mats Bertilsson, dat. Stockholm 2 aug. 1608, vilket i avskr. upptar sista stycket av fol. 333 r. Vid sorteringen av koncepten ha så utkasten till instruktion och biinstruktion, såsom sammanhörande med fullmakten, lagts intill detta ark och utkasten till de handlingar, som gällde beskickningen till Polen, förenats med dessa beskickningshandlingar. Fullmaktens ursprungliga dat., den 2 aug., kan på konc. ha ändrats till 20 aug. redan vid dess utfärdande, därest den då fått detta dat.

Endast en omständighet föranleder tvekan. Renskrivaren har i denna registraturvolym invid flertalet avskr. antecknat, vem som kontrasignerat brevet. Detta har skett med initialer, såsom E. E. för Erik Elovsson, P. N. för Peder Nilsson. Dessa angivelser saknas för hela här berörda grupp av handlingar, medan en sådan anteckning finnes vid det öppna brevet för landsknekten Mats Bertilsson.

Återstår så endast frågan om den odat. biinstruktionen. I dess första punkt ges en föreskrift för kompromiss i frågan om rätten till vapenbilden tre kronor, vilken i sak överensstämmer med den anvisning, som givits redan i instruktionen.

Instruktionen:

»Då skole wåre commissarier gifwa dem tilkenna, att dee må behålla deres halftridie Crona *etc.* Men effter Sweriges konunger haffwa förrt trij leijon, åthskilleligen, och regerat öffwer Danmark så wäll som öffwer Norige, så måge och de danske sigh der medh åthnöije, om de ändeligen wele före tre croner, att wij twert om igen måge

Biinstruktionen:

»Men hwar dee danske ändeligen wele före dee tree cronor och wele effterlåthe, att wij må före trij leijon medh det norske wapnet, som ähr dett leijonet medh hillebården, som wåre förfäder och Swerigis konunger för oss fört hafwe, så må wåre commissarier det lathe falle och förene sigh der om, att de må före tre croner och wij åter före

föra trij leijon, effter som konungh Erich Läspe åhr *etc.* 1223 och konung Wåldemar 1252 det fört hafwa, med sampt det leijonet medh hellebården, effter som Karl Knutzson och konungh Erich then fiortende det förth haffwa . . .»

trij leijon och det norske wapnet . . .»

Att ånyo ge samma föreskrift synes föga välmotiverat. Misstanken ligger nära till hands, att vad som i registraturet införts som biinstruktion, endast är ett utkast till komplettering av ett första, nu ej mera bevarat utkast till instruktionen. Av tilläggen skulle då ett — det om kompromissen i vapenträtan — ha arbetats in i instruktionen i det konc. 2, som förelegat för registrering, men de övriga icke ha kommit med, i varje fall icke i detta konc. 2, vars avskr. i registraturet gäller för instruktionen i dess helhet. För frågan om Karls förhoppningar inför Wismarmötet vore en lösning av detta källkritiska problem — tyvärr tillsvidare icke uppnåelig — av icke ringa betydelse.

Karl t. Kristian, dat. Västerås 31 jan. 1597, s. o. s. 109, anm. 1, o. s. 112, anm. 8.

I Karls registratur finnas införda, utom det brev, som till sist avsändes, också tvenne utkast till brevet. Det första utkastet återfinnes under den 17 jan., HKReg 1597: 1, RA, fol. 17 r—v. Det överensstämmer till sin förra hälft väl ej formellt men till innehållet med det färdiga brevet av 31 jan. Dess senare hälft upptar en redogörelse för hertigens syn på konflikten med Sigismund som en religionspolitisk kamp mot papismen, vilken vore en fara för hela Norden — också för Danmark. Jfr utförligt referat hos Pira, Svensk-Danska Förhandlingar, 1593—1600, s. 69 f. Det andra konc. återfinnes under den 2 febr., HKReg 1597: 1, RA, fol. 37 r. Det överensstämmer också i det stora hela med det första utkastet, dock med en tillagd varning för en kringresande svensk papist vid namn Lars Andersson, helt säkert Lars Andersson [Rålamb], se t. ex. Chesnecopherus, Fulkommelige skäl och rättmätige Orsaker, fol. Zz III r—v, och Protokoll vid rannsakningen på Riksdagen i Linköping år 1600, s. 210, samt Sten Baner t. Ingeborg Tott, dat. Svaneholm 23 juli 1597, s. o. s. 117, anm. 1. Jfr ovan s. 125 med anm. 8 o. s. 134 med anm. 4.

Pira l. c. håller före, att samtliga dessa tre brev avgått, således ett under dat. 17 jan., ett under dat. 31 jan. och ett under dat. 2 febr. Beträffande det första är motsatsen lätt påvisbar. I brevet av 31 jan. hänvisas uttryckligen till förmaningsbrevet och svarsbrevet på detta utan att något brev av 17 jan. nämnes. Vidare omtalas Karl Gustavssons förfalskning som något för Kristian nytt. Samma är förhållandet med konc. under 2 febr. Den möjligheten finnes naturligtvis, att konc. under 17 jan. uppdelats på två brev, som avgått samtidigt vid månadsskiftet. Då hertigen nästa gång planerade att vända sig till Kristian med en framställning om den religionspolitiska sidan av konflikten, åberopade han emellertid icke någon tidigare

framställning utan talade som om han lade fram saken ur en alldeles ny aspekt. Se Pira, a. a., s. 76 ff. samt ovan s. 127 f. med anm. 5—7. Vidare saknas ett andra brev av 31 jan., liksom självfallet brev av 17 jan. o. 2 febr., i den eljes nästan fullständiga kopieboken SvReg I, DRA. Det synes också otroligt, att Kristian skulle ha lämnat så många brev obesvarade.

Det må i detta sammanhang nämnas, att det icke alls var ovanligt, att en furste uppvaktade en annan med flere brev samtidigt, varvid breven handlade om olika ärenden. Jämte ett politiskt betydelsefullt brev från Stockholm till Köpenhamn eller omvänt följde nästan alltid något intercessionsbrev el. dyl. Så medförde det bud, som drog till Köpenhamn med brevet av 31 jan. 1597, ett intercessionsbrev för Gävleborgaren Lars Matsson, dat. Upsala 29 jan., orig. i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA. Också skilda politiska frågor höllos ofta i sär. Ett exempel är Sigismunds tvenne brev till Kristian av 27 juni 1597, s. o. s. 125 med anm. 6—7.

Karl t. Kristian, dat. Kalmar 7 juni 1597, s. o. s. 114, anm. 1.

I HKReg 1597: 1, fol. 176 r, återfinnes ett tidigare brev, dat. Nyköping 4 maj 1597, referat hos Pira, a. a., s. 70 f., som anser, att det avgått. Motsatsen torde kunna fastställas. I brevet av 7 juni anhöll Karl om att de landsflyktiga skulle uppmanas att återvända till Sverige eller att Kristian skulle föreskriva, att de, om de stannade i Danmark, måste underkasta sig en process där — alltså förhållandevis blygsamma önskningar. I det brev, som återfinnes i registraturet under 4 maj, ber Karl, att de landsflyktiga måtte anhållas, underkastas förhör och, om de icke kunde ge några rättmätiga skäl för sin flykt, tillhållas att återvända till Sverige — alltså betydligt mera vittgående krav. Det synes orimligt, att hertigen skulle, från ett brev till ett annat, och utan att något förekommit under mellantiden, vilket kunde föranleda moderation, på detta sätt slå av på sina fordringar. Slutsatsen, att brevet under 4 maj ej avgått, styrkes av att det icke åberopas i brevet av 7 juni samt av att det saknas icke blott i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, utan också i kopieboken SvReg I, ibid.

Karl t. Kristoffer Valkendorff, dat. Stockholm 4 jan. 1598 s. o. s. 128 anm. 8.

I HKReg 1598: 1, fol. 7 v—9 r, i samband med brevet t. Kristofer Valkendorff har införts ett utkast till brev t. Kristian, dat. Stockholm 4 jan. 1598, referat hos Pira, a. a. s., 78 f., som anser, att det avgått, och vunnit stöd hos Enewald, a. a., s. 123, anm. 4. Pira ser i brevets innehåll bevis för att Kristians svar på legationen i nov. 1597 — ty denna anser Pira ha försiggått — varit avvisande. Att brevet icke alls avgått, kan emellertid hållas för säkert, och det av samma skäl, som gälla beträffande denna beskickning, s. o. s. 128, anm. 7.

Argumentationen i detta utkast är, som Pira också observerat, i avsevärda partier identisk med den, som senare inflöt i Karls brev av 23 febr., s. o. s. 128, anm. 10. Överensstämmelsen är i själva verket i vissa stycken ordagrann. Man kan förutsätta, att utkastet under 4 jan. kom till

användning vid utarbetandet av det senare brevet. Det förra utkastets innehåll antyder emellertid ett koncipieringsdatum, vida tidigare än den 4 jan. 1598. Då visste Karl säkerligen, att Erik Sparre och flertalet av de landsflyktiga herrarna lämnat Danmark. Å andra sidan hade Erik Sparre ännu icke återkommit som Sigismunds befullmäktigade sändebud. Att utkastet skulle ha ställts, sedan budet om Erik Sparres ankomst nått Karl, alltså omedelbart före brevet av 23 febr., synes mindre troligt, därför att Karl näppeligen kan ha trott på framgång i ett försök att få Sparre utlämnad, då denne kom med Sigismunds kreditiv. Möjligheten föreligger dock, att utkastet ställts vid underrättelsen om Sparres ankomst men skjutits åt sidan vid budet om hans ärende — detta borde Karl dock, vill det tyckas, genast ha insett.

Karl t. Kristian, dat. Upsala 23 febr. 1598, s. o. s. 128 med anm. 7 o. 10.

I HKReg 1598: 1, fol. 101 r—102 v, finnes under dat. Upsala 29 febr. 1598 ännu ett utkast t. Kristian. Karl visar sig där ha fått kännedom om Erik Sparres andraganden i Köpenhamn. Han klandrar skarpt Sigismunds försök att få främmande furstars hjälp. Vore konungen i fara, borde han i stället lita till sina undersåtar i Sverige, heter det. Efter att ha skildrat tvisten mellan Sigismund och arvriket som ett resultat av påvliga intriger och de landsflyktigas stämplingar vädjar Karl till Kristian att icke ge sig med i några fientligheter mot Sverige. Det vore nämligen mot freden och kunde bli farligt för Danmark självt, även vid en polsk seger, som skulle skaffa Kristian en katolsk granne. Jfr referat hos Pira, a. a., s. 86 f.

Allt tyder på att icke heller detta brev avgått. Det har i alla händelser icke nått Kristian, ty denne hänvisade i sitt nästa brev, s. o. s. 141, anm. 6, till brevet av 23 febr. Jfr Piras undran, a. a., s. 89, anm. 1, jämförd med hans reflexion över de många breven, s. 80, anm. 1. Ett brev av 29 febr. saknas också i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, och i kopieboken SvReg I, ibid.

Piras antagande, a. a., s. 87 f., att det var brevet av 29 febr., Karls utskickade Georg Blanck och Hans Meyer förde till Köpenhamn, saknar stöd. Enligt dessas brev t. Karl, dat. Köpenhamn 17 april 1598, s. o. s. 141, anm. 5, begärde Kristian Friis vid deras audiens att få se den kopia av Karls resolution på Samuel Laskis ärenden, vilken Georg Blanck talat om. I utkastet av 29 febr. nämndes emellertid, att denna kopia låg som bilaga till brevet. Det kan då icke ha varit detta brev, de hertigliga ombuden förde med sig. Då de i sitt nyss åberopade brev uttryckligen talade om ett brev, som de haft i uppdrag att föra fram, återstår endast brevet av 23 febr.

Karls resolution på Samuel Laskis ärenden kunna de bägge hertigliga ombuden ha medfört, också om de rest omedelbart efter den 23 febr. Därmed måste nämligen avses Karls av ständerna godkända svar t. Sigismund, dat. Upsala 20 febr. 1598, se Tunberg, Sigismund och Sverige, I, s. 78 med anm. 3. Det är därför icke nödvändigt att antaga, att de fått en muntlig instruktion i stället för det brev, som uppsatts under dat. 29 febr.

I själva verket blev Georg Blancks och Hans Meyers resa fördröjd. De

fingo med sig också ett brev t. Johan Adolf av Gottorp, dat. Upsala 26 febr. 1598, orig. i vol. Gottorfer archiv 29, St. A. Kiel. De passerade Ulvsbäck först vid slutet av mars. Georg Blanck o. Hans Meyer t. Karl, dat. Ulvsbäck 28 mars 1598, avskr. bland Indkompne danske Bref i Avskriftssamlingen 21, RA. Jfr avkortningslista för kronotionde i Sunnerbo härad 1598, Smålands handlingar 1598: 1, KA.

Vad som anförts, gör troligt, att brevet av 23 febr. fördröjts av underrättelser från Danmark om Erik Sparres värv, samt att Karl vid detta bud planerat en skärpning av sin framställning men besinnat sig på svårigheten att vinna något på den linjen och låtit sina ombud ge sig av med det brev, som redan var färdigt.

Det kan i detta sammanhang nämnas, att före Georg Blanck och Hans Meyer under 1598 endast en brevdragare fått tärpengar i Ulvsbäck, såvitt de nyss anförda fogderäkenskaperna äro fullständiga, men för denne uppges varken namn eller mål. Han fick 3 daler, vilket antyder en kort och anspråkslös beskickning. Kanske gällde det Karls brev t. Kristoffer Valkendorff, dat. Stockholm 4 jan. 1598, s. o. s. 128, anm. 8.

Uppgiften hos Slange o. Gram, Christian den Fierdes Historie, I, s. 145, att upprepade brev kommo från Karl, får ej missförstås. Dessa förf. avse helt säkert de brev, de sedan anföra, nämligen den fortsatta brevväxlingen om en process mot de landsflyktiga och om Sigismunds resa, s. o. s. 141 med anm. 6—8 och s. 142 med anm. 1.

Även tanken, att Kristians brev av den 15 april, s. o. s. 141, anm. 6, svar på brevet av den 23 febr., skulle ha givits, innan brevet av den 29 febr. kommit fram, måste med hänsyn till tidsutdräkten avvisas.

Karls utkast till brev t. Kristian på hösten 1598, s. o. s. 151 med anm. 5.

Redan före Sigismunds flykt till Polen i okt. 1598 hade Karl förberett att ge Kristian en redogörelse för händelserna under sommarfälttågets dramatiska slutakt. Karls utkast till brev t. Kristian, dat. Örebro 14 okt. 1598, konc. 2 i vol. Hertig Karls brev i avskr. 1569—1599, Kungliga koncept, RA. Jfr Toijer, Sverige och Sigismund, s. 34 anm. 2. Brevet saknas i vol. Sverige A I 6, TKUA, DRA, och i kopieboken SvReg I, ibid. Helt säkert har det hejdats av budet om konungens brådstörtade avresa. Detta nådde nämligen Örebro samma dag, som utkastet daterats. Tunberg, a. a., II, s. 189.

Mot slutet av nov. 1598 uppsattes ett nytt utkast till brev t. Kristian, dat. Stockholm 30 nov. 1598, avskr. i HKReg 1598: 2, fol. 234 r—235 r. Avsikten var, att markgreven Edvard Fortunatus skulle för Kristian framlägga Karls syn på det nya läget. Dennes resa kom emellertid att bli fördröjd. Toijer, l. c. Framställningen ingick i själva verket som ett led i en mera vidsträckt upplysningsverksamhet. Till sin huvuddel har konc. legat till grund för den framställning, Karl samtidigt gav några tyska furstar. Karl t. Karl av Mecklenburg, dat. Nyköping 2 dec. 1598, orig. i vol. Suecica ex archivo Gustrovensi, I, G. H. A. Schwerin.

Karl t. Kristian dat. Kalmar 23 mars 1599, s. o. s. 161, anm. 5.

Bland Hertig Karls koncept 1569—1599, Kungliga koncept, RA, ligger en starkt bleknad utskrift av ett brev t. Kristian, dat. Jönköping 1 febr. 1599. Det har intagits i HKReg 1599: 1, fol. 86 r—87 v, och efter denna avskr. refererats av Pira, a. a., s. 108 f., o. av Toijer, a. a., s. 36 f. o. 37, anm. 1. Bägge dessa förf. anse, att brevet avgått. Detta är omöjligt, redan därför att Karl i brevet av 23 mars 1599 åberopar Sigismunds bägge brev av 15 dec. 1598 n. st. såsom för Kristian ännu okända, vilket icke skulle ha skett, om han två månader tidigare underrättat Kristian om dem. Brevet är emellertid undertecknat och adresserat samt har varit vikt och bär spår av sigillremsor.

Tvenne möjligheter att förklara brevets uppsättande finnas. Sigismunds brev kunna ha kommit till Karls kännedom den 31 jan. eller 1 febr., alltså efter den dag, då han inför Sten Brahe och Henrik Ramel förnekat kännedom om Sigismunds avsikter, i vad gällde räfsten, s. o. s. 155, och han kan då ha låtit sätta upp brevet för att skicka det efter Axel Ryning och Peder Nilsson, som voro på väg till Köpenhamn. Mot denna tanke kunde anföras, att Karl borde ha haft ringa intresse av att meddela Kristian, att Sigismund icke i alla hänseenden satt sig över Linköpingsfördragets bestämmelser om räfsten, allra helst som flere sändebud än de danska kunde väntas — och skulle passera Danmark på väg mot Sverige.

Den andra möjligheten är, att utkastet till brevet ställts före danskarnas ankomst och under deras besök utskrivits för att lämnas med dem på återvägen men återhållits, sedan Karl för att avspisa dem blivit nödsakad att förneka all kännedom om Sigismunds planer. Detta motsäges icke av att breven från Polen kommit Karl tillhanda efter Axel Rynings och Peder Nilssons avresa. De hade rest, innan danskarna nådde Jönköping.

Karl t. Jakob VI, dat. Kalmar 14 maj 1599, s. o. s. 161, anm. 6.

Pira, a. a., s. 113 f. med anm. å s. 114, o. Toijer, a. a., s. 86 med anm. 3, mena, att Kristian på våren 1599 riktat ett skarpt förmaningsbrev till Karl, samtidigt med Jakob VI:s förord för den danska medlingen. De grunda sig på att det i HKReg 1599: 1, fol. 236 r—237 r, införts jämväl ett svar t. Kristian, dat. Kalmar 4 maj 1599. Detta konc. visar sig emellertid tämligen nära överensstämma med konc. till brevet t. Jakob VI. I bägge omtalas adressaten som konung, och detta har, då konc. varit på svenska, förlett kopisten. Ensamt bevisande är klandret av Anders Keit. Kristian hade förvisso andra källor, som Karl hade anledning att klandra, än den skotske partigängaren. Det kan icke råda tvivel om att det svenska brevet under 4 maj är ett tidigare utkast till det latinska brevet under 14 maj. Bägge konc., det svenska och det latinska, ha bevarats i kansliet och av den kopist, som sammanställt registraturet, införts under skilda dagar. En förmodan ligger nära till hands, att 4 maj var dat. för det första utkastet, 14 maj för versionen eller rent av det färdiga brevet. Kreditivet för brevdragaren, sekreteraren Abraham Reuter, har det senare dat., avskr. av konc. i HKReg 1599: 1, fol. 241 r—v. Det är i detta kreditiv, det står talat

om att Jakobs brev varit sigillerat »cum inverso sigillo». Tydligen har det konc. 2 till det latinska utkastet, som nu förvaras bland Hertig Karls koncept 1569—1599, Kungliga koncept, RA, legat till grund för avskr. under 14 maj.

Karl t. Kristian, dat. i lägret vid Riga 16 sept. 1601, s. o. s. 262, anm. 7.

Avskr. av konc. i RReg 1601, fol. 203 v—204 r, har jämväl dat. 16 sept., varvid dock den senare siffran under själva utskrivningen ändrats från 8. Brevet står också inskrivet mellan brev av 17—18 sept., nämligen Karl t. ståthållarna på Kalmar, dat. 18 sept., fol. 203 r, med order att ge Nils Klasson och dennes tre tjänare särskild utrustning för resan till Köpenhamn, och Karls fullmakt för Lorenz Claeton, dat. 17 sept., fol. 204 r. Efter det senare följer överst på fol. 204 v ett brev av 22 sept., men före brevet t. ståthållarna på Kalmar står, fol. 203 r, ett brev t. Moritz Leijonhufvud, dat. 16 sept.!

Två möjligheter föreligga. Konc. till brevet t. Kristian kan ha varit påtecknat tvenne dat., dels 16, dels 18 sept. Då brevet verkligen dat. 16 sept., bör 18 sept. då ha varit koncipieringsdat. och brevet alltså ha antedaterats för att minska intrycket av dröjsmålet i det svenska lägret från den 12 till den 18 sept. Avskrivaren har vid ordnandet av konceptknippan observerat dat. 18 sept., men vid avskrivandet tvekat och stannat för 16 sept., fastän han redan hunnit förbi denna dag i månaden, samt rättat det närmast följande brevets dat. efter detta.

En annan möjlighet är, att konc. icke haft påteckning om dat. eller endast — och på mindre synlig plats — om dat. 16 sept., vilket avskrivaren först ej observerat, utan lagt konc. intill konc. till brevet t. ståthållarna på Kalmar, som handlade om Nils Klassons resa till Köpenhamn. Först vid renskrivandet har han då observerat eller tagit reda på brevets rätta dat. Skulle den senare förklaringen vara riktig, kan Karl icke bevisas ha låtit antedatera brevet.

Exkurs II.

»Jon Hinrichzson af Meldorp.»

År 1604 utgick från en okänd, förmodligen nordtysk officin en politisk ströskrift i oktavformat, betitlad

CONSILIVM POLITI-
CORVM
DE RATIONE ET VIA
REGIONES
SEPTENTRIONA-
LES AD CVLTVM SEDIS
ROMANÆ REDV-
CENDI:

ITEM
DE CAVSIS, PROPTER QVAS
DANIÆ SVSPECTA ESSE DEBET
REGNORUM POLONIÆ ET
SUETIÆ CONIUNCTIO.
AUCTORE
IONA HENRICSONIO, MELDOR-
PIANO DITMARSO.
[Blomsterkorg]
ANNO CHRISTI M. DCIIII.

Exemplar av denna ströskrift saknas i svenska offentliga bibliotek men återfinnes i DKB samt enligt uppgift från Auskunftsbüro der Deutschen Bibliotheken, Berlin, i flere nordtyska samlingar.

Troligen i december samma år utgick från Anund Olovsson i Stockholm en svensk översättning av denna skrift, betitlad

Någhre Påweske
Stemplinger
Huru thesse try Rijken / Swe-
rike Danmark och Norrike / skola kun-
na komma vnder Påwedömet
igen:

Nyligen på Latin skrifne / them Danskom til en warnagel / af en Ditmarsker / Jon Hinrichzson af Meldorp / benämnd: Och nu åter / alle rättsinnige Swenske til rättelse och förwarning / efter then Stormechtige högborne Furstes och Herres / Her Carls / Swerikes Rijkes vtkorede Konungz och Arfförstes / Hertigh til Södermanland / Nerike och Wermelandz / nådige befalning / Förswenskadhe af Johanne Bureo. Tryckt i Stockholm / af Anund Olufson / Anno 1604.

Om tidpunkten för tryckets tillkomst ger Johannes Bureus själv besked i sin här ofta åberopade dagbok. Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus, s. 36: »lät jagh trycka Påveske Stempl. them jag efter K. Karls bref verterade af Latijn på Svenska». Uppgiften hänför sig till 31 dec. 1604, men då dagboksanteckningarna för denna månad endast äro bevarade i Bureus' sena avskrift i vol. F a 4, KB, synes man ej böra avvisa tanken, att det gäller ett senare tillägg, och att notisen i själva verket hänför sig till året 1604.

En tredje upplaga av den latinska versionen utkom i Leiden 1617 som en del av det samlingsverk med politiska traktater, betitlat Speculum Consiliorum hispanicorum. In quo Regis Hispaniarum Machinationes variæ contra Evangelicos pro novâ Monarchiâ fundanda, à diversis authoribus, tanquam in tabellâ repræsentantur: Productum in lucem a J. M. svasu et hortatu virorum magnorum, ut dormientes Serenissimi ac potentissimi Reges, Principes Imperijq; Proceres, qui Pontificis Romani tyrannicum jugum excusserunt, ab altissimo somno tandem expergerentur, eorumq: oculi ad contemplationem periculosi hujus temporis status aperirentur. Utgivarens signatur döljer den kände publicisten Joakim Morsius. Om denne se biografi hos Jöcher, Allgemeines Gelehrten-Lexicon, III, s. 690 f. Separata tryck av denna upplaga finnas i åtskilliga samlingar, såsom i UUB. Ett dylikt separat anföres av Klemming, Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till fremmande magter, s. 12 f., troligen efter KB:s exemplar. Varianterna »caussis» och »Suethiae» hos Klemming, a. a., s. 12, sista raden, o. 13, rad 1, torde bero på felläsning, ty någon variant med dessa stavningssätt är ej känd.

Ett annat separat, med samma typografi men annan paginering, också

i KB, anföres av Klemming, a. a., s. 13, på okända grunder såsom tryckt 1611. Någon upplaga med detta årtal är eljes icke känd.

År 1656 utgick från Ignatius Meurer i Stockholm en andra upplaga av den svenska översättningen, i vad angår texten helt överensstämmande med 1604 års tryck, som utan tvivel varit dess förlaga.

De angivna tryckåren äro betecknade. År 1604 stod Kristian IV beredd att fullfölja sitt uppsåt att angripa Sverige men hindrades av sitt fredliga riksråd. Karl IX hyste samtidigt stark oro för dansk-polska stämplingar, ty han betraktade det danska krigshotet under åren från 1601 som ett resultat av jesuitiska intriger.

År 1617 hotades Sverige — så menade man i Stockholm — åter av en gemensam aktion från Polen och Danmark. En polsk beskickning sökte Kristian IV:s hjälp, och Gustav Adolf sände Johan Skytte till Nederländerna för att utverka handelsrepublikens stöd mot de katolska makterna och Danmark — och därvid fördes frågan om ett förbund mellan de nordiska rikena och Nederländerna på tal som en väg att hindra Danmarks anslutning till Polen. Dessa händelser ha utförligt skildrats av Thyresson, Sverige och det protestantiska Europa, kap. IV.

År 1656 åter stod Sverige än en gång i krig med både Danmark och Polen. Kriget hade inletts för att hindra Danmark att utnyttja Sveriges engagemang i Polen till sin fördel, och Karl Gustav fruktade dansk-polska stämplingar.

Redan denna sammanställning gör det troligt, att den lilla ströskriften varit ett led i Sveriges politiska agitation, att den ursprungligen tillkommit och åter förts fram, då det gällt att övertyga dansk opinion och danska statsmän om faran för Danmark av den svensk-polska unionens återupprättande — ty det gällde intet mindre än detta 1604 och 1617, och ännu 1656 kunde man utan samvetsbetänkligheter gripa till samma argumentation. En närmare granskning av skriftens innehåll skall styrka denna förmodan.

Av allt att döma är den lilla ströskriften en anonym. Dess författare uppger sig berätta vad han erfarit, när han i Italien »war kommen vthi et synnerligit vmgänge medh höge Personer och vti theres hemligheter inlåten». Han säger sig också vara dansk undersåte. Det är till Kristian IV och det danska rådet, skriften riktar sig: »hwilket / (efter som iagh kan döma) Konungenom och Regerningz Rådh i Danmark mykit är åliggiande / och migh (såsom en troghen vndersåtes och godh inbyggeres Kall fordrer) ingelunde bör förtija / vtan låta j dagzliuset framkomma / Ställendes thet vti Konungens och Regeringz-rådhz skön och rådhsamma betänkiande / om thet thes wärdt är / at man ther om ofta och alfwart rådhslå och thet öfwerwägha skal.»

Då det vidare är uppenbart, att författaren bör sökas bland dem, som tillägnat sig tidens teoretiskt politiska skolning, sådan den med-

delades vid universiteten, har ett försök gjorts att återfinna författarens uppgivna namn, en Jonas eller Johannes Henrici eller Henricsonius, danus, holsaticus eller ditmarsus, i samtida universitetsmatriklar — dessa finnas med få undantag publicerade — men detta namn har icke mötts. Forskningar vid universitetsbiblioteket och statsarkivet i Kiel ha givit samma resultat, liksom en fråga hos Gemeindearchiv, Meldorf, och Kreisarchiv für Süder-Dithmarschen, Meldorf, vars äldsta bestånd hänför sig till just dessa år. Namnet Jonas Henrici saknas i tillgängliga matriklar över danska och holsteinska präster.

Däremot återfinnes namnet i åtskilliga uppslagsböcker över lärda män. Sålunda finnes det i formen Johannes Henrichsonius i Johannes Mollerus' kända edition av Albert Bartholins, De scriptis danorum, s. 72, men endast som författare till denna skrift, vars titel uppges vara Relatio de ratione & via etc. Denna version av titeln torde härstamma från Johannes Morsius' företal till Speculum consiliorum hispanicorum, där detta bidrag framföres med orden »In calce Jonæ Henricsoni Dithmarsi ornatissimi Relationem de ratione & via ... adjeci». Misstaget i vad angår förnamnet rättades av utgivaren i dennes välkända Cimbria Literata, s. 250. Där tillfogades också en karakteristik av författaren, grundad på skriftens innehåll: »boni civis functurus officio, qvæ in diuturna peregrinatione Italica expiscatus erat, Pontificiorum adversus regiones septentrionales, & Daniam præsertim, consilia, scripto detexit seqventi.» Där uppgavs jämväl, att en ytterligare upplaga av skriften skulle finnas i Sica Jesuitarum tragica — denna upplaga har dock ej kunnat återfinnas i tillgängliga samlingar.

Samma torftiga uppgifter återfinnas hos Dreyer, Notitiae Librorum Manuscriptorum Historicæ cimbricæ, I, s. LXI, hos Adelung i Fortsetzung und Ergänzung zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexico, II, sp. 1919, s. v. Henrichsøn, (Johann), samt hos Scheffer i Suecia litterata, s. 50.

Utan att man tagit ställning till frågan om författaren, har den lilla skriften utnyttjats av åtskilliga forskare, av Molbech, En Notice om Philip den Andens Erobringsplaner mod Danmark, av Rørdam bl. a. i Kjøbenhavns Universitets Historie, III, s. 160 med anm. 1, samt som stöd för skildringen av Francisco di Erasos beskickning till Sverige 1578 av K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, s. 296 f. På Jonas Henrikssons resor tycks i varje fall icke sistnämnde förf. tvivla, a. a., s. 297, rad 3—4.

Skriftens innehåll ger fullständig klarhet om författarens ideella miljö. Tendensen framträder oböljd redan i titeln. Det gäller att bevisa, att den svensk-polska unionen utgjorde en fara för Danmark. För att klargöra denna fara griper författaren tillbaka till Johan III:s planer på politiskt samarbete med Filip II:s Spanien.

Som bekant erbjöds Sverige verkligen genom Francisco di Eraso ett förbund med Spanien. K. Hildebrand, a. a., s. 290 ff. Källorna till kännedom om dessa planer äro trenne, dels den spanske legatens beskickningsarkiv, till större delen publicerat av E. Hildebrand under titeln Johan III och Filip II, dels här aktuella skrift, dels en fransk ströskrift från 1600-talets början, du Maurier, Discours ... sur les desseins que les Espagnols ont de se rendre maitres de la mer Baltique. Bägge de senare källorna ha bestämda politiska syften. Uppgifterna hos du Maurier synas vara mera allmänt hållna. De återge helt säkert endast gängse rykten. Uppgifterna hos Jonas Henriksson däremot vittna, trots överdrifterna, om att författaren haft mera direkt kännedom om dessa planer. Så stor är nämligen överensstämmelsen med vad Francisco di Eraso verkligen haft att anföra.

För dessa uppgifter kan, synes det, författaren endast ha haft tvenne källor, å ena sidan de akter i arkivet i Simancas, som numera äro publicerade, eller traditionsuppteckningar från spanskt håll, å andra sidan akter i Johan III:s arkiv eller traditionsuppgifter från svenskt håll. Så hemliga voro helt vissa dessa planer — därom vittnar det torftiga källmaterialet självt — att det förefaller ytterst osannolikt, att en vandrande nordisk student skall ha lyckats komma dem på spåren.

Icke heller i bevarade svenska traditionskällor finnas uppgifter om dessa svensk-spanska förhandlingar. Men 1604 levde ännu en av de få män, som kunna ha haft närmare kännedom om dem — konung Karl av Sverige. Det är för denna fråga av ringare vikt, om hertig Karl under 1578 års förhandlingar blev invigd i Johan III:s planer eller icke — av Francisco di Eraso synes han ha betraktats med misstroende. Han har säkert vetat att vid försoningen med brodern två år senare eller eljes skaffa sig alla upplysningar om vad som varit före.

Redan detta gör det troligt, att hertig Karl på ett eller annat sätt direkt medverkat vid tillkomsten av den skrift, som bär Jonas Henrikssons namn.

För att styrka, att exemplet från Filip II:s tid äger aktualitet, anför författaren vidare de händelser vid riksdagen i Warschau, varom ryktet vetat att berätta på våren 1601 med resultat, att Johan av Nassau sändes till Sverige, s. o. s. 349 ff. De voro allmänt kända i Europa, men det var i den evangeliska furstekretsen kring Moritz den lärde, man dragit de politiska konsekvenserna.

Ströskriftens politiska tendens och politiska miljö kan alltså med tämligen stor visshet bestämmas. När har den då utarbetats? Frågan har ställts av Molbech, nyss a. a., och besvarats med en hänvisning till att författaren själv åberopat ett arbete, tryckt 1602, nämligen den välkända Thesaurus politicus. Han omtalar också händelser, senare

än 1601 års polska riksdag, såsom den engelska junikonspirationen 1603. Se om denna Montague, The History of England from the accession of James I, s. 7. Också med tanke på att en skrift sådan som Thesaurus politicus knappast nådde de nordiska rikena redan under utgivningsåret, är det skäl att sätta terminus post quem till hösten 1603.

Om det alltså synes troligt, ja, nära nog visst, att denna ströskrift direkt inspirerats av den svenska regimens politiska agitation, är det därför troligt, att arbetet beställts av hertig Karl?

Författarens kännedom om planerna i samband med Francisco di Erasos legation tyder på hertigens medverkan, och det desto mera, som de framställas just så schematiskt och med just de advokatoriska överdrifter, som Karl älskade. Då det icke kan vara tal om ett enskilt initiativ — på den punkten kan man icke sätta tro till författarens uppgift — finnas endast tvenne tänkbara beställare till denna skrift, som skulle — så formulerade Johannes Bureus saken — vara »them Danskom till en warnagel», Karl och hans meningsfränder i Hessen och Pfalz å ena sidan, det danska rådet å den andra. Men det danska rådet hade andra vägar att göra sina synpunkter gällande. Låt vara, att Arild Huitfeldt under just dessa år var flitigt verksam och icke tvekade att offentligt ge uttryck åt sina meningar jämväl i aktuella frågor. Ur hans penna har helt säkert icke denna skrift flutit, liksom icke heller dess tendens låter sig förenas med den gamle kanslerns ofta uttryckta likgiltighet för de konfessionella frågorna.

Att på grundval av de observationer, som här meddelats, uttala en förmodan om författaren till den skrift, som bär Jonas Henrikssons namn, är icke rådligt. Det synes endast märkligt, att Johannes Bureus måst översätta den från latin — att den alltså ej varit i Stockholm tillgänglig i ett svenskt manuskript — samt att också Nils Chesnecopherus, en av dem, man eljes gärna ville tillskriva detta arbete, översätter ur dess latinska text, och det synbarligen utan att använda det svenska trycket, Fullkommelige skäl och rättmätige Orsaker, fol. Sss I v. Också Johannes Messenius ställer sig ovetande, när han i åttonde tomen av Scondia nämner den svenska översättningen av Jonas Henrikssons skrift som exempel på Karls antikatolska propaganda, s. 95, hos Werwing, Konung Sigismunds Och Konung Carl den IX:des Historier, II, s. 100 f.

PERSONREGISTER.[1]

Abraham Nilsson, fogde 163
Abraham Andreæ Angermannus, ärkebiskop 36, 118, 286
von Adelevesen, Jost, braunschweigsk lanttågsöverste 532
Adolf, hertig av Gottorp 63, 358
von Ahlefeldt, Gosch, dansk överste i svensk tjänst 359
Aldobrandini, Pietro, kardinalstatssekreterare 126, 496, 498
Alexander VI, påve 61
Ambjörn Jacobi, sekreterare 216, 222, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 250, 254, 322, 405
Ambrosius Svensson, kamrerare 39, 320, 321, 322, 323
Anders Andersson [Rosendal?], lappfogde 478
Anders Eriksson [Bröms], lappfogde 479, 519, 522
Anders Gisslesson, bonde 202
Anders Gunnarsson, fogde 180
Anders Klasson [Ekeblad], hovjunkare 377
Anders Lennartsson [Forstena-släkt], ståthållare 163, 170, 180, 182, 184, 185, 198, 199, 200, 203, 204, 209, 210, 248, 269, 273, 291, 295, 301, 314, 315, 318, 320, 322, 385, 437, 631
Anders Olovsson [Oxehufvud], knektöverste 180, 200, 248, 291, 397
Anders Ormsson, fogde 295
Anders Svensson [Stråle] ståthållare 180, 273, 295, 470
Anna av Danmark, g. m. Jakob VI av Skottland 63
Anna av Danmark, g. m. kurfurste August av Sachsen 63
Anna Vasa, svensk prinsessa 105, 186
Anna Katarina av Brandenburg, drottning i Danmark 65, 393
Anstruther, Robert, engelsk diplomat 613
Antonius Svensson, kamrerare 295
Anund Olovsson, boktryckare i Stockholm 639
Archimboldi, Gianangelo, påvlig legat 12
Arczissewski, Paul, hovmästare hos Anna Vasa 105
Arvid Eriksson [Stålarm], ståthållare 139, 185, 186
Arvid Gustavsson [Stenbock], ståthållare 106, 133
Assar Persson [Mannersköld], fogde 283
August, kurfurste av Sachsen 3
Axberg, Jonas, sekreterare 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 183, 218, 267, 310, 312
Axel Johansson [Natt och Dag], ståthållare 200
Axel Jönsson, häradsskrivare 106
Abel Eriksson, kamrerare 151, 196, 248, 275, 276, 278, 295, 299, 322, 405, 471.

Banér, Gustav, riksråd 75, 78, 100, 142
Banér, Sten, riksråd 113, 117, 120, 125, 135, 137, 138, 633
Barnekow, Kristian, dansk ståthållare 43, 395, 396
Barnim, hertig av Pommern 352
Basse, Peder, dansk ståthållare 396
Baumgarten, Roger, skotte i svensk tjänst 163, 164, 165, 182, 194
Beck, Jakob, dansk ståthållare 248, 396, 469
Beck, Sigvard, dansk kamrerare, 393, 396
Behm, Isak, kapten 461, 478, 519, 553, 555
Bekiesz, Vladislav, polsk överste 166, 167, 186
Belov, Henrik, danskt riksråd 384
Bengt Knutsson, se Hård
Bengt Larsson 346
Bengt Nilsson till Boda, fogde 295, 397, 469
Bengt Söffrinsson Juusten [Gyllenlod], amiral 346, 390
Berfeldt, Joakim, tygmästare 398
Berendts, Daniel, köpman 550
von Berneck, se Holte, Andreas
Bernhill, Bertil, borgare i Köpenhamn 181
Bielke, Ebba, g. m. Axel Bielke 165

[1] Upptar icke Karl IX, Kristian IV och Sigismund.

Bielke, Erik Klasson 163, 164, 165
Bielke, Hogenskild, riksråd 9, 39, 50, 51, 75, 78, 92, 100, 106, 118, 163, 165, 271, 424
Bielke, Klas, riksråd 77, 89, 92, 100, 172, 271
Bielke, Nils, riksråd 367, 466, 487, 521, 524, 525, 528, 547, 551, 564, 565, 586, 632
Bielke, Svante Hogenskildsson 163, 165
Bielke, Svante Turesson, kansler 304, 307, 318, 324, 367, 393, 397, 404, 470, 475, 487, 507, 521, 528, 530, 532
Bielke, Ture, riksråd 142
Bielkenstierna, se Hans Klasson o. Nils Klasson
Bilefeldt, Hans Hansson, stadsskrivare i Stockholm 55, 352, 496, 509
Bildstein, se Kurt Vinskänk
Bille, Anders, dansk ståthållare 593
Bille, Eske, dansk ståthållare 395, 396, 469
Bille, Hartvig, dansk sekreterare och ståthållare 217, 225, 229, 232, 233, 234, 393, 410, 427, 521, 523, 543, 554, 555, 556
Bille, Sten, dansk ståthållare 269, 593
Birger Jönsson [Rosenstråle], fogde, ståthållare 200
Birger Magnusson, konung av Sverige 5
von Birkholtz, Hieronimus, hovjunkare 128
Björn Persson, borgmästare i Nyköse 202
Blanck, Georg, ryttmästare 129, 140, 141, 219, 275, 278, 295, 635, 636
Bo Gustavsson, skeppskapten 566
Bogislav, hertig av Pommern 352
Bonde, Jöns 472, 473
Bonde, Tord 106, 263, 391, 472
Bording, Jakob, mecklenburgsk kansler och lybsk bergmästare 63, 361
Borgering, Henrik, köpman 392
Boris, rysk storfurste 341, 342, 343, 344, 345, 346
Borlangius, Laurentius, svensk konvertit 518
von Bowen, Daniel, 560
Boxa, Paulus, böhmisk andlig 545
Boije, Jöran, riksråd 117, 186, 367
Boye, Kaspar, lybsk borgmästare 558
Boye, Klas, guldsmed 392
Brahe, Abraham, riksråd 99, 108, 154, 155, 158, 163, 169, 170, 171, 177, 178, 185, 188, 193, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 210, 272, 296, 304, 307, 318, 321, 322, 323, 324, 326, 328, 329, 332, 333, 367, 392, 405, 475, 487, 492, 521, 524, 525, 549, 551, 564, 565, 609, 630
Brahe, Axel, danskt riksråd 112, 263, 321, 345, 346, 384, 541, 563, 576, 590, 610, 618
Brahe, Erik, riksråd 112, 113, 128, 148, 189, 271, 466
Brahe, Gustav, ståthållare 99, 108, 271, 286
Brahe, Jörgen, dansk ståthållare 113
Brahe, Magnus, riksråd 201, 210, 296, 367, 393, 487, 525, 528, 547, 550, 564, 565, 582, 586, 609, 632
Brahe, Margareta, g. m. Johan Sparre 155, 160, 163
Brahe, Per, d. ä., riksråd 79
Brahe, Sten, danskt riksråd 88, 92, 94, 96, 99, 100, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 161, 164, 167, 384, 395, 396, 402, 464, 468, 475, 541, 576, 590, 610, 618, 637
Brahe, Tyko, astronom 142, 179
Brambach, Johannes, lybsk syndikus 175, 511
Brask, Peder, dansk sekreterare 114, 126
Brock, Eske, danskt riksråd 335, 340, 384, 395, 402, 464, 468, 480, 483, 528, 541, 563, 576, 590, 610, 618
Brockenhuus, Georg, dansk ståthållare 393
Broke, Henrik, lybsk borgmästare 558
Broms, Torkel, sekreterare 295
Brun, Hans, dansk skeppskapten 559
Bryske, Karl, dansk ståthållare 340
Bröms, Lars, skeppsbefälhavare 370, 371, 561
Bröms, se Anders Eriksson
Buch, Levin, juris professor i Königsberg 155
Buller, Peder, kamrerare 275, 278, 282, 295, 305
Bultius, Johannes Tidiksson, sekreterare 129
Bureus, Andreas, sekreterare 405
Bureus, Johannes, sekreterare 254, 276, 305, 322, 323, 324, 326, 335, 405, 406, 450, 463, 640, 644
Buzanval, se Choart, Paul
Båge, se Erik Johansson
Bång, se Erik Johansson
Båät, se Erland Björnsson och Gustav Björnsson
Bäck, Baltzar, ståthållare 519, 522, 523, 525, 539, 552, 553, 555

Cecil, Robert, engelsk statsman 341, 342, 567
Charisius, Jonas, dansk sekreterare 577, 613, 614, 615
Chesnecopherus, Nils, hovkansler, 148, 263, 294, 304, 322, 328, 329, 357, 369, 390, 473, 474, 478, 501, 507, 511, 530, 573, 574, 576, 577, 578, 582, 586, 603, 604, 605, 606, 608, 611, 644
Choart, Paul, seigneur de Buzanval, franskt sändebud 341, 342, 349

Chytraeus, David, historieskrivare 419, 420
Claeton, Lorenz, amiral 199, 389, 390, 638
Commineus, Philippus, statsrättslig författare 56
Cordeel, Anders, skeppsbefälhavare 554
Cruus, se Mats Larsson
Czikowski, Stanislav, polsk kammarherre 107

Daa, Herluf, dansk amiral 558
Dacke, Nils, upprorsledare 18
Daniel Theodori Hjort [Hjortvipa], sekreterare 461, 478, 505, 519, 553, 554, 556, 582, 597
Danitz, Henrik (även kallad Luntenkröger), värdshusvärd i Stockholm 167, 168
Danzæus, Carolus, fransk resident i Köpenhamn 3, 4
De la Gardie, Jakob, fältherre 585, 596
De la Gardie, Pontus, fältherre 76
de Mornai, Johan, 113, 118
de Neufville, Nicolaus, seigneur de Villeroy, fransk statsman 341, 349
de S:te Catherine, Stefan, fransk diplomat 502, 503, 504, 505, 506, 507, 530, 534, 546
de Vertelay, Renatus, fransk kondottiär 504
di Eraso, Francisco, spansk kapten, diplomat 48, 642 f., 644
Didrik Pedersson [Ruuth], fogde 209
Dimitrij, rysk upprorsledare 503, 518
Dimitrij, rysk storfurste 518, 611
Doman, Johan, Stralsunds syndikus 507, 511, 515
Dorothea av Danmark, g. m. hertig Wilhelm av Braunschweig-Lüneburg 63
von Dorn, Herman, lybsk borgmästare 361
Drake, Arvid, ryttmästare 115, 296, 596
Drivius, Petrus, kyrkoherde 570, 603, 604, 605, 606
Duva, se Mickel Olsson
Dynkirken, Peter, skeppsbefälhavare 535, 536, 538, 553, 554, 555
Dyre, Klas, dansk sekreterare 262, 471, 490
Dzialynski, Paul, polsk kammarherre 107, 349
Dönhoff, Gerhard, polsk ståthållare, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 175, 185

Eckert, Jörgen, kamrerare 115
Edvard Fortunatus, markgreve av Baden 163, 636
Ek, Karsten, borgare i Stockholm 281
Ekeblad, se Anders Klasson
Eketrä, se Sven Månsson
Elisabet av Danmark, g. m. Henrik Julius av Braunschweig-Lüneburg 65, 112, 113
Elisabet, drottning av England 64, 257, 341, 342, 349, 355, 356, 404
Elisabet Vasa, svensk prinsessa 122, 358
Elvkarl, se Olov Sverkersson
Engelbrekt Engelbrektsson, svensk riksföreståndare 48
Erik XIV, konung av Sverige 4, 18, 21, 25, 26, 27, 33, 40, 43, 44, 47, 49, 73, 76, 84, 258, 367
Erik av Pommern, konung av Sverige, Danmark och Norge 3, 9, 10, 19, 40, 42
Erik Abrahamsson [Leijonhufvud], riksråd 87
Erik Andersson 118
Erik Axelsson [Tott], riksföreståndare 10
Erik Elovsson, sekreterare 322, 495, 504, 530, 578, 579, 583, 632
Erik Eriksson 142
Erik Gustavsson [Stenbock], ståthållare 92, 100, 106, 112
Erik Hansson, dansk lappfogde 91
Erik Johansson Båge, lappfogde 165, 539, 553, 554
Erik Johansson Bång, fogde 556
Erik Jöransson Tegel, sekreterare 107, 108, 110, 111, 216, 254, 275, 278, 295, 304, 305, 322, 405, 409, 410, 465, 469, 473, 518, 530
Erik Jöransson [Ulfsparre], löjtnant 397
Erik Magnusson, svensk hertig, 5, 6
Erik Menved, konung av Danmark 6
Erik Månsson [Ulfsparre], ståthållare 552
Erik Tönnesson [Wildeman], ståthållare 84
Erik Åkesson [Soop] 248
Erland Björnsson [Bååt], riksråd 564, 565, 582, 609
Ernhofer, Sigismund, pater 99
Esbjörnsson, Lasse, knekt 397
Evert Eriksson, fogde 203
Evert Evertsson, laxfogde 478

Fabricius, Andreas, preussisk vicekansler 131, 132
Falk, se Peder Svensson
Feodor, rysk storfurste 118, 340
Farensbach, Vilhelm, ryttmästare, 295
Filip II, konung av Spanien 47, 348, 642, 643
Filip III, konung av Spanien 349, 544, 545
Filip, lantgreve av Hessen 63
Filip, hertig av Schleswig-Holstein 346
Fincke, Georg, polsk sekreterare 149, 150, 151, 152, 153, 156, 175, 185

Finke, Gödik, ståthållare 186
Fleming, Klas, riksråd 89, 101, 349
Forstena-släkt, se Anders Lennartsson, Olov Kristoffersson, Torsten Kristoffersson, Torsten Lennartsson
Frans, hertig av Sachsen-Lauenburg 352
Fredrik I, konung av Danmark 13, 14, 31, 52, 58
Fredrik II, konung av Danmark 19, 21, 23, 27, 34, 39, 41, 42, 44, 52, 59, 62, 63, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 109, 129, 160, 172, 192, 217, 344, 358, 437, 441, 443, 537
Fredrik IV, kurfurste av Pfalz 66, 67, 68, 122, 123, 124, 350, 353, 354, 356, 357, 359, 570
Fredrik, hertig av Braunschweig-Harburg 352
Fredrik Vilhelm I, hertig av Sachsen-Altenburg, administrator i Kursachsen 66, 353
Friis, Johan, dansk kansler 59
Friis, Jörgen, danskt riksråd 177, 541, 576, 590, 610, 618
Friis, Kristian, dansk kansler 59, 60, 65, 99, 112, 113, 131, 132, 134, 137, 138, 141, 217, 225, 228, 263, 264, 272, 291, 321, 323, 370, 371, 395, 402, 464, 468, 480, 481, 482, 489, 493, 521, 525, 528, 536, 537, 541, 542, 560, 563, 566, 575, 576, 578, 590, 593, 597, 610, 613, 614, 616, 618, 635

Gabriel Thomasson, fogde 519
von Gadendorf, Clement, gottorpskt hovråd 188, 194
Gagge, Klas, dansk ståthållare 536, 537, 543, 554, 556, 600
Galle, Olov, dansk ståthållare 269
Georg Fredrik, markgreve av Ansbach och Bayreuth 63, 132, 148, 152, 155, 195, 198
Giese, Mikael, preussiskt hovråd 105
Gjedde, Brostrup, dansk ståthållare 396, 559
Gjøe, Henning, dansk hovmarskalk 181
Gjöe, Mogens, dansk ståthållare 396
Gottberg, Jakob, amiral 183, 301, 302, 389, 390, 558
Gottberg, Peter, amtman på Rügen 196
Grabow, Hans, dansk fortifikationsofficer 396, 473
von Grabow, Oswald, mönsterskrivare 390
Greensmith, Matthew, engelsk rapportör i Emden 342
Grellius, Sigismund, polsk lärd 545
Grip, Birgitta, g. m. Andreas Holte 392, 393
Grip, Moritz, riksråd 392
Grubbe, Klas, dansk adelsman 166
Grubbe, Knut, dansk ståthållare 166
Grubbe, Sivert, dansk ståthållare 99, 131, 139, 166, 187, 193, 194, 217, 261, 266, 323, 326, 335, 395, 396, 404
Grunefeldt, Henrik, juris doktor 532
von Grunenberg, Apitz, dansk sekreterare 160
Gudmund Andersson 295
Gustav Adolf, svensk hertig 51, 99, 358, 507, 559, 562, 573, 575, 576, 579, 581, 587, 603, 608, 612, 623, 625, 641
Gustav Björnsson [Bååt], riksråd 87, 89, 92
Gustav Eriksson [Stenbock] 398, 612
Gustav Gabrielsson, se Oxenstierna
Gustav Vasa, konung av Sverige 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 27, 29, 30, 31, 39, 40, 48, 51, 58, 73, 77, 108, 234, 238, 249, 257, 366, 367, 624, 629
Gyllenhielm, se Karl Karlsson
Gyllenlod se Bengt Söffrinsson
Gyllenstierna, Axel, danskt riksråd 91, 92, 93, 181, 263, 321, 330, 332, 345, 346, 395, 396, 401
Gyllenstierna, Erik, kammarherre hos Sigismund III 137, 496, 498
Gyllenstierna, Johan, amiral 142, 168, 172 f., 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 189, 190, 199, 216, 313, 351, 415, 446, 456, 457, 497, 507, 547, 588
Gyllenstierna, Jöran, riksråd 183, 551, 559, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 576, 581, 582, 588, 603, 609
Gyllenstierna, Mogens, dansk adelsman 593
Gyllenstierna, Nils, dansk adelsman 396
Gyllenstierna, Nils, riksråd 75, 86, 87, 92, 100, 118, 139, 164, 182, 271
Gyllenstierna, Preben, danskt riksråd 384, 528, 541, 563, 576, 590
Görtzhagen, se Hans Johansson
Görvel Fadersdotter [Sparre], änka efter Lage Brahe 221, 222, 226, 234, 313, 320, 396, 404, 413, 415, 435, 453, 457, 495

Hammarskiöld, se Per Mikaelsson
Hane, se Johan Jöransson
Hans, konung i Danmark, Sverige och Norge 11, 12, 33, 36, 48, 49, 50, 339
Hans, dansk hertig 341, 343, 344, 345, 387, 388, 404
Hans, hertig av Schleswig-Holstein 359
Hans Adolf, hertig av Schleswig-Holstein 358, 359

Hans Andersson, fogde 180
Hans Eriksson [Ulfsparre], riksråd 193, 200, 272, 291, 295, 301, 304, 307, 318, 320, 324, 367, 371, 385, 398, 401, 470, 474, 517, 525, 530, 532, 544, 550, 559, 564, 565, 576, 582, 605, 606, 609
Hans Olovsson, borgare i Sthlm 276
Hans Olovsson, dansk lappfogde 167, 222
Hans Olovsson, klädesskrivare 397
Hans Olovsson, sekreterare 563, 610, 611, 617
Hans Nilsson [Rosenbanér], sekreterare, underamiral 199, 275, 278, 282, 342, 372, 376, 389, 391, 563
Hans Mogensson, dansk biskop 55, 56
Hans Markvardsson, biskop i Skara 11
Hans Klasson [Bielkenstierna], riksråd 183, 199, 275, 278, 345, 370, 389, 465, 545, 559, 560
Hans Johansson [Görtzhagen], ståthållare 278, 282, 284, 295, 318
Hans Hindner, dansk skeppskapten 565
Hans Hansson, se Bilefeldt
Hans Olovsson till Gyllingegård, ståthållare på Vardöhus 167, 222
Hans Pedersson, skeppsbefälhavare 555, 556
Hans Simonsson 115, 137
Hans Åkesson [Soop], riksråd 295, 524, 530, 532, 549, 551, 559, 560, 564, 565, 576, 582, 609
Hardenberg, Erik, danskt riksråd 384, 475
Hartweg, Henrik, braunschweigsk kammarskrivare 532
von Hamp, Herman, dansk borgare 389
Hedvig av Danmark, g. m. kurfurste Kristian II av Sachsen 66, 186
Henrik IV, konung av Frankrike 351, 501, 503, 504, 505, 570, 572
Henrik Henriksson, kamrerare 99, 115, 216, 247, 256, 274, 275, 278, 282, 284, 294, 322, 631
Henrik Julius, hertig av Braunschweig-Lüneburg 53, 65, 351, 353, 510, 519, 520, 525, 526, 527, 529, 533
Henrik Tönnesson [Wildeman], ståthållare 562, 563
Herberg, Bernhard, Revals syndikus 306
Hille, Jakob, fältöverste 342
Hjort, se Daniel Theodori
Hjortvipa, se Daniel Theodori
Hoeg, Jörgen 96, 221, 226, 234
Holck, Detlef, dansk ståthållare 396
Holck, Kristian, danskt riksråd 177, 183, 185, 187, 194, 345, 346, 384, 395, 481, 489, 541, 576, 590, 610, 618
Holte, Andreas, tysk äventyrare 392, 393, 394
Homodei, Jakob, köpman 392
Hondius, Judocus, nederländsk kartograf 221, 222, 225, 226, 233
Horn, Arvid, riksråd [?] 475
Horn, Henrik, riksråd 559, 564, 565, 573, 582, 586
Horn, Jakob Klasson 105
Horn, Karl, ståthållare 106
Huitfeldt, Arild, danskt riksråd 16, 17, 18, 33, 35, 43, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 88, 118, 141, 164, 165, 214, 217, 251, 252, 257, 264, 272, 396, 412, 475, 476, 485, 496, 551, 626, 644
Huitfeldt, Kristoffer, dansk sekreterare 408
Husman, Henrik, borgare i Stockholm 263
Hübner, Joakim, danskt hovråd 65, 191, 195, 196, 528, 529, 532, 533
Håkan Jönsson, kyrkoherde 202
Håkan Larsson, kamrerare 85, 165
Håkan Svensson, slottsknekt 391
Hård, Olov, ståthållare 115, 141, 200, 272, 273, 320, 322, 324, 385, 389, 397, 465, 545, 560
Hård, Bengt Knutsson, ryttmästare 248
Höjer, Klas, borgare i Hudiksvall 166
von Hösen, Peter, polsk knekthövitsman 166
von Höveln, Gotthard, lybsk borgmästare 171, 175, 178, 185, 443

Isak Henriksson, slottsknekt 273
Isersnider, Henrik, borgare i Stockholm 281
Israel Andersson, kammardräng 283
Ivan IV, rysk storfurste 72, 74
Ivar Axelsson [Tott], riksråd 10
Ivar Paulsson, borgare i Köpenhamn 167

Jakob VI o. I, konung av Skottland och England 63, 64, 148, 161, 162, 351, 404, 570, 601, 612, 613, 614, 615, 616, 619, 637
Jakob Grelsson, tullnär i Gävle 202, 203
Jakob Jakobsson [Snakenborg], amiral 559, 560, 561, 562, 566, 603, 611
Jakob Jöransson, fogde 244, 470
Jakob Klasson, se Horn
Jakob i Markaryd, se Jakob Jöransson
Jacobsköld, se Nils Jönsson o. Peder Nilsson
Jacobus Erici, domprost i Upsala 278, 284
Jens Mogensson, dansk sekreterare 217, 328
Jernskiæg, se Peder Ivarsson
Joakim Fredrik, kurfurste av Brandenburg, 65, 132, 141, 148, 151, 152, 155, 191, 196, 198, 327, 353, 354, 355, 468, 469, 480, 487, 490, 595
Joakim Karl, hertig av Braunschweig-Lüneburg 520

Johan I, greve av Nassau 68
Johan II, greve av Nassau 315, 317, 349, 350, 351, 352, 356, 357, 359, 643
Johan III, konung av Sverige 4, 21, 25, 28, 40, 42, 47, 48, 49, 61, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 126, 129, 138, 160, 172, 215, 219, 222, 420, 423, 424, 441, 443, 448, 506, 539, 642, 643
Johan, hertig av Oldenburg 352
Johan, hertig av Östergötland 258, 259, 380, 494, 495, 623
Johan Adolf, hertig av Holstein-Gottorp 63, 68, 122, 123, 124, 135, 136, 187, 188, 194, 352 f., 359, 552, 636
Johan Fredrik, hertig av Pommern 3, 4
Johan Fredrik, hertig av Schleswig-Holstein 352, 353
Johan Bengtsson, skeppsbefälhavare 332, 555
Johan Gabrielsson, se Oxenstierna
Johan Georg, markgreve av Brandenburg 63, 65, 105, 132
Johan Jakobsson, fogde 163
Johan Jöransson Hane [Rosenhane], sekreterare 113, 114, 116, 117, 119, 127, 128, 129, 137, 215, 284, 287, 304, 328, 329, 405, 504
Johan Ottosson, lagläsare 381
Johan Sigismund, markgreve av Brandenburg 65
Jon Jensen, se Kolding
Jon Nilsson, kamrerare 295
Jon Olovsson Lackey, skeppsbefälhavare 181
Josting, Arent, sekreterare 216, 222, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 240, 241, 242, 243, 244, 250, 322, 555, 556
Josting, Gert, nederländare i svensk tjänst 97, 254
Juel, Herman, dansk ståthållare 370, 371, 447, 517
Juusten, se Bengt Söffrinsson
Jöns Olovsson, bonde 470
Jöns Persson, sekreterare 295
Jöns Ulfsson [Snakenborg], kammarråd 199
Jöran Eriksson [Ulfsparre], riksråd 81, 163, 169, 170, 178, 188, 200, 209, 210, 212, 248, 273, 291, 397, 404, 437, 487, 525, 528, 630
Jöran Hansson 519, 522
Jöran Henriksson, sekreterare 465
Jöran Klasson [Stiernskjöld], riksråd 99, 100, 141, 166, 272, 292, 293, 304, 305, 307, 318, 367, 370, 397, 404, 464, 468, 475, 487, 517, 525, 528, 549, 550, 559, 564, 582
Jöran Knutsson, se Posse
Jöran Nilsson, se Posse
Jöran Simonsson, byfogde i Avaskär 166

Kaas, Mogens, dansk ståthållare 593
Kaas, Nils, dansk kansler 86, 87, 88, 89, 92, 96
Karin Månsdotter, g. m. Arvid Gustavsson [Stenbock] 133
Karl IX, konung av Frankrike 3, 4
Karl X Gustav, konung av Sverige 641
Karl Gustavsson [Stenbock], riksråd 39, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 117, 125, 633
Karl Henriksson, se Horn
Karl Filip, svensk hertig 342
Karl Jönsson, sekreterare 295, 322
Karl Karlsson [Gyllenhielm], amiral 134, 162, 163, 166, 183, 184, 189, 192
Karl Månsson 574
Karl Olovsson, sekreterare 512
Karl, hertig av Mecklenburg 358, 636
Katarina Jagellonica, drottning av Sverige 506
Kauer, Lubert, riksråd 166, 304, 307, 318, 397, 404, 464, 468, 475, 487, 507, 517, 528
Keckerbart, Hans, Danzigs syndikus 496
Keit, Andreas, skotsk knekthövitsman 162, 637
Kemner, Mikael, kamrerare 295
Kenicius, Peder, biskop 632
Kerner, Mårten, kamrerare 110
von Khalen, Henrik, ståthållare 370, 516, 560
Kid, William, skeppsbefälhavare 181
Kijl, Erik 294
Kijl, Knut Persson, ståthållare 198, 301, 302, 370, 371
Klas Jonsson, fogde 168
Klerk, Rickard, skeppsbefälhavare 565
Knut Håkansson 555
Knut Persson, kamrerare 55, 352, 385, 388, 472, 496, 509
Knut Ulfsson [halvhjort] till Flieshult 110
Kolding, Jon Jensen, dansk präst 100
Komhusen, Henrik 471
Konarski, Mikael, polsk sekreterare 261
Krabbe, Erik, kammarjunkare 555 f., 581, 582, 590
Krabbe, Tage, dansk ståthållare 396
Krafse, Kristoffer, dansk adelsman 396
Krafton, Vilhelm, skeppsbefälhavare 440
Krag, Nils, d. ä., dansk sekreterare 43, 198
Krag, Nils, d. y., dansk sekreterare 196, 197, 217, 328, 343, 346, 408, 528, 529, 532, 533

Krakow, Mårten, knekthövitsman 390
Krister Gabrielsson, se Oxenstierna
Kristian, dansk hertig 53
Kristian I, konung av Danmark 10, 11
Kristian II, konung av Danmark 12, 13, 27, 31, 49, 52, 58, 61, 64, 258, 339
Kristian III, konung av Danmark 18, 21, 45, 72
Kristian II, kurfurste av Sachsen 66
Kristian Albrektsson, dansk skeppare 389
Kristina, drottning av Sverige 99, 494, 525, 625
Kristina av Hessen, g. m. Adolf av Holstein-Gottorp 63
Kristoffer II, konung av Danmark 251
Kruse, Enevold, danskt riksråd 393, 396, 528, 547, 548, 593, 612
Kröpelin, Karl 519, 522
Kurck, Axel, överste 185
Kurt Vinskänk, även Bildstein, kunglig köpman 358
Kursell, Jost, hovjunkare 204
Kåse, se Per Arvidsson
Köppen, Georg 350

Lackey, se Jon Olovsson
Lambrecht, Henrik, kamrerare 295
Lange, Tyge, dansk sekreterare 564
Lars Andersson [Rålamb], ståthållare 125, 134, 633
Lars Anfastsson, underamiral 390, 560, 561, 562, 563, 565
Lars Axelsson [Tott], riksråd 10
Lars Bengtsson 573
Lars Eskilsson, skeppsbefälhavare 370, 371, 553, 565
Lars Eskilsson, slottstjänare 294, 554, 555
Lars Jakobsson, knekthövitsman 545, 547, 560
Lars Jonsson [Ållonsköld], fogde 295
Lars Kristersson, bergsöverste 275, 282, 284, 294, 561
Lars Kristiansson 552
Lars Larsson, fogde 272, 296, 556
Lars Matsson, borgare i Gävle 634
Lars Mikaelsson Urväder 272
Lars Nilsson, kapten 389, 398
Lars Olsson [Laurin], fogde 295
Lars Torstensson, fogde 295
Lasse Jakobsson, löjtnant 398
Laski, Samuel, polsk kammarherre 131, 132, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 185, 195, 351, 359, 635
Laurentius Paulinus Gothus, biskop 276, 632
Laurentius Petri, ärkebiskop 26, 48, 49, 50, 56
Laurin, se Lars Olsson
Lauritz Ebbeson, dansk ståthållare 393, 396
Lee, Rikard, Sir, engelskt sändebud 257, 341, 342, 344, 355
Lehusen, Kaspar, borgare i Stockholm 368
Lehusen, Zachris, dansk borgare 181
Leijonhufvud, Axel, riksråd 49, 50, 54, 55, 101, 102, 108, 118, 139, 140, 141, 142, 163, 164, 170, 180, 184, 186, 189
Leijonhufvud, Erik, se Erik Abrahamsson
Leijonhufvud, Moritz, riksråd 201, 210, 288, 304, 307, 367, 475, 487, 489, 507, 517, 521, 638
Le Sieur, Stefan, engelsk diplomat 355, 356
Lewenhaupt, se Leijonhufvud
Lilliehöök, se Nils Andersson
Lilliehöök, Ebba, änka efter Sten Eriksson Leijonhufvud 39, 392, 393, 394
Lillie, Gustav, skeppsbefälhavare 370, 371
Lillie, Jöns, hovsven 372, 376
von Lindenow, Gosch, dansk amiral 558, 566, 591
Lindenov, Hans, dansk ståthållare 396, 481, 558, 559
Liven, Henrik, ryttmästare 112, 398
Lodtmakare, Hans, hantverkare i Köpenhamn 199
Ludvig, lantgreve av Hessen 352, 477
Lunge, Jörgen, dansk ståthållare 548
Luntenkröger, se Danitz
Lykke, Henrik, danskt riksråd 198, 384, 396, 475, 496, 541, 576, 590, 610, 618
Lyskander, Klavs Christoffersen, dansk historiograf 100

Maaneskjold, se Olov Pedersson
Magnus Eriksson, konung av Sverige och Norge 7, 8, 49, 242, 534
Magnus, hertig av Sachsen-Lauenburg 423
Magnus, Olaus, se Olaus Magnus
Magnus Månsson 598
Malaspina, Germanico, påvlig nuntie 99, 126, 129, 130
Mannersköld, se Assar Persson
Manteufel, Karsten, dansk underamiral
Maria Elisabet, svensk prinsessa 122
Margareta, drottning av Sverige, Danmark och Norge 40, 51, 57, 626
Maria av Bayern, g. m. Karl av Steiermark 99, 130, 133
Margareta Elisabet, hertiginna av Mecklenburg 520
von Masenbach, Hans, ståthållare 163, 169, 187, 188, 201, 278, 282, 284, 295
Mats Bertilsson, landsknekt 632
Mats Jonsson, dansk hovlakej 274

Mats Larsson [Cruus], riksråd 367
Mats Pedersson, dansk lappfogde 91
Maximilian II, kejsare av Tyskland 3, 4, 71
Maximilian, ärkehertig av Österrike 47
Mein, Kristoffer 549
Messenius, Johannes, historieskrivare 266, 317, 578, 623, 624
Messenius, Arnold Johan, historieskrivare 162, 164, 166
Meurer, Ignatius, boktryckare i Stockholm 641
Meyer, Hans, sekreterare 107, 108, 110, 111, 122, 123, 140, 141, 219, 510, 530, 635, 636
Mickel Olsson Duva, sekreterare 111, 115, 169, 170, 177, 178, 185, 188, 193, 209, 248, 275, 276, 278, 282, 287, 294, 295, 304, 322, 405, 509, 512, 562, 563, 566, 630
von Minckwitz, Ehrenfried, kejserligt hovråd 98
Moritz, lantgreve av Hessen 66, 68, 122, 123, 124, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 477, 478, 480, 487, 501, 570, 643
Moritz av Oranien, ståthållare i Nederländerna 66, 68, 350, 351, 352, 353
Morsius, Joakim, tysk publicist 640
Mund, Peder, dansk ståthållare 396
Munk, Ebbe, dansk ståthållare 396
Munk, Peder, danskt riksråd 89, 263, 321, 395, 402, 464, 468, 480, 481, 492, 493, 494, 588
Måns Birgersson, mönsterskrivare 472
Måns Olsson, kanslist 377
Mårten Pedersson, borgmästare i Hudiksvall 166
Möller, Johan, syndicus i Hamburg 511
von Mörner, Otto Helmer, hovmarskalk 142, 169, 178, 187, 188, 547, 632
Mörner, Stellan, kammardräng 555, 556, 560

Natt och Dag, se Axel Johansson, Nils Nilsson
Nicolaus Theophilus, professor i Köpenhamn 99
Nigrinus, Georgius, kyrkoherde 276
Nils Andersson [Lilliehöök], riksråd 469, 524, 549, 565, 609
Nils Bengtsson, fogde 272
Nils Bengtsson 604
Nils Birgersson, fogde 166, 168
Nils Birgersson [Rosenquist], ståthållare 16, 17
Nils Hansson [Jacobsköld], sekreterare 322
Nils Jönsson [Jacobsköld], sekreterare 216
Nils Klasson [Bielkenstierna], hovjunkare 262, 278, 279, 280, 288, 289, 291, 638
Nils Klasson [Stjernsköld], hovjunkare 560
Nils Knutsson, se Posse
Nils Månsson 550
Nils Persson [Sjöblad] 295
Nils Persson, bonde 180
Nils Nilsson [Natt och Dag], hovmästare hos drottning Kristina 295
Norby, Sören, dansk amiral 13, 42
Norman, Georg, sekreterare 15, 16, 339

Olaus Magnus, ärkebiskop 46
Olaus Martini, ärkebiskop 275, 276, 278, 284, 285, 291, 296, 299, 366, 391
Olaus Petri, historieskrivare 54, 57
Olov Andersson, fogde 163
Olov Jönsson, dalkarl 284
Olov Håkansson, konung av Danmark och Norge 51
Olov Klasson, sekreterare 85
Olov Kristoffersson [Forstena-släkt], ståthållare 547
Olov Pedersson [Maaneskjold], dansk ståthållare 196, 478, 554
Olov Sverkersson Elvkarl, sekreterare 89, 90
Oldenbarnevelt, Johan, nederländsk statsman 350
Oravain, Nils, svensk lappfogde 94
Otto, hertig av Braunschweig-Lüneburg 112, 113
Oxehufvud, se Anders Olovsson
Oxenstierna, Axel, rikskansler 326, 481, 502, 503, 504, 564, 565, 572, 573, 576, 577, 578, 581, 583, 586, 597, 601, 604, 605, 606, 609, 610, 611, 617
Oxenstierna, Gustav Gabrielsson 89, 92, 100
Oxenstierna, Johan Gabrielsson, riksråd 200, 272, 287
Oxenstierna, Krister Gabrielsson, riksråd 81, 216
Oxenstierna, Krister Gustavsson, hovjunkare 481

Parsberg, Manderup, danskt riksråd 86, 92, 94, 96, 100, 263, 264, 321, 384, 395, 402, 464, 468, 492, 493, 494, 528, 541, 548, 576, 590, 610, 618
Pasche, Henning, lybsk rådman 175
Paselich, Kaspar, dansk sekreterare 343
Paulinus, se Laurentius Gothus
Pax, Kristoffer, dansk ståthållare 396
Peder Eriksson 163

Peder Galen, ärkebiskop av Lund 7
Peder Hansson, dansk lagman 91
Peder Hansson 555, 556
Peder Ivarsson [Jernskieg], norsk befallningsman 547
Peder Jonsson 545
Peder Jönsson [Ruuth], hovjunkare 377
Peder Nilsson [Jacobsköld], sekreterare 92, 101, 102, 151, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 209, 210, 212, 215, 216, 217, 228, 231, 313, 318, 322, 323, 325, 353, 370, 405, 419, 420, 434, 443, 444, 445, 447, 512, 554, 574, 577, 632, 637
Peder Pedersson, kamrer 194, 377, 392
Peder Svensson 473
Peder Svensson Falk 553, 554, 555
Per Arvidsson Kåse, fogde 106, 108, 151, 266, 272, 273, 320
Per Jönsson, dalkarl 284
Per Knutsson [Roos], ståthållare 200
Per Kristersson, se Sjöblad
Per Lindormsson [Ulfsax] 398
Per Mikaelsson [Hammarskiöld], fogde 179, 180, 294
Per Nilsson, sekreterare i Sigismunds tjänst 167
Per Rasmusson, sekreterare 92, 101, 102, 106, 107, 108, 114, 125
Peter Fransson, dansk kanslidräng 151, 152, 184
Petrosa, Petrus, svensk konvertit 518
Plass, Thomas, lybsk sekreterare 361
Posse, Axel Knutsson, hovjunkare 473, 474
Posse, Jöran Knutsson, riksråd 92, 100, 473, 496, 497, 498
Posse, Jöran Nilsson, ryttmästare 473
Posse, Nils Knutsson, kammarjunkare 473
Prytz, Karl, ryttmästare 278

Raab, Karl, kanslidräng 85
Ramel, Henrik, danskt riksråd 132, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 161, 164, 167, 395, 396, 489, 502, 637
Ramischi, Adrian, polsk sekreterare 131
Rangone, Claudio, påvlig nuntie 496
Rantzau, Breide, danskt riksråd 59, 132, 263, 264, 321, 395, 396, 402, 464, 468, 475, 480, 481, 528, 541, 560, 563, 566, 576, 590, 597, 610, 618
Rantzau, Daniel, dansk fältherre 399
Rantzau, Henrik, dansk ståthållare 62
Rask, Nils, sekreterare 129
Rekenberger, Hans, knekthövitsman 553, 555
Reinhardt, greve av Solms 352, 359
Remers, Mikael, borgare i Stockholm 281
Rets, Peter, dansk ståthållare 396
Ribbing, Bengt, riksråd 81, 89, 92, 216, 273
Ribbing, Bo, riksråd 200, 248, 295, 528, 530, 532, 609
Ribbing, Erik, riksråd 202, 248, 397, 404, 469, 487, 489, 525, 528, 550, 609
Ribbing, Lindorm, hovmästare hos hertig Johan av Östergötland 473, 474
Ribbing, Per, ståthållare 200, 273
Ribbing, Seved, riksråd 248, 521, 524, 525, 528, 549, 550, 551, 559, 564, 565, 582, 586, 598, 609
Rijk, Reinhold, borgare i Nylöse 397
Roos, se Per Knutsson
Rosenbanér, se Hans Nilsson
Rosencrantz, Olov, ståthållare 587
Rosencrantz, Holger, dansk adelsman 142
Rosencrantz, Jörgen, danskt riksråd 86, 87, 88, 92, 94, 96, 100
Rosendal, se Anders Andersson
Rosengren, se Ture Jakobsson
Rosenhane, se Johan Jöransson
Rosenquist, se Nils Birgersson
Rosensparre, Olov, danskt riksråd 217, 264, 384, 541, 563, 576, 610, 618
Rosenstråle, se Birger Jönsson
Rospigg, se Sven Månsson
Ross, se Lennart Nilsson
Rud, Knut, dansk ståthållare 396
Russow, Baltzar, historieskrivare 419, 420
Ruuth, se Didrik Pedersson, Peder Jönsson
Ryning, Axel, riksråd 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 201, 304, 307, 318, 324, 367, 475, 489, 521, 524, 525, 528, 549, 551, 554, 564, 565, 609, 637
Ryning, Erik, ståthållare 200, 582
Ryning, Per, riksråd 273, 274, 278, 282, 284, 295, 397, 404, 464, 468, 524, 564, 582, 609
Rålamb, se Lars Andersson

von Salingen, Simon, dansk köpman 340
Sapieha, Leo, litauisk storkansler 341
Samuel Nilsson Ross, fältöverste 166, 303
Scheding, Filip, riksråd 632
Scheel, Albrecht, dansk adelsman 166
Scheel, Joakim, amiral 184, 209, 390
Schiel, Georg, kammartjänare hos Sigismund III 130, 133, 140
Schraffer, Adam, krigskommissarie 344
Sehested, se Sten Maltesson
Sigge Andersson, ryttmästare 398
Sigismund II August, konung av Polen 3, 4
Sinklar, Anders, dansk ståthållare 396
Sjöblad, Nils, ståthållare 106, 163, 560
Sjöblad, Per Kristersson, ståthållare 200, 266, 272, 294

Skepperus, Erik, kyrkoherde 254, 255, 286
Skipping, Henrik, borgmästare i Nylöse 474
Skog, Jon, fogde 518
Skrou, Tideman, hövitsman 553, 554, 555, 556
Skrzetucki, Johannes, polsk sekreterare 134, 140
Skult, Baltzar, skeppsbefälhavare 535, 536
Skytte, Johan, sekreterare 322, 358, 502, 602, 612, 641
Snakenborg, se Jakob Jakobsson, Jöns Ulfsson
Sofia, svensk prinsessa, g. m. hertig Magnus av Sachsen-Lauenburg 186
Sofia av Mecklenburg, drottning av Danmark 62, 63, 343, 344
Sofia Hedvig, hertiginna av Pommern-Wolgast 351, 352
Soop, se Erik Åkesson, Hans Åkesson, Åke Åkesson
Some, Krister, ståthållare 184, 372, 596
Sparre, Erik, riksråd 9, 50, 51, 55, 100, 109, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 154, 157, 167, 183, 186, 213, 214, 218, 260, 267, 310, 312, 446, 635, 636
Sparre, Jens, dansk munskänk 593
Sparre, Johan, ståthållare 93, 94, 96, 142
Sparre, Lars Jöransson, hovjunkare 256
Sparre, se Görvel Fadersdotter
Spens, Jakob, engelsk diplomat 567
Spikernagel, Didrik, borgare i Stockholm 35
Starkow, Johannes, sekreterare 392, 495
von Starschedel, Otto, kurpfalzisk sekreterare 356
Steding, Gerhard, holsteinskt råd 122, 188, 194, 486, 511
Stenbock, se Arvid Gustavsson, Erik Gustavsson, Gustav Eriksson, Karl Gustavsson
Sten Maltesson [Sehested], dansk ståthållare 112, 113, 248, 269, 541, 588, 590, 593, 597, 610, 618
Sten Matsson [Laxmand], dansk ståthållare 339, 396, 397, 400, 545, 547, 548, 549
Stjernsköld, se Jöran Klasson, Nils Klasson
Stolpe, Magnus, ryttmästare 184
von der Streithorst, Anton, hertigligt braunschweigskt hovråd 532
Stråle, se Anders Svensson
Stråle, Olov, ståthållare 197, 273, 294
Stuart, Anders, överste 555
Stuart, Vilhelm, knekthövitsman 547, 548
Sture, Magdalena, g. m. Erik Gustavsson Stenbock 155, 160, 163
Sture, Karl, riksråd 89
Sture, Sten, d. ä., svensk riksföreståndare 10, 11, 40
Sture, Sten, d. y., svensk riksföreståndare 40
Sture, Svante, svensk riksföreståndare 40
Stålarm, se Arvid Eriksson
Svab, Jörgen, dansk sekreterare 339
Svab, Mogens, dansk adelsman 396
Svan, Arvid, kammarråd 199, 200, 273, 275, 278, 282, 284, 295, 300
Svart, se Nigrinus
Sven Månsson Rospigg [Eketrä], slottsfogde 278, 281, 305
Söffren Bondesson, dansk slottsskrivare 524, 527, 528, 536, 537, 538, 543
Söffrin Jönsson, ståthållare 184, 301, 302, 465, 535, 544, 545, 547, 548, 549, 554, 632
von Theen, Simon, rådman i Reval 306
von Teim, Stax, dansk ståthållare 396
Tegel, se Erik Jöransson
Tiesenhausen, Kaspar, ryttmästare 473
Thorbeke, Hans, rådman i Danzig 140, 142
Torsten Kristoffersson [Forstena-släkt], ryttmästare 184, 209, 210, 397, 465, 473
Torsten Lennartsson [Forstena-släkt], ståthållare 184, 398, 473, 474
Tott, se Erik Axelsson, Ivar Axelsson, Lars Axelsson, Åke Axelsson
Tott, Ingeborg, g. m. Sten Banér 113, 117, 125, 633
Tott, Tage, dansk ståthållare 593
Trolle, Elisabet, g. m. Gabriel Sparre på Svaneholm 60
Ture Jakobsson [Rosengren], kammarråd 199, 200, 273, 275, 278, 282, 284, 305
Tönne Jöransson till Högsjögård, ståthållare 286
Udsen, se Lauritz Ebbeson
Ulfeldt, Corfitz, dansk ståthållare 396
Ulfeldt, Mogens, danskt riksråd 396, 559, 561, 562, 563, 566, 581, 588, 589, 597, 610, 618
Ulfeldt, Jakob, danskt riksråd 541, 576, 590, 610, 618
Ulfsax, se Per Lindormsson
Ulfsparre, se Erik Jöransson, Erik Månsson, Hans Eriksson, Jöran Eriksson
Ulfstand, Hack, danskt riksråd 89
Ulrik III, hertig av Mecklenburg 62, 148, 159, 160, 162, 356, 359, 409, 509
Ulrik, dansk hertig 186, 263, 266, 503, 528, 546, 549
von Ungern, Klas, dansk ståthållare 71, 72

Urne, Lage, landsdomare i Skåne 116, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 133, 154, 262, 263, 264, 265, 266, 302, 319, 330, 332, 339, 393, 395, 404, 410, 411, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 453, 460, 461, 462, 469
Urne, Klas, dansk ståthållare 167, 260
Urväder, se Lars Mikaelsson

Valdemar Atterdag, konung i Danmark 252
Valdemar Magnusson, svensk hertig 5, 6
Valkendorff, Erik, dansk ståthållare 396
Valkendorff, Kristoffer, dansk rikshovmästare 117, 128, 159, 164, 165, 480, 588, 634, 636
Vaste Eriksson, borgare i Stockholm 276
Vilhelm Ludvig, greve av Nassau 350
Villeroy, se de Neufville
Vogler, Hieronimus, rådman i Hamburg 511
von Waldburg, Fredrik, preussisk friherre 155
Waldkirch, Henrik, boktryckare i Köpenhamn 593
Weber, Georg, dansk sekreterare 160
Wederborn, Rikard, dansk borgare 181
Weyher, Hans, fogde i Putzig 546
Wibe, Mikael, dansk borgare 167, 389
Wildeman, se Erik Tönnesson
Wind, Nils, dansk sekreterare 344, 385, 388, 409, 410, 422, 427, 445
Wittenberg von Debern, Hans, fogde 286
von Wittenberg, Nils, knekthövitsman 180
Wousin, Mikael, köpman 392
Wulf, Kristoffer, borgare i Halmstad 219

Xenia, rysk prinsessa 341, 345, 346

Young, Abraham, skotsk kapten 163, 164

von Zipterode, Kristoffer, hovjunkare 141

Åke Axelsson [Tott], danskt riksråd 10
Åke Åkesson [Soop], häradshövding 248
Ållonsköld, se Lars Jonsson

RÄTTELSER.

Sida	*rad*	*står*	*läs*
XXVIII	27	S. l.	S. l. 1604.
XXIX	33	1677	1622
XXXII	10	A. A.	O. A.
XXXV	12	Martin	Martini
XXXV	25	II, Köpenh.	II. Köpenhamn
XXXVI	45	IX;	IX,
XXXVII	18	Petersburgsk,	Peterburgsk.
XXXVII	39	Helsingfors 1849	Akad. avh , Helsingfors 1843—1847
XXXVIII	12	dagar 5,	dagar, 5.
XXXVIII	44	Lexico	Lexicon
XLI	13	litterata	literata
XLIII	3—4	Heidelbergs	Heidelberger
12	41	Giangelo	Gianangelo
17	2	bevismedel	bevisning
42	42	s. 588 med anm. 6	s. 448 med anm. 8
148	40	1596—1599	1597—1605
186	45	Anders	Arvid
200	21	tvenne	trenne
238	28	frambringa	framtvinga
240	39	orig.	orig. i
242	4—5	tillhörande	tillhörde
255	1	de svenska bevismedlen	den svenska bevisningen
255	22	förespeglat	föresvävat
257	40	Rickard	Rikard
260	39	Klas Urne år 1599	Joakim Hübner år 1600
262	21	1601	1602
272	9	som ... slotten	som av ... slotten,
273	30	1601. kann	kann
280	19	lämnat.	lämnat,
284	24	N 180	N. 180
320	47—48	febr. 1602, orig. i vol. Mötet i Sjöaryd	mars 1602, konc. i vol. Mötet i Sjöryd
355	38	Reg.	Rep.
357	14	1410	1310

391	35	ståthållarne	ståthållarna
411	27	skiljedomare	skiljedom
414	39	anm. 8	anm. 9
448	11	kollegor	kolleger
462	40	s. o. s.	s. o. s. 333, anm. 3.
531	38	delegationer	delegater
580	39	1602—1610	1602—1611
593	1	V.	IV.
609	1	VI.	V.
616	26	md	med
624	28	den tvekamp	tvekampen
640	25	det	ett
642	30	litterata	literata
649	16	196, 528	196, 260, 528
649	45	244, 470	294, 470
650	55	166, 272, 292	166, 292
655	10	167, 260	167

Tillägg till personregistret.

Junius, Jakob, sekreterare hos Vilhelm Ludvig av Nassau. 547
Jöran Klasson, fogde. 272
Stoever, Erasmus, furstligt råd hos Johan I av Nassau. 547